

সম্প্রীতি

ISSN : 2454-3837

ৰাষ্ট্ৰীয় গৱেষণা পত্ৰিকা

SAMPRITI

DOUBLE BLIND PEER REVIEWED NATIONAL RESEARCH
JOURNAL OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Vol.-VII, Issue-I, March 2021

UGC-Care listed Journal

(Bi-Lingual)

Editor in Chief

Dr. Dhiraj Patar

Assistant Editor

Dr. Rumi Patar

SAMPRITI PUBLICATION
NEAR GAUHATI UNIVERSITY
ASSAM FOREST SCHOOL-781014

SAMPRITI : A Half yearly bi-lingual (Assamese and English) Double-Blind Peer Reviewed National Research Journal of Humanities and Social Sciences, Edited by Dr. Dhiraj Patar, published by Sampriti Publication, Ghy-14. ISSN : 2454-3837, Volume-VII, Issue-I, March, 2021.

Advisor

Prof. Dipti Phukan Patgiri, D. Lit. Dept. of Assamese, Gauhati University.
Prof. Pradip Jyoti Mahanta, Rtd. Dean Faculty of Cultural Studies, Tezpur University.
Prof. Kanak Chandra Saharia, Dept. of Assamese, Gauhati University.
Prof. Projit Kumar Palit, Former HOD, Dept. of History, Assam University.
Prof. Nirajana Mahanta Bezborra, Former HOD, Dept. of Assamese, D.U.
Prof. Prafulla Kumar Nath, Dept. of Assamese, Gauhati University.
Dr. Raju Baruah, Rtd. Prof. & HOD, Dept. of Assamese, Jagiroad College.
Dr. Rabindra Sarma, Associate Professor & HOD, Centre for Tribal Folklore, Language and Literature, Central University of Jharkhand.
Dr. Satarupa Dutta Mazumder, Visiting Scientist (Linguist) Institute of Cybernetics Systems and Information Technology, (ICSIT) Kolkata & Editor, Journal of Kolkata Society for Asian Studies (JKSAS).
Prof. Bimal Mazumdar, Dept. of Assamese, Gauhati University.
Prof. Kamaluddin Ahmed, Dept. of Assamese, Gauhati University.
Dr. Habibur Rahman, Associate Prof. Jagiroad College
Dr. Khagen Gogoi, Associate Prof. Jagiroad College
Dr. Srijani Das, Associate Prof. Jagiroad College
Dr. Dhrubajyoti Saharia, Associate Prof. Dept. of Geography, Gauhati University.

Editorial Board

Editor in Chief

Dr. Dhiraj Patar

Assistant Editor

Dr. Rumi Patar

Board of Members

Dr. Parag Nath, Dr. Dipak Das, Dr. Devaprotim Hazarika, Dr. Utpal Saikia, Dr. Jayanta Pathok, Dr. Pranab Prasad Borah, Dr. Abhijeet Borah, Dr. Jadabendra Borah, Dr. Champak Saikia, Debajit Bordoloi, Dr. Ratul Deka. Ranjanjyoti Sarmah, Dr. Neetu Saharia, Dr. Sanjib Borah. Dr. Sangita Saikia, Dr. Bijaya Borah, Dr. Bhupen Baruah, Dr. Bhanita Das, Dr. Nishgandha Talukdar

Price: 500.00/-

Publicity & Distributor: BANDHAV, Panbazar, Ghy-1

© All rights reserved; published by Sampriti publication, Near Gauhati University, Assam Forest School-781014, email-samprutipublication@gmail.com
www.samprutipublication.com. Contact no. +91 99 546 89 619

To,

Advisor/Reviewer/Author/Subscribers

With Thanks
Editorial Board
–Sampriti

Disclaimer

This journal is purely research based. The content and information as published in the papers at the discretion are the authors alone. The Editorial Board members or Publisher of The **Sampriti** can't be held responsible for that.

Editorial Board
—Sampriti

Content

আমুঃ সাংকেতিক অনুবাদৰূপে ভবেদ্রনাথ শইকীয়াৰ অন্তৰীপ উপন্যাসৰ চলচিত্ৰ ৰূপ অগ্নিস্থান : এটি আলোচনা।	
শেযাদ্ৰী গোস্বামী	11-17
অসমীয়া ডাকৰ বচন, প্ৰবাদ-পটন্তৰ, ফকৰা-যোজনা, সাঁথৰ আদিত জৈৱবৈচিত্ৰ্যৰ প্ৰতি থকা পাৰিপাৰ্শ্বিক সচেতনতা : এটি বিশ্লেষণাত্মক অধ্যয়ন	
ড° বিশ্বজিৎ দাস, আদিত্য শইকীয়া	18-29
অসমীয়া শিশুসাহিত্য আৰু হোমেন বৰগোহাঞি : এক সমীক্ষা	
ড° আখতাৰুল ইছলাম	30-38
ডাইনী হত্যা : এক সামাজিক ব্যাধি	
অমল চন্দ্ৰ দাস	39-44
মিচিং লোক-জীৱনত বাঁহ-বেতশিল্পৰ ব্যৱহাৰ : এক ক্ষেত্ৰভিত্তিক অধ্যয়ন	
ড° বিজয়কৃষ্ণ দলে	45-68
অসমীয়া ভাষাৰ শব্দ-সম্ভাৰ : এটি বিশ্লেষণাত্মক অধ্যয়ন	
ড° ৰত্নেশ্বৰ মিলি	69-90
সাধুকথাৰ কথাঙ্গ বিচাৰ : এক বৈজ্ঞানিক চমু অধ্যয়ন	
ড° জ্যোতি গগৈ	91-101
সাধুকথাৰ প্ৰায়োগিক দিশ : এটি বিশ্লেষণাত্মক অধ্যয়ন	
দীপক নাথ	102-108

মিচিং ভাষাৰ বিশেষণ : প্ৰয়োগ আৰু গঠন ধ্ৰুৱজ্যোতি দলে	109-117
উমাকান্ত শৰ্মাৰ <i>এজাক মানুহ এখন</i> অৰণ্য উপন্যাসত লোক পৰিৱেশ্য কলাৰ প্ৰসংগ ড° দীপামণি বৰুৱা দাস	118-125
পূৰ্বী বৰমুদৈৰ <i>শান্তুকুলনন্দন</i> উপন্যাসত ব্ৰহ্মপুত্ৰ সভ্যতাৰ ইতিহাসৰ পুনৰ নিৰ্মাণ : এক বিশ্লেষণাত্মক অধ্যয়ন দীপ্তি দাস, ড° ৰাতুল ডেকা	126-133
নিৰ্যাতন আৰু প্ৰতিবাদৰ আত্মকথন : ড° মালিনীৰ <i>বিদেহ নন্দিনী</i> ড° বৰ্ণালী বড়া	134-150
সৰল আৰু প্ৰতিবাদমুখৰ 'আদি' নাৰী : লুম্বেৰ দাইৰ নিৰ্বাচিত উপন্যাসৰ আধাৰত এটি বিচাৰ ড° চিত্ৰজিৎ শইকীয়া	151-161
নিচুকনি গীতত প্ৰতিফলিত শিশু মনস্তত্ত্ব আৰু মাতৃস্নেহ (ৰাজবংশী জনগোষ্ঠীৰ বিশেষ উল্লিখনেৰে) লিলি দাস	162-169
মিচিং সমাজত প্ৰচলিত লোকবাদ্যৰ এক অধ্যয়ন মনমোহন দলে	170-179
বিশ্বায়ন, থলুৱা লোককলা আৰু আধুনিক অসমীয়া নাটকত ইয়াৰ প্ৰভাৱ নৱজিত বৰুৱা	180-184
নাট্যকাৰ মহেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰৰ হাস্য-ব্যংগ নাটক : এটি অধ্যয়ন (তিনিখন বিশেষ নাটকৰ উল্লিখনসহ) ড° নিশিগন্ধা তালুকদাৰ	185-193
স্বৰ্ণ বৰাৰ <i>সোৱণশিৰিত ৰে'লৰ উকি</i> উপন্যাসত প্ৰতিফলিত সমাজ জীৱন পৰিস্থিতি দাস	194-199
গোপাল আতাৰ জীৱনকেন্দ্ৰিক উপন্যাস <i>সুদিন হামাৰিত</i> মধ্যযুগীয় অসমৰ সমাজ জীৱনৰ প্ৰতিফলন প্ৰাৰ্থনা হাজৰিকা	200-208
বাস্তৱবাদ আৰু অসমীয়া উপন্যাস : এক অধ্যয়ন পৰিণীতা বড়ি	209-216
সময়ৰ পৰিৱৰ্তনৰ প্ৰভাৱত হীৰা সম্প্ৰদায়ৰ লোকাচাৰ আৰু হীৰা মৃৎ শিল্প : এক বিশ্লেষণাত্মক অধ্যয়ন চাবিনা বেগম	217-222
অৰুণ শৰ্মাৰ অনুপম সৃষ্টি <i>চিত্ৰলেখা</i> : এক আলোকপাত তুলিকা হাজৰিকা	223-230

অসমীয়া লোকগীতত লোকশিল্পৰ স্বৰূপ : এক আলোচনা উপাসনা চৌধুৰী, ড° ডেইজী ৰাণী ডেকা	231-241
শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱৰ ৰচনাত ৰাম : এটি তুলনামূলক অধ্যয়ন (কীৰ্ত্তন-ঘোষা, বৰগীত আৰু ৰামবিজয় নাটকৰ বিশেষ উল্লেখসহ) ড° হৰি প্ৰসাদ বৰুৱা	242-254
লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ চক্ৰধ্বজ সিংহ নাটকত বুৰঞ্জীৰ সমল ড° মমী শৰ্মা	255-263
অসমৰ প্ৰথম মহিলা কবি পদ্মপ্ৰিয়া : সামগ্ৰিক আলোচনা উৎপল নাৰায়ণ গোস্বামী, ড° কাকলি গগৈ	264-272
তাই-খামতিসকলৰ পয়চাংকেন : এটি অধ্যয়ন চন্দ্ৰ মানচে	273-280
এজন গল্পকাৰ, এটা গল্প আৰু এটা ধাৰা (সৌৰভ কুমাৰ চলিহাৰ 'অশান্ত ইলেক্ট্ৰন' : বিশ্লেষণাত্মক অধ্যয়ন) ড° সঞ্জীৱ বৰা	281-292
The Mahjar Women Writers and their contributions Dr. Abul Kalam Choudhury	293-303
Employee Satisfaction in Public Sector Units in emerging economies Dr. Amandeep Dhalival, Ms. Priyanka Rani	304-320
An Insight To Folk Learning Behaviour In Pandemic Crisis: Issues & Chalanges Ambeswar Gogoi, Rudranarayan Mohapatra	321-329
Exploration of School Internship Experiences of the B.Ed. Trainees under Dibrugarh University Bhaswatee Boruah	330-344
Empowering Indian Administration through E-Governance: Prospects and Challenges Bibhuti Bhusan Biswas	345-358
Green crime: Political Economy of the state and Environmental Consciousness Bijit Das, Dr. Joyanta Borbora	359-372
The Religious Practices and Beliefs Among the Singphos : A Short Study in the Village Bisa Gaon Near Ledo Dr. Bijuli Barman, Pratibha Bezbaruah	373-380

Women and Sexual Division of Labour: Power Relations in the Tea Estates of Sonitpur, Assam <i>Dr. Binod Sarmah</i>	381-389
Singing Sculptures: Musical Instruments in Art of Early Assam <i>Chandana Das</i>	390-400
Status of Tia Phake community in Assam with special reference to Tipam Phake in Dibrugarh District of Assam. A study. <i>Dr. Deepak Km Gogoi</i>	401-409
Vaishnavism and the Bhakti saints of India: An Overview <i>Dr. Sougrakpam Dharmen Singh</i>	410-424
An Ethnolinguistic Analysis of Kinship Terms in Tai Ahom <i>Khammoun Phukan, Dr Arup Kumar Nath</i>	425-441
Temporary labour migration to Kashmir Valley : Ingress to Employment Opportunities <i>Mehraj Ud Din Waza</i>	442-451
Trade and Trade Networks of Brahmaputra Valley in the Colonial Period and Future Prospect <i>Monowarul Hassan Khan</i>	452-462
Risks in Internet Banking: Sample Evidence from Nashik City <i>Dr Nutan Nana Thoke, Dr Devangi R Deore</i>	463-471
Study Habits and Attitudes of Hosteller and Day Scholar Students: A Comparative Study <i>Dr. Nandini Banerjee, Dr. Amarnath Das, Rimpa Porel</i>	472-491
The <i>Dhobis</i> of Assam: Interpreting social problems among the underprivileged sections of the society <i>Nitul Saikia, Dr. JoyantaBorbor</i>	492-502
Locating the Mising as Ethnic group: A historical Analysis <i>Pankaj Doley</i>	503-517
Reflection of Urban Life in the Selected Poems of Nilmani Phookan <i>Trishna Deka</i>	518-524
Violation of human rights of women in Mamoni Raisom Goswami's novel, Neelakanthi Braja <i>Mr. Pranjal Protim Borah</i>	525-531
Debabrata Das: Postmodernist Per Se? <i>Pranjal Sharma Bashishtha</i>	532-538

Sources and Distribution of Foreign Direct Investment (FDI) in India <i>Dr. Anuj Goel, Dr. Preeti Garg</i>	539-547
Rituals, Practices and Beliefs: Agrarian Cults and Plebeian religiosities in Medieval Assam (1550-1700C.E) <i>Preetima Gogoi</i>	548-557
Revisiting Bodo Language as Mother Tongue Education in Assam <i>Redion Narzary, D.L. Haokip</i>	558-569
New Business Model of the Culture and Performing Art Industries in the Post Lockdown Economy and Social Efficiency <i>Dr. Susmita Priyadarshini, Dr. Ranjan Bhattacharyya</i>	570-577
The Strategy of Exhaustion And Intimidation: The British East India Company and the North East Frontier of India (1826-1857) <i>Sandipan Pathok, Dr. Barnali Sarma</i>	578-591
Relationship between Multiple Intelligence and Academic Achievement – A Review- based appraisal <i>Subrata Bachhar, Dr. Bijan Sarkar</i>	592-603
Women Empowerment and Sustainable Development with the Help of Self Help Group: A Case Study <i>Supriya Saikia</i>	604-619
The Gendering of Environmental Questions <i>Tridib Bharali, Dr. Babita Kalita</i>	620-633
Religion and society –a theoretical analysis <i>Dr. Arupjyoti Choudhury & Arpita Das</i>	634-639
Riverbank Erosion, Resettlement and Internally Displaced Persons: A Study of Rohmoria Area of Dibrugarh District, Assam <i>Dr. Bipul Das, Ms. Hemasri Devi</i>	640-649
Territorial Redistribution Policy and Creation of Eastern Bengal and Assam <i>Dr. Mitali Kalita</i>	650-657
A Review on Rural Health Care Delivery Infrastructure in Assam, India <i>Sanjay Swargiary, Dr. Keshab Basumatary</i>	658-670
Nation and Nationalism : Feminization of the Nation and Its Evolutionary Transcendence in Sri Aurobindo's <i>Savitri</i> <i>Arijit Goswami</i>	671-679

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

pages:11-17

আন্তঃ সাংকেতিক অনুবাদৰূপে ভবেন্দ্ৰনাথ শইকীয়াৰ *অন্তৰীপ* উপন্যাসৰ চলচিত্ৰ ৰূপ *অগ্নিঙ্গান* : এটি আলোচনা

শেষাদ্ৰী গোস্বামী

সহকাৰী অধ্যাপিকা, অসমীয়া বিভাগ, ডিমৰীয়া মহাবিদ্যালয়, ক্ষেত্ৰী

e-mail : seshadrigoswami1993@gmail.com

সংক্ষিপ্তসাৰ

সাম্প্ৰতিক বিশ্বায়নৰ যুগত অনুবাদ এক বলিষ্ঠ বিষয়ৰূপে উল্লেখনীয়। অনুবাদৰ ইতিহাস যথেষ্ট প্ৰাচীন যদিও ইয়াৰ সম্পৰ্কে বিচাৰ বিশ্লেষণ তথা অধ্যয়নৰ প্ৰক্ৰিয়া অৰ্বাচীন। অনুবাদক চিন্তক সকলে অনুবাদক বিভিন্ন তত্ত্বৰ আধাৰত বিচাৰ বিশ্লেষণ কৰি অনুবাদৰ শ্ৰেণীবিভাজন কৰা পৰিলক্ষিত হয়। অনুবাদৰ বিভিন্ন শ্ৰেণীকৰণৰ ভিতৰত আন্তঃ সাংকেতিক অনুবাদ (Inter Semiotic/Transmutation) অন্যতম। এইধৰণৰ অনুবাদত মূল পাঠক ভাষা ভিন্ন প্ৰতীক তথা সাংকেতিক চিহ্নৰ দ্বাৰা অভিপ্ৰেৰণ কৰা হয়। সাহিত্যিক বিষয়বস্তু এটাক অন্যৰূপলৈ অৰ্থাৎ চলচিত্ৰ, কাৰ্টুন আদি মাধ্যমত ৰূপান্তৰ কৰা এই অনুবাদ বৰ্তমান বিশ্ব সাহিত্যৰ পাঠক দৰ্শকৰ মাজত জনপ্ৰিয়। বিশ্বৰ বিভিন্ন প্ৰান্তৰ লগতে অসমীয়া সাহিত্যতো আন্তঃ সাংকেতিক অনুবাদ প্ৰক্ৰিয়াৰ প্ৰয়োগ পৰিলক্ষিত হয়। এই ক্ষেত্ৰত আমি ভবেন্দ্ৰনাথ শইকীয়াৰ *অন্তৰীপ* উপন্যাসৰ আধাৰত নিৰ্মিত *অগ্নিঙ্গান* চলচিত্ৰক উল্লেখ কৰিব পাৰোঁ। এই পত্ৰত শইকীয়াৰ *অন্তৰীপ* উপন্যাসখনৰ বিষয়বস্তু, চৰিত্ৰ, আংগিক কলা কৌশল আদি আন্তঃ সাংকেতিক অনুবাদ প্ৰক্ৰিয়াৰ মাজেদি কেনেদৰে *অগ্নিঙ্গান* চলচিত্ৰৰূপে ৰূপান্তৰিত হ'ল সেই সম্পৰ্কে আলোচনা কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰা হ'ব।

সূচক শব্দ : আন্তঃ সাংকেতিক, উপন্যাস, চলচিত্ৰ।

অৱতৰণিকা :

অনুবাদ বিশ্বমানৰ সভ্যতা, ভাষা সংস্কৃতিৰ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ তথা বহুলভাৱে চৰ্চিত বিষয়। কোনো এটা জাতিৰ জাতীয় সত্তা, সাংস্কৃতিক বৈচিত্ৰ্য, জীৱন জগৎ সম্পৰ্কে থকা চিন্তা ধাৰণা আদি অন্য এটা জাতি, সংস্কৃতিতলৈ প্ৰবাহিত হয় অনুবাদৰ জৰিয়তে। সেয়ে অনুবাদক বিশ্বৰ ভিন্ন ভাষা ভাষীৰ জাতিৰ সামাজিক সাংস্কৃতিক তথা সাহিত্যিক সমন্বয়ৰ সংযোগস্থল স্বৰূপে চিহ্নিত কৰা হয়। সময়ে সময়ে উদ্ভৱ হোৱা বিভিন্ন তত্ত্ব, মতবাদ, দৰ্শন আদি অনুবাদৰ জৰিয়তেই প্ৰচাৰ তথা প্ৰসাৰ হয় বিশ্বৰ বিভিন্ন সাহিত্যৰ বুকুলৈ। অনুবাদ চিন্তকসকলে অনুবাদক বিভিন্ন তত্ত্বৰ আধাৰত বিচাৰ বিশ্লেষণ কৰি অনুবাদৰ শ্ৰেণীবিভাজন কৰা পৰিলক্ষিত হয়। যদিও প্ৰত্যেক পণ্ডিতৰ অনুবাদৰ প্ৰকাৰ সম্পৰ্কে দৃষ্টিভংগী তথা মতামত ভিন্ন ভিন্ন। অনুবাদ চিন্তক ৰোমান জেকবছনে অনুবাদক (ক) অন্তঃ ভাষিক (Intralingual) (খ) আন্তঃভাষিক (Interlingual) (গ) আন্তঃ সাংকেতিক (Inter Semiotic/Transmutation) তিনিধৰণে অনুবাদক শ্ৰেণীকৰণ কৰিছে। এই ভাগসমূহৰ ভিতৰত আন্তঃ সাংকেতিক অনুবাদে মূল পাঠৰ বক্তব্য বিষয়ক প্ৰতীকক অন্য এটা প্ৰতীক বা চিহ্নৰ মাধ্যমেৰে অভিব্যক্ত কৰে। পৌৰাণিক, বুৰঞ্জীমূলক ঘটনাক নতুবা সাহিত্যিক বিষয়বস্তু নাট্যৰূপ, চলচিত্ৰ, কাৰ্টুন আদিলৈ ৰূপান্তৰ কৰাই হৈছে আন্তঃসাংকেতিক অনুবাদ। উদাহৰণস্বৰূপে ছলিম আৰু আনাৰকলিৰ বুৰঞ্জী প্ৰসিদ্ধ প্ৰেম কাহিনীৰ চলচিত্ৰৰূপ ‘মোগলে আজম’। হোমেন বৰগোহাঞিৰ উপন্যাস ‘হালধীয়া চৰায়ে বাওধান খায়’ আধাৰত জাহ্নু বৰুৱা দ্বাৰা নিৰ্মিত চলচিত্ৰ আদি। লিখিত পাঠ এটিৰ ভাববস্তু দৃশ্য শ্ৰব্য ৰূপলৈ অৰ্থাৎ চলচিত্ৰ ৰূপত পুনঃ উপস্থাপন প্ৰক্ৰিয়াই হ’ল এই ধৰণৰ অনুবাদ। তদুপৰি এই আন্তঃ সাংকেতিক অনুবাদকেই সাধাৰণতে ‘Adaptation’ অৱলম্বন বা অভিযোজনা বুলিও চিহ্নিত কৰিব পাৰি।

জয়মতী চলচিত্ৰৰে জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাই আধুনিক অসমীয়া চলচিত্ৰক দিগ দৰ্শন কৰা বাটেই নতুন মাত্ৰা লাভ কৰি ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়াৰ হাতত। ১৯৭৭ চনত মুক্তি লাভ কৰা চনত মুক্তি লাভ কৰা *সন্ধ্যাৰাগ* ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়া পৰিচালিত প্ৰথম ছবি। *বানপ্ৰস্থ* শীৰ্ষক এটি গল্পৰ আধাৰত নিৰ্মিত এই চলচিত্ৰখনেই শইকীয়াদেৱৰ প্ৰথম পৰিচালিত ছবিৰ লগতে প্ৰথম অভিযোজনা বুলি ক’লেও ভুল নহ’ব। ইয়াৰ উপৰি *অগ্নিজ্ঞান* (১৯৮৫), *শৃংখল* (২০১৩) আদি চলচিত্ৰৰ যোগেদি পাঠক দৰ্শকৰ হৃদয় আহ্বাদিত কৰে। এই আলোচনা পত্ৰত আন্তঃ সাংকেতিক অনুবাদৰূপে ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়াৰ *অন্তৰীপ* উপন্যাসৰ আধাৰত নিৰ্মিত চলচিত্ৰৰূপ *অগ্নিজ্ঞান*ৰ আলোচনা কৰা হ’ব। আন্তঃ সাংকেতিক অনুবাদ প্ৰক্ৰিয়াত শইকীয়াই মূলপাঠৰ বিষয়বস্তু, চৰিত্ৰ, কলাশৈলী কেনেদৰে সংযোজন-বিযোজন তথা সমতুল্য ৰূপত *অগ্নিজ্ঞান* চলচিত্ৰৰূপে অভিপ্ৰেৰণ কৰিছে তাৰ এক বিশ্লেষণ আগবঢ়োৱাৰ প্ৰয়াস কৰা হ’ব এই পত্ৰৰ যোগেদি।

গৱেষণাৰ ক্ষেত্ৰ :

এই অধ্যয়নত ভবেন্দ্ৰনাথ শইকীয়াৰ উপন্যাস *অন্তৰীপ* আৰু চলচিত্ৰ *অগ্নিজ্ঞান*ৰ বিষয়বস্তুক অন্তৰ্গত কৰা হ’ব। তদুপৰি অনুবাদ আৰু আন্তঃসাংকেতিক অনুবাদৰ বৈশিষ্ট্যসমূহৰ সম্পৰ্কেও বিচাৰ কৰা হ’ব উক্ত পাঠসমূহৰ জৰিয়তে।

অধ্যয়নৰ উদ্দেশ্য আৰু গুৰুত্ব :

প্ৰাচীন কালৰেই পৰা প্ৰাচ্য আৰু পাশ্চাত্যত অনুবাদ চৰ্চাৰ ইতিহাস পৰিলক্ষিত হয় যদিও বিংশ শতিকাৰ পৰাহে আধুনিক দৃষ্টিভংগীৰে অনুবাদ সম্পৰ্কীয় বিভিন্ন তত্ত্ব, অনুবাদৰ স্বৰূপ তথা অনুবাদৰ আন আন দিশ সম্বন্ধে বিচাৰ বিশ্লেষণ আৰম্ভ হয়। যিহেতু বিশ্ব সাহিত্যত অনুবাদে এক বিশেষ স্থান অধিকাৰ কৰি আছে। সেয়েহে এনে দিশত বিচাৰ কৰাটো অত্যন্ত জৰুৰী বুলি ভাবো। তদুপৰি বিদ্যায়তনিক দিশত এই বিষয়ৰ যথেষ্ট থল থকা হেতুকে অনুবাদৰ এক বিশেষ প্ৰকাৰ আন্তঃ সাংকেতিক অনুবাদৰ বিষয়ে ভবেন্দ্ৰনাথ শইকীয়াৰ *অন্তৰীপ* উপন্যাসৰ আধাৰত নিৰ্মিত *অগ্নিঙ্গান* চলচিত্ৰৰ জৰিয়তে এই আলোচনা পত্ৰত অধ্যয়নৰ বাবে নিৰ্বাচন কৰা হৈছে।

অধ্যয়নৰ পদ্ধতি :

এই অধ্যয়ন কৰ্মত প্ৰধানতঃ বৰ্ণনাত্মক আৰু বিশ্লেষণাত্মক পদ্ধতিৰ সহায় লোৱা হ'ব। অধ্যয়ন কৰ্মৰ তথ্য আহৰণৰ বাবে মুখ্য উৎস তথা গৌণ উৎসৰ সহায় লোৱা হ'ব।

বিষয়বস্তুৰ আলোচনা :

আন্তঃ সাংকেতিক অনুবাদ অনুবাদৰ এক বিশেষ প্ৰকাৰ। য'ত সাহিত্যৰ এটি পাঠৰ ৰূপক ভিন্ন চিহ্ন তথা চিত্ৰৰূপলৈ স্থানান্তৰিত কৰা হয়। সাহিত্য আৰু চলচিত্ৰ দুয়োটাই কলাৰ অন্যতম মাধ্যম স্বৰূপ শিল্পৰূপ। চলচিত্ৰ আৰু সাহিত্যৰ সম্বন্ধ বহুদিনীয়া। কাহিনী চিত্ৰৰ বাবে এটা কাহিনীৰ প্ৰয়োজন হয় আৰু সেই কাহিনীৰ বাবে নিৰ্মাতাই সাহিত্যৰ ওচৰ চপাটো অতি স্বাভাৱিক কথা। গল্প, উপন্যাস, নাটক, জীৱনী আদিৰ পৰা কাহিনী চিত্ৰৰ উপাদান অতি সহজেই উলিয়াই ল'ব পাৰি। (দত্ত ৬৭) সেয়েহে আন্তঃ সাংকেতিক প্ৰক্ৰিয়াৰ মাধ্যমেৰে উপন্যাসৰ চিত্ৰৰূপ কৰাটো এক জটিল সৃষ্টিশীল কৰ্ম বুলি ক'ব পাৰি। এই প্ৰক্ৰিয়াত কেৱল মাধ্যমৰ পৰিৱৰ্তনৰ উপৰিও সাহিত্য পাঠৰ বক্তব্য বিষয়ক গ্ৰহণ বৰ্জনৰ জৰিয়তে এক নতুন ৰূপত উপস্থাপন কৰা হয়। ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়াৰ ১৯৮৬ চনত প্ৰকাশিত *অন্তৰীপ* উপন্যাসৰ চলচিত্ৰ ৰূপ *অগ্নিঙ্গান* নিৰ্মাণত অষ্টাই মূল পাঠৰ আভ্যন্তৰীণ বিষয়বস্তুক কিমানদূৰ পৰিৱৰ্তন ঘটাইছে তথা নতুন ৰূপ দিয়াত যত্নপৰ হৈছে, সেয়া আমাৰ আলোচ্য বিষয়বস্তু।

পোনপ্ৰথমে আমি *অন্তৰীপ* উপন্যাস আৰু *অগ্নিঙ্গান* চলচিত্ৰৰ কাহিনীৰ পৰিসৰৰ দিশ লক্ষ্য কৰিলে দেখা পাওঁ যে ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়াই উপন্যাসখনৰ চিত্ৰৰূপ দিওঁতে মূল পাঠৰ এটা অংশকহে গ্ৰহণ কৰিছে। *অন্তৰীপ* উপন্যাসখনৰ কথাবস্তু দুটা অংশত সন্নিৱিষ্ট। প্ৰথম অংশত উপন্যাসখনৰ নায়ক মহীকান্ত, নায়িকা মেনকা আৰু মদন চোৰ, কিৰণ আদি উপন্যাসক-নায়িকাৰে ঘটনাংশৰ পাতনি মেলিছে। দ্বিতীয় অংশত প্ৰথম অংশৰ কথাৰ লগত সংগতি ৰাখি মেনকাৰ মহীকান্তৰ বৰপুত্ৰ ইন্দ্ৰ কলিকতালৈ উচ্চ শিক্ষাৰ বাবে যোৱা আৰু তাতে লগত পোৱা উচ্চ শিক্ষিতা নাৰী চিত্ৰাৰ সৈতে গঢ় লৈ উঠা সম্পৰ্কই উপন্যাসৰ পৰিৱৰ্তি কাহিনীক সুগঠিত কৰে। কিন্তু *অগ্নিঙ্গান*ত মহীকান্ত মেনকাৰ মাজৰ সম্বন্ধ, সংঘাত আৰু নায়িকা মেনকাৰ হৃদয়ত নিৰৱে গোপনে উদগীৰণ ঘটা প্ৰবল প্ৰতিবাদৰ কাহিনীয়ে ঘটনাৰ জন্ম, বিকাশ আৰু চূড়ান্ত প্ৰাপ্তিৰ অন্তিমবিন্দু লাভ কৰিছে। ইয়াত 'অন্তৰীপ' উপন্যাসৰ দ্বিতীয় পৰ্যায় ইন্দ্ৰ চিত্ৰাৰ সম্পৰ্কে

কাহিনীক চিত্ৰ নিৰ্মাতাই *অগ্নিস্থান*ত বাদ দি মেনকা নামৰ বিশেষ চৰিত্ৰ আৰু তাইক কেন্দ্ৰ কৰি গঢ়ি উঠা বিশেষ ঘটনাক বিকাশ সাধন কৰাই চিত্ৰৰূপত ৰূপান্তৰিত কৰিছে। *অগ্নিস্থান*ৰ কাহিনীৰ মূল চালিকাশক্তি মেনকা। অন্তৰীপ উপন্যাসতো মেনকা চৰিত্ৰই এক শক্তিশালী কেন্দ্ৰীয় চৰিত্ৰৰূপ অৱতীৰ্ণ হৈছে, কিন্তু আন আন পাৰ্শ্ব চৰিত্ৰ তথা উপকাহিনীয়ে ঘটনা প্ৰবাহক শীৰ্ষবিন্দুত লৈ গৈছে। উপন্যাসত কাহিনী বা বক্তব্য বিষয়বস্তু প্ৰকাশৰ মূল আহিলা হ'ল শব্দ আৰু চলচিত্ৰত প্ৰতিৰূপ বা ইমেজৰ দ্বাৰা দৰ্শকৰ মনত কাহিনীৰ গঠন কৰে। এয়েই আন্তঃ সাংকেতিক অনুবাদৰ অন্যতম বিশেষত্ব। য'ত মূল পাঠৰ ফৰ্মক সলনি কৰি এক নতুন ৰূপত পাঠক দৰ্শকৰ আগত উপস্থাপন কৰা হয়। *অন্তৰীপ* উপন্যাসত উপন্যাসিকে সুবিন্যস্ত শব্দ চয়ন, সাৱলীলপূৰ্ণ ভাষাৰে কাহিনীক বৰ্ণিত কৰিছে। আনহাতে *অগ্নিস্থান*ত কাহিনীক উপস্থাপন কৰিছে কেমেৰাৰ দৃষ্টিকোণ, গতি, পোহৰ ছাঁ, আৱহ সংগীত আদি ভালেমান উপাদানৰ সহায়ত। *অন্তৰীপ*ত কাহিনীয়ে অতি দীৰ্ঘ গতিৰে আগবঢ়াৰ পৰিৱৰ্তে *অগ্নিস্থান*ত দ্ৰুতগতিৰে ঘটনা প্ৰবাহ বৰ্ণিত হৈছে—

‘তাৰ পাছত এইখন ঘৰত লাহে লাহে, চোৰৰ নিচিনাকৈ এখন বিয়াৰ আয়োজন সোমাবলৈ ধৰিলে, আৰিয়ে ছোৱালীৰ কাণত তাইৰ বিয়াৰ সম্পৰ্কৰ কথা যেনেকৈ সোমায়, প্ৰায় তেনেকৈ। ..... পুহিলাই জাঁত-ঘুৰাই থাকোঁতে ইফাল সিফাল কৰি থকা মেনকালৈ চায়, কিন্তু এদিনো তাইৰ মেনকাৰ চকুৰে চকুৰে নপৰিল।’ (অন্তৰীপ ১২)

Location - 3

0274 C.U. ফুলে জাঁত ঘুৰাইছে।

Zoom Out বাৰাণ্ডাত ফুলে মণ্ড মাহ দলিছে। ওচৰত পাছি, বস্তা। মেনকা দীৰ খোজেৰে পাৰ হৈ যায়। ফুলে চায়। ইফালে চায়।

— (অগ্নিস্থান 89)

উপন্যাসত মহীকান্তৰ বিয়াৰ আয়োজনৰ এক দীঘলীয়া বৰ্ণনা দিয়া দৰে ‘অগ্নিস্থান’ত ‘ফুলে জাঁত ঘুৰাইছে’ বাক্যৰেই অতি সংক্ষিপ্তৰূপে বক্তব্য বিষয়ক তুলি ধৰা পৰিলক্ষিত হয়। ‘অন্তৰীপ’ উপন্যাসৰ আৰম্ভণি হৈছে মেনকাৰ স্বামী মহীকান্তই দ্বিতীয় বিবাহৰ বাবে ওলাই যোৱাৰ পটভূমিত—“ঘৰবোৰৰ মুখৰ ওপৰৰ সোণাৰু, বেল আৰু তামোল গছকেইজোপাৰ মাজেদি ওলাই থকা আকাশকণৰ তৰাবোৰ মণিৰ নোৱাৰা হৈ আহিল। .....” (অন্তৰীপ ১)

আনহাতে ‘অগ্নিস্থান’ত চুবুৰীৰ মাজেৰে পুলিছে ধৰি লৈ যোৱা মদন চোৰক কেন্দ্ৰ কৰি এক কৌতুহল উদ্দীপক আৰম্ভণিৰে —

Location - 1

Shot No.

0001 মহীকান্তৰ চুবুৰীটোৰ ৰাস্তাটো, ঘোঁৰাবাগী গৈ থাকে। প্ৰতিটো পদুলিত চুবুৰীয়া মানুহৰ জুম, বেছিকৈ তিৰোতা মানুহ। ঘৰত থকা সাজ পাৰ। কেইটামান ল'ৰা-ছোৱালী দৌৰিছে.....

0003 MS মদনক হাত-কেৰেয়া লগাই এটা চিপাহীয়ে ধৰি নিছে।

আন্তঃ সাংকেতিক প্ৰক্ৰিয়াত অনুবাদকে সাহিত্য পাঠৰ পৰোক্ষভাৱে অৰ্থাৎ বিস্তৃতভাৱে

বৰ্ণিত ঘটনাক সংক্ষিপ্ত তথা পোনপটীয়া ৰূপে চিত্ৰৰূপত উন্মোচিত কৰিব লাগে। কাৰণ সাহিত্যিক পাঠ এটাত লেখকে পাঠকৰ আগত তুলি ধৰিব বিচৰা ছবিখনৰ বাবে ভালেখিনি বৰ্ণনা কৰিব লগা হয়। তদুপৰি বিভিন্ন ইমেইজ বা মেটাফ'ৰৰ সহায়ত সাহিত্যই এনেকুৱা কিছুমান কথা সংক্ষিপ্ততম সময়ৰ ভিতৰতে প্ৰকাশ কৰিব পাৰে, যিখিনি চলচিত্ৰত ছবিৰ সহায়ত প্ৰকাশ কৰাটো কঠিন। *অন্তৰীপ*ত আকাশত অকলশৰীয়া তৰাটোৱে নিজৰ তিৰবিৰণি জীৱন্ত কৰি ৰাখিবলৈ কৰা ছটফটনিৰ প্ৰসঙ্গ বৰ্ণনাৰে মেনেকাৰ অন্তৰৰ অসহনীয় বিষাদক অতি অতুলনীয়ৰূপে ঘোষণা কৰিছে। কিন্তু *অগ্নিজ্ঞান*ত এনে ছবি উন্মোচিত হোৱা পৰিলক্ষিত নহয়।

আন্তঃসাংকেতিক প্ৰক্ৰিয়াত অনুবাদকে মূল সাহিত্য পাঠৰ একাধিক চৰিত্ৰক চিত্ৰৰূপত বিয়োজন কৰিব পাৰে। তদুপৰি স্থানবিশেষে তথা ঘটনাৰ পৰিস্থিতি অনুসৰি চৰিত্ৰৰ নামৰো সাল-সলনি ঘটাব পাৰে। ভবেন্দ্ৰনাথ শইকীয়াই *অন্তৰীপ* উপন্যাসত মেনেকা মহীকান্ত মুখ্য চৰিত্ৰৰ উপৰিও ঘনকান্ত বুঢ়া, যোগেশ্বৰী বুঢ়ী, ভদ্ৰকান্ত, ভজহৰি, দেউকিলাল, মদন, পুহিলা, ফুল, পুণী বুঢ়ী, কিৰণ, ইন্দ্ৰ, চিত্ৰা, পৰিতোষ বাবু, শঙ্কৰ, আইজনী, ৰমা, ধ্ৰুৱ, চাপু-চমৰু আদি প্ৰায় অৰ্ধশতাবধিক চৰিত্ৰক চিত্ৰিত কৰিছে। কিন্তু *অগ্নিজ্ঞান*ত ঘটনা আৰু পৰিস্থিতিৰ সাপেক্ষে প্ৰয়োজনীয় চৰিত্ৰকেইটাকহে কেৱল অৱতাৰণা কৰা হৈছে। উপন্যাসৰ মুখ্য নায়িকা মেনেকা প্ৰথমতঃ এক শক্তিশালী ভূমিকাত থকা পৰিলক্ষিত হয় যদিও দ্বিতীয় অংশত এই চৰিত্ৰ কিছু পৰিমাণে নিষ্প্ৰভ হৈ পৰে। কিন্তু 'অগ্নিজ্ঞান'ত মেনেকা চৰিত্ৰই আৰম্ভণিৰ পৰা শেষলৈ এক বলিষ্ঠ কেন্দ্ৰীয় চৰিত্ৰৰূপে ক্ৰিয়া কৰিছে। আন আন চৰিত্ৰসমূহো উপন্যাস আৰু চলচিত্ৰ দুয়োটাতেই প্ৰায় একে ধৰণেই উপস্থাপিত হোৱা পৰিলক্ষিত হয়।

আন্তঃ সাংকেতিক অনুবাদ প্ৰক্ৰিয়াত সাহিত্য পাঠ আৰু চলচিত্ৰত ইয়াৰ সাংকেতিক চিহ্ন পৰিৱৰ্তনৰ লগতে কলা শৈলীৰো ৰূপান্তৰ ঘটে। সাধাৰণতে চলচিত্ৰ এখনত সংপ্ৰত্যক্ষ বা প্ৰত্যক্ষকৰণ অৰ্থাৎ পাৰছেপশ্বনৰ পৰা অৰ্থাৰোপনলৈ বা ছিগনিফিকেইশ্বনলৈ আগবাঢ়ে — আগতে দেখে বা দেখে শুনে, পাছত তাৰ তাৎপৰ্য অৰ্থ বুজে। বাহিৰত দেখাৰ পৰা ভিতৰৰ অনুভৱলৈ প্ৰতিক্ৰিয়া বা ফলাফললৈ যায়। কাহিনী সাহিত্যত কামটো ইয়াৰ ওলোটাপৰিণতি হয় ইয়াত পোনতে চিহ্নৰে অৰ্থাৎ আখৰেৰে, শব্দৰে, বাক্যৰে আৰম্ভ কৰা হয় তাৰে এটা ভাব, এটা প্ৰোপোজিছন গঢ়ি ক্ৰমে প্ৰত্যক্ষকৰণ বা পাৰছেপশ্বন বিকশিত কৰা হয় (শৰ্মা ১২৫)। *অন্তৰীপ* উপন্যাসত উপন্যাসিকে 'ফ্লোচবেক' পদ্ধতিৰ জৰিয়তে পাঠকক কাহিনীৰ অন্তঃ ভাগলৈ প্ৰৱেশ কৰাইছে। আনহাতে 'অগ্নিজ্ঞান'ত আৰম্ভণি হৈছে আকস্মিক। পৰম্পৰাগত আৰ্হিৰ মতে বিচাৰ কৰিলে চিত্ৰনাট্য এখনৰ প্ৰথম অংকটো হ'ব লাগে চুটি, মূল চৰিত্ৰ আৰু পটভূমিৰ পৰিচয় দিয়াৰ পিছতেই কাহিনীৰ মূল সংঘাত পোহৰলৈ আহিব লাগে। *অগ্নিজ্ঞান*ৰ চিত্ৰনাট্যই এই পৰম্পৰাগত কাঠামো মানি চলা নাই। মূল সংঘাতৰ আৰম্ভণি ঘটিছে কিছু পিছত। (দত্ত-IV) কিন্তু *অন্তৰীপ* উপন্যাসত প্ৰথমাবস্থাতেই সংঘাতৰ মাজেদি কাহিনীয়ে গতি কৰিছে। গল্প উপন্যাসত এজন বা একাধিক কাহিনী কথক থাকে কিন্তু চলচিত্ৰত কথকৰ পৰিৱৰ্তে কাহিনী বা ঘটনা নিজে নিজেই বৰ্ণিত হোৱা যেন লাগে। *অন্তৰীপ* উপন্যাসত উপন্যাসিকে বৰ্ণনামূলক

পদ্ধতিৰে উপন্যাসৰ কথাবস্তু তৃতীয় পুৰুষত বৰ্ণনা কৰাৰ লগতে ঠায়ে ঠায়ে চৰিত্ৰৰ মনোজগতৰ বক্তব্যও প্ৰথম পুৰুষত কৈ গৈছে —

“কিমান দিন হ’ল তাইৰ এইখন ঘৰলৈ অহা? এঘাৰ বছৰ — আৰু ফাগুন, চ’ত, ব’হাগ —এই তিনিমাহ। .....” (অন্তৰীপ ২)

“মই তোক এৰি দিছোঁ নেকি? বাপেৰৰ ঘৰলৈ খেদি দিছোঁ নেকি? নাই দিয়া। .... (অন্তৰীপ ৩৯)

আনহাতে ‘অগ্নিমান’ত ———

এখন মেজত মদৰ বটল, মাংস আদি। মহীকান্তই মদ খাইছে। বকিছে
মহীকান্তঃ “এইবাৰেই যি গ’লো। এইবাৰ যদি তাক আকৌ পুলিছে ধৰে মই চিহা
গৈ পুলিছ চাহাবক কৈ আহিম তাক যেন নমৰালৈকে এৰি নিদিয়। চাই
থাকিবি। ... (অগ্নিমান ১৭)

ভবেন্দ্ৰনাথ শইকীয়াই *অন্তৰীপ*ৰ আন্তঃ সাংকেতিক ৰূপ *অগ্নিমান*ত উপন্যাসৰ দৰেই ইংগিতাত্মক ভাষা, উপমা, ৰূপক, চিত্ৰকল্পৰ প্ৰয়োগ কৰি কথাবস্তুক নাটকীয় গুণবিশিষ্ট কৰি তুলিছে। সেইদৰে নামকৰণৰ ক্ষেত্ৰতো শইকীয়াই দুটা পৃথক ব্যঞ্জনাময় শব্দৰে কাহিনীৰ তাৎপৰ্য্য ব্যক্ত কৰিছে। *অন্তৰীপ* শব্দই মানুহৰ জীৱনৰ আভ্যন্তৰীণ দিশৰ সত্যতাক উদ্ঘাটন কৰিছে। আনহাতে *অগ্নিমান* শব্দই ইংগিত দিয়ে নাৰী জীৱনৰ নানা বাধা আৰু প্ৰত্যাহ্বানক। এনেদৰে বিচাৰ কৰিলে দেখা যায় যে দুয়োখন শিল্পকৰ্মই আন্তঃ সাংকেতিক অনুবাদৰ প্ৰক্ৰিয়াৰ মাজেদি এক নতুন মাত্ৰা লাভ কৰিছে। কাহিনীৰ বিকাশ, পটভূমি নিৰ্মাণ, চৰিত্ৰ চিত্ৰণ, সংলাপ, নাট্যধৰ্মিতা, সাৱলীল ভাষাৰ প্ৰয়োগ আদি কৌশলৰ দিশৰ পৰা চলচিত্ৰ আৰু উপন্যাসত ভালেখিনি সাদৃশ্য পৰিলক্ষিত হয়। সেইবাবেই পৃথিৱীৰ উৎকৃষ্ট উপন্যাসসমূহৰ আশ্ৰয়ত চিত্ৰ নিৰ্মাতাই জনপ্ৰিয় চলচিত্ৰ প্ৰস্তুত কৰি আহিছে।

সামৰণি :

আন্তঃ সাংকেতিক প্ৰক্ৰিয়াৰে ভবেন্দ্ৰনাথ শইকীয়াই *অন্তৰীপ* উপন্যাসৰ প্ৰথম খণ্ডক চিত্ৰৰূপ দিয়া *অগ্নিমান* চলচিত্ৰত পৰিস্থিতি তথা শ্বট অনুযায়ী কৰিবলগীয়া সালসলনিৰ বাহিৰে কাহিনীৰ ক্ষেত্ৰত ব্যাপক পৰিৱৰ্তন কৰা পৰিলক্ষিত নহয়, যদিও প্ৰায় বেছি অংশই চিত্ৰ নিৰ্মাতাই কাহিনীৰ ভাববস্তুত সংক্ষিপ্তৰূপত তুলি ধৰিবলৈ চেষ্টাও নকৰা নহয়। চিত্ৰ নিৰ্মাতাই মূলৰ ঘটনাক্ৰম আন্তঃসাংকেতিক প্ৰক্ৰিয়াত একে ৰাখি মূল বক্তব্যৰ নিকটতম ৰূপ দৰ্শকৰ আগত দাঙি ধৰিবলৈ পূৰ্ণমাত্ৰাই সক্ষম হৈছে বুলি ক’ব পাৰি। এই আলোচনা পত্ৰত *অন্তৰীপ* উপন্যাস আৰু *অগ্নিমান* চলচিত্ৰৰ জৰিয়তে আন্তঃ সাংকেতিক প্ৰক্ৰিয়াক এক সীমিত পৰিসৰৰ ভিতৰত অধ্যয়নৰ প্ৰয়াস কৰা হৈছে, কিন্তু এই সম্পৰ্কে চিন্তা চৰ্চা আৰু গৱেষণাৰ পৰিসৰ অধিক বহল। কাৰণ এই অনুবাদ অধ্যয়নে কেইবাটাও বিষয় বা ক্ষেত্ৰ সামৰি লয়। তদুপৰি এই সম্পৰ্কীয় আলোচনা অতি কম হোৱা বাবে এনে বিষয়ত আৰু অধিক সূক্ষ্ম বিচাৰ বিশ্লেষণৰ প্ৰয়োজনীয়তা অনস্বীকাৰ্য।

গ্ৰন্থপঞ্জী

মুখ্য উৎসঃ

শইকীয়া, ভবেন্দ্ৰনাথ। অন্তৰীপ। গুৱাহাটীঃ জ্যোতি প্ৰকাশন। ২০১৭। মুদ্ৰিত।
দত্ত, উৎপল (সম্পা)। ড° ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়া অগ্নিজ্ঞান শ্ৰেষ্ঠ চিত্ৰ নাট্যৰ বাবে ৰাষ্ট্ৰীয়
চলচিত্ৰ বঁটাৰে সন্মানিত। গুৱাহাটীঃ ষ্টুডেণ্টচ্ ষ্ট'ৰ্চ। ২০০৯। মুদ্ৰিত।

গৌণ উৎসঃ

চৌধুৰী, ৰমী। প্ৰসঙ্গ অনুবাদ কলা। গুৱাহাটীঃ চন্দ্ৰ প্ৰকাশ। ২০১৬। মুদ্ৰিত।
ঠাকুৰ, নগেন (সম্পাঃ)। এশ বছৰৰ অসমীয়া উপন্যাস। গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অসমীয়া
বিভাগৰ দ্বাৰা সম্পাদিত। গুৱাহাটীঃ জ্যোতিপ্ৰকাশন। ২০১২। মুদ্ৰিত।
দাস, অমলচন্দ্ৰ (সম্পাঃ)। অসমীয়া উপন্যাস পৰিক্ৰমা। গুৱাহাটীঃ বনলতা। ২০১২। মুদ্ৰিত।
দত্ত, উৎপল। চলচিত্ৰৰ ৰসাস্বাদন। গুৱাহাটীঃ পূৰ্বায়ন প্ৰকাশন। ২০১৯। মুদ্ৰিত।
বেজবৰা, নীৰজনা মহন্ত। অনুবাদঃ তত্ত্ব আৰু প্ৰয়োগ। ডিব্ৰুগড়ঃ বনলতা। ২০১১। মুদ্ৰিত।
শৰ্মা, মদন। অনুবাদ অধ্যয়ন তত্ত্ব আৰু প্ৰয়োগ। গুৱাহাটীঃ বান্ধৱ। ২০১৭। মুদ্ৰিত।

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

pages:18-29

অসমীয়া ডাকৰ বচন, প্ৰবাদ-পটন্তৰ, ফকৰা-যোজনা, সাঁথৰ
আদিত জৈৱবৈচিত্ৰ্যৰ প্ৰতি থকা পাৰিপাৰ্শ্বিক সচেতনতা : এটি
বিশ্লেষণাত্মক অধ্যয়ন

ড° বিশ্বজিৎ দাস

সহযোগী অধ্যাপক, নগাঁও ছোৱালী মহাবিদ্যালয়

আদিত্য শইকীয়া

গৱেষক, (Correspondent author) অসমীয়া বিভাগ, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়

adityasaikia305@gmail.com

সংক্ষিপ্তসাৰ

অসমীয়া জাতীয় জীৱনত ডাকৰ বচন, ফকৰা-যোজনা, প্ৰবাদ-পটন্তৰ, সাঁথৰ আদিৰ গুৰুত্ব অপৰিসীম। প্ৰকৃতিৰ অনুগ্ৰহত বিভিন্ন পৰিৱেশমিত্ৰ লোকবিশ্বাসৰ গহীনা লৈ সৃষ্ট অসমীয়া ডাকৰ বচন, ফকৰা-যোজনা, প্ৰবাদ-পটন্তৰ, সাঁথৰ আদিত পৰিৱেশৰ বিভিন্ন বহস্য থকাটো স্বাভাৱিক। এটা জাতি দীৰ্ঘজীৱি হোৱাৰ ক্ষেত্ৰত ডাকৰ বচন, ফকৰা-যোজনা, প্ৰবাদ-পটন্তৰ, সাঁথৰ আদিৰ মাজত পঞ্জীভূত পাৰিপাৰ্শ্বিক সচেতনতাৰ দিশবোৰ অধ্যয়ন হোৱাটো নিতান্তই প্ৰয়োজনীয়। ইয়াৰ লগতে, বিশ্বায়নৰ যুগত বহনক্ষম উন্নয়নৰ স্বৰ্থত এই বিষয়টি অধ্যয়নৰ যথেষ্ট গুৰুত্ব আছে। সেয়েহে, অসমীয়া ডাকৰ বচন, ফকৰা-যোজনা, প্ৰবাদ-পটন্তৰ, সাঁথৰ আদিৰ মাজত জৈৱবৈচিত্ৰ্যৰ প্ৰতি থকা পাৰিপাৰ্শ্বিক বিদ্যাৰ চৰ্চা কেনেদৰে হৈছিল, সেই সময়ৰ অসমীয়া জনসমাজে কেনেদৰে পৰিৱেশৰ ভাৰসাম্য অটুত

ৰাখিছিল সেই সম্পৰ্কে অধ্যয়ন কৰাই এই গৱেষণা পত্ৰৰ উদ্দেশ্য। এনে ধৰণৰ অধ্যয়ন পৃথিৱীৰ প্ৰায়বোৰ জাতিৰ লোকসাহিত্যত হৈছে আৰু তাৰ পৰা বহুতো সুফলো লাভ কৰা দেখা গৈছে। অসমীয়া লোকসাহিত্যৰ অন্তৰ্গত ডাকৰ বচন, ফকৰা-যোজনা, প্ৰবাদ-পটন্তৰ, সাঁথৰ আদিত এই বিষয়ে অধ্যয়নৰ এক বিশাল ক্ষেত্ৰ আছে।

সূচক শব্দ : প্ৰবাদ, জৈৱবৈচিত্ৰ, লোকসাহিত্য

১.০০ অৱতৰণিকা

ডাকৰ বচন, ফকৰা-যোজনা, প্ৰবাদ-পটন্তৰ, সাঁথৰ আদি অসমীয়া লোকসাহিত্য তথা ভাষা সাহিত্যৰ অমূল্য ৰত্ন। এইবোৰ অসমীয়া লোকসাহিত্যৰ যুগ-যুগান্তৰৰ অভিজ্ঞতা আৰু জ্ঞানলব্ধ স্তম্ভ। ইয়াৰ মাজেৰে প্ৰতিফলিত হয় অনেক যুগ যুগ ধৰি আৰ্জিত মানৱ জীৱনৰ ভাবানুভূতি, লোকসমাজৰ চিন্তা-চৰ্চা, সামূহিক ধ্যান-ধাৰণা আদি। ইয়াৰ প্ৰধান গুণগত বৈশিষ্ট্য হৈছে কম কথৰ মাজেৰে অধিক প্ৰকাশ কৰা।

অসমীয়া লোকসাহিত্যৰ সৌন্দৰ্য উপলব্ধিৰ অনন্য অলংকাৰ ডাকৰ বচন, ফকৰা-যোজনা আদিৰ লগত অসমীয়া জাতীয় জীৱনৰ নিবিড় সম্বন্ধ আছে। মুখে মুখে বাগৰি অহা, জাতিৰ সমূহীয়া, ব্যৱহাৰিক আৰু নৈতিক জ্ঞানৰ সঞ্চয়পুঁজি হোৱা হেতুকে লোকসাহিত্যৰ এই বিভাগটোত অসমীয়া লোকজীৱনৰ লগত জড়িত ৰাজনীতি, অৰ্থনীতি, কৃষি, শিল্প, গৃহস্থালি, আচাৰ-ব্যৱহাৰ আদি সকলো বিষয়ৰ সাৰুৱা উপদেশ পোৱা যায়। এইক্ষেত্ৰত আলোচ্য ‘পাৰিপাৰ্শ্বিক সচেতনতা’ বা ‘পৰিৱেশ বিষয়ক সাৰুৱা উপদেশ’ অন্যতম। লোকসাহিত্যৰ এই বিভাগৰ ‘ডাকৰ বচন, ফকৰা-যোজনা, প্ৰবাদ-বাক্য’ এই তিনিটা ভাগতহে পাৰিপাৰ্শ্বিক সচেতনতা সম্পৰ্কীয় সাৰুৱা উপদেশসমূহ সঞ্চিত হৈ আছে। সেয়েহে, আলোচনাৰ সুবিধাৰ্থে এইবোৰক পৃথকে ৰখা নাই।

১.০১ গৱেষণা পদ্ধতি

“অসমীয়া ডাকৰ বচন, প্ৰবাদ-পটন্তৰ, ফকৰা-যোজনা, সাঁথৰ আদিত প্ৰতিফলিত জৈৱবৈচিত্ৰ্যৰ প্ৰতি থকা পাৰিপাৰ্শ্বিক সচেতনতা” শীৰ্ষক গৱেষণা পত্ৰখনি অধ্যয়নৰ বাবে প্ৰধানকৈ বিশ্লেষণাত্মক পদ্ধতি গ্ৰহণ কৰা হৈছে। গৱেষণা বিষয়টি অধ্যয়নৰ ক্ষেত্ৰত বিভিন্ন ধৰণৰ তথ্যৰ উৎস হিচাপে মুখ্য, গৌণ আৰু অনান্য উৎসৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়া হৈছে।

১.০২ প্ৰমেয়

গৱেষণা কৰ্মত নিম্নলিখিত সিদ্ধান্তসমূহ প্ৰতিপাদ্য বিষয়ৰূপে উপস্থাপিত হ’ব বুলি আশা কৰা হৈছে—

- (ক) অসমীয়া ডাকৰ বচন, ফকৰা-যোজনা, প্ৰবাদ-পটন্তৰ, সাঁথৰ আদিত পৰম্পৰাগতভাৱে পৰিৱেশিত জৈৱবৈচিত্ৰ্যৰ বিভিন্ন দিশৰ ওপৰত বিজ্ঞানসন্মত বিশ্লেষণেৰে আমাৰ বিচাৰ্য পাৰিপাৰ্শ্বিকভাৱে সচেতনতামূলক তথা পৰিৱেশমিত্ৰ দিশ সম্পৰ্কে জানিব পৰা যাব।
- (খ) পুৰণি অসমীয়া সমাজৰ জৈৱবৈচিত্ৰ্য সম্পৰ্কে থকা জ্ঞান, দায়বদ্ধতা আৰু সচেতনতা সম্পৰ্কে উচিত মূল্যায়ন হ’ব।

(গ) বিশ্বায়নৰ যুগত সমগ্ৰ বিশ্বতে পৰিৱেশৰ প্ৰভাৱ অপৰিসীম। সেয়েহে বিষয়টোৰ উৎকৃষ্ট অধ্যয়ন বৰ্তমানৰ সমাজ আৰু সাহিত্যৰ লগতে বিজ্ঞানৰ জগতখনলৈ অন্যতম অৱদান হিচাপে পৰিগণিত হ'ব।

২.০০ গছ-গছনি সংৰক্ষণ আৰু প্ৰতিপালন

এ. পি. জে. আব্দুল কালামে কৈছিল 'মই চৰাই পুহিছিলো উৰি গ'ল। মই বান্দৰ পুহিছিলো, পলাই গ'ল। যেতিয়া মই গছ এজোপা ৰুলোঁ, তেতিয়া চৰাই আৰু বান্দৰ দুয়োটাই ঘূৰি আহিল।' পাৰিপাৰ্শ্বিক সচেতনতাৰ ই এক ডাঙৰ উদাহৰণ। বিশ্বব্ৰহ্মাণ্ডত পৃথিৱী হৈছে একমাত্ৰ গ্ৰহ য'ত জীৱৰ আবাসভূমি। পৃথিৱীৰ গছ-গছনি, প্ৰাণী আদি সকলো সম্পূৰ্ণ পাৰস্পৰিক নিৰ্ভৰশীলতাৰ ফলশ্ৰুতি আৰু এই নিৰ্ভৰশীলতাৰ মূল গুৰিটো হ'ল 'গছ-গছনি'।

প্ৰাণীজগত বৰ্তি থকাত গছ-গছনিৰ গুৰুত্ব অপৰিসীম। সভ্যতাৰ আৰম্ভণিৰে পৰা মানুহ এইক্ষেত্ৰত সচেতন। পৰিৱেশ অনুযায়ী পৃথিৱীৰ যি যি অংশত প্ৰাণীৰাশিৰ বাসস্থলী, সেই অংশ উদ্ভিদৰাশিৰো উৎপন্নস্থলী। বিভিন্ন ধৰণৰ শৃংখলৰ জৰিয়তে উদ্ভিদ আৰু প্ৰাণী পৰস্পৰে পৰস্পৰৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল। অকল খাদ্য শৃংখলৰ প্ৰাথমিক উপাদান বা উপভোক্তা হিচাপে খাদ্য শৃংখলৰ যোগেদি উদ্ভিদ আৰু প্ৰাণীজগত পৰস্পৰে পৰস্পৰৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল এনে নহয়। জলবায়ু, অ'জিন, জৈৱবৈচিত্ৰ্য, বায়ু প্ৰদূষণ, গৰাখহনীয়া ইত্যাদি বিভিন্ন দিশত ই ক্ৰিয়াশীল। সেয়েহে কৃষ্টি সভ্যতাৰ প্ৰতিষ্ঠাপক মানুহ বা পৰম্পৰাগত অসমীয়া সমাজখনে উদ্ভিদজোপাৰ মূল্য সুন্দৰকৈ বুজি পাইছিল। সেই অনুসাৰে পৰিৱেশ বিজ্ঞানৰ আনুষ্ঠানিক জ্ঞান নথকা সময়তো পৰম্পৰাগত কৃষিজীৱী অসমীয়া সমাজখনে পৰিৱেশমিত্ৰ বহুতো কাম-কাজ কৰি গৈছিল। এইক্ষেত্ৰত—

“এক জুপি বৃক্ষ আছে জগতক জুৰি।

তলে আছে ডাল পাত ওপৰে আছে গুৰি।।” (গগৈ ৩৪)

“যেবেসে ধৰ্ম কৰিব জানি।

পুখুৰী খানিয়া ৰাখিব পানী।।

বৃক্ষ ৰোপণে অধিক ধৰ্ম।

মঠ-মণ্ডপত অধিক কৰ্ম।।” (গগৈ ৩০)

বেদান্ত, উপনিষদ আদিৰ তত্ত্বেৰে সম্মিলিত ফকৰাৰ বুকুত সাঁথৰৰ সাঁচত সোমাই থকা প্ৰথমৰ ফকৰাটিত গছ-পাত। এনেদৰে ডাকৰ বচনৰ পৰম্পৰাগত অসমীয়া সমাজ জীৱনে পাকে-পকাৰে গছজোপাক অদ্বৈতবাদৰ লগত তুলনা কৰি অসমীয়া সমাজত গছৰ মহিমা তথা তাৰ উপকাৰিতা আৰু লগতে প্ৰয়োজনীয়তাৰ কথা ব্যক্ত কৰিছে।

দ্বিতীয় ডাকৰ বচনটিত, বৃক্ষৰোপণক ধৰ্মৰ শাৰীত স্থান দিছে। ধৰ্মই মানুহক কৰ্মী কৰি তোলে আৰু সংসাৰৰ অন্যান্য মায়া-মোহৰ পৰা আঁতৰাই প্ৰাপ্যখিনি গ্ৰহণ কৰি শান্তিৰে মোক্ষ-প্ৰাপ্তিৰ পথত আগুৱাই লৈ যায়। কোৱা হয়, এজোপা গছ হাজাৰটা মানুহৰ সমান। এনে মহান কৰ্ম অৰ্থাৎ বৃক্ষৰোপণ কৰাটো পোনপটীয়াকৈ মোক্ষপ্ৰাপ্তিৰ প্ৰশস্ত পথ। আক্ষৰিকভাৱে নিৰক্ষৰ সেই সমাজখন সেই তেতিয়াৰ দিনতে পাৰিপাৰ্শ্বিকভাৱে ইমান সচেতন আছিল আৰু বৰ্তমানৰ

মানৱ সমাজ একবিংশ শতিকাতো গছ-গছনি জখে-মখে কাটি ধ্বংস কৰাত ব্যস্ত।

গছ-গছনিৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ কথা দাঙি ধৰি তাক ৰোপণ কৰিলে নহয় তাৰ বংশবৃদ্ধি কৰা, প্ৰতিপালন কৰা আদি কথাও লোকসাহিত্যৰ এই শাখাত প্ৰতিফলিত হয়। ক'ৰবাত গছৰ গুটি পালে নিজৰ বাৰীত ৰুই থবৰ দিহা দিছে। গছ-গছনি খাদ্য উৎপাদনত একমাত্ৰ স্বনিৰ্ভৰশীল জীৱ আৰু গছ-গছনিক জীয়াই ৰখাৰ দায়িত্ব প্ৰাণীজগতৰ অৰ্থাৎ মানুহৰ। সেয়েহে গুটি সিঁচৰণ কৰা, কীট-পতংগ নিয়ন্ত্ৰণ, তৃণ-তৰুৰ অতিবৃদ্ধি ৰোধ আদিত মানৱ জাতিৰ সক্ৰিয় ভূমিকা সমগ্ৰীয়া বিভিন্ন তথ্য ডাকৰ বচনত পোৱা যায়। ইয়াৰ লগতে কোনজোপা গছ কেনেদৰে ৰুৱ লাগে, কেনেদৰে ৰুৱে তাৰ সুফল পোৱা যায় সেই বিষয়সমূহো ডাকৰ বচনত বিদ্যমান।

“বাটত পালে গুটি,
বাৰীত থবা গুজি।
সময়ত লাগিব গুটি,
তেতিয়াহেপাবা জুতি।” (সং- নৰকান্ত শইকীয়া, গোলাঘাট)

“জালুকত গোবৰ, পানত মাটি,
কল ৰুৱা তিনিবাৰ কাটি।” (গগৈ ১৯)
“লাগে তামোল নালাগে
নালাগে তামোল লাগে।” (কোঁচ ২৮০)
“সাতে পাতল পাঁচত ঘন,
ছয়ত তামোল নদন বদন।” (কোঁচ ৩১০)
“তামোলত গোবৰ মাহত মাটি
নফলিলে নাৰিকল শিপা কাটি।” (কোঁচ ১৫২)

কলগছজোপাৰ বিষয়ে কৈছে—

“এহাত এমুঠন দিবা পোত,
তেহে চাবা কলৰ গোটি।” (শৰ্মা ৪২)
“আঠীয়াত গোবৰ, পানত মাটি,
পুৰাত ছায়, মালভোগত খায়।” (শৰ্মা ৪৯)
“তিনিশ ষাঠি জোপা ৰুৱা ক'ল,
মাহেকে পষেকে চিকুণাবা তল।
পাত-পচলা লাভত খাবা,
লংকাৰ বণিজ ঘৰতে পাবা।” (কোঁচ ১৫৯)
“নতুন কলৰ নাকাতিবা পাত,
তেতিয়াহে কলৰ নাযায় জাত।” (সং-ত্ৰিলোচন গগৈ, গোলাঘাট)

অসমীয়া সমাজ জীৱনত কলগছৰ ভূমিকা গুৰুত্বপূৰ্ণ। পাৰিপাৰ্শ্বিকতাৰ ফালৰ পৰা কলগছজোপাৰ গুৰুত্ব তাৎপৰ্য্যপূৰ্ণ। ভূমি অবক্ষয়, বৰষুণৰ পানী ধৰি ৰখা, মানুহৰ লগতে অন্যান্য চৰাই-চিৰিকতিৰ খাদ্য তথা আশ্ৰয়স্থল হিচাপে ইয়াৰ পাৰিপাৰ্শ্বিক গুণ যথেষ্ট। পুৰণি অসমীয়া

সমাজখন এই গুণবোৰৰ বিষয়ে জ্ঞাত আছিল আৰু সেইহেতুকে ইয়াৰ বিষয়ে উপৰিউক্ত কথাবোৰ ডাকৰ বচনত সন্নিবিষ্ট কৰি থৈ গৈছে। ডাকৰ বচন অনুযায়ী ঘৰতে পোৱা সহজলভ্য জৈৱিক সাৰ ‘গোবৰ, জাবৰ’ আৰু জৈৱিক কীটনাশক ‘ছাই’ আদিৰ পাৰিপাৰ্শ্বিক মূল্য কৃত্ৰিম সাৰতকৈ বেছি। কৃত্ৰিম সাৰ তথা কীটনাশক ঔষধবোৰ ভাল যিমান, বেয়াও সিমান। এইবোৰ ব্যৱহাৰ কৰিলে মাটিৰ গুণাগুণ প্ৰথম অৱস্থাত বৃদ্ধি পালেও পাছলৈ সাৰ নিদিলে সম্পূৰ্ণৰূপে বেয়া হৈ যায়। পুৰণা পদ্ধতিত মাটিৰ গুণাগুণ ভালে থাকে তথা অন্য জীৱকুলৰো অপকাৰ নহয়।

“ৰাসায়নিক সাৰৰ পৰিৱৰ্তে জৈৱিক সাৰ ব্যৱহাৰ কৰি আৰু কীটনাশক দ্ৰব্যৰ সলনি জৈৱিক পদ্ধতিৰে শস্যৰ অনিষ্টকাৰী কীট-পতংগ ধ্বংস কৰাৰ ব্যৱস্থা কৰি মাটি প্ৰদূষণ ৰোধ কৰিব পাৰি।” (পাঠক ১০০)

ডাকৰ বচনৰ লগতে অসমীয়া সমাজত প্ৰচলিত ‘প্ৰবাদ’ কিছুমানতো পৰম্পৰাগত অসমীয়া সমাজ জীৱনৰ গছ-গছনি সম্পৰ্কীয় সচেতনতা দেখা যায়। এইক্ষেত্ৰত—

“গছ থাকিলেহে মানুহ থাকিব।”

“আঁহতগছ, বৰগছ কাটিব নাপায়।”

“উঠি অহা গছ পুলি কাটিব নাপায়।”

“তুলসীৰ আগত চাকি জ্বলোৱা হয়।”

“বেলগছৰ তলত চাকি জ্বলাই পূজা কৰা হয়।”

“সিজু গছৰ গুৰিত পূজা কৰা হয়।”

ডাঙৰ ডাঙৰ গছ বা বৰগছবোৰ কাটিব নাপায় বুলি অসমীয়া সমাজত যি প্ৰবাদ আছে সি সম্পূৰ্ণ বৈজ্ঞানিক। বৰগছজোপাই বায়ুমণ্ডলৰ অক্সিজেন, নাইট্ৰজেন আদিৰ ভাৰসাম্য সুচাৰুৰূপে চলাই থাকে। সাধাৰণতে বৰগছজোপাৰ পাতৰ সংখ্যা অন্যান্য গছৰ তুলনাত বেছি ফলস্বৰূপে, জীৱজগত বৰ্তি থাকিবৰ বাবে কাৰ্বন-ডাই-অক্সিজেন সেৱন আৰু অক্সিজেন বৰ্জনৰ পৰিমাণ বেছি।

ইয়াৰ লগতে অন্যান্য গছৰ তুলনাত বৰগছজোপাই মানুহকে ধৰি অন্যান্য চৰাই-চিৰিকতি, জীৱ-জন্তু সকলোৰে আশ্ৰয়স্থল হিচাপে কাম কৰে। চিলনী, কাউৰী আদি চৰাইয়ে এনেধৰণৰ বৰগছক বংশবৃদ্ধি তথা আশ্ৰয়ৰ স্থল হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰে। পৰিৱেশৰ লগত অৰ্থাৎ পুৰণি কালৰে পৰা প্ৰকৃতিৰ ওচৰত থকা বাবে এনেবোৰ দিশ তেওঁলোকৰ সুন্দৰভাৱে দৃষ্টিগোচৰ হৈছিল আৰু তেওঁলোকে তাৰ সংৰক্ষণৰ হেতুকে ‘বৃক্ষপূজা’ তথা ‘কাটিব নাপায়, ‘গছত দেৱতা থাকে’ ইত্যাদি পৰম্পৰাৰ সৃষ্টি কৰিছিল। ইয়াৰ মূলতে আছিল বিশেষকৈ বায়ু প্ৰদূষণ ৰোধ আৰু জৈৱবৈচিত্ৰ্য অটুত ৰখা। ‘বিহু’ৰ সময়ত বৰগছৰ তলত বিহু মৰাৰ অন্তৰালত ওপৰত কোৱাৰ দৰে বৈজ্ঞানিক কাৰণ আছে। প্ৰাথমিক কাৰণ হিচাপে বৰগছৰ তলত ছাঁ পোৱা যায়।

এনেবোৰ পাৰিৱেশিক দিশৰ লগতে উপৰিউক্ত প্ৰতিজোপা গছৰ ঔষধি গুণ আছে। অসমীয়া লোকসমাজৰ লগত জড়িত প্ৰায় সকলো গছ ঔষধি গুণসম্পন্ন। পুৰণি অসমীয়া সমাজখনে অতি প্ৰাচীন কালৰেপৰা ৰোগ নিৰাময়ৰ কাৰণে উদ্ভিদৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি আহিছে। সেয়েহে, বিশ্বৰ প্ৰতিটো জাতি, সম্প্ৰদায়ৰ অতি পুৰণি পৰম্পৰাগত ঔষধি ব্যৱস্থাৰ দৰে অসমীয়া ঔষধি ব্যৱস্থা অসমীয়া লোকসমাজত তাহানি দিনৰে পৰা বিদ্যমান। তুলসী, সিজু, বেল,

আঁহত, জৰী আদি গছৰ লগতে নিম গছ অসমীয়া ঔষধি ব্যৱহাৰ অধীনৰ অন্যতম এজোপা গছ। নিম গছ মানৱ সমাজলৈ প্ৰকৃতিৰ অনবদ্য অৱদান। অসমীয়া লোক সংস্কৃতি, লোকবিশ্বাসত নিম গছৰ স্থান অনন্য। বসন্ত ঋতুত শুকান নিমৰ পাত বিচনাৰ তলত থোৱা, নিম পাত খালে বসন্ত ৰোগ নহয়, বহাগ বিহুৰ মানুহ বিহুৰ দিনা শুদাপেটত মুখত নিম পাত লোৱা, নিম পাত কাপোৰৰ মাজত থোৱা, পথাৰত নিমৰ ডাল পোতা আদি অনেক পৰম্পৰা অসমীয়া লোকসমাজত প্ৰচলিত। অসমীয়া লোকসমাজৰ লগত নিম, বেল, সিজু, আঁহত আদি গছ জড়িত হোৱাৰ অন্তৰালত বৈজ্ঞানিক কাৰণ নিহিত হৈ আছে।

“এবিধ অতি মূল্যবান ঔষধি গুণেৰে সমৃদ্ধ উদ্ভিদ হ’ল ‘নিমগছ’। নিম গছৰ পাতবোৰ তিতা। নিম পাতৰ ব্যৱহাৰে ডায়েবেটিছ, বেস্তেৰিয়া আদি প্ৰশমনত সহায় কৰে। নিম গছৰ পাতবোৰ পেটৰ ঘাঁ আৰু আলচাৰ নিৰাময়ৰ বাবে অত্যন্ত সুফলদায়ক। পাতৰ লগতে গছজোপাৰ শিপা, বাকলি, ডাল, ঠাৰি, ফল-মূল আদি বিভিন্ন দৰৱত ব্যৱহাৰ কৰা হয়। নিম গছৰ শিপাৰ ব্যৱহাৰ বাকলি, ফল আদিতকৈ বেছি। ইয়াৰ উপৰিও, মেলেৰিয়াকে আদি কৰি পালজ্বৰ, নিউমোনিয়া, কলাজ্বৰ আদি ৰোগত নিম গছৰ বাকলিৰ ব্যৱহাৰে সুফল দিয়ে। এই গছজোপাৰ পাতবোৰ কিছুমান জীৱ-জন্তুৰ প্ৰিয় খাদ্য। ‘উট’ এই ক্ষেত্ৰত অন্যতম। অন্ধপ্ৰদেশত গৰুক নিমগছৰ পাত খাদ্য হিচাপে দিয়া হয়। ইয়াৰ মূলতে হ’ল গৰুৰ গাখীৰৰ ক্ষৰণ বা গাখীৰৰ পৰিমাণ বৃদ্ধি কৰা। বিভিন্ন প্ৰসাধন সামগ্ৰী প্ৰস্তুতকৰণত যেনে, চুলিৰ তেল, চাবোন, তেল, দস্তমঞ্জল আদিত ইয়াৰ ব্যৱহাৰ অধিক। বিভিন্ন ৰাসায়নিক দ্ৰব্য প্ৰস্তুত কৰোঁতে নিমপাতৰ ব্যৱহাৰ কৰা হয়।”^১

ভাৰতবৰ্ষত সহজলভ্য এবিধ ঔষধি গুণসম্পন্ন উদ্ভিদ হ’ল ‘বেলগছ’। বেলৰ ফল ঔষধি গুণসম্পন্ন। অতি প্ৰাচীন কালৰেপৰা ঔষধি ফল হিচাপে ইয়াৰ ব্যৱহাৰ হৈ আহিছে। পেটৰ সমস্যাৰ পৰা পৰিত্ৰাণ পাবলৈ বেলগছৰ ফল ব্যৱহাৰ কৰা হয়। ডায়েৰিয়া, কোষ্ঠকাঠিন্য আদি ৰোগৰ নিৰাময় বাবে বেলগছৰ ফল অত্যন্ত সুফলদায়ক। বিভিন্ন পানীয় প্ৰস্তুতকৰণত বেলৰ ফল ব্যৱহাৰ কৰা হয়। গৰম দিনত দেহৰ উষ্ণতাৰ ভাৰসাম্যৰ বাবে এইবিধ ফলৰ ব্যৱহাৰ অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ।^২

“বিভিন্ন সংক্ৰমণ ৰোধ আৰু অস্থিভংগ নিৰাময়ৰ বাবে আঁহত গছৰ পাত ব্যৱহাৰ কৰা হয়। আঁহত গছৰ পাতৰ ব্যৱহাৰে হাপানি, কাঁহ, ডায়েৰিয়া, গেষ্ট্ৰিক সমস্যা আদি দূৰ কৰে। আঁহতৰ কোঁহ (কুমলীয়া পাত) চৰ্মৰোগ নিৰাময়ৰ বাবে অত্যন্ত গুৰুত্বপূৰ্ণ। প্ৰস্ৰাৱ আৰু হজমৰ সমস্যা দূৰীকৰণৰ বাবে আঁহত গছৰ ঠাৰি ব্যৱহাৰ কৰা হয়। আঁহতগছৰ ফলৰ পৰা প্ৰস্তুত কৰা শুকান পাউদাৰ শ্বাস-প্ৰশ্বাসৰ সমস্যা তথা হাপানিৰ কাৰণে অত্যন্ত সুফলদায়ক। বৰ্তমান সময়ত বহুতো বনৌষধ প্ৰস্তুত কৰোঁতে আঁহতৰ পাত ব্যৱহাৰ কৰ

হয়। আঁহত গছক পৰম্পৰাগতভাৱে এজোপা পবিত্ৰ গছ হিচাপে গণ্য কৰা হয়। নাকৰ তেজ ওলোৱা, হৃদপিণ্ডৰ ৰোগ, ডাইবেটিছ, কোষ্ঠকাঠিন্য, জ্বৰ, জণ্ডিছ আদি ৰোগৰ নিৰাময়ত পৰম্পৰাগতভাৱে আঁহত গছৰ পাত ব্যৱহাৰ হৈ আহিছে।^৭

পাৰিপাৰ্শ্বিকভাৱে সচেতন পুৰণি অসমীয়া লোকসমাজখনে প্ৰকৃতিৰ অনবদ্য এই গছ-গছনিবোৰৰ বিষয়ে সম্পূৰ্ণ জ্ঞাত আছিল আৰু সেয়েহে, এই গছ-গছনিবোৰক অসমীয়া লোকবিশ্বাস তথা লোকসাহিত্যত স্থানাংকৃত কৰিছিল। অসমীয়া লোকসাহিত্যৰ অন্তৰ্গত ডাকৰ বচনত এই গছ-গছনিবোৰৰ লগত জড়িত ঔষধি ব্যৱস্থাৰ প্ৰত্যক্ষ ব্যৱহাৰ সম্বন্ধে সুন্দৰ নিদৰ্শন পোৱা যায়। ডাকৰ বচনত —

“ত্ৰিফলা দিয়া নিমৰ ছাল।
ছাগ দুন্ধৰে বাটব ভাল।।
নিশাভাগে তাক নিয়ৰে থৈব।
প্ৰভাত সময়ে মাথাত লৈব।।
হাতে ঘঁহি ঘঁহি মাথাত দিব।
শুকালে পাছে স্নান কৰিব।।
যিজনে কৰিব এহি প্ৰকাৰ।
দ্ৰোণেশকৰ পথলৈ দৃষ্টি তাহাৰ।। (গগৈ ২৫)
“জালুক পিপলী আদা খায়।
ডাকে বোলে তাৰ কাঁহ পলায়।। (গগৈ ২৫)
“ভাত খায় উঠি তিনি শিলিখা।
তাক কি কৰিবে ৰোগ পিলিকা।।
ভোগজিৰা পোটৰুৱা তৰু মূল।
বেলপাত খাইলে নাথ হৰে শুল।। (শৰ্মা ৬৬)

ডাকৰ বচনত সন্নিবিষ্ট ঔষধি গছ-গছনিৰ প্ৰত্যক্ষ ব্যৱহাৰৰ লগতে পৰোক্ষ ব্যৱহাৰৰ দ্বাৰা বিভিন্ন ৰোগ নিৰাময় হয়। তুলসী, নিম ইত্যাদি পৰিৱেশৰ কাৰণে অত্যন্ত জৰুৰী। এই গছ-গছনিবোৰে বায়ু প্ৰদূষণ ৰোধ কৰাৰ লগতে গছবোৰৰ অৰ্জিন প্ৰস্তুত কৰিব পৰা ক্ষমতা অন্যান্য গছতকৈ বহু বেছি। ইয়াৰ লগতে, এই গছ-গছনিবোৰ যদি মানুহৰ ঘৰত থাকে তেতিয়াহলে স্নাতঃস্ফূৰ্তভাৱে মানুহ কিছুমান বেমাৰৰ পৰা পৰিত্ৰাণ পায়। পুৰণি অসমীয়া সমাজখন এই গছ-গছনিবোৰৰ প্ৰত্যক্ষ আৰু পৰোক্ষ ব্যৱহাৰৰ উপকাৰিতা সম্পৰ্কে সম্পূৰ্ণ জ্ঞাত আছিল আৰু সেয়েহে তেওঁলোকে এই গছ-গছনিবোৰ সুন্দৰভাৱে সংৰক্ষণ কৰি ৰাখিছিল।

“নিম গছৰ সালোক-সংশ্লেষণ কৰিব পৰা ক্ষমতা অতি বেছি আৰু আন যিকোনো গছৰ প্ৰজাতিতকৈ অধিক অৰ্জিন প্ৰস্তুতৰে বায়ুমণ্ডল বিশুদ্ধ কৰি ৰাখে। ভাৰতবৰ্ষৰ উত্তৰ অংশত, গৰম গ্ৰীষ্মকালত চাৰিওফালৰ পৰিৱেশৰ তাপমাত্ৰাকৈ নিমগছৰ তলৰ তাপমাত্ৰা ১০°চেলছিয়াছ কম হোৱা দেখা

যায়। কম বৰষুণ আৰু উচ্চ বতাহযুক্ত এলেকাত নিম্ন গছে বতাহ ৰুদ্ধকৰণত যথেষ্ট সহায় কৰে। পৰিপক্ক এজোপা নিম্নগছে প্ৰায় ১০-১০০ টন পাত, ফল আৰু কাঠ যোগান ধৰিব পাৰে। স্বত্বগতভাৱে শুকান স্থানৰ বাবে নিম্নগছ এক অভিযোজন। এইবোৰৰ লগতে, নিম্ন গছে শব্দ প্ৰদূষণ ৰোধ কৰাত গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰে।”^{৪৪}

৩.০০ জীৱ-বৈচিত্ৰ্য সংৰক্ষণ

আদিম যুগৰে পৰা হাবিয়ে বননিয়ে ঘূৰি ফুৰি জীৱন অতিবাহিত কৰি প্ৰকৃতিৰ বিভিন্ন নিয়মক সাৰোগত কৰি ‘মানুহ’ হিচাপে নিজকে চিনাকি দিবলৈ সক্ষম হোৱা মানৱ জাতি প্ৰকৃতিৰ সকলো উপাদানৰ লগত চিৰপৰিচিত। প্ৰকৃতিৰ প্ৰতিটো জীৱৰ প্ৰাকৃতিক ভাৰসাম্য ৰক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত সুকীয়া ভূমিকা আছে। জীৱ-জন্তু সংৰক্ষণৰ ক্ষেত্ৰত অসমীয়া সমাজখন যথেষ্ট সচেতন আছিল। এই সচেতনতাৰ হেতুকে প্ৰকৃতিৰ কিছুমান জীৱ জনসমাজত সুকীয়া আসন লাভ কৰি ‘ঘৰচীয়া’ হিচাপে চিহ্নিত হ’ল। সেয়েহে ডাকৰ বচন, প্ৰবাদ বাক্য আদিত ঘৰচীয়া আৰু বনৰীয়া সকলো জীৱৰ প্ৰতি মানুহ দয়াশীল হোৱাৰ কথা পোৱা যায়। আনহে নালাগে সেই সমাজখনে মানুহৰ প্ৰত্যক্ষভাৱে অপকাৰী কিছুমান জীৱকো গছ-গছনিৰ দৰে ভগৱানৰ মহিমা সানি জীৱ-বৈচিত্ৰ্য সংৰক্ষণৰে সুন্দৰ পাৰিপাৰ্শ্বিক সচেতনতাৰ পৰিচয় দিছিল।

“দুঠেঙীয়াৰ গোৰ মাৰি পেলাবা,
চাৰিঠেঙীয়াৰ ডাঙি ধৰিবা।” (গগৈ ৬৩)

“পশু নকৰিবা শৰ
মৰাও নানিবা জীয়াও নানিবা
শুদা হাতে নপৰিবা ঘৰ।” (কোঁচ ৩৫৫)

“যাৰ নাই গৰু,
সি সবাতোকৈ সৰু।।” (কোঁচ ২৬৫)

“চাৰিঠেঙীয়া পালে ডাঙি ধৰিবা।

দুঠেঙীয়া পালে হেঁচা মাৰি ধৰিবা।।” (কোঁচ ১২৪)

“মেকুৰী মাৰিব নেপায়।”

“সাপ মাৰিব নেপায়।”

“সাপে লেখিলেহে খুটে, দেখিলে নুখুটে।”

“যোৰা সাপ দেখিলে গামোচা দলিওৱা”

“বহাগ বিহুত গৰু গা ধুওৱা আৰু পূজা কৰা।”

অসমীয়া লোকসমাজত প্ৰচলিত লোকসাহিত্যৰ এই বিভাগৰ ওপৰৰ প্ৰতিটো পংক্তি জীৱ-বৈচিত্ৰ্য সংৰক্ষণৰ লগত জড়িত। এইবোৰৰ মাজেৰে প্ৰত্যক্ষ ৰূপত পাৰিপাৰ্শ্বিক সচেতনতা প্ৰকাশ নাপালেও পৰোক্ষভাৱে ওপৰৰ প্ৰতিটো পংক্তি পাৰিপাৰ্শ্বিক সচেতনতাৰে আগ্ৰহিত। সেয়েহে পংক্তিবোৰৰ মাজেৰে ‘মানুহতকৈ জীৱ-জন্তু বেছি বিশ্বাসী, জীৱ-জন্তুৰ অনিষ্ট নকৰা, গৰুৰ সামাজিক-অৰ্থনৈতিক মৰ্যাদা নিৰূপণ, মেকুৰী, সাপ আদি প্ৰাণীৰ ক্ষেত্ৰত

‘মাৰিব নেপায়’ বুলি ধাৰ্মিক দিশৰ সংযোজন’ আদি পাৰিপাৰ্শ্বিকভাৱে সচেতন দিশ অসমীয়া সমাজত প্ৰতিষ্ঠা কৰা হৈছে। অসমীয়া সমাজত সৰীসৃপ জাতীয় প্ৰাণী সাপৰ সৈতে বহুতো ভ্ৰান্ত ধাৰণা জড়িত হৈ আছে। অসমীয়া সমাজত সততে সাপ এবিধ অপকাৰী জীৱ আৰু ইয়াক দেখিলে মাৰিব লাগে নহয় পলাব লাগে বুলি ভবা হয়। সাপ এডাল দেখিলে কেৱল মৰাৰ কথা ভাবে; ভাবি নাচায়, ই অপকাৰী নে উপকাৰী।

“প্ৰাপ্ত তথ্য মতে আমাৰ দেশত ২৭৫ বিধ প্ৰজাতিৰ সাপ আছে। তাৰে ভিতৰত উত্তৰ পৰ্বত ১০২ বিধ সাপ পোৱা যায়। ইয়াৰ ভিতৰত ৫০ বিধ সাপহে বিভিন্ন প্ৰকাৰে বিষাক্ত। এই ৫০ বিধ সাপৰ ভিতৰত আকৌ ভালেমান বিষধৰ সাপৰ পৰা মানুহৰ ক্ষতি কৰা বা মৃত্যু ঘটাব পৰাৰ আশংকা কম। কিয়নো বহুতৰে বাসস্থান গভীৰ অৰণ্যত। বহু বিষাক্ত সাপ আমাৰ ওচৰে পাজৰে থাকে, যিবোৰৰ এজন মানুহৰ মৃত্যু ঘটাব পৰা বিষ নাই। মানুহৰ সৈতে সততে সংস্পৰ্শলৈ আহিব পৰা আৰু অপকাৰ সাধিব পৰা সাপ কেইবিধ হ’ল— ৰজাফেঁটা, ফেঁটাগোম, চকৰী ফেঁটা। সাগৰীয় সাপৰ বিষ অতি বিষাক্ত হয় লুণীয়া পানীৰ কাৰণে। অলুণীয়া পানীত বাস কৰা সকলো সাপেই অবিসাক্ত। আমাৰ প্ৰায়বোৰ মানুহৰে ধাৰণা যে সাপে মানুহ দেখিলেই খুটিবলৈ আহে বা ফেঁট তোলে। আচলতে সাপে ভয় খালে বা আঘাত পালেহে আত্মৰক্ষাৰ বাবে খুঁট মাৰে। ইয়াৰ উপৰিও সাপে কাৰোবাক বিচাৰি প্ৰতিশোধ লোৱা কাহিনী অমূলক।” (ৰাজবংশী ১১৭)

প্ৰকৃততে, সাপ পৃথিৱীৰ বিভিন্ন পৰিৱেশৰ লগত খাপ খোৱাই চলিব পৰা এক সৰীসৃপ শ্ৰেণীৰ প্ৰাণী। বিভিন্ন ৰঙেৰে, বিভিন্ন আচৰণেৰে এন্দুৰ, নিগনি নিয়ন্ত্ৰণেৰে শস্য সুৰক্ষাৰ লগতে মানৱ সমাজৰ উপকাৰ তথা প্ৰকৃতিৰ ভাৰসাম্য ৰক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত সাপে গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰে। পুৰণি অসমীয়া সমাজখন এইবোৰ দিশত যথেষ্ট সচেতন আছিল আৰু সেয়েহে অসমীয়া সমাজত প্ৰৱৰ্তিত ভ্ৰান্ত ধাৰণাৰ বিপৰীতে অসমীয়া সমাজত তথা লোকসাহিত্যৰ এই শাখাত ‘মাৰিব নেপায়’, ‘যজ্ঞ সাপ দেখিলে গামোচা দিব লাগে’, ‘সাপে কপালত লেখিলেহে খুটে’ ইত্যাদি ধাৰণা সৃষ্টি কৰি থৈ গৈছে। অসমীয়া সমাজত ‘যজ্ঞ সাপ দেখিলে গামোচা দিব লাগে’ বুলি থকা প্ৰবাদটি এই সকলোবোৰৰ উৰ্ধত। প্ৰবাদটিত সুশৃংখলিত পৰিস্থিতিতন্ত্ৰে সাপৰ বৈচিত্ৰ্য অটুত ৰাখিব বিচৰা হৈছে। প্ৰজননৰ উদ্দেশ্যে মিলিত যজ্ঞ সাপ দুটি যাতে অসমীয়া সমাজত প্ৰৱৰ্তিত ভ্ৰান্ত ধাৰণাৰ বশৱৰ্তী নহয় সেইহেতুকে পুৰণি অসমীয়া সমাজখনে যজ্ঞ সাপ দেখিলে গামোচা দিব লাগে বুলি পৰিৱেশমিত্ৰ ধাৰণাৰ সৃষ্টি কৰি থৈ গৈছে।

৪.০০ সিদ্ধান্ত আৰু সামৰণি

এটা জাতি সামাজিক, সাংস্কৃতিক, অৰ্থনৈতিক আৰু পাৰিপাৰ্শ্বিকভাৱে সবল হোৱাৰ ক্ষেত্ৰত লোকসাহিত্যৰ এই বিভাগটিৰ ভূমিকা অত্যন্ত গুৰুত্বপূৰ্ণ। অসমীয়া লোকসাহিত্যৰ এই বিভাগটিৰ প্ৰায়োগিক প্ৰয়োগ অবিহনে জীৱন বাটত আগুৱাই যোৱাটো দুৰূহ। বৰ্তমান সময়ত

পৰিৱেশ বিষয়ক জ্ঞান আৰু তথ্য প্ৰদানত অসমীয়া লোকসাহিত্যৰ এই বিভাগটিৰ ভূমিকা অত্যন্ত গুৰুত্বপূৰ্ণ। অসমীয়া লোকসাহিত্যৰ অন্যান্য ভাগ কেইটাৰ তুলনাত ‘ডাকৰ বচন, ফকৰা-যোজনা, প্ৰবাদ বাক্য’ আদি প্ৰত্যক্ষ ৰূপত পুৰণি অসমীয়া সমাজৰ পাৰিৱেশিক দায়বদ্ধতা আৰু ভৱিষ্যৎ প্ৰজন্মৰ কৰ্তব্য সম্পৰ্কীয় বিভিন্ন তথ্যৰ বাটকটীয়া। অসমীয়া লোকসাহিত্যৰ এই বিভাগটিৰ প্ৰায় প্ৰতিটো পংক্তিতে পাৰিপাৰ্শ্বিক সচেতনতা অন্তৰ্ভুক্ত হৈ আছে। সামাজিক আৰু পাৰিৱেশিক অনাময়ৰ সকলো দিশ লোকসাহিত্যৰ এই বিভাগটিত বিদ্যমান। অসমীয়া লোকসমাজৰ বিভিন্ন দিশৰ সমান্তৰালকৈ জৈৱবৈচিত্ৰ্যৰ প্ৰতি থকা পাৰিপাৰ্শ্বিক সচেতনতাৰ বিভিন্ন দিশ লোকসাহিত্যৰ এই বিভাগত প্ৰতিফলিত হয়। পুৰণি অসমীয়া সমাজখন জৈৱবৈচিত্ৰ্য সম্পৰ্কে যথেষ্ট জ্ঞানী, দায়বদ্ধ আৰু সচেতন আছিল। গৱেষণা পত্ৰত প্ৰাপ্ত এই সিদ্ধান্তসমূহৰ ভেটিতে বৈচিত্ৰ্যময় অসমীয়া জাতি, বৈচিত্ৰ্যময় অসম বা অসমৰ প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্য, জীৱন নিৰ্বাহৰ উপযুক্ত বাতাবৰণ আদি দিশৰ উন্মেষ ঘটি; সেই দিশবোৰৰ মাজত সুসম্বন্ধ ঘটি ‘অসম’ ৰাজ্যখন অন্যান্য ৰাজ্যৰ তুলনাত তাহানিদিনৰে পৰা জাকত-জিলিকা হৈ আছে। এনেদৰে অসমীয়া লোকসাহিত্যৰ সমান্তৰালকৈ অসমীয়া জাতি পাৰিপাৰ্শ্বিক সচেতনতাৰ দিশত দোপত-দোপে আগবাঢ়ি যায় সেই উদ্দেশ্যে পাঁচশ বছৰৰ পূৰ্বে মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱে কৈ যোৱা এষাৰি উপদেশবাণীৰে গৱেষণা পত্ৰৰ সামৰণি মৰা হৈছে—

“কুকুৰ শৃগাল গদৰ্ভৰো আত্মাৰাম।
জানিবা সবাকো পৰি কৰিবা প্ৰণাম।।”

টোকা

- ১। Almost every part of the tree is bitter and finds application in indigenous medicine. Neem extracts have been reported to possess anti-diabetic, anti-bacterial and antiviral properties and they have been used successfully in case of stomach worms and ulcers. The stem, root bark and young fruits are reported to possess astringent, tonic and anti-periodic properties. The root bark is reported to be more active than the stem bark and young fruits. The bark is reported to be beneficial in malarial fever and useful in cutaneous diseases. The twigs and leaves can be fed to cattle in conjunction with other feeds, camels also eat the leaves. In Andhra Pradesh, they are regularly fed to cattle and goats to increase the secretion of milk and manure. Considerable quantities of the oil are employed in cosmetic preparation such as hair-lotions, medicated soaps, washing soaps and tooth pastes; it can be mixed for the production of olein and stearin and high melting sterin after hydrogenation. Regular application of hair oil containing oil of Margosa is reported to prevent baldness and greying of hair. The seeds also contain an essential oil which has been found to possess anti-microbial activity. [Shrivastava Manu, P. 4]
- ২। The importance of bael fruit also lies in curative properties which makes the tree one of the useful medicinal plants of India. The fruit is hard shelled berry and well known for its medicinal properties due to marmelosin content. It has

been known in India from prehistoric times. It is very popular because of its rich nutritive, sweet, aromatic mucilage and protien contents and good for all kinds of stomach disorders. Bael fruits are very useful in chronic diarrhoea, altrnating with the spells of constipation. The ripe fruits are used for preparation of high quality soft drink and beverages. It has very cooling effect and protects the body system for maintaining of body temperature during hot summer. The mature fruit is used for preparation of murrabba, candy, toffee and bael powder. The fruit is rich in Vitamin B (Riboflavin) and also has fair amount of Vitamin A ,Vitamin C and minarals such as calcium, phosphorus potassium and protein content in ripe fruits is very high. (Jitendra Kumar Singh, Introduction, Chapter 1)

- ৩। Ficus religiosa is being used to cure various infections and bone fracture. Leaves are used in conditions like asthma, cough,diarrhoea, gastric problems. Shoots are used in treating skin problems (Singh and Jaiswal,2014). Stem can be used in treatment of urinary disorders and problems of digestive system. The dried powder of fruits has been used in treatment of respiratory problems like asthma(Panchawat,2014). Many present day herbal medicines contain parts of Ficus religiosa as an ingredient. Different parts can be consumed either in raw form (powder, extract) or in form of indigenous medicines (either alone or in combination with other herbs) for specific ailments. Ficus religiosa is a traditional religious plant in India and is used in treament of several health ailments as a home based remedy either singly or in combination with other herbs. It has been traditionally used in the treatment of heart ailments, nose bleeding, diabetes,constipation, fever, jaundice etc. [Sandeep and etc., P.35]
- ৪। Neem has high rate of photosynthesis and liberate more O₂ than many other tree species, thus purify the atmosphere. In the northern part of India, the temperature under the neem has been found to be 10⁰c less than the surrounding temperature during the hot summer months. In areas of low rainfall and high wind speed, neem is useful as wind breaks. Completely grown neem tree yield about 10-100 tons of biomass/comprised of leaves (50%) and fruits and wood (25% each; Anonymous, 2006). Its extensive deep root system is presumably an adaption to seasonally dry sites. Neem is also help in to reducing sound pollution at their adverse effect on the loudly places.[Monoj Kumar Jhariya and etc., P. 2]

গ্রন্থপঞ্জী :

- কোঁচ, জীৱনচন্দ্ৰ। অসমীয়া ভাষাৰ অলংকাৰ ফকৰা-যোজনা। পঞ্চম প্ৰকাশ। ডিব্ৰুগড় : কুমাৰণীছীগা, ২০১১। প্ৰকাশিত।
- গগৈ, লীলা। অসমীয়া লোকসাহিত্যৰ ৰূপৰেখা। প্ৰথম প্ৰকাশ। ডিব্ৰুগড় : বনলতা, ২০০৭। প্ৰকাশিত।
- পাঠক, মহানন্দ। একৈশ শতিকাৰ পৰিৱেশ গৱেষণাত ভূত। প্ৰথম প্ৰকাশ। গুৱাহাটী-১ : বনলতা, ২০১৫। প্ৰকাশিত।

ৰাজবংশী, ঘনশ্যাম। *অৰণ্যৰ ভিতৰচৰা*। প্ৰথম প্ৰকাশ। গুৱাহাটী : অসম বুক ট্ৰাষ্ট, ২০১৬।
প্ৰকাশিত।

শৰ্মা, নবীন চন্দ্ৰ। *ডাক-প্ৰবচন আৰু ডাক-পৰম্পৰা*। দ্বিতীয় প্ৰকাশ। গুৱাহাটী : জ্যোতি প্ৰকাশন,
২০১২। প্ৰকাশিত।

বিশেষ সহায়ক নিবন্ধ

Shrivastava Manu. *Screening of Neem Tree for Maximum Utilization of its Constituents*. Department of Chemistry. Dr. Rammanohar Lohia Avadh University. Faridabad. P. 4.

Jitendra Kumar Singh. *Studies on integrated nutrient management in Bael Aegla Marmelos Marmetos cv Narendra Bael 09*. Department of Horticulture. V.B.S.. Introduction. Chapter 1.

Sandeep and etc.. *Ficus religiosa : A wholesome medicinal tree*. Journal of Pharma cognosy and Phytochemistry. P. 35.

Monoj Kumar Jhariya and etc.. *Neem- A Tree for Solving Global Problem*. Vol. 3. Issue:10.Oct. 2013. P. 2.

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

pages:30-38

অসমীয়া শিশুসাহিত্য আৰু হোমেন বৰগোহাঞি : এক সমীক্ষা

ড° আখতাৰুল ইছলাম

সহযোগী অধ্যাপক, প্ৰমথেশ বৰুৱা মহাবিদ্যালয়

ইমেইল - islamakhtarul45@yahoo.in

সংক্ষিপ্ত সাৰ

সাম্প্ৰতিক যন্ত্ৰনিৰ্ভৰ মনোৰঞ্জনৰ বিপৰীতে শিশুৰ বুদ্ধিবৃত্তি আৰু ৰুচিৰ বিকাশৰ অৰ্থে শিশুক গ্ৰন্থৰ জগতৰ সৈতে সম্পৃক্ত কৰাৰ গত্যন্তৰ নাই। যুগে যুগে শিশু সাহিত্যক লৈ অনেক সম্পৰীক্ষা হৈছে আৰু শিশুৰ শাৰিৰীক আৰু মানসিক বুদ্ধিবৃত্তি বিকাশৰ লক্ষ্যৰে সাহিত্যিক সকলেও বিষয় বৈচিত্ৰ, উপস্থাপন ভঙ্গী আৰু ভাষাৰ কাৰিগৰী দিশত নানান সম্পৰীক্ষা কৰিছে। অসমীয়া শিশু সাহিত্যৰ ইতিহাসত মৌখিক (লোক) সাহিত্যৰ পৰা সাম্প্ৰতিক কাললৈকে শিশুক লৈ, শিশুৰ বাবে বহু সাহিত্য ৰচনা হৈছে। শৈলী তথা বিষয় নিৰ্বাচনত প্ৰত্যেকেই অনন্য। হোমেন বৰগোহাঞিৰ শিশু সাহিত্য ব্যতিক্ৰমী আৰু গঠনাত্মক। মাথো ছন্দনিৰ্ভৰতাক সাৰথি নকৰি শিশুৰ মনোৰঞ্জনৰ উপৰিও চিন্তাৰ বিকাশ আৰু সমাজ দায়বদ্ধতাৰ প্ৰাথমিক পাঠ প্ৰাসঙ্গিক কৰি তুলিছে।

সূচক শব্দঃ শিশু সাহিত্য, শিশুমনস্তত্ত্ব, সমাজ দায়বদ্ধতা হোমেন বৰগোহাঞি

১.০ আৰম্ভণি :

শিশুৰ বুদ্ধিবৃত্তি আৰু ৰুচিৰ বিকাশত উপযোগী সাহিত্যই বিশেষ সহায় কৰে আৰু সাহিত্য-স্পৃহা জগাই তুলি উচ্চ-সাহিত্য সৃষ্টিৰ বীজ ৰোপণ কৰে। শিশুৰ বয়সৰ লগে লগে

বিকশিত হোৱা বুদ্ধি-বৃত্তি আৰু ভাৱ-চিন্তাৰ লগত খাপ খোৱা সাহিত্যৰ যোগান ধৰিব পাৰিলে শিশুৰ মানসিক উন্নতি সহজ ভাৱে আৰু দ্ৰুতগতিত সম্পন্ন হয়। কাৰণ শৈশৱকাল ডোখৰতে বিশ্বৰ জটিলতাৰ পৰা সাত যোজন দূৰত্বৰ অৱস্থান কৰা শিশুসকল মূলতঃ নিষ্পাপ আৰু নিৰ্মল হৈ থাকে। শিশুৰ মানসিক বিকাশত সহায় কৰা দয়া, মৰম, সহানুভূতি, কল্পনা আদি সুকুমাৰ বৃত্তিবোৰৰ উৎকৰ্ষ সাধন কৰা, অনুসন্ধিৎসা বৃদ্ধি কৰা, আত্মকেন্দ্ৰিক স্তৰৰ পৰা সামাজিক ভাৱ-চিন্তাৰ অৱস্থালৈ উন্নীত কৰা, শৃঙ্খলাবোধ গঢ়ি তোলাত সহায় কৰা, পৰনিৰ্ভৰশীল অৱস্থাৰ পৰা আত্মনিৰ্ভৰশীল হোৱাত সহায় কৰা, সৌন্দৰ্যবোধৰ উন্মেষ কৰা, সূনাগৰিকত্বৰ বীজ ৰোপণ কৰা, বয়স অনুসৰি প্ৰকৃতিতত্ত্বৰ ধাৰণাৰ আভাস দিয়া শিশু সাহিত্যৰ প্ৰধান উদ্দেশ্য আৰু আদৰ্শ হোৱা উচিত বুলি সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মাদেৱে (শৰ্মা, ৪৪২) উল্লেখ কৰিছে।

২.০ বিষয়ৰ পৰিসৰ, অধ্যয়নৰ উদ্দেশ্য আৰু পদ্ধতি :-

অসমীয়া শিশু সাহিত্যৰ পৰিসৰ অতি ব্যাপক। তাৰ বিপৰীতে সাম্প্ৰতিক অধ্যয়নত অসমীয়া শিশু সাহিত্যৰ এটি চমু উল্লেখহে কৰা হৈছে। সাহিত্যৰ অন্যতম বিভাগ কবিতা, নাটক, জীৱনী সাহিত্য আৰু শিশু আলোচনীৰ এক প্ৰতিনিধিত্বমূলক উল্লেখৰে বিষয়ৰ আভাষহে মাথো দিয়াৰ যত্ন কৰা হৈছে।

সাম্প্ৰতিক কালত শিশুৰ যন্ত্ৰনিৰ্ভৰতাৰ বিপৰীতে সাহিত্য গঠনত কিদৰে শিশুৰ মানসিক জগতৰ পৰিবৰ্তন কৰিব পাৰে এই উদ্দেশ্য আগত ৰাখিয়েই হোমেন বৰগোহাঞিৰ শিশু সাহিত্যৰ ওপৰত আলোকপাত কৰিবৰ যত্ন কৰা হৈছে। তুলনামূলকভাৱে হোমেন বৰগোহাঞিৰ অন্যান্য ৰচনাবাজিৰ বিপৰীতে শিশু সাহিত্যৰ ওপৰত আলোচনা পৰ্যালোচনা অতি সীমিত। সেয়ে সাম্প্ৰতিক অধ্যয়নে হোমেন বৰগোহাঞিৰ বহুমুখী প্ৰতিভাৰ ওপৰত এক নতুন পোহৰ সঞ্চাৰ কৰিব বুলি আমাৰ বিশ্বাস। বিশ্লেষণাত্মক আৰু সমীক্ষাত্মক পদ্ধতিৰে এই আলোচনা সামৰাৰ যত্ন কৰা হৈছে।

৩.০ মূল আলোচনা :

৩.০১ অসমীয়া শিশু সাহিত্য সৰ্বিশেষ :

অসমীয়া শিশু সাহিত্যৰ উৎসৰ পম খেদি মৌখিক যুগৰ সাহিত্যলৈ উভতি চাব পাৰি। বিভিন্ন ধৰণৰ সাধুকথা, লোককথা আৰু গীত-মাতৰ মাজেৰে শিশুৰ মনোৰঞ্জনৰ উপৰিও চিন্তাৰ বিকাশত এনে সাহিত্যই কমকৈ হ'লেও খোৰাক যোগাইছে। লিখিত সাহিত্যৰ ধাৰাবাহিক ইতিহাস অধ্যয়ন কৰিলে দেখা যায় যে, অসমীয়া বৈষ্ণৱ সাহিত্যই পোন প্ৰথমে শিশুপযোগী সাহিত্য ৰচনাৰ প্ৰৱণতা গা কৰি উঠে। শিশুৰ মনোজগতত নিৰ্দোষ ধেমালীৰ ছলেৰে মহানতাৰ স্বাক্ষৰ প্ৰদান কৰাত পৌৰাণিক কবি সকলে কৃতিত্বৰ পৰিচয় দিছে। আধুনিক যুগত অসমীয়া সাহিত্যৰ অন্যান্য দিশৰ লগত সঙ্গতি ৰাখি শিশু সাহিত্যও বিকশিত হ'বলৈ লয়। অৰুণোদয় কাকত গোষ্ঠীয়ে এই দিশত ৰূপান্তৰৰ বাট কাটি দিলেও সেই বাটেদি 'জোনাকী'ৰ শিশু সাহিত্যই পত্ৰে পুষ্পে বিকশিত হৈ উঠে। এই সময়ছোৱালৈকে অসমীয়া শিশু-সাহিত্যত যিবোৰ বিষয়বস্তুৰে আটাইতকৈ বেছি ক্ষেত্ৰজুৰি বিস্তৃত আছিল সেয়া হ'ল সাধুকথা। সাধুকথাৰ মাজেদি নৈতিক

শিক্ষা দিয়াৰ প্ৰৱণতা যিমানেই নাথাকক কিয়, শিশু মন সদায় কল্পনাপ্ৰিয়। বিশ্বৰ এক প্ৰান্তৰ পৰা অন্য প্ৰান্তলৈ শিশু-চৰিত্ৰৰ বৰ বেছি পাৰ্থক্য বিচাৰি পোৱা নাযায়। সেয়ে এই সময়ছোৱাত অসমীয়া শিশু-সাহিত্যকে অকল পৌৰাণিক আখ্যানৰ পৰাই নহয়, দেশ-বিদেশৰ নানা সাধুও নিজৰ ভাষাৰে প্ৰকাশ কৰি শিশু সাহিত্যৰ ভঁৰাল টনকিয়াল কৰিছে।

৩.০২ অসমীয়া শিশু-সাহিত্যৰ অন্যতম এটি ঠাল হৈছে কবিতা বা পদ্য। অৰুণোদয় যুগৰ পৰা বিভিন্ন কাকত-পত্ৰ বা ব্যক্তিগত উদ্যোগতো অনেক শিশুপাঠ্য কবিতা ৰচনা হৈয়ে আছে। ছন্দোবদ্ধ এনে ৰচনাৰে শিশুৰ মনোজগতত এক যাদুকৰী প্ৰক্ৰিয়াৰ সূচনাৰ মাজেৰে শিশুৰ কৌতুহল নিবৃত্তিৰ প্ৰয়াস কৰা হৈছে। এনে কিছু কবি আৰু কবিতাৰ ভিতৰত উল্লেখযোগ্য নাম হ'ল জেনাকীৰ অন্যতম প্ৰতিষ্ঠাতা চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালা (আদিপাঠ, কোমল পাঠ), মফিজুদ্দিন আহমদ হাজৰিকা (জ্ঞান মালিনী), যতীন্দ্ৰনাথ দুৱৰা (ককা আৰু নাতি ল'ৰা), বন্ধুনাথ চৌধুৰী (ঈশ্বৰ), অতুল চন্দ্ৰ হাজৰিকা (আমৈৰ নাতি, মানিকী মাধুৰী, ৰন্ধুক জুনুক), জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালা (কুম্ভুৰ সপোন, ভূতৰ পোৱালী, মনসা, অকণিৰ সপোন), বীৰেন্দ্ৰ নাথ দত্ত (অমাতৰ মাত, কুঁহিপাতৰ বাঁহী), নৱকান্ত বৰুৱা (ওমলা ঘৰৰ পুথি), নিৰ্মল প্ৰভা বৰদলৈ (অসমীয়া ওমলা গীত), গগন চন্দ্ৰ অধিকাৰী (টকাত একোটা হাতী, ৰ'দালি এ ৰ'দ অকণ দে) হীৰেণ ভট্টাচাৰ্য (ল'ৰা ধেমালী), এলি আহমেদ (দোকমোকালিৰ গীত) ইত্যাদি।

৩.০৩ নাটকৰ ক্ষেত্ৰতো আধুনিক অসমীয়া শিশু সাহিত্যৰ ভঁৰাল উদং হৈ থকা নাই। বিশেষকৈ গীতি-নাট্য সমূহে শিশুৰ মনোজগতত খলকণি তুলি সংস্কৃতিক চেতনা সম্পন্ন কৰি গঢ় দিয়াত বিশেষ সফলতা দাবী কৰিব পাৰে। আধুনিক কালত কীৰ্তিনাথ বৰদলৈ আৰু মুক্তিৰূপ বৰদলৈৰ লুইত কোঁৱৰ, বাসন্তিৰ অভিষেক আৰু সুৰ বিজয় উল্লেখযোগ্য কীৰ্তি। তাৰোপৰি পদ্মধৰ চলিহা কেনে মজা, আনন্দ চন্দ্ৰ বৰুৱা কপৌ কুঁৱৰী, কৰুণাধৰ বৰুৱা প্ৰজাপতি, পাৰ্বতীপ্ৰসাদ বৰুৱা সোণৰ সোলেং, জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালা নিমাতী কইনা, নৱকান্ত বৰুৱা মই টুনীয়ে টুন টুনালো, নিৰ্মল প্ৰভা বৰদলৈ ৰজা, বন্ধু, প্ৰসন্নলাল চৌধুৰী অপেশ্বৰী, অতুল চন্দ্ৰ হাজৰিকা ছেৰছাই লক্ষ্মধৰ চৌধুৰী একলব্য, অৰুণ শৰ্মা পোহৰ, ভবেন্দ্ৰ নাথ শইকীয়া শান্ত-শিষ্ট কষ্ট-পুষ্ট মহা দুষ্ট, পৰমানন্দ ৰাজবংশী আমি ৰ'দালি জিলিমিলি, যাদৱ চন্দ্ৰ দাস ডায়লগ উল্লেখযোগ্য সৃষ্টি।

৩.০৪ আধুনিক অসমীয়া শিশু সাহিত্যৰ এটা উল্লেখযোগ্য দিশ জুৰি বিস্তৃত হৈ আছে জীৱনী সাহিত্য। জীৱনী সাহিত্যই প্ৰকৃতাৰ্থত শিশুৰ ভৱিষ্যত জীৱন গঢ় দিয়াৰ বাবে যোগ্য মাধ্যম। অসমীয়া সাহিত্যৰ এই দিশটোৰ প্ৰতি বহুকেইজন সাহিত্যিকে তীক্ষ্ণ নজৰ ৰাখিছে। অসমীয়া সাহিত্যত মহাদেৱ শৰ্মাৰ পৰা ক্ৰমে নলিনীবালা দেৱী, স্যকুমাৰ ভূঞা, অতুল চন্দ্ৰ হাজৰিকা, গোপীনাথ বৰদলৈ, কমলেশ্বৰ চলিহা, হৰেন্দ্ৰ নাথ শৰ্মা, জীৱন চন্দ্ৰ বৰুৱা, সতীশ চন্দ্ৰ কাকতি, বীৰেণ বৰকটকী, বেণুধৰ শৰ্মা, নীলিমা দত্ত, মফিদা আহমেদ, লীলা গগৈ, ড° প্ৰফুল্ল কটকী, যোগেন্দ্ৰ নাৰায়ণ ভূঞা, এম. আব্দুল মজিদ খান, কুমুদ কুমাৰ দত্ত, ইছমাইল হোছেইন, হাবীৰুশ শোহামীকে ধৰি বহু কেইজন সাহিত্যিকে অসমীয়া জীৱনী সাহিত্যৰ ভঁৰাললৈ অনবদ্য অৱদান আগবঢ়াই থৈছে। শিশু উপন্যাসৰ ভিতৰত হৰগোবিন্দ শৰ্মা পাতালপুৰী, যোগেন শৰ্মা সুৰুজ উঠা দেশৰ পিনে, শুক্লেশ্বৰ বৰা মায়ামতী, প্ৰেমনাৰায়ণ দত্তৰ পোহৰৰ বাটত, লক্ষ্মীনাথ ফুকন বাপুকণ,

নীলিমা দত্ত মই আৰু আমি, শুচিতা ৰায়চৌধুৰী সুন্দৰৰ দেশ, ৰাধিকা মোহন ভাগৱতী এজন ৰজা আছিল, বন্দিতা ফুকন জুলি-ৰীমা সিহঁত, বন্ধৰ দিনত, অকণিহঁত, সিহঁতে খেলিছিল, সোণটিৰ দিনবোৰ, সুন্দৰপুৰত সোণটি ইত্যাদি উল্লেখযোগ্য পুথি। শিশু উপযোগী বিজ্ঞানপুথি আৰু বিজ্ঞানভিত্তিক উপন্যাসো কম ৰচনা হোৱা নাই। সুৰেন্দ্ৰ নাথ মেধিৰ তৰঙ্গ জগত, ড° ভূবন মোহন দাসৰ মানুহ, শ্যামা প্ৰসাদ শৰ্মা প্ৰাথমিক বিজ্ঞান, প্ৰফুল্ল ডেকাৰ কি কয় কেনেকৈ, চাকিল জামানৰ দহগৰাকী বিজ্ঞানী অসমীয়া শিশু সাহিত্যলৈ বাহুবনীয়া অৱদান।

৩.০৫ অসমীয়া শিশু সাহিত্যক গতিশীল কৰি তোলাত আলোচনী, সাময়িকী আৰু বাতৰি কাকতৰ শিশু শিতানসমূহেও যথেষ্ট বৰঙণি যোগাইছে। কৰুণাভিৰাম বৰুৱাৰ ল'ৰা বন্ধু (১৯৮৮), হেমচন্দ্ৰ গোস্বামীৰ অকণ (১৯১৬), মহাদেৱ শৰ্মাৰ অকণ (১৯২৬), তুলসী নাৰায়ণ শৰ্মাৰ আমাৰ দেশ (১৯৩১), হীৰেন্দ্ৰনাথ শৰ্মাৰ পখিলা (১৯৩৩), বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱাৰ ৰংঘৰ (১৯৪৮), দীননাথ শৰ্মাৰ পাৰিজাত (১৯৪০), এম ইব্রাহীম আলিৰ কাচিজোন (১৯৫১), গৌৰীকান্ত তালুকদাৰৰ দীপক (১৯৫৪), নৱকান্ত বৰুৱাৰ জোনবাই (১৯৬১-৬৬), হোমেন বৰগোহাঞিৰ কাকলি (১৯৭২) আৰু কিশোৰ (১৯৯২), সূৰ্য্যকুমাৰ ভূঞাৰ মইনা (১৯৭৯), প্ৰীতি বৰুৱাৰ আকাশ (১৯৭৯), ভবেন্দ্ৰনাথ শইকীয়াৰ সঁফুৰা (১৯৮৩), কুমুদ গোস্বামীৰ মুকুতা (১৯৮৭-৯৫), ৰমেন শইকীয়াৰ অকণিৰ অগ্ৰদূত আদি আলোচনীৰ লগতে প্ৰায় প্ৰতিটো বাতৰি কাকতৰ শিশু শিতানসমূহ শিশু সাহিত্যৰ অক্ষয় ভঁৰালৰূপে চিহ্নিত।

৪.০ হোমেন বৰগোহাঞিৰ শিশু সাহিত্য :

অসমীয়া শিশু-সাহিত্যৰ এনে এক গতিময়তাত যিজন সাহিত্যিকে এক ব্যতিক্ৰমী চিন্তা আৰু প্ৰতিভাৰে শিশু মনোজগতত নিভূতে সোমাই শিশুৰ বৌদ্ধিক উদ্ভৱণৰ সচেষ্ঠ প্ৰয়াস কৰিছে সেইজন হ'ল হোমেন বৰগোহাঞি। প্ৰায় ৪০খনৰো অধিক উপন্যাস, গল্প, কবিতা, প্ৰবন্ধ পুথিৰ ৰচনা হোমেন বৰগোহাঞি সাম্প্ৰতিক কালৰ এজন বহুচৰ্চিত সাহিত্যিক। প্ৰশাসনীয় সেৱাৰ লোভনীয় চাকৰি ইস্তাফা দি কলম সাৱতি এক অনিশ্চিত জীৱন যুদ্ধলৈ জঁপ দিয়া বিৰল চৰিত্ৰৰ গৰাকী বৰগোহাঞি পৰৱৰ্তী জীৱনত সাংবাদিকতাৰ জগতত যিমানেই বিতৰ্কৰ সৃষ্টি নকৰক অসমীয়া সৃষ্টিশীল সাহিত্য আৰু সমালোচনাৰ জগতত পাশ্চাত্য ভাৱদৰ্শ তথা অধ্যয়ন পুথি আত্মপ্ৰকাশৰ পথিকৃত বুলিয়েই সৰ্বজন স্বীকৃত।

অসমীয়া শিশু-সাহিত্যলৈ হোমেন বৰগোহাঞিৰ অৱদান যথেষ্ট নহ'লেও তেওঁৰ প্ৰকাশিত শিশু-সাহিত্য সমগ্ৰ ব্যতিক্ৰম ধৰ্মী। বৰগোহাঞিৰ সম্পাদনাত প্ৰকাশ পোৱা কাকলি (১৯৭২) আৰু কিশোৰ (১৯৯২) শিশু আলোচনী জগতত বিশিষ্ট মাইলৰ খুঁটি। অ আ ক খ (১৯৯২), কিতাপ পঢ়াৰ আনন্দ (১৯৯১), মানুহ হোৱাৰ গোঁৱৰ (১৯৯৪), বেঞ্জামিন ফ্ৰেঙ্কলিন (১৯৯৬) আৰু উচ্চাকাংক্ষা (১৯৯৯) বৰগোহাঞিৰ কেইখনমান বিৰল পুথিৰ চানেকী। উক্ত পুথি সমূহৰ ওপৰত সাম্প্ৰতিক বিশ্লেষণ সীমাবদ্ধ ৰখা হৈছে।

৪.০১ পৰম্পৰাগত অসমীয়া আখৰ ফল শিক্ষণৰ বিপৰীতে হোমেন বৰগোহাঞিৰ 'অ আ ক খ' সাৱলীল শব্দ বিন্যাসেৰে সমুজ্বল। আখৰ ফলা শিকনিৰ লগে লগে শিশু মনত দকৈ সাঁচ বহুৱাব পৰা কথাবোৰো যেন সন্তুৰ্ণণে কৈ থোৱা আছে —

“সোজনা সভাপতি।

সভাপতিক মৌজাদাৰে আদৰি আনিছে।

লগত মানুহবোৰে ঢোল-খোল বাই আহিছে।

এজনে ভোৰতাল বজাইছে।

সভাত বহুত মানুহ গোট খাইছে।

সভাপতিয়ে কৈছেঃ কৃষকসকল দেশৰ গৌৰৱ” (বৰগোহাঞি, ১৭)

সভাপতিৰ আমন্ত্ৰণ উপলক্ষে অসমীয়া বাদ্যযন্ত্ৰৰ পৰিচিতিৰ লগতে উন্নয়নশীল দেশৰ আমোঘ অস্ত্ৰ কৃষক-পৰিচিতি দিয়া হৈছে যে কৃষকসকল দেশৰ গৌৰৱ। গতিকে একে আধাৰতে কৃষক-শ্ৰমিকৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধা প্ৰদৰ্শন কৰিবলৈ নকৈও শিশুক তাৰ প্ৰতি আগ্ৰহাধিত কৰা হৈছে। আন্যহাতে —

“আমাৰ পঢ়াশালিৰ চৌহদত গছ বৰ তাকৰ।

আজি আমি তাত গছপুলি ৰুম।

কেইটা পুলি? মুঠতে কুৰিটা।

গছ পুলিবোৰ আমি যতন ল’ম।

সময়মতে সাৰ পানী দি থাকিম।

এদিন গৈ গছবোৰ ডাঙৰ হ’ব।

দেখিবলৈ শুৱনি হ’ব। সকলোৰে

উপকাৰত আহিব” (বৰগোহাঞি, ১৭)

এয়া যেন শিশুৰ দৃষ্টিৰে, শিশুক কেন্দ্ৰ কৰি পৰিৱেশ সংৰক্ষণৰ মহৌষধ। এনেবোৰ পৰিকল্পনাৰে সমূহীয়া জীৱন ‘আমিত্ববোধ’ৰ প্ৰতি সাৰ্থকভাৱেই শিশুক আকৃষ্ট কৰিব পাৰি।

৪.০২ শিশু-সাহিত্যৰ ভিতৰত সৰ্বকালৰ এখন উল্লেখযোগ্য পুথি হোমেন বৰগোহাঞিৰ *কিতাপ পঢ়াৰ আনন্দ*। হাবীকেষ গোস্বামীয়ে কোৱা ধৰণে অধ্যয়নৰ প্ৰতি স্পৃহা জগাই আৰু বঢ়াই তোলাত এনে পুথিয়ে নিশ্চিতভাৱে সহায় কৰিব (গোস্বামী, ১২)। সৰুৰে পৰাই শিশুসকলৰ অধ্যয়নমুখী কৰি তোলাত পিতৃ-মাতৃ, অভিভাৱক, শিক্ষক, চৰকাৰ, প্ৰকাশক সকলোৰে এক মহৎ দায়িত্ব আছে। এই দায়িত্বৰ পৰা গা এৰা দিব খুজিলেই বিপদ হ’ব। কিয়নো শিশু একো একোটা জাতিৰ আটাইতকৈ মূল্যবান সম্পদ। এই সম্পৰ্কত বৰগোহাঞিৰ নিজৰ মন্তব্য – “ছাত্ৰ অৱস্থাতেই যদি মানুহৰ মনত কিতাপৰ প্ৰতি আগ্ৰহ সৃষ্টি কৰা নহয় তেন্তে পিচলৈ সেই আগ্ৰহ সৃষ্টি কৰা সম্ভৱ নহয়। পৃথিৱীৰ উন্নত দেশবোৰত মানুহৰ মাজত কিতাপ পঢ়াৰ অভ্যাস গঢ়ি তুলিবলৈ অবিৰাম চেষ্টা কৰা হয়। আমাৰ দেশত তেনে চেষ্টা খুব কমেই চকুত পৰে (বৰগোহাঞি, ২৫)।” হয়তো সেয়েই বৰগোহাঞিৰ *কিতাপ পঢ়াৰ আনন্দ* এক অবিস্মৰণীয় সৃষ্টি। প্ৰথম অধ্যায় নাতি দীৰ্ঘ দহোটা নিৰন্ধৰ সমষ্টি। অত্যন্ত যুক্তিবাদী চিন্তাৰে প্ৰতিটো নিৰন্ধতে এমাৰছন, ইবছেন, ভল্‌টেয়াৰ আদি পাশ্চাত্য চিন্তা নায়কৰ সহজ উল্লেখ আৰু বিশ্লেষণেৰে আলোচনা সমূহক সহজপাঠ্য আৰু গ্ৰহণযোগ্য কৰি তোলা হৈছে। দ্বিতীয় অধ্যায়ত নটা বিষয়ৰ আলোচনা কৰা হৈছে। ‘দুজন বুঢ়া মানুহৰ কথা’ প্ৰসঙ্গত শিশু কিস্বা কিশোৰৰ মন চুই যাব পৰাকৈ বৰগোহাঞিয়ে কৈছে —

“যি মানুহে গোটেই জীৱন ধৰি কিতাপ পঢ়াৰ অভ্যাস কৰিছে আৰু কিতাপৰ মাজত

জীয়াই থকাৰ আনন্দ বিচাৰি পাইছে। তেওঁ বুঢ়া বয়সত উপনীত হৈ আৱিষ্কাৰ কৰে যে কিতাপ হ'ল জীৱনৰ সঞ্জীৱনী সুধা” (বৰগোহাঞি, ৪৫)

‘কিতাপে আমাক সদায় সৎপথত ৰাখে’ শীৰ্ষক আলোচনাত লিখকৰ অভিমত :-
“অতীতৰ সকলো যুগতকৈ এতিয়া মানুহৰ আজৰি সময় বাঢ়িছে। তাৰ লগে লগে আৱশ্যে বুদ্ধি পাইছে চিনেমা, টেলিভিছন, ভি.ডি.অ. ফিল্ম আদি অৱসৰ বিনোদনৰ বিভিন্ন পন্থা আৰু উপায়। কিন্তু আধুনিক কালৰ অৱসৰ বিনোদন বা আমোদ প্ৰমোদত বেছিভাগ সহজলভ্য উপায়ৰ প্ৰধান ভাগটো হ'ল এয়ে যে ই মানুহক কেৱল নিষ্ক্ৰিয় দৰ্শক বা শ্ৰোতা কৰিয়েই ৰাখে। কেতিয়াও সক্ৰিয় অংশীদাৰ হ'বলৈ নিদিয়। এনেবোৰ সন্তীয়া আৰু তৰল আমোদ প্ৰমোদৰ মাজেদি মানুহে পৰিপূৰ্ণ আনন্দও পাব নোৱাৰে আৰু তেওঁৰ বুদ্ধি বৃত্তিৰো বিকাশ হ'ব নোৱাৰে। বৰং টেলিভিছন আৰু ভি.ডি.অ. চিনেমাৰ সন্মুখত ঘণ্টাৰ পিচত ঘণ্টা ধৰি বহি থকা ল'ৰা-ছোৱালীৰ শৰীৰ আৰু মন দুয়োটাই অৱশ্যে হৈ পৰে। শৰীৰ অৱশ্যে হয় ব্যায়ামৰ অভাৱত, মন অৱশ্যে হয় চিন্তাৰ খোৰাকৰ অভাৱত” (বৰগোহাঞি, ৪৯)

অতিৰিক্ত কিতাপ পঢ়াৰ নিচাও যে ক্ষতিকাৰক হ'ব পাৰে সেই বিষয়েও লেখকে সকিয়াই দিছে —

“মানুহে আহাৰ নোখোৱাকৈ জীয়াই থাকিব নোৱাৰে। কিন্তু প্ৰয়োজনতকৈ বা হজম কৰিব পৰাতকৈ বেছিকৈ খালে আহাৰেই আমাৰ দেহত নানাবিধ মাৰাত্মক ৰোগ ব্যাধিৰ সৃষ্টি কৰি অকাল মৃত্যু মাতি আনিব পাৰে। ঠিক তেনেকৈয়ে কিতাপ পঢ়াৰ ক্ষেত্ৰতো মাত্ৰাজ্ঞান ৰক্ষা কৰি চলা দৰকাৰ” (বৰগোহাঞি, ৫৯)

বৈজ্ঞানিক শিক্ষাৰ প্ৰতি শিশুক আগ্ৰহান্বিত কৰিবলৈ শ্ৰীবৰগোহাঞি তৎপৰ —

“এজন মানহ প্ৰকৃত অৰ্থত শিক্ষিত হ'বলৈ হ'লে তেওঁ যেনেকৈ বুৰঞ্জী, দৰ্শন, সাহিত্য আদি বিষয়বোৰ অধ্যয়ন কৰি ভাল পাব লাগিব, ঠিক তেনেকৈ বিজ্ঞানৰ ইতিহাস আৰু ঘাই ঘাই বৈজ্ঞানিক তত্ত্ববোৰৰ লগতো তেওঁৰ এটা খুলমূল পৰিচয় থাকিব লাগিব।” (বৰগোহাঞি, ৫৯)

৪.০৩ শিশু উপযোগী *মানুহ হোৱাৰ গৌৰৱ* হোমেন বৰগোহাঞিৰ অন্য এখন উল্লেখযোগ্য গ্ৰন্থ। মুঠ এঘাৰটা প্ৰৱন্ধেৰে সুসজ্জিত *মানুহ হোৱাৰ গৌৰৱ* শিশু-কিশোৰৰ বাবে অৱশ্যে পাঠ্য হোৱা যুগুত। গতানুগতিক কাহিনী কোৱাৰ বিপৰীতে ঐতিহাসিক আৰু সাঁচা কাহিনীৰে পাঠকৰ মন-গহনত সাঁচ বহুৱাই পাঠকৰ চিন্তাৰ ৰাজ্যত খোপনি পুতিব পৰাকৈ আৰু পাঠকক সুদৃঢ় অৱস্থানত থিয় কৰাবলৈ *মানুহ হোৱাৰ গৌৰৱ* সাৰ্থক। ৰবিধৰ্মন ক্ৰুছোৰ কাহিনীৰ মৰ্মাৰ্থ বৰগোহাঞিয়ে সৰলভাৱে শিশুপযোগীকৈ উপস্থাপন কৰিছে —

“ৰবিধৰ্মন ক্ৰুছোৰ কাহিনীয়ে আমাক এই শিক্ষাই দিয়ে যে মানুহ সাহস, ধৈৰ্য আৰু বুদ্ধিৰ সহায়েৰে সকলো বিপদ বিঘিনি জয় কৰিব পাৰে। যি মানুহে হাৰ মানিব নোখোজে তেওঁৰ জয় হ'বই। প্ৰত্যেক মানুহৰে জীৱনত এনেকুৱা

সাহস, ধৈৰ্য আৰু মনোবলৰ খুব দৰ্কাৰ।” (বৰগোহাঞি - ২,৩)

আকো কাহিনীৰ সামৰণিৰ এষাৰ সাৰগৰ্ভ বচন হ’ল —

“তোমালোকে যদি স্কটৰ আৰ্হি অনুসৰণ কৰি জোৰকৈ নিজৰ এলাহ জয় কৰিব পাৰা আৰু জোৰকৈ নিজকে পৰিশ্ৰমী কৰি ৰাখিব পাৰা, তেন্তে তোমালোকৰ এই কাহিনী পঢ়া সাৰ্থক হ’ব। প্ৰত্যেক মানুহেই গৌৰীশঙ্কৰ বা দক্ষিণ মেৰু জয় নকৰিব পাৰে; কিন্তু প্ৰত্যেক মানুহেই এলাহ জয় কৰি নিজৰ জীৱনত উন্নতি কৰিব পাৰে।” (বৰগোহাঞি, ৪৪)

৪.০৪ অসমীয়া শিশু-সাহিত্যৰ ইতিহাসত জীৱনী সাহিত্যৰ সংখ্যা কম নহয়। কিন্তু হোমেন বৰগোহাঞিৰ “বেঞ্জামিন ফ্ৰেঙ্কলিন” যেন কিছু ব্যক্তিক্ৰমৰ দাবীদাৰ, হয়তো উপস্থাপনৰ অনন্যতাই সেই ব্যক্তিক্ৰমৰ অংশীদাৰ। স’ততে নিজৰ জীৱনৰ বিষয়ে আৰম্ভ কৰি বিষয়াস্তৰলৈ সন্তুৰ্ণে সোমাই যোৱা বৰগোহাঞিৰ ৰচনাৰ অনন্য কৌশল। সেয়ে মুখবন্ধতেই বহুদিনলৈ মনত ৰৈ যাব পৰাকৈ তেওঁ কৈ দিলে —

“ব্যক্তি আৰু সমাজৰ উন্নতিৰ কাৰণে দুটা বস্তু সমানেই প্ৰয়োজনীয়। সেয়া হ’ল প্ৰতিযোগিতা আৰু সহযোগিতা। প্ৰতিযোগিতাই মানুহক নিজৰ প্ৰতিভা আৰু বুদ্ধিবৃত্তিৰ বিকাশৰ কাৰণে প্ৰেৰণা দিয়ে, তেনেদৰে বিকশিত প্ৰতিভাক সমাজৰ উমৈহতীয়া কল্যাণৰ প্ৰয়োজনত নিয়োগ কৰাটো সম্ভৱ হয় সহযোগিতাৰ জৰিয়তে।” (বৰগোহাঞি, ২)

বেঞ্জামিন ফ্ৰেঙ্কলিনৰ সাফল্যৰ গুৰিত থকা কথাষাৰৰ মৰ্মাৰ্থ তেওঁ উল্লেখ কৰিছে —

“নিজৰ স্বভাৱ চৰিত্ৰ আৰু বুদ্ধি বৃত্তিৰ ক্ৰমে ক্ৰমে বিকাশ সাধন কৰি নিজকে এজন আদৰ্শ আৰু সফল মানুহ হিচাপে গঢ়ি তোলাটোৱেই আছিল বেঞ্জামিন ফ্ৰেঙ্কলিনৰ জীৱনৰ এটা প্ৰধান সাধনা। ইয়াৰ কাৰণে তেওঁ আন কাৰো সহায় বিচৰা নাছিল। তেওঁ সম্পূৰ্ণৰূপে নিৰ্ভৰ কৰিছিল কেৱল নিজৰ ওপৰত। অৰ্থাৎ নিজৰ সং উদ্দেশ্য আৰু দৃঢ় সংকল্পৰ ওপৰত” (বৰগোহাঞি, ৬)

অত্যন্ত তাৎপৰ্যপূৰ্ণভাৱে বেঞ্জামিনে আত্মোৎকৰ্ষৰ সাধনা কৰা সময়ত যি গুণ আয়ত্ব কৰিবলৈ লৈছিল, সৰ্বকালৰ মানুহৰ বাবেই ই প্ৰযোজ্য। মিতাচাৰ, নীৰৱতা, পাৰি-পাৰ্শ্বিকতা, সংকল্প, মিতব্যয়িতা, অধ্যৱসায়, আন্তৰিকতা ন্যায়পৰায়ণতা, আত্মসংযম, পৰিষ্কাৰ-পৰিচ্ছন্নতা, মানসিক প্ৰশান্তি, নম্ৰতা আদি গুণৰ অনুশীলন যিকোনো মানুহৰ বাবেই অৱশ্য-কৰ্তব্যৰ ভিতৰত পৰে। বৰগোহাঞিয়ে কৌশলপূৰ্ণভাৱে এয়া শিশু পাঠ্য কৰি তুলিছে।

৪.০৫ ‘উচ্চাকাংক্ষা’ কথাৰ ছলেৰে কথা কৈ চিন্তাৰ জগত আলোড়িত কৰিব পৰা গ্ৰন্থ। ই অকল শিশু কিম্বা কিশোৰৰ বাবেই নহয়, জীৱন যুদ্ধত অৱতীৰ্ণ হোৱা যি কোনো বয়সৰ লোকৰেই বৌদ্ধিক পাঠ হ’ব পাৰে। বিশ্বৰ বহু বিখ্যাত মনিষীৰ আত্মকথাৰে সঞ্জীৱিত উচ্চাকাংক্ষাৰ পাতে পাতে লেখকৰ মননশীলতাৰ পৰিচয় পোৱা যায়। সুৰুঙা বুজি শিশুৰ বাবে সদুপদেশ দিয়াত বৰগোহাঞিয়ে দক্ষতাৰ পৰিচয় দিছে —

“কামটো কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিয়েই কঠিন বুলি ভাবিবলৈ এৰি মানুহে সেই কামৰ

সুফল ভোগ কৰিবলৈ কেতিয়াও আশা কৰিব নোৱাৰে”। (বৰগোহাঞি, ২৯)
 কিস্মা - “উচ্চাকাংক্ষা থকা মানুহে নিয়মিতভাৱে কিতাপ পঢ়িবই লাগিব। কিতাপ
 নপঢ়া মানুহে নিজৰ উচ্চাকাংক্ষা চৰিতাৰ্থ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰা আৰু ইন্ধন
 নোহোৱাকৈ মটৰগাড়ী চলাবলৈ চেষ্টা কৰা একেই কথা।” (বৰগোহাঞি, ৫১)
 প্রাকৃতিক ভাৰসাম্যহীনতাৰ প্ৰতি সদা-সচেতন কৰি তুলিবলৈ বৰগোহাঞিয়ে শিশু
 উপযোগীকৈ কথাবোৰ জুকিয়াই ক’ব পাৰিছে —

“মানুহৰ জীৱন ধাৰণৰ কাৰণে হাবি বননিৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ কথা কৈ শেষ
 কৰিব নোৱাৰি। প্ৰকৃতিৰ ভাৰসাম্য ৰক্ষা কৰি মানুহকো জীয়াই থকাত সহায়
 কৰিবলৈ পশু-পক্ষী আৰু কীট-পতঙ্গৰ অস্তিত্ব অপৰিহাৰ্য হাবি বননি নোহোৱা
 হৈ গ’লে পশু-পক্ষী আৰু কীট-পতঙ্গ ক্ৰমে বিলুপ্তি হ’ব আৰু তাৰ লগে লগে
 সি মানুহৰ ধ্বংসও মাতি আনিব।” (বৰগোহাঞি, ৮০)

তাৎপৰ্যপূৰ্ণ কথা যে বিজ্ঞানীসকলৰ মতে জন্মৰে পৰা বাৰ বছৰলৈ এই কালছোৱাক শৈশৱ
 আৰু তেৰৰ পৰা যোন্ধ বছৰ মানলৈ এই কালছোৱাক কিশোৰত ধৰা হয়। অসমীয়া শিশু-সাহিত্যৰ
 ক্ষেত্ৰত এটা বিশেষ দুৰ্বলতা এই যে শিশুৰ অনাখৰী অৱস্থাক লৈ ৰচনা অত্যন্ত সীমিত। স্কুললৈ
 অহা-যোৱা কৰি থকা শিশুৰ লগত খেল-ধেমালি, আচাৰ-আচৰণৰ মাজেদি সমূহীয়া জীৱনবোধৰ
 প্ৰতি আকৃষ্ট কৰা একান্ত বাঞ্ছনীয়। সমবয়স্ক শিশুৰ মাজত পাৰস্পৰিক মৰম চেনেহ আৰু সহানুভূতিৰ
 আৱেশ গঢ়ি তোলাৰ অৰ্থে এই স্তৰত ওমলা বা খেলৰ গীতৰেই আৱশ্যক। তদুপৰি শিশুৰ চৰিত্ৰ
 গঠনত, বিশেষকৈ শ্ৰেণী-চৰিত্ৰ সমন্ধে স্পষ্ট ধাৰণা দিব পৰা সাহিত্য এতিয়া শূন্যৰ ঘৰত।

৪.০৬ হোমেন বৰগোহাঞিৰ আলোচ্য শিশু সাহিত্য ৰচনাৰ সবল দিশসমূহৰ সিদ্ধান্ত
 সমূহ এনে ধৰণৰ —

- ১) শিশুৰ পৰম্পৰাগত ভূদ প্ৰেত বা ‘চান্দমামা’ৰ জগতৰ পৰা উলিয়াই আনি বাস্তৱ
 জগতৰ সৈতে পৰিচিত কৰোৱা।
- ২) শিশুৰ জগতৰ সৈতে বয়স আৰু চিন্তাৰ সঙ্গুলিত পৰিবেশ ৰচনা।
- ৩) শিশুৰ মনস্তাত্ত্বিক বিশ্লেষণৰ দ্বাৰা বৌদ্ধিক জগতৰ সন্ধান।
- ৪) কিতাপ পঢ়াৰ প্ৰতি ধাউতি বঢ়োৱা আৰু এগৰাকী মননশীল পাঠকৰূপে গঢ় দিয়া।
- ৫) শ্ৰমজীৱী মানুহৰ সৈতে শিশুৰ পৰিচিতি প্ৰদান।
- ৬) পৰিবেশ আৰু পাৰিপাৰ্শ্বিকতা সংৰক্ষণ আৰু বৰ্দ্ধনৰ সৈতে শিশুক পৰিচিতি প্ৰদান।
- ৭) শিশুৰ বিজ্ঞান মনস্কতা আৰু মহান বিজ্ঞানী, চিন্তাজীৱীৰ জীৱন পৰিচিতি আৰু
 সেই সকল মনিষীৰ জীৱনচৰ্চাৰ প্ৰতি আগ্ৰহান্বিত কৰা।

৫.০ সামৰণি :

শিশু সাহিত্যৰ ৰচনা এক জটিল। ড০ হীৰেণ গৌহাইৰ মতে শিশু সাহিত্য হৈছে বয়স্ক
 সকলে শিশুক জটিল, অনিশ্চয়তাৰে পৰিপূৰ্ণ সমস্যাসংকুল জগতত আগুৱাই নিবলৈ আগবঢ়াই
 দিয়া এখন হাত (গৌহাই, ৫১৮)। এই ক্ষেত্ৰত শিশু সাহিত্যিক সকলৰ দায়বদ্ধতা বহু বেচি।
 কাৰণ পৈণত জ্ঞান বা অনুভৱৰ আধাৰত বিষয় নিৰ্বাচনৰ পৰা আৰম্ভ কৰি প্ৰকাশ পদ্ধতিৰ

ওপৰতো তীক্ষ্ণ দৃষ্টি ৰাখিবলগীয়া হয়। শিশুৰ বুদ্ধি-বৃত্তি, দায়বদ্ধতা, আশা-আকাঙ্ক্ষা, ন্যায়, সং-
চিন্তা আদি সৃষ্টিৰ অনুকূলে বিষয় নিৰ্বাচন অথচ সহজ সৰল প্ৰকাশ ভঙ্গীৰ আয়ত্বকৰণ দুই
সংগমস্থলত উৎকৃষ্ট শিশু সাহিত্যৰ জন্ম। কল্পনাপিয়াসী শিশুক ক্ৰমান্বয়ে সমাজ বাস্তৱতাৰ
পাঠদানও প্ৰাসঙ্গিক। সেয়ে এচাম শিশু সাহিত্যকে নিজ নিজ ভাৱনা আৰু আদৰ্শবাদৰ অনুকূলে
শিশু সাহিত্যৰ ভাৱধাৰও বোৱাই নিয়ে।

শশী শৰ্মাদেৱৰ ভাষাত — যথার্থ প্ৰগতিকামী মাত্ৰেই কিন্তু শিশুক কুসংস্কাৰ আৰু
মতান্ধতাৰ পৰা মুক্ত, বিবেকী আৰু বিজ্ঞান সন্মত আদৰ্শৰ অনুগামী মৰমীয়াল ৰূপে গঢ়ি তুলিবও
বিচাৰে আৰু শিশুৰ বিজ্ঞানসন্মত অবাধ বিকাশ সাধনৰ দায়িত্ব ৰাষ্ট্ৰৰ বুলিও অভিহিত কৰে (শৰ্মা,
১৫)। প্ৰগতিবাদী অংশৰ সুস্পষ্ট উপলব্ধি যে শিশুৰ বিজ্ঞান সন্মত অবাধ বিকাশৰ অৰ্থে কৰা ব্যয়,
ব্যয় নহয়, বিনিয়োগহে। প্ৰগতিবাদী মাত্ৰেই অনুভৱ কৰে যে শিশুক জনগণতন্ত্ৰত উপযোগীকৈ
গঢ়ি তুলিব পাৰিলে শিশু কেৱল সমগ্ৰ ৰাষ্ট্ৰৰেই নহয়, বিশ্ব মানৱতাৰো কল্যাণৰ কাৰণৰূপেহে
প্ৰতিপন্ন হ'ব পাৰে। হয়তো হোমেন বৰগোহাঞিৰ শিশু সাহিত্য ৰচনাৰ কাৰকো ইয়েই।

প্ৰসঙ্গ গ্ৰন্থসূচী :

মুখ্য সহায়ক গ্ৰন্থ :

বৰগোহাঞি, হোমেন। *অ, আ, ক, খ।* গুৱাহাটী : ষ্টুডেণ্টচ্ ষ্টোৰ্চ, ১৯৯২। মুদ্ৰিত।

————। *বেঞ্জামিন ফ্ৰেঙ্কলিন।* গুৱাহাটী, ষ্টুডেণ্টচ্ ষ্টোৰ্চ, ১৯৯৬। মুদ্ৰিত।

————। *মানুহ হোৱাৰ গোঁৱৰ।* গুৱাহাটী : ষ্টুডেণ্টচ্ ষ্টোৰ্চ, ১৯৯৪। মুদ্ৰিত।

————। *কিতাপ পঢ়াৰ আনন্দ।* গুৱাহাটী : ষ্টুডেণ্টচ্ ষ্টোৰ্চ, ১৯৯১। মুদ্ৰিত।

————। *উচ্চাকাঙ্ক্ষা।* গুৱাহাটী : ষ্টুডেণ্টচ্ ষ্টোৰ্চ, ১৯৯৯। মুদ্ৰিত।

————। *মোৰ সাংবাদিক জীৱন।* গুৱাহাটী : ষ্টুডেণ্টচ্ ষ্টোৰ্চ, ১৯৮৯। মুদ্ৰিত।

গৌণ সহায়ক গ্ৰন্থ :

দাস, উষা। “শিশু ম'নস্তত্ত্ব আৰু অসমীয়া চুটিগল্প”। *গৰীয়সী।* নৱম সংখ্যা, গুৱাহাটী, ২০১২।
মুদ্ৰিত।

বায়ন, মুনীন আৰু দাস, শোণিত বিজয় (সম্পা)। *হীৰেন গোহাঁই ৰচনাৱলী।* গুৱাহাটী : কথা,
বৰুৱা, যতীন। *শিশু বিকাশৰ ৰূপৰেখা।* পুনৰ মুদ্ৰণ। গুৱাহাটী : এল,বি,এছ, ২০১০। মুদ্ৰিত।
বৰকটকী, উপেন (সম্পা)। *অসমীয়া শিশু সাহিত্যৰ সংক্ষিপ্ত ইতিহাস।* গুৱাহাটী : ষ্টুডেণ্টচ্
ষ্টোৰ্চ, ২০০২। মুদ্ৰিত।

শৰ্মা, সত্যেন্দ্ৰ নাথ। *অসমীয়া সাহিত্যৰ সমীক্ষাত্মক ইতিবৃত্ত।* নৱম সংস্কৰণ। গুৱাহাটী :
সৌমাৰ প্ৰকাশন ২০০১। মুদ্ৰিত।

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

pages:39-44

ডাইনী হত্যা : এক সামাজিক ব্যাধি

অমল চন্দ্র দাস

সহকাৰী অধ্যাপক (জ্যেষ্ঠ), অসমীয়া বিভাগ

দেবগাঁও কমল দুৱৰা মহাবিদ্যালয়

সংক্ষিপ্তসার

ভাৰতবৰ্ষ তথা অসমৰ দৰে ৰাজ্যত ডাইনী সন্দেহত হত্যা কৰা ঘটনা সঘনে ঘটিবলৈ ধৰিছে। সম্প্ৰতি বাতৰি কাকত, দৃশ্য আৰু শ্ৰব্য মাধ্যমবোৰত এনে ঘটনাবোৰ অহৰহ সম্প্ৰচাৰিত হৈছে। ই অতিকৈ অমানৱীয় আৰু জঘন্যতম কাৰ্য হিচাপে পৰগণিত হৈছে। দৈনিক ঘটি থকা এনেবোৰ হত্যাকাণ্ডৰ তীব্ৰতালৈ চাই ক'ব পাৰি ই এক সামাজিক ব্যাধিৰ ৰূপ লৈছে। বৰ্তমান সময়ত এনে ঘটনাই জটিল ৰূপ ধাৰণ কৰিছে। এনে ঘটনাবোৰ সংঘটিত হয় দাৰিদ্ৰপূৰ্ণ পৰিয়াল তথা অৰ্ধশিক্ষিত সমাজ আৰু বৈজ্ঞানিক মানসিকতাৰ অভাৱ ঘটনা ভিতৰৰা অঞ্চলৰ লোকসকলৰ মাজত। অন্ধবিশ্বাস আৰু কুসংস্কাৰেও এনে ঘটনাত অৰিহণা যোগাইছে। উল্লেখ্য যে ডাইনী সন্দেহত হত্যা কৰা সকলৰ ভিতৰত মহিলাৰ সংখ্যাই সৰ্বাধিক। চিন্তনীয় কথাটো হ'ল যে সম্প্ৰতি কিছু সংখ্যক শিক্ষিত যুৱক-যুৱতী তথা সম্ভ্ৰান্ত পৰিয়ালৰ মাজত বিবাদকেन्द्रিক সংঘাতেও এনে ধৰণৰ ডাইনী হত্যাৰ ঘটনা সংঘটিত কৰিছে। তদুপৰি নিকৃষ্ট ৰাজনৈতিক স্বার্থস্বৈৰী সকলৰ উদ্গনিতো এনে ঘটনা সংঘটিত হোৱাত সহায় কৰিছে। গতিকে সময় থাকোতে জনসাধাৰণৰ মাজত সজাগতাৰ সৃষ্টি কৰি আমাৰ সমাজৰ পৰা ডাইনী হত্যাৰ দৰে সমস্যাক নিৰ্মূল কৰাত গুৰুত্ব আৰোপ কৰিব লাগিব।

সূচক শব্দ : ডাইনী, হত্যা, নৃশংতা, সমাজ, সমাধান

Sampriti, Vol. VII, Issue-I ✦ 39

০.০.০ অৱতৰণিকা :

০.০.১ বিষয়ৰ পৰিচয় :

ডাইনী হত্যাৰ দৰে ঘটনাই বৰ্তমান সময়ত এক জটিল ৰূপ ধাৰণ কৰিছে। অন্ধবিশ্বাস আৰু কু-সংস্কাৰৰ বশৱৰ্তী হৈ অসমৰ কিছুমান পিছপৰা অঞ্চলৰ অশিক্ষিত অথবা অৰ্ধশিক্ষিত আৰু স্বাৰ্থাঘেৰী কিছু সংখ্যক শিক্ষিত লোকে নিজৰ অভীষ্ট সিদ্ধিৰ বাবে বহু নিৰপৰাধী লোকক ডাইনী সজাই নিৰ্যাতন চলাই হত্যা কৰিছে। ই বাৰু এখন সভ্য সমাজৰ বাবে লজ্জাজনক কথা নহয়নে? বিজ্ঞান-প্ৰযুক্তিৰ চমকপ্ৰদ উন্নতিৰ সময়তো ডাইনী হত্যাৰ ঘটনাই নিৰীহ লোকৰ অনিষ্ট সাধন কৰিছে। ইয়াৰ বিৰুদ্ধে মাত্ৰ মাতিবলৈ যেন কোনোৱে নাই। যদি এইদৰে ডাইনী হত্যাৰ ঘটনা ঘটিয়ে থাকে তেন্তে এই সমস্যাই ভৱিষ্যতৰ দিনবিলাকত আৰু গুৰুতৰ ৰূপ ল'ব। বিশেষকৈ ভিতৰুৱা গাঁৱৰ অঞ্চলবোৰত এক আতংকময় পৰিস্থিতিয়ে বিৰাজ কৰিব।

সম্প্ৰতি এনে ধৰণৰ হত্যাৰ ঘটনা সঘনে ঘটিবলৈ লৈছে। অসমৰ বাতৰি কাকত, দৃশ্য-শ্ৰব্য মাধ্যমবোৰত অহৰহ ডাইনী হত্যাৰ বাতৰি প্ৰচাৰিত আৰু সম্প্ৰচাৰিত হৈ থকা দৃশ্যৰলীয়ে এটা কথা প্ৰতীয়মান কৰিছে যে ই মানৱ ইতিহাসৰ সবাতোকৈ অমানৱীয় আৰু জঘন্যতম কাৰ্য। গতিকে ডাইনী হত্যা বৰ্তমান সময়ৰ এক সামাজিক ব্যাধিকৰূপে পৰিগণিত হৈছে। আমাৰ এই আলোচনাত ডাইনী হত্যাৰ দৰে নৃশংস হত্যাকাণ্ডৰ স্বৰূপ আৰু ইয়াৰ সমাধান সম্পৰ্কে বহলাই আলোকপাত কৰা হ'ব।

০.০২ অধ্যয়নৰ উদ্দেশ্য :

(ক) এই অধ্যয়নৰ জৰিয়তে ডাইনী হত্যাৰ স্বৰূপ দাঙি ধৰা হ'ব।

(খ) ডাইনী হত্যা যে এক সামাজিক ব্যাধি তাক বিচাৰ কৰা হ'ব।

০.০৩ অধ্যয়নৰ পদ্ধতি :

আমাৰ এই অধ্যয়নত বিশ্লেষণাত্মক পদ্ধতি গ্ৰহণ কৰা হ'ব। প্ৰস্তাৱিত বিষয়টিৰ বিশ্লেষণ কৰিবলৈ বিভিন্ন কাৰণসমূহ বিচাৰ কৰা হ'ব।

১.০০ 'মূল বিষয়ৰ আলোচনা :

১.০১ 'ডাইনী' শব্দৰ আঁতিগুৰি :

'ডাইনী' শব্দৰ আভিধানিক অৰ্থ হ'ল 'ডাকিনী' (*a female Spirit*), যাক ভূত পোহা তিৰোতা বুলি কোৱা হয়। 'ডাইনী'ৰ ইংৰাজী প্ৰতিশব্দ 'Witch'। মূলতঃ মহিলা বা তিৰোতা সকলকেই বুজায় — *a woman supposed to have some magical power*। সংস্কৃতত ডাইনীসকলক এক অলৌকিক শক্তিৰ অধিকাৰিণী মহিলা হিচাপে বৰ্ণনা কৰা হৈছে আৰু ইয়াৰ পৰাই ডাইনীৰ ধাৰণাটো উদ্ভৱ হৈছে। ... প্ৰাচীন ভাৰতীয় শাস্ত্ৰত আদ্যশক্তিৰ সৈতে শাকিনী আৰু ডাকিনীৰ উল্লেখ পোৱা যায়। (শইকীয়া ৪৯) গতিকে 'ডাইনী' স্থানলিঙ্গবান্ধক শব্দ। ডাইনী সন্দেহত যিবিলাক হত্যা হৈ আছে তাৰে সৰহভাগেই মহিলা। 'ডাইনী' বা 'ডায়েন' পুৰুষৰ উদাহৰণ তেনেই কম। দুই-এঠাইত কেৱল ডাইনী সন্দেহত পুৰুষক হত্যা কৰাৰ উদাহৰণ আছে। (ডেকা ৩১) গতিকে ডাইনী এক অপশক্তি বুলি প্ৰাচীন কালৰ পৰাই সাম্প্ৰতিক সময়তো অব্যাহত হৈ আহিছে।

১.০২ ডাইনী হত্যা : এক সামাজিক ব্যাধি :

ডাইনী হত্যাৰ দৰে ঘটনা বহু শতিকা জুৰি চলি আহিছে। মধ্যযুগৰ পৰা চলি আহি একবিংশ শতিকাতো এনে ঘটনাই সমাজক জোকাৰি গৈছে। উল্লেখযোগ্য যে ডাইনী হত্যাৰ দৰে গৰ্হিত কাম বৰ্তমান সময়ত বাঢ়িয়ে আছে ই এক প্ৰতিনিয়ত বাতৰিলৈ পৰিণত হৈছে। ব্যাধিয়ে যিদৰে শৰীৰ ঘূণিয়া কৰে ঠিক সেইদৰে ডাইনী হত্যাৰ দৰে ঘটনাই সমাজক ক্ষতিগ্ৰস্ত কৰি তুলিছে। আমাৰ সমাজত প্ৰচলিত অন্ধবিশ্বাস আৰু কু-সংস্কাৰসমূহে এনে ঘটনাৰ বৃদ্ধিত সহায় কৰিছে। ফলস্বৰূপে ই এক ভয়াবহ সামাজিক ব্যাধিলৈ ৰূপান্তৰ ঘটিছে। ডাইনী হত্যাৰ দৰে ঘটনাই আমাৰ সমাজত ভয়াবহ ৰূপ ধাৰণ কৰিছে। এই ভয়াবহতাৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি অসম চৰকাৰে ২০১৫ চনত ‘অসম ডাইনী হত্যা বিৰোধী বিধেয়ক (The Assam witch hunting prohibition, prevention and protection Act) গৃহীত কৰে। ২০১৮ চনৰ ১৩ জুন তাৰিখে ৰাষ্ট্ৰপতি ৰামনাথ কোৱিন্দে আনুষ্ঠানিকভাৱে ডাইনী হত্যা বিৰোধী বিধেয়কখনত চহী কৰি আইনত পৰিণত কৰে। এই আইনে কিমানখিনি ফলপ্ৰসূ হ’ব সময়েহে ক’ব। এইক্ষেত্ৰত ১৯৮৫ চনৰ পৰা ডাইনী হত্যাৰ বিৰুদ্ধে যুঁজ দি থকা বীৰুৱালা ৰাভাৰ মন্তব্য— আইনৰ জৰিয়তে অন্ধবিশ্বাস আঁতৰাব নোৱাৰে। ৰাইজৰ মাজত সচেতনতাহে আনিব লাগিব। (ৰাভা ১)। গতিকে সচেতন জনতাই সময় থাকোঁতে এক সমন্বিত পদক্ষেপেৰে ডাইনী হত্যাৰ দৰে ব্যাধি সমাজৰ পৰা নিৰ্মূল কৰাত গুৰুত্ব আৰোপ কৰিব লাগিব।

১.০৩ অন্ধবিশ্বাস আৰু কু-সংস্কাৰ :

অন্ধবিশ্বাসৰ আভিধানিক অৰ্থ হ’ল বিচাৰ-বিবেচনা নকৰাকৈ কৰা বিশ্বাস, যাক যুক্তিৰে সমৰ্থন কৰিব নোৱাৰি। ইংৰাজীত ইয়াক *Superstition* বুলি কোৱা হয়। লোক-সংস্কৃতিৰ গৱেষক নবীন চন্দ্ৰ শৰ্মাদেৱৰ ভাষাত ‘অন্ধবিশ্বাস যুক্তিহীন বিশ্বাস (*irrational belief*) বা অৰ্ধবিশ্বাস (*half belief*) অথবা আচৰণ। ... প্ৰকৃতিৰ অলৌকিক কাৰ্য্যৱলীৰ প্ৰতি সহজ বিশ্বাস প্ৰৱণতা, অজ্ঞেয়ৰ প্ৰতি যুক্তিহীন ভীতি বিহ্বলতা অথবা ৰহস্যবৃত্ত ঘটনা আৰু ভুল পথে পৰিচালিত শ্ৰদ্ধাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল আচৰণ, অনুষ্ঠান আৰু বিশ্বাসৰ প্ৰতি আনুগত্য আদিয়েই অন্ধবিশ্বাসৰ বুনিয়াদ। (শৰ্মা ১০২) সেয়ে অন্ধবিশ্বাসত প্ৰচলিত একাধিক কাৰ্যকলাপৰ সুফল নাপালেও ‘পোৱাৰ বিশ্বাসক খামোচ মাৰি ধৰি পুৰুষানুক্ৰমে চলি অহা বোপাকালৰ বৃত্তি এৰিব কোনোও নোৱাৰে। সেই কাৰণেই যুক্তিয়ে হাৰ মানে আৰু অযুক্তিয়ে জয়লাভ কৰে।’ (চেতিয়া ৪)

সেইদৰে কু-সংস্কাৰ হ’ল যুক্তি নথকা বিশ্বাস আৰু প্ৰথা, যাক বেয়া বা অশুদ্ধ আচাৰ-ব্যৱহাৰ বুলিব পাৰি। এনে লোকবিশ্বাসবোৰৰ ভিতৰত ভূত-প্ৰেতৰ বিশ্বাস, ডাইনী বিশ্বাস, ঈশ্বৰ পুৰুষৰ বিশ্বাস, বেজ-বেজালি বিশ্বাস, গ্ৰহৰ কু-প্ৰভাৱ, তন্ত্ৰ-মন্ত্ৰ, জৰা-ফুকা, তাবিজ-মাদলী, মোহিনী বানমৰা, কাজিয়া লগোৱা, বেমাৰী কৰি পেলোৱা, সপোনত পোৱা ঔষধৰ ব্যৱহাৰ আদি অনেক অন্ধবিশ্বাস আৰু কু-সংস্কাৰে আমাক আগুৰি আছে। ইয়াৰ মূলতে প্ৰধানতঃ দুটা শক্তিয়ে কাম কৰা দেখা যায় —

(ক) কামনা-বাসনা পূৰণৰ আকাংক্ষা আৰু (খ) অজ্ঞাত বা অজান ভয় বা বিপদৰ পৰা মুক্তি। (বৰদলৈ ৪) যাৰ বাবে বৰ্তমান বিজ্ঞান-প্ৰযুক্তিৰ দিনতো সমাজৰ পৰা এনে কু-সংস্কাৰ,

অন্ধবিশ্বাস, অপ-সংস্কৃতি আদি সম্পূৰ্ণকৈ আঁতৰ কৰিব পৰা নাই। সমাজৰ দুৰ্বল শ্ৰেণী বা নিম্নবৰ্গৰ লোকৰ উপৰি বহু শিক্ষিত তথা প্ৰতিপত্তিশীল লোকেও এই প্ৰভাৱৰ পৰা নিস্তাৰ পোৱা নাই, বৰঞ্চ বেছি আকৰ্ষিত হোৱাহে দেখা যায়। এনে মানুহে ডাইনী হত্যাৰ দৰে গৰ্হিত ঘটনাৰ বিৰুদ্ধে কিদৰে থিয় দিব? গতিকে বিজ্ঞানমনস্ক দৃষ্টিৰে এনেবিলাক কথা নতুনকৈ ভাবি চাবৰ সময় সমাগত।

১.০৪ হত্যাৰ নৃশংস ৰূপ :

ডাইনী সন্দেহত ঘটা হত্যাকাণ্ডবোৰ ইমানে নৃশংস আৰু অমানৱীয় যে তাক এবাৰ দেখিলে বা ভাবিলেই গাৰ নোম ডাল ডাল হৈ পৰে। মূলতঃ ডাইনী হ'ল শৰীৰী আত্মা — তেজ-মণ্ডহ আদিৰে গঠিত আৰু স্ত্ৰীলিংগহে। আনহাতে ভূত-প্ৰেতবোৰ অশৰীৰি অৰ্থাৎ মতা-মাইকী, নপুংসক আদি লিংগও হ'ব পাৰে। ডাইনী বুলি সন্দেহ কৰা লোকক দাৰে ঘাপিয়াই দিয়ে, গৰম পানী ঢালি দিয়ে, যাঠিৰে হানি-খুচি দিয়ে, খেদি খেদি মৰিয়ায়, গুলী কৰে, মুণ্ডছেদ কৰি বীৰদৰ্পে ৰাজপথেৰে যায় আৰু মাটিৰ তলত পুতি থয় ইত্যাদি। এনে নৃশংস ৰূপ সাঁচকৈয়ে নৰমেধ যজ্ঞৰ সমতুল্য নহয়নে? এনে ঘটনাই সমাজত আতংকৰ সৃষ্টি কৰে। ফলত এনে ঘটনাৰ উদ্ভেজনা বহুদিনলৈকে মাৰ নাযায়। বিনা কাৰণতে বহু নিৰপৰাধী লোক গৃহহীন হয় আৰু অকালতে অনেকজনৰ ঘৰ-সংসাৰ পৰিয়াল আদি ধ্বংস হয়। গতিকে ডাইনী হত্যাৰ এক গুৰুতৰ সামাজিক ব্যাধি।

১.০৫ ডাইনী হত্যা হোৱা অঞ্চলসমূহ :

বিশেষকৈ শিক্ষা-দীক্ষাৰ পোহৰ নপৰা বঞ্চিত, অনুন্নত, পিছপৰা, পয়ালগা, স্বাস্থ্যখণ্ড অথবা যাতায়াত আৰু বিজুলীবাতিৰ ব্যৱস্থা নথকা আওহতীয়া বা দুৰ্গম অঞ্চলত ডাইনী হত্যাৰ দৰে ঘটনা সঘনে ঘটিবলৈ লৈছে। ইয়াৰ উপৰি জনজাতি অধ্যুষিত অঞ্চল যেনে — কোকৰাঝাৰ, চিৰাং, ওদালগুৰি, তামোলপুৰ, গৌসাইগাঁও, অভয়াপুৰী, শিঙিমাৰী, বঙাইগাঁও, তেজপুৰ, মাজুলীৰ উপৰি চাহ-বাগিচাৰ এলেকাসমূহত এনে ঘটনাই গুৰুতৰ ৰূপ লৈছে। কেতিয়াবা কেতিয়াবা কোনো উন্নত ঠাই বা শিক্ষিত সমাজতো ডাইনী হত্যাৰ দৰে ঘটনাই আলোড়ন সৃষ্টি কৰে। ই এক চিন্তনীয় বিষয়। কেৱল মাত্ৰ অসমতেই নহয় ভাৰতবৰ্ষৰ অন্ধ্ৰপ্ৰদেশ, ঝাৰখণ্ড, চত্তিশগড়, গুজৰাট, বিহাৰ, উৰিষ্যা, পশ্চিমবংগ, হাৰিয়ানা, মহাৰাষ্ট্ৰ আদি জনজাতি প্ৰধান ৰাজ্যসমূহতো এনেবোৰ ঘটনাই জ্বলন্ত ৰূপ লৈছে। আনকি বিশ্বৰ উন্নত দেশ বুলি সদন্তে ঘোষণা কৰা দেশসমূহৰ ভিতৰত অষ্ট্ৰেলিয়া, লেটিন আমেৰিকা আৰু আফ্ৰিকা আদিৰ জনগোষ্ঠীয় মানুহৰ মাজত ডাইনী হত্যাৰ ঘটনাই সকলোৰে চকু কপালত তুলিছে। ইয়াৰ বাহিৰেও শ্ৰীলংকা, নৰৱে, চুইডেন আদি ৰাষ্ট্ৰতো এনে ঘটনা ঘটিছে। এতিয়া আটাইতকৈ চিন্তনীয় কথাটো হ'ল যে এনেদৰে ডাইনী হত্যাৰ ঘটনা ঘটি থাকিলে নতুন নতুন অঞ্চলসমূহলৈকে বিস্তাৰ লাভ কৰি সমাজখনক যে প্ৰচুৰ ক্ষতি কৰিব তাক বিনাদ্বিধাই ক'ব পাৰি।

১.০৬ ডাইনী হত্যাৰ কাৰণসমূহ :

বিভিন্ন কাৰণত ডাইনী হত্যাৰ দৰে ঘটনা সংঘটিত হ'ব পাৰে। এনেবোৰ কাৰণ হ'ল —

- (ক) অসমত বসবাস কৰা শতকৰা সত্তৰভাগ মানুহ আৰ্থিকভাৱে টনকিয়াল নহয়। আৰ্থিক দীনতাও ডাইনী হত্যাৰ এটা অন্যতম কাৰণ।
- (খ) এচাম ন্যস্ত স্বাৰ্থজড়িত লোকে টকা-পইচা বা সা-সম্পত্তি থকা অকলশৰীয়া সৰল মনৰ গঞা মানুহক ভীতিগ্ৰস্থ কৰি কাবু কৰিবলৈকে ডাইনী সজাই এনে হত্যা সংঘটিত কৰে। কেতিয়াবা কেতিয়াবা ৰাজনৈতিক ব্যক্তিৰ প্ৰৰোচনাত পৰিও এনে ঘটনা সংঘটিত হোৱাৰ নজিৰ নোহোৱা নহয়।
- (গ) স্বাস্থ্যখণ্ডৰ আধুনিকীকৰণৰ নামত কেন্দ্ৰ আৰু ৰাজ্য চৰকাৰে হাজাৰ হাজাৰ কোটি টকাৰ আঁচনি ৰূপায়ণ কৰিছে যদিও অসমৰ দৰে পিছপৰা ৰাজ্যত এতিয়াও বহু অঞ্চল বা গাঁওসমূহত স্বাস্থ্যসেৱা বিজ্ঞানসন্মত নোহোৱাত যাদু-মন্ত্ৰ, বেজ-বেজালিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিবলগা হোৱাৰ বাবে ডাইনী হত্যাৰ দৰে ঘটনা সঘনে ঘটিছে।
- (ঘ) ভাৰতবৰ্ষৰ অন্যান্য আগবঢ়া ৰাজ্যসমূহৰ দৰে অসমৰ গাঁওসমূহৰ ৰাস্তা-ঘাট, বিজুলী-বাতি আৰু যাতায়াত ব্যৱস্থা এতিয়াও সুচল নহয়। অসমত এতিয়াও এনে কেতবোৰ অঞ্চল বা ঠাই আছে য'ত কেৱল মাত্ৰ নাও বা হাবিৰ মাজে মাজে যাবলগীয়া হয়।
- (ঙ) ভাৰত চৰকাৰে সৰ্বশিক্ষা আঁচনিৰে শিক্ষাৰ অধিকাৰ সৰ্বত্ৰে ৰূপায়ণ কৰিছে যদিও এতিয়াও অসমৰ বহু অঞ্চল এই আঁচনিৰে ঢুকি পোৱা নাই। যাৰবাবে প্ৰকৃত শিক্ষা-দীক্ষাৰ অভাৱত এনে ঘটনা ঘটিয়ে আছে।

১.০৭ ডাইনী হত্যাৰ সমস্যা সমাধানৰ উপায়সমূহ :

- (ক) ভাৰতবৰ্ষৰ অন্যান্য ৰাজ্যসমূহ যেনে বিহাৰ, ঝাৰখণ্ড, চণ্ডিশগড়, ৰাজস্থান আদিৰ দৰে অসমতো ডাইনী হত্যাৰ বিৰুদ্ধে কঠোৰ শাস্তিমূলক আইন প্ৰস্তুত কৰি তৎকালে ইয়াক কাৰ্যকৰী কৰিব লাগিব।
- (খ) জনসাধাৰণৰ মাজত দৰিদ্ৰতা নিৰ্মূল কৰি শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ প্ৰসাৰ আৰু বৈজ্ঞানিক মানসিকতাৰ সৃষ্টি কৰি যুক্তি আধাৰিত সমাজ গঢ়াত গুৰুত্ব দিব লাগিব যাতে অন্ধবিশ্বাস আৰু কু-সংস্কাৰসমূহ নিৰ্মূল কৰিব পাৰি।
- (গ) অতিকৈ পিছপৰা, শিক্ষাৰ পৰিৱেশ নথকা ঠাইসমূহ চিনাকি কৰি চৰকাৰে জনকল্যাণমূলক আঁচনিৰে তাৰ সফল ৰূপায়ণত গুৰুত্ব দিলেহে কিছু পৰিমাণে এনে ঘটনা লাঘৱ হ'ব।
- (ঘ) বুদ্ধিজীৱী, লেখক, শিক্ষক, সমাজসেৱক আৰু সচেতন নাগৰিক আদি একত্ৰিত হৈ ডাইনীৰ বিৰুদ্ধে প্ৰবল জনমত গঠন কৰি এনে ঘটনাৰ বিৰুদ্ধে সজোৰে প্ৰতিবাদ সাব্যস্ত কৰিব লাগিব।
- (ঙ) অসমৰ পিছপৰা ভিতৰুৱা অনুন্নত অঞ্চলসমূহত চৰকাৰী প্ৰশাসন যন্ত্ৰ শক্তিশালী কৰি ডাইনী হত্যাৰ বিৰুদ্ধে ৰাইজৰ মাজত সজাগতাৰ সৃষ্টি কৰিব লাগিব। প্ৰয়োজনত নাগৰিক সভা আৰু আলোচনা সভা পাতিও এনে ঘটনাৰ বিৰুদ্ধে সজাগতা বৃদ্ধি কৰি সামাজিক জাগৰণ সৃষ্টি কৰিব লাগিব।
- (চ) অসমৰ নাৰী শক্তি একত্ৰিত হৈ এক সবল প্ৰতিৰোধ গঢ়ি তুলিব লাগিব। এনে বিষয়সমূহৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰিলে নিশ্চয়কৈ এদিন ডাইনী হত্যাৰ দৰে

সমস্যা বহু পৰিমাণে লাঘব হ'ব।

২.০০ সিদ্ধান্ত :

(ক) ডাইনী হত্যাৰ দৰে ঘটনা নিৰ্মূল কৰিবলৈ হ'লে ৰাইজৰ মাজত অধিক সচেতনতা গঢ়ি তুলিব লাগিব।

(খ) শিক্ষা আৰু জ্ঞানৰ প্ৰসাৰতা বৃদ্ধি কৰিব লাগিব।

২.০১ উপসংহাৰ

ডাইনী বিশ্বাস একপ্ৰকাৰৰ অদ্ভুত প্ৰকৃতিৰ বহুমাট্ৰিক অন্ধবিশ্বাস। ইয়াৰ প্ৰকৃত ৰহস্য ভেদ কৰি সহজ-সৰল গঞা ৰাইজক বুজাই দিব নোৱাৰিলে এই সমস্যা সহজতে লাঘব নহ'ব। বৰঞ্চ এখন গাঁৱৰ পৰা আন এখন গাঁৱলৈ সংক্ৰমিত হৈ এক সামাজিক ব্যাধিৰ ৰূপ ল'ব। অন্যথা কোনো ধূৰ্ত বা স্বার্থান্বেষী ব্যক্তিয়ে ইয়াৰ মুনাফা লাভৰ বাবে জ্বলা জুইত ঘিউ ঢালিয়ে থাকিব। গতিকে সময় থাকোঁতে এনে ঘটনাৰ বিৰুদ্ধে সজোৰে প্ৰতিবাদ সাব্যস্ত কৰি প্ৰতিহত কৰিবলৈ অংগীকাৰবদ্ধ হোৱা উচিত।

প্ৰসংগ সূত্ৰ :

চেতিয়া, গগন। “অন্ধবিশ্বাস, কু-সংস্কাৰ আৰু উচ্ছৃংখলা।” *জনসাধাৰণ*। ৩০ নৱেম্বৰ, শনিবাৰ, ২০১৩ পৃ. ৪। মুদ্ৰিত।

ডেকা, লীনা। “ডাইনী আধুনিক সমাজৰ চৰম ট্ৰেজেদ।” *অসম কলেজ শিক্ষক সংস্থা*। চতুষ্কিংশ সংখ্যা, ২০১০-২০১১ বৰ্ষ। পৃ. ৩১। মুদ্ৰিত।

বৰদলৈ, দিলীপ। “ডাইনী হত্যা অন্ধবিশ্বাস, কু-সংস্কাৰৰ কৰুণ পৰিণতি”। *জনসাধাৰণ*। ২৬ অক্টোবৰ, শনিবাৰ, ২০১৩ পৃ. ৪। মুদ্ৰিত।

বৰা, জুনু। *শৃংখল ছিঙাৰ আহ্বান*। গুৱাহাটী : ভবানী প্ৰিণ্ট এণ্ড পাব্লিকেশ্যন্স, ২০১১। মুদ্ৰিত।

ৰাভা, বীৰব্বালা। “আইন আহিলেও আমাৰ সংগ্ৰাম অব্যাহত থাকিব।” *নিয়মীয়া বাৰ্তা*। ১৭ জুলাই, মঙ্গলবাৰ, ২০১৮, পৃ. ১। মুদ্ৰিত।

শইকীয়া, অনিল কুমাৰ। *নাৰী আৰু সাহিত্য সংস্কৃতি*। যোৰহাট : শব্দ প্ৰকাশ, ২০১২। মুদ্ৰিত।

শৰ্মা, নবীন চন্দ্ৰ। *অসমীয়া লোক-সংস্কৃতি আভাস*। গুৱাহাটী : বাণী প্ৰকাশ, ২০০৫। মুদ্ৰিত।

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

pages:45-68

মিচিং লোক-জীৱনত বাঁহ-বেতশিল্পৰ ব্যৱহাৰ : এক ক্ষেত্ৰভিত্তিক অধ্যয়ন

ড° বিজয়কৃষ্ণ দলে

সহকাৰী অধ্যাপক, অসমীয়া বিভাগ, গুৱালকুছি বুদ্ধৰাম মাধৱ সত্ৰাধিকাৰ মহাবিদ্যালয়

ই-মেইল : bijoydu87@gmail.com

সংক্ষিপ্তসাৰ

মিচিং জনগোষ্ঠীৰ লোক-সংস্কৃতিৰ ক্ষেত্ৰখন বৈচিত্ৰ্যপূৰ্ণ। তেওঁলোকৰ ভৌতিক সংস্কৃতিৰ ক্ষেত্ৰখন লোকশিল্পই বিশেষভাৱে সমৃদ্ধিশালী কৰি ৰাখিছে। মিচিং লোক-জীৱনত ব্যৱহৃত লোকশিল্পৰ স্বকীয় পৰম্পৰা, ব্যৱহাৰ, স্বকীয় নিৰ্মাণ কলা-কৌশলৰ বৈশিষ্ট্য আছে। মিচিংসকলে প্ৰাচীন কালৰে পৰা নানা শিল্পজাত সামগ্ৰীৰ ব্যৱহাৰ আৰু নিৰ্মাণ কৰি দৈনন্দিন জীৱনত প্ৰয়োজনৰ চাহিদা পূৰণ কৰি আহিছে। মিচিংসকলৰ সামাজিক জীৱনত বাঁহ, বেত, কাঠ আদি প্ৰকৃতিসৃষ্ট শিল্পজাত সামগ্ৰীসমূহৰ ব্যৱহাৰৰ নিজা পৰম্পৰা আছে। নৈপৰীয়া মিচিংসকলে প্ৰাচীন কালৰে পৰা কৃষিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি জীৱন-নিৰ্বাহ কৰি আহিছে। অৰ্থাৎ মিচিংসকলৰ জীৱন সভ্যতা গঢ় লৈ উঠিছে নদীক কেন্দ্ৰ কৰি। অসমৰ প্ৰধান নৈ-উপনৈসমূহৰ পাৰত বসবাস কৰাৰ বাবে তেওঁলোকে প্ৰতি বছৰে বানপানীৰ সন্মুখীন হ'বলগীয়া হয়। বানপানীৰ সৈতে সহ্যৰস্থান কৰিবলৈ তেওঁলোকে প্ৰাচীন কালৰেপৰাই চাংঘৰ সাজি বসবাস কৰে। তেওঁলোকৰ চাংঘৰত ব্যৱহৃত সা-সঁজুলিবোৰ বিশেষকৈ বাঁহ, বেত আৰু কাঠেৰে নিৰ্মিত। আনহাতে দৈনন্দিন জীৱন পৰিক্ৰমাত প্ৰয়োজনীয় সা-সঁজুলি, মাছ ধৰা সঁজুলি নিৰ্মাণ, কৃষি ক্ষেত্ৰত ব্যৱহৃত

সা-সঁজুলি, মুৰংঘৰ নিৰ্মাণ, লোকবাদ্যযন্ত্ৰৰ নিৰ্মাণ, তাঁতশালৰ সঁজুলি, পৰম্পৰাগত
কিছুমান আ-অলংকাৰ নিৰ্মাণ আদিত বাঁহ, বেত আৰু কাঠশিল্পৰ উপস্থিতি দেখা
যায়। গতিকে ইয়াত মিচিং লোক-জীৱনত পৰম্পৰাগতভাৱে ব্যৱহৃত বাঁহ-
বেতশিল্পৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হ'ব।

সূচক শব্দ : লোকশিল্প, বাঁহ-বেতশিল্প, লোক-জীৱন।

০.০ অৱতৰণিকা

০.১ বিষয়পৰিচয়

লোক-জীৱনৰ পৰাই লোকশিল্পৰ জন্ম হয়। গ্ৰাম্য সমাজ আৰু গ্ৰাম্য জন-জীৱনক কেন্দ্ৰ
কৰি যিবোৰ শিল্পকলাৰ সৃষ্টি হয় সেয়াই লোকশিল্প। লোকশিল্প কোনো এক নিৰ্দিষ্ট ভৌগোলিক
প্ৰাকৃতিক পৰিৱেশত কৃষিজীৱী গাঁৱলীয়া লোকৰ জীৱন, ধৰ্ম, বিশ্বাস, পূজা-পাৰ্বণ আদি গ্ৰাম্য
জীৱন-দৰ্শনৰ ভিত্তিত চহা লোকৰ দ্বাৰা সৃষ্টি হয়। লোকশিল্পকলাই সমাজ-জীৱনৰ ঐতিহ্য
পৰম্পৰাৰ সাক্ষৰ বহন কৰে। গাঁৱৰ মাটি-পানী, জলবায়ুৰ লগত শাৰীৰিক আৰু আৱেগিকভাৱে
সংলগ্ন প্ৰতিজনৰেই গাঁও তথা সমাজৰ প্ৰতিটো কামৰেই সমান অংশীদাৰ। সমাজ এখনত
বসবাস কৰা লোকসকল বেলেগ জাতি, বেলেগ ধৰ্মৰ হ'লেও তেওঁলোক প্ৰতিজনৰেই গোষ্ঠীবোধ
আৰু পৰম্পৰাৰ প্ৰতি সহজাত আনুগত্য থাকে।

ঐতিহাসিক তথ্যানুসৰি জানিব পাৰি যে বৰ্ণ-বিগ্ৰহৰ আহিলা-পাতি, কৃষিকৰ্মৰ হাথিয়াৰ,
গৃহ নিৰ্মাণৰ সঁজুলি, প্ৰশাসনীয় তথ্য লিপিবদ্ধ কৰা নথি-পত্ৰ বাঁহৰপৰাই তৈয়াৰ কৰাৰ উপৰি
কাগজ তৈয়াৰ কৰা কেঁচা মাল হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰি আহিছে। চীন দেশৰ মানুহৰ বসবাস কৰা
বাৰীখন আছিল এনে ধৰণৰ যথা বাৰীৰ চৌপাশে ওখ ওখ ঢাপ মাৰি জেওৰা দিয়া, বাঁহৰ মূঢ়া
ৰোৱা, বাঁহেৰে গোঁজ পুতি আত্মৰক্ষা কৰা আৰু বাঁহৰ গোঁজ পুতি বিৰাট আকাৰৰ গড় বন্ধা, যাৰ
দ্বাৰা অভিনৱ বৰ্ণ-কৌশল সৃষ্টি কৰা আদি। বাঁহৰ কুটীৰ শিল্প আৰু চিত্ৰাঙ্কন আদি চীনাৰসকলৰ
মহৎ অৱদান। চীন দেশৰপৰাই দক্ষিণ-পূব এচিয়ালৈ, তাৰ পাছত পৃথিৱীৰ অন্যান্য দেশলৈ
বাঁহগছৰ ৰোপণ আৰু ব্যৱহাৰ আদি দ্ৰুত গতিত প্ৰচলন হয়। (গগৈ ৬৩৮)

ভাৰতবৰ্ষৰ উত্তৰ-পূৰ্বাঞ্চলৰ অধিবাসীসকলৰ দৈনন্দিন জীৱনৰ বিভিন্ন কাৰ্যত বাঁহ-
বেত শিল্পৰ ব্যৱহাৰ অত্যন্ত বেছি। এইক্ষেত্ৰত স্থপতি কলাত বাঁহ-বেত শিল্পৰ ব্যৱহাৰ অধিক।
পৰম্পৰাগত গৃহ নিৰ্মাণ, নামঘৰ, গোঁসাই ঘৰ আদি নিৰ্মাণ কাৰ্যত বাঁহ-বেতৰ বিভিন্ন সঁজুলি
ব্যৱহৃত হয়। স্থপতি বিদ্যাৰ বিষয়বস্তু হ'ল সমাজত ঘৰ-দুৱাৰ বান্ধোতে বা নিৰ্মাণ কৰোঁতে
প্ৰয়োগ কৰা কলা-কৌশল যেনে— মাটি বা ভেটি নিৰ্বাচন, দিশ সুনিশ্চিত কৰা, পুখুৰী, বাৰী,
বাঁহতলি, ব'দৰ বাবে মুকলি স্থান আদিৰ ব্যৱস্থাকৰণ, ঘৰৰ আকাৰ-প্ৰকাৰ আদি স্থপতিবিদ্যাৰ বা
স্থপতিকলাৰ ভিতৰুৱা দিশ। গতিকে এই সকলোবোৰতে বাঁহ-বেতৰ বিভিন্ন সা-সঁজুলি প্ৰয়োগ
দেখিবলৈ পোৱা যায়।

অসমীয়া সমাজ আৰু সাংস্কৃতিক জীৱনত বাঁহ-বেতৰ এক নিবিড় সম্পৰ্ক আছে।
অসমৰ সমাজ জীৱনৰ প্ৰতিটো ক্ষেত্ৰতে বাঁহ-বেতৰ বিভিন্ন সা-সঁজুলিৰ ব্যৱহাৰ দেখিবলৈ

পোৱা যায়। ঘৰুৱা জীৱনত ব্যৱহৃত সা-সঁজুলি, গৃহ-নিৰ্মাণ, কৃষি ক্ষেত্ৰত ব্যৱহৃত সা-সঁজুলি, মাছধৰা সঁজুলি নিৰ্মাণ, লোকবাদ্য নিৰ্মাণ আদি বিভিন্ন ক্ষেত্ৰত বাঁহ-বেতশিল্পই বিশেষ স্থান অধিকাৰ কৰিছে।

বাঁহ শিল্পক মৃৎশিল্পৰ মাতৃ বুলি কোৱা হয়। আদিম কালত যেতিয়া পৃথিৱীত কোনো ধৰণৰ সা-সঁজুলিৰ আৱিষ্কাৰ তথা নিৰ্মাণ হোৱা নাছিল; তেতিয়া মানুহে গছৰ পাত আদিকে বাঁহেৰে গুঠি বা চিলাই, প্ৰধানকৈ পোক-পৰুৱা আদিৰ পৰা ৰক্ষা কৰিবলৈ কিছুমান পাচি-খৰাহি সদৃশ বস্তু তথা সা-সঁজুলি তৈয়াৰ কৰি লৈছিল। কিন্তু পিছলৈ যেতিয়া মানুহ সভ্যতাৰ পোহৰ পালে বা মানুহৰ বিচাৰ বুদ্ধি পূৰ্বতকৈ বৃদ্ধি পালে, তেতিয়াৰে পৰা মৃৎপাত্ৰ তৈয়াৰ কৰাৰ দৰে বাঁহ-বেতৰো বিভিন্ন বস্তু তৈয়াৰ কৰিবলৈ শিকিলে। অসমৰ বাঁহ সভ্যতা মংগোলীয়সকলৰ অৱদান। অসমীয়া সংস্কৃতিত বাঁহগাজ আৰু খৰিচা বড়ো সমাজৰপৰা আহিল বুলি ক'লেও, বড়োসকলৰো বহু আগতে অহা নিৰ্জু কাৰ্বিসকলৰ সমাজতহে ইয়াৰ প্ৰচুৰ ব্যৱহাৰ দেখা যায়। (গগৈ ৬৩৮)

০.২ অধ্যয়নৰ পৰিসৰ

০.২.১ ভৌগোলিক পৰিসৰ

মিচিং জনগোষ্ঠীৰ অধ্যুষিত জিলাৰূপে অসমৰ প্ৰধানকৈ আঠখন জিলাৰ নাম উল্লেখ কৰিব পাৰি। এই আঠখন জিলা ক্ৰমে লখিমপুৰ, ধেমাজি, শোণিতপুৰ, শিৱসাগৰ, যোৰহাট, গোলাঘাট, ডিব্ৰুগড় আৰু তিনিচুকীয়া। গতিকে এই গৱেষণা কৰ্মৰ ক্ষেত্ৰ অধ্যয়নৰ ভৌগোলিক পৰিসৰ হিচাপে উল্লিখিত আঠখন জিলাৰ বিভিন্ন অঞ্চলত বসবাস কৰা নিৰ্বাচিত মিচিং গাঁওসমূহক সামৰি লোৱা হৈছে।

০.২.২ বিষয়ৰ পৰিসৰ

এই গৱেষণা পত্ৰত মিচিং লোক-জীৱনৰ বিভিন্ন ক্ষেত্ৰত ব্যৱহাৰ তথা প্ৰচলিত বাঁহ-বেতশিল্পবস্তুৰ বিষয়ে সামৰি লোৱা হ'ব। মিচিং লোক-জীৱনত বাঁহ-বেতশিল্পৰ ব্যৱহাৰৰ ক্ষেত্ৰসমূহ হ'ল—গৃহ নিৰ্মাণত বাঁহ-বেতশিল্প, দৈনন্দিন ঘৰুৱা জীৱনৰ সঁজুলি নিৰ্মাণত বাঁহ-বেতশিল্প, কৃষিক্ষেত্ৰৰ সঁজুলি নিৰ্মাণত বাঁহ-বেতশিল্প, মাছ ধৰা সঁজুলি নিৰ্মাণত বাঁহ-বেতশিল্প, লোকবাদ্যযন্ত্ৰ নিৰ্মাণত বাঁহ-বেতশিল্প, লোক উৎসৱত ব্যৱহৃত বাঁহ-বেতশিল্প, তাঁতশালৰ সঁজুলি নিৰ্মাণত বাঁহ-বেতশিল্প আৰু অলংকাৰ নিৰ্মাণত বাঁহ-বেতশিল্প।

০.৩ অধ্যয়নৰ লক্ষ্য আৰু উদ্দেশ্য

মিচিং লোকশিল্পৰ অন্যতম ভাগ হ'ল বাঁহ-বেতশিল্প। মিচিং সমাজত পৰম্পৰাগতভাৱে প্ৰচলিত লোকশিল্পৰ সুকীয়া পৰম্পৰা আৰু বৈশিষ্ট্য আছে। তেওঁলোকৰ সমাজত গৃহ নিৰ্মাণৰ আদি কৰি দৈনন্দিন জীৱনৰ বিভিন্ন ক্ষেত্ৰত লোকশিল্পই বিশেষ স্থান দখল কৰি আছে। গতিকে মিচিং লোক-জীৱনত প্ৰচলিত তথা ব্যৱহৃত বাঁহ-বেতশিল্পৰ সামগ্ৰিক পৰিচয় দাঙি ধৰাৰ লগতে তেওঁলোকৰ সমাজত বাঁহ-বেতশিল্পৰ স্থান সম্পৰ্কে অধ্যয়ন কৰাই হ'ল এই গৱেষণাপত্ৰৰ অন্যতম লক্ষ্য আৰু উদ্দেশ্য।

০.৪ অধ্যয়নৰ পদ্ধতি

০.৪.১ বিষয় বিশ্লেষণ পদ্ধতি

এই অধ্যয়নৰ পদ্ধতি হ'ল- বৰ্ণনাত্মক। কিন্তু বিভিন্ন উৎসৰপৰা প্ৰাপ্ত তথ্যসমূহ আলোচনা কৰোঁতে বিশ্লেষণাত্মক পদ্ধতি গ্ৰহণ কৰা হৈছে। আনহাতে মিচিং লোক-শিল্পৰ পৰম্পৰা বিচাৰত ঐতিহাসিক পদ্ধতিৰো সহায় লোৱা হৈছে।

০.৪.২ নমুনা সংগ্ৰহ পদ্ধতি

গৱেষণা পত্ৰৰ বাবে দুটা পৰ্যায়ত নমুনা সংগ্ৰহ কৰা হৈছে। **প্ৰথম পৰ্যায়ত** অসমৰ আঠখন জিলা ক্ৰমে - ধেমাজি, লখিমপুৰ, শোণিতপুৰ, গোলাঘাট, যোৰহাট, শিৱসাগৰ, ডিব্ৰুগড় আৰু তিনিচুকীয়া জিলাৰ মিচিং অধ্যুষিত বিভিন্ন অঞ্চলক ভিত্তি কৰি ক্ষেত্ৰ অধ্যয়নৰ স্থান বাচনি কৰা হৈছে।

দ্বিতীয় পৰ্যায়ত নিৰ্বাচিত জিলাকেইখনৰ অন্তৰ্গত মুঠ ১০৬ খন গাঁও নমুনা হিচাপে গ্ৰহণ কৰা হৈছে।

০.৪.৩ নমুনা বাছনিৰ ভিত্তি

অধ্যয়নৰ বাবে নমুনা বাছনি কৰোঁতে কেইবাটাও দিশত গুৰুত্ব দিয়া হৈছে। এই দিশসমূহ ক্ৰমে :-

- **প্ৰতিদৰ্শ (Sample)** গাঁওসমূহ নিৰ্বাচন কৰোঁতে অসমৰ আঠখন জিলাৰ মিচিং অধ্যুষিত গাঁওসমূহৰ পৰা নমুনা লোৱা হৈছে।
- **প্ৰধানকৈ** গ্ৰাম্যাঞ্চলত বসবাস কৰা মিচিং গাঁওসমূহক গুৰুত্ব প্ৰদান কৰিহে নমুনা লোৱা হৈছে।
- **প্ৰতিদৰ্শ** গাঁওবোৰৰ পৰা তথ্য সংগ্ৰহ কৰোঁতে পুৰণি ঐতিহ্য তথা পৰম্পৰা কিমান দূৰ বক্ষিত হৈছে তাৰ ওপৰত গুৰুত্ব দি নমুনা সংগ্ৰহ কৰা হৈছে।
- **প্ৰতিদৰ্শ** গাঁওসমূহ নিৰ্বাচন কৰোঁতে এককভাৱে মিচিং জনগোষ্ঠীৰ বসতিপ্ৰধান গাঁও, অন্য জনগোষ্ঠীৰ সংশ্ৰবত থকা আৰু নথকা গাঁও, অন্য সংস্কৃতিৰ দ্বাৰা প্ভাৱান্বিত হোৱা আৰু নোহোৱা গাঁওসমূহকহে নিৰ্বাচন কৰা হৈছে।

০.৪.৪ তথ্যৰ উৎস আৰু তথ্য সংগ্ৰহ পদ্ধতি

মিচিং লোক-শিল্প : এটি বৰ্ণনাত্মক অধ্যয়ন - শীৰ্ষক গৱেষণা কৰ্মৰ বাবে দুটা উৎসৰ পৰা সমল সংগ্ৰহ কৰা হৈছে -

- মুখ্য উৎস
- গৌণ উৎস

মুখ্য উৎসৰ তথ্য : মুখ্য উৎসৰ সমল প্ৰধানকৈ ক্ষেত্ৰ অধ্যয়ন (Field Study) পদ্ধতিৰ পৰা সংগ্ৰহ কৰা হৈছে। বিভিন্ন স্থান বা ঠাইৰপৰা সমল আহৰণ কৰিবৰ বাবে ক্ষেত্ৰ অধ্যয়নৰ কেইটামান পদ্ধতিৰ সহায় লোৱা হৈছে। যেনে —

- পৰ্যবেক্ষণ (Observation)

- পূৰ্বপ্ৰস্তুতি সাক্ষাৎকাৰ (Interview)
- সাক্ষাৎকাৰসূচী (Interview Schedule)
- প্ৰশ্নসূচী (Questionnaire)
- তথ্য সংগ্ৰহৰ সঁজুলি প্ৰয়োগ
- দিনপঞ্জী লিপিবদ্ধকৰণ

গৌণ উৎসৰ তথ্য :

গৱেষণা কৰ্মৰ বিষয়ৰ লগত প্ৰত্যক্ষ আৰু পৰোক্ষ সম্পৰ্ক থকা পূৰ্বসূৰী আলোচকসকলৰ গ্ৰন্থ, আলোচনী আৰু গৱেষণা গ্ৰন্থ, চৰকাৰী আৰু বে-চৰকাৰী বিভাগৰ নথি-পত্ৰ আদিৰ পৰা গৌণ উৎসৰ সমল তথা তথ্য সংগ্ৰহ কৰা হৈছে।

১.০ মিচিং লোক-জীৱনত বাঁহ-বেতশিল্পৰ ব্যৱহাৰৰ ভিন্ন ক্ষেত্ৰ

মিচিংসকলৰ জীৱিকাৰ প্ৰধান উপায় হ'ল কৃষি। গতিকে কৃষিক্ষেত্ৰত ব্যৱহৃত বিভিন্ন সা-সঁজুলি নিৰ্মাণতো প্ৰধানকৈ বাঁহ-বেতৰ ব্যৱহাৰ দেখা যায়। এনেদৰে দৈনন্দিন জীৱনত প্ৰয়োজনীয় সামগ্ৰী বা সঁজুলি নিৰ্মাণ, মাছধৰা সঁজুলি নিৰ্মাণ, উৎসৱ-পাৰ্বণত ব্যৱহৃত সঁজুলি নিৰ্মাণৰ লগতে লোকবাদ্যযন্ত্ৰ নিৰ্মাণতো বাঁহ-বেত শিল্পই বিশেষ স্থান অধিকাৰ কৰি আছে।

মিচিং সমাজত প্ৰচলিত বাঁহ-বেতশিল্পৰ ব্যৱহাৰৰ ক্ষেত্ৰলৈ লক্ষ্য ৰাখি তেওঁলোকৰ বাঁহ-বেতশিল্পৰ ক্ষেত্ৰখনক তলত দিয়া ধৰণেৰে ভাগ কৰিব পাৰি—

১. গৃহ নিৰ্মাণত বাঁহ-বেতশিল্প
২. দৈনন্দিন ঘৰুৱা জীৱনৰ সঁজুলি নিৰ্মাণত বাঁহ-বেতশিল্প
৩. কৃষিক্ষেত্ৰৰ সঁজুলি নিৰ্মাণত বাঁহ-বেতশিল্প
৪. মাছ ধৰা সঁজুলি নিৰ্মাণত বাঁহ-বেতশিল্প
৫. লোকবাদ্যযন্ত্ৰ নিৰ্মাণত বাঁহ-বেতশিল্প
৬. লোক উৎসৱত ব্যৱহৃত বাঁহ-বেতশিল্প
৭. তাঁতশালৰ সঁজুলি নিৰ্মাণত বাঁহ-বেতশিল্প
৮. অলংকাৰ নিৰ্মাণত বাঁহ-বেতশিল্প
৯. মৃতকৰ সৎকাৰ আৰু মাংগলিক অনুষ্ঠানত বাঁহ-বেতশিল্প

১.১ গৃহ নিৰ্মাণত বাঁহ-বেতশিল্প

নদীৰ লগত মিচিং সমাজৰ নিবিড় সম্পৰ্ক। পাহাৰত থকা কালত মিচিংসকলে যিদৰে দল বান্ধি বসবাস কৰিছিল, তদুপ ভৈয়ামলৈ অহাৰ পাছতো তেওঁলোকে পূৰ্বৰ পৰম্পৰা বৰ্তাই ৰাখিছে। মিচিং ঘৰবোৰ সাধাৰণতে চাংঘৰ। তেওঁলোকে পাহাৰত বসবাস কৰোঁতে বিভিন্ন বনৰীয়া জীৱ-জন্তু যেনে— বাঘ, ভালুক, হাতী, বিভিন্ন প্ৰজাতিৰ সৰিসৃপ জীৱ-জন্তু আদিৰ আক্ৰমণৰপৰা হাত সাৰিবলৈ আৰু বতাহ বৰষুণৰ পৰা ৰক্ষা পাবলৈ চাংঘৰ সাজি বসবাস কৰিছিল। বৰ্তমানো ভৈয়ামৰ অৰ্থাৎ অসমৰ বিভিন্ন অঞ্চলত বসবাস কৰা মিচিংসকল চাংঘৰ নিৰ্মাণ কৰি জীৱন-যাপন কৰা পৰম্পৰা জীয়াই ৰাখিছে।

মিচিংসকলে সোৱণশিৰি, ধনশিৰি আৰু ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ প্ৰধান নৈ উপনৈসমূহৰ আশে-পাশে বসবাস কৰাৰ কাৰণে বানপানী আৰু বিভিন্ন অসুবিধাৰপৰা পৰিত্ৰান পাবৰ বাবে চাংঘৰ সাজে। চাংঘৰ সজাৰ এনে কাৰণসমূহৰ ভিতৰত—

১. বানপানীৰ পৰা পৰিত্ৰান পাবৰ বাবে
২. বনৰীয়া জীৱ-জন্তুৰ পৰা আত্মৰক্ষা
৩. মিচিং সমাজত কাঠৰ বিছনাৰ ব্যৱহাৰ নোহোৱাৰ ফলত মূল চাংঘৰতে বিছনা হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰা পৰম্পৰা
৪. ঘৰুৱা সকাম তথা মাংগলিক কাৰ্যৰ বাবে উপযোগী
৫. চাংঘৰৰ তলত হাঁহ-কুকুৰা, গৰু-ছাগলী, গাহৰি আদি পোহনীয়া জীৱ-জন্তু ৰখাৰ সুবিধা আদি।

চাংঘৰ নিৰ্মাণ পদ্ধতিৰ জৰিয়তে মিচিংসকলৰ কলাসূলভ মনৰ পৰিচয় পাব পাৰি। তেওঁলোকৰ চাংঘৰবোৰৰ প্ৰধানকৈ দহ-তৰপীয়া। অৰ্থাৎ দহটা স্তৰত মিচিং চাংঘৰক ভাগ কৰিব পাৰি। চাংঘৰৰ ওপৰৰ অংশত পাঁচভাগ আৰু তলৰ অংশত পাঁচ ভাগ থাকে। মূল চাংঘৰৰ গাধৈ (চঁচালি) অংশৰ পৰা তললৈ পাঁচ আৰু ওপৰলৈ পাঁচ তৰপকৈ নিৰ্মাণ কৰে। ৰুৱা, চালমাৰি, চাল, খেৰ আৰু চাল বোৱা কামিলৈকে পাঁচটা স্তৰ। আনহাতে তলখুটাৰ পৰা ওপৰৰ অংশ যেনে— ধাম, ধৰণি, গৰ', কামি আৰু ওপৰৰ চঁচালিলৈকে পাঁচতৰপ। গতিকে উল্লিখিত চাংঘৰৰ বিভিন্ন অংশত ব্যৱহৃত সঁজুলিবোৰৰ প্ৰধানকৈ বাঁহ আৰু বেতেৰে নিৰ্মিত।

গৃহ নিৰ্মাণত ব্যৱহৃত বাঁহ-বেতৰ সঁজুলিসমূহৰ নাম : তাচে চৰৰৰ (বেচা), আঁৰতগ (গৰ'), পীৰাব/ৰাব্বীং/কীম্বাং (ধোঁৱা চাঙৰ তিনি অংশ), তুংগীং (আগচাং), ক'বাং (জখলা), চেলাপ তনাম (মদলিয়া), পৰপিয়াম (কামী), কাং তুং/চীতুৰ (বহিখোৱা), তাৰতে-নিংপিৰ (চাল), বাংকুং (চ'তি), পালিকুস্তা (পালিখুঁটা), পানচন/দুগয়ুং (পালি খুঁটাৰ মাৰলি), মংদুং (মুখচ), বাৰে (বেৰ), যাপগ (দৰ্জা/দুৱাৰ), চতুম (ঢাপলিকা), চীংতুৰ (ডমৰা), মতাংৰোৱা (ৰুৱা), জপং (ধাম), বীনীৰ (শলা), চতীৰ (মুখচৰ কাষৰ শেষ বেচা) (বাওচালি), চীপুদ (তঙাল), চতীম (চ'তি মাৰলি), কুমদাং (খুঁটা), লংদাং (মুখচৰ মাৰলি), পিচ' (চচালি/গাধৈ), চংপন (গোটা বাঁহৰ আলনা)

মিচিংসকলৰ চাংঘৰসমূহ বিভিন্ন অংশত বিভক্ত। প্ৰতিটো অংশতে প্ৰধানকৈ বাঁহৰ সঁজুলিৰ লগতে বেতৰ সঁজুলি ব্যৱহাৰ কৰে। উল্লেখযোগ্য যে চাংঘৰৰ প্ৰতিটো অংশৰে স্বকীয় বৈশিষ্ট্য দেখা যায়।

১.২ দৈনন্দিন ঘৰুৱা জীৱনৰ সঁজুলি নিৰ্মাণত বাঁহ-বেতশিল্প

মিচিংসকলৰ ঘৰুৱা জীৱনত ব্যৱহৃত প্ৰায়বোৰ সা-সঁজুলি প্ৰধানকৈ বাঁহ আৰু বেতৰ পৰা নিৰ্মাণ তথা প্ৰস্তুত কৰা। চাংঘৰ নিৰ্মাণত যেনেদৰে বাঁহ-বেতশিল্পৰ উপস্থিতি দেখা যায়, ঠিক সেইদৰে ঘৰুৱা কাম-কাজত প্ৰয়োজনীয় বিভিন্ন সঁজুলি নিৰ্মাণতো বাঁহ-বেতে বিশেষ স্থান অধিকাৰ কৰি আছে। ঘৰুৱা কৰ্মত যেনে— ভাত ৰন্ধা, উৰালত ধান খুন্দাৰ ক্ষেত্ৰত, ধান-চাউল জৰা, আপং প্ৰস্তুত কৰা, পোহনীয়া জীৱ-জন্তু সংৰক্ষণ আদি ক্ষেত্ৰত বাঁহ-বেতৰ বিভিন্ন

সঁজুলি ব্যৱহাৰ কৰে। এই সঁজুলিবোৰত স্বাভাৱিকতে তেওঁলোকৰ শিল্পকলাৰ নিদৰ্শন দেখিবলৈ পোৱা যায়।

কুন্দনাং অতুং (Kundonang otung) :

‘কুন্দনাং অতুং’ হ’ল মিচিং লোক-জীৱনত বিশেষভাৱে প্ৰয়োজনীয় বাঁহেৰে প্ৰস্তুত কৰা বিশেষ সঁজুলি। ই হ’ল জলকীয়া, হালধি, আদা, নহৰু, শুকান মাছ আদি গুৰি কৰিবলৈ বাঁহৰ এটা পাবেৰে নিৰ্মিত চুঙা। এইবিধ সঁজুলি তেওঁলোকে দৈনন্দিন ভাত বন্ধা কাৰ্যত ব্যৱহাৰ কৰে। বিশেষকৈ ভলুকা বাঁহৰ গুৰি বাঁহৰ এটা পাব্ কাটি চাঁচি চুঙা আকাৰে এই সঁজুলি প্ৰস্তুত কৰে।

নামচিং অতুং (Namsing otung) :

‘নামচিং’ হ’ল মিচিং লোক-জীৱনত বহুল প্ৰচলিত এক পৰম্পৰাগত খাদ্য। শুকান মাছৰ লগত অন্যান্য বনৌষধি পাত মিহলাই তাক গুৰি কৰি বাঁহৰ চুঙাত থোৱা হয়। বাঁহৰ সেই চুঙাকে ‘নামচিং অতুং’ বোলা হয়। পুৰঠ জাতি বাঁহৰ একোটা পাব্ কাটি তাক ব’দত বা ধোঁৱা চাঙত বহুদিন শুকোৱাই থোৱা হয়। তাৰ পাছতহে এই চুঙা ‘নামচিং’ থ’বলৈ উপযোগী হয়। এই ‘নামচিং অতুং’ত শুকান মাছবোৰ ভৰাই তাৰ ওপৰত অৰ্থাৎ খোলা মুখত সিকটা মাটি নাইবা খেৰেৰে টানকৈ মোখনি মাৰি দিয়া হয়। তেনে কৰিলে বহুদিনলৈ শুকান মাছবোৰ সুৰক্ষিত হৈ থাকে।

তাচুক আৰু পংবৰ (Tasuk-P:bor) :

‘তাচুক’ বাঁহ আৰু বেতেৰে প্ৰস্তুত কৰা চাই মদ ছকা বিশেষ সঁজুলি। ইয়াৰ আকৃতি মাছৰা পল’ সদৃশ। সন্মুখভাগ বহল আৰু তলফালে ঠেক আৰু জোঙা। বাঁহৰ সৰু সৰু কাঠি কাটি আৰু কাঠিবোৰ বেতেৰে গুঠি ইটো কাঠিৰ সৈতে সিটো কাঠি সংযোগ কৰি ‘তাচুক’ প্ৰস্তুত কৰা হয়। মিচিং সমাজত পৰিয়ালৰ বাবে গৃহিনীয়ে ‘তাচুক’ত চাই মদ ছকি সকলোকে প্ৰদান কৰে।

আনহাতে ‘পংবৰ’ হ’ল চাইমদ ছাকিবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা আন এক বাঁহ-বেতৰ পৰা নিৰ্মিত সঁজুলি। কিন্তু ‘তাচুক’তকৈ ‘পংবৰ’ৰ আকৃতি ডাঙৰ। এইবিধ চাই মদ ছকা সঁজুলিক মিচিংসকলে ঘৰৰ সকাম যেনে— সাতজনীয়া সকাম, ডাঙৰীয়া সকাম, ন-পুৰুষীয়া সকাম, উৎসৱ-পাৰ্বণ আৰু অন্যান্য মাংগলিক কাৰ্যত ব্যৱহাৰ কৰে।

আঃপং কৰাই (A:pong Korai) :

মিচিং লোক-জীৱনত বহুল প্ৰচলিত পৰম্পৰাগত পানীয় খাদ্যৰ ভিতৰত ‘আঃপং’ অন্যতম। ‘আঃপং’ প্ৰস্তুত কৰি তেওঁলোকে কলহত ভৰাই তাৰ বসখিনি ছাকিবলৈ খৰাহী ব্যৱহাৰ কৰে। এই ‘আঃপং’ ছকা খৰাহীকে ‘আঃপং কৰাই’ বোলা হয়। বাঁহ আৰু বেতৰ প্ৰয়োগ কৰি এই সঁজুলি প্ৰস্তুত কৰে।

গেম্পা (Gempa) :

‘গেম্পা’ (পাচি) বাঁহ আৰু বেতেৰে প্ৰস্তুত কৰা এক বিশেষ সঁজুলি। জাতি বাঁহৰ সৰু

সৰু চেপেটা কাঠিৰে ঘনকৈ ‘গেম্পা’ বোৱা হয় আৰু শেষত মোখনি মাৰিবলৈ বেত মিহিকৈ চাঁচি টানকৈ বন্ধা হয়। ধান, চাউল আৰু অন্যান্য শস্যৰ বীজ থ’বলৈ এইবিধ সঁজুলি ব্যৱহাৰ কৰে।

আঁপ (Épo) :

‘আঁপ’ হ’ল মিচিং সমাজত দৈনন্দিন কাম-কাজত বিশেষকৈ ধান উৰালত দিয়াৰ সময়ত আৰু অন্য শস্যৰ বীজ জাৰিবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা বাঁহ-বেতেৰে প্ৰস্তুত কৰা বিশেষ সঁজুলি বা কুলা। চাউল জৰা কামৰ উপৰি ধান, সৰিয়হ, মাটিমাহ, পিঠাগুৰি আৰু শস্যৰ বীজ জাৰিবলৈ ‘আঁপ’ ব্যৱহাৰ কৰে।

দঃ লা (D:la) :

‘দঃলা’ হ’ল ধান শুকোৱাবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা আৰু বাঁহ-বেতেৰে নিৰ্মিত ডাঙৰ আকৃতিৰ ডলা। ‘দঃলা’ৰ আকৃতি ঘূৰণীয়া। বাঁহৰ চেপেটা কাঠিৰে প্ৰস্তুত কৰা ‘দঃলা’ৰ চাৰিওফালে বেতৰ কাৰুকাৰ্য দেখা যায়। ধান, জলকীয়া, হালধি, সৰিয়হ আদি শস্যৰ বীজ ৰ’দত শুকোৱাবলৈ ব্যৱহাৰ কৰাৰ লগতে মিচিংসকলে ‘আঃপং’ প্ৰস্তুত কৰোঁতেও এইবিধ সঁজুলি ব্যৱহাৰ কৰে।

পতুম আৰু য়েগুম (Ptum-Yegum) :

‘পতুম’ আৰু ‘য়েগুম’ এইবিধ সঁজুলি বাঁহেৰে প্ৰস্তুত কৰে। দুইটাৰ আকৃতি বেলেগ। ‘পতুম’ হ’ল কুকুৰা পোৱালী থ’বৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰা বিশেষ সঁজুলি।

‘পতুম’ৰ আকৃতি ওপৰৰফালে চেপেটা, তল বা ভূমিৰফালে বহল আৰু ফোপোলা। ওপৰৰ চেপেটা অংশত বেতেৰে বান্ধি দিয়া হয় আৰু মাজ অংশ সৰুকৈ দুৱাৰ সদৃশ বাট থাকে। এই বাটটোৰে কুকুৰা পোৱালীবোৰ ওলোৱা-সোমোৱা কৰে।

আনহাতে ‘য়েগুম’ হ’ল বাঁহেৰে প্ৰস্তুত কৰা আন এক সঁজুলি। এই সঁজুলিও বাতি হাঁহ-কুকুৰা থ’বলৈ ব্যৱহাৰ কৰে। ইয়াৰ আকৃতি ঘূৰণীয়া আৰু ডাঙৰ। মিচিংসকলে এই সঁজুলি চাংঘৰৰ তলত কোনোবা কোণত মাটিত স্থাপন কৰে। জেওৰা বা বেৰা আকৃতিৰে মাটিত বৃত্তাকাৰে গোঁজ পুতি ‘য়েগুম’ সজা হয় আৰু তাৰ ভিতৰত পোহনীয়া হাঁহ-কুকুৰা থোৱা হয়। ইয়াৰ দীঘল দুইৰ পৰা তিনি মিটাৰ।

মীগাপ (Mégap) :

‘মীগাপ’ হ’ল বাঁহেৰে বনোৱা এবিধ চেপেনা। ই মিচিংসকলৰ ‘মীৰাম’ (টিপাশাল)ৰ অন্যতম সঁজুলি। দুই ফুট দীঘল বাঁহ চেপেটাকৈ চাঁচি সেই একেডাল বাঁহকে সমানকৈ ভাঁজ কৰি দুডাল কৰে আৰু তাকে চেপেনা হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰে। ‘মীগাপ’ৰ যিটো অংশত ভাঁজ থাকে সেই অংশত মিহি বেতৰ কামিৰে গুঠা হয়। ‘মীৰাম’ বা জুহালত আঙঠা ধৰিবলৈ, মাছ, মাংস, আলু, পিয়াজ, নহৰু, বেঙেনা, কেৰেলা আদি খাদ্য পুৰি খাবলৈ এইবিধ সঁজুলি ব্যৱহাৰ কৰে।

ৰাঃচাক (Ra:sak) :

‘ৰাঃচাক’ হ’ল ধোঁৱাচাঙত মাছ শুকোৱাবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা বাঁহ-বেতৰ বিশেষ সঁজুলি।

এক মিটাৰ বাঁহৰ টুকুৰাৰ পৰা সৰু সৰু কাঠি উলিয়াই ঘনকৈ এটা কাঠিৰপৰা আন এটা কাঠিলৈকে মিহি বেতেৰে গুঠি 'ৰাঃচাক' প্ৰস্তুত কৰা হয়।

অঃমী মুদনাম অতুং (Í:mé Mutnan otung) :

এই সঁজুলি বাঁহৰ চুঙা আৰু ইয়াক 'মীৰাম'ত জুই ফুৰাবলৈ ব্যৱহাৰ কৰে। বাঁহৰ এটা পাব কাটি দুয়োফালে ফুটা ৰাখি (বাঁহৰ গাঁথিবোৰ কাটি দিয়া হয়) মিহিকৈ চাঁচি ইয়াক ব্যৱহাৰৰ উপযোগী কৰে।

দঃৰা (D:ra) :

বাঁহ আৰু বেতৰ কাৰুকাৰ্য এইবিধ সঁজুলিটো দেখা যায়। 'দঃৰা' হ'ল সৰু সৰু মিহি চেপেটা কাঠিৰে কৰা ঢৰা বা ঢাৰি। অতি ঘনকৈ এটা কাঠিৰ সৈতে আন এটা কাঠি লগাই চাৰিকোণীয়াকৈ অৰ্থাৎ চতুৰ্ভুজ আকৃতিৰে সজা হয়। মিচিং সমাজত ঘৰুৱা সকাম আৰু মাংগলিক অনুষ্ঠানত ভকতক বা পুৰোহিতক বহিবলৈ প্ৰদান কৰে। অৱশ্যে ঘৰৰ বয়োজ্যেষ্ঠ সদস্যও 'দঃৰা' ব্যৱহাৰ কৰে। অসমীয়া সমাজত ব্যৱহৃত ঢৰাৰ সৈতে সাদৃশ্য আছে, কিন্তু মিচিং সমাজত ব্যৱহৃত ঢৰাৰ আকৃতি কিছু ডাঙৰ।

মীয়াব্ (Méyab) :

'মীয়াব' হ'ল বাঁহ আৰু বেত দুয়োটাৰে প্ৰস্তুত কৰা আৰু বতাহ পাবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা সঁজুলি। বাঁহ আৰু বেতৰ উপৰি তামোলৰ ঢকুৱা ব্যৱহাৰ কৰি 'মীয়াব' প্ৰস্তুত কৰা হয়। বাঁহৰ 'মীয়াপ'ত পুৰঠ জাতি বাঁহৰ এটা পাব মিহি আৰু চেপেটাকৈ চাঁচি এটা বিশেষ আলমত গোঁঠা হয়। গোঁঠা সম্পূৰ্ণ হোৱা পাছত চাৰিওফালে বাঁহৰ গোটা মিহি কাঠি ব্যৱহাৰ কৰি বেতেৰে গুঠি দিয়া হয় যাতে বাঁহৰ কামিবোৰ এৰি যাব নোৱাৰে।

পীকাং (Pékang) :

'পীকাং' হ'ল হাঁহ-কুকুৰা কণী পাৰিবলৈ আৰু উমলি দিয়াবলৈ বাঁহেৰে সজা বিশেষ সঁজুলি। বাঁহৰ চেপেটা কাঠি কৰি সেৰেঙাকৈ খৰাহী আকৃতিৰে 'পীকাং' সজা হয়। 'পীকাঙ'ৰ ওপৰত ধানখেৰ পাৰি দিলে কণী পাৰিবলৈ বা উমনি দিয়াবলৈ উপযোগী হয়। 'পীকাং' বাঁহেৰে সজাৰ উপৰি বেতেৰেও সজা হয়। পুৰঠ বেতৰ মিহি কাঠি কৰি 'পীকাং' সজা হয়।

কিংকীৰ (Kingkér) :

মিচিংসকলে ভাত বাঢ়োতে ভাতৰ চৰু আৰু কেৰাহী জুহালৰ পৰা নমাই 'কিংকীৰ'ত থয়। এই সঁজুলি বিশেষকৈ ভাত আৰু কেৰাহী থ'বলৈ সজা হয়। বেতৰ আঁহবোৰ ঘূৰণীয়াকৈ পাক খোৱাই ৰিং আকৃতিৰে কৰি 'কিংকীৰ' প্ৰস্তুত কৰে।

তামিক দীমপেতনান মীয়াপ (Tamik Démpetnan Méyap) :

বেতেৰে নিৰ্মিত মহ-মাখি মাৰিবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা বিশেষ সঁজুলি। একমিটাৰ এডাল বেত কাটি বেতৰ আগ অংশটো সৰু সৰুকৈ ফালি সেই ফলা অংশটো চেপেটাকৈ গোঁঠি এই সঁজুলি সজা হয়। বাকী অংশটো লাঠিৰ কাম কৰে আৰু লাঠিডালেৰে ধৰি ইয়াক মহ-মাখি

মাৰিবলৈ ব্যৱহাৰ কৰে।

অ'আ কঃতাং (Ía-ko:tang) :

মিচিং সমাজত আপং প্ৰস্তুত কৰিবলৈ আৰু কেতিয়াবা ভাত ৰান্ধিবলৈ বাঁহেৰে নিৰ্মিত হেতা ব্যৱহাৰ কৰে আৰু ইয়াকে কোৱা হয় 'অ'আ কঃতাং'।

গুতনি (Gutani) :

'গুতনি' (ঘোটনি) ভাত ৰান্ধোতে ব্যৱহাৰ কৰা বাঁহেৰে নিৰ্মিত বিশেষ সঁজুলি। বাঁহৰ এডাল গোটা কাঠি কৰি কাঠিডালৰ আগ অংশটো চাৰিফাল কৰি ফলা অংশত দুডাল সৰু মিহি কাঠি লগাই বেতেৰে বান্ধি দিয়া হয়। মাটি মাহৰ আঞ্জা, ৰঙালাও, কাঠ আলু আৰু অন্যান্য শাক-পাচলিৰ আঞ্জা গুৰি কৰিবলৈ এই সঁজুলি ব্যৱহাৰ কৰা হয়।

পাকুং (Pakung) :

'পাকুং' হ'ল মিচিং সমাজত ব্যৱহৃত বাঁহৰ এক বিশেষ সঁজুলি। ঘৰৰ সৰু-বৰ লাগতীয়াল সামগ্ৰী থ'বলৈ তেওঁলোকে গোটা বাঁহ দুই মিটাৰ মানকৈ কাটি এটা অংশ ফালি বেতেৰে বান্ধি বেৰত ওলমাই ৰখা হয়। এই সঁজুলিকে কোৱা হয় 'পাকুং'। দা-কটাৰী আৰু অন্যান্য ঘৰৰ প্ৰয়োজনীয় সামগ্ৰী থ'বলৈ ইয়াক ব্যৱহাৰ কৰে।

১.৩ কৃষিক্ষেত্ৰৰ সঁজুলি নিৰ্মাণত বাঁহ-বেতশিল্প

মিচিংসকলৰ মূলতঃ কৃষিজীৱী। মিচিংসকল ব্ৰহ্মপুত্ৰ উপত্যকাত প্ৰৱেশ কৰাৰ পাছৰে পৰা স্থায়ী কৃষি পদ্ধতিৰ লগত পৰিচিত হয়। কিন্তু সেই পদ্ধতি তেওঁলোকে হঠাতে গ্ৰহণ কৰিব পৰা নাছিল। তেওঁলোকে সমতল বা অসমলৈ অহা পাছতো কোনো এক নিৰ্দিষ্ট অঞ্চলত স্থায়ীভাৱে বসবাস কৰা নাছিল।

মিচিংসকলে একেডৰা মাটিত বা এটা অঞ্চলত এবাৰ বা দুবাৰ খেতি কৰি সেই ঠাই ত্যাগ কৰি সাৰুৱা মাটিৰ সন্ধানত প্ৰব্ৰজন কৰি ফুৰিছিল। ৰবিঞ্চনে এই সন্দৰ্ভত কৈছে— “তেওঁলোকে অৰণ্যৰ আশে-পাশে বসবাস কৰে। নতুন মাটি মুকলি কৰি এবছৰ বা দুবছৰ খেতি কৰাৰ পাছত সেই মাটি অনুৰ্বৰ হৈছে বুলি অন্য ঠাইলৈ গুচি যায়।” (Robinson 356) গতিকে এই ক্ষেত্ৰানুসৰী কৃষি কাৰ্য মিচিংসকলে ভৈয়াম অঞ্চললৈ অহাৰ পাছতো বৰ্তাই ৰাখিছিল। এই সম্পৰ্কত অৰুনোদইত প্ৰকাশিত এটি বিৱৰণতো উল্লেখ পোৱা যায়— “সিহঁতে হাবিৰ দাঁতিত থাকিবলৈ ভাল পাই: কিয়নো দুই এবছৰ খেতি কৰি এই অকণ্ড ন মাটি খেতি কৰিবলৈ পাই।” (নেওগ ২৮০) উল্লেখযোগ্য যে এনে কৃষি কাৰ্যত তেওঁলোকে নালঙল ব্যৱহাৰ কৰা নাছিল। তেওঁলোকে নৈ কাষৰীয়া অৰণ্যৰ কাঠনি বা হাবি ভাঙি গছবোৰ কাটি শুকাবলৈ দি তাক জ্বলাই দিছিল। তেনেকৈ মুকলি কৰি সেই ঠাইত তেওঁলোকে প্ৰধানকৈ আছধান, গোমধান, সৰিয়হ, কপাহ, আফিং আদি খেতি কৰিছিল।

মিচিংসকলে স্থায়ী কৃষি পদ্ধতি অসমৰ অন্যান্য জনগোষ্ঠীৰ পৰাহে গ্ৰহণ কৰিছিল। এইক্ষেত্ৰত বিশেষকৈ অসমীয়া-ভাষী লোকৰপৰাহে গ্ৰহণ কৰিছিল যেন অনুমান হয়। কিয়নো তেওঁলোকৰ কৃষি পদ্ধতিত ব্যৱহৃত সা-সঁজুলিৰ নাম আৰু ব্যৱহাৰত অসমীয়া ভাষী লোকৰ

সৈতে বহুবোৰ সাদৃশ্য দেখা যায়। উল্লেখযোগ্য যে, দা, কটাৰী, মিত, কোৰ, খন্তি, কুঠাৰ আদিৰ বাহিৰে অসমীয়া নাঙল, যুৰলি টিলা, ফাল, শলমাৰি, এছাৰি, জোঁটনি বা জোঁটজৰি আদি শব্দৰ মিচিং শব্দ নাই। মিচিংসকলে এই সঁজুলিবোৰৰ অসমীয়া নামকে ব্যৱহাৰ কৰা দেখা যায়। গতিকে মিচিংসকলে এই সঁজুলিবোৰ অসমীয়া ভাষা-ভাষী লোকৰ পৰাহে গ্ৰহণ কৰিছিল বুলি কোৱা থল আছে। কিন্তু তেওঁলোকৰ সমাজৰ কৃষি পৰম্পৰা আৰু কৃষি ক্ষেত্ৰৰ সঁজুলি নিৰ্মাণ আৰু ব্যৱহাৰৰ ক্ষেত্ৰত অসমীয়া ভাষী লোকৰ লগতে অন্যান্য জনগোষ্ঠীয় লোকৰ পৰা কিছু পাৰ্থক্য পৰিলক্ষিত হয়। গতিকে মিচিং সমাজত কৃষি কৰ্মত ব্যৱহৃত বাঁহ-বেত শিল্পজাত সঁজুলিৰ সাধাৰণ পৰিচয় দাঙি ধৰা হ'ল—

জুঙলি (Jungoli) :

‘জুঙলি’ বা যুৰলি হ'ল হাল বাওতে গৰুৰ কান্ধত দিয়া নাঙলৰ ডিলাৰ সৈতে লগ লগা পথালি গোটা বাঁহ। অৱশ্যে বাঁহৰ উপৰি কাঠেৰেও যুৰলি কৰা হয়। ইয়াৰ বাবে পুৰঠ ভলুকা বাঁহ ব্যৱহাৰ কৰে। ‘জুঙলি’ৰ বাবে কাটি অনা বাঁহ টুকুৰা কেইদিনমান ৰ'দত নাইবা ধোঁৱা চাঙত শুকুৱাই পাতল কৰা হয়। ‘জুঙলি’ৰ বাওঁফালে দুটা আৰু সোফালে দুটা মুঠ চাৰিটা বিন্ধা থাকে। বিন্ধাত চাৰিডাল মিহিকৈ কটা গোটা মাৰি ভৰাই দিয়া হয় আৰু মাৰিডালক মিচিংসকলে অলমাৰি বোলে।

ময় (Moi) :

‘ময়’ (মৈ) হ'ল চহোৱা মাটি সমান কৰিবলৈ গৰুৱে টনা এবিধ বাঁহেৰে নিৰ্মিত সঁজুলি। মৈৰ বাবে কাটি অনা ভলুকা বাঁহৰ গুৰি অংশ দুফাল কৰি ধোঁৱা চাঙত প্ৰথমে শুকুৱাই থোৱা হয়। শুকুৱাৰ পাছত প্ৰতিটো চাৰিটাকৈ বিন্ধা কৰে (দুইমূৰত দুটা আৰু মাজত দুটা)। মাজৰ বিন্ধাত দুফাল বাঁহ সংযোগ কৰে। এই সংযোগ কৰা বাঁহ দুফালত ময়োৱাজনে থিয় হ'ব পৰাকৈ বা গধুৰ বস্তু ৰাখিবৰ পৰাকৈ সজা হয় আৰু দুই মূৰত বেতৰ ৰছী টানকৈ বান্ধি দিয়া হয়। শেষত দুডাল গোটা বেত মৈৰ পৰা যুৰলিত সংযোগ কৰি ময়োৱা কাৰ্য সম্পাদন কৰে।

উকনাং (Ukanag) :

মিচিংসকলৰ কৃষি-কৰ্মত ব্যৱহৃত আন এক সঁজুলি হ'ল ‘উকনাং’ বা ওখোন। সাধাৰণতে ভলুকা বাঁহৰ আদি অংশৰপৰা উকনাং বনোৱা হয়। ‘উকনাং’ৰ আগটো কিছু আকুৰা আৰু সৰু। এইবিধ সঁজুলি মৰণা মাৰোঁতে, খেৰ জোকাৰিবলৈ আৰু পথাৰত জাবৰ আঁতৰাবৰ সময়ত ব্যৱহাৰ কৰে।

জবকাং (Jabokang) :

‘জবকাং’ হ'ল চহোৱা মাটিৰ জাবৰ-জোঁথৰ আঁতৰাবৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰা বাঁহ আৰু কাঠেৰে নিৰ্মিত দীঘল দাঁতীয়া এবিধ সঁজুলি। দুইফুট দৈৰ্ঘ্যৰ কাঠ চেপেটাকৈ কাটি ৬ টাৰ পৰা ৭টা পৰ্যন্ত বিন্ধা কৰি সেই বিন্ধাত বাঁহৰ গুৰিৰ পৰা সৰু সৰু জোঙাৰ খুঁটি স্থাপন কৰে, যাতে জাবৰ-জোঁথৰ টানোঁতে জাবৰবোৰ জোঙা অংশত বা ফাকত লাগি ধৰে। ‘জবকাং’ ধৰিবলৈ এডাল নাল লগোৱা হয় আৰু সেই নালডাল বাঁহেৰে কৰা হয়।

বিঃৰা (B:ra) :

‘বিঃৰা’ (বিৰিয়া) হ’ল ধান কঢ়িওৱা কাণ মাৰি। ভলুকা বাঁহৰ গুৰি অংশৰপৰা ‘বিৰা’ বা বিৰিয়া বনোৱা হয়। ইয়াৰ দীঘল তিনি মিটাৰ। বিৰাৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় বাঁহ টুকুৰা দুফাল কৰি তাৰে এফাল (যি টুকুৰা প্ৰয়োজন) প্ৰথম ধোঁৱা চাঙত শুকুৱাই থ’ব লাগে। তেনে কৰিলে বৰ সহজে ভাঙি যাব নোৱাৰে। বিৰিয়াৰ দুইমূৰে জোঙা কৰে। এইবিধ সঁজুলি ধান কঢ়িওৱা কামত ব্যৱহাৰ কৰাৰ লগতে গধুৰ বস্তু কঢ়িয়াবলৈও ব্যৱহাৰ কৰে।

আবং (Ébong) :

বাঁহ আৰু বেতেৰে কৰা কৃষি-কৰ্মত ব্যৱহৃত আন এক সঁজুলি হ’ল ‘আবং’ বা জাপি। বাঁহৰ মিহি কাঠৰে সাজি টকৌ পাত লগাই মাজ অংশত টুপ কৰি ঘূৰণীয়াকৈ ‘আবং’ সজা হয়। মিচিংসকলে বেতেৰেও জাপি প্ৰস্তুত কৰা দেখা যায়। বৰষুণৰ বতৰত আৰু ব’দৰ পৰা পৰিত্ৰাণ পাবৰ বাবে তেওঁলোকে পথাৰত হাল বাওতে ধান দাওতে ‘আবং’ ব্যৱহাৰ কৰে।

তঙাল (Tangal) :

মিচিংসকলে পথাৰৰ পৰা ডাঙৰি বিৰিয়াত আনোতে কোমলীয়া জাতি বাঁহৰ আগ অংশৰ পৰা চাঁচি উলিওৱা মিহি জৰিৰে ধান বান্ধি ভঁৰাললৈ কঢ়িয়াই আনে। ধান বন্ধা এই কোমলীয়া বাঁহৰ ৰচিডালকে ‘তঙাল’ বা তমাল বোলা হয়। কোমলীয়া বাঁহ ব্যৱহাৰ কৰাৰ অন্যতম কাৰণ হ’ল ই সহজে চিঙি নাযায়। ইয়াৰ দীঘল ৪ ৰ পৰা ৫ ফুট পৰ্যন্ত।

অলমাৰি (Olmari) :

যুৱলিৰ বিন্ধাত লগোৱা শাল বা বাঁহৰ খুঁটিকেই ‘অলমাৰি’ বা শ’লমাৰি বুলি কোৱা হয়। বাঁহৰ উপৰি কাঠেৰেও শ’লমাৰি বনোৱা হয়।

এচাৰি (Esari) :

হাল বাওতে গৰু কোবোৱা বা খেদিবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা ভলুকা বাঁহৰ সঁজুলিয়েই হ’ল ‘এচাৰি’ বা এছাৰি। মিচিং খেতিয়কে বাঁহৰ ডাল কাটি আনি মিহিকৈ চাঁচি প্ৰথমে ধোঁৱা চাঙত বহুদিন শুকুৱাই থোৱা হয়। এনে কৰিলে এছাৰি ডাল হাল বোৱা কামত বহুদিন ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে।

দিলা (Dila) :

হাল জোৰোতে নাঙলৰ পৰা যুৱলিত সংযোগ কৰিবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা দীঘল বাঁহৰ বা কাঠৰ মাৰি (নাঙলৰ ঈহ-মাৰি)। ‘দিলা’ মাৰিডাল নাঙলৰ মূল বিন্ধাত স্থাপন কৰি যুৱলিৰ মাজ অংশৰ বিন্ধাত থকা জোঁটজৰিত বান্ধি দিয়া হয়। উল্লেখযোগ্য যে নাঙলৰ এই ঈহ-মাৰিডালৰ আদিত জখলাৰ খলপ দিয়াৰ দৰে পাঁচ বা ছয় খলপকৈ কটা হয়। এনে কৰিলে সেই খলপৰপৰা জোঁটজৰিডাল সহজে এৰি নাযায়।

মকৰাং (Makorang) :

মিচিংসকলৰ কৃষিক্ষেত্ৰত ব্যৱহৃত বাঁহ-বেতৰ অন্যতম হ’ল ‘মকৰাং’ বা মোখোৰা। ‘মকৰাং’ হ’ল হাল বাওতে, আত্মধানৰ বিন্ধা দিওতে গৰুৰ মুখত লগোৱা বাঁহ বা বেতেৰে সজা

বিশেষ সঁজুলি। গৰুৱে যাতে ধান খাব নোৱাৰে, তাৰ বাবে এইবিধ সঁজুলি বেতৰ ৰছী লগাই গৰুৰ মুখ লগাই দিয়া হয়।

বেঙা (Benga) :

‘বেঙা’ বা পাটি হ’ল নাঙলত ডিলামাৰি সংযোগ কৰোঁতে টান কৰিবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা বাঁহৰ সৰু চেপেটা টুকুৰা চটা।

আগুন (Égín) :

মিচিংসকলে আত্মৰক্ষা কৰাৰ সময়ত ধানৰ কঠিয়া পথাৰত সিঁচোতে ব্যৱহাৰ কৰা হোৱা বিশেষ সঁজুলি। বাঁহৰ চেপেটা কাঠি কৰি পাচি আকৃতিৰে ‘আগুন’ নিৰ্মাণ কৰা হয় আৰু বেতেৰে মুখনি মৰা হয়। এই সঁজুলিত বেতৰ ৰছী লগাই কান্ধত ওলমাই ধান সিঁচা কাৰ্যত ব্যৱহাৰ কৰে।

ৰাঃচাক (Ra:sak) :

‘ৰাঃচাক’ হ’ল বাঁহৰ ১০ ৰ পৰা ১২ ডাল চেপেটা কাঠি বেতেৰে গোঁঠি মৈত (য’ত ময়োৱাজনে উঠে) স্থাপন কৰা যতন বা সঁজুলি। ময়োৱাজন তাৰ ওপৰত নুঠিলে অন্য গধুৰ বস্তু বা বোকামাটি লগাই মৈ গধুৰ কৰি ময়োৱা কাৰ্য সম্পন্ন কৰে।

তক্তক (Taktak) :

‘তক্তক’ হ’ল বাঁহৰ পৰা নিৰ্মিত টকা জাতীয় সঁজুলি। মিচিংসকলে পথাৰত ধান পকাৰ সময়ত টঙি ঘৰৰ পৰা ধান ৰখা লোকজনে এই সঁজুলি ব্যৱহাৰ কৰে। অৰ্থাৎ ‘তক্তক’ চৰাই খেদিবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা বিশেষ সঁজুলি।

কুয়াপনাল (Kuyapnal) :

‘কুয়াপনাল’ হ’ল কোৰত লগোৱা গোটা নাল। কোৰৰ বিন্ধাত সংযোগ কৰি ইয়াক ব্যৱহাৰৰ উপযোগী কৰে।

কাচি নাল (Kasinal) :

ধান কটা কাচিত লগোৱা গোটা বাঁহৰ নালেই হ’ল ‘কাচি নাল’। মিচিংসকলে সাধাৰণতে কাচিৰ নাল লগাবলৈ বাঁহৰ সৰু পুৰঠ ডালৰ ব্যৱহাৰ কৰে।

পঃয়ুব (P:yup) :

মিচিংসকলে কৃষি পথাৰত আচুতীয়াকৈ ‘পঃয়ুব’ (টঙি ঘৰ) সাজে। এই টঙি ঘৰতে তেওঁলোকে বা খেতিয়ক-দাৰনীয়ে জিৰণি লোৱাৰ লগতে খেতি শস্য ৰখে। চাংঘৰ আকৃতিৰে কোনো আঁৰ-বেৰ নিদিয়াকৈ সম্পূৰ্ণ বাঁহ-বেতৰ সঁজুলি ব্যৱহাৰ কৰি টঙি নিৰ্মাণ কৰে।

জীওৰাং (Jéurang) :

খেতি পথাৰৰ শস্য বা ঘৰৰ শাক-পাচলি আদি নিৰাপথে ৰাখিবলৈ বাঁহৰ পৰা ‘জীওৰাং’ বা জেওৰা ভেটি দিয়া হয়।

১.৪ মাছ ধৰা সামগ্ৰী নিৰ্মাণত বাঁহ-বেতশিল্প

মিচিংসকলে বছৰৰ যিকোনো সময়তে নৈ, জান-জুৰিবোৰত বাঁহ-বেতৰ পৰা নিৰ্মিত

সঁজুলিৰে মাছ ধৰে। কিন্তু তেওঁলোকৰ মাছধৰা বতৰ প্ৰধানকৈ দুটা। মে'-জুন মাহত মাছে কণী পাৰিবলৈ জান-জুৰিবোৰত সোমায়। অৰ্থাৎ এই সময়তে মাছৰ উজান উঠে। তেতিয়া মিচিংসকলে জান-জুৰিত ভেটা দি, জাল পেলাই মাছ ধৰে আৰু উজানৰ মাছবোৰ ধোঁৱা চাঙত শুকুৱাই 'নামচিং' প্ৰস্তুত কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰে। উত্তৰ-পূব ভাৰতৰ প্ৰায়বোৰ জনজাতিৰ মাজত 'নামচিং'ৰ (শুকতি) প্ৰচলন দেখা যায়। গাৰোসকলে ইয়াক 'নাখাং' আৰু বড়ো-কছাৰীসকলে 'নাপাম' বোলে। খাচী-জয়ন্তীয়া পাহাৰৰ লোকে 'তুংৰিংবাই' নামেৰে এইবিধ 'নামচিং' জাতীয় খাদ্য প্ৰস্তুত কৰে। (পেণ্ড, নোমল ১১৩)

মিচিংসকলৰ মাছধৰা আনটো বতৰ হৈছে 'ঙতক'। আহিন-কাতি মাহত যেতিয়া নৈ-বিলৰ পানী শুকাবলৈ ধৰে, তেতিয়া জান-জুৰিৰ মাছবোৰ নৈলৈ বুলি ওলাই যায়। তেনে সময়তে তেওঁলোকে জান-জুৰিত ভেটা দি মাছ ধৰে। আনহাতে বন্ধহৈ থকা বিল-পুখুৰীটো তেওঁলোকে সমুহীয়াকৈ মাছ ধৰে। পুৰুষে 'জুৰুকি' (পল'), 'পনছা' (এবিধ জোং থকা যাঠি), 'দুংবুং' (জোং লগোৱা দীঘল সৰু গোটা বাঁহ), আদিৰে আৰু তিৰোতাই চালনিৰে মাছ ধৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। জাকৈৰ ব্যৱহাৰ মিচিং সমাজত দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। তাৰ বিপৰীতে ছোৱালী-বোৱালীবোৰে হাতেৰে খেপিয়াই মাছ ধৰে; যাক কোৱা হয় 'অঙ-য়ুনাং'। ডাঙৰ বিলত কেইবাখনো গাঁৱৰ মহিলাই সমুহীয়াকৈ জাকপাতি মাছ ধৰা পৰম্পৰা মিচিং সমাজত দেখিবলৈ পোৱা যায়। গতিকে ওপৰত উল্লেখ কৰি অহা সঁজুলিৰ উপৰি মিচিংসকলে বিভিন্ন বতৰত মাছ ধৰিবলৈ আৰু বহুটো বাঁহ-বেতৰ সঁজুলি ব্যৱহাৰ কৰে। এনে বাঁহ-বেতেৰে নিৰ্মিত মাছ ধৰা সঁজুলিসমূহৰ সাধাৰণ পৰিচয় দাঙি ধৰা হ'ল—

দুৰ্দাং (Dirdang) :

বুঢ়া বাঁহ মিহিকৈ চুটি পুৰঠ বেতেৰে গোঁঠি প্ৰায় ১৫ ফুট দীঘল, ৩ ফুট বহলকৈ 'দুৰ্দাং' সজা হয়। ই চেপা আকৃতিৰ। 'দুৰ্দাং'ৰ সন্মুখৰ অংশত ডাঙৰকৈ এটা বাট ৰাখে যাতে সেই বাটটোৰে মাছবোৰ সোমাই যাব পাৰে। বোঁৱতী সুঁতিত ডাঙৰ মাছ ধৰিবলৈ ইয়াক ব্যৱহাৰ কৰা হয়। ই আকাৰত যথেষ্ট ডাঙৰ।

কল্যাং (Kalayang) :

পুৰঠ জাতি বাঁহৰ কাঠি আৰু বেতৰ মিহি ৰছীৰে গোঁঠি সজা এবিধ চাৰি চুকীয়া সঁজুলি। ইয়াৰ দৈৰ্ঘ্য তিনি মিটাৰ। 'কল্যাং' দুইফালে বাঁহৰ কাঠিৰে বন্ধ কৰে আৰু মাজ অংশত সৰুকৈ ফুটা বা বাট থাকে। মিচিংসকলে দ পানীত ইয়াক ঠিয়কৈ পাতি ডাঙৰ মাছ ধৰে।

পৰাং (Porang) :

'পৰাং' হ'ল চেপা আকৃতিৰ সঁজুলি। অৰ্থাৎ 'দুৰ্দাং'ৰ সৰু সংস্কৰণ। খৰালি জান-জুৰিত ভেটা দি মজলীয়া ধৰণৰ মাছ ধৰিবলৈ ইয়াক ব্যৱহাৰ কৰে।

দুঙৰাং (Dingorang) :

'দুঙৰাং' বা ডিঙৰা হ'ল ঢোল আকৃতিৰ বাঁহ-বেতেৰে সজা এবিধ সঁজুলি। ইয়াৰ পেটৰ তল অংশত সৰু বেতৰ মোনা থাকে য'ত দুটামান কেঁচু বিৰিণা পাতেৰে সানি ভৰাই থোৱা

হয়। কেঁচুৰ গোল পালে শ'ল, কান্দুলী, চেঙা, কুৰি আদি মাছ সোমায়। মিচিংসকলে বিশেষকৈ এআঁঠু আৰু এবুকু পানীত এইবিধ সঁজুলি পাতি মাছ ধৰে।

তুৰ্জি (Turji) :

পুৰঠ জাতি বাঁহৰ পৰা চাঁচি উলিওৱা মিহি কাঠিত বেতেৰে গোঁঠি ডিঙৰা আকৃতিৰে 'তুৰ্জি' সজা হয়। ই দীঘে ২.৫ ফুট আৰু বহলে ২ ফুট। বোঁৱতী সুঁতিত সৰু মাছ ধৰিবলৈ মিচিংসকলে সঘনে ব্যৱহাৰ কৰে।

দুৰ্তক (Dirtak) :

চেপা আকৃতিৰ এটি সৰু সঁজুলি। নৈৰ দ পানীত বুৰ মাৰি 'দুৰ্তক' পাতি মাছ ধৰে। বিশেষকৈ দ পানীত থকা পাহাৰীয়া মাছ (ঙকে) ধৰিবলৈ ইয়াক ব্যৱহাৰ কৰে। এই মাছধৰা সঁজুলিটো পানীত ডুবাই ৰাখিবলৈ এচটা দীঘল 'দুৰ্তক'ৰ এমূৰত বান্ধি দিয়া হয় আৰু এডাল দীঘল ৰচি বান্ধি যিমান দুৰলৈকে পাৰি দলিয়াই দিয়া হয়। ৰচিডালৰ আনটো মূৰত খুঁটি পুতি বান্ধি থয়।

পদিঃ (Padi) :

'পদিঃ' হ'ল বৰনৈৰ বাঢ়নী পানীত বচা মাছ ধৰিবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা এক বিশেষ ধৰণৰ ফান্দ। বেত গছৰ দীঘল কাঁইট (ৰিঃৰি) গোটাই জোংবোৰ ভিতৰৰ ফালে দি প্ৰায় ২.৫ ফুট দীঘল আৰু এফালে ৬ ইঞ্চি মুখবহল এটি ত্ৰিকোণ জাতীয় সঁজুলি সাজে। অভিজ্ঞ লোকেহে এইবিধ সঁজুলি সাজিব পাৰে। এবুকু পানীত এডাল খুঁটি পুতি তাত ৰচিৰে বান্ধি 'পদিঃ'টো ওপঙাই ৰাখে। কেতিয়াবা দুটামান কেঁচু ভৰাই দিয়া হয়, যাতে কেঁচুৰ গোলত নৈৰ সোঁতত উজাই অহা বচা জাতীয় মাছবোৰ 'পদিঃ'ৰ মেলা মুখেদি সোমাই আহে। এই সঁজুলিত মাছবোৰ সোমোৱাৰ পাছত বেতৰ জোঙা কাঁইটবোৰ বচা মাছৰ কোমল চালত লাগে। তেনেকৈ মিচিংসকলে এইবিধ সঁজুলিৰে বচা মাছ ধৰে।

ৰাঃচাগ্ (Ra:sag) :

তিনি ফুট গোটা কোমলীয়া বাঁহৰ এমূৰত গাঁঠি ৰাখি আনটো মূৰ ফালি বাঁহৰ কাঠিৰে ৰিং আকৃতি কৰি ফলা অংশত সোমোৱাই দিয়া হয় আৰু এই অংশতে মাছবোৰ সোমাই ৰৈ যায়। এই সঁজুলিকে কোৱা হয় 'ৰাঃচাগ্'। কোবাল সোঁত থকা জান-জুৰিত ভেটা দি 'ৰাঃচাগ্' পাতে। মেলা মুখেদি সৰু মাছ সোমালে পানীৰ সোঁতে ঠেলি চুকলৈ নি হেঁচা মাৰি মাছবোৰ ধৰি ৰাখে।

ইঃ জাম্বৰক (E:jamborak) :

পাঁচডাল জোঙা কাঁড়ৰ সমষ্টিক এডাল দীঘল গোটা আগলি বাঁহত সংযোগ স্থাপন কৰি 'ইঃ জাম্বৰক' তৈয়াৰ কৰে। ইয়াক কাঁড়ৰ দৰে ধনুত জুৰি ২০ ৰ পৰা ৩০ ফুট দূৰৈৰ মাছ মাৰিব পাৰি। মিচিংসকলে বিশেষকৈ নৈৰ পাৰত দুপৰীয়া সময়ত জোপ লৈ থকা শ'ল মাছ ধৰিবলৈ এবিধ সঁজুলি ব্যৱহাৰ কৰে।

দঃবুং (Dí:bung) :

১৫ ফুটমান দীঘল সৰু গোটা আগলি বাঁহৰ গুৰি অংশত ২ ফুট দীঘল লোহাৰ জোং

লগাই ‘দৃংবুং’ সাজে। এইবিধ সঁজুলিৰে দ বিল-পুখুৰীত শাল, শ’ল, চিতল, বৰালী আদি মাছ ধৰে।

দিবাং (Dibang) :

‘দিবাং’ হ’ল তিনি-চাৰি পাবকৈ কটা গোটা বাঁহৰ সঁজুলি। প্ৰতিটো পাবতে একোটাকৈ ফুটা কৰি এই সঁজুলি নিৰ্মাম কৰা হয়। মিচিংসকলে আহিন-কাতি মাহত দ পানীত এই সঁজুলি পাতে আৰু বুৰ মাৰি উঠাই ফুটাত সোমাই থকা মাছবোৰ ধৰে। বিশেষকৈ বামি মাছ ধৰিবলৈ এই সঁজুলি ব্যৱহাৰ কৰে।

চালনি (Saloni) :

মাছ ধৰিবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা আন এক সঁজুলি হ’ল ‘চালনি’। মিচিং তিৰোতাই নৈ, বিল, জান-জুৰিৰ মেটেকা আৰু পিটনিৰ পৰা মাছ ধৰিবলৈ চালনি ব্যৱহাৰ কৰে। মাছ ধৰা চালনি ঘৰুৱা পৰিৱেশত ব্যৱহাৰ কৰা চালনিতকৈ ডাঙৰ আৰু শক্তিশালী।

জিৰিত্ (Jirit) :

‘জিৰিত্’ হ’ল সাতৰ পৰা আঠ ফুট দীঘল বাঁহৰ কাঠি বেতেৰে গুটি সংযোগ কৰা জাল তথা বেৰ সদৃশ সঁজুলি। বাৰিষা কালত পানী শুকুৱাৰ সময়ত জান-জুৰিৰ পানী ভেটা দি মাছ ধৰিবলৈ এইবিধ সঁজুলি ব্যৱহাৰ কৰে।

তুংলি (Tu:li) :

‘তুংলি’ হ’ল মাছ ভৰাবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা বাঁহ-বেতৰ সঁজুলি।

১.৫ লোক-উৎসৱত ব্যৱহৃত বাঁহ-বেতশিল্প

মিচিং সমাজত পৰম্পৰাগতভাৱে পালিত লোক-উৎসৱ দুটা। এটা হ’ল— ‘পংৰাগ’ আৰু আনটো ‘আলি-আংয়ে-ল্গাং’। এই দুটা লোক-উৎসৱতে বাঁহ-বেত শিল্প ব্যৱহাৰ দেখা যায়।

১.৫.১ পংৰাগ উৎসৱত বাঁহ-বেতশিল্প

‘পংৰাগ’ হ’ল মিচিং জনগোষ্ঠীৰ অন্যতম কৃষি ভিত্তিক লোক উৎসৱ। এই উৎসৱক ‘নৰাছিগা’ উৎসৱ বুলিও কোৱা হয়। ‘পংৰাগ’ উৎসৱ পালনৰ এক স্বকীয় পৰম্পৰা দেখা যায়। এই উৎসৱ অধিক ব্যয়বহুল হোৱাৰ বাবে প্ৰতি বছৰে পালন নকৰে। কেইবাখনো গাঁৱৰ ৰাইজে মিলি এই উৎসৱ পালন কৰে। উৎসৱৰ বাবে গাঁৱৰ স্থায়ী মূৰংঘৰত বা স্থায়ী মূৰংঘৰ নাথাকিলে অস্থায়ীকৈ নিৰ্মাণ কৰি পৰম্পৰাগতভাৱে পালন কৰা দেখা যায়। উল্লেখযোগ্য যে, মূৰংঘৰ নিৰ্মাণৰ বাবে বিশেষকৈ বাঁহ-বেতৰ বিভিন্ন সা-সঁজুলিৰ প্ৰয়োজন হয়।

বাৰিষা বতৰত মূৰংঘৰ নিৰ্মাণৰ বাবে খুঁটা, চতি, মাৰলীৰ বাবে বাঁহ-বেতৰ বিভিন্ন সঁজুলি সংগ্ৰহ কৰে আৰু প্ৰায় ভাদ মাহৰ পৰা সাজিবলৈ আৰম্ভ কৰে। গাঁৱৰ সোমাজতে নদীমূৱাকৈ মূৰংঘৰ সজা হয়। মূৰংঘৰত সাধাৰণতে বেৰ দিয়া নাথাকে আৰু দুই মূৰত দুটা জখলা স্থাপন কৰে। ‘পংৰাগ’ উৎসৱত গাঁৱৰ ৰাইজে মূৰংঘৰতে বন্ধা-বঢ়া, ভাত-খোৱা, আলহীক আপ্যায়ন কৰা, মাংগলিক কাৰ্য আদি সম্পন্ন কৰে।

মুৰংঘৰত বিভিন্ন অংশত ব্যৱহৃত বাঁহ-বেতৰ সঁজুলিসমূহ ক্ৰমে— তাৰতে (বাঁহৰ চাল), চাঁপুদ (তমাল), পিচ' (চচালি/গাঠৈ), চতুম (ঢাপলিকা), চাংতুৰ (চতিৰ ওপৰত দিয়া ডাং-দমৰা), জংপং (ধাম), আঁৰতক (গ'ৰ), বাঁনীৰ (শলা)

‘পংৰাগ’ উৎসৱত ব্যৱহৃত বাঁহ-বেতৰ সঁজুলিসমূহৰ ভিতৰত গুৰুত্বপূৰ্ণ সঁজুলি হ'ল— ‘পংবৰ’। ‘পংবৰ’ হ'ল ‘পংৰাগ’ উৎসৱৰ ‘পৰ’ আপং’ (চাই মদ) ছাকিবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা বাঁহ-বেতেৰে নিৰ্মিত বিশেষ সঁজুলি। ইয়াৰ দৈৰ্ঘ্য ৮ ৰ পৰা ১০ ফুট পৰ্যন্ত। তলফালে ক্ৰমে জোঙা আৰু সন্মুখৰ ফালে বহল। বাঁহৰ দীঘল কামি চুঁচি কামিবোৰ বেতেৰে গোঁঠি ‘পংবৰ’ সজা হয়।

‘পংৰাগ’ উৎসৱত ব্যৱহৃত আন কেতবোৰ বাঁহ-বেতৰ সঁজুলি হ'ল—আপং পতুম (আপং থোৱা সঁজুলি), তচুক (চাই মদ চকা সৰু সঁজুলি), কৰাই (আপং চকা খৰাহী)

১.৫.২ আলি আংয়ে লুগাং উৎসৱত বাঁহ-বেতশিল্প

মিচিংসকলে ফাগুন মাহৰ প্ৰথম বুধবাৰে ‘আলি-আংয়ে-লুগাং’ উৎসৱ পালন কৰে। এই উৎসৱো তেওঁলোকৰ কৃষিভিত্তিক। এই উৎসৱৰ দিনাই মিচিংসকলে আনুষ্ঠানিকভাৱে পথাৰত ধান সিঁচা বা শস্যৰ বীজ সিঁচা কাৰ্য শূন্যভাৱে কৰে। ‘আলি-আংয়ে-লুগাং’ উৎসৱৰ লগত সংগতি ৰাখি শস্যৰ বীজ সিঁচা কাৰ্যত কৃষি পথাৰত ব্যৱহৃত বাঁহ-বেতৰ সঁজুলিসমূহো ব্যৱহাৰ কৰা পৰিলক্ষিত হয়। এনে সঁজুলিসমূহ হ'ল— নাঙল, যুৱলি, মৈ, আগুন (বাঁহ-বেতেৰে নিৰ্মিত ধান সিঁচিবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা হোৰা), আঁবং (জাপি) আদি।

আনহাতে এই উৎসৱত ব্যৱহৃত আন কেতবোৰ বাঁহ-বেতৰ সঁজুলি হ'ল— তাংচুক (চাইমদ চকা সঁজুলি), আপং কৰাই (আপং চকা খৰাহী), পতুম (আপং থোৱা সঁজুলি), অত্ৰা কংতাং (বাঁহৰ হেঁতা), কুন্দনাং-অতুং (আদা, জলকীয়া, হালধি আদি খুন্দিবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা বাঁহৰ চুঙা) আদি উল্লেখযোগ্য।

১.৬ লোকবাদ্য নিৰ্মাণত বাঁহ-বেতশিল্প

মিচিং লোক-জীৱনত বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ লোকবাদ্যৰ ব্যৱহাৰ দেখিবলৈ পোৱা যায়। পুৰণি অসমৰ বাদ্যযন্ত্ৰ তিনিটা শ্ৰেণীত বিভাজন কৰিব পাৰি - নিৰ্বাহিকাসকলৰ সামাজিক স্তৰানুসৰি। যেনে (শৰ্মা —

- (ক) লোক বাদ্যযন্ত্ৰ
- (খ) জনজাতীয় বাদ্যযন্ত্ৰ আৰু
- (গ) অভিজাত বা শিষ্ট বাদ্যযন্ত্ৰ।

তাত্ত্বিক দিশৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি ভৰত মুনিয়ে তেওঁৰ নাট্যশাস্ত্ৰত বাদ্যযন্ত্ৰক চাৰিটা ভাগত ভাগ কৰিছে। যেনে (শৰ্মা —

- (১) আৱনদ্ধ
- (২) ঘন বাদ্য
- (৩) সুৰিৰ আৰু
- (৪) তত বাদ্যযন্ত্ৰ।

উল্লেখযোগ্য যে অসমৰ বিভিন্ন জনগোষ্ঠীৰ মাজত প্ৰচলিত লোকবাদ্যসমূহত বাঁহশিল্পৰ

উপস্থিতি দেখিবলৈ পোৱা। বাঁহ ব্যৱহাৰ কৰি থলুৱাভাৱে বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ লোকবাদ্য নিৰ্মাণ পৰম্পৰা অসমত বিশেষভাৱে দেখিবলৈ পোৱা যায়। অসমীয়া সমাজত ব্যৱহৃত ঘন বাদ্যযন্ত্ৰ টকা, গগনা আদি বাঁহেৰে নিৰ্মাণ কৰে। সেইদৰে অসমৰ জাতি-জনজাতিসকলৰ মাজত প্ৰচলিত সুৰিৰ বাদ্যসমূহ বাঁহেৰে নিৰ্মাণ কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। বাঁহেৰে নিৰ্মিত এনে কেইবিধমান বাদ্যযন্ত্ৰ হ'ল - বৰো (চিফুং), ৰাভা (ব্ৰাংশি, লাখৰ বাঁহী, খাৰা ব্ৰাংশি, ছিংগা), হাজং (শিংগা, বাংশী), তিৰা বা লালং (থোৰাং, পাংছি), ডিমাছা (মুৰি, চুপিন), কাৰবি (মুৰিতংপ), জেমী নগা (কেবুইকে), নক্টে (লিলো) আদি। ঠিক সেইদৰে আৱনদ্ধ, তত বাদ্যযন্ত্ৰতো বাঁহৰ ব্যৱহাৰ কম বেছি পৰিমাণে দেখা যায়।

অসমৰ অন্যান্য জনগোষ্ঠীৰ দৰে মিচিংসকলৰ লোকবাদ্য নিৰ্মাণতো বাঁহ-বেতশিল্পৰ উপস্থিতি দেখিবলৈ পোৱা যায়। তেওঁলোকৰ লোক-জীৱনত পৰম্পৰাগতভাৱে প্ৰচলিত তথা ব্যৱহৃত অধিক সংখ্যক লোকবাদ্য বাঁহেৰে নিৰ্মিত। এইক্ষেত্ৰত বেতশিল্পৰ উপস্থিতি কম। 'মিবু'ৱে (দেওধাই) লোৱা 'য়কচা' (তৰোৱাল) ওলমাই ৰাখিবলৈ মিহিকৈ চাঁচি প্ৰস্তুত কৰা বেতৰ ৰছী ব্যৱহাৰ কৰে।

মিচিংসকলৰ বাঁহেৰে নিৰ্মিত লোকবাদ্যসমূহৰ নাম তালিকা তলত উল্লেখ কৰি এই বাদ্যযন্ত্ৰসমূহৰ বিষয়ে চমু আলোচনা কৰা হ'ল—

সুৰিৰ বাদ্যযন্ত্ৰ	: আজুক তাপুং, দেৰ্কি তাপুং, তুংতক তাপুং, কেতপঃ তাপুং, টুংলং তাপুং, গুংগাং, গুংতিক্‌বুং
ঘন বাদ্যযন্ত্ৰ	: দুমপাক, ককতেৰ
আৱনদ্ধ বাদ্যযন্ত্ৰ	: পুংই বা কেংকু
তত বাদ্যযন্ত্ৰ	: দেন্দুন বা পিঃচেং দুমদুম, দেন্তুগ

(ক) সুৰিৰ বাদ্যযন্ত্ৰ

মিচিং সমাজত প্ৰচলিত প্ৰায়বোৰ সুৰিৰ বাদ্যযন্ত্ৰ বাঁহেৰে নিৰ্মিত। মুখেৰে ফুঁ দি বজোৱা বাঁহীজাতীয় লোকবাদ্য 'তাপুং' তেওঁলোকে বাঁহেৰে নিৰ্মাণ কৰে। গতিকে বাঁহেৰে নিৰ্মিত এনে লোকবাদ্যসমূহৰ চমু পৰিচয় তলত দাঙি ধৰা হ'ল।

আজুক তাপুং (Éjuk Tapung) : 'আজুক তাপুং' হ'ল তিতা লাউত সংযোজিত পেঁপা সদৃশ গোটা বাঁহৰ বিশেষ বাদ্য। পুৰঠ তিতা লাউৰ তলৰ ফালে ফুটা কৰি এটা বাঁহী সদৃশ গোটা বাঁহ সংযোগ কৰি নিৰ্মাণ কৰে। আনহাতে মিচিংসকলে ব্যৱহাৰ কৰা তিতা লাউৰে তৈয়াৰী 'তুম্ব তাপুং' (Tumbo Tapung) আৰু 'পুমচু তাপুং' (Pumsu Tapung) এই দুবিধ বাদ্যযন্ত্ৰটো বাঁহৰ প্ৰয়োগ দেখা যায়।

দেৰ্কি তাপুং (Derki Tapung) : 'দেৰ্কি' নামৰ বিশেষ এবিধ বাঁহেৰে নিৰ্মিত এবিধ লোকবাদ্য।

তুঃতক্তাপুং (Tu:tok Tapung) :	সৰু জাতি বাঁহেৰে নিৰ্মিত বাঁহী সদৃশ বাদ্যযন্ত্ৰ।
কেত্পঃ তাপুং (Kétpong Tapung) :	জাতি বাঁহৰ আগ ব্যৱহাৰ কৰি নিৰ্মাণ কৰা বাঁহী।
টুংলুং (Tu:lung Tapung) :	বাঁহৰ চুঙাৰে নিৰ্মিত বিশেষ বাদ্যযন্ত্ৰ।
গুংগাং (Gunggang) :	‘গুংগাং’ দীঘল চেপেটা বাঁহেৰে নিৰ্মিত গগনা সদৃশ বাদ্যযন্ত্ৰ।
গুংতিক্ (Gu:tik) :	বাঁহেৰে নিৰ্মিত গগনা সদৃশ আন এক লোকবাদ্য।
বুংবুং (Bu:bung) :	সাত ইঞ্চি দীঘল এছটা বাঁহেৰে নিৰ্মিত এক বিশেষ বাদ্য।
(খ) ঘন বাদ্যযন্ত্ৰ	
দুম্পাক (Dumpak) :	‘দুম্পাক’ দুৰ্চীয়া শুকান বাঁহেৰে নিৰ্মিত এক বিশেষ বাদ্যযন্ত্ৰ।
কক্‌তেৰ (Ko:rég) :	পাতল জাতি বাঁহৰ পৰা তৈয়াৰী এবিধ লোকবাদ্য।
(গ) অৱনদ্ধ বাদ্যযন্ত্ৰ	
পুংই বা কেংকু (Pu:i or Ke:ku) :	বাঁহৰ চুঙাত গুঁই ছাল সংস্থাপিত কৰি নিৰ্মাণ কৰা বিশেষ বাদ্য।
(ঘ) তত বাদ্যযন্ত্ৰ	
দেন্দুন বা পিঃচেং দুম্‌দুম (Dendun) :	‘দেন্দুন’ এডাল গোটা বাঁহ ব্যৱহাৰ কৰি নিৰ্মাণ কৰা বাদ্য।
দেন্তুগ (Dentug) :	কোমলীয়া গোটা জাতিবাঁহৰ পৰা নিৰ্মিত এবিধ লঘু বাদ্য।

১.৭ তাঁতশালৰ সঁজুলি নিৰ্মাণত বাঁহ-বেতশিল্প

মিচিং শিপিনীয়ে বস্ত্ৰ প্ৰস্তুত কৰোঁতে তাঁতশালত বিভিন্ন ধৰণৰ বাঁহ-বেতৰ সঁজুলি ব্যৱহাৰ কৰে। তাঁতশালত ব্যৱহৃত এনে বাঁহ-বেতৰ সঁজুলিসমূহ তেওঁলোকে থলুৱাভাৱে নিৰ্মাণ তথা তৈয়াৰ কৰি লয়। মিচিং শিপিনীয়ে ব্যৱহাৰ কৰা বাঁহ-বেতৰ এনে সঁজুলিসমূহৰ নাম-তালিকা তলত উল্লেখ কৰা হ’ল।

তাঁতশালত ব্যৱহৃত বাঁহ-বেতৰ সঁজুলি

কঃৰেদ	—	নেওঠনি
গুবং	—	টোলোঠাৰ দুই মূৰত সংস্থাপন কৰা কাঠ বা বাঁহৰ দীঘল মাৰি।
চৰা	—	শলি
চাংকক্	—	গৰকা
চাংকক্‌মাংৰি	—	গৰকা খুঁটি।
চুম্পা	—	বাণি সূতা টান কৰিবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা বাঁহৰ চেপেটা মাৰি।
ঙেতুং	—	ব’কাঠি

পাগয়ি	—	কপাহ ধুনা বাঁহৰ সঁজুলি।
মগৰাং	—	মছৰা
পুপি	—	কপাহৰ পৰা সূতা কাটিবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা টাকুৰি।
তাকপীন্	—	তাঁত লগোৱা সময়ত(তাঁত-বাতি) সূতা মেৰিয়াই থোৱা সঁজুলি।
ৰূপকং	—	ব' জাল গুঠা বাঁহৰ সঁজুলি।
লেতাই	—	লেটাই
তাত্	—	পুতল (বোৱা কাপোৰৰ দুই মুৰ সমান কৰিবলৈ ব্যৱহাৰ বাঁহৰ দুডাল দীঘল জোঙা বাঁহ, যাক কোৱা হয় পুতল কাঁহিট।
তুলতাং মাংৰি	—	টোলোঠা মাৰি।
চুতকং কাতি	—	গেৰেলী-মাৰি বা মাকো-শলা (ই মছৰা-কাঠিৰ ভিতৰেদি সোমাই মাকোৰ খোলনিত ফুটি মছৰাটো ধৰি ৰখা বাঁহৰ শলা।
বান্দৰি	—	শালত তাঁত ওলমাই থোৱা যতন।
মিমাং	—	পুৰণি থৈলা বা বস্ত্ৰত বাঁহৰ মিহি কাঠিৰে তুলি ৰখা বিভিন্ন ফুলৰ চানেকি।
জন্তুৰ কুস্তি	—	ছাগলী খুঁটি।
তাঙে অংতুং	—	বাঁহৰ ব' তোলা চোঙা।
চেৰেকি	—	সূতা কটা চেৰেকী।
ওগা	—	উঘা (চেৰেকীতকৈ সৰু, সূতা কাটিবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা বাঁহ বা কাঠেৰে নিৰ্মিত সঁজুলি)

আনহাতে মিচিংসকলৰ তাঁতশালত বেতৰ কিছুমান সঁজুলি ব্যৱহাৰ কৰা দেখা যায়। এনে সঁজুলিসমূহ ক্ৰমে - 'চাংক্ক ৰাংবু' (গৰকা ৰছী), 'মক্ৰাং কৰাই' (মছৰা থোৱা যতন) আদি। ঠিক সেইদৰে মিচিংসকলে তাঁতশালত ব্যৱহৃত চেৰেকি, উঘা, যতৰ আদি নিৰ্মাণত বাঁহৰ উপৰি বেতৰ প্ৰয়োগো দেখিবলৈ পোৱা যায়। বেতৰ মিহি কামি ব্যৱহাৰ কৰি এনে সঁজুলিবোৰ নিৰ্মাণ কৰা হয়।

১.৮ অলংকাৰ নিৰ্মাণত বাঁহ-বেতশিল্প

মিচিং সমাজত সোণ-ৰূপ বা বিভিন্ন ধাতুৰে নিৰ্মিত অলংকাৰৰ উপৰি তেওঁলোকে থলুৱাভাৱে বাঁহ আৰু বেতেৰে কিছুমান অলংকাৰ নিৰ্মাণ তথা তৈয়াৰ কৰি পৰিধান কৰা দেখা যায়। আদিম অৱস্থাত মিচিং সমাজত সোণ-ৰূপেৰে নিৰ্মিত অলংকাৰৰ ব্যৱহাৰ নাছিল। তেওঁলোকে প্ৰকৃতিৰ পৰা আহৰণ কৰা বিভিন্ন গছৰ গুটি, বাঁহ, কাঠ, ৰছী আদিৰে নিৰ্মিত অলংকাৰ পৰিধান কৰিছিল। এনে অলংকাৰসমূহৰ নিৰ্মাণ আৰু ব্যৱহাৰ তেনেই সৰল আছিল। পূৰ্বতে মিচিং তিব্বোতাই বাঁহেৰে নিৰ্মিত 'পিচিৰাং' (Pisiréng) (কাণত পিন্ধা বিশেষ অলংকাৰ)

পৰিধান কৰিছিল। মিচিং সমাজত বৃদ্ধা মহিলাই সৰু গোটা বাঁহৰ টুকুৰা মিহিকৈ চাঁচি কাণত পৰিধান কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়। আনহাতে মিচিং তিৰোতাই খোপা বান্ধিবলৈ বাঁহেৰে নিৰ্মিত বিশেষ শলা বা কাঠি ব্যৱহাৰ কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়।

মিচিংসকলৰ বেতেৰে নিৰ্মিত এক পৰম্পৰাগত অলংকাৰ হ'ল 'মাৰপং' (Marpung)। পাহাৰত বাস কৰা সময়ত মিচিংসকলে এইবিধ অলংকাৰ পৰিধান কৰিছিল। 'মাৰপং' হ'ল বেতেৰে গোঁঠা খাৰু সদৃশ অলংকাৰ। এইবিধ অলংকাৰ তেওঁলোকে ভৰিৰ তলৰ গাঠিত, কলাফুলৰ ওপৰত, হাতৰ গাঠিত, বাহু, কঁকাল আৰু দিঙিত পৰিধান কৰিছিল। উল্লেখযোগ্য যে এনে অলংকাৰসমূহ তেওঁলোকে ঠিয় পাহাৰ বগাই উঠা নমা কৰিবলৈ সুবিধাৰ বাবে পৰিধান কৰিছিল। (দলে) বৰ্তমান এনে অলংকাৰৰ ব্যৱহাৰ মিচিং সমাজত ক্ৰমে হেৰাই গৈছে।

১.৯ মৃতকৰ সৎকাৰ আৰু মাংগলিক অনুষ্ঠানত বাঁহ-বেতশিল্প

১.৯.১ মৃতকৰ সৎকাৰ কাৰ্যত বাঁহ-বেতশিল্প

মিচিংসকলে মানুহ মৃত্যু হোৱাৰ পাছত মৰাশ মাটিত গাঁত খান্দি কবৰ দিয়ে। অৰ্থাৎ তেওঁলোকে শৱদাহ নকৰি কবৰ দিয়ে। মিচিংসকলে কবৰ দিয়া কাৰ্যক 'আগঃ' (Ago:) আৰু কবৰস্থানক 'আগঃ গলুং' (Ago: golung) বোলে। তেওঁলোকে গাঁৱৰ এডোখৰ আওহতীয়া ঠাইত 'আগঃ গলুঙ'ৰ ব্যৱস্থা কৰে। গাঁৱৰ কোনো লোকৰ মৃত্যু হ'লে ঘৰৰ মুখচ বা ওখ ঠাইৰ পৰা 'লীঃনং' বজাই আৰু 'লীনঙ'ৰ শব্দ যিমান দূৰলৈকে শুনি সিমানলৈকে মানুহে খেতিবাতিৰ কাম স্থগিত ৰাখি মৃতকৰ ঘৰলৈ আহি খবৰ লোৱা পৰম্পৰা মিচিংসকলৰ সমাজত দেখা যায়। প্ৰথমে শৱদেহটো চাংঘৰৰ 'ককতক' (Koktak) বা চাংঘৰৰ নামনি ফালে মুৰটো পশ্চিম মুখ কৰি শুৱাই থোৱা হয়। মিচিং সমাজত মৃতকৰ সৎকাৰ বা কবৰ দিয়া কাৰ্যত বাঁহ-বেতৰ সঁজুলি ব্যৱহাৰ দেখা যায়। মিচিংসকলে মৃত লোকজনক ধুৱাই চোলা কাপোৰ ওলোটাকৈ পিন্ধায় আৰু তাৰ পাছত 'আম্পু' (Épum) (নগা চাৰি বা বাঁহেৰে প্ৰস্তুত কৰা চাৰি-পাটী) মেৰিয়াই দিয়ে। নিৰ্দিষ্ট জোখত বাঁহ ফালি বাঁহৰ চেপেটা কামিৰে অতি ঘনকৈ 'আম্পু' প্ৰস্তুত কৰি তাতে মৃত লোকজনক মেৰিয়াই দিয়া হয়।

আনহাতে মৃত লোকজনক 'আগঃ গলুং' বা কবৰস্থানলৈ নিবলৈ বাঁহ আৰু বেতেৰে নিৰ্মিত বিশেষ সাজী ব্যৱহাৰ কৰে। দুডাল দীঘল বাঁহ দুফালে ৰাখি সাত বা দহডাল ফলা বাঁহ বেতেৰে বান্ধি নাইবা কোমলীয়া বাঁহৰ কামীৰে বান্ধি এই সাজী নিৰ্মাণ কৰে। মৰাশ কবৰ দিয়াৰ পাছত গাতৰ চাৰিওকাষে জেওৰাৰে ভেটি তাত মৃতকে জীৱিত অৱস্থাত ব্যৱহাৰ কৰা সাজ-পোছাক মেলি দিয়ে। জেওৰাৰ ভিতৰত চাৰিটা খুঁটি ব্যৱহাৰ কৰি এটি সৰু দুচলীয়া ঘৰ নিৰ্মাণ কৰে। উক্ত ঘৰটোৰ কোনো ধৰণৰ চাং নাথাকে। জীৱিত অৱস্থাত মানুহজনে কৰা সৎ বা ভাল কৰ্মৰাজিৰ স্মৃতিত সম্বন্ধীয় মানুহবোৰে মৰম আৰু শ্ৰদ্ধাৰ চিনস্বৰূপে এই ঘৰ নিৰ্মাণ কৰে বুলি মিচিংসকলে বিশ্বাস কৰে। (মিলি আৰু গোহাঁই) উল্লেখযোগ্য যে, 'দীলু' ফৈদৰ লোকৰ শৱদেহ কবৰ দিয়া পদ্ধতি কিছু পৰিমাণে বেলেগ। তেওঁলোকে মৰাশ পুতিবৰ বাবে গাতটো এফালে হেলনীয়াকৈ খান্দি। শটো হেলনীয়া অংশটোলৈ সুমুৱাই দি তাৰ ওপৰত এচলীয়াকৈ

এখন ছাল দিয়াৰ লগতে তাৰ ওপৰত মাটি দি গাতটো ভালদৰে পুতি দিয়াৰ পিছতহে জেওৰা ভেটি দিয়ে।

১.৯.২ মাংগলিক কাৰ্যত বাঁহ-বেতশিল্প

মিচিংসকলৰ মৃতকৰ সংকাৰ কাৰ্যত যিদৰে বাঁহ-বেতৰ কিছুমান সঁজুলি ব্যৱহৃত হয়, ঠিক সেইদৰে মাংগলিক কাৰ্যটো বাঁহ-বেত শিল্পৰ ব্যৱহাৰ দেখা যায়। মিচিংসকলে মৃত লোকজনক উদ্দেশ্য কৰি দুটা মাংগলিক অনুষ্ঠান পাতে। এই দুটা মাংগলিক কাৰ্য তথা অনুষ্ঠান হ'ল—

১. ওচি বা ওৰম্ আপিন্

২. দদগাং

ওচি আৰু দদগাং অনুষ্ঠানত বাঁহ-বেতশিল্প

মিচিংসকলৰ মৃতকৰ লোকজনক উদ্দেশ্য কৰি পতা অন্যতম অনুষ্ঠান হ'ল 'ওচি' (Usi)। পুৰণি পৰম্পৰা মতে কোনো লোকৰ মৃত্যুৰ ঠিক পাঁচ দিনৰ মূৰত 'ওচি' বা 'ওৰম্ আপিন্' (Uram Apin) পাতে। এই 'ওচি' শব্দ অসমীয়া 'শুচিকৰণ'ৰ পৰা অহা।^{১২} সাম্প্ৰতিক কালত কেৱলীয়া ধৰ্মৰ প্ৰভাৱত বহু ঠাইত পাঁচদিনীয়া ওচিৰ ঠাইত 'তিনি দিনত তিলনি' পাতি 'ওচি' অনুষ্ঠান এমাহ-দুমাহলৈকে পিছুৱাই দিয়া দেখা গৈছে। সি যিকি নহওঁক, মিচিংসকলৰ এই 'ওচি' অনুষ্ঠানত বাঁহ-বেতেৰে নিৰ্মিত বিভিন্ন সা-সঁজুলি ব্যৱহাৰ কৰা দেখা যায়। এইক্ষেত্ৰত বিশেষকৈ 'আপং' প্ৰস্তুত কৰোঁতে আৰু 'আপং' ছাকোতে বাঁহ-বেতেৰে নিৰ্মিত 'পতুম' (আপঙৰ গুটি থ'বলৈ নিৰ্মিত বাঁহৰ সঁজুলি), 'তাংচুক' (চাইমদ চকা বাঁহ আৰু বেতেৰে নিৰ্মিত সঁজুলি), 'আপং কৰাই' (আপং চকা খৰাহী), 'আঁআ কততাং' (বাঁহেৰে নিৰ্মিত হেতা), 'কুন্দনাং অতুং' (আদা, নহৰু, জলকীয়া আদি খুন্দিবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা গোটা বাঁহৰ বিশেষ সঁজুলি) আদি বাঁহ-বেতৰ শিল্প-সামগ্ৰী ব্যৱহৃত হয়।

'দদগাং' (Dodgang) অনুষ্ঠানৰ অসমীয়া সমাৰ্থক 'শ্ৰাদ্ধ' অনুষ্ঠান। যিসকলে পাঁচদিনত ওচি পাতে তেওঁলোকে এবছৰ বা দুবছৰত 'দদগাং' পাতে। অৱশ্যে আৰ্থিকভাৱে দুৰ্বল পৰিয়ালে পাঁচ বা সাত বছৰটো পতা দেখা যায়। মিচিংসকলৰ এই 'দদগাং' অনুষ্ঠানতো 'ওচি' অনুষ্ঠানত ব্যৱহৃত বাঁহ-বেতৰ সঁজুলিসমূহ ব্যৱহাৰ কৰে।

সিদ্ধান্ত

- ☞ মিচিংসকলে গৃহ নিৰ্মাণত বাঁহ-বেত আৰু কাঠৰ বিভিন্ন সা-সঁজুলি ব্যৱহাৰ কৰে। চাংঘৰ আৰু মুৰংঘৰৰ বিভিন্ন অংশত বাঁহ আৰু কাঠৰ কাৰুকাৰ্য দেখিবলৈ পোৱা যায়।
- ☞ মিচিংসকলৰ মুৰংঘৰত কাঠৰ কাৰুকাৰ্য দেখিবলৈ পোৱা যায়। মুৰংঘৰত লগোৱা কাঠৰ খুঁটা আৰু চ'তিত বিভিন্ন চিত্ৰ খোদিত বা অংকন কৰে।
- ☞ মিচিংসকলে তেওঁলোকৰ 'মীৰাম'ৰ (জুহাল) ওপৰত তিনিটা স্তৰত ধোঁৱা চাং নিৰ্মাণ কৰে। যেনে - 'পীৰাপ', 'ৰাপৰাং', আৰু 'কুমাং'। এই তিনিটা স্তৰৰ ধোঁৱা চাং নিৰ্মাণত বাঁহ-বেতৰ কাৰুকাৰ্য দেখা যায়।
- ☞ মিচিংসকলৰ দৈনন্দিন ঘৰুৱা জীৱনত ব্যৱহৃত বাঁহৰ প্ৰায়বোৰ শিল্পবস্তুত বেতৰ

সংমিশ্ৰণ দেখা যায়। অৰ্থাৎ বাঁহৰ সঁজুলিসমূহ বেতেৰে গোঁঠি দিয়া হয়। আনহাতে কেৱল বেতৰ শিল্পবস্তুও তেওঁলোকৰ সমাজত দেখা যায়।

- ☞ মিচিং সমাজত পোহনীয়া জীৱ-জন্তু, হাঁহ-কুকুৰাক থ'বলৈ বাঁহেৰে নিৰ্মিত বিশেষ সঁজুলি ব্যৱহাৰ কৰে। গাহৰি থ'বলৈ 'য়েণ্ডম', কুকুৰা থ'বলৈ 'পীতুৰ' আৰু 'পতুম' নামৰ সঁজুলি ব্যৱহাৰ কৰে।
- ☞ বাঁহ-বেতৰ কৃষি সঁজুলিবোৰ নিৰ্মাণৰ পূৰ্বে নিৰ্মাণৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় কেঁচা সামগ্ৰীবোৰ ধোঁৱা চাঙত শুকোৱাই থোৱা পৰম্পৰা মিচিং সমাজত দেখিবলৈ পোৱা যায়।
- ☞ মাছ ধৰা সঁজুলি নিৰ্মাণত বাঁহ আৰু বেত সংমিশ্ৰিত ৰূপত ব্যৱহাৰ দেখা যায়। 'পৰাং' 'দিঙৰাং', 'তুংলি', 'ৰাংচাক' আদি সঁজুলিসমূহত বাঁহ আৰু বেতৰ সংমিশ্ৰণ দেখা যায়।
- ☞ লোকবাদ্যযন্ত্ৰ নিৰ্মাণত বাঁহশিল্পৰ উপস্থিতি দেখা যায়।
- ☞ তাঁতশালৰ সঁজুলি নিৰ্মাণ আৰু অলংকাৰ নিৰ্মাণত বাঁহ-বেতশিল্পৰ ভূমিকা আছে।

প্ৰাসংগিক গ্ৰন্থপঞ্জী

- কলিতা, নৰেন (সম্পা.)। *শিল্প আলোচনা*। যোৰহাটঃ অসম সাহিত্য সভা, ১৯৮৯। মুদ্ৰিত।
- কলিতা, মৃণাল চন্দ্ৰ। *আমাৰ বস্ত্ৰ আমাৰ সাজ*। গুৱাহাটীঃ ৰেখা প্ৰকাশন, ২০১১। মুদ্ৰিত।
- কাগয়ুং ভূপুৰ্ণি (সম্পা.)। *মিচিং সংস্কৃতিৰ আলোচনা*। গুৱাহাটীঃ সংশোধিত আৰু পৰিৱৰ্তিত সংস্কৰণ, ১৯৮৯। মুদ্ৰিত।
- কুলি, জৱাহৰ জ্যোতি। *মিচিং সংস্কৃতি*। খণ্ড-১, ডিব্ৰুগড়ঃ কৌস্তভ প্ৰকাশন, প্ৰথম প্ৰকাশ, ২০০৩। মুদ্ৰিত।
- গগৈ, চাও লোকেশ্বৰ। *অসমৰ লোক-সংস্কৃতি (দ্বিতীয় খণ্ড)*। নগাঁওঃ ত্ৰাণ্তিকাল প্ৰকাশন, ২০১১। মুদ্ৰিত।
- চলিহা, প্ৰদীপ। *পুৰণি অসমৰ কাৰিকৰী শিল্প*। গুৱাহাটীঃ অসম বিজ্ঞান সমিতি, ১৯৯৮। মুদ্ৰিত।
- টাইদ, টাবু। *একুঁকি নিবন্ধ*। ধেমাজিঃ প্ৰকাশক মিচিং আগম কাঁবাং, ২০০৭। মুদ্ৰিত।
- টানে, খগেন (সম্পা.)। *মিচিং সংস্কৃতিৰ ইটো-সিটো*। চিলাপথাৰঃ প্ৰতিজি অফ্‌চেট প্ৰিণ্টাৰ্ছ, প্ৰথম প্ৰকাশ, ২০০৭। মুদ্ৰিত।
- তালুকদাৰ, ধ্ৰুৱকুমাৰ। *অসমৰ লোক-শিল্পকলা*। গুৱাহাটীঃ বাণী মন্দিৰ, ২০১১। মুদ্ৰিত।
- দলে, বসন্ত কুমাৰ। *অসমৰ জনগোষ্ঠী- এটি পৰিচয়*। ধেমাজিঃ প্ৰকাশক অসম সাহিত্য সভা, ২০০৯। মুদ্ৰিত।
- দলে, আপেল। *মিচিং লোক-শিল্প কলা আৰু সাংস্কৃতিক দৰ্শন*। গুৱাহাটীঃ অসম জনজাতি আৰু অনুসূচিত জাতি গৱেষণা প্ৰতিষ্ঠান, প্ৰথম প্ৰকাশ, ১৯৯৮। মুদ্ৰিত।
- দাস, যুগল। *অসমৰ লোক কলা*। গুৱাহাটীঃ অসম প্ৰকাশন পৰিষদ, প্ৰথম প্ৰকাশ, ১৯৬৮। মুদ্ৰিত।

নেওগ, মহেশ্বৰ। (সংকলিত আৰু পুনঃ সম্পাদিত), অৰুনোদই গুৱাহাটী : অসম প্ৰকাশন
পৰিষদ, । মুদ্ৰিত।
পেণ্ড, ইন্দ্ৰেশ্বৰ। মিচিং সমাজ আৰু সংস্কৃতিক। গুৱাহাটী : প্ৰকাশক অসম জনজাতি আৰু
অনুসূচিত জাতি গৱেষণা প্ৰতিষ্ঠান, ২০০৩। মুদ্ৰিত।
পেণ্ড, গনেশ। মিচিং জন-সাহিত্য। চিলাপথাৰ, ধেমাজি : কাকলি প্ৰকাশন, ১৯৯৬। মুদ্ৰিত।
বৰুৱা, বিৰিঞ্চি কুমাৰ। অসমীয়া ভাষা আৰু সংস্কৃতি। গুৱাহাটী : লয়াৰ্চ বুক ষ্টল, ১৯৫৭।
মুদ্ৰিত।
মিলি, বজ্জেশ্বৰ। আৰু গোহাঁই, পুণ্য লতা। অসমৰ লোক-কলা। ধেমাজি : কিৰণ প্ৰকাশন,
।
মুদ্ৰিত।
শৰ্মা, নবীনচন্দ্ৰ। অসমৰ সাংস্কৃতিক ইতিহাস (দ্বিতীয় খণ্ড)। যোৰহাট : প্ৰকাশক অসম সাহিত্য
সভা, ২০০৯। মুদ্ৰিত।
শৰ্মা, নবীনচন্দ্ৰ। অসমৰ লোক-সংস্কৃতিৰ আভাস। গুৱাহাটী : বাণী প্ৰকাশ, ২০১১। মুদ্ৰিত।

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

pages:69-90

অসমীয়া ভাষাৰ শব্দ-সম্ভাৰ : এটি বিশ্লেষণাত্মক অধ্যয়ন

ড° ৰত্নেশ্বৰ মিলি

সহকাৰী অধ্যাপক, অসমীয়া বিভাগ, ললিত চন্দ্ৰ ভাটালী মহাবিদ্যালয়

ই-মেইল : ratneswarmili@gmail.com

সংক্ষিপ্তসৰ :

আৰ্যসম্ভূত অসমীয়া ভাষা এক ঐতিহ্যপূৰ্ণ সমৃদ্ধিশালী ভাষা। বৈচিত্ৰ্যপূৰ্ণ মৌলিক শব্দৰে চহকী অসমীয়া ভাষাটোৰ সমৃদ্ধিশালীৰ ক্ষেত্ৰত আন আন বিভিন্ন উৎসৰ পৰা অহা শব্দবোৰে যথেষ্ট ইন্ধন যোগাইছে। বিজ্ঞান আৰু প্ৰযুক্তিবিদ্যা; অভাৱ পূৰণ; অৰ্থনৈতিক, ৰাজনৈতিক, সামাজিক, শৈক্ষিক; ধাৰ বা ঋণগত; অন্যান্য ভাষাৰ লগত যুগজোৰা সহ-অৱস্থান ইত্যাদি কাৰণত বিভিন্ন উৎসৰপৰা অহা শব্দবোৰে অসমীয়া ভাষাটোক চহকী কৰি তোলাৰ লগতে প্ৰকাশিকা শক্তি বৃদ্ধি কৰিছে। তদুপৰি ধ্বনি, ৰূপ, বাক্য আদি গঠনত সুকীয়া মাত্ৰা প্ৰদান কৰিছে। আমাৰ এই আলোচনাত অসমীয়া ভাষাত কিদৰে বিভিন্ন উৎসৰ পৰা ভিন ভিন শব্দ সোমাই পৰিছে, ৰূপ সাধনত অৰিহণা যোগাইছে এয়া ফাঁহিয়াই চোৱাৰ প্ৰয়াস কৰা হ'ব।

সূচক শব্দ : অসমীয়া ভাষা, শব্দ-সম্ভাৰ, আৰ্য, অনা-আৰ্য, দেশী, বিদেশী

অৱতৰণিকা :

ভাৰতৰ একেবাৰে পূৰ্ব প্ৰান্তত অৱস্থিত অসম মূলুকত প্ৰচলিত আৰ্যভাষাসম্ভূত অসমীয়া ভাষাৰ শব্দ-সম্ভাৰত স্বকীয় বা মৌলিক শব্দবিলাকৰ উপৰি আন আন ভাষাৰপৰা অহা অসংখ্য

শব্দ পোৱা যায়, যিবোৰে ভাষাটোৰ প্ৰকাশিকা শক্তি বৃদ্ধি কৰাৰ লগতে শব্দ-সম্ভাৱকো চহকী আৰু সমৃদ্ধিশালী কৰি তুলিছে।

অসমীয়া ভাষাৰ শব্দ-ভাণ্ডাৰ বুলিলে এক ব্যাপক ক্ষেত্ৰক বুজায়। (পাঠক ৯৭) এই ব্যাপক ক্ষেত্ৰখনত সংস্কৃতৰ পৰা পোনপটীয়াকৈ নতুবা পৰিৱৰ্তনৰ মাজেদি অহা শব্দবিলাকৰ উপৰি অনাৰ্য আৰু বিদেশী শব্দবোৰৰ সমাহৰণ ঘটিছে। সেই বিভিন্ন ভাষা বা উৎসসমূহৰ পৰা অসমীয়া ভাষাত দুই ধৰণে শব্দ সোমাব পাৰে, প্ৰত্যক্ষভাৱে অৰ্থাৎ সেই ভাষা কোৱা মানুহৰ সৈতে প্ৰত্যক্ষ সম্পৰ্ক বা মিলামিছাৰ যোগেদি আৰু পৰোক্ষভাৱে অৰ্থাৎ সাহিত্যৰ যোগেদি। এই দুই ধৰণে সোমোৱাৰ উপৰি কিছুমান ভাষাৰ শব্দ অন্য ভাষাৰ যোগেদিহে সোমায়। এই কথাবোৰৰ লগত অৰ্থনৈতিক, সামাজিক, সাংস্কৃতিক, ৰাজনৈতিক, শৈক্ষিক আদি কাৰণ জড়িত হৈ থাকে। ধাৰ বা ঋণবশতঃ কাৰণতো অসমীয়া ভাষাত অন্য ভাষাৰ পৰা শব্দ সোমাইছে। এনেদৰে বিভিন্ন কাৰণত বিভিন্ন ভাষা বা উৎসৰ পৰা অহা শব্দৰ সমষ্টিৰে অসমীয়া ভাষাৰ শব্দ-সম্ভাৰ নিৰ্মিত।

অধ্যয়নৰ উদ্দেশ্য :

অসমৰ প্ৰধান সংযোগী ভাষা অসমীয়া ভাষাৰ শব্দ-সম্ভাৰত কি কি উৎসৰ পৰা শব্দ সোমাই আছে এয়া ফাঁহিয়াই চোৱাৰ উদ্দেশ্যে আলোচনা পত্ৰখন প্ৰস্তুত কৰা হৈছে।

অধ্যয়নৰ পদ্ধতি :

অসমীয়া ভাষাৰ শব্দ-সম্ভাৰ শীৰ্ষক বিষয় আলোচনা কৰোঁতে বিশ্লেষণাত্মক পদ্ধতি গ্ৰহণ কৰা হৈছে।

অধ্যয়নৰ সমল :

এই আলোচনা পত্ৰখন প্ৰস্তুত কৰিবলৈ যাওঁতে বিভিন্ন গৱেষণামূলক গ্ৰন্থৰ সহায় লোৱা হৈছে।

মূল বিষয়ৰ আলোচনা :

ভাষাবিদ তথা পণ্ডিতসকলে বিভিন্ন উৎসৰ পৰা অহা অসমীয়া ভাষাৰ শব্দৰাজিক ভিন ভিন শ্ৰেণীত অন্তৰ্ভুক্ত কৰি আলোচনা কৰা দেখা যায়। কালিৰাম মেধিয়ে চাৰিটা (মেধি ১০৫-১১০), বাণীকান্ত কাকতিয়ে ছয়টা (Kakati 22-55), বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱাই চাৰিটা (বৰুৱা, বিৰিঞ্চি কুমাৰ ১০), সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মাই পাঁচটা (শৰ্মা ১৪), উপেন্দ্ৰনাথ গোস্বামীয়ে প্ৰধানতঃ ছয়টা (গোস্বামী, উপেন্দ্ৰনাথ ৯৭), ৰমেশ পাঠকে চাৰিটা (পাঠক ৯৮), ভীমকান্ত বৰুৱাই আঠটা (বৰুৱা, ভীমকান্ত ১৩৬) ভাগত ভাগ কৰিছে।

অসমীয়া ভাষাৰ শব্দ-ভাণ্ডাৰৰ বিষয়ে ৰমেশ পাঠকে বহলাই আলোচনা কৰিছে। তেওঁ পূৰ্বসূৰী লেখকৰ আলোচনাবোৰ চালি-জাৰি চাই দোষ-ভ্ৰুটিবোৰ আঙুলিয়াই দি সেইবিলাকৰ আধাৰতে অসমীয়া ভাষাৰ শব্দ-ভাণ্ডাৰৰ বিভিন্ন উৎসসমূহ নিৰূপণ কৰিছে আৰু সেই উৎসসমূহৰ পৰা কেনেকৈ কি কাৰণত বিভিন্ন শ্ৰেণীৰ শব্দ অসমীয়া ভাষাত ব্যৱহৃত হৈছে এই বিষয়ে উদাহৰণসহ বহলাই আলোচনা কৰিছে। তেওঁৰ অসমীয়া ভাষাৰ শব্দৰ শ্ৰেণী বিভাজন এনে

ধৰণৰ—

- ১) সংস্কৃত/আৰ্যমূলীয় শব্দ : (ক) তৎসম (খ) অৰ্দ্ধ-তৎসম (গ) তদ্ভৱ
২) অনা-আৰ্যমূলীয় শব্দ : (ক) অষ্ট্ৰিক (খ) তিব্বত-বৰ্মী (গ) তাই-আহোম (ঘ) দ্ৰাবিড়ী
৩) ধাৰ কৰা শব্দ : (ক) ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ (খ) ভাৰতৰ বাহিৰৰ (গ) অনুবাদ : (অ) অনুদিত (আ) পাৰিবাৰিক।
৪) অশ্ৰেণীভূক্ত শব্দ : (ক) মিশ্ৰিত (খ) ধ্বন্যাঙ্ক (গ) যুৰীয়া শব্দ (পাঠক ৯৯)

এইবিলাকৰ উপৰি অসমীয়া ভাষাৰ শব্দ-ভাণ্ডাৰত মূল অমীমাংসিত, আত্মীকৰণ ঘট, লোক-ব্যুৎপত্তিজাত শব্দ (হাকাচাম, ৰাভা কথিত ভাষা আৰু অসমীয়া ভাষা : এটি তুলনা ৪০৪) আদিৰ প্ৰয়োগ উল্লেখনীয়।

আমাৰ আলোচনাত বিভিন্ন পণ্ডিতৰ শ্ৰেণী বিভাজন সামৰি লোৱা হৈছে যদিও ৰমেশ পাঠকৰ অসমীয়া শব্দমালাৰ শ্ৰেণীবিভাজনৰ আলোচনাই হৈছে প্ৰধান আধাৰ। তলত অসমীয়া ভাষাৰ বিভিন্ন উৎসমূহৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হ'ল—

সংস্কৃত/আৰ্যমূলীয় শব্দ :

অবিকৃত আৰু বিকৃতভাৱে সংস্কৃতৰ পৰা অসমীয়াত ব্যৱহৃত শব্দবোৰেই হ'ল সংস্কৃত বা আৰ্যমূলীয় শব্দ। আৰ্যভাষাসমূহত ভাষা হিচাপে অসমীয়া ভাষাত সংস্কৃত মূলীয় শব্দৰ প্ৰচলনেই সৰ্বাধিক। অসমীয়া ভাষাৰ মূল হিচাপে পৰিগণিত সংস্কৃতমূলীয় শব্দবিলাকৰ অবিহনে অসমীয়া ভাষাৰ অস্তিত্ব আৰু স্থায়ীত্ব কল্পনা কৰা কঠিন।

তৎসম শব্দ :

লেখোঁতে ব্যৱহাৰ কৰা সংস্কৃতৰে সৈতে একে যেন দেখা শব্দবোৰৰ প্ৰায়ভাগেই দেখাত তৎসম হ'লেও অসমীয়া উচ্চাৰণৰ কাৰণে অৰ্দ্ধ-তৎসম ৰূপ লয়। (গোস্বামী, উপেন্দ্ৰনাথ ৮০) আক্ষৰিক অৰ্থত অসমীয়া ভাষাত তৎসম শব্দ নাই। (পাঠক ১৫-১৬) কিয়নো অসমীয়া ভাষাত সংস্কৃত শব্দবোৰৰ উচ্চাৰণ ৰক্ষিত হোৱা নাই। সেইবুলি সেই শব্দবোৰ তৎসম শব্দ নুবুলি নোৱাৰি। সেই শব্দবোৰ ভাষাৰ জন্ম কালৰ পৰা এতিয়ালৈকে সংস্কৃতৰ ব্যাকৰণগত নীতি-নিয়ম (যেনে— বানান পদ্ধতি, সন্ধি-সমাস, ৭-ত্ব বিধি, য-ত্ব বিধি) অনুসৰি অসমীয়াত ব্যৱহৃত হৈ আছে। গতিকে সংস্কৃতৰ পৰা কোনো পৰিৱৰ্তন বা সলনি নোহোৱাকৈ অসমীয়া ভাষাত ব্যৱহৃত শব্দবোৰেই হ'ল তৎসম শব্দ। উদাহৰণস্বৰূপে— অশ, আকাশ, ইন্দ্ৰ, ঈশ্বৰ, উমা, কৰ্ম, কলা, কাল, কৃষ, কৃষক, কৃষি, গতি, গ্ৰহ, চন্দ্ৰ, জল, দুৰ্বাৰ, পিতা, দেৱ, দৈৱ, নদী, নক্ষত্ৰ, মন্ত্ৰ, শিল্প, সাহিত্য, ধৰ্ম, সূৰ্য্য ইত্যাদি।

অৰ্দ্ধ-তৎসম শব্দ :

এই শ্ৰেণীৰ শব্দবোৰ উচ্চাৰণত সামান্য বিকৃত হৈ অসমীয়া ভাষাত ব্যৱহাৰ হৈছে। এইবোৰত সংস্কৃতৰ ৰূপ নাই অথবা শব্দৰ বৈশিষ্ট্য নাই; কথ্য ৰূপৰ লগত ৰজিতা খোৱাকৈ কঠিন যুক্তাক্ষৰ সৰলীকৃত হয় মাথোন। উল্লেখনীয়, এই শব্দবোৰ অসমীয়া ভাষাত ব্যৱহাৰ

কৰোঁতে অৰ্থৰ কোনো পৰিৱৰ্তন নঘটে। তৎসম শব্দৰ দৰে একে থাকে ; কিন্তু কেতিয়াবা অৰ্থ পৰিৱৰ্তন হোৱা দেখা যায়। যেনে— ধৰ্ম>ধৰম, ভক্ত>ভকত আদিত মূলৰ অৰ্থ একেদৰে আছে ; কিন্তু ৰক্ত>ৰকত, মৰ্ম>মৰম, প্ৰীতি> পীৰিতি আদিত অৰ্থৰ সলনি হৈছে। (পাঠক ১০০) গতিকে সংস্কৃতৰ পৰা উচ্চাৰণত সামান্য পৰিৱৰ্তন হৈ অসমীয়া ভাষাত ব্যৱহৃত শব্দবোৰেই হ'ল অৰ্দ্ধ-তৎসম শব্দ। এনে পৰিৱৰ্তনত বিশেষকৈ যুক্ত ব্যঞ্জনবোৰ সৰল হয়। অৰ্থাৎ সংযুক্ত ধ্বনিবোৰ স্বৰধ্বনিৰ আগমনৰ যোগেদি সৰল হোৱা দেখা যায়। তলত কেতবোৰ অৰ্দ্ধতৎসম শব্দ উল্লেখ কৰা হ'ল—

ভকতি<ভক্তি, মুকুতি<মুক্তি, মৰম<মৰ্ম, চেনেহ<স্নেহ, যতন<যত্ন, ধৰম<ধৰ্ম, কৰম<কৰ্ম, অগনি<অগ্নি, শুকুলা<শুক্লা, সৰগ<স্বৰ্গ, কিৰপিন<কৃপণ, সতি<সত্য, অইন<অন্য, ৰতন<ৰত্ন, পদুম<পদ্ম, ৰাইজ<ৰাজ্য ইত্যাদি।

তদ্ভৱ শব্দ :

এই শ্ৰেণীৰ শব্দবোৰ পোনে পোনে সংস্কৃতৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা নাছিল; খৃঃ পূঃ ষষ্ঠৰ পৰা খ্ৰীষ্টাব্দ দশম শতিকা পৰ্যন্ত মধ্য ভাৰতীয় আৰ্যভাষা স্তৰ অৰ্থাৎ পালি, প্ৰাকৃত আৰু অপভ্ৰংশ ভাষাৰ মাজেদি বিৰাট পৰিৱৰ্তনৰ পিছতহে তদ্ভৱ শব্দবোৰৰ উদ্ভৱ। বিশেষতঃ সংস্কৃতৰ পৰা প্ৰাকৃতৰ মাজেদি অসমীয়াত সোমোৱা শব্দবোৰ নতুন ৰূপ লৈছে। এই শব্দবোৰ নৱ্য ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাই উত্তৰাধিকাৰী সূত্ৰে লাভ কৰিছে। গতিকে পালি, প্ৰাকৃত আৰু অপভ্ৰংশ স্তৰৰ মাজেদি পৰিৱৰ্তন লাভ কৰি অসমীয়াত ব্যৱহৃত শব্দবোৰক তদ্ভৱ শব্দ বোলে। প্ৰাকৃত স্তৰ বা মধ্যভাৰতীয় আৰ্য ভাষা স্তৰ গৰাকি উদ্ভৱ হোৱাৰ কাৰণে কোনো কোনো পণ্ডিতে এই শ্ৰেণীৰ শব্দসমূহক প্ৰাকৃতজ বুলিও কয়। (বৰুৱা, বিৰিঞ্চিকুমাৰ ১৫-১৬)

অসমীয়া ভাষাত প্ৰচলিত সংস্কৃতমূলীয় শব্দবিলাকৰ ভিতৰত সৰহভাগেই তদ্ভৱ শব্দ। এই শব্দসমূহ অৰ্দ্ধ-তৎসম শব্দবিলাকৰ আগতেই অসমীয়াত সোমাইছে। (পাঠক ১০৭) অসমীয়া ভাষাত ব্যৱহাৰ হোৱা ভালেমান ঘৰুৱা শব্দ, শৰীৰৰ অংগ-প্ৰত্যংগ বুজোৱা শব্দ, গছ-গছনি বুজোৱা শব্দ, ফল-মূলৰ গছ বুজোৱা শব্দ, শাক-পাচলিবাচক শব্দ, ফুল-গছ-লতিকাৰ নাম, জীৱ-জন্তুৰ নাম, পোক-পৰুৱাৰ নাম, চৰাই-চিৰিকটিৰ নাম, মাছ-পুঠিৰ নাম, দৈনন্দিন জীৱনত ব্যৱহৃত শব্দ, দিন-মাহ আদিৰ নাম, সংখ্যাবাচক শব্দ, গুণবাচক বিশেষণ, সৰ্বনাম, ক্ৰিয়া, অব্যয় শব্দ আদি তদ্ভৱ শব্দৰ অন্তৰ্ভুক্ত। তদ্ভৱ শব্দৰ বিষয়ে বহু পণ্ডিতে উদাহৰণসহ বহলাই আলোচনা কৰা দেখা যায়। (বৰুৱা, বিৰিঞ্চিকুমাৰ ১৫-১৬) এই সম্পৰ্কত আমাৰ আলোচনা দীঘল নকৰি তলত কেতবোৰ তদ্ভৱ শব্দ উল্লেখ কৰা হ'ল—

সংস্কৃত	প্ৰাকৃত	তদ্ভৱ
ঘৃত	ঘিঅ	ঘী, ঘীউ
দক্ষিণ	দক্খিন	দখিন
জ্যোৎস্না	জোন্হা	জোনাক
অদ্য	অজ্জ	আজি
ভাতৃকঃ	ভাইঅ	ভাই ইত্যাদি।

এইবিলাকৰ উপৰি গুণবাচক বিশেষণ শব্দ (সঁচা<সত্য, মিছা<মিথ্যা, ভাল<ভদ্ৰ, ক'লা<কালক, হালধী<হৰিদ্ৰ); সৰ্বনাম শব্দ (মই<ময়া, আমি<অম্মে, আপোন<আত্মন, তই<ত্বয়); অব্যয় শব্দ (যিহকে<যদাহি, তিহকে<তদাহি, আৰু<অপৰ); ক্ৰিয়াবাচক শব্দ (কৰে<কৰোতি, খায়<খাদতি, শুনে<শৃণোতি, দিয়ে<দদতি, হয়<ভৱতি, যায়<যাতি); সংখ্যাবাচক শব্দ কুৰি আৰু হাজাৰ বাদ দি বাকী সকলোবোৰ শব্দ (পাঠক ১০৭) আদি উল্লেখ কৰিব পাৰি।

অনা-আৰ্য মূলীয় শব্দ :

পণ্ডিতসকলৰ মতে অসমীয়া ভাষা অনা-আৰ্য ভাষাৰ সাগৰৰ মাজত এটা দ্বীপৰ দৰে অৱস্থান কৰি আছে। অনা-আৰ্য বা আৰ্যভিন্ন ভাষাৰ পৰিৱেশনিত অৱস্থান কৰাৰ কাৰণে অসমীয়া ভাষাত অনা-আৰ্য উপাদান ভৰপূৰ। বাণীকান্ত কাকতিকে প্ৰমুখ্য কৰি বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱা, ৰমেশ পাঠক, উপেন ৰাভা হাকাচাম প্ৰভৃতি লোকে অনা-আৰ্য ভাষা সম্পৰ্কে বহুলাই আলোচনা কৰিছে। কাকতিয়ে তিনিটা ভাগত ভগাই আলোচনা কৰিছে—

১) অষ্ট্ৰ' এচিয়াটিক : (ক) খাচি, (খ) কোল আৰু (গ) মালয়

২) তিব্বত-ৰমী, বড়ো

৩) থাই আহোম (Kakati 25)

উল্লেখিত শ্ৰেণীসমূহৰ উপৰি দেশজ বা অনা-আৰ্য মূলীয় শব্দসমূহৰ ভিতৰত দ্ৰাবিড়ী শব্দবোৰকো সন্নিবিষ্ট কৰিব পাৰি।

অষ্ট্ৰিক শব্দ :

পণ্ডিতসকলে পৃথিৱীৰ অন্যতম অষ্ট্ৰিক ভাষা পৰিয়ালক দুটা শাখাত ভগাইছে— অষ্ট্ৰ' এচিয়াটিক আৰু অষ্ট্ৰ' নেচিয়ান। ইয়াৰে ভাৰতবৰ্ষত প্ৰচলিত অষ্ট্ৰ' এচিয়াটিক শাখাৰ অন্তৰ্গত খাচি, কোল-মুণ্ডা আৰু মালয় ভাষাৰ শব্দ অসমীয়া ভাষাত প্ৰচলন আছে বুলি কাকতিয়ে দেখুৱাইছে। খাচী ভাষা মেঘালয় (বৰ্তমানৰ) আৰু কোল-মুণ্ডা উপশাখাৰ চাওতালী, মুণ্ডাৰী, হো, ভূমিজ, খেৰিয়া, আবৰ আদি কিছুমান ভাষা অসমৰ চাহ-বাগিচাৰ অঞ্চলসমূহত প্ৰচলিত। অসমত চাহ-বাগিচাসমূহ গঢ় লৈ উঠাৰ বাবে অসমীয়া ভাষাত কোল-মুণ্ডাৰী, চাওতালী, ভূমিজ আদিৰ বিস্তৃত প্ৰভাৱ পৰে। তলত কাকতিৰ গ্ৰন্থখনৰ পৰাই উদাহৰণ হিচাপে খাচী, কোল-মুণ্ডা আৰু মালয় ভাষাৰ কেতবোৰ শব্দ তুলি দিয়া হ'ল। (Kakati 26)

খাচি ভাষাৰ লগত মিল থকা শব্দ :

কাৰৌ, কিংকাপ, খামোচ, খং, কমা, ডিঙা, ডাং, হেনো, জপা, জেংজেং, জহা, দোমোচা, মেথোন, এনেই, চোকোৰা, শালমনা, নোদোকা, সঞ্জাত, চুট, কেলা, ভাৰি, ভুৰ, ভুৰা আদি।

কোল (বা মুণ্ডাৰী)ৰ লগত সম্পৰ্কিত শব্দ :

আটা, আটোম-টোকাৰি, বিলা, ভঙুৱা, এৰা, ছতা, হুঁকৰি, জুনা, জুঁৰি, কদু, লাটুম, লেহেম, লুকমা, মাই, মাইকী, মুগা, মুঠন, উবুৰিয়া, উতনুৱা, সেৰেকা, চিকৰা, চোঙা, সুঁতা, টুপুৰা আদি।

চাওতালীৰ লগত মিল থকা শব্দ :

আকোগোজা, আলাবাদু, আঁত, আঠকুৰিয়া, ভিৰা, ভোদা, ভুতকুৰ, বাচ, বোঁকা, জুহাল,

চফল, দোবোলা, ডিপ, ঢক, ঢোপ, দোধোৰমোদোৰ, ডাক, গাব, গহৰি, হাটীপটি, পাহাৰ, তপা আদি।

মালয়ৰ লগত মিল থকা শব্দ :

অকণ, আতা, আচুসুতা, বগা, বেটী, বেজবেজ, বিলা, বিলাক, বাটলগুটি, ভোদা, বুটল, গাহৰি, গিলাক, জহামল, কুকুৰনেছীয়া, কৰক, কপৌফুল, কেৰ্কেটুৱা, কানি, লতা মাকৰি ইত্যাদি।

কাকতিয়ে {-ঙলা, -গিলাক, -বিলাক} আদি বহুবচনাত্মক প্ৰত্যয়; প্ৰাগজ্যোতিষ, কামৰূপ, কামাখ্যা, কমতা, হাৰুপেশ্বৰ আদি ঠাইৰ নাম; পানীবাচক হো, হোং, তয়, তিউ আদিৰে গঠিত নদীৰ নাম আদি অষ্টিকসকলৰ পৰা আহিব পাৰে বুলি সম্ভাৱনা ব্যক্ত কৰিছে। (Kakati 26-41) ৰমেশ পাঠকেও অসমীয়া ভাষাৰ সম্বন্ধবাচক শব্দ ককাই, বাই আৰু সংস্কৃত মাদল-মাদুলি আদি শব্দ অষ্টিকসকলৰ পৰা আহিব পাৰে বুলি কৈছে। (পাঠক ১২৬ গণ্ডা, কুৰি, পোন আদি গণনা-বাচক শব্দ; শেষাংশত -ত, -তা, -তু স্থিত কাম-তা, চাম-তা, বক-তা, চাপত-গ্ৰাম, ধৰমতুল আদি স্থানবাচক; শেষাংশত -ঙ, -আঙ, -লাঙ স্থিত দিহিং, দিবং, দিচাং, তিলাও (ব্ৰহ্মপুত্ৰ) আদি নদীবাচক শব্দ অষ্টিকসকলৰ পৰা অহা বুলি পণ্ডিতসকলে কৈছে। (গোস্বামী, উপেন্দ্ৰনাথ ৫২) কুৰি, লেঙা 'ওখ' মুণ্ডাৰী-লঙা, হোলোং 'এবিধ ওখ গছ' মনখমেৰ-হলোন আদিও অষ্টিক ভাষাৰ পৰা আহিছে। (ভৰালি ১১৯)

তিব্বত-বৰ্মী ভাষাৰ শব্দ :

কাকতিয়ে চীন-তিব্বতীয় ভাষা পৰিয়ালৰ তিব্বত-বৰ্মী শাখাৰ অসম-বৰ্মী উপশাখাৰ বড়ো ঠালটোৰ অন্তৰ্গত ভাষাসমূহৰ বড়ো ভাষাৰ শব্দৰ বিষয়ে উল্লেখ কৰিছে। অসম-বৰ্মী শাখাৰ অন্যান্য ভাষাসমূহৰ দৰে উত্তৰ অসম শাখাৰ মিচিং ভাষাৰ লগতো প্ৰাগ-ঐতিহাসিক কালৰ পৰা অসমীয়া ভাষাৰ সম্পৰ্ক আছে। বিশেষকৈ ভৈয়ামলৈ নামি আহি অসমীয়া ভাষীৰ লগত সহ-অৱস্থান কৰাৰ পৰা সম্পৰ্ক গঢ় হৈ পৰে। ফলস্বৰূপে অসমীয়া ভাষাৰ শব্দ-ভাণ্ডাৰত তিব্বত-বৰ্মী বড়োৰ দৰে মিচিং ভাষাৰ শব্দও সোমাই পৰিছে। তদুপৰি অতি সাম্প্ৰতিক কালত বিভিন্ন কবিতা, উপন্যাস, গল্প আৰু নানা ধৰণৰ সংস্কৃতিমূলক প্ৰবন্ধৰ মাজেদি বিশেষ বিশেষ জনগোষ্ঠীৰ সংস্কৃতিমূলক শব্দ কিছুমান জনপ্ৰিয় হৈছে। (হাকচাম, অসমীয়া আৰু অসমৰ তিব্বতবৰ্মী ভাষা ১১৩) জনগোষ্ঠী বিশেষৰ তেনেকুৱা শব্দবোৰ সেই সেই জনগোষ্ঠী বিষয়ক অসমীয়া গীত-এলবাম, চুটি ছবি, দীৰ্ঘ ছবি, সংবাদ মাধ্যম আদিৰ যোগেদিও অধিক জনপ্ৰিয় হৈছে। আৰ্যমূলীয় অসমীয়া ভাষাত আৰ্য-ভিন্ন তিব্বত-বৰ্মী কেতবোৰ ভাষাৰ উপাদান সম্পৰ্কত পূৰ্বসূৰী গৱেষক-ভাষাবিদসকলে ইতিমধ্যে আলোচনা কৰিছে। তেওঁলোকৰ ভিতৰত সুনীতি কুমাৰ চেটাৰ্জী (চেটাৰ্জী ১৯৭৫), বাণীকান্ত কাকতি (Kakati 25), কালিৰাম মেধি (মেধি ১০৫-১১০), বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱা (বৰুৱা, বিৰিঞ্চিকুমাৰ ১৫-৩০), উপেন্দ্ৰনাথ গোস্বামী (গোস্বামী, উপেন্দ্ৰনাথ ৫১-৬১), প্ৰমোদ চন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য (ভট্টাচাৰ্য ১৯৭৪), ৰমেশ পাঠক (পাঠক ১২১-১৩০), নাহেন্দ্ৰ পাদুন (পাদুন ৫৪-৬৬), ভীমকান্ত বৰুৱা (বৰুৱা ভীমকান্ত ১১০-১২৫) উপেন ৰাভা হাকচাম (হাকচাম, অসমীয়া আৰু অসমৰ তিব্বতবৰ্মী ভাষা ৪৪-৬৬) প্ৰভৃতিৰ নাম উল্লেখনীয়। তেওঁলোকৰ আলোচনাৰ আধাৰত কেতবোৰ ভাষাৰ শব্দ

তলত উল্লেখ কৰা হ'ল—

বড়ো ভাষাৰ পৰা অহা শব্দ : বাণীকান্ত কাকতিয়ে কিছুমান ক্ৰিয়ামূল বা ধাতু, যৌগিক ক্ৰিয়া, গঠনমূলক প্ৰত্যয়েৰে গঠিত শব্দ আৰু অন্যান্য কেতবোৰ শব্দ বড়ো মূলৰ পৰা আহিব পাৰে বুলি মত প্ৰকাশ কৰিছে। তলত বাণীকান্ত কাকতিৰ গৱেষণা গ্ৰন্থখনৰ পৰা কেতবোৰ শব্দ তুলি দিয়া হ'ল—

ক) ধাতু : চেলেক, চেবা, গামা (?), জিৰা, ৰেপ, আগচ, গচক, ভেঁকুৰ, আচি, (Kakati 43)।

খ) যৌগিক ক্ৰিয়া : খাম বান্ধ, গবা মাৰ, বিৰ দি, থলামুৰি মাৰ ইত্যাদি, (Kakati 43)।

গ) অন্যান্য শব্দ : হাঁফলু, মাইহাং, চেৰেঙা, দখাৰ, হোলোঙা, উৰৈ কাঠ, ডাউক ইত্যাদি, (Kakati 43-44)।

ঘ) গঠনমূলক পৰ প্ৰত্যয় : -মা, -চা, -ম, -য়া আদিৰে গঠিত শব্দ, যেনে— বন্ধম, জলম, পেখম, লেহেম, লোধোমা, লুৰুমা, বদচা, কালচা, ৰাংচা, বাগচা, চেপেচা, কেৰেচীয়া, দেহেচীয়া, খৰচীয়া আদি (Kakati 45-46)।

এইবিলাকৰ উপৰি মূল সংস্কৃত বা আন ভাষাত বিচাৰি নোপোৱা কামৰূপী আৰু গোৱালপৰীয়া উপভাষাৰ সৈতে মিল থকা বড়ো ভাষাৰ বহু শব্দ অসমীয়াত সোমাইছে বুলি উপেন্দ্ৰনাথ গোস্বামীয়ে মত পোষণ কৰিছে। তেওঁ উল্লেখ কৰা তেনেকুৱা কেতবোৰ শব্দ তলত দিয়া হ'ল—

আগুৰি 'আগুৰ' কাম. আগুৰ, আগুবাঙ 'এবিধ বন', আথা 'এঠা', খথিয়া 'কঠীয়া' কাম. কৈথা, খৰম 'খৰম' কাম. খৰাম, খলমৌ 'এবিধ শাক' কাম. কলমৌ, খচি 'ধান কটা কাচি' কাম. কাচি, খাচি 'কঁহুৰা বন' কাম. কাঁহি, হাংথা 'হাকুঁটি' কাম. হাউঙতা/হাঙতা, হালায় 'হাল' ইত্যাদি। (গোস্বামী, উপেন্দ্ৰনাথ ৫২-৬৮) দি-উপসৰ্গ থকা নৈৰ নামবোৰো বড়োৰ পৰা হৈছে। যেনে— 'দিব্ৰু, দিহং, দিবং, দিখৌ, দিগবৈ, মঙ্গলদৈ ইত্যাদি। (বৰুৱা, বিৰিঞ্চি কুমাৰ ১৭) স্থানবাচক শব্দৰ ভিতৰত হাজো, হাকমা, বিহামপুৰ, দিছপুৰ আদিক বৰো ভাষাৰ বুলি ধৰা হৈছে। (গোস্বামী, উপেন্দ্ৰনাথ ১৮-২০) বাঁহেৰে নিৰ্মিত মাছধৰা কিছুমান সঁজুলিৰ নাম বড়ো গোষ্ঠীৰ পৰা আহিব পাৰে, যিবোৰ শব্দৰ ৰূপ সংস্কৃতত পোৱা নাযায়। যেনে—

প'ল, চোহৰা, লাঙি (জাল), খোকা, ভাঙনা/ভাঙন (মাছ), চেঙেলি (চেহগনা মাছ) ইত্যাদি। (পাঠক ১৪৮)

তদুপৰি চাওতালী ভাষাতো পোৱা পানীৰ সৈতে সম্পৰ্কিত টিং (নাওৰ টিং), টেকা, দলং, দোং আদি; জীৱ-জন্তুৰ সৈতে সম্পৰ্কিত হুদু, জিনাৰ, আগৰা (কামৰূপী), আল্লি (কামৰূপী), কৰঙা, বিজুলি (বাঁহ) আদি আৰু অন্যান্য কেতবোৰ শব্দ; যেনে—

মেনা, চাং, জপনা, হেঙাৰ, হোলোং, টং, ডাঙৰি, গাজি, টেকেলি, টোকোন, দোৱৰা, ফইটা, পৰমুতি, আৱৰা, খেচপেচ, খপৰা, দল (অষ্ট্ৰিক), ৰেত ইত্যাদি শব্দ বড়োৰ পৰা অহাৰ সম্ভাৱনা আছে। (পাঠক ১১৩-১১৮)

বড়োমূলীয় বুলি স্বীকৃত বড়ো ভাষাৰ সৈতে সম্পৰ্কিত নিঃসন্দেহে অসমীয়াত ব্যৱহৃত কেতবোৰ শব্দ হ'ল—

খালৈ<খোৱায়, চাং<চাঙি<চাঙ্গটি<বৈছাং, জখলা<জাংখা, জেং<জেং, ন-গছ<গছা-গাছা, জাবৰ<জাবৰ, বৰদৈচিলা<বাৰ-দুই-চিখলা, ববাব (বেবা), লফা (লাংফাই) ইত্যাদি।^{১১}

বড়ো বৰ্গীয় দেউৰী শব্দ :

কটৰা, কৰুৱা (কুৰুৱা) তু. কুৰুৱাঙ (মিচিং), কেটেঙা, চিৰিং চাপৰি, দেই, পোলোঙা, পুলুঙ ইত্যাদি।

মিচিং ভাষাৰ শব্দ :

অইনিতম<অইনিংতম ‘মিচিঙৰ এটা লোকগীত’, অগৰং-বগৰং ‘বেবেৰিবাং কথা’, অফলা ছিগা<অপলাচিগা ‘শিৱসাগৰৰ দিচাংমুখৰ এখন মিচিং গাঁও’, অকাজান<অঙকাক জান ‘ধেমাজিৰ এখন ঠাই’, অয়ান ‘লক্ষীমপুৰ জিলাৰ এখন মিচিং গাঁও’, আপং ‘মিচিঙৰ এবিধ পানীয় খাদ্য’, ‘আলি-আই-লিগাং<আলি-আংয়ে-লুগাং ‘মিচিংসকলৰ এটি প্ৰধান লোক উৎসৱ’, ‘ৰিবি গাচেং<ৰিংবি গাচাঙ ‘মহিলাই পিন্ধা সাজ’, ৰিগ্‌বি ‘জোনাইৰ এখন ঠাই’, ৰুক্‌চিন ‘জোনাই মহকুমা হৈ অৰুণাচলৰ পাচিঘাটলৈ সোমোৱা দ্বাৰ আৰু তাতেই অৱস্থিত এখন গাঁও’, কাৰিঙচুক ‘ধেমাজিৰ এখন ঠাই’, কাৰ্কি চুক ‘মাজুলীৰ এখন গাঁও’ ইত্যাদি।

তদুপৰি ‘চি’ আৰু ‘দি’ উপসৰ্গৰে গঠিত নদীবাচক আৰু ঠাইবাচক কেতবোৰ শব্দ মিচিং ভাষাৰপৰা অসমীয়াত সোমাইছে বুলি কোৱাৰ থল আছে। যেনে—

‘চিকাং, চিয়াং, চিয়াম, চিজি, চিকাৰি, চিমেন চাপৰি<চিমুন+চাপৰি, চিচি/চিচিৰি ‘দিহিঙৰ সুঁতি’, চিৰিপানী, চিলে<চিলী, দিচাং<দুচাং (নাও বাই উজুওৱা) ‘শিৱসাগৰৰ মিচিং অধ্যুষিত অঞ্চল’, দিখৌ<দুকং ‘নাওৰে পাৰাপাৰ হোৱা’, ডিমৌ<আদি+আমং (পাহাৰীয়া বা ওখ মাটি বা ঠাই) ‘ধেমাজিৰ এখন ঠাই’ ইত্যাদি। লাংলি, ৰায়াং, ৰত্কে আদি ধেমাজিৰ আন আন ঠাইৰ নামো মিচিঙৰ পৰা অসমীয়ালৈ আহিছে।

তদুপৰি মিচিঙৰ যিমানবোৰ গোত্ৰ আৰু উপাধিৰ নাম আছে গোটেইবিলাক অসমীয়া ভাষাৰ শব্দ-সম্ভাৰত সংযোজিত হৈছে।

কেতবোৰ যুৰীয়া শব্দৰ প্ৰথম শব্দ, যেনে— মিৰি (+নৈ), চিৰকি (+নৈ), চিকাং (+নৈ), পেমপেলা (+নৈ), কংব (+চাপৰি), চিমেন<চুমুন (+চাপৰি), চিলা (+পথাৰ), লিকা (+বালি), মুৰং (+ঘৰ), কাৰেং<কাৰী (+চাপৰি), চুক-কোন<চুংকেন আদিও মিচিঙৰ পৰা আহিব পাৰে।

কেতবোৰ যৌগিক ক্ৰিয়া লোৱা<লা, গবামাৰ<গংগাব, চেপ্<চেপামাৰ<চাংগাব আদিও মিচিঙৰ পৰা আহিছে বুলিব পাৰি।

থাই আহোম শব্দ :

থাই-চীন বা শ্যাম চীনেী ভাষা পৰিয়ালৰ শ্যামীয় শাখাৰ এটি প্ৰধান উপশাখা হ’ল আহোম। এই আহোম ভাষী লোকসকল প্ৰথমে ১২২৮ খ্ৰীষ্টাব্দত চুকাফাৰ নেতৃত্বত উজনি অসমত প্ৰৱেশ কৰি অসমৰ কিছু অংশ নিজৰ অধীন কৰি আহোম ৰাজত্বৰ পাতনি মেলে আৰু ছয়শ বছৰ কাল ৰাজত্ব কৰে; কিন্তু ছয়শ বছৰ কাল ৰাজত্ব কৰা আহোমসকলৰ প্ৰভাৱ অসমীয়া ভাষাত তেনেই কম। খুউব কম জনসংখ্যা, ব্যৱসায়-বাণিজ্য নকৰা, একেলগে একে ঠাইতে থুপ থাই বাস কৰা, নিজ দেশৰ তিবোত মানুহ লগত নানি থলুৱা ছোৱালীৰ লগত সঘন বৈবাহিক

সম্পৰ্ক স্থাপন কৰি অসমীয়া ভাষা-সংস্কৃতি গ্ৰহণ কৰা, সাংস্কৃতিকভাৱে চহকী নোহোৱা, হিন্দুধৰ্ম গ্ৰহণ কৰা, অসমীয়া ভাষাক মাতৃভাষা হিচাপে গ্ৰহণ কৰি দৈনন্দিন জীৱন ধাৰণ আৰু শাসন কাৰ্যত ব্যৱহাৰ কৰা আদি কাৰণত আহোমসকলৰ ভাষা ৰজাঘৰীয়া ভাষা হিচাপে ৰাজসভাত মৰ্যাদা লাভ কৰিব নোৱাৰিলে। অসমীয়া ভাষাত ব্যৱহৃত কেইটামান আহোম শব্দ হ'ল—

বানবাতি, বেঙা, বুৰঞ্জী, মাইহাং, মিত-দা, মৈদাম, ৰং, লিক্‌টো, লিগিৰা, লিংলাং, হেংদাং ছুৱধৰা, স্বৰ্গদেউ, লিগিৰী, কাৰেং ইত্যাদি।

দ্ৰাবিড় শব্দ :

কালিৰাম মেধি, বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱা, ভগৱান মৰল প্ৰভৃতি ভাষাতত্ত্ববিদে 'অসমীয়া ভাষাত দ্ৰাবিড় উপাদান', 'দ্ৰাবিড় ভাষীৰ দান' শীৰ্ষক আলোচনা আগবঢ়াইছে। আলোচনা প্ৰসঙ্গত বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱাই মত প্ৰকাশ কৰিছে এনেদৰে— “দ্ৰাবিড় ভাষাগোষ্ঠীৰ পৰা সংস্কৃতলৈ বহু শব্দ আহিছে। তাৰে কিছুমান উত্তৰাধিকাৰী সূত্ৰে অসমীয়া ভাষায়ো পাইছে।” তেওঁৰ 'দ্ৰাবিড় ভাষীৰ দান' নামৰ প্ৰবন্ধৰ পৰা অসমীয়া ভাষাত ব্যৱহৃত কেতবোৰ দ্ৰাবিড় শব্দ তুলি দিয়া হ'ল—

অগৰু, অনল, অলস, উলুখল, কঙ্ক, কুট, কঠিন, কাজিকা (কাঁজী-পানী), কানন, কুণ্ডল, খল (দুপ্ত), গণ্ড (গাঁৰ), চেপেটা, তুলা (কপাহ), নীৰ, পণ, পণ্ডিত, পূজা, বলয়, ময়ূৰ আদি। (ভৰালি ১৩১)

উল্লিখিত অনা-আৰ্য বা আৰ্য-ভিন্ন উৎসৰ শব্দবোৰৰ উপৰি তামিল আৰু তেলেগু ভাষাৰ দুটামান শব্দ উল্লেখ কৰিব পাৰি—

(ক) তামিল শব্দ : কুলি (কুল্লিকাৰণ), কেৰেয়া (কিৰাময়), নিচা (নিছা) আদি।

(খ) তেলেগু শব্দ : আবু (আৰব)।

ধাৰ কৰা শব্দ :

প্ৰত্যক্ষ অৰ্থাৎ কোনো এটা ভাষা কোৱা লোকে অন্য এটা ভাষা কোৱা মানুহৰ সৈতে প্ৰত্যক্ষ সম্পৰ্ক বা মিলামিছাৰ যোগেদি আৰু পৰোক্ষ অৰ্থাৎ সাহিত্যৰ যোগেদি কোনো এটা ভাষাই অন্য এটা ভাষাৰ ওপৰত প্ৰভাৱ পেলায় আৰু তাৰ ফলস্বৰূপে প্ৰভাৱিত ভাষাই সেই ভাষাটোৰ পৰা শব্দ গ্ৰহণ কৰে। তদুপৰি ধাৰ কৰিও এটা ভাষাই অন্য ভাষাৰ পৰা শব্দ গ্ৰহণ কৰা পৰিলক্ষিত হয়। ধাৰৰ ক্ষেত্ৰত ঘাইকৈ দুটা উদ্দেশ্যই ক্ৰিয়া কৰে— অভাৱ পূৰণ (need fillings motive) আৰু সমীহ বা শ্ৰদ্ধা (prestige motive)। সাংস্কৃতিক, সামাজিক, অৰ্থনৈতিক আদি ক্ষেত্ৰত নতুন ভাৱধাৰা বা বস্তুৰ আমদানি হ'লে আৰু সেইবোৰ বুজাবলৈ নিজৰ ভাষাত শব্দৰ নাটনি হ'লে এটা জাতিয়ে অন্যৰ পৰা শব্দ ধাৰ কৰে। এনেদৰে ধাৰ কৰা শব্দকে অভাৱ পূৰণৰ বাবে ধাৰ কৰা বোলে। ফুটবল, ক্ৰিকেট আদি খেলৰ সৈতে সম্পৰ্কিত শব্দ, বৈজ্ঞানিক যন্ত্ৰপাতি, ঔষধ আদিৰ নাম— এনে বহু কাৰণত আমাৰ ভাষাই শব্দ ধাৰ কৰিব লগা হৈছে। আনহাতে নিজৰ ভাষাটোতকৈ অন্য ভাষা উচ্চ বুলি ভাৱিও কেতিয়াবা শব্দ গ্ৰহণ কৰা হয়। ইয়াৰ ফলত নিজৰ ভাষাত থকা শব্দ এলাগী হৈ পৰে আৰু নতুনকৈ অহা শব্দই বৰপীৰা পাৰি বহে। অসমীয়া ভাষাত এই দ্বিতীয় কাৰণতো বহু শব্দ সোমাইছে। 'কোঠা'ৰ সলনি 'ৰুম',

‘সভা’ৰ সলনি ‘মিটিং’, ‘বিশ্ববিদ্যালয়’ৰ সলনি ‘ইউনিভাৰচিটি’ আদি শব্দ এনে কাৰণতে আহিছে।
(বৰুৱা, বিৰিঞ্চি কুমাৰ ১৮-২০)

ধাৰ কৰা শব্দবোৰক পণ্ডিতসকলে বিদেশী শব্দ, আমদানীকৃত শব্দ আদি নামেৰেও আলোচনা কৰিছে। এই শব্দবোৰক প্ৰধানতঃ দুটা ভাগত ভাগ কৰা দেখা যায়— ভাৰতীয় ভাষাৰ পৰা অহা বা ভাৰতীয় বা ভাৰতৰ ভিতৰুৱা আধুনিক প্ৰাদেশিক ভাষাৰ পৰা অহা শব্দ আৰু বিদেশী ভাষাৰ পৰা অহা বা অভাৰতীয় হা ভাৰতৰ বাহিৰৰ পৰা অহা শব্দ।

ভাৰতীয় ভাষাৰ পৰা অহা শব্দ :

ভাৰতৰ অন্যান্য প্ৰদেশৰ আধুনিক আৰ্য ভাষাৰ পৰা অসমীয়া ভাষালৈ ভালেমান শব্দ আহিছে ; কিন্তু আৰ্যভাষাসমূহত হেতু ভাষাসমূহৰ মাজত পাৰস্পৰিক মিল থকাত কোনবোৰ শব্দ কি ভাষাৰ তাক বিচাৰি উলিওৱা টান। মহাপুৰুষ শংকৰদেৱৰ তীৰ্থ ভ্ৰমণ, কনৌজ-মিথিলাৰ সৈতে উচ্চ বৰ্ণৰ হিন্দুসকলৰ সম্পৰ্ক ৰক্ষা, বৃটিছ যুগত জীৱিকাৰ তাগিদাত ভাৰতৰ বিভিন্ন প্ৰান্তৰ মানুহৰ অসম আগমন, বাণিজ্যিক ক্ষেত্ৰত অনা-অসমীয়াৰ এদিনীয়া ৰাজত্ব, জোনাকী যুগৰ লেখকসকলৰ ওপৰত কলিকতীয়া প্ৰভাৱ, স্বাধীনতাৰ আন্দোলনৰ সময়ত সৰ্বভাৰতীয় চিন্তাৰ লগত একাত্মবোধ ইত্যাদি অলেখ কাৰণত ভাৰতীয় অন্য ভাষাৰ শব্দ আমাৰ ভাষাত সোমায়। (পাঠক ১১৬) সেইবোৰৰ কিছুমান বিকৃতভাৱে আৰু আন কিছুমান অবিকৃতভাৱে স্থান পাইছে।

বাংলা শব্দ :

অৰুণোদয় কালৰ পৰাই কম পৰিমাণে অসমীয়া ভাষাত বাংলা ভাষাৰ প্ৰৱেশ ঘটে। জোনাকী যুগতো কলিকতীয়া প্ৰবাসী অসমীয়া ছাত্ৰ তথা লেখকসকলে বাংলা সাহিত্যৰ আৰ্হিত অসমীয়া সাহিত্যত নতুনকৈ চুটিগল্প, উপন্যাস, গীতি-সাহিত্য আদি নতুন আঙ্গিকৰ সাহিত্য ৰচনা কৰিব লগা হোৱাত বাংলা ভাষাৰ শব্দ অসমীয়া ভাষাত সোমাই পৰে। কেইটামান বাংলা ভাষাৰ শব্দ হ’ল—

উদ্বাস্ত, কড়ি, কুৰি, কেলেংকাৰী, গণ্ডা, বাস্তহাৰা, ভেজাল, ৰসগোল্লা, সন্দেশ, সৰ্ব, সৰ্বহাৰা, হাল্লা আদি।

হিন্দী শব্দ :

ব্যৱসায় উদ্দেশ্যে হিন্দী লোকৰ অসমলৈ আগমনৰ আৰু হিন্দী কথাছবিৰ সৰ্বাত্মক প্ৰভাৱৰ ফলস্বৰূপে অসমীয়া শব্দ-ভাণ্ডাৰত হিন্দী শব্দ সোমাই পৰে। উদাহৰণ—

আপোচ, কাগজৱালা, খাদী, খিচুৰি, খিলিপান, খৈনী, গোলা, গুমাটি, ঘুগুনি, ঘেৰাও, চাখা, চানাবালা, চাহিদা, বাণ্ডা, টুপী, ঠেলাৱালা, দোকানী, ধৰ্ণা, ধুতী, ধৰ্মঘট, পঞ্জাৱী, পাণৱালা, পকোৰা, বাজাৰ-ভাও, মজা, মুনাফা, ৰাস্তাৰোকো, লুচি, হাটাও ইত্যাদি।

মাৰাঠী শব্দ :

কাকতিয়ে উল্লেখ কৰা অসমীয়া শব্দৰ লগত সাদৃশ্য থকা কেতবোৰ মাৰাঠী শব্দ হ’ল—
থক, খাৰনি, চালু, জকৰা, তাঙৰণ, বৰঙণি আদি।

গুজৰাটী শব্দ : হৰতাল।

পাঞ্জাবী শব্দ : গুৰুদ্বাৰ, শিখ।

অভাৰতীয় বা বিদেশী শব্দ :

অসমীয়া শব্দ-ভাণ্ডাৰত বহুলভাৱে ব্যৱহৃত হৈ ভাষাটোৰ প্ৰকাশিকা শক্তি বৃদ্ধি আৰু সমৃদ্ধিশালী কৰা বিদেশী ভাষাসমূহক প্ৰধানকৈ দুটা ভাগত ভাগ কৰা হৈছে— ফাৰ্চী আৰু ইউৰোপীয়। ফাৰ্চীৰ ভিতৰত ফাৰ্চী, তুৰ্কী আৰু পস্ত ভাষাই প্ৰধান। আনহাতে ইউৰোপীয়ৰ ভিতৰত ইংৰাজী, পৰ্তুগীজ, ওলন্দাজ, ফৰাচী, স্পেনীয়, জাপানী, ইটালীয়ান, ৰাছিয়ান, আফ্ৰিকীয় শব্দ আদি উল্লেখনীয়।

ফাৰ্চী শব্দ :

বিদেশী শব্দসমূহৰ ভিতৰত ফাৰ্চী শব্দবোৰেই প্ৰথমে অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যত ব্যৱহৃত হয়। খ্ৰীষ্টীয় একাদশ-দ্বাদশ শতিকাৰ পৰা ধৰ্মীয় কাৰণত অহা পীৰ, উলেমা, দৰবেশ প্ৰভৃতি লোকৰ আগমনৰ লগে লগে ফাৰ্চী শব্দবোৰৰ ব্যৱহাৰ আৰম্ভ হ'বলৈ ধৰে। ১২০৬ খ্ৰীষ্টাব্দত বংগৰ শাসনকৰ্তা বখতিয়াৰৰ নেতৃত্বত হোৱা প্ৰথম আক্ৰমণৰ পৰা আৰম্ভ কৰি মোগলসকলৰ সোতৰবাৰ অসম আক্ৰমণ কৰালৈকে, আহোম স্বৰ্গদেউসকলৰ ৰাজনৈতিক চিঠি-পত্ৰৰ প্ৰেৰণ, বৃটিছ ইষ্ট-ইণ্ডিয়া কোম্পানীৰ আগমন আৰু শংকৰদেৱৰ ধৰ্মীয় আদৰ্শত আৰু আজান ফকীৰৰ শিক্ষাত ধৰ্মীয় গোড়ামি পৰিহাৰ কৰি 'হিন্দু-মুছলমান উভয়ে একেলগে একেখন গাঁৱতে সমাজ পাতি বাস কৰিবলৈ' লোৱা আৰু আৰবী-ফাৰ্চী ভাষাৰ শব্দৰ পাৰস্পৰিক আদান-প্ৰদান বৃদ্ধি পোৱা আদি বিভিন্ন কাৰণত আৰবী-ফাৰ্চী শব্দৰ প্ৰয়োগ বহুলভাৱে হয়। অসমীয়া ভাষাত ৰচিত প্ৰথমখন গ্ৰন্থ হেমসৰস্বতীৰ 'প্ৰহ্লাদ চৰিত্ৰ'ৰ পৰা (নফৰ, তাৰিফ) আৰম্ভ কৰি শংকৰদেৱ (মুলুক, জিজিৰি, ওৰাচিল, বাকী, দেৱান, হাজাৰ), মাধৱদেৱ (তলপ, নফৰ, ফৰমান), মাধন কন্দলী (বদলি, দোকান, বজাৰ, হেজাৰ) প্ৰভৃতি লেখকৰ লেখাকে ধৰি বৰ্তমানলৈকে বিবিধ সাহিত্যত প্ৰয়োগ হোৱাৰ উপৰি দৈনন্দিন জীৱন ধাৰণত আৰবী-ফাৰ্চী শব্দ অসমীয়া ভাষাত ব্যৱহাৰ হৈ আছে। (বৰুৱা, ভীমকান্ত ১৪৮) অসমীয়া ভাষাত ব্যৱহৃত আৰবী-পাৰ্চী শব্দবোৰ ৰজা, বিষয়া, ৰাজ সন্মান বিষয়াৰ শব্দ; শাসন, আইন, খাজনা, ব্যৱসায়, যুদ্ধ সম্বন্ধীয় শব্দ; ইছলাম ধৰ্ম, অনুষ্ঠান সম্বন্ধীয় শব্দ; শিক্ষা, সংস্কৃতি, সাহিত্য বিষয়ক শব্দ; বিলাসৰ সামগ্ৰী আৰু ব্যৱসায় বিষয়াৰ শব্দ; গালি-শপনিবাচক শব্দ; বিলাসৰ সামগ্ৰী বুজোৱা শব্দ; কানি-কাপোৰ সম্বন্ধীয় শব্দ; বাচন-বৰ্তন সম্বন্ধীয় শব্দ; ৰোজন আৰু ভোজন বিলাসিতাৰ শব্দ; স্থাপত্য-ভাস্কৰ্য সম্পৰ্কীয় শব্দ; স্বাস্থ্য আৰু ঔষধ সম্পৰ্কীয় শব্দ; সংগীত সম্পৰ্কীয় শব্দ; বিভিন্ন দেশবাসী নিৰ্দেশক শব্দ; সাধাৰণ বস্তু আৰু ভাৱ নিৰ্দেশক শব্দ ইত্যাদি বিভিন্ন শ্ৰেণীত ভগাই পণ্ডিতসকলে আলোচনা কৰিছে। (বৰুৱা, ভীমকান্ত ১৪৮) তেওঁলোকৰ গ্ৰন্থসমূহৰ পৰাই কেতবোৰ ফাৰ্চী শব্দ তুলি দিয়া হ'ল—

আল্লা, নামাজ, আইন, আমদানি, উকিল, কাজিয়া, দাবী, দাগী, চাকৰ, বৰখাস্ত, চৰকাৰ, কাগজ, কলম, চিয়াহী, মেজ, চশমা, কিতাপ, আইনা, বাহাদুৰী, বদমাচী, চালাকী, দগাবাজী, নকলী ইত্যাদি।

উল্লিখিত শব্দবিলাকৰ উপৰি অসমীয়া ভাষাত ব্যৱহৃত কেতবোৰ ফাৰ্চী প্ৰত্যয়যুক্ত শব্দ আৰু জতুৱা ঠাঁচ উল্লেখ কৰিব পাৰি, যিবোৰ হিন্দী ভাষাৰ যোগেদি অসমীয়াত সোমাইছে বুলি ভৱাৰ অৱকাশ আছে। যেনে—

ক) প্ৰত্যয় :

(১) পূৰ্বপ্ৰত্যয় : কম-(কমজোৰ, কম খৰচ), দৰ-(দৰদাম, দৰাচল, দৰকাৰ), ব-(বনাম), বদ-(বদনাম, বদহজম, বদমেজাজ, বজ্জাত), বে-(বেইমান, বেদখল, বেখবৰ, বেআইনী, বেনামী, বেপৰোৱা, বেচৰম, বেহুচ), গৰ-(গৰমিল, গৰহাজিৰা, গৰপাত্তা), হৰ—(হৰদম, হৰকিচিম);

(২) পৰপ্ৰত্যয় : -খোৰ (ঘোচখোৰ, নিচাখোৰ, হাৰামখোৰ), -বাজ (দগাবাজ, ফাকিবাজ, নিনচাবাজ, ধাপ্লাবাজ), দাৰ-(জমিদাৰ, চকীদাৰ, পট্টাদাৰ, দিলদাৰ, মৌজাদাৰ), -গিৰি (গুণাগিৰি, দাদাগিৰি), -দানি (ফুলদানি, পিকদানি, চাইদানি), -ৱালা (কাগজৱালা, বিজ্ঞাৱালা, ঠেলাৱালা) ইত্যাদি।

খ) জতুৱা ঠাঁচ :

দম বাহিৰ হোৱা, বেগাৰ খাটা, দিলত হাত দি ক, খুন কৰ, খতম কৰ, আৰাজ দে, জান দে, কচম খা, দিল দেখুওৱা, জবাব দে, জব্দ কৰ, তকদিৰ খা ইত্যাদি। (বৰুৱা, বিৰিঞ্চি কুমাৰ ৪৮-৫৪)

উল্লেখ্য যে আৰবী-ফাৰ্চী শব্দবোৰ যি কাৰণতে নোসোমাওক, সেই শব্দবোৰে অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যত বহুলভাৱে ব্যৱহৃত হৈছে। সেইবোৰৰ কেতবোৰ বিদেশী বুলি চিনিব পাৰিলেও বেছিভাগেই হাড়ে-হিমজুৰে অসমীয়া হৈ পৰিছে, যিবোৰক অসমীয়া নে ফাৰ্চী শব্দ নিৰ্ণয় কৰা টান।

তুৰ্কী শব্দ :

তুৰ্কী শব্দবোৰ ফাৰ্চী ভাষাৰ মাজেদি অসমীয়ালৈ আহিছে। কেতবোৰ তুৰ্কী শব্দ হ'ল— উৰ্দু, কাবু, কেঁচি, খচৰ, খাতুন, খাঁ, গালিচা, চকমকি, চাকু, তুৰ্ক, বিবি, বেগম, বাহাদুৰ, মলুকা, লাচ ইত্যাদি।

পস্ত ভাষাৰ শব্দ :

গণ্ডা, পুথি, পাখান আদি।

ইংৰাজী শব্দ :

ইউৰোপীয় ভাষাসমূহৰ ভিতৰত ইংৰাজী শব্দই সৰ্বাধিকভাৱে ব্যৱহৃত হৈছে অসমীয়া ভাষাত। ইমানেই ব্যৱহাৰ কৰা হয় যে এটা দিনত ব্যৱহৃত শব্দবোৰৰ খতিয়ান ল'লেই সেয়া গম পাব পাৰি। ৰাতিপুৱা শুই উঠি টুথব্ৰাছডালত টুথপেষ্ট অকণমান লগাই টিউৱেল বা বেচিনত মুখ ধোৱা, ডাইনিং টেবুলত ভাত খোৱা, বাথৰুমত চাবোনৰ কেছটোৰপৰা চাবোন উলিয়াই গা ধোৱা, টাৱেলেৰে গা মোচা, গেছৰ ষ্টভত ভাত ৰান্ধি খাই চিটিবাছৰ চিটত বহি অফিচলৈ যোৱা, কণ্ট্ৰীৰে পইচা লৈ টিকট এটা দিয়া, ড্ৰাইভাৰে গাড়ীত ব্ৰেক মাৰি ষ্টপেজত গাড়ী ৰখোৱা, অফিচত গৈ ফাইল, পিয়নবুক, ৰেজিষ্টাৰ বহী আদিৰ কাম কৰাৰে পৰা আৰম্ভ কৰি নিশা শুবৰ

পৰত লাইটৰ ছুইছটো অফ কৰি দিয়ালৈকে ইংৰাজী শব্দৰ ব্যৱহাৰ কৰা হয়। (পাঠক ১১০)
ইংৰাজী শব্দবোৰ অসমীয়া ভাষাৰ বিভিন্ন ক্ষেত্ৰত যেনে— প্ৰশাসন সম্পৰ্কীয় কাম-কাজ, মানুহৰ নাম, বিভিন্ন পদবীৰ নাম, আইন-কানুন, শিক্ষা বিভাগৰ বিভিন্ন কথা, বিজ্ঞান আৰু প্ৰযুক্তিবিদ্যা, সাজ-পোছাক, ঘৰৰ আচবাব-পত্ৰ, খেলা-ধূলা, ঘৰসজা বিভিন্ন সামগ্ৰী, ঘৰৰ বিভিন্ন অংশৰ নাম, বিভিন্ন বিধৰ ঘৰৰ নাম, বেহা-বেপাৰ, খেতি-বাতি, খাৱন-বোৱন, ধৰ্ম, সুকুমাৰ কলা, সাহিত্য আদিত পৰিব্যাপ্ত হৈ আছে। (বৰুৱা, বিৰিঞ্চি কুমাৰ ২১)

ইংৰাজী শব্দবোৰ প্ৰত্যক্ষ আৰু পৰোক্ষভাৱে অসমীয়া ভাষাত ব্যৱহৃত হৈছে। ১৮২৬ চনত ইয়াণ্ডাবু সন্ধিৰ চৰ্ত অনুযায়ী অসমখন ইংৰাজে শাসন কৰাৰ লগে লগে বহুত শব্দ অসমীয়াই গ্ৰহণ কৰিছে। তদুপৰি ইংৰাজী সাহিত্যৰ পঠন-পাঠনৰ ফলস্বৰূপেও বহু ইংৰাজী শব্দ অসমীয়া ভাষাত সোমাইছে।

অসমীয়া ভাষাত ইংৰাজী ভাষাৰ পয়োভৰ সম্পৰ্কে আলোচনা কৰিলে দেখা যায় যে প্ৰয়োজনৰ তাগিদা, সমীহ বা শ্ৰদ্ধা, ইংৰাজী শব্দ ব্যৱহাৰ কৰিলে নিজকে শিক্ষিত বা জনা লোক বুলি ভবা আদি ভিন্ ভিন্ কাৰণত ইংৰাজী ভাষা ব্যৱহাৰ হৈছে। তদুপৰি কথাৰ নগ্নতা ঢাকিবৰ বাবে ইংৰাজী শব্দবোৰৰ যথোপযুক্ত ভাৱব্যঞ্জক অসমীয়া প্ৰতিশব্দ নেপোৱাৰ বাবেও ইংৰাজী শব্দ ব্যৱহাৰ কৰা দেখা যায়। অসমীয়া ভাষাত ইংৰাজী শব্দ ইমানেই ব্যৱহৃত হৈছে যে অসমীয়াৰ এটা বাক্যত অসমীয়া শব্দ প্ৰায় নোহোৱাই হৈছে— “মই আচামিজ লেণ্ডৱেজত টকিং কৰোঁতে ইংলিছ ৱ’ৰ্ড ইউজ কৰাটো লাইক নকৰোঁ।” “অসমীয়া ভাষাত ইংৰাজী শব্দ” শীৰ্ষক আলোচনা বহু পণ্ডিতে আগবঢ়াইছে।^{১০} তলত বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱাৰ গ্ৰন্থখনৰ পৰাই কেতবোৰ ইংৰাজী শব্দ তুলি দিয়া হ’ল—

অফিচ, কাউঞ্চিল, ফৰম, নটিচ, মিনিষ্টাৰ, ছাৰ, ডিৰেক্টৰ, এৰেষ্ট, জেইল, ষ্টাম্প, কেপ্টেইন, পুলিচ, গাৰ্ড, পিষ্টল, বোমা, ৰেল, ফেৰি, জিগনেল, টিকট, কুইন, বিউটি, কোম্পানী, বেংক, চেক, নট, চাৰ্ট, মিছন ইত্যাদি।

এইদৰে ব্যৱহৃত মূল ইংৰাজী শব্দবিলাকৰ উপৰি ইংৰাজী শব্দৰ লগত অসমীয়া বা অন্য ভাষাৰ শব্দ যোগে অথবা ইংৰাজী শব্দৰ লগত অসমীয়া বা অন্য ভাষাৰ উপসৰ্গ আৰু প্ৰত্যয় যোগে সৃষ্ট মিহলি বা মিশ্ৰিত শব্দ [দ্ৰ. মিহলি বা মিশ্ৰ শব্দ], ইংৰাজী আৰু অসমীয়াৰ সংমিশ্ৰণত সৃষ্ট সমাৰ্থক শব্দ, অনুবাদ কৰা শব্দ আৰু ধাতুৰূপ (ৰিপিট, গিল্টি) আদিও উল্লেখনীয়।

ইটালীয়ান শব্দ	: লটাৰী, কাৰ্টুন বকেট ইত্যাদি।
ওলন্দাজ শব্দ	: ইচক্ৰুপ, ইক্ষাপান, হৰতন, ৰোহিতন ইত্যাদি।
জাপানী শব্দ	: ৰিক্সা, জুদু, হাৰাকিৰি, চামুৰাই, টংকা, হাইকু আদি।
জাৰ্মান শব্দ	: ৰেগন, টেন আদি।
পৰ্তুগীজ শব্দ	: আলকাতাৰা, আনাৰস, আলপিন, আলমাৰি, কাজু, কেৰাণী, গামলা, গীৰ্জা, গুদাম, চাবি, পাওৰুটি, ফাল্টু, ফিটা, বেহালা, বুটাম, বাল্টি, মস্কৰা, সাগু ইত্যাদি।
স্পেনীয় শব্দ	: কৰ্ক, চিগাৰেট।

ৰাছিয়ান শব্দ	: ছোভিয়েট, জাৰ (পাৰ), স্পুটনিক আদি।
চীনা শব্দ	: চাহ।
আফ্ৰিকীয় শব্দ	: জেব্ৰা।

অনুবাদিত ধাৰ :

অনুদিত বা ভাঙনিকৃত শব্দবোৰকে অনুবাদিত ধাৰ বুলি কোৱা হৈছে। নিজৰ সাংস্কৃতিক জীৱনত নথকা বস্তু এটাৰ সৈতে সম্পৰ্ক ঘটিলে সেই বস্তুটোৰ নামটো সাধাৰণতে ধাৰ কৰা নহয়। কিন্তু কেতিয়াবা শব্দটো ধাৰ নকৰি তাৰ অৰ্থৰ লগত সংগতি ৰাখি নতুন শব্দ একোটা সাজি লোৱা হয়। অসমীয়া ভাষাত এনে প্ৰচেষ্টা ‘অৰুনোদই’ যুগতে আৰম্ভ হৈছিল।^{১৬} এনে কৰিবলৈ যাওঁতে সচেতন হ’ব লগা হয় যাতে অৰ্থৰ বিসংগতি নহয়। তলত কেইটামান অনুদিত শব্দ উল্লেখ কৰা হ’ল—

অনুগৃহীত (obliged), কন্দুৰা গেছ (tear gas), ক’লা টকা (black money), দূৰদৰ্শন (television), বাতৰি কাকত (news paper), বাৰ্তালোচনী (news magazine), মাহেকীয়া/মাহিলী (monthly) ইত্যাদি।

পাৰিভাষিক শব্দ :

পাৰিভাষিক শব্দক মুদ্রিত শব্দ বুলিও কোৱা হয়। আচলতে এই শব্দবোৰ সৃষ্টি কৰি লোৱা হয়। অসম চৰকাৰে ৰাজ্য ভাষাক কাৰ্যালয়াদিত যোগাযোগৰ ভাষা হিচাপে গ্ৰহণ কৰাত আৰু অসমীয়া ভাষা উচ্চশিক্ষাৰ মাধ্যম হিচাপে প্ৰয়োগ হোৱাত বিজ্ঞান, যন্ত্ৰপাতি, ব্যৱসায়, শিক্ষা, কাৰিকৰী শিক্ষা, সাহিত্য-সংস্কৃতি-ভাষা-সমাজ সম্পৰ্কীয় হাজাৰ হাজাৰ নতুন নতুন শব্দৰ আৱশ্যক হ’ল। এই আৱশ্যক অনুযায়ী বিভিন্ন বিষয়ক শব্দবিলাক ইংৰাজীৰ পৰা অসমীয়ালৈ অনুবাদ কৰিব লগা হ’ল। সেই শব্দবোৰ প্ৰায় ক্ষেত্ৰত অনুদিত যদিও কিছুমানত ভাৱাৰ্থহে সাজি লোৱা হৈছে। এনেদৰে প্ৰয়োজনৰ তাগিদাত অসমীয়া ভাষাৰ অভাৱ দূৰ কৰিবৰ কাৰণে নতুনকৈ সৃষ্টি বা মুদ্ৰণ কৰি লোৱা শব্দবোৰেই হ’ল মুদ্রিত বা পাৰিভাষিক শব্দ।

সৰ্বভাৰতীয় দৃষ্টিকোণ সততে ৰক্ষা কৰি পাৰিভাষিক শব্দবোৰ অসমীয়া শব্দৰ লগত খাপ খুৱাই ইংৰাজী, সংস্কৃত, আৰবী-পাৰ্চী আদি ভাষাৰ পৰা মুদ্ৰণ কৰি লোৱা দেখা যায়। শিক্ষিত চামৰ মাজত বেছিকৈ ব্যৱহৃত এই শ্ৰেণীৰ শব্দ তলত উল্লেখ কৰা হ’ল—

অভিযন্তা (engineer), উদ্বৃত্ত পত্ৰ (balance sheet), নিবিদা (Tender), পৰিকলন (comuter), সাৰ্বভৌমত্ব (sovereignty), স্বমিম (phoneme) ইত্যাদি।

ধ্বন্যাত্মক শব্দ :

কোনো স্বাভাৱিক ধ্বনিৰ অনুকৰণত সৃষ্টি গভীৰ অৰ্থজ্ঞাপক আৰু ভাষাৰ সৌন্দৰ্য প্ৰকাশক্ষম শব্দবোৰেই হ’ল ধ্বন্যাত্মক শব্দ। এই শব্দবোৰক অনুকাৰ শব্দ (echo-words) বুলিও কয়। অনন্ত কাল প্ৰকৃতিৰ বুকুত ধ্বনিত বিভিন্ন ধ্বনিয়েই হৈছে স্বাভাৱিক ধ্বনি। এই ধ্বনিবোৰৰ অনুকৰণতে সৃষ্টি হৈছে অসংখ্য শব্দ। অসমীয়া ভাষাত এই শ্ৰেণীৰ শব্দসমূহৰ বিশেষ মূল্য আছে। এই শব্দবোৰে অন্য প্ৰতিশব্দই প্ৰকাশ কৰিব নোৱৰা চিত্ৰ, ভাৱ, অনুভূতি,

উচ্ছ্বাস আদি অতি স্পষ্ট আৰু মনোৰমকৈ প্ৰকাশ কৰিব পাৰে। ধ্বন্যাত্মক শব্দবোৰত স্বৰধ্বনি আৰু ব্যঞ্জনধ্বনিবিলাকৰ বিচিত্ৰ প্ৰয়োগ হয় আৰু এই বিচিত্ৰতাপূৰ্ণ প্ৰয়োগে বিভিন্ন কাৰ্য বা ঘটনাৰ বৰ্ণনা দাঙি ধৰে।

দেশজ শব্দৰ ভিতৰুৱা (বৰুৱা, বিৰিঞ্চি কুমাৰ ৪৬) নতুবা অসমীয়া জতুৱা শব্দৰ অন্তৰ্গত (হাকাচাম ১০২) ধ্বন্যাত্মক শব্দৰ বিষয়ে বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱা (বৰুৱা, বিৰিঞ্চি কুমাৰ ৪৩), উপেন্দ্ৰ নাথ গোস্বামী (গোস্বামী, উপেন্দ্ৰনাথ ১০৯-১১০), গোলোকচন্দ্ৰ গোস্বামী (গোস্বামী, গোলকচন্দ্ৰ Structure of Assamese 214), ভীমকান্ত বৰুৱা (বৰুৱা, ভীমকান্ত ১৩৮-১৪১), প্ৰভৃতি ব্যক্তিসকলে আলোচনা কৰিছে। ধ্বন্যাত্মক শব্দবোৰক প্ৰধানতঃ দুটা ভাগত ভগোৱা হৈছে। (পাঠক ১১৯-১২০)

ধ্বন্যানুকৰণ বা অনুকাৰ শব্দ :

এই শ্ৰেণীৰ শব্দবোৰ স্বাভাৱিক ধ্বনিৰ পোনপটীয়া প্ৰয়োগ। এই শব্দবোৰত দ্বিৰুক্তিৰ বহুলতা লক্ষ্য কৰা নাযায়। তলত এই শ্ৰেণীৰ কেইটামান শব্দ উল্লেখ কৰা হ'ল—

✓ভুক, ✓টং, ✓টিক, ✓ধপ, ✓মৰ, ✓গোজৰ, ✓চিঁচিয়া, ✓কুৰুলিয়া, ✓ফুচ, ✓গং ইত্যাদি।

ধ্বন্যাত্মক বা দ্বিৰুক্তিবাচক শব্দ (echo-words) :

প্ৰতিটো ধ্বন্যাত্মক শব্দৰে একোটা অৰ্থহীন শব্দমূল বা ধাতু পোৱা যায়। সেই ধাতুটোৰ পুনঃ পুনৰুক্তি বা দ্বিৰুক্তিবাচক ৰূপেই হ'ল দ্বিৰুক্তিবাচক শব্দ। দ্বিৰুক্তিৰ ধৰণ অনুযায়ী ইহঁতক তলত দিয়া ধৰণে ভাগ কৰা হৈছে।

পূৰ্ণ দ্বিৰুক্তি :

পূৰ্ণদ্বিৰুক্তিত বিশেষকৈ অ, আ, ই, উ, এ, ও আদি স্বৰৰ বিচিত্ৰ প্ৰয়োগ লক্ষ্য কৰা যায়। পূৰ্ণ দ্বিৰুক্তি দুটা পৰ্যায়ত সম্পন্ন হয়। প্ৰথম পৰ্যায়ৰ দ্বিৰুক্তিত ধ্বন্যাত্মক ধাতুৰ কোনো পৰিৱৰ্তন নহয়; দ্বিতীয় পৰ্যায়ৰ দ্বিৰুক্তিতহে পৰিৱৰ্তন হয় আৰু এই পৰ্যায়ৰ দ্বিৰুক্তিত ধ্বন্যাত্মক ধাতুটোৰ ব্যঞ্জন ধ্বনি দুটাৰ মাজত 'আ' স্বৰধ্বনিৰ সংযোগ হয়। উদাহৰণ—

ধ্বন্যাত্মক শব্দমূল	প্ৰথম দ্বিৰুক্তি	দ্বিতীয় দ্বিৰুক্তি
কচ্	কচ্কচ্	কাচ্কাচ্
খৰ্	খৰ্খৰ্	খাৰ্খাৰ্
গৰ্	গৰ্গৰ্	গাৰ্গাৰ্
ঘৰ্	ঘৰ্ঘৰ্	ঘাৰ্ঘাৰ্
চল্	চল্চল্	চাল্চাল্
জিম্	জিম্জিম্	জাম্জাম্
টক্	টক্‌টক্	টাক্‌টাক্
ঠক্	ঠক্‌ঠক্	ঠাক্‌ঠাক্
থৰ্	থৰ্‌থৰ্	থাৰ্‌থাৰ্

দম্	দম্‌দম্	দাম্‌দাম্
ধুম্	ধুম্‌ধুম্	ধাম্‌ধাম্
পেক্	পেক্‌পেক্	পাক্‌পাক্
ফুচ্	ফুচ্‌ফুচ্	ফাচ্‌ফাচ্
বিৰ্	বিৰ্‌বিৰ্	বাৰ্‌বাৰ্
ভন্	ভন্‌ভন্	ভান্‌ভান্
মচ্	মচ্‌মচ্	মাচ্‌মাচ্
ৰন্	ৰন্‌ৰন্	ৰাম্‌ৰাম্
লিং	লিং‌লিং	লাং‌লাং
সুৰ্	সুৰ্‌সুৰ্	সাৰ্‌সাৰ্
হো	হো‌হো	হাহা ইত্যাদি।

উল্লেখ্য যে ধ্বন্যাত্মক ধাতুটোৰ কেতিয়াবা পুনঃপুনৰুক্তিৰ পৰিৱৰ্তে এবাৰেই দ্বিৰুক্তি হয়। যেনে—

কুচ্-কাচ্, খম্-খাম্, গেল্-গেলা, টুক্-টাক্, টুং-টাং, ঠুক্-ঠাক্, থুপ্-থাপ্, ধুম্-ধাম্, ফুচ্-ফাচ্, ফিট্-ফাট্, মিট্-মাট্, লিং-লাং, সাৰ্-সুৰ্ ইত্যাদি। এনে দ্বিৰুক্তিত দ্বিৰুক্তিবাচক শব্দটোৰ আদি বৰ্ণৰ লগত কেতিয়াবা ‘আ’ আৰু কেতিয়াবা শেষ বৰ্ণৰ লগতো ‘আ’ স্বৰধ্বনি যোগ হয়। কেতিয়াবা আকৌ ধ্বন্যাত্মক ধাতুৰ শেষৰ ‘আ’ ধ্বনি ‘অ’ হোৱা দেখা যায়।

কেতিয়াবা পূৰ্ণ দ্বিৰুক্তিবাচক শব্দৰ শেষত ভিন্ন প্ৰকাৰৰ পৰসৰ্গ যুক্ত হৈ ভিন্ন অৰ্থ প্ৰকাশক বিশেষ্য, বিশেষণ, ক্ৰিয়া আদি শব্দগঠন কৰে। উদাহৰণ—

ধ্বন্যাত্মক শব্দ	পূৰ্ণ দ্বিৰুক্তি	বিশেষ্য শব্দ (-আনি, -নি, প্ৰত্যয় যোগে)	বিশেষণ শব্দ (-ঈয়া, -কৈ যোগে)	ক্ৰিয়া শব্দ (-আ, -ইছোঁ, -ইছে, -ইছিলোঁ, -ইছিলে আদি কালবাচক প্ৰত্যয় যোগে)
কচ্	কচ্‌কচ্	কচ্‌কচনি	কচ্‌কচকৈ (কচা)	কচ্‌কচা, কচ্‌কচাইছোঁ, কচ্‌কচাইছে, কচ্‌কচাইছিলোঁ, কচ্‌কচাইছিলে
কিচ্	কিচ্‌কিচ্	কিচ্‌কিচনি	কিচ্‌কিচীয়া (ক'লা)	কিচ্‌কিচা, কিচ্‌কিচাইছোঁ, কিচ্‌কিচাইছে, কিচ্‌কিচাইছিলোঁ, কিচ্‌কিচাইছিলে
কুউ	কুউ‌কুউ	কুউ‌কুৱনি	কুউ‌কুউকৈ (কন্দা)	কুউ‌কুউৰা, কুউ‌কুৱাইছোঁ, কুউ‌কুৱাইছে, কুউ‌কুৱাইছিলোঁ, কুউ‌কুৱাইছিলে
খট্	খট্‌খট্	খট্‌খটনি	খট্‌খটকৈ (বাজিছে)	খট্‌খটা, খট্‌খটাইছোঁ, খট্‌খটাইছে, খট্‌খটাইছিলোঁ,

গল্	গল্গল	গল্গলনি	গল্গলীয়া (মাত)	খটখটাইছিলে গল্গলা, গল্গলাইছোঁ, গল্গলাইছে, গল্গলাইছিলোঁ, গল্গলাইছিলে
ঘোঁট	ঘোঁটঘোঁট	ঘোঁটঘোঁটনি	ঘোঁটঘোঁটকৈ (উতলিছে)	ঘোঁটঘোঁটা, ঘোঁটঘোঁটাইছোঁ, ঘোঁটঘোঁটাইছে, ঘোঁটঘোঁটাইছিলোঁ, ঘোঁটঘোঁটাইছিলে
চক্	চক্চক্	চক্চকনি	চক্চকীয়া (ধাৰ)	চক্চকা, চক্চকাইছোঁ, চক্চকাইছে, চক্চকাইছিলোঁ, চক্চকাইছিলে
টক্	টক্‌টক্	টক্‌টকনি	টক্‌টককৈ (বাজিছে)	টক্‌টকা, টক্‌টকাইছোঁ, টক্‌টকাইছে, টক্‌টকাইছিলোঁ, টক্‌টকাইছিলে
ঢক্	ঢক্‌ঢক্	ঢক্‌ঢকনি	ঢক্‌ঢকীয়া (বগা)	ঢক্‌ঢকা, ঢক্‌ঢকাইছোঁ, ঢক্‌ঢকাইছে, ঢক্‌ঢকাইছিলোঁ, ঢক্‌ঢকাইছিলে ইত্যাদি

পূৰ্ণ দ্বিৰুক্তি হোৱাৰ পিছত কেতিয়াবা ধ্বন্যাত্মক শব্দবোৰে অসমীয়া ভাষাত জতুৱা ঠাচো প্ৰদান কৰে। যেনে—

লিকলিকীয়া জেক, ফিল্‌ফিলীয়া চুৰিয়া, লিংলিঙীয়া গছ, লেংলেঙীয়া ওখ, ঢক্‌ঢকীয়া কৈ বগা ইত্যাদি।

আংশিক দ্বিৰুক্তি :

এই শ্ৰেণীৰ দ্বিৰুক্তি পাঁচ প্ৰকাৰৰ পোৱা যায়। (হাকচাম ১০২) আংশিক দ্বিৰুক্তিবাচক ধ্বন্যাত্মক শব্দবোৰো বিশেষ্য, বিশেষণ, ক্ৰিয়া শব্দ গঠন কৰে। তদুপৰি জতুৱা ঠাচো প্ৰদান কৰে। তলত এইবিলাকৰ উদাহৰণ দাঙি ধৰা হ'ল—

(১) শেষৰ অংশৰ দ্বিৰুক্তি :

আটিলটিল, আমোলমোল, আতোলতোল, আলেখ্লেখ, উথপ্‌থপ্‌, খদম্‌দম্‌, নিকপ্‌কপ্‌, নিমাওমাও, ভাকুট্‌কুট্‌, ছৰাওৰাও।

(২) আদি অংশৰ ব্যঞ্জনৰ পৰিৱৰ্তন আৰু অন্য ব্যঞ্জনৰ আগমেৰে দ্বিৰুক্তি :

অলং-দলং, আবোল-তাবোল, ইচাট-বিচাট, ইনাই-বিনাই, উণ্ডল-থুণ্ডল, উধাই-মুধাই, উক্‌-মুক্‌, কেৰ-মেৰ, কিল্‌-বিল, খপ্‌-জপ্‌, ঘিট্‌মিট্‌, ঘটং-মটং, চিৰ-বিৰ, চিল্‌-মিল, ছট্‌-ফট্‌, ছটা-বটা, জিল্‌-মিল্‌ ইত্যাদি।

(৩) এটা বা দুয়োটা অংশৰ স্বৰৰ পৰিৱৰ্তনেৰে দ্বিৰুক্তি :

কুৰং-কাৰাং, কিল্‌কিলা, কুল-কুলি, খম্‌-খমা, গেল্‌-গেলা, ঘুনুক-ঘানাক, ছিটা-ছিট্‌, টুক্‌-

টাক্, টুং-টাং, ঠুক-ঠাক, ঠুনুক-ঠানাক, ডিমিক-ডামাক, থুপ-থাপ, ধুম-খাম, পিৰিক-পাৰাক, ফাং-ফুং, ফিট্-ফাট, বুৰু-বাবা ইত্যাদি।

(৪) আগৰ অংশত 'আ' যোগে দ্বিৰুক্তি :

কেচেমা-কেচেম, কুন্দলা-কুন্দলি, গোৰোলা-গোৰোল, চপৰা-চপৰ, টেলেকা-টেলেক, দমলা-দমল, পিলিঙা-পিলিঙ, থোকা-থুকি, পোলোকা-পোলোক, ভেকেটা-ভেকেট, শোটোৰা-শোটোৰ, লোমা-লোমে ইত্যাদি।

(৫) সানমিহলি দ্বিৰুক্তি :

আমন-জিমন, আল-ফুল, আদৰ-বিদৰ, আলৈ-অথানি, একা-চেকা, এমা-ডিমা, এলা-পোচা, উচ-পিচ, খকা-খুন্দা, হায়ে-বিয়ে, হিল-দল, হেনা-হোচা ইত্যাদি।

মিহলি বা মিশ্র শব্দ :

দুটা বেলেগ বেলেগ ভাষাৰ শব্দ-সংযোগত নতুবা কোনো এটা ভাষাৰ শব্দৰ লগত অন্য এটা ভাষাৰ প্ৰত্যয় বা উপসৰ্গৰ মিশ্ৰণত গঠিত শব্দকে মিহলি বা মিশ্র শব্দ বোলে। এনে মিশ্ৰণ দেশী আৰু বিদেশী শব্দৰ। বিদেশী শব্দত দেশী প্ৰত্যয় বা উপসৰ্গৰ আৰু দেশী শব্দত বিদেশী প্ৰত্যয় বা উপসৰ্গৰ হ'ব পাৰে। (হাকচাম ১০২) এনেদৰে গঠিত বহুত শব্দ অসমীয়া ভাষাত ব্যৱহৃত হৈছে। এই শ্ৰেণীৰ শব্দসমূহক 'অশ্ৰেণীভুক্ত শব্দ' বুলি নামকৰণ কৰি ৰমেশ পাঠকে বহুলাই আলোচনা কৰিছে। (পাঠক ১১৯-১২০) তলত মিহলি বা মিশ্র শব্দ কেনেকৈ গঠিত হয়, তাৰ উদাহৰণ দিয়া হ'ল—

তৎসম শব্দ আৰু বিদেশী প্ৰত্যয় যোগে গঠিত শব্দ :

পণ্ডিতগিৰি (পণ্ডিত+গিৰি), নেতাগিৰি (নেতা+গিৰি), মন্ত্ৰীগিৰি (মন্ত্ৰী+গিৰি), বাবুগিৰি (বাবু+গিৰি), কেৰাণীগিৰি (কেৰাণী+গিৰি), দাদাগিৰি (দাদা+গিৰি) আদি।

তদ্ভৱ শব্দ আৰু বিদেশী প্ৰত্যয়/দেশী প্ৰত্যয় যোগে গঠিত শব্দ :

পিকদানি/পিকদানী (পিক-দান-ই/ঈ), ছইদানি/ছইদানী (ছই+দান+ঈ), ফুলদানি/ফুলদানী (ফুল+দান+ই/ঈ), পাওদানি/পাওদানী (পাও+দান+ই/ঈ), চাহদানি/চাহদানী (চাহ+দান+ই/ঈ) ইত্যাদি।

বিদেশী শব্দ আৰু দেশীপ্ৰত্যয় যোগে গঠিত শব্দ :

মাষ্টৰী (মাষ্টৰ+ঈ), মাষ্টৰনী (মাষ্টৰ+অনী), ডাক্তৰী (ডাক্তৰ+ঈ), ডাক্তৰনী (ডাক্তৰ+অনী) ইত্যাদি।

বিদেশী শব্দ আৰু বিদেশী প্ৰত্যয় যোগে গঠিত শব্দ :

পেপাৰৱালা (পেপাৰ+ৱালা), প্ৰেছৱালা (প্ৰেছ+ৱালা), পাটিবাজী (পাটি+বাজী), মাষ্টৰগিৰি (মাষ্টৰ+গিৰি) আদি।

বিদেশী প্ৰত্যয় আৰু বিদেশী শব্দ যোগে গঠিত শব্দ :

বে-টাইম (বে+টাইম), বে-ৰুটিন (বে+ৰুটিন)।

বিদেশী প্ৰত্যয় আৰু দেশী শব্দ যোগে সাধিত শব্দ :

বেবসিক (বে+বসিক), বেনিয়াম (বে+নিয়াম), বনাম (ব+নাম), বকলম (ব+কলম) ইত্যাদি।

দেশী শব্দ আৰু বিদেশী প্ৰত্যয় যোগে গঠিত শব্দ :

গাৰোৱান (গৰু+ৱান), ছপাখানা (ছপা+খানা), বৈঠকখানা (বৈঠক+খানা), কাৰিকৰ (কাৰি+কৰ) ইত্যাদি।

বিদেশী শব্দ আৰু ভাৰতীয় শব্দৰ যোগে গঠিত শব্দ :

হেডপণ্ডিত (হেড+পণ্ডিত), হেডমহৰী (হেড+মহৰী), পুলিচচাহাব (পুলিচ+চাহাব), স্কুলপাঠ্য (স্কুল+পাঠ্য), টিকটঘৰ (টিকট+ঘৰ), ৰেলগাড়ী (ৰেল+গাড়ী), বাছগাড়ী (বাছ+গাড়ী) ইত্যাদি।

দেশী শব্দ আৰু বিদেশী শব্দ যোগে গঠিত শব্দ :

ধন-দৌলত (ধন+দৌলত), হাট-বজাৰ, লাজ-চৰম, তুলা-তৰ্জু, ৰাম-ৰহিম, ৰঙা বেলুন, ঘূৰণীয়া বল, ফটো চাৰ্ট, ভঙা পেন, নুঘুৰা ফেন, পুৰণা টেবুল, ইত্যাদি।

তদুপৰি অসমীয়া ভাষাত বিভিন্ন প্ৰত্যয় যোগে আত্মীকৰণ ঘটা শব্দও (সংকৰ শব্দ) আছে। যেনে—

-অং/-আং (+আ) প্ৰত্যয়ান্ত — উদং, খৰাং, ৰিঙা, উৰুঙা

-আই প্ৰত্যয়ান্ত — আলৈ, বিলৈ, তাৰৈ, আমৈ

-ঈয়া প্ৰত্যয়ান্ত — ধুনীয়া, নিকপকপীয়া, বাছকবনীয়া, হাজৰিকা<হাজাৰ-এক-ঈয়া, নৰিয়া<নোৱাৰা-ঈয়া।

স্ত্ৰী প্ৰত্যয়ান্ত — ভেলেঙী, ভাঙৰী, মেমনী

শব্দাংশৰ যোগত — বঙহৰদেউ, নবৌ, বৰটোকোলা, মৰংঘৰ (হাকচাম ৪০৪)

যুৰীয়া শব্দ :

অসমীয়া ভাষাত যুৰীয়া শব্দবিলাকৰ বিশেষ স্থান আছে। বিভিন্ন ভাৱ, যেনে— পুনৰাবৃত্তি, ব্যাপকতা, সম্পূৰ্ণতা, প্ৰগাঢ়তা, দ্বিধা, সংযোগ, নিশ্চয়তা, অনুভূতিৰ আতিশয্য, আগ্ৰহ বা ইচ্ছা আদি প্ৰকাশক এই শ্ৰেণীৰ শব্দবোৰ বিশেষ্য, বিশেষণ, সৰ্বনাম, ক্ৰিয়া, ক্ৰিয়া-বিশেষণ ৰূপে ব্যৱহৃত হয়।

যুৰীয়া শব্দবোৰৰ গঠন প্ৰক্ৰিয়া সুকীয়া। ই সাধাৰণতে চাৰি প্ৰকাৰে গঠিত হয়— (১) একেটা শব্দকে ব্যৱহাৰ কৰি, যেনে— ঘৰে ঘৰে, মুখে মুখে। কেতিয়াবা শব্দটোৰ মাথোন অংশমাত্ৰ দ্বিৰুক্তি আৰু কোনো এটা স্বৰৰ পৰিৱৰ্তন কৰা হয়— ৰজনজনা। (২) এটা শব্দৰ লগত একে অৰ্থবাচক আন এটি শব্দ সংযোগ কৰি, যেনে— ৰন্ধা-বঢ়া, হাট-বজাৰ ইত্যাদি। (৩) এটি শব্দৰ লগত অন্যৰ্থ বা অনিৰ্দিষ্টবাচক দ্বিতীয় এটি শব্দ সংযোগ কৰি, যেনে— ঔষধ-পাতি, বিচনা-পাটী, কান্দি-কাটি, আপদ-বিপদ, ভাৱনা-চিন্তা, ধাৰ-ধুপাল, কাজিয়া-পেচাল ইত্যাদি। কোনো কোনো ঠাইত দ্বিতীয় শব্দটো অৰ্থহীন আৰু তাৰ স্বতন্ত্ৰ প্ৰয়োগ নাই। (৪) অনুকাৰ আৰু অনুৰূপ শব্দৰ সংযোগত, যেনে — টুক-টাক, টন-টনা, কাঁহী-বাটি, ভাত-চাত, ধাৰ-ধুৰ ইত্যাদি। (বৰুৱা, বিৰিঞ্চি কুমাৰ ৪৬)

কেতিয়াবা সমান অৰ্থ বুজোৱা দুটা শব্দ একেলগে ব্যৱহাৰ কৰিও যুৰীয়া শব্দ গঠিত।
এনেদৰে গঠিত শব্দই সম্পূৰ্ণতা আৰু শব্দৰ অৰ্থ-বিস্তাৰ সূচায়। যেনে—

বন্ধু-বান্ধৱ, চিঠি-পত্ৰ, ঘৰ-গৃহস্থালি, মামলা-মুকদ্দমা, মাথা-মুণ্ড, হাঁহি-ধেমালি, ধৰা-বন্ধা
ইত্যাদি।

এনে ধৰণৰ শব্দবোৰক সমাৰ্থবাচক যুগ্ম শব্দ (translated compound) বোলে।
বেলেগ বেলেগ ভাষাৰ সংযোগতো এই শ্ৰেণীৰ শব্দ গঠন হয়; যেনে—

হাট-বজাৰ, মেল-দৰবাৰ, দোকান-পোহাৰ, হাৰা-পানী, মান-ইজ্জত ইত্যাদি।

মূল অমীমাংসিত শব্দ (থলুৱা) :

উৰুকা, ওখ, ওফোন্দ, কলফুল, চানেকি, জাপি, টেঙা, টোপনি, ডাঙক, ধোদ, নিগনি,
বেয়া, ভেৰ, মোগোৰা, লিহিৰি, ছবছ, হেঁটলুকা ইত্যাদি।

লোক-ব্যুৎপত্তিজাত শব্দ :

আৰামী চকী তু. Arm Chair (ইংৰাজী), লাওপানী তু. নামলাও (আহোম 'মদ'),
লাওখোলা, তু. লাও খলং (ডিমাচা), বৰদৈচিলা তু. বৰদৈচিলা (বৰো) 'গোসানী বিশেষ'
ইত্যাদি। (হাকচাম ৪০৪)

উপসংহাৰ :

অসমীয়া ভাষাৰ শব্দসম্ভাৰ বিষয়টো আলোচনা কৰাৰ অন্তত কেইটামান সিদ্ধান্ত পোৱা
গ'ল। সেইবোৰ হ'ল —

- ১। অসমীয়া ভাষা আৰ্যমূলীয় সমৃদ্ধিশালী ভাষা যদিও এই ভাষাত বিভিন্ন কাৰণত
ভিন ভিন উৎসৰ পৰা শব্দ সোমাই পৰিছে।
- ২। অসমীয়া ভাষাত আৰ্যমূলীয় শব্দ পৰিৱৰ্তিত আৰু অপৰিৱৰ্তিত ৰূপত ব্যৱহৃত
হৈছে।
- ৩। অসমীয়া ভাষাত অনা-আৰ্যমূলীয় খাচি, কোলমুণ্ডা, চাওতালী, মালয়; বড়ো, মিচিং,
থাই আহোম, দ্ৰাবিড়, তামিল, তেলেগু আদি ভাষাৰ অসংখ্য শব্দৰ প্ৰয়োগ হোৱা
দেখা যায়।
- ৪। সমীহ বা শ্ৰদ্ধাজনিত, অভাৱ পূৰন, ঋণকৰণ আদি কাৰণত প্ৰত্যক্ষ বা পৰোক্ষভাৱে
ভাৰতীয় বাংলা, হিন্দী, মাৰাঠী, গুজৰাটী, পাঞ্জাবী ভাষাৰ শব্দ অসমীয়া ভাষাত
সোমাইছে। সেইদৰে বহিঃ ভাৰতীয় ফাৰ্চী, ইংৰাজী, তুৰ্কী, জাপানী, জাৰ্মান, ৰাছিয়ান
আদি বিভিন্ন ভাষাৰ শব্দ সোমাই পৰিছে আৰু অসমীয়া ভাষাটোক সমৃদ্ধিশালী
কৰি তুলিছে।
- ৫। মৌলিক শব্দ, জতুৱা ঠাঁচ, খণ্ডবাক্য, ধ্বন্যাত্মক শব্দ, অনুকাৰ, অনুৰূপ, যুৰীয়া
আদি শব্দবোৰ অসমীয়া ভাষাৰ মূল চালিকা শক্তি।
- ৬। অসমীয়া ভাষাত এনেকুৱা শব্দ দেখিবলৈ পোৱা গৈছে যিবোৰ সংস্কৃত শব্দ আৰু
বিদেশী প্ৰত্যয় যোগে গঠিত, বিদেশী শব্দৰ আৰু বিদেশী প্ৰত্যয় যোগে গঠিত,

বিদেশী প্রত্যয় আৰু দেশী শব্দযোগে গঠিত, দেশী শব্দ আৰু বিদেশী প্রত্যয়যোগে গঠিত, বিদেশী শব্দ আৰু বিদেশী প্রত্যয় যোগে গঠিত।
৭। অসমীয়া ভাষাত মূল নিৰ্ণয় কৰিব নোৱৰা শব্দৰ প্ৰয়োগ পৰিলক্ষিত হৈছে।

গ্ৰন্থ পঞ্জী :

অসমীয়া :

- কোঁৱৰ, অৰ্পণা। *ভাষাবিজ্ঞান উপক্ৰমণিকা*। ডিব্ৰুগড় : বনলতা। প্ৰথম প্ৰকাশ। ২০০২। মুদ্ৰিত।
গোস্বামী, উপেন্দ্ৰনাথ। *অসমীয়া ভাষাৰ উদ্ভৱ, সমৃদ্ধি আৰু বিকাশ*। গুৱাহাটী : মণি-মাণিক প্ৰকাশ। তৃতীয় প্ৰকাশ। ২০১২। মুদ্ৰিত।
গোস্বামী, গোলোকচন্দ্ৰ। *অসমীয়া ব্যাকৰণৰ মৌলিক বিচাৰ*। গুৱাহাটী : বীণা লাইব্ৰেৰী। চতুৰ্থ সংস্কৰণ। ১৯৯৯। মুদ্ৰিত।
ডেকা, খগেশ সেন। সম্পা.। *ভাষা-চিন্তা-বিচ্ছিন্না*। গুৱাহাটী : পূৰ্বেৰুণ প্ৰকাশন। ২০০০। মুদ্ৰিত।
দাস, বিশ্বজিৎ। *অভিধান : অসমীয়া ভাষাৰ বিদেশী শব্দ*। গুৱাহাটী : আঁক-বাঁক। প্ৰথম প্ৰকাশ। ২০১০। মুদ্ৰিত।
পাটগিৰি, দীপ্তি ফুকন। *ভাষা, ভাষাবিজ্ঞান আৰু উপভাষা*। গুৱাহাটী : এন. এল. পাব্লিকেশ্বনছ। প্ৰথম প্ৰকাশ। ২০১৩। মুদ্ৰিত।
পাঠক, ৰমেশ। *অসমীয়া ভাষাৰ ইতিহাস*। গুৱাহাটী : পাণবজাৰ। অশোক বুক ষ্টল, পঞ্চম প্ৰকাশ। ২০০৮। মুদ্ৰিত।
পাদুন, নাহেদ্র। সম্পা.। *ভাষাৰ তত্ত্বকথা*। অসম সাহিত্য সভাৰ ঊনষষ্ঠিতম অধিবেশন। শিৱসাগৰ : প্ৰকাশন উপ-সমিতি। ১৯৯৩। মুদ্ৰিত।
বৰুৱা, বিৰিঞ্চি কুমাৰ। *অসমীয়া ভাষা আৰু সংস্কৃতি*। নলবাৰী : জাৰ্ণাল এম্পৰিয়াম। নৱম প্ৰকাশ। ২০০১। মুদ্ৰিত।
বৰুৱা, ভীমকান্ত। *অসমৰ ভাষা*। ডিব্ৰুগড় : ষ্টুডেণ্টচ্ এম্পৰিয়াম। তৃতীয় পৰিৱৰ্ত্তিত সংস্কৰণ। ১৯৯৩। মুদ্ৰিত।
———। *অসমীয়া ভাষা*। ডিব্ৰুগড় : বনলতা। ১৯৯৭। মুদ্ৰিত।
বৰুৱা, হেমচন্দ্ৰ। *হেমকোষ*। দেৱানন্দ বৰুৱা (সম্পা. আৰু প্ৰকাশ)। গুৱাহাটী। ১৯০০। মুদ্ৰিত।
ভট্টাচাৰ্য, প্ৰমোদচন্দ্ৰ। সম্পা.। *অসমৰ ভাষা পৰিচয়*। গুৱাহাটী : অসম সাহিত্য সভা। ২০০৫। মুদ্ৰিত।
ভৰালি, দেৱানন্দ। *অসমীয়া ভাষাৰ মৌলিক বিচাৰ আৰু সাহিত্যৰ চিনাকি*। গুৱাহাটী : লয়াৰ্ছ বুক ষ্টল। ২০০০। মুদ্ৰিত।
মেধি, কালিৰাম। *অসমীয়া ব্যাকৰণ আৰু ভাষাতত্ত্ব*। গুৱাহাটী : অসম প্ৰকাশন পৰিষদ। তৃতীয় প্ৰকাশ। ১৯৯৯। মুদ্ৰিত।
ৰাভা হাকাচাম, উপেন। *অসমীয়া আৰু অসমৰ তিব্বত-বৰ্মীয় ভাষা*। গুৱাহাটী : প্ৰকাশিকা-মঞ্জুলা ৰাভা। চতুৰ্থ আৰু সংশোধিত সংস্কৰণ। ২০১১। মুদ্ৰিত।

- । *অসমীয়া আৰু অসমৰ ভাষা-উপভাষা*। গুৱাহাটী : জ্যোতি প্ৰকাশন। প্ৰথম প্ৰকাশ।
২০০৯। মুদ্ৰিত।
- । *ৰাভা কথিত ভাষা আৰু অসমীয়া ভাষা : এটি তুলনামূলক অধ্যয়ন*। গৱেষণা গ্ৰন্থ।
গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়। ১৯৯৭। অপ্ৰকাশিত।

ইংৰাজী :

- Bharali, D. *A Study of Phonology and Vocabulary of the Assamese Language*.
1st Edn. 1959. Print.
- Goswami, G. C. *Structure of Assamese*. University of Gauhati : Department of
Publication. First published. 1982. Print.
- Grierson, G.A. *The Linguistic Survey of India*. Calcutta Pt. I: Vol. V. 1st edition.
1903. Print.
- Kakati, B.K. *Assamese : Its Formation and Development*. 1st published 1941.
Edited by Dr. Golokchandra Goswami. Guwahati : Lawyer's Book Stall.
2nd edition. 1962. Print.
- Medhi, K.R. *Assamese Grammar and Origin of the Assamese Language*.
Assam : Publication Board. 1st Edition. 1936. Print.

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

pages:91-101

সাধুকথাৰ কথাঙ্গ বিচাৰ : এক বৈজ্ঞানিক চমু অধ্যয়ন

ড° জ্যোতি গগৈ

সহকাৰী অধ্যাপিকা, তেলাহী তুৰাবাম নাথ মহাবিদ্যালয়, খগা, লাখিমপুৰ

ই-মেইল : jyotigogoi2012@gmail.com

সংক্ষিপ্তসাৰ

লোকসাহিত্যৰ অন্যতম ভাগ হ'ল সাধুকথা; যাক বস লগাই মনোগ্রাহীকৈ কোৱা হয়। অতি চমু অৰ্থত লোকজীৱনত মনোৰঞ্জন আৰু নীতিশিক্ষা বা উপদেশ দিবৰ কাৰণে কোৱা কথাই হ'ল সাধুকথা; য'ত কাল্পনিক কাহিনীৰ উপৰিও লোকসমাজত মুখে মুখে প্ৰচলিত আখ্যান-উপাখ্যান নতুবা কোনো কাহিনীৰ বৰ্ণনা পোৱা যায়। পৃথিৱীৰ সৰ্বসংস্কৃতিতে কম-বেছি পৰিমাণে প্ৰচলিত সাধুকথাৰ অন্যতম উপাদান হ'ল 'কথাঙ্গ'। কথাঙ্গই এটা সাধুকথাক অখণ্ডিত কৰি ৰখাৰ উপৰিও সাধু এটা পৰিস্ফুট কৰাৰ ক্ষেত্ৰত বিশেষ ভূমিকা পালন কৰে। সেয়ে নিম্নলিখিত পত্ৰখনত কথাঙ্গ, কথাঙ্গৰ সংজ্ঞা, বৈশিষ্ট্য, শ্ৰেণীবিভাগ, সাধুকথাত কথাঙ্গৰ ভূমিকা, সাধুকথাত অন্তৰ্নিহিত হৈ থকা কথাঙ্গ বিচাৰ আদিৰ বিষয়ে বিচাৰ-বিশ্লেষণ কৰাৰ প্ৰয়াস কৰা হ'ব।

সূচক শব্দ : লোকসাহিত্য, সাধুকথা, কথাঙ্গ, সাধুকথাৰ কথাঙ্গ বিচাৰ ইত্যাদি।

আৰম্ভণি :

লোকসংস্কৃতিৰ অন্যতম উপাদান হ'ল 'লোকসাহিত্য'। 'লোক' আৰু 'সাহিত্য'— এই দুটা শব্দৰ সংযোগত লোকসাহিত্য শব্দটো নিষ্পন্ন হৈছে। হেমকোষ অভিধান মতে, 'লোক'

শব্দটো সাধাৰণতে বিশেষ তিনিটা অৰ্থত প্ৰয়োগ হয়। প্ৰথম ‘লোক’ মানে জগত, ভূৱন (ইহলোক, পৰলোক, পিতৃলোক, দেৱলোক); দ্বিতীয় ‘লোক’ মানে মানুহ (এওঁলোক, তেওঁলোক); তৃতীয় ‘লোক’ মানে পৰ, আপোনতকৈ বেলেগ (লোকচিহ্ন, অন্ধকাৰ, লোকক নক’লো মই লাজে।)” (বৰুৱা ৮৯৮)

‘লোক’ শব্দটো নানা অৰ্থবাচক হ’লেও লোকসাহিত্যত এই শব্দটো অলপ সংকীৰ্ণ অৰ্থতহে ব্যৱহাৰ হয়। এটা সময়ত লোকসাহিত্যত ‘লোক’ শব্দটো অশিক্ষিত চহা মানুহকে বুজাবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। বৰ্তমান সময়ত ‘লোক’ বুলিলে আনুষ্ঠানিক শিক্ষা-দীক্ষাহীন বা তেনেই সামান্য আনুষ্ঠানিক শিক্ষা থকা নগৰ-চহৰৰ পৰা আঁতৰত পৰম্পৰাগত সংস্কাৰ আৰু লোকৰীতিৰ দ্বাৰা জীৱন নিৰ্বাহ কৰা শ্ৰমকাৰী জনগণকহে সূচোৱা হয়। সম্প্ৰতি নগৰ-চহৰৰ বস্তুি এলেকাত বসবাস কৰা শ্ৰমকাৰী জনগণকো ‘লোক’ ৰূপে অভিহিত কৰা হয়।” (শৰ্মা ২৯) সমাজৰ এই লোকসকলে মুখে মুখে ৰচনা কৰা, এটা প্ৰজন্মৰ পৰা আন এটা প্ৰজন্মলৈ, এখন সমাজৰ পৰা আন এখন সমাজলৈ পৰম্পৰাগতভাৱে প্ৰচলন হৈ অহা সাহিত্যকে অতি চমু অৰ্থত লোকসাহিত্য বুলি কোৱা হয়।

লোকসাহিত্যৰ সমলৰাজিক সাহিত্যৰ ইতিহাসকাৰসকলে মূলতঃ তিনিটা ভাগত ভাগ কৰিছে—

১। লোকগীত

২। ফকৰা-যোজনা-প্ৰবচন আৰু

৩। সাধুকথা (শৰ্মা ২১)

লোকসাহিত্যৰ অন্যতম ভাগ হ’ল সাধুকথা; যাক ৰস লগাই মনোগ্ৰাহীকৈ কোৱা হয়। মানুহৰ ইতিহাসৰ সমানে প্ৰাচীন বুলি ভবা সাধুকথাবোৰ গদ্যধৰ্মী। ব্যুৎপত্তিগতভাৱে সাধুকথাৰ অৰ্থ সজ বা শিষ্টসকলে কোৱা কথা, আলাপ, উপদেশ প্ৰদান, উপদেশ গ্ৰহণ, মুকলিকৈ কৰা কথোপকথন। সাধাৰণ অৰ্থত বিভিন্ন সময়ত লোকজীৱনত মনোৰঞ্জন আৰু নীতিশিক্ষা বা উপদেশ দিবৰ কাৰণে কোৱা কথাই হ’ল সাধুকথা; য’ত কল্পনা বা বাস্তৱ জগতৰ মনে সজা অলৌকিক বা লৌকিক কাহিনীৰ উপৰিও লোক সমাজত মুখে মুখে প্ৰচলিত আখ্যান-উপাখ্যান নতুবা অন্যন্য কোনো কাহিনীৰ বৰ্ণনা পোৱা যায়। ইয়াৰ লগত প্ৰধানতঃ দুটা দিশ জড়িত হৈ থাকে — এটা হ’ল মনোৰঞ্জন আৰু আনটো হ’ল নীতিশিক্ষা প্ৰদান। মনোৰঞ্জন ইয়াৰ মুখ্য উদ্দেশ্য আৰু নীতিশিক্ষা প্ৰদান ইয়াৰ গৌণ উদ্দেশ্য।

পৃথিৱীৰ সৰ্বসংস্কৃতিতে কম-বেছি পৰিমাণে প্ৰচলিত সাধুকথাৰ পৰিসৰ অতি ব্যাপক। মানৱ সমাজত ভাষা-সাহিত্যই সম্পূৰ্ণ বিকাশশীল ৰূপ লাভ কৰাৰ পূৰ্বৰে পৰা বা মৌখিক যুগৰ পৰাই সাধুকথাৰ প্ৰচলন হৈ আহিছিল বুলি ধাৰণা কৰিব পাৰি। কথিত ভাষাত স্থান-কাল-পাত্ৰৰ উপযোগীকৈ কোৱা সাধুকথাবোৰ কোনো এখন সমাজৰ উমৈহতীয়া সম্পত্তি নহয়। কথকে নিজৰ অঞ্চলৰ পৰিৱেশ-পৰিস্থিতিৰ লগত খাপ খুৱাই সাধুবোৰ কয়, যাৰ বাবে সাধুকথাত আঞ্চলিকতা বা স্থানীয়তাৰ ৰূপ প্ৰকাশ পায়। এখন সমাজৰ পৰা আন এখন সমাজলৈ মুখ পৰম্পৰা প্ৰচলিত সাধুকথাই স্থানীয়তা ৰক্ষা কৰিও বিশ্বজনীনতাৰো ইঙ্গিত বহন কৰে। সাধুকথাত

বাস্তৱ জীৱনত অসম্ভৱ যেন লগা সকলো কাৰ্য সম্ভৱ হৈ উঠে। চৰাই-চিৰিকতি, গছ-গছনি, পশু-পক্ষী আদিয়ে মানুহৰ দৰে আচৰণ কৰে, কথা কয়।

সাধুকথাৰ আন এটা মনকৰিবলগীয়া দিশ হ'ল আৰম্ভণি আৰু সামৰণি নিৰ্ধাৰিতগঢ়ী বৰ্ণনা। আৰম্ভণিৰ নিৰ্ধাৰিতগঢ়ী বৰ্ণনাই শ্ৰেষ্ঠতাক সাধু শুনাব বাবে সজাগ আৰু সচেতন কৰি তোলে। ঠিক একেদৰে সামৰণি নিৰ্ধাৰিতগঢ়ী বৰ্ণনাই শ্ৰেষ্ঠতাৰ মন, সাধুকথাৰ কাল্পনিক জগতৰ পৰা বাস্তৱ জগতলৈ ঘূৰাই আনে। শ্ৰেষ্ঠতাক বাস্তৱ জগতলৈ ঘূৰাই অনা সামৰণিৰ এনে এটা উদাহৰণ হ'ল— 'মোৰ কাপোৰ-কানি ক'লা হ'ল, ঘৰলৈ গুচি আহিলোঁ।' সাধুকথাৰ মূলকথাবাস্তৱ আৰম্ভণি আৰু শেষ বাক্যবোৰ চুটি বা দীঘলীয়া হ'ব পাৰে। উদাহৰণস্বৰূপে, অসমীয়া সাধু আৰম্ভ হয়— "বহুদিনৰ আগৰ কথা, এখন গাঁৱত এহাল বুঢ়া-বুঢ়ী আছিল" এনেধৰণৰ বাক্যৰে আৰু শেষ কৰা হয় "তাৰ পিছত বুঢ়া-বুঢ়ীয়ে সুখে-সন্তোষেৰে দিন কটাবলৈ ধৰিলে।"

সাধুকথাত মানুহৰ উপৰিও মানৱভিন্ন বিভিন্ন চৰিত্ৰ যেনে— চৰাই-চিৰিকতি, পশু-পক্ষী, গছ-গছনি, ভূত-প্ৰেত, ৰাক্ষস আদি চৰিত্ৰই প্ৰাধান্য লাভ কৰা দেখা যায়। এই চৰিত্ৰসমূহৰ বিভিন্ন কাৰ্য-কলাপৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি লোকতত্ত্ববিদ, গৱেষক, সমালোচক আদিয়ে সাধুকথাক বিভিন্ন শ্ৰেণীত ভাগ কৰা দেখা যায়।

উল্লিখিত দিশসমূহৰ উপৰিও সাধুকথাৰ আন এটা মনকৰিবলগীয়া দিশ হ'ল কথাঙ্গ, যাক সাধু এটাৰ অতি প্ৰয়োজনীয় উপাদান বুলিও বিবেচনা কৰা হয়। কথাঙ্গ হ'ল সাধুকথা এটাৰ অবিচ্ছেদ্য অংগ; যি সাধু এটাক অখণ্ড কৰি ৰখাত সহায় কৰে। সাধুকথাৰ অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ উপাদান হিচাপে কথাঙ্গ, কথাঙ্গৰ সংজ্ঞা, বৈশিষ্ট্য, প্ৰকাৰ আৰু সাধুকথাত কথাঙ্গ কেনেকৈ বিচাৰ কৰা হয় সেই বিষয়ে আমাৰ এই আলোচনাত বিচাৰ-বিশ্লেষণ কৰাৰ প্ৰয়াস কৰা হৈছে। তলত বিষয়ৰ 'প্ৰস্তাৱনা' অংশ অন্তৰ্গতভাৱে পৰিসৰ, উদ্দেশ্য আৰু পদ্ধতি আগবঢ়োৱা হৈছে।

অধ্যয়নৰ পৰিসৰ :

নিৰ্বাচিত বিষয়টোৰ অধ্যয়নৰ পৰিসৰত সাধুকথাৰ লগত জড়িত হৈ থকা আটাইবোৰ দিশ সামৰি লোৱা হোৱা নাই। অৰ্থাৎ সাধুকথাৰ সংজ্ঞা, বৈশিষ্ট্য, আৰম্ভণি, সামৰণি, শ্ৰেণীবিভাজন আদিৰ বিষয়ে পুংখানুপুংখকৈ অধ্যয়নৰ মাজত সামৰি নলৈ কেৱল কথাঙ্গ আৰু ইয়াৰ অৰ্থ, সংজ্ঞা, বৈশিষ্ট্য, শ্ৰেণীবিভাজন, সাধুকথাত কথাঙ্গ বিচাৰ আদি দিশকেইটাহে সীমিত পৰিসৰত বিষয়টোৰ চমু বিচাৰ-বিশ্লেষণ কৰা হৈছে। সাধুকথাত কথাঙ্গ বিচাৰ-বিশ্লেষণ কৰিবলৈ যাওঁতে সকলো শ্ৰেণীৰ সাধুকথাক আলোচনাৰ আঁওতালৈ নানি বিষয়ৰ বিস্তৃতিৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি সীমিত পৰিসৰত সিদ্ধান্তগত তথ্য আহৰণৰ বাবে লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ 'বুঢ়ী আইৰ সাধু' আৰু ড° প্ৰফুল্লদত্ত গোস্বামীৰ 'অসম দেশৰ সাধু পুথিত সন্নিৱিষ্ট টেটোন শ্ৰেণীৰ কেইটামান সাধুকথাক অধ্যয়নৰ পৰিসৰত সামৰা হৈছে।

উদ্দেশ্য :

লোকসমাজে সাধুকথাবোৰ মনোৰঞ্জন আৰু নীতি শিক্ষা দিয়াৰ উদ্দেশ্যে পৰিৱেশ-পৰিস্থিতিৰ অনুকূলে কয় যদিও সাধুকথাৰ বিষয়ে জানিবলগীয়া বহুবোৰ দিশ সাধু এটাৰ লগত জড়িত হৈ থাকে। সাধাৰণতে সাধুকথাত জড়িত হৈ থকা বিভিন্ন দিশৰ বিষয়ে লোকতত্ত্ববিদ,

গৱেষক আদিয়ে সততে আলোকপাত কৰা দেখা যায় যদিও সাধুকথাৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ উপাদান হিচাপে বিবেচিত কথাস্থৰ বিষয়ে অধ্যয়ন কৰা দেখা নাযায়। গতিকে সাধুকথাৰ অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ উপাদান হিচাপে কথাস্থ, সাধুকথাত কথাস্থৰ ভূমিকা, বৈশিষ্ট্য, সাধুকথাত কথাস্থ বিচাৰ আদিৰ বিষয়ে বিচাৰ বিশ্লেষণ কৰাই আমাৰ এই অধ্যয়নৰ মুখ্য উদ্দেশ্য।

পদ্ধতি :

প্ৰতিটো বৈজ্ঞানিক অধ্যয়ন কিছুমান বৈজ্ঞানিক পদ্ধতিৰ আধাৰতহে সম্পন্ন কৰিব পৰা যায়। সেই উদ্দেশ্যেৰেই কোনো এটা বিষয় অধ্যয়ন কৰিবলৈ যাওঁতে বিষয়ৰ লগত সংগতি ৰাখি কিছুমান গুৰুত্বপূৰ্ণ বৈজ্ঞানিক পদ্ধতিক গৱেষণাৰ অনুসন্ধান তথা বিশ্লেষণ কাৰ্যত প্ৰয়োগ কৰিব লগা হয়। ‘সাধুকথাৰ কথাস্থ বিচাৰ : এক বৈজ্ঞানিক চমু অধ্যয়ন’— শীৰ্ষক বিষয়টো অধ্যয়ন কৰোঁতে উপস্থাপনৰ বিভিন্ন স্তৰত প্ৰয়োজন অনুসৰি বৰ্ণনাত্মক আৰু বিশ্লেষণাত্মক পদ্ধতি অৱলম্বন কৰা হৈছে।

মূল বিষয়ৰ অধ্যয়ন :

সাধাৰণতে সাধুকথাবোৰত দুটা মুখ্য উপাদান অন্তৰ্ভুক্ত হৈ থাকে। সেই উপাদান দুটা হ’ল— সাধুকথাৰ শ্ৰেণী বা প্ৰকাৰ (Type) আৰু সাধুকথাত অন্তৰ্ভুক্ত হৈ থকা কথাস্থ বা সাধুৰ অংশ (Motif)। সাধুকথাৰ কথাস্থবোৰক (কথাস্থ) সাধু এটাৰ অতি প্ৰয়োজনীয় উপাদান হিচাপে বিবেচনা কৰা হয়। অতি সাধাৰণ অৰ্থত সাধুকথাৰ কথাস্থ বা কথাস্থ হৈছে সাধু এটাত থকা সৰু সৰু একোটা ঘটনাৰ অংশ যি সাধু এটা পৰিস্ফুট কৰাৰ ক্ষেত্ৰত বিশেষ ভূমিকা পালন কৰে।

কথাস্থ শব্দৰ ইংৰাজী প্ৰতিশব্দ হ’ল Motif। এই Motif শব্দটোৱে একোটা সাধুত থকা ক্ষুদ্ৰ ক্ষুদ্ৰ কথালীক পোনপটীয়াকৈ প্ৰতিনিধিত্ব কৰে। একোটা সাধুত থকা বিভিন্ন চৰিত্ৰাৱলীৰ দ্বাৰা সাধুটোত সুকীয়া সুকীয়াকৈ কথাস্থৰ প্ৰকাশ ঘটে। যাৰ দ্বাৰা সাধুটো কোন শ্ৰেণীৰ সাধু তাক আমি নিৰ্ণয় কৰিব পাৰোঁ।

সাধু এটাত অন্তৰ্ভুক্ত কথাস্থ বিচাৰ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত আমি কিছুমান 'Index' বা ‘চলক’ৰ সহায় ল’ব লগা হয়। চলক হৈছে এনে কিছুমান মানবিশিষ্ট গুৰুত্ব সম্বলিত ধাৰণা; যিবোৰ সম্বন্ধে পৰিৱৰ্তনশীল হৈ থাকে। চলকসমূহৰ পৰিৱৰ্তনশীলতাৰ আধাৰতেই সেইবোৰক ‘পৰিবৰ্ত্য’ (Variable) বুলিও কোৱা হয়। চলক বা পৰিবৰ্ত্য দুই প্ৰকৃতিৰ; যেনে —

(ক) স্বতন্ত্ৰ চলক বা পৰিবৰ্ত্য (Independent Variable) আৰু

(খ) নিৰ্ভৰশীল চলক বা পৰিবৰ্ত্য (Dependent Variable)।

উক্ত দুয়োটা চলক বা পৰিবৰ্ত্যৰ আধাৰতেই সাধুকথাৰ কথাস্থৰলীসমূহকো পৰিমাপ কৰি উলিয়াব পৰা যায় আৰু তেনে পৰিমাপৰ দ্বাৰাই আমি অতি সহজেই সাধু এটাৰ চৰিত্ৰবোৰক চিনাক্ত কৰি উলিয়াব পাৰোঁ।

সাধুকথাবোৰৰ লগত জড়িত হৈ থকা কথাস্থবোৰ স্বাভাৱিকতেই স্ব-নিৰ্ভৰশীল প্ৰকৃতিৰ যদিও সাধুকথাৰ চৰিত্ৰসমূহে প্ৰদৰ্শন কৰিবলৈ যোৱা ক্ৰিয়া কাণ্ডইহে কিছুমান কথাস্থক নিৰ্ভৰশীলতাৰ ৰূপত প্ৰকাশিত কৰে। সেইবাবেই সাধুকথাৰ ক্ষুদ্ৰ ক্ষুদ্ৰ কথাস্থবোৰক বিশ্লেষণ

কৰাৰ সুবিধাৰ্থেই আমি Index বা চলকৰ সহায় ল'ব লগা হয়। সকলো শ্ৰেণীৰ সাধুকথাৰ কথাঙ্গবোৰক বিশ্লেষণ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত চলক বা পৰিৱৰ্ত্যবোৰৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা আছে।

কথাঙ্গৰ সংজ্ঞা

সাধুকথাৰ কথাঙ্গ সম্বন্ধে বিভিন্নজন লোকতত্ত্ববিদে তেওঁলোকৰ নিজস্ব দৃষ্টিকোণৰপৰা মতামত দাঙি ধৰা পৰিলক্ষিত হয়। আমাৰ অধ্যয়নৰ বিষয়বস্তুক আৰু অধিক স্পষ্টভাৱে পৰিস্ফুট কৰিবৰ বাবে বিখ্যাত লোকতত্ত্ববিদ ষ্টীথ্ থম্পছনে কথাঙ্গ সম্পৰ্কে আগবঢ়োৱা সংজ্ঞাটো তলত উল্লেখ কৰা হ'ল।

তেওঁৰ মতে, 'মটিফ্ হৈছে কোনো এটা কাহিনী বা সাধুকথাৰ ক্ষুদ্ৰ ক্ষুদ্ৰ কথাৰ অংশ, যিবোৰে পৰম্পৰাক প্ৰকাশ কৰিব পৰা ক্ষমতা বহন কৰি থাকে আৰু প্ৰকাশভংগীৰ ক্ষমতা থাকিবলৈ মটিফ্ৰ কিছু অসাধাৰণত্বও থাকিব লাগে। (A motif is the smallest element in a tale having a power to persist in tradition and in order to have this power, it must have something unusual and striking about it.) (Thompson 415)

থম্পছনৰ সংজ্ঞাৰ আধাৰত কথাঙ্গ সম্বন্ধে আমি এইদৰে ক'ব পাৰো যে, মানৱ সমাজত পৰম্পৰাগতভাৱে প্ৰচলন হৈ অহা সাধুকথাসমূহৰ ক্ষুদ্ৰ ক্ষুদ্ৰ উপাদানবোৰেই মটিফ্ বা কথাঙ্গ।

থম্পছনে তেওঁৰ সংজ্ঞাটোত উল্লেখ কৰিছে যে একোটা সাধুকথাত দুই বা ততোধিক ক্ষুদ্ৰ ক্ষুদ্ৰ কাহিনীৰ অংশ পোৱা যায়। এই ক্ষুদ্ৰ ক্ষুদ্ৰ কাহিনীবোৰে সাধুকথাটোক অখণ্ডিত (Non-segment) কৰি ৰাখে। সাধুকথাৰ এনে ক্ষুদ্ৰতম কাহিনীয়ে কথাঙ্গ সম্বন্ধে তুলনামূলক অধ্যয়ন কৰি সেইসমূহৰ সাৰ্বজনীনতা উপলব্ধি কৰাত সহায় কৰে।

কথাঙ্গৰ বৈশিষ্ট্য :

কথাঙ্গৰ অৰ্থ আৰু সংজ্ঞাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি আমি স্বতঃপ্ৰণোদিতভাৱে কথাঙ্গৰ কেইটামান বৈশিষ্ট্য বিচাৰ কৰি উলিয়াব পাৰো। সেই বৈশিষ্ট্যকেইটা হ'ল—

- ১। কথাঙ্গবোৰ ক্ষুদ্ৰ প্ৰকৃতিৰ।
- ২। কথাঙ্গবোৰে উমৈহতীয়াভাৱে একোটা সাধুৰ ভাববোৰক সহজতে প্ৰকাশ কৰি উলিয়াব পাৰে।
- ৩। কথাঙ্গৰ সহায়ত একোটা সাধুৰ চৰিত্ৰসমূহক সহজতে চিনাক্তকৰণ কৰি উলিয়াব পৰা যায়।
- ৪। ক্ষুদ্ৰ ক্ষুদ্ৰ কথাঙ্গবোৰে একোটা সাধুক দ্বিখণ্ডিত নকৰি বৰঞ্চ অখণ্ডতাৰ আধাৰত প্ৰতিষ্ঠা কৰাত সহায় কৰে।
- ৫। কথাঙ্গবোৰ চলকৰ আধাৰত পৰিমাপ কৰি উলিয়াব পৰা যায় আৰু তেনে পৰিমাপৰ অন্তত কথাঙ্গৰ শ্ৰেষ্ঠতাৰ ভিত্তিত সাধুকথাৰ কোনো এটা চৰিত্ৰৰ শ্ৰেষ্ঠতা প্ৰতিপন্ন কৰি উলিয়াব পাৰি। কথাঙ্গৰ যোগেদি সাধুকথাৰ যিটো চৰিত্ৰই শ্ৰেষ্ঠতা প্ৰদৰ্শন কৰিবলৈ সক্ষম হয়, সেই চৰিত্ৰটিয়েই সাধুকথাটোৰ আকৰ্ষণৰ কেন্দ্ৰ বিন্দু হৈ পৰে।

অসম তথা বিশ্বৰ মানৱ সমাজ ব্যৱস্থাত অতি প্ৰাচীন কালৰ পৰা বিভিন্ন সাধুকথা পৰম্পৰাগতভাৱে প্ৰচলন হৈ আহিছে— যিসমূহৰ দ্বাৰা মৌখিকভাৱে কিছুমান বাৰ্তা লোকসংস্কৃতিৰ লগত নিৰৱচ্ছিন্নভাৱে জড়িত হৈ আহিছে। প্ৰতিটো সাধুকথা পঢ়া বা শুনাৰ অন্তত সাধুকথাটোৰ যোগেদি কিছুমান ইতিবাচক আৰু কিছুমান নেতিবাচক উপদেশমূলক আৰ্হি লাভ কৰিব পৰা যায়। সেয়ে সাধুকথাৰ কথাঙ্গই সাধু কণ্ঠতাৰ লগতে শ্ৰোতা বা শুনোঁতাসকলৰ মাজতো একোটা আন্তঃক্ৰিয়াধৰ্মী (Interactive relation) সম্বন্ধ স্থাপন কৰে। সাধুকথাৰ কথাঙ্গৰ যোগেদি সাধুসমূহৰ তাত্ত্বিকতা (Theoretical morality) আৰু দৈনন্দিন জীৱনত ইয়াৰ ব্যৱহাৰিকতা (Applicability) সম্পৰ্কে এক আভাস পাব পৰা যায়। সেইবাবেই আমি ক'ব পাৰোঁ যে, সাধুকথাৰ কথাঙ্গই সাধুবোৰক অতি সহজকৈ বৰ্ণনা দাঙি ধৰাত সহায় কৰে।

লোকসংস্কৃতিৰ অন্যতম গৱেষক ষ্টীথ থম্পছনে লোকসাহিত্যৰ অন্যতম অংশ সাধুকথাত কথাঙ্গৰ গুৰুত্ব আৰু প্ৰয়োজনীয়তা সম্পৰ্কে Motif Index of Folk Literature নামৰ গ্ৰন্থত বিশ্লেষণ কৰি উলিয়াইছে। তেওঁ বিশ্বৰ সকলোবোৰ সাধুকথাক সৰ্বজন গ্ৰহণযোগ্য হ'ব পৰাকৈ কিছুমান বিশেষ শাখা আৰু প্ৰশাখাত বিভক্ত কৰি উলিয়াইছে। সেই শাখা-উপশাখাৰ যোগেদি একোটা সাধুৰ কথাঙ্গক যুক্তিনিষ্ঠভাৱে বুজিব পৰা যায়। থম্পছনে পুনৰোল্লেখ কৰিছে যে, সাধুকথাৰ কথাঙ্গবোৰে জনসাধাৰণৰ মাজত বিভিন্ন সাংস্কৃতিক সম্বন্ধ (Cultural relation) গঢ় দিয়াৰ ক্ষেত্ৰত সহায় কৰে। সেয়ে আমি একোটা সাধু শুনাৰ লগে লগে সেই সাধুটোৰ কথাঙ্গৱলীক বস্তুনিষ্ঠভাৱে (Objectively) উপলব্ধি কৰি সেইসমূহক ভৱিষ্যতলৈকে লোকসংস্কৃতিৰ সমল হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰোঁ।

স্থানান্তৰত উল্লেখ কৰি অহা হৈছে যে, সাধুকথাৰ কথাঙ্গবোৰ আনৰ পৰা ধাৰ কৰা বা তুলি লোৱা প্ৰকৃতিৰ নহয়; বৰঞ্চ সেইবোৰ সাধুকথাৰ লগত জড়িত হৈ থকা কিছুমান স্ব-তন্ত্ৰ মৌলিক উপাদানহে। সেইবাবেই সাধুকথাৰ কথাঙ্গক একোটা সাধুৰ স্ব-নিৰ্ভৰশীল উপাদান (Independent element) বুলি কোৱা হয়।

কথাঙ্গৰ শ্ৰেণীবিভাজন :

লোকসংস্কৃতিৰ গৱেষক ষ্টীথ থম্পছনে পৃথিৱীৰ সাধুকথাবোৰক মূলতঃ ইংৰাজী বৰ্ণমালাৰে A ৰ পৰা Z লৈ বিভিন্ন নাম দি সৰ্বমুঠ ২৩টা ভাগত (Head) ভাগ কৰিছে আৰু প্ৰতিটো ভাগত বিভিন্ন কথাঙ্গৰ বিশ্লেষণ কৰি দেখুৱাইছে। সেইকেইটা হ'ল ক্ৰমে—

- এ— পুৰাণগত কথাঙ্গ (Mythological Motifs)
- বি— জীৱ-জন্তু বিষয়ক (Animals)
- চি— নিষিদ্ধাচৰণ বা বাধা নিষেধ (Tabu)
- ডি— যাদুমূলক (Magic)
- ই— মৃতকগত / মৃত্যু সম্পৰ্কীয় (The Dead)
- এফ— আশ্চৰ্যজনক (Marvels)
- জি— ৰাক্ষস বা দৈত্য দানৱ সম্পৰ্কীয় (Ogres)

- এইচ— পৰীক্ষামূলক (Tests)
 জে— জ্ঞানী আৰু মূৰ্খ (The Wise and the Foolish)
 কে— প্ৰতাৰণা বা প্ৰত্যাশামূলক (Deception)
 এল— ভাগ্যচক্ৰ বা ভাগ্যৰ পৰিৱৰ্তন (Reversal of Fortune)
 এম— ভৱিষ্যৎ বিধান (Oradaining the Future)
 এন— ভাগ্যৰ পৰিৱৰ্তনমূলক (Change the Fate)
 পি— সমাজ (Society)
 কিউ— পুৰস্কাৰ আৰু শাস্তি (Rewards and Punishment)
 আৰ— বন্দী আৰু পলাতক (Captives and Fugitives)
 এচ— অসাধাৰণ নিষ্ঠুৰতা (Unnatural Cruelty)
 টি— লিঙ্গ বা যৌন বিষয়ক (Sex)
 ইউ— জীৱনৰ প্ৰকৃতি (The Nature of Life)
 ভি— ধৰ্মীয় (Religion)
 ডব্লিউ— চৰিত্ৰগত বৈশিষ্ট্য (Traits of Character)
 এক্স— হাস্য-ব্যঙ্গ (Humour)
 জেদ— বিবিধ শ্ৰেণী (Miscellaneous groups of Motifs)
 (Thompson 21)

লোকতত্ত্ববিদসকলে আমাৰ সমাজত প্ৰচলিত সাধুকথাবোৰ বিষয়বস্তুৰ আধাৰত যিকেইটা শ্ৰেণী বা উপশ্ৰেণীত ভাগ কৰিছে সেই সাধুকথাবোৰৰ কাহিনী আৰু চৰিত্ৰসমূহত থম্পছনৰ কথাদ্বয় শ্ৰেণী বিভাগৰ বিভিন্ন প্ৰকৃতিৰ কথাদ্বয় প্ৰকাশ পোৱা দেখা যায়। আমাৰ এই অধ্যয়নত সাধুকথাৰ কথাদ্বয় বিচাৰ কৰিবলৈ যাওঁতে সাধুকথাৰ অন্যতম ভাগ টেটোন শ্ৰেণীৰ সাধুকথাৰ যোগেদি সাধুকথাৰ কথাদ্বয় বিচাৰ কৰি দেখুৱাবলৈ প্ৰয়াস কৰা হ'ল।

সাধুকথাৰ কথাদ্বয় বিচাৰ :

সাধুকথাৰ এটা ভাগ হ'ল টেটোন শ্ৰেণীৰ সাধুকথা। 'টেটোন' অসমীয়া মান্য ভাষাৰ শব্দ; যাৰ অৰ্থ চতুৰ বা টেঙৰ। গতিকে যিবোৰ সাধুকথাত মুখ্য চৰিত্ৰ বা নায়কে নিজৰ টেঙালি চতুৰালিৰ যোগেদি আনক প্ৰতাৰণা কৰে বা ঠগাই তেনে কাহিনীযুক্ত সাধুকথাক টেটোন শ্ৰেণীৰ সাধুকথাৰ ভিতৰত ধৰা হয়। অৱশ্যে কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত টেটোনে আনক ঠগাবলৈ যাওঁতে নিজেও ঠগ খোৱা দেখা যায়। স্বভাৱসুলভভাৱে টেটোন চৰিত্ৰটো স্বাধীনমনৰ লগতে অত্যন্ত জেদী আৰু অনমনীয়। সাধাৰণতে টেটোন চৰিত্ৰটো দুটা ভিন্ন দৃষ্টিকোণত লক্ষ্য কৰা যায়— ভাল বা বেয়া, টেঙৰ বা অঁকৰা বা মূৰ্খ, বলী বা দুৰ্বলী, মৰমীয়াল বা নিৰ্দয় আদি।

ষ্টীথ থম্পছন (Stith Thompson) ৰ কথাদ্বয়ৰ উল্লিখিত বিভাজনৰ পৰা আমি দেখিবলৈ পালো যে 'জে' (J) আৰু 'কে' (K) শ্ৰেণীৰ সাধুকথাবোৰত টেটোন শ্ৰেণীৰ সাধুকথাৰ কথাদ্বয়ৰ নিহিত হৈ আছে। থম্পছনে তেওঁৰ 'Motif Index of Folk Literature' -নামৰ

গ্ৰন্থখনৰ ১ম খণ্ডত উল্লেখ কৰিছে যে ‘ম’টিফ্ ‘জে’ (J) অধ্যায়টো চৰিত্ৰ প্ৰধান আৰু ‘কে’ (K) অধ্যায়টো ঘটনা প্ৰধান। ‘কে’ (K) শ্ৰেণীৰ বেছি অংশতে প্ৰতাৰণাৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়া হয়। এই শ্ৰেণীৰ কাহিনীত চুৰি আৰু অসামাজিক কাৰ্য, বন্দীত্বৰ পৰা পলায়ন, ধৰ্ষণ, ভেঁশচন (আনৰ ৰূপ গ্ৰহণ কৰা) আদি এই ‘কে’ (K) শ্ৰেণীত সন্নিৱিষ্ট।’ (থম্পছন, ১৯৭৭, ১০-১১) যি কি নহওক তলত লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ ‘বুঢ়ী আইৰ সাধু’ আৰু ড° প্ৰফুল্লদত্ত গোস্বামীৰ ‘অসম দেশৰ সাধু’ নামৰ পুথি দুখনত সন্নিৱিষ্ট টেটোন শ্ৰেণীৰ সাধুকেইটাৰ যোগেদি সাধুকথাত কথাদ্বিবিচাৰ থম্পছনৰ ‘জে’ (J) আৰু ‘কে’ (K) শ্ৰেণীৰ আধাৰত কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰা হ’ল।

জে (J) জ্ঞানী আৰু মূৰ্খ

ম’টিফ্ জে. ০- জে. ১৯৯ জ্ঞান লাভ

ম’টিফ্ জে. ১৫৪- মৃত্যুমুখত পৰি জ্ঞান লাভ

দীঘলঠেঙীয়া (বেজবৰুৱা, ২০১৪, পৃ. ৮১-৮৫) সাধুত বুঢ়ীৰ ঘৰত গৰু চোৰ কৰিবলৈ যোৱা চোৰটোৱে গৰু চোৰ কৰি খাবলৈ যোৱা বাঘৰ মুখৰ পৰা নিজকে কথমপি ৰক্ষা কৰিবলৈ সক্ষম হোৱাত চুৰি বৃত্তি যে বেয়া তাক উপলব্ধি কৰি ত্যাগ কৰিছে।

ম’টিফ্ জে. ১১০০- জে. ১৬৯৯ চতুৰতা

ম’টিফ্ জে. ১১১৩ চতুৰ ব্যক্তি,

টেটোন (গোস্বামী, ২০১০, পৃ. ১১-১৪) সাধুত টেটোনে বুঢ়া-বুঢ়ীৰ পৰা গৰু কিনিবলৈ থোৱা ৰূপকুৰি চতুৰালিৰে সৰকাইছে। আনৰ পত্নী-ল’ৰাক চতুৰালিৰে নিজৰ কৰি লৈছে।

টেটোন তামুলী (গোস্বামী ১৫-১৮) সাধুত টেটোনে অতি চতুৰতাৰে এশ, একহাজাৰ আৰু একলাখ টকাৰ গৰাকী হৈ তামুলী ফুকনৰ জীয়ৰী চম্পাক সেই একে চতুৰালিৰ যোগেদি বিয়া কৰাইছে।

লটকন (বেজবৰুৱা ৫২-৫৫) সাধুত বামুণ টেটোন লটকনে মিঠৈৰ মালিক, ৰাতি কটোৱা গৃহস্থক কৌশলেৰে ঠগি ঘোঁৰা আৰু টকা-পইচা লৈ উধাও হৈছে।

ম’টিফ্ জে. ১১১৭ জন্তুকেন্দ্ৰিক টেটোন,

বান্দৰ আৰু শিয়াল, বুধিয়ক শিয়াল, বুঢ়া-বুঢ়ী আৰু শিয়াল (বেজবৰুৱা ১৮.৪৪); বান্দৰৰ দুৰ্গতি (গোস্বামী ২০-২৩) সাধুকেইটাত বান্দৰ, শিয়াল, শহা আদিয়ে টেটোনৰ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰিছে।

ম’টিফ্ জে. ১২৪৯ বুধিয়ক ভাগ কৰোতা,—

যি বস্তু ভাগ কৰোতে নিজৰ ফালে গুৰুত্বপূৰ্ণ অংশ ৰাখে। দুই ভাই (গোস্বামী ৫০-৫১) সাধুত ককায়েক আৰু ভায়েকৰ মাজত পৈত্তিক সম্পত্তি ভাগ কৰোতে সৰু ভায়েকে প্ৰতিটো সম্পত্তিৰ কামত অহা লাগতিয়াল অংশ নিজলৈ ৰাখি ককায়েকক কামত নহা অংশ দিয়ে।

বান্দৰ আৰু শিয়াল সাধুত বান্দৰে বুদ্ধি কৰি গাখীৰ, গুৰ, কল-কুঁহিয়াৰ খোৱা অংশটো নিজে খাই পেলনীয়াবোৰ শিলায়ক দিছে।

ম’টিফ্ জে. ১৭০০ মূৰ্খ (আন অজ্ঞানী ব্যক্তি)

ম'টিফ জে. ১৭০১—মূৰ্খ ব্যক্তি

দুই বুধিয়ক (বেজবৰুৱা, ২০১৪, পৃ. ১১৮-১২৪) সাধুত এদাৰ বেপাৰীৰ কান্ধত বুদ্ধি কৰি জালুক বেপাৰী উঠাত এদাৰ বেপাৰীয়েও জালুক বেপাৰীৰ কান্ধত উঠিবলৈ মৰা ভাও ধৰোতে বাৰীৰ সকলো লাগতিয়াৰ গছ-গছনি হেৰুৱাব লগীয়া হৈছে।

ম'টিফ জে. ১৭১৩.১ পতিয়ে কেনেকৈ পিঠাৰ সংখ্যা জানিলে? পতিৰ নিশ্চয় আচৰিত পৰ্যবেক্ষণ শক্তি আছে,

সৰবজান (বেজবৰুৱা ৫২-৫৬) সাধুত ঘৈণীয়েকে ডলা এখনত পিঠাবোৰ থৈ ভাজি শেষ কৰাৰ অন্তত সৰহখিনি পিঠা নিজেই খাই বাতিত খনচেৰেকহে থৈ দিয়ে। পিছদিনা গিৰিয়েকে পিঠা খনচেৰেক দেখি বেৰত আঁৰি থোৱা ডলাত বহি থকা পিঠাৰ সাঁচ গণনা কৰি পিঠাৰ প্ৰকৃত সংখ্যা নিৰ্ণয় কৰিছে।

ষ্টাথ্ থম্পছনৰ কথানুশ্ৰেণীবিভাজনৰ 'কে' (K) শ্ৰেণীৰ আধাৰত সাধুকথাৰ কথানুশ্ৰেণী এইদৰে বিচাৰ কৰিব পাৰি—

ম'টিফ কে. (K) প্ৰতাৰণা

ম'টিফ কে. ১০০-২৯৯ : ছলাহী কথাবে প্ৰতাৰণা

ম'টিফ কে. ১০০- মিছলীয়া মিঠা কথাবে প্ৰতাৰণা,

বুঢ়া-বুঢ়ী আৰু শিয়ালৰ সাধুত কচু ৰুৱলৈ যোৱা বুঢ়া-বুঢ়ীয়ে শিয়ালৰ কথামতে কচুবোৰ সিঁজাই ৰুৱে আৰু শিয়ালে লগৰবোৰক লৈ ৰাতি আহি কচুবোৰ খায়। সেয়ে বুঢ়া-বুঢ়ীয়ে শিয়ালবোৰক এসেকনি দিম বুলি পাণ্ডি বুঢ়া মৰা ভাও ধৰি ওচৰত লাঠি এডাল লৈ বিচনাত শুই থাকে। তাৰ পিছত বুঢ়ীয়ে কন্দা-কটা আৰম্ভ কৰে। বুঢ়ী কন্দা শুনি শিয়ালে খবৰ ল'ব আহিল। বুঢ়ীৰ কথামতে সিহঁতে ভিতৰত বুঢ়াক চাবলৈ যাওঁতে বুঢ়াই বাঁহৰ লাঠীৰে শিয়ালবোৰক কোবাই মাৰে।

ম'টিফ কে. ১৭১.১ প্ৰতাৰণাৰ সহায়ত শস্য বিভাজন,

বাঘ আৰু কেঁকোৰা (বেজবৰুৱা ২২-৩০)-ৰ সাধুত বাঘ আৰু কেঁকোৰা ভাল বন্ধু। সিহঁতে একেলগে খেতি কৰি খেতিৰ গুটিবোৰ কেঁকোৰাই আৰু বাঘে নৰাবোৰ বা গা-গছবোৰ ল'লে।

দুই ভাই সাধুত ভায়েকে ককায়েকক পিতৃ সম্পত্তি সমবিতৰণ কৰোতে ডালিম জোপাৰ গুৰি অংশ ককায়েক দি নিজে ফল লগা অংশ লৈছে।

ম'টিফ কে. ১৭১.৫ বুদ্ধিৰে জন্তু বিভাজন,

দুই ভাই সাধুত চতুৰ ভায়েকে মূৰ্খ ককায়েকক পৈত্তিক সম্পত্তি ভাগ কৰোতে ম'হজনীৰ আগ অংশ দিছে আৰু পেটৰ পৰা পিছৰ অংশ নিজৰলৈ বুলি ৰাখিছে।

ম'টিফ কে. ৫০০- কে. ৬৯৯ প্ৰতাৰণাৰ সহায়ত ৰক্ষা

ম'টিফ কে. ৫৪৩- প্ৰতাৰণাবে বিপদৰ পৰা ৰক্ষা,

লটকন সাধুত বামুণ লটকনে মিঠৈৰ মালিকক প্ৰতাৰণাবে গাহৰিৰ নেজত ধৰিবলৈ দি মালিকৰ ঘোঁৰাটো লৈ নিজৰ জীৱন বচাইছে।

ম'টিফ কে. ৫৫১.৪ বুদ্ধিৰে মৃত্যুৰ পৰা হাত সৰা,

টোৰা কাউৰী আৰু টিপচী চৰাই (বেজবৰুৱা ১১-১৪) সাধুত টিপচী চৰাইজনীয়ে কাউৰীজনীক গা ধুই খাবলৈ কৈছিল। কাউৰীয়ে গা-ধুবলৈ পানী আনিবলৈ টেকেলি গঢ়িবৰ বাবে কুমাৰক জুই আনি দিয়াৰ সময়ত দেহত জুই লাগি মৃত্যু মখত পৰে।

ম'টিফ্ কে. ৮০০- কে. ৯৯৯ মাৰাত্মক প্ৰতাৰণা

ম'টিফ্ কে. ৯৬১- আনৰ নামলৈ প্ৰতাৰণা,
লট্কন সাধুত টেটোন লটকনে মাখি নাম লৈ দোকানীক চতুৰালি কৰি ঠগি মিঠাই খাইছে।

ম'টিফ্ কে. ১০০- কে. ১১৯৯ আত্মঘাত জনিত ছলনা

ম'টিফ্ কে. ১০২৩.১ সহজে ঠগিব পৰা বজাৰ ঢোল বখীয়া,
বান্দৰ আৰু শিয়াল সাধুত শিয়ালে বান্দৰক বজাৰ ঢোল বখীয়া বুলি ব্যক্ত কৰিছে।
বান্দৰে বজাৰ ঢোল বুলি শিয়ালৰ পৰা অনুমতি লৈ কোদোৰ ঢোল বজাই বিপদত পৰিছে।
ম'টিফ্ কে. ১০৪০- সহজে ছলনাৰ দ্বাৰা প্ৰত্যয় জন্মি নিজে নিজে আঘাত পোৱা,
বান্দৰ আৰু শিয়াল সাধুত বান্দৰে শিয়ালৰ কথাত ভোল গৈ কোদোৰ কামোৰ খাইছে,
কুঁহিয়াৰ বুলি নল কচু খাই কষ্ট পাইছে।

ম'টিফ্ কে ১০৭৮- ছলনাকাৰীৰ বজাৰ বিছনাত শয়ন,
বান্দৰ আৰু শিয়াল সাধুত ছলনাকাৰী শিয়ালৰ বিছনা সদৃশ মকৰাৰ জালত বিছনা বুলি
শুবলৈ গৈ কুঁৱাত পৰি মৃত্যু হয়।

ম'টিফ্ কে. ১৩০০- কে. ১৩৯৯ : প্ৰতাৰণাপূৰ্ণ বিবাহ

ম'টিফ্ কে. ১৩৩৯ ছলনাৰে বিবাহ কাৰ্য সম্পন্ন কৰা

টেটোন তামুলী সাধুত টেটোনে কৌশলেৰে ন্যায় সোধা ফুকনৰ জীয়েক চম্পাক
বিয়া কৰাইছে।

ম'টিফ্ কে. ১৪০০-কে. ১৪৯৯ : প্ৰতাৰকৰ সম্পত্তি বিনষ্ট

ম'টিফ্ কে. ১৪৪০- প্ৰতাৰকৰ জন্তু বিনষ্ট,
টেটোন তামুলী সাধুত টেটোনে খেতিয়কৰ গৰুহালৰ এটাক একে মাৰে মাৰি পেলালে।
ম'টিফ্ কে. ১৮০০- কে. ১৮৯৯ ছদ্মবেশৰ সহায়ত প্ৰতাৰণা
বুধিয়ক শিয়াল সাধুত শিয়ালে তাৰ ডিঙিত গল মণিৰ দৰে লাগি থকা ভগা দোণটো
জোকাৰি জোকাৰি বাঘ-বাঘিণী আৰু সিহঁতৰ পোৱালিকেইটাক ঠগি মাংস খাইছে।

সামৰণি :

ওপৰৰ অধ্যয়নৰ পৰা এইটো পৰিলক্ষিত হ'ল যে, সাধুকথাৰ অতি প্ৰয়োজনীয় উপদাহান হ'ল কথাঙ্গ বা ম'টিফ্। কোনো এটা সাধুত বহুতো ম'টিফ্ বা কথাঙ্গ থাকিব পাৰে। এই সৰু সৰু কথাঙ্গবোৰ লগ হৈ একোটা সাধুৰে পূৰ্ণতাৰ ৰূপ পায়। কথাঙ্গই সাধু এটাক অখণ্ডিত কৰি ৰখাত সহায় কৰে। তদুপৰি কথাঙ্গৰ সহায়ত একোটা সাধুত থকা চৰিত্ৰসমূহৰ প্ৰকৃত প্ৰতিচ্ছবি বিশ্লেষণ কৰি উলিয়াব পাৰি। অৰ্থাৎ কথাঙ্গৰ দ্বাৰাই সাধুটো কোন শ্ৰেণীৰ সাধু সেইকথা জনাত সহায়ক হয়।

গ্ৰন্থপঞ্জী :

- গগৈ, লীলা। *অসমীয়া লোকসাহিত্যৰ ৰূপৰেখা*। ডিব্ৰুগড় : বনলতা। ২০১১। মুদ্ৰিত।
- গোস্বামী, প্ৰফুল্লদত্ত। *অসম দেশৰ সাধু*। গুৱাহাটী : অসম প্ৰকাশন পৰিষদ ২০১০। মুদ্ৰিত।
- পাটগিৰী, জগদীশ (সম্পা.)। *অসম অঞ্চলৰ জনজাতীয় সাধুকথা উপাদান আৰু অধ্যয়ন*। যোৰহাট : অসম সাহিত্য সভা, ২০০৫। মুদ্ৰিত।
- বৰুৱা, হেমচন্দ্ৰ। *হেমকোষ*। গুৱাহাটী : হেমকোষ প্ৰকাশন, ১৯৮৫। মুদ্ৰিত।
- বৰুৱা, প্ৰহ্লাদ কুমাৰ (সম্পা.)। *অসমীয়া লোকসাহিত্য*। ডিব্ৰুগড় : সুৰভি সাহিত্য কুটীৰ, ২০১৬। মুদ্ৰিত।
- বেজবৰুৱা, লক্ষ্মীনাথ। *বুঢ়ী আইৰ সাধু*। গুৱাহাটী : এম. আৰ. পাব্লিকেশ্বন, ২০১৪। মুদ্ৰিত।
- শৰ্মা, নবীন চন্দ্ৰ। *লোক সংস্কৃতি*। গুৱাহাটী : চন্দ্ৰ প্ৰকাশ, ২০১৩। মুদ্ৰিত।
- শৰ্মা, শশী। *অসমীয়া লোকসাহিত্য*। গুৱাহাটী : ষ্টুডেন্টচ ষ্ট'ৰচ, ২০১৬। মুদ্ৰিত।
- শৰ্মা, সত্যেন্দ্ৰনাথ। *অসমীয়া সাহিত্যৰ সমীক্ষাত্মক ইতিবৃত্ত*। গুৱাহাটী : সৌমাৰ প্ৰকাশ, ১৯৯১। মুদ্ৰিত।
- Propp, Vladimir. *Morphology of the Folktale*. London : University of Texas Press Austin. 1979. Print.
- Thompson, Stith. *Motif Index of Folk Literature*, Vol-I, Vol-IV. Helsinki. 1932-58. Print.
- — —. *The Folktale*. London : University of California Press. 1977. Print.

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 102-108

সাধুকথাৰ প্ৰায়োগিক দিশঃ এটি বিশ্লেষণাত্মক অধ্যয়ন

দীপক নাথ

গৱেষক, অসমীয়া বিভাগ, কটন বিশ্ববিদ্যালয়

Email : deepaknath921@gmail.com

সংক্ষিপ্তসাৰ

সাধুকথা বিশ্বসাহিত্যৰ এক অন্যতম সম্পদ আৰু শিশুসাহিত্যৰ এটি অন্যতম জনপ্ৰিয় শাখা। শিশুৰ মানসিক জগতখনৰ সৈতে খাপ খোৱাকৈ ৰচনা কৰা সাধুকথাই শিশুৰ মানসিক দিগন্তৰ প্ৰসাৰত এক বিশিষ্ট ভূমিকা গ্ৰহণ কৰে। ৰূপকথাৰ দেশ অসম এইক্ষেত্ৰত যথেষ্ট চহকী। মৌখিকভাৱে প্ৰচলিত সাধুকথা, বিভিন্ন সাধুকথাৰ পুথি-সংগ্ৰহ আদিৰে অসমীয়া সাধুকথাৰ ভঁৰাল সমৃদ্ধ। সাধুকথাসমূহ নৈতিকতা আৰু মনোৰঞ্জনৰ সমলেৰে পৰিপূৰ্ণ। প্ৰায় সকলো শিশুৱে শিশুকালত সাধুকথা শুনে-পঢ়ে কিন্তু ইয়াৰ প্ৰায়োগিক দিশ সম্পৰ্কে শিশুসকল সচেতন নহয়। আনহাতে বৰ্তমান সময়ৰ শিশুসকল এইসমূহতকৈ টি.ভি, ম'বাইল আদিৰ প্ৰতিহে বেছি আকৃষ্ট হোৱা দেখা যায়। এইক্ষেত্ৰত অভিভাৱকসকলৰ যথেষ্ট কৰণীয় আছে। সাধুকথাই শিশুৰ নৈতিকতা, ভাষাজ্ঞান, সৃষ্টিশীলতা আদি বিভিন্ন গুণৰ বিকাশ সাধন কৰাৰ লগতে সুস্থ মানসিক বিকাশত প্ৰভুত বৰঙনি যোগাব পাৰে। সাধুকথাৰ প্ৰায়োগিক দিশৰ এনে গুৰুত্বপূৰ্ণ দিশসমূহ আমাৰ এই গৱেষণা পত্ৰত আলোচনা কৰাৰ চেষ্টা কৰা হৈছে।

সূচক শব্দ : সাধুকথা, অসমীয়া সাধু, সাধুকথাৰ প্ৰায়োগিকতা।

০.০০ : অৱতৰণিকা :

সাধুকথা বিশ্বসাহিত্যৰ এক অন্যতম সম্পদ আৰু শিশু সাহিত্যৰ এটি অন্যতম জনপ্ৰিয় শাখা। শিশুৰ মানসিক জগতখনৰ সৈতে খাপ খুৱাকৈ ৰচনা কৰা আৰু মানুহৰ মুখ-পৰম্পৰাত সৃষ্ট সাধুকথাই শিশুৰ মানসিক দিগন্তৰ প্ৰসাৰত এক বিশিষ্ট ভূমিকা গ্ৰহণ কৰে। সেয়ে সকলো দেশতেই সাধুকথাৰ বৰ আদৰ। এই সাধুকথা সম্পৰ্কে বিভিন্নজনে বিভিন্ন সংজ্ঞা, মত আগবঢ়াইছে যদিও সাধুকথাৰ সহজ তথা পোনপতীয়া অৰ্থ হ'ল — সজ কথাৰ উপদেশ, তাৰ কাহিনী সাঁচা বা মিছা কল্পনাৰ অৱলম্বনত সজাই লোৱা হ'ব পাৰে।

ৰূপকথাৰ দেশ অসম এইক্ষেত্ৰত যথেষ্ট চহকী। কেৱল অসমৰ জনসমাজৰ মুখ-পৰম্পৰাত প্ৰচলিত এনে কিমান সাধু আছে তাৰ নিৰ্দিষ্ট কোনো হিচাপ নাই। পঞ্চতন্ত্ৰৰ সাধু, হিতোপদেশৰ সাধু, জাতকৰ সাধু আদিয়ে ভাৰতীয় সাধুকথাৰ ভঁৰাল চহকী কৰাৰ দৰে অসমতো ইয়াৰ অনুবাদ-সংগ্ৰহ-সংকলনে অসমৰ সাধুকথাৰ ভঁৰাল চহকী কৰিছে। এনে অসংখ্য সাধুকথাৰ পুথিৰ মাজত অসমৰ শিশুসকলৰ মাজত অতি জনপ্ৰিয় দুখন সাধুকথাৰ সংগ্ৰহ হ'ল — লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ 'বুঢ়ী আইৰ সাধু' আৰু অতুল চন্দ্ৰ হাজৰিকাৰ 'ঈছপৰ সাধু'। অন্যান্য সাধুকথাৰ পুথিৰ দৰে এই দুখন পুথিত সন্নিৱিষ্ট গল্পও নৈতিকতা আৰু মনোৰঞ্জনৰ সমলেৰে পৰিপূৰ্ণ।

সাধুকথাবোৰৰ স্থিৰ ৰূপ এটা নাই বাবে সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীতো ইয়াৰ মূল্য বৰ বেছি নাই। কিন্তু নৃতত্ত্ব, সমাজতত্ত্ব আৰু প্ৰায়োগিক দিশত ইয়াৰ অধ্যয়ন-আলোচনা আৰু চৰ্চাৰ বিশেষ গুৰুত্ব আছে। শিশুসকলে সাধু শুনি স্বভাৱতে ভালপায়, সাধু পঢ়ে-বুজে কিন্তু ইয়াৰ প্ৰায়োগিক দিশ সম্পৰ্কে শিশুসকলে সততে সচেতন নহয়। সাধুকথাই শিশুৰ নৈতিকতা, ভাষাজ্ঞান, কল্পনাশক্তি আদিৰ বিকাশত গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰে। সাধুকথাৰ এনে গুৰুত্বতা আৰু প্ৰয়োজনীয়তাৰ বিপৰীতে কিন্তু বৰ্তমান শিশুসকল টি.ভি., ম'বাইল আদিৰ প্ৰতিহে বেছি আকৃষ্ট হোৱা দেখা যায়। গতিকে সাধুকথাক প্ৰায়োগিক দিশত

সঠিকভাৱে ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ অভিভাৱকসকলৰো যথেষ্ট কৰণীয় আছে। মানুহৰ মুখে মুখে প্ৰচলিত আৰু লিখিত ৰূপ পোৱা সাধুকথাই অসমীয়া সাহিত্যৰ ভঁৰালকো বিশেষ সমৃদ্ধ কৰিছে। সাধুকথাৰ প্ৰায়োগিক দিশৰ এনে গুৰুত্ব আৰু জনপ্ৰিয়তাৰ বাবেই বৰ্তমান বিভিন্ন শিশু অনুষ্ঠান, কাকত-আলোচনী আদি গঢ় লৈ উঠিছে।

০.০১ : অধ্যয়নৰ উদ্দেশ্য আৰু গুৰুত্ব :

সাধুকথাই শিশুৰ সুস্থ মানসিক বিকাশত প্ৰভুত বৰঙণি যোগাব পাৰে। আগতে শিশুৱে সাধু শুনি, পঢ়ি লাভ কৰা অভিজ্ঞতা-অনুভূতিৰ স্থান আজি অধিকাৰ কৰিছে যান্ত্ৰিকতাই। কিন্তু এই যান্ত্ৰিকতাই শিশুক জীৱনৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় বৌদ্ধিক, মানসিক, নৈতিক সমল যোগান ধৰিবলৈ অসমৰ্থ। ইয়াৰ বাবেই বৰ্তমান সাধুকথাৰ প্ৰয়োগ প্ৰয়োজনীয়তা সম্পৰ্কে নতুনকৈ চিন্তা কৰাৰ সময় আহি পৰিছে। কাৰণ এই সাধুসমূহে শিশুৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় বৌদ্ধিক, মানসিক, নৈতিক সমল যোগান ধৰিব পাৰে। সাধুকথাৰ প্ৰায়োগিক দিশৰ এনে মহান উদ্দেশ্য আৰু গুৰুত্ব ৰাখি আমাৰ এই অধ্যয়নৰ প্ৰয়োজনীয়তা উপলব্ধি কৰা হৈছে।

০.০২ : অধ্যয়নৰ পদ্ধতি :

আমাৰ এই আলোচনা পত্ৰখনি অধ্যয়নৰ বাবে মূলতঃ বিশ্লেষণাত্মক পদ্ধতিয়ে গ্ৰহণ কৰা হ'ব। তথ্য সংগ্ৰহৰ ক্ষেত্ৰত মুখ্য আৰু গৌণ দুয়ো উৎসৰে সহায় লোৱা হ'ব।

০.০৩ : অধ্যয়নৰ পৰিসৰ :

আমাৰ এই অধ্যয়নৰ পৰিসীমাৰ ভিতৰত লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ *বুঢ়ী আইৰ সাধু*ৰ অন্তৰ্ভুক্ত 'তেজীমলা', 'বুঢ়া-বুঢ়ী আৰু শিয়াল', 'চিলনীৰ জীয়েকৰ সাধু' আৰু অতুল চন্দ্ৰ হাজৰিকাৰ 'দীহপৰ সাধু'ৰ অন্তৰ্ভুক্ত 'খৰিকটীয়া আৰু বৰুণদেৱতা', 'বেলি আৰু বতাহ', 'ল'ৰা আৰু বুঢ়ীমাক' এই ছটা সাধুকথাৰ আলমত সাধুকথাৰ প্ৰায়োগিক দিশ সম্পৰ্কে আলোচনা কৰাৰ চেষ্টা কৰা হৈছে।

১.০০ : সাধুকথাৰ প্ৰায়োগিক দিশ :

শিশুৰ সামগ্ৰীক জীৱনৰ বিকাশলৈ সাধুকথাই আগবঢ়াব পৰা অৱদানসমূহকেই ইয়াত সাধুকথাৰ প্ৰায়োগিক দিশ বুলি উল্লেখ কৰা হৈছে। শিশুৰ নৈতিক, মানসিক, বৌদ্ধিক, ভাষিক জ্ঞানকে আদি কৰি বিভিন্ন ক্ষেত্ৰৰ বিকাশৰ বাবে সাধুকথাৰ প্ৰয়োজনীয়তা আছে। শিশুৰ মানসিক জীৱনলৈ আগবঢ়োৱা এনে অৱদানৰ উপৰি এই সাধুকথাসমূহে অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যৰ ভঁৰালো চহকী কৰিছে। বৰ্তমান সাধুকথাক পৰিবেশ্য কলাৰ ৰূপত দাঙি ধৰি সাধুকথাক এটি আনুষ্ঠানিক ৰূপ প্ৰদানৰ প্ৰচেষ্টাও বিভিন্ন স্তৰত কৰি থকা দেখা গৈছে। শিশু-সাহিত্য, শিশু উপযোগী কাকত-আলোচনী-অনুষ্ঠান আদিয়েও বৰ্তমান সাধুকথাৰ প্ৰায়োগিক ধাৰণাক সফল ৰূপত তুলি ধৰিবৰ বাবে চেষ্টা কৰিছে।

“সাধুকথা দুবিধ আছে। এবিধ, মানুহক ঘাইকৈ নীতিশিক্ষা দিবৰ নিমিত্তে ৰচিত : *পঞ্চতন্ত্ৰ*, *হিতোপদেশ* আৰু *লা ফাণ্টেন*ৰ সাধুবোৰ। আনবিধ, মানুহৰ কল্পনা শক্তিৰ বাঘজৰী ঢিলাই দি তাক চেকুৰিবলৈ এৰি দি ল'ৰা-ডেকা-বুঢ়া সকলোৰে মনত আনন্দ দিবলৈ ৰাচিত, ঘাইকৈ ল'ৰাৰ মনত।” (বেজবৰুৱা, পাতনি)। ইয়াৰ পৰা বুজা যায় শিশুক নৈতিকভাৱে বিকশিত কৰি তুলিবলৈ আৰু কল্পনা শক্তিৰ বিকাশ ঘটাবৰ বাবেই সাধুকথাৰ প্ৰয়োজনীয়তা অধিক।

সাধুকথাই শিশুৰ নৈতিকতাৰ বিকাশত বিশেষভাৱে সহায় কৰে। প্ৰায়সমূহ সাধুৰ অন্তৰালত এটি নৈতিক আদৰ্শ, বাৰ্তা থাকে যি আদৰ্শ বা বাৰ্তাই শিশুক নৈতিকভাৱে শক্তিশালী কৰাত, সজ চৰিত্ৰ গঠনত সহায় কৰে। ‘সাধুকথা’ এই অবিধাতে ইয়াৰ উমান পাব পাৰি - “সাধুকথা মানে সজ কথা বা সন্ত-সাধুৰ উপদেশ বাক্য বুলি আদিৰ পৰাই অসমীয়াই ভাবি আহিছে। ইয়াৰ পৰা এইটো স্পষ্টকৈ বুজিব পাৰি যে এইবিধ মনোজ্ঞ মৌখিক উপকথাৰে পুৰণি কালত অসমত জ্ঞানবৃদ্ধিসকলে লোকক আৰু নিজৰ ল'ৰা-ছোৱালীক সজ উপদেশ আৰু নীতি-শিক্ষা দিছিল, সেইদেখিয়ে ইয়াৰ নাম সাধুকথা দিছিল।” (বেজবৰুৱা, পাতনি)। ভালকৈ মন কৰিলে দেখা যায় প্ৰায় প্ৰত্যেকটো সাধুৰে নৈতিকতাৰ সমলেৰে ভৰপূৰ। কিছু সাধু মনোৰঞ্জনৰ বাবে ৰচিত হ'লেও তাৰ মাজতো নৈতিকতাৰ উমান বিচাৰি পোৱা যায়। উদাহৰণস্বৰূপে : *বুঢ়ী আইৰ সাধু*ৰ অন্তৰ্গত ‘তেজীমলা’ সাধুলৈকে লক্ষ্য কৰিব পাৰি। মাহীমাকৰ চৰম অত্যাচাৰত তেজীমলাই শেষত মৃত্যুক সাবতি ল'ব লগা হৈছে কিন্তু সং পথত থকাৰ বাবেই তেজীমলাই

আকৌ ন-জীৱন ঘূৰাই পাইছে। ইয়াত অলৌকিতাৰ চাপ থাকিলেও সত্যৰ সদায় যে জয় হয় সেই নীতিবচনকেই ইয়াত কলাসুলভভাৱে উপস্থাপন কৰা হৈছে। তেনেদৰে *ঈছপৰ সাধু*ৰ অন্তৰ্গত

‘খৰিকটীয়া আৰু বৰুণদেৱতা’ সাধুৰ মাজেৰে লোভেই পাপ আৰু পাপেই যে মৃত্যু সেয়া স্পষ্টকৈ দেখুওৱা হৈছে। নিস্বার্থভাৱে কাম কৰি গ’লে তাৰ ফল এদিন পলমকৈ হ’লেও পোৱা যাবই কিন্তু কেৱল নিজ স্বার্থৰ বাবে সকলো বিসৰ্জন দি আগবঢ়াজন এদিন যে ক’ৰবাত মুখথেকেচা খাব ই ধূৰূপ। আৰু এই সাধুৰ মাজেৰে এনে বাৰ্তাই প্ৰেৰণ কৰা হৈছে। একেদৰে ‘বেলি আৰু বতাহ’ সাধুটোত ক্ষমতাৰ অপব্যৱহাৰে যে আনৰ লগতে নিজৰো ধ্বংস ক্ষতি অনা হয় সেয়া দেখুওৱা হৈছে। সেয়ে সাধুটোৰ শেষত কৈছে —

“গাত বল থাকিলেই নহয় ডাঙৰ

মৃদু শক্তিও পাৰে হব ভয়ংকৰ।”

সেইদৰে অতিপাত আদৰত যে সন্তান নষ্ট হয় সেয়া ‘ল’ৰা আৰু বুঢ়ীমাক’ সাধুত দেখুওৱা হৈছে। নিজৰ নাতিয়েকটোৱে কিতাপ এখন চুৰ কৰি আনি বুঢ়ীমাকক দেখুওৱাত বুঢ়ীমাকে কিন্তু তাক বাধা নিদিলে। যদি সেইদিনাই ল’ৰাটোক ইয়াৰ পৰা বাৰণ কৰিলেহেঁতেন সি শেষত চোৰাং কেচত অভিযুক্ত হৈ ফাঁচী কাঠত ওলমিবলগা নহ’লেহেঁতেন। আমাৰ সমাজতো দেখা যায় বহু মাক-দেউতাকে সন্তানে যি বিচাৰে তাৰ প্ৰয়োজনীয়তা-অপ্ৰয়োজনীয়তা বাচ-বিচাৰ নকৰাকৈ লগে লগে দি সন্তুষ্ট কৰে। যাৰ ফলত সন্তান এদিন বিলাসিতাৰ নামত ধ্বংস হয়। ইয়াৰ পৰাই বুজা যায় শিশুৰ নৈতিক বিকাশত সাধুকথাৰ প্ৰায়োগিক মূল্য কিমান।

সাধুকথাই শিশুৰ ভাষাজ্ঞানৰ ভঁৰাল চহকী কৰাত বিশেষ সহায় কৰে। শিশুৱে সাধু পঢ়া-শুনাৰ ফলত তাৰ পৰা আনন্দ লাভ কৰাৰ লগতে তেওঁলোকৰ ভাষাজ্ঞানৰ ভঁৰালো চহকী হয় তেওঁলোকে নিজে নজনা কৈয়ে। এই সাধু কথাৰ পৰা অসমীয়া ভাষাৰ এক বিশিষ্ট ৰূপৰ সৈতে চিনাকি হ’ব পাৰি। কাৰণ এই সাধুকথাসমূহ জতুৱা ঠাঁচ, প্ৰবাদ-প্ৰৱচন আদিৰে পৰিপূৰ্ণ। “*বুঢ়ী আইৰ সাধু*ৰ সাধুবোৰ পাঠকৰ দ্বাৰা যুগ-যুগ ধৰি বহুলভাৱে সমাদৃত হৈ ৰোৱাৰ এক প্ৰধান কাৰণ হ’ল লেখকৰ ভাষাৰ যাদুকৰী শক্তিটো। এই সাধুবোৰৰ ভাষা নিৰহ-নিপানী খাটি অসমীয়া ভাষা। সাধুবোৰত বৰ্ণিত পৰিস্থিতি, পৰিৱেশ আৰু চৰিত্ৰবোৰৰ লগত ভাষাটো সুন্দৰভাৱে ৰজিতা খোৱা। তৎসম শব্দ আৰু জটিল বাক্য গাঁথনি এই সাধু কথাবোৰত নাই বুলিয়েই ক’ব পাৰি।” (কটকী, ৮৪) উদাহৰণস্বৰূপে এটি অনুচ্ছেদ উদ্ধৃত কৰা হ’ল :

“সাঁউদনীয়ে ভবিলে, ‘এইবোৰ মোৰ বেছ সুবিধা হৈছে, এইকেইমাহৰ ভিতৰতে মই মোৰ চকুৰ কুটা, দাঁতৰ শালটো গুচাব পাৰিম। তাইক থেকেচি থেকেচি মোৰ মনৰ হেঁপাহ পলুৱাম।’ আৰু তাই ভাবিলে, ‘অকল বুজ পালে হাই উৰুমিৰহে বাহ হ’ব। এই আপদৰ একেবাৰে জইন মাৰিম। এওঁক বিয়া দিওঁতে মোৰ ঘৰৰ আদখিনি বস্তু এইৰ লগত উলিয়াই দিব লাগিব। এই হ’ল মোৰ সতিনীৰ জী। মোৰ কপালতটো কোনো ল’ৰা-ছোৱালী নহ’লেই, সতিনীৰ এইটোকনো পোহ-পাল কৰি নিৰ্বাহ দি মোৰ কি লাভ হ’ব? বাপেকে এইৰ

লগত যিখিনি ধন-বস্তু উলিয়াই দিব, সেইখিনি মোৰ আইৰ ঘৰলৈ সৰকালে উপকাৰ দিব। হেনজানি এইৰ দেউতাক উভতি অহাৰ আগতেই এটা বুধি কৰি এইৰ ওৰ পেলাব লাগিব।’ ইয়াকে মাহীয়েকে ভাবি, সাউদে নাও মেলি যোৱাৰ দিনাৰে পৰা তেজীমলাৰ দায়ৰ চেলু বিচাৰিবলৈ ধৰিলে আৰু যিমান পাৰিলে তেজীমলাক অকলৈ পাই দুখ দিবলৈ ধৰিলে।” (তেজীমলা, ৩৮)

এইদৰে ‘বুঢ়ী আইৰ সাধু’ৰ প্ৰতিটো সাধু ভাষাৰ ফালৰ পৰাও শিশুৰ পৰা বৃদ্ধালৈকে সকলোৱে পঢ়ি আনন্দ লাভ কৰিব পৰাকৈ ৰচনা কৰা হৈছে। সাধুকথাৰ মৌখিক পোছাক সলাই সমৃদ্ধ পূৰ্ণ ভাষাৰে সৃষ্টি কৰা সাধুবোৰে অসমীয়া ভাষাক দি গ’ল এটি অন্যতম ৰূপ। যি ৰূপৰ লগত চিনাকি হোৱাটো শিশুসকলৰ বাবে একান্তই প্ৰয়োজনীয়।

সাধুকথাই শিশুৰ কল্পনা শক্তি বৃদ্ধি কৰে। সাধু কথাৰ কল্পনাৰ জগতখনত শিশুৱে বিচৰণ কৰি অপাৰ আনন্দ লাভ কৰে। শিশুক কল্পনাৰ ৰাজ্যৰ মাজলৈ লৈ গৈ মনৰ নান্দনিক অনুভৱখিনি নিজে চুই চাবলৈ সক্ষম কৰাটো সাধুকথাৰ আচলতে প্ৰকৃত সাৰ্থকতা। শিশুকালত ঘটা কল্পনা শক্তিৰ এনে বিকাশে শিশুটিক পাছলৈ সৃষ্টিমূলক কামৰ বাবে বাৰুকৈয়ে উৎসাহিতকৰে। কিন্তু দুখৰ বিষয় এই যে বহু অভিভাৱকে শিশুসকলক নিজে ইয়াৰ পৰা বঞ্চিত কৰি হাতত ম’বাইল, ভিডিঅ’ গেমটো তুলি দি পৰম গৌৰৱ আৰু স্বস্তি অনুভৱ কৰে। কিন্তু শিশুকালত প্ৰত্যেক শিশুৱেই এই কল্পনাৰ ৰাজ্যখনত বিচৰণ কৰাটো প্ৰয়োজন। কাৰণ ইয়েই শিশুজনৰ অনুভৱী ক্ষমতাক বিকশাই তুলিব আৰু যিকোনো কথা জানিবলৈ- বুজিবলৈ কৌতুহলী হ’ব—

“ঘাইকৈ শিশু মনৰ কৌতুহল জাগ্ৰত কৰি তাক অব্যাহত ৰাখিব পৰাকৈ এই সাধু কথাবোৰক গঢ় দিয়া হৈছে। এনেভাৱে গঢ় দিয়া হৈছে যে শিশু পাঠকৰ মনটো তাতে লিপিত খাই ধৰে- আন চিন্তা আৰু শিশুৰ মনলৈ আহে। এই এক নিবিষ্টতা সৃষ্টিতেই লেখকৰ পাৰদৰ্শিতা প্ৰকাশ পাইছে। লেখকে ইয়াত ‘মানুহৰ কল্পনা-শক্তিৰ বাঘজৰী ঢিলাই দি তাক চেকুৰিবলৈ’ এৰি দিছে। এইবাবেই সাধু কথাবোৰত মানুহে মেকুৰী পোৱালী পায়। মেকুৰীয়ে ছোৱালী জগায়। কেঁকোৰাই বাঘৰ সৈতে লগ হৈ খেতি কৰে, গিৰিহঁতে শিঙৰা মাছ এটাৰ লগত ‘কেঁচা পাণ কেঁচা তামোল কাঁটি’ জীয়েকক বিয়া দিয়ে, অজগৰৰ লগত চম্পাৱতীৰ বিয়া হয়, ভেকুলী মানুহৰ ঘৰত বহতীয়া হৈ থাকে, ব্ৰহ্মাই জীয়েকক মানুহলৈ বিয়া দিয়ে, মাছৰ মতা-মাইকী চিনিব পৰা- নোৱাৰাৰ পৰীক্ষা হয়! মেকুৰী, বান্দৰ, শিয়াল, টোঁৰা কাউৰী, টিপচি চৰাই, বাঘ, কেঁকোৰা, শালিকা, গঙাটোপ, শিঙৰা মাছ, চিলনী আদি সাধুকথাবোৰৰ চৰিত্ৰ হয়। প্ৰকৃতি জগতৰ এই জীৱবোৰে মানুহৰ লগত সংসৰ্গ কৰে, বন্ধুত্ব স্থাপন কৰে। মানুহৰ চৰিত্ৰৰ সাধু কথাও আছে। মানুহৰ ধূতালি, চুঙা চাই সোপা দিব পৰাৰ ক্ষমতা, প্ৰত্যুৎপন্নমতি সম্পন্নতা আদি সাধু কথাবোৰত ফুটি উঠিছে।” (কটকী, ৮৩)

সাধু কথাই শিশুৰ মনত বিমল আনন্দৰ জোৱাৰ তোলে। উদাহৰণ স্বৰূপে ‘বুঢ়ী আইৰ সাধু’ৰ অন্তৰ্গত ‘বুঢ়া-বুঢ়ী আৰু শিয়াল’ সাধুৰ কথা উল্লেখ কৰিব পাৰি। ইয়াত বুঢ়ীয়ে শিয়ালৰ

লগত কথা পাতিছে, বিভিন্ন হাস্যৰসাত্মক পৰিস্থিতি সৃষ্টি কৰিছে যাৰ জৰিয়তে শিশুৱে বিমল আনন্দ লাভ কৰিব পাৰি। ইয়াত জোন, বেলি, তৰা, গছ সকলোৱে কথা কয়। বুঢ়া-বুঢ়ীৰ উপস্থিত বুদ্ধিও হাস্যৰসৰ মাজেৰেই উপলব্ধি কৰিব পৰা যায়। কেৱল এই সাধুৱেই নহয় প্ৰায়বোৰ সাধুয়েই হাস্যৰসৰ সমলৰে পৰিপূৰ্ণ, যাৰ বাবে শিশুৱে এবাৰ সাধু শুনিবলৈ পোৱাৰ পিছত আকৌ শুনিবলৈ ইচ্ছা আগ্ৰহ কৰে।

সাধুকথাৰ জৰিয়তে শিশুৰ মনত স্বদেশ প্ৰীতিৰ বীজ অংকুৰিত হোৱাৰ লগতে শিশুসকল জাতীয় জীৱনৰ সৈতেও পৰিচিত হয়। কাৰণ সাধুকথাবোৰ শিশুৱে মাতৃভাষাতে শুনে বা পঢ়ে। গতিকে প্ৰথম মাতৃভাষাৰ পৰাই স্বদেশপ্ৰীতিৰ ভাৱ উল্লেষণতো সাধুকথাই বিশেষ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰে। কাৰণ সাধুকথাবোৰ জাতীয় জীৱনৰ আত্মজীৱন স্বৰূপ সদৃশ। “প্ৰত্যেক জাতিৰ আৰু প্ৰত্যেক দেশৰ সুকীয়া ভাষা থকাৰ সাধু-কথা (Folklore) আছে। ভাষা যেনেকৈ কোনো এটা জাতিৰ জাতীয় জীৱনৰ গুৰিৰ পৰা আত্মপ্ৰকাশ আৰু আত্ম-জীৱনচৰিত, পুৰণি সাধুকথাবোৰো সেইদৰে জাতীয় জীৱনৰ পুৰণি কালৰপৰা আত্মপ্ৰকাশ আৰু আত্ম-জীৱনচৰিত। কোনো এটা জাতিৰ ভিতৰুৱা শিক্ষিত-অশিক্ষিত, সভ্য-অসভ্য, জ্ঞানী-অজ্ঞানী সকলো মানুহৰে চৰণৰ ছাপ যেনেকৈ সেই জাতিৰ নিজা ভাষাত মচ নোখোৱাকৈ থাকি যায়, জাতীয় পুৰণিকলীয়া সাধুবিলাকতো সেইদৰে সেই জাতিৰ ভিতৰুৱা সকলো শ্ৰেণীৰ মানুহৰ পুৰণি আচাৰ-ব্যৱহাৰ, ৰীতি-নীতি, চিন্তা-কল্পনা আদিৰ সাঁচ মচ নোখোৱাকৈ থাকি যায়। সেইদেখি মানুহৰ জাতীয়-জীৱনত অলিখিত পুৰণি বুৰঞ্জী জানিবৰ নিমিত্তে “ফাইল’লজি” (Philology) অৰ্থাৎ ভাষাতত্ত্ব আৰু “মাইথ’লজি” (Mythology) অৰ্থাৎ পুৰাণতত্ত্ব যেনেকুৱা লাগতিয়াল, ফকল’ৰ (Folklore) অৰ্থাৎ সাধুতত্ত্বও তেনেকুৱাই লাগতিয়াল।” (বেজবৰুৱা, পাতনি)

সাধুকথাই শিশুৰ মনোযোগিতা বৃদ্ধি কৰে। “বিদ্যালয় নগৰকা আৰু ভাষা দুৰ্বল শিশুসকলৰ ভাষাৰ বিকাশ ঘটোৱাত সাধুকথাই সহায় কৰে। সাধুকথা নিয়মীয়াকৈ শুনা শিশুৰ মনোযোগিতা বৃদ্ধি পায়, মনৰ ভাব শব্দৰে প্ৰকাশ কৰিব পৰা হয়, কথোপকথনত অংশগ্ৰহণ কৰিব পৰা হয় আৰু শিশুৱে আনকি নিজৰ মনৰ ভাব, শব্দ আৰু বাক্যৰ শুদ্ধ ৰূপত ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ শিকে। সাধুকথাৰ মাজেৰে আনকি শিশুক সহজে দ্বিতীয় ভাষা একোটা শিকোৱাত ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ পাৰি। বিশেষকৈ যিসকল শিশুৰ ঘৰুৱা ভাষা বিদ্যালয়ৰ মাধ্যম ভাষাৰ সৈতে একে নহয় সেইসকল শিশুকো সাধুকথাৰ মাজেৰে দুয়োটা ভাষাতে কথা ক’ব আৰু বুজিবপৰা কৰি তুলিব পৰা যায়।” (তামুলী, ভূমিকা)

সাধুকথাই শিশুৰ মানসিক বিকাশত এনেদৰেই বিভিন্ন প্ৰকাৰে সহায় কৰে। ইয়াৰ লগতে এটা কথা উল্লেখ কৰিবই লাগিব যে এইসমূহ সাধুকথাই অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যকো বিশেষভাৱে সমৃদ্ধ কৰিছে। মৌখিক অৱস্থাৰ পৰা আহি সাধুকথাই যেতিয়া লিখিত পৰ্যায় লাভ কৰিলে তেতিয়াৰ পৰাই সাধুকথাই ভাষা-সাহিত্যৰ বিকাশতো এক অন্য মাত্ৰা প্ৰদান কৰিলে। মুদ্ৰণ শিল্পৰ বিকাশ আৰু প্ৰসাৰে সাধুকথাৰ ভেটি মজবুত কৰিলে। ইয়াৰ লগে লগে অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যও বিকাশৰ পথত এথোজ আগবাঢ়ি গ’ল।

২.০০ : উপসংহাৰ :

আমাৰ এই আলোচনাৰ পৰা এই কথা স্পষ্ট হয় যে শিশুৰ মানসিক বিকাশৰ বাবে সাধুকথাৰ বিশেষ প্ৰয়োজন আছে। গতিকে সাধুকথাৰ এনে প্ৰায়োগিকতাৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি অভিভাৱকসকলে সাধু কোৱা-শুনা আৰু লিখাৰ বাবে নিজ সন্তানক উৎসাহিত কৰিব লাগিব। এইক্ষেত্ৰত ব্যক্তিবিশেষৰ পৰা জাতীয় অনুষ্ঠান আদি সকলোৰে যথেষ্ট কৰণীয় আছে। সাধুকথাক যাতে পৰিৱেশ্য কলাৰূপে গঢ় দি এক আনুষ্ঠানিক পৰিৱেশৰ সৃষ্টি কৰিব পৰা যায় তাৰ বাবে আমি সকলোৱে যথোচিত কৰ্মপন্থা গ্ৰহণ কৰিব লাগিব। ইয়াৰ জৰিয়তেহে সাধুকথাৰ প্ৰায়োগিকতা বৃদ্ধি পাব। কাৰণ সাধুকথাৰ প্ৰায়োগিকতা সম্পৰ্কে চিন্তা-চৰ্চা আজিও বৰ চালুকীয়া অৱস্থাতে আছে। এইক্ষেত্ৰত সকলোৱে যদি গুৰুত্ব প্ৰদান কৰি সাধুকথাসমূহক সঠিক চিন্তা-চৰ্চাৰে আগবঢ়াই নিব পাৰে, তেতিয়া শিশুসকল সাধুকথাৰ প্ৰতি আকৰ্ষিত হোৱাৰ লগতে অসমীয়া ভাষা-সাহিত্যও আৰু এখাপ আগুৱাই যাবলৈ সক্ষম হ'ব।

প্ৰসংগ সূত্ৰ :

কটকী, প্ৰফুল্ল। *সাহিত্যৰথী*। গুৱাহাটী : জ্যোতি প্ৰকাশন, ২০১৩। মুদ্ৰিত।
তামূলী, শান্তনু। (সম্পা.)। *নিৰ্বাচিত সাধুকথা*। গুৱাহাটী : বনলতা, ২০১৫। মুদ্ৰিত।
বেজবৰুৱা, লক্ষ্মীনাথ। *বুঢ়ী আইৰ সাধু*। গুৱাহাটী : সাহিত্য প্ৰকাশ ১৯১২। মুদ্ৰিত।

গ্ৰন্থপঞ্জী :

মুখ্য উৎস :

বেজবৰুৱা, লক্ষ্মীনাথ। *বুঢ়ী আইৰ সাধু*। গুৱাহাটী : সাহিত্য প্ৰকাশ, ১৯১২। মুদ্ৰিত।
হাজৰিকা, অতুলচন্দ্ৰ। *ঈছপৰ সাধু*। গুৱাহাটী : পাহি প্ৰকাশ, ২০১৯। মুদ্ৰিত।

গৌণ উৎস :

ডেকা, তৰণী। আহমেদ, কামালুদ্দিন। সম্পা.। *আধুনিক অসমীয়া সাহিত্যৰ ঐতিহ্য আৰু লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা*। গুৱাহাটী : গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়, ২০১৪। মুদ্ৰিত।
নেওগ, মহেশ্বৰ। *অসমীয়া সাহিত্যৰ ৰূপৰেখা*। গুৱাহাটী : চন্দ্ৰপ্ৰকাশ, ২০১৫। মুদ্ৰিত।
বৰা, মনালিহা। কলিতা, ৰেখা। সম্পা.। *অসমীয়া শিশু সাহিত্যৰ সমীক্ষাত্মক অধ্যয়ন*। গুৱাহাটী : এন এল পাব্লিকেশ্বন্স, ২০১৫। মুদ্ৰিত।
শৰ্মা, সত্যেন্দ্ৰনাথ। *অসমীয়া সাহিত্যৰ সমীক্ষাত্মক ইতিবৃত্ত*। গুৱাহাটী : সৌমাৰ প্ৰকাশ, ২০১৮। মুদ্ৰিত।
হাজৰিকা, লীমা। *বেজবৰুৱাৰ সাধু*। গুৱাহাটী : বনলতা, ২০১৬। মুদ্ৰিত।

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 109-117

মিচিং ভাষাৰ বিশেষণ : প্ৰয়োগ আৰু গঠন

ধ্ৰুৱজ্যোতি দলে

গৱেষক, অসমীয়া বিভাগ, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়

e-mail : doleydhruba@gmail.com

সংক্ষিপ্তসাৰ

মিচিং ভাষা অসম আৰু অৰুণাচল প্ৰদেশত বিস্তৃত হৈ থকা তানি ভাষাগোষ্ঠীৰ অন্তৰ্গত। পূৰ্বৰ তিব্বত-বৰ্মীয় ঠালৰ অন্তৰ্গত 'উত্তৰ-অসম' উপঠালটোৰ পৰিৱৰ্তে 'তানি' নামকৰণ অধিক সমাদৃত। এই গোষ্ঠীৰ অন্তৰ্গত জনগোষ্ঠীসমূহ বৃহজ্জীৱতভাৱে একেমূলৰ পৰাই উদ্ভূত। এইসমূহৰ মাজত ভাষাৰ সাদৃশ্য আছে যদিও প্ৰতিটো ভাষাৰে নিজস্ব বৈশিষ্ট্য আছে। মিচিং ভাষাটোৰ শব্দগত শ্ৰেণীবিভাজনত বিশেষণৰ গুৰুত্ব আছে। ভাষাটোৰ বিশেষণ আৰু ক্ৰিয়া উভয় শ্ৰেণীৰ মাজত নিকট সম্পৰ্ক আছে যাৰ বাবে সাধাৰণতে উভয় শ্ৰেণীকে একেটা শ্ৰেণীৰ অন্তৰ্গত হিচাপে আলোচনা হৈ আহিছিল। বিশেষণসমূহৰ নামপদীয় আৰু ক্ৰিয়াপদীয় প্ৰয়োগ হয়। এনে প্ৰয়োগত বিভিন্ন ৰূপতাত্ত্বিক আৰু বাক্যতাত্ত্বিক উপাদান জড়িত হৈ থাকে। মিচিং ভাষাৰ বিশেষণসমূহৰ চিনাক্তকৰণ, প্ৰায়োগিক আৰু ৰূপগত দিশৰ অধ্যয়ন এই গৱেষণা পত্ৰৰ মূল উদ্দেশ্য।

সূচক শব্দঃ মিচিং, বিশেষণ, নামপদ, ক্ৰিয়া

অৱতৰণিকাঃ

মিচিং ভাষা তিব্বত-বৰ্মীয় ভাষা ঠালৰ তানি উপঠালৰ অন্তৰ্গত। মিচিং জনগোষ্ঠীৰ লোকসকল প্ৰধানকৈ ভাৰতৰ উত্তৰ-পূৰ্বাঞ্চলৰ অসম ৰাজ্যৰ বাসিন্দা; অৱশ্যে এই জনগোষ্ঠীৰ

কিছু লোক অৰুণাচল প্ৰদেশতো আছে। তানি গোষ্ঠীৰ অন্তৰ্গত অন্যান্য জনগোষ্ঠীসমূহৰ লগত এই জনগোষ্ঠীৰ ভাষা-সংস্কৃতিৰ সাদৃশ্য আছে। ভাষাতাত্ত্বিক দিশৰ পৰা মিচিং ভাষাৰ স্বকীয় বৈশিষ্ট্য আছে আৰু চীন-তিব্বতীয় ভাষা-পৰিয়ালৰ তিব্বত-বৰ্মী ঠালৰ ভাষা বৈশিষ্ট্য ধৰি ৰাখিছে। ভাষাটোৰ শব্দ ভাণ্ডাৰো যথেষ্ট চহকী। শব্দগত শ্ৰেণীবিভাজনৰ দিশৰ পৰা ভাষাটোত থকা বিশেষণ আৰু ক্ৰিয়াৰ মাজত সাদৃশ্য পৰিলক্ষিত হয়। প্ৰয়োগ অনুসৰি এই ভাষাৰ বিশেষণসমূহে ক্ৰিয়াবাচক আৰু ক্ৰিয়াসমূহে বিশেষণবাচক অৰ্থ প্ৰকাশ কৰিব পাৰে। এই দুই শ্ৰেণীৰ শব্দমূল বা শব্দসমূহৰ ৰূপতাত্ত্বিক গঠন অথবা অৰ্থগত দিশৰ পৰা উভয় শ্ৰেণীৰ মাজত সীমাৰেখাডাল অস্পষ্ট। এই অস্পষ্টতাৰ বাবেই পূৰ্বৰ ভাষাবিদসকলে ভাষাটোৰ এই দুই শ্ৰেণীৰ শব্দক একে হিচাপে গণ্য কৰি আহিছে।

মিচিং ভাষাৰ শব্দাৱলী সাধাৰণতে সংযুক্ত ৰূপৰ। এইসমূহ বিভিন্ন শব্দমূল, সৰ্গ ইত্যাদিৰ সংযোগত গঠিত; আনহাতে কিছুসংখ্যক মুক্ত ৰূপৰ শব্দও ভাষাটোত পোৱা যায়। সাধাৰণ দৃষ্টিত এই শব্দসমূহৰ অধিকাংশৰে সংযুক্ত ৰূপৰ দিশটো বিবেচনা কৰা দেখা নাযায় বাবে বিশেষণ আৰু বিশেষণবাচক শব্দসমূহো একে যেন বোধ হয়। বিশেষণৰ চিনাক্তকৰণৰ বাবে এইসমূহৰ প্ৰায়োগিক আৰু গাঠনিক দিশৰ বিশ্লেষণৰ প্ৰয়োজন যি ভাষাটোৰ এই শব্দশ্ৰেণীৰ স্পষ্ট ধাৰণা দিব পাৰে। বৰ্তমানেও এই শ্ৰেণীৰ শব্দৰ পুঙ্খানুপুঙ্খ অধ্যয়নৰ প্ৰয়োজন আৰু গুৰুত্ব আছে।

পূৰ্বকৃত অধ্যয়ন :

লিংগুইষ্টিক চাৰ্ভে অৱ ইণ্ডিয়া (*Linguistic survey of India*, Vol-III, Part-I, 1909)-ত ষ্টেন কনোৱে আবৰ-মিৰি আৰু ডফলা ভাষাৰ আলোচনাত আবৰ(পাংদাম) আৰু ডফলা (নিচি) ভাষাক প্ৰায় সম্পূৰ্ণৰূপে একে বিবেচনা কৰি ভাষাকেইটাৰ ভাষাগত বৈশিষ্ট্য দাঙি ধৰিছে। তেওঁ ভাষাকেইটাৰ বিশেষণৰ প্ৰসঙ্গত বিশেষণ আৰু ক্ৰিয়াৰ মাজত কোনো পাৰ্থক্য নাই বুলি দাঙি ধৰিছে। তেনেদৰে চুন (Sun, 2003)-এ তানি ভাষাসমূহৰ আলোচনাত এই ভাষাসমূহৰ বিশেষণ শ্ৰেণীক স্থিতিধৰ্মী-ক্ৰিয়াৰ (stative verb) উপশ্ৰেণী হিচাপে দাঙি ধৰিছে। ইয়াৰ পৰৱৰ্তী সময়ত পোষ্ট (Post, 2005)-এ তানি ভাষাসমূহৰ আলোচনাত মিচিং ভাষাৰ পাগুৰ উপভাষাৰ বিশেষ্য, বিশেষণ আৰু ক্ৰিয়াৰ মাজত পাৰ্থক্য নিচেই কম বুলি উল্লেখ কৰিছে। তেওঁ মিচিং ভাষাৰ সৈতে সাদৃশ্য থকা গাল ভাষাৰ বিশেষণক ক্ৰিয়াৰ পৰা পৃথক হৈ দেখুৱাইছে। দলে (2017)-এ ডিক্সন (Dixon)-ৰ বিশেষণৰ বৈশিষ্ট্য অনুসৰি মিচিং ভাষাৰ ক্ৰিয়াৰ লগত বিশেষণৰ পাৰ্থক্য সংযোজক (copula) গাঠনিৰ ভিত্তিত দাঙি ধৰিছে। ভাষাটোৰ বিশেষণৰ দিশত এইসমূহ অধ্যয়ন উল্লেখযোগ্য।

গৱেষণা পদ্ধতি :

মিচিং ভাষাৰ বিশেষণৰ বাক্যগত প্ৰয়োগ আৰু ৰূপতত্ত্বৰ অধ্যয়নৰ বাবে গৱেষণা পত্ৰখনত বৰ্ণনাত্মক আৰু বিশ্লেষণাত্মক পদ্ধতিৰ প্ৰয়োগ কৰা হৈছে। ভাষাটোৰ বৰ্তমান সময়ত প্ৰচলিত ৰূপৰ তথ্যৰ ভিত্তিত এই অধ্যয়ন কৰা হৈছে। ক্ষেত্ৰ অধ্যয়নৰ জৰিয়তে সংগ্ৰহিত মৌলিক তথ্যৰ উপৰিও গৌণ উৎসৰ পৰা সংগ্ৰহিত তথ্যও এই অধ্যয়নত লোৱা হৈছে।

অর্থগত দিশৰ পৰা নামপদৰ দোষ-গুণ প্ৰকাশ কৰা শব্দসমূহেই হৈছে বিশেষণ। আনহাতে বিশেষ্য শব্দসমূহে কোনো বস্তু, জীৱ বা বিমূৰ্ত্ততাৰ ধাৰণা দিয়ে আৰু ক্ৰিয়াই কোনো কাৰ্য্য প্ৰকাশ কৰে। অর্থগত দিশৰ পৰা এইসমূহ বিভাজন স্পষ্ট যদিও কিছুসংখ্যক ভাষাত এই বিভাজন অৰ্থৰ দিশৰ পৰা স্পষ্টভাৱে দেখুৱাব পৰা নাযায়। মিচিং ভাষাৰ বিশেষণ আৰু ক্ৰিয়া শব্দৰ মাজৰ সীমাৰেখাডাল অর্থগত দিশেৰে স্পষ্টকৈ দেখুৱাব নোৱাৰি।

মিচিং ভাষাৰ বিশেষণসমূহে বাক্যতাত্ত্বিক দিশৰ পৰা বিধেয় প্ৰয়োগত পূৰকৰ স্থান দখল কৰিব পাৰে; এনে প্ৰয়োগত বিশেষণৰ লগত সংযোজক (copula) যোগ হয়। এই ভাষাত -আ/ৱ / সংযোজক হিচাপে প্ৰয়োগ হয়-

- ইয়াৰ বিপৰীতে বিধেয় প্ৰয়োগত ক্ৰিয়াই সংযোজকৰ সংযুক্তি গ্ৰহণ কৰিব নোৱাৰে। এই ভাষাৰ বিশেষণসমূহে ক্ৰিয়াৰ বিধেয় প্ৰয়োগত ক্ৰিয়াই গ্ৰহণ কৰিব পৰা ৰূপতাত্ত্বিক বা বাক্যতাত্ত্বিক উপাদান গ্ৰহণ কৰা দেখা যায়। ভাৱবাচক, দশাবাচক, সমাপিকা বা অসমাপিকা বাচক ইত্যাদি ক্ৰিয়াপদ সাধনৰ উপাদানসমূহ গ্ৰহণ কৰিব পাৰে-

- এনে প্রয়োগত বিশেষণসমূহে ক্রিয়াৰ অৰ্থ প্ৰকাশক গুণ লাভ কৰে। ইয়াতেই ক্রিয়া আৰু বিশেষণৰ সীমাৰেখাডাল অস্পষ্ট যেন লাগে যাৰ বাবে এই ভাষাৰ বিশেষণক ক্রিয়াৰ আভ্যন্তৰিণ বিভাগ হিচাপে পূৰ্বে ভাষাবিদসকলে বিবেচনা কৰি আহিছিল।

মিচিং ভাষাত নামপদীয় প্ৰয়োগত বিশেষণে বিশেষ্যৰ স্থান দখল কৰিব পাৰে। এনে প্ৰয়োগত সকলোবোৰ বিশেষণে বিশেষ্যই গ্ৰহণ কৰিব পৰা ৰূপতাত্ত্বিক উপাদানসমূহৰ সংযুতি পোনপটীয়াভাৱে গ্ৰহণ কৰিব নোৱাৰে। যেতিয়া এইসমূহে বিশেষ্য খণ্ডবাক্যত বিশেষ্য অবিহনে বিশেষ্যক প্ৰতিনিধিত্ব কৰে তেতিয়া বিশেষণৰ লগত নামপদ সাধনকাৰী -নী/n / পৰপ্ৰত্যয় যোগ হয়। এই নামপদ সাধনকাৰী প্ৰত্যয় যোগ হোৱাৰ পাচতহে এই বিশেষণসমূহে বিশেষ্যই গ্ৰহণ কৰিব পৰা ৰূপতাত্ত্বিক উপাদানসমূহৰ সংযুক্তি গ্ৰহণ কৰিব পাৰে।-

- (iii) মন্বাঃ-নী-দাঁ   অকুম্-চাঁ   কামাং
 অঁকৰা-নাম.প্ৰ.   ঘৰ-নিকট নিৰ্দেশ.   থাক-নঞ. (অঁকৰাটো ঘৰত নাই)

-এনে প্ৰয়োগত নামপদ সাধনকাৰী প্ৰত্যয় সংযোগৰ পাচত বিশেষ্যই গ্ৰহণ কৰিব পৰা কিছুমান কাৰক, বচন ইত্যাদি ৰূপতাত্ত্বিক উপাদানৰ সংযুক্তি গ্ৰহণ কৰে।

মিচিং ভাষাৰ বিশেষণসমূহৰ নামপদীয় প্ৰয়োগ বিশ্লেষণ কৰিলে দেখা যায় যে অধিকাংশ বিশেষণ বা বিশেষণবাচক শব্দই পোনপটীয়াকৈ বিশেষ্যই গ্ৰহণ কৰিব পৰা ৰূপতাত্ত্বিক উপাদান গ্ৰহণ কৰিব নোৱাৰে যদিও কিছুমান এনে শব্দও পোৱা যায় যিসমূহে পোনপটীয়াকৈ এনে ৰূপতাত্ত্বিক গাঠনি গ্ৰহণ কৰিব পাৰে। উদাহৰণঃ মিনী (বৃদ্ধা), মিজুং ম্‌জুং (বৃদ্ধা), আনদীং (চুটি), মংদী মংদীং (দূৰ) ইত্যাদি। এনে বিশেষণ সমূহৰ প্ৰয়োগ-

- (iv) মিনী-বৃ   যুব-দুং
 বৃদ্ধা-ওয়.   শু-অপ্. দশা. (বৃদ্ধাগৰাকী শুইছে)
 (v) মংতী-লংপী   গু-পী
 দূৰ-লক্ষ্য.কা.   যা-অঘ.ভা. (দূৰলৈ যাম)

বিশেষণৰ নামপদীয় প্ৰয়োগ ভিত্তিত ডিক্সন(Dixon,2017)-এ বিশেষণসমূহক দুটা শিথিল বিভাজন দেখুৱাইছে, সেই অনুসৰি যিসমূহ বিশেষণে বিশেষ্য খণ্ডবাক্য(noun phrase)-ত প্ৰয়োগ হ'লে বিশেষ্যই গ্ৰহণ কৰিব পৰা সকলো ৰূপতাত্ত্বিক উপাদান গ্ৰহণ কৰিব পাৰে সেইসমূহক বিশেষ্য-সদৃশ বিশেষণ(noun-like adjectives) আৰু যিসমূহে বিশেষ্যই গ্ৰহণ কৰিব পৰা ৰূপতাত্ত্বিক উপাদানসমূহ গ্ৰহণ কৰিব নোৱাৰে সেইসমূহক অবিশেষ্য-সদৃশ বিশেষণ(non-noun-like adjectives) বুলিবপৰা যায়। এই দিশৰ পৰা মিচিং ভাষাত উভয় প্ৰকাৰৰ বিশেষণ বা বিশেষণবাচক শব্দ পোৱা যায়।

নামপদীয় প্ৰয়োগত বিশেষ্যৰ দোষ-গুণ, অৱস্থা প্ৰকাশ কৰাই বিশেষণৰ প্ৰধান উদ্দেশ্য। বিশেষ্য খণ্ডবাক্যত বিশেষ্যৰ দোষ-গুণ প্ৰকাশ কৰোঁতে বিশেষণসমূহ বিশেষ্যৰ আগত বহে (Attributive use of adjectives)। এনে প্ৰয়োগত সাধাৰণতে বিশেষণে নামপদ সাধনকাৰী -নী প্ৰত্যয়ৰ সংযুক্তি গ্ৰহণ কৰে-

- (vi) বচৰ্-নী   গাইন্
 পাতল-নাম.প্ৰ.   কাপোৰ (পাতল কাপোৰ)

কিছু ক্ষেত্ৰত এনে প্ৰয়োগত বিশেষণসমূহ নামপদ সাধনকাৰী প্ৰত্যয়ৰ সংযুক্তি অবিহনেও প্ৰয়োগ হয়। অৱশ্যে এইসমূহ প্ৰত্যয়যুক্তভাৱেও প্ৰয়োগ হ'ব পাৰে-

(vii)	আনু	নিঃতম
	নতুন	গীত (নতুন/ আধুনিক গীত)
(viii)	আনু-নী	নিঃতম
	নতুন-নাম.প্র.	গীত (নতুন/ আধুনিক গীত)

বিশেষণৰ গঠন আৰু বিশেষণবাচক শব্দৰ সাধনঃ

মিচিং ভাষাৰ বিশেষণসমূহক ইয়াৰ শাব্দিক গাঠনি আৰু এইসমূহৰ প্ৰয়োগ অনুযায়ীমৌলিক আৰু সাধিত -এই দুই শ্ৰেণীত বিভক্ত কৰিব পৰা যায়। এই দুয়োটা শ্ৰেণীৰ আলোচনা তলত দাঙি ধৰা হ'ল-

মৌলিক বিশেষণঃ

মিচিং ভাষাত কিছুসংখ্যক বিশেষণ পোৱা যায় যিসমূহ মূলগতভাৱে বিশেষণ শ্ৰেণীৰ বা মৌলিক বিশেষণ। এই শ্ৰেণীৰ বিশেষণক গাঠনিক আৰু প্ৰায়োগিক বৈশিষ্ট্য অনুসৰি বহুলভাৱে দুটা ভাগত বিভক্ত কৰিব পৰা যায়- বিশেষণ শব্দমূল আৰু বিশেষণ শব্দ।

বিশেষণ শব্দমূলসমূহ সাধাৰণতে একাক্ষৰিক আৰু বদ্ধৰূপৰ গুণবিশিষ্ট; এইসমূহ মুক্তৰূপত প্ৰয়োগ হ'ব নোৱাৰে। অৰ্থ প্ৰকাশৰ বাবে এইসমূহে আন ৰূপৰ লগত সংযুক্ত হয়। উদাহৰণস্বৰূপেঃ -নু(নতুন), -কু(পুৰণি), -তী(ডাঙৰ), -মেঃ(সৰু) ইত্যাদি শব্দমূল ভাষাটোত পোৱা যায়। এই শব্দমূলসমূহ পূৰ্বপ্ৰত্যয়, শ্ৰেণী নিৰ্দেশক (classifier), বিশেষ্য শব্দমূল আদিৰ লগত সংযুক্ত হৈ প্ৰয়োগ হয় (দ্রষ্টব্যঃ ৩.২.১.)

ভাষাটোত এক শ্ৰেণীৰ বিশেষণ শব্দ পোৱা যায় যিসমূহ মুক্তৰূপত প্ৰয়োগ হ'ব পাৰে। বৰ্ণনাত্মক ভাষাবিজ্ঞানৰ দৃষ্টিৰে এই শ্ৰেণীৰ শব্দসমূহক অৰ্থৰ ভিত্তিত ৰূপগতভাৱে বিভাজন কৰিব পৰা নাযায়। এনে শব্দৰ উদাহৰণঃ অউদ্ (ওখ), চুকৃব্ (জাৰ, শীত) ইত্যাদি। এনে বিশেষণসমূহ সাধাৰণতে দ্বি-আক্ষৰিক। এইসমূহ বিশেষণে বাক্যত বিধেয় আৰু নামপদীয় প্ৰয়োগত বিশেষণৰ প্ৰায়োগিক বৈশিষ্ট্য ৰক্ষা কৰে (উদাহৰণ নং. (i)-ত বিধেয় প্ৰয়োগ দেখুওৱা হৈছে) -

(ix)	অউদ্-নী	আমি
	ওখ-নাম.প্র.	মানুহ (ওখ মানুহ)

সাধিত ৰূপৰ বিশেষণ :

মৌলিক বিশেষণসমূহৰ উপৰিও বিশেষণৰ অৰ্থ প্ৰকাশ কৰিবৰ বাবে আন শ্ৰেণীৰ শব্দ বা শব্দমূলৰ পৰা কিছুমান শব্দ সাধন কৰা হয়। তাৰ উপৰিও বিশেষণ শব্দমূলৰ লগত আন শ্ৰেণীৰ শব্দমূলৰ সংযোগতো এনে শব্দ সাধন কৰা হয়। এনে শব্দসমূহ ভাষাটোৰ বিশেষণবাচক বা বিশেষণীয় (adjectival) শব্দ।

মৌলিক বিশেষণৰ পৰা সাধিত বিশেষণবাচক শব্দঃ

বিশেষণ শব্দমূলসমূহৰ কথা ইতিমধ্যেই মৌলিক বিশেষণত আলোচনা কৰা হৈছে। এনে বিশেষণ মূলসমূহে যিহেতু মুক্তৰূপত প্ৰয়োগ নহয় সেয়ে এইসমূহে আন ৰূপৰ লগত

প্ৰয়োগ হৈ বিশেষণৰ অৰ্থ প্ৰকাশ কৰে। সাধাৰণতে এনে শব্দমূলসমূহ আ- পূৰ্বপ্ৰত্যয়যুক্ত হৈ প্ৰয়োগ হয়; উদাহৰণঃ আ-নু (নতুন), আ-কু (পুৰণি), আ-মেঃ (বয়সত সৰু), আ-তী > আ-ততী (ডাঙৰ) ইত্যাদি। পূৰ্বপ্ৰত্যয়যুক্ত ৰূপবোৰে বিশেষণৰ দৰে প্ৰয়োগৰ যোগ্যতা অৰ্জন কৰে-

(x) অকুম-দী   আকু-তী
ঘৰ-নিৰ্দি.নিৰ্দ্.   পুৰণি-সংযো. (ঘৰটো পুৰণি)

শ্ৰেণী-নিৰ্দেশক শব্দমূল কিছুমানৰ লগতো কিছু বিশেষণ শব্দমূল সংযুক্ত হৈ বিশেষণবাচক সাধন হোৱা আলোচ্য ভাষাটোত পোৱা যায়। এই প্ৰক্ৰিয়াত শ্ৰেণী-নিৰ্দেশক শব্দমূলটোৰ পিছত বিশেষণ মূলটো লগ লাগে। এনে বিশেষণবাচক শব্দৰ উদাহৰণস্বৰূপেঃ পূতী (আকাৰত ডাঙৰ ঘূৰণীয়া বা গোটা বস্তু), পূমেঃ (আকাৰত সৰু ঘূৰণীয়া বা গোটা বস্তু) ইত্যাদি। এইসমূহৰ গঠন এনেধৰণৰ-

পূ (ঘূৰণীয়া, গোটা বস্তুৰ শ্ৰে.নিৰ্দ্.) + -তী (ডাঙৰ) = পূতী
পূ (ঘূৰণীয়া, গোটা বস্তুৰ শ্ৰে.নিৰ্দ্.) + -মেঃ (সৰু) = পূমেঃ

তেনেদৰে বিশেষ্য শব্দমূল বা শব্দৰ লগত বিশেষণ শব্দমূল যোগ হৈও বিশেষণবাচক অৰ্থ প্ৰকাশক শব্দ গঠন কৰা মিচিং ভাষাত পৰিলক্ষিত হয়। এনে সংযুক্তিত বিশেষণ মূলটোৱে বিশেষ্য মূলটোৰ দোষ-গুণ ব্যাখ্যা কৰে। উদাহৰণঃ মংনু (ন-মাটি; হাবি ভাঙি নতুনকৈ উলিওৱা মাটি), আম্নু (নতুন ধান) ইত্যাদি। এইসমূহৰ গঠন-

মং (মাটি; বি.মূ.) + -নু (নতুন) = মংনু > মংনু
আঃম্ (নতুন ধান; বি.শব্দ) + -নু (নতুন) = আম্নু

অন্যান্য শ্ৰেণীৰ শব্দ বা শব্দমূলৰ পৰা সাধিত বিশেষণীয় শব্দ :

বিশেষণৰ বাহিৰেও অন্য শ্ৰেণীৰ শব্দমূল বা শব্দৰ পৰাও বিশেষণীয় শব্দ সাধন কৰা হয়। সাধাৰণতে ক্ৰিয়াৰ পৰা এনে শব্দ সাধন হোৱা পৰিলক্ষিত হয়।

মিচিং ভাষাৰ ক্ৰিয়ামূলবোৰ সাধাৰণতে একাক্ষৰিক আৰু বদ্ধৰূপতহে এইসমূহৰ প্ৰয়োগ হয়। এনে ক্ৰিয়ামূলৰ লগত কিছুসংখ্যক ক্ৰিয়াপদ সাধনকাৰী প্ৰত্যয় সংযোগ কৰি বিশেষণবাচক শব্দ সাধন কৰা দেখা যায়। এনে প্ৰত্যয়ৰ উদাহৰণস্বৰূপেঃ -কান্ (ভাল বা উপযোগী হ অৰ্থবাচক), -য়ুম্ (ভাল অৰ্থবাচক), -কি (ভালৰ বিপৰীত অৰ্থবাচক) ইত্যাদি। এই প্ৰত্যয়সমূহৰ যোগত সাধিত বিশেষণীয় শব্দৰ উদাহৰণঃ কাং-কান (দেখিবলৈ ধুনীয়া), কাং-য়ুম্ (দেখিবলৈ ধুনীয়া), কাং-কি (দেখিবলৈ বেয়া) ইত্যাদি; এনে শব্দৰ গঠন পদ্ধতি-

কাং~ কাং(চা/দেখ; ক্ৰি.মূ.) + -কান্ (ভাল বা উপযোগী অৰ্থবাচক) = কাংকান্ (দেখিবলৈ ধুনীয়া)
কাং~ কাং(চা দেখ; ক্ৰি.মূ.) + -য়ুম্ (ভাল অৰ্থবাচক) = কাংয়ুম্ (দেখিবলৈ ভাল/ধুনীয়া)
কাং~ কাং(চা দেখ; ক্ৰি.মূ.) + -কি (ভালৰ বিপৰীত অৰ্থবাচক) = কাংকি (দেখিবলৈ বেয়া)

এই বিশেষণবাচক শব্দসমূহ বিশেষণ শব্দৰ দৰেই নামপদীয় আৰু বিধেয় প্ৰয়োগ হয়-

(xi) কাংয়ুম্-নী   কংনীং
ধুনীয়া-নাম.প্ৰ.   ছোৱালী (ধুনীয়া ছোৱালী)

- (xii) কঃনী-দাঁ কাঃয়ুম-আঁ
ছোৱালী-নিৰ্দি.নিৰ্দে. ধুনীয়া-সংযো.

ক্ৰিয়ামূলৰ লগত নামপদ সাধনকাৰী -নী প্ৰত্যয় যোগ কৰি বিশেষণৰ অৰ্থ প্ৰকাশ কৰা হয়। উদাহৰণঃ জুঃ-নী (শকত), গিঃ-নী (ক্ষীণ), আই-নী (ভাল) ইত্যাদি। ক্ৰিয়ামূলীয় এনে শব্দমূলসমূহে নামপদীয় প্ৰয়োগত -নী যুক্ত হৈ বিশেষণবাচক হিচাপে প্ৰয়োগ হ'ব পাৰে যদিও বিধেয় প্ৰয়োগত বিশেষণবাচক নহৈ ক্ৰিয়াপদীয় প্ৰয়োগহে হয়।

ৰংবাচক বিশেষণীয় শব্দসমূহৰ ক্ষেত্ৰত দেখা যায় যে এইসমূহত নিৰ্দিষ্ট ৰং সূচোৱা শব্দমূলৰ লগত ৰং সূচোৱা শ্ৰেণীবাচক যা- পূৰ্বপ্ৰত্যয় এটা যুক্ত হৈ থাকে; উদাহৰণঃ যা-জুঃ (ৰঙা), যা-গেঃ (সেউজীয়া), যা-কা (ক'লা), যা-চিন (বগা) ইত্যাদি। এইসমূহৰ ৰঙা আৰু সেউজীয়াবাচক শব্দ দুটাৰ শব্দমূল ক্ৰমে জুঃ আৰু গেঃ ক্ৰিয়ামূলীয়; এই দুটা শব্দমূল পূৰ্বপ্ৰত্যয় অবিহনে ক্ৰিয়াৰ দৰে প্ৰয়োগ হয়; আনহাতে আনবোৰ ৰংবাচক শব্দমূল পূৰ্বপ্ৰত্যয় অবিহনে প্ৰয়োগ হ'ব নোৱাৰে-

- (xiii) জুঃ-নী গালুগ্
ৰঙা-নাম.প্ৰ. চোলা (ৰঙা চোলা)

বিশেষণবাচক অৰ্থত বিশেষ্যৰ প্ৰয়োগঃ

কেতিয়াবা বিশেষ্যৰ দোষ-গুণ প্ৰকাশৰ বাবে বিশেষণ বা সাধিত ৰূপৰ বিশেষণবাচক শব্দৰ প্ৰয়োগ নহয়; এনে ক্ষেত্ৰত বিশেষ্য খণ্ডবাক্যত মুখ্য-বিশেষ্য(head noun)-ৰ আগত আন এটা বিশেষ্য শব্দৰ প্ৰয়োগৰ দ্বাৰাও বিশেষণৰ দৰে দোষ-গুণ বা অৱস্থা প্ৰকাশ কৰিব পাৰে; এই প্ৰক্ৰিয়াক বিশেষ্য সাধিত দোষ-গুণ প্ৰকাশ প্ৰণালী (Adnominal modification) বোলা হয়। এনে প্ৰণালীৰে প্ৰয়োগ হোৱা বিশেষণবাচক বিশেষ্যৰ উদাহৰণ স্বৰূপে চিতী-বাংক(হাতী-ভেকুৰি) শব্দৰ চিতী শব্দৰ অৰ্থ হাতী যদিও ইয়াত বাংক(ভেকুৰি) শব্দৰ আগত বহি ই প্ৰকৃততে 'ডাঙৰ' বিশেষণবাচক অৰ্থহে প্ৰকাশ কৰিছে।

সামৰণিঃ

মিচিং ভাষাৰ বিশেষণসমূহৰ ৰূপগত বা প্ৰায়োগিক বৈশিষ্ট্য যথেষ্ট জটিল। আমাৰ আলোচনাৰ পৰা দেখা যায় যে এইসমূহৰ বিধেয় আৰু নামপদীয় উভয় প্ৰয়োগ হয়। বিধেয় প্ৰয়োগত ক্ৰিয়াৰ দৰেও প্ৰয়োগ হোৱাৰ বিপৰীতে নামপদীয় প্ৰয়োগত কিছুসংখ্যক বিশেষণ বিশেষ্যৰ দৰেও প্ৰয়োগ হয়। ইয়াৰ বাবে এই শ্ৰেণীৰ শব্দৰ চিনাক্তকৰণ কিছু জটিল যাৰ বাবে ক্ৰিয়া আৰু বিশেষ্যৰ প্ৰায়োগিক বৈশিষ্ট্যৰ আলোচনাৰ প্ৰয়োজন। বিধেয় প্ৰয়োগত বিশেষণে সংযোজকৰ গাঠনি গ্ৰহণ কৰাৰ বিপৰীতে ক্ৰিয়াই এই গাঠনি গ্ৰহণ কৰিব নোৱাৰে। নামপদীয় প্ৰয়োগত বিশেষণে সাধাৰণতে বিশেষ্যৰ দোষ-গুণ প্ৰকাশ কৰে আৰু যিসমূহ বিশেষণ বিশেষ্যৰ স্থানত প্ৰয়োগ হ'ব পাৰে সেইসমূহো প্ৰধানকৈ দোষ-গুণবাচক অৰ্থই প্ৰকাশ কৰে।

বিশেষণৰ গুণৰ মাত্ৰাৰ তুলনাত বিশেষণ বা বিশেষণবাচক অথবা ক্ৰিয়ামূলীয় শব্দৰ প্ৰয়োগ হয়। এনে প্ৰয়োগত এই শব্দমূল বা শব্দসমূহৰ লগত গুণৰ মাত্ৰাবাচক -য়া

(এটাতকৈ আনটোৰ গুণৰ মাত্ৰা অধিক হোৱা প্ৰসংগত), -গাম (উল্লেখ্য গুণৰ ওচৰ চপা অৰ্থত) ইত্যাদি পৰপ্ৰত্যয় সংযোগ কৰি দোষ-গুণ আদিৰ তুলনা কৰা হয়। ক্ৰিয়াৰ দোষ-গুণ প্ৰকাশ কৰিব পৰাৰ ক্ষমতা মিচিং ভাষাৰ বিশেষণ বা বিশেষণবাচক শব্দসমূহৰ আছে। ক্ৰিয়া-বিশেষণ সাধনকাৰী -পীপ্ৰত্যয় এইসমূহৰ লগত সংযুক্ত হৈ ক্ৰিয়া-বিশেষণ হিচাপেও প্ৰয়োগ হয়; উদাহৰণঃ আনু-পী (নতুনকৈ), কাংকান-পী (ভালকৈ) ইত্যাদি। তেনেদৰে বিশেষণ আৰু বিশেষণবাচক শব্দসমূহৰ সাধাৰণতে বিপৰীতাত্মক শব্দ পোৱা যায় যদিও নএওঁৰ্থক ক্ৰিয়া সাধনকাৰী -মা প্ৰত্যয়ৰ সংযোগতো বিপৰীতাত্মক শব্দ সাধন কৰিও বিশেষণবাচক অৰ্থ প্ৰকাশ কৰা হয়; উদাহৰণঃ কাংকান (ধুনীয়া), কাংকান-মাং (ধুনীয়া নোহোৱা)। এনেদৰে সাধিত নএওঁৰ্থকতা বাচক সংযুক্ত শব্দবোৰ ক্ৰিয়াবাচক হয় আৰু নামপদ সাধনকাৰী -নীপ্ৰত্যয় যুক্ত হৈ নামপদীয় প্ৰয়োগতহে বিশেষণবাচক হিচাপে প্ৰয়োগ হ'ব পাৰে; বিধেয় প্ৰয়োগত এইসমূহ ক্ৰিয়া হিচাপে প্ৰয়োগ হয়। মিচিং ভাষাৰ বিশেষণসমূহৰ প্ৰয়োগ ভিন্নতা গুৰুত্বপূৰ্ণ। এইসমূহৰ এনে প্ৰয়োগৰ বাবেই সাধাৰণতে ক্ৰিয়াৰ সৈতে একে যেন ধাৰণা হয়। বৰ্তমানেও ভাষাটোৰ বিশেষণৰ এনে প্ৰয়োগ ভিন্নতা আৰু এনে প্ৰয়োগৰ গাঠনিক দিশসমূহ অধ্যয়নৰ প্ৰয়োজন আছে। আনহাতে এই ভাষাটোৰ সৈতে নিকট সম্পৰ্কীয় তানি গোষ্ঠীৰ অন্যান্য ভাষাৰ বিশেষণৰ অধ্যয়নে ভাষাটোৰ বিশেষণৰ প্ৰকৃত স্বৰূপ বুজাত সহায় কৰিব।

মিচিং খনি চিহ্নক

অঁ	/ /
অ্	/ /
ঃ	স্বৰধ্বনিৰ দীৰ্ঘতা বাচক

৪

সংক্ষিপ্ত ৰূপ :

৩য়.	তৃতীয় পুৰুষবাচক
অঘ.ভা.	অঘটিত ভাৱ
অপূ.দশা.	অপূৰ্ণ দশাবাচক
নএওঁ.	নএওঁৰ্থকতা বাচক
নিকট.নিৰ্দেশ.	নিকট নিৰ্দেশক
নিৰ্দি.নিৰ্দেশ.	নিৰ্দিষ্ট নিৰ্দেশক
নাম.প্ৰ.	নামপদ সাধনকাৰী প্ৰত্যয়
বি.মূল.	বিশেষ্য মূল
বি.শব্দ	বিশেষ্য শব্দ
লক্ষ্য.কা.	লক্ষ্য কাৰক
শ্ৰে.নিৰ্দেশ.	শ্ৰেণী নিৰ্দেশক
সংযো.	সংযোজক

প্ৰসঙ্গ পুথি :

ৰাভা হকাচাম, উপেন। *অসমীয়া আৰু অসমৰ তিব্বত-বৰ্মীয় ভাষা*। শ্ৰীমতী মঞ্জুলা ৰাভা
হকাচামজাক, ২০১১।

Benedict, Paul K. *Sino-Tibetan: A Conspectus*. Cambridge University Press.1972.

Baker, Mark C. *Lexical Categories: Verbs, Nouns, and Adjectives*. Cambridge University Press.2003.

Dixon, R.M.W. *Where have all the Adjectives gone?*, Mouton Publishers. 1982.

Dixon, R.M.W. "Adjective Classes in Typological Perspective." *Adjective Classes: A Cross Linguistic Typology*, edited by R.M.W.Dixon, Alexandra Y. Aikhenvald, Oxford University Press,2004,pp.1-49.

Doley, Sarat Kumar. "The Adjective in Tibeto-Burman: A Case of the Mising Language" *Language in India*, Vol.17, no.3, 8 August 2017, <http://www.languageindia.com>.

Post, Mark W. *A Grammar of Galo*.2007, La Trobe University Research Centre for Linguistic Typology, PhD Dissertation.

-----". "Classification in Tani." Research Centre for Linguistic typology Seminar, La Trobe University, Australia., December 10 2005. Seminar presentation. https://www.academia.edu/1660227/Classification_in_Tani_languages.

Sun, Jackson T.-S. *A Historical-Comparative Study of the Tani(Mirish) Branch in Tibeto Burman*.1993, University of california, PhD Dissertation.

-----". "Tani Languages". *The SinoTibetanLanguages*, edited by G.Thurgood, R.J.LaPolla, Routledge,2003,pp. 456-466.

Taid, Tabu (ed.). *Mising Gompir Kumsung (A Dictionary of the Mising Language)*. ABILAC, 2010.

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 118-125

উমাকান্ত শৰ্মাৰ *এজাক মানুহ এখন* অৰণ্য উপন্যাসত
লোক পৰিৱেশ্য কলাৰ প্ৰসংগ

ড° দীপামণি বৰুৱা দাস

সহকাৰী অধ্যাপিকা, অসমীয়া বিভাগ, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়

Email : rakhimoni36@gmail.com

সংক্ষিপ্তসাৰ

অসমীয়া সাহিত্যৰ ইতিহাসৰ সুদীৰ্ঘ পৰিক্ৰমাত বিভিন্নজনে নিজা নিজা দৃষ্টিৰে অসমীয়া সাহিত্যক সমৃদ্ধ কৰি আহিছে। তাৰ ভিতৰত উমাকান্ত শৰ্মা অন্যতম। আৱাহন যুগতেই গল্পকাৰ হিচাপে আত্মপ্ৰকাশ কৰা উমাকান্ত শৰ্মাই পৰৱৰ্তী সময়ত ঔপন্যাসিক হিচাপেহে খ্যাতি লভে।

পৰম্পৰা আৰু ঐতিহ্যৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধাশীল উমাকান্ত শৰ্মাই আধুনিক অসমীয়া সাহিত্যৰ সংস্কৃতিক সমৃদ্ধ কৰিবলৈ যাওঁতে লোকসংস্কৃতিৰ প্ৰসংগই ঠাই পাইছে। তেখেতৰ উপন্যাসৰাজিৰ মাজত লোকসংস্কৃতিৰ অন্যতম বিভাগ লোক পৰিৱেশ্য কলাৰ সমল বিদ্যমান। উমাকান্ত শৰ্মাৰ *এজাক মানুহ এখন* অৰণ্য উপন্যাসখনত চাহজনজাতিৰ নিজস্ব গীত মাতৰ বিভিন্নানুষ্ঠান, টুচু পৰৱ, কৰম পূজা, মাদল ঢোলক, খঞ্জৰী আদিৰ প্ৰয়োগ কৰি পৰম্পৰা এটা ধৰি ৰখাৰ প্ৰয়াসৰ কথা বৰ্ণনা কৰা হৈছে। তাকে মুখ্য আৰু গৌণ তথ্যৰ আধাৰত বিচাৰ বিশ্লেষণ আগবঢ়াবলৈ যত্ন কৰা হৈছে।

আমাৰ অধ্যয়নত উমাকান্ত শৰ্মাৰ *এজাক মানুহ এখন* অৰণ্য উপন্যাসখনত লোক পৰিৱেশ্য কলাৰ প্ৰসংগই লোকসমাজখন কিমান জীৱন্ত, তাৰ পৰিচয় দাঙি ধৰাৰ

লগতে লোকসংস্কৃতিৰ বাহক হিচাপেও এই উপন্যাসখন বহু মূল্যবানৰূপে বিবেচিত হ'ব।

সূচক শব্দ : লোক পৰিৱেশ্যকলা, সমাজ, সংস্কৃতি, জীৱন।

১.০০ প্ৰস্তাৱনা :

অসমীয়া উপন্যাস সাহিত্যৰ জন্ম হয় ঊনবিংশ শতিকাৰ শেষ দশকত। সাহিত্য কাণ্ডাৰী পদ্মনাথ গোহাঞিবৰুৱা (১৮৭১ - ১৯৪৬)ৰ হাততেই প্ৰকৃত উপন্যাসৰ শুভাৰম্ভ হয় *ভানুমতী* (পুথিৰূপে প্ৰকাশ ১৮৯২ খ্ৰীষ্টাব্দ) উপন্যাসৰ জৰিয়তে। পোনতে *ভানুমতী* উপন্যাসখন ছোৱা-ছোৱাকৈ বিজুলী (১৮৯১) কাকতত প্ৰকাশ পাইছিল। লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা (১৮৬৪-১৯৩৮) ৰ *পদুমকুঁৱৰী* গ্ৰন্থাকাৰে প্ৰকাশ পাইছিল ১৯০৫ খ্ৰীষ্টাব্দত। এওঁলোকৰ পাছতহে অসমীয়া উপন্যাস সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰত ৰজনীকান্ত বৰদলৈৰ (১৮৬৭ - ১৯৪০) নামটো আহে। প্ৰকৃতৰ্থত বৰদলৈৰ হাততহে অসমীয়া উপন্যাসৰ আধুনিক ৰূপটোই প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰে *মিৰিজীয়াৰী* (১৮৯৪) উপন্যাসৰ জৰিয়তে। অৱশ্যে *ভানুমতী* উপন্যাসখনৰ আগতেই অসমীয়া সাহিত্যৰ *অৰুণোদয়* (১৮৪৬) অলোচনীৰ পাতত কেইখনমান উপন্যাসগন্ধী সাহিত্য প্ৰকাশ হৈছিল। তাৰ ভিতৰত ১৮৫০-৫১ চনত প্ৰথম প্ৰকাশ হয় জন বনিয়নৰ *pilgrim's progress*ৰ অসমীয়া অনুবাদ *যাত্ৰিকৰ যাত্ৰা*। তাৰ পাছতে এ. কে. গাৰ্গিৰ *এলোকেশী বৈশ্যৰ কথা* (১৮৭৭), *কামিনীকান্তৰ চৰিত্ৰ* (১৮৭৭), *ফুলমণি আৰু কৰুণা* (১৮৭৭), *হেমচন্দ্ৰ বৰুৱা* (১৮৩৫-১৮৯৬) ৰ *বাহিৰে ৰং-চং ভিতৰে কোৱাভাতুৰী* (১৮৬৯), *পদ্মাৱতী দেৱী ফুকননীৰ সুধৰ্মাৰ উপাখ্যান* (১৮৮৪) প্ৰকাশ পায় যদিও কাহিনীৰ শিথিলতা আৰু প্ৰচাৰধৰ্মী হোৱা বাবে এই কেইখনক বিশুদ্ধ উপন্যাসৰ শাৰীত পেলাব নোৱাৰি।

সাহিত্যৰ পটভূমি যিহেতু লোকজীৱন আৰু লোকসমাজ, গতিকে কোনো সাহিত্যিকেই তেওঁৰ সমসাময়িক সমাজৰ প্ৰভাৱৰ পৰা আঁতৰি থাকিব নোৱাৰে। যাৰবাবে এগৰাকী সাহিত্যিকৰ নিমিত্তিক মানৱ সংস্কৃতিৰ বিভিন্ন দিশৰ প্ৰতিফলন ঘটাবোঁ স্বাভাৱিক।

আধুনিক অসমীয়া সাহিত্যৰ ৰূপ আৰু ৰীতি পাশ্চাত্যধৰ্মী হ'লেও ইয়াৰ ভিতৰতে অসমৰ সাহিত্য নিজা মাটিৰ বসেৰে পুষ্ট হৈ থলুৱা ধ্যান ধাৰণাৰে গঢ় লৈ উঠিছে। সম্প্ৰতি অসমীয়া সাহিত্যই এক সু-সমৃদ্ধ ৰূপ লাভ কৰিছে। দেখা যায় উপন্যাসৰ মূল ভিত্তি নাগৰিক সভ্যতা আৰু নাগৰিক জীৱন হ'লেও অসমীয়া উপন্যাস সাহিত্য লোক-সাংস্কৃতিক জীৱনৰ পৰা কেতিয়াও আঁতৰি থাকিব পৰা নাই। লোক সাংস্কৃতিক উপাদান বুলি ক'লে উৎসৱ পাৰ্বন, সাজ-সজ্জা, ৰীতি-নীতি, পৰম্পৰাগত গীত-মাত, সাঁথৰ, প্ৰবচন, সাধুকথা, লোকাচাৰ, ভৌতিক সংস্কৃতি, লোক পৰিৱেশ্য কলা আদিবোৰকে বুজা যায়। এই উপাদানসমূহে আধুনিক সাহিত্যৰ বিভিন্ন বিভাগতো প্ৰসংগ অনুসৰি ঠাই পাই আহিছে। যিহেতু উপন্যাসৰ ক্ষেত্ৰখন বিস্তৃত, সেয়ে উপন্যাসৰ কাহিনীৰ প্ৰসংগত লোক সাংস্কৃতিক উপাদানৰ প্ৰতিফলন বাৰুকৈয়ে ঘটে। অসমীয়া উপন্যাস সাহিত্যত পশুপতি ভাৰদ্বাজ, ছদ্মনামেৰে প্ৰবেশ ঘটাই উমাকান্ত শৰ্মাৰ উপন্যাসৰাজিতো লোক সংস্কৃতিৰ অন্যতম উপাদান লোক পৰিৱেশ্য কলাৰ সুন্দৰ প্ৰতিফলন ঘটিছে।

১.০১ অধ্যয়নৰ গুৰুত্ব আৰু উদ্দেশ্য :

উমাকান্ত শৰ্মাৰ উপন্যাসৰ সংখ্যা মাত্ৰ ছখন যদিও সাহিত্যিকমান যথেষ্ট উচ্চ খাপৰ। শৰ্মাৰ *এজাক মানুহ এখন অৰণ্য* উপন্যাসখনে ১৯৮৮ চনত অসম প্ৰকাশন পৰিষদৰদ্বাৰা আৰু ১৯৯০ চনত অসম সাহিত্য সভাৰ কলাগুৰু বিষ্ণু ৰাভা বঁটা লাভ কৰে। তেওঁৰ এই উপন্যাসখনত পৰিৱেশ্য কলাৰ বিভিন্ন প্ৰসংগ ক'ত, কেনেদৰে উপস্থাপিত হৈছে তাক আলোকপাত কৰি তাৰদ্বাৰা পাঠকৰ অন্তৰত এটা সচা মানৱীয় পৰিবেশ গঢ়ি তোলাই হৈছে আমাৰ অধ্যয়নৰ মূল উদ্দেশ্য।

১.০২ অধ্যয়নৰ পৰিসৰ :

সাহিত্যিকসকলে তেওঁলোকৰ নিৰ্মিত মানৱ সংস্কৃতিৰ বিভিন্ন দিশ তুলি ধৰা দেখা যায়। উমাকান্ত শৰ্মাৰ *এজাক মানুহ এখন অৰণ্য* উপন্যাসৰ মাজত পৰিব্যাপ্ত হৈ থকা পৰিৱেশ্য কলাৰ প্ৰসংগৰ দিশটোত গুৰুত্ব আৰোপ কৰা হৈছে। কিছু গীত-মাতৰ উল্লেখ কৰা হৈছে।

১.০৩ অধ্যয়নৰ পদ্ধতি :

উমাকান্ত শৰ্মাৰ *এজাক মানুহ এখন অৰণ্য* শীৰ্ষক গৱেষণীয় বিষয়টো আলোচনা কৰোঁতে বৰ্ণনাত্মক আৰু বিশ্লেষণাত্মক পদ্ধতি অনুসৰণ কৰা হৈছে আৰু পত্ৰখন প্ৰস্তুত কৰাৰ সময়ত এনেদৰে আগবঢ়া হৈছে —

- ক) সমল সংগ্ৰহ : আলোচনাৰ কাৰণে মুখ্য সমল হিচাপে উমাকান্ত শৰ্মাৰ *এজাক মানুহ এখন অৰণ্য* উপন্যাসখন লোৱা হৈছে।
- খ) পৰ্যবেক্ষণ আৰু বিশ্লেষণ : উপন্যাসখনত প্ৰাপ্ত পৰিৱেশ্য কলাসমূহ সূক্ষ্মভাৱে নিৰীক্ষণ কৰি বিশ্লেষণৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰাসংগিক গ্ৰন্থ অধ্যয়ন কৰি সমগ্ৰ বিষয়টোক এক নিজস্ব দৃষ্টিভংগীৰে উপস্থাপন কৰিবলৈ চেষ্টা কৰা হৈছে।
- গ) সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ : শেষত প্ৰাপ্তফলৰ ভিত্তিত এক নিৰ্দিষ্ট সিদ্ধান্তলৈ আহিবলৈ প্ৰয়াস কৰা হৈছে।

২.০০ ঔপন্যাসিক উমাকান্ত শৰ্মা :

আৱাহন যুগৰ গল্পকাৰ তথা অসমীয়া সাহিত্যৰ চিৰ পৰিচিত ঔপন্যাসিক হ'ল উমাকান্ত শৰ্মা (১৯১৮ -২০০৫)। স্কুলত পঢ়ি থকা সময়তে সাহিত্য চৰ্চাত মনোনিবেশ কৰা শৰ্মাই সাহিত্যৰ বিভিন্ন শাখালৈ বৰঙণি যোগাইছে। তথাপি শৰ্মাৰ বিশেষ পৰিচয় এজন সফল ঔপন্যাসিক হিচাপেহে। পোনতে উমাকান্ত শৰ্মাই পশুপতি ভাৰদ্বাজ ছদ্মনামেৰে *উৰন্ত মেঘৰ ছাঁ* (১৯৪৭) আৰু *ছিমছাঙৰ দুটি পাৰ* (১৯৬৫) ৰচনা কৰে যদি পৰৱৰ্তী উপন্যাসকেইখন স্ব - নামেৰেই প্ৰকাশ কৰে। সেইকেইখন ক্ৰমে *ৰঙা ৰঙা তেজ* (১৯৬৮), *এজাক মানুহ এখন অৰণ্য* (১৯৮৬), *ভাৰঙ পখীৰ জাক* (১৯৯২) আৰু *কাজলীৰ ৰোগ* (২০০১)।

উমাকান্ত শৰ্মাৰ উপন্যাসসমূহ গঢ়লৈ উঠিছে ঘাইকৈ সমসাময়িক ঘটনাক কেন্দ্ৰ কৰি। চাৰিখন জনগোষ্ঠীকেন্দ্ৰিক; এখন স্বাধীনতা আন্দোলন কেন্দ্ৰিক। তেওঁৰ উপন্যাসসমগ্ৰ

ঘটনাবাজিৰ বিষয়বস্তুৰ বাছনিও মনকৰিবলগীয়া। প্ৰথমখন উপন্যাস *উৰন্ত মেঘৰ ছাঁ*ৰ মাজেদি এখন উশৃংখল; অশিক্ষিত; আৰ্থিকভাৱে অনগ্ৰসৰ বেপেৰুৱা মনোবৃত্তিৰ লোকৰ স্বৰূপ দাঙি ধৰাত ঔপন্যাসিক সফল হৈছে বুলিব পাৰি। *ছিমছাঙৰ দুটা পাৰ* উপন্যাসখনত দেশ বিভাজনৰ সময়ত গাৰোসকলে সন্মুখীন হোৱা সংকটাপন্ন পৰিস্থিতিৰ বৰ্ণনাৰে এখন সাৰ্থক পৰিস্থিতি প্ৰধান উপন্যাস হিচাপে চিহ্নিত হৈছে। উল্লেখ্য যে অসমীয়া সাহিত্যত গাৰো জনজাতীয় জীৱনক উপজীৱ্য হিচাপে লৈ ৰচনা কৰা এইখনেই প্ৰথম উপন্যাস। ১৯৪২ চনৰ গণ বিপ্লৱৰ পটভূমিত ৰচিত *ৰঙা ৰঙা তেজ* উপন্যাসত সুসংকল্প কাহিনী পোৱাৰ বিপৰীতে কিছুমান হিংসাত্মক কাৰ্যাৱলীৰে পৰিপূৰ্ণ দুঃসাহসিক কুটামূলক কাৰ্যৰ জীৱন্ত ছবিহে বাংময় হৈ উঠিছে।

শৰ্মাদেৱৰ চতুৰ্থ উপন্যাস *এজাক মানুহ এখন অৰণ্য* অসমৰ চাহ বাগিছাৰ বনুৱাৰ সমাজ আৰু সাংস্কৃতিক জীৱনক উপজীৱ্য হিচাপে লৈ ৰচনা কৰা এখন সফল উপন্যাস বুলিব পাৰি। সেইদৰে অসমৰ বড়ো সমস্যাক লৈ ৰচনা কৰা *ভাৰণ্ড পখীৰ জাক* উপন্যাসৰ মাজেৰে বড়োজাতিৰ বিভিন্ন সমস্যা, তেঁওলোকৰ সংগ্ৰাম আদিৰ লগতে ৰীতি-নীতিৰ কথাবোৰৰ উন্মোচন ঘটিছে। তেখেতৰ অন্তিমখন উপন্যাস *কাজলীৰ ৰোগ*ৰ মাজেদিও মানৱ জাতিৰ বিভিন্ন সমস্যাবাজি উত্থাপিত হৈছে। ঔপন্যাসিকে উপন্যাসখনত পমুৱা জনজাতিৰ ওপৰত নিৰ্মম অত্যাচাৰ; মৈমনচিঙীয়া মুছলমানসকলৰ আশা আৰু মোহভংগৰ মৰ্মস্তুদ ছবিখন তুলি ধৰাত সফল হৈছে।

ঔপন্যাসিক গৰাকীৰ প্ৰায় প্ৰতিখন উপন্যাসেই মানৱতাবাদী আদৰ্শৰ আলোকেৰে আলোকিত হৈ উঠিছে। প্ৰায় কেউখন উপন্যাসেই শৰ্মাদেৱক অমৰত্ব প্ৰদান কৰাৰ লগতে প্ৰতিখন উপন্যাসে কোনোবা নহয় কোনোবা দিশৰ শ্ৰেষ্ঠত্বৰ দাবী কৰিব পাৰে। তেখেতৰ স্বভাৱজাত প্ৰতিভা আৰু অনুশীলনৰ ফলত সৃষ্ট উপন্যাস কেইখনে ঔপন্যাসিক গৰাকীক এক উচ্চ পৰ্যায়ৰ স্থানত অৱতীৰ্ণ কৰাইছে।

৩.০০ অধ্যয়নৰ মূল আলোচনা :

৩.০১ *এজাক মানুহ আৰু এখন অৰণ্য* উপন্যাস : লোক পৰিৱেশ্য কলা প্ৰসংগ

লোকসংস্কৃতিৰ স্বীকৃত প্ৰধান ক্ষেত্ৰসমূহৰ ভিতৰত লোক পৰিৱেশ্য কলা অন্যতম। লোকসংগীত, লোকনৃত্য আৰু লোকনাট — এই ত্ৰিধাৰাৰ সমাহাৰত পৰিৱেশ্য কলা পৰিপূৰ্ণ। লোক পৰিৱেশ্য কলা নতুন বিষয় নহয়, অতি প্ৰাচীন কালৰে পৰা অসমত পৰিৱেশ্য কলাই বিশেষ স্থান অধিকাৰ কৰি আহিছে। লোকসমাজেই যিহেতু লোক পৰিৱেশ্য কলাৰ উৎপত্তি স্থল, গতিকে লোক পৰিৱেশ্য কলাই লোকজীৱনৰ সুখ-দুখ, হাঁহি - কান্দোন, চিন্তা- ভাৱনা আদি প্ৰকাশত বিশেষ ধৰণে সহায় কৰে। সাহিত্যিকসকলৰ নিৰ্মিত লোকসমাজৰ বিভিন্ন দিশ প্ৰতিফলিত হয়।

অসমীয়া সংস্কৃতিৰ এৰাব নোৱাৰা সম্পদ পৰিৱেশ্য কলাৰ ৰূপৰ ব্যৱহাৰ উমাকান্ত শৰ্মাৰ *এজাক মানুহ এখন অৰণ্য* উপন্যাসত কেনেদৰে কৰিছে তাৰ এটি অধ্যয়ন কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰা হৈছে —

৩.০২ উপন্যাসখনত নাওখেলৰ গীতৰ উপস্থাপন :

নাওখেলৰ গীত অসমীয়া লোকসংস্কৃতিৰ অন্যতম সম্পদ। নাৱৰীয়াসকলে শ্ৰম লাঘৱ আৰু কামত উৎসাহ বঢ়াবৰ বাবে ব'ঠাৰ ছেৰে ছেৰে নাওখেলৰ গীত গায়। উমাকান্ত শৰ্মাৰ উপন্যাসখনত নাওখেলৰ গীত বৰ্ণিত হৈছে প্ৰথম অধ্যায়ত। উপন্যাসত বৰ্ণিত অনুসৰি ৰূপহীনৰ ঘাটৰ নাৱৰীয়া, মাছমৰীয়া, চাহ-বাগিচাৰ কুলিবোৰে আবেলি সময়ত গছৰ তলত বহি আনন্দৰে গায়। মনৰ ভাৱ বিনিময় কৰে। এদিনাখন আবেলি সময়ত আটাইয়ে মিলিত হোৱাৰ পাছত মনচুৰ নামৰ নাৱৰীয়াজনে হাত চাপৰি মাৰি চিঞৰি চিঞৰি গাইছে এনেদৰে —

হায় আল্লা হায়   হায় আল্লা হায়,
ও জংঘলে এৰিলো   বাছা নেদেখিলো মই এ।
হায় আল্লা হায়।

মনচুৰৰ লগত দেহজুৰ, তুলসী, বাস্‌দেওহঁতেও সহযোগ কৰে। মনচুৰে পদ লগাই দিয়ে আৰু বাকীবোৰেও হাত চাপৰি মাৰি সমস্বৰে গায় —

ও দূৰতে শুনিয়া আলি পছৰ কাষে কাষে যায় এ।
হায় আল্লা হায়। (শৰ্মা ৮৮-৮৯)

এনেধৰণৰ গীতৰ জৰিয়তে নাৱৰীয়াসকলৰ মানৱী জীৱনৰ ক্ষণস্থায়ীত্বৰ ছবিখন প্ৰতিফলিত হোৱা পৰিলক্ষিত হৈছে। সেই একে সময়তে দেহজুৰ নামৰ অন্য এজন নাৱৰীয়াই নাওখেলৰ গীত এফাঁকি জুৰিলে লগৰীয়াসকলৰ লগত —

অ' বাছাৰ বাছা নিমাই অ'
নিমাইৰ জন্ম ভৈলা নিমুৰ তলে
হাতে লৈলা লাউ লোটা   কপালে তিলকৰ ফোঁটা
কান্ধে লৈলা উত্তম বসন।
কান্ধে লৈলা ভিক্ষাৰ জুলি   গাৱে লৈলা ভস্ম ধূলি
তই গৈলি সন্যাসী হইয়া।
আকৌ সমস্বৰ গালে,
অ' বাছাৰে বাছা নিমাই অ'
নিমাইৰ জন্ম ভৈলা নিমুৰ তলে। (শৰ্মা ৮৯-৯০)

এনেধৰণৰ গীতৰ মাজেৰে নাৱৰীয়াসকলৰ সংঘাট পূৰ্ণ জীৱনৰ কথাকেই যেন প্ৰকাশ কৰিছে।

৩.০৩ দেহ বিচাৰৰ গীতৰ সংযোজন :

দেহবিচাৰৰ গীতসমূহ হৈছে আধ্যাত্মিকতাপূৰ্ণ বৈৰাগ্যমূলক গীত। সংসাৰৰ অনিত্যতা তথা জীৱৰ দেহৰ ক্ষণভংগুৰতা এনে গীতৰ প্ৰধান বিষয়বস্তু। শৰ্মাদেৱে উপন্যাসখনত লোকসংস্কৃতিৰ অন্যতম সম্পদ দেহ বিচাৰৰ গীতৰ প্ৰয়োগ কৰি মানৱ তথা চহা প্ৰাণৰ সৰলতা প্ৰকাশ কৰিছে এনেদৰে —

গুৰু ব্ৰহ্মা, গুৰু বিষ্ণু, গুৰু মহেশ্বৰ।

চৰাচৰ জগতৰ গুৰুহে দীক্ষৰ।
 দয়া মোৰে দয়া মোৰে দয়া মোৰে প্ৰাণ।
 কিবা বস্তু হ'ব পাৰে দয়াৰে সমান।।
 ঘৰে ভৈলা বাহিৰ গুৰুহে মোৰ
 বাহিৰে ভৈলা ঘৰ।
 পৰে ভৈলা আপুন গুৰুহে মোৰ
 আপুন ভৈলা পৰ।। (শৰ্মা ১৩৩-১৩৪)

সংসাৰৰ জ্বালা যন্ত্ৰণাৰ পৰা হাত সাৰিবলৈ কৰা ইচ্ছা, বৈৰাগ্য মনোভাৱ দেহ বিচাৰৰ
 গীতত প্ৰকাশ পোৱাৰ দৰে উপন্যাসখনতো দেহজুৰে যেন তেঁওলোকৰ নাৰবীয়াসকলৰ জীৱনৰ
 বিৰাগভাৱকেই প্ৰকাশ কৰিছে।

৩.০৪ বুম্বুৰ নৃত্য - গীতৰ সংযোজন :

বুম্বুৰ নৃত্য - গীত অসমৰ চাহ জনজাতি সকলৰ নৃত্য বিশেষ। সাধাৰণতে ডেকা -
 গাভৰুৰে অংশ লোৱা বুম্বুৰ নৃত্যত ডেকাসকলে ঢোল, মাদল, তাল, বাঁহী মঞ্জৰী আদি বাদ্য বজায়
 আৰু গীত গায়। বিহু নাচৰ দৰে বুম্বুৰ নৃত্যতো যৌন আবেদন পৰিলক্ষিত হয়। (বৰুৱা ২০১)

সাধাৰণতে কৰমপৰবত বুম্বুৰ নৃত্য - গীত পৰিবেশন কৰে যদিও অন্যান্য উৎসৱ -
 অনুষ্ঠানতো এই নৃত্য - গীত কৰা হয়। পূজা পাৰ্বনৰ পৰা আৰম্ভ কৰি আধ্যাত্মিক ভাব বুম্বুৰ
 গীতসমূহত পোৱা যায়। পূজা আৰম্ভ হোৱাৰ পাছতহে ডেকা - গাভৰুৰে বৃত্তাকাৰে এই নৃত্য -
 গীত কৰে।

এজাক মানুহ এখন অৰণ্য উপন্যাসত উপন্যাসিকে অসমৰ চাহ বাগিছাৰ শ্ৰমিক জীৱনৰ
 প্ৰায় প্ৰতিটো দিশেই আন্তৰিকতাৰে ৰূপায়ণ কৰিবলৈ যাওঁতে তেঁওলোকৰ জীৱনৰ প্ৰাণস্বৰূপ
 বুম্বুৰ নৃত্য গীতৰো সুন্দৰভাৱে উপস্থাপন কৰিছে। উপন্যাসখনৰ দ্বিতীয় অধ্যায়ত ৰূপহীজান
 চাহ বাগিছাত শ্ৰমিকৰ ল'ৰা-ছোৱালীয়ে আনন্দত আত্মহাৰা হৈ নৃত্য- গীত কৰাৰ বিৱৰণ আছে।
 মাঘোই - মাদলত চাপৰ, বিশনাথে বাঁহী আৰু বাসুদেৱে মঞ্জৰী বজোৱাৰ লগেলগেই বিষ্ণী,
 দুগগাকে ধৰি ছজনী কুলী ছোৱালীয়ে গাইছে, এনেদৰে -

প্ৰথমে বন্দনা কৰি গণেশে চৰণেৰে বাবুহো
 দ্বিতীয়তে লক্ষ্মী নাৰায়ণ
 তৃতীয় বন্দনা কৰি দুগা শশী পাণিহে
 চতুৰ্থতে ব্ৰহ্ম হুতাশন।

এনেদৰে দুবাৰ গোৱাৰ পাছত হালি - জালি নানা ভংগীমাৰে নৃত্য কৰি পুনৰ গায় —
 পঞ্চমে বন্দনা কৰি দেৱী বীণাপাণিৰে, বাবুহো
 ষষ্ঠতে শুধাংত তৰ্পণ
 সপ্তমে বন্দনা কৰি ইন্দ্ৰ সমীৰণেহে
 অষ্টমতে বৰণ শমল। (শৰ্মা ২৩৬)

শেষৰফালে বাদ্যযন্ত্ৰৰ তীব্ৰতৰ লগে নাচোনৰ তালো দ্ৰুত হ'ব ধৰে। মাদলৰ, বাঁহীৰ সুৰৰ তীব্ৰতা কমাই অনাত ছোৱালী কেইজনীয়েও আঁঠুলৈ হাতযোৰ কৰি গায় —

একে একে বন্দিলাম   সবাৰ চৰণেৰে, বাবুহো
কীট পতংগাদি নৰগণ।

শ্ৰীকৃষ্ণৰ পদযুগে   লইয়া স্মৰণেহে
বিৰচিত ভাৰত দুৰ্জন। (শৰ্মা ২৩৭)

৩.০৫ দেওধনী নৃত্যৰ উপস্থাপন :

দেওধনী অসমৰ এবিধ পুৰণিকলীয়া নাচ। অসমৰ জনগোষ্ঠীয় আৰু অজনগোষ্ঠীয় উভয়ৰে মাজত এই নাচ প্ৰচলিত হৈ আহিছে। অতিপ্ৰাচীন কালত মঠ-মন্দিৰত দেওধনীয়ে নৃত্য কৰি ভগৱানক সন্তুষ্ট কৰাৰ কথা প্ৰচলিত আছে। উমাকান্ত শৰ্মাই তেঁওৰ উপন্যাসখনত কুলি শ্ৰমিক সকলৰ মাজত অনুষ্ঠিত কৰা পূৰ্ণিমাৰ গ্ৰাম পূজাত দেওধনী নাচৰ অৱতাৰণা কৰিছে। পুত্ৰ অৰ্জুনে ডাক্তৰী পঢ়িবলৈ যোৱা উপলক্ষে মাঘোই আয়োজন কৰা উৎসৱত দেওধনী উঠা দেখা গৈছে। চাহ - মজদুৰৰ ছোৱালী বিজলীয়ে এই নৃত্য কৰিছে। উপন্যাসিকৰ ভাষাত — ‘আৰম্ভ হ’ল দেওধনী নাচ। বিজুলীৰ চকুহাল ৰঙা, বহল আৰু দীপ্ত হৈ পৰিল। ঢোলক, মাদল আৰু তালৰ মাজেদি জাগি উঠিল এটা উন্মত্ত সুৰ। উদ্দাম নাচোনত বিজুলীৰ খোপা সুলকি গ’ল, ফুলৰ মালা পৰি গ’ল, চুলিবোৰ বতাহত ভাহিবলৈ ধৰিলে .....।’ (শৰ্মা ৩৬৯)

৩.০৬ বাদ্যযন্ত্ৰৰ সু-প্ৰয়োগ :

লোকগীত আৰু লোকনৃত্যৰ লগত বাদ্যযন্ত্ৰ ওতপ্ৰোতভাৱে জড়িত হৈ আছে। নৃত্য - গীতৰ সম্যক প্ৰকাশ ঘটে বাদ্যযন্ত্ৰৰ সহায়ত। ইয়ে এটা জাতিৰ সংগীত প্ৰীতি আৰু শিল্পচেতনাৰ নিদৰ্শন দাঙি ধৰে। নৃত্য তথা গীতৰ তাল, লয় ৰক্ষা কৰাৰ ক্ষেত্ৰত বাদ্যযন্ত্ৰৰ সংযোগ কৰাটো অপৰিহাৰ্য।

এজাক মানুহ এখন অৰণ্য উপন্যাসখনত শৰ্মাদেৱে সংগীত - নৃত্যৰ লগত প্ৰয়োজনীয় লোকবাদ্য সংগত কৰা দেখুৱাইছে। তাৰ ভিতৰত — খুটি তাল (পৃ. ১০৭), মাদল (পৃ. ১০৭, ১০৮, ২০৬, ২৩৭, ৩৬৫, ৩৬৭, ৩৬৮), ঢোলক (পৃ. ১০৭, ৩৬৭, ৩৬৮), তাল (পৃ. ৫৫, ৫৭, ৩৬৫, ৩৬৬, ৩৬৭, ৩৬৮), বাঁহী (পৃ. ২৩৬, ২৩৭, ৩৬৭, ৩৬৮), ঢাক (পৃ. ৩৬৫), চুমচা (পৃ. ৩৬৫), মঞ্জৰী (পৃ. ২৩৬) আদি থলুৱা বাদ্যযন্ত্ৰৰ উল্লেখ উপন্যাসখনিৰ ঠায়ে ঠায়ে পোৱা যায়।

৪.০০ উপসংহাৰ :

আলোচনাৰ অন্তত তলত দিয়া সিদ্ধান্তসমূহত উপনীত হ'ব পৰা যায় -

- ১) লেখকৰ পৰম্পৰা আৰু ঐতিহ্যৰ প্ৰতি থকা শ্ৰদ্ধাশীল মনোভাৱৰ পৰিচয় পোৱা গৈছে।
- ২) অসমীয়া লোকসমাজৰ বিশেষকৈ চাহজনগোষ্ঠীৰ সমাজ আৰু সংস্কৃতিৰ প্ৰতিফলনে সাংস্কৃতিক চেতনাবোধৰ পৰিচয় বহন কৰিছে।

৩) লোকনৃত্য, লোকগীত, লোকবাদ্য আদি সমলৰ প্ৰয়োগে অসমীয়া সংস্কৃতিৰ প্ৰাচুৰ্য্যতাৰ কথা জানিব পৰা হৈছে।

পৰিশেষত ক'ব পাৰি যে উমাকান্ত শৰ্মাই *এজাক মানুহ এখন অৰণ্য* উপন্যাসখনক লোকপৰিৱেশ্য কলাৰ প্ৰয়োগৰ জৰিয়তে অসমীয়া লোক জীৱনৰ স্বৰূপ প্ৰকাশ কৰিছে। পৰিৱেশ্য কলাৰ যথাৰীতি প্ৰয়োগে উপন্যাসখনক জনসাধাৰণৰ আপোন কৰি তুলিছে। এটা জাতিৰ মাজত প্ৰচলিত পৰিৱেশ্য কলা ৰীতিৰ চিন্তা চৰ্চা আৰু তাৰ প্ৰয়োগ কৰাটো যে অতি প্ৰয়োজনীয়, সেয়া তেঁও উপন্যাসখনৰ জৰিয়তে প্ৰমাণ কৰি দেখুৱাইছে।

গ্ৰন্থপঞ্জী :

বৰুৱা, শান্তনু কৌশিক। *অসমীয়া অভিধান*। গুৱাহাটী : বনলতা, ২০০১। মুদ্ৰিত।

শৰ্মা, উমাকান্ত। *এজাক মানুহ এখন অৰণ্য*। গুৱাহাটী : বাণী প্ৰকাশ, ২০১৬। মুদ্ৰিত।

শৰ্মা, গোবিন্দ প্ৰসাদ। *অসমীয়া উপন্যাসৰ ইতিহাস*। গুৱাহাটী : জ্যোতি প্ৰকাশন, ২০১৪। মুদ্ৰিত।

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 126-133

পূৰ্বী বৰমুদৈৰ শান্তনুকুলনন্দন উপন্যাসত ব্ৰহ্মপুত্ৰ সভ্যতাৰ
ইতিহাসৰ পুনৰ নিৰ্মাণ : এক বিশ্লেষণাত্মক অধ্যয়ন

দীপ্তি দাস

গৱেষক, (Correspondent Author) অসমীয়া বিভাগ, বড়োলেণ্ড বিশ্ববিদ্যালয়

ই-মেইল : dipti90das4@gmail.com

ড° ৰাতুল ডেকা

সহকাৰী অধ্যাপক, অসমীয়া বিভাগ, বড়োলেণ্ড বিশ্ববিদ্যালয়

সংক্ষিপ্ত সাৰ

পূৰ্বী বৰমুদৈৰ ইতিহাস আশ্ৰিত উপন্যাসসমূহৰ ভিতৰত এখন হ'ল 'শান্তনুকুলনন্দন'। উপন্যাসখনত প্ৰাক-ঐতিহাসিক কালৰে পৰা অষ্টম শতিকা পৰ্যন্ত ব্ৰহ্মপুত্ৰ সভ্যতাৰ উত্থান-পতনৰ ইতিহাস নব্য ইতিহাসবাদী দৃষ্টিভঙ্গীৰে তুলি ধৰা হৈছে। ইতিহাস যে শাস্ত্ৰ, ইতিহাসৰ সকলো তথ্যই সত্য এনে ধাৰণাৰ বিপৰীতে ইতিহাসৰ সত্যতা নিৰ্ভৰ কৰে ইতিহাসকাৰৰ ওপৰতহে। ইতিহাস নিৰ্মাণ কৰা হয়। ইতিহাসৰ পুনৰনিৰ্মাণ, সাহিত্য আৰু ইতিহাসৰ মাজৰ সম্পৰ্ক ইত্যাদি সম্পৰ্কে উপন্যাসখনত বিশ্লেষণ পোৱা যায়। ইতিহাসৰ বৈ যোৱা ছিদ্ৰবোৰ পূৰণ কৰি সাহিত্যত ইতিহাসক নিৰ্মাণ কৰাটোৱে ইতিহাসৰ পুনৰনিৰ্মাণ প্ৰক্ৰিয়া। পূৰ্বী বৰমুদৈয়েও শান্তনুকুলনন্দন উপন্যাসখনত ঐতিহাসিক সমলৰ সৈতে বাস্তৱ তথা কাল্পনিক কাহিনী, ব্ৰহ্মপুত্ৰ সভ্যতাৰ লগত জড়িত বিভিন্ন উপকাহিনী, আখ্যান-উপাখ্যান, পুৰাণ-কথা, মিথ, মহাকাব্য, লোক-সাংস্কৃতিক সমল ইত্যাদিৰ জৰিয়তে

ব্রহ্মপুত্ৰ সভ্যতাৰ ইতিহাস পুনৰ নিৰ্মাণ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছে।
আমাৰ এই গৱেষণা পত্ৰত পূৰ্বী বৰমুদৈৰ *শান্তুকুলন্দন* উপন্যাসখনত ব্ৰহ্মপুত্ৰ
সভ্যতাৰ ইতিহাসৰ পুনৰনিৰ্মাণৰ আঁৰত থকা সামাজিক-সাংস্কৃতিক-ৰাজনৈতিক
তাৎপৰ্যসমূহ বিশ্লেষণ কৰা হ'ব লগতে মানৱ সভ্যতাৰ উত্তৰণৰ ইতিহাসো বৰ্ণনা
কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰা হ'ব।

সূচক শব্দঃ ব্ৰহ্মপুত্ৰ সভ্যতা, ইতিহাসৰ পুনৰনিৰ্মাণ, মানৱ সভ্যতা, প্ৰব্ৰজন, নব্য
ইতিহাসবাদ

০.০ প্ৰস্তাৱনা :

পূৰ্বী বৰমুদৈৰ ইতিহাস আশ্ৰিত উপন্যাসসমূহৰ ভিতৰত এখন হ'ল *শান্তুকুলন্দন*।
উপন্যাসখন ব্ৰহ্মপুত্ৰ সভ্যতাৰ পটভূমিত ৰচিত। ঔপন্যাসিকাই ব্ৰহ্মপুত্ৰ পুনৰনিৰ্মাণত বিভিন্ন
সাধুকথা, পুৰাকথা, মহাকাব্যিক ঘটনা, ভ্ৰমণ কাহিনী ইত্যাদিৰ বৰ্ণনা দাঙি ধৰিছে। পৰম্পৰাগত
ঐতিহাসিক ধাৰণাৰ পৰা আঁতৰি আহি উপন্যাসৰ বিষয়বস্তুক নতুন ৰূপত উপস্থাপন কৰিছে।
ঔপন্যাসিকাই নিজ দৃষ্টিভংগী তথা ঐতিহাসিক, লোকসাংস্কৃতিক সমলসমূহৰ জৰিয়তে ব্ৰহ্মপুত্ৰ
সভ্যতা, মানৱ সভ্যতা, প্ৰব্ৰজন ইত্যাদিক নতুন ৰূপত দাঙি ধৰিছে। যিটো আমি নব্য-ইতিহাসবাদী
দৃষ্টিভংগী বুলি ক'ব পাৰো। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ উৎপত্তিৰ লগে লগে অৰ্থাৎ ব্ৰহ্মপুত্ৰক পিতৃ বুলি জ্ঞান
কৰিব লোৱাৰে পৰা মাতৃতান্ত্ৰিক সমাজৰ অৱসান ঘটিল বুলি উপন্যাসখনত ঔপন্যাসিকাই
বৰ্ণনা কৰিছে। ব্ৰহ্মপুত্ৰ সভ্যতাৰ ইতিহাস এগৰাকী নাৰীয়ে পুনৰনিৰ্মাণ কৰাৰ বাবে এনেকুৱা
মাতৃতান্ত্ৰিক, পিতৃতান্ত্ৰিক সমাজ বুলি বিভেদ পোৱা গৈছে নেকি? এনেকুৱা ধৰণৰ বাগ্‌ ধাৰাবোৰো
নব্য ইতিহাসবাদী দৃষ্টিভংগীৰ ভিতৰত। ইতিহাস সত্য নহয়; ইতিহাসক নিৰ্মাণহে কৰা হয়
সময় তথা ইতিহাসকাৰৰ নিজ নিজ দৃষ্টিভংগী অনুসৰি গতিকে ব্ৰহ্মপুত্ৰ সভ্যতাৰ ইতিহাস
দাঙি ধৰিবলৈ যাওঁতে উপন্যাসিকাই সমান্তৰালভাৱে মানৱ ইতিহাস, প্ৰব্ৰজনৰ ইতিহাসকো দাঙি
ধৰিছে। ইতিহাস সমাজৰ দাপোণ নহয়। সমাজত চলি থকা বিভিন্ন দ্বন্দ্বসমূহৰে ইতিহাসত
প্ৰতিসৰণ ঘটে। গতিকে পূৰ্বী বৰমুদৈয়ো উপন্যাসখনত মিথ, পুৰাকথা, সাধুকথা, লোককথা
ইত্যাদিৰ প্ৰয়োগেৰে ব্ৰহ্মপুত্ৰ সভ্যতাৰ ইতিহাসক পুনৰনিৰ্মাণ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছে। উপন্যাসখনত
ব্ৰহ্মপুত্ৰক পৰশুৰামে ধৰাতললৈ নমাই অনা বুলি ঔপন্যাসিকাই উল্লেখ কৰিছে। কিন্তু এয়া
বস্তুনিষ্ঠ নহয়। এইবোৰ মুখে মুখে চলি অহা কিছুমান মহাকাব্যিক ঘটনা তথা কিছুমান কাল্পনিক
চিত্তাভাৱনা। উপন্যাসত ঔপন্যাসিকাই ব্ৰহ্মপুত্ৰ সভ্যতাৰে প্ৰতিফলন ঘটোৱা নাই। তেওঁ
প্ৰাগ্-ঐতিহাসিককালৰ পৰা অষ্টম শতিকা পৰ্যন্ত মহানদ লৌহিত্যৰ জন্ম কাহিনী, বিশাল ব্ৰহ্মপুত্ৰ
সভ্যতাক কেন্দ্ৰ কৰি সমাজত চলি থকা বিভিন্ন ধৰণৰ অন্তৰ্দ্বন্দ্ব, বাক্‌ ধাৰাৰ যিবোৰ দ্বন্দ্ব সেই
দ্বন্দ্ববোৰক।

০.১ অধ্যয়নৰ উদ্দেশ্য :

- মিথ, মহাকাব্য, পুৰাণ কাব্য ইতিহাস আদিক আশ্ৰয় কৰি কেনেদৰে ব্ৰহ্মপুত্ৰ সভ্যতাৰ ইতিহাস

পুনৰনিৰ্মাণ কৰা হৈছে সেই সম্পৰ্কে বিচাৰ কৰা।

- প্ৰাচীন ভাৰতীয় সভ্যতা-সংস্কৃতি সম্পৰ্কে অৱগত কৰোৱা।
- মহাপ্ৰজ্ঞনৰ ইতিহাসেই যে সভ্যতা সৃষ্টিৰ ইতিহাস সেই সম্পৰ্কে বস্তুনিষ্ঠ অধ্যয়ন কৰা।
- ব্ৰহ্মপুত্ৰ সভ্যতাৰ ইতিহাসৰ লগতে উত্থান-পতন সম্পৰ্কে বিচাৰ কৰা।
- মানৱ সভ্যতাৰ উদ্ভৱৰ ইতিহাস পুনৰনিৰ্মাণ কৰিবলৈ যাওতে লোকসাংস্কৃতিক উপাদান হিচাপে ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ ব্যৱহাৰ সম্পৰ্কে বিচাৰ কৰা।
- পুৰণি ভাৰতবৰ্ষৰ শিক্ষা ব্যৱস্থা সম্পৰ্কে জনসাধাৰণক অৱগত কৰোৱা।

০.২ অধ্যয়নৰ গুৰুত্ব :

বিভিন্ন উপকাহিনী, পুৰাণকাব্য, মিথ, মহাকাব্য, লোকসাংস্কৃতিক সমলৰ উপৰিও ঐতিহাসিক সমল ইত্যাদিৰ জৰিয়তে ব্ৰহ্মপুত্ৰ সভ্যতা, মানৱ সভ্যতাৰ ইতিহাসৰ নব্য ইতিহাসবাদী দৃষ্টিভঙ্গীৰে নিৰ্মাণ তথা পুনৰ নিৰ্মাণ সম্পৰ্কে অধ্যয়নৰ প্ৰয়োজনীয়তা আছে।

পূৰ্বৰী বৰমুদৈৰ *শান্তনুকুলনন্দন* উপন্যাসখনৰ বিষয়ে চমুকৈ আলোচনা হৈছে যদিও ব্ৰহ্মপুত্ৰ সভ্যতাৰ ইতিহাস, মানৱ সভ্যতাৰ ইতিহাস, প্ৰাচীন ভাৰতীয় সভ্যতা-সংস্কৃতি সম্পৰ্কে তেনেকুৱা গৱেষণামূলক অধ্যয়ন হোৱা নাই; সেয়েহে এই অধ্যয়নৰ যোগেদি যুগ যুগ ধৰি ঘটনা মানুহৰ প্ৰজন্ম, পুৰণি ভাৰতবৰ্ষৰ শিক্ষা ব্যৱস্থা, প্ৰাচীন ভাৰতৰ শিক্ষাৰ প্ৰাণকেন্দ্ৰ নালন্দা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ইতিহাস, ভাষাৰ ইতিহাস, লিপিৰ ইতিহাস, হিউ-ৱেন-চাং ৰ জীৱন সম্পৰ্কে অধ্যয়ন ইত্যাদি সম্পৰ্কে গৱেষণাধৰ্মী অধ্যয়নৰ বাট মুকলি হ'ব। সেইফালৰ পৰা বিষয়টোৰ অধ্যয়নৰ গুৰুত্ব আৰু প্ৰাসংগিকতা আছে।

০.৩ অধ্যয়নৰ পদ্ধতি:

গৱেষণা পত্ৰখন প্ৰস্তুত কৰোঁতে মুখ্য উৎস হিচাপে পূৰ্বৰী বৰমুদৈৰ *শান্তনুকুলনন্দন* উপন্যাসখন লোৱা হৈছে।

গৌণ উৎস হিচাপে বিষয়ৰ লগত সম্পৰ্কযুক্ত প্ৰকাশিত, অপ্ৰকাশিত গৱেষণা গ্ৰন্থ, প্ৰবন্ধ, আলোচনী আদিৰ সহায় লোৱা হৈছে।

গৱেষণা পত্ৰখন প্ৰস্তুত কৰিবলৈ মুখ্যতঃ বিশ্লেষণাত্মক পদ্ধতিৰ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে যদিও বৰ্ণনাত্মক আৰু তুলনাত্মক পদ্ধতিৰো ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে।

১.০ মূল বিষয়ৰ আলোচনা :

শান্তনুকুলনন্দন উপন্যাসখনত কোনো কেন্দ্ৰীয় চৰিত্ৰ নাই, সুসংঘবদ্ধ কাহিনীও পোৱা নাযায় আৰু কোনো এক বিশেষ সময়ৰ মাজতো উপন্যাসখন আৱদ্ধ হৈ থকা দেখা নাযায়। উপন্যাসখনত মহাবাহু ব্ৰহ্মপুত্ৰই সূত্ৰধাৰাৰ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰিছে। উপন্যাসখনত ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পাৰৰ হাজাৰ বছৰীয়া পুৰণি সাহিত্য-সংস্কৃতিক নিৰ্মাণ তথা পুনৰনিৰ্মাণ কৰা হৈছে। উপন্যাসিকাই উপন্যাসখনত ঐতিহাসিক সমলসমূহৰ উপৰিও বিভিন্ন উপকাহিনী, পুৰাণ-কথা, মিথ, লোক-গাঁথা, আখ্যান, মহাকাব্য, সাধুকথা ইত্যাদিৰ জৰিয়তে ব্ৰহ্মপুত্ৰ উপত্যকাৰ সভ্যতা-সংস্কৃতিৰ ইতিহাসৰ পুনৰনিৰ্মাণ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছে। প্ৰচলিত লোক-কথা, আখ্যান, পুৰাণ কথা আদিৰ

মাজতো যে এটা জাতিৰ এটা সময়ৰ ইতিহাস লুকাই থাকে সেয়া ঔপন্যাসিকাই উপন্যাসখনত ব্ৰহ্মপুত্ৰ সভ্যতাৰ পুনৰনিৰ্মাণৰ যোগেদি প্ৰতিপন্ন কৰিছে। উপন্যাসখনত ব্ৰহ্মপুত্ৰই নিজ সভ্যতা-সংস্কৃতিৰ লগত সকলোবোৰ কথা পুংখানুপুংখভাৱে বৰ্ণনা কৰিছে। উপন্যাসখনৰ প্ৰথম অধ্যায়তে পৰশুৰামে ব্ৰহ্মপুত্ৰক ভূতললৈ অৱতৰণ কৰোৱা কথাটোক লৈ ঔপন্যাসিকাই প্ৰশ্ন কৰিছে এইদৰেঃ

“ভাগীৰথে গংগাক ভূতললৈ অৱতৰণ কৰোৱা কথাটোৰ লগত পৰশুৰামে ব্ৰহ্মপুত্ৰক ভূতললৈ অৱতৰণ কৰোৱা কথাটোৰ কি মিল থাকিব পাৰে? এজন মানুহৰ বাবে এখন সুবিশাল নদী অকলেই নিয়ন্ত্ৰণ কৰি অনাটো সম্ভৱনে? মূল কথাটো ইতিহাসে নিশ্চয় আৰ্যীকৰণ বুলিয়ে ক’ব।” (বৰমুদৈ ৬)

এই গোটেইখিনি আখ্যান উপাখ্যানৰ ঘটনাক ইতিহাসৰ ভাষাত আৰ্যীকৰণ বুলি কৈছে। ইয়াৰ জৰিয়তে ইতিহাস আৰু আখ্যান-উপাখ্যান যে এটা আনটোৰ পৰিপূৰক সেয়া দেখুৱাইছে।

গংগাক মাতৃ শক্তিৰ প্ৰতীক ৰূপত কল্পনা কৰিছে। জন্ম দিয়াৰ ক্ষমতা কেৱল মাতৃৰহে থাকে। মাতৃতান্ত্ৰিকতাই হ’ল পৃথিৱীৰ সভ্যতাৰ প্ৰথমটো সপোন। পৰশুৰামে ব্ৰহ্মকুণ্ডত স্নান কৰি মাতৃহত্যাৰ পাপৰ পৰা মুক্ত হৈ পৰশু কুঠাৰেৰে ব্ৰহ্মকুণ্ডৰ জলধাৰাৰ পাৰ খণ্ডিত কৰি ব্ৰহ্মপুত্ৰক ধৰাতললৈ নমোৱাই অনা কথাটো যদিও কাল্পনিক তথাপি ইয়াৰ দ্বাৰা মাতৃতান্ত্ৰিক সমাজ-ব্যৱস্থাৰ পতন আৰু তাৰ ভেটিত ব্ৰহ্মপুত্ৰক পিতৃৰূপে কল্পনা কৰা কথাটোৱে পিতৃতান্ত্ৰিক সমাজ ব্যৱস্থা গঢ়ি উঠা ঐতিহাসিক ঘটনাটোকে প্ৰতিফলিত কৰিছে।

উপন্যাসখনৰ প্ৰথম অধ্যায়ত সাহিত্য আৰু ইতিহাসৰ মাজৰ সম্পৰ্কক সূত্ৰধাৰৰ ভূমিকাত ব্ৰহ্মপুত্ৰই কৈছেঃ

“কাহিনী মানুহৰ নাথাকে, কাহিনী সাহিত্যৰ থাকে। আৰু মানুহে মাথো সাহিত্যক অনুসৰণ কৰে। ত্ৰেতা যুগত শ্ৰীৰামৰ অৱতাৰ হৈছিল, আৰু তেওঁৰ জন্মৰ বহু আগতেই ৰচিত হৈছিল ৰামায়ণৰ। মাথো ৰামায়ণক অনুসৰণ হৈ কৰিছিল। ইতিহাসৰ কাহিনীও সাহিত্যই। মানুহে ইতিহাসৰ সেই কাহিনী অনুসৰণ কৰে আৰু তেনেকৈয়েই ইতিহাসৰ পুনৰাবৃত্তি হয়।” (বৰমুদৈ ১৬)

আমি সকলোৰে জানো যে কোনো ঘটনাই পুংখানুপুংখভাৱে ইটোৰ পিছত সিটো বুলি বাস্তৱ জীৱনত নঘটে। ঠিক একেদৰে ব্ৰহ্মপুত্ৰ সভ্যতাৰ ইতিহাসো একাদিক্ৰমে ঘটা ঘটনা নহয়। কিন্তু উপন্যাসখনত সেইবোৰ ঘটনা অৰ্থাৎ ব্ৰহ্মপুত্ৰ সভ্যতাৰ ইতিহাসক উপস্থাপন কৰোতে ঘটনাৰ মাজৰ যিবোৰ বৈ যোৱা সুৰঙা সেইবোৰ ঔপন্যাসিকাই নিজৰ অভিজ্ঞতা, সুৰুঙাবোৰৰ আঁৰত লুকাই থকা সাংকেতিক-ৰাজনৈতিক তাৎপৰ্য উদ্ঘাটন কৰি সেইবোৰ পৰৱৰ্তী সময়ত কল্পনা তথা আখ্যান উপাখ্যানৰ জৰিয়তে পূৰণ কৰি সেইবোৰ ৰূপ দিয়ে আৰু ব্ৰহ্মপুত্ৰ সভ্যতাৰ ইতিহাসক পুনৰ নিৰ্মাণ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছে। ঔপন্যাসিকাই এই সন্দৰ্ভত সপ্তম অধ্যায়ত কৈছেঃ

“ইতিহাসত একো একোটা ছিদ্ৰ থাকে। পিছৰ যুগৰ মানুহে পূৰণ কৰিবৰ বাবে ইতিহাসে সেই ছিদ্ৰবোৰ থৈ দিয়ে।” (বৰমুদৈ ১৭৩)

উপন্যাসখনত চতুৰ্থ অধ্যায়ত বিধি-বিশাৰদ হিউৱেন চাঙে সূত্ৰধাৰ ব্ৰহ্মপুত্ৰক কিছুমান

কাহিনী কৈছিল আৰু কিছুমান কাহিনী তেওঁ লোকমুখৰ পৰা সংগ্ৰহ কৰিছিল বুলি উল্লেখ কৰিছে। ইটো কাহিনীৰ পৰা সিটো কাহিনীৰ পৰা সিটো কাহিনীলৈ কিছুমান সুৰুঙা আছিল আৰু সেই সুৰুঙাবোৰ তেওঁ নিজেই পূৰণ কৰিছিল। ইয়াৰ জৰিয়তে ঔপন্যাসিকাই ব্ৰহ্মপুত্ৰ সভ্যতাৰ ইতিহাস পুনৰনিৰ্মাণ কৰিবলৈ যাওঁতে ইতিহাসে থৈ যোৱা সুৰুঙাবোৰ নিজ অভিজ্ঞতা, কল্পনা, নিজ দৃষ্টিভঙ্গীৰে পূৰণ কৰিছে সেই কথা ব্যক্ত কৰিছে।

উপন্যাসখনৰ মূল বিষয়বস্তু হৈছে সভ্যতা-সংস্কৃতিৰ জন্ম আৰু ইয়াৰ বিকাশ। ঔপন্যাসিকাই বিষয়বস্তুক মূৰ্ত ৰূপত প্ৰকাশ কৰিবৰ কাৰণে ইতিহাসৰ সঁচা আৰু কাল্পনিক দুয়োবিধ উপাদানৰে ব্যৱহাৰ কৰিছে। বাস্তৱ চৰিত্ৰ হিউ-ৰেন-চাংৰ যোগেদি কামৰূপ-প্ৰাগজ্যোতিষপুৰৰ ইতিহাস দাঙি ধৰিছে।

উপন্যাসখনত প্ৰাক্ ঐতিহাসিক কালৰ কথাৰে বিষয় বস্তু উপস্থাপন কৰি ভাৰ্গৱ মুনি আৰু মাতংগ ঋষিৰ প্ৰসঙ্গ উত্থাপন কৰিছে। প্ৰাগজ্যোতিষপুৰৰ ইতিহাসৰ সাক্ষী একমাত্ৰ পিতামহ পুত্ৰ লৌহিত্য ব্ৰহ্মপুত্ৰ।

উপন্যাসখনত ব্ৰহ্মপুত্ৰ সভ্যতাৰ ইতিহাসৰ বৰ্ণনা দিবলৈ গৈ ঔপন্যাসিকাই মানৱ সভ্যতাৰ ইতিহাসকো দাঙি ধৰিছে। মানুহৰ ইতিহাস হৈছে প্ৰব্ৰজনৰ ইতিহাস। আদিমকালৰে পৰা মানুহে খাদ্যৰ সন্ধানত এঠাইৰ পৰা আন এঠাইলৈ ঘূৰি ফুৰি সভ্যতা সৃষ্টিৰ প্ৰক্ৰিয়া আৰম্ভ কৰিছিল। উপন্যাসখনৰ দুটা চৰিত্ৰ ভদ্ৰসেন আৰু সোমদত্ত নামৰ বণিক দুজনৰ বেপাৰ কৰিবলৈ যাওঁতে পথ হেৰুৱাই অতি বিপদসংকুল পাৰ্বত্য অঞ্চলৰ মাজেদি গৈ তিব্বতত উপস্থিত হোৱা কাহিনীটোৱে বেপাৰ-বাণিজ্যৰ মাজেদি প্ৰাচীন কামৰূপৰ সভ্যতা-সংস্কৃতি গঢ় লৈ উঠিছে।

ইতিহাসে ঢুকি নোপোৱা কালতে ব্ৰহ্মপুত্ৰ অৰ্থাৎ উৰ্বৰ উপত্যকাৰ অনুসন্ধানত বহুতো মানুহৰ প্ৰব্ৰজন ঘটিছিল। কিৰাট জনগোষ্ঠীয় লোকসকলৰো প্ৰব্ৰজন ঘটিছিল। তেওঁলোকে তেওঁলোকৰ কৃষ্টি-সংস্কৃতি, খাদ্যভাষ্য, পোছাক-পৰিচ্ছদ, পিন্ধাৰ ধৰণ, পোহনীয়া জীৱ-জন্তু, গীত মাতৰ সুৰ আদি দি থৈ গৈছিল। ব্ৰহ্মপুত্ৰ সভ্যতা অতিজৰ ভাষিক, সাংস্কৃতিক ভাৱে ভাৰতৰ অবিচ্ছেদ্য অংগ স্বৰূপে গঢ় লৈ উঠিছিল। সভ্যতা কোনো এটা জাতিয়ে অকলে গঢ় দিব নোৱাৰে। তেনে উদাহৰণ পৃথিৱীত পোৱা নাযায়। ব্ৰহ্মপুত্ৰ সভ্যতাও গঢ় লৈ উঠিছিল চামে চামে লৌহিত্য তীৰলৈ প্ৰব্ৰজন কৰা বিভিন্ন জনগোষ্ঠীয় লোকসকলৰ জীৱনজোৰা অভিজ্ঞতাৰ ফলত।

আমি যে সকলোৱে ইতিহাসকে পুনৰাবৃত্তি কৰোঁ সেয়া কাহিনীৰ জৰিয়তে উপন্যাসখনত ব্যক্ত কৰিছে। মানৱ জাতিয়ে গুহাগৃহৰ সেই আদিম অৱস্থাৰ পৰাই উদ্ভৱ লাভ কৰে যদিও ভদ্ৰসেন আৰু সোমদত্ত নামৰ বণিক দুজনে বণিজৰ পৰা উভতি আহোতে গুহাগৃহতে ৰাতিটো কটাইছে।

পুৰুষ দেৱতা শিৱৰ সন্তুষ্টিৰ কাৰণে শিৱ মন্দিৰত প্ৰৱৰ্তন কৰা দেৱদাসী নৃত্যইও কামৰূপ দেশত পুৰুষতান্ত্ৰিক সমাজৰ প্ৰচলনৰ ইংগিত বহন কৰে। এগৰাকী নাৰী লেখিকা হিচাপে পুৰুষতান্ত্ৰিক সমাজৰ বৰ্ণনা ব্ৰহ্মপুত্ৰ সভ্যতাৰ ইতিহাসৰ পুনৰনিৰ্মাণৰ যোগেদি প্ৰস্তুত হৈ উঠিছে।

ব্রহ্মপুত্ৰ সভ্যতাৰ ইতিহাস বৰ্ণাবলৈ যাওঁতে ঔপন্যাসিকে হিউ-ৱেন-চাঙৰ প্ৰসঙ্গ উত্থাপন কৰিছে। বিধি বিশাৰদ হিউ-ৱেন-চাঙে নিজ ভ্ৰমণ অভিজ্ঞতা তথা কুমাৰ ভাস্কৰ বৰ্মাৰ অনুৰোধত কামৰূপলৈ আহোতে পদ পথত লগ পোৱা বিভিন্ন মানুহৰ পৰা আহৰণ কৰা তথ্য লগতে কামৰূপত থকা দিনকেইটাৰ অভিজ্ঞতাৰ জৰিয়তে তেওঁ কামৰূপ সম্বন্ধে এটি ঐতিহাসিক তথ্যসমৃদ্ধ টোকা লিখি থৈ গৈছে। যিয়ে আজিও ব্ৰহ্মপুত্ৰ সভ্যতাৰ ইতিহাসকে বহন কৰে। হিউ-ৱেন-চাঙে অধ্যয়ন কৰা প্ৰাচীন ভাৰতৰ শিক্ষাৰ প্ৰাণকেন্দ্ৰ নালন্দা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ প্ৰসঙ্গই পুৰণি ভাৰতৰ শিক্ষাব্যৱস্থাৰ এক গৌৰৱজ্জ্বল অধ্যায়ৰ কথা জানিবলৈ দিয়ে। উপন্যাসিকাই উপন্যাসখনৰ জৰিয়তে ‘নালন্দা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ইতিহাস বৰ্ণনা কৰাৰ লগতে শৈক্ষিক পৰিৱেশৰো উমান দিছে।

হিউ-ৱেন-চাঙৰ সন্মুখত কুমাৰ ৰাজা ভাস্কৰ বৰ্মনৰ অবনত শিৰে তথা তেওঁৰ প্ৰতি কৰা আতিথ্যই কামৰূপৰ লোকসকলৰ অধিপৰায়ণতাৰ নিদৰ্শন দাঙি ধৰিছে। উপন্যাসখনত পুৰণি কামৰূপৰ বাণিজ্য সম্পৰ্কে বিস্তাৰিতৰূপত বৰ্ণনা পোৱা যায়।

প্ৰব্ৰজনৰ জৰিয়তে এখন দেখন সভ্যতা-সংস্কৃতি গঢ় লৈ উঠে। সোমদত্ত আৰু ভদ্ৰসেন নামৰ বণিক দুজনে পথ হেৰুৱাই যেতিয়া অনাই বনাই ঘূৰি ফুৰিছিল তেতিয়া তেওঁলোকে নদী এখনৰ সন্ধান কৰাৰ বৰ্ণনা পোৱা যায়। নদীখনৰ উৎস বিচাৰি পালেই তেওঁলোকে জন্মভূমিলৈ যোৱা বাট বিচাৰি পাব বুলি তেওঁলোকৰ বিশ্বাস। উপন্যাসিকাই নদীকেন্দ্ৰীক সভ্যতাৰ ইতিহাসকে সোঁৱৰাইছে।

ব্ৰহ্মপুত্ৰ সভ্যতাৰ ইতিহাসৰ পুনৰনিৰ্মাণ কৰিবলৈ যাওঁতে পুৰণী বৰমুদৈয়ে শান্তনুকুলনন্দনত মানৱ সভ্যতাৰ ইতিহাসৰ ছবি অংকণ কৰিছে। যাযাবৰী জীৱনৰ পৰা সমাজ পাতি বাস কৰিবলৈ লোৱা মানুহে শিলৰ মিহি অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰৰ ব্যৱহাৰ, জুইৰ ব্যৱহাৰ, লজ্জা নিৰাৱণৰ বাবে গছৰ বাকলিৰ ব্যৱহাৰ, লোহাৰ ব্যৱহাৰ ইত্যাদি শিকি লয়। মানুহবোৰ কৃষিজীৱী হোৱাৰে পৰা পৰিয়াল পাতি বাস কৰিবলৈও শিকে। মিচেৰৰ ‘পেপিৰাচ’ গছত লিপি লিখা পদ্ধতি বণিক সকলৰ যোগেদি ব্ৰহ্মপুত্ৰ সভ্যতালৈ আহি গছত লিপি লিখা আৰ্হি ৰূপে প্ৰকাশ পায় আৰু ভাৰতবৰ্ষত ব্ৰহ্মী লিপি নামে পৰিচিত হয়। এইদৰে এদিন মানুহে আখৰ আৱিষ্কাৰ কৰে আৰু লগে লগে মানৱ সভ্যতাৰো উত্তৰণ ঘটে। পৃথিৱীৰ প্ৰত্যেক সভ্যতাৰে এটাৰ সৈতে আনটোৰ ইতিহাসৰ সাদৃশ্য থকা বুলি উপন্যাসিকাই উপন্যাসখনত দেখুৱাইছে। ইয়াৰ আঁৰতো প্ৰব্ৰজন তথা বণিক সকলৰ প্ৰভাৱ নুই কৰিব নোৱাৰি। প্ৰতিটো সভ্যতাৰ মাজতে লুকাই থাকে মানৱ সভ্যতাৰ উত্তৰণৰ ইতিহাস। মানুহৰ চিন্তা-চেতনাবোৰৰ মাজতে লুকাই থাকিল মাতৃতান্ত্ৰিকতাৰ পৰা পিতৃতান্ত্ৰিকতালৈ উত্তৰণৰ ইতিহাস।

শান্তনুকুলনন্দন উপন্যাসৰ সামৰণিতো কামৰূপৰ ৰজা ভাস্কৰ বৰ্মাৰ ইচ্ছানুসৰি শান্তনুপুত্ৰ মহাবাহু ব্ৰহ্মপুত্ৰই কামৰূপৰ ইতিহাস ক’বলৈ সাজু হৈছে। ইয়াৰ দ্বাৰা বুজা যায় যে ইতিহাসৰ নিৰ্মাণ তথা পুনৰনিৰ্মাণ এক যতিহীন প্ৰক্ৰিয়া। ইতিহাসৰ নিৰ্মাণ নিৰ্ভৰ কৰে ইতিহাসকাৰৰ ওপৰতহে। যদিহে ইতিহাস শাস্ত্ৰত, সত্য তথা বাস্তৱ হ’লহেতেন তেতিয়াহ’লে ইতিহাসৰ নিৰ্মাণ তথা পুনৰনিৰ্মাণ নহ’লহেতেন।

২.০ সিদ্ধান্ত :

আলোচনাৰ শেষত তলত দিয়া সিদ্ধান্তসমূহ দিব পৰা যায় :

- পূৰ্বৰী বৰমুদৈয়ে কল্পনা আৰু বাস্তৱৰ সংযোজনত ‘শান্তনুকুলন্দন’ উপন্যাসখনত ব্ৰহ্মপুত্ৰ সভ্যতাৰ ইতিহাসৰ পুনৰনিৰ্মাণ কৰিছে।
- শান্তনুকুলন্দন উপন্যাসখনত সচৰাচৰ ঐতিহাসিক উপন্যাসৰ দৰে ৰাজপৰিয়ালৰ বংশাবলী চৰ্চা অথবা যুদ্ধবিগ্ৰহৰ বৰ্ণনাই স্থান লাভ কৰা নাই। উপন্যাসখনত শতিকাটোৰ সভ্যতাৰ উত্তৰণৰ বিষয়ে মুখ্য হৈ উঠিছে।
- কোনো সভ্যতা অকলে গঢ় লৈ উঠিব নোৱাৰে। ঠিক একেদৰে ব্ৰহ্মপুত্ৰ সভ্যতাও অকলে নিজাকৈ গঢ় লৈ উঠা সভ্যতা নহয়। বিভিন্ন সময়ত চামে চামে লৌহিত তীৰলৈ প্ৰব্ৰজন কৰা বিভিন্ন জনগোষ্ঠীয় লোকসকলৰ অভিজ্ঞতাৰ ফলৰে ব্ৰহ্মপুত্ৰ সভ্যতা গঢ় লৈ উঠিছিল।
- ব্ৰহ্মপুত্ৰ সভ্যতাৰ ইতিহাসৰ সৈতে গাংগেয় সভ্যতাৰ ইতিহাস সম্পৃক্ত কাৰণ ব্ৰহ্মপুত্ৰ উপত্যকাৰ সভ্যতাও এই মহাভাৰতবৰ্ষৰে সভ্যতাৰ এটা বিস্তাৰিত ৰূপ।
- সুদূৰ চীনদেশৰ পৰা নালন্দাত বৌদ্ধধৰ্ম শাস্ত্ৰ অধ্যয়ন কৰিবলৈ অহা হিউ-ৱেন-চাঙৰ কুমাৰ ভাস্কৰ বৰ্মাৰ ৰাজত্বকালত কামৰূপ দেশলৈ পদাৰ্পনে চহকী ব্ৰহ্মপুত্ৰ সভ্যতাৰ ইতিহাসকে সোঁৱৰায়।

৩.০ উপসংহাৰ :

পূৰ্বৰী বৰমুদৈয়ে শান্তনুকুলন্দন উপন্যাসখন বহু শতিকাজোৰা এক বিশাল সভ্যতাক আধাৰ কৰি ৰচনা কৰিছে। য’ত এটি নদী অথাৎ ব্ৰহ্মপুত্ৰক উপন্যাসখনৰ সূত্ৰধাৰৰ ৰূপত উপস্থাপন কৰা হৈছে। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰে ইতিহাসকাৰৰ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰি ব্ৰহ্মপুত্ৰ সভ্যতাৰ ইতিহাসৰ লগতে প্ৰাগজ্যোতিষপুৰ-কামৰূপৰ ইতিহাসো বৰ্ণনা কৰিছে :

মই ইতিহাস, মহাকাল। কামৰূপ প্ৰাগজ্যোতিষপুৰৰ ইতিহাস প্ৰণেতা। মই জানো
কেনেকৈ সৃষ্টি হ’ল ভাষা আৰু সাহিত্য, লিপি আৰু ধৰ্মৰ। (বৰমুদৈ ২৪৯)

উপন্যাসখনত ব্ৰহ্মপুত্ৰ সভ্যতাৰ ইতিহাসৰ পুনৰ নিৰ্মাণ কৰিবলৈ যাওঁতে ঔপন্যাসিকে ঐতিহাসিক সত্য ঘটনাৰ লগত জড়িত কৰিহে পুৰাণকালীন কাহিনীসমূহৰ প্ৰসঙ্গ উত্থাপন কৰিছে। সেয়েহে উপন্যাসখনৰ পৰা অলৌকিক পৰিৱেশৰ মাজতো ব্ৰহ্মপুত্ৰ সভ্যতাৰ ইতিহাস বিচাৰি উলিয়াবলৈ জটিল হোৱা নাই। ব্ৰহ্মপুত্ৰ সভ্যতা একেদিনাই গঢ় লৈ উঠা নাছিল। বিভিন্ন সময়ত বিভিন্ন মানুহৰ সমন্বয়ত, চিন্তা চেতনাৰ উত্তৰণত ব্ৰহ্মপুত্ৰ সভ্যতাই গঢ় লৈ উঠিছে। মানুহৰ মহাপ্ৰব্ৰজনৰ ইতিহাসেই সভ্যতা সৃষ্টিৰো ইতিহাস। এনেধৰণৰ বৰ্ণনাৰ মাজেৰেই ‘শান্তনুকুলন্দন’ উপন্যাসখনত পূৰ্বৰী বৰমুদৈয়ে ব্ৰহ্মপুত্ৰ সভ্যতাৰ ইতিহাস দাঙি ধৰিছে।

উক্ত বিষয়টোৰ অধ্যয়নৰ পিছত ন-ন গৱেষণাৰ দিশ মুকলি হ’ব। বিভিন্ন সময়ত ব্ৰহ্মপুত্ৰ উপত্যকালৈ প্ৰব্ৰজন কৰা বিভিন্ন জাতি-জনগোষ্ঠীৰ ঐতিহাসিক বিৱৰণ তথা তেওঁলোকৰ পৰিচয় সম্পৰ্কে গৱেষণা কৰাৰ থল আছে। বণিকসকলৰ মিশ্ৰিত ভাষা, লিপি, নালন্দা

বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ইতিহাস, প্ৰাগজ্যোতিষপুৰ-কামৰূপৰ ইতিহাস ইত্যাদি সম্পৰ্কে বস্তুনিষ্ঠভাৱে
বিচাৰ-বিশ্লেষণৰ যথেষ্ট অৱকাশ আছে।

গ্ৰন্থপঞ্জী

মূলগ্ৰন্থ :

বৰমুদৈ, পূৰৱী। *শাস্ত্ৰকুলনন্দন*। বনলতা : ডিব্ৰুগড়, ২০০৫। মুদ্ৰিত।

প্ৰাসঙ্গিক গ্ৰন্থ :

ওজা, অঞ্জন কুমাৰ(সম্পা.)। *সাহিত্য সমালোচনা* তত্ত্ব। নৰ্থ লখিমপুৰ কলেজ প্ৰকাশন সমিতি,
২০১৭। মুদ্ৰিত।

ডেকা, ৰাতুল। *সাহিত্য সমালোচনা তত্ত্ব পৰিচয় আৰু প্ৰয়োগ*। জালুকবাৰী : সম্প্ৰীতি, ২০১৭।
মুদ্ৰিত।

তামুলী, লক্ষ্মীনাথ। *আৰেগ বনাম ইতিহাস*। পাঠশালা : পাঠশালা সাহিত্যসভা, ১৯৮৭। মুদ্ৰিত।

নেওগ, মহেশ্বৰ। *অসমীয়া সাহিত্যৰ ৰূপৰেখা*। টিছ : চন্দ্ৰ প্ৰকাশ, ১৯৮৭। মুদ্ৰিত।

বৰগোহাঞি, হোমেন(সম্পা.)। *অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী, ষষ্ঠ খণ্ড*। গুৱাহাটী : আনন্দৰাম
বৰুৱা ভাষা-কলা-সংস্কৃতি সংস্থা, ১৯৯৩। মুদ্ৰিত।

ভৰালী, শৈলেন। *অসমীয়া ঐতিহাসিক উপন্যাস*। গুৱাহাটী : চন্দ্ৰ প্ৰকাশ, ১৯৯৬। মুদ্ৰিত।

শৰ্মা, গোবিন্দ প্ৰসাদ। *উপন্যাস আৰু অসমীয়া উপন্যাস*। গুৱাহাটী : ষ্টুডেন্টচ্ ষ্ট'ৰচ, ১৯৯৩।
মুদ্ৰিত।

শৰ্মা, ডিম্বেশ্বৰ। *প্ৰাগজ্যোতিষৰ ইতিহাস*। গুৱাহাটী : জ্যোতি প্ৰকাশন, ২০০২। মুদ্ৰিত।

শৰ্মা, সত্যেন্দ্ৰনাথ। *অসমীয়া উপন্যাসৰ ভূমিকা*। গুৱাহাটী : সৌমাৰ প্ৰিণ্টিং এণ্ড প্ৰাইভেট
লিমিটেড, ১৯৬৫। মুদ্ৰিত।

শৰ্মা, সত্যেন্দ্ৰনাথ। *অসমীয়া সাহিত্যৰ সমীক্ষাত্মক ইতিবৃত্ত*। গুৱাহাটী : সৌমাৰ প্ৰকাশ, ২০১৩।
মুদ্ৰিত।

শইকীয়া, নগেন। *গৱেষণা পদ্ধতি পৰিচয়*। ডিব্ৰুগড় : কৌস্তভ প্ৰকাশন, ২০০৯। মুদ্ৰিত।

আলোচনী :

বৰা, লক্ষ্মীনন্দন(সম্পা.)। *গৰীয়সী*। ষড়্বিংশ বছৰ, দ্বাদশ সংখ্যা, ছেপ্তেম্বৰ, ২০১৯। মুদ্ৰিত।

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 134-150

নিৰ্যাতন আৰু প্ৰতিবাদৰ আত্মকথন : ড° মালিনীৰ বিদেহ নন্দিনী

ডঃ বৰ্ণালী বড়া

সেউজপুৰ, জয়ানগৰ, দুৰ্গীয়াজান

সংক্ষিপ্তসাৰ

নাৰীৰ সহজাত আশা-আকাংক্ষা, নাৰী মনস্তত্ত্বৰ বিবিধ দিশ, নাৰী নিৰ্যাতন, প্ৰতিবাদী কণ্ঠস্বৰ, নাৰী শিক্ষাৰ প্ৰয়োজনীয়তা আৰু প্ৰসাৰতা, নাৰীৰ অৰ্থনৈতিক স্বাৱলম্বিতা আদি বিভিন্ন বিষয়ক অৱলম্বন কৰি ৰচনা কৰা উপন্যাস সাহিত্যই সম্প্ৰতি অসমীয়া সাহিত্যত এক বিশেষ স্থান অধিকাৰ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। পুৰাকথাৰ নিৰ্মাণ-বিনিৰ্মাণেৰেও এচাম লেখকে অসমীয়া সাহিত্যৰ এই বিশেষ শাখাটোক সমৃদ্ধ কৰিছে। পৌৰাণিক সাহিত্যসমূহত চিত্ৰায়িত হোৱা বহু নাৰী চৰিত্ৰৰ জীৱন গাঁথাই পুৰুষতান্ত্ৰিক সমাজ এখনত নাৰীৰ সামাজিক স্থিতি আৰু মানসিক মৰ্যাদাৰ অৱদমিত ৰূপটো সচেতন লেখকৰ দৃষ্টিগোচৰ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। তাৰ পৰিপ্ৰেক্ষিততে এচাম লেখকে মানৱীয় দৃষ্টিকোণেৰে নাৰীৰ আবেগ-অনুভূতিক সহমৰ্মিতাবে বিশ্লেষণ কৰি নিৰলসভাৱে সাহিত্য সৃষ্টিত ব্ৰতী হৈছে। পৌৰাণিক সাহিত্যৰ মহাকাব্যিক নাৰী চৰিত্ৰৰ জীৱন গাঁথাক প্ৰাপ্তি-অপ্ৰাপ্তিৰ মননশীলতাৰে জুকিয়াই ব্যতিক্ৰমী চিন্তাৰে উপন্যাস ৰচনা কৰা এগৰাকী খ্যাতনামা ঔপন্যাসিক হৈছে — ড° মালিনী। ব্যক্তিগত জীৱনত এগৰাকী বিজ্ঞানী হৈয়ো ৰামায়ণ আৰু মহাভাৰত দুয়োখন মহাকাব্যই অতি নিষ্ঠাৰে অধ্যয়ন কৰি লেখিকাই মহাকাব্য দুখনৰ কেইটিমান বিশেষ নাৰী চৰিত্ৰক আধুনিক নাৰীৰ দৃষ্টিভংগীৰে

বিশ্লেষণ কৰি কেইবাখনো উপন্যাস ৰচনা কৰিছে। সেইকেইখন হৈছে— *যাজ্ঞসেনী*, *কাশীকন্যা অশ্বা*, *ঋষিকন্যা দেৱযানী*, *বিদেহ নন্দিনী*, *মন্দোদৰী* আদি।

‘ৰামায়ণ’ৰ কিস্মদন্তীমূলক নাৰী চৰিত্ৰ সীতাৰ জীৱনৰ শোক-সন্তাপক উপজীৱ্য হিচাপে লৈ চৰিত্ৰটোৰ আত্মবিশ্লেষণাত্মক দৃষ্টিভংগীৰে ডঃ মালিনীয়ে ৰচনা কৰি উলিয়াইছে *বিদেহ নন্দিনী* শীৰ্ষক উপন্যাসখন। বিভিন্ন পৰিৱেশ আৰু পৰিস্থিতিত ভাগ্যই বিড়ম্বনা কৰা সীতা অৱশেষত স্বামী ৰামৰ দ্বাৰা অনাকাংক্ষিতভাৱে লাঞ্ছিত, বঞ্চিত আৰু নিৰ্যাতিত হৈ কিদৰে সৰৱ প্ৰতিবাদেৰে এক চিৰন্তন নাৰীসত্তালৈ ৰূপায়িত হৈছে উপন্যাসখনত। উপন্যাসিকে বিজ্ঞানসন্মত বিশ্লেষণেৰে সেইকথাকে প্ৰতিপন্ন কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰিছে। ফলস্বৰূপে উপন্যাসখনত সীতা চৰিত্ৰটো আধুনিক যুগৰ এগৰাকী আত্ম সচেতন আৰু প্ৰতিবাদী নাৰীলৈ পৰ্যবসিত হৈছে। ‘নিৰ্যাতন আৰু প্ৰতিবাদ’ৰ আত্মকথন : ডঃ মালিনীৰ *বিদেহ নন্দিনী* শীৰ্ষক আমাৰ আলোচনা পত্ৰত *ৰামায়ণ*ৰ কিস্মদন্তীমূলক চৰিত্ৰ সীতাই কিদৰে জীৱনৰ জটিল পৰিস্থিতিত পৰি অশেষ দুৰ্ভোগ ভুগিবলগীয়া হৈছিল আৰু কেনেকৈ আত্মবিশ্লেষণেৰে প্ৰবুদ্ধ হৈ চৰিত্ৰটোৱে খং আৰু ক্ষোভত নিজৰ জীৱনকো বিপন্ন কৰি স্বামীৰ অন্যায়েৰ প্ৰতি সৰৱ প্ৰতিবাদ ঘোষণা কৰিছিল — এই সকলোবোৰ দিশ বিচাৰ-বিশ্লেষণ কৰাৰ প্ৰয়াস কৰা হ’ব।

বিদেহ নন্দিনী উপন্যাসত চিত্ৰিত নিৰ্যাতিতা সীতাৰ আত্মকথনক সূক্ষ্মভাৱে বিচাৰ কৰি চোৱাই এই আলোচনা পত্ৰৰ অন্যতম উদ্দেশ্য।

সূচক শব্দ : নিৰ্যাতন, প্ৰতিবাদ, নাৰীমনস্তত্ব।

১.০ প্ৰস্তাৱনা

১.০১ বিষয় প্ৰৱেশ

অসমীয়া উপন্যাসৰ ক্ৰমবিকাশিত ধাৰাটোলৈ লক্ষ্য কৰিলে দেখা যায় যে আংগিকগত বিভিন্ন পৰীক্ষা-নিৰীক্ষাৰ সমান্তৰালকৈ সম্প্ৰতি উপন্যাসৰ বিষয়বস্তুলৈয়ো বৈবিধ্য আহিছে। উপন্যাসিকসকলে চকুৰে দেখা অথবা লোকচক্ষুৰ আঁৰৰ অদেখা পৃথিৱীখনৰ যিকোনো বিষয় সূক্ষ্মাতিসূক্ষ্মভাবে অনুধাৱন কৰি অভিনৱ কৌশলেৰে উপন্যাসৰ মাধ্যমেৰে সেই দিশবোৰ জনমানসৰ দৃষ্টিগোচৰ কৰিবলৈ যত্নপৰ হৈছে। ফলস্বৰূপে অসমীয়া উপন্যাসৰ ভাৱবস্তুলৈ বৈচিত্ৰ্য আহিছে। লগতে পাঠকেও জীৱন তথা জগতৰ সমাজ বাস্তৱিক, মনস্তাত্ত্বিক আদি ন-ন বিষয়ৰ স্বাদ গ্ৰহণ কৰাৰ অৱকাশ লাভ কৰিছে।

নাৰীৰ সহজাত আশা-আকাংক্ষা, নাৰী মনস্তত্ত্বৰ বিবিধ দিশ, নাৰী নিৰ্যাতন, প্ৰতিবাদী কণ্ঠস্বৰ, নাৰী শিক্ষাৰ প্ৰয়োজনীয়তা আৰু প্ৰসাৰতা, নাৰীৰ অৰ্থনৈতিক স্বাৱলম্বিতা আদি বিভিন্ন বিষয়ক অৱলম্বন কৰি ৰচনা কৰা উপন্যাস সাহিত্যই সম্প্ৰতি অসমীয়া সাহিত্যত এক বিশেষ স্থান অধিকাৰ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। পুৰাকথাৰ নিৰ্মাণ-বিনিৰ্মাণেৰেও এচাম লেখকে অসমীয়া সাহিত্যৰ এই বিশেষ শাখাটোক সমৃদ্ধ কৰিছে। পৌৰাণিক সাহিত্যসমূহত চিত্ৰায়িত হোৱা বহু নাৰী চৰিত্ৰৰ জীৱন গাঁথাই পুৰুষতাত্ত্বিক সমাজ এখনত নাৰীৰ সামাজিক স্থিতি আৰু

মানসিক মৰ্যাদাৰ অৱদমিত ৰূপটো সচেতন লেখকৰ দৃষ্টিগোচৰ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। তাৰ পৰিপ্ৰেক্ষিততে এচাম লেখকে মানৱীয় দৃষ্টিকোণেৰে নাৰীৰ আবেগ-অনুভূতিক সহমৰ্মিতাবে বিশ্লেষণ কৰি নিৰলসভাৰে সাহিত্য সৃষ্টিত ব্ৰতী হৈছে।

পৌৰাণিক সাহিত্যৰ মহাকাব্যিক নাৰী চৰিত্ৰৰ জীৱন গাঁথাক প্ৰাপ্তি-অপ্ৰাপ্তিৰ মননশীলতাৰে জুকিয়াই ব্যতিক্ৰমী চিন্তাৰে উপন্যাস ৰচনা কৰা এগৰাকী খ্যাতনামা ঔপন্যাসিক হৈছে — ড° মালিনী। ব্যক্তিগত জীৱনত এগৰাকী বিজ্ঞানী হৈয়ো *ৰামায়ণ* আৰু *মহাভাৰত* দুয়োখন মহাকাব্যই অতি নিষ্ঠাৰে অধ্যয়ন কৰি লেখিকাই মহাকাব্য দুখনৰ কেইটিমান বিশেষ নাৰী চৰিত্ৰক আধুনিক নাৰীৰ দৃষ্টিভংগীৰে বিশ্লেষণ কৰি কেইবাখনো উপন্যাস ৰচনা কৰিছে।

*ৰামায়ণ*ৰ কিস্মদন্তীমূলক নাৰী চৰিত্ৰ সীতাৰ জীৱনৰ শোক-সন্তাপক উপজীৱ্য হিচাপে লৈ চৰিত্ৰটোৰ আত্মবিশ্লেষণাত্মক দৃষ্টিভংগীৰে ড° মালিনীয়ে ৰচনা কৰি উলিয়াইছে *বিদেহ নন্দিনী* শীৰ্ষক উপন্যাসখন। বিভিন্ন পৰিৱেশ আৰু পৰিস্থিতিত ভাগ্যই বিড়ম্বনা কৰা সীতা অৱশেষত স্বামী ৰামৰ দ্বাৰা অনাকাঙ্ক্ষিতভাৱে লাঞ্ছিত, বঞ্চিত আৰু নিৰ্যাতিত হৈ কিদৰে সৰৱ প্ৰতিবাদেৰে এক চিৰন্তন নাৰীসত্তালৈ ৰূপায়িত হৈছে উপন্যাসখনত ঔপন্যাসিকে বিজ্ঞানসন্মত বিশ্লেষণেৰে সেইকথাকে প্ৰতিপন্ন কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰিছে। ফলস্বৰূপে উপন্যাসখনত সীতা চৰিত্ৰটো আধুনিক যুগৰ এগৰাকী আত্ম সচেতন আৰু প্ৰতিবাদী নাৰীলৈ পৰ্যবসিত হৈছে। 'নিৰ্যাতন আৰু প্ৰতিবাদৰ আত্মকথন : ড° মালিনীৰ *বিদেহ নন্দিনী*' শীৰ্ষক গৱেষণা পত্ৰত *ৰামায়ণ*ৰ কিস্মদন্তীমূলক চৰিত্ৰ সীতাই কিদৰে জীৱনৰ জটিল পৰিস্থিতিত পৰি অশেষ দুৰ্ভোগ ভুগিবলগীয়া হৈছিল আৰু কেনেকৈ আত্মবিশ্লেষণেৰে প্ৰবুদ্ধ হৈ চৰিত্ৰটোৱে খং আৰু ক্ষোভত নিজৰ জীৱনকো বিপন্ন কৰি স্বামীৰ অন্যায়ৰ প্ৰতি সৰৱ প্ৰতিবাদ ঘোষণা কৰিছিল — এই সকলোবোৰ দিশ বিচাৰ-বিশ্লেষণ কৰাৰ প্ৰয়াস কৰা হ'ব।

বিদেহ নন্দিনী উপন্যাসত চিত্ৰিত নিৰ্যাতিতা সীতাৰ আত্মকথনক সূক্ষ্মভাৱে বিচাৰ কৰি চোৱাই এই আলোচনা পত্ৰৰ অন্যতম উদ্দেশ্য।

১.০২ অধ্যয়নৰ উদ্দেশ্য

বিদেহ নন্দিনী উপন্যাসত চিত্ৰিত নিৰ্যাতিতা সীতাৰ আত্মকথনক সূক্ষ্মভাৱে বিচাৰ কৰি চোৱাটোৱেই এই আলোচনা পত্ৰৰ অন্যতম উদ্দেশ্য।

১.০৩ অধ্যয়নৰ পদ্ধতি

নিৰ্যাতন আৰু প্ৰতিবাদৰ আত্মকথন : ড° মালিনীৰ *বিদেহ নন্দিনী* শীৰ্ষক আলোচনা পত্ৰখন যুগুত কৰোঁতে বিশ্লেষণাত্মক আৰু বৰ্ণনাত্মক পদ্ধতি প্ৰয়োগ কৰা হৈছে।

১.০৪ অধ্যয়নৰ পৰিসৰ আৰু সামগ্ৰী

ড° মালিনীৰ *বিদেহ নন্দিনী* শীৰ্ষক উপন্যাসখনক আমাৰ আলোচনাৰ বাবে নিৰ্বাচন কৰি লোৱা হৈছে। লেখিকাৰ সৃষ্ট অন্যান্য সাহিত্য কৰ্মক এই অধ্যয়নে সামৰি লোৱা নাই।

২.০ ড° মালিনীৰ সাহিত্যকৃতিৰ চমু পৰিচয়

উত্তৰ-পূব বিজ্ঞান প্ৰযুক্তি প্ৰতিষ্ঠানৰ জ্যেষ্ঠ বিজ্ঞানী ড° মালিনী এগৰাকী প্ৰথিতযশা

উপন্যাসিক। মহাকবি বাণ্মিকীৰ ৰামায়ণ আৰু ব্যাসদেৱৰ মহাভাৰত সূক্ষ্মাতিসূক্ষ্মভাবে অধ্যয়ন কৰা ড° মালিনীয়ে মহাকাব্য দুখনৰ কেইবাটাও কিংবদন্তীমূলক নাৰী চৰিত্ৰৰ জীৱন গাথাক কেন্দ্ৰ কৰি কেইবাখনো সুখপাঠ্য উপন্যাস ৰচনা কৰিছে। সেইকেইখন হৈছে — *যাজ্ঞসেনী*, *বিদেহ নন্দিনী*, *কাশীকন্যা অম্বা*, *ঋষিকন্যা দেবযানী*, *মন্দোদৰী* ইত্যাদি। ৰাষ্ট্ৰীয় আৰু আন্তৰাষ্ট্ৰীয় পৰ্যায়ৰ ৰামায়ণ সভা-মহাসভাত বিভিন্ন বিষয়ৰ বক্তৃতা প্ৰদান কৰিবলৈ সুযোগ লাভ কৰা ড° মালিনীয়ে ৰামায়ণ সাহিত্যত এক সুকীয়া স্থান লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে।

৩.০ *বিদেহ নন্দিনী* উপন্যাসৰ বিষয়বস্তুত সংক্ষিপ্ত অৱলোকন

ঐতিহাসিক চৰিত্ৰ সীতাৰ জীৱনৰ কৰুণ কাহিনী সৰ্বজন বিদিত। ড° মালিনীয়ে সীতাৰ জীৱনৰ অন্তহীন দুৰ্দশাৰ অন্তৰালৰ সুকীয়া মনোভাৱক সূক্ষ্মভাবে অনুধাৱন কৰি *বিদেহ নন্দিনী* উপন্যাসখনত সীতা চৰিত্ৰক এগৰাকী শক্তিশালী আধুনিক মনৰ নাৰীৰ ৰূপত উপস্থাপন কৰিছে। সমগ্ৰ উপন্যাসখনতে আত্মকথনৰ জৰিয়তে সীতাই নাৰীত্বৰ দৃষ্টিভংগীৰে মনৰ ক্ষোভ, অভিমান, যন্ত্ৰণা আৰু উদ্ৰিগ্ধতা প্ৰকাশ কৰিছে।

উপন্যাসখনৰ আৰম্ভণিতে দেখা যায় ঋষি বাণ্মিকীৰ সৈতে দুই পুত্ৰ লৱ-কুশক ৰামে আয়োজিত কৰা অশ্বমেধ যজ্ঞলৈ পঠিয়াই সীতা চিত্তিত হৈ পৰিছে। লৱ-কুশ ৰামৰ দ্বাৰা অপমানিত হোৱাটো সীতাই কোনোপধ্যেই সহ্য কৰিব নোৱাৰে। সেই এটি আশংকাতে চৰিত্ৰটো যেন পীড়িত হৈছে। ৰামৰ দ্বাৰা নিৰ্বাসিত হোৱাৰ কাৰণ সীতাই আজিও বুজি নাপালে। কি কাৰণত পঞ্চ মাহৰ অন্তঃসত্তা সীতাক ৰঘুনন্দনে তপোবনৰ নিৰ্জন অৰণ্যত নিৰ্বাসন দিলে সেই প্ৰশ্নই সমগ্ৰ জীৱন সীতাক মৰ্মাহত কৰিলে। বাণ্মিকীৰ সন্মুখ সাহচৰ্যত জীৱনৰ বাৰ বছৰ কাল অতিবাহিত কৰি সীতাই যেন সেই মুহূৰ্তত ভাৰি চাইছে বাণ্মিকীৰ পৰামৰ্শ অনুসৰিয়েই অনিচ্ছাসত্ত্বেও লৱ-কুশক ৰামৰ অশ্বমেধ যজ্ঞলৈ পঠিয়াই সীতাই ভুল কৰিলেনেকি? যদি ৰামচন্দ্ৰই লৱ-কুশক নিজ সন্তান বুলি আকোঁৱালি ল'বলৈ অমান্তি হয়! যদি আলাসৰ পুত্ৰদ্বয় সকলোৰে সন্মুখত অপমানিত হয় — আদি অন্তহীন দুৰ্ভাৱনাই সীতাক ব্যথিত কৰি তুলিছে। ৰামৰ প্ৰতি প্ৰচণ্ড ক্ষোভ আৰু ঘৃণাত উদ্ভেজিত হৈ সীতাই অকলশৰে অতীতৰ দিনবোৰ সোঁৱৰিবলৈ ধৰিলে।

মিথিলাৰ নৃপতি জনক ৰজাৰ পালিতা কন্যা সীতাই কেনেকৈ ৰামচন্দ্ৰক স্বামী বৰণ কৰিলে, কিমান আড়ম্বৰপূৰ্ণতাৰে কোশল ৰাজ্যৰ সমগ্ৰ জনগণে অযোধ্যা মহানগৰীত ৰজা দশৰথৰ চাৰি পুত্ৰক পুত্ৰবধুসহিতে আদৰ সন্তাষণ যাচিলে — আদি কথাবোৰৰ স্মৃতিচাৰণ কৰি সীতাৰ মন অযোধ্যাৰ ৰাজ প্ৰাসাদলৈ উৰা মাৰিছে। কম সময়ৰ ভিতৰতে অযোধ্যা নগৰীত শঙ্কৰ-শাহ তথা নগৰবাসীৰ প্ৰিয়পাত্ৰী হৈ উঠা সীতাই ঋষি বশিষ্ঠমুনিৰ মুখেৰে সূৰ্যবংশৰ গৌৰোজ্বল কথাবোৰ জানিব পাৰিছিল। ৰামৰ জন্ম বৃত্তান্তৰ বিষয়েও অবগত হোৱাৰ লগতে সাংসাৰিক জীৱনৰ প্ৰয়োজনীয় বহুতো সাৰগৰ্ভ কথা সীতাই বশিষ্ঠ ঋষিৰ পৰাই জানিবলৈ সক্ষম হৈছিল।

ৰামচন্দ্ৰৰ ৰাজ অভিষেকৰ আয়োজন, কৈকেয়ীৰ কুমন্ত্ৰণা, উপায়ন্ত দশৰথৰ ৰামক বনবাসৰ আদেশ, অযোধ্যা নগৰবাসীৰ শোকাতুৰ বিনি — এই সকলোবোৰ কথাই সীতাৰ

মনত এটা এটাকৈ ভুমুকি মাৰিলেহি। কি নিষ্ঠুৰ সময় আছিল সেইবোৰ। বনবাসী কালছোৱাত ইঠাইৰ পৰা সিঠাইলৈ স্থানান্তৰৰ সেই সময় দুঃসময়বোৰৰ কথা সোঁৱৰি সীতা বিহ্বল হৈ পৰে। কেনেকৈ ভৰদ্বাজ মুনিৰ পৰামৰ্শ অনুসৰি যমুনা নৈৰ পাৰৰ চিত্ৰকূট পৰ্বতত তিনিও বনবাসী জীৱন কটাবলৈ ল'লে উপন্যাসখনত সীতাৰ স্মৃতিত এই সকলোবোৰ কথা ফটফটীয়া হৈ ধৰা দিছে। বনবাসত থাকোঁতেই শুনিবলৈ পোৱা শত্ৰুৰ ৰজা দশৰথৰ মৃত্যুৰ বাতৰি, দেখিবলৈ পোৱা ভৰতৰ ভাতৃপ্ৰেম আৰু অনুভৱ কৰিব পৰা উৰ্মিলাৰ ৰিক্ত হৃদয়ৰ কান্দোনে জানকীক আজিও শোকাতুৰ কৰি তোলে।

সীতাই মনত পেলাই এটা সময়ত তেওঁলোকে চিত্ৰকূট পৰ্বত পাৰ হৈ কিদৰে বিভিন্ন বাধা-বিঘিনি অতিক্ৰমি গোদাবৰী নদীৰ পাৰৰ পঞ্চবতী বনত উপস্থিত হৈছিলগৈ বনবাসৰ বাকী থকা কালছোৱা কটাবৰ বাবে। বনবাসৰ সময়ছোৱাত ৰামে বিভিন্ন অসুৰ, ৰাক্ষস আদিক বধ কৰি নিজৰ লগতে ঋষিসকলৰ জীৱনৰো বিপদ দূৰ কৰিব লগা হৈছিল। ঘটনাক্ৰমে ৰাম-লক্ষ্মণে শূৰ্পনখাৰ নাক-কাণ কাটি ককায়েক খৰ আৰু দুষণক বধ কৰাৰ ভয়াবহ অভিজ্ঞতাই সীতাক আজিও শিহৰিত কৰি তোলে।

এনেকৈ আত্মকথনেৰে স্মৃতি ৰোমন্থন কৰা সীতাৰ মানসপটত বনবাসী জীৱনৰ আটাইতকৈ ভয়ংকৰ ঘটনাটোৱে ভুমুকি মাৰিলেহি। সেই ঘটনাটোৱে সীতাৰ জীৱনলৈ অবর্ণনীয় বিপৰ্যয় নমাই আনিছিল। সীতাৰ মনত ভাঁহিবলৈ ধৰিলে কিদৰে মায়াবিদ্ধ এটি হৰিণা পত্ৰৰ প্ৰতি মোহাবিষ্ট হোৱা সীতাক ছলনাৰে ৰাৱণে হৰণ কৰিছিল, অশোকবনৰ বন্দীশালত কেনেকৈ তেওঁ বীভৎস ৰাক্ষসীবোৰৰ আবেষ্টনীত অনাহাৰে-অনিদ্ৰাৰে কেৱল কান্দি কান্দি দিন পাৰ কৰিবলগা হৈছিল, স্বামী ৰামৰ অপেক্ষাত দৃঢ়মনা সীতাই কেনেকৈ সবলভাৱে ৰাৱণৰ মোহ আৰু প্ৰেম প্ৰত্যাখান কৰিছিল, হনুমানৰ আগমনত মনৰ শক্তি ঘূৰাই পোৱা সীতাই কেৱল ৰামচন্দ্ৰই উদ্ধাৰ কৰি নিয়াৰ আশাতে যে প্ৰতিপল জীয়াই আছিল এই কথাবোৰ মনত পেলাই বৈদেহীৰ অন্তৰ শোকত কাতৰ হৈ পৰে।

সীতাই উপলব্ধি কৰিব পাৰে বহুতো বাধা-বিঘিনি নেওচি যে অশেষ কষ্টৰে হনুমান আৰু সুগ্ৰীবৰ সাহচৰ্যত প্ৰিয়তম ৰামে সীতাক ৰাৱণৰ বন্দীত্বৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰি নৱ জীৱন দান কৰিলে। কিন্তু দেখা যায় অগ্নিপৰীক্ষাৰ কঠোৰ নিৰ্দেশনাই সীতাৰ স্বামী ৰামৰ প্ৰতি থকা সকলো আশা-ভৰসা, বিশ্বাস, নিৰ্ভৰতা নিঃশেষ কৰি পেলালে।

অৱশেষত অযোধ্যালৈ প্ৰত্যাবৰ্তন কৰাৰ পাছত গৰ্ভধাৰণৰ পঞ্চম মাহত মিথ্যা বচনেৰে ৰামে জনকনন্দিনীক তেওঁৰ হৃদয়ৰ পৰা নিৰ্বাসন দিয়া কথাটোৱে অন্তৰ আত্মা ভেদি সীতাক যেন নিষ্ঠুৰ শেলোৰে শালিহে পেলালে। তথাপিও জীৱনৰ সকলো দুৰ্যোগ আৰু ভাগ্যৰ অন্তহীন বিড়ম্বনা মূৰ পাতি লৈয়ো একমাত্ৰ সন্তানদ্বয়ৰ মুখলৈ চায়ে সীতা জীয়াই আছে।

কিন্তু শেষত অযোধ্যাৰ নৈমিষক্ষেত্ৰত ৰামৰ দ্বাৰা আয়োজিত অশ্বমেধ যজ্ঞস্থলীত পুনৰ এবাৰ ৰামৰ আদেশানুযায়ী পবিত্ৰতা আৰু সতীত্বৰ শপত ল'বলগীয়া হোৱাত সীতাৰ উদ্ভেজনাই সহ্যৰ চৰম সীমা অতিক্ৰম কৰিছে আৰু চৰিত্ৰটোৰ অন্তৰস্থিত প্ৰতিবাদী সত্তাটো জাগি উঠিছে। ৰামচন্দ্ৰক কঠোৰ বাক্যবাণেৰে থকা-সৰকা কৰি পৰিশেষত সীতাই নিজৰ সতীত্বৰ

বলত বসুমতী আইৰ কোলাত নিজক সমৰ্পণ কৰি পৃথিৱীৰ পৰা বিদায় মাগিলে।

বিদেহ নন্দিনী উপন্যাসত সীতাৰ আত্মকথনে চৰিত্ৰটোৱে জীৱন কালত লাভ কৰা ঘৃণনীয় অপবাদ, অপমান, নিৰ্দয়তা, অসহনীয় মনোবেদনা আদিৰ বিষয়ে বহু কথাই ব্যক্ত কৰিছে। এগৰাকী নাৰীৰ অন্তৰ্দৃষ্টিৰেহে এই কথা উপলব্ধি কৰিব পৰা যায়। ড° মালিনীয়ে এগৰাকী নাৰীৰ সূক্ষ্ম মনস্তাত্ত্বিক দৃষ্টিৰে বিচাৰ কৰি আলোচ্য উপন্যাসখনত সীতাৰ মৰ্মবেদনাক সাৰ্বজনীন ৰূপ দিবলৈ প্ৰয়াস কৰিছে।

8.০ *বিদেহ নন্দিনী* উপন্যাসত সীতাৰ নিৰ্যাতন আৰু প্ৰতিবাদৰ আত্মকথন

ৰামায়ণৰ অন্যতম নাৰী চৰিত্ৰ সীতাৰ জীৱনৰ সুখ-দুখ, ক্ষোভ-অভিমান, প্ৰাপ্তি-অপ্ৰাপ্তিৰ সকলোবোৰ দিশ মানবীয় দৃষ্টিকোণেৰে বিশ্লেষণ কৰি ড° মালিনীয়ে *বিদেহ-নন্দিনী* উপন্যাসখনত এক ব্যতিক্ৰমী চিন্তাৰে নিজে সীতা চৰিত্ৰত অৱতীৰ্ণ হৈ সীতাৰ দৃষ্টিভংগীৰে চৰিত্ৰটোৰ মনৰ অব্যক্ত ভাৱনাক কাহিনীৰ ৰূপ দিবলৈ প্ৰয়াস কৰিছে। আধুনিক নাৰীৰ মনোভংগীৰে লেখিকাই উপন্যাসখনত সীতা চৰিত্ৰক অভিনৱ ৰূপত সজাই তুলিছে। ইতিহাসৰ পৃষ্ঠাত দেখিবলৈ পোৱা সহনশীলা, পতিব্ৰতা, ধৈৰ্যশীলা সীতাই আলোচ্য উপন্যাসখনত নিজৰ প্ৰাত্যহিক জীৱনত অনাকাঙ্ক্ষিতভাৱে লাভ কৰা মনোকষ্ট, অন্যায়-অপমান, গ্লানি আৰু অপবাদৰ বিৰুদ্ধে সৰৰ হৈ উঠিছে আৰু প্ৰতিবাদমুখৰ হৈ নিজৰ অস্তিত্ব উপলব্ধি কৰিব পাৰিছে। ফলস্বৰূপে *বিদেহ-নন্দিনী* উপন্যাসৰ বৈদেহী হৈ পৰিছে সৰ্বকালৰ শোষিত, নিস্পেষিত, নাৰীৰ প্ৰতিবাদী কণ্ঠস্বৰূপ।

উপন্যাসখনত উপন্যাসিকাই দেখুৱাইছে এগৰাকী সাধাৰণ নাৰীৰ দৃষ্টিৰেই সীতাই নিজৰ জীৱনটোক ফাঁহিয়াই চাইছে। ৰামৰ সৈতে বিবাহ পাশত আবদ্ধ হোৱাৰ পাছৰে পৰা যেন চৰিত্ৰটোৱে নাৰীৰ জীৱনৰ নিৰ্মম সত্যবোৰৰ সৈতে জ্বাৰে-অজ্বাৰে পৰিচিত হোৱাৰ সুযোগ লাভ কৰিছে। অযোধ্যাৰ ৰাজবধু সীতা সকলোৰে সন্মানৰ পাত্ৰী। জানকীৰ ৰূপ-সৌন্দৰ্য তুলনাবিহীন। ৰামৰ সুযোগ্যা পত্নী হোৱাৰ সৌভাগ্যৰে জনকনন্দিনীৰ জীৱন ধন্য। স্বামী ৰামক এজন ঐশ্বৰিক গুণসম্পন্ন, শৌৰ্য-বীৰ্যবান, প্ৰবল প্ৰতাপী, অস্ত্ৰবিদ্যাত পাৰ্গত, জ্ঞানজ্ঞ সুদৰ্শন পুৰুষ বুলিয়েই গণ্য কৰি সীতাই প্ৰতি মুহূৰ্ততে সভক্তিৰে আৰু নিষ্ঠাৰে পত্নী ধৰ্ম পালন কৰি আহিছে। কিন্তু উপন্যাসখনত দেখা যায় সীতাই জীৱনত প্ৰকাৰান্তৰে লাভ কৰা মানসিক বেদনা, অপমান তথা আতিশৰ্যৰ মূলতেই হ'ল স্বামী ৰামচন্দ্ৰৰ নিৰ্দয়তা। যি নিৰ্দয়তাই তিলতিলকৈ জানকীৰ সমগ্ৰ জীৱন শ্বাসৰুদ্ধ কৰি তুলিলে। শাৰীৰিক দুখ-যন্ত্ৰণাৰো উদ্ভূত স্বামীৰ পৰা পোৱা অবৰ্ণনীয় মানসিক নিৰ্যাতনে চৰিত্ৰটোক যেন একপ্ৰকাৰৰ নিস্প্ৰাণ আৰু স্থবিৰ কৰি তুলিলে।

আলোচ্য উপন্যাসখনত দেখা যায় অযোধ্যাৰ সৰ্বতোপ্ৰকাৰৰ মংগলকামী সহদেৱী সীতাই বিভিন্ন পৰিস্থিতিত আপোনজনৰ পৰা বহুতো মনোকষ্ট লাভ কৰিছে। কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত সীতাই সেই মানসিক যন্ত্ৰণা নিজৰ মাজতে দহন কৰিছে আৰু কোনো ক্ষেত্ৰত যুক্তিৰে তথা সাহসেৰে সেই আতিশৰ্যৰ বিৰোধিতা কৰিছে। বহুক্ষেত্ৰত মানসিক দৃঢ়তাই জীৱনৰ জটিল পৰিস্থিতিটো চৰিত্ৰটোক সততাৰে শক্তিশালী কৰি তুলিছে।

উপন্যাসখনৰ কাহিনীলৈ মন কৰিলে দেখা যায় এটি দুঃস্বপ্নৰ সম্ভাৱ্য আশংকাত ৰজা দশৰথে তৎপৰতাৰে বৰপুত্ৰ ৰামৰ ৰাজ অভিষেক অনুষ্ঠিত কৰাৰ সিদ্ধান্ত লৈছে আৰু ভৱত

মোমায়েকৰ ঘৰত থকাৰ সময়ছোৱাতে এই কাৰ্য সম্পন্ন কৰাটো উচিত হ'ব বুলি ভাবি সেই কথা ৰামক অৱগত কৰিছে। প্ৰসংগক্ৰমে দশৰথে ৰামক এইদৰে কৈছে —

আৰু এটা কথা, ভৰত মোমায়েকৰ ৰাজ্যত থকাৰ সময়তে তোমাৰ অভিষেকৰ উত্তম সময় বুলি ভাবিছোঁ।...। তথাপি মানুহৰ চিত্ত বুজা টান। পুঠিমাছৰ দৰে ইলুটি সিলুটি। কেতিয়াবা ধৰ্মপৰায়ণ পুৰুষে হিংসা-বিদ্বেষত লিপ্ত হোৱা দেখা যায়। (বিদেহ নন্দিনী ৩৯)

নিজ পুত্ৰৰ প্ৰতি পিতৃৰ এনে আস্থাহীনতা আৰু কঠোৰ বাক্যবাণে সীতাক অস্থিৰ কৰি তুলিছে। ভৰতৰ দৰে নিষ্কলুষ, উদাৰমনা পুত্ৰক তেনেদৰে সন্দেহ কৰা কথাটোৱে সীতাক মনোকষ্ট দিছে। স্বামী ৰামৰ ৰাজ অভিষেকৰ সকলো উৎসাহ, কল্পনা নিমিষতে নোহোৱা কৰি জানকীৰ মন অশান্ত কৰি তুলিছে। অৱশ্যে দশৰথৰ সেই আস্থাহীনতাৰ বিৰুদ্ধাচৰণ নকৰি চৰিত্ৰটোৱে সেই মুহূৰ্তত নীৰৱে পৰিস্থিতি অধ্যয়ন কৰি মৌন হৈ ৰৈছে। পিতাকৰ কথাবোৰ ভ্ৰম বুলি ভাবি পাহৰি যাবলৈ চেষ্টা কৰিছে। কিন্তু কোনোপধ্যেই সীতাই ভৰতৰ প্ৰতি কৰা দশৰথৰ সন্দেহজনক মন্তব্য গ্ৰহণযোগ্য বুলি বিবেচনা কৰা নাই।

সেইদৰে উপন্যাসখনত লেখিকাই দেখুৱাইছে দাসী মছুৰাই কুমন্ত্ৰণাৰে কৈকেয়ীৰ বিবেক শূন্য কৰি এগৰাকী স্নেহশীলা মাতৃক নিৰ্দয়া আৰু নিষ্ঠুৰ হ'বলৈ বাধ্য কৰোৱা কথাটোৱেও সীতাক ব্যথিত কৰিছে। যিগৰাকী মাতৃয়ে কৌশল্যানন্দন ৰঘুপতিৰ ৰাজ অভিষেকৰ বাবে বহু হেঁপাহেৰে অপেক্ষা কৰি আছিল, সেইগৰাকী জ্ঞানী, বুদ্ধিমতী মাতৃক এগৰাকী দাসীয়ে কেনেকৈ বশীভূত কৰিবলৈ সক্ষম হ'ল এই কথা ভাবি চৰিত্ৰটোৱে অত্যন্ত বেজাৰ পাইছে। অৱশ্যে এই ঘটনাৰ বাবে দাসী মছুৰা যিমান দোষী সিমানে সীতাই আন সকলোকে আনকি নিজকো সমানেই দোষী বুলি ভাবে। কিয়নো পিতৃ দশৰথে ইমান আকস্মিকভাবে ভৰতৰ অনুপস্থিতিত ৰামৰ ৰাজ অভিষেক অনুষ্ঠিত কৰিবলৈ লোৱাৰ বাৰ্তা কৈকেয়ীয়ে পূৰ্বে নোপোৱাটো অতিশয় দুৰ্ভাগ্যজনক কথা। এইক্ষেত্ৰত সীতাই কৈকেয়ীক এই শুভবাৰ্তা আগতীয়াকৈ নিদিয়াৰ বাবে কৌশল্যা আৰু ৰামকো বহু পৰিমাণে দোষী বুলি ভাবে। প্ৰসংগক্ৰমে উপন্যাসখনত সীতাই নিজৰ মনোভাৱ ব্যক্ত কৰিছে এইদৰে —

মই বিয়া হৈ অহাৰ দিনৰে পৰা বনবাসলৈ যাত্ৰা কৰা সময়লৈকে এই সুদীৰ্ঘ ১২ বছৰ কাল মাতৃ কৈকেয়ীৰ স'তে একেলগে খাইছোঁ, কথা-বতৰা পাতিছোঁ আৰু ফুৰা-চকা কৰিছোঁ। অতি বহল মনৰ মানুহগৰাকীৰ অন্তৰত আমাৰ প্ৰতি কোনো কলুষ নাছিল। সতিনীসকলৰ মাজত অৰিয়া-অৰি থকাটো বেলেগ কথা। শত্ৰুৰ দশৰথে আগতীয়াকৈ তেখেতক বাৰ্তা দিয়া হ'লে মছুৰাই নিশ্চয় প্ৰভাৱ পেলাব নোৱাৰিলেহেঁতেন। (৪৫)

ৰামে যিদৰে মাতৃ কৌশল্যা আৰু সুমিত্ৰাক অভিষেকৰ বাৰ্তা দি তেওঁলোকৰ পৰা আশীৰ্বাদ গ্ৰহণ কৰিছিল। সেইদৰে সৰু আই কৈকেয়ীৰ পৰাও আশীৰ্বাদ লোৱাটো ৰামৰ কৰ্তব্য আছিল বুলি সীতাই দৃঢ়তাৰে ভাবে। উপন্যাসখনৰ কাহিনী অনুযায়ী এইক্ষেত্ৰত ৰামৰ উদাসীনতাই যেন ভৰতৰ প্ৰতি থকা আশংকাকে প্ৰতিপন্ন কৰিছে। এজন দায়িত্বশীল পুত্ৰ হৈ অন্ততঃ ৰঘুনন্দনে এনে বৈপৰীত্যৰ নিদৰ্শন দাঙি ধৰাটো সীতাৰ দৃষ্টিত গুৰুতৰ অপৰাধ। পিতৃ

দশৰথৰ ভৰতৰ প্ৰতি থকা সন্দেহৰ বিৰোধিতা কৰাটোহে ৰামৰ একান্ত কৰ্তব্য আছিল বুলি সীতাই অনুভৱ কৰে। কিন্তু দেখা যায় ৰামৰ এই কাৰ্যত জানকীয়ে মনত বৰ কষ্ট পাইছিল যদিও স্বামীৰ এনে কাৰ্যৰ বাবে মুখ খুলি একো প্ৰকাশ কৰিব পৰা নাছিল। কিয়নো সীতাই ভাবে —

মোৰ ধাৰণা হয় যে স্বামী ৰাম, শত্ৰুৰ দশৰথ, শাহু কৌশল্যাৰ লুক-ঢাক কথাবোৰৰ বাবেই তেনে এটা ঘটনা ঘটিল। মই এই ভুলবোৰ প্ৰত্যক্ষ কৰিছিলোঁ যদিও মুখ ফুটাই একো ক'ব পৰা নাছিলোঁ। কাৰণ মই যিখন ৰাজ্যৰ বোৱাৰী, যিজন পুৰুষৰ পত্নী, উচিত-অনুচিত কথাবোৰ মনত পাণ্ডলিবহে পাৰি। ব্যক্ত কৰিব নোৱাৰি। কাৰণ সেইখন ৰাজ্যত, সেইজন ব্যক্তিৰ ওচৰত নাৰী পুৰুষৰ হাতৰ পুতলা মাত্ৰ। (৪৬)

সীতাৰ এই ভাৱনাত যুগে যুগে পুৰুষৰ দৃষ্টিত যে নাৰী লাঞ্চিত আৰু বঞ্চিত হৈ আহিছে সেইকথাৰে আভাস পৰিস্ফুট হৈছে।

আকৌ দেখা যায় কৈকেয়ীৰ নিষ্ঠুৰ সিদ্ধান্তই ইক্ষ্বাকু বংশৰ এজন প্ৰখ্যাত ৰজা দশৰথক ৰাজ সিংহাসনৰ ন্যায়াৰ বাবে, প্ৰজাৰ কল্যাণৰ বাবে, ৰাজ্যৰ উন্নতিৰ স্বার্থত পত্নীৰ ভৰিত পৰি মিনতি কৰিবলৈ বাধ্য কৰোৱা কথাই সীতাক অতিশয় দুখ দিছে। পিতৃ দশৰথৰ অসহায় অৱস্থাৰ কথা ভাবি চৰিত্ৰটো শোকত ভাগি পৰিছে। ৰাজৰাণী হ'বলৈ নোপোৱাৰ দুখ সীতাৰ তিলমাত্ৰও নাই। এগৰাকী পত্নী, এগৰাকী মাতৃ কেনেকৈ নিজ স্বার্থৰ বাবে ইমান সহানুভূতিহীন হ'ব পাৰিলে সেই কথাইহে সীতাক মানসিক অশান্তি দিছে। এগৰাকী নাৰীৰ বিশ্বাসঘাতকতাৰ বাবে যুগে যুগে সমগ্ৰ নাৰী জাতিয়ে বিশ্বাসঘাতিনীৰ কলংক মূৰ পাতি ল'বলগীয়া হোৱাটো সঁচাই দুখজনক। দশৰথৰ মুখ নিসৃত এই কথাৰ মৰ্ম সীতাই উপলব্ধি কৰিব পাৰে।

একেদৰে উপন্যাসখনৰ কাহিনী অনুসৰি ৰামে বনবাস খাটিবলগীয়া হোৱা কথাটোৱেও সীতাক অশেষ যন্ত্ৰণা দিছে। অযোধ্যাৰ ৰাজকাৰেঙলৈ নামি অহা দুৰ্দিনত ৰামৰ পৰিত্যাগ তথা উদাৰতাৰ নিদৰ্শন দেখি সীতা ব্যথিত হৈছে। সেয়ে ৰামৰ সৈতে সুখ-দুখৰ সমভাগী হ'বলৈ সকলো ত্যাগ কৰি বনবাসলৈ যাবৰ বাবে বৈদেহী মনৰ মাজতে দৃঢ়তাৰে সাজু হৈছে। কিন্তু দেখা যায় ৰামে অকলশৰে বনবাসলৈ যোৱাৰ সিদ্ধান্ত লৈ সীতাক কিছুমান উপদেশ দিছে।

ৰামৰ পাৰমৰ্শসূচক উপদেশবাণীয়ে সীতাৰ অন্তৰত ৰামৰ প্ৰতি ক্ষোভৰ জুই একোৰাহে যেন জ্বলাই দিলে। ৰামে সীতাক সকলোৰে লগত সন্মেলহেৰে মিলি-জুলি, সুখ-শান্তিৰে ৰাজধৰ্ম মানি চলিবলৈ আৰু সৰ্বদা ৰজাৰ প্ৰিয়পাত্ৰ হৈ থাকিবলৈ পৰামৰ্শ আগবঢ়োৱাৰ লগতে ভাতৃ ভৰতৰ প্ৰসংগত এইদৰে কৈছিল —

ভৰতৰ ইচ্ছাৰ বিৰুদ্ধে কোনো কাম নকৰিবা। তেওঁ যিধৰণে তোমাক পাবলৈ বিচাৰে, তেনে ধৰণেই তেওঁৰ লগত মিলি যাবলৈ চেষ্টা কৰিবা। (৫৯)

ভৰতৰ সৈতে সেইদৰে সাঙুৰি স্বামী হৈ ৰামে পৰামৰ্শ দিয়াটো সীতাৰ বাবে যিমান অসহনীয় সিমানে অপমানজনকো। দুখত আৰু ক্ষোভত ৰামৰ এনে শ্ৰুতিকটু পৰামৰ্শৰ বিৰোধিতা কৰি সীতাই স্পষ্টতাৰে স্বামীক কৈছে —

হে ৰঘুনন্দন, আপুনি মোক কি বুলি ভাৱিছে? আপোনাৰ দৰে এজন পুৰুষক পতি হিচাপে লোৱাৰ পিছত আপোনাৰ মুখত এনেধৰণৰ কথা শুনিবলগীয়া হোৱাটো

অতি দুৰ্ভাগ্যজনক। ইমানদিনে আপুনি মোক বুজিয়ে নাপালে। পৰপুৰুষলৈ দৃষ্টিপাত কৰা নাৰী মই নহয়। এনেধৰণৰ কথাবোৰ আপুনি ক'ব পাৰিছে কেনেকৈ সেই কথা ভাবিহে মই বিচুৰ্তি খাইছোঁ।...। আজি আপোনাৰ ৰাজ অভিষেক হোৱা হ'লে যেনেকৈ মই ৰাজৰাণী হ'লোঁহেঁতেন তেনেদৰে বনবাসৰ আদেশো আমাৰ দুয়োৰে বাবে। (৫৯-৬০)

এগৰাকী স্বামীপৰায়ণা নাৰীৰ বাবে স্বামীৰ এনে মন্তব্য কিমান দুৰ্ভাগ্যজনক আৰু অপমানসূচক সেই কথা সীতাৰ এই বক্তব্যই স্পষ্টৰূপত প্ৰকাশ কৰিছে। তথাপিও উপন্যাসখনত লক্ষ্য কৰা যায় যে পত্নীৰ অনাগত দিনৰ দুৰ্দশাৰ কথা চিন্তা কৰি ৰামচন্দ্ৰই বনবাসলৈ নিবলৈ সন্মত নোহোৱাত সীতাই পুনৰ ৰামক সাহসেৰে প্ৰত্যুত্তৰ দি কৈছে —

আপুনিয়ৈ মোক বহুতবাৰ কোৱা নাছিল জানো পতিব্ৰতা নাৰীয়ে পতিৰ পৰা আঁতৰ হৈ জীয়াই থাকিব নোৱাৰে, এতেকে হে ৰাঘৱ, আপুনি শুনক মই এগৰাকী তিৰোতা, যি স্বামীৰ বাদে আন পুৰুষৰ কথা মনত ঠাই দিয়া নাই।...। যদি আপুনি মোক ইয়াতে এৰি থৈ অকলে বনলৈ যায়, তেতিয়া মই হয় অগ্নিত জাপ দিম, নহয় পানীত, নহয় বিহু সেৱন কৰি জীৱনৰ অন্ত পেলাম। (৬০)

সীতাৰ এই বিহ্বল বক্তব্যই এগৰাকী নাৰীৰ সৰলমনা, পতিব্ৰতা আৰু স্পষ্টবাদী ৰূপটোকে উজলাই তুলিছে। লগতে নাৰীৰ সততে প্ৰকট নোহোৱা দৃঢ়তা আৰু সাহসিকতাৰ গুণো সীতাৰ স্পষ্ট মন্তব্যত পৰিস্ফুট হৈছে।

‘বিদেহ নন্দিনী’ উপন্যাসৰ কাহিনীৰ অগ্ৰগতিত আমি দেখিবলৈ পাওঁ বনবাসৰ বাবে উপযুক্ত ঠাই বিচাৰি ইঠাইৰ পৰা সিঠাইলৈ যাত্ৰা কৰাৰ সময়ছোৱাত ৰামৰ কিছুমান কথাই সীতাৰ মনত বাৰুকৈয়ে আঘাত দিছিল। এদিনাখন নিশা লক্ষ্মণৰ সৈতে কিবা এক আলোচনাত মগ্ন থকাৰ মুহূৰ্তত ৰামে ব্যক্ত কৰা কিছুমান কথাই সীতাৰ বাবে ৰামৰ চৰিত্ৰক দুৰ্বোধ্য কৰি তুলিছিল। ৰামে মনে মনে এই কথা আশংকা কৰে যে তেওঁলোক বনবাসত থকা কালছোৱাতেই নিশ্চিতভাবে ভৰতে মাতৃ সুমিত্ৰাৰ সহযোগত পিতৃ দশৰথক হত্যা কৰিব। ভৰতৰ দৰে এজন আজ্ঞাকাৰী তথা ধৰ্মপৰায়ণ ভাতৃৰ প্ৰতি ৰামৰ মনত ওপজা এনে সন্দেহজনক ধাৰণাই জনকীক নিৰাশ কৰে। ৰামৰ মন অধ্যয়ন কৰিবলৈ যেন সীতা অপাৰগ। যিজন পুৰুষে ভৰতে পিতাকক হত্যা কৰিব বুলি ভাৱিব পাৰে, সেইজন পুৰুষে যে লক্ষ্মণো সীতাৰ বাবেই বনবাসলৈ আহিছে বুলি নাভাৱিব তাৰ কোনো কাৰণ নাই। সেইবাবে দেখা যায় বহু সময়ত দেওৰেক লক্ষ্মণৰ সৈতে আন্তৰিকতাৰে কথা পাতিবলৈ অথবা লক্ষ্মণৰ কোনো কৰ্মৰ প্ৰশংসা কৰিবলৈয়ো সীতাই দ্বিধাবোধ কৰে। অৱশ্যে এইবোৰ কথা চৰিত্ৰটোৱে কোনোদিনেই ৰামৰ সন্মুখত ব্যক্ত কৰা নাই। মাথোঁ ৰামৰ এই অমানৱীয় চিন্তাধাৰাৰ সৈতে সীতাই দ্বিমত পোষণ কৰি অসহায়ভাবে মনৰ মাজতে কথাবোৰ চালি-জাৰি চায়ে ক্ষান্ত হৈছে। এনে কথাই এক প্ৰকাৰে সীতাক যথেষ্ট মনোকষ্ট দিয়ে। আদৰ্শবান স্বামী ৰামচন্দ্ৰৰ এনে মানসিকতা সীতাৰ কেতিয়াও কাম্য নহয়।

উল্লেখযোগ্য যে চিত্ৰকূট পৰ্বত ত্যাগ কৰি দণ্ডকাৰণ্যত প্ৰৱেশ কৰাৰ পিছৰ পৰাই সীতাৰ মনত অবুজ উদ্বিগ্নতাই ক্ৰিয়া কৰিছিল। সীতাই নিজকে বৰ অকলশৰীয়া যেন অনুভৱ কৰিছিল। কিন্তু সেই সময়ত সীতাৰ নিসংগ মানসিক অৱস্থাক স্বামী অথবা দেওৰ কোনোও

বুজিবলৈ সক্ষম হোৱা নাছিল। এগৰাকী নাৰীৰ বাবে নিসংগতাৰ পীড়া কিমান বেদনাদায়ক সেয়া স্বামীৰ উদাসীনতাই সীতাক উপলব্ধি কৰিবলৈ শিকাইছিল।

ড° মালিনীয়ে তেখেতৰ বিদেহ নন্দিনী উপন্যাসত দেখুৱাইছে যে ছলনাৰে ৰাৱণে সীতাক হৰণ কৰি নিয়াৰ পিছৰে পৰা চৰিত্ৰটোৰ জীৱনলৈ চৰম বিপৰ্যয় নামি আহিছে। ৰাৱণৰ মুখত অনৰ্গল স্বামী ৰামৰ নিন্দা শুনি আৰু ৰাৱণৰ প্ৰেম স্বীকাৰ কৰিবলৈ দিয়া কঠোৰ নিৰ্দেশনাত সীতা উত্তেজিত হৈছে। এই সময়ছোৱাতে চৰিত্ৰটোৱে আত্ম অনুশোচনাত দগ্ধ হোৱাও লক্ষ্য কৰা যায়। জীৱনৰ এনে অনাকাঙ্ক্ষিত পৰিস্থিতিয়ে সীতাৰ দুচকুলৈ যেন দুৰ্য্যোৰ অমানিশাৰ একাৰ নমাই আনিলে। তথাপিও ৰাৱণৰ বন্দীত্বত অসহায় হৈয়ো বৈদেহীয়ে মুহূৰ্তৰ বাবেও মনৰ শক্তি হেৰাবলৈ দিয়া নাই। বৰঞ্চ তীৰ্থক মন্তব্যৰে ৰাৱণৰ এনে দুষ্কাৰ্যক থিৰ্কাৰ দি সীতাই মহাপ্ৰতাপী ৰামৰ ক্ষমতাৰ কথা কৈ ৰাৱণক ভয়ভীত কৰি তুলিবলৈ চেষ্টা কৰিছে।

সেইদৰে দেখা যায় শোকত শ্ৰিয়মান হৈ পৰা জানকীৰ বাবে স্বৰ্ণখচিত লংকাপুৰীও নৰকসদৃশ হৈ পৰিছে। অশোকবনৰ নিৰ্জন পৰিৱেশত কেৱল স্বামীৰ কথা চিন্তা কৰিয়েই বন্দী সীতাই দিন-ৰাতি অতিবাহিত কৰিছে। মনকৰিবলগীয়া যে প্ৰহৰী ৰাক্ষসীবোৰৰ মাজৰে ত্ৰিজটা নামৰ ৰাক্ষসী এগৰাকীৰ সৈতে সীতাৰ আন্তৰিক সম্পৰ্ক এটি গঢ় লৈ উঠিছে। উপন্যাসিকাই উপন্যাসখনত দেখুৱাইছে ত্ৰিজটাই সীতাৰ মনোবেদনা উপলব্ধি কৰিব পাৰি কিদৰে নানা পৰামৰ্শেৰে সীতাক মানসিকভাৱে সকাহ দি সবল কৰি তুলিছে। ৰাক্ষসী ত্ৰিজটাৰ এনে সহানুভূতিশীল মনোভাৱে সমগ্ৰ নাৰী জাতিৰ বাবেই প্ৰশংসনীয় আৰু আদৰ্শগীয়া।

আনহাতে অশোকবনত ভয়, শংকা আৰু দুৰ্ভাবনাই দিনক দিনে সীতাৰ অৱস্থা যে শোণীয় কৰি আনিছিল সেই কথা উপন্যাসখনত সীতাৰ বক্তব্যৰ জৰিয়তে লেখিকাই প্ৰাণস্পৰ্শীকৈ বৰ্ণনা কৰিছে। একমাত্ৰ বিভীষণৰ পত্নী সৰমা, বৰ জীয়ৰী কলা আৰু ত্ৰিজটাৰ সৈতে মনৰ কথা পাতিয়েই সীতাই শোক পাতলাবলৈ চেষ্টা কৰে। তেওঁলোকৰ সাহচৰ্যতে সীতাই যেন নিৰাপদ অনুভৱ কৰে।

আকৌ মাজে মাজে উপন্যাসৰ কাহিনী অনুসৰি ৰাৱণে যেতিয়া অশোকবনত পদাৰ্পণ কৰি সীতাক প্ৰেমৰ প্ৰস্তাৱ স্বীকাৰ কৰোৱাবলৈ বলপূৰ্বক চেষ্টা কৰিছে তেতিয়া দেখা যায় দুৰ্ভাগীয়া সীতাই পূৰ্বতকৈয়ো অধিক সাহসেৰে তথা দৃঢ়তাৰে ৰাৱণৰ সেই প্ৰেম প্ৰত্যাখান কৰিছে। তদুপৰি নিজৰ ভুল স্বীকাৰ কৰি ৰাৱণক ৰামৰ ওচৰত আত্মসমৰ্পণ কৰিবলৈয়ো আদেশ দিছে। এনেদৰে প্ৰতিনিয়ত অশোকবনত বন্দীত্বৰ জীৱন কটোৱাৰ সময়ছোৱাত সীতাই দুৰ্বিসহ মানসিক যন্ত্ৰণাৰ মাজেৰে সময় অতিবাহিত কৰিবলগীয়া হৈছিল।

পৰৱৰ্তী সময়ত দেখিবলৈ পাওঁ ত্ৰিজটাৰ সপোন আৰু হনুমানৰ আগমনে সীতাক কিষ্টিত মনোবল প্ৰদান কৰিছে। ইমানদিনে ৰামে উদ্ধাৰ কৰি নিনিয়াৰ ক্ষোভত চৰিত্ৰটো মাজে মাজে শোকাভূত হৈ পৰে। কিন্তু হনুমানৰ মুখেৰে যেতিয়া সীতাই জানিব পাৰিছে যে ৰাম-লক্ষ্মণে সীতাক উদ্ধাৰ কৰিবলৈ চেষ্টাৰ কোনো ভ্ৰটি কৰা নাই তেতিয়া ৰামৰ প্ৰতি থকা প্ৰেম আৰু বিশ্বাসে বৈদেহীক মানসিকভাৱে সবল কৰি তুলিছে। উপন্যাসখনত দেখা যায় যিকোনো পৰিস্থিতিতে নিজৰ মতত অটল হৈ থকাৰ সিদ্ধান্ত লৈ জনকনন্দিনীয়ে সতীধৰ্ম অক্ষুণ্ণ ৰখাৰ

প্ৰতিজ্ঞা কৰিছে। সীতাৰ এনে দৃঢ়তাই এগৰাকী পতিব্ৰতা নাৰীৰ শক্তিশালী মানসিকতাকে প্ৰতিপন্ন কৰিছে।

অৱশেষত মনৰ সকলো ভয়, শংকা অনিশ্চয়তা আৰু উদ্ভিগতাৰ অন্ত পেলাই ৰামে যুদ্ধত দুৰাৱা ৰাৱণক বধ কৰাৰ সেই সুসংবাদটো যেতিয়া সীতাৰ কাণত পৰিছেহি তেতিয়া স্বামীৰ গুণ-গৰিমাৰ কথা ভাবি সীতা গৌৰৱান্বিত হৈছে। স্বামীৰ সৈতে বিচ্ছেদৰ অৱসান ঘটাব আনন্দত সীতাৰ অন্তৰে উচুপি উঠিছে। ৰঘুনন্দনৰ প্ৰিয়তমা পত্নীয়ে ভাৱিছিল স্বামীয়ে হয়ত তেওঁক দৰ্শন কৰিবলৈ উদ্বাউল হৈ ঢপলিয়াই আহিব। কিন্তু দেখা গৈছে ৰামে তেনেকুৱা একোৱেই কৰা নাই। কিবা এক অজান আশংকাই যেন চৰিত্ৰটোক আগতকৈয়ো অধিক পীড়িত কৰিলে। ড° মালিনীয়ে *বিদেহ নন্দিনী* উপন্যাসত দেখুৱাইছে সম্পূৰ্ণ তিনিদিনৰ দিনাখনহে ৰামে সীতাক দৰ্শনৰ বাবে মাতি পঠিয়াইছে। আনহাতে ৰামক সন্মুখত দেখা পাই মনত স্তম্ভীকৃত আবেগেৰে যেতিয়া বৈদেহীৰ অন্তৰ উথলি উঠিছে তেতিয়া কিন্তু সকলোকে আচৰিত কৰি নিৰ্দয়ভাবে ৰামে পত্নীক উদ্দেশ্যি কঠোৰ ভাষাৰে কিছুমান কথা ব্যক্ত কৰিছে। ৰামৰ পৰা তেনে অকল্পনীয় আৰু নিন্দনীয় কথা শুনি সীতাৰ মূৰত যেন সৰগখনহে ভাগি পৰিল। ৰামে উদাসভাবে সীতাৰ চকুত চকু নোথোৱাকৈ কৈছিল —

সীতা, তুমি এটা কথা পৰিষ্কাৰকৈ জনা উচিত যে ৰাৱণক বধ অকল তোমাক ঘূৰাই পাবলৈকে কৰা নাছিলো। দৈব্যই মোৰ ওপৰত জাপি দিয়া অপমানৰ প্ৰতিশোধ ল'বলৈও বধ কৰিছিলো।...। ৰাৱণে তোমাক কোলাত বহুৱাই লৈ হৰণ কৰিছিল। তোমালৈ লুলুপ দৃষ্টিৰে চাইছিল।...। বৰ্তমান তোমাৰ প্ৰতি মোৰ মমতা, আসক্তি একো নাই। ...। এতেকে তোমাৰ য'লৈকে যাবৰ ইচ্ছা তালৈকে যাব পাৰা। যদি ইচ্ছা হয় ভৰতৰ লগত থাকিব পাৰা। বানৰ ৰাজ সূত্ৰীৰ আৰু বিভীষণৰ লগত থাকো বুলিলেও মোৰ কোনো আপত্তি নাই।...। মই তোমাক গ্ৰহণ কৰিব নোৱাৰোঁ। (১৮৯-১৯০)

ৰামৰ এনে নিকৃষ্ট বাক্য বাণত হৃদয় বাগি চুৰমাৰ হ'লেও অত্যন্ত ধৈৰ্যৰে চকুলো সম্বৰণ কৰি সীতাই দঢ় কণ্ঠস্বৰে স্বামীৰ এনে সন্দেহ যে অমূলক, বন্দীত্বৰ এই সুদীৰ্ঘ সময়ছোৱা সততাৰে কেৱল স্বামীৰ কথাকে চিন্তা কৰিয়েই যে সীতাই ৰাৱণৰ সন্মুখত সাহসেৰে থিয় দিছিল সেই কথা ব্যক্ত কৰিছে। লগতে অতি স্পষ্টতাৰে সীতাই ৰামৰ এনে ঘৃণনীয় অপমান কদাপি সহ্য নকৰাৰ কথাও উল্লেখ কৰিছে। লোকে লোকাৰণ্য সভাঘৰত স্বামীৰ দ্বাৰা এনে অপযশ লাভ কৰি বৈদেহীয়ে অপমানিত হৈ প্ৰাণ ত্যাগ কৰাৰ কথা সদৰি কৰিছে। দেখা যায় যিগৰাকী পত্নীয়ে ৰাৱণৰ ৰাক্ষসীবোৰৰ সন্মুখত সগৰ্বে স্বামীৰ গুণ-গৰিমাৰ কথা বখানি স্বামীৰ প্ৰতি থকা গভীৰ প্ৰেমৰ প্ৰমাণ দিছিল, সেই ৰাক্ষসীবোৰেই যে সেইমুহূৰ্তত ৰামৰ এনে সন্দেহজনক আচৰণ দেখি তেওঁক অধম বুলি উপহাস কৰিব সেই কথা চিন্তা কৰিহে সীতা অধিক মৰ্মাহত হৈছে। পৰবৰ্তী সময়ত দেখা গৈছে বৃদ্ধা ত্ৰিজটাৰ পৰামৰ্শ অনুসৰি ৰামৰ দ্বাৰা আৰোপিত এনে কলংকৰ পৰা পৰিত্ৰাণ পাবলৈ অগ্নিদেৱতাক স্তুতি কৰি সীতাই নিজকে সমৰ্পণ কৰিব খুজিছে। উপন্যাসখনত দেখা যায়, অগ্নিদেৱতাক স্তুতি কৰি সীতাই কৈছে —

হে অগ্নিদেৱ, মোৰ যদি দেহ, মন, চিত্ত অকণমানো কলুষিত হৈছে, তেতিয়াহ'লে

তোমাৰ শক্তিকে মোক দগ্ধ কৰি জীৰ্ণ কৰি পেলাওক। হে অন্তৰ্যামী দেৱতা,
ৰাঘৱে মোক কলংকিনী বুলি আখ্যা দিছে।...। মই যদি নিষ্কলুষ, মই যদি পবিত্ৰ
তেন্তে মোক ৰক্ষা কৰিবা। (১৯১)

উল্লেখযোগ্য যে অগ্নিদেৱতাই নিৰ্দোষী বুলি প্ৰমাণিত কৰাত ৰামে সীতাক পত্নীৰ
মৰ্যাদা দি বনবাসৰ অৱসান ঘটাব পিছত অযোধ্যালৈ প্ৰত্যাবৰ্তন কৰিছে। লগতে সাধাৰণ
মানুহৰ দৃষ্টিত সন্দেহ নাথাকিবলৈহে যে ৰামে এনেকৈ সীতাৰ অগ্নিপৰীক্ষা লৈছিল সেই কথা
স্বীকাৰ কৰি পূৰ্বৰ স্নেহেৰেই পত্নীক আঁকোৱালি লৈছে।

আলোচ্য উপন্যাসখনত লেখিকাই এই কথা দেখুৱাবলৈ প্ৰয়াস কৰিছে যে সতীত্বৰ
অগ্নিপৰীক্ষা দিয়াৰ পাছতো সীতাই সম্পূৰ্ণৰূপে স্বামীৰ মন অধিকাৰ কৰিবলৈ সক্ষম হোৱা
নাছিল। বৰঞ্চ অযোধ্যালৈ উভতি যোৱাৰ পাছত ইয়াতকৈয়ো অধিক নাৰকীয় যন্ত্ৰণাই বৈদেহীৰ
বাবে অপেক্ষা কৰি আছিল। উপন্যাসখনত দেখা যায় অযোধ্যালৈ যোৱাৰ পিছত অলপ দিন
সুখ-শান্তিৰেই অতিবাহিত হৈছে। বনবাসী জীৱনৰ সকলোবোৰ ভয়াবহ দুৰ্ঘটনা এটা দুঃস্বপ্নৰ
দৰেই সীতাই পাহৰি পেলাইছে। তদুপৰি গৰ্ভধাৰণৰ নতুন অভিজ্ঞতায়ো এইক্ষেত্ৰত সীতাক
সকলো বেদনাৰ পৰা নিলগাই সুখী কৰি তুলিছে। কিন্তু বৈদেহীৰ এই সুখ আছিল নিচেই
ক্ষণিকীয়া। উপন্যাসৰ কাহিনী অনুসৰি লক্ষ্য কৰা যায় অযোধ্যাৰ প্ৰজাগণে সীতাক গ্ৰহণ
কৰিবলৈ অমান্তি হোৱাৰ বাবে গৰ্ভাৱস্থাৰ পঞ্চম মাহত ৰামে সীতাক ছলনাৰে গভীৰ বনত
নিৰ্বাসন দিছে। আকস্মিকভাবে বৈদেহীৰ জীৱনলৈ আহি পৰা এনে অভাৱনীয় দুৰ্ঘটনাই গৰ্ভৱতী
সীতাক নিৰ্মমভাবে আহত কৰিছে। এই বেদনাৰ বৰ্ণনা কৰিবপৰা নাযায়। মাথোঁ উপলব্ধিহে
কৰিব পাৰি।

জীৱনত এটাৰ পাছত আনটো অভাৱনীয় পৰিস্থিতিৰ সন্মুখীন হৈ বৈদেহীয়ে এনে
প্ৰতিকূলতাৰ বিপক্ষে সাহসেৰে যুঁজিবলৈ শক্তি লাভ কৰিছে। চৰিত্ৰটোৱে অনুভৱ কৰে পতিব্ৰতা
আৰু সহনশীলা নাৰী মানেই অবলা নহয়। উপন্যাসিকাই দেখুৱাইছে কেনেকৈ সীতাই কোমলতাৰ
সকলো অলংকাৰ খহাই জীৱনৰ জটিল পৰিস্থিতি সন্তালি ল'ব পৰাকৈ কঠোৰ আৰু দৃঢ় হৈ
উঠিছে। ফলস্বৰূপে ৰামৰ এই সিদ্ধান্তত বৈদেহীয়ে কোনোধৰণৰ প্ৰতিক্ৰিয়া প্ৰকাশ কৰা নাই।
কিন্তু নিজৰ শুদ্ধতাৰ প্ৰসংগত কেইটিমান কথা স্পষ্টভাবে লক্ষণক কোৱাটো সমীচীন বুলি
ভাবি সীতাই এইদৰে কৈছে —

এইক্ষেত্ৰত মই দোষী হ'লো কেনেকৈ? মোক একেটা দিনতে উদ্ধাৰ কৰিব
নোৱাৰাটো তোমালোকৰ অসমৰ্থতা নহয়নে?...। আৰু শূনা, ৰাৱণৰ লগত মই
পলাই যোৱা নাছিলোঁ। মোক হৰণহে কৰিছিল। তোমাৰ বৰ ককায়েৰে এই
কথাবোৰ পাহৰি মোক নিৰ্বাসন দিয়াৰ কথা ভাবিব পাৰিলে কেনেকৈ? (১০)

আকৌ মনৰ খু-দুৱনি মাৰিবলৈ সীতাই লক্ষণৰ সন্মুখত কেইটিমান প্ৰশ্নৰ অৱতাৰণা
কৰিছে, যিকেইটাৰ উত্তৰ প্ৰকৃততে সীতাই ৰামৰ পৰা জানিব বিচাৰে। কঠোৰ মতেৰে সীতাই
কৈছে —

হে সুমিত্ৰানন্দন, মোৰ হৈ তিনিটা কথা তোমাৰ ককায়েৰাক সুধিবগৈ। প্ৰথমটো
হ'ল নাৰী দেশৰ প্ৰজা হয়নে নহয়? নাৰীক সুৰক্ষা দিয়াটো ৰজাৰ কৰ্তব্যৰ ভিতৰত

পৰেনে নপৰে? দ্বিতীয়তে মইহে নিৰ্বাসিতা। মোৰ গৰ্ভৰ সন্তানক তেওঁ গ্ৰহণ
কৰিবনে নকৰে? তৃতীয় প্ৰশ্নটো সুধিবা — মই জন্ম দিয়া সন্তানক হাবিয়ে-বননিয়ে
তোমালোকে নিধন কৰা ৰান্ধসবোৰৰ দৰে তুলিমনে নে ভিক্ষা কৰি ব্ৰাহ্মণৰ দৰে
জীয়াই থাকিবলৈ শিকাম? (১১)

এগৰাকী মাতৃৰ বাবে সন্তানৰ ভৱিষ্যত গঢ় দিয়াটো যিদৰে আটাইতকৈ প্ৰয়োজনীয়
কথা, সেইদৰে এখন সমাজত পুৰুষৰ দৃষ্টিত নাৰীৰ সমমৰ্যাদা থকাটোও অতীব গুৰুত্বপূৰ্ণ
কথা। বৈদেহীৰ এই প্ৰশ্নই চৰিত্ৰটোৰ সাংসাৰিক আৰু সামাজিক উভয় দায়িত্ববোধকে প্ৰতিফলিত
কৰিছে।

উপন্যাসৰ কাহিনীৰ অগ্ৰগতিত দেখা যায় খং, দুখ আৰু বেজাৰত স্ৰিয়মান হৈ পৰা
সীতাই গৰ্ভৰ সন্তানৰ কথা ভাবিয়েই নিৰ্বাসিতা হৈয়ো জীয়াই থকাৰ সংকল্প লৈছে। পৰৱৰ্তী
সময়ত বাল্মিকীৰ আশ্ৰমতে আশ্ৰয় গ্ৰহণ কৰি সীতাই লৱ-কুশক জন্ম দি অকলেই পুত্ৰদ্বয়ৰ
সমস্ত দায়িত্ব সূচাৰূপে পালন কৰিছে। অৱশ্যে কেতিয়াবা অতীতক সোঁৱৰি চৰিত্ৰটো শোকস্তব্ধ
হৈ পৰা দেখা যায়। সীতাৰ মনত পৰে কিমান নিৰ্দয়ভাবে ৰামে কৈকেয়ীক কৈছিল — ‘অকল
সিংহাসনেই কিয়, মই হাঁহিমুখে সীতাকো ভৰতৰ হাতত তুলি দিব পাৰোঁ’ (১২)। ৰামৰ এনে
মানসিকতাই সীতাক বাৰে বাৰে আঘাত দিছিল।

একেদৰে লৱ-কুশৰ জন্মৰ দিনা বাল্মিকীৰ আশ্ৰমতে থাকিও দেওৰেক শত্ৰুঘ্নই ভতিজা
দুটিক এবাৰো দেখা কৰিবলৈ নহা কথাটোৱেও সীতাক আহত কৰে। আনহাতে নিজ পিতৃয়েও
যেতিয়া নিৰ্বাসিতা জীয়েকক এবাৰো চাবলৈ নাহি জোঁৱায়েক ৰামচন্দ্ৰৰ সুখ-দুখৰ বাতৰি ল'বলৈহে
অযোধ্যালৈ যোৱাৰ কথা সীতাই জানিব পাৰিছে তেতিয়া সকলোৰে প্ৰতি আস্থা হেৰুৱাই
চৰিত্ৰটো কান্দোনত ভাগি পৰিছে। স্বামীৰ দ্বাৰা পৰিত্যক্ত কন্যাৰ যে পিতৃগৃহতো আদৰ নাই
সেই কথা সীতাই মৰ্মে মৰ্মে উপলব্ধি কৰিছে।

আশ্ৰমত বহুবাৰ জানকীয়ে লৱ-কুশৰ বহু অবাঞ্ছিত প্ৰশ্নৰ সন্মুখীন হৈ বিবুদ্ধিত
পৰিবলগীয়া হৈছে। সন্তানদ্বয়ক পিতৃ পৰিচয় দিবলৈ অসমৰ্থ হৈ সীতা মাজে মাজে অসহায় হৈ
পৰে। জীৱনৰ এনে অথন্তৰে চৰিত্ৰটোক যেন মুকবধিৰ কৰি তুলিলে। উপন্যাসখনত দেখা যায়
লৱ-কুশক পিতৃৰ পৰিচয় আৰু সন্তানৰ মৰ্যাদা দিবৰ বাবে ঋষি বাল্মিকীয়ে ৰামে আয়োজন কৰা
অশ্বমেধ যজ্ঞলৈ লৈ যাবলৈ ইচ্ছা প্ৰকাশ কৰিছে। কিন্তু পত্নীৰ অবিহনে ৰামে সেই যজ্ঞ আয়োজন
কৰাৰ কথা শুনি সীতা স্তম্ভিত হৈছে। পিছ মুহূৰ্ততে ৰামে হয়তো দ্বিতীয় বিবাহ কৰাইছে বুলি
মনক প্ৰবোধ দি সান্ত্বনা লভিছে।

আকৌ দেখা যায় সীতাৰ দুখৰ দিনৰ অৱসান ঘটাৰ সময় সমাগত বুলি ধৰিত্ৰী মাতৃয়ে
দিয়া আগজাননীয়ে চৰিত্ৰটোক বিমোৰত পেলাইছে। পুনৰ ৰামচন্দ্ৰৰ পত্নী হোৱাৰ ইচ্ছা সীতাৰ
নাই। কিন্তু লেখিকাই দেখুৱাইছে ভৰা ৰাজসভাত পুত্ৰদ্বয়ৰ সম্ভাৱ্য অপমানৰ কথা চিন্তা কৰিহে
সীতা শংকিত হৈছে। ৰামৰ প্ৰতি গঢ়ি উঠা চৰম বিশ্বাসহীনতাই এগৰাকী মাতৃৰ হৃদয়ক তেনেদৰে
ভাবিবলৈ বাধ্য কৰাইছে।

উপন্যাসখনত ধৰিত্ৰী মাতৃয়ে ক’বৰ দৰে ‘আমি নাৰীবোৰ অৱস্থাৰ দাস। বহুত ক্ষেত্ৰত
অৱস্থাই নকৰোঁ বুলি ভৱা কাম কৰিবলৈয়ো বাধ্য কৰায়’ — এই কথাষাৰ যেন সীতাৰ জীৱনত

সঁচা প্ৰমাণিত হৈছে। দেখা যায় ৰামচন্দ্ৰই সীতাক যজ্ঞস্থলীলৈ নিবলৈ দূত পঠিওৱা আৰু যজ্ঞৰ বাবে আৱশ্যক হোৱা পত্নীৰ স্থানত এটি সুবৰ্ণ সীতাৰ মূৰ্তি স্থাপন কৰাৰ কথা জানিব পাৰি মুহূৰ্তৰ বাবে সীতাৰ মন অনুশোচনাৰে দগ্ধ হৈছে। দুখ-বেজাৰ, অভিমান, আনন্দ তথা দাম্পত্য জীৱনৰ সকলোবোৰ মধুৰ স্মৃতিয়ে একেলগে আহি সীতাৰ অন্তৰত ভিৰ কৰিছেহি। ধৰিত্ৰী আৰু অগ্নী মাতৃৰ বাক্য পালন কৰি ৰামৰ আজ্ঞাক সন্মান জনাই সীতা সাহসেৰে যজ্ঞস্থলীলৈ ৰাওনা হৈছে। কিন্তু যেতিয়া সাৰথি সুমন্ত্ৰৰ পৰা জানিব পাৰিছে যে ৰামে স্বইচ্ছাৰে নহয় বৰঞ্চ বাণ্মিকীৰ অনুৰোধ ৰক্ষা কৰিবলৈহে সীতাক আমন্ত্ৰণ কৰি পঠাইছে তেতিয়া শোকে-অপমানে জৰ্জৰিত হৈ সীতাই ৰথৰপৰা জঁপিয়াই দিয়াৰ কথা চিন্তা কৰিছে। অৱশ্যে তেনে নকৰি অশান্ত মনক বুজনি দি ধৈৰ্যৰে সীতাই সম্ভাৱ্য পৰিস্থিতিৰ সৈতে মুখামুখি হ'বলৈ সাজু হৈছে। আকৌ, নৈমিষক্ষেত্ৰত উপস্থিত হৈ যেতিয়া সমগ্ৰ প্ৰজাগণে সীতাৰ আত্মশুদ্ধি আৰু সতীত্বৰ শপত গ্ৰহণ অনুষ্ঠান প্ৰত্যক্ষ কৰিবলৈ আগ্ৰহেৰে বৈ থকাৰ কথা জানিব পাৰিছে তেতিয়া সীতাই আসন্ন সংকটৰ উমান পাইছে। তথাপিও বিচলিত নহৈ মনক প্ৰবোধ দি পুনৰ এবাৰ অপমানিত হ'বলৈ সীতা প্ৰস্তুত হৈছে। এগৰাকী নাৰীৰ হৃদয়ক বাৰম্বাৰ এনে অপমানে কেনেকৈ বিদীৰ্ণ কৰিব পাৰে সেয়া সহজে অনুমেয়। এনে মানসিক নিৰ্যাতন প্ৰচণ্ড শাৰীৰিক আঘাততকৈ কোনো গুণে কম নহয়।

উপন্যাসখনৰ কাহিনীৰ শেষৰফালে দেখা যায় বাণ্মিকীয়ে যেতিয়া শোকে-সন্তাপে জৰ্জৰিত সীতাক ৰামৰ সন্মুখত থিয় কৰোৱাইছে তেতিয়া কৰ্কশ মাত্ৰেৰে ৰামচন্দ্ৰই মন্ত্ৰী সুমন্ত্ৰক উদ্দেশ্য কৈছে —

এওঁক মান কৰাই নববস্ত্ৰ আৰু অলংকাৰ পিন্ধাইহে ইয়ালৈ অনা উচিত আছিল।
মই তেওঁৰ প্ৰতি আকৃষ্ট আছিলো বাবেই দ্বিতীয় বিবাহৰ কথা এবাৰো নাভাবিলো।
বাৰু এতিয়া জানকীয়ে শুদ্ধাচাৰী আৰু সতীত্বৰ শপত লওক। (২০১)

ভাগ্যৰ অত্যাধিক প্ৰবঞ্চনা আৰু জীৱনৰ অনেক ঘাত-প্ৰতিঘাত অতিক্ৰম কৰি দুখ-বেজাৰত শিল হৈ পৰা সীতাই এতিয়া অন্যায়ৰ বিৰুদ্ধে যুঁজিবলৈ ভয় নকৰে। উপন্যাসখনত উপন্যাসিকাই ৰামৰ এনে মিমম আদেশৰ বিপৰীতে সীতাৰ জাগ্ৰত প্ৰতিবাদী সত্তাক দৃঢ়তাৰে থিয় কৰাইছে। অন্যায়ৰ বিৰুদ্ধে সৰব হৈ সীতাই ভাবিছে —

তেওঁৰ কথা শুনি মোৰ সমস্ত দেহৰ তেজ যেন একেলগে এঠাইত থুপ খালেহি
মোৰ তেনে লাগিল। মই মূৰৰ ওৰণি খহাই ৰামচন্দ্ৰলৈ চালো।...। তেওঁ হয়তো
মোৰ মুখত আগৰ লাজ লাজ ভাব, কমণীয়তা, কোমলতাৰ সলনি দেখা পালে
অন্যায়ৰ বিৰুদ্ধে প্ৰতিবাদ কৰিবলৈ শক্তি থকা এখন মুখ। মুখত দৃঢ়তাৰ চাপ।
...মই মোৰ ব্যৱহাৰেৰেই দেখুৱাম যে মই আগৰ সেই লেছকা সীতা নহয়। ময়ো
তেওঁক নিৰ্বাসন দিছোঁ অন্তৰৰপৰা। তেওঁ বুজক যে তেওঁ কৰা কাৰ্যবোৰৰ প্ৰতিবাদ
কৰিবলৈ বৰ্তমান মোৰ যথেষ্ট সাহস আছে। (২০২)

মনকৰিবলগীয়া যে ঋষি বাণ্মিকীয়েও সীতাৰ পবিত্ৰতাৰ সপক্ষে দিয়া যুক্তিক ৰামে বিশ্বাস কৰিছে, কিন্তু কেৱল লোক প্ৰবাদ মোচন কৰিবলৈকে সীতাই সতীত্বৰ শপত গ্ৰহণ কৰাটো উচিত বুলি মন্তব্য প্ৰকাশ কৰিছে। ৰামে বিশ্বাস কৰে যে সীতাৰ এনে কাৰ্যই সমগ্ৰ নাৰী

জাতিকে পুৰুষৰ দৃষ্টিত শীৰ্ষস্থানত উপনীত কৰাব আৰু যুগে যুগে সীতা এক বিৰল দৃষ্টান্ত হৈ ৰ'ব।

ৰামৰ এনে অযুক্তিকৰ মন্তব্য আৰু নিচাত্বক চিন্তাধাৰাই সীতাক দুগুণে উত্তেজিত কৰি তুলিছে। সমান্তৰালকৈ ৰামৰ আদেশ অমান্য কৰা বাবে অস্বস্তি অনুভৱ কৰা শাৰ্ভক কৌশল্যাৰ ৰহস্যজনক অভিব্যক্তি বুজিব পাৰিও সীতাৰ অন্তৰত শেলে বিস্ফাদি বিস্ফিছে। এবাৰলৈয়ো গৰ্ভাৱস্থাৰ সেই সময়ছোৱাত নিৰ্বাসিতা সীতাক দেখা কৰিবলৈ নহা কৌশল্যাৰ প্ৰতি চৰিত্ৰটোৰ মনত অভিমান উপজিছিল। তদুপৰি নৈমিষক্ষেত্ৰৰ এনে দুৰ্ভাগ্যজনক পৰিস্থিতিত কৌশল্যাৰ উদাসীন স্থিতিয়ে সীতাৰ মনৰ অভিমানক প্ৰচণ্ড ক্ষোভলৈ পৰ্যবসিত কৰিলে। দেখা যায় সেই অসহায় মুহূৰ্তত কেৱল বাল্মিকী আৰু শত্ৰুঘ্নইহে সীতাৰ সপক্ষে যুক্তি আগবঢ়াইছিল। সীতাই অত্যন্ত ৰূঢ়তাৰে ৰামক উদ্দেশ্যি কোৱা কথা কেইবাৰত চৰিত্ৰটোৰ নিজৰ প্ৰতি থকা বিশ্বাস আৰু দৃঢ়তা পৰিস্ফুট হৈছে। সীতাই শত্ৰুঘ্নক সুধিছে যে কোনজন স্বামীৰ সন্মুখত তেওঁ শপত গ্ৰহণ কৰিব? যিজন স্বামীয়ে অগ্নিপৰীক্ষাত কৃতকাৰ্য হোৱা পত্নীক সন্দেহ কৰে, যিজন স্বামীয়ে কাপুৰুষৰ দৰে নিজৰ গৰ্ভৱতী পত্নীক নিৰ্বাসন দিয়ে, যিজন স্বামীয়ে নিজ সন্তানৰ এবাৰো খবৰ নলৈ বাটৰ ভিক্ষাৰী হ'বলৈ এৰি দিয়ে — সেইজন স্বামীক মানৱৰ শাৰীত স্থান দিবলৈয়ো সীতাই ইতস্ততঃ বোধ কৰে। গতিকে তেনে এজন স্বামীৰ সন্মুখত দ্বিতীয়বাৰ নিজকে অপমানিত কৰিবলৈ সীতাই কোনোপধ্যেই শপত নোলোৱাৰ কথা স্পষ্টকৈয়ে ব্যক্ত কৰে।

আনহাতে দেখা যায় এগৰাকী নাৰীৰ এই সবল প্ৰতিবাদত স্তম্ভিত হোৱাৰ লগতে অত্যন্ত লজ্জিত অনুভৱ কৰি ব্ৰাহ্মণসকলে জনকনন্দিনীক ৰামৰ আদেশ মানি লৈ পবিত্ৰতাৰ প্ৰমাণ দিবলৈ পৰামৰ্শ দিছে। সেই পৰামৰ্শও অকাট্য যুক্তিৰে সীতাই সগৰ্বে প্ৰত্যাখান কৰিছে। তদুপৰি জগতত সমস্ত নাৰী জাতিৰ বাবে কঠোৰ নীতি-নিয়ম নিৰ্ধাৰণ কৰি, নাৰী বিদ্বেষী শ্লোক প্ৰবৰ্তন কৰাৰ বাবে জানকীয়ে ব্ৰাহ্মণসকলকো কঠোৰ ভাষাৰে নিন্দা কৰিছে।

অৱশেষত দেখা যায় লক্ষ্মণেও সীতাক কিয় এনেকৈ পুনৰ সতীত্বৰ শপত ল'বলৈ আদেশ দি সামাজিকভাৱে অপমানিত কৰিছে বুলি ভাতৃ ৰামক প্ৰশ্ন কৰিছে। কিন্তু ৰামে যি প্ৰত্যুত্তৰ আগবঢ়াইছে তাক শুনি সীতা হতভম্ব হৈ পৰিছে। লক্ষ্মণৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰত ৰামে এইদৰে কৈছে —

তেতিয়াৰ কথা বেলেগ আছিল। যোৱা বাৰ বছৰত সীতাৰ জীৱনত কি ঘটিছে
সেই বিষয়ে মই একো নাজানো। সেয়ে জানকীয়ে শপত ল'লে হয়তো মোৰ
তেওঁৰ ওপৰত বিশ্বাস আৰু আস্থা ঘূৰি আহিব। (২০৬)

ৰামৰ এই প্ৰত্যুত্তৰ শুনি উত্তেজনাৰ কাম্পিত সীতাই উপায়হীন হৈ যজ্ঞস্থলীত সমবেত ৰাইজক সম্বোধি নিজৰ ত্যাগ, নিষ্কলুষতা আৰু স্বামীপৰায়ণা মনোভাৱৰ প্ৰমাণ দিবলৈ বাধ্য হৈছে। ঔপন্যাসিকাই সুনিপুণতাৰে দেখুৱাইছে সকলোৰে সন্মুখত উচ্চস্বৰে সীতাই কৈ গৈছে কেনেকৈ নিৰ্দোষী হোৱাৰ স্বত্বেও ৰামে মিছা সন্দেহৰ বশৱৰ্তী হৈ নিৰ্দয়ভাৱে তেওঁক নিৰ্বাসন দিলে, কিমান দুখ-কষ্টৰে অকলশৰে মাতৃৰ সকলো দায়িত্ব পালন কৰি সন্তান দুটিক উপযুক্ত শিক্ষাৰে শিক্ষিত কৰি তুলিলে, নিৰ্বাসিতা হৈয়ো তেওঁ যে কোনোদিনে পৰ পুৰুষৰ কথা ক্ষণিকৰ বাবেও স্মৰণ কৰা

নাছিল, তদুপৰি এই বয়সত পুত্ৰৰ মৰ্যাদাৰ স্বাৰ্থ অথবা ৰাজৰাণী হোৱাৰ অভিপ্ৰায় যে সীতাৰ সমূলি নাই — এই সকলো কথা চৰিত্ৰটোৱে অকপটে প্ৰকাশ কৰিছে।

পুনৰ পবিত্ৰতাৰ পৰীক্ষা দি ৰামৰ বিশ্বাস জয় কৰিবলৈ সীতাৰ বিন্দুমাত্ৰও ইচ্ছা নাই। কিন্তু সেইবুলিয়েই স্বামীক জনমানসত হেয় প্ৰতিপন্ন কৰাটোও তেওঁৰ কাম্য নহয়। জনমে জনমে ৰামচন্দ্ৰৰ পত্নী হ'বলৈকে সীতাই বাঞ্ছা কৰে। উপন্যাসখনত সীতাৰ এনে মনোবাঞ্ছাই নাৰীৰ মহানুভৱেৰে চৰিত্ৰটো মহীয়ান কৰি তুলিছে।

উপন্যাসখনৰ পৰিশেষত দেখা পোৱা যায় ৰামে সীতাৰ জীৱনৰ সকলোবোৰ অন্যায়, অথন্তৰৰ দোষ মূৰ পাতি লৈছে যদিও সীতাই শপত গ্ৰহণ কৰাটো বাধ্যতামূলক বুলি অভিমত প্ৰকাশ কৰিছে। তেতিয়া সীতাই আৰু কথাত কথা নবঢ়াই আত্মবিশ্বাসেৰে শপত গ্ৰহণ কৰিবলৈ বাধ্য হৈছে। উপন্যাসখনত এই কথাৰ বৰ্ণনা কৰি ঔপন্যাসিকাই দেখুৱাইছে শপত বাক্য উচ্চাৰণ কৰি সীতাই এইদৰে কৈছে —

হে অযোধ্যাৰ জনগণ, যদি লৱ-কুশ ৰামৰ ঔৰসজাত সন্তান হয় তেনেহ'লে পৃথিৱী
বিদীৰ্ণ হওক।

মোৰ মনত যদি ৰামৰ বাহিৰে আন পুৰুষৰ কথাই ঠাই পোৱা নাছিল তেনেহ'লে
পৃথিৱী বিদাৰিত হ'ব।

যদি মই শুদ্ধ, মই যদি পবিত্ৰ, যদি মই সতী তেনেহ'লে এই ভূমি বিদীৰ্ণ হৈ খণ্ড
খণ্ড হওক। আই বসুমতীয়ে মোক তেওঁৰ কোলাত স্থান দিয়ক। (২০৭)

মনকৰিবলগা কথা এই যে জীৱনত অকল্পনীয়ভাবে বিভিন্ন পৰিস্থিতিত বিভিন্নজনৰ পৰা অন্তহীন মনোকষ্ট পাই আৰু অশেষ দুৰ্ভোগ ভুগি অৱশেষত সীতাই নিজৰ জীৱন উচৰ্গাৰে নিষ্কলুষতাৰ নিদৰ্শন দাঙি ধৰিছে। এই কথা স্মৰ্তব্য যে সীতাই ৰামক বিশ্বাস জন্মাবলৈ অথবা সতীত্বৰ প্ৰমাণ দিবলৈ শপত বাক্য উচ্চাৰণ কৰা নাছিল। কৰিছিল নিজৰ ওপৰত থকা অগাধ বিশ্বাস প্ৰতিপন্ন কৰিবলৈহে।

ডঃ মালিনীয়ে অভিনৱ দৃষ্টিভংগীৰে ৰামায়ণৰ সীতা চৰিত্ৰৰ অন্তৰ্লীণ মানসিক যন্ত্ৰণাক অনুধাৱন কৰি তেখেতৰ 'বিদেহ নন্দিনী' শীৰ্ষক উপন্যাসখনত সাৱলীলভাবে চৰিত্ৰটোৰ প্ৰতিবাদী সত্তাটো মূৰ্ত কৰি তুলিছে। উপন্যাসখনত সীতাৰ আত্মকথনেৰে ঔপন্যাসিকাই এগৰাকী নিৰ্যাতিতা নাৰীৰ জীৱনৰ দুৰ্দৰ্শা আৰু ইয়াৰ অন্তৰালৰ মনোভাৱনা তথা মনোবেদনাক বাস্তৱসন্মতভাবে ৰূপায়িত কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে।

৫.০০ উপসংহাৰ

৫.০১ সামগ্ৰিক মূল্যায়ন

'নিৰ্যাতন আৰু প্ৰতিবাদৰ আত্মকথন : ডঃ মালিনীৰ 'বিদেহ নন্দিনী' শীৰ্ষক বিষয়ৰ আলোচনাৰ অন্তত তলৰ সিদ্ধান্তকেইটাত উপনীত হ'ব পাৰি —

ক. *বিদেহ নন্দিনী* উপন্যাসত ডঃ মালিনীয়ে ৰামায়ণৰ কিংবদন্তীমূলক নাৰী চৰিত্ৰ সীতাৰ জীৱনৰ মৰ্মস্পৰ্শ বেদনাক অত্যন্ত বিশ্বাসযোগ্যকৈ বাস্তৱৰূপ দিবলৈ সক্ষম হৈছে।

- খ. দেখা যায় *বিদেহ নন্দিনী*ৰ সীতাইনাৰীৰ স্নেহময়ী, সহনশীল, পতিব্ৰতা, মৃদুভাষী আদি সকলোবোৰ গুণৰে অধিকাৰী হৈয়ো জীৱনৰ কঠিন মুহূৰ্তত মানসিকভাৱে সবল হৈ দৃঢ়তাৰে অন্যায়েৰ প্ৰতিবাদ কৰিছে। তদুপৰি অনাছতভাৱে জীৱনত লাভ কৰা প্ৰবঞ্চনা, অপমান তথা গ্লানিৰ বিপৰীতে সৰব হৈ আত্মসচেতনতাৰ পৰিচয় দাঙি ধৰিছে।
- গ. ডঃ মালিনীয়ে আধুনিক নাৰীৰ দৃষ্টিভংগীৰে চিত্ৰায়িত কৰা *বিদেহ নন্দিনী*ৰ সীতা হৈ পৰিছে সৰ্বকালৰ শোষিত, নিষ্পেষিত তথা নিৰ্যাতিতা নাৰীৰ প্ৰতিবাদী কণ্ঠস্বৰূপ।

গ্ৰন্থপঞ্জী :

মূলগ্ৰন্থ :

ড মালিনী। *বিদেহ নন্দিনী*। গুৱাহাটী : পূৰ্বাঞ্চল প্ৰকাশ, (২০০৯) ২০১৬। মুদ্ৰিত।

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 151-161

সৰল আৰু প্ৰতিবাদমুখৰ ‘আদি’ নাৰী : লুম্বেৰ দাইৰ নিৰ্বাচিত উপন্যাসৰ আধাৰত এটি বিচাৰ

ড° চিত্ৰজিৎ শইকীয়া

সহকাৰী অধ্যাপক, অসমীয়া বিভাগ, দুৰ্লীয়াজান মহাবিদ্যালয়, দুৰ্লীয়াজান

সংক্ষিপ্তসাৰ

অসমীয়া সামাজিক উপন্যাসৰ ইতিহাসত জনজাতীয় জীৱন আৰু সমাজ-সাংস্কৃতিক কেন্দ্ৰ কৰি ৰচনা কৰা উপন্যাসে সৃষ্টিশীল সাহিত্য-কৰ্ম হিচাপে এক বিশেষ স্থান দখল কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। অসমৰ জন-গাঁথনি বৈচিত্ৰ্যপূৰ্ণ আৰু তেওঁলোকৰ আচাৰ-ৰীতি, জীৱন-দৰ্শন বৈভৱশীল। অন্য অৰ্থত জনজাতিসকলৰ সামাজিক, অৰ্থনৈতিক আৰু সাংস্কৃতিক জীৱন অতি বৈচিত্ৰ্যপূৰ্ণ। এই বৈচিত্ৰ্যময় জীৱন পৰিক্ৰমা, ৰাজনৈতিক চিন্তা-চেতনা, আৰ্থ-সামাজিক সংঘাত, পৰম্পৰাগত ৰীতি-নীতি, ধৰ্মীয় বিশ্বাস-অবিশ্বাস, সংস্কাৰ-কুসংস্কাৰ তথা তেওঁলোকৰ ভাষা, সাহিত্য আদি বিভিন্ন দিশৰ প্ৰকাশ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ বিষয়। সেয়ে বহুকেইজন জনজাতীয়-অজনজাতীয় লেখকে নিজা সৃষ্টি আৰু প্ৰতিভাৰে জনজাতীয় জীৱনভিত্তিক উপন্যাস ৰচনা কৰি অসমীয়া সাহিত্যক সমৃদ্ধ কৰিছে। তেনে এজন জনজাতীয় মূলৰ লেখক হ’ল লুম্বেৰ দাই। অৰুণাচলৰ আদি জনজাতিৰ জাতীয় সংস্কৃতিৰ পটভূমিত পাঁচখনকৈ উপন্যাস লিখি লুম্বেৰ দায়ে অসমীয়া ভাষাত জনজাতীয় সমাজৰ পটভূমিত উপন্যাস ৰচনা কৰা পথিকৃৎ সাহিত্যিকৰ স্বীকৃতি লাভ কৰে। তেওঁ ৰচনা কৰা উপন্যাসকেইখন হৈছে — *পাহাৰৰ শিলে শিলে* (১৯৬১), *পথিবীৰ হাঁহি* (১৯৬৩), *মন আৰু মন* (১৯৬৮), *কইনাৰ মূল্য* (১৯৮২) আৰু *ওপৰ মহল* (২০০৩)।

লুম্বেৰ দাইৰ উপন্যাসৰ এটি উল্লেখযোগ্য দিশ হৈছে তেওঁৰ উপন্যাসত প্ৰতিফলিত হোৱা জনজাতীয় নাৰী মনৰ স্বৰূপ। জনজাতীয় সমাজত নাৰীৰ স্থান গুৰুত্বপূৰ্ণ। তেওঁলোকৰ সাংসাৰিক জীৱনত পুৰুষতকৈ নাৰীৰ দায়িত্ব আৰু কৰ্তব্য বহু বেছি। প্ৰকৃততে ক'বলৈ গ'লে নাৰীসকল পুৰুষতকৈ অধিক ক্ৰিয়াশীল। কিন্তু বাস্তৱ ক্ষেত্ৰত তেওঁলোক পুৰুষসৃষ্ট সমাজৰ দ্বাৰা অৱহেলিত আৰু প্ৰবঞ্চিত হৈ অহা দেখা যায়। নাৰীসকল যে কেৱল পুৰুষৰ ভোগৰ সামগ্ৰী নহয়, তেওঁলোকৰো যে নিজা এক অস্তিত্ব আছে, সমাজক নেতৃত্ব দিব পৰা ক্ষমতা আছে অথবা পুৰুষৰ দৰে নাৰীয়েও যে নিজৰ পৰিয়ালটোক সৰ্বাংগীনভাৱে চলাব পাৰে ইত্যাদি বিভিন্ন বাৰ্তা লুম্বেৰ দাইৰ উপন্যাসকেইখনে বহন কৰিছে। জনজাতীয় সমাজত পৰম্পৰাগতভাৱে চলি অহা বাল্যবিবাহ, নাৰী নিষ্পেষণ, যৌতুক প্ৰথা, গা-ধন লোৱা প্ৰথা, স্ত্ৰী-শিক্ষাৰ অভাৱ, কু-সংস্কাৰ আদি বিবিধ দিশৰ প্ৰসংগই লুম্বেৰ দাইৰ উপন্যাসকেইখনত ঠাই পাইছে। ত্যাগ আৰু মমতা, সৰলতা, কৰ্মশীলা, সেৱা আৰু সহনশীলতাৰ প্ৰতিমূৰ্তি ভাৰতীয় পৰম্পৰাবাদী নাৰীসকলৰপৰা মৰ্যাদা আৰু অধিকাৰৰ দাবীৰে সৰৱ নাৰী চৰিত্ৰলৈকে বিভিন্ন স্তৰৰ নাৰীমনৰ চিত্ৰ লুম্বেৰ দায়ে তেওঁৰ উপন্যাসত কলাত্মকভাৱে অংকন কৰিছে। এই গৱেষণা পত্ৰত লুম্বেৰ দাইৰ নিৰ্বাচিত উপন্যাস *পৃথিৱীৰ হাঁহি* আৰু *কইনাৰ মূল্য*ৰ বচা বচা নাৰী চৰিত্ৰৰ আধাৰত জনজাতীয় নাৰীমনৰ স্বৰূপ সম্পৰ্কে আলোকপাত কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰা হ'ব।

সূচক শব্দ : আদি, নাৰী চৰিত্ৰ, অৰুণাচল

০১.০০ প্ৰস্তাৱনা

০১.০১ বিষয় প্ৰৱেশ

অসমীয়া সামাজিক উপন্যাসৰ ইতিহাসত জনজাতীয় জীৱন আৰু সমাজ-সংস্কৃতিক কেন্দ্ৰ কৰি ৰচনা কৰা উপন্যাসে সৃষ্টিশীল সাহিত্য-কৰ্ম হিচাপে এক বিশেষ স্থান দখল কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। অসমৰ জন-গাঁথনি বৈচিত্ৰ্যপূৰ্ণ আৰু তেওঁলোকৰ আচাৰ-ৰীতি, জীৱন-দৰ্শন বৈভৱশীল। অন্য অৰ্থত জনজাতিসকলৰ সামাজিক, অৰ্থনৈতিক আৰু সাংস্কৃতিক জীৱন অতি বৈচিত্ৰ্যপূৰ্ণ। এই বৈচিত্ৰ্যময় জীৱন পৰিক্ৰমা, ৰাজনৈতিক চিন্তা-চেতনা, আৰ্থ-সামাজিক সংঘাত, পৰম্পৰাগত ৰীতি-নীতি, ধৰ্মীয় বিশ্বাস অবিশ্বাস, সংস্কাৰ - কু-সংস্কাৰ তথা তেওঁলোকৰ ভাষা, সাহিত্য আদি বিভিন্ন দিশৰ প্ৰকাশ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ বিষয়। সেয়ে বহুকেইজন জনজাতীয় - অজনজাতীয় লেখকে নিজা সৃষ্টি আৰু প্ৰতিভাৰে জনজাতীয় জীৱনভিত্তিক উপন্যাস ৰচনা কৰি অসমীয়া সাহিত্যক সমৃদ্ধ কৰিছে। তেনে এজন জনজাতীয় মূলৰ লেখক হ'ল লুম্বেৰ দাই। অৰুণাচলৰ আদি জনজাতিৰ জাতীয় সংস্কৃতিৰ পটভূমিত পাঁচখনকৈ উপন্যাস লিখি লুম্বেৰ দায়ে অসমীয়া ভাষাত জনজাতীয় সমাজৰ পটভূমিত উপন্যাস ৰচনা কৰা পথিকৃৎ সাহিত্যিকৰ স্বীকৃতি লাভ কৰে। তেওঁ ৰচনা কৰা উপন্যাসকেইখন হৈছে— *পাহাৰৰ শিলে শিলে* (১৯৬১), *পৃথিৱীৰ হাঁহি* (১৯৬৩), *মন আৰু মন* (১৯৬৮), *কইনাৰ মূল্য* (১৯৮২) আৰু *ওপৰ মহল* (২০০৩)।

লুম্বেৰ দাইৰ উপন্যাসৰ এটি উল্লেখযোগ্য দিশ হৈছে তেওঁৰ উপন্যাসত প্ৰতিফলিত হোৱা জনজাতীয় নাৰী মনৰ স্বৰূপ। জনজাতীয় সমাজত নাৰীৰ স্থান গুৰুত্বপূৰ্ণ। তেওঁলোকৰ সাংসাৰিক জীৱনত পুৰুষতকৈ নাৰীৰ দায়িত্ব আৰু কৰ্তব্য বহু বেছি। প্ৰকৃততে ক'বলৈ গ'লে নাৰীসকল পুৰুষতকৈ অধিক ক্ৰিয়াশীল আৰু সক্ৰিয়। কিন্তু বাস্তৱ ক্ষেত্ৰত তেওঁলোক পুৰুষসৃষ্ট সমাজৰ দ্বাৰা অৱহেলিত আৰু প্ৰবঞ্চিত হৈ অহা দেখা যায়। নাৰীসকল যে কেৱল পুৰুষৰ ভোগৰ সামগ্ৰী নহয়, তেওঁলোকৰো যে নিজা এক অস্তিত্ব আছে, সমাজক নেতৃত্ব দিব পৰা ক্ষমতা আছে, অথবা পুৰুষৰ দৰে নাৰীয়েও যে নিজৰ পৰিয়ালটোক সবাংগীনভাৱে চলাব পাৰে ইত্যাদি বিভিন্ন বাৰ্তা লুম্বেৰ দাইৰ উপন্যাসকেইখনে বহন কৰিছে। জনজাতীয় সমাজত পৰম্পৰাগতভাবে চলি অহা বাল্যবিবাহ, নাৰী নিষ্পেষণ, যৌতুক প্ৰথা, গা-ধন লোৱা প্ৰথা, স্ত্ৰী-শিক্ষাৰ অভাৱ, কু-সংস্কাৰ আদি বিবিধ দিশৰ প্ৰসংগই লুম্বেৰ দাইৰ উপন্যাসকেইখনত ঠাই পাইছে। ত্যাগ আৰু মমতা, সৰলতা, কৰ্মশীলা, সেৱা আৰু সহনশীলতাৰ প্ৰতিমূৰ্তি ভাৰতীয় পৰম্পৰাবাদী নাৰীসকলৰপৰা মৰ্যাদা আৰু অধিকাৰৰ দাবীৰে সৰৱ নাৰী চৰিত্ৰলৈকে বিভিন্ন স্তৰৰ নাৰীমনৰ চিত্ৰ লুম্বেৰ দায়ে তেওঁৰ উপন্যাসত কলাত্মকভাবে অংকন কৰিছে। এই অধ্যয়নত লুম্বেৰ দাইৰ নিৰ্বাচিত উপন্যাস *পৃথিৱীৰ হাঁহি* আৰু *কইনাৰ মূল্য*ৰ বচা বচা নাৰী চৰিত্ৰৰ আধাৰত জনজাতীয় নাৰীমনৰ স্বৰূপ সম্পৰ্কে আলোকপাত কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰা হৈছে।

০১.০২ অধ্যয়নৰ উদ্দেশ্য

‘সৰল আৰু প্ৰতিবাদমুখৰ ‘আদি’ নাৰী : লুম্বেৰ দাইৰ নিৰ্বাচিত উপন্যাসৰ আধাৰত এটি বিচাৰ’ শীৰ্ষক প্ৰস্তাৱিত গৱেষণা পত্ৰত লুম্বেৰ দাইৰ দুখন গুৰুত্বপূৰ্ণ উপন্যাস *পৃথিৱীৰ হাঁহি* আৰু *কইনাৰ মূল্য*ক নিৰ্বাচন কৰি লোৱা হৈছে। উক্ত উপন্যাস দুখনৰ নাৰী চৰিত্ৰৰ মাজেৰে কেনেকৈ অৰুণাচলৰ ‘আদি’ নাৰীৰ স্বৰূপ প্ৰতিভাত হৈছে তাক বিচাৰ কৰাটোৱেই এই আলোচনা-পত্ৰ (Seminar Paper)ৰ মূল অভিষ্ট।

০১.০৩ অধ্যয়নৰ পদ্ধতি

প্ৰস্তাৱিত গৱেষণা পত্ৰৰ বাবে নিৰ্বাচিত বিষয়ৰ স্বৰূপ প্ৰকাশ কৰিবলৈ বিশ্লেষণাত্মক পদ্ধতি (Analytical Method) গ্ৰহণ কৰা হ’ব।

গৱেষণা পত্ৰখনৰ প্ৰণালীবদ্ধতাৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি প্ৰস্তাৱনাকে ধৰি চাৰিটা অধ্যায়ত সমগ্ৰ অধ্যয়নকৰ্মক ভাগ কৰি লোৱা হৈছে।

০১.০৪ অধ্যয়নৰ পৰিসৰ আৰু সামগ্ৰী

লুম্বেৰ দাইৰ দুখন নিৰ্বাচিত উপন্যাসৰ আধাৰত অৰুণাচলৰ ‘আদি’ নাৰীৰ স্বৰূপ বিচাৰ কৰা এই অধ্যয়নৰ মূল বিষয়। সেয়েহে লেখকজনৰ অন্যান্য সাহিত্য-কৰ্ম সম্পৰ্কীয় বিচাৰ এই অধ্যয়নে সামৰি নলয়।

অধ্যয়নত আগবাঢ়োঁতে মূল উপন্যাসকেইখনৰ লগতে গৌণ উৎসৰো সহায় লোৱা হৈছে।

০২.০০ লুম্বেৰ দাইৰ নিৰ্বাচিত উপন্যাস দুখনৰ পৰিচয়

০২.০১ পৃথিৱীৰ হাঁহি

অৰুণাচল প্ৰদেশৰ আদি জনজাতীয় সমাজৰ পটভূমিত ৰচনা কৰা এটি প্ৰেমৰ কাহিনীয়েই হৈছে লুম্বেৰ দাইৰ পৃথিৱীৰ হাঁহি উপন্যাসৰ মূল উপজীৱ্য। এই প্ৰেমৰ কাহিনীটোকে বিভিন্ন আনুষংগিক সৰু-বৰ ঘটনাৰে গ্ৰহণ কৰা হৈছে। গাঁৱৰ গণ্য-মান্য চহকী লোক মিংকাৰৰ পুতেক কাৰদুগে আজলী গচিৰ সৌন্দৰ্যত মুগ্ধ গৈ তাইক আদি সমাজৰ নিৰ্দিষ্ট প্ৰথামতে পত্নীৰূপে গ্ৰহণ কৰে। কিন্তু সুন্দৰী নাৰীৰ প্ৰতি দুৰ্বল কাৰদুগৰ গচিৰ প্ৰতি থকা মোহ সাময়িকহে আছিল। গচিৰ লগত বিবাহ পাশত আবদ্ধ হোৱাৰ পাছত কাৰদুগ তাইৰ বান্ধৱী লিয়িৰ প্ৰতি আসক্ত হয় আৰু লিয়িক প্ৰেয়সীৰূপে পাবলৈ কামনা কৰে। গচিক বিয়া কৰোৱাৰ আগতেও কাৰদুগে কাৰপুং নামৰ গচিৰ আন এগৰাকী বান্ধৱীৰ লগত অবৈধ শাৰীৰিক সম্পৰ্ক কৰি তাইক অন্তঃসত্তা কৰিছিল। এইবাৰো গচিৰ প্ৰতি থকা সাময়িক মোহ আঁতৰি যোৱাত কাৰদুগ লিয়িৰ প্ৰতি আকৃষ্ট হয়। কিন্তু গচিক এৰিব নোৱাৰিলে লিয়িক লাভ কৰা সম্ভৱ নহয়। সেয়ে কাৰদুগে গচিৰ বদনাম উলিয়াবলৈ সুৰুঙা বিচাৰি ফুৰিবলৈ ধৰিলে। লিয়িয়ে বাংকঙ নামৰ আন এজন যুৱকক ভাল পাইছিল। গচিয়ে এই কথা জানিছিল আৰু সেয়ে তাই লিয়ি আৰু লিয়িৰ ককায়েক লিবৰ উপকাৰৰ কথা ভাবি বাংকঙৰ কাষ চাপি তেওঁক অনুৰোধ কৰিছিল যাতে লিয়িক তেওঁ বিয়া কৰায় আৰু ভনীয়েকক লিবলৈ বিয়া দিয়ে। এই বিষয়ে গচিয়ে দুদিন ৰাতি বাংকঙক লগ ধৰি কথা পাতে। কাৰদুগে এই সুযোগৰ পূৰ্ণ ব্যৱহাৰ কৰি অপপ্ৰচাৰ চলায় যে গচি বাংকঙৰ লগত বিয়া সোমাব খোজে। এই সুবিধাতে কেবাং মাতি কাৰদুগে গচিক এৰাৰ বুদ্ধি কৰে। ইতিমধ্যে নিজ উদ্দেশ্য সিদ্ধিৰ বাবে কাৰদুগে লিয়িৰ ককায়েক লিবকো কৌশলেৰে নিজৰফলীয়া কৰি ল'বলৈ প্ৰয়াস কৰে আৰু সুবিধা উলিয়াই ভৈয়ামৰ ডিবৰু চহৰত এৰি থৈ যায়হি। গচিৰ লগত কাৰদুগৰ সম্পৰ্ক থাকিব নে নাথাকে তাৰ বিচাৰ কৰিবলৈ পৰৱৰ্তী সময়ত যেতিয়া কেবাং বহিল তেতিয়া লিয়িয়ে কাৰদুগৰ সমস্ত অভিপ্ৰায় ৰাইজৰ আগত অকপটে ব্যক্ত কৰি গচিৰ নিৰ্দোষিতা প্ৰমাণ কৰে। কাৰদুগে খঙত লিয়িক হিংস্ৰভাবে আক্ৰমণ কৰে যাৰ ফলত লিয়ি মূৰ্ছা গৈ মৃত্যুমুখত পৰে। একমাত্ৰ ভনীয়েকৰ বাবে অনাহাৰে ডিবৰুৰ পৰা বাটকুৰি বাহি আহি লিবই লিয়িক সেই অৱস্থাত পায়হি। এক সন্ধ্যাত পৰিৱেশত পৃথিৱীৰ হাঁহি উপন্যাসখনৰ কাহিনীৰো ইমানতে পৰিসমাপ্তি ঘটে। পৃথিৱীৰ হাঁহি উপন্যাসৰ মূল জুমুঠি এটি প্ৰেমৰ কাহিনী যদিও উপন্যাসিকে আদিসকলৰ সামাজিক-সাংস্কৃতিক বিভিন্ন দিশৰো যথাসম্ভৱ সহজ-সৰল বৰ্ণনা উপন্যাসখনত দিছে।

০২.০২ কইনাৰ মূল্য

আদি সমাজত ক্ৰমশঃ গা কৰি উঠা নতুন আৰু পুৰণি মূল্যবোধৰ সংঘাত কইনাৰ মূল্য উপন্যাসৰ মূল বিষয়বস্তু। উপন্যাসখনত পৰম্পৰাগত কু-সংস্কাৰ আৰু ৰক্ষণশীলতাৰ আৱৰ্তত ক্ৰমশঃ নিঃশেষ হৈ যাব ধৰা ব্যক্তি আৰু সমাজ জীৱনে কেনেকৈ পৰিৱৰ্তনকামী নতুন চাম শিক্ষিত লোকৰ প্ৰচেষ্টাত মুক্তিৰ সন্ধান কৰিব পাৰে সেই কথা বাল্যবিবাহৰ প্ৰসংগ অৱতাৰণা কৰি মনোগ্ৰাহীকৈ প্ৰকাশ কৰা হৈছে। কাৰঙমে প্ৰচলিত ৰীতি অনুসৰি নিজৰ জীয়েক গুমবাক

তেনেই কেঁচুৰা অৱস্থাতে মিন্দাকৰ পুতেক দাকতলৈ বেচি থৈছিল। গুমবা চহৰৰ হোষ্টেলত থাকি পঢ়া-শুনা কৰা ছোৱালী। দেউতাকে যেতিয়া তাইক উপযুক্ত সময়ত দৰা-ঘৰলৈ যোৱাৰ কথা কৈছে তেতিয়া গুমবাই সমাজৰ এই অন্যায়কৰ পৰম্পৰাৰ বিৰুদ্ধে তীব্ৰ বিদ্ৰোহ ঘোষণা কৰিছে। কিন্তু উপন্যাসখনৰ কাহিনী অনুসৰি মিন্দাকৰ ঘৰৰ মানুহে গুমবাক স্কুলৰপৰা বলপূৰ্বকভাৱে লৈ গৈছে। অৱশ্যে শহুৰেকৰ ঘৰৰ মানুহৰ পাশৰিক অত্যাচাৰৰ প্ৰতিবাদ কৰি গুমবাই দাকতৰ পত্নী হোৱাৰপৰা বিৰত আছে। অৱশেষত শিক্ষিত যুৱক মিনজুম আৰু গুমবাৰ লগৰীয়া কেইজনমানৰ প্ৰচেষ্টাত কাৰগুমে নিজৰ ভুল বুজিব পাৰি গুমবাৰ দাম ঘূৰাই দিবলৈ মান্তি হৈছে। মৃতপ্ৰায় অৱস্থাত গুমবাক মিন্দাকহঁতৰ ঘৰৰপৰা ঘূৰাই আনি কাৰগুমে পৰিৱৰ্তনকামী দৃষ্টিভংগীৰ পোষকতা কৰিছে। উপন্যাসখনৰ শেষত গুমবাৰে বিজয় ঘোষিত হৈছে। মানৱীয়তাৰ চূড়ান্ত অৱক্ষয়ৰ নিদৰ্শন *কইনাৰ মূল্য* উপন্যাসত গুমবাৰ প্ৰতিবাদৰ জৰিয়তে লেখকে দেখুৱাইছে শিক্ষাই কেনেকৈ সমাজৰ অন্ধসংস্কাৰ, কু-নীতি ধ্বংস কৰিবলৈ ব্যক্তিক শক্তি যোগায়। গুমবাৰ প্ৰতিবাদে সমাজখনৰ পৰম্পৰাৰ ভেটিটো কঁপাই তুলিবলৈ সক্ষম হৈছে।

০৩.০০ পৃথিৱীৰ হাঁহি আৰু কইনাৰ মূল্য উপন্যাসৰ আধাৰত অৰুণাচলৰ সৰল আৰু প্ৰতিবাদমুখৰ ‘আদি’ নাৰীৰ স্বৰূপ বিচাৰ

লুস্মেৰ দাইৰ অন্যতম সফল উপন্যাসখন হৈছে *পৃথিৱীৰ হাঁহি*। উপন্যাসখনৰ নিৰ্বাচিত নাৰী চৰিত্ৰ গচি, কাৰপুং, লিয়ি আৰু অয়িৰ মাজেৰে সামগ্ৰিকভাৱে জনজাতীয় নাৰীৰ সৰলতা, ধৈৰ্য, সহানুভূতিশীল মনোভাৱ, কষ্টসহিষ্ণুতা, কৰ্মতৎপৰতা, সাহস তথা স্পষ্টবাদিতা, নাৰীৰ স্বভাৱজাত প্ৰতিহিংসা পৰায়ণতা ইত্যাদি দিশবোৰৰ প্ৰতিফলন ঘটিছে।

পৃথিৱীৰ হাঁহি উপন্যাসত গচি চৰিত্ৰটোৰ মানসিক অন্তৰ্দ্বন্দ্বক কেন্দ্ৰ কৰিয়ে কাহিনীয়ে অগ্ৰগতি লাভ কৰিছে। গচি সহজ-সৰল ধৈৰ্যশীল জনজাতীয় নাৰীৰ প্ৰতীক। প্ৰত্যেকগৰাকী নাৰীৰ দৰেই গচিয়েও যৌৱনৰ মধুৰ ক্ষণত কাৰদুগৰ সৈতে বিয়াৰ সপোন দেখিছে। ‘আদি’ জনজাতীয় ৰীতি অনুসৰি কাৰদুগৰ সৈতে প্ৰাক্-বৈবাহিক সম্পৰ্কও স্থাপন কৰিছে। কিন্তু সৰলা গচিৰ জীৱনলৈ কাৰদুগৰ কু-অভিসন্ধিয়ে অন্তহীন যন্ত্ৰণা কঢ়িয়াই আনিছে। কাৰদুগৰ প্ৰতাৰণাৰ বলি হৈ গচি যেন মানসিকভাৱে ভাগি পৰিছে। বান্ধৱী লিয়িৰ বাবে দৰা বন্দোৱস্ত কৰিবলৈ গৈ আজলী গচি কাৰদুগৰ ষড়যন্ত্ৰৰ বলি হৈছে। আচলতে কাৰদুগে গচিক এৰিব বিচাৰিছিল। লিয়িলৈ বাংকঙক দৰা হিচাপে বিচাৰি গচিয়ে দুদিন ৰাতি বাংকঙৰ সৈতে গোপনে আলোচনা কৰিবলৈ যোৱা কথাটোকে কাৰদুগে গচিৰ চৰিত্ৰহীন কাৰ্য বুলি সমাজত প্ৰতিপন্ন কৰিছে। কাৰদুগৰ এনে ঘৃণনীয় কাৰ্যক গচিয়ে নিৰ্বিবাদে গ্ৰহণ কৰি লৈছে যদিও মানসিকভাৱে গচি যেন মৰ্মাহত হৈছে। নিজে সৰ্বস্ব হেৰুৱায়ো বাস্তৱ পৃথিৱীৰ সংঘাত আৰু কঠিনতাক নিৰ্বিবাদে গ্ৰহণ কৰি লোৱা গচিয়ে কাৰদুগৰ বিৰুদ্ধে কোনোধৰণৰ প্ৰতিশোধ লোৱাৰ চেষ্টা কৰা নাই। ইয়াতে চৰিত্ৰটোৰ ধৈৰ্যশীল মনোভাৱৰ উমান পোৱা যায়। কাৰদুগে পৰিত্যাগ কৰাৰ কথা জানিব পাৰি গচিয়ে ভাবিছে —

... এৰিবৰ মন গ’ল, মোক এৰিবৰ মন গ’ল তাৰ। সেইবাবে মই বেয়া, মোৰ চৰিত্ৰ বেয়া।... তাৰ পুনৰ প্ৰৱেশ অগ্ৰাহ্য কৰিব নেকি তাই ? নে চকুলোসনা হাঁহিৰে

আদৰি ল'ব ? ... সি বেয়া হওক, যিমানেই বেয়া হওক, তথাপি সি মোৰ পতি।

মই তাক এৰি দিয়া নাই। (পৃথিৱীৰ হাঁহি ৯৫)

এনেদৰে গচিয়ে বিবেক দংশনত ভুগিছে। পীড়িত হৈছে তাইৰ শোকাকুল হৃদয়। জীৱনৰ নিষ্ঠুৰতাই চৰিত্ৰটোক যেন বাস্তৱ পৃথিৱীৰ কদৰ্য্য ৰূপটোৰ সৈতে পৰিচয় কৰাই দিছে। যাৰ ফলত সৰলমনা গচিয়ে হিংসা কৰিবলৈ শিকিছে; স্পষ্টবাদী হ'বলৈ শিকিছে। সেইকাৰণে কাৰদুগৰ সৈতে থকা কাৰপুঙৰ পূৰ্বৰ অবৈধ সম্পৰ্কৰ কথা জানিব পাৰি ক্ষোভত উদ্বেজিত হৈ গচিয়ে কাৰপুঙক গালি পাৰি খেদি পঠাইছে। মিছা অপবাদে গচিক সমাজৰ চকুত ব্যভিচাৰিণী বুলি প্ৰমাণিত কৰিছে যদিও উপন্যাসখনৰ শেষৰফালে উপন্যাসিকে বান্ধৱী লিগিৰ সাহসী পদক্ষেপ আৰু ত্যাগৰ যোগেদি গচি যে দুশ্চৰিত্ৰা নহয় সেই কথা কেবাঙৰ সন্মুখত প্ৰতিষ্ঠা কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে।

আদি জনজীৱনত নাৰীয়ে কৰ্মক্ষেত্ৰত গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰে। দৈনন্দিন জীৱনত নাৰীৰ সহায়ৰ অবিহনে ঘৰ এখন সুচাৰুৰূপে পৰিচালনা কৰা অসম্ভৱ। আদি নাৰীসকলে পুৰাই উৰালত ধান বানে, ঘৰৰ কাম বন কৰি দিনটো পথাৰৰ কাম কৰে। সন্ধিয়ালৈ খৰি-মাৰি গোটাই ঘৰলৈ আহে। তদুপৰি গাহৰি, মেথোনক দানা দিয়া কামো মহিলাসকলেই কৰে। লুম্বৰ দাইৰ উপন্যাসত নাৰীৰ অফুৰন্ত কৰ্মপটুতাৰ বৰ্ণনা পোৱা যায়। তাত বোৱা, কাপোৰত বিভিন্ন জ্যামিতিক আৰ্হিৰ ফুল বহু আদি কাৰ্যতো আদি নাৰীসকলৰ কৰ্মপটুতাৰ পৰিচয় ফুটি উঠিছে। গচি চৰিত্ৰটোৰ মাজেৰেও জনজাতীয় নাৰীৰ কৰ্মতৎপৰতাৰ আভাস পাব পাৰি। উপন্যাসখনত দেখা যায় গচিয়ে কাৰপুং, লিগিহঁতৰ লগত খেতিৰ বাবে হাবি মুকলি কৰিছে, নৈৰ পৰা পানী আনিছে, হোৱাত খৰি কঢ়িয়াইছে। তদুপৰি ঘৰৰ বিভিন্ন কাম কৰা, সুঁতা কটা, কাপোৰ বোৱা, উৰালত ধান বনা ইত্যাদিয়ে গচিৰ কৰ্মব্যস্ত জীৱনৰ কথাকে সূচায়।

পৃথিৱীৰ হাঁহি উপন্যাসৰ আন এটি নাৰী চৰিত্ৰ হৈছে কাৰপুং। কাৰপুং গচিৰ বান্ধৱী। আদি গাভৰুৰ সহজাত সৰলতা কাৰপুং চৰিত্ৰটো বিদ্যমান। উপন্যাসখনত উপন্যাসিকে কাৰপুং চৰিত্ৰটোক সহানুভূতিশীল, কষ্টসহিষ্ণু, কৰ্মশীলা, স্পষ্টবাদী নাৰীৰ ৰূপতে অংকন কৰিছে। অৱশ্যে উপন্যাসখনত দেখিবলৈ পোৱা কাৰপুঙৰ স্বভাৱজাত প্ৰতিহিংসা পৰায়ন মনোভাৱে চৰিত্ৰটোৰ অন্য এটা দিশো পোহৰলৈ আনিছে। উপন্যাসখনত দেখা যায় গচিৰ সৈতে কাৰদুগৰ বিয়া বন্দোৱন্ত হোৱাৰ পূৰ্বে ঘটনাৰ পাকচক্ৰত পৰি কাৰদুগৰ সৈতে কাৰপুঙৰ অবৈধ শাৰীৰিক সম্পৰ্ক ঘটিছে, যাৰফলত তাই অন্তঃসত্ত্বা হৈছে। কিন্তু কাৰদুগৰ সৈতে তাইৰ বিবাহ সম্ভৱপৰ নহ'ল। পিছত যেতিয়া গচিৰ লগত কাৰদুগৰ বিয়া ঠিক হোৱাৰ কথা কাৰপুঙে জানিব পাৰিছে তেতিয়া তাই স্বাভাৱিকতে প্ৰতিহিংসাপৰায়ণ হৈ উঠিছে। প্ৰতিশোধৰ তাড়নাত কাৰপুঙে বান্ধৱী গচিৰ মিছা বদনাম উলিয়াই গোপনে তাইৰ বিবাহ বিচ্ছেদৰ বাবে ষড়যন্ত্ৰ কৰিছে। যাতে ইয়াৰ জৰিয়তে তাই কাৰদুগৰ প্ৰতাৰণাৰ প্ৰতিশোধ ল'ব পাৰে। কিন্তু পৰৱৰ্তী সময়ত কাৰদুগৰ প্ৰতিহিংসাই যেতিয়া গচিৰ জীৱন যন্ত্ৰণাকাতৰ কৰি তোলাৰ কথা কাৰপুঙে জানিব পাৰিছে তেতিয়া তাৰ বাবে তাই নিজকে অপৰাধী যেন বোধ কৰিছে। নাৰীসুলভ সহানুভূতিশীলতাৰে কাৰপুঙে গচিৰ বেদনা উপলব্ধি কৰি নিজৰ ভুলৰ বাবে আত্মগ্লানিত ভুগিছে। অৱশেষত তীৰ

আত্মদহনৰ পৰা অব্যাহতি পাবলৈ কাৰপুঙে কাৰদুগৰ লগত ঘটা গুপ্ত প্ৰণয়ৰ কথা গচিৰ সন্মুখত অকপটে ব্যক্ত কৰিছে। স্পষ্টভাৱে কাৰপুঙে স্বীকাৰ কৰিছে কিদৰে কাৰদুগৰ প্ৰতাৰণাৰ প্ৰতিশোধ ল'বলৈকে তাই গচিৰ জীৱনলৈ মিছা দুৰ্গাম কঢ়িয়াই আনিলে। কিন্তু শেষত নিজৰ অপকৰ্মৰ বাবে কৰা অনুতাপ আৰু অকপট স্বীকাৰোক্তিৰে কাৰপুং চৰিত্ৰটো মহীয়ান কৰি তুলিছে।

জনজাতীয় নাৰীসুলভ কৰ্মব্যস্ততা কাৰপুং চৰিত্ৰটো বিদ্যমান। উপন্যাসখনত কাৰপুঙে বান্ধৱী গচি, লিয়িৰ লগত খেতিৰ বাবে হাবি মুকলি কৰা, খৰি সংগ্ৰহ কৰা, চুঙাত ভৰাই নৈৰপৰা পানী অনা ইত্যাদি কাৰ্যই জনজাতীয় নাৰীৰ কৰ্মময় জীৱনৰ আভাস দিয়ে।

লিয়ি *পৃথিৱীৰ হাঁহ* উপন্যাসৰ আন এটা আকৰ্ষণীয় নাৰী চৰিত্ৰ। উপন্যাসিকে লিয়ি চৰিত্ৰটোক সৰল, শান্তিপ্ৰিয়, সহানুভূতিশীল আৰু কৰ্মশীল নাৰী হিচাপে অংকন কৰিছে। ইয়াৰ সমান্তৰালকৈ সাহস তথা স্পষ্টবাদিতাৰ লগতে লিয়ি চৰিত্ৰত চতুৰতাও বিদ্যমান। লিয়ি গচিৰ এজনী ভাল বান্ধৱী। গচিৰ যন্ত্ৰণা দেখি লিয়িয়েও দুখ অনুভৱ কৰিছে। গচিৰ দুখ-যন্ত্ৰণা লাঘৱ কৰি দিব পৰা নাই যদিও লিয়িয়ে কেবাঙৰ বিচাৰ অনুষ্ঠানত গচিৰ সৈতে হোৱা অন্যায়াৰ বিপক্ষে থিয় দিবলৈ মনে মনে সাজু হৈছে। গচিয়ে এই কথা উপলব্ধি কৰিব পাৰে যে কেবাঙৰ দৰে বিচাৰ অনুষ্ঠানেও বহুসময়ত উচিত বিচাৰ কৰাৰ পৰা বিৰত থাকে। ক্ষমতাশালী লোকৰ প্ৰৰোচনাত কেবাঙৰ সিদ্ধান্ত যে কেতিয়াবা পূৰ্বপৰিকল্পিত হয় সেই কথা লিয়িয়ে অনুমান কৰিব পাৰে। সেইবাবে গচিৰ বিৰুদ্ধে কাৰদুগে কেবাঙত গোচৰ দিয়াৰ কথা জানিব পাৰি লিয়িয়ে অন্যায়াৰ বিপক্ষে থিয় হ'বলৈ প্ৰস্তুত হৈছে। উপন্যাসখনত দেখা যায় লিয়িয়ে কাৰদুগক ভালপোৱাৰ ভাও ধৰি কৌশলেৰে তথা চতুৰতাৰে তাৰপৰা গচিৰ বিৰুদ্ধে ৰচা যড়যন্ত্ৰৰ কথা জানিবলৈ চেষ্টা কৰিছে। তাই জানিবলৈ সক্ষম হৈছে কিদৰে কাৰদুগে কেবাঙৰ বৰমূৰীয়াবোৰক হাত কৰি গচিৰ বিৰুদ্ধে ফন্দি পাতিছে। যথা সময়ত কেবাঙত গচিৰ পক্ষৰ সাক্ষী দিবলৈ বুলি আগবাঢ়ি আহি লিয়িয়ে সাহসেৰে ৰাইজৰ সন্মুখত কেবাঙৰ প্ৰকৃত স্বৰূপ দাঙি ধৰিছে। এজনী সাধাৰণ ছোৱালী হৈয়ো সাহসেৰে নিজৰ মনোভাব ব্যক্ত কৰি চৰিত্ৰটোৱে বুধিমত্তাৰ পৰিচয় দিছে। কেবাঙত সকলো ৰাইজৰ আগত স্পষ্টভাৱে লিয়িয়ে কেবাঙক সমালোচনা কৰাৰ দুঃসাহস কৰিছে। কিন্তু লিয়িৰ এনে পদক্ষেপে তাইক নিৰ্মম বিপৰ্যয়ৰ মাজলৈ ঠেলি পঠিয়াইছে। কেবাঙত কাৰদুগৰ কু-অভিসন্ধিৰ কথা মুকলিকৈ ব্যক্ত কৰা বাবে কাৰদুগৰ হাতত লিয়িয়ে নিষ্ঠুৰভাবে প্ৰাণ হেৰুৱাব লগা হৈছে।

একমাত্ৰ ককায়েক লিবৰ সৈতে বাস কৰা লিয়িয়ে ঘৰৰ সকলো দায়িত্ব মূৰ পাতি লোৱাৰ উপৰিও খেতি-পথাৰৰ কামবোৰো অকলেই চম্ভালিব লগা হয়। এইবোৰৰ উপৰিও গাহৰি মেথোনক দানা দিয়া, কুকুৰা প্ৰতিপালন কৰা, কপোৰ বোৱা আদি প্ৰতিটো কামেই সুচাৰুৰূপে কৰি যোৱা লিয়ি চৰিত্ৰটোৱে নাৰীৰ কৰ্মদক্ষতা তথা দায়িত্বশীলতাৰ নিদৰ্শন দাঙি ধৰে।

উপন্যাসখনৰ অন্য এটি মনোৰম নাৰী চৰিত্ৰ হৈছে অয়ি। অয়ি গচিৰ ভনীয়েক। গচিৰ তুলনাত অয়ি অলপ চঞ্চল স্বভাৱৰ। অয়ি চৰিত্ৰটোও অতি সৰল মনৰ। বায়েক-ভিনিহিয়েকৰ সম্পৰ্কৰ সংঘাতৰ বিষয়ে অয়ি অজ্ঞাত। কাৰদুগ সিহঁতৰ ঘৰত শুবলৈ অহা কেইদিন তাৰ

সৈতে হাঁহি-ধেমালি কৰি, তাৰ মুখৰপৰা সাধু শূনি সময় পাৰ কৰা অয়িৰ বাবে কাৰদুগৰ আগমন অত্যন্ত সুখকৰ। কিন্তু হঠাৎ ভিনিহিয়েক সিহঁতৰ ঘৰলৈ নহা হোৱা কথাটো অয়িয়ে সহজভাবে ল'ব পৰা নাই। সেইবাবে কাৰদুগ সিহঁতৰ ঘৰলৈ নহাৰ কাৰণ সুধিবলৈ অয়ি এদিন কাৰদুগৰ ঘৰত উপস্থিত হৈছেগৈ। স্বভাৱজাত অভিমানেৰে তাই ভিনিহিয়েকক ইয়াৰ কাৰণ সুধিছে। বিভিন্ন প্ৰকাৰে কাৰদুগক সন্মত কৰাবলৈ তাই প্ৰয়াস কৰিছে। জোৰকৈ টানি লৈ যাবও খুজিছে। কিন্তু কাৰদুগৰ আচত্ৰা ব্যৱহাৰত অয়ি ক্ষুণ্ণ হৈছে। কাৰদুগৰ মুখত গচিৰ বিৰুদ্ধে নানা কথা শূনি শেষত তাই অভিমান কৰি ঘৰলৈ গুচি আহিছে। তাৰ পাছত বায়েকৰ আগত কাৰদুগে গচিৰ বিৰুদ্ধে কোৱা কথাবোৰ ব্যক্ত কৰিছেহি। কিন্তু গচিয়ে আচল কথাবোৰ বুজাই কওঁতে অয়ি বিপাণ্ডত পৰিছে। বায়েকৰ কথা শুদ্ধ নে ভিনিহিয়েকৰ কথা শুদ্ধ তাই যেন একো বুজিব পৰা নাই। তথাপিও বুজা-নুবুজাৰ দোমোজাত পৰিয়েই তাই বায়েক গচিক সকলো ঠিক হৈ যাব বুলি সান্ত্বনা দিছে। অয়িৰ চৰিত্ৰত শিশুসুলভ চঞ্চলতা বিৰাজমান। এগৰাকী ভনীয়েকৰ বায়েকৰ প্ৰতি কথা টান আৰু আন্তৰিকতা অয়ি চৰিত্ৰটোৱে বহন কৰিছে।

আদিসকলৰ জীৱনৰ পটভূমিত ৰচিত দাইৰ চতুৰ্থখন উপন্যাস হৈছে *কইনাৰ মূল্য*। উপন্যাসখনৰ নিৰ্বাচিত নাৰী চৰিত্ৰকেইটা হৈছে গুমবা আৰু দাকবী। অৰুণাচলৰ আদি সমাজত একালত বাল্যবিবাহ তথা বলপূৰ্বক বিবাহৰ প্ৰচলন আছিল। সামাজিক ৰীতি অনুসৰি কন্যাৰ গা-ধন লোৱাৰ দৰে তেওঁলোকে মাতৃগৰ্ভত থকা অৱস্থাতে বা কেঁচুৱা অৱস্থাতে কন্যা সন্তানক বেচি বিয়া-বাৰু নিশ্চিত কৰি থয়। সমাজৰ সেই নিয়ম পালন কৰিয়েই সময়ত ছোৱালীজনী বোৱাৰী খাটিবলৈ দৰাঘৰলৈ যাব লাগে। পাত্ৰ নিৰ্বাচনৰ ক্ষেত্ৰত গাভৰু ছোৱালীৰ নিজা পছন্দ-অপছন্দৰ কথা নাই। পাত্ৰ কলা-বোবা, চৰিত্ৰহীন যিয়েই নহওক, মুঠতে সমাজৰ নিয়ম পালন কৰাটোৱেই নাৰীৰ কৰ্তব্য। গা-ধন লৈ বিক্ৰী কৰা কন্যাই আপত্তি কৰিলে হাত-ভৰি বান্ধি দৰাপক্ষই ছোৱালীজনী টানি নিলেও সমাজৰ কোনো আপত্তি নাথাকে। আদি সমাজৰ এনে অমানুষিক বিবাহ প্ৰথাক লৈ উপন্যাসখন ৰচিত হৈছে। গুমবা উপন্যাসখনৰ কেন্দ্ৰীয় নাৰী চৰিত্ৰ। গুমবা চৰিত্ৰটোৰ জৰিয়তে উপন্যাসিকে আদি সমাজত প্ৰচলিত এই বিবাহ প্ৰথাক নতুন দৃষ্টিভংগীৰে বিশ্লেষণ কৰিছে। উল্লেখযোগ্য যে 'পৃথিৱীৰ হাঁহি' উপন্যাসত প্ৰত্যক্ষ কৰা নাৰীৰ সৰল ৰূপটোৰ বিপৰীতে এইখন উপন্যাসৰ গুমবা চৰিত্ৰটোৱে শিক্ষিত বুদ্ধিবাদী, মানসিক দৃঢ়তাৰে সৰল প্ৰতিবাদী, কষ্টসহিষ্ণু, নিজৰ স্থিতিত অটল সংস্কাৰকামী নাৰীৰ অন্য এটা ৰূপ পাঠকৰ সন্মুখত উদ্ভাসিত কৰিছে।

গুমবা এজনী শিক্ষিত ছোৱালী। তাই চহৰৰ স্কুলত দ্বাদশ শ্ৰেণীত পঢ়ে। তাইক তেনেই কেঁচুৱাতে মাক-দেউতাকে পাঁচটা মেথোন, সাতজনী গাই, এঘাৰখন কাঁহী, ছটা বাটি আৰু নগদ তিনি হাজাৰ টকাৰ বিনিময়ত মিন্দাকৰ পুতেক দাকতক বেচি থৈছে। স্কুলত পঢ়ি থকাৰ বাবে তাইক গিৰিয়েকৰ ঘৰলৈ পঠাব পৰা নাই। সেইবাবে দেউতাক কাৰণে যথা সময়ত তাইক গিৰিয়েকৰ ঘৰলৈ পঠোৱাৰ সিদ্ধান্ত লৈছে। তেওঁৰ মতে ছোৱালী শিক্ষিতা হৈ লাভ নাই। শহুৰ-শাহুৰক আলপৈচান ধৰি ঘৰখনৰ দায়িত্ব পালন কৰাটোহে ছোৱালীৰ কাম।

শিক্ষিতা গুমবা প্ৰতিবাদী তথা যুক্তিবাদী মনৰ অধিকাৰী। তাইৰ বয়সৰ ছোৱালী

সমাজৰ নিয়ম পালন কৰি ইতিমধ্যে কেঁচুৱাৰ মাক হ'ল। গুমবাই কিন্তু সমাজৰ এনে নিয়মৰ বিৰোধিতা কৰে। সমাজৰ ৰীতি-নীতিৰ সন্মুখত ডেকা-গাভৰুৰ প্ৰেম ভালপোৱা মূল্যহীন। নিজৰ ইচ্ছা মতে জীৱনৰ সপোন ৰচা যেন নাৰীৰ বাবে অপৰাধহে। গুমবাই নতুনকৈ সপোন দেখিবলৈ আৰম্ভ কৰিছিল। কিন্তু যেতিয়া তাইৰ অজ্ঞাতে মাক-দেউতাকে তাইক বেচাৰ কথা জানিব পাৰিছে তেতিয়া তাইৰ সপোন ভাঙি চূৰমাৰ হৈছে। নিজৰ সন্তানক মাক-দেউতাকে কাৰোবালৈ বেচিব পাৰে, এই কথা গুমবাই বিশ্বাস কৰিব পৰা নাই। মাক-দেউতাকৰ এনে নিষ্ঠুৰতাৰ প্ৰতিবাদ কৰি তাই কৈছে —

মাৰি পেলা মোক। বেচিবলৈকে মোক জন্ম দিছিল নেকি? জন্ম দিছিল কিয়।

(কইনাৰ মূল্য ৮)

তাইৰ কথালৈ কোনো গুৰুত্ব নিদি দেউতাকে যেতিয়া জোৰকৈ হ'লেও গিৰিয়েকৰ ঘৰলৈ পঠিয়াই দিয়াৰ ভাবুকি দিছে তেতিয়া গুমবাই দেউতাকক এনেদৰে তাইক ভয় খুৱাই যে কোনো লাভ নাই সেই কথা স্পষ্টকৈ প্ৰকাশ কৰিছে। ছোৱালীক এইদৰে কম বয়সতে বেচা-কিনা কৰাটো যে অন্যায় এই কথা গুমবাই দেউতাকক বুজাব বিচাৰে। কিন্তু সমাজৰ ৰীতি-নীতিৰে অন্ধকাৰাচ্ছন্ন কাৰণে গুমবাৰ কথা মানিব নোৱাৰে। ইফালে পঢ়া-শুনা কৰি গুমবা অন্য কোনো শিক্ষিত ল'ৰাৰ প্ৰেমত পৰিছে বুলি কাৰোবাৰ মুখেৰে উৰাবাতৰি শুনি মিন্দাকৰ ঘৰৰ মানুহে কেবাং পাতি কাৰণমৰ মতামত লৈ গুমবাক টানি আনিবলৈ যাওঁতে অসম্মতি প্ৰকাশ কৰি গুমবাই কৈছে —

... মানুহ বেচা-কিনা কৰাৰ দিন উকলি গ'ল। এতিয়া কোনো মানুহে নিজকে মেথোন, গৰু বেচাদি বেচিবলৈ নিদিয়ে।... মোক বেচা মই গমেই পোৱা নাই।

গতিকে সেইটো অবৈধ। (কইনাৰ মূল্য ৩৭)

গুমবাৰ কথা যুক্তিপূৰ্ণ হ'লেও আদি সমাজত নাৰীৰ সেই যুক্তিৰ কোনো অৰ্থ নাই। তাইৰ কথা কাণসাৰ নকৰি দৰাপক্ষই গৰু, মেথোন নিয়াদি তাইক হাত-ভৰি বান্ধি লৈ গ'ল। বাটৰ মানুহবোৰে বৈ বৈ উপভোগ কৰিলে সেই দৃশ্য।

বিভিন্ন পৰিস্থিতিত গুমবা চৰিত্ৰটোৰ মানসিক দৃঢ়তা উপন্যাসখনত পৰিলক্ষিত হয়। যেতিয়া দৰাঘৰৰ মানুহে তাইক বলপূৰ্বকভাৱে লৈ গৈছে সেই মুহূৰ্ততে গুমবাই মনক দৃঢ় কৰি তাইৰ ওপৰত হ'বলগীয়া অত্যাচাৰৰ প্ৰতি সাজু হ'বলৈ দৃঢ়সংকল্প লৈছে। কোনো পৰিস্থিতিতে আত্মসমৰ্পণ নকৰে বুলি গুমবা প্ৰতিজ্ঞাবদ্ধ হৈছে। সেই অনুসৰি সামাজিক গোড়ামিৰ সন্মুখত গুমবাই কোনোপধ্যেই হাৰ মনা নাই। জোৰ-জবৰদস্তি যেতিয়া তাইক হাত-ভৰি বান্ধি দাকতৰ বিছনাত পেলাই দিছে তেতিয়াও অশেষ কষ্টৰে তাই নিজৰ সতীত্ব অটুট ৰাখিবলৈ আপ্ৰাণ চেষ্টা চলাইছে। আনকি তাইক সৈমান কৰিবলৈ সিহঁতে কাঠেৰে নিৰ্মিত বন্দীশালত তাইক ফাটেক দিছে। যোদ্ধা দিনে পানীৰ বাদে একো মুখত নিদিয়া গুমবাৰ অৱস্থা বেয়াৰ ফাললৈ ঢাল খাইছে। কিন্তু এনে মৃত্যুমুখী অৱস্থাতো অমানৱতাৰ বিৰুদ্ধে, নিজৰ জীয়াৰীৰ ৰক্তপান কৰা সকলৰ বিৰুদ্ধে, আদি সমাজৰ বৰ্বৰ প্ৰথাৰ বিৰুদ্ধে গুমবাৰ সংগ্ৰামী সত্তা মূৰ্তমান হৈ থাকিল। যাৰ ফলত শেষত বিদ্ৰোহী মনৰ গুমবাৰ সংস্কাৰকামী যুক্তিৰে জয় ঘোষিত হৈছে। ই উপন্যাসখনৰ এক ইতিবাচক দিশ। সমাজৰ পৰম্পৰাগত অমানৱীয় ৰীতি-নীতিৰ বিৰুদ্ধে গুমবা চৰিত্ৰটো

সৰৱ, প্ৰতিবাদী তথা চাৰিত্ৰিক দৃঢ়তাৰে গুমবা প্ৰচুৰ শক্তিশালী।

গুমবাৰ সমব্যাখী দাকবী উপন্যাসখনৰ আন এটি অনুপম চৰিত্ৰ। দাকবীক এজনী সাধাৰণ সহানুভূতিশীল জনজাতীয় নাৰীৰ প্ৰতিভাৰ ৰূপত ঔপন্যাসিকে সৃষ্টি কৰিছে। উপন্যাসখনত দাকবীৰ কাৰ্যকলাপৰ মাজেৰে সমাজৰ অনৈতিক কু-সংস্কাৰৰ বিৰুদ্ধে ক্ষোভ প্ৰকাশিত হৈছে। দাকবী চৰিত্ৰটো গুমবাৰ দৰে প্ৰত্যক্ষ প্ৰতিবাদী নহয়। তাই প্ৰতিবাদ কৰে নীৰৱে। গুমবাৰ প্ৰতি মাক-দেউতাক, ককায়েক আৰু সমাজে কৰা অমানৱীয় অবিচাৰ তথা অত্যাচাৰ দেখি তাই গভীৰ মনোকষ্ট পাইছে। অথচ তাই কাকো মুখ খুলি একো ক'ব পৰা নাই। দাকবীয়ে এই কথা অনুভৱ কৰিব পাৰে যে গুমবাৰ এই সমস্যা আদি সমাজৰ হাজাৰজনী নাৰীৰ উমৈহতীয়া সমস্যা। সেয়ে গুমবাৰ দুৰ্দশাক দাকবীয়ে নিজৰ ভৱিষ্যতৰ সৈতেও বিজাই চায়।

গুমবাৰ দুখৰ সমভাগী দাকবীয়ে প্ৰতি মুহূৰ্ততে তাইৰ যত্ন লৈছে। হাত-ভৰি বন্ধা অৱস্থাত গুমবাক দাকতে বলাৎকাৰ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰোঁতে তাইৰ উদং হৈ পৰা দেহটো কাপোৰেৰে ঢাকি দাকবীয়ে ভাবিছে —

নাৰীজাতীটো খেলৰ বস্তু নহয় যে যাৰ যি ইচ্ছা তেনে কৰিব পাৰে। নাৰী দেহটো
প্ৰদৰ্শনীৰ বস্তু নহয় যে সকলোৰে দৰ্শনৰ বাবে তেনেকৈ নগ্ন অৱস্থাত ৰাখিব লাগে।

(কইনাৰ মূল্য ৪৩)

মুখ খুলি প্ৰতিবাদ কৰিব নোৱাৰিলেও দাকবীয়ে নিজৰ সিদ্ধান্ত কিন্তু নিজে লৈছে। সমাজৰ পৰম্পৰাগত ৰীতিৰ বিৰুদ্ধে তাই মনতে দৃঢ় সংকল্প লৈছে যে তাই কেতিয়াও তেনেদৰে বেচি থোৱা ল'ৰালৈ বিয়া নোসোমায়। যদি ঘৰৰপৰা জোৰ জুলুমকৈ তাইক বিয়া দিব খোজে তেতিয়া নিজৰ পচন্দৰ ল'ৰাৰ লগত পলাই যোৱাৰো সিদ্ধান্ত লৈছে দাকবীয়ে। নাৰীৰ সহজাত সহানুভূতিৰে ঔপন্যাসিকে দাকবী চৰিত্ৰটো অংকন কৰিছে। নিঃসহায় গুমবাক সকলো প্ৰকাৰৰ সেৱা শুশ্ৰূষা আগবঢ়োৱাৰ ইচ্ছা থাকিলেও তাই পোনপটীয়াকৈ সাহস গোটাৰ পৰা নাই। সেয়ে সহানুভূতিশীল হ'লেও এক প্ৰকাৰৰ অসহায়তা চৰিত্ৰটোৰ মাজেৰে ফুটি উঠা দেখা যায়।

০৪.০০ উপসংহাৰ

০৪.০১ সামগ্ৰিক মূল্যায়ন

লুস্মেৰ দাই এজন সমাজ সচেতন লেখক। তেওঁৰ উপন্যাসত পুৰুষ চৰিত্ৰৰ সমান্তৰালকৈ নাৰী চৰিত্ৰয়ো গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। এই আলোচনা পত্ৰত তেখেতৰ নিৰ্বাচিত উপন্যাস 'পৃথিৱীৰ হাঁহি' আৰু 'কইনাৰ মূল্য'ৰ বচা বচা নাৰী চৰিত্ৰকেইটাৰ আধাৰত অৰুণাচলৰ 'আদি' নাৰীৰ স্বৰূপ বিচাৰ কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰা হৈছে। এই আলোচনাৰ অন্তত প্ৰাপ্ত সিদ্ধান্ত (Findings) কেইটা হৈছে —

- ক) আদি জনজাতীয় নাৰীসকল সাধাৰণতে সহজ-সৰল। ধৈৰ্যশীল তথা সহানুভূতিশীল মনোভাব, কৰ্মতৎপৰতা, সাহস আৰু স্পষ্টবাদীতা, কষ্টসহিষ্ণুতা, প্ৰতিহিংসা পৰায়ণতা ইত্যাদি আদি নাৰীৰ স্বভাৱগত বৈশিষ্ট্য। লুস্মেৰ দাইৰ 'পৃথিৱীৰ হাঁহি' উপন্যাসৰ গচি, কাৰপুঙ, লিয়ি আৰু অয়ি চৰিত্ৰৰ মাজেৰে আদি নাৰীৰ উক্ত দিশসমূহৰ সুন্দৰ প্ৰতিফলন ঘটিছে।

খ) *পৃথিৱীৰ হাঁহি* উপন্যাসত প্ৰতিফলিত নাৰীৰ উক্ত দিশকেইটিৰ বিপৰীতে জনজাতীয় নাৰী পৰিস্থিতিসাপেক্ষে যুক্তিবাদী, প্ৰবল প্ৰতিবাদী, সংস্কাৰকামী তথা মানসিকভাৱে প্ৰচুৰ শক্তিশালী। নাৰীৰ এই বৈশিষ্ট্যসমূহ লুম্মেৰ দাইৰ *কইনাৰ মূল্য* উপন্যাসৰ গুৰুত্ব আৰু দাকবী চৰিত্ৰৰ মাজেৰে সাৰ্থকভাৱে প্ৰকাশিত হৈছে।

প্ৰসংগ গ্ৰন্থপঞ্জী :

মূল গ্ৰন্থ :

দাই, লুম্মেৰ : *পৃথিৱীৰ হাঁহি*। গুৱাহাটী : বাণী মন্দিৰ, ২০০৪। মুদ্ৰিত।

———— : *কইনাৰ মূল্য*। গুৱাহাটী : বাণী মন্দিৰ, ২০০৪। মুদ্ৰিত।

প্ৰাসংগিক গ্ৰন্থ :

বৰপূজাৰী, জিতাঞ্জলি : *অসমীয়া উপন্যাসত জনজাতীয় জীৱন*। গুৱাহাটী : চন্দ্ৰ প্ৰকাশ, পাণবজাৰ, ১৯৯৯। মুদ্ৰিত।

বৰুৱা, বিকাশজ্যোতি (সম্পা.) : *সাহিত্যসূৰ্য লুম্মেৰ দাই*। ইটানগৰ : অৰুণাচল প্ৰদেশ লিটাৰেৰী ছ'চাইটি, ইটানগৰ, অৰুণাচল প্ৰদেশ, ২০০৯। মুদ্ৰিত।

শইকীয়া, চিত্ৰজিৎ : *অনুসন্ধিৎসা*। গুৱাহাটী : কথা প্ৰকাশন, ২০১০। মুদ্ৰিত।

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 162-169

নিচুকনি গীতত প্ৰতিফলিত শিশু মনস্তত্ত্ব আৰু মাতৃস্নেহ (ৰাজবংশী জনগোষ্ঠীৰ বিশেষ উল্লিখনেৰে)

ড° লিলি দাস

সহকাৰী অধ্যাপিকা

ৰাজীৱ গান্ধী মেম'ৰিয়েল মহাবিদ্যালয়, লেংটিছিঙা

সংক্ষিপ্তসাৰ

লোক-সাহিত্যৰ এটা অন্যতম ভাগ হৈছে লোকগীত। মানৱ মনৰ আবেগ-অনুভূতি প্ৰকাশৰ লগতে আনন্দ প্ৰকাশৰো মাধ্যম হ'ল গীতমাত। ৰাজবংশী সমাজত চলি অহা কিছুমান গীতৰ বিশেষ অৰ্থ নাথাকিলেও উদ্দেশ্যবিহীন বুলি কব নোৱাৰি। গীতবিলাক মানুহৰ বিশ্বাস আৰু পৰম্পৰা অনুসৰি সমাজত চলি আহিছে। গীতবোৰৰ প্ৰয়োগিক আৰু স্বতঃস্ফূৰ্ত প্ৰকাশধৰ্মিতা লক্ষ্য কৰিলে দেখা যায় যে বিষয় বস্তু বা অৰ্থৰ দিশত গীতবোৰৰ গভীৰতা আছে। অসমীয়াত এনে ধৰৰ গীতবোৰক 'ধাইনাম' বা 'নিচুকনি গীত' বুলি কোৱা হয়। নিচুকনি গীত বা ধাইনামবোৰ ৰাজবংশীসকলৰ মাজত 'নিন্দালি' বা 'ছাওৱা নিন্দ পঠোৱা' বা ছাওৱা ৰিত কৰোৱা', 'ছাওৱা ভুৰুকা গীত' বুলিও কয়। নিন্দালি গীতবোৰ মাতৃমনৰ গীতিময় প্ৰকাশ। গীতবোৰত ৰচকৰ নাম নাই। মাক, ধাইমাক, বোকালী, ঠাকুমাকে সুৰ লগাই গীতবোৰ গায়। কান্দি কান্দি আমনি কৰি থকা কেচুৱাক গীত গাই গাই টোপনি নিয়াৰ চেষ্টা কৰা হয়। শিশুসকলৰ মনোৰঞ্জনৰ বাবে গীতবোৰত বিবিধ জীৱ-জন্তু, মানুহ, চৰাই-চিৰিকতি, সৰীসৃপ প্ৰাণী আদি জড়িত কৰা হয়। শিশুসকলে ভাল পোৱা বিষয়বোৰ গীতত সন্নিবিষ্ট কৰা হয় বাবে কান্দি কান্দি অস্থিৰ হৈ পৰা শিশুসকলক সান্তনা দিবৰ বাবে বিভিন্ন অংগী-ভংগীৰে গীতবোৰ গালে শিশুসকল

শান্ত হয়। গীতবোৰত মাতৃস্নেহৰ অপত্য নিদৰ্শন ফুটি উঠা দেখিবলৈ গোৱা যায়।
ইয়াৰ উপৰি গীতবোৰত শিশুসকলৰ মনস্তাত্ত্বিক দিশো জড়িত হৈ থাকে।

সূচক শব্দ : মনস্তত্ত্ব, মাতৃস্নেহ, নিন্দালি, ৰাজবংশী

অৱতৰণিকা :

গীতমাত লোকসাহিত্যৰ এটা অবিচ্ছেদ্য অংগ। লোকগীত চহা প্ৰাণৰ মুক্ত আৰু আনন্দৰ ফল। লোকগীতসমূহ বিভিন্ন ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি। বিভিন্ন ভাগসমূহৰ ভিতৰত এক শ্ৰেণীৰ লোকগীত হৈছে নিচুকনি গীত। নিচুকনি গীতসমূহ সৰু লৰা-ছোৱালীক নিচুকাবৰ সময়ত গোৱা গীত। কেচুৱাই যেতিয়া আমনি কৰে, সিহঁতক সন্তুষ্ট কৰিবৰ বাবে বিভিন্ন পদ্ধতি অৱলম্বন কৰা হয়। তাৰ ভিতৰত এক প্ৰকাৰ হৈছে নিচুকনি গীত গোৱা। গীতবিলাক মুখে মুখে প্ৰচলিত আৰু এক প্ৰকাৰ মনোৰঞ্জনাত্মক গীত। গীতবোৰৰ তাল মান লয় সুৰৰ কোনো ধৰা বন্ধা নিয়ম নাই। গাঁওতাই নিজস্ব সুৰেৰে গাই যাব পাৰে। গীতবোৰ চহা জীৱনৰ লগত সম্পৃক্ত। নিচুকনি গীত বা খাই নামসমূহ ৰাজবংশী সম্প্ৰদায়ৰ লোকসকলে ‘নিন্দানি গীত’ বা ‘ছাওৱা নিন্দ পঠোৱা’ বা ‘ছাওৱা ৰাত কৰোৱা গীত’ বুলি কয়। গীতসমূহ মাতৃমনৰ গীতিময় প্ৰকাশ। মাক, ঠাইমাক, বোকালাী, আইতাকে সুৰ লগাই এক শ্ৰেণীৰ গীত গাই আমনি কৰি থকা সৰু সৰু কেচুৱাবোৰক টোপনি নিয়াবলৈ চেষ্টা কৰে। গীতসমূহ মোহলগা, সুৰত মৌ বৰষা সমোহিনী শক্তি আছে যাৰ বাবে শিশুসকলৰ আমনি ভাঙি টোপনিৰ বাণ মাৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰা হয়। গীতসমূহত মাতৃহৃদয়ৰ আকুলতা আৰু গীতিময় প্ৰকাশভংগীতৰ লগতে শিশু মনস্তত্ত্ব লক্ষণীয় দিশ।

গবেষণা পত্ৰৰ পৰিসৰ :

ৰাজবংশীসকল পশ্চিম অসমৰ এটা অন্যতম বিশেষ জনগোষ্ঠী। বিশেষকৈ নামনি অসমৰ বঙাইগাঁও, গোৱালপাৰা, কোকৰাঝাৰ, ধুবুৰী, চিৰাং অৰ্থাৎ পুৰণি অবিভক্ত গোৱালপাৰা জিলাখনক ৰাজবংশী অধ্যুষিত জিলা বুলি কব পৰা যায়। ৰাজবংশী জনগোষ্ঠীৰ মাজত প্ৰচলিত নিন্দালি গীতসমূহ নিজা বৈশিষ্ট্যৰে মহীয়ান। জনগোষ্ঠীটোৰ নিজ ভাষাত প্ৰচলিত গীতসমূহৰ মাজেৰে ফুটি উঠা শিশু মনস্তত্ত্ব আৰু মাতৃস্নেহক গবেষণা পত্ৰৰ পৰিসৰৰ ভিতৰত সাঙুৰা হৈছে।

গবেষণা পত্ৰৰ গুৰুত্ব আৰু উদ্দেশ্য :

ৰাজবংশীসকলৰ মাজত প্ৰচলিত নিচুকনি গীতসমূহৰ ভাষাগত দিশত, বিষয়বস্তুৰ ক্ষেত্ৰত, শিশুমনস্তত্ত্ব প্ৰকাশৰ ক্ষেত্ৰত, মাতৃস্নেহৰ অপত্য স্নেহৰ নিদৰ্শনৰ ক্ষেত্ৰত বিশেষ বৈশিষ্ট্যৰে মহিমামণ্ডিত। গতিকে উক্ত দিশসমূহ অৰ্থাৎ শিশু মনস্তত্ত্ব আৰু মাতৃস্নেহৰ নিদৰ্শন দাঙি ধৰাই গবেষণা পত্ৰৰ বিশেষ উদ্দেশ্য।

গবেষণা পত্ৰৰ পদ্ধতি :

গবেষণা পত্ৰখনৰ পদ্ধতি বৰ্ণনাত্মক আৰু বিশ্লেষণাত্মক।

তথ্য আহৰণৰ উৎস : গবেষণা পত্ৰখন প্ৰস্তুত কৰি উলিয়াওঁতে সাধাৰণতে দুই ধৰণৰ উৎসৰ সহায় লোৱা হৈছে -

(ক) মুখ্য উৎস

(খ) গৌণ উৎস

মুখ্য উৎস হিচাপে গীতসমূহ সংগ্ৰহ কৰা হৈছে আৰু গৌণ উৎস হিচাপে কিতাপ, আলোচনীৰ পৰা তথ্য আহৰণ কৰা হৈছে।

নিচুকনি গীতত প্ৰতিফলিত শিশু মনস্তত্ত্ব আৰু মাতৃস্নেহ :

পৃথিৱীৰ সকলো দেশৰ শিশুৰ বৈশিষ্ট্য একেই। হাঁহি-কান্দোন, ঠেহ-আপদাৰ ৰং-ৰহইচৰ মাজেদি শিশুৱে মনৰ অভিব্যক্তি প্ৰকাশ কৰে। সাধাৰণতে শিশুৱে বেমাৰ-আজাৰ নাইবা ভোক লাগিলে কান্দে। এয়া সকলো শিশুৰে চিৰন্তন স্বভাৱ। কেতিয়াবা কেচুৱাই কোলাত উঠিবৰ বাবেও কান্দে। কেচুৱা এটা জন্ম হোৱাৰ কেইমাহমানত কন্দাৰ লগে মাকৰ পৰা সহাৰি পোৱাৰ পাছত কমকৈ কান্দে। অৱশ্যে শিশু বা কেচুৱাই কন্দা কটা কৰাৰ পাছত মাকৰ পৰা সহাৰি পোৱাটো অতি প্ৰয়োজনীয় আৰু ইয়ে মাক সন্তানৰ মাজত এটা আস্থাৰ সম্পৰ্ক গঢ় লৈ উঠাত সহায় কৰে। আনহাতে অলপ অচৰপ কন্দা কটা কৰাটো কেচুৱাৰ কাৰণে ভাল। কান্দিলে কেচুৱাৰ হাওঁফাওৰ ব্যায়াম হয় আৰু সুস্থ মগজুৰ গৰাকী হয় বুলি একাংশ শিশু বিশেষজ্ঞই মত পোষণ কৰে। (হোছেইন ৩০) সাধাৰণতে বেছিকৈ গৰম লাগিলে বা ঠাণ্ডা লাগিলে, নিসংগ হলে, আমনি লাগিলে, মাত্ৰাটিক উদ্দীপনা, পেচাব পায়খানা কৰি বিছনা তিতিলে কেচুৱা বা শিশুৱে কান্দে। উদং গাত ৰাখিলেও কিছুমান কেচুৱাই কান্দে। কেচুৱাৰ কান্দোন বন্ধ কৰিবলৈ কিছুমান নীতি-নিয়ম পালন কৰাটো নিত্য-নৈমিত্তিক কাৰ্য নতুবা কেচুৱাক টোপনি নিয়াবলৈ কিছুমান অভ্যাসগত কাম কৰিব লাগে।

কিছুমান কেচুৱাই মাকৰ দুগ্ধ পান কৰিয়েই শান্ত হয় নতুবা টোপনি যায়।

কিছুমানে কোলাত উঠি বা বুলনাত দোলাই থাকিলে টোপনি যায়।

বিছনাত শুৱাই দিয়াৰ সময়ত মূৰ পিঠিত হাত ফুৰালেও কিছুমান কেচুৱা নিশ্চুপ হয়।

বোকোচা বা কান্ধত মূৰটো থৈ মাকে ঘূৰি ফুৰিলেও একাংশ শিশুৱে টোপনি যায়।

গান শুনি শুনিও একাংশ শিশুৱে টোপনি যাব বিচাৰে।

মনস্তাত্ত্বিক দিশৰ পৰা চালে দেখা যায় যে শিশুসকল কল্পনাপ্ৰিয় আৰু ভাববিলাসী। সিহতে কল্পনা ৰাজ্যত উটি ভাহি ফুৰি ভাল পায়। সেয়েহে চহা মাতৃ বা আইতাই প্ৰকৃতি জগতৰ জীৱ-জন্তু, চৰাই-চিৰিকতি, খেতি-বাতি, জোন, বেলি, তৰা আদিৰ ৰহন সানি নিচুকনি গীত গায়। সৌ তাহানি দিনৰ পৰাই উক্ত পৰম্পৰা চলি আহিছে।

সেয়েহে শিশুকৃষ্ণৰ দুষ্ঠালি সহ্য কৰিব নোৱাৰি মাক যশোদাই 'কাণ-খোৱা' নামৰ এবিধ ভয়লগা জীৱৰ কথা কৈ টোপনি আনিবলৈ যত্ন কৰি নিম্নোক্ত বচনফাঁকি গাইছিল -

ঘুমটি যায়েৰে অৰে কাণাই

ছৰে কাণখোৱা আসে।

সকল শিশুৰ কাণ খাই খাই

আসয় তোমাৰ পাশে।

সাধাৰণতে শিশুৱে দুটা কাৰণত আমনি কৰে - কিবা বস্তু বিচাৰি নাইবা টোপনি বিচাৰি।

টোপনি অহাৰ আগে-আগে কিছুমান শিশুৰে বহুত আমনি কৰে। যেতিয়া আমনি কৰে, তেতিয়া মাকে বুজি পায় যে শিশুটিয়ে শুব বিচাৰিছে। তেতিয়া কোলাত নাইবা বোকোচাত লৈ মাকে নাইবা আইতাকে এনেকুৱা ধৰণৰ গীত গায় -

‘আয় ৰে নিন্দ বালী -
আয় আয় আয় -
হাটৰ নিন্দ বাটৰ নিন্দ
কচুবাৰীৰ নিন্দ আয়।’ (দত্ত ১৯০)

আইস ৰে নিন্দ বালী,
বইস ৰে কাছে,
আমাৰ মইনা বিছিনাতে আছে
ঘাটৰ নিন্দ বাটৰ নিন্দ
বিছিনাত পৰিয়া কান্দে,
আমাৰে ময়নাৰ চকু
আইসে আন্ধে। (দত্ত ১৯০)

কেতিয়াবা শিশুৰে ঠেহ পাতে। বিচৰা বস্তুটো নাপালে ঠেহ নেৰে। ঠেহ ভাঙিবলৈ সিহঁতৰ মনত ভয় সুমুৱাই দিবলগীয়া হয়। শিয়াল, বাঘ আদি জন্তুৰ কথা কলে সাধাৰণতে শিশুৰে ভয় খায় কাৰণ সিহঁতে বাঘ, সিংহ, শিয়াল আদি জন্তুবোৰ দেখা নাই। তেনেকুৱা ধৰণৰ জন্তুৰ ভয়ত টোলকা মাৰি শিশুৰে লাহে লাহে টোপনি যায়।

তেনেকুৱা এফাঁকি গীত হৈছে -

হলৌ লো টলৌ লো
দাহকিৰ ফল,
কাণকটা বুঢ়া আহিছে
ছুলি লুকাই থল’।
হৈ হৈ হৈ। (তথ্যদাতা : সৰ্বেশ্বৰ ৰায়)

‘কাণখাৰা ৰে হাঁউ
জাখৰ ভাঙিল বাউ,
খলৰ ভাঙিল জৰী,
কাণখাৰা গেল মৰি। (তথ্যদাতা : সৰ্বেশ্বৰ ৰায়)

আকৌ দৰদী মাকে নিজ সন্তানক লাই লফাৰ লগত তুলনা কৰি কান্দোন বন্ধ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে। মাকৰ শিশুৰেই সৰ্বস্ব। শিশুৰ মুখলৈ চাই মাকে জীৱনৰ দুখ পাহৰে, মাক-দেউতাকৰ মতে ‘কণাই হক কুজাই হক’ নিজৰ শিশুটি সবাতোকৈ ধুনীয়া।

লফা শাক দলং-দফং
কাটিয়া নাখাইস কিয় ?
ছোট বেটী ডাঙৰ হৈছে,

বিলেয়া নাখাইস কিয় ?

ও বে মোৰ বাবাখিনি

ঝিত ঝিত ঝিত। (তথ্যদাতা : সৰ্বেশ্বৰ ৰায়)

অবোধ শিশুৱে হকে বিহকে কন্দাকটা কৰি মাকক আমনি কৰাটো চিৰন্তন কথা। শিশুহঁতক সান্তনা দিয়াৰ ছলেৰে বুজনি দি, ভয় খুৱাই বা আনন্দ দি নিশ্চুপ কৰি ৰাখিবৰ বাবে মাক আইতাক বা বোকালিয়ে এনেধৰণৰ গীত গায়। বিশেষকৈ শিশুক বোকোচাত লৈ আইতাকে কান্দোন বা ঠেহ বন্ধ কৰিবলৈ পিঠিত চপৰিয়াই গায় -

আমাৰ আবু ভাল

পিন্ধে ফাৰা জাল

ঘৰে ঘৰে বিছৰিয়া বেৰায়

কুন বুঢ়ীটা ভাল। (তথ্যদাতা : সৰ্বেশ্বৰ ৰায়)

আকৌ ল'ৰা শিশুৰ ক্ষেত্ৰত আইতাকে গায়

আমাৰ আতা ভাল

পিন্ধে ফাৰা জাল

ঘৰে ঘৰে বিছৰিয়া বেৰায়

কুন বুঢ়ীটা ভাল। (তথ্যদাতা : সৰ্বেশ্বৰ ৰায়)

কেতিয়াবা আকৌ এনেদৰেও গোৱা হয় -

উ-মা উ-মা

বাপে নাখায় চুমা,

মাও হৈছে খেংকেৰী বাই

ছাৱা লুধুম-ধুমা। (তথ্যদাতা : সৰ্বেশ্বৰ ৰায়)

শিশুৰ হাঁহি কান্দোন খন্তেকীয়া। কান্দোন বন্ধ হলে আইতাকে কেতিয়াবা হুহুৰাবলৈ পেটত, কামলতিত নাইবা হাতৰ তলুৱাত কুটকুটাই এনেদৰে গায় -

মেও যায় মেকুৰী যায়।

হাৰিৰ ভাত ঘুকি ঘুকি খায়। (তথ্যদাতা : জয়ন্তী বালা ৰায়)

ফটফটীয়া জোনাক ৰাতি সন্ধিয়া চোতালত ঢাৰি পাতি আইতাকৰ লগত উমলাৰ সময়ত কল্পনাবিলাসী শিশু মনে আকাশৰ জোনটো পাবলৈ হাবিয়াস কৰে। আকাশৰ জোনটোলৈ ৰ লাগি চাই থাকে। কেতিয়াবা কোমল হাতদুখন মেলি জোনবাইক মাতে। শিশুমনৰ লগত তাল মিলাই মাকে বা আইতাকে যেতিয়া এনেকুৱা ধৰণৰ নিচুকনী গীত গায়, তেতিয়া শিশুহঁতৰ মন ভৰি পৰে -

জোনে কাকা

আয় আয় আয়

দুধ দিম, ভাত দিম

চাঙেৰ তলত বাহা দিম

আয় আয় আয়। (তথ্যদাত্রী : জয়ন্তী বালা ৰায়)

আহ আহ জোনা কাকা
তোৰ চাৰিপুণ মোৰ চাৰিপুণ
ঘুগৰা গাথং আয়।
ঘুগৰা বোলে ৰুণুক জুনুক
বৰ আহিবৰ বেলা
বৰে দিব বৰ কাপুৰ
কইনাই দিব শাড়ী। (তথ্যদাত্রী : জয়ন্তী বালা ৰায়)

কেতিয়াবা আকাশত ওলোৱা তকাবোৰ দেখুৱাই হাজাৰ প্ৰশ্নৰে ভৰপুৰ শিশুহঁতৰ মন
প্ৰফুল্লিত কৰিবলৈ এনেদৰে গোৱা হয় -

এক তাৰা, দুই তাৰা,
সৰগত বহি কি কৰা ?
আম জাম লেটুক টুক,
বহি আছে ভুটুক টুক। (তথ্যদাত্রী : জয়ন্তী বালা ৰায়)

কেতিয়াবা খেলি থাকোতে যদি শিশুৱে দুখ পায়, তেতিয়া সিহঁতে বহুত কান্ধে। দুখ
পালে পাহৰাবলৈ দুখ পোৱা ঠাইত ফুৰাই দি, নাইবা যি ঠাইৰ পৰা দুখ পাইছে, সেই ঠাইত যদি
ওলোটাই গালি দিয়া হয় নাইবা কোব মৰা হয়, তেতিয়াও শিশুমন সন্তুষ্ট হয়। সিহঁতৰ মন
সন্তুষ্ট কৰিবলৈ এনেধৰণৰ গীতো গোৱা হয় -

ঘলটং মলটং নলেৰ গাজা,
মুই হলুং পাৰ্বতী ৰাজা।
বাৰং বুৰং নাই বিষ,
কাচা কলাটা ভাতত দিস।

এনেকুৱা ধৰণৰ কাৰু কাৰ্য কৰিলে সিহঁতৰ মনৰ পৰা খন্তেকতে দুখ-বেজাৰ সকলো
নাইকীয়া হয়। শিশুৱে সংগীতৰ মধুৰ ধ্বনি ভাল পায়। অলপ ডাঙৰ কেচুৱাক খেলি থকা
সময়ত ভৰিত ওলোমাই লৈ দোলা দি এনেদৰে গোৱা হয় -

ঢুলে মামা ঢুলে,
হাতী কান্দত চড়ে।
হাতী মাৰিল লাথি
গোসাইঘৰেৰ কাথি।
গোসাইঘৰেৰ মৈদামঘৰ,
গুৰগুৰিয়া বাগৰি পৰ। (তথ্যদাত্রী : জয়ন্তী বালা ৰায়)

ভৰিত ওলোমাই লৈ নচুৱালে সিহঁতে বহুত ফুৰ্তি পায় আৰু খোলখলাই হাঁহে। কেতিয়াবা
ল'ৰা-ছোৱালীক হুহুৱাবলৈ এনেয়ে কিছুমান গীত গোৱা হয়। তেনেধৰণৰ গীত হৈছে -
ঢৈ ঢকৰিয়া,

ভলা বাগন ভাতত দিলং

গেল ভসৰিয়া। (তথ্যদাত্ৰী : অলংকা বালা সৰকাৰ)

অতি সৰু কেচুৰা অৰ্থাৎ আঠু কঢ়া বা থিয় দাং দিয়া কেচুৰাক হাতত লৈ লাহেকৈ
ওপৰলৈ দলিয়াই আকৌ ধৰি কেতিয়াবা ওমলোৱা হয় আৰু লগে লগে এনদৰে গীত গোৱা
হয় -

শোইল-বোইল

সোনাৰ কুমৰা ধূপ কৰি পইল,

মুই কুড়াইলং, মোৰে হইল। (তথ্যদাত্ৰী : অলংকা বালা সৰকাৰ)

কেতিয়াবা কৃষিজীৱী পিতৃয়ে নিজ সন্তানক ধানপকাৰ সময়ত ধাননিডৰা ৰাখিবলৈ
পঠায়। ল'ৰা-ছোৱালীহঁতে খেতি পথাৰত খেল-ধেমালি কৰি মুকলি ঠাইত অপাৰ আনন্দ লাভ
কৰাৰ লগতে পিতৃকো সহায় কৰে। সেয়েহে ল'ৰা ছোৱালীহঁতে পকাধান খাবলৈ অহা টুনী
চৰাই বা বতা চৰাইক উদ্দেশ্যে গায় -

হায় চমকা হায়

কত ধান খায়

ধান পকিলে চিৰা দিম

ডালত বহিয়া খাবি

ডাল ডুল ভাঙিলে

তেলি ঘৰত যাবি।

তেলি দিব তেল গামচা

মালি দিব ফুল

ৰাজাৰ বেটী থাপাৰী

হাজাৰ টাকাৰ মূল। (তথ্যদাত্ৰী : অলংকা বালা সৰকাৰ)

নিচুকনি গীতৰ বিষয়বস্তুত শিশুৰ অবাস্তৱ কল্পনা, মাকৰ সন্তানক লৈ আশা আকাঙ্ক্ষা
প্ৰকাশ পায়। নিজৰ সন্তানক লৈ এগৰাকী মাতৃয়ে যি সপোন দেখে সেই সপোন চিৰন্তন,
বিশ্বজনীন সপোন। থনুক-থানাক মাতেৰে এখোজ-দুখোজ কাঢ়িব পৰা হোৱা শিশুটোক লৈ
মাতৃৰ অযুত সপোন। সেই সপোনৰ অভিব্যক্তি যেন নিচুকনি গীত সমূহৰ মাজেদি স্বতঃস্ফূৰ্তভাৱে
প্ৰকাশ পায়। নিজৰ ভোকাতুৰ সন্তানটোৰ কান্দোন শুনি এগৰাকী মাতৃৰ অন্তৰ মাতৃস্নেহেৰে
আপ্লুত হৈ উঠে সেই কথা গীতৰ মাজেদি প্ৰকাশ পায় -

লাই হালে জালে আবেলি বতাহে

লফা হালে জালে পাতে,

আমাৰে মইনা হালিছে জালিছে

কালি দুপৰেৰে ভাতে। (তথ্যদাতা : সৰ্বেশ্বৰ ৰায়)

এয়া এগৰাকী মাতৃৰ মাতৃত্বৰ চিৰন্তন ৰূপ। নিজৰ ফুলকুমলীয়া সন্তানটোক ভোকত
কান্দি উঠা দেখিলে প্ৰত্যেক মাতৃ হৃদয় বেদনাৰে সিক্ত হয়।

উপসংহাৰ :

নিচুকনি গীতসমূহ লোকগীতৰ ভঁৰালত অমূল্য সম্পদ। ৰাজবংশী জনসমাজত বহুতো নিচুকনি গীতৰ প্ৰচলন আছে। শিশুসকলক লৈ সৃষ্ট এনে ধৰণৰ গীতসমূহত মাকে সন্তানৰ প্ৰতি আগবঢ়োৱা নিস্বার্থ মৰমৰ সহজাত প্ৰবৃত্তি অধিকভাৱে প্ৰতিফলিত হয়। গীতসমূহে লোকসাহিত্যৰ ভঁৰাল চহকী কৰাত প্ৰভুত পৰিমাণে অৱদান আগবঢ়াইছে বুলি কব পৰা যায়। তাহানি দিনত অনাক্ষৰী মাকৰ, আইতাকৰ মুখেৰে স্বতঃস্ফূৰ্তভাৱে নিচুকনি গীতসমূহ ওলাইছিল যদিও আজিৰ শিক্ষিতা মাকৰ মুখৰ পৰাও এনে একোটি মুকুতা মণি ওলোৱা টান। শিশু মনস্তত্ত্ব আৰু মাতৃস্নেহ গীতসমূহত বিদ্যমান। গীতসমূহত স্থানীয় উপভাষাৰ শব্দচয়ন মন কৰিবলগীয়া। ঘৰুৱা শব্দচয়ন আৰু কোমল মধুৰ পৰশে নিচুকনি গীতসমূহক চহকী কৰি তোলাৰ লগতে শুনিবলৈ শুৱলা তথা মন পৰশা। কাব্যিক চিত্ৰৰে ৰঞ্জিত গীতসমূহৰ যোগেদি শিশুৱে নিজৰ কল্পনাশক্তি বঢ়াবলৈ থল পায়। আনহাতে মাতৃস্নেহৰ পৰশত সিক্ত হৈ উঠা নিচুকনি গীতসমূহ বৰ্তমান বিলুপ্তিৰ পথত। আধুনিকতাৰ পৰশত কালৰ বুকুত হেৰাই যাব ধৰা নিচুকনি গীতসমূহ সংৰক্ষণৰ প্ৰয়োজনীয়তা আহি পৰিছে যেন বোধ হয়।

প্ৰসংগ সূত্ৰ :

গগৈ, লীলা। *অসমীয়া লোকসাহিত্যৰ ৰূপৰেখা*। ডিব্ৰুগড় : বনলতা, ২০০১। মুদ্ৰিত।
দত্ত, বীৰেন্দ্ৰ নাথ। *গোৱালপাৰীয়া লোকগীত সংগ্ৰহ*। গুৱাহাটী : অৰুণোদয় প্ৰকাশ, ২০১০।
মুদ্ৰিত।
হোছেইন, আনোৱাৰ। *চৰ-চাপৰিৰ জীৱন আৰু লোকসংস্কৃতি*। বেহেনা শিকদাৰ, ২০০৪। মুদ্ৰিত।
শৰ্মা শশী। *অসমৰ লোকসাহিত্য*। গুৱাহাটী : ষ্টুডেণ্টচ ষ্ট'ৰচ, ১৯৯৩। মুদ্ৰিত।

আলোচনী :

দাস কাশীনাথ। *প্ৰত্যয়*। (বাৰ্ষিক সাহিত্যালোচনী) ২য় বছৰ : ২য়, সংখ্যা, ২০০১। মুদ্ৰিত।

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 170-179

মিচিং সমাজত প্ৰচলিত লোকবাদ্যৰ এক অধ্যয়ন

মনমোহন দলে

অংশকালীন অধ্যাপক, অসমীয়া বিভাগ, মাধৱদেৱ বিশ্ববিদ্যালয়
নাৰায়ণপুৰ, লখিমপুৰ (অসম)

ই-মেইলঃ monmohandoley1@gmail.com

সাৰাংশ

বিভিন্ন জাতি-জনগোষ্ঠীৰ সমন্বয়ৰ থলী হৈছে অসম। এনে জনগোষ্ঠী সমূহৰ ভিতৰত মিচিং জনগোষ্ঠীয়ো অন্যতম। মিচিং সকলৰ নিজা লিপি নাই যদিও মৌখিক সাহিত্যৰে তেওঁলোকৰ সংস্কৃতিৰ পথাৰখনক সমৃদ্ধ কৰি ৰাখিছে। বৃহত্তৰ অসমীয়া সংস্কৃতিৰ গঠনত মিচিং সংস্কৃতিৰ অনন্য অৱদানো মনকৰিবলগা।

সংগীত হৈছে সংস্কৃতিৰ এক অবিচ্ছেদ্য অংগ আৰু বাদ্য হৈছে সংগীতৰ প্ৰাণ। বাদ্য অবিহনে সংগীতে প্ৰাণ পাই নুঠে। সংগীতৰ সুৰ আৰু তালৰ ভিন্নতা অনুসৰি গীতৰ চঞ্চলতা প্ৰকাশ কৰিব পৰাকৈ লোক-সমাজেই ভিন ভিন প্ৰকাৰৰ লোক বাদ্য নিৰ্বাচন কৰি লয়। প্ৰত্যেক জাতি-জনজাতিৰে নিজা-নিজা ঐতিহ্য বহন কৰা এনে কিছু লোকবাদ্য আছে যিবোৰে আনৰ আগত নিজক সুকীয়াভাৱে পৰিচয় দিব পাৰে। মিচিংসকলৰো নিজৰ অস্তিত্ব ৰক্ষা কৰিব পৰাকৈ বহুতো লোকবাদ্যৰ প্ৰচলন পূৰ্বৰ পৰাই আছে আৰু বৰ্তমানো আছে। মিচিংসকলে ব্যৱহাৰ কৰা লোকবাদ্যসমূহ প্ৰধানকৈ বাঁহ, লাউ, গৰু-ম'হৰ জন্তুৰ ছাল, শিঙা আদিৰে নিৰ্মিত। ব্যৱহাৰৰ দিশৰ পৰা মিচিং সকলৰ লোকবাদ্যসমূহক দুটা ভাগত ভগাব পাৰি- মুখেৰে বজোৱা আৰু হাতেৰে বজোৱা। এনে লোকবাদ্যসমূহৰ কিছুমান বাদ্যৰ ব্যৱহাৰ বৰ্তমান সময়ছোৱাত বিভিন্ন কাৰণত নোহোৱা হৈ যোৱাৰ উপক্ৰম পৰিলক্ষিত হয়।

সূচক শব্দ : মিচিং, লোকবাদ্য, সংস্কৃতি।

০.০০- অৱতৰণিকাঃ

বিভিন্ন জাতি-জনজাতিৰ সমন্বয়ৰ থলী হৈছে অসম। অসমত বসবাস কৰা মিচিংসকল এক অন্যতম দ্বিতীয় বৃহৎ জনজাতি। ঐতিহাসিক কালৰ পৰা সামাজিক, ৰাজনৈতিক আৰু ধৰ্মীয় স্তৰে অতিক্ৰমি অসমৰ বিভিন্ন ভাষা-গোষ্ঠীৰ সৈতে ভাষিক আৰু সামাজিক সম্পৰ্ক ৰক্ষা কৰি অহা মিচিংসকল স্বকীয় ভাষা, সমাজ তথা সংস্কৃতিৰে সমৃদ্ধ।

মিচিং সমাজ পিতৃপ্ৰধানলোক। মিচিংসকলে নিজকে চন্দ্ৰ-সূৰ্য (দঃঐঃ-প'ল) ৰ বংশধৰ বুলি পৰিচয় দিয়ে। তেওঁলোকৰ মতে চন্দ্ৰ 'পুৰুষ' আৰু সূৰ্য 'প্ৰকৃতি'। মিচিং সমাজত চন্দ্ৰক 'পিতা' আৰু সূৰ্যক 'মাতা' বুলি পৰম্পৰাগতভাৱে মানি আহিছে। সেইবাবে তেওঁলোকে যিকোনো পৰ্ব বা সকাম-নিকাম কৰোঁতে পোন প্ৰথমেই "দঃঐঃ-প'ল" ৰ নাম লয়।

বাসস্থান হিচাপে বৰ্তমান মিচিংসকল শদিয়াৰ পৰা তেজপুৰলৈকে বিয়পি আছে। প্ৰধানকৈ ব্ৰহ্মপুত্ৰ আৰু সোঁৱণশিৰি নৈ বাহিৰেও সৰু-সুৰা বহুতো নৈ-উপনৈৰ পাৰে-পাৰে মিচিংসকলে গাঁও পাতি বসবাস কৰি আছে। মিচিংসকলে নৈ-পৰীয়া অঞ্চলত বিশেষকৈ বসবাস কৰাৰ বাবে বাৰিষা নৈ পানীৰ পৰা ৰক্ষা পাবলৈ সাধাৰণতে চাংঘৰ সাজি বসবাস কৰে। বিভিন্ন ঠাইত এনেদৰে সিঁচৰিত হৈ বসবাস কৰাৰ বাবে মিচিংসকলৰ বিভিন্ন খেল বা গোত্ৰ মাজত মাত-কথাৰ লগতে ভাষাৰ সুৰৰো কিছু পাৰ্থক্য থাকিলেও মূলতে মিচিংসকলৰ মৌখিক ভাষা আৰু বাসস্থান যে একে আছিল সেই কথা অনুমান কৰিব পাৰি।

মিচিংসকলৰ সমাজ মূলতঃ সৰল গণতান্ত্ৰিক পদ্ধতিৰে পৰিচালিত হয়। মিচিংসকলৰ গাঁওবোৰ বিশেষকৈ খেল বা গোত্ৰ অনুসৰি গঠিত হোৱা দেখা যায়। গাঁওখনৰ বিভিন্ন সমূহীয়া কাম-কাজবোৰ (উৎসৱ-পাৰ্বণ, সকাম-নিকাম, বিয়া-বাৰু, দহা-কাজ আদি) সাধাৰণতে 'মুম-বুৰ য়াঃমেঃ' (যুৱক-যুৱতী) আৰু 'কৌবাং' (গাঁওসভা) এই দুটা সামাজিক অনুষ্ঠানে মুখ্য ভূমিকা পালন কৰা দেখা যায়। মিচিং জনজাতিয়ে সমাজ পৰিচালনা কৰিবলৈ এখন কমিটি গঠন কৰা দেখা যায়। এনে সমাজ পৰিচালনা কৰা সমিটিখনৰ পদবীসমূহ হৈছে — 'মিগম' (ৰজা), 'বৰপোৱাৰী' (বাণী), 'বৰুৱা' (মন্ত্ৰীগণ), 'তিৰি-বৰা' (গাঁৱৰ গাভৰু ছোৱালীসকলৰ মুৰব্বী), 'ডেকা-বৰা' (গাঁৱৰ ডেকাচামৰ মুৰব্বী), 'লাগনি-পান্‌ছনি' (অন্যান্য সদস্য-সদস্যা) আদিৰে পৰিচালনা সমিটিখন গঠিত হয়। ইয়াৰ উপৰিও প্ৰত্যেক মিচিং গাঁৱতে এজন 'বাৰীগ' থাকে। 'বাৰীগ'জনে গাঁৱৰ সমূহীয়া বিভিন্ন কাম-কাজ, সভা-সমিটি, উৎসৱ-পাৰ্বণ আদিত গাঁৱৰ প্ৰত্যেক ঘৰত খবৰ দিয়া এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰে।

একেখন কাঁহীতে ২/৩/৪ জনে একেলগে ভাত খোৱাৰ দৰে মিচিংসকলৰ মাজত বহুতো পৰিয়াল লগ-লাগি একেখন ঘৰতে বসবাস কৰাৰ পৰম্পৰা আছে। ঘৰৰ সকলো মানুহে মুখিয়ালজনৰ দিহা মতে চলে। ঘৰৰ আয়-ব্যয় মুখিয়ালজনৰ পৰামৰ্শমতেই কৰা হয়। যদিও ঘৰৰ তিৰোতাসকলে নিজাকৈ কুকুৰা-গাহৰি পুহি, তাঁত শালত কাপোৰ বৈ নিজৰ যাৱতীয় খৰচ উলিয়াই লয়। তেনেদৰে পুৰুষসকলেও ঘৰৰ সমূহীয়া কাম-কাজ খটি নকৰি সময় উলিয়াই বা আজৰি সময়ত নিজাকৈ "ৰিকছেং-আৰীগ" খেতি কৰি নিজৰ লাগতিয়াল খৰচ উলিয়াই লোৱা দেখা যায়। মিচিং তিৰোতাসকল বৰ পৰিশ্ৰমী। পুৱাৰ পৰা গধূলিলৈকে ঘৰুৱা কামত

ব্যস্ত থাকিও তেওঁলোকে নিজে বৈ-কাটি নিজৰ পিছা-উৰা কাপোৰ-কানিৰ যোগাৰ কৰে। মিচিং সমাজত পুৰুষ আৰু তিৰোতা উভয়ে সমানে পৰিশ্ৰম কৰা দেখা যায়।

অসমৰ উত্তৰ-পূব প্ৰান্তৰ সুনীল পাহাৰ এৰি অতি পুৰণি কালতে অসমৰ নৈবোৰৰ পাৰে পাৰে আৰু চাপৰিৰ আঁৰে-আঁৰে মিচিংসকল বিশৃংখল হৈ পৰাত মিচিংসকলৰ বাসস্থানৰ কোনো ভৌগোলিক সীমা নাই, যদিও যেতিয়ালৈকে অসমৰ ব্ৰহ্মপুত্ৰ, সোঁৱণশিৰি থাকিব তেতিয়ালৈকে “চাপৰি আৰু নৈপৰীয়া অঞ্চলৰ শুৱনি মিচিং” জনজাতিও অসম তথা অসমীয়া বিভিন্ন ভাষা সাহিত্য, সংস্কৃতি আৰু সৃষ্টিৰ মাজতে এটা প্ৰধান অংগ হৈ অসমৰ বুকুতে চিৰদিন জিলিকি থাকিব।

০.০১- অধ্যয়নৰ লক্ষ্য আৰু উদ্দেশ্যঃ

- ক) গৱেষণাৰ এই পত্ৰখনিত মিচিং সমাজত প্ৰচলন হোৱা লোক বাদ্য সমূহৰ বিষয়ে পৰিচয় কৰি দিয়া।
- খ) মিচিং সমাজত প্ৰচলন হোৱা লোক বাদ্য সমূহৰ নিৰ্মাণ আৰু ব্যৱহাৰ সম্পৰ্কে পৰিচয় কৰি দিয়া।
- গ) লোক বাদ্য সমূহৰ ভিতৰত কিছুমান বাদ্যৰ ব্যৱহাৰ বৰ্তমান সময়ত বিভিন্ন কাৰণত নোহোৱা হৈ যোৱাৰ উপক্ৰম হৈছে। সেয়েহে গৱেষণা পত্ৰ খনিত পূৰ্বৰে পৰা বৰ্তমানলৈকে প্ৰচলিত আৰু হেৰাই যাব ধৰা এই বাদ্য সমূহৰ এটি চমু পৰিচয় নিয়ণৰ চেষ্টা কৰা হৈছে, যাতে সংস্কৃতিৰ অবিচ্ছেদ্য অংগ স্বৰূপ এই ‘লোকবাদ্য’ সমূহৰ অধিক প্ৰচলন হয় আৰু এইবোৰৰ সংৰক্ষণ, সংবৰ্দ্ধন আৰু চৰ্চা আদিৰ বিষয়ে সমাজ আগ্ৰহী হয়।

০.০২- অধ্যয়নৰ পদ্ধতি আৰু পৰিসৰঃ

অসমৰ মিচিং জনগোষ্ঠীয়ে সময়ৰ পৰিক্ৰমাত নানা পৰিবৰ্তন মাজেদি বৰ্তমান অৱস্থাত উপনীত হৈছে। সেই মিচিং জাতিৰ ভৌতিক সংস্কৃতিৰ অন্তৰ্গত পৰম্পৰাগত লোক বাদ্য সম্পৰ্কে অধ্যয়ণ কৰোঁতে দুটা উৎসৰ পৰা সহায় লোৱা হৈছে। মুখ্য উৎস হিচাপে মিচিং অধ্যুষিত বিভিন্ন অঞ্চলত ক্ষেত্ৰ অধ্যয়ণ কৰা আৰু গৌণ উৎস লোৱা হিচাপে প্ৰবন্ধ, গ্ৰন্থ, আলোচনী আদিৰ লোৱা হৈছে। ক্ষেত্ৰ অধ্যয়নৰ স্থান হিচাপে লক্ষীমপুৰ, শোণিতপুৰ আৰু ধেমাজি জিলাৰ মিচিং অধ্যুষিত অঞ্চলৰ পৰা তথ্য সংগ্ৰহ কৰা হৈছে।

১.০০- মূল আলোচনাঃ

সংগীত হৈছে সংস্কৃতিৰ এক অবিচ্ছেদ্য অংগ আৰু বাদ্য হৈছে সংগীতৰ প্ৰাণ। বাদ্য অবিহণে সংগীতে প্ৰাণ পাই নুঠে। সংগীতৰ সুৰ আৰু তালৰ ভিন্নতা অনুসৰি গীতৰ চঞ্চলতা প্ৰকাশ কৰিব পৰাকৈ লোক-সমাজেই ভিন ভিন প্ৰকাৰৰ লোক বাদ্য নিৰ্বাচন কৰি লয়। প্ৰত্যেক জাতি-জনজাতিৰে নিজা-নিজা ঐতিহ্য বহন কৰা এনে কিছু লোকবাদ্য আছে যিবোৰ আনৰ আগত নিজক সুকীয়াভাৱে পৰিচয় দিব পাৰে। মিচিংসকলৰো নিজৰ অস্তিত্ব ৰক্ষা কৰিব পৰাকৈ বহুতো লোকবাদ্যৰ প্ৰচলন পূৰ্বৰ পৰাই আছে আৰু বৰ্তমানলৈও আছে। মিচিংসকলে ব্যৱহাৰ

কৰা লোকবাদ্যসমূহ প্ৰধানকৈ বাঁহ, লাউ, মেগেলা, জন্তুৰ ছাল, শিঙা আদিৰে নিৰ্মিত। ব্যৱহাৰৰ দিশৰ পৰা মিচিংসকলৰ লোকবাদ্য সমূহক দুটা ভাগত ভগাব পাৰি- মুখেৰে বজোৱা আৰু হাতেৰে বজোৱা। এনে লোকবাদ্য সমূহৰ কিছুমান বাদ্যৰ ব্যৱহাৰ বৰ্তমান সময়ছোৱাত বিভিন্ন কাৰণত (সাঁচি নৰখা, বিজ্ঞান প্ৰযুক্তিৰ প্ৰভাৱ) আদি নোহোৱা হৈ যোৱাৰ উপক্ৰম পৰিলক্ষিত হয়।

মিচিং লোকবাদ্যবোৰৰ ভাগ কৰি আলোচনা কৰিবলৈ যাওঁতে ভাৰতবৰ্ষৰ বিভিন্ন সংগীতজ্ঞসকলৰ লিখনিত উল্লেখ কৰা পদ্ধতিসমূহ অধ্যয়ণ কৰি লোৱাটো প্ৰয়োজন। ভাৰতীয় শাস্ত্ৰীয় সংগীতৰ পুৰোধাস্বৰূপ পণ্ডিত ভৰত দেৱৰ বিভাগ পদ্ধতিকে বৰ্তমানৰ সংগীতজ্ঞ সকলে বিজ্ঞানসন্মত বুলি গণ্য কৰিছে। তেখেতৰ নাট্যশাস্ত্ৰত বাদ্যযন্ত্ৰসমূহক চাৰিটা ভাগত ভাগ কৰিছে। গতিকে গৱেষণাৰ এই পত্ৰখনিত আলোচনাৰ সুবিধাৰ্থে মিচিং লোকবাদ্যসমূহকো উক্ত পদ্ধতিৰে চাৰি ভাগত ভাগ কৰি আলোচনা কৰা হৈছে। সেই চাৰিটা ভাগ হৈছে- (ক) সুষিৰ বাদ্য, (খ) ঘনবাদ্য, (গ) অৱনন্ধ বাদ্য, (ঘ) তত বাদ্য।

(ক) সুষিৰ বাদ্যঃ

মুখৰ পৰা ফু মাৰি দিওঁতে ওলোৱা বতাহক বিশেষ প্ৰক্ৰিয়াৰে নিয়ন্ত্ৰণ কৰি বিভিন্ন শব্দ উলিয়াই সেই শব্দবোৰক এক নিৰ্দিষ্ট সুৰত আৱদ্ধ কৰি সুষিৰ বাদ্যসমূহক বজোৱা হয়। অৰ্থাৎ মুখেৰে ফু দি বজোৱা বাদ্যত বিধেই হ'ল সুষিৰ বাদ্য। মিচিং সমাজত এনে সুষিৰ বাদ্যৰ সংখ্যাই অধিক বুলিব পাৰি। এনে মুখেৰে ফু দি বজোৱা অসমীয়া সমাজৰ পেঁপা বা বাঁহজাতীয় লোক বাদ্যবোৰক মিচিং ভাষাত 'তাপুং' বুলি কোৱা হয়।

'তাপুং' বাদ্যসমূহৰ নিৰ্মাণ, আকাৰ আৰু ব্যৱহাৰৰ ভিন্নতাৰ বাবে এনে বাদ্যসমূহক ভিন্ন নামেৰে নামকৰণ কৰা দেখা যায়। মিচিং সমাজত ব্যৱহাৰ আৰু প্ৰচলিত হোৱা এনে 'তাপুং' বাদ্যসমূহ হৈছে- আজুক তাপুং, তুম্ব তাপুং, পুম্চু তাপুং, দেৰকি তাপুং, তংতক্ তাপুং, কেতপং তাপুং, টুংলুং তাপুং, পেম্পা বা জেগ্‌ৰীং, গুংগাং, গুংতিক্, দুম্পে, বুংবুং আদি উল্লেখযোগ্য। মিচিং সমাজত এই বাদ্য সমূহৰ কেনেদৰে নিৰ্মাণ আৰু ব্যৱহাৰ কৰা হয়, সেই বিষয়ে তলত আলোচনা কৰা হ'ল।

১। আজুক তাপুং (Ejuk Tapung) : আজুক তাপুং বিশেষ এবিধ তিতা লাওৰ পৰা সজা হয়। পূৰ্ণ তিতা লাও চিঙি ভিতৰৰ অংশবোৰ প্ৰথমে গুচায় লোৱা হয়। লতাডালত লাগি থকা ঠাৰি ফালৰ মূৰত সামান্য ফুটা উলিয়াই লৈ লাওবোৰ তলৰ অংশত আকৌ ফুটা কৰি লোৱা হয়। তলৰ ফুটাত নলিচা লগাই লোৱা হয় আৰু নলিচাৰ ফুটাত চুপহি বা থুৰি লগোৱা হয়। এই নলিচা ডালৰ কেইবাটাও ফুটা কৰি (পেঁপাৰ নলিচাৰ দৰে) আঙুলিৰে বোলাব পৰাকৈ ব্যৱস্থা কৰা হয়।

ব্যৱহাৰঃ এই আজুক তাপুং মিচিং ডেকা বা আদহীয়া লোকে আবেলি আজৰি সময়ত ঘৰৰ চোতালত বা মূৰং ঘৰত এককভাৱে পৰিৱেশন কৰে। অৱশ্যে কিছুমান মিচিং গাঁৱত ৰাজহুৱা অনুষ্ঠানসমূহত আজুক তাপুং বজাই দলবদ্ধভাৱে নৃত্য কৰাও দেখা যায়। এই লোকবাদ্যবিধৰ নিজা সুৰ আছে।

২। তুম্ব তাপুং (Tumbo Tapung) : তুম্ব তাপুং বাদ্যকো আজুক তাপুং বাদ্যৰ দৰে

তিতা লাওৰ পৰাই সজা হয়। এই বাদ্য বিধৰ নিৰ্মাণ পদ্ধতিও আজুক তাপুঙৰ দৰেই। কিন্তু এই বিধ বাদ্যক নিৰ্মাণ কৰোঁতে লাওৰ ডাঙৰ অংশৰ ফুটাত এডাল মাত্ৰ নলিচাহে লগোৱা হয়।

ব্যৱহাৰঃ এই বিধ লোকবাদ্য মিচিং তুম্ৰ কাবানৰ (এবিধ বিননি গীত) সুৰত পথাৰ বা নদী পাৰত অকলে বহি বিৰহী সুৰত বজায়। অৰ্থাৎ এই বাদ্যবিধ কৰুণ কাহিনীৰ গীতসমূহত ব্যৱহাৰ কৰা হয়। অৱশ্যে বৰ্তমান সময়চোৱাত সুবিধা অনুসৰি বেলেগ বেলেগ কাবান (বিশেষ এবিধ গীত) তুম্ৰ তাপুঙেৰে বজোৱা দেখা যায়।

৩। পুমচু তাপুং (Pumsu Tapung) : এইবিধ লোকবাদ্যক আজুক আৰু তুম্ৰ তাপুং নিৰ্মাণ পদ্ধতিৰে সজোৱা হয়। পুমচু তাপুঙত মাত্ৰ দুডাল নলিচা লগোৱা হয়। (পুমচু অৰ্থ-যোৰা বা যোৰীয়া) আকৌ তিনিটা ফুটা কৰি নলিচা লগোৱা তাপুঙক লুংচুক তাপুং বুলি কোৱা হয়। লুংচুক তাপুঙৰ নিৰ্মাণ পদ্ধতিও আজুক তাপুংৰ দৰেই একেই।

ব্যৱহাৰঃ পুমচু আৰু লুংচুক তাপুঙৰ ব্যৱহাৰ আজুক তাপুঙৰ দৰেই ৰাতি একক ভাবে ঘৰৰ চোতালত বজায়। এই বাদ্য বিধৰ লগত অন্যবাদ্য সংগত কৰা দেখা নাযায়।

৪। দেৰ্কি তাপুং (Derki Tapung) : পাহাৰত পোৱা দেৰ্কি নাম এবিধ দীঘল বাঁহেৰে নিৰ্মিত দেৰ্কি তাপুং। ঠাইভেদে ইয়াক 'কুনুৰ' বুলি কোৱা হয়। ডেৰ ফুট দীঘল, দুই-আঢ়ৈ ইঞ্চি গোল দেৰ্কি বাঁহ কাটি ইয়াক ধোৱা চাঙত কিছুদিন শুকাবলৈ দিয়া হয়। ইয়াৰ এটা মূৰৰ ফুটা বন্ধ কৰি মুখেৰে ফুঁ দিয়া অংশটোত কিছু ডাঙৰকৈ ফুটা কৰি লোৱা হয়। বাকী আনটো অংশত পাঁচ-ছয় টা আঙুলি বোলাৰ পৰাকৈ জোখত ফুটা কৰি লোৱা হয়।

ব্যৱহাৰঃ দেৰ্কি তাপুঙৰ শব্দ শুনিবলৈ শুৱলা, কোমল আৰু গহীন। এই লোক বাদ্যক মিচিং ডেকাসকলে বেছিকৈ নিৰ্জন ঠাইত বজাইছিল। মিচিং সমাজৰ মিদাং (বিয়া) আৰু কাবান (এবিধ গীত) ৰ সুৰ এই বাদ্যৰে বজোৱা হয়।

৫। তুংতক তাপুং (Tu:Tok Tapung) : এইবিধ লোকবাদ্য সৰু জাতিৰ বাঁহেৰে এক ফুট দীঘলকৈ কাটি নিৰ্মাণ কৰা হয়। ইয়াৰে এটা মূৰ সামান্য চেপেটা কৰি কুইলা জাতীয় ঠিলাৰে বন্ধ কৰি কমকৈ বায়ু পাৰ হ'ব পৰাকৈ ৰাখি দিয়া হয়। যাতে মুখেৰে ফুৰাই দিলে ইয়াৰ শব্দ সৃষ্টি হয়। বাকী আনটো মূৰৰ অংশত আঙুলি বোলাৰ পৰাকৈ পাঁচ-ছয়টা ফুটা কৰা হয়। (তুংতকৰ অৰ্থ হ'ল তললৈ হেলনীয়া কৰা)।

ব্যৱহাৰঃ এই লোকবাদ্যক সাধাৰণতে মিচিং ডেকাসকলে অকলশৰীয়াকৈ গছৰ তলত বহি বজোৱা হয়। কাবান নিঃতম (এবিধ বিননি গীত) ৰ সুৰতো এই বাদ্য পৰিবেশন কৰা দেখা যায়। অৱশ্যে বৰ্তমান সময়ত এই বাদ্যৰ বিভিন্ন সুৰ তুলি বজোৱাৰ পথ প্ৰশস্ত নোহোৱা নহয়।

৬। কেত্পং তাপুং (Ketpong Tapung) : কেত্পং তাপুং হৈছে বাঁহী সদৃশ লোকবাদ্য। সৰু জাতি বাহঁৰ আগলি ফালৰ পৰা প্ৰায় পোন্ধৰ-ষোল্ল ইঞ্চি দীঘল আৰু এক-ডেৰ ইঞ্চি গোলত এই লোকবাদ্য নিৰ্মাণ কৰা হয়। ইয়াৰ নিৰ্মাণ কাৰ্য দেৰ্কি তাপুঙৰ দৰে একেই।

ব্যৱহাৰঃ কেত্পং তাপুং লোকবাদ্যৰে সকলো গীতৰ সুৰ বজাব পাৰি। এই বাদ্যবিধ গাঁৱৰ খেতি পথাৰ, নৈৰ পাৰ আদিৰ উপৰিও আনুষ্ঠানিক লুগাং, লত্তা চঃনাম্ আদিত ব্যৱহাৰ কৰা দেখা যায়।

৭। টুংলুং তাপুং (Tu:lung Tapung) : মিচিং সমাজৰ পৰা লুপ্ত প্ৰায় লোকবাদ্যবিধ হৈছে টুংলুং তাপুং। পূৰ্বতে বাহৰ চুঙাৰ পৰা এই লোকবাদ্য তৈয়াৰ কৰা হৈছিল যদিও পিছলৈ ম'হৰ শিঙৰ পৰা এই লোক বাদ্যবিধ তৈয়াৰ কৰা দেখা যায়। বিশেষ অভিজ্ঞ ব্যক্তিসকলে কোৱা মতে এই বাদ্যবিধ বাদ্য হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰা নাছিল। বৰ্ষৰ সময়ত বৰ্ণ শিঙা বজোৱা সাংকেতিক বাদ্য হিচাপেহে ইয়াক ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল।

৮। পেম্পা বা জেগ্ৰেং (Pempa or Jegreng Tapung) : এই লোকবাদ্য ম'হৰ শিং অৰ্থাৎ (মেন্‌জেৰ্‌ক্‌+আংৰেং=জেৰ্‌ক্‌ৰেং) পৰা এই বাদ্য নিৰ্মাণ কৰা হয়। ইয়াৰ নলিচাত আঙুলি বোলাৰ পৰাকৈ ফুটা কৰি নলিচাৰ এটা মূৰত চুপহি বা থুৰী আৰু আনটো মূৰত ম'হৰ শিঙৰ আগ-টুকুৰা লগাই লোৱা হয়। এনেদৰে এই লোক বাদ্য নিৰ্মাণ কৰা হয়।

ব্যৱহাৰঃ গাঁৱৰ ডেকাসকলে পথাৰত গৰু-ম'হ বৰখোঁতে এই বাদ্যবিধ বজায়। বিহু, লুগাং, লন্তা-চপমান আদিতো এই বাদ্যবিধ আনুষ্ঠানিকভাৱে বজোৱা দেখা যায়।

৯। গুংগাং (Gunggang) : গুংগাং লোকবাদ্য প্ৰায় ছয়-সাত ইঞ্চি দীঘল এচটা বাঁহ এমুৰে একেবাৰে মূৰলৈ নফলাকৈ ঠিক মূৰৰ আধা ইঞ্চি পিছৰ অংশত সৰুকৈ ফালি আংয় (জিভা) নামৰ বিশেষ অংশ উলিয়াই বিশেষ ধৰণে মিহিকৈ চাঁচি লোৱা হয়। এই আংয়ৰ দুয়োফালে চেপেটা পাতল বাঁহৰ পাতি লগাই লোৱা হয়। ইয়াক যাপা বুলি কোৱা হয়। মিচিংসকলৰ এই গুংগাং দুবিধ-এবিধ আঙুলিৰে লৰাই বজোৱা হয় আৰু আনবিধ ৰছী টানি বজোৱা হয়। এনেদৰে ৰছীৰে টানি টানি বজোৱা গুংগাঙক গুংতিক্ বোলা হয়।

ব্যৱহাৰঃ মিচিং গাওঁবোৰত জেনাক নিশা ডেকা-গাভৰুসকলে ঘৰৰ চোতালত বা মূৰং ঘৰত অই নিঃতমৰ বিভিন্ন সুৰ তুলি এই দুয়োবিধ বাদ্য বজায়। এক প্ৰকাৰ কবলৈ হ'লে- ব্যস্ততাপূৰ্ণ কৰ্মসূচীৰ সময় পৰা আজৰি পালেই মিচিং ডেকা-গাভৰুয়ে গুংগাং বা গুংতিক্ বজায়। এই দুয়োবিধ বাদ্য বজোৱাৰ নিদিষ্ট উৎসৱ বা অনুষ্ঠান বিশেষ নাই।

১০। দুম্পে (Dumpe) : মিচিং লোককথা অনুসৰি এই বাদ্যৰ নাম চিদুম্ (Sidum) শব্দৰ দুম্ (Dum) আৰু এই জন্তুৰ কন্দা সুৰ পে-পে শব্দৰ পৰা দুম্পে শব্দ হ'ল বুলি জনাজাত। (চিদুম্+পে=দুম্পে) চিদুম্ৰ অৰ্থ হ'ল- সুগৰী পছ। পূৰ্বতে টাকাম আগলীং (এবিধ জোপোহা জাতীয় উদ্ভিদ) পাতৰ পৰা বিশেষ পদ্ধতিৰে মেৰিয়াই মুখেৰে ফুঁ দি শব্দ উলিয়াছিল। অৱশ্যে কিছু গাঁৱত দুৰ্বুম্ (নল) আৰু চেপক (টেঙা-তুণ গছ) ৰ পৰা দুম্পে সাজি বজোৱা হয়।

ব্যৱহাৰঃ দুম্পে লোক বাদ্য সাধাৰণতে মিচিং সমাজত চিকাৰীসকলে হাবিত চিকাৰ কৰা সময়ত ব্যৱহাৰ কৰিছিল। বৰ্তমান সময়ছোৱাত মিচিং ডেকা-গাভৰুসকলে বিভিন্ন গীতৰ সুৰ তুলিও দুম্পে বজোৱা দেখা যায়।

১১। বুংবুং (Bu:Bung) : বুংবুং বাদ্যৰ ছয় বা সাত ইঞ্চি দীঘল এক বা ডেৰ ইঞ্চি বহল এছটা বাঁহৰ চেপেটা ছটাৰ মূৰত এডী সূতাৰ ৰছীৰে টানকৈ বান্ধি বুংবুং নিৰ্মাণ কৰা হয়। চাৰি বা পাঁচ ফুট দীঘল ৰচীৰ মূৰত ধৰি হাতেৰে জোৰকৈ ঘূৰালে সেই ছটাডালে বতাহ বুংবু শব্দৰ সৃষ্টি কৰে।

ব্যৱহাৰঃ গৰম দিনত (জুন/জুলাই) বহুদিন বৰষুণ নিদি অতি খৰাং অৱস্থা হ'লে গাঁৱৰ

ডেকাসকলে ঘৰৰ চোতালত বুংবুং বজায়। মিচিং সমাজৰ লোক বিশ্বাস যে এই লোকবাদ্য বুংবুং বজালে বৰষুণ দিয়ে।

(খ) ঘনবাদ্যঃ

ঘনবাদ্য সমূহ সাধাৰণতে ধাতু, বাঁহ বা কাঠেৰে নিৰ্মাণ কৰা হয়। এনে বাদ্যসমূহৰ পৰা কোনো নিৰ্ধাৰিত স্বৰ বা সুৰ সৃষ্টি কৰিব পৰা নাযায়। কেৱল তাল ৰাখিবৰ বাবেহে এনে ধৰণৰ বাদ্য উপযোগী বুলি গণ্য কৰা হয়। মিচিং সমাজত প্ৰচলিত এনে ঘনবাদ্য সমূহ হৈছে- লীংলং, মাৰ্বাং, য়ক্‌চা, লুংপি, দুম্পাক্, কংৰেগ্, কক্‌তেৰ আদিয়ে প্ৰধান। মিচিং সমাজত পূৰ্বৰে পৰা প্ৰচলিত এই লোকবাদ্য সমূহৰ বিষয়ে তলত আলোচনা কৰা হ'ল।

১। লীংলংঃ লীংলং মিচিংসমাজত প্ৰচলিত এবিধ জনপ্ৰিয় তথা আপুৰুগীয়া সম্পদ। জনশ্ৰুতিমতে তিব্বত, ব্ৰহ্মদেশৰ পৰা আদিতে মিচিং সকলে লীংলং সংগ্ৰহ কৰিছিল। কেইবাটাও পদাৰ্থৰ লোহাৰ লগত মিশ্ৰণ ঘটাই এই বাদ্য নিৰ্মাণ কৰা হয়। লীংলঙৰ মাজ অংশ ঘূৰণীয়া, ওখ আৰু চাৰিওকাষে ভিতৰলৈ ভাঁজ খোৱা। এই মাজৰ ওখ অংশতেই কাঠৰ মাৰিৰে কোবাই লীংলং বজোৱা হয়।

ব্যৱহাৰঃ লীংলং মিচিংসমাজে মাংগলিক বাদ্য হিচাপে গণ্য কৰে। গাঁৱৰ মুৰব্বী তথা মুখ্যলোকৰ মৃত্যু হ'লে ঘৰৰ মুখচত উঠি এই বাদ্য বজোৱা হয়। যাতে ওচৰ-চুবুৰীয়াই গম পাব পাৰে। কেতিয়াবা গাঁৱৰ সভা আহ্বান কৰিবলৈ বা গাৱলৈ বিপদ আহিলেও এই বাদ্যবিধ বজাই ৰাইজক জনাই দিয়া হৈছিল। গুম্বাগ্ নৃত্য, ওৰম-পংচুম, কুংচাক সকাম আদিত গুম্বাগ্ বা পাকচং চংনাম আদিতো এই বাদ্যবিধ বজোৱা হয়।

২। মাৰ্বাং (Marbang) : মিচিংসমাজত মাৰ্বাং বাদ্যও এক মাংগলিক সামগ্ৰী। লীংলং লোক বাদ্যৰ দৰে মাৰ্বাং লোক বাদ্যৰ মাজ অংশ ওখ নাথাকে যদিও ইয়াৰ নিৰ্মাণ পদ্ধতি লীংলং বাদ্যৰ দৰে একেই।

ব্যৱহাৰঃ মাৰ্বাং লোকবাদ্য মিচিং সমাজত এককভাবে বজোৱা দেখা নাযায়। আলিঃ-আয়-লুগাং, ওৰম-পংচুম, কুংচাক্ আদি গুম্বাগ্ নৃত্যত ঢোল-তালৰ লগতে লীংলং বাদ্যৰ দৰে মাৰ্বাং বাদ্যকো বজোৱা হয়।

৩। য়ক্‌চা (Yoksa) : য়ক্‌চা মিচিংসমাজত মিবু বা পুৰোহিতসকলে মাংগলিক কাৰ্যত ব্যৱহাৰ কৰা এবিধ ধাতুৰে নিৰ্মিত তৰোৱাল। মিবু বা পুৰোহিতসকলৰ গাত যেতিয়া দেও উঠে সেই সময়ত তেওঁলোকে কিছুমান নৃত্য-গীত পৰিবেশন কৰে আৰু সেই নৃত্য-গীতত তেওঁলোকে এই য়ক্‌চাখন জোকাৰি জোকাৰি তালৰ ৰক্ষা কৰে। য়ক্‌চাখনৰ নালত তিনিটা বা পাঁচটা লোহা জাতীয় ঘূৰণীয়া ধাতু লাগি থাকে। খাৰু সদৃশ এই ধাতুবিধক চাপেৰে বুলি কোৱা হয়।

ব্যৱহাৰঃ মিবুৰ লগত য়ক্‌চা থাকিলে দেওভূতে পাৰ নোৱাৰে বুলি মিচিংসমাজত লোকবিশ্বাস। য়ক্‌চা মিচিং সমাজৰ বাবে এক মাংগলিক সামগ্ৰী। কোনোবা ঘৰৰ বা গাঁৱৰ অপায়-অমংগল হ'লে বা বেমাৰ-আজাৰ হ'লে মিবুয়ে য়ক্‌চাৰে মংগল চাই ইয়াৰ প্ৰতিকাৰৰ বিধান দিব পাৰে। পংৰাগ উৎসৱত মিবুয়ে য়ক্‌চাৰে মিবু দাগ্‌নাম্ মাংগলিক নৃত্য কৰে। এক

প্ৰকাৰে ক'বলৈ গ'লে যিক্‌চা অবিহনে মিৰুয়ে মাংগলিক ভাৱে একোকাৰ্যহি সম্পন্ন কৰিব নোৱাৰে।

৪। লুংপি (Lu:pi) : মিচিং লোকসকলে তালক লুংপি বুলি কোৱা হয়। এইবাদ্য অসমৰ বিভিন্ন জনগোষ্ঠীৰ মাজতো দেখা যায়। নিৰ্মাণ সাপেক্ষে ইয়াৰ আকাৰ সৰু-ডাঙৰ থাকে। এই বাদ্যবিধ মিচিংসকলে দোকান-বজাৰ আদিৰ পৰা ক্ৰয় কৰি লোৱা দেখা যায়।

ব্যৱহাৰঃ লুংপি লোকবাদ্য এককভাৱে মিচিংসকলে বজোৱা দেখা নাযায়। এই বাদ্য দুম্‌দুম, দুম্পাক, দেম্‌দুন্ আৰু দেম্‌তুক্ আদি বাদ্যৰ লগত সহযোগী বাদ্য হিচাপে বজোৱা হয়।

৫। দুম্পাক্ (Dumpak) : দুম্পাক্ লোকবাদ্য দুৰচীয়া শুকান বাঁহৰ প্ৰায় ডেৰফুটমান দীঘল টুকুৰা কাটি লৈ তাৰে এটা মূৰ গাঁঠিসহ ৰাখি আনটো মূৰ খোলাকৈ ৰখা হয়। বাঁহ টুকুৰাটোৰ গাঁঠিৰ ওচৰফালে পাতলকৈ চাঁচি লোৱা হয়। এই অংশত মাৰিৰে আঘাত কৰিলে শব্দৰ সৃষ্টি হয়। এইদৰে দুম্পাক্ বাদ্য নিৰ্মাণ কৰা হয়।

ব্যৱহাৰঃ এই বাদ্য সাধাৰণতে গৰখীয়া লৰা'বোৰে ধেমালিতে মুকলি পথাৰত দুম্পাক্ বজোৱা দেখা যায়। ঠাই বিশেষে কেতিয়াবা কেইবাটাও দুম্পাক একেলগে এবিধ ছেও বজাই তালত নৃত্য কৰাও দেখিবলৈ পোৱা যায়।

৬। কঃৰেগ্ (Ko:reg) : এবিধ টান কাঠৰ পৰা কঃৰেগ্ নিৰ্মাণ কৰা হয়। সাধাৰণতে দুহাত মান দীঘল 'তামাগ' (চেৰা) কাঠৰ পৰা জখলাৰ দৰে কাঠি দুই মূৰ হাতত ধৰিবলৈ কিছু অংশ ৰাখি এইবাদ্য নিৰ্মাণ কৰে। এই খহটো বা জখলাৰ দৰে ওপৰ ভাগত গাহৰি বা জন্তুৰ দাঁতেৰে ঠেলি শব্দ উলিয়াই তালত এইবাদ্য বজোৱা হয়।

ব্যৱহাৰঃ এই বাদ্য একক ভাৱে বজোৱা নহয়। কঃৰেগে নৃত্য বা গীতৰ তাল ৰক্ষা কৰা ক্ষেত্ৰত বিশেষ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰে।

৭। কক্‌তেৰ (Kokter) : কক্‌তেৰ হৈছে পাতল জাতি বাঁহৰ পৰা তৈয়াৰী এবিধ লোকবাদ্য। যাক অসমীয়াত 'টকা' বুলি কোৱা হয়। পাব দীঘল বাঁহৰ টুকুৰা কাটি এমূৰত ফালি আনটো মূৰ নফলাকৈ ৰাখে। নফলা মূৰৰ কাষৰ বাঁহখিনি লৰাব বা উঠা-নমা কৰিব পৰাকৈ চাঁচি লোৱা হয়। যাতে এখন হাতেৰে এটা ফাল ধৰি আনটো ফালেৰে আঘাত কৰি বজাব পাৰি। এনেদৰে কক্‌তেৰ নিৰ্মাণ কৰা হয়।

ব্যৱহাৰঃ কক্‌তেৰ সাধাৰণতে বহাগ বিহুত বেছি ব্যৱহাৰ কৰা হয়। এই বাদ্যবিধ ঢোল-তালৰ লগত সংগত কৰি বজোৱা হয়। মিচিং গাঁৱত চেমনীয়া ল'ৰা-ছোৱালীয়ে অকল কক্‌তেৰ বজাই ঘৰে ঘৰে বিহু মাৰে। এনে চেমনীয়া বিহুত ঢোল-তাল ব্যৱহাৰ নকৰে। এই বাদ্য বিশেষকৈ ৰইলা আৰু আই নিঃতমৰ গীতৰ তালে-তালে কক্‌তেৰ বজোৱা হয়।

(গ) অৱনদ্ধ বাদ্য :

মাটি, কাঠ, বাঁহ অথবা ধাতুৰ খোলা সাজি চামৰাৰে এমুখ বা দুমুখ বন্ধ কৰি বজোৱা বাদ্য সমূহ অৱনদ্ধ বা আনদ্ধ বাদ্য বুলি কোৱা হয়। অসমত এনেবিধ বাদ্যৰ বহুল প্ৰয়োগ দেখা যায় যদিও মিচিং সমাজত বহু কমহে ব্যৱহাৰ হোৱা দেখা যায়। মিচিং সমাজত ব্যৱহাৰ হোৱা এনে অৱনদ্ধ বাদ্য ভিতৰত- দুম্‌দুম, পুংই বা কেংকু আৰু দুলুকি আদিয়ে প্ৰধান। এই বাদ্যবোৰৰ বিষয়ে তলত আলোচনা কৰা হ'ল।

১। দুম্‌দুম্‌ (Dumdum) : কঁঠাল, আম, চেঁচু আদি কাঠৰ বিশ বা বাইশ ইঞ্চি দীঘল, বক্ৰিশ বা চৌক্ৰিশ ইঞ্চি শকত টুকুৰা কাটি ভিতৰ অংশ উলিয়াই ফোঁপোলা কৰি লোৱা হয়। ইয়াৰে এটা মূৰ সামান্য ডাঙৰ কৰি ৰাখি মাৰিৰে কোবোৱা ফালটো কিছু সৰুকৈ কাটি লোৱা হয়। ইয়াৰ এটা মূৰ মাৰিৰে কোবাই আৰু আনটো মূৰ হাতৰ তলুৱাৰে আঘাত কৰি বজোৱা হয়। দুই মূৰ গৰু বা ছাগলীৰ ছালেৰে বন্ধ কৰি লৈ বজোৱাৰ উপযোগী হোৱাকৈ সজা হয়।

ব্যৱহাৰঃ মিচিং সমাজৰ সকলো উৎসৱ অনুষ্ঠানতে দুম্‌দুম্‌ লোকবাদ্য ব্যৱহাৰ কৰা দেখা যায়। কিছু গাঁৱত পাঁচ বা ছয়টালৈকে একেলগে দুম্‌দুম্‌ বজাই চঃমান (বিহু) কৰে। অসমীয়া ঢোলৰ লগত মিচিং দুম্‌দুম্‌ প্ৰায় একে যদিও ঢোল নিৰ্মাণৰ ক্ষেত্ৰত মিচিং ঢোলৰ ছাউনীৰ কিছু পাৰ্থক্য থকা দেখা যায়।

২। পুংই বা কেংকু (Pu:i or Ke:ku) : কেংকু বাদ্য ভিন ভিন গাঁৱত বিভিন্ন নামেৰে নামকৰণ কৰা লগতে ইয়াৰ নিৰ্মাণ পদ্ধতিও ঠাই ভেদে বেলেগ বেলেগ হয়। নাৰিকলৰ খোলা, কাঠ বা বাঁহৰ চুঙা, শুকান লাউৰ টুকুৰা আদিত জন্তুৰ ছাল কাটি বান্ধি লৈ এইবিধ বাদ্য নিৰ্মাণ কৰা হয়।

ব্যৱহাৰঃ অভিজ্ঞ তথা বয়োজ্যেষ্ঠ ব্যক্তিৰ পৰা জানিব পৰা মতে এই বাদ্য আদহীয়া লোকে আজৰি সময়ত অকলে বা বন্ধুৰ লগত বহি এই বাদ্য বজায়। এই লোকবাদ্য গীত-নৃত্যৰ লগত বজোৱা দেখা নাযায়।

৩। দুলুকি (Duluki) : মিচিং সমাজৰ ঠাই ভেদে এই বাদ্যৰ নিৰ্মাণ পদ্ধতিও কিছু বেলেগ হোৱা দেখা যায়। সাধাৰণতে মাটি কলহৰ মুখৰ অংশৰে দুলুকি নিৰ্মাণ কৰা হয়। জন্তুৰ ছালেৰে কলহৰ মুখ অংশক সম্পূৰ্ণ বন্ধ কৰি ঠান ভাৱে বন্ধা হয়। আঠ-ন ইঞ্চি দীঘল মাৰিৰে ছালত আঘাত কৰিলে শব্দৰ সৃষ্টি হয়। এনেদৰে মিচিংসকলে দুলুকি নিৰ্মাণ কৰে।

ব্যৱহাৰঃ মিচিং সমাজত দুলুকি বিহুত ছেমনীয়া ডেকাসকলে গীতৰ তালে তালে বজায়। এনে ছেমনীয়া সকলে ঢোল ব্যৱহাৰ নকৰে। তিনি বা চাৰিটা দুলুকি একে লগে বজাই ছেমনীয়া ডেকা-গাভৰু সকলে বিহু মৰা দেখা যায়।

(ঘ) তত বাদ্যঃ

তাঁৰ জাতীয় বস্তুৰ সহায়ত নিৰ্মাণ কৰা লোকবাদ্যসমূহক সাধাৰণতে তত বা তন্ত্ৰীয়ুক্ত বাদ্য বুলি কোৱা হয়। মিচিং জনগোষ্ঠীৰ মাজত এনে তত বাদ্যৰ সংখ্যা তেনে কম প্ৰচলিত হোৱা দেখা যায়। আদিম যুগৰ পৰাই মিচিং সমাজত প্ৰচলিত তাঁৰ জাতীয় লোকবাদ্যসমূহ হৈছে- দেন্দুন্ বা পিঃচেং আৰু দেন্তুক্।

ক) দেন্দুন্ (Dendun) : দেন্দুন্ পিঃৰ (মেগেলা) বা চেপক্ (টেঙা জাতীয় তৃণ)-ৰে নিৰ্মাণ কৰা মিচিং সমাজৰ এক বিশেষ লোকবাদ্য। এই দেন্দুন্ এহাত মান দীঘল মেগেলাৰ ঠাৰি দহ-বাৰ ডাল মান একেলগে বান্ধি লৈ নিৰ্মাণ কৰা হয়। দুয়োকাষে দুডাল সমান জোখৰ মাৰি কাষ দুটাত বান্ধে। অন্য এডাল সৰু মাৰিৰে সেই মেগেলাৰ ঠাৰিবোৰে বান্ধিলোৱা বাদ্যটিত তাল ৰক্ষা কৰি মাৰি থাকে। বাদ্যটিৰ এটা পিঠিত খৰিকাসদৃশ কাঠিৰ টুকুৰা দিয়া হয় আৰু আনটো পিঠি খালিকৈ ৰখা হয়। খৰিকাৰ কাঠি দিয়া ফালটোক মাৰিৰে কোবায় আৰু আনটো

পিঠিত তাল ৰাখিবৰ বাবে আঙুলিৰে বোলাই বজায়। দেন্দুন্ক কিছুমানে ‘পিংচেং’ বুলিও কোৱা হয়। ইয়াক এডাল ৰচী দুয়োফালে বান্ধি লৈ ডিঙিত আঁৰি লয়।

ব্যৱহাৰঃ মিচিং জনগোষ্ঠী বসতি সকলোবোৰ ঠাইতে দেন্দুন্ বাদ্য ব্যৱহাৰ হৈছিল। শৰৎ কালৰ জোনাক নিশা লত্তা চঃমানত দেন্দুন্ বজাই নৃত্য কৰিছিল। এনে ক্ষেত্ৰত গাঁৱৰ গৰখীয়া লৰাবোৰে অধিক আগ-ভাগ লোৱা দেখা যায়।

২। দেন্তুক্ (Dentuk) : ‘দেন্তুক্’ বাঁহৰ পৰা নিৰ্মাণ কৰা এবিধ লঘু লোকবাদ্য। পাব দীঘল কিছু শকত জাতিবাঁহৰ দুই মূৰত গাঁঠি থকাকৈ কাটি এটা ফাল এক বা ডেৰ ইঞ্চি বহলকৈ ওপৰৰ বাকলি ফালি গোচায় দিয়া হয়। বাকলি গুচাই দিয়া দুই কাষে এডালকৈ ৰচী সদৃশ বাকলি উলিয়াই লৈ দুই মূৰত গোটা মাৰি সুমুৱাই টান কৰিব পৰাকৈ সজাই লোৱা হয়। বাকলি গুচোৱা অংশৰ ঠিক মাজ অংশত এক বৰ্গ ইঞ্চি ডাঙৰকৈ ফুটা কৰি এই ফুটাৰ আকাৰত ওপৰৰ দুডাল তাঁৰ সদৃশ ৰচীত বাঁহৰ চেপেটা এচটা টানকৈ লগাই লোৱা হয়। যাতে মাৰিৰে কোবালে শব্দৰ সৃষ্টি হয়।

ব্যৱহাৰঃ গাঁৱৰ চেমনীয়া মিচিং ডেকাই দেন্তুক্ বজাই ঘৰে ঘৰে বিহু মাৰিছিল। মিচিংসকলৰ বিভিন্ন গীতৰ লগত দেন্তুক্ৰেৰে ঢোলৰ চেও বজাই নাচিছিল। গৰখীয়াসকলে মুকলি পথাৰতো দেন্তুক্ বজাই আনন্দ উল্লাস কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়।

০.০৩- উপসংহাৰঃ

মিচিং সংস্কৃতিৰ লোকবাদ্যৰ পথাৰখন তেনেই সৰু নহয় আৰু লোকবাদ্যবোৰৰ তাৎপৰ্যও কম গুণগত মনকৰিবলগীয়া। বিভিন্নধৰণৰ লোকবাদ্যৰে এসময়ত মিচিং সমাজ নদন-বদন আছিল। অৱশ্যে, বৰ্তমান পৰিবৰ্তনশীল সমাজ-ব্যৱস্থাত এই আপুৰুগীয়া লোকবাদ্যবোৰৰ ব্যৱহাৰ কমি আহিছে আৰু ব্যৱহাৰ কমি অহাৰ লগে লগে এইবোৰ লুপ্ত প্ৰায় অৱস্থা হৈছে। আমি সকলোৱেই উত্তৰ পুৰুষৰ বাবে এই বাদ্যসমূহ পুনৰুজ্জীৱিত কৰাৰ প্ৰয়াস কৰা উচিত। সেয়েহে সময় থাকোতেই এইবোৰৰ সংৰক্ষণৰ ব্যৱস্থা লোৱাটো অতি প্ৰয়োজন। অৱশ্যে এই ক্ষেত্ৰত মিচিং সাংস্কৃতিক অনুষ্ঠান ‘মিচিং দ্ৰব্ব কঁবাঙে’ যথেষ্ট পদক্ষেপ লোৱা দেখা গৈছে যদিও সকলোৰে সহায় সহযোগিতা তথা ঐক্যৰ প্ৰচেষ্টা নলৈ ইয়াৰ গতি পথে সৱল ৰূপ নাপাব। গতিকে সংস্কৃতিৰ এই গতিকে সৱল ৰূপ দিবৰ বাবেই সকলোৰে প্ৰচেষ্টাৰ প্ৰয়োজন আছে, নহ’লে এনে বাদ্যযন্ত্ৰ সমূহ কালৰ গৰ্ভত এসময়ত বিলিন হৈ যাব। ইয়াৰ ফলত মিচিং জাতিটোৰ সংস্কৃতিৰ এটি অংগ বিকল তথা লুপ্ত হৈ যোৱাৰ পৰিলক্ষিত হ’ব।

গ্ৰন্থপুঞ্জী

কুলি, জৱাহৰ জ্যোতি। *মিচিং সংস্কৃতি*। ডিব্ৰুগড় : কৌস্তৱ প্ৰকাশন ২০১২। মুদ্ৰিত।

পেগু, পবিত্ৰ কুমাৰ। *মিচিং সমাজ-সংস্কৃতিৰ ৰেঙণি*। ডিব্ৰুগড় : কৌস্তৱ প্ৰকাশন, ২০১১। মুদ্ৰিত।

গগৈ, লোকেশ্বৰ। *অসমৰ লোক-সংস্কৃতি* (তৃতীয় খণ্ড)। নগাঁও :

গগৈ, লীলা। *অসমৰ সংস্কৃতি*। ডিব্ৰুগড় : বনলতা, ২০১৭, মুদ্ৰিত।

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 180-184

বিশ্বায়ন, থলুৱা লোককলা আৰু আধুনিক অসমীয়া নাটকত ইয়াৰ প্ৰভাৱ

নৱজিত বৰুৱা

গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়, অসমীয়া বিভাগ, e-mail : njitbaruah@gmail.com

সংক্ষিপ্তসাৰ

আজি বিশ্বায়নে আমাৰ মন, চিন্তাধাৰা, আচাৰ-নীতি বহু ক্ষেত্ৰত সলনি কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিছে। পুৰণিক পাহৰি নতুনক আদৰি নিজকে ন ৰূপত সজাইছে। মনৰ মাজত গজালি মেলা নতুনত্বই মানৱ মনৰ কৃত কৰ্মতো নতুনৰ ৰহন লাগিছে। ই নিতান্তই স্বাভাৱিক কথা। বিশ্বায়নে সমগ্ৰ বিশ্বকে বৰ্তমান ক্ষুদ্ৰ কৰি পেলাইছে। অসমীয়া নাটকৰ ইতিহাস বিচাৰ কৰিলে দেখা যায় মহাপুৰুষ শংকৰদেৱৰ অভিনৱ সৃষ্টি অংকীয়া ভাওনা আজিও জনমানসত বিশেষ স্থান লাভ কৰিছে। অসমৰ থলুৱা লোককলাৰ উপাদান সন্নিৱিষ্ট এই নাটকসমূহ ঊনবিংশ শতিকাৰ আদি ভাগলৈকো চলি থাকে। ইয়াণ্ডাবু সন্ধিৰ চৰ্ত অনুসৰি অসম বৃটিছৰ শাসনাধীন হোৱাৰ পিছত অসমীয়া নাটকে নতুন দিশে গতি কৰিলে; য'ত পাশ্চাত্য নাটকৰ প্ৰভাৱ পৰি অসমীয়া নাটকে নতুন যুগচেতনাৰ দ্বাৰা পুষ্ট হ'ল। অসমীয়া নাটকক আধুনিক ৰূপত সজাই তুলিলে। সময়ে সময়ে নাটকক লৈ বিভিন্ন পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা আৰম্ভ হ'ল। লোক সংস্কৃতিৰ এটা উল্লেখযোগ্য দিশ হ'ল লোকনাট্য। নৃত্য-গীত, অভিনয় প্ৰধান অসমৰ লোকনাট্যসমূহ অতীজৰে পৰা ওজাপালি, পুতলা নাচ, ঢুলীয়া ভাওনা, খুলীয়া ভাওনা, পচতি, কুশান গান, ভাবী গান, দেওধনী নৃত্য, নাগাৰা নাম আদিৰে ভৰপূৰ। কুৰি শতিকাৰ আশী দশকৰ পৰা অসমৰ নাট্যকাৰসকলৰ মাজত থলুৱা লোকনাট্যধৰ্মী

নাটক পৰিৱেশন কৰাৰ প্ৰৱণতাই জনপ্ৰিয়তা লাভ কৰিলে আৰু এই সময়ছোৱাৰ
পৰাই অসমৰ নাট্যজগতত বিশ্বায়নে অধিক প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে।

সূচক শব্দ : বিশ্বায়ন, লোকনাট্য, পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা, নাটক, অসমীয়া।

অৱতৰণিকা :

নতুনৰ প্ৰতি আদৰ সকলোৰে। অংকীয়া ভাওনাই চাৰিশ বছৰ কাল অসমীয়া ৰাইজৰ
মাজত জনপ্ৰিয়তা অৰ্জন কৰিলে যদিও পৰৱৰ্তী সময়ত কেইবাটাও কাৰণৰ বশীভূত হৈ অংকীয়া
ভাওনাই পূৰ্বৰ জনপ্ৰিয়তা হেৰুৱালে। বৃটিছৰ আগমনে অসমলৈ কঢ়িয়াই আনিলে আধুনিক অসমীয়া
নাট্যধাৰা। স্বৰাজ্যোত্তৰ কালৰ পৰা অসমৰ নাট্যকাৰসকলে নাটকক লৈ বিভিন্ন পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা
আৰম্ভ কৰিলে। কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত সফলতা লাভ কৰিলে। আকৌ ক'ৰবাত বিফলতাৰ মুখ
দেখা পালে। ইতিমধ্যে উল্লেখ কৰি অহা মতে কুৰি শতিকাৰ আশী দশকৰ পৰা অসমৰ
নাট্যকাৰসকলৰ মাজত থলুৱা লোকনাট্যধৰ্মী নাটকে অধিক গুৰুত্ব লাভ কৰে। পশ্চিমীয়া দেশত
লোকনাট্যৰ আংগিকেৰে প্ৰছেনিয়াম মঞ্চত নাটক মঞ্চস্থ কৰাৰ নব্য চিন্তাই ভাৰতৰ প্ৰায় কেইখন
প্ৰদেশকে স্পৰ্শ কৰিলে। লাহে লাহে এই নব্য শৈলীৰ জনপ্ৰিয়তাই অসমৰ নাট্যকাৰসকলৰ চিন্তাৰ
জগতখনক চুই গ'ল।

অধ্যয়নৰ পৰিসৰ, উদ্দেশ্য আৰু পদ্ধতি :

আমাৰ গৱেষণাৰ বিষয়বস্তু হ'ল— বিশ্বায়ন আৰু আধুনিক অসমীয়া নাটক। বৰ্তমান
আধুনিক অসমীয়া নাট্যজগতত চলা পৰীক্ষা-নিৰীক্ষাৰ এক বিৰাট অংশ দখল কৰিছে এই
লোকনাট্যধৰ্মী নাটকে। বিষয়বস্তুৰ ব্যাপকতালৈ লক্ষ্য ৰাখি সমগ্ৰ আধুনিক অসমীয়া নাটকত
বিশ্বায়নৰ প্ৰভাৱৰ কথা নকৈ কেৱল আধুনিক অসমীয়া নাটকত শেহতীয়াকৈ সোমাই পৰা
লোকনাট্যধৰ্মী নাটকৰ বিষয়তহে গৱেষণা পত্ৰখনত গুৰুত্ব আৰোপ কৰা হ'ব। গৱেষণা পত্ৰখনত
লোকনাট্যধৰ্মী নাটকত বিশ্বায়নৰ প্ৰভাৱ কেনেধৰণে পৰিছে সেই বিষয়ে আলোকপাত কৰাই
হ'ব পত্ৰখনৰ মূল উদ্দেশ্য। গৱেষণাপত্ৰখন প্ৰস্তুত কৰোঁতে বিশ্লেষণাত্মক পদ্ধতি গ্ৰহণ কৰা
হ'ব।

মূল বিষয়বস্তু :

গৱেষণা পত্ৰখনৰ মূল বিষয়বস্তুত প্ৰৱেশ কৰাৰ পূৰ্বে আধুনিক অসমীয়া নাটকৰ গতিধাৰাৰ
বিষয়ে এটি ক্ষীণ আভাস দিবলৈ প্ৰয়াস কৰা হ'ব। আধুনিক অসমীয়া নাটকৰ শুভ আৰম্ভণি হৈছিল
গুণাভিৰাম বৰুৱাৰ *ৰামনৱমী* নাটকৰ জৰিয়তে। তাৰ পাছতেই হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাই *কানীয়াৰ কীৰ্তন*,
ৰুদ্ৰৰাম বৰদলৈৰ *বঙাল-বঙালনী*ৰ জৰিয়তে আধুনিক অসমীয়া নাট্যজগতত নিজৰ নাম চিৰযুগমীয়া
কৰি থৈ গ'ল। পাশ্চাত্যৰ প্ৰভাৱেৰে পুষ্ট গুণাভিৰাম বৰুৱাৰ *ৰামনৱমী* নাটকখন শ্বেত্ৰপীয়েৰৰ
ট্ৰেজেডিৰ আৰ্হিত লিখা প্ৰথমখন আধুনিক অসমীয়া নাটক। কলিকতাত উচ্চ শিক্ষা ল'বলৈ যোৱা
শ্বেত্ৰপীয়েৰৰ নাটক পঢ়ি আৰু শ্বেত্ৰপীয়েৰৰ ট্ৰেজেডিৰ আৰ্হিত ৰচিত বঙালী নাটকৰ অভিনয় চাই
এক বিশেষ মাদকতা লাভ কৰিছিল আৰু অসমীয়াত তেনে নাটকৰ প্ৰভাৱৰ কথা উপলব্ধি কৰি

পশ্চিমীয়া গঢ়ৰ নতুন নাটক ৰচনা কৰিবলৈ আৰু পাশ্চাত্যৰ প্ৰছেনিয়াম ৰংগমঞ্চৰ আদৰ্শত অসমত ৰংগশালা স্থাপন কৰিবলৈ ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰিছিল। (ভৰালী ৬১)

আমি স্বীকাৰ কৰিব লাগিব যে পাশ্চাত্য নাট্যকাৰসকলৰ প্ৰভাৱ আৰু তেওঁলোকৰ দৰ্শনে আধুনিক অসমীয়া নাট্যকাৰসকলক যথেষ্ট উপকৃত কৰিলে। শ্বেইক্সপীয়েৰৰ নাটকৰ প্ৰভাৱতেই আধুনিক অসমীয়া নাটকৰ বিষয়বস্তুত ট্ৰেজেডিয়ে স্থান পালে। ট্ৰেজেডি আৰু কমেডি পাশ্চাত্য নাট্যকাৰসকলৰ উল্লেখযোগ্য বিষয়বস্তু। কিন্তু ভাৰতীয় প্ৰাচীন নাটত বিয়োগাত্মক সমাপ্তি দেখিবলৈ পোৱা নাযায়। সংস্কৃত নাটকৰ পৰা আৰম্ভ কৰি অংকীয়া ভাওনালৈকে সকলোতে পৰিণতি আছিল সুখাত্মক। (ভৰালী ৬২) পাশ্চাত্যৰ প্ৰভাৱত আধুনিক নাটকে বিস্তৃতি লাভ কৰিলে। নাটকীয় কলা কৌশল, বহল মঞ্চৰ প্ৰয়োগে আধুনিক অসমীয়া নাটকক ন-উজ্জীৱিত কৰিলে। পাশ্চাত্যৰ আৰ্হিত অসমত মঞ্চ নিৰ্মাণৰ কাম হাতত লোৱা হৈছিল। উনবিংশ শতিকাৰ দ্বিতীয়াৰ্দ্ধৰ সময়খিনি আধুনিক অসমীয়া নাটকৰ বাবে বিপৰ্য্যয়ৰ সময় আছিল। এইখিনি সময়তে বংগদেশৰ যাত্ৰা নাটকৰ প্ৰৱেশে ক্ৰমশঃ অসমীয়া লোকসকলৰ মাজতো জনপ্ৰিয় হ'বলৈ আৰম্ভ কৰিলে। অসমত পৌৰাণিক আৰু ঐতিহাসিক নাটকৰ ধাৰা বিংশ শতিকাৰ আৰম্ভণিৰে পৰাই অসমৰ মঞ্চ দখল কৰিলে। প্ৰহসন অথবা লঘু কমেডি জাতীয় নাটকেৰে লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা আৰু পদ্মনাথ গোহাঞিবৰুৱায়ে নাট্য জীৱন আৰম্ভ কৰিলে। আনহাতে অসমীয়া নাট্য সাহিত্যৰ ভঁৰাল টনকিয়াল কৰাত দুৰ্গা প্ৰসাদ, মজিন্দাৰ বৰুৱা, বেণুধৰ ৰাজখোৱা, মিত্ৰদেৱ মহন্তৰ নাম অন্যতম। প্ৰাক্ স্বাধীনতাৰ সময়ছোৱাত পৌৰাণিক নাটক, ঐতিহাসিক নাটকৰ সৃষ্টিত নাট্যকাৰসকলে বিশেষভাৱে মনোযোগ দিলে। তেনে কেইখনমান নাটক হ'ল — ৰমাকান্ত চৌধুৰীৰ *সীতাহৰণ ৰাৱণবধ*, পদ্মনাথ গোহাঁঞি বৰুৱাৰ *জয়মতী*, লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ *জয়মতী কুঁৱৰী* আদি। তেনে এক সন্ধিক্ষণতে পাশ্চাত্য শিক্ষাৰে পৰিপুষ্ট জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাই অসমীয়া নাট্যজগতলৈ ৰূপান্তৰ আনিিলে। এইৰূপান্তৰে জ্যোতিপ্ৰসাদৰ পৰৱৰ্তী সময়ৰ নাট্যকাৰসকলক নাটক, নাটকীয় কলা-কৌশল সম্পৰ্কে অধিক সচেতন কৰিলে।

বিশ্বায়নে মানুহক নতুনৰ ফাললৈ টানি লৈ যায়। গোলকীয় পৰিৱৰ্তনে মানুহৰ মনটোক নতুনৰ প্ৰতি আকৰ্ষিত কৰি তোলে। তাহানিৰ গুহাত বসবাস কৰা মানুহে আজিকালি ঘৰ সাজি থাকিবলৈ ল'লে। বিজ্ঞানৰ দ্ৰুত উন্নতিয়েও মানুহৰ জীৱন সম্পৰ্কীয় ধাৰণা লাহে লাহে সলনি কৰিবলৈ ধৰিলে। পুৰণি ভাববাদী দৰ্শনৰ পৰা নাট্যকাৰসকল আঁতৰি আহিল আৰু কংক্ৰিট জীৱনশৈলীয়ে কঢ়িয়াই অনা ৰুঢ় নাট্যকাৰসকলৰ বাস্তৱতাই মন অধিকাৰ কৰিলে। বৈজ্ঞানিক দৃষ্টিভংগীৰ ফলত নতুন আৰু পুৰণিৰ মাজত বিৰোধৰ সূত্ৰপাত হ'ল। পুৰণি ধ্যান-ধাৰণাৰ নতুন মূল্যায়নৰ প্ৰয়োজন অনুভূত হ'ল। নতুন জীৱনবোধ, সমাজবোধ আৰু শিল্পচেতনাই নাটকৰ বিষয়বস্তু আৰু গঠন পদ্ধতি সলনি কৰি দিলে। সাধাৰণ মানুহৰ আশা-আকাংক্ষা আৰু আবেগ-অনুভূতিক নাট্যকাৰসকলে যথাযথভাৱে প্ৰদৰ্শন কৰাৰ চেষ্টা কৰিলে। নাটকৰ পৰিকল্পনা আৰু ৰূপায়ন ৰীতিৰ ক্ষেত্ৰত এই নাট্যকাৰসকলেও পশ্চিমলৈ মুখ কৰিলে। অনুপ্ৰেৰণা লাভ কৰিলে ইৰছেন, বানৰ্ড্‌শ্ব আদি বাস্তৱবাদী নাট্যকাৰসকলৰ পৰা। (ভৰালী ৬৪) পাশ্চাত্যৰ এই নাট্যকাৰসকলৰ প্ৰভাৱত অসমীয়া নাটকে শক্তিশালী স্থিতি লাভ কৰাৰ লগতে পৰম্পৰাগতভাৱে চলি অহা

লোকসাহিত্যৰ অমূল্য সম্পদ লোকনাট্যেও বৰ্তমান সময়ত শক্তিশালী স্থিতি লাভ কৰিছে। কোনো গাঁৱলীয়া সমাজত সৰ্বসাধাৰণৰ উদ্দেশ্যে সৃষ্টি হোৱা ৰচনা যেতিয়া নাট্যধৰ্মী হয় আৰু ইয়াৰ লগত নৃত্য-গীত, অভিনয় যেতিয়া মিলিত হৈ থাকে তেতিয়া সি হয় লোকনাট্য। এই লোকনাট্য সমূহত অন্তৰ্ভুক্ত হৈ থাকে একোখন সমাজৰ বা এটা জাতিৰ হৰ্ষ বিবাদৰ কাহিনী থাকে সাহসৰ গাঁথা, ধৰ্মীয় আৰু বীৰত্বপূৰ্ণ কথা। নিঃসন্দেহে লোকনাট্যই বহু যুগ গঢ়ি বিশ্বৰ সকলো জাতিকে আনন্দ-উচাহৰ খোৱাক যোগাই আহিছে। (তালুকদাৰ ৪৬) লোকনাট্যসমূহ মূলত গীত প্ৰধান। ইতিমধ্যে উল্লেখ কৰি অহা হৈছে যে, শংকৰদেৱৰ অংকীয়া নাট অসমৰ লোকনাট্যৰ অনুষ্ঠানসমূহ জনসমাজত একমাত্ৰ মনোৰঞ্জনৰ আহিলা আছিল। ৰজাঘৰীয়া পৃষ্ঠপোষকতাতো লোকনাট্যই বিশেষ স্থান অধিকাৰ কৰি আছিল। অতীজৰে পৰাই অসমখন ওজাপালি, পুতলা নাচ, খুলীয়া ভাওনা, কুশান গান, ভাতীগান, দেওধনী নৃত্য, নাগাৰা নাম আদি লোকনাট্য অনুষ্ঠানৰ বাবে চহকী। মহাপুৰুষ শংকৰদেৱেও অংকীয়া নাটক ৰচনা কৰোঁতে ওজাপালি আৰু পুতলা নাচৰ সমল লৈছিল। কুৰি শতিকাৰ আশী দশকৰ আদি ভাগত মিত্ৰদেৱ মহন্তৰ *প্ৰহ্লাদ পাণ্ডৱ*, অতুল চন্দ্ৰ হাজৰিকাৰ *কনৌজ কুঁৱৰী*, জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ *শোণিত কুঁৱৰী* আদ নাটক লোকনাট্যৰ আংগিকৰ ছিটিকনি পৰিছে। সমৰেন্দ্ৰ নাৰায়ণদেৱৰ একাংকিকা নাটক *ভেকোঁ ভাওনা*ত খুলীয়া-তালীয়া আৰু সূত্ৰধাৰৰ লগতে মঙ্গলদৈয়া ভাওনাৰ সুৰ, গীত আৰু নৃত্য-ভংগিমা প্ৰয়োগ কৰি একাংকিকা নাটকৰ ইতিহাসত এক নতুন ধাৰাৰ সৃষ্টিৰ প্ৰয়াস কৰে। (তালুকদাৰ ২৮২) লোকনাট্যৰ আৰ্হিৰে নাটক ৰচনা কৰা নাট্যকাৰসকলৰ ভিতৰত যুগল দাসৰ *বায়নৰ খোল*, অৰুণ শৰ্মাৰ *পুৰুষ, বুৰঞ্জীপাঠ*, আনন্দ মোহন ভাগৱতীৰ *জতুগৃহ*, ফণী তালুকদাৰৰ *মোৰে মলুৱা*, কুৰুৱাই *পাৰে ৰাও*, *মৰাহাতী*, অখিল চক্ৰৱৰ্তীৰ *এজন ৰজা আছিল*, সতীশ ভট্টাচাৰ্যৰ *মহাৰাজা*, আলি হাইদৰৰ *ধুমুহা পখীৰ নীড়*, যুগসন্ধিৰ *কাব্য নিলাজ মানুহৰ দেশত*, মহেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰৰ *শৰাঙৰি চাপৰি*, মুনীন ভূঞাৰ *হাতী আৰু ফান্দী*, প্ৰমোদ দাসৰ *হনুমান সাগৰ বান্ধা চাওঁ*, পৰমানন্দ ৰাজবংশীৰ *নাঙল*, মাটি আৰু মানুহ, কমলা কুঁৱৰীৰ *সাধু*, চক্ৰবেহু, *তেজীমলা*, কুৰুণা ডেকাৰ *চং*, নিৰ্মম পৰ্ব, *শুনা শুনা সভাসদ*, *লুইত কন্যা*, ৰফিকুল হুচেইনৰ *কৌৰৱ পাণ্ডৱ আৰু দ্ৰৌপদী*, তৰুণ তালুকদাৰৰ *কুৰুক্ষেত্ৰ*, *শিপা*, *হনন*, *ডাইনী*, গুণাকৰ দেৱগোস্বামীৰ *জেৰেজ*, *বীৰাংগনা*, *সতী*, *বত্নাকৰ*, *অভিজ্ঞানম*, দেৱব্ৰত মহন্তৰ *বেলুন*, *বি. কে. বাপুকণ* আদি উল্লেখযোগ্য।

উল্লেখযোগ্য যে, পাশ্চাত্যৰ নাট্যকাৰ বাৰ্টল্ড ব্ৰেখটৰ নাট্য পদ্ধতি ভাৰতীয় থিয়েটাৰৰ লগত ঘনিষ্ঠভাৱে জড়িত। ব্ৰেখটীয় নাট্য পদ্ধতি ভাৰতত সমাদৃত হোৱাৰ লগে লগে লোকনাট্যৰ গুৰুত্ব বাঢ়ি যায়। ফলত লোকনাট্যৰ বৰ্ণনামূলক পদ্ধতি (Narrative technique of the folk theatre) সূত্ৰধাৰী, নৃত্য-গীত অৰ্থপূৰ্ণভাৱে আমাৰ নাট্যমঞ্চত প্ৰৱেশ কৰে। (ৰাজবংশী ১৪৬) সত্তৰ দশকৰ পৰাহে অসমৰ নাট্যজগতত ব্ৰেখটীয় নাট্যচিত্তৰ উন্মেষ ঘটিছিল। ব্ৰেখটীয় নাট্যচিত্তৰ জৰিয়তে অসমৰ নাট্যকাৰসকলে লোকনাট্যধৰ্মী নাটক ৰচনা কৰিবলৈ সুবিধা পালে। ব্ৰেখটীয় নাট্যচিত্তত আমি দেখিবলৈ পোওঁ যে, তেওঁ দৰ্শক আৰু চৰিত্ৰৰ মাজত একাত্ম হ'বলৈ নিদিয়। ব্ৰেখটৰ থিয়েটাৰক এপিক অৰ্থাৎ মহাকাব্যিক থিয়েটাৰ বুলিও কোৱা হয়। এই সম্পৰ্কত যোগেন চেতিয়াই মন্তব্য কৰিছে এনেদৰে—

ব্ৰেথটৰ থিয়েটাৰক এপিক থিয়েটাৰ বোলাৰ কাৰণ হৈছে ইয়াৰ অভিনয় মানুহে দৈনন্দিন জীৱনত কোনো ঘটনা দেখি আহি আনৰ আগত দিয়া বৰ্ণনাৰ দৰে। ইয়াত অভিনেতাসকলে তেওঁলোকে ৰূপদান কৰা চৰিত্ৰৰ লগত নিজৰ ব্যক্তিসত্তাক এক হৈ (Transform) যাবলৈ নিদিয়ৈ। অভিনেতা নিজে ৰজা লিয়েৰ, শকুনি, ভীম হৈ নপৰে, তেওঁ মাত্ৰ এই চৰিত্ৰবিলাকৰ মতামত যিমান দূৰ পাৰে বিশ্বাসযোগ্যভাৱে মঞ্চত প্ৰকাশ কৰে।

ব্ৰেখটীয় নাটকৰ আৰ্হিত অসমীয়া নাট্যকাৰসকলে লোকনাট্যক ব্যৱহাৰ কৰাৰ সুবিধাটো এইখিনিতে পাই যে দৰ্শকৰ লগত চৰিত্ৰক একাত্ম হ'বলৈ নিদি সূত্ৰধাৰী, ওজাপালি, খুলীয়া ভাওনা আদিৰ সহায় ল'লে। অৰুণ শৰ্মাৰ *বুৰঞ্জীপৰ্ব*, বসন্ত শইকীয়াৰ *ভুৱা ৰজা*, *নৰ্তকী*, পৰমানন্দ ৰাজবংশীৰ *তেজীমলা*, *কমলা কুঁৱৰী*, *নাঙল*, *মাটি আৰু মানুহ*, অখিল চক্ৰৱৰ্তীৰ *এজন ৰজা আছিল*, প্ৰহাস কুমাৰ ভট্টাচাৰ্যৰ *ৰামৰাজ্যত শ্ৰী হনুমান* ইত্যাদি।

সামৰণি :

সময়ে সময়ে নাট্যকাৰসকলে বিভিন্ন পৰীক্ষা নিৰীক্ষাৰ মাজেৰে আধুনিক অসমীয়া নাট্য সাহিত্যৰ বিকাশত গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা যোগালে। নতুন চিন্তা ধাৰাৰে সমৃদ্ধ নাটক ৰচনা কৰি দৰ্শকক নতুন সোৱাদ দিবলৈ চেষ্টা চলালে। অসমৰ থলুৱা লোককলা সমূহৰ ক্ষেত্ৰতো একে কথাকেই ক'ব পাৰি। বৰ্তমান সময়ত নতুন চামে থলুৱা লোককলাৰ চৰ্চা কৰাই নহয় ইয়াৰ ঘাই শিপাডালো বিচাৰি উলিয়াবলৈ সক্ষম হৈছিল। ৰাষ্ট্ৰীয় নাট্য বিদ্যালয়ৰ (NSD)ৰ ডিগ্ৰীধাৰী বহুকেইজন নাট্যকৰ্মীয়েও বৰ্তমান সময়ত নাট্যক্ষেত্ৰখনত উল্লেখযোগ্য ভূমিকা গ্ৰহণ কৰি আহিছে। এইসকল নাট্যকাৰেও নতুন নতুন চিন্তাধাৰাৰে উদ্ভূত নাটক লিখি অসমীয়া নাটকৰ বিকাশত অবিহণা যোগাইছে।

গ্ৰন্থপঞ্জী :

কলিতা, যোগেন। সম্পা। *জনকৃষ্টি বিচিত্ৰা*। ক্ষেত্ৰী, কামৰূপ : ডিমৰীয়া মহাবিদ্যালয়, ২০০৯। মুদ্ৰিত।

গোস্বামী, ৰাম। *অসমৰ লোকনাট্য*। যোৰহাট : অসম সাহিত্য সভা, ১৯৯১। মুদ্ৰিত।

তালুকদাৰ, নিশিগন্ধা। *নাট্যচিন্তা*। গুৱাহাটী : জাগৰণ সাহিত্য প্ৰকাশন, পাণবজাৰ, ২০১৪। মুদ্ৰিত।

ভৰালী, শৈলেন। *নাটক আৰু অসমীয়া নাটক*। গুৱাহাটী : বাণী প্ৰকাশ, ২০০৩। মুদ্ৰিত।

মহন্ত, পোনা। *নাটক আৰু নাট্যকাৰ*। ডিব্ৰুগড় : বনলতা, ১৯৯২। মুদ্ৰিত।

শইকীয়া, অজিৎ। সম্পা। *ছশ বছৰৰ অসমীয়া নাটক পৰম্পৰা আৰু পৰিৱৰ্তন*। দুৰীয়াজান : পথাৰ প্ৰকাশন, ২০০৮। মুদ্ৰিত।

শৰ্মা, নবীন চন্দ্ৰ। *অসমৰ লোকনাট*। গুৱাহাটী : বাণী প্ৰকাশ, ২০১০। মুদ্ৰিত।

শৰ্মা, সত্যেন্দ্ৰনাথ। *অসমীয়া নাট্য সাহিত্য*। গুৱাহাটী : নিউ বুক ষ্টল, ১৯৬৫। মুদ্ৰিত।

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 185-193

নাট্যকাৰ মহেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰৰ হাস্য-ব্যংগ নাটক : এটি অধ্যয়ন
(তিনিখন বিশেষ নাটকৰ উল্লিখনসহ)

ড° নিশিগন্ধা তালুকদাৰ

সহকাৰী অধ্যাপিকা, অসমীয়া বিভাগ, ডিমৰীয়া মহাবিদ্যালয়

ক্ষেত্ৰী, কামৰূপ (ম) অসম

সংক্ষিপ্তসাৰ

অসমীয়া নাট্য সাহিত্যৰ দীঘলীয়া ইতিহাসলৈ ভূমুকি মাৰিলে দেখা পাওঁ সময়ে সময়ে নাট্যকাৰসকলে পৌৰাণিক, বুৰঞ্জীমূলক, কাল্পনিক, সামাজিক, হাস্য-ব্যংগ আদি বিভিন্ন শ্ৰেণীৰ নাটক ৰচনাৰে অসমৰ নাট্যজগতখনক সমৃদ্ধিশালী কৰিছে। মহেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰ কুৰি শতিকাৰ সত্তৰ দশকৰ অসমৰ এগৰাকী আগশাৰীৰ নাট্যকাৰ। নাট্যকাৰ হিচাপে তেওঁ বিংশ শতিকাৰ শেষ তিনিটা দশকলৈ প্ৰায় নব্বৈৰো অধিক নাটক ৰচনা কৰি অসমীয়া নাট্য সাহিত্যৰ ভঁৰাল টনকিয়াল কৰি থৈ গ'ল। বিভিন্ন শ্ৰেণীৰ নাটক ৰচনাৰে নিজৰ নাট্য প্ৰতিভাৰ পৰিচয় দিবলৈ সক্ষম হোৱা মহেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰৰ হাস্য-ব্যংগ নাটকৰ এক সুকীয়া মাদকতা আছে।

সূচক শব্দ : হাস্য-ব্যংগ, সমাজ জীৱন, অপেছাদাৰী ৰঙ্গমঞ্চ, অনাতাঁৰ নাট

অৱতৰণিকা :

এগৰাকী নাট্যকাৰ হোৱাৰ লগতে মহেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰৰ আন এটা পৰিচয় হ'ল তেওঁ অত্যন্ত নিপুণ ব্যংগ লেখক আছিল। নাট্যচৰ্চাৰ সমান্তৰালভাৱে অসম বাণী, বুধবাৰ, পূৰ্বাঞ্চল, সাদিন, প্ৰত্যয়, আজি, অসমীয়া প্ৰতিদিন আদি বাতৰিকাকতত ধনঞ্জয় দেউৰী, বিমুখ বৰা, বহুবক্ষী,

পঞ্চমুখ, ঐখ্যচুতি পৰাশৰ, কৃপাবৰ বেজবৰুৱা আদি ছদ্ম নামেৰে যথেষ্ট সংখ্যক ব্যংগাত্মক ৰচনা লিখি সমাজত প্ৰচলিত অসুন্দৰ কাৰ্য তেওঁ সমালোচনা কৰিছে। মহেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰৰ নাট্যৰাজিৰ ভিতৰত সামাজিক সমস্যামূলক নাটকৰ সংখ্যাই সৰহ। নাট্যকাৰগৰাকীৰ নাটকৰ মন কৰিবলগীয়া দিশটো হ'ল সমাজৰ অতি সংবেদনশীল বিষয় এটাক হাস্য-ব্যংগাত্মকভাৱে উপস্থাপন কৰাত মহেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰ আছিল সিদ্ধহস্ত। নাটকীয় মানদণ্ড নিম্নগামী নোহোৱাকৈয়ে সমাজৰ সৰু-বৰ সমস্যাক হাস্য-ব্যংগাত্মক ৰূপত উপস্থাপন কৰাত নাট্যকাৰ গৰাকীয়ে দেখুৱা পাৰদৰ্শিতাই তেওঁক সমকালীন আন আন নাট্যকাৰৰ পৰা পৃথক শাৰীত থিয় কৰাইছিল।

অধ্যয়নৰ বিষয়বস্তু আৰু পৰিসৰ :

এগৰাকী সমাজ সচেতন ব্যক্তি হিচাপে মহেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰে গহীন সামাজিক নাটক ৰচনা কৰাৰ লগতে হাস্য-ব্যংগ নাটকৰ মাধ্যমেৰেও সমাজৰ কেৰোণসমূহ উদঙাই দিবলৈ প্ৰয়াস কৰিছে। বিশেষকৈ অনাতাঁৰ কেন্দ্ৰৰ বাবে তেওঁ *নিগনি*, *নোকোৱাই ভাল*, *মঙলা*, *মঙলা*, *স্বাস্থ্যশ্ৰী কোম্পানী*ৰ নিচিনা কেইবাখনো কালজয়ী হাস্য-ব্যংগ অনাতাঁৰ নাট ৰচনা কৰিছে। আনহাতে ৰঙ্গমঞ্চৰ বাবে নাট্যকাৰগৰাকীয়ে দুখনমান বহুচৰ্চিত হাস্য-ব্যংগ নাটক ৰচনা কৰিছে। বিষয়বস্তু ব্যাপকতালৈ লক্ষ্য ৰাখি তেওঁ অনাতাঁৰ কেন্দ্ৰৰ বাবে লিখা *নিগনি* আৰু অপেক্ষাদাৰী মঞ্চৰ বাবে ৰচনা কৰা *সিঁচা পানীৰ মাছ*, *ওভোট নাট* শীৰ্ষক হাস্য-ব্যংগ নাটক তিনিখন আলোচনা মাজলৈ অনা হ'ব।

অধ্যয়নৰ উদ্দেশ্য আৰু পদ্ধতি :

মহেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰৰ হাস্য-ব্যংগ নাটসমূহৰ অন্তৰ্নিহিত উদ্দেশ্য আছিল অসমীয়া সমাজখনৰ ত্ৰুটি-বিচ্যুতিবোৰ দৰ্শকৰ সন্মুখত দাঙি ধৰা। নাট্যকাৰগৰাকীয়ে উক্ত হাস্য-ব্যংগ নাটকেইখনত সমাজৰ সমস্যাসমূহ কেনেধৰণে দাঙি ধৰিছে এই সম্পৰ্কে আলোচনা কৰাই হ'ল আমাৰ অধ্যয়নৰ মূল উদ্দেশ্য। বিষয়বস্তু অধ্যয়নৰ বাবে বিশ্লেষণাত্মক পদ্ধতি গ্ৰহণ কৰা হ'ব। আলোচনা পত্ৰখনৰ সমলসমূহ সংগ্ৰহ কৰোঁতে প্ৰাথমিক আৰু গৌণ দুয়োটা উৎসৰে সহায় লোৱা হৈছে।

মূল বিষয়বস্তু :

নাট্যকাৰ হিচাপে মহেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰক আমি পোনপ্ৰথম লগ পাপুঁ অনাতাঁৰ কেন্দ্ৰৰ জৰিয়তে। গুৱাহাটী অনাতাঁৰ কেন্দ্ৰত চাকৰি কৰি থকাৰ সময়ত বৰঠাকুৰে কেইবাখনো অনাতাঁৰ নাট ৰচনা আৰু প্ৰযোজনা কৰে। অতি কম সময়ৰ ভিতৰত গুৱাহাটী অনাতাঁৰ কেন্দ্ৰ যোগে প্ৰচাৰিত মহেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰৰ নাটকসমূহ শ্ৰোতা-দৰ্শকৰ মাজত জনপ্ৰিয় হৈ পৰাৰ অন্যতম কাৰণ আছিল— সমাজৰ সৰু-বৰ সমস্যাসমূহৰ ব্যংগাত্মক প্ৰকাশভংগী। মহেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰৰ হাস্য-ব্যংগ নাটক ৰচনাৰ সম্পৰ্কত শৈলেন ভৰালীয়ে মন্তব্য প্ৰকাশ কৰিছে এইদৰে—

হাস্য-ব্যংগৰ লগত বৰঠাকুৰৰ সম্বন্ধ বৰ ঘনিষ্ঠ। কিন্তু তেওঁৰ ব্যংগই হাস্যৰস আশ্বাদনত কেতিয়াও বাধাৰ সৃষ্টি নকৰে (১১)

নিগনি নাট্যকাৰ মহেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰৰ এখন জনপ্ৰিয় অনাতাঁৰ নাট। নাটকখনত দেখুৱা হৈছে নিগনিৰ পলসুৱা গাঁৱত ভয়ানকভাৱে অত্যাচাৰ কৰিছে। ভঁৰাল, শস্য-পথাৰ, কাপোৰ-

কানি বিনষ্ট কৰা নিগনিৰ অত্যাচাৰৰ পৰা ৰক্ষা পাবলৈ পলসুৱা গাঁৱৰ মানুহ পলাই আহি ওচৰৰ গাঁৱত আশ্ৰয় বিচাৰিছে। ফলত চুবুৰীয়া গাঁওবাসীৰ বাবে এক সমস্যাৰ সৃষ্টি হৈছে। পলসুৱা গাঁৱৰ মানুহে গৃহস্থৰ শোৱনি কোঠা, পাকঘৰ আদিও দখল কৰিছে, গৃহস্থৰ উদাৰতাৰ সুবিধা লৈছে। আনহাতে এচাম সুবিধাবাদী ব্যক্তিয়ে আশ্ৰিত লোকসকলৰ আৰ্থিক সাহায্যৰ কাৰণে থিয়েটাৰ, ভেৰাইটি শ্ব’ আদিৰ আয়োজন কৰি সেই ধন নিজৰ পকেটত ভৰোৱাৰ প্ৰয়াস কৰিছে। কিছুমানে আকৌ এই বিপদৰ পৰা ৰক্ষা পাবলৈ পূজা-পাতল, যাগ-যজ্ঞ, অনুষ্ঠিত কৰিছে।

নিগনি নাটকখনৰ জৰিয়তে আমাৰ সমাজৰ সমস্যাৰ উপৰি এচাম সুবিধাবাদী, স্বার্থপৰ মানুহৰ ছবিও চিত্ৰিত কৰিছে। নাট্যকাৰে নিগনিৰ অত্যাচাৰত পলসুৱা গাঁৱৰ পৰা পলাই আহি ওচৰৰ গাঁৱত আশ্ৰয় লোৱা ঘটনাৰ মাজেৰে আমাৰ ৰাজ্যত দেখা দিয়া প্ৰৰজন সমস্যা আৰু থলুৱা লোকৰ অস্তিত্ব বিপন্ন হোৱা চিত্ৰক পৰোক্ষভাৱে দাঙি ধৰিছে। নিগনি মহেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰৰ এখন হাস্য-ব্যংগ সামাজিক নাটক।

নিগনি যিহেতু এখন ব্যংগ নাটক; গতিকে ইয়াৰ ভাষাও ব্যংগাত্মক। উদাহৰণ স্বৰূপে নাটকখনৰ পুৰুষ চৰিত্ৰৰ মুখত দিয়া এই কথাখিনিকে ল’ব পাৰোঁ —

পুৰুষ : সাগৰৰ পানী ঈশ্বৰ, বান্দৰে খাই কি অন্ত কৰিব? কপাল ঈশ্বৰ, কপাল নহ’লেনো এনেদৰে পৰৰ মুখলৈ চাই দিন কটাব লাগেনে?

— নিগনি, *অনাতাঁৰ নাট্যৱলী*, [দ্বিতীয় খণ্ড], পৃষ্ঠা ৩৩৯

তাৰ প্ৰত্যুত্তৰত গৃহস্থৰ মুখৰ ভাষাতো সেই একেই ব্যংগাত্মক ৰূপ প্ৰতিফলিত হৈছে।

গৃহস্থ : তুমি জানা প্ৰভু, মুকুতা দি শোকোতাই পাওঁ নে শোকোতা দি মুকুতাই পাওঁ।

— নিগনি, *অনাতাঁৰ নাট্যৱলী*, [দ্বিতীয় খণ্ড], পৃষ্ঠা ৩৩৯

প্ৰকৃততে নাটকখনত নাট্যকাৰে ব্যংগ চিত্ৰৰ মাজেৰে দাঙি ধৰিব বিচাৰিছে আমাৰ ৰাজ্যৰ প্ৰৰজন সমস্যা। নাটকখনত প্ৰৰজনকাৰীয়ে তোষামোদেৰে গৃহস্থৰ বাৰাণ্ডাৰ পৰা বৰঘৰত প্ৰৱেশ কৰিছে। সেয়েহে নাট্যকাৰে তেনে তোষামোদকাৰী ব্যক্তিসকলৰ মুখত ‘জানো ঈশ্বৰ’, ‘হয় ঈশ্বৰ’, ‘দেবতুল্য মানুহ’ আদি ভাষা সততে প্ৰয়োগ কৰিছে।

নিগনি নাটকখনত পুৰুষ চৰিত্ৰটোত তোষামোদৰ অভিব্যক্তি আৰু গৃহস্থৰ চৰিত্ৰটোত উদাৰতা-অদূৰদৰ্শিতাৰ চিত্ৰ পৰিস্ফুট হৈছে। নাট্যকাৰে পুৰুষ আৰু গৃহস্থৰ চৰিত্ৰৰ মুখত দিয়া সংলাপ স্বাভাৱিক আৰু চৰিত্ৰ বিকাশৰ সহায়ক। উদাহৰণ স্বৰূপে গৃহস্থৰ ঘৰত আশ্ৰয় বিচৰা তোষামোদকাৰী পুৰুষ চৰিত্ৰৰ মুখত দিয়া সংলাপ এনেধৰণৰ —

পুৰুষ : জানো ঈশ্বৰ জানো, আপুনি যে দেবতুল্য মানুহ, সেইটো আৰু মোক ক’ব লাগিছেনে? আয়ে বেয়া নাপাইতো।

— নিগনি, *অনাতাঁৰ নাট্যৱলী*, [দ্বিতীয় খণ্ড], পৃষ্ঠা ৩৩৬

আনহাতে উদাৰ গৃহস্থৰ মুখত দিয়া সংলাপ এনেধৰণৰ —

গৃহস্থ : বাক বাৰাণ্ডাত থাকিব নালাগে, মোৰ সেই চ’ৰা ঘৰতেই সোমোৱাগৈ। চাওঁ, হেৰ’ আই, কেঁচুৱাটো লৈ ভিতৰলৈ যা।

— নিগনি, *অনাতাঁৰ নাট্যৱলী*, [দ্বিতীয় খণ্ড], পৃষ্ঠা ৩৩৫

ব্যংগ নাটকত কম বেছি পৰিমাণে হাস্য ৰসৰ সমল থাকে। এনেকুৱা ব্যংগ নাটকত হাস্য ৰস কেতিয়াবা অতিৰঞ্জিত হয়। *নিগনি* নাটকত কম পৰিমাণে হ'লেও হাস্য ৰস আছে -

- সংলাপৰ মাজত, ক'বাত নাটকীয় কাৰ্যৰ মাজত আৰু চৰিত্ৰৰ নামৰ মাজত। উদাহৰণ স্বৰূপে নিগনিৰ উৎপাতত মূৰৰ চুলি পৰ্যন্ত ৰক্ষা কৰিব নোৱাৰি বুঢ়া-বুঢ়ী, ডেকা-গাভৰু, ল'ৰা-ছোৱালী সকলোৱে মূৰ খুৰোৱা আৰু তাৰ ফলত পাউদাৰ-মোৰ খৰছ বৃদ্ধিৰ কাৰ্যই হাস্য ৰসৰ সৃষ্টি কৰিছে। সেইদৰে নৃত্য শিল্পী অলক্ষ্মী দেৱী, কণ্ঠ শিল্পী জলাঞ্জলি সোম নাইবা চিনেমা শিল্পী মধুকন কলিতাৰ পৰিচয়েও শ্ৰোতাক হাঁহিৰ খোৰাক দিয়ে। উদাহৰণ স্বৰূপে —

২য় মানুহ : 'ৰাতিৰ পাছত দিন' হয় টকিত সৰুকণ কলিতা ক'ত আছিল অ'?

১ম মানুহ : কেলেই — সেই ভেৰাইটি শ্ব' দেখুৱা দৃশ্যটোত দৰ্শকবোৰৰ মাজত যে আছিল।

— *নিগনি, অনাতাঁৰ নাট্যৱলী*, [দ্বিতীয় খণ্ড], পৃষ্ঠা ৩২৯-৩৩০

নিগনি নাটকখনৰ মাজেৰে প্ৰকৃততে অসমত ভয়ানকভাৱে সৃষ্টি হোৱা প্ৰবজন সমস্যা আৰু এই সমস্যাৰ বাবে অসমীয়া মানুহে নিজৰ ঘৰ-মাটি হেৰুৱাই নিজ ঠাইতে ভগনীয়া হোৱাৰ যে উপক্ৰম হৈছে তাকে প্ৰকাশ কৰিছে। লগতে অসমীয়া মানুহৰ অত্যধিক উদাৰতা, অদূৰদৰ্শিতা আৰু সোৰোপা স্বভাৱৰ বাবেই যে নিজৰ অস্তিত্ব বিপন্ন হৈছে তাকো নাটকখনৰ মাজেৰে নাট্যকাৰে ব্যক্ত কৰিছে। আমাৰ সমাজৰ এচাম লোকৰ চাৰিত্ৰিক বৈশিষ্ট্য আৰু সমস্যাৰ পৰিৱেশ সৃষ্টিত নাট্যকাৰ মহেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰৰ *নিগনি* নাটকখন সফল হৈছে। নাটকখনত হাস্য-ব্যংগ কাহিনীৰ অন্তৰালত আছে অসমত তীব্ৰভাৱে গা কৰি উঠা প্ৰবজন সমস্যা।

সিঁচা পানীৰ মাছ নাটকখন নাট্যকাৰ মহেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰে ১৯৯৮ চনত অপেছাদাৰী মঞ্চৰ বাবে ৰচনা কৰে। প্ৰথমতে এই নাটকখন গুৱাহাটীৰ নাট্যম নাট্যগোষ্ঠীয়ে একাংকিকা নাটক হিচাপে অসমৰ বিভিন্ন একাংকিকা নাট প্ৰতিযোগিতাত মঞ্চস্থ কৰিছিল। পিছত নাট্যকাৰ বৰঠাকুৰে নাটকখন নব্বৈ মিনিটীয়া (পূৰ্ণাংগ) নাটক হিচাপে ৰচনা কৰে আৰু ২০০২ চনত *মহেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰৰ নিৰ্বাচিত নাটক* নামৰ সংকলনখনত *সিঁচা পানীৰ মাছ* সন্নিৱিষ্ট হয়। *সিঁচা পানীৰ মাছ* নাটকখনত অসমত ঘটি থকা সামাজিক সমস্যা বিশেষকৈ পুলিচ প্ৰশাসনৰ দুৰ্নীতি, অকৰ্মণ্য স্বভাৱ আৰু ৰাজনৈতিক নেতাৰ ক্ষমতাৰ অপপ্ৰয়োগকে পটভূমি হিচাপে লৈ ৰচনা কৰা হৈছে। *সিঁচা পানীৰ মাছ* এখন সামাজিক ব্যংগ নাটক। ইয়াৰ কাহিনীভাগ হাস্য আৰু ব্যংগৰ মাজেৰে আগবঢ়াই নিয়া হৈছে। নাটকখনত চিত্ৰিত এই ব্যংগৰ মাজেৰে নাট্যকাৰে পুলিচ প্ৰশাসন আৰু ৰাজনৈতিক নেতাৰ কাৰ্যক তীব্ৰভাৱে সমালোচনা কৰিছে। এই সমালোচনাৰ গম্ভীৰ পৰা সাংবাদিকসকলো বাদ পৰা নাই।

সিঁচা পানীৰ মাছ নাটকখনৰ আৰম্ভণিতে আমি দেখিবলৈ পাপু এটি পুলিচ চকী [Police Outpost]। আৰক্ষী চকীটোত আছে এজন অ'. চি., দুজন কনিষ্টবল ক্ৰমে ভদ্ৰকান্ত আৰু গুণেশ্বৰ। নাটকখনৰ ঘটনাৰ মূল কেন্দ্ৰ বিন্দু এখন হেৰুৱা মপেড। মপেডখনৰ গৰাকী শীলা নামৰ এগৰাকী মহিলা সাংবাদিক। মপেডখন থানাই বিচাৰি উলিয়াই দিব পৰা নাই বাবে শীলা বিৰক্ত হৈছে, অ'.চি.ক কথা শুনাইছে। তাৰ মাজতে এজন যুৱকক অ'.চি.য়ে মদৰ দোকানত

মাৰ-পিট কৰাৰ অপৰাধত থানাৰ লক্‌আপত আনি ভৰাই থৈছে। যুৱকজন হৈছে এম. এল. এ. সুপ্ৰভাৰ পুত্ৰ। পুত্ৰক লক্‌আপত ভৰাই থোৱাৰ বাবে সুপ্ৰভা থানালৈ আহে আৰু অ'চি.ক ভৎসনা কৰে। শেষত সুপ্ৰভাই পুত্ৰক মোকলাই নিয়ে। অ'চি. অসহায়। এফালে ৰাজনৈতিক নেতাৰ হস্তক্ষেপ, আনফালে মপেডখনৰ বাবে সাংবাদিক শীলাৰ কটুক্তি। শেষত ভৰলু নদীত মাছ মাৰিবলৈ অহা তাৰানাথ বৈশ্যৰ জালত সৌভাগ্য ক্ৰমে মপেডখন লাগি আহে যদিও মপেডখন পোৱাৰ পিছত অ'চি. ক্ষান্ত নহ'ল। অ'চি.য়ে হোজা নিৰ্দোষী তাৰানাথক চোৰ সজাই থানাত আটক কৰি ৰাখে। তাৰানাথে বহুত কাকুতি-মিনতি কৰাৰ পিছতো এৰি দিবলৈ অ'চি. সন্মত নহ'ল। সাংবাদিক শীলাই মপেডখন লাভ কৰিলে যদিও নাটকৰ শেষত অ'চি.ক ব্যংগ কৰি ক'লে এইদৰে —

শীলা : প্ৰশাসনে ব্ৰেক ফেইল কৰিছে। গাড়ীৰ নিয়ন্ত্ৰণ হেৰুৱাইছে। আমাকো মহটিয়াইছে
ঠিকেই কিন্তু আপোনালোকৰ নিজৰ কাৰণে বেছি ভয় আছে।

— সিঁচা পানীৰ মাছ, মহেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰৰ নিৰ্বাচিত নাটক, পৃষ্ঠা ৩০৫

পুলিচৰ লগত যে চোৰবিলাকৰ এক বুজা-পৰা সম্পৰ্ক থাকে সেয়া বীৰুৰ চৰিত্ৰৰ জৰিয়তে নাট্যকাৰে উদঙাই দেখুৱাইছে। *সিঁচা পানীৰ মাছ* নাটকখন সামাজিক ব্যংগ নাটক। গতিকে ইয়াৰ ভাষা বহু পৰিমাণে শ্লেষপূৰ্ণ। নাটকখনৰ ঘটনা আৰম্ভ হৈছে এটি পুলিচ থানাক কেন্দ্ৰ কৰি। সেয়েহে ইয়াৰ ভাষাও সাধাৰণতে পুলিচৰ মুখত ব্যৱহৃত ভাষা। উদাহৰণ স্বৰূপে ৰিপৰ্টাৰ শীলাক পুলিচ ভদ্ৰকান্তই কোৱা এই কথাখিনিকে ল'ব পাৰো —

ভদ্ৰ : নাই বাইদেউ, আমিহে চিনেমা চাবলৈ সময় পাওঁ ক'ত। মাজে মাজে
অৱশ্যে ব্লেকাৰ বিচাৰি যাওঁ।

— সিঁচা পানীৰ মাছ, মহেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰৰ নিৰ্বাচিত নাটক, পৃষ্ঠা ২৮৭

আনহাতে ইয়াৰ সংলাপৰ মাজেৰে নাট্যকাৰে আমাৰ সমাজৰ পুলিচৰ কাৰ্যক, দুৰ্নীতিক, তীব্ৰ ব্যংগ কৰিছে এইদৰে —

গুণে : ৰাতিপুৱা ডিউটিটো এৰিবলৈ মই বেয়া পাওঁ ছাৰ। মোৰ হৈ আন কোনোবাই
সেইটো ডিউটি দিবলৈ পালে লেঠা লাগিব ছাৰ। মোক আৰু সেইটো ডিউটি
কৰিবলৈ সুবিধা নিদিব।

— সিঁচা পানীৰ মাছ, মহেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰৰ নিৰ্বাচিত নাটক, পৃষ্ঠা ২৮৬

সাংবাদিকসকলৰ দেশক বা সমাজক সুপথে পৰিচালিত কৰাৰ গধুৰ দায়িত্ব থাকে। বহুক্ষেত্ৰত দেশ এখনৰ চৰকাৰ বিৰোধী সদস্য বা সাংসদৰ ভূমিকা সাংবাদিকসকলে পালন কৰে। কিন্তু কেতিয়াবা কিছুমান সাংবাদিকে চৰকাৰ বা ব্যক্তি বিশেষৰ দ্বাৰা নিয়ন্ত্ৰিত হৈ তেওঁলোকৰ ইংগিত, তেওঁলোকৰ স্বার্থৰ সপক্ষে সংবাদ সেৱা কৰে। এনেকুৱা সাংবাদিকতা দেশ বা সমাজৰ কাৰণে বিপদজনক। নাটকখনৰ মাজেৰে নাট্যকাৰ বৰঠাকুৰে সাংবাদিকৰ এই নেতিবাচক কাৰ্যক সমালোচনা কৰিছে।

নাটকখনৰ চিপাহী গুণেশ্বৰ আৰু ভদ্ৰকান্ত দুটি হাস্য ৰসিক চৰিত্ৰ। এই চৰিত্ৰ দুটাৰ মাজেৰে নাট্যকাৰে পুলিচ বিভাগত থকা দুৰ্নীতিসমূহ হাস্য ৰসৰ মাজেৰে ফুটাই তুলিবলৈ যত্ন

কৰিছে। উদাহৰণ স্বৰূপে গুণেশ্বৰে ঘৈণীয়েক বিমলাক বুজাবলৈ গৈ থানাৰ অ'.চি.ৰ আগত এইদৰে কৈছে—

গুণেশ্বৰ : (বাহিৰৰ পৰা) ঐ ঐ (সোমাই আহে) এইক চাৰ মই বুজাব পৰা নাই যে — মই পুলিচ। মৰ্ণিং ডিউটি নকৰিলে দৰমহাৰ পইচাৰে ঘৰ নচলে।

— সিঁচা পানীৰ মাছ, মহেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰৰ নিৰ্বাচিত নাটক, পৃষ্ঠা ২৮৫

চিপাহী গুণেশ্বৰৰ পত্নী বিমলা এগৰাকী সহজ-সৰল হোজা তিৰোতা। বিমলাই গিৰীয়েক গুণেশ্বৰৰ বিৰুদ্ধে আপত্তি লৈ থানাৰ অ'.চি.ৰ ওচৰলৈ আহিছে। নাট্যকাৰে বিমলাৰ চৰিত্ৰটোৰ মাজেৰে পুলিচৰ দুৰ্নীতিৰ বিষয়ে আওপকীয়াকৈ প্ৰকাশ কৰাৰ চেষ্টা কৰিছে। নাটকখনত গুণেশ্বৰ, ভদ্ৰকান্ত, বিমলা, থানাৰ অ'.চি., বীৰু আদি চৰিত্ৰৰ সংলাপৰ মাজেৰে হাস্য বস প্ৰকাশ পাইছে। কিন্তু নাটকখনত এই হাস্য বসৰ অন্তৰালত আছে তীব্ৰ ব্যংগ ভাৱ। বীৰুৰ কথা-বতৰাৰ মাজেৰেও নাট্যকাৰে দৰ্শকক কিছু পৰিমাণে হাস্য বসৰ সোৱাদ দিবলৈ যত্ন কৰিছে। উদাহৰণ স্বৰূপে সাংবাদিক শীলাক বীৰুৱে নিজৰ পৰিচয় দিছে এইদৰে—

বীৰু : এই বীৰুৰ আপুনি নাজানে। এই চাহাবে মোক ভালদৰে জানে। মোৰো Prestige আছে বাইদেউ। যোৱাবাৰ বিহু ফাংচনৰ কাৰণে মই দহ হেজাৰ ড'নেচন দিছো। মোক বিহু কমিটিয়ে পেট্ৰন বনাই থৈছে। ময়ো ভদ্ৰ মানুহ বাইদেউ।

— সিঁচা পানীৰ মাছ, মহেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰৰ নিৰ্বাচিত নাটক, পৃষ্ঠা ২৯১

নাট্যকাৰ মহেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰে *সিঁচা পানীৰ মাছ* নাটকখনৰ মাজেৰে আমাৰ দেশ ৰক্ষকসকলৰ ক্ষমতাৰ অপপ্ৰয়োগ আৰু দুৰ্নীতিৰ বাবে সমাজৰ সাধাৰণ মানুহে যে দুখ-দুৰ্দশাত ভুগিছে তাৰেই বাৰ্তা দৰ্শকলৈ কঢ়িয়াই আনিছে।

গুৱাহাটী অনাতাঁৰ কেন্দ্ৰৰ বাবে ৰচিত নাট্যকাৰ মহেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰৰ *স্বাস্থ্যশ্ৰী কোম্পানী* নামৰ নাটকখনকে পিছলৈ তেওঁ *ওভোট নাট* নাম দি পূৰ্ণাঙ্গ নাটক হিচাপে অপেছাদাৰী মঞ্চৰ বাবে ৰচনা কৰে। নাটকখনৰ কাহিনী আৰম্ভ হৈছে হোটেলৰ এটি কোঠাত য'ত স্বাস্থ্যশ্ৰী কোম্পানীৰ মেনেজাৰে কিছুমান শুভাকাংক্ষী, সাহিত্যিকক লৈ এখন সভাৰ আয়োজন কৰিছে। এই সভাতে অভ্যাগতসকলৰ বাবে এখন মঞ্চ সাজি উলিওৱাৰ সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰিছে। ইফালে লাঞ্চ খাবলৈ অহাৰ পিছত বিশিষ্ট ব্যক্তিসকলে মেনেজাৰৰ ভাষণ শুনাতকৈ খাদ্য খোৱাতহে বেছি মনোযোগ দিয়ে আৰু কোনো কোনোৱে মুগী, ভাল মাংস নোপোৱা বুলি হুলস্থূল কৰিছে। স্বাস্থ্যশ্ৰী কোম্পানীৰ এই ভোজমেলত সুনয়না নামৰ মহিলা গৰাকী পলমকৈ আহে আৰু তেওঁৰ বাবে অপেক্ষা নকৰি বাকীসকলে খাদ্য খোৱাৰ বাবে ক্ষোভ প্ৰকাশ কৰি নিজে লাঞ্চ পাৰ্টিত যোগদান নকৰিবলৈ সিদ্ধান্ত লয়।

স্বাস্থ্যশ্ৰী কোম্পানীৰ মেনেজাৰৰ পি.এ. মিচ লগি। লগিক বাকীসকলে বিশেষকৈ সুনয়নাই ঠাট্টা-বিদ্ৰূপ কৰা বাবে লগিয়ে কান্দে। মেনেজাৰে লগিক শাস্ত কৰিবলৈ যত্ন কৰে আৰু অভ্যাগতসকলৰ লগত স্বাস্থ্যশ্ৰী কোম্পানীৰ মাৰাথান দৌৰ প্ৰতিযোগিতা কেনেকৈ সুশৃংখলভাৱে সম্পন্ন কৰিব পাৰি তাৰো আলোচনা কৰে। এই প্ৰতিযোগিতাৰ বাবে বিভিন্ন ঠাইত হোডিং,

বেনাৰ, চৰ্ট ফিল্ম আদিৰো ব্যৱস্থা কৰাৰ কথা উল্লেখ কৰে। মেনেজাৰৰ ঘৈণীয়েক অপৰ্ণা আধুনিক নারী। তেওঁ ক্লাবলৈ যায়, চাকৰ-নাকৰৰ ওপৰতে নিৰ্ভৰ তেওঁৰ ঘৰখন। মেনেজাৰৰ অফিচৰ গাড়ীখন তেওঁ নিজে ব্যৱহাৰ কৰিব বিচাৰে। প্ৰতিযোগিতাৰ দিন ওচৰ চপাৰ লগে লগে মেনেজাৰৰ পি.এ. লগিৰ ব্যস্ততা বাঢ়ে। এটা সময়ত স্বাস্থ্যশ্ৰী কোম্পানীৰ সাংস্কৃতিক অনুষ্ঠানৰ তত্ত্বাবধায়ক হিচাপে মঃ আবুবক্কৰ ছিদ্দিকক পঠিয়াই দিয়ে হেড অফিচৰ পৰা। আবুবক্কৰ ক্ষমতাশালী মানুহ, ৰাজনৈতিক নেতাৰ লগত উঠা-বহা কৰে। গতিকে আবুবক্কৰক সন্তুষ্ট কৰিবলৈ পি.এ. লগি ব্যস্ত হৈ পৰে। ইতিমধ্যে প্ৰচাৰৰ বাবে আয়োজন হোৱা হোৰ্ডিংৰ ঠিকা লাভ কৰিবলৈ সুনয়না, ক আৰু ও ৰ মাজত প্ৰতিযোগিতা চলে। তেওঁলোকে নিজৰ যোগ্যতা প্ৰচাৰত ব্যস্ত হৈ পৰে। আবুবক্কৰ নারীৰ প্ৰতি দুৰ্বলতা আছে। লগিয়ে তেওঁৰ লগত কাম কৰিবলৈ ভাল নাপায় যদিও চাকৰিটোৰ কথা ভাবি তেনে এজন মানুহৰ লগত কাম কৰিবলৈ বাধ্য। সমগ্ৰ ভাৰতৰ নামী-দামী ব্যক্তিসকল আহিব বুলিয়ে মেনেজাৰে গেষ্ট হাউচৰ ব্যৱস্থা কৰে। আকাংক্ষিত মাৰাথান দৌৰৰ সেই দিনটো আহি পৰিল। মঞ্চত বহি আছে ক, গ, ঘ, ঙ। এফালে ঘোষক আৰু লগি। ঘোষকে অলপ সময়ৰ পিছতে মাৰাথান দৌৰ প্ৰতিযোগিতা আৰম্ভ হোৱাৰ কথা ঘোষণা কৰিলে। ঘোষকে লগতে ঘোষণা কৰিলে এই প্ৰতিযোগিতাৰ বাবে কোম্পানীয়ে ইতিমধ্যে পঞ্চাশ লাখ টকা খৰচ কৰিছে। প্ৰতিযোগিতাত বিজয়ীসকলক নগদ এশ টকাকৈ পুৰস্কাৰ আৰু হেলথ টনিক ‘স্বাস্থ্যশ্ৰী’ উপহাৰ দিব। এই প্ৰতিযোগিতাৰ উদ্দেশ্য হৈছে ৰাইজৰ স্বাস্থ্য উন্নত কৰা। নিৰ্দিষ্ট সময়ত মাৰাথান দৌৰ প্ৰতিযোগিতা আৰম্ভ হ’ল। দৌৰত বিভিন্নজনে ধুপুচকৈ পৰিছে, উঠিছে, আকৌ দৌৰিছে। এইয়া এক বিশৃংখল দৌৰ, বিশৃংখল পৰিস্থিতি। তাৰ মাজত ৰাস্তাতে দুখন গাড়ীৰ মাজত খুন্দা লাগিল। ঘোষকৰ ধাৰা বিৱৰণি বন্ধ কৰি শেষত মেনেজাৰে ক’লে —

মেনেজাৰ : আমি দৌৰ প্ৰতিযোগিতা ঠিকেই পাতিলো, কিন্তু কোন বাটেৰে দৌৰিব লাগিব সেইটো নিৰ্দিষ্টকৈ স্থিৰ কৰি লোৱা নহ’ল। ফলত যেয়ে যেনেকৈ পাৰে দৌৰিবলৈ ধৰিলে আৰু তাৰ পৰিণতি স্বৰূপে এয়া কাৰোবাৰ ককাল ভাঙিল, কাৰোবাৰ ভৰি ভাগিল, কাৰোবাৰ .....।

-----ওভোট নাট [পাণ্ডুলিপি], পৃষ্ঠা ৪৮

মাৰাথান দৌৰৰ এনে এক বিশৃংখল পৰিস্থিতিৰ মাজতে নাটকৰ বিষয়বস্তুৰ সামৰণি পৰে।

ওভোট নাট মূলতঃ এখন হাস্য-ব্যংগ নাটক। কথাই কথাই নারীৰ আত্মসন্মান, নারীৰ মৰ্যাদা, নারীৰ অপমানৰ কথা কোৱা কিছুমান নারীবাদীক নাট্যকাৰে নাটকখনত এইদৰে ব্যংগ কৰিছে —

সুনয়না : ‘কিন্তু মোৰ অভিযোগৰ মীমাংসা নহ’ল। মই কাগজত লিখিম যে স্বাস্থ্যশ্ৰী কোম্পানীয়ে সমগ্ৰ নারী জাতিক অপমান কৰিছে।

-----ওভোট নাট [পাণ্ডুলিপি], পৃষ্ঠা ১০

স্বামীয়ে ব্যৱহাৰ কৰা চৰকাৰী বা অনুষ্ঠান-প্ৰতিষ্ঠানৰ গাড়ী বহু পত্নী-পৰিয়ালে ঘৰুৱা

কামতো যে ব্যৱহাৰ কৰে তাক ব্যংগভাবে উত্থাপন কৰিছে মেনেজাৰৰ পত্নী অপৰ্ণাৰ মুখৰ এই সংলাপে —

অপৰ্ণা : হেৰা তোমাৰ কোম্পানীৰ গাড়ী হ'ল বুলিয়েই তোমাৰ পৰিয়ালৰ মানুহে ব্যৱহাৰ কৰিব নালাগে বুলি ক'ত লিখা আছেহে?

———ওভোট নাট [পাণ্ডুলিপি], পৃষ্ঠা ১৬

মফচললৈ যোৱা চৰকাৰী চাকৰিয়াল কিছুমানে নিজৰ বয়স পাহৰি পৰকীয়া প্ৰেমত যে লিপ্ত হয় তাকো নাট্যকাৰে শ্লেষপূৰ্ণ সংলাপেৰে প্ৰকাশ কৰিছে এইদৰে —

মেনেজাৰ : I am sorry Sir. লণি, চাৰৰ খবৰ খাতি ৰাখিবা। মানে চাৰসকল ঘৰৰ পৰা বাহিৰলৈ আহিলে ডেকা হৈ আহে। I mean young smart মই ভুল কৈছো চাৰ।

———ওভোট নাট [পাণ্ডুলিপি], পৃষ্ঠা ৪২

স্বাস্থ্যশ্ৰী কোম্পানীৰ মেনেজাৰৰ চৰিত্ৰটো ওভোট নাট নাটকখনৰ প্ৰধান চৰিত্ৰ। মূলত এই চৰিত্ৰটোৱে আৰম্ভণিৰে পৰা শেষলৈ কাহিনীভাগ আগবঢ়াই নিছে। বহু সময়ত এই চৰিত্ৰটো স্বাস্থ্যশ্ৰী কোম্পানীৰ অভ্যাগত হিচাপে অহা ব্যক্তিসকলৰ সন্মুখত, যৈণীয়েকৰ ওচৰত, নাইবা হেড অফিচৰ পৰা অহা সাংস্কৃতিক অনুষ্ঠানৰ তত্ত্বাবধায়ক আবুবক্কৰ ছিদ্দিকৰ ওচৰত অসহায় হৈ পৰিছে। যিহেতু মহেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰৰ ওভোট নাট এখন হাস্য-ব্যংগ নাটক গতিকে নাটকীয় কাহিনীক ব্যংগাত্মকভাৱে প্ৰকাশ কৰিবলৈ নাট্যকাৰে সুনয়না, ক, খ, গ, ঘ অপৰ্ণা আৰু ছিদ্দিকৰ চৰিত্ৰটো উত্থাপন কৰিছে। সুনয়না আজিৰ সমাজৰ তথাকথিত প্ৰগতিবাদী নাৰী চৰিত্ৰৰ প্ৰতিনিধি। তেওঁ কথাই কথাই নাৰীৰ স্বাধীনতা, নাৰীৰ মৰ্যাদাৰ কথা কয়। সুনয়না কিন্তু সুবিধাবাদী। স্বাস্থ্যশ্ৰী কোম্পানীৰ প্ৰচাৰৰ বাবে প্ৰয়োজন হোৱা হোৰ্ডিংৰ কন্ট্ৰেকটো যিকোনো প্ৰকাৰে তেওঁক লাগে। ক, খ, গ, ঘ, ঙ এই চৰিত্ৰ কেইটাও সুবিধাবাদী, ভোজনপ্ৰিয়, আৰামপ্ৰিয়। তেওঁলোকে স্বাস্থ্যশ্ৰী কোম্পানীৰ মাৰাথান দৌৰৰ প্ৰচাৰৰ বাবে প্ৰয়োজন হোৱা চুটি ছবিৰ চিত্ৰনাট্য লিখিব বিচাৰে। সেই সম্পৰ্কত নিজৰ অভিজ্ঞতা, নিজৰ অঙহী-বঙহীৰ কথা কৈ কামটো আদায় কৰিব বিচাৰে। সেইদৰে হোৰ্ডিংৰ কন্ট্ৰেকটো লৈ তেওঁলোকৰ মাজত তৰ্ক-বিতৰ্ক আৰম্ভ হয়। আবুবক্কৰ ছিদ্দিক এজন নাৰীৰ সান্নিধ্য ভালপোৱা লোক। মেনেজাৰৰ পি. এ. লণি তেওঁৰ লগত থকাটো বিচাৰে। অপৰ্ণা মেনেজাৰৰ পত্নী, আৰামপ্ৰিয়। নিজৰ ব্যক্তিগত সুবিধাৰ বাবে মেনেজাৰৰ অফিচৰ গাড়ীখন ব্যৱহাৰ কৰিব বিচাৰে। এই সম্পৰ্কত নাট্যকাৰে ব্যংগ কৰি পৰিচালকৰ মুখেৰে প্ৰকাশ কৰিছে এনেধৰণে —

পৰিচালক : লাগে গাড়ী

যায় মেমচাব

চাব, চিনেমা

হওঁক গাড়ী কোম্পানীৰ

কোনে কৰে কেয়াৰ

মিষ্টাৰ তেওঁৰ ব্ৰাঞ্চ মেনেজাৰ।।

———ওভোট নাট [পাণ্ডুলিপি], পৃষ্ঠা ৪৮

মেনেজাৰৰ পি. এ. লণি দুৰ্বল-লেখকা চৰিত্ৰ, কথাই কথাই কান্দে, প্ৰতিবাদ কৰাৰ সাহস নাই। আৰ্থিক নাটনিৰ বাবে তেওঁ চাকৰিটো কৰিবলৈ বাধ্য।

ওভোট নাট নাটকখনৰ মুখ্য ৰস হ'ল হাস্য ৰস। কিন্তু নাট্যকাৰৰ প্ৰধান উদ্দেশ্য হ'ল আমাৰ সমাজৰ কিছুমান ঘটনা আৰু ব্যক্তি বিশেষৰ চৰিত্ৰৰ স্বাৰ্থপৰতা উদঙাই দিয়া। সেই গতিকে নাটকখনৰ প্ৰায়বিলাক কাৰ্যৰ মাজতে হাস্যৰ লগতে ব্যংগভাৱ প্ৰতিফলিত হৈছে। এই হাস্য ৰসসমূহ প্ৰতিফলিত হৈছে ক, খ, গ, ঘ, ঙ ৰ ভোজন দৃশ্যৰ মাজেৰে, অপৰ্ণা, সুনয়না আৰু সুদৰ্শনৰ ব্যৱহাৰৰ মাজেৰে নাইবা লণিৰ প্ৰতি মুহূৰ্ততে কান্দোনৰ দৃশ্যৰ মাজেৰে। উদাহৰণ স্বৰূপে সুনয়নাই মেনেজাৰক কোৱা এই সংলাপখিনিৰ মাজেৰে হাস্য ৰস ফুটি উঠিছে –

সুনয়না : [হঠাৎ মেনেজাৰৰ কপালত চকু পৰিল] আঁই দেহি, তুমি দেখোন ঘামিছা। [ৰুমালেৰে মচি দিয়ে] চাওঁ মোহাৰি দিও। তোমালৈ যে মোৰ কি এটা অবুজ মৰম সোমাইছে জানো –

-----ওভোট নাট [পাণ্ডুলিপি], পৃষ্ঠা ৩০

ওভোট নাট নাটকখনৰ মাজেৰে আমাৰ সমাজৰ আসোঁৱাহ কিছুমান ব্যংগভাৱে উত্থাপন কৰি সেই সমূহৰ নিৰ্মোহ বিশ্লেষণ কৰিছে নাট্যকাৰে। লগতে তেওঁ আমাৰ সম্মুখত সমাজখনৰ কিছুমান ব্যক্তিৰ বাহ্যিক সুন্দৰ ৰূপটোৰ আঁৰত থকা কুৎসিত মনোবৃত্তি, ভণ্ডামি, সুবিধাবাদী আৰু স্বাৰ্থপৰ ৰূপ দাঙি ধৰিছে।

উপসংহাৰ :

মহেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰৰ নাটকত আছে সমাজ জীৱনৰ বাস্তৱ প্ৰতিফলন। তেওঁ এগৰাকী চিন্তাশীল নাট্যকাৰ। সমাজৰ প্ৰতি থকা দায়িত্ববোধৰ প্ৰতি সচেতন এইগৰাকী নাট্যকাৰৰ নাটকত আমি কেতিয়াও স্থূল হাস্য ৰসৰ দৃশ্য দেখিবলৈ নাপাওঁ। হাস্য-ব্যংগ নাটকৰ জৰিয়তে আমাৰ সমাজৰ আসোঁৱাহসমূহ উদঙাই দিয়াৰ যি প্ৰয়াস তাত নাট্যকাৰ মহেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰ সম্পূৰ্ণৰূপে সফল হোৱা বুলিয়েই আমি ক'ব পাৰোঁ।

প্ৰসংগ গ্ৰন্থপঞ্জী :

বৰঠাকুৰ, মহেন্দ্ৰ। মহেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰৰ নিৰ্বাচিত নাটক। বিবি বৰঠাকুৰ, প্ৰকাশক, ২০০২। গুৱাহাটী। প্ৰকাশিত।

বৰঠাকুৰ, মহেন্দ্ৰ। ওভোট নাট। অপ্ৰকাশিত।

শৰ্মা, অৰুণ। (সম্পা.)। অনাতাঁৰ নাট্যৱলী (দ্বিতীয় খণ্ড)। গুৱাহাটী : অসম প্ৰকাশন পৰিষদ, ১৯৮৪। প্ৰকাশিত।

আলোচনী :

ভৰালী, শৈলেন। “মহেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰৰ নাটক”, (প্ৰবন্ধ) চন্দ্ৰপ্ৰদাস শইকীয়া। গৰীয়সী। গুৱাহাটী : ত্ৰয়োদশ বছৰ, পঞ্চম সংখ্যা, সাহিত্য প্ৰকাশ, ফেব্ৰুৱাৰী, ২০০৬। প্ৰকাশিত।

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 194-199

স্বৰ্ণ বৰাৰ সোৱণশিৰিত ৰে'লৰ উকি উপন্যাসত প্ৰতিফলিত সমাজ জীৱন

পৰিশ্ৰিতা দাস

গৱেষক, অসমীয়া বিভাগ, ডিব্ৰুগড় বিশ্ববিদ্যালয়

ই মেইল : parishmitadas347@gmail.com

সংক্ষিপ্তসাৰ

অসমীয়া উপন্যাস সাহিত্যত স্বৰ্ণ বৰাৰ নাম বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য। উপন্যাসিক হিচাপে স্বৰ্ণ বৰাই অসমৰ বিভিন্ন গোষ্ঠী আৰু সম্প্ৰদায়ৰ কলা-কৃষ্টি, পৰম্পৰা আদিক সমাজৰ আগত দাঙি ধৰাৰ উদ্দেশ্যে উপন্যাসসমূহ ৰচনা কৰিছিল। তদুপৰি তেখেতে প্ৰায়বোৰ উপন্যাসৰ মাজেৰে জনজাতীয় আৰু অ-জনজাতীয় জীৱনৰ বাস্তৱ ৰূপ আৰু সম্প্ৰদায়িক সম্প্ৰীতি ৰক্ষা কৰিব বিচাৰিছিল। সেইদৰে তেওঁৰ *সোৱণশিৰিত ৰে'লৰ উকি* উপন্যাসতো মিচিং জনগোষ্ঠী আৰু হৰিজন শ্ৰেণীৰ জীৱনৰ বাস্তৱ ছবি এখন অংকন কৰিছে। গতিকে শীৰ্ষক বিষয়টোৰ অধ্যয়নৰ জৰিয়তে উপন্যাসখনত এনে দুখন পৃথক সমাজৰ জীৱন চৰ্চা কেনেদৰে প্ৰতিফলিত হৈছে সেই সম্পৰ্কে আলোচনা কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰা হৈছে।

বীজশব্দ : উপন্যাস, সমাজ জীৱন, জনজাতীয়, অ-জনজাতীয়।

০.০ অৱতৰণিকা

০.১ বিষয়ৰ পৰিচয়

যোৱা প্ৰায় ন টা দশকত যিসকল মহিলা উপন্যাসিকে অসমীয়া উপন্যাস সাহিত্যৰ

ভঁৰাল সমৃদ্ধ কৰাত প্ৰভুত বৰঙণি আগবঢ়াইছে সেইসকলৰ ভিতৰত স্বৰ্ণ বৰাৰ নাম বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য। তেওঁ উপন্যাসসমূহৰ কাহিনী, চৰিত্ৰ আৰু পটভূমি হৈছে নদী আৰু জনজাতীয় সমাজ। তেওঁ আটাইকেইখন উপন্যাসতেই অসমৰ জনগোষ্ঠীসমূহৰ জীৱনচৰ্যা আৰু নদীসমূহৰ গুৰুত্ব দেখা যায়। অসমৰ বিভিন্ন গোষ্ঠী আৰু সম্প্ৰদায়ৰ ভাষা, কলা-কৃষ্টি, পৰম্পৰা, ৰীতি-নীতি আদিক সমাজত দাঙি ধৰাৰ উদ্দেশ্যে তেওঁ উপন্যাসসমূহ ৰচনা কৰিছে। তেওঁ উপন্যাসসমূহৰ ভিতৰত পঞ্চমখন উল্লেখযোগ্য উপন্যাস হ'ল— *সোৱণশিৰিত ৰে'লৰ উকি*। লখীমপুৰ জিলাৰ মিচিংসকলৰ কলা-কৃষ্টি আৰু জীৱন ধাৰাক লৈ লিখা উপন্যাস *সোৱণশিৰিত ৰে'লৰ উকি* অসমীয়া সাহিত্যলৈ স্বৰ্ণ বৰাৰ এক বহুমূলীয়া অৱদান। গতিকে উপন্যাসখনত সমাজ জীৱনৰ চিত্ৰ কেনেদৰে প্ৰতিফলিত হৈছে সেই সম্পৰ্কে শীৰ্ষক বিষয়টোত অধ্যয়ন কৰা হ'ব।

০.২ অধ্যয়নৰ উদ্দেশ্য আৰু গুৰুত্ব

কোনো এটা বিষয় অধ্যয়নৰ আঁৰত কিছুমান উদ্দেশ্য আৰু গুৰুত্ব নিহিত থাকে। সেইদৰে “স্বৰ্ণ বৰাৰ ‘সোৱণশিৰিত ৰে'লৰ উকি’ উপন্যাসত প্ৰতিফলিত সমাজ জীৱন” শীৰ্ষক বিষয়টোৰ অধ্যয়নত এইকেইটা উদ্দেশ্য আৰু গুৰুত্ব দেখা যায় -

উদ্দেশ্য :

- *সোৱণশিৰিত ৰে'লৰ উকি* উপন্যাসখনত প্ৰতিফলিত জনজাতীয় আৰু অ-জনজাতীয় সমাজ দুখনৰ বিভিন্ন দিশসমূহ অধ্যয়ন কৰা।
- উপন্যাসখনৰ চৰিত্ৰসমূহৰ মাজেৰে জনজাতীয় আৰু অ-জনজাতীয় সমাজৰ জীৱন প্ৰণালী, সমাজ-সংস্কৃতি, ৰীতি-নীতি কেনেদৰে প্ৰতিফলিত হৈছে সেই সম্পৰ্কে অধ্যয়ন কৰা।

গুৰুত্ব :

- অসমৰ বিভিন্ন জনজাতি আৰু অ-জনজাতিৰ মাজত সমন্বয় গঢ়ি তোলাৰ উদ্দেশ্যে স্বৰ্ণ বৰাই উপন্যাস ৰচনা কৰিছিল। নিৰ্বাচিত উপন্যাসখনতো তেওঁ মিচিং জনজাতি আৰু অনা-অসমীয়া হৰিজন সকলৰ মাজত কেনেদৰে এক মধুৰ সম্পৰ্ক গঢ় লৈ উঠিছে সেই সম্পৰ্কে অধ্যয়ন কৰাত বিষয়টোৱে গুৰুত্ব প্ৰদান কৰিছে।
- কাহিনী, চৰিত্ৰসমূহৰ মাজেৰে দুটা জাতিৰ মাজত সম্পৰ্ক সৃষ্টিত এই অধ্যয়নে গুৰুত্ব লাভ কৰিছে।

০.৩ অধ্যয়নৰ পৰিসৰ

“স্বৰ্ণ বৰাৰ *সোৱণশিৰিত ৰে'লৰ উকি* উপন্যাসত প্ৰতিফলিত সমাজ জীৱন”- শীৰ্ষক বিষয়টো অধ্যয়ন কৰিবলৈ যাওঁতে জনজাতীয় আৰু অ-জনজাতীয় সমাজ দুখনক পৰিসৰ হিচাপে সামৰি লোৱা হৈছে।

০.৪ অধ্যয়নৰ পদ্ধতি

“স্বৰ্ণ বৰাৰ *সোৱণশিৰিত ৰে'লৰ উকি* উপন্যাসত প্ৰতিফলিত সমাজ জীৱন”- শীৰ্ষক

বিষয়টো অধ্যয়নৰ বাবে প্ৰধানকৈ বিশ্লেষণাত্মক আৰু বৰ্ণনাত্মক পদ্ধতিৰ সহায় লোৱা হৈছে।

১.০ সোৱণশিৰিত ৰে'লৰ উকি উপন্যাসত প্ৰতিফলিত সমাজ জীৱন

সৰ্বমুঠ বাৰনটা অধ্যায়ৰ সোৱণশিৰিত ৰে'লৰ উকি এখন মজলীয়া কলেৱৰ উপন্যাস। উপন্যাসখন দুখন পৃথক সমাজৰ জীৱনক লৈ ৰচিত হৈছে। মন কৰিবলগীয়া যে উপন্যাসখনৰ সকলো অধ্যায় জনজাতীয় পটভূমিত ৰূপায়িত হোৱা নাই। ইয়াৰ মুঠ আঠাইছটা অধ্যায়ত জনজাতীয় পৰিবেশ বৰ্ণিত হোৱাৰ বিপৰীতে বাকী চৌবিছটা অধ্যায়ত অ-জনজাতীয় পৰিবেশৰ বৰ্ণনা দেখা যায়।

১.১ জনজাতীয় সমাজ

উপন্যাসখনত প্ৰৱল বানে গৰকা, দুখ-দুৰ্দৰ্শাগ্ৰস্ত মিচিং সমাজৰ ছবি এখন উপন্যাসিকে অংকন কৰাৰ প্ৰয়াস কৰিছে। উল্লেখযোগ্য যে স্বৰ্ণ স্বৰাৰ উপন্যাসত ডিমাছা, গাৰো, মিচিং, ৰাভা, চাহ জনগোষ্ঠী, বড়ো আদি বিভিন্ন জাতি জনজাতিৰ সমাজ জীৱনৰ প্ৰণালী প্ৰতিফলিত কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰে। এইখন উপন্যাসতো মিচিংসকলৰ জীৱনৰ প্ৰতিটো দিশেই অংকন কৰিছে। উপন্যাসখনৰ মাজেদি মিচিংসমাজৰ জীৱন প্ৰণালী, সমাজ ব্যৱস্থাৰ সম্পূৰ্ণ এখন ছবি ফুটাই তুলিবলৈ লেখিকাই যত্ন কৰিছে।

মিচিং জনজাতিসকলৰ সমাজ জীৱনৰ বিভিন্ন চিত্ৰ, যেনে— আলি আয়ে লুগাঙৰ বিভিন্ন পৰম্পৰাগত অনুষ্ঠান, পংৰাগ উৎসৱৰ নীতি-নিয়ম, লোকাচাৰ, বিশ্বাস-পৰম্পৰা, পূজা-পাতল, সামাজিক বিধি বিধান, বিবাহ পদ্ধতি, ঘৰ-দুৱাৰ, সাজপাৰ, খাদ্য সংগ্ৰহ আৰু প্ৰস্তুত প্ৰণালী, খেতি কৰা পদ্ধতি আদি যথায়থ ৰূপত ৰূপায়িত হৈছে। তদুপৰি নায়কৰ মুখত সততে অসমীয়া গীত-মাত, কবিতাৰ পংক্তি আদি দিয়াৰ দৰে জনজাতীয় চৰিত্ৰ বিশেষৰ মুখত দিয়া তেওঁলোকৰ লোকগীতৰ কলিবোৰ জনজাতীয় পৰিবেশ সৃষ্টিত সহায়ক হৈছে।

উপন্যাসখনত অ-জনজাতীয় সমাজত বাস কৰা নায়ক সুৰেন্দ্ৰই ৰে'লৰ কৰ্মচাৰী মিচিং বন্ধু অৰুণৰ লগত সোৱণশিৰিৰ পাৰত থকা মিচিং গাঁৱলৈ গৈ তেওঁলোকৰ জীৱন যাত্ৰাৰ প্ৰণালী, ৰীতি-নীতি, লোকাচাৰ-পৰম্পৰাৰ বিষয়ে জানিবলৈ যি কৌতুহল দেখুৱাইছে তাৰ দ্বাৰাই কাহিনীত জনজাতীয় জীৱনৰ ছবি এখন প্ৰতিফলন হৈছে।

উপন্যাসখনত উপন্যাসিকে মিচিং সভ্যতা গঢ় লোৱাৰ বৰ্ণনা এনেদৰে দিছে – “সিন্ধু নদীৰ পাৰত সভ্যতাৰ বস্তু জ্বলি উঠাৰ দৰে নীল নদীৰ পাৰত ইজিপ্তৰ সভ্যতাই ঠন ধৰি উঠিছিল। ইয়াংচিকিয়াঙৰ পাৰত চীনৰ সভ্যতা গঢ়ি উঠাৰ দৰে সোৱণশিৰিৰ পাৰত মিচিংসকলে সভ্যতাৰ উজ্বল পোহৰ দেখিছিল।” (গোস্বামী ২৮৭) সোৱণশিৰিৰ পাৰতেই মিচিং বন্ধু অৰুণহঁতৰ গাঁওখন। সোৱণশিৰিয়ে মিচিংসকলক থাকিবলৈ পানী দিছে, যোগাযোগৰ পথ দিছে। মিচিংসকলক সোৱণশিৰিয়ে লুইত, দিহিং আদিৰ লগত মিলি সভ্যতা আৰু সংস্কৃতিক গঢ় দিছে।

সোৱণশিৰিত ৰে'লৰ উকি উপন্যাসখনত মিচিংসকলৰ সমাজ ব্যৱস্থাৰ লগতে সমাজত প্ৰচলিত বিভিন্ন ৰীতি-নীতিৰে আগুৰি থকা একোখন চিত্ৰ দাঙি ধৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছে। মিচিংসমাজৰ মৃতকৰ সৎকাৰ আৰু পূৰ্বজন্মৰ কৰ্মফলৰ ওপৰত বিশ্বাস, মিচিং ডেকা-গাভৰুৰ প্ৰেমৰ দৃঢ়তা, আলি আয়ে লুগাঙৰ বিভিন্ন সংস্কাৰ-পৰম্পৰা আৰু গীত-বাদ্য-নৃত্যৰ পয়োভৰ,

মিচিঙৰ গেনা ভঙা উৎসৱ, ছোৱালী খোজা-বঢ়া কৰা, দণ্ডিপল' সম্পৰ্কীয় ভাগ্যবাদী ধাৰণা, মিচিং নাৰীৰ পৰাধীনতা, পৰাগত পালন কৰা বিভিন্ন ৰীতি-নীতি, মিচিং সমাজত গণতান্ত্ৰিক বুনীয়াদ স্বৰূপ মৰং ঘৰৰ ভূমিকা, কেবাং আদি সামাজিক বিচাৰ পদ্ধতি, বিবাহ সম্পৰ্কীয় বিভিন্ন ৰীতি-নীতি, গাঁৱৰ কল্যাণৰ বাবে 'মিবু'ৰ দ্বাৰা মঙল চোওৱা, সোৱণশিৰিৰ বানপানীয়ে তাণ্ডৰ চলোৱা, মিচিং জনজীৱনৰ বিলাই বিপত্তি আদিৰ বৰ্ণনাৰে এখন জনজাতীয় সমাজ জীৱনক ঔপন্যাসিকে প্ৰতিভাত কৰিছে।

উপন্যাসখনত মিচিংসকলৰ বিবাহ প্ৰথাৰ সম্পৰ্কে নিৰ্ভৰযোগ্য উল্লেখ আছে - “আমাৰ শুভবিবাহ হ'বলৈ হ'লে ল'ৰাই ছোৱালী পচন্দ কৰিব লাগে। পুৰণি কালত ঘাইকৈ অভিভাৱকৰ ইচ্ছা অনুযায়ীহে বিবাহ পাতিছিল। বৰ্তমানে ল'ৰা, মাক-বাপেকৰ সমিল মিলতহে ছোৱালী বা কন্যা পচন্দ কৰে। ছোৱালী পচন্দ কৰাৰ পাছত দৰা ঘৰে মতিৰ ঘৰত আকনে'ৰে (টোপোলা) কন্যা (য়ামনে) খোজা বঢ়া কৰে।” (গোস্বামী ২৭৯)

১.২ অ-জনজাতীয় সমাজ

উপন্যাসখনত জনজাতীয় সমাজ জীৱনৰ ছবি প্ৰতিফলিত হোৱাৰ লগতে এখন অ-জনজাতীয় সমাজৰ জীৱন প্ৰণালীও সুন্দৰকৈ প্ৰতিভাত হৈছে। উপন্যাসখনত জীৱিকাৰ সন্ধানত বিভিন্ন ঠাইৰ পৰা আহি ৰে'লৰ জংচনত কাম কৰা এচাম শ্ৰমজীৱী খাটি খোৱা অনা-অসমীয়া মানুহৰ অভাৱ অনাটন আদি সমস্যাকে জুৰুলা কৰা আৰু কৰ্মব্যস্তময় জীৱনৰ ছবি অংকন কৰিছে। দেশ বিভাজনৰ আগতে ব্ৰিটিছ চৰকাৰৰ অধীনত শিলচৰ ষ্টেচনত বাস কৰা এই অনা-অসমীয়া লোকসকল হৰিজন শ্ৰেণীৰ। তেওঁলোকে জীয়াই থাকিবলৈ কৰা সংঘৰ্ষৰ এখন বাস্তৱ আৰু জীৱন্ত ৰূপ ইয়াত দাঙি ধৰিছে।

হৰিজন সকলে কৰ্ম জীৱন আৰম্ভ কৰিছিল ষ্টেচনতে। দৈনিক কষ্ট, অভাৱ-অনাটনৰ বিনিময়ত একমাত্ৰ অত্যাচাৰ আৰু সমস্যাৰহে সন্মুখীন হৈছিল। চৰকাৰৰ প্ৰায়বোৰ সুবিধাৰ পৰা বঞ্চিত হোৱাৰ উপৰি এওঁলোকৰ হৈ কোনোও প্ৰতিবাদ কৰা নাছিল। কিন্তু একমাত্ৰ উপন্যাসৰ নায়ক সুৰেন্দ্ৰই হৰিজন শ্ৰেণীটোৰ বাবে সদায় প্ৰতিবাদ কৰি গৈছিল। তেওঁলোকে কোনো সুলভ মূল্যৰ কাপোৰ, খাদ্য আদিৰ কথা শুনিবলৈহে পায় কিন্তু পিন্ধিবলৈ, খাবলৈ নাপায়। ৰাতিটোৰ ভিতৰতে বিশটকীয়া শাৰীখন মাৰোৱাৰীৰ হাতত চল্লিশ টকাত বিক্ৰী হৈ যায়। এনেদৰে এচাম ক্ষমতাশালীৰ হাতত এই ক্ষমতাহীন হৰিজন শ্ৰেণীটোয়ে প্ৰতিদিনে সকলো ক্ষেত্ৰতে শোষণ আৰু শাসনৰ বলি হৈ পৰে। ফলত তেওঁলোকক দৰিদ্ৰতাৰে অতি সহজে দুৰ্বল কৰি পেলায়। উপন্যাসখনত এই কথা বুজাবলৈ লেখিকাই এনেদৰে উল্লেখ কৰিছে -

“আজি যান্ত্ৰিক যুগত আচৰিত বস্তুৰে পৃথিৱীৰ কোলা উপচাই দিয়াৰ সময়তো এচাম দৰিদ্ৰ জনতাই খাবলৈ নাপায়, পিন্ধিবলৈ নাপায়, থাকিবলৈ ঘৰ নাপায় আৰু যন্ত্ৰৰ বলত লেখ-জোখ নোহোৱা বিৰাট সম্পদৰ মাজতো নৈতিকতা আৰু মানসিকতাৰ অধঃপতন হয়।” (গোস্বামী ২৮২)

যান্ত্ৰিক যুগৰ অস্থিৰতাই মানুহক অকলশৰীয়া কৰি পেলাইছে। বিশ্বৰ মানৱ জাতিক একেটা পৰিয়ালৰ হৈ কাম কৰিবলৈ আজিৰ যান্ত্ৰিক যুগৰ একো যন্ত্ৰই আৱিষ্কাৰ হোৱা নাই। গতিকে এনে সমাজে একোটা পৰিবৰ্তন বিচাৰিছে। এই পৰিবৰ্তনৰ বাবে খাটি খোৱা হৰিজনসকলে

প্ৰতিবাদ কৰিবলৈ আগবাঢ়ি আহিছে। তেওঁলোকক এই প্ৰতিবাদৰ বাবে সহায় কৰিছে উপন্যাসৰ নায়ক সুৰেন্দ্ৰই।

উপন্যাসখনত দেশ বিভাজনৰ সময়ত সৰ্বসাধাৰণ মানুহৰ ওপৰত দুৰ্বৃত্তই চলোৱা অত্যাচাৰ, শিক্ষিত নিবনুৱা যুৱকৰ নিজা পৰিয়ালৰ প্ৰতি অনাগ্ৰহ আৰু উদাসীনতা, খ্ৰীষ্টান পৰিচাৰিকাৰ জাত-পাত বিচাৰহীনতাৰ উদাৰতা, উচিত প্ৰাপ্তিৰ বাবে হৰিজনসকলৰ হৰতাল আৰম্ভ কৰা, চৰকাৰ আৰু মধ্যভোগীয়ে হৰিজনসকলৰ ওপৰত চলাই অহা দুৰ্নীতি, নাৰী জাগৰণৰ প্ৰয়োজনীয়তা, নায়কৰ পিতৃয়ে হৰিজনসকলৰ প্ৰতি কৰ্ম বিমুখ নহ'বলৈ সততে দিয়া পৰামৰ্শ, সহজ-সৰল নিৰক্ষৰ আৰু দৰিদ্ৰ মানুহৰ প্ৰেম, আন্তৰিকতা, ত্যাগ আৰু সঁচা অনুভৱৰ জীৱন্ত প্ৰকাশ আদি বিভিন্ন চিত্ৰৰে সমাবেশ ঘটাইছে। তদুপৰি অনা-অসমীয়াৰ যি অসম প্ৰীতি, উদাৰতা আৰু বৃহৎ অসমীয়া জাতি গঠনত স্বপ্ন, বাংলাদেশীৰ অনুপ্ৰৱেশ, খাদ্য সংকট আদি চিত্ৰই কাহিনীৰ সৌন্দৰ্য্য বৃদ্ধি কৰিছে।

উপন্যাসখনত এনেদৰে দুখন পৃথক সমাজৰ চিত্ৰ পোৱা যায়। দুয়োখন সমাজৰে বাস্তৱ আৰু জীৱন্ত ৰূপ ইয়াত প্ৰতিফলিত হৈছে। তদুপৰি দুখন পৃথক সমাজৰ জনজীৱনৰ ৰূপৰেখা অংকন কৰিবলৈ যাওঁতে প্ৰয়োজনীয় চৰিত্ৰ সৃষ্টিৰ ক্ষেত্ৰতো লেখিকাই পাৰদৰ্শিতা দেখুৱাব পাৰিছে। উপন্যাসখনৰ কাহিনী আৰম্ভ হৈছে অ-জনজাতীয় পৰিবেশ লামডিং জনচনৰ হৰিজন কলনিৰ মাজত। নায়কৰ লগতে তেওঁলোকৰ সমাজখনো জনজাতীয় নহয়। কিন্তু উপন্যাসৰ শেষৰছোৱা আৰু কাহিনীৰ নায়িকাৰ লগতে তেওঁলোকৰ সমাজখনো জনজাতীয়। নায়ক সুৰেন্দ্ৰই জীৱনৰ শেষৰছোৱা সময় আশ্ৰয় লৈছে এইখন সমাজতে। তেওঁৰ জন্মও আনকি সোৱণশিৰিৰ জনজাতীয় পৰিবেশত। বছৰৰ বাৰ মাহত তেৰটা আলৈ-আহুকাল, মহামাৰী বানপানী, কু-সংস্কাৰ, অন্ধবিশ্বাস আঙুৰা এই জনজাতীয় সমাজখনৰ মানুহখিনিৰ মনৰ মাজতেই সুৰেন্দ্ৰ জীয়াই থাকিব বিচাৰিছে। নায়কৰ জীৱনৰ আগছোৱা সময়ৰ কাহিনীখিনি জনজাতীয় নহ'লেও পিছৰছোৱা ঘটনা জনজাতীয় সমাজক লৈ ৰূপায়িত হৈছে।

২.০০ উপসংহাৰ

ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা এইটো প্ৰতিয়মান হয় যে উপন্যাসখনত জনজাতীয় আৰু অ-জনজাতীয় দুখন পৃথক সমাজৰ জীৱন চৰ্চাৰ প্ৰতিফলন হৈছে, যদিও এই দুয়োখন সমাজৰ মাজত গঢ়ি উঠা সমন্বয়ক প্ৰতিভাত কৰিব বিচাৰিছে। খাটি খোৱা হৰিজন লোকসকলৰ লগত মিচিং জনজাতিসকলৰ সম্পৰ্ক আৰু এই নিম্ন শ্ৰেণীটোৰ লগত নায়ক সুৰেন্দ্ৰহঁতৰ দৰে মানুহৰ সম্পৰ্কক চৰিত্ৰসমূহৰ মাজেৰে উপন্যাসত দেখুৱাব বিচাৰিছে। তেওঁলোকৰ মাজত হয়তো তেজৰ সম্পৰ্ক নাই, কিন্তু এটা আপোন সম্পৰ্ক গঢ় লৈ উঠিছে। দৃষ্টিহীন সুৰেন্দ্ৰক ভগৎ সিঙ নামৰ হৰিজন চৰিত্ৰটোৱে জীৱনটোক ত্যাগ কৰি নিজৰ চকুকেইটা দান কৰিছে। তেওঁলোক সমাজৰ নিম্ন শ্ৰেণী হৈয়ো আপোনজনৰ বাবে দুখ-কষ্টৰে নিজৰ জীৱন ত্যাগ কৰি সমাজত মানৱীয়তাৰ পৰিচয় দিছে। এনেদৰে দুয়োখন সমাজৰ দুই শ্ৰেণীলোকৰ মাজত এক এৰাব নোৱাৰা সমন্বয় গঢ় লৈ উঠিছে। উপন্যাসখনত এনেবোৰ সুক্ষ্ম প্ৰতিছবিৰ মাজেৰে জনজাতীয় আৰু অ-জনজাতীয় সমাজখনক প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছে।

উক্ত আলোচনাটিৰ অন্তৰালত ক'ব পাৰি যে - উপন্যাসখনত জংচনৰ হৰিজন কলনিৰ এখন জীৱন্ত চিত্ৰ ৰূপায়িত হৈছে যদিও লেখিকাই জনজাতীয় জীৱন আৰু সমাজৰ ৰূপ অংকন কৰাতহে অধিক গুৰুত্ব প্ৰদান কৰিছে। তদুপৰি উপন্যাসখনৰ নামকৰণো জনজাতীয় পটভূমিত প্ৰকাশ হৈছে। গতিকে এই উপন্যাসখনক জনজাতীয় পটভূমিৰ অসমীয়া উপন্যাসৰ শাৰীতো অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব পাৰি। উল্লেখযোগ্য যে স্বৰ্ণ বৰাৰ উপন্যাসৰ বিভিন্ন দিশ ইতিমধ্যে বিভিন্নজন পণ্ডিতে অধ্যয়ন কৰি আহিছে। তথাপিও তেওঁ উপন্যাসৰ অন্য বিষয়ৰ ওপৰত ভৱিষ্যতে বিস্তৃতভাৱে অধ্যয়ন কৰাৰ প্ৰয়োজন আছে।

প্ৰসংগ গ্ৰন্থপঞ্জী :

- গোস্বামী, ত্ৰিদিব, সম্পা.। *স্বৰ্ণ বৰাৰ নদী ভিত্তিক উপন্যাস সমগ্ৰ (প্ৰথম খণ্ড)*। প্ৰথম প্ৰকাশ।
ডিব্ৰুগড় : কৌস্তভ প্ৰকাশন, ২০১২। মুদ্ৰিত।
- বৰপূজাৰী, জিতাঞ্জলী। *অসমীয়া উপন্যাসত জনজাতীয় জীৱন*। প্ৰথম প্ৰকাশ। গুৱাহাটী : চন্দ্ৰ
প্ৰকাশন, ১৯৯৯। মুদ্ৰিত।
- বৰা, দিলিপ। “এশ বছৰৰ অসমীয়া উপন্যাসত জনজাতীয় জীৱনৰ প্ৰতিফলন।” *এশ বছৰৰ
অসমীয়া উপন্যাস*। নগেন ঠাকুৰ প্ৰথম প্ৰকাশ। গুৱাহাটী : জ্যোতি প্ৰকাশন, ২০০০।
মুদ্ৰিত।
- শইকীয়া, অজিৎ। *জনজাতীয় জীৱনভিত্তিক অসমীয়া উপন্যাস*। প্ৰথম প্ৰকাশ। গুৱাহাটী :
সাৰদা প্ৰকাশন, ২০০৫। মুদ্ৰিত।
- শৰ্মা, গোবিন্দ প্ৰসাদ। *উপন্যাস আৰু অসমীয়া উপন্যাস*। দ্বিতীয় সংস্কৰণ। গুৱাহাটী : ষ্টুডেন্ট
ষ্টৰ্চ, ২০০৯। মুদ্ৰিত।

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 200-208

গোপাল আতাৰ জীৱনকেন্দ্ৰিক উপন্যাস সুদিন হামাৰিত মধ্যযুগীয় অসমৰ সমাজ জীৱনৰ প্ৰতিফলন

প্ৰাৰ্থনা হাজৰিকা

গৱেষক, অসমীয়া বিভাগ, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়

সংক্ষিপ্তসাৰ

খৃষ্টীয় পঞ্চদশ-ষষ্ঠদশ শতিকাৰ অসমৰ সময়ছোৱাক মধ্যযুগ হিচাপে অভিহিত কৰা হয়। অসমৰ সমাজ জীৱনত মহাপুৰুষ ৰূপে স্বীকৃত শঙ্কৰদেৱ আৰু মাধৱদেৱে সেই সময়ৰ অসমৰ অন্ধকাৰ পৰিবেশক আলোকিত কৰি তুলিছিল, বিভিন্ন মাধ্যম অৱলম্বন কৰি অসমীয়া জাতিটোক পুনৰ সঞ্জীৱিত কৰি তুলিছিল। গতিকে মধ্যযুগৰ সেই সময়ছোৱাক অসমৰ সাহিত্য আৰু সংস্কৃতিৰ সোণালী যুগ বুলিও কোৱা হয়। অসমীয়া ভাষাত এই মধ্যযুগৰ পটভূমিত বিশেষকৈ মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱ আৰু মাধৱদেৱৰ লগতে বিভিন্ন বৈষ্ণৱ ধৰ্মগুৰুসকলৰ জীৱনৰ আধাৰত ভালেসংখ্যক উপন্যাস ৰচিত হৈছে। এই উপন্যাস খিনিয়ে অসমীয়া উপন্যাস সাহিত্যত এটা সুকীয়া ধাৰাৰ সৃষ্টি কৰিছে। অসমৰ মধ্যযুগৰ পটভূমিত ৰচিত বৈষ্ণৱ ধৰ্মগুৰুৰ জীৱন আধাৰিত এই উপন্যাসৰাজিক অসমীয়া জীৱনীভিত্তিক উপন্যাসৰ অন্তৰ্গত এক উপধাৰা হিচাপে চিহ্নিত কৰিব পাৰি।

শংকৰদেৱ আৰু মাধৱদেৱৰ পৰৱৰ্তী কালত যিসকল আতাপুৰুষে নৱবৈষ্ণৱ আন্দোলনক শক্তিশালী ৰূপত প্ৰবাহিত কৰি ৰাখিবলৈ নেতৃত্ব দিছিল, সেইসকলৰ ভিতৰত অন্যতম আছিল ভৱানীপুৰ সত্ৰৰ প্ৰতিষ্ঠাতা গোপাল আতা। ঔপন্যাসিক হেম বৰাই এইগৰাকী আতাৰ জীৱনক আধাৰ কৰি ৰচনা কৰিছে সুদিন হামাৰি

Sampriti, Vol. VII, Issue-I ✦ 200

(২০০৪) নামৰ উপন্যাস; যিখন উপন্যাসে বৈষ্ণৱ ধৰ্মগুৰুৰ জীৱনকেন্দ্ৰীক অসমীয়া উপন্যাসৰ ধাৰাটোক এক নতুন মাত্ৰা প্ৰদান কৰিলে। ঔপন্যাসিকৰ কল্পনা আৰু বাস্তৱৰ সংমিশ্ৰণত উপন্যাসখনত আতাগৰাকীৰ ব্যক্তিত্ব, জীৱন আৰু কৰ্মৰ সমান্তৰালভাৱে তৎকালীন অসমীয়া সমাজ জীৱনৰ বিভিন্ন উল্লেখযোগ্য দিশ উন্মোচিত হৈছে। আমাৰ আলোচ্য নিবন্ধটোত *সুদিন হামাৰি* উপন্যাসখনত ধৰ্ম, সমাজ, ৰাজনীতি, অৰ্থনীতি, শিক্ষা আদিকে ধৰি মধ্যযুগৰ অসমৰ সমাজ জীৱনৰ সামগ্ৰিক দিশ সমূহৰ প্ৰতিফলন কেনেদৰে হৈছে, সেই সম্পৰ্কে সূক্ষ্ম বিশ্লেষণ আগবঢ়াবলৈ প্ৰয়াস কৰা হ'ব।

০.২ সূচক শব্দ : উপন্যাস, মধ্যযুগ, সমাজ জীৱন, গোপালআতা।

০.৩ উৎস আৰু পদ্ধতি :

আলোচ্য প্ৰবন্ধটোৰ প্ৰস্তুতকৰণত হেম বৰাই ৰচনা কৰা গোপাল আতাৰ জীৱনভিত্তিক উপন্যাস *সুদিন হামাৰি* ক মুখ্য উৎস ৰূপে গ্ৰহণ কৰা হৈছে। সেইদৰে মধ্যযুগীয় অসমৰ সমাজ জীৱনৰ দলিলস্বৰূপ চৰিত পুথিসমূহৰ লগতে প্ৰাসঙ্গিক বিভিন্ন গ্ৰন্থসমূহক গ্ৰহণ কৰা হৈছে গৌণ সমল হিচাপে। মূলত বিশ্লেষণাত্মক পদ্ধতি অৱলম্বন কৰি আলোচ্য প্ৰবন্ধটো প্ৰস্তুত কৰা হৈছে।

০.৪ প্ৰস্তাৱনা :

শঙ্কৰদেৱ আৰু মাধৱদেৱৰ পৰৱৰ্তী বিভিন্ন বৈষ্ণৱ ধৰ্মগুৰু তথা আতাপুৰুষসকলৰ জীৱনৰ আধাৰত উপন্যাস ৰচনাৰ পৰম্পৰা অৰ্বাচীন। নৱবৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ এগৰাকী প্ৰধান ধৰ্মগুৰু আছিল ভবানীপুৰীয়া গোপাল আতা। ঔপন্যাসিক হেম বৰাই এইগৰাকী ধৰ্মপ্ৰাণ আতাৰ জীৱনৰ আধাৰত ৰচনা কৰিছে *সুদিন হামাৰি* নামে এখন মনোৰম উপন্যাস। ২০০৪ চনৰ জানুৱাৰী মাহত প্ৰকাশ লাভ কৰা এই উপন্যাসখনেই উক্ত পৰম্পৰাৰ আৰম্ভণি কৰিলে। ঔপন্যাসিক জনৰ মৃত্যুৰ পৰৱৰ্তী সময়তহে গোলাঘাটৰ পুণ্য প্ৰকাশনে উপন্যাসখন প্ৰকাশ কৰি উলিয়ায়। ঔপন্যাসিক বৰাই তেখেতৰ সহধৰ্মিনী পুণ্য বৰাৰ পবিত্ৰ স্মৃতিত *সুদিন হামাৰি* উপন্যাস খন উছৰ্গা কৰিছে। এই সম্পৰ্কে ঔপন্যাসিকে নিজেই উপন্যাসখনৰ আৰম্ভণিত উল্লেখ কৰিছে।

গোপালদেৱৰ জীৱনভিত্তিক এই উপন্যাসখনত আতাপুৰুষ জনৰ জীৱনৰ লগতে তেওঁৰ মাতৃ ব্ৰজাঙ্গী আৰু কন্যা পদ্মপ্ৰিয়াৰ জীৱনো অতি সুন্দৰভাৱে অংকিত হৈছে। ২৫৬ পৃষ্ঠালৈকে পৰিব্যাপ্ত উপন্যাস খন মাতৃ ব্ৰজাঙ্গীৰ জীৱনৰ উল্লেখৰে আৰম্ভ হৈছে আৰু গোপালদেৱৰ জীৱনৰ উপস্থাপন কৰি শেষাংশত দুহিতা পদ্মপ্ৰিয়াৰ জীৱন কাহিনীৰ বিৱৰণেৰে ঔপন্যাসিকে উপন্যাসখনৰ সামৰণি ঘোষণা কৰিছে। আঠচল্লিশটা (৪৮) সৰু সৰু অধ্যায়ত *সুদিন হামাৰি*ৰ কাহিনীভাগ বিন্যস্ত হৈ আছে। বিভিন্ন চৰিতপুথি, বুৰঞ্জী ধৰ্মমূলক গ্ৰন্থ আদিৰ পৰা লাভ কৰা তথ্যৰ লগতে ঔপন্যাসিকে মৌলিকতাৰ সংযোজন কৰি উপন্যাসখনত গোপালদেৱৰ ব্যক্তিত্বক তুলি ধৰিছে।

ঔপন্যাসিক বৰাই গোপালদেৱক এগৰাকী মহান ব্যক্তিত্বসম্পন্ন পুৰুষ ৰূপে অংকন

কৰিছে। নিষ্ঠাবান, গুৰুৰ প্ৰতি আনুগত্যশীলতা প্ৰগতিশীল মনোভাৱাপন্ন সকলোৰে প্ৰতি সমদৃষ্টি তেওঁৰ ব্যক্তিত্বৰ গুণসমূহ উদ্ভাসিত হৈ উঠিছে। নিজ পুত্ৰ কন্যা তথা শিষ্যসকলক প্ৰদান কৰা উপদেশৰ জৰিয়তে গোপালদেৱৰ ব্যক্তিত্বৰ মহত্ব প্ৰকাশিত হৈছে। সমসাময়িক সমাজ ব্যৱস্থাত নাৰীৰ শিক্ষা আৰু উত্তৰণৰ নিমিত্তে ধৰ্মগুৰু জনৰ অগ্ৰগামী ভূমিকা সম্পৰ্কে উপন্যাসখনত বিস্তৃত বিৱৰণ দেখা যায়। বৈষ্ণৱ আতাপুৰুষ তথা সমাজ সংস্কাৰকৰ বাদেও গীতিকাৰ হিচাপেও গোপালদেৱৰ চিত্ৰিত কৰিছে। গোপালদেৱক দুহিতা পদ্মপ্ৰিয়াকো ঔপন্যাসিকে এগৰাকী ধৰ্মপ্ৰাণা, বিপ্লবী, আদৰ্শ নাৰী ৰূপে অংকন কৰিছে। জন্মৰ পৰা মৃত্যুপৰ্যন্ত এই চৰিত্ৰটো উপন্যাসখনত যথেষ্ট উজ্জল।

উপন্যাসখনৰ নামকৰণৰ প্ৰসঙ্গটো যথেষ্ট তাৎপৰ্য পূৰ্ণ। গোপালদেৱৰ দ্বাৰা ৰচিত বসন্ত ৰাগৰ এটি গীতৰ কিছু অংশ—

‘হৰি হৰি কিনা ভেলি

সুদিন হামাৰি’

এই গীতাংশৰ আধাৰত কৰা আতাপুৰুষজনৰ জীৱনভিত্তিক উপন্যাসখনৰ নামকৰণ মনোগ্ৰাহী হৈছে।

উপন্যাসখনৰ আটাইতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ এটা দিশ হ’ল ইয়াৰ পটভূমি নিৰ্মাণ। জীৱনভিত্তিক উপন্যাসত মুখ্য চৰিত্ৰৰ সমসাময়িক সমাজখন পটভূমিৰ ৰূপত চিত্ৰিত হয়। সেই অনুৰূপে *সুদিন হামাৰি* ত গোপালদেৱৰ সমকালীন সমাজখনৰ চিত্ৰ যথেষ্ট সজীৱ।

জন্মৰ পৰা মৃত্যুলৈকে গোপালদেৱৰ সমগ্ৰ জীৱনৰ বিভিন্ন সময়ত সংঘটিত হোৱা বহু সৰু বৰ ঘটনাৰ সমাবেশ উপন্যাসখনত স্পষ্ট। সামাজিক জীৱনৰ সমান্তৰালকৈ গোপাল আতাৰ ব্যক্তিগত জীৱনেও উপন্যাসখনত গুৰুত্ব লাভ কৰা পৰিলক্ষিত হয়। উপন্যাসখনৰ আৰম্ভণিতে থকা গোপালদেৱৰ পূৰ্বপুৰুষৰ বাসস্থান কলিতাদেশৰ বিৱৰণকে ধৰি উপন্যাসখনৰ বিভিন্ন অংশত বিভিন্ন ঠাইৰ ঐতিহাসিক তথা ভৌগোলিক বিৱৰণ দেখা যায়। *সুদিন হামাৰি*ৰ ঠাইবিশেষে বৰগীত, ভটিমা, নামঘোষা, বিভিন্ন পদ ঘোষা আদিৰ উল্লেখ লক্ষণীয়। গোপালদেৱ আৰু পদ্মপ্ৰিয়া বিৰচিত ভক্তিমূলক গীত সমূহৰ উল্লেখও উপন্যাসখনৰ বহু অংশ আওৰি আছে। নৱবৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ প্ৰচাৰ প্ৰসাৰৰ অৰ্থে ধৰ্মগুৰুজনে কৰা অহোপুৰুষাৰ্থৰ বিভিন্ন নিদৰ্শণ উপন্যাসখনৰ পাতত স্পষ্ট। কালবাৰ সত্ৰ প্ৰতিষ্ঠা, কালসংহতিৰ সৃষ্টি, সত্ৰত গীত-মাত, নাট-ভাওনাৰ চৰ্চা আৰু অনুশীলন বিভিন্ন উৎসৱ উদ্‌যাপন, বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ চাৰিসংহতি বিভাজন আদিৰ সুন্দৰ আৰু বিস্তৃত বিৱৰণ পৰিলক্ষিত হয়। এইসমূহৰ লগতে তৎকালীন অসমীয়া সমাজখনত প্ৰচলিত ধৰ্ম, ৰাজনীতি, শিক্ষা, নাৰীৰ সামাজিক স্থিতি, কৃষি আদি বিষয়ৰো সুন্দৰ ৰূপায়ণ কৰিছে।

০.৫ বিষয়বস্তুৰ বিশ্লেষণ :

জীৱনভিত্তিক উপন্যাসত প্ৰধান চৰিত্ৰৰ জীৱন আৰু কৰ্মৰ সমান্তৰালকৈ সেই চৰিত্ৰৰ সমসাময়িক সমাজখনৰ বিভিন্ন দিশ প্ৰতিভাত হৈ উঠে। ঔপন্যাসিক হেম বৰাই *সুদিন হামাৰি* উপন্যাসতো মুখ্য চৰিত্ৰ গোপালদেৱৰ জীৱন আৰু কৰ্মৰ লগতে তেওঁৰ সমসাময়িক মধ্যযুগৰ অসমৰ সমাজখনৰো সুন্দৰ ৰূপায়ণ ঘটাইছে। মূল চৰিত্ৰৰ জীৱন চিত্ৰ অংকণৰ

সুবিধার্থে আৰু কাহিনীৰ বিকাশত সহায় হোৱাকৈ মধ্যযুগৰ অসমৰ সমাজ জীৱনৰ বিভিন্ন তথ্য উপস্থাপন কৰিছে। এনে তথ্যসমূহ কেতবোৰ সৰু সৰু বিভাগত বিভক্ত কৰি তলত আলোচনা কৰা হ'ল :-

০.৫.১ ধৰ্ম :

বৈষ্ণৱ ধৰ্মগুৰু গোপাল আতাৰ জীৱনভিত্তিক উপন্যাস হিচাপে *সুদিন হামাৰি* ত তৎকালীন অসমৰ ধৰ্মীয় বাতাবৰণে মুখ্যস্থান দখল কৰি থকা দেখা যায়। শঙ্কৰদেৱ মাধৱদেৱৰ দ্বাৰা বৰ অসমৰ বিভিন্ন অঞ্চলত বৈষ্ণৱ ভক্তি ধৰ্মৰ প্ৰসাৰণ, গুৰু আদৰ্শৰে অনুপ্ৰাণিত গোপাল আতাৰ ধৰ্মীয় চিন্তা আৰু কৰ্মৰাজিয়ে বৈষ্ণৱ আন্দোলনক নতুন গতিবেগ প্ৰদান কৰা তথা জনগণৰ মাজত তাৰ সৰ্বগ্ৰাসী প্ৰভাৱ, সত্ৰৰ চাৰিসংহতি সৃষ্টি আদি সম্পৰ্কীয় বিতং তথ্য উপন্যাসখনত পোৱা যায়। 'কাল সংহতিত সকলো মানুহ সমান। পুৰুষৰ সমানেই তিৰোতাৰ আসন। ব্ৰাহ্মণৰ সমানেই শূদ্ৰৰ অধিকাৰ। ধৰ্ম কাৰোৰে একচেটীয়া সম্পদ নহয়।' (বৰা ৯২) সমান্তৰালভাৱে সমাজত স্থিত চৈতন্য ধৰ্মৰ প্ৰচাৰ প্ৰসাৰ আৰু জনপ্ৰিয়তাৰ বিৱৰণো লক্ষণীয়। 'গোপালৰ মাতৃ ব্ৰজাঙ্গীয়ে সুবিতা সন্যাসীৰ পাল্লাত পৰি চৈতন্যীয়া মত গ্ৰহণ কৰা, গোপাল আতাও প্ৰথমতে সুবিতাৰ দ্বাৰা বঙ্গীয় পন্থালৈ অনুপ্ৰাণিত হোৱা ইত্যাদি।' (বৰা, ৭৪) সেইদৰে ব্ৰাহ্মণসকলৰ তৎপৰতাত দুৰ্গাপূজা প্ৰচলনৰ উল্লিখনৰ জৰিয়তে শাক্তধৰ্মৰ জনপ্ৰিয়তাও যে সেই সমাজত বৰ্তি আছিল তাৰ উমান পোৱা যায়।

০.৫.২ ৰাজনীতি :

মধ্যযুগৰ অসমৰ সমাজ ব্যৱস্থাত ৰাজতন্ত্ৰৰ প্ৰচলন আছিল। বৰ অসমৰ পূৰ্বে আহোম স্বৰ্গদেউ চুক্ৰেনমুঙৰ ৰাজত্বত আহোম ৰাজ্য আৰু পশ্চিমে কোচৰজা নবনাৰায়ণ চিলাৰায়ৰ নেতৃত্বত কোচ কমতা ৰাজ্যৰ শাসন আছিল। প্ৰচীন অসমত কলিতা ৰাজ্যৰ শাসন ব্যৱস্থাৰ বৰ্ণনায়ো উপন্যাসখনৰ আৰম্ভণিতেই স্থান লাভ কৰিছে। বিভিন্ন ৰাজশক্তিসমূহৰ মাজত যুদ্ধ-বিগ্ৰহ, সম্বন্ধ স্থাপন, ৰজা ৰাজবিষয়াসকলৰ ইতিবাচক নেতিবাচক নীতি ব্যৱস্থা, ৰাজপৃষ্ঠপোষকতা আদিৰ সঠিক বিৱৰণ উপন্যাসখনত স্পষ্ট। তদুপৰি ৰাজশক্তিসমূহৰ লগত জৰিত ইতিহাসৰ বিভিন্ন তথ্যয়ো স্থান লাভ কৰিছে। আহোম ৰজা চুহুংমুঙৰ শাসন ব্যৱস্থা, কছাৰী ৰাজ্য আক্ৰমণ, গড়মা কুঁৱৰীক গ্ৰহণ, পুত্ৰ চুক্ৰেনমুঙৰ যড়যন্ত্ৰত চুহুংমুঙৰ মৃত্যু আদি ৰাজ ইতিহাসৰ বিস্তৃত বিৱৰণ পোৱা যায়। (বৰা ৪৪-৪৫) 'চেৰুখাম হাটজি নামৰ ভুখণ্ডত বসবাস কৰা আলপাইনসকল এটা সময়ত কলিতাকপে জনাজাত হ'ল। তেওঁলোকে এদিন ৰজা নিৰ্বাচন কৰি ল'লে। তেতিয়াৰ পৰা ঠাইখনৰ নাম কলিতাদেশ হ'ল। মানুহবোৰক কলিতা বুলি কোৱা হ'ল। কামৰূপত গঢ় লৈ উঠা প্ৰবল প্ৰতাপী কোচ-কমতাপুৰ আৰু আহোম ৰাজ্যৰ প্ৰভাৱে কলিতাদেশক ভালকৈ স্পৰ্শ কৰিলেগৈ।' (বৰা ৩)

অবিবেচক ৰাজবিষয়াৰ অত্যাচাৰৰ ফলত গোপালৰ দৰে বৈষ্ণৱ ধৰ্মাচাৰ্য্য সকলে সন্মুখীন হোৱা বিভিন্ন ঘাত-প্ৰতিঘাত, বাধা-নিষেধ ইত্যাদিৰ তথ্য নিৰ্ভৰ বিৱৰণ উপন্যাসখনৰ বিভিন্ন অংশত পৰিব্যপ্ত হৈ আছে। চুহুংমুং ৰজাৰ অত্যাচাৰী শাসনকালত ৰাজসভালৈ শঙ্কৰদেৱক ধৰাই অনা, হাতীশালৰ ৰখীয়াৰ চৰ্দাৰ পতা, মাধৱদেৱ আৰু শঙ্কৰদেৱৰ জোৱাই হৰি কায়স্থক

অপৰাধী সাব্যস্ত কৰি হত্যা কৰা আদি ঘটনাৰ উল্লেখো উপন্যাসখনত লক্ষ্যনীয়। (বৰা ৪৭) কোচ ৰাজ্যৰ বহু গুৰুত্বপূৰ্ণ ঐতিহাসিক তথ্যৰ উপৰিও শঙ্কৰদেৱৰ ভাতৃ ৰামৰায়ৰ জীয়ৰী ভূৱনেশ্বৰীৰ লগত চিলাৰায় দেৱানৰ বিবাহৰ বিস্তৃত বিৱৰণো উপন্যাসখনত আছে। (বৰা ৭৫-৭৬) মুঠতে মধ্যযুগীয় অসমৰ ৰাজনৈতিক প্ৰেক্ষাপটৰ বহু উপাদানেৰে সমৃদ্ধ *সুদিন হামাৰি*।

০.৫.৩ অৰ্থনীতি :

মধ্যযুগীয় অসমৰ অৰ্থনৈতিক জীৱনৰ কিছু বিৱৰণো *সুদিন হামাৰি* ৰ পাতত সন্নিবিষ্ট হৈ থকা দেখা যায়। সেই সময়ত ধন হিচাপে ৰূপৰ মুদ্ৰাৰ প্ৰচলন আছিল। উপন্যাসখনৰ বিভিন্ন অংশত ইয়াৰ প্ৰচলনৰ তথ্য পোৱা যায়। পুৰুষ-মহিলা উভয়েই বিভিন্ন সূচল ঠাইত দোকান-পোহাৰ দিয়াৰ জৰিয়তে অৰ্থউপাৰ্জনৰ পথ নিৰূপণ কৰি লৈছিল। গোপালৰ মাতৃ ব্ৰজাঙ্গীয়েও জীৱিকা নিৰ্বাহৰ বাবে গড়গাঁৱৰ বিভিন্ন অঞ্চলত পোহাৰ দিবলগীয়া হৈছিল। এনে পোহাৰ বোৰত খাদ্যসম্পদৰ পৰা আৰম্ভ কৰি দৈনন্দিন জীৱনত ব্যৱহৃত বিভিন্ন বস্তু পোৱা গৈছিল। 'ব্ৰজাঙ্গীৰ পোহাৰ আগতকৈ ডাঙৰ হ'ল। আজিকালি বিক্ৰীও বাঢ়িল। তামোল পাণেই আটাইতকৈ বেছি বিক্ৰী হয়। তাৰপাছত কল, চুঙা গাখীৰ, টেঙা আদি মানুহবোৰে যথেষ্ট কিনে। (বৰা ৫০)

০.৫.৪ লোকবিশ্বাস :

লোকসমাজত প্ৰচলিত বিভিন্ন বিশ্বাস-অবিশ্বাস, কুসংস্কাৰ এই সকলোবোৰ লোকবিশ্বাসৰ অন্তৰ্গত। মধ্যযুগৰ পটভূমিত ৰচিত উপন্যাস হিচাপে *সুদিন হামাৰি* ত তৎকালীন সমাজ জীৱনত প্ৰচলিত বিভিন্ন বিশ্বাস-অবিশ্বাসৰ দৃষ্টান্ত লক্ষ্যনীয়। ৰজাৰ পৰা আৰম্ভ কৰি সাধাৰণ প্ৰজালৈকে কোনো এনে বিশ্বাসৰ পৰা মুক্ত নহয়। সন্তান জন্ম হ'লে দৈৱজ্ঞৰ দ্বাৰা জন্মকুণ্ডলী চোৱাই-চিতাই পঞ্জিকা প্ৰস্তুত কৰা ৰীতিৰ প্ৰচলন থকাৰ উদাহৰণ পোৱা যায়। 'ধনটিৰ বয়স ন মাহ হওঁতে কামদেৱ আৰু ব্ৰজাঙ্গীয়ে নামকৰণ আৰু অন্নপ্ৰাসন পাতিলে। ৰাইজে সকলোৱে শুনাকৈ দৈৱজ্ঞই ইতিমধ্যে নামকৰণ কৰি থোৱা ল'ৰাটোৰ নাম ঘোষণা কৰিলে। মাক-বাপেকে ধনটি বুলি মাতিলেও ল'ৰাৰ নাম তেতিয়াৰ পৰা গোপাল হ'ল। গোপালদেৱ। (বৰা, ৩৯) আহোম ৰজাসকলৰ মাজত যে কিছুমান অদ্ভুত বিশ্বাস, অবিশ্বাসৰ বহুল প্ৰচলন আছিল তাৰ বিস্তৃত বিৱৰণ উপন্যাসখনত স্পষ্ট। সৰুকালত ৰজাৰ কোনো কোঁৱৰৰ মৃত্যু হ'লে পুত্ৰৰ লগত খেলা-ধূলা কৰা অন্য শিশুকো জীৱন্তে মৃত কোঁৱৰৰ মৰিশালীত পুতি পেলোৱা হয়। সিপুৰীত ৰজাৰ পুত্ৰই খেলিবলৈ লগ বিচৰাৰ যুক্তিতেই এনে নিৰ্মম কাণ্ড সংঘটিত কৰা হৈছিল। সাধাৰণ জনতাৰ মাজতো প্ৰচলিত এনেধৰণৰ দুই এক লোকবিশ্বাসৰ নিদৰ্শন উপন্যাসখনত পোৱা যায়।

০.৫.৫ নাৰীৰ সামাজিক স্থিতি :

তৎকালীন অসমৰ সমাজ জীৱনত নাৰীসকলৰ স্থান সম্পৰ্কে যথেষ্টখিনি সমল উপন্যাসখন পঢ়িলে লাভ কৰিব পাৰি। সেই সময়ৰ পুৰুষতান্ত্ৰিক সমাজখনত নাৰীৰ শিক্ষা তথা সৰ্বাঙ্গীন বিকাশৰ কোনো সুব্যৱস্থা নাছিল। এনে এখন সমাজৰ সদস্য হৈয়ো সকলোৰে প্ৰতি সমভাৱাপন্ন গোপাল আতাই প্ৰগতিশীল চিন্তাধাৰাৰে সমৃদ্ধ হৈ নাৰীৰ উত্তৰণৰ বাবে

অহোপুৰুষাৰ্থ কৰিছিল। পদ্মপ্ৰিয়াই যেতিয়া শিক্ষা সম্পৰ্কে পিতাকক প্ৰশ্ন কৰিছিল, গোপালে কৈছিল— ‘আমাৰ দেশত মাইকী মানুহক পঢ়িবলৈ নিদিয়। নিয়ম নাই। মই সেই নিয়ম ভাঙিম আই। তোমাক মই পঢ়াম, আখৰ শিকাম। কীৰ্ত্তন-দশম-ঘোষা-ৰত্নাৱলীৰ দৰে গুৰুসকলৰ ৰচনা তুমি তেতিয়া পঢ়িব পাৰিবা।’ (বৰা ১১৭) পিতৃৰ এনে মুক্ত চিন্তাৰ ফলতেই সীমাবদ্ধতাৰ মাজত থাকিও পদ্মপ্ৰিয়াৰ দৰে প্ৰগতিশীল নাৰীয়ে শিক্ষা, সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ চৰ্চা কৰিবলৈ আগবাঢ়ি আহিছিল। অঞ্চলভেদে কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত নাৰীয়ে পুৰুষৰ দৰেই সকলো কামতে আগভাগ লৈছিল; নাৰী যথেষ্ট সন্মানৰ পাত্ৰী হিচাপেও গণ্য হৈছিল। ব্ৰজাস্বৰ দৰে নাৰীয়ে পুৰুষৰ সমানে সমানে ব্যৱসায় কৰিও জীৱিকা অৰ্জন কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল। গোপাল আতাই সত্ৰত নাৰীৰ স্থান পুৰুষৰ সমকক্ষ হোৱাত গুৰুত্ব আৰোপ কৰিছিল। বৰপেটাত নাৰীৰ অধিকাৰ নাছিল যদিও গোপালআতাই নাৰীক সকলো ক্ষেত্ৰতেই অগ্ৰাধিকাৰ দিছিল। (বৰা ২০০)

০.৫.৬ খাদ্যাভাস :

মধ্যযুগৰ সময়ছোৱাত অসমৰ জনজীৱনত প্ৰচলিত থলুৱা বিভিন্ন খাদ্যসম্ভাৰৰ উল্লেখ *সুদিন হামাৰি*ৰ বিভিন্ন অংশত পৰিলক্ষিত হয়। আলহী-অতিথি আহিলে পোনপ্ৰথম তামোল-পাণেৰে আপ্যায়ণ কৰা হৈছিল। অৱশ্যে তামোল-পাণৰ ব্যৱহাৰ সকলো মাংগলিক কৰ্মত অসমীয়া সমাজত প্ৰাচীন কালৰে পৰাই প্ৰচলিত হৈ আহিছে। অসমীয়া সমাজৰ এবিধ প্ৰিয় খাদ্য হিচাপে জলপানৰ জনপ্ৰিয়তাৰ বিষয়ে উপন্যাসখন পঢ়িলে উমান পোৱা যায়। কোমল চাউল, গৰুৰ গাখীৰ, গৰু বা ম'হৰ এঠা দৈ, গুৰেৰে খোৱা জলপানৰ উল্লেখ উপন্যাসখনৰ কেইবাহালতো আছে। তৎকালীন সমাজতো প্ৰধান খাদ্য হিচাপে ভাতৰ ব্যৱহাৰ আছিল। পুখুৰী, বিল, নদী আদিত সহজলভ্য পুঠি, খলিহনা, বৰালি, ৰৌ আদি থলুৱা সুস্বাদু মাছ, বিভিন্ন মাহ, খাৰ, টেঙা আদি থলুৱা খাদ্য সততে ব্যৱহৃত হোৱাৰ দৃষ্টান্ত উপন্যাসখনৰ পাতত সন্নিবিষ্ট হৈ আছে। বৈষ্ণৱ ধৰ্মীয় বিভিন্ন অনুষ্ঠানত নাম-প্ৰসঙ্গৰ অন্তত প্ৰসাদ হিচাপে বুট, মণ্ড, বিভিন্ন ফলাহাৰ ইত্যাদিৰ ব্যৱহাৰ হোৱাৰ সুন্দৰ বিৱৰণ দেখা যায়। মুঠতে উপন্যাসখন পঢ়িলে মধ্যযুগীয় অসমীয়া সমাজখনৰ খাদ্যাভাস সম্পৰ্কে সামগ্ৰিক ধাৰণা এটা নিশ্চিতভাৱে লাভ কৰিব পাৰি।

০.৫.৭ খেল-ধেমালি :

গোপালে সৰুকালত গড়গাঁৱৰ ৰাজকোঁৱৰ সমবয়সীয়া লাঙি কোঁৱৰৰ লগত বিভিন্ন ধেমালি খেলাৰ সুন্দৰ বৰ্ণনা উপন্যাসখনত লক্ষ্য কৰিব পাৰি। এই প্ৰসঙ্গত মধ্যযুগত প্ৰচলিত বিভিন্ন খেল-ধেমালিৰ নাম উল্লেখ কৰা হৈছে— ঘিলা, ঢাল, পাহ, পচি, বাঘ, চোপ, চোপট, মল্লযুদ্ধ ইত্যাদি।

০.৫.৮ শিক্ষা :

মধ্যযুগৰ অসমৰ সমাজ ব্যৱস্থাত শিক্ষালয় বা শিক্ষাগুৰুৰ সংখ্যা আঙুলিৰ মূৰত গণিব পৰা আছিল। প্ৰায়বোৰ অঞ্চলতে শিক্ষাগ্ৰহণৰ কোনো সুব্যৱস্থা নাছিল। শিক্ষাগুৰুৰ অভাৱৰ বাবেই গোপালদেৱৰ শিক্ষা আহৰণ কাৰ্য্যত যতি পৰাৰ উল্লেখ উপন্যাসখনত আছে। সেই সময়ত শিক্ষালয় হিচাপে টোলৰ ব্যৱস্থা আছিল। গুৰুগৃহত নিৰ্দিষ্ট কাল অতিবাহিত কৰি শিষ্যসকলে

শিক্ষা গ্ৰহণ কৰিব লগা হৈছিল। টোলত সংস্কৃত আৰু মাতৃভাষাৰ জ্ঞানৰ লগতে বিভিন্ন শাস্ত্ৰ, পুৰাণ আদিৰ শিক্ষা প্ৰদান কৰা হৈছিল। এই সম্পৰ্কীয় বৰ্ণনা উপন্যাসখনৰ বিভিন্ন অংশত পোৱা যায়। টোলসমূহত সংস্কৃত আখৰৰ লগতে কাইথেলী আখৰৰ পুথি পঢ়ি গোপালে শিক্ষা গ্ৰহণ কৰা উল্লেখৰ জৰিয়তে মধ্যযুগীয় শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ সম্যক আভাস পাব পাৰি। (বৰা ৪৯) কিন্তু নাৰীৰ বাবে কোনোধৰণৰ উপযুক্ত শিক্ষাৰ ব্যৱস্থা নাছিল।

০.৫.৯ সাংস্কৃতিক উপাদান :

সমাজৰ লগত সংস্কৃতিৰ সম্পৰ্ক ওতঃপ্ৰোত। তৎকালীন অসমৰ সাংস্কৃতিক জীৱনৰ বিভিন্ন দিশ উপন্যাসখনত উজ্জলি উঠিছে। শঙ্কৰদেৱ আৰু মাধৱদেৱ সৃষ্ট গীত, বাদ্য, নৃত্য, নাট্য আদিৰ সুন্দৰ প্ৰকাশ ঘটিছে। বৰ্ণনাৰ মাজে-মাজে বৰগীত, কীৰ্ত্তন, নামঘোষা আদিৰ পদৰ উল্লেখ, নাট-ভাওনাৰ উল্লেখ, গোপালদেৱ আৰু পদ্মপ্ৰিয়াৰ দ্বাৰা বৰগীতৰ আৰ্হিত ৰচিত ভক্তিগীতসমূহ, নাট-ভাওনা পৰিবেশন আদিৰ উল্লেখ *সুদিন হামাৰি*ৰ বহু অংশ জুৰি আছে। ইয়াৰ লগতে গোপালদেৱৰ নিৰ্দেশত তেওঁৰ ভালেকেইজন প্ৰধান শিষ্যই গীত-নাট ৰচনা কৰি পৰম্পৰাৰ সৃষ্টি কৰা, ভৱানীপুৰ সত্ৰত গীত-মাত, ভাওনাৰ প্ৰশিক্ষণ ব্যৱস্থা আদি বিভিন্ন তথ্য উপন্যাসখনৰ পৰা আহৰণ কৰিব পাৰি। শ্ৰীকৃষ্ণৰ জন্মাষ্টমী, নন্দোৎসৱ, বৈষ্ণৱ সন্তসকলৰ তিথি-পাৰ্বন আদি বিভিন্ন উৎসৱ অনুষ্ঠান অনুষ্ঠিত হোৱাৰো বিস্তৃত বিৱৰণ *সুদিন হামাৰি* ত উপলব্ধ হৈ থকা দেখা যায়। ঠাই বিশেষে মিচিংসকলৰ লোকগীত ঐনিতম, চৰ্যা গীত আদিৰ উল্লেখো লক্ষণীয়। গোপাল আতাই ৰচনা কৰা জন্মযাত্ৰা, নন্দোৎসৱ আৰু উদ্ধৱযান নাট বৰপেটা ভৱানীপুৰ আৰু কালঝাৰত অভিনীত কৰাৰ সুন্দৰ বিৱৰণ আছে। লগতে আতাই সমান্তক হৰণ নামৰ আন এখনি নাট ৰচনা কৰাৰ তথ্যও উপন্যাসখনত সন্নিৱিষ্ট হৈ আছে। (বৰা ১৬৩-১৬৪)

০.৫.১০ যাতায়ত ব্যৱস্থা :

মধ্যযুগৰ সময়ছোৱাত অসমৰ বিভিন্ন অঞ্চলৰ মাজত যোগাযোগ ৰক্ষাৰ হেতু স্থিত যাতায়ত ব্যৱস্থাৰ আভাসো উপন্যাসখনত পোৱা যায়। সেই সময়ত প্ৰধানকৈ জলপথৰ জৰিয়তে বিভিন্ন অঞ্চলৰ মাজত যাতায়ত সম্ভৱপৰ হৈছিল। হৈ দিয়া নাও, মাৰনাও আদি বাহনেৰে যাত্ৰীসকলে বহু দূৰ-দূৰনিলৈ যাত্ৰা কৰিছিল। স্থলপথৰ ব্যৱহাৰো আছিল যদিও এনে পথসমূহ ঘন হাবি-জংঘলেৰে ভৰা তথা বিভিন্ন বনৰীয়া জীৱ-জন্তুৰ বাসস্থান আছিল। গতিকে অধিক সময় ব্যয় হ'লেও মানুহে স্থলপথৰ তুলনাত জলপথকহে অগ্ৰাধিকাৰ দিছিল। ৰাজবিষয়া, ৰজাঘৰীয়া ব্যক্তি বা সম্ভ্ৰান্ত লোকসকলে হাতী-ঘোঁৰাৰ ব্যৱহাৰ কৰিছিল আৰু নাৰীসকলৰ বাবে দোলাৰ প্ৰচলন আছিল। উপন্যাসখনত বৰ্ণিত বিভিন্ন ঘটনাৰ পৰা এই তথ্যসমূহ লাভ কৰিব পাৰি।

০.৫.১১ বিভিন্ন বৃত্তিয়াল আৰু জাতি জনজাতি :

মধ্যযুগৰ অসমীয়া সমাজখনত বৰ্তি থকা বিভিন্ন বৃত্তিয়াল লোকসকলৰ উল্লেখ *সুদিন হামাৰি* উপন্যাসখনত সন্নিৱিষ্ট হৈ আছে। তাঁতী, কমাৰ, কুমাৰ, সূতাৰ, কায়স্থ, বৈশ্য, কোঁচ,

মেচ, চমাৰ, পৰ্হিয়া, স্বৰ্ণকাৰ, মালী, ধোবা, তেলী, জোলা, বণিয়া আদি বৃত্তিয়াল লোকৰ উল্লেখ লক্ষণীয়। গোপাল আতাই ভেদাভেদ নাৰাখি তৎকালীন অসমত বাস কৰা সকলো জাতি-জনজাতিৰ লোককে ধৰ্মজ্ঞান দি আঁকোৱালি লৈছিল। এই প্ৰসঙ্গত আহোম, কছাৰী, চুতীয়া, মটক, সোণোৱাল, কোঁচ, কেওঁট, কৈৱৰ্ত, কলিতা, বৰকলিতা, নটকলিতা, ভাটকলিতা, আলপাইন কলিতা, বামুন, গোসাঁই, কায়স্থ আদি বিভিন্ন জাতি-জনজাতিৰ উল্লেখ পোৱা যায়।

০.৫.১২ কৃষি :

মধ্যযুগৰ অসমীয়া সমাজখন আছিল মূলতঃ কৃষিপ্ৰধান। বিভিন্ন প্ৰজাতিৰ ধান, সৰিয়হ, মাটিমাহ, মণ্ডমাহ, বুটমাহ, খেচাৰী মাহ আদি অনেক মাহজাতীয় শস্য, বিভিন্ন প্ৰজাতিৰ থলুৱা শাক-পাচলি, ফল-মূল আদি যথেষ্ট পৰিমাণে উৎপাদন হোৱাৰ তথ্য উপন্যাসখনত আছে। ‘নৈখনৰ পাৰৰ ওখ ঠাইবোৰত মাহজাতীয় শস্য উঠেনদী হৈ পৰে। ঘাইকৈ মাটিমাহ, মণ্ডমাহ, বুটমাহ, খেচাৰীমাহ প্ৰধান। সৰিয়হৰ খেতিও নৈখনৰ দুয়োপাৰে যথেষ্ট পৰিমাণে কৰা হয়। পোৰোলাৰ পাৰত গুটি আলু যথেষ্ট ডাঙৰ হয়।’ (বৰা ১৫৬) গোপাল আতাই ধৰ্মীয় চিন্তাচৰ্চাৰ সমান্তৰালভাৱে কৃষিকৰ্মতো মনোনিবেশ কৰি এগৰাকী যোগ্যতাসম্পন্ন খেতিয়ক হিচাপেও পৰিচিত হোৱাৰ বিৱৰণ পোৱা যায়। এই প্ৰসঙ্গত মালভোগ, মনোহৰ, চেনীচম্পা আদি বিভিন্ন প্ৰজাতিৰ কলৰ খেতি তেওঁৰ বাৰীত হোৱাৰ উল্লেখ উপন্যাসখনত কৰা হৈছে।

০.৬ সামৰণি :

বৈষ্ণৱ ধৰ্মগুৰু গোপালআতাৰ বৈচিত্ৰপূৰ্ণ জীৱনালেখ্যৰ ৰূপায়ণ ঘটা *সুদিন হামাৰি* এখন মননশীল উপন্যাস। উপন্যাসখনৰ এটি প্ৰধান বিশেষত্ব হিচাপে নিৰ্ণীত হৈছে তৎকালীন সমাজ জীৱনৰ বাস্তৱ চিত্ৰণ। মধ্যযুগৰ অসমীয়া সমাজখনৰ লগত সম্পৰ্কিত সৰু-ডাঙৰ প্ৰায়বোৰ দিশেই উপন্যাসিক বৰাই সূক্ষ্ম অধ্যয়ন আৰু নিৰীক্ষণৰ দ্বাৰা অতি দক্ষতাৰে ৰূপায়ণ কৰিছে। চৰিতপুথিৰ লগতে বিষয়ৰ লগত সংপৃক্ত বিভিন্ন উৎসৰ পৰা আহৰিত তথ্যসমূহৰ সুবিন্যস্ত উপস্থাপনৰ জৰিয়তে উপন্যাসখনে বিশ্বাসযোগ্য আৰু বাস্তৱসন্মত ৰূপ পৰিগ্ৰহ কৰিছে। গতিকে গোপালদেৱৰ কৰ্মবহুল আৰু ছন্দায়িত জীৱনৰ মধুৰ সুঘ্ৰাণ বিয়পি থকা *সুদিন হামাৰি* কেৱল জীৱনকেন্দ্ৰিক উপন্যাস হিচাপেই নহয়, মধ্যযুগীয় অসমৰ সমাজ জীৱনৰ দলিলৰূপেও যথেষ্ট নিৰ্ভৰযোগ্য এখনি মননশীল উপন্যাস।

গ্ৰন্থপঞ্জী

বৰা, হেম। *সুদিন হামাৰি*। ষ্টুডেণ্টচ্ ষ্ট’ৰ, গুৱাহাটীঃ দ্বিতীয় প্ৰকাশ, জানুৱাৰী ২০১৩। মুদ্ৰিত।

চৰিতপুথি

আতৈ, সোণেশ্বৰ (সম্পা.)। *শংকৰ মাধৱ আৰু আতা-আতৈৰ চমু চৰিত*। ঈশ্বৰ শ্ৰীশ্ৰীহাটী সত্ৰ শূৱালকুছিঃ প্ৰথম প্ৰকাশ, ৫৫৬ শঙ্কৰাব্দ, ২০০৫। মুদ্ৰিত।

গোস্বামী, নিৰ্মল (সম্পা.)। *শ্ৰীশ্ৰীগোপালদেৱৰ কথা চৰিত্ৰ*। গুণলতা মহন্তৰ দ্বাৰা প্ৰকাশিত, প্ৰথম প্ৰকাশ, মে’ ২০০৩। মুদ্ৰিত।

দাস, জ্ঞানৰঞ্জন। *আধুনিক অসমীয়া ভাষাত কথা-গুৰু চৰিত*। চন্দ্ৰ প্ৰকাশ, গুৱাহাটীঃ দ্বিতীয়

প্ৰকাশ, ২০১০। মুদ্ৰিত।
নেওগ, মহেশ্বৰ (সম্পা.)। গুৰু-চৰিত কথ। প্ৰকাশন বিভাগ, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়, প্ৰথম
তাণ্ডৰণ, ১৯৮৬। মুদ্ৰিত।
মহন্ত, দীনচন্দ্ৰ। মহাপুৰুষ শ্ৰীশ্ৰীগোপালদেৱৰ কথাচৰিত। গ্ৰন্থকাৰৰ দ্বাৰা প্ৰকাশিত, প্ৰথম প্ৰকাশ,
আহিন ১৯১৭ শক। মুদ্ৰিত।

প্ৰসঙ্গপুথি

দেৱী, জাহ্নৱী। অসমীয়া জীৱনীভিত্তিক উপন্যাস। ব্ৰহ্মপুত্ৰ বুকচ, মিৰ্জাঃ প্ৰথম প্ৰকাশ,
পদ্মপাণি (সম্পা.)। শ্ৰীশ্ৰীগোপালদেৱৰ গীত-ঘোষা আৰু নাট। শ্ৰীশ্ৰীগোপালদেৱ সেৱা সমিতিৰ
দ্বাৰা প্ৰকাশিত, ১ম প্ৰকাশ, মে' ২০০৫। মুদ্ৰিত।
ভূঞা, পূৰ্ণানন্দ। ভৱানীপুৰীয়া গোপাল আতা কৃতি আৰু কৃতিত্ব। লয়াৰ্ছ বুক ষ্টল, গুৱাহাটীঃ
প্ৰথম প্ৰকাশ, ২০০৮। মুদ্ৰিত।
শইকীয়া, ভূপেন। শ্ৰীশ্ৰীগোপালদেৱ। পৰশমণি শইকীয়াৰ দ্বাৰা প্ৰকাশিত, প্ৰথম প্ৰকাশ, ২০০৮।
মুদ্ৰিত।

গৱেষণা গ্ৰন্থ

কলিতা, বৰ্ণালী। শ্ৰীশংকৰদেৱৰ জীৱনীভিত্তিক অসমীয়া উপন্যাস : এটি বিশ্লেষণাত্মক অধ্যয়ন
(২০০৭)।
নাথ, গীতাজলী। শ্ৰীমাধৱদেৱৰ জীৱনীভিত্তিক অসমীয়া উপন্যাস : এটি বিশ্লেষণাত্মক অধ্যয়ন
(২০১৩)।

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 209-216

বাস্তববাদ আৰু অসমীয়া উপন্যাস : এক অধ্যয়ন

পৰিণীতা বড়ি

গৱেষক, অসমীয়া বিভাগ, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়

ই-মেইল : porinitabori@gmail.com

সংক্ষিপ্তসাৰ

সাহিত্য হ'ল সাহিত্যিক এজনৰ মৌলিক চিন্তাৰে সামাজিক চেতনাক কৰ্ষণ কৰাৰ এক আহিলা। সাহিত্যৰ জগতত ভিন্ন সময়ত ভিন্ন মতবাদৰ সৃষ্টি হৈ আহিছে। বৰ্মন্যাসবাদৰ কিপৰীতে সাহিত্যৰ ধাৰা এটা আৰম্ভ হ'ল, সেই ধাৰাটো হ'ল বাস্তববাদ। ৰাচিয়াত ডিচেম্বৰিষ্ট বিদ্ৰোহৰ ব্যৰ্থতাৰ পাচত জাৰ নিকলাচৰ শাসন কালত যি এক ভয়াবহ পৰিস্থিতিৰ সৃষ্টি হৈছিল তাৰ প্ৰতিক্ৰিয়াস্বৰূপে ৰুছ সাহিত্যত আৰু বৌদ্ধিক সমাজত বহুতো নতুন বিষয়ৰ চিন্তা-চৰ্চাই স্থান লাভ কৰিলে। সেই নতুন ধাৰণাবোৰৰ ভিতৰত আছিল সমাজ পৰিৱৰ্তনৰ ধাৰণা, সমস্যা সমাধানৰ প্ৰেৰণা, সমস্যা সৃষ্টি আৰু সমাধানৰ মূল উৎস নিৰ্ণয় আদি। এনেধৰণৰ চিন্তাৰ প্ৰতিফলিত সাহিত্যই বাস্তববাদী সাহিত্যৰূপে পৰিগণিত হৈছে। অৰ্থাৎ বাস্তববাদী সাহিত্যই সমাজ-জীৱনক প্ৰকাশ কৰি পাৰ্যমাণে নিখুঁত ছবি এখন অংকিত কৰি দাঙি ধৰাৰ উপৰি সামাজিক সমস্যাবিলাক সমাধান কৰি আগুৱাই যোৱাটো সম্ভৱপৰ বুলি মানুহৰ বিশ্বাস আনি দিয়াৰ চেষ্টা কৰে, মানুহক সমাজ পৰিৱৰ্তন কৰি আগুৱাই যোৱাৰ বাবে অনুপ্রাণিত কৰি তোলাৰ চেষ্টা কৰে আৰু সমাজত সমস্যা জৰ্জৰিত হৈ হতাশ হৈ পৰা লোকসকলকো জীৱনৰ সাৰ্থকতা আছে বুলি ভাবিবলৈ সহায় কৰে। (শৰ্মা ১২১)

সূচক শব্দ : বাস্তববাদ, সাহিত্য, সমাজ।

Sampriti, Vol. VII, Issue-I ✦ 209

অৱতৰণিকা

উনবিংশ শতিকাত বংগত সৃষ্টি হোৱা নৱজাগৰণৰ ফলত ৰমন্যাসবাদৰ সৃষ্টি হোৱাৰ বিপৰীতে এই ৰমন্যাসবাদৰ বিৰোধীতাৰে সৃষ্টি হোৱা মতবাদটোৱেই হ'ল বাস্তৱবাদ। "Dictionary of Literary Term" গ্ৰন্থৰ মতে "Generally, accuracy in the portrayal of life or royalty, or verisimilitude : a recurring goal of LITERATURE often seen in contrast to the aims of ROMANTICISM, IMPRESSIONISM and ZEPRESSIONISM, Realism is also the name of literary movement in Europe particularly French - America and England.....established the NOVEL as a GENRE Uniqually capable of reflecting the ordinary life of the average person. The nineteenth century realists excluded novelists as diverse in outlook and STYLE as Honore de Balzac and Gurtave Flaubert in Franch; George Meredith, Anthony Trallope and thomas Hardy in England; William Dcan Howells, Mark Twain, and Hewry James in the United States; and Ivan Turgenev, Fyodar Dastoyevsky, and Leo Tolstory in Russia".(Dictionary of Literary term, 185-186)

অৰ্থাৎ বাস্তৱবাদ হ'ল এক সাহিত্যিক মতবাদ য'ত সাহিত্যৰ বিষয়বস্তু পুনঃপুনিকভাৱে উদ্দেশ্যৰ সতে সংমিশ্ৰিত হৈ থাকে। বাস্তৱবাদ মতবাদটো ফ্ৰান্স-আমেৰিকা আৰু ইংলেণ্ডত প্ৰচলন হৈছিল আৰু ই বিশেষকৈ উপন্যাস সাহিত্যত সাধাৰণ মানৱ জীৱনৰ অভিজ্ঞতাক যথাযথভাৱে প্ৰকাশ কৰাৰ প্ৰয়াস কৰিছিল। উনবিংশ শতিকাত বাস্তৱবাদী উপন্যাসিকসকলে এই মতবাদটোক বৈচিত্ৰপূৰ্ণ আৰু ভিন্ন শৈলীৰে পৰিচয় দিয়াৰ প্ৰয়াস কৰিছিল, তেওঁলোকৰ ভিতৰত আছিল— ফ্ৰান্সৰ হ'নৰ দি বালজাক, গৌস্তভ ফ্লৰবাট; ইংলেণ্ডৰ জৰ্জ এলিয়ট, জৰ্জ মাৰ্শাল, এণ্টনী ট্ৰলোপ আৰু থমাচ হাৰ্ডি, আমেৰিকাৰ উইলিয়াম ডিন হাৰ্বেলছ, মাৰ্ক টুৱাইন আৰু ৰাছিয়াৰ হেনৰি জেমছ আৰু আইভান টুৰ্গেনিভ, ফ্লৰাইড ডষ্টয়েভস্কি আৰু লিঅ' টলষ্টয়।

সেইফালৰ পৰা বাস্তৱবাদ প্ৰধানকৈ উপন্যাস সাহিত্যৰ সতে জড়িত মতবাদ।

উদ্দেশ্য :

সাহিত্য সাংস্কৃতিৰ দৰেই গতিশীল এক প্ৰক্ৰিয়া। বিৱৰ্তিত সমাজৰ সতে সাহিত্যৰ ৰূপৰো সলনি হয়। পৰিৱৰ্তনৰ লগে লগে সাহিত্যৰ দৃষ্টিভংগী আৰু সৃষ্টিশৈলীৰ নতুনত্বৰ সংযোজনে নতুন বাতাবৰণৰ সৃষ্টি কৰে। ৰোমাণ্টিছিজমৰ পিছত বাস্তৱবাদে সাহিত্যিক মতবাদ ৰূপে প্ৰসাৰ লাভ কৰিছিল। এই বাস্তৱবাদে অসমীয়া উপন্যাস সাহিত্যত কি কি নতুনত্বৰো বা প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিছিল তাৰ বিষয়ে অধ্যয়ন কৰাটোৱেই প্ৰস্তাৱিত বিষয়টি নিৰ্বাচনৰ মূল উদ্দেশ্য।

পৰিসৰ :

অধ্যয়নৰ সীমাবদ্ধতালৈ লক্ষ্য ৰাখি অধ্যয়নৰ পৰিসীমাত অসমীয়া উপন্যাসৰ দুখন উপন্যাস বিশেষকৈ *জীৱনৰ বাট* আৰু *সেউজী পাতৰ কাহিনী* এই দুয়োখনৰ আলোচনাকহে সামৰি লোৱা হ'ব।

উৎস :

প্ৰস্তাৱিত বিষয়টি অধ্যয়নৰ মুখ্য উৎসৰূপে *বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱাৰ ৰচনাৱলী* দ্বিতীয় খণ্ডটি আৰু বিষয় সম্বন্ধীয় প্ৰবন্ধৰ সহায় লোৱা হ'ব।

পদ্ধতি :

প্ৰস্তাৱিত বিষয়টি অধ্যয়নৰ বাবে বৰ্ণনাত্মক আৰু বিশ্লেষণাত্মক পদ্ধতিৰ সহায় লোৱা হ'ব।

বিষয়বস্তু :

সাহিত্যৰ এক সাহিত্যিক মতবাদ হ'ল বাস্তৱবাদ। এই বাস্তৱবাদ সম্পৰ্কে *Dictionary of Literary Terms & Literary Theory* ত উল্লেখ আছে -- "*As a Literary Term is about as clear and bendeable a term as say, romanticism ....*" (*Dictionary of Literary Terms & Literary Theory, 14-15*) অৰ্থাৎ এই মতবাদটোৰ বিষয়বস্তু স্পষ্ট আৰু ৰমন্যাসবাদৰ বিৰোধীতাৰে গঢ়ি উঠা এক অভিজ্ঞ। এই সাহিত্যিক মতবাদটো ১৮৮০ চনৰ ভিতৰত বাস্তৱবাদ ইউৰোপীয় সাহিত্যত এক স্বকীয় মতবাদ হিচাপে প্ৰসাৰ লাভ কৰিছিল।

সাহিত্যৰ এক আধুনিক ৰূপ হ'ল উপন্যাস সাহিত্য। সেয়েহে উপন্যাস, সাহিত্যই উপন্যাসিকৰ কল্পনাৰে কলাৰূপত আধুনিক যুগৰ সমাজৰ দৈনন্দিন জীৱনৰ প্ৰত্যাহিক তুচ্ছতাবোৰৰ প্ৰকাশৰ দ্বাৰা বাস্তৱবাদী উপন্যাসৰূপে পৰিচিত হয়। বাস্তৱবাদী উপন্যাসৰ বিভিন্ন দিশৰ আলোচনা সমালোচকসকলে আগবঢ়াইছে। Steven Earnshaw য়ে *Begining Realism* নামৰ গ্ৰন্থত কেইটামান বিষয় উত্থাপন কৰিছে -- *Rendering of dialogue should Be authentic and plausible. The subject matter for the realist novel is whatever is to be found in everyday life, good and bad. The narrative point of view is characteristically omunercism. The Novels often engage with serious issues of the day, for instance, employment relations or the place of women in society. Related to this, the Realist novel may thus offer some moral view point, but there is a realist sensibility that pressures this to be subordinate to neutraty and objectively as the novel strive for accuracy in its presentation"* (14-15)

অৰ্থাৎ বাস্তৱবাদী উপন্যাসত উপন্যাসিকে কাহিনী বৰ্ণনা কৰোঁতে সমকালীন এখন সমাজক প্ৰতিনিধিত্ব কৰে, চৰিত্ৰ বিশ্লেষণ কৰোঁতে সমাজৰ ব্যক্তি চৰিত্ৰকেই কল্পনা কৰি উপস্থাপন কৰে আৰু পৰিৱেশ চিত্ৰণৰ ক্ষেত্ৰতো এখন বাস্তৱ সমাজৰ পৰিৱেশকেই অংকন কৰে। সমাজ জীৱনৰ সকলো ঘটনা প্ৰবাহৰে মূল্যায়ন কৰে। বাস্তৱবাদী উপন্যাসত সমালোচনাত্মক দৃষ্টিৰে পৰ্যবেক্ষণ কৰি তাত এক উপদেশমূলক দৃষ্টিভংগী আগবঢ়ায় অৰ্থাৎ বিষয়বস্তুৰ যথাযথ বৰ্ণনাৰ লগতে সমাজতাত্ত্বিক দৃষ্টিভংগীৰে সাধাৰণ মানৱ জীৱনৰ দৈনন্দিন ঘটনাৱলীক মানৱীয় অনুভূতিৰে স্বাভাৱিক সুখ-দুখক সাৱলীলভাৱে উপস্থাপন কৰাত গুৰুত্ব আৰোপ কৰে। এনেদৰেই

বাস্তৱবাদী উপন্যাসৰ সংজ্ঞা নিৰূপিত হৈছে। এই বিষয়ৰ পৃষ্ঠপোষক আছিল ফ্ৰান্সৰ বালজাক আৰু ষ্টেখাল।

আনহাতে আন এচাম বাস্তৱবাদী লেখকে সমাজ জীৱনত শ্ৰেণী সংগ্ৰামৰ যোগেদি শোষণ ব্যৱস্থাক নিশেষ কৰাৰ উদ্দেশ্যে সাহিত্য ৰচনা কৰিছিল। তেওঁলোকৰ দ্বাৰা নিৰূপিত হোৱা ধাৰণাক সমাজবাদী বাস্তৱবাদ বোলে। “সমাজবাদী বাস্তৱবাদ হ’ল ১৯৩৪ চনত ছোভিয়েট লিখক মহাসভাত গৃহীত এটি চৰকাৰী পৰিভাষা। এই পৰিভাষা ষ্টেলিন, মেক্সিম, গৰ্কী, বুখাৰিন আদিৰ দ্বাৰা অনুমোদিত সূত্ৰস্বৰূপে মাৰ্ক্সবাদীসকলৰ বাবে অৱশ্যে গ্ৰহণীয় সংজ্ঞাস্বৰূপে গৃহীত হৈ আহিছে।” (১)

এনেদৰে বিচাৰ কৰিলে সামাজিক বাস্তৱতা, প্ৰগতিমূলক সমালোচনা, মনস্তত্ত্ব, মাৰ্ক্সীয় দৰ্শনৰ মিশ্ৰনে বাস্তৱবাদী উপন্যাসৰ বিষয়বস্তুৰ পৰিচয় হৈ পৰে। বাস্তৱবাদী ৰচনা ৰীতিৰ প্ৰয়োগেৰে ইংৰাজী সাহিত্য আৰু ফৰাচী সাহিত্যৰ সৃষ্টি হ’ল। কিন্তু অসমীয়া সাহিত্যত উনবিংশ শতিকাৰ প্ৰথম দশকৰ পৰা বিংশ শতিকাৰ শেষ দশকৰ পৰাহে এনেধৰণৰ উপন্যাসৰ সৃষ্টি হ’বলৈ আৰম্ভ কৰে। ১৮৯৫ চনত প্ৰকাশ লাভ কৰা ৰজনীকান্ত বৰদলৈৰ ‘মিৰি জীৱৰী’ উপন্যাসে বাস্তৱধৰ্মী উপন্যাসৰ বাট মুকলি কৰে। তাৰ পিছত বিংশ শতিকাৰ শুভাৰম্ভণিতে বুৰঞ্জীমূলক উপন্যাসৰ পৰিৱৰ্তে বিংশ শতিকাৰ চল্লিশ-পঞ্চাছ দশকৰ পৰা প্ৰকাশিত সামাজিক উপন্যাসৰ জৰিয়তে বাস্তৱবাদী উপন্যাসৰ শুভাৰম্ভ হোৱা বুলিব পাৰি। বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱাৰ ১৯৪৪ চনত প্ৰকাশ লাভ কৰা *জীৱনৰ বাটত* উপন্যাসখনৰ বিষয়বস্তুৰে বাস্তৱবাদী উপন্যাসৰ কিছু কিছু দিশৰ সন্বেদ দিছে বুলিব পাৰি। উপন্যাসখনত সামাজিক চেতনাৰ লগতে চৰিত্ৰৰ মনস্তাত্ত্বিক দিশৰ উন্মোচন ঘটাই সংস্কাৰমূলক চিন্তাৰ সংযোজনেৰে সাহিত্যৰ শৈল্পিক চেতনা প্ৰতিফলন ঘটাইছে। অসমৰ গ্ৰাম্য জীৱনৰ আধাৰত ৰচিত উপন্যাসখনত প্ৰতিফলিত হৈছে অসমীয়া গাঁৱৰীতি-নীতি, ঘৰ-দুৱাৰ, পিন্ধন-উৰণ, খোৱা-বোৱা, গালি-শপনি, উৎসৱ-পাৰ্বন আদি।

বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱাৰ দ্বিতীয়খন উপন্যাস *সেউজী পাতৰ কাহিনী*ৰ মাজত ঔপনিৱেশ শাসনৰ এক সুন্দৰ ৰূপ ফুটি উঠিছে। নাহৰণি চাহ বাগিচাৰ মেনেজাৰ ৰাইন্ডি মিলাৰ আৰু তেওঁৰ পত্নী এলি চইমুৰে আমগুৰি বাগিচাৰ মেনেজাৰৰ ঘৰত ভোজ-ভাত খোৱাৰ পৰা উভতি আহি নৰেশ্বৰক লগ পোৱা ঘটনাৰে উপন্যাসৰ কাহিনীয়ে অগ্ৰগতি লাভ কৰিছে।

উপন্যাসিকৰ *জীৱনৰ বাটত* আৰু *সেউজ পাতৰ কাহিনী* দুয়োখন উপন্যাসেই বৰ বেছি জটিল বিষয়বস্তুৰ নহয়। অসমীয়া সহজ-সৰল জীৱনৰ পটভূমিত ৰচিত যদিও এখন সম্পূৰ্ণৰূপে অসমীয়া পৰম্পৰাক ফুটাই তুলিছে। আনখনে চাহ বাগানৰ শ্ৰমিক শ্ৰেণীৰ কাহিনী বৰ্ণনা কৰিছে।

উপন্যাসিকে মানৱীয় অনুভূতিৰে ব্যক্তিৰ জীৱনৰ ভিন্ন চৰিত্ৰৰ সৃষ্টিৰে প্ৰাত্যহিক জীৱনৰ প্ৰাপ্তি-অপ্ৰাপ্তি, প্ৰেম-বিৰহ আদি দিশবোৰৰ এক সারলীল বৰ্ণনা কৰিছে। অৰ্থাৎ চৰিত্ৰৰ মানসিক অৱস্থাৰ সতে মূল কাহিনীৰ পটভূমিৰ নিবিড় সম্পৰ্কই উপন্যাসখনক বাস্তৱবাদী কৰি গঢ়ি তুলিছে। মহীকান্তই তগৰ আৰু কমলাকান্তৰ বিয়াত সন্মতি দিয়াৰ লগে লগে বৰুৱানী অৰ্থাৎ তগৰৰ মাকৰ হৃদয়ত উঠলি উঠিছে মাতৃ হৃদয়ৰ অপত্য স্নেহ। সেয়েহে জীয়েকৰ সুখ-সমৃদ্ধিৰ

কথা চিন্তা কৰি বিয়ালৈ আয়োজন আগতীয়াকৈ কৰিছে। ঔপন্যাসিকৰ ভাষাৰে - “আগলৈও নাই, পিছলৈও নাই, একেজনী মাথোন ছোৱালী। পূৰ্বজন্মৰ ভাগ্যৰ বলত কমলাকান্তৰ দৰে শিক্ষিত দৰা পাইছে। চিঠি পালে তগৰৰ মাকে গোসাঁইৰ আগলৈ ৰূপ এটাকি আগবঢ়ালে; থানলৈ সোণৰ ফুল এপাহ মানস কৰিলে। গন্ধীয়া বাপুক মাতি শনিবাৰে সন্ধিয়া সত্যনাৰায়ণৰ পূজা এভাগিও পাতিলে।” (বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱাৰ ৰচনাৱলী দ্বিতীয় খণ্ড, ১০৭৬)

কমলাকান্তৰ কপটতা নুবুজা তগৰে জীৱনৰ প্ৰতিটো দিশতে সন্মুখীন হোৱা পৰিস্থিতি যেন বাস্তৱ জীৱনৰে এক জীয়া কাহিনীস্বৰূপ। তগৰ, ধৰণী চৰিত্ৰবোৰে সমাজত নানা যাতনা ভুগিবলগীয়া হৈছে। সামাজিক সংঘাতবিলাকৰ বাবে আৰু ব্যক্তি স্বার্থ সিদ্ধিৰ বাবে কিছুমান লোকৰ সিদ্ধান্তৰ ফলস্বৰূপে সমাজৰ তগৰ, ধৰণীৰ দৰে বহুত লোকে নানা সংঘাতৰ সন্মুখীন হ'ব লগা হয়।

মৌজাদাৰৰ ঘৰৰ ডাঙৰ ছোৱালীজনীৰ বিবাহৰ আয়োজনৰ লগতে গাঁৱলীয়া সামাজিক পৰিৱেশৰ উপস্থাপন আদিৰ দ্বাৰা ঔপন্যাসিকে সমগ্ৰ অসমীয়া বিবাহ সংস্কৃতিকেই দৃশ্যমান কৰিছে।

অসমীয়া সংস্কৃতিৰ বস্তুবাদৰো সুন্দৰ প্ৰকাশ উপন্যাসখনত দেখিবলৈ পোৱা গৈছে। বিষয়কৈ তাঁতশাল, ৰাফানিঘৰ, টেঁকীশাল, গোসাঁইঘৰ, শোৱনি ঘৰ, পুখুৰীৰ পাৰ, পদূলিৰ মুখ আদিৰে অসমীয়া সংস্কৃতিৰ বহিৰংগ প্ৰকাশ ঘটিছে।

বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱাৰ এই উপন্যাসখনে ফৰাচী ঔপন্যাসিক Gustav Flaubert ৰ ১৮৫৭ চনত প্ৰকাশিত *Madame Bovary* ৰ উপন্যাসখনলৈ মনত পেলাই দিয়ে। উপন্যাসখনৰ মূল চৰিত্ৰ এমা বৰ'। এই উপন্যাসখনৰ পটভূমিও গাঁৱলীয়া। এমাৰ দেউতাকো এজন খেতিয়ক। দুই চাৰিটা চৰিত্ৰ আৰু নিত্য নৈমিত্তিক গাঁৱলীয়া জীৱনৰ সামগ্ৰীৰে Flaubert য়ে উপন্যাসখন ৰচনা কৰিছে। এমাৰ মনৰ ভিতৰলৈ সোমাই এমাৰ প্ৰতিটো প্ৰবৃত্তিক, প্ৰতিটো অনুভূতিক ফ্লবোৰেৰে পুংখানুপুংখভাৱে বিশ্লেষণ কৰি দেখুৱাইছে। উপন্যাসখনৰ আন চৰিত্ৰবোৰকো ফ্লবোৰেৰে জীৱন্ত ৰূপত তুলি ধৰিছে।

Madame Bovary ফ্ৰান্সৰ সমসাময়িক সময়ত ৰচিত উপন্যাসবোৰৰ ভিতৰত এখন উল্লেখযোগ্য আৰু বাস্তৱভিত্তিক উপন্যাস। ফ্লবোৰেই প্ৰথম দেখুৱালে যে চকুৰ আগত যি দেখা যায় আৰু কাণেৰে যি শুনা যায়, তাৰেই কোনো ৰহন নসনাকৈ জীৱনৰ একোখনি অনুপম ছবি আঁকিব পাৰি।” (সাহিত্যৰ জ্ঞানকোষ, ৩৪৩)

সেইদৰে ৰাস্না বৰুৱা ছদ্মনামত বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱাৰ ১৯৫৫ চনত *সেউজী পাতৰ কাহিনী* উপন্যাসখন প্ৰকাশ কৰে। স্বাধীনতা লাভৰ পিছত প্ৰকাশিত এই উপন্যাসখনৰ সম্পৰ্কে আলোচনা কৰি হীৰেন গোহাঁইয়ে উপন্যাসখনৰ পাতনিত উল্লেখ কৰিছে যে “বাস্তৱবাদী ধাৰাত নিবিড় উপলব্ধি আৰু পুঞ্জানুপুঞ্জ পৰ্যবেক্ষণৰ জড়িততে যিখন জগৎ ৰাস্না বৰুৱাই ৰচিলে, তাৰ মাজত কিন্তু এক প্ৰশ্নবোধক চিনৰ দৰে মূৰ দাঙি উঠিছে সংগ্ৰামৰ অনিবাৰ্য প্ৰয়োজন। সেয়ে আমাৰ সাংস্কৃতিক ইতিহাসত “সেউজী পাতৰ কাহিনী” এক উল্লেখযোগ্য দলিল।” (বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱাৰ ৰচনাৱলী দ্বিতীয়খণ্ড, আগকথা)

উপন্যাসখনৰ কাহিনীৰ মাজেৰে সাম্যবাদী দৃষ্টিভংগী প্ৰকট হৈ পৰিছে। নৰেশ্বৰ আৰু চনিয়াই শোষিত শ্ৰেণীৰ প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছে যদিও তেওঁলোকে প্ৰতিবাদ কৰিছে। অৰ্থাৎ অন্যাৱৰ্ণ প্ৰতি দুয়ো অসহিষ্ণু, জীৱনৰ উদ্দেশ্য সাধনত অধিক উদ্যোগী আৰু পৰস্পৰৰ প্ৰতি বহুগুণে বেছি উদাসীন। সেয়েহে চনিয়াই এগ্ৰজ চাহাবৰ মৰম নেওচি মোমায়েক-মামীয়েকৰ সতে বাগিচাত আশ্ৰয় লৈছে। পিছত জীৱনৰ প্ৰতি তাইৰ বিৰক্তি জন্মাত মাজনিশা চাৰ্কাছ দলত যোগ দিবলৈ ঘৰ ত্যাগ কৰিছে। এই ঘৰ ত্যাগ কৰোঁতে তাই নৰেশ্বৰক কোৱা কথাখিনি খুউব গুৰুত্বপূৰ্ণ। চনিয়াই নৰেশ্বৰক উদ্দেশি কৈছে— “নৰেশ্বৰ, লগ পোৱা দিনৰ পৰা তই মোক মৰম কৰি আহিছ, জানো, মই গুচি গ'লৈ দুখ পাবি, মোৰ শোকত তই বাগিচা এৰিবি। পিছে, মোক বিয়া কৰাই সুখী হোৱা কথা তই নেভাবিবি। মোক লৈ কোনো মানুহেই সুখী হ'ব নোৱাৰে, মোৰ দেহত তেজ নাই, আছে বিহ। তই জনাই এই বাগিচাৰ প্ৰতিজোপা চাহ গছকে মই প্ৰাণ দি ভাল পাওঁ, বাগিচাৰ প্ৰত্যেক ডেকা-গাভৰুৱে আপোন বুলি ভাবো। তথাপি বাগিচাখনৰ ওপৰত মোৰ হিংসা। ইচ্ছা হয়, প্ৰত্যেকজোপা চাহ গছ উভালি পেলাওঁ; কলঘৰ ভাঙি দিওঁ; চাহাবৰ বঙলাত জুই জ্বলাওঁ, মিলাৰ চাহাবক খুন কৰো, ডেকা-গাভৰুহঁতক নিজ নিজ গাঁওলৈ ঘূৰাই পঠাওঁ। বাগিচাই যেন মোৰ ভাই-ভনী, আই-বোপাইক দিনে দিনে দেহত মনত দুখীয়া কৰি পেলাইছে, দিনে দিনে পাপ প্ৰলোভনলৈ টানি লৈ গৈছে। বাগিচাখনক কেতিয়াবা অতিকৈ ভালপাওঁ যি কেতিয়াবা ঘৃণা কৰো। ঘৃণা, ভালপোৱা, দুয়োটাৰে লগত বহুদিন যুঁজিলো; শেহত ঘৃণাৰে জয় হ'ল।” (বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱাৰ ৰচনাৱলী দ্বিতীয়খণ্ড, ১৩১২)

সেইদৰে নৰেশ্বৰেও জীৱনৰ বহু ঘাত-প্ৰতিঘাত অতিক্ৰম কৰিছে। তথাপি এলি চেইমুৰৰ অত্যাচাৰৰ বলি হৈছে যদিও নৰেশ্বৰৰ নিষ্ক্ৰিয় ভাৱ-প্ৰৱণতাৰ বাবে নিজৰ স্থিতিত অটল আছে। শেষত সকলো পাহৰিবৰ বাবে মদৰ আশ্ৰয় লৈছে আৰু বাগিচাৰ পৰা নিৰুদ্দেশ হৈছে।

অসমৰ চাহ বাগিচাৰ পটভূমিত ৰচিত এই উপন্যাসখনত ঔপন্যাসিকৰ অন্তৰ্দৃষ্টিৰে চাহ বাগিছাৰ বনুৱা জীৱনৰ সুখ-দুখ, হাঁহি-কান্দোন, আনন্দ, অভাৱ-অনাটন, জৈৱিক আশা-আকাংক্ষা আৰু সেউজীয়া চাহ গছৰ লগত থকা জীৱনৰ নিবিড় সম্পৰ্কৰ বিচিত্ৰ, বাস্তৱিক, জীৱন্ত দৃশ্যাৱলী সাৰ্থকভাৱে আঁকিছে। শাৰীৰিক আৰু মানসিকভাৱে শ্ৰমিকসকল পদে পদে নিৰ্যাতিত হৈছে। এনে ঘটনাৰ বৰ্ণনাৰ লগতে চাহ বাগিচাৰ চাহাবৰ অন্তৰ্জীৱন আৰু বহিৰ্জীৱনৰ সুক্ষ্মাতিসূক্ষ্ম বিৱৰণ দাঙি ধৰিছে— ৰাউনি মিলাৰ আৰু এলি চেইমুৰ আৰ্মি চাহাব আৰু আৰ্মি চাহাবৰ মেম চাহাবৰ চৰিত্ৰৰ মাজেদি।

বীণা বৰুৱা ছদ্ম নামেৰে লিখা জীৱনৰ-বাটত উপন্যাসখনত ঔপন্যাসিকে গাঁৱলীয়া জীৱনৰ বৰ্ণনাৰ লগতে সামন্ত্যুগীয় পৰস্পৰৰ সতে কমলাকান্ত আৰু কমলাকান্তৰ পিতৃ মহীকান্তৰ চৰিত্ৰৰ মাজেৰে সমাজবাদী বাস্তৱবাদৰ স্বৰূপ প্ৰকাশ পাইছে। ভোগবাদী কমলাকান্তৰ পিতৃয়ে জীৱনৰ উচ্চকাংখা পোৰাবলৈ খেতিয়কৰ ছোৱালী তগৰৰ বিপৰীতে কমলাকান্তলৈ ৰায় বাহাদুৰৰ জীয়েক সুপ্ৰভাক বিবাহ পাশত আৱদ্ধ কৰালে।

দুয়োখন উপন্যাসতে অৰ্থনৈতিক দিশটোৰ বাবে সৃষ্টি হোৱা পৰিস্থিতিবোৰে কাহিনীটোক বৈচিত্ৰ্য দান কৰিছে। এই অৰ্থনৈতিক দিশটো আকৌ মাস্কীয় দৰ্শনৰ সতে জড়িত। যাতায়তৰ

ব্যৱস্থা বিশেষকৈ ৰে'ল গাড়ীৰ প্ৰচলন, চৰকাৰী চাকৰিৰ বাবে সমাজসচেতন হোৱা আদি বিষয়বোৰো সাম্যবাদৰেই ভিতৰৰ বিষয়। দুয়োখন উপন্যাসতে মাৰ্ক্সীয় ধাৰণা অনুসৰি ক্ষমতাৰ সমবিতৰণৰ বাবে বিপ্লৱ সৃষ্টি হোৱা নাই। দুৰ্বলীৰ ওপৰত বলীয়ে অত্যাচাৰ চলাইছে দুয়োখন উপন্যাসেই তথাকথিত সমাজ ব্যৱস্থাৰ সংস্কাৰৰ এটা ইংগিত বহন কৰিছে।

সামৰণি :

সামগ্ৰিক আলোচনাৰ অন্তত দেখা গ'ল যে অসমীয়া উপন্যাস সাহিত্যত বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱাৰ এক পৰিচিত আসন কেৱল দুখন উপন্যাসতেই নিৰ্মিত হ'লহেতেন। স্বাধীনতাৰ পূৰ্বে প্ৰকাশিত *জীৱনৰ বাট*ত উপন্যাসত বাস্তৱবাদৰ বহুবোৰ দিশৰ সমাৱেশ দেখিবলৈ পোৱা গৈছে। তেওঁৰ দ্বিতীয়খন উপন্যাস *সেউজী পাতৰ কাহিনী* উপন্যাসখনত সাম্ৰাজ্যবাদে সৃষ্টি কৰা শ্ৰেণীগত চেতনাৰ উন্মেষ ঘটিছে। সেয়েহে উপন্যাসৰ বিষয়বস্তু কিছু পৰিমাণে সমাজবাদী বাস্তৱবাদৰ ওচৰ চপা বুলিব পাৰি। দুয়োখন উপন্যাসতে অসমীয়া জতুৱা ঠাঁচ, খণ্ড বাক্য, প্ৰবাদ-প্ৰবচন, সাঁথৰ আদিৰ ব্যৱহাৰ দেখিবলৈ পোৱা গৈছে। দুয়োখন উপন্যাসতে শিক্ষা ব্যৱস্থাই অসমীয়া সমাজক প্ৰভাৱান্বিত কৰাৰ বিষয়ে বৰ্ণনা পোৱা যায়। লগতে আধুনিক শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ ফোপোলা স্বৰূপটোৰ বিষয়েও উল্লেখ পোৱা গৈছে।

দুয়োখন উপন্যাসতে অসমৰ বাহিৰৰ বহু বয়বস্তু, কিতাপ-পত্ৰ আদিৰ ব্যৱহাৰৰ, অসমীয়া সমাজত বাহিৰৰ প্ৰভাৱৰ কথা পোৱা যায়। *জীৱনৰ বাট*ত উপন্যাসত বঙালী কিতাপৰ লগতে কলিকতাৰ বয়বস্তুৰ আমদানি, ৰবীন্দ্ৰ নাথৰ সংগীত, ৰবীন্দ্ৰ নাথৰ গীত, ৰবীন্দ্ৰ নাথৰ উপদেশ আদিৰ বৰ্ণনা আছে। ঠিক তেনেদৰে *সেউজী পাতৰ কাহিনী* উপন্যাসতো বাগানৰ চাহাবহঁতে ব্যৱহাৰ কৰা বয়বস্তু কানাডা, বিলাতৰ পৰা অনা, মিছনেৰী খ্ৰীষ্টিধৰ্মৰ প্ৰভাৱ বাগানৰ বনুৱাসকলৰ ওপৰত পৰাৰ বিষয়ে বৰ্ণনা পোৱা যায়।

ব্যক্তি জীৱনৰ সমস্যা আৰু মানৱীয় আবেগ-অনুভূতিৰ বিশ্লেষণ যিদৰে ফৰাচী সাহিত্যৰ পৰম্পৰা হৈ পৰিছিল ঠিক তেনেকৈ বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱাইয়ো তেওঁৰ দুয়োখন উপন্যাসতে এই দিশটো সম্পূৰ্ণৰূপে ফুটাই তুলিছে।

উক্ত দিশবোৰৰ বাবে উপন্যাস দুখনক বাস্তৱবাদী উপন্যাস হিচাপে আলোচনা কৰাৰ থল আছে।

গ্ৰন্থপঞ্জী

গগৈ, লীলা। *আধুনিক অসমীয়া সাহিত্যৰ পৰিচয়*। বনলতা। গুৱাহাটী। মুদ্ৰিত।
চৌধাৰী, বিজনলাল। *সুঃসম্পাঃ পৰমানন্দ মজুমদাৰ। সহঃসম্প। সাহিত্য বীক্ষণ অসমীয়া প্ৰগতিশীল সাহিত্যৰ ধাৰা।* ষ্টুডেণ্টচ্ ষ্ট'ৰচ্। গুৱাহাটী। ২০০৬। মুদ্ৰিত
ঠাকুৰ, নগেন। *সম্পাঃ। এশ বছৰ অসমীয়া উপন্যাস।* জ্যোতি প্ৰকাশন। গুৱাহাটী। মুদ্ৰিত।
বৰুৱা, কৌশিক, শান্তনু। *সাহিত্যৰ জ্ঞানকোষ।* ৰেখা প্ৰকাশন। গুৱাহাটী। মুদ্ৰিত।
শইকীয়া, নগেন। *সম্পাঃ। বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱাৰ ৰচনাৱলী দ্বিতীয় খণ্ড।* বীণা লাইব্ৰেৰী। গুৱাহাটী। মুদ্ৰিত।

- - - । সাহিত্য - বাদবৈচিত্র্য। কৌস্তভ প্রকাশন। ডিব্ৰুগড়। মুদ্রিত।
ভবালী নাথ গিৰীন্দ্র। সম্পাদঃ। উপন্যাস বিশ্লেষণ জ্যোতি। সৰস্বতী ডি.এন. প্রকাশন। নগাঁও।
মুদ্রিত।

ইংৰাজী গ্রন্থ

An Indisp[ensable work of Reference the times. *Literary Supplement
Dictionary of Literary Terms & Literary Theory*. Printed.
Earnshaw Steven. *Begining Realism*. New Delhi. 2015. Printed.
Dictionary of Literary Terms. Rajat Publication. New Delhi. 2010. Printed.

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 217-222

সময়ৰ পৰিৱৰ্তনৰ প্ৰভাৱত হীৰা সম্প্ৰদায়ৰ লোকাচাৰ আৰু হীৰা মৃৎ শিল্প : এক বিশ্লেষণাত্মক অধ্যয়ন

চাৰিনা বেগম

গৱেষক, লোক সংস্কৃতি গৱেষণা বিভাগ, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়

সংক্ষিপ্তসাৰ

অসমত মৃৎ শিল্পক জীৱিকা হিচাপে বাচনি কৰি জীৱন নিৰ্বাহ কৰা মৃৎ শিল্পীসকলক প্ৰধানকৈ দুটা ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি। কুমাৰ আৰু হীৰা সম্প্ৰদায়। এই হীৰা সম্প্ৰদায়টোৰ বংশ পৰিচয় সন্দৰ্ভত পোৱা তথ্য অনুসৰি এই সম্প্ৰদায়টো হীৰা দেৱী নামৰ এগৰাকী ব্ৰাহ্মণীৰ পৰা সৃষ্টি হোৱা। ব্ৰাহ্মণ কোলৰ লোক হ'লেও মৃৎ শিল্পক জীৱিকাৰ পথ হিচাপে বাচনি কৰাত এই হীৰা সম্প্ৰদায়টো নীচ কুলৰ বুলি বিবেচিত হ'ল। পোচাক, পৰিচ্ছদ, খাদ্যভাস, কলা-কৃষ্টি সকলোতে ইন্দো- আৰ্যৰ বৈশিষ্ট্য দাঙি ধৰা এই হীৰা সম্প্ৰদায়টোৰ পূজা-পাৰ্বন, মৃতকৰ সকাম, বিবাহ আদি কাৰ্য সম্পন্ন কৰিবলৈ হীৰা সমাজতপৃথক পুৰোহিত থাকে। হীৰাসকলে পালন কৰা শিল্পকেন্দ্ৰিক এক সামাজিক অনুষ্ঠান হ'ল— 'পুতুলী বিয়া'। জাতি-ভেদ প্ৰথাৰ পৰা পৰিত্ৰাণ বিচাৰি বৰ্তমান সময়ত এক শ্ৰেণীৰ হীৰা লোকে শংকৰদেৱৰ দ্বাৰা প্ৰৱৰ্তিত একশৰণ নামধৰ্মৰ পছাত অন্তৰ্ভুক্ত হোৱাও পৰিলক্ষিত হৈছে। কামৰূপ, নলবাৰী, বৰপেটা, নগাওঁ, মৰিগাঁওকে আদি কৰি অসমৰ বিভিন্ন জিলাত এই সম্প্ৰদায়টোৱে গাওঁ পাতি বসবাস কৰে। এই শিল্পীসকলে মৃৎ শিল্পৰ নিৰ্মাণ কাৰ্যত হীৰা নামৰ এক বিশেষ গুণ সম্পন্ন মাটিৰ ব্যৱহাৰ কৰে। অসমৰ হস্তশিল্পৰ পথাৰখনলৈ যথেষ্ট অৰিহণা আগবঢ়োৱা এই শিল্পসকল বজাৰত ধাতৱ বাচন-বৰ্তনৰ চাহিদা বৃদ্ধিৰ ফলত বৰ্তমান

আর্থিকভাৱে জুৰুলা হৈ পৰিছে। এই হীৰা সম্প্ৰদায়ৰ লোকৰ ৰীতি-নীতি আৰু সময়ৰ লগত ইয়ালৈ অহা পৰিবৰ্তন লগতে হীৰা মৃৎ শিল্পৰ আভাস দিয়াটো এই গৱেষণা পত্ৰৰ উদ্দেশ্য।

সূচক শব্দ : মৃৎ, শিল্প, হীৰা, সম্প্ৰদায়

০.০০ অৱতৰণিকা :

মৃৎ শিল্পই হৈছে পৃথিৱীৰ প্ৰাচীন কৃষ্টিৰ শিল্প, অতি মসৃন আৰু আঠাযুক্ত বোকামাটিয়েই হ'ল মৃৎ শিল্পৰ মৌলিক কেঁচামাল। পৃথিৱীৰ বিভিন্ন সভ্যতাৰ কালত মৃৎ শিল্পীসকলে বোকা মাটি ব্যৱহাৰ কৰি বিভিন্ন পাত্ৰ, সঁজুলি, পুতলা, ঘৰুৱা ব্যৱহাৰ সামগ্ৰীৰ প্ৰস্তুত কৰাৰ প্ৰমাণ সাম্প্ৰতিক কালত চলোৱা মাটিৰ খনন কাৰ্যত উদ্ধাৰ হোৱা ধ্বংসস্তুপবোৰে বহন কৰে। প্ৰায় ৪৫০০ বছৰ আগতে গঢ় লোৱা প্ৰাচীন ভাৰতীয় সভ্যতাৰ কেন্দ্ৰ আছিল সিদ্ধু, মহেঞ্জদাৰো আৰু হৰপ্পা সভ্যতা। উক্ত ঠাইসমূহত চলোৱা খনন কাৰ্যৰ ফলত উদ্ধাৰ হোৱা ধ্বংসাৱশেষবোৰ সেই সময়ৰ মৃৎ শিল্পৰ প্ৰগতিৰ ক্ষেত্ৰত ভাৰতীয় সভ্যতাৰ অন্যতম নিদৰ্শন। অসমতো বিভিন্ন সময়ত হোৱা খনন কাৰ্যত দ্বাৰা পোৰা মাটিৰ ভাস্কৰ্যৰ অনেক নিদৰ্শন পোৱা গৈছে। “গোৱালপাৰাৰ পৰা উদ্ধাৰ হোৱা নৃত্য দৃশ্য, গৰু পোৱালিৰ জাক, হাঁহৰ জাক, গুৱাহাটীত উদ্ধাৰ হোৱা মাটিৰ বুদ্ধ মূৰ্তি, গণেশৰ মূৰ্তি, মাজুলীৰ পৰা সংগৃহীত মাটিৰ মুখা, গৌৰীপুৰৰ পৰা সংগ্ৰহ কৰা পোৰা মাটিৰ পুতলা, উজনি অসমত উদ্ধাৰ হোৱা নলীয়া ঘটি, নাদ-পাত, নামনি অসমৰ পৰা সংগ্ৰহ কৰা নাগৰা, ডবা, শিৱসাগৰৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰা শিৱমূৰ্তি, গণেশ মূৰ্তি, বন্ধা-বঢ়া কৰা পাত্ৰ, আহোম ৰজাৰ ৰাজসিংহাখনৰ সৈতে থকা মাটিৰ বাদি, লোটা, কলহ আৰু পূজাৰ বাবে ব্যৱহাৰ হোৱা মাটিৰ পাত্ৰ ইত্যাদিয়ে সেই সময়ৰ মৃৎ শিল্পৰ আভাস দিয়ে।”

অসমত মৃৎ শিল্পৰ প্ৰধান জীৱিকা হিচাপে বাচনি কৰি প্ৰজন্মৰ পাছত প্ৰজন্ম ধৰি মাটিৰ সামগ্ৰী তৈয়াৰ কৰা লোকসকলক দুটা ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি, কুমাৰ আৰু হীৰা সম্প্ৰদায়। আপাত দৃষ্টিত হীৰা আৰু কুমাৰ সম্প্ৰদায়ৰ বৃত্তি একেই যদিও হীৰা সম্প্ৰদায়টো হীৰা দেৱীৰ বংশৰ পৰা উৎপত্তি হোৱা আৰু এই সম্প্ৰদায়টোৱে মৃৎ শিল্পৰ নিৰ্মাণ কাৰ্যত হীৰা নামৰ এক বিশেষ গুণসম্পন্ন মাটি ব্যৱহাৰ কৰে।

০.০১ উদ্দেশ্য :

হীৰা সম্প্ৰদায়ৰ ৰীতি-নীতিৰ অধ্যয়ন আৰু সময়ৰ লগত হোৱা ইয়াৰ পৰিবৰ্তন সম্পৰ্কে আলোচনা কৰাই এই গৱেষণা পত্ৰখনৰ মুখ্য উদ্দেশ্য, হীৰা মৃৎ শিল্পৰ আভাস দিয়াটো গৱেষণা পত্ৰখনৰ গৌণ উদ্দেশ্য।

০.০২ অধ্যয়নৰ পদ্ধতি :

গৱেষণা পত্ৰখন প্ৰস্তুত কৰিবলৈ মুখ্য আৰু গৌণ সমল দুয়োটাৰে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে, য'ত মুখ্য তথ্য সংগ্ৰহ কৰা গৈছে সাক্ষাৎকাৰ পদ্ধতিৰ দ্বাৰা, গৌণ তথ্যসমূহ সংগ্ৰহ কৰা হৈছে বিভিন্ন গ্ৰন্থ, আলোচনী, বাতৰি কাকত ইত্যাদিৰ পৰা। পত্ৰখন প্ৰস্তুত কৰিবলৈ বিশ্লেষণাত্মক পদ্ধতিৰ

ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে।

০.০৩ অধ্যয়নৰ ক্ষেত্ৰ :

অসমৰ প্ৰায়বোৰ জিলাতে হীৰা সম্প্ৰদায়ৰ গাঁও আছে, নলবাৰী জিলাতে প্ৰায় ৩৭ খন হীৰা গাঁও আছে। নলবাৰী জিলাত বসবাস কৰা কিছু সূচকৰ তথ্যৰ ভিত্তিত এই অধ্যয়নটো কৰা হৈছে।

১.০০ বিষয়বস্তুৰ আলোচনা :

হীৰা দেৱীৰ বংশধৰ বুলি পৰিচয় দি ভালপোৱা এই মৃৎ শিল্পী সম্প্ৰদায়টোৱে প্ৰাচীন কালৰে পৰা নৈৰ দাঁতিকাষৰীয়া গ্ৰাম্য অঞ্চলত বসবাস কৰি আহিছে। অসমত হীৰা সম্প্ৰদায়ৰ গাঁও গোৱালপাৰা, বৰপেটা, নগাঁও, মৰিগাঁও, কামৰূপ, নলবাৰী, ধুবুৰী ইত্যাদি প্ৰায়বোৰ জিলাতে কম-বেছি পৰিমাণে আছে। অসমত বসবাস কৰা অনুসূচিত জাতিৰ অন্তৰ্ভুক্ত ১৬ টা সম্প্ৰদায়ৰ ভিতৰত হীৰা সম্প্ৰদায়টো তৃতীয় স্থানত থকা এটা সম্প্ৰদায়। বংশ পৰম্পৰাগতভাবেই মৃৎ শিল্পৰ লগত জড়িত হোৱা এই হীৰা শিল্পীসকলে প্ৰধানকৈ মানুহৰ দৈনন্দিন জীৱনত ব্যৱহাৰ্য সামগ্ৰী, খেলৰ সামগ্ৰী (পুতলা) আদিয়ে তৈয়াৰ কৰে। এটা কথা উল্লেখনীয় যে মৃৎ শিল্পী হ'লেও এওঁলোকে মৃন্ময় মূৰ্তি তৈয়াৰ নকৰে।

হীৰা সম্প্ৰদায়ৰ সৃষ্টি সম্পৰ্কে থকা কিংবদন্তী অনুসৰি, হীৰা দেৱী নামৰ এগৰাকী বিধৱা ব্ৰাহ্মণীৰ পৰা সৃষ্টি হোৱা এই সম্প্ৰদায়টোক সোণাৰী, কৈৱৰ্ত্ত, মুচী সম্প্ৰদায়ৰ সমপৰ্যায়ৰ বুলি বিবেচিত কৰা হয়।

১.০১ হীৰা সম্প্ৰদায়ৰ লোক-ৰীতি-নীতি :

সামাজিক লোক ৰীতি-নীতি বা লোকাচাৰ লোক-সংস্কৃতিৰ এটা অতি প্ৰয়োজনীয় দিশ, ই পৰম্পৰাগত জীৱনৰ প্ৰতিফলক। সামাজিক লোক ৰীতি-নীতিয়ে সমাজ আৰু পৰিয়ালত প্ৰচলিত বিবিধ বিশ্বাস, ধৰ্ম, ধৰ্মীয় আচৰণ, বিবিধ উৎসৱ-অনুষ্ঠান, জন্ম-মৃত্যু-বিবাহৰ সৈতে সম্পৃক্ত বিবিধ অনুষ্ঠান, অৱসৰ বিনোদনৰ খেল ধেমালি আদিক সামৰি লয়। অসমৰ হীৰা সম্প্ৰদায়ৰ লোকসকলে সাজ-পাৰ, খাদ্যাভাস, কলা-কৃষ্টি, ভাষাৰ ক্ষেত্ৰত ইন্দো-আৰ্যৰ বৈশিষ্ট্য দাঙি ধৰে বুলি উৎপল শইকীয়াই তেওঁৰ 'উত্তৰ পূব ভাৰতৰ সমাজ' নামৰ গ্ৰন্থত উল্লেখ কৰি গৈছে। ধৰ্মবিশ্বাসৰ দিশত হীৰাসকল সামগ্ৰীকভাবে হিন্দু।

হীৰা সম্প্ৰদায়ৰ লোকে সাধাৰণতে বৈবাহিক সম্বন্ধ স্থাপন কৰে হীৰা আৰু নমঃশুদ্ৰ সম্প্ৰদায়ৰ লগত, এইখিনিতে এটা কথা উল্লেখনীয় যে, হীৰা সম্প্ৰদায়ৰ ল'ৰা-ছোৱালীয়ে কুমাৰ সম্প্ৰদায়ৰ লগত বৈবাহিক সম্পৰ্ক স্থাপন নকৰে। ইয়াৰ কাৰণ হিচাপে হীৰাসকলে দৰ্শাই যে কুমাৰসকলে মাটিৰ পাত্ৰবোৰ চকাত তৈয়াৰ কৰে আৰু পাত্ৰটো সম্পূৰ্ণ হ'লে পাত্ৰটোৰ তলিত ছুৰীৰে কাটি চকাৰ পৰা নমাই মাটিত থয়, ইয়াক 'নাড়ী কটা' বুলি কোৱা হয়। হীৰাসকলে ইয়াক শিশুৰ নাড়ী কটা কাৰ্যৰ সমতুল্য কৰি চুৰা বুলি গণ্য কৰে। বৰ্তমান অৱশ্যে বৈবাহিক সম্বন্ধৰ ক্ষেত্ৰত এনে বাধ্য-বাধকতা প্ৰায় কমি আহিছে আৰু আজিকালি অৱশ্যে হীৰাসকলেও অৰ্থনৈতিক দিশটোৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি মৃৎ শিল্পৰ প্ৰস্তুত কাৰ্যত চকাৰ ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ ধৰিছে। হীৰা সম্প্ৰদায়ৰ

বিবাহ সম্পূর্ণ বৈদিক পদ্ধতিৰে স্ব-জাতিৰ পুৰোহিতৰ পুৰোহিতালিত সম্পন্ন হয়।

হীৰা সমাজৰ বাবে সুকীয়া পুৰোহিত আছে, এই পুৰোহিতসকলে পূজা পাতল, মৃতকৰ সকাম আদি কাৰ্যত হীৰাসকলক সহযোগ কৰে। অৱশ্যে হীৰা পুৰোহিতৰ সংখ্যা নিচেই তাকৰ। হিন্দুসকলে পালন কৰা প্ৰায়বোৰ উৎসৱ, পূজা-পাৰ্বণ হীৰাসকলেও পালন কৰে। দেৱ-দেৱীৰ পূজা-অৰ্চনা কৰাটো হীৰাসকলৰ বৈশিষ্ট্য, কিন্তু বৰ্তমান সময়ত এক শ্ৰেণীৰ হীৰালোকে একশৰণ নামধৰ্মৰ পছাত বিশ্বাসী হৈ মূৰ্তি পূজা পালন নকৰে, লগতে এই লোকসকলে মৃতকৰ সংকাৰ কাৰ্যতো একশৰণ নামধৰ্মৰ নিয়ম অনুসৰিয়ে সম্পন্ন কৰে।

হীৰাসকলৰ আন এক সামাজিক অনুষ্ঠান হ'ল 'পুতুলী বিয়া'। এই উৎসৱ পহিলা ব'হাগৰ পৰা সাত তাৰিখলৈকে পালন কৰে। গাঁৱৰ আটাইতকৈ শ্ৰেষ্ঠ শিল্পীগৰাকীৰ দ্বাৰা হীৰা মাটিৰ দৰা কইনা তৈয়াৰ কৰাই গাঁৱৰ মানুহবোৰ দুটা দলত ভাগ হৈ এটা দল দৰাৰ পক্ষ আৰু আনটো দলে কইনাৰ পক্ষ লয়। মানুহৰ বিয়াৰ দৰেই 'পুতুলী বিয়া'ত দৰা পক্ষটোৱে কইনা পক্ষৰ কোনো এঘৰৰ চোতালত কইনাক পুৰোহিতৰ সহযোগত বিয়া কৰাই আনে, বিবাহৰ বাবে কইনাজনীক হীৰা ৰীতি-নীতিৰে মানৱ কইনাৰ দৰেই ন-সাজ পিন্ধাই, ৰভাৰ তলত বহোৱাই ৰাখে। গাঁওখনৰ আটাইতকৈ দুগৰাকী বয়সীয়া ব্যক্তিক দৰা-কইনাৰ মাক-বাপেক ৰূপে সজোৱা হয়। 'পুতুলী বিয়া'লৈ আন গাঁৱৰ মানুহকো নিমন্ত্ৰণ দি জলপাণেৰে আপ্যায়ণ কৰা হয়, অৱশ্যে বৰ্তমান সময়ত অৰ্থনৈতিক সমস্যাৰ বাবে এই উৎসৱৰ উলাহ পূৰ্বৰ দৰে নাই। যদিও ই এটা আমোদজনক অনুষ্ঠান।

১.০২ হীৰা মৃৎ শিল্পৰ তৈয়াৰৰ প্ৰক্ৰিয়া :

অসমত বসবাস কৰা হীৰা মৃৎ শিল্পীসকলে মৃৎশিল্পৰ উৎপাদন প্ৰক্ৰিয়াত পাঁচবিধ কেঁচামালৰ ব্যৱহাৰ কৰে। যেনে : হীৰামাটি আৰু আলতীয়া মাটি, খৰি বা শুকান গোবৰ,বালি, ধানৰ খেৰ অথবা নৰা, তুঁহ বা কাঠৰ গুৰি। হীৰা সম্প্ৰদায়ে ব্যৱহাৰ কৰা হীৰা মাটি অসমৰ কেইখনমান জিলাৰ নিৰ্দিষ্ট কেইখনমান ঠাইতহে উপলব্ধ। গতিকে কুমাৰ মাটিৰ তুলনাত হীৰা মাটিৰ ক্ৰয়মূল্য বেছি, শিল্পীসকলে হীৰা মাটিৰ উৎসবোৰৰ উপৰিভাগৰ পৰা দুই বা তিনি ফুট গভীৰতালৈ খান্দি এই মাটি সংগ্ৰহ কৰে আৰু এই মাটি শুকাবলৈ নিদি সাধাৰণ মাটিত গাঁত খান্দি পুতি থয়। ব্যৱহাৰৰ সময়ত গাঁতৰ পৰা উলিয়াই তিতি থকা অৱস্থাতে খুন্দি মণ্ড প্ৰস্তুত কৰি ব্যৱহাৰৰ উপযোগী কৰে কাৰণ হীৰা মাটি অতি আঠাযুক্ত। হীৰা মৃৎ শিল্পীসকলে মাটিৰ পাত্ৰবোৰ প্ৰস্তুত কৰোঁতে সাধাৰণতে চকাৰ ব্যৱহাৰ নকৰে, হাতদুখনৰ সহায়ত কেইপদমান সঁজুলিলৈ মৃৎ শিল্পৰ সৃষ্টি কৰে। এই সঁজুলিবোৰৰ ভিতৰত—শিলপাত, গাইন, দান শিল, হাত শিল, পিটনি মাৰি, পিহনি মাৰি,ফুলকটা মাৰি, কাপোৰৰ লেছী,বিঘনা মাৰি ইত্যাদি সঁজুলিবোৰ হাতেৰে পাত্ৰ গঢ়া পদ্ধতিত ব্যৱহাৰ কৰা হয়। অন্য মৃৎ শিল্পীসকলে সাধাৰণতে মাটিৰ পাত্ৰবোৰ এটা চকাৰ ওপৰতে নিৰ্মাণ কৰে, এনে পদ্ধতিত কম সময়তে অধিক উৎপাদন কৰিব পৰা যায়। হীৰা মৃৎ শিল্পীসকলৰ অতীতৰ পৰাই এটা বিশ্বাস আছিল যে এনে পদ্ধতিৰে পাত্ৰবোৰ তৈয়াৰ কৰোঁতে সম্পূৰ্ণ হোৱাৰ লগে লগে তাক অস্ত্ৰৰে কাটি চকাৰ পৰা পৃথক কৰা হয়, পূৰ্বতে উল্লেখ কৰাৰ দৰে ইয়াক নাড়ী কটা কাৰ্য আৰু চুৰা কাৰ্য বুলি তেওঁলোকে অভিহিত কৰে। অৱশ্যে বৰ্তমান সময়ত বিশ শতাংশ হীৰালোকেও ব্যৱসায়িক দৃষ্টিৰে চকা পদ্ধতিৰ ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ লৈছে।

১.০৩ হীৰা মৃৎশিল্পত উৎপাদিত সামগ্ৰী :

অসমৰ হীৰা মৃৎশিল্পীসকলে বন্ধা-বাঢ়া পাত্ৰৰ পৰা আৰম্ভ কৰি শিশুৰ খেলা-ধূলাৰ সামগ্ৰীলৈকে অতীজৰে পৰা নিৰ্মাণ কৰি আহিছে, সাম্প্ৰতিক সময়ত যদিও কিছুমান সামগ্ৰীৰ স্থান ধাতুৰ পাত্ৰই দখল কৰিছে। হীৰা মৃৎশিল্পীসকলে উৎপাদন কৰা সামগ্ৰীসমূহৰ চমু বিৱৰণ তলত দিয়া হ'ল :

- ক) থালি : পুৰণি দিনত ধান উখোৱা কামত ডাঙৰ থালি ব্যৱহাৰ হৈছিল, অৱশ্যে বৰ্তমান ইয়াৰ স্থান লোৰ ডাঙৰ কেৰাহীয়ে দখল কৰিছে।
- খ) শৰাই : মাটিৰ ডাঙৰ শৰাই মন্দিৰত আজিও ব্যৱহাৰ হৈ আহিছে।
- গ) চাকি : মন্দিৰ, পূজা পাৰ্বণৰ স্থলী আৰু বিয়া সবাহত মিঠা তেলৰ চাকি জ্বলোৱাটো হিন্দু সমাজৰ এক পৰম্পৰা। এই চাকিবোৰ কুমাৰ মাটি বা আঠালেতীয়া মাটিৰে হীৰা সকলে উৎপাদন কৰে।
- ঘ) দান শিল : ৫/৬ ইঞ্চি ব্যাসাৰ্দ্ধৰ ই এটা গোলাকাৰ শিল। ইয়াৰ উপৰিভাগ অতি নিমজ। এই শিলটো মাটিৰ এঠাইত ভালদৰে বহুৱাই লোৱা হয় যাতে সহজতে ই লৰচৰ নহয়। এই শিলৰ ওপৰত মাটিৰ মণ্ডবোৰ চেপেটা পিঠাৰ দৰে কৰি লৈ পিটনি মাৰিৰে পিটি পিটি মাটিৰ পাত্ৰৰ আকাৰ অনুসৰি পৰিবৰ্দ্ধন কৰিব পাৰি।
- ঙ) কুমাৰ চাৰু : পূজা পাৰ্বন আদিত পুৰোহিতে যি পাত্ৰত ঘিউ গলাই লৈ হোম খৰিত ঢালে সেই মলা সদৃশ পাত্ৰৰ নাম কুমাৰ চাৰু। হীৰা সকলৰ ধৰ্ম বিশ্বাস অনুসৰি এই কুমাৰ চাৰু হীৰামাটিৰে তৈয়াৰ কৰা অনুচিত। কাৰণ হীৰা মাটিত অসুৰৰ তেজ মিহলি হৈ থাকে বুলি লোক বিশ্বাস আছে। গতিকে ইয়াক কুমাৰ মাটিৰে গঢ়ে।
- চ) ঘট বা কুমাৰ টেকেলি : পূজা আদিৰ মণ্ডপত পুৰোহিতে টেকেলি সদৃশ যিটো পাত্ৰ সংস্থাপন কৰি তাক পানীৰে পূৰ্ণ কৰি ওপৰত আম পাত সংস্থাপন কৰে সেই পাত্ৰটোৰ নাম ঘট। মৃৎ শিল্পীসকলে দুই প্ৰকাৰৰ ঘট তৈয়াৰ কৰে। এবিধ ঘট টেকেলি এটাৰ দৰে উকা, আনবিধ হ'ল ফুলাম ঘট, এইবিধ ঘটৰ গাত ফুল আঁকি দেখাত সুন্দৰ কৰি তৈয়াৰ কৰে।
- ছ) কলহ : পানী জমা কৰি ৰাখিবলৈ সাধাৰণতে কলহ ব্যৱহাৰ কৰা হয়। মাটিৰ কলহত পানী জমা ৰাখিলে পানী ঠাণ্ডা হৈ থাকে।
- জ) লোটা : পুৰণি কালত মানুহে পানী ঢালিবৰ বাবে লোটা ব্যৱহাৰ কৰিছিল।
- ঝ) চিলিম : ধপাত,ভাঙ জাতীয় মাদক দ্ৰব্য সেৱনৰ বাবে চিলিম ব্যৱহাৰ হয়।

১.০৪ হীৰা মৃৎ শিল্পৰ নিৰ্মাণ কাৰ্যত মহিলাৰ ভূমিকা :

হীৰা মৃৎ শিল্পৰ কৰ্মক্ষেত্ৰত পুৰুষৰ লগতে মহিলাসকলেও সমানেই জড়িত অৰ্থাৎ পুৰুষ বা মহিলা বুলি কামৰ কোনো ভিন্নতা নাই। অৱশ্যেই কেঁচামাল সংগ্ৰহ কৰা, উৎপাদিত সামগ্ৰী বিক্ৰী কৰিবলৈ দূৰণিলৈ যোৱা ইত্যাদি কামবোৰ পুৰুষসকলে কৰাৰ পৰিবৰ্তে মহিলা মৃৎ শিল্পীসকলে ঘৰতে থাকি কেঁচা পাত্ৰ তৈয়াৰ কৰাৰ বাবে মাটিৰ মণ্ড প্ৰস্তুতিৰ কাম, মৃৎ পাত্ৰৰ উৎপাদনৰ কাম,

কেঁচা পাত্ৰবোৰ ব'দত শুকোৱা আৰু জুইত পোৰা আদি কামবোৰ মহিলা মৃৎশিল্পীসকলে সম্পন্ন কৰে। কেতিয়াবা পৰিস্থিতি সাপেক্ষে ওচৰ-পাজৰ ঠাইবোৰলৈ মহিলাসকলেও মৃৎ পাত্ৰ বিক্ৰী কৰিবলৈ যোৱা পৰিলক্ষিত হয়। নাগাৰা, ডবা, কটা, খাং আদি ডাঙৰ পাত্ৰবোৰ পাকৈত মহিলা মৃৎ শিল্পীসকলে তৈয়াৰ কৰে। হীৰা মহিলা মৃৎ শিল্পীসকলক 'হীৰেণী' বুলি জনা যায়।

২.০০ সামৰণি :

আৰ্থিক দিশত পিছপৰা হীৰা সম্প্ৰদায়টোৱে প্ৰজন্মৰ পাছত প্ৰজন্ম ধৰি মৃৎ শিল্পৰ কৰ্মৰ লগত জড়িত হৈ অসমৰ হস্তশিল্পৰ পথাৰখনলৈ বৰঙণি যোগাই আহিছে। কিংবদন্তী অনুসৰি এগৰাকী ব্ৰাহ্মণীৰ পৰা জন্ম হোৱা এই সম্প্ৰদায়টোৱে প্ৰায়বোৰ পূজা-পাতল হিন্দু প্ৰথাৰে পালন কৰে যদিও বৃত্তিগতভাবে মৃৎ শিল্পৰ লগত জড়িত হোৱাৰ বাবেই “১৯৩১ চনৰ লোকপিয়লৰ সময়ত Census Superintendant C.S.Mullan ICS মহোদয়ে এই সম্প্ৰদায়টোক 'ICS Hindu Exterior Castes' অৰ্থাৎ হিন্দুৰ বৰ্হিভূত জাতি বুলি অভিহিত কৰিছে (দাস ১৬)। শংকৰদেৱৰ লগতে বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ সন্তসকলেও ভক্তি ধৰ্মৰ মাধ্যমেৰে উচ্চ-নীচ, জাতি-ভেদ প্ৰথাৰ বিপক্ষে মানৱতাবাদী দৃষ্টি ভংগীৰে সকলো লোককে সামৰি অসমীয়া তথা ভাৰতীয় সংস্কৃতিৰ ভিতৰলৈ কৰিছিল। বছৰ বছৰ ধৰি নীচ শ্ৰেণীৰ বুলি বিবেচিত হৈ সামাজিক তথা ধৰ্মীয় ক্ষেত্ৰখনত ঘৃণাৰ পাত্ৰ হৈ অহা হীৰা সম্প্ৰদায়ৰ কিছু সংখ্যক লোকে এই জাতিভেদ প্ৰথাৰ পৰা পৰিত্ৰাণ বিচাৰি নৱ-বৈষ্ণৱ ধৰ্ম গ্ৰহণ কৰে। হীৰা মৃৎ শিল্পটোৰ অৱস্থা বৰ্তমান সংকটাপন্ন, মৃৎ শিল্পই এই শ্ৰেণীটোৰ প্ৰধান জীৱিকাৰ পথ। বেছিভাগ মৃৎ শিল্পীয়েই প্ৰাচীন পদ্ধতি আৰু আৰ্হিৰেই সামগ্ৰী উৎপাদন কৰাত লাভৰ পৰিবৰ্তে লোকচানৰ মাত্ৰা অত্যাধিক হোৱা পৰিলক্ষিত হৈছে। গ্ৰাহকৰ মনোগ্ৰাহী হোৱাকৈ, নতুন আৰ্হিৰে পাত্ৰবোৰ উৎপাদন কৰিব পাৰিলেহে এই মৃৎ শিল্পীসকলে ব্যৱসায়টোত উন্নতি লাভ কৰিব পাৰিব।

প্ৰসঙ্গ পুথি :

অসমীয়া

দাস, গুণেশ্বৰ। *অসমৰ হীৰা সম্প্ৰদায়*। গুৱাহাটীঃ জনজাতি আৰু অনুসূচিত জাতি গৱেষণা প্ৰতিষ্ঠান, ২০১১। মুদ্ৰিত।

বৰুৱা, বিৰিঞ্চি কুমাৰ। *অসমৰ লোক-সংস্কৃতি*। গুৱাহাটীঃ বীণা লাইব্ৰেৰী, ২০০৫। মুদ্ৰিত।

ইংৰাজী :

Bonopadhyay, B. *Hira Potters of Assam. Man in India*, 1961

Sharma, H.C. *The Study of Hira Community in and around in Barpeta District*. Mphil dissertation, Gauhati University : India 1990-91, Unpublished.

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 223-230

অৰুণ শৰ্মাৰ অনুপম সৃষ্টি চিত্ৰলেখা : এক আলোকপাত

তুলিকা হাজৰিকা

গৱেষক, অসমীয়া বিভাগ, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়

সংক্ষিপ্তসৰ

অৰুণ শৰ্মাৰ অভিনৱত্ব প্ৰদৰ্শিত হোৱা নাটকসমূহৰ ভিতৰত *চিত্ৰলেখা* হৈছে অন্যতম। ২০০৮ চনত ৰচিত আৰু আকাশবাণী গুৱাহাটী কেন্দ্ৰৰ পৰা ২০১৪ চনত ধাৰাবাহিকভাৱে সম্প্ৰচাৰিত *চিত্ৰলেখা* নাটকখন জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ *শোণিত কুঁৱৰী* নাটকৰ এক আধুনিকতম ৰূপ। আগৰৱালাৰ *শোণিত কুঁৱৰী* নাটকখনত এক নতুনত্ব প্ৰদান কৰাৰ উদ্দেশ্যেৰে নাট্যকাৰ শৰ্মাই উষাৰ প্ৰিয়সখী চিত্ৰলেখা ক নাটকখনৰ মুখ্য চৰিত্ৰ হিচাপে অংকন কৰি চৰিত্ৰটিক এক নব্যৰূপত দৰ্শক- পাঠকৰ আগত তুলি ধৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰিছে।

বহু সময়ত অৰুণ শৰ্মাৰ প্ৰায়বোৰ নাটকৰেই বিভিন্ন বিষয়ক আলোচনা হোৱা প্ৰত্যক্ষ কৰা যায় যদিও *চিত্ৰলেখা* নাটকখনৰ বিষয়ে বৰ্তমানলৈকে কোনোধৰণৰ আলোচনা হোৱা পৰিলক্ষিত নহয়। *চিত্ৰলেখা* নাটকখনকো অৰুণ শৰ্মাৰ অন্যতম শ্ৰেষ্ঠ নাটক বুলিব পাৰি। কিয়নো, শৰ্মাই এখন পৌৰাণিক নাটকক যেনেদৰে অতি সুন্দৰভাৱে আধুনিক ৰূপত সজাই- পৰাই তুলেলে সেয়া সঁচাকৈয়ে প্ৰশংসনীয়। এই গৱেষণামূলক প্ৰবন্ধটিত সীমিত পৰিসৰৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি *চিত্ৰলেখা* নাটকখনৰ সকলোবোৰ দিশৰ সম্পৰ্কে আলোচনা নকৰি বিশ্লেষণাত্মক আৰু বৰ্ণনাত্মক পদ্ধতিৰ সহায়ত কেৱল মাত্ৰ নাটকৰ কাহিনীভাগ আৰু চৰিত্ৰৰ বিষয়েহে এক সামগ্ৰিক আলোচনা আগবঢ়োৱা হৈছে।

সূচক শব্দ : নাটক, আধুনিক, চৰিত্ৰ, কাহিনী আদি।

প্ৰস্তাৱনা :

আধুনিক অসমীয়া নাট্য- সাহিত্য জগতখনত 'অৰুণ শৰ্মা' এক চিৰস্মৰণীয় নাম। প্ৰায় ৪৩ খন অনাতাঁৰ নাটক, পূৰ্ণাংগ মঞ্চ নাটক আৰু কেইবাখনো বাটৰ নাট ৰচনাৰে তেওঁ অসমীয়া নাট্য সাহিত্যত সুকীয়াকৈ এক আন্দোলনৰ সূচনা কৰিছিল। *উৰুখা পঁজা*, নাটকেৰে নাট্যকাৰ ৰূপে আত্মপ্ৰকাশ কৰা শৰ্মাই নাটকৰ কিছুমান নতুন শৈলী প্ৰয়োগেৰে ৰাষ্ট্ৰীয় প্ৰেক্ষাপটত নাট্য সমালোচকৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিবলৈ প্ৰায়েই আধুনিক নাটকৰ ক্ষেত্ৰখনত বিভিন্ন পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা কৰি আহিছিল। তেওঁ ৰচনা কৰা নাটকসমূহ হৈছে ত্ৰুমে— *উৰুখা পঁজা* (১৯৫২), *জিন্টি* (১৯৫৪), *শ্ৰী নিবাৰণ ভট্টাচাৰ্য* (১৯৬১), *পৰশুৰাম* (১৯৬২), *আহাৰ* (১৯৭১), *পুৰুষ* (১৯৬৪), *কুকুৰনেচীয়া মানুহ* (১৯৬৫), *চিঞৰ* (১৯৬২), *বুৰঞ্জীৰ পাঠ* (১৯৭৪), *পদ্মা- কুস্তি ইত্যাদি* (১৯৭৫), *পোষ্টাৰ* (১৯৮২), *স্বাৰৰ* (১৯৬৫), *নেপোলিয়ন আৰু ডেজিৰী* (১৯৮৫), *বাঘজাল* (১৯৮৪), *আগ্নিগড়* (১৯৯৬) অদিতিৰ *আত্মকথা* (২০০০) আদি। শৰ্মাৰ নাটকসমূহে দৰ্শক- শ্ৰোতা বা পাঠক সমাজক বাৰুকৈয়ে আকৃষ্ট কৰাৰ মূলতেই আছিল নাটকসমূহৰ বিষয়বস্তুৰ নতুনত্ব, চৰিত্ৰ চিত্ৰণ তথা উপস্থাপন ৰীতিত নতুনশৈলীৰ অভিনৱ প্ৰয়োগ।

তেওঁ ৰচনা কৰা নাটকসমূহৰ ভিতৰত *চিঞলেখা* নাটকখন হৈছে অন্যতম। মূলতঃ জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ *শোণিত কুঁৱৰী* নাটকখনক এক নতুনত্ব প্ৰদানৰ প্ৰয়াসেৰে নাটকখনত তেওঁ উষাৰ প্ৰিয় সখী *চিঞলেখা* ক নাটকৰ মুখ্য চৰিত্ৰ হিচাপে অংকন কৰি চৰিত্ৰটিক এক আধুনিক দৃষ্টিভংগীৰে দৰ্শক- পাঠকৰ আগত তুলি ধৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছে। তেওঁৰ দৃষ্টিত *চিঞলেখা* মানে আধুনিককালৰ *চিঞলেখা* (পাতনি, চিঞলেখা)। অৰুণ শৰ্মাই এই নাটকখন ৰচনা কৰিছিল ২০০৮ চনত আৰু বিশিষ্ট পৰিচালক অৰিনাশ শৰ্মাৰ দ্বাৰা নাটকখন মঞ্চস্থ হয় পোনপ্ৰথমবাৰৰ বাবে ২০০৯ চনত। পিছলৈ ২০১৪ চনত এই নাটকখন আকাশবাণী গুৱাহাটী কেন্দ্ৰৰ পৰা ধাৰাবাহিকভাৱে সম্প্ৰচাৰ হৈছিল। শৰ্মাই নতুনত্বৰ মাপকাঠিৰে সৃষ্টি কৰা *চিঞলেখা* ই প্ৰতিজন দৰ্শক- পাঠকৰে হৃদয় চুই যাবলৈ সক্ষম হৈছিল। ইয়াৰ অন্তৰালত চিহ্নিত হৈ আছিল নাটকখনৰ কাহিনী, চৰিত্ৰ চিত্ৰণ আৰু সংলাপৰ অভিনৱত্ব।

বিষয় অধ্যয়নৰ গুৰুত্ব :

আধুনিক অসমীয়া নাট্যজগতখনলৈ অৰুণ শৰ্মাৰ অৱদান অপৰিসীম। ইতিমধ্যে তেওঁৰ দ্বাৰা সৃষ্ট নাটকসমূহৰ বিভিন্ন আলোচনা হৈছে যদিও তেওঁৰ শেষৰ ফালৰ ৰচনা *চিঞলেখা* নাটকখনৰ কোনোধৰণৰ আলোচনা হোৱা বৰ্তমান সময়লৈকে প্ৰত্যক্ষ কৰা নাযায়। *চিঞলেখা* নাটকখন ৰচনা কৰিবলৈ লোৱাৰ সময়ত বিভিন্নজনৰ পৰা নেতিবাচক পৰামৰ্শৰ সন্মুখীন হৈছিল যদিও তেওঁৰ প্ৰবল আত্মবিশ্বাস, সাহস তথা কিবা এটা নতুনত্ব সৃষ্টিৰ হাবিয়াসৰ বাবেই এই নাটকখনে এক বিশেষ ৰূপ লাভ কৰিলে। য'ত *চিঞলেখা* চৰিত্ৰটো এক অনন্য ৰূপত উদ্ভাসিত হ'ল। *চিঞলেখা* নাটকখন অৰুণ শৰ্মাৰ এক সাৰ্থক সৃষ্টি হৈয়ো বৰ্তমান সময়লৈকে অনালোচিত হৈ থকাৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত এই গৱেষণামূলক প্ৰবন্ধটিত অৰুণ শৰ্মাৰ অনুপম সৃষ্টি 'চিঞলেখা' নাটকখনৰ বিষয়ে এক সামগ্ৰিক আলোচনা কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰা হৈছে।

অধ্যয়নৰ পদ্ধতি :

‘অৰুণ শৰ্মাৰ এক অনুপম সৃষ্টি *চিত্ৰলেখা* : এক আলোকপাত’ শীৰ্ষক গৱেষণাধৰ্মী প্ৰবন্ধটিত মূলতঃ বিশ্লেষণাত্মক আৰু বৰ্ণনাত্মক পদ্ধতিৰ লগতে তুলনামূলক পদ্ধতিও প্ৰয়োগ কৰা হৈছে। মূল উৎস হিচাপে ‘চিত্ৰলেখা’ নাটকখন সন্নিবিষ্ট থকা ‘অৰুণ শৰ্মাৰ নিৰ্বাচিত নাটক’ গ্ৰন্থখন লোৱা হৈছে আৰু গৌণ উৎস হিচাপে তেওঁৰ নাটক সম্পৰ্কে আলোচিত বিভিন্ন গ্ৰন্থৰ পৰা সমল সংগ্ৰহ কৰা হৈছে যদিও *চিত্ৰলেখা* নাটকখন সম্পৰ্কে কোনো আলোচনা বৰ্তমানলৈকে হোৱা নাই।

অধ্যয়নৰ পৰিসৰ :

অৰুণ শৰ্মাৰ অনুপম সৃষ্টি *চিত্ৰলেখা* : এক আলোকপাত’ শীৰ্ষক আলোচনাটিত গৱেষণা প্ৰবন্ধটিৰ সীমিত পৰিসৰৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি নাটকখনৰ প্ৰতিটো দিশ আলোচনা নকৰি নাটকখনৰ কাহিনীভাগ, চৰিত্ৰ চিত্ৰণ এই দুয়োটি দিশৰ সম্পৰ্কেহে এক সামগ্ৰিক আলোচনা আগবঢ়োৱা হ’ব।

বিষয়বস্তুৰ বিশ্লেষণ :

চিত্ৰলেখা নাটকখন অৰুণ শৰ্মাৰ এক সাৰ্থক সৃষ্টি। জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ জন্ম শতবাৰ্ষিকী বছৰত *শোণিত কুঁৱৰী* নাটকখন নতুনকৈ লিখাৰ মন মেলিছিল অৰুণ শৰ্মাই। য’ত তেওঁ *চিত্ৰলেখা*ক অনিৰুদ্ধৰ প্ৰথম প্ৰেমিকা হিচাপে অংকন কৰিব বিচাৰিছিল। *শোণিত কুঁৱৰী* নাটকখনৰ সকলোবোৰ একেই ৰাখি কেৱল মাত্ৰ তেওঁ *চিত্ৰলেখা*ক এক ট্ৰেজিক চৰিত্ৰৰূপে অংকিত কৰিবলৈ পৰিকল্পনা কৰিছিল। সেয়েহে তেওঁ কুমাৰ হৰণখন বিচাৰি এদিন কেশৱ মহন্তৰ ঘৰ গৈ ওলোৱাৰ কথা নাটকখনৰ পাতনিত লিখিছে এনেদৰে “ ..... কুমাৰহৰণখন তেওঁৰ তাত আছে নেকি খবৰ ল’বলৈ। লগতে মোৰ উদ্দেশ্যৰ কথা ক’লোঁ। কেশৱ দাদাই মোক চুইছে নিকিলালে। ক’লে— জ্যোতিপ্ৰসাদৰ লেখাত হাত লগাবলৈ আহিছ? তাতে এই সময়ত? তোৰ হাড় বিচাৰি নাপাবি পিটনৰ কোৱত। এইবোৰ উদ্ভট চিন্তাৰ কথা মোকেইহে যি ক’লি আৰু কাৰো আগত নুলিয়াবি”(পাতনি, *চিত্ৰলেখা*)।

এনে বাধা শুনা স্বত্বেও অৰুণ শৰ্মাই অদমনীয় মানসিক তাগিদাত আধুনিক দৃষ্টিভংগীৰে *শোণিত কুঁৱৰী* নাটকৰ আধুনিকীকৰণ কৰাৰ পৰা আঁতৰি আহিব পৰা নাছিল যাৰবাবে এসময়ত *শোণিত কুঁৱৰী* নাটকৰ কাহিনীভাগে এক অন্য ৰূপ পালে নাটক *চিত্ৰলেখা* হিচাপে।

নাটকৰ কাহিনীভাগ :

চিত্ৰলেখা নাটকখনত তিনিটা প্ৰজন্মৰ কাহিনী সন্নিবিষ্ট হৈছে। প্ৰথম প্ৰজন্ম হিচাপে *প্ৰিয়দৰ্শিনী* আৰু তেওঁৰ বিবাহিত প্ৰেমিক *বনজিৎ*, দ্বিতীয় প্ৰজন্ম হিচাপে *প্ৰিয়দৰ্শিনী* আৰু *বনজিৎ*ৰ অবৈধ সন্তান *চিত্ৰলেখা* আৰু *অনিৰুদ্ধ*, তৃতীয় প্ৰজন্ম হিচাপে *চিত্ৰলেখা*ৰ তোলনীয়া জীয়েক *অনুৰাধা* আৰু *অনুৰাধা*ৰ প্ৰেমিক *অৰ্পণ*। এই তিনি প্ৰজন্মৰ কাহিনী মূলতঃ *চিত্ৰলেখা* ৰ সৈতে সংপৃক্ত। এই নাটকখনৰ কাহিনীভাগ যথেষ্ট দীঘলীয়া হোৱা সত্বেও আমনিদায়ক হৈ পৰা নাই অৰুণ শৰ্মাই প্ৰয়োগ কৰা কিছুমান অভিনয় শৈলীৰ বাবে।

চিত্ৰলেখা নাটকখনৰ বেছিভাগ কাহিনী নাট্যকাৰে স্কেচবেক অৰ্থাৎ অতীতবীক্ষণ পদ্ধতিৰ সহায়ত দৰ্শকৰ আগত দাঙি ধৰিছে। এই নাটকখনৰ এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ দিশ হৈছে, এটা কাহিনীৰ

বুকুতেই আন এটা কাহিনীৰ আৰম্ভণি। নাটকখনৰ কাহিনীভাগ আৰম্ভ হৈছে এটি নৃত্যানুষ্ঠানৰ পৰা। য'ত *অৰ্ণৱ* নামৰ যুৱক এজনে লাহে লাহে *অনুৰাধা* নামৰ এগৰাকী নৃত্যপটীয়সীৰ প্ৰতি আকৰ্ষণ অনুভৱ কৰিছে। এই আকৰ্ষণে পিছলৈ প্ৰেমৰ ৰূপ লৈছে। দুয়োৰে মাজত সৃষ্টি হোৱা এই প্ৰেমৰ সম্পৰ্ক অনুৰাধাৰ গুৰুমা চিত্ৰলেখা প্ৰিয়দৰ্শিনীৰ চকুত ধৰা দিছে। সেয়েহে অনুষ্ঠান সামৰি নিজৰ ঠাইলৈ উভতি যোৱাৰ আগদিনাই চিত্ৰলেখা প্ৰিয়দৰ্শিনীয়ে *অৰ্ণৱ*ৰ মুখেৰেই তেওঁলোকৰ মাজত থকা সম্পৰ্কৰ কথা জানিব বিচাৰিছে। যি মুহূৰ্তত অৰ্ণৱে অনুৰাধাক বিয়া কৰোৱাৰ প্ৰস্তাৱ গুৰুমাৰ আগত দাঙি ধৰিছে তেতিয়া গুৰুমাই তেওঁৰ আধা লিখা এখন ডায়েৰী *অৰ্ণৱ*ৰ হাতত তুলি দিছে। চিত্ৰলেখা অৰ্থাৎ গুৰুমাৰ দৃষ্টিত *অনুৰাধা* বিয়া কৰোৱাৰ আগতে গুৰুমা আৰু *অনুৰাধা*ৰ সম্পৰ্কটোৰ কথা *অৰ্ণৱ*ে জনাটো অতি প্ৰয়োজন। নাট্যকাৰে *চিত্ৰলেখা*ই অৰ্ণৱৰ হাতত গুজি দিয়া ডায়েৰীখনৰ যোগেদিয়েই *চিত্ৰলেখা*ৰ জীৱনৰ কাহিনী দৰ্শকৰ আগত দাঙি ধৰিছে অতীতবীক্ষণ পদ্ধতিৰ সহায়ত।

চিত্ৰলেখা যাৰ নাম নাটকৰ মাজভাগলৈ *চিত্ৰলেখা প্ৰিয়দৰ্শিনী* হৈছে। নৃত্য, গীত, ছবি আঁকি ভালপোৱা চিত্ৰা জনপ্ৰিয় অভিনেত্ৰী প্ৰিয়দৰ্শিনী আৰু প্ৰতিষ্ঠিত ব্যৱসায়ী *বনজিত*ৰ অবৈধ প্ৰেমৰ চিন। পিতৃ পৰিচয় জানিও চিত্ৰাই কেতিয়াও নিজ পিতৃক 'দেউতা' বুলি সম্বোধন কৰাৰ অধিকাৰ নাপালে। সেইজন ব্যক্তিৰ পৰা তাই দেউতা বুলি মতাৰ পৰিৱৰ্তে 'আংকল' বুলিহে মতাৰ অধিকাৰ লাভ কৰিলে। তাইৰ বাবে নিজৰ পিতৃজন আছিল তাইৰ অতি প্ৰিয়বান্ধৱী *উষা*ৰ 'দেউতাক'। সময় বাগৰাৰ লগে লগে উষা আৰু চিত্ৰা একেলগে ডাঙৰ হৈ এসময়ত তেওঁলোক উচ্চ শিক্ষাৰ বাবে বেলেগ হ'বলগীয়াত পৰিছিল। নৃত্য-গীত, ছবিত ৰাপ থকা চিত্ৰাই উচ্চ শিক্ষাৰ বাবে গ'ল মাদ্ৰাছৰ থ্যাগৰাজ Institute of Music and Performing Art লৈ। তাতে তেওঁ *অনিৰুদ্ধ* নামৰ যুৱকজনক লগ পায়। যাৰ সৈতে তাইৰ প্ৰেমৰ সম্পৰ্ক গঢ় লৈ উঠিছিল। কিন্তু এই প্ৰেমে বিবাহৰ ৰূপ নাপালে। *চিত্ৰা* ই নিজেই *অনিৰুদ্ধ*ৰ বিবাহৰ প্ৰস্তাৱ এদিন প্ৰত্যাখ্যান কৰি এদিন ঘৰলৈ ঘূৰি আহিল। ঘৰলৈ ঘূৰি অহাৰ পিছত চিত্ৰলেখালৈ যেন আন এক অধ্যায়হে অপেক্ষা কৰি আছিল। *উষাই* এদিন *চিত্ৰলেখাক* জনালে তাইক চাবলৈ এজন software engineer আহিব। যাৰ নাম *অনিৰুদ্ধ চলিহা* আৰু *উষাই* ল'ৰাজনক লগ ধৰিবলৈ *চিত্ৰলেখা*ৰ ঘৰলৈকে মাতি পঠাইছে। *উষাক* বিয়া কৰাবলৈ ওলোৱা ল'ৰাজন চিত্ৰলেখাৰ প্ৰেমিক *অনিৰুদ্ধ*ৰ বাদে আন কোনো নহয়। নাটকখনৰ কাহিনীত দেখা গৈছে এসময়ত *অনিৰুদ্ধ* আৰু *উষা*ৰ বিবাহ হৈ গৈছে। নাটকখনৰ *উষা*, *চিত্ৰলেখা* আৰু *অনিৰুদ্ধ* কাহিনীভাগৰ সৈতে *শোণিতকুঁৱৰী* অথবা *কুমাৰ হৰণ* সৈতে যথেষ্ট সামঞ্জস্য আছে। নাটকখনত নাট্যকাৰ শৰ্মাই *চিত্ৰলেখাক* *অনিৰুদ্ধ*ৰ প্ৰথম প্ৰেমিকা হিচাপে অংকন কৰিছে *শোণিতকুঁৱৰী*ৰ *উষা* *অনিৰুদ্ধ*ৰ প্ৰেম কাহিনীক এটা নতুন গতিমাত্ৰা প্ৰদান কৰিব বিচাৰিছে। সেয়াই নহয়, নাটকখনৰ চৰিত্ৰ তিনিটাৰ নামাকৰণৰ ক্ষেত্ৰত নাট্যকাৰ শৰ্মাই কোনো সালসলনি নকৰি *শোণিত কুঁৱৰী* নাটকৰ মূল তিনিটা চৰিত্ৰৰ নামৰেই নামাকৰণ কৰা দেখা গৈছে।

নাট্যকাৰে অৰ্ণৱ আৰু অনুৰাধাৰ প্ৰেম কাহিনী গৌণ হিচাপেহে অংকন কৰিছে। এই কাহিনীটোৰ আলমতেই নাট্যকাৰে নাটকখনৰ মূল কাহিনী চিত্ৰলেখা, উষা আৰু অনিৰুদ্ধৰ কাহিনীটো অৱতাৰণা কৰিছে। যেতিয়া অৰ্ণৱে চিত্ৰলেখাৰ আধালেখা ডায়েৰী পঢ়ি পুনৰ চিত্ৰলেখাক লগ

ধৰিবলৈ গৈছে। তেতিয়া চিত্ৰলেখা ৰ মুখেৰে গম পাইছে যে, অৰ্ণৱে বিয়া কৰাবলৈ ওলোৱা অনুৰাধা আচলতে এগৰাকী বৈশ্যৰ ছোৱালী। যাক গুৰুমা চিত্ৰলেখাই তুলি টালি ডাঙৰ কৰিছে। এই কথা জানি অৰ্ণৱ নিমাত নিস্তৰ্দ্ধ হৈ পৰিছে আৰু সি অনুৰাধাক বিয়া কৰোৱা বা নকৰোৱাৰ এটা প্ৰশ্ন দৰ্শকলৈ এৰি দি নাট্যকাৰে চিত্ৰলেখাৰ এটি নৃত্যৰে নাটকখনৰ এক ট্ৰেজিক যৱনিকা পেলাইছে। যদিও নাটকখনৰ শেষত নাট্যকাৰে আকৌ কিছু কথা সংযোগ কৰি নাটকখনৰ পৰিসমাপ্তিৰ দায়িত্ব পৰিচালকৰ ওপৰত এৰি দিছে এনেদৰে—

নাটক স্বাভাৱিকভাৱে ইয়াতে শেষ হ'ব লাগে। কিন্তু কোনো পৰিচালকে যদি নাটকৰ এক যোগাত্মক সমাপ্তিৰ, poetic justice বাঞ্চা কৰে, তেন্তে তলত বৰ্ণিত দৃশ্যটো ওপৰৰ দৃশ্যটোৰ পিছত সংযোগ কৰিব পাৰে। (অৰুণ শৰ্মাৰ নিৰ্বাচিত নাটক ৭৮৯)

ইয়াৰ পিছত নাটকখনৰ কাহিনীভাগ আকৌ আগবাঢ়িছে এক যোগাত্মক পৰিসমাপ্তিৰ ফালে। য'ত অৰ্ণৱে অনুৰাধাক বিয়া কৰোৱাৰ সিদ্ধান্ত লৈ পেলাইছে। এনেদৰে নাটকখনৰ এক সুখময় পৰিসমাপ্তি ঘটিছে। *শোণিত কুঁৱৰী* নাটকখনত জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাই কৃষ্ণৰ মহত্ব প্ৰতিপন্ন কৰিবলৈ কৰা চেষ্টাৰ বিপৰীতে নাট্যকাৰ অৰুণ শৰ্মাই *চিত্ৰলেখা* নাটকখনত এগৰাকী নাৰীৰ ত্যাগ আৰু মহত্বৰ দিশটোহে ফুটাই তুলিবলৈ চেষ্টা কৰা পৰিলক্ষিত হয়।

চিত্ৰলেখা নাটকৰ চৰিত্ৰ চিত্ৰণ :

চৰিত্ৰ হৈছে নাটক এখনৰ অন্যতম প্ৰধান উপাদান। চৰিত্ৰসমূহৰ সৃষ্টিৰ সফলতাৰ ওপৰতেই নাটক এখনৰ সফলতা বহু পৰিমাণে নিৰ্ভৰ কৰে। কাহিনীৰ চমৎকাৰিত্বই দৰ্শক- পাঠকৰ মন অভিভূত কৰি তোলে, সংলাপৰ চটুৰতাই নাটক আকৰ্ষণীয় কৰি তোলে। কিন্তু নাটকৰ অমৰত্ব নিৰ্ভৰ কৰে, চৰিত্ৰ সৃষ্টিৰ দক্ষতাৰ ওপৰত। পৃথিৱীৰ সাহিত্যত সেইবাবে নাটকেই সৰ্বকালৰ শ্ৰেষ্ঠ নাটক বুলি স্বীকৃত হৈছে যিবোৰত বিধৃত হৈছে কোনো নহয় কোনো স্মৰণীয় চৰিত্ৰ.....” (বৰা, মহেন্দ্ৰ ৮৪)

চিত্ৰলেখা নাটকখনত মুঠ ১৪ টা চৰিত্ৰই কম- বেছি পৰিমাণে ভূমুকি মাৰিছে। ইয়াৰ উপৰিও *চিত্ৰলেখা* আৰু *উষা* ৰ বাল্যকালটোও নাট্যকাৰে নাটকখনত অংকন কৰিছে। এই নাটকখনৰ বেছিসংখ্যক চৰিত্ৰই নাৰী চৰিত্ৰ। *চিত্ৰলেখা* নাটকখনৰ মুখ্য চৰিত্ৰকেইটা হৈছে — চিত্ৰলেখা, প্ৰিয়দৰ্শিনী, অনুৰাধা, উষা, অনিৰুদ্ধ, বনজিৎ আৰু অৰ্ণৱ। তাৰোপৰি নাটকখনৰ কেইটামান অন্যান্য চৰিত্ৰ হৈছে— চাৰিগৰাকী কনিষ্ঠ নৃত্যাংগনা, চকিদাৰ, মিনাক্ষী, মধুমিতা আদি। এই চৰিত্ৰকেইটাক নাটকখনৰ একেবাৰে নিষ্ক্ৰিয় চৰিত্ৰ বুলিব পাৰি। সেইবাবে এই চৰিত্ৰকেইটাৰ বিষয়ে আলোচনা নকৰি মুখ্য চৰিত্ৰ কেইটাৰ সম্পৰ্কেহে এই পত্ৰখনত আলোচনা আগবঢ়োৱা হৈছে।

প্ৰিয়দৰ্শিনী :

চিত্ৰলেখা নাটকখনৰ এটি গুৰুত্বপূৰ্ণ চৰিত্ৰ হৈছে প্ৰিয়দৰ্শিনী। যাৰ প্ৰকৃত নাম প্ৰিয়লতা। কিন্তু অভিনয় জগতত খোজ পেলোৱাৰ লগে লগে তেওঁক কোনো পৰিচালকে প্ৰিয়দৰ্শিনী নামটি দিয়ে। যিটো নামেৰে তেওঁ চলচ্চিত্ৰ জগতত প্ৰখ্যাত অভিনেত্ৰী হিচাপে সকলোৰে আগত পৰিচিত হৈ পৰিলে। নাটকখনত আমি প্ৰিয়দৰ্শিনীক অতি মৰমীয়াল স্নেহময় মাতৃৰ স্বৰূপটো দেখিবলৈ পাইছোঁ। তেওঁ হৈছে নাটকখনৰ নায়িকা *চিত্ৰলেখা* ৰ মাতৃ। নাট্যকাৰ শৰ্মাই প্ৰিয়দৰ্শিনীক বিবাহিত

পুৰুষ প্ৰতিষ্ঠিত ব্যৱসায়ী বনজিৎ বৰুৱাৰ এগৰাকী প্ৰেমিকা হিচাপে চিত্ৰিত কৰিছে। প্ৰিয়দৰ্শিনী ৰ বনজিতৰ প্ৰতি প্ৰেম আছিল নিঃস্বৰ্ণ। তেওঁলোক দুজনৰ অবৈধ প্ৰেমৰ সম্পৰ্কৰ ফলতেই চিত্ৰলেখাৰ জন্ম। বনজিতৰ ওপৰত কোনোদিনেই প্ৰিয়দৰ্শিনীয়ে অধিকাৰ সাব্যস্ত কৰিবলৈ বিচৰা নাছিল। তেওঁ নিঃস্বৰ্ণভাৱে প্ৰেম কৰি গোটাই জীৱনটো বনজিতৰ নামত উচৰ্গা কৰি দিছিল। প্ৰিয়দৰ্শিনী এনে এক সহনশীলা তথা স্নেহময় নাৰী আছিল যে, তাই উষা ক নিজৰ সতিনীৰ ছোৱালী বুলি জানিও উষা ক চিত্ৰলেখাৰ দৰে মাতৃত্বৰ স্নেহেৰে আৱৰি ৰাখিছিল। ইয়াৰ মাজেৰে প্ৰকাশ পাইছে চৰিত্ৰটিৰ মহানুভৱতা।

চিত্ৰলেখা :

নাটকখনৰ মূল নাৰী চৰিত্ৰটি হৈছে চিত্ৰলেখা। যাক লৈ সমগ্ৰ নাটকৰ কাহিনীভাগ আগবাঢ়িছে। সৰুৰে পৰা নৃত্য, গীত, ছবি আঁকি ভালপোৱা চিত্ৰলেখাই নামৰ পিছত মাকৰ নামটি সংযোগ কৰি চিত্ৰলেখা প্ৰিয়দৰ্শিনী হিচাপে আত্মপ্ৰকাশ কৰিছে আৰু নাটকখনৰ মাজভাগত তাই গুৰুমাৰ সন্মোদন লাভ কৰা পৰিলক্ষিত হয়। চিত্ৰলেখা হৈছে এক ত্যাগৰ প্ৰতীক। সমগ্ৰ জীৱনটো তাই ত্যাগ স্বীকাৰ কৰি আহিছে। প্ৰথমে তাই নিজৰ পিতৃৰ পৰিচয় জানিও পিতৃৰ সুখৰ সংসাৰখনৰ বাবে অথবা প্ৰচলিত সমাজখনৰ বাবে নিজৰ পিতৃক ত্যাগ কৰিবলগীয়াত পৰিছে। নাটকখনৰ মাজভাগত দেখা গৈছে যে, এটা সময়ত নিজৰ প্ৰেমিক অনিৰুদ্ধক ত্যাগ কৰিছে তাই অতি প্ৰিয় বান্ধৱী উষাৰ বাবে। নাট্যকাৰ শৰ্মাই চিত্ৰলেখা চৰিত্ৰটিক জীৱনৰ প্ৰতিটো খোজতে বিভিন্ন সমস্যাত জৰ্জৰিত হৈ ত্যাগ স্বীকাৰ কৰি অহা এগৰাকী সাহসী, ধৈৰ্যশীলা নাৰী হিচাপে অংকন কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰিছে।

অৰুণ শৰ্মাই চিত্ৰলেখা নাটকখন ৰচনা কৰাৰ ক্ষেত্ৰত চিত্ৰলেখা ৰ মাহাত্ম্য প্ৰকাশ কৰাৰ উপৰিও চিত্ৰলেখাক বাণাসুৰৰ এগৰাকী নৃত্যপটীয়সী ৰক্ষিতাৰ জীয়াৰী কৰি, তেৱেঁইহে অনিৰুদ্ধৰ প্ৰথম প্ৰেমিকা আছিল বুলি ঘটনাক্ৰম সৃষ্টি কৰাৰ পৰিকল্পনা কৰিছিল” (পাতনি, চিত্ৰলেখা)। য’ত তেওঁ যথেষ্ট পৰিমাণে সফল হৈছিল। কেৱল মাত্ৰ বাণাসুৰৰ ঠাইত তেওঁ চিত্ৰলেখাক বনজিতৰ কন্যা আৰু ৰক্ষিতা হিচাপে প্ৰিয়দৰ্শিনীৰ চৰিত্ৰটি অংকন কৰিছে। নাটকখনত নাট্যকাৰে চিত্ৰলেখাক গুৰুমা ৰূপেও চিত্ৰিত কৰিছে। যিয়ে কোনো ৰেডলাইট ঠাইত জন্ম পোৱা অথবা কোনো অনাথ ছোৱালীক নিজৰ ছোৱালীৰ দৰে তুলি টালি ডাঙৰ দীঘল কৰি উপযুক্ত শিক্ষাৰে শিক্ষিত কৰি তুলিছে।

উষা :

চিত্ৰলেখা নাটকৰ অন্যতম গুৰুত্বপূৰ্ণ চৰিত্ৰ হৈছে উষা। এই চৰিত্ৰটিৰ বাল্যকাল আৰু যৌৱনকাল দুয়োটা কালেই নাট্যকাৰে অংকন কৰিছে। সৰুৰে পৰা অতি মৰমত ডাঙৰ দীঘল হোৱা উষাই দিনটোৰ বেছিভাগ সময় প্ৰিয়দৰ্শিনী আৰু চিত্ৰলেখাৰ সৈতে কটাই বেছি ভাল পায়। তাই এগৰাকী শিক্ষিত যুৱতী। কাহিনী অনুসৰি, কলেজীয়া শিক্ষা শেষ কৰি উষাই দিল্লীত fashion designing ৰ course এটা কৰিবলৈ গুচি গৈছে। তাৰ পিছত নাট্যকাৰে চৰিত্ৰটিৰ পুনৰ আগমন ঘটাইছে চিত্ৰলেখা মাদ্ৰাজৰ পৰা ঘূৰি অহাৰ পিছত। এদিন উষাই তাইৰ অন্তৰংগ বান্ধৱী চিত্ৰলেখাক জনাইছে যে, অনিৰুদ্ধ চলিহা নামৰ এজন যুৱকৰ সৈতে তাইৰ বিবাহৰ কথা চলি আছে আৰু তাই সেই যুৱকজনক লগ ধৰিবলৈ চিত্ৰলেখাৰ ঘৰলৈকে মাতি পঠাইছে। এটা সময়ত উষা আৰু

অনিৰুদ্ধৰ বিবাহ সম্পন্ন হৈছে। নাট্যকাৰ শৰ্মাই *শোণিত কুঁৱৰী* নাটকৰ দৰেই উষা- অনিৰুদ্ধৰ মিলন ঘটাইছে এই নাটকখনত।

অনুৰাধা :

এই নাটকখনৰ অন্যতম প্ৰধান চৰিত্ৰ হৈছে অনুৰাধা। গুৰুমা চিত্ৰলেখা প্ৰিয়দৰ্শিনীৰ তত্ত্বাৱধানত শিক্ষা গ্ৰহণ কৰা তাই এগৰাকী নৃত্যপটীয়সী। তাইৰ প্ৰকৃত পিতৃ- মাতৃৰ পৰিচয় জানিব পৰা নাযায় যদিও নাটকৰ এক অংশত নাট্যকাৰে চিত্ৰলেখা ৰ মুখেৰে দৰ্শকক জানিবলৈ দিছে যে, তাই এগৰাকী বৈশ্যৰ ছোৱালী। চিত্ৰলেখা ই তাই নিজৰ ছোৱালীৰ দৰে তুলি তালি ডাঙৰ- দীঘল কৰি উপযুক্ত শিক্ষাৰে শিক্ষিত কৰি তুলিছে। অনুৰাধাৰ এটি সুন্দৰ ভৱিষ্যতৰ ইংগিতো নাট্যকাৰে দৰ্শকক নাটকৰ শেষৰ ফালে দিছে তাইক বিয়া কৰাবলৈ আগবাঢ়ি অহা অৰ্ণৱ চৰিত্ৰটিৰ যোগেদি।

নাটকখনত পুৰুষ অথবা নাৰী দুয়োটা চৰিত্ৰই গুৰুত্বপূৰ্ণ। নাট্যকাৰে কাহিনীভাগক গতিমাত্ৰ প্ৰদান কৰিবলৈ পুৰুষ চৰিত্ৰৰো সহায় ল'ব লগা হয়। শৰ্মাও ইয়াৰ ব্যতিক্ৰম নহয়। তেওঁ *চিত্ৰলেখা* নাটকতো কেইটিমান পুৰুষ চৰিত্ৰৰ সহায় লোৱা দেখা গৈছে। সেই পুৰুষ চৰিত্ৰকেইটা হৈছে অৰ্ণৱ, অনিৰুদ্ধ আৰু বনজিৎ বৰুৱা।

অৰ্ণৱ :

চিত্ৰলেখা নাটকখনৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ প্ৰধান পুৰুষ চৰিত্ৰটিয়েই হৈছে অৰ্ণৱ। এটি নৃত্যানুষ্ঠানত অনুৰাধাৰ সৈতে চিনাকি হৈ লাহে লাহে সেই চিনাকিয়ে অৰ্ণৱৰ মনত প্ৰেমৰ ৰূপ ল'লে। উচ্চ শিক্ষাৰে শিক্ষিত অৰ্ণৱে অনুৰাধাক বিয়া কৰাব বিচৰা প্ৰস্তাৱটি গুৰুমা চিত্ৰলেখাৰ আগত ব্যক্ত কৰিছে। আনকি, অৰ্ণৱ চৰিত্ৰটিক নাট্যকাৰে ইমান সুন্দৰভাৱে অংকন কৰিছে যে, সি অনুৰাধাক এজনী বৈশ্যৰ ছোৱালী বুলি জানি অলপ সময় থমকি বৈছে যদিও অন্য ল'ৰাৰ দৰে তাইক বিয়া নকৰাও বুলি সি নিজৰ সিদ্ধান্তৰ পৰা পিছহুঁকি অহা নাই। বৰঞ্চ সি নিজৰ সিদ্ধান্তত অটল থাকি নিজকে সমাজৰ আওকলীয়া ৰীতি- নীতিৰ পৰা মুক্ত কৰি এক উচ্চভাৱাদৰ্শ যুৱক হিচাপে পৰিচয় দিছে।

বনজিৎ :

নাটকখনৰ এটি অন্যতম গুৰুত্বপূৰ্ণ পুৰুষ চৰিত্ৰ হ'ল প্ৰতিষ্ঠিত ব্যৱসায়ী বনজিৎ বৰুৱা। তেওঁ বিবাহিত হৈও প্ৰিয়দৰ্শিনীৰ সৈতে এক অবৈধ প্ৰেমৰ সম্পৰ্কত বান্ধ খাই আছে আৰু এই সম্পৰ্কৰ পৰিণতিৰ স্বৰূপে চিত্ৰলেখা জন্ম হৈছে। তেওঁৰ ফোপোলা আভিজাত্যত আঘাত হানিব অথবা সমাজৰ চকুত নিজৰ সাংসাৰিক জীৱন অতি সুখৰ বুলি পৰিচয় দিব খোজাৰ স্বার্থত তেওঁ কেতিয়াও প্ৰিয়দৰ্শিনীক কোনোধৰণৰ সামাজিক স্বীকৃতি দিবলৈ আগবাঢ়ি নাই। আনকি, নিজৰ বৈধ জীয়ৰী উষাৰ লগতে চিত্ৰলেখাৰো তেওঁ কিছুমান দায়িত্ব গ্ৰহণ কৰিছিল যদিও চিত্ৰলেখাৰ নামৰ পিছত তেওঁৰ 'বৰুৱা' উপাধিটো লিখিবলৈ দিবলৈও তেওঁৰ সেই সাহসকণ নাছিল। নাট্যকাৰে এই চৰিত্ৰটো এক প্ৰকাৰৰ কাপুৰুষ হিচাপে নাটকখনত চিত্ৰিত কৰিছে।

অনিৰুদ্ধ :

নাটকখনৰ কাহিনীক গতিমাত্রা প্ৰদান কৰা আন এটি পুৰুষ চৰিত্ৰ হৈছে অনিৰুদ্ধ। নাট্যকাৰ শৰ্মাই *শোণিত কুঁৱৰী* নাটকৰ আৰ্হিতে অনিৰুদ্ধ নামৰ চৰিত্ৰটি অংকন কৰিছে। শৰ্মাৰ নাটকখনৰ ৰচনাৰ যিহেতু মূল উদ্দেশ্যই আছিল চিত্ৰলেখা চৰিত্ৰটিক গুৰুত্ব প্ৰদান কৰা আৰু চিত্ৰলেখা ক অনিৰুদ্ধৰ প্ৰথম প্ৰেমিকা হিচাপে প্ৰতিপন্ন কৰা সেই গতিকৈ নাট্যকাৰে মাদ্ৰাজত চিত্ৰলেখাই অধ্যয়ন কৰি থকাৰ সময়তেই দুয়োজনৰ মিলন ঘটাইছে। তেওঁলোক দুয়োজনৰ মাজত এক গভীৰ প্ৰেমৰ সম্পৰ্কই গঢ় লৈ উঠিছিল যাৰ বাবে এই প্ৰেমৰ সম্পৰ্কক অনিৰুদ্ধই বিবাহৰ নাম দিব বিচাৰিছিল। কিন্তু চিত্ৰলেখাই এই সম্পৰ্কক বিবাহৰ নাম দিয়াত অমান্তি হোৱাত অনিৰুদ্ধ নিশ্চুপ হৈ ৰৈছে। অৰুণ শৰ্মাই অনিৰুদ্ধ চৰিত্ৰটিক এজন সাধাৰণ যুৱক হিচাপেই নাটকখনত চিত্ৰিত কৰি কাহিনীভাগ আগবাঢ়ি যোৱাত এটা সময়ত উষাৰ সৈতে অনিৰুদ্ধৰ বিবাহ হৈ যোৱাৰ কথা চিত্ৰলেখাৰ মুখত দিয়া সংলাপৰ যোগেদিয়ে দৰ্শকক অৱগত কৰিছে এনেদৰে—

“..... উষাৰ সৈতে অনিৰুদ্ধৰ বিয়াখন অতি উলহ- মালহেৰে
জাকজমকতাৰে হৈ গ’ল, with all glitters and hype! (ৰৈ) অনিৰুদ্ধৰ
বিয়াখন মোৰ লগত নহ’ল। (মধু আন্ধাৰ হয়)

(অৰুণ শৰ্মাৰ নিৰ্বাচিত নাটক ৭৮২)

সামৰণি :

‘অৰুণ শৰ্মাৰ অনুপম সৃষ্টি চিত্ৰলেখাঃ এক আলোকপাত’ শীৰ্ষক সামগ্ৰিক আলোচনাৰ পৰা এই কথা জ্ঞাত হয় যে, এখন পৌৰাণিক নাটকক আধুনিক ৰূপত অতি সুন্দৰভাৱে যেনেদৰে নাট্যকাৰ শৰ্মাই সজাই পৰাই তুলিলে সেয়া সঁচাকৈয়ে প্ৰশংসনীয়। *চিত্ৰলেখা* নাটকখনকো অৰুণ শৰ্মাৰ অন্যতম শ্ৰেষ্ঠ নাটক বুলিব পাৰি। নাটকৰ কাহিনীভাগ মূলতঃ যদিও পৌৰাণিক তাত নাট্যকাৰে আধুনিক ৰহণ সানি নাটকখনক এক অন্যন্তৰলৈ লৈ গ’ল। চৰিত্ৰ চিত্ৰণৰ ক্ষেত্ৰতো নাট্যকাৰে স্বকীয় প্ৰতিভাৰ স্বাক্ষৰ দাঙি ধৰিছে। পৰিশেষত ক’ব পাৰি যে, নাটকখনৰ কাহিনী, চৰিত্ৰ, সংলাপ আদি প্ৰতিটো দিশৰ পৰাই অৰুণ শৰ্মাৰ এইখন এখন সৰ্বাংগ সুন্দৰ নাটক। গৱেষণা পত্ৰৰ পৰিসৰৰ বাবে নাটকখনৰ সকলোবোৰ দিশ আলোচনা কৰিব পৰা নগ’ল যদিও পৰৱৰ্তী গৱেষকসকলে নাটকখনৰ বিভিন্ন দিশ সম্পৰ্কে আলোচনা আগবঢ়োৱাৰ যথেষ্ট থল আছে।

সহায়ক গ্ৰন্থপঞ্জী :

পৰাশৰ, অনুভৱ, মালাকাৰ থানেশ্বৰ। সম্পা। অৰুণ শৰ্মাৰ জীৱন আৰু সাহিত্য। গুৱাহাটীঃ গতি
অসম, ২০১৯ জুলাই। মুদ্ৰিত।
বৰা, মহেন্দ্ৰ। সাহিত্য উপক্ৰমণিকা। গুৱাহাটীঃ বনলতা, ২০০২ নৱেম্বৰ। মুদ্ৰিত।
হাজৰিকা, অনন্ত। প্ৰকাশক। অৰুণ শৰ্মাৰ নিৰ্বাচিত নাটক। গুৱাহাটীঃ বনলতা, ২০০৬ দ্বিতীয়
সংস্কৰণ। মুদ্ৰিত।

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 231-241

অসমীয়া লোকগীতত লোকশিল্পৰ স্বৰূপ : এক আলোচনা

উপাসনা চৌধুৰী

গৱেষক, (Correspondent Author) অসমীয়া বিভাগ, বড়োলেণ্ড বিশ্ববিদ্যালয়

Email : choudhuryupashana@gmail.com

ড° ডেইজী ৰাণী ডেকা

সহকাৰী অধ্যাপিকা, অসমীয়া বিভাগ, বড়োলেণ্ড বিশ্ববিদ্যালয়

Email : daisyneelabh27@gmail.com

সংক্ষিপ্ত সাৰ

ভাৰতৰ উত্তৰ-পূৰ্বাঞ্চলৰ অন্যতম ৰাজ্য অসমৰ লোক-সংস্কৃতি অতি চহকী। বিভিন্ন জাতি-জনগোষ্ঠীয় উপাদানেৰে অসমীয়া লোক-সংস্কৃতি সমৃদ্ধ। লোক-সংস্কৃতিৰ অন্যতম ভাগ হ'ল লোক-সাহিত্য। লোক-সাহিত্য হ'ল কৃষিজীৱী সমাজৰ মুখে মুখে প্ৰচলিত নৈব্যক্তিক সাহিত্য। অসমীয়া লোক সাহিত্যক লোকগীত, প্ৰবাদ-প্ৰবচন, সাধুকথা আদি ভাগত ভাগ কৰা হয়। লোকগীতবোৰ হ'ল চঁহা প্ৰাণৰ সৰল অভিব্যক্তি। লোকগীতবোৰ স্বভাৱ কবিৰ সুখ-দুখ, হাঁহি-কান্দোন, জীৱন-নিৰ্বাহ প্ৰণালীৰ অলিখিত বুৰঞ্জী সদৃশ। সৃষ্টিৰ আদিম স্তৰৰ পৰাই লোকসমাজৰ লোকসংস্কৃতিৰ স্বৰূপ প্ৰকাশ পোৱাৰ অন্যতম মাধ্যম হ'ল লোকগীত বা লোককবিতা সমূহ। অসমীয়া লোকগীতবোৰ বিভিন্ন প্ৰসংগ-অনুসংগত পৰিৱেশন কৰা হয়। বিয়াগীত, বিহুগীত, আইনাম, নাওখেলৰ গীত, নিচুকণি গীত আদিৰ মাজত জাতিটোৰ লোকসংস্কৃতিৰ বিভিন্ন উপাদান সংপৃক্ত হৈ আছে।

লোকসংস্কৃতিৰ অন্তৰ্গত ভৌতিক সংস্কৃতি বা বস্তুগত সংস্কৃতিৰ অন্যতম ভাগ হ'ল লোকশিল্প। অসমীয়া লোকশিল্পৰ ইতিহাস অতি বৈচিত্ৰ্যময়। লোকসমাজত অৰ্থনৈতিক আৰু সামাজিক প্ৰয়োজনৰ তাগিদাত কাঠ, বাঁহ, বেত, মাটি, ধাতু আদি পৰিৱেশৰ পৰা পোৱা উপাদানেৰে লোকশিল্পীয়ে নিৰ্মাণ কৰি লয় নানা লোকশিল্প। মৃৎ শিল্প, আ-অলংকাৰ শিল্প, বাঁহ-বেতৰ শিল্প আদি অসমীয়া লোকশিল্পৰ সুন্দৰ নিদৰ্শন। অসমীয়া লোকগীত বা কবিতাবোৰৰ মাজত স্থান লাভ কৰিছে নানাবিধ লোকশিল্পৰ প্ৰসংগই। লোকশিল্পৰ সাৰ্বজনীন বিশেষত্ব থাকিলেও ঠাই আৰু সংস্কৃতি ভেদে ইয়াৰ সুকীয়া সুকীয়া বৈশিষ্ট্যও পৰিলক্ষিত হয়। অসমীয়া লোকগীতবোৰৰ মাজত লোকশিল্পৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ প্ৰতিভাত হৈছে। কিয়নো লোকগীতবোৰ হ'ল লোক সমাজৰ জীৱন্ত দলিল সদৃশ। কোনো এখন ঠাইৰ লোকগীত অধ্যয়নৰ জৰিয়তে লোকসমাজত ব্যৱহৃত লোকশিল্পৰ ব্যৱহাৰ, গুৰুত্ব, লোকবিশ্বাস সম্পৰ্কেও জ্ঞান লাভ কৰা যায়। আমাৰ এই অধ্যয়নত অসমীয়া লোকগীতবোৰৰ মাজত লোকশিল্পৰ প্ৰসংগ কেনেদৰে প্ৰতিফলিত হৈছে তাক বিশ্লেষণ কৰা হ'ব।

সূচক শব্দ : লোকগীত, লোকশিল্প, বিয়াগীত, লোকসাহিত্য, মৃৎ শিল্প।

০.০ অৱতৰণিকা :

লোক সংস্কৃতিৰ অন্যতম ভাগ হ'ল লোক সাহিত্য। কৃষিজীৱী জনসাধাৰণৰ মাজত প্ৰচলিত মৌখিক সাহিত্যই হ'ল লোক সাহিত্য বা বাচিক কলা। 'জাতিৰ আদিম স্তৰৰ পৰা সভ্য স্তৰলৈকে আঁত নিছিকাকৈ চলি থকা জনশ্ৰুতিয়েই হ'ল লোক সাহিত্য। ই পদ্য আৰু গীত দুয়ো ৰূপতেই যুগ যুগ ধৰি সমাজৰ মুখে মুখে সৃষ্টি আৰু সংৰক্ষিত' (বৰুৱা ৯)। লোক সাহিত্যৰ মাজত লোক সমাজৰ জীৱন নিৰ্বাহ পদ্ধতিৰ চিত্ৰৰ প্ৰকাশ ঘটে। এখন লোক সমাজৰ অলিখিত বুৰঞ্জী হ'ল লোক সাহিত্যসমূহ। লোক সমাজ এখনৰ ধৰ্ম, বিশ্বাস, লোকাচাৰ, অভিজ্ঞতা সঞ্চয় কৰি থোৱা ভঁৰাল হ'ল লোক সাহিত্য। লোক সাহিত্যৰ ভিতৰত অতি সংবেদনশীল ভাগ হ'ল লোকগীত বা কবিতাসমূহ। লোক সমাজ এখনৰ প্ৰকৃত স্বৰূপৰ বিচাৰ কৰিব লাগিলে লোকগীতৰ মাজত তাৰ প্ৰতিচ্ছবি পোৱা যায়। লোক সমাজৰ জীৱন ধাৰাৰ লগত গভীৰভাৱে সংপৃক্ত হৈ থকা লোকশিল্প (Folk Crafts) বোৰেও লোকগীতত স্থান লাভ কৰে। লোক শিল্পবোৰে সমাজ এখনৰ সামাজিক আৰু অৰ্থনৈতিক প্ৰয়োজনত সৃষ্টি শিল্পসমূহকে সূচায়। এই শিল্পবোৰৰ লগত লোকসমাজ এখনৰ লোকাচাৰ, বিশ্বাস আদি জড়িত হৈ থাকে। লোক সমাজ এখনৰ স্বভাৱ শিল্পী এজনে প্ৰকৃতিৰ পৰা প্ৰাপ্ত উপাদানবোৰৰ সহায়ত লোকশিল্পবোৰ নিৰ্মাণ কৰে। যিহেতু লোকশিল্প আৰু লোকশিল্পী উভয়েই লোকসমাজৰ লগত জড়িত গতিকে স্বাভাৱিকতে লোকশিল্পৰ প্ৰসংগ লোকগীতবোৰৰ মাজত উত্থাপন হয়।

অসমীয়া লোক সাহিত্যৰ ভিতৰত প্ৰধানকৈ '১। লোকগীত, ২। ফকৰা যোজনা আৰু প্ৰবচন, ৩। সাধুকথা পৰে' (শৰ্মা ১১)। অসমীয়া লোক সমাজৰ বিভিন্ন দিশ লোকশিল্পৰ মাজত প্ৰতিভাত হৈছে। এই লোকগীতসমূহক প্ৰধানকৈ তিনিটা ভাগত ভগাব পাৰি - '১।

অনুষ্ঠানমূলক, যেনে- বিহুগীত, আইনাম, বিয়ানাম ইত্যাদি, ২। আখ্যানমূলক, যাক ইংৰাজীত বেলাড বোলা হয়, যেনে - মণিকোঁৱৰৰ গীত, শান্তি বাৰমাহীৰ গীত, বৰফুকনৰ গীত ইত্যাদি, ৩। বিবিধ বিষয়ক, যেনে - নিচুকণি গীত, গৰখীয়া গীত, নাও খেলোৱা গীত ইত্যাদি' (শৰ্মা ২১)। এইবিহু নাম, আইনাম, বিয়াগীত, নিচুকণি গীত আদিৰ মাজেৰে প্ৰকাশ লাভ কৰিছে নানাবিধ লোকশিল্পই। মৃৎ শিল্প, বয়ন শিল্প, আ-অলংকাৰ শিল্প আদি লোকগীতবোৰত স্বতঃস্ফূৰ্ত ৰূপত প্ৰকাশ লাভ কৰিছে। আমাৰ আলোচনা পত্ৰত লোকগীতবোৰৰ মাজত লোক শিল্পই কেনেদৰে প্ৰকাশ লাভ কৰিছে তাক বিশ্লেষণ কৰা হ'ব।

০.১ অধ্যয়নৰ লক্ষ্য আৰু গুৰুত্ব :

লোকগীতসমূহৰ মাজেৰে লোকসমাজৰ জীৱন নিৰ্বাহ প্ৰণালীৰ স্বৰূপ প্ৰকাশ পায়। লোকশিল্প সমূহে লোকগীতত বিশেষ স্থান লাভ কৰে। কোনো এখন সমাজৰ লোকশিল্পৰ স্বৰূপ জানিব বিচাৰিলে লোকগীতসমূহৰ অধ্যয়নৰ আৱশ্যক। আমাৰ অধ্যয়নৰ জৰিয়তে লোকগীত সমূহত গুৰুত্ব লাভ কৰা লোকশিল্পৰ প্ৰসংগ বিচাৰ কৰা হ'ব। ইয়াৰ জৰিয়তে অসমীয়া লোক সমাজৰ জীৱন ধাৰাৰ লগত সম্পৰ্কিত লোকশিল্পৰ পৰিচয় পোৱা যাব।

০.২ অধ্যয়নৰ পদ্ধতি :

আমাৰ অধ্যয়নত মূলত বৰ্ণনাত্মক পদ্ধতিৰ সহায় লোৱা হৈছে। বিষয়বস্তুৰ আলোচনাৰ সুবিধাৰ্থে স্থান ভেদে বিশ্লেষণাত্মক পদ্ধতিৰো সহায় লোৱা হ'ব।

০.৩ অধ্যয়নৰ পৰিসৰ :

অধ্যয়নৰ পৰিসৰ হিচাপে অসমীয়া লোকশিল্পৰ অন্তৰ্গত মৃৎ শিল্প, কাঠ, বাঁহ বেতৰ শিল্প, আ-অলংকাৰ শিল্প, বয়ন শিল্পক সামৰা হৈছে। লগতে লোকগীতবোৰৰ বিয়াগীত, বিহুগীত, জুনা, আইনাম, দেহবিচাৰৰ গীত আদিত লোকশিল্পৰ স্বৰূপ কেনেদৰে প্ৰকাশ পাইছে তাক বিচাৰ কৰা হৈছে।

০.৪ অধ্যয়নৰ সমল :

অধ্যয়নৰ মুখ্য সমল হিচাপে বিয়াগীত, বিহুগীত, আইনাম আদি লোকগীতবোৰক লোৱা হ'ব। লগতে বিভিন্ন প্ৰসংগ গ্ৰন্থপঞ্জী, প্ৰবন্ধ পাতিৰো সহায় লোৱা হ'ব।

১.০ লোকশিল্পৰ ধাৰণা :

লোকশিল্প (Folk Crafts) জীৱনৰ বাস্তৱ দিশৰ লগত জড়িত। ভৌতিক সংস্কৃতি বা বস্তুগত সংস্কৃতিৰ অন্তৰ্গত 'লোকশিল্পৰ উদ্দেশ্য বাস্তৱ দিশ অৰ্থাৎ সামাজিক আৰু অৰ্থনৈতিক দাবী পূৰণ কৰা' (শৰ্মা ২০)। লোকসমাজত জনসাধাৰণে জীৱনৰ প্ৰয়োজনৰ প্ৰতি দৃষ্টি নিক্ষেপ কৰি পৰম্পৰাগতভাবে তৈয়াৰ কৰি লয় লোকশিল্প বা হাতেৰে নিৰ্মিত শিল্পসমূহ। লোকশিল্প সমূহৰ উপাদান হ'ল পৰিৱেশৰ পৰা প্ৰাপ্ত সম্পদসমূহ - কাঠ, বাঁহ, মৰাপাট, মাটি, বেত আদি। এই উপাদানবোৰ লোকশিল্পীসমূহৰ হাতৰ পৰশত শিল্পবস্তুলৈ ৰূপান্তৰিত হয়। যাৰ থাকে দৈনন্দিন জীৱনত প্ৰয়োজনীয়তা। কনক চন্দ্ৰ চহৰীয়াই *অসমৰ সংস্কৃতি অধ্যয়ন* শীৰ্ষক গ্ৰন্থত উল্লেখ কৰা অনুসৰি 'লোক জীৱনত ব্যৱহাৰৰ উপযোগীকৈ যিবোৰ বস্তু পৰম্পৰাগতভাবে

প্রস্তুত কৰি লোৱা হয়, সেইবোৰেই লোকশিল্প। কোনোৱে ইয়াক হস্তশিল্পও (Handicrafts) বোলে' (চহৰীয়া ১৩৪)। *Oxford English Dictionary* ত উল্লেখ থকা অনুসৰি - 'The making of traditional objects, usually by hand or by traditional methods, objects so made.' (ইণ্টাৰনেট)।

লোকশিল্প জনজীৱনৰ এক অপৰিহাৰ্য অংগ। আদিম সভ্যতাৰ বিকাশৰ লগে লগে লোকশিল্পৰো বিকাশ হৈছিল। অসমত আহোম ৰাজত্বকালত লোকশিল্পই বিকাশ লাভ কৰে। তাৰ আগতে 'পুৰণি তাম্ৰশাসন সমূহতো সোণ আৰু সোণেৰে নিৰ্মিত সামগ্ৰীৰ উল্লেখ আছে' (শইকীয়া ২১৫)। বিদেশী পৰ্যটকৰ টোকাতে - অসমীয়া লোকশিল্পৰ পৰিচয় পোৱা যায় 'হৰ্ষচৰিত', 'কালিকা পুৰাণ' আদি গ্ৰন্থতো নানাবিধ হস্তশিল্পৰ উল্লেখ আছে। আহোম ৰাজত্ব কালত সোণাৰী, কুমাৰ, কঁহাৰ আদি নানা বৃত্তিজীৱী সম্প্ৰদায়বোৰে গুৰুত্ব লাভ কৰিছিল। অসমীয়া লোকশিল্পৰ ক্ষেত্ৰত জনজাতীয় উপাদানৰ লগতে দক্ষিণ-পূব এচিয়াৰ বিভিন্ন উপাদানৰো প্ৰভাৱ দেখা যায়। মৃৎ শিল্প, বস্ত্ৰশিল্প, আ-অলংকাৰ শিল্প, ধাতুৰে নিৰ্মিত শিল্পবোৰে অসমীয়া লোকশিল্পৰ ক্ষেত্ৰখনত চহকী কৰিছে।

২.০ লোকগীতত মৃৎশিল্প :

মাটি হ'ল শিল্প নিৰ্মাণৰ আটাইতকৈ সহজলভ্য উপাদান। জনজীৱনত পোন প্ৰথমে ব্যৱহৃত পাত্ৰ হ'ল মাটিৰ পাত্ৰ। অসমীয়া লোকসমাজত ঘৰুৱা কাৰ্যত ব্যৱহাৰৰ উপৰিও নানা মাংগলিক কাৰ্যত মাটিৰে নিৰ্মিত সামগ্ৰীৰ ব্যৱহাৰ হয়। হীৰা আৰু কুমাৰ এই দুটা সম্প্ৰদায়ৰ লোকে অসমত মৃৎপাত্ৰ সমূহ নিৰ্মাণ কৰে। চৰু, মলা, ঘট, কাটা, টেকেলি, বেইৰা, গছা, ধূপদানী, হাৰি আদি মৃৎপাত্ৰ দৈনন্দিন জীৱনত ব্যৱহৃত হয়।

অসমীয়া লোক সমাজত বিবাহ অনুষ্ঠানৰ উপলক্ষত পৰিৱেশন কৰা বিয়াগীত বা বিয়া নামবোৰত মৃৎ শিল্পৰ নানা প্ৰসংগই স্থান লাভ কৰিছে ---

(ক) কাষে ঘট লোৱা ৰাধা মাথে লোৱা মালা।

যমুনাক যাব লাগে নকৰিবা হেলা।। (শৰ্মা ১৮৪) (নামনি অসমত প্ৰচলিত)

(খ) কাঁচা আমাৰ ঠানি

কুমাৰৰ টেকেলি বংশী নদীৰ পানী এ (সংগৃহীত, কিৰণবালা দাস)

বিয়াগীতত উল্লেখ থকা ঘট হৈছে ধৰ্মীয় প্ৰকাৰ্যত ব্যৱহৃত পাত্ৰ। আয়তীসকলে কুমাৰে নিৰ্মাণ কৰা ঘট, টেকেলি ব্যৱহাৰ কৰি বিয়াৰ পানী তোলে। মালাঘট বা থাকুৰি পানীৰে পৰিপূৰ্ণ কৰি শুভ দিন বুলি বিশ্বাস কৰা হয়। বিয়াগীত সমূহৰ মাজত বহুতো মৃৎ পাত্ৰৰ উল্লেখ পোৱা যায়। মঙ্গল ঘট বা টেকেলিত কাঁচা আমাৰ ঠানি আৰু সেন্দূৰেৰে ফোঁট দিয়া নিয়ম অসমীয়া সমাজত প্ৰচলিত। আকৌ দৰা-কইনাক নখ কাটি দিবলৈ নাপিত (বেজ) আহোতে চৰুত দিয়া দান বৰঙণিৰ প্ৰসংগত 'নখ কমোৱা গীত'বোৰৰ মাজত এনেদৰে পোৱা যায় ---

বেজৰ মোনাখন সৰু।

চাউল ধৰে চৰু ধৰে আৰু ধৰে গৰু।। (শৰ্মা ৩১৪)

আইনাম সমূহতো মৃৎ শিল্পীৰ নানাবিধ পাত্ৰৰ উল্লেখ পোৱা যায় ---

চৰু ভৰা শুষ্কা গুৰা মনে বসে ল'ৰা।

আমি কাৰণী কৰোঁ দায়া কৰি যোৱা।। (শৰ্মা ৫৮)

(হাজো অঞ্চলৰ আইনাম)

পাউৰা উৎসৱৰ অনুযংগত পৰিৱেশন কৰা পাউৰা-সংস্থাপনৰ গীত পদবোৰতো মৃৎ
পাত্ৰৰ উল্লেখ পোৱা যায় এনেদৰে —

দেউৰ গুৰিতে অ কাঁচ পাতে।।

এটা কুমুৰা চৰু অ কাঁচ পাতে।।

এমুঠি মলুখা ধৰে

কাঁচ পাতে মাজতে নামাতে।। (শৰ্মা ৩৫৬)

পাউৰা সংস্থাপনৰ সময়ত মাটি চৰু, টেকেলি আদিৰ ব্যৱহাৰ দেখা যায়। মাটিৰ পাত্ৰ
ব্যৱহাৰ ধৰ্মীয় কাৰ্যৰ অপৰিহাৰ্য অংগ। চৰু, মলা, চাকি আদিৰ বহুল ব্যৱহাৰে অসমীয়া মৃৎ
শিল্পৰ লোকপ্ৰিয়তা আৰু সামাজিক গুৰুত্বৰ কথা সূচিত কৰে। ল'ৰা-ছোৱালী ওমলাবলৈ পৰিৱেশ
কৰা নিচুকণি গীততো লোকসমাজত ব্যৱহৃত মৃৎ পাত্ৰই স্থান লাভ কৰিছে এনেদৰে —

চাউল দিম চৰু দিম

বৰপীৰাখন পাৰি দিম। (সং : মনোমাই দাস)

লোকগীতবোৰৰ মাজত মৃৎ শিল্পৰ নানা প্ৰসংগ উত্থাপন হৈছে, এইবোৰৰ লগত নানা
লোকবিশ্বাসও জড়িত হৈ আছে। সৰু ল'ৰা-ছোৱালীয়ে ভয় বা চখ খালে ভৰা কলহৰ পানী
পান কৰিবলৈ দিয়া বিশ্বাসও অসমীয়া লোক সমাজত বিদ্যমান। ন-কইনাই চাউলেৰে পৰিপূৰ্ণ
ঘট ভৰিৰে ঠেলি গৃহ প্ৰৱেশ, তোলনি বিয়াৰ সময়ত চাকি গচকি ভগা আদি নানা বিশ্বাস লোক
সমাজত প্ৰচলিত।

৩.০০ লোকগীতত বয়ন শিল্প :

অন্ন, বস্ত্ৰ, বাসস্থান মানুহৰ মৌলিক প্ৰয়োজন। লোক সমাজত ব্যৱহৃত সাজ-পাৰে
লোক সমাজখনৰ পৰিচয় দাঙি ধৰে। পুৰণি অসমীয়া বয়নশিল্প ভাৰতবৰ্ষৰ ভিতৰতে অগ্ৰণী
আছিল (শৰ্মা ৩৬৫)। কামৰূপৰ ৰজা ভাস্কৰ বৰ্মনে হৰ্যবৰ্ধনলৈ পঠোৱা উপহাৰৰ ভিতৰত
অলংকাৰ সহিতে ক্ষেীম বস্ত্ৰ বা পাট বস্ত্ৰ আছিল। ইয়াৰ পৰাই অসমীয়া লোকসমাজৰ বয়নশিল্পৰ
প্ৰতি থকা আগ্ৰহৰ উমান পাব পাৰি। আহোম ৰাজত্বকালত অসমীয়া ৰমণীয়ে যুদ্ধলৈ যাবলৈ
ওলোৱা বীৰসকলক কবচ কাপোৰ একে ৰাতিৰ ভিতৰতে বৈ দিছিল। অসমীয়া লোকগীত
সমূহৰ মাজত বয়নশিল্পৰ স্বৰূপ সুন্দৰভাৱে প্ৰকাশ পাইছে। অসমীয়া শিল্পীয়ে পাট, মুগা, সূতা,
এড়ী আদি উপাদানেৰে প্ৰস্তুত কৰিছিল 'ছাঁতে শুকোৱা মুঠিতে লুকোৱা' মনোৰম বস্ত্ৰ।

মধ্যযুগৰ পৰাহে অসমীয়া বস্ত্ৰৰ বিশিষ্টতা উজ্জ্বল ৰূপত প্ৰকাশ পায়। 'বস্ত্ৰশিল্প আৰু
সাজ-পাৰ সম্পৰ্কীয় যিবোৰ উল্লিখন বা বিৱৰণ আমাৰ লোক সাহিত্য আৰু শিল্প সাহিত্যৰ
মাজত পোৱা গৈছে তেনে উল্লিখন আৰু বিৱৰণ বিলাকৰ মাজত পুৰণি বীজ নিহিত হৈ থাকিলেও
বাহিৰৰ ৰূপত মুখ্যতঃ মধ্যযুগ আৰু তাৰ পৰৱৰ্তী কালৰ সাঁচেই তাত বেছি তথাপি ইবিলাকৰ
মাজত নিহিত হৈ থকা প্ৰাচীনত্বই অসমীয়া বস্ত্ৰশিল্পৰ প্ৰাচীনত্বৰ ইংগিত বহন কৰি আহিছে।

আমাৰ বিহুনাৰ বিলাকত তেনে বীজৰ অনুসন্ধান কৰিব পাৰি' (শইকীয়া ২০৭)। ড° নগেন শইকীয়াই 'অসমীয়া মানুহৰ ইতিহাস' শীৰ্ষক গ্ৰন্থত অসমীয়া বিহুনাৰ মুগাৰ মৰু, মাকো, মৰুৰ কাঠৰ যঁতৰ, কেতেকী চৰায়ে সৰু সূতা কটাৰ প্ৰতীক চিত্ৰ, ঠেকেচি যঁতৰ ভঙাৰ উল্লেখ, বিহু কাপোৰৰ প্ৰসংগ, কাচুটি সুলকি পৰাৰ প্ৰসংগ, এড়িয়া আৰু কপাহী কাপোৰৰ প্ৰসংগ আদি অজস্ৰ প্ৰসংগ ঠাঁই খাই থকাৰ উল্লেখ কৰিছে (শইকীয়া ২০৭)। অসমীয়া বিহুগীতত বয়ন শিল্পৰ লগত জড়িত অজস্ৰ প্ৰসংগই স্থান লাভ কৰিছে। এইবোৰে অসমীয়া শিপিনীৰ কাৰ্যদক্ষতাৰ উমান দিয়ে।

(ক) দীঘলে দীঘলে কৰোঁ তাঁতে বাটি
লেখে বুঢ়ী আয়ে বিহা। (শৰ্মা ৪০)

(খ) তলে গৰকা ওপৰে নাচনী
তাঁত চাৰি বাটি ব। (শৰ্মা ৪০)

(গ) বাতিটোৰ ভিতৰত কাটে পাঁজি সূতা
পুৱালৈ তৰিলে তাঁত। (শৰ্মা ৪০)

(ঘ) ঢোলত চাপৰ মাৰি ঢুলীয়া ওলালে
বহি বৈ আছিলোঁ তাঁত,
টোপোলাৰ সেন্দূৰ টোপোলাতে থাকিল
খাবলৈ নহ'লে ভাত। (শৰ্মা ২৫১)

(ঙ) অতিকৈ চেনেহৰ মুগাৰে মৰু
তাতেকৈ চেনেহৰ মাকো;
তাতেকৈ চেনেহৰ ব'হাগৰ বিহুটি
নেপাতি কেনেকৈ থাকোঁ। (শৰ্মা ২৪৯)

হাঁহৰ খোৰাক জগোৱাৰ উদ্দেশ্যে ৰচিত কঁপাহৰ জুনা, তাঁতীৰ জুনা আদি লোকগীতবোৰত তাঁতশালখনৰ লোকসমাজ জীৱনত গুৰুত্ব সম্পৰ্কে উমান পাব পাৰি। অসমীয়া লোকসমাজত তাঁত বৰ নজনা তিৰোতাক ব্যঙ্গ কৰা হয়। অকাজী, এলেহুৱা, তাঁত ববলৈ নজনা তিৰোতাৰ হাস্যৰসাত্মক পৰিস্থিতিৰ বিৱৰণ কপাহৰ জুনাৰ বিষয়বস্তু।

(ক) সৰুজনী বুলিলে বৰজনী বাই।
পিজলী কপাহখিনি ক'ত ক'ত পায়।।

চাউল ছ-পুৰাৰে পিঠাগুৰি খুন্দি।
মৰুৰ হাটৰে কপাহ আনে কিনি।। (গগৈ ১১৭)

(খ) এসেৰা কাটিলে মাজনিশা ৰাতি।
তাৰে বান্ধিলে দঁতাল হাতী।।
এসেৰা কাটিলে সবাতোকৈ সৰু
তাৰে বান্ধিলে ভতৰা গৰু।। (গগৈ ১১৮)

এই জুনাটোৰ পৰৱৰ্তী অংশটোত শিপিনীয়ে নিম্নমানৰ কাপোৰ বোৱাৰ বাবে পৰ্বতীয়া নগা মিকিৰৰো ঢকা খাবলগীয়া হোৱাৰ কথা উল্লেখ আছে। তাঁতীৰ জুনাত ৰাখাৰ বাবে কৃষ্ণই ব'বলৈ দিয়া কাপোৰৰ উল্লেখ পোৱা যায় —

দীঘলে সাৰংগ পুতলে বৰ।

তাৰ আগে দিবা গুণা বিস্তৰ।।

শিৰত লিখিবা বসুদেৱ পিতা।

ওৰণীত লিখিবা দৈৱকী মাতা।। (গগৈ ১১৫)

জুনাটোত কৃষ্ণই কেনেকৈ ক'ত কি ফুল বাছিব তাৰ পৰামৰ্শ দিছে। চম্পা, বকুল, বাবৰি, তগৰ আদি বিভিন্ন বিষয়ৰ ফুল তুলিবলৈ পৰামৰ্শ দিছে। 'এই বিৱৰণত যে বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ প্ৰভাৱ আছে, সেই কথা নক'লেও হ'ব' (শইকীয়া ২০৭)। তেনেদৰে যঁতৰৰ জুনাত যঁতৰৰ জন্ম বৃত্তান্ত দাঙি ধৰা হৈছে। যঁতৰৰ লগত জড়িত বিভিন্ন সামগ্ৰীৰ পৰিচয় পোৱা গৈছে।

অসমীয়া বিবাহ অনুষ্ঠানত পৰিৱেশন কৰা বিয়া গীতবোৰৰ মাজত বৰ কাপোৰ, চুৰিয়া, ৰিহা-মেখেলা, ফুলাম কাপোৰ, সিংখাপৰ মেখেলা আদি বস্ত্ৰসম্ভাৰে স্থান লাভ কৰিছে।

গা-ধুই আইদেউ মাকক সুধিলে

মোলৈ কি সাজ আছে;

ছাঁতে শুকুৰা মুঠিতে লুকুৰা

তোমালৈ সেই সাজ আছে। (বিয়াগীত) (গগৈ, ৫০)

অসমীয়া শিপিনীৰ কাৰ্য-কুশলতাৰ নিদৰ্শন এই বিয়াগীতবোৰৰ মাজত উত্থাপন হোৱা দেখা যায়। বিভিন্ন ফুল আৰু চানেকীৰে শিপিনীয়ে মনোৰম বস্ত্ৰ তৈয়াৰ কৰে। অসমীয়া গামোচাখন জাতীয় সংস্কৃতিৰ প্ৰতীক স্বৰূপ —

গা চাই গামোচা আনাই ঘুনুচা

কঁকাল চাই মেখেলা আনা। (গগৈ ৪৯) (বিয়াগীত)

বৰ বৰিবাক আহিছে শঙ্কৰ

পাটৰ ধুতীখনি পিন্ধি

সোণা মুৱা জোৱাই আহি পাইছে

কলৰ গুৰিত থৈছে আনি। (দৰা আদৰা গীত) (সং : কিৰণ দাস)

দৰা আদৰা নামত পুৰুষে ব্যৱহাৰ কৰা পাটৰ বস্ত্ৰৰ উল্লেখ পোৱা যায়। তেনেদৰে মহিলাই পৰিধান কৰা, ৰিহা, মেখেলা, চাদৰ আদিও লোকগীতত স্থান পাইছে। মালিতা, বিয়াগীত, বিহুগীত, জুনা আদিত অসমীয়া বয়ন শিল্পৰ পৰিচয় পোৱা যায়।

৪.০ লোকগীতত আ-অলংকাৰ শিল্প :

অসমীয়া মানুহে সোণ, ৰূপ, তাম, পিতলেৰে নিৰ্মিত তথা নানা বাখৰযুক্ত অলংকাৰ পৰিধান কৰে। পুৰুষ আৰু নাৰীভেদে সুকীয়া সুকীয়া অলংকাৰ পৰিধান কৰা দেখা যায়। অসমত সোণ-ৰূপৰ অলংকাৰ তৈয়াৰ কৰিবলৈ 'সোণাৰী' নামৰ একশ্ৰেণীৰ বৃত্তিজীৱী সম্প্ৰদায় আছে। আমাৰ লোক সাহিত্যত কপাল, বাহু, নাক, হাতৰ ঠাৰি, আঙুলি, গল আদিত নানা

অলংকাৰ পৰিধান কৰাৰ কথা আছে। এই অলংকাৰ সমূহে অসমীয়া পুৰুষ-নাৰীৰ সৌন্দৰ্য সচেতনতাৰ দিশটো প্ৰতিফলিত কৰে।

বিয়াগীতবোৰত অলংকাৰে বিশেষ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰিছে। বিবাহৰ উপলক্ষত দৰা-কইনাক নানা অলংকাৰেৰে অসমীয়া সমাজত সজাই-পৰাই তোলা হয়। অলংকাৰ পৰিধানক সৌভাগ্যৰ প্ৰতীক ৰূপে বিশ্বাস কৰা হয়। জোৰোণ পিন্ধাবলৈ অহাৰ সময়তো অন্যান্য বস্তুসহিত সামৰ্থ অনুসৰি কইনাৰ গৃহলৈ অলংকাৰো লৈ অহা হয়। অসমীয়া বিয়াগীতত অলংকাৰৰ প্ৰসংগই এনেদৰে স্থান লাভ কৰিছে —

(ক) সোণাৰী শালতে নিভৌ টিকেটিকায়

আইদেউৰ হাতলৈ খাৰু,

চিন্তা নকৰিবা আমাৰ আইদেউ

হ'বগৈ আলাসৰ লাৰু। (গগৈ ৫০)

(খ) আঁৰি মাছৰ তেৰি মেৰি এ বিন্ধিবাকে ধৰে।

তেলৰ ভাৰত উঠি যাব সৰ্ব অলংকাৰে।। (শৰ্মা ৩১৩)

অসমীয়া অলংকাৰৰ ৰূপ বৈচিত্ৰ বিহুগীতৰ মাজতো সুন্দৰকৈ ফুটি উঠিছে। বিহুৰতীয়ে পৰিধান কৰা জাংফাই কেৰু, পনিয়লী বাখৰ, গামখাৰু, মুঠিখাৰু, দুগদুগী আদি অলংকাৰ বিহুগীতৰ মাজত স্থান পাইছে। লোক নৃত্যৰ নাচনীৰ মাজত পোৰালমণি, ৰঙামণি, লাটুমণি আদি আ-অলংকাৰৰ বিশেষ জনপ্ৰিয়তা আছে। এইবোৰে অসমীয়া অলংকাৰৰ স্বকীয় বৈশিষ্ট্যৰ উমান দিয়ে।

(ক) জাংফাই কেৰুযোৰ পনিয়লী বাখৰবোৰ

কাণত জিকেমিকে কৰে;

চেনাইটিৰ ফাললৈ চাবলৈ নোৱাৰি

হিয়াত খুন্দা মাৰি ধৰে। (শৰ্মা ২৫৫)

(খ) হাতৰে শূৱনি হাতৰ গামখাৰু

কঁকালৰ শূৱনি বিহা;

মূৰৰে শূৱনি মূৰৰে সেওতা

গলধনৰ শূৱনি খোপা। (শৰ্মা ২৫৫)

এই আ-অলংকাৰৰ লগত নানা লোকবিশ্বাসও জড়িত হৈছে। বিবাহিত তিৰোতাই উকা ডিঙি, হাতে থাকিব নাপায়, স্বামীৰ মৃত্যুত তিৰোতাৰ অলংকাৰ সোলোকাই দিয়া আদি বিশ্বাস অসমীয়া লোক সমাজত প্ৰচলিত বিশ্বাস। অসমীয়া লোকগীতত আ-অলংকাৰ শিল্পই এক বিশেষ স্থান অধিকাৰ কৰি আছে।

৪.০ লোকগীতত কাঠ, বাঁহ-বেতৰ শিল্প :

অসমীয়া লোকজীৱনত বাঁহৰ বহুল প্ৰচলন দেখা যায়। জন্মৰ পৰা মৃত্যুলৈকে পালিত নানা আচাৰ-বিচাৰত বাঁহ-বেতৰ উল্লেখ আছে। মঙ্গোলীয় সংস্কৃতিৰে প্ৰভাৱপুষ্ট অসমীয়া লোক সংস্কৃতিত কাঠ, বাঁহ, বেতেৰে নিৰ্মাণ গঢ়া লোকশিল্প সমূহে গুৰুত্ব লাভ কৰিছে। অসমীয়া

গ্রাম্য কৃষিভিত্তিক সমাজত কাঠ, বাঁহ-বেতৰ নানা সা-সঁজুলি ব্যৱহৃত হয়। তাঁতশাল সামগ্ৰী সমূহো কাঠ বা বাঁহেৰে নিৰ্মিত। অসমীয়া পৰম্পৰাগত গৃহ নিৰ্মাণত বাঁহৰ সামগ্ৰী ব্যৱহৃত হয়। দেহবিচাৰৰ গীতবোৰত জীৱনৰ ক্ষণিকীয়া অস্তিত্বৰ প্ৰসংগত বাঁহক লোক কবিয়ে এনেদৰে স্থান দিছে —

(ক) বাৰীৰে আতিয়াত এজুপি জাতিবাঁহ
সেয়েহে সোদৰৰ ভাই।
জীয়াই থাকোঁতে কৰোঁ ৰুৱা কামি
মৰিলে লগতে যায়। (শৰ্মা ১৪৮)

(খ) কাঠৰে টোকাৰী লয় হৰিনাম
মনিচে নেপালে তোক। (শৰ্মা ১১৮) (টোকাৰী গীত)

লোকসমাজত অধিক শস্য লাভ কৰাৰ নিমিত্তে লখিমী দেৱীক সন্তুষ্ট কৰিবলৈ লখিমী আদৰা নাম গোৱা হয়। এই লখিমী আদৰা নামত বাঁহেৰে নিৰ্মিত খৰাহী, চালনী, ডলা, ডুলি আদিৰ উল্লেখ পোৱা যায়। শস্য চপোৱাৰ পিছত শস্য থ'বলৈ বা জাৰিবলৈ এই সামগ্ৰীবোৰ ব্যৱহৃত হয়।

আখৈ এ খৰাহী ডাবহী ডুবহী
পিঠা যে খৰাহী সৰু এ।
লখিমী আই এ ভঁৰালটি ভৰাব
ভৰাব গোহালিৰ গৰু এ। (শৰ্মা ১০৫)

বিহুগীততো কাঠ বাঁহেৰে নিৰ্মিত নানা সঁজুলিৰ উল্লেখ পোৱা যায়। তাৰে কিছুমান সঁজুলি মাছ-কাছ ধৰিবলৈ ব্যৱহৃত হয়। যেন - জাকৈ, খালৈ, ডিঙা ইত্যাদি। আকৌ, যঁতৰ, মাকো আদি তাঁতশালৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় সামগ্ৰীয়েও বিহু গীতত স্থান লাভ কৰিছে। চালনী, ডলা, কুলা আদিৰ ব্যৱহাৰে অসমীয়া কৃষিভিত্তিক সমাজখনক প্ৰতিফলিত কৰে।

(ক) আয়ে চাউল চালে চালনী নুঘুৰে,
বোপাই তামোল কাটে সৰু।
মৰমৰ জীয়েকক দিলা ধৰমত বিয়া
উছৰ্গাত নিদিলা গৰু। (শৰ্মা ২৬০)

(খ) চাউল চালি দিমেলী; চাউল গ'ল পিচলি
ঐ ৰাম কুলাৰ চাউল বুটলি খায়হে। (সংগৃহীত, মনোমাই দাস)

নিত্য ব্যৱহাৰ্য এই সামগ্ৰীবোৰক অতি পৱিত্ৰ জ্ঞান কৰি সযতনে ঘৰত ৰখা হয়। কুলা, ডলা আদি সাধাৰণতে ভৰিৰে স্পৰ্শ নকৰে। লোক সমাজত এই সামগ্ৰীবোৰত লক্ষ্মী দেৱী থাকে বুলি বিশ্বাস কৰা হয়।

কাঠেৰে নিৰ্মিত শিল্পৰ ভিতৰত অন্যতম হ'ল নৌকা নিৰ্মাণ শিল্প। নদীৰে ভৰপূৰ অসমত যাতায়াতৰ অন্যতম আহিলা হ'ল নাও। গোৱালপৰীয়া লোকগীত 'বাইসাল' গীতত নাওৰ উল্লেখ পোৱা যায়-

বৈঠা মাৰো বৈঠা মাৰো বে
আৰে ও বাইসাল ভাইয়াৰে,
ওকি ছাডিয়া বৈঠা মাৰিয়া যাইস্বে। (শৰ্মা ২৮১)
নাওখেলৰ গীততো নাওৰ নিৰ্মাণৰ উল্লেখ পোৱা যায় এনেদৰে —
ধাৰীৰ ভলুকা কাটি নাৱৰ দিলা চৈ
নালাগে সাউদ বণিজৈ খাব যাওক ছোটভাই। (সং : কিৰণ দাস)

নাঙলৰ জুনাবোৰত নাঙল ডিলামাৰি, এচাৰি মৈ আদিয়ে শ্ৰেষ্ঠত্ব ঘোষণা কৰিবলৈ
যুঁজ-বাগৰ লগা দেখা যায়। বতাম, দলিমাৰি, খৰাহি, মৰণা আদি শব্দবোৰে পুৰণি অসমীয়া
কৃষি পদ্ধতিক সূচায়। কৃষিত ব্যৱহৃত সকলো সৰু-বৰ সঁজুলিৰে কামবোৰৰো বৰ্ণনা ইয়াত
পোৱা যায়।

হাবিতে আছিলে আঁকোৰা কাঠ।

বাঢ়ৈয়ে পাই তাত লগালে চাট।। (গগৈ ১১৭)

বিয়াগীত, নাওখেল গীত, নিচুকণি গীত, বাইসাল গীত, বিহুগীত আদিৰ মাজত কাঠ
আৰু বাঁহেৰে নিৰ্মিত অসংখ্য শিল্পৰ প্ৰসংগ ঠাঁহ খাই আছে।

৫.০ সামৰণি :

অসমীয়া লোকগীতবোৰ লোকজীৱনৰ অভিন্ন অংগ। লোকগীতৰ মাজত লোকশিল্পই
সুন্দৰভাৱে প্ৰকাশ লাভ কৰিছে। লোকগীতৰ মাজত স্থান পোৱা এনে লোকশিল্পবোৰ অসমীয়া
লোক সংস্কৃতিৰ অমূল্য সম্পদৰূপে বিবেচিত। সময়ৰ সোঁতত বিশ্বায়ন আদিৰ প্ৰভাৱত
লোকশিল্পবোৰৰ কেতবোৰ ব্যৱহাৰ নোহোৱা হ'লেও ইয়াৰ সামাজিক গুৰুত্ব লোকসাহিত্যৰ
মাজত সংৰক্ষিত হৈ আছে। লোকগীতবোৰৰ মাজত সমৃদ্ধশালী অসমীয়া লোকশিল্পৰ প্ৰসংগই
বিশেষ স্থান লাভ কৰিছে।

কৃতজ্ঞতা স্বীকাৰ : মনোমাই দাস, কিৰণ দাস আদি শিল্পীসকল।

প্ৰসংগ পুথি :

অসমীয়া :

গগৈ, লীলা। *অসমীয়া লোক-সাহিত্যৰ ৰূপৰেখা*। গুৱাহাটী : বনলতা, ২০০৭, মুদ্ৰিত।
চহৰীয়া, কনক চন্দ্ৰ। *অসমীয়া সংস্কৃতি অধ্যয়ন*। গুৱাহাটী : অলিম্পিয়া প্ৰকাশন, ২০১৬, মুদ্ৰিত।
বৰদলৈ, নিৰ্মলপ্ৰভা। *অসমৰ লোক-সংস্কৃতি*। গুৱাহাটী : বীণা লাইব্ৰেৰী ২০০৮। মুদ্ৰিত।
ভট্টাচাৰ্য, বসন্ত কুমাৰ। *অসমীয়া লোকগীত সমীক্ষা*। গুৱাহাটী : চন্দ্ৰ প্ৰকাশ, ২০০৭। মুদ্ৰিত।
শৰ্মা, নবীন চন্দ্ৰ। *অসমৰ সাংস্কৃতিক ইতিহাস*। প্ৰথম খণ্ড। যোৰহাট : অসম সাহিত্য সভা,
২০১৩। মুদ্ৰিত।

শৰ্মা, নবীন চন্দ্ৰ। *লোক-সংস্কৃতি*। গুৱাহাটী : চন্দ্ৰ প্ৰকাশ, ২০১৯। মুদ্ৰিত।

শৰ্মা, নবীন চন্দ্ৰ। *অসমৰ লোক-সংস্কৃতিৰ আভাস*। গুৱাহাটী : বাণী প্ৰকাশ প্ৰাইভেট লিমিটেড,

২০১১। মুদ্রিত।
শৰ্মা, নবীন চন্দ্ৰ। *অসমৰ লোক-সাহিত্য*। গুৱাহাটী : জ্যোতি প্ৰকাশন, ২০১৪। মুদ্রিত।
শৰ্মা, নবীন চন্দ্ৰ। *ভাৰতৰ উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চলৰ লোক-সংস্কৃতি*। গুৱাহাটী : বাণী প্ৰকাশ প্ৰাইভেট
লিমিটেড, ২০১৬। মুদ্রিত।
শৰ্মা, হেমন্ত কুমাৰ। *অসমীয়া লোকগীত-সঞ্চয়ন*। গুৱাহাটী : বীণা লাইব্ৰেৰী, ২০০০। মুদ্রিত।
শৰ্মা, সত্যেন্দ্ৰ নাথ। *অসমীয়া সাহিত্যৰ সমীক্ষাত্মক ইতিবৃত্ত*। গুৱাহাটী : সৌমাৰ প্ৰকাশ,
২০১১। মুদ্রিত।
শইকীয়া, নগেন। *অসমীয়া মানুহৰ ইতিহাস*। গুৱাহাটী : কথা পাব্লিকেচন, ২০১৩। মুদ্রিত।
বাংলা :
চৌধুৰী, দুলাল, সেনগুপ্ত, পল্লব। *লোক সংস্কৃতিৰ বিশ্বকোষ*। কলকাতা : পুস্তক বিপনি, ২০১৩।
মুদ্রিত।
ইণ্টাৰনেট উৎস :
www.pdfdrive.com

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 242-254

শ্রীমন্ত শঙ্কৰদেৱৰ ৰচনাত ৰাম : এটি তুলনামূলক অধ্যয়ন
(কীৰ্ত্তন-ঘোষা, বৰগীত আৰু ৰামবিজয় নাটকৰ বিশেষ উল্লিখনসহ)

ড° হৰি প্ৰসাদ বৰুৱা

সহকাৰী অধ্যাপক, লোকনায়ক অমিয় কুমাৰ দাস মহাবিদ্যালয়
ঢেকিয়াজুলি, শোণিতপুৰ, অসম, e-mail : haripbaruah@gmail.com

সংক্ষিপ্তসাৰ

মহাপুৰুষ শ্রীমন্ত শঙ্কৰদেৱ (খ্রী.১৪৪৯-১৫৬৮) একেধাৰে কবি, সমাজ-সংস্কাৰক, ধৰ্ম-প্ৰৱৰ্তক, নাট্যকাৰ-অভিনেতা, সংগীতজ্ঞ আৰু পৰম ভক্ত আছিল। তেওঁ মধ্যযুগৰ ভাৰতবৰ্ষত গঢ় লৈ উঠা ভক্তি আন্দোলনৰ অন্যতম কাণ্ডাৰী আছিল। অসমত বিশুদ্ধ ভাগৱতী ধৰ্মমতবাদ স্থাপন কৰাৰ উদ্দেশ্যে তেওঁ সংস্কৃত বৈষ্ণৱ গ্ৰন্থৰাজিক অৱলম্বন কৰি জনসাধাৰণৰ ভাষাত কাব্য, নাটক, গীত আদি ৰচনা কৰিছিল। তেখেতৰ ৰচনাৰাজিৰ ভিতৰত কীৰ্ত্তন-ঘোষা, বৰগীত আৰু ৰামবিজয় নাটক অন্যতম। ইয়াৰে কীৰ্ত্তন-ঘোষা অসমীয়া সাহিত্যৰ কীৰ্ত্তিস্তম্ভ। উত্তৰ ভাৰতৰ হিন্দীপ্ৰধান অঞ্চলত গোস্বামী তুলসী দাসৰ 'ৰাম চৰিত মানস'ৰ যি আদৰ অসমতো শঙ্কৰদেৱৰ কীৰ্ত্তনৰ একে আদৰ। আনহাতে বৰগীতসমূহ হৈছে ব্ৰজাৱলী ভাষাত ৰচিত পৰমার্থতত্ত্বমূলক গীত। বৰগীতত বাৎসল্য, শান্ত আৰু দাস্য ভাবৰ প্ৰকাশ ঘটিছে। ৰামবিজয় নাটকৰ মূলধাৰ বাল্মীকিৰ ৰামায়ণ। এই তিনিও ৰচনাত বহুলভাৱে ৰামৰ উল্লেখ পোৱা যায়। আমাৰ এই অধ্যয়নত তুলনাত্মক পদ্ধতিৰে শঙ্কৰদেৱৰ ৰচনাত ৰাম কিদৰে বিবৃত হৈছে সেই বিষয়ে পৰ্যালোচনা কৰিবলৈ যত্ন কৰা হ'ব।

সূচক শব্দ : শ্রীমন্ত শঙ্কৰদেৱ, ৰাম, কীৰ্ত্তন-ঘোষা, বৰগীত, ৰামবিজয় নাটক।

০.০.০ অৱতৰণিকা :

ভাৰতবৰ্ষৰ মানুহৰ ধৰ্ম, জীৱন, সমাজ আৰু বিশেষকৈ কলা-সাহিত্যত ৰাম চৰিত্ৰ বা ৰাম অনুষ্ৰৰ পয়োভৰ সৰ্বজনবিদিত। অসমৰ সাহিত্য সংস্কৃতিৰ ক্ষেত্ৰতো ৰামৰ উল্লেখ এটা লেখতল'বলগীয়া বিষয়। প্ৰাচীন অসমীয়া সাহিত্যৰ শ্ৰেষ্ঠ সাহিত্যিক মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱ প্ৰণীত গ্ৰন্থৰাজিতো ৰামৰ উল্লেখ ব্যাপকভাৱে পোৱা যায়। তেখেতৰ ৰচনাৰাজিক তলত দিয়া ধৰণে ভাগ কৰা হৈছে —

- ১। কাব্য : (১) হৰিশ্চন্দ্ৰ উপাখ্যান, (২) ৰুক্মিণী-হৰণকাব্য, (৩) বলিছলন, (৪) অমৃত মথন, (৫) অজামিল উপাখ্যান আৰু (৬) কুৰুক্ষেত্ৰ।
- ২। ভক্তিভাৱ প্ৰকাশক সংগ্ৰহ : (১) ভক্তিপ্ৰদীপ, (২) ভক্তিৰত্নাকৰ (সংস্কৃত) আৰু (৩) নিম্ন-নৱসিদ্ধ সংবাদ।
- ৩। অনুবাদমূলক : (১) ভাগৱত ১ম, ২য়, ৬ষ্ঠ (অজামিল উপাখ্যান মাত্ৰ) ৮ম (বলিছলন, অমৃত মথন) ১০ম, ১১শ, ১২শ স্কন্ধ আৰু (২) উত্তৰাকাণ্ড ৰামায়ণ।
- ৪। অক্ষীয়া নাট : (১) পত্নীপ্ৰসাদ, (২) কালিয় দমন, (৩) কেলিগোপাল, (৪) ৰুক্মিণী-হৰণ, (৫) পাৰিজাত-হৰণ আৰু (৬) ৰামবিজয়।
- ৫। গীত : (১) বৰগীত আৰু (২) ভটিমা। (৩) টোটয় আৰু চপয়
- ৬। নাম-প্ৰসঙ্গ : (১) কীৰ্তন আৰু (২) গুণমালা। (শৰ্মা ১৯৮৪: ১৩২)।

উক্ত সাহিত্যৰাজিৰ মাজত ৰামৰ প্ৰসঙ্গ উল্লেখ থকা অন্যতম তিনিবিধ সাহিত্য হ'ল কীৰ্তন-ঘোষা, বৰগীত আৰু ৰামবিজয় নাটক।

০.০১ অধ্যয়নৰ পৰিসৰ :

আমাৰ আলোচনা শঙ্কৰদেৱ প্ৰণীত কীৰ্তন-ঘোষা, বৰগীত আৰু ৰামবিজয় নাটকতে সীমাবদ্ধ হ'ব। অধ্যয়নৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় পাঠ হিচাপে তিনিখন ছপা গ্ৰন্থ লোৱা হৈছে। সেয়া হ'ল : ১) কীৰ্তন-ঘোষা (শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱ সংঘ প্ৰকাশিত), ২) বৰগীত (বাপচন্দ্ৰ মহন্ত সম্পাদিত) আৰু ৩) ৰামবিজয় নাট (কেশৱানন্দ দেৱগোস্বামী সম্পাদিত)।

০.০২ লক্ষ্য আৰু উদ্দেশ্য :

শঙ্কৰদেৱ প্ৰণীত কীৰ্তন-ঘোষা, বৰগীত আৰু ৰামবিজয় নাটকৰ মাজত ১) ৰাম কি ৰূপ আৰু অৰ্থত প্ৰয়োগ হৈছে তাক তুলি ধৰা, ৩) ৰাম পদ প্ৰয়োগৰ ভিত্তিত তিনিবিধ ৰচনাৰ ঐক্যসূত্ৰ উদ্ধাৰ কৰা আৰু ৩) বিষয়সাৰ নিৰ্ণয় কৰাটোৱেই এই অধ্যয়নৰ মূল লক্ষ্য তথা উদ্দেশ্য।

০.০৩ অধ্যয়নৰ পদ্ধতি :

তুলনামূলক তথা বিশ্লেষণাত্মক।

১.০০ প্ৰস্তাৱিত বিষয়ৰ আলোচনা :

১.০১ কীৰ্তন-ঘোষা : শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱৰ কীৰ্তন-ঘোষা অসমীয়া বৈষ্ণৱ সাহিত্যৰ কীৰ্তিস্তম্ভ।

বৰ্তমানৰ মুদ্ৰিত কীৰ্ত্তন-ঘোষাবোৰ সাধাৰণতে ২৭ টা স্বয়ংসম্পূৰ্ণ খণ্ডৰ সমষ্টি। খণ্ডই প্ৰতি এটি কাহিনী বা আন বিষয়বস্তু বিবৃত হৈছে। একোটি খণ্ডত ১-অৰ পৰা ২২-টালৈকে কীৰ্ত্তন সন্নিৱিষ্ট হৈছে। উল্লেখ্য যে কীৰ্ত্তন-ঘোষাৰ খণ্ডবোৰ শঙ্কৰদেৱে ভিন ভিন সময়ত ৰচনা কৰিছিল আৰু তেওঁৰ জীৱন কালত সকলো খণ্ড একেলগ কৰি গ্ৰন্থৰূপে প্ৰচাৰ হোৱা নাছিল। শঙ্কৰদেৱৰ মৃত্যুৰ পাছত মাধৱদেৱে ভাগিন ৰামচৰণ ঠাকুৰৰ হতুৱাই খণ্ডবোৰ সংগ্ৰহ কৰি এখন গ্ৰন্থৰ ৰূপ দিয়ে। আমাৰ এই আলোচনাৰ বাবে নিৰ্দিষ্ট কৰি লোৱা ‘কীৰ্ত্তন-ঘোষা’ৰ খণ্ডকেইটি হ’ল :- ১) চতুৰ্বিংশতি-অৱতাৰ-বৰ্ণনা, ২) নাম-অপৰাধ, ৩) পাষণ্ড-মৰ্দন, ৪) ধ্যান-বৰ্ণন, ৫) অজামিলোপাখ্যান, ৬) প্ৰহ্লাদ-চৰিত্ৰ, ৭) গজেন্দ্ৰ উপাখ্যান, ৮) হৰ-মোহন, ৯) বলি-ছলন, ১০) শিশু-লীলা, ১১) ৰাস-ক্ৰীড়া, ১২) কংস-বধ, ১৩) গোপী-উদ্ধৱ সংবাদ, ১৪) কুঁজীৰ বাঙাপূৰণ, ১৫) অত্ৰুৰ বাঙাপূৰণ, ১৬) জৰাসন্ধৰ যুদ্ধ, ১৭) কালযৱন-বধ, ১৮) মুচুকুন্দ-স্ততি, ১৯) স্যমন্তক হৰণ, ২০) নাৰদৰ কৃষ্ণ-দৰ্শন, ২১) বিপ্ৰপুত্ৰ আননয়, ২২) দামোদৰ-বিপ্ৰাখ্যান, ২৩) দৈৱকীৰ পুত্ৰ-আনয়ন, ২৪) বেদস্ততি, ২৫) লীলামালা, ২৬) শ্ৰীকৃষ্ণৰ বৈকুণ্ঠ-প্ৰয়াণ আৰু ২৭) ভাগৱত-তাৎপৰ্য্য।

শঙ্কৰদেৱৰ ধৰ্মক একশৰণ নামধৰ্ম বুলি কোৱা হয়। এনে বোলাৰ তাৎপৰ্য্য আছে। তেওঁৰ ধৰ্মমতৰ ঘাই কথা আছিল একশৰণ। এই ধৰ্মমত গীতাৰ ‘সৰ্বধৰ্মানপৰিত্যাগ্য মামেকং শৰণং ব্ৰজ’ বোলা কথাষাৰৰ পৰা লোৱা। আন কথাত “সন্ত শঙ্কৰদেৱে গীতাৰ একশৰণ,ভাগৱতৰ সংসঙ্গ, সহস্ৰনামৰ নাম এই তিনিৰ একত্ৰ সমাহাৰ কৰি প্ৰৱৰ্তন কৰিলে নামধৰ্ম।” (শইকীয়া ৪৮)। এই ধৰ্মমত প্ৰচাৰ কৰিবলৈ তেওঁ ভক্তিমार्গ গ্ৰহণ কৰিছিল। ভক্তি নৱবিধ। তাৰে শ্ৰৱণ কীৰ্ত্তনক তেওঁ ঘাই আধাৰ কৰি লৈছিল। শঙ্কৰদেৱ বেদান্তৰ অদ্বৈত ব্ৰহ্মত বিশ্বাসী আছিল। (শইকীয়া ৬১)। অৰ্থাৎ তেওঁৰ মূল লক্ষ্য আছিল বেদান্তৰ ব্ৰহ্ম। কীৰ্ত্তন-ঘোষাৰ আৰম্ভণিতে “প্ৰথমে প্ৰণামো ব্ৰহ্মৰূপী সনাতন” বুলি সেই ব্ৰহ্মকে প্ৰাৰ্থনা জনোৱা হৈছে। এই ব্ৰহ্মক উপলব্ধি কৰাৰ বাবে কৃষ্ণ হ’ল আধাৰ। এই কৃষ্ণ ‘পূৰ্ণ সূৰ্য’ ভাগৱতৰ কৃষ্ণ; যি কৃষ্ণ স্বয়ং শুদ্ধ চৈতন্যময় ভগৱান বা বিষ্ণু। বিষ্ণু শব্দৰ অৰ্থ হ’ল সৰ্বব্যাপ্ত। আনহাতে এই সৰ্বব্যাপ্ত বিষ্ণুৱেই গকুলৰ, বৃন্দাৱনৰ, মথুৰাৰ কৃষ্ণ। কৃষ্ণ বিষ্ণুৰ পূৰ্ণাৱতাৰ। শঙ্কৰদেৱে এই পূৰ্ণাৱতাৰ কৃষ্ণকে ইষ্ট গুৰু বুলিছে। কৃষ্ণ শব্দৰ ব্যুৎপত্তিগত অৰ্থ হ’ল - পৃথিৱীৰ আনন্দৰ কাৰণ। তেওঁ সৎ চিৎ আৰু আনন্দময়। এইজন কৃষ্ণতে শৰণ লৈ তেওঁৰেই নাম কীৰ্ত্তন আৰু শ্ৰৱণ কৰাটোৱেই শঙ্কৰদেৱৰ ভক্তধৰ্মৰ মূল কথা।

এই ভক্তধৰ্ম প্ৰচাৰৰ অৰ্থে ৰচিত কীৰ্ত্তন-ঘোষাৰ সৰ্বত্ৰতে ‘কৃষ্ণ’ নামৰ লগত ‘ৰাম’ নামৰ প্ৰকাশ এটি লক্ষ্য কৰিবলগীয়া বিষয়। উল্লেখযোগ্য কথা যে কীৰ্ত্তনত ভগৱন্তক বুজাবলৈ হৰি, বিষ্ণু, গোৱিন্দ, নাৰায়ণ, কেশৱ, ৰাম আদি অনেক নামৰ উল্লেখ আছে যদিও কৃষ্ণ, হৰি আৰু ৰাম নামৰ প্ৰাধান্য লক্ষ্য কৰা যায়। নাম-প্ৰসঙ্গৰ সময়ত, গীত, ঘোষা আৰু পাঠ উপদেশ সকলোৰে আৰম্ভণিতে ‘কৃষ্ণ হৰি ৰাম’ বুলি ৰাগ টনা হয়। নামৰ সামৰণি ঘোষাতো ৰাম, হৰি আৰু কৃষ্ণ নামৰ আবৃত্তি কৰা হয়। ভক্তসকলে প্ৰাৰ্থনা কৰোঁতেও হৰি আৰু ৰাম নামেৰে ‘হৰিধ্বনি’ কৰে। এই তিনি নামকে ‘চাৰি নাম’ বুলি জপ কৰোঁতে ‘কৃষ্ণ কৃষ্ণ হৰি ৰাম’ কৰি লোৱা হয়। (মহন্ত ১৯৯৪: ২৩০)।

‘ৰাম’ নামৰ তাৎপৰ্য্য সম্পৰ্কে শঙ্কৰদেৱৰ প্ৰধান শিষ্য মাধৱদেৱে ‘নাম-ঘোষা’ত লিখিছে :

সদানন্দ আত্মা চৈতন্য অনন্তে
 যিহেতু যোগী বময়।
 এতেকেসে বাম পদে পৰব্রহ্ম
 ৰূপক বুলি নিশ্চয়।।১৭৯।।
 চৈতন্য স্বৰূপে যিহেতু সদায়ে
 ৰমারন্ত জগতক।
 এতেকেসে বাম সুমধুৰ পদে
 বুলি জানা ঈশ্বৰক।।১৮০।।

এই ঘোষাত কোৱা হৈছে— সাধক বা যোগীসকলে য'ত বমণ কৰে, সেয়ে বাম। বাম
 পদে পৰব্রহ্মৰ ৰূপকে বুজায়। চৈতন্যস্বৰূপ ৰামে সমস্ত জগতকে আনন্দ দান কৰি আছে,
 সেয়ে সুমধুৰ বাম পদ ঈশ্বৰৰে নাম। কীৰ্ত্তনৰ পদে পদে এই বাম নামেই ধ্বনিত হৈছে।

কীৰ্ত্তন-ঘোষাৰ আলোচ্য ২৭ টা অধ্যায়ত মুঠ ১৬৮ টা ঘোষা আছে। তাৰে ৯৩ টা
 ঘোষাত 'ৰাম'ৰ (১৪২ বাৰ 'ৰাম', ৪ বাৰ 'ছিবীৰাম/শ্ৰীৰাম' আৰু ৪ বাৰ 'ৰঘুপতি' পদ হিচাপে)
 উল্লেখ পোৱা যায়।

কীৰ্ত্তন-ঘোষাৰ প্ৰথম খণ্ডৰ প্ৰথম কীৰ্ত্তনৰ প্ৰথম ঘোষাতে 'ৰাম'ৰ উল্লেখ আছে। যথা :
 ঘোষা ।। জয় হৰি গোৱিন্দ নাৰায়ণ ৰাম কেশৱ হৰি।
 বাম বাম কেশৱ হৰি।।১।।

'চতুৰ্বিংশতি অৱতাৰ' শীৰ্ষক এই খণ্ডটোৰ দ্বিতীয় কীৰ্ত্তনত ৰামক নাৰায়ণৰ অৱতাৰ
 ৰূপে বৰ্ণনা কৰা হৈছে :

ছিবীৰাম ৰূপে কৌশল্যাত অৱতৰি।
 বনবাস খপিলা পিতৃৰ বাক্য ধৰি।।
 বিৰাধ কৱন্ধ মাৰীচৰ লৈলা প্ৰাণ।
 খৰ দুষণক প্ৰভু কৰিলা নিৰ্য্যাণ।।৮।।
 একপাট শৰে বালী সঙ্কলিলা জীৱ।
 তোন্মাৰ প্ৰসাদে ৰাজা ভৈলন্ত সুগ্ৰীৱ।।
 লঙ্কাত পশিলা সাগৰত বান্ধি সেতু।
 বধিলা ৰাৱণ সীতা হৰণৰ হেতু।।৯।।
 বধিলা ৰণত আনো ৰাক্ষস অনেক।
 ভক্ত বিভীষণক কৰিলা অভিষেক।।
 অগ্নিত পৰীক্ষা আনি কৰিলা সীতাক।
 ব্ৰহ্মাদেৱে স্তুতি বাণী বুলিলা তোন্মাক।।১০।।
 সম্বৰিলা সীতা দশৰথৰ বচনে।
 অযোধ্যাক আসিলা সভাৰ্য্যে ৰঙ্গমনে।।
 কৰিলাহা ৰাজ্য দশ হাজাৰ বৎসৰ।

লগে স্বৰ্গে নিলা সৰে অযোধ্যা নগৰ।।১১।।

এই কীৰ্ত্তনত ৰাম চৰিত্ৰৰ ব্যাখ্যা বা ৰামায়ণৰ কাহিনী বিস্তৃতভাৱে ৰূপায়িত হোৱা নাই।
নাৰায়ণৰ অৱতাৰ বৰ্ণনৰ প্ৰসঙ্গক্ৰমেহে ‘শ্ৰীৰাম’ অৱতাৰ বা ব্যক্তিকল্পৰ কথা আহিছে। কীৰ্ত্তন-
ঘোষাৰ অন্য এক স্থানতো প্ৰাসঙ্গিকভাৱে ৰাম অৱতাৰৰ কথা আছে :

জনকীৰ হেতু   বাঞ্চিলাহা সেতু
দহিলা লক্ষা নগৰী।
ৰাৱণৰ মাথ   কাটিলাহা নাথ
আনিলা সীতা উদ্ধাৰি।।
আগে নিছিছিলো   এৱেসে জানিলো
তেন্তে তুমি ছিৰীৰাম।
অজ্ঞানীক মোক   প্ৰভু ক্ষমিয়োক
চৰণে কৰো প্ৰণাম।।১৪৩৯।।

তাৎপৰ্যপূৰ্ণভাৱে এই দুয়ো ঠাইতে অৱতাৰী ব্যক্তিজনক বুজাবলৈ ‘ছিৰীৰাম’ পদৰ প্ৰয়োগ
কৰা হৈছে। উক্ত দুই উল্লেখৰ বাহিৰে ‘কীৰ্ত্তন-ঘোষা’ৰ আন ঠাইত থকা ‘ৰাম’ পদে কিন্তু
ভগৱন্তৰ গুণ নামহে ব্যক্ত কৰিছে। যিহেতু কীৰ্ত্তন-ঘোষা নামধৰ্ম প্ৰচাৰৰ উদ্দেশ্যে ৰচনা কৰা
পুথি সেয়ে ভগৱান কৃষ্ণৰ অন্য নাম ‘ৰাম’ৰ উল্লেখ কীৰ্ত্তনৰ সৰ্বত্ৰতে পোৱা যায়।

শঙ্কৰদেৱৰ ধৰ্মমত যুগধৰ্মৰ ভিত্তিত প্ৰতিষ্ঠিত। কীৰ্ত্তন-ঘোষাৰ তৃতীয় খণ্ড ‘পাষণ্ড-
মৰ্দন’ত শঙ্কৰদেৱে কৈছে — সত্য যুগত ধ্যান সমাধি, ত্ৰেতা যুগত যজ্ঞ, দ্বাপৰত পূজা আৰু
কলিত কীৰ্ত্তন কৰিলেহে সদগতি পোৱা যায়। এই কীৰ্ত্তন হ’ল ‘ৰাম’ নামৰ কীৰ্ত্তন :

সত্য যুগে কৰি ধ্যান সমাধি।
ত্ৰেতাত সমস্ত যজ্ঞে আৰাধি।।
দ্বাপৰে পূজি নানা ভক্তিভাৱে।
কলিত কীৰ্ত্তনে সি গতি পাৱে।।৭৪।।
...   .
কলিৰ লোক আতি পাপমতি।
নসাপি আন ধৰ্ম্মে আৰ গতি।।
ৰাম নাম যিটো সততে গাৱে।
সেহিসে হাততে মুকুতি পাৱে।।৭৮।।

কীৰ্ত্তনত উপাস্য পৰমতত্ত্বৰ স্বৰূপটো ব্যঞ্জনাবে প্ৰকাশ কৰা হৈছে। পৰমতত্ত্বৰ স্বৰূপটোৰ
প্ৰতীক হ’ল ‘ৰাম’। এই ‘ৰাম’ নামটো অৱতাৰীপুৰুষ ৰামতকৈ অধিক শক্তিশালী। সগুণলীলাত
শক্তিৰ সীমা থাকে; কিন্তু প্ৰাকৃতগুণৰ অতীত নিৰঞ্জনপুৰুষ-স্বৰূপ যি ৰামৰ প্ৰতীক নাম, সেই
নামৰ শক্তিৰ সীমা নাই। (মহন্ত ১৯৯৪: ২৩৯)। মাধৱদেৱৰ নামঘোষাতো আছে, “হে প্ৰাণপ্ৰভু
ৰঘুপতি ৰাম ৰাম ৰাম ৰাম ৰাম তোন্মাত কৰিয়া তযু গুণনাম চাৰ” (পদ ৬৪০)।

কীৰ্ত্তনৰ যি গায়ন শৈলী তাৰ লগতো ৰাম নাম জড়িত হৈ আছে। পদ কীৰ্ত্তনৰ আৰম্ভণিতে

ৰামৰ নাম লোৱা হয় আৰু শেষতো হৰি আৰু ৰামৰ জয় ধ্বনি কৰা হয়।

‘পাষণ্ড-মৰ্দন’ৰ চতুৰ্থ কীৰ্ত্তন তলত দিয়া ঘোষাৰে আৰম্ভ হৈছে :

ঘোষা ।। ৰামেসে জীৱন ৰামেসে প্ৰাণ।

ৰাম বিনা নাহি বান্ধৱ আন।।১০।।

প্ৰথম দৃষ্টিত ইয়াত উল্লেখ কৰা ৰামক মনুষ্যৰূপী অৱতাৰজন যেন লাগিব পাৰে; কিন্তু এওঁ পৰমতত্ত্ব ৰামহে। ঘোষাটিৰ তলত থকা কীৰ্ত্তনৰ পদ অংশটো পঢ়িলেই সেই কথা সহজে বুজিব পাৰি। “তন্ত্ৰ মন্ত্ৰ আনো দ্ৰব্য অনেক।/দেশ কাল পাত্ৰ ছিদ্ৰ যতেক।/পূৰ্ণ নুহি যত যজ্ঞৰ অঙ্গ।/হৰিনামে কৰে সৰে সুসাজ।।”(১২৩)—এনেকৈ আৰম্ভ হোৱা এই কীৰ্ত্তন চাৰি শাৰীৰ মুঠ ২৩টা পদেৰে নিৰ্মিত। কিন্তু উল্লেখযোগ্য কথা এয়ে যে ৰাম পদেৰে আৰম্ভ হোৱা এই ৯২ শাৰীৰ কীৰ্ত্তনত ৰাম পদৰ উল্লেখ এবাৰো পোৱা নাযায়। বিপৰীতে ১৩ বাৰ হৰি, ৭ বাৰ কৃষ্ণ আৰু এবাৰকৈ মুৰাৰি, গোবিন্দ, মাধৱ আৰু বামনৰ নাম পোৱা যায়। সমস্ত কীৰ্ত্তনটিতে ভগৱন্তৰ নামৰ মহিমাৰ কথা কোৱা হৈছে আৰু ভগৱন্তৰ গুণবাচক শব্দ ৰূপে উক্ত শব্দৰাজি প্ৰয়োগ হৈছে। সেয়ে ৰামৰ লগত এই শব্দবোৰ ভিন্ন নহয়। উল্লেখ্য যে পদ গাই যাওঁতে ঘোষা পুনৰাবৃত্তি কৰা হয় আৰু এনেকৈয়ে ঘোষাত থকা ‘ৰাম’ নাম নিৰ্দিষ্ট এক বিৰতিত উচ্চাৰিত হয়। অৰ্থাৎ পদত উল্লেখ নাথাকিলেও ‘ৰাম’ৰ নাম কীৰ্ত্তন চলি থাকে।

১.০২ বৰগীত : শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱ আৰু মাধৱদেৱ ৰচিত গীতবোৰকে বৰগীত বোলা হয়। বৰগীত ওখ নৈতিক আৰু আধ্যাত্মিক ভাবৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত। সেই কাৰণেই সেইবোৰক ‘বৰ’গীত বোলা হয়।(কাকতি ১০১)। এই গীতবোৰৰ মহত্ব বখানি বাণীকান্ত কাকতিয়ে কৈছে— “পুৰণি সাহিত্যত গীতৰ প্ৰাচুৰ্য থাকিলেও বৰগীত বোৰ ভাব আৰু ভাষাত অতিশয় বেলেগ ধৰণৰ। সাহিত্য আৰু ধৰ্ম জগতত সেইবোৰে নতুন যুগৰ আগমন সূচনা কৰিছিল। এফালে লোকমঙ্গল আৰু আনফালে অতৰ্কিতভাৱে আধ্যাত্মিকতাৰ ওখ আদৰ্শ লৈ জনসমাজৰ মন আকৰ্ষণ — এয়ে অসমীয়া গীত-সাহিত্যত বৰগীতৰ ঐতিহাসিক বিশেষত্ব।”(কাকতি ১০১)।

প্ৰচলিত মত অনুসৰি শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱে বাৰকুৰি বৰগীত (২৪০টি) ৰচনা কৰিছিল। বৰ্তমান অৱশ্যে শংকৰদেৱ ৰচিত ৩৫ টি গীতহে পোৱা যায়। বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ মূলধাৰা শ্ৰীকৃষ্ণৰ পৰম পুৰুষত্ব, বহু অৱতাৰী ৰূপ, জীৱন-মুক্তিৰ উপায় আৰু হৰিকীৰ্ত্তনৰ ফল আদি হিন্দু দৰ্শনৰ পাৰমাৰ্থিক তত্ত্ববোৰেই শংকৰদেৱ প্ৰণীত বৰগীতৰ মূল কথা। এইবোৰ কথাৰেই শংকৰদেৱে বিবিধ উপমা-ৰূপকৰ মাজেৰে যথায়ুক্ত ৰাগেৰে প্ৰকাশ কৰিছে। বাণীকান্ত কাকতিয়ে কৈছে — “বৰগীতবোৰৰ বেছি ভাগতেই এফালে কৃষ্ণৰ পৰমপুৰুষত্ব আৰু আনফালে দহজনৰ এজন হৈ মানৱী-লীলা প্ৰকাশ — এই দুফলীয়া ব্যক্তিত্বৰ বিকাশ দেখা যায়। ... শংকৰদেৱ ৰচিত যিবোৰ গীত এতিয়াও আছে, সেই আটাইবোৰেই প্ৰাৰ্থনাসূচক। মানৱজীৱন দুস্ত্ৰাপ্য অথচ ক্ষণভঙ্গুৰ আৰু মায়াময়; হৰি-ভকতি মোহাচ্ছন্ন জীৱন সমৃদ্ধত ধ্ৰুৱতৰা — এয়ে নানা ভাব আৰু ভাষাত শংকৰদেৱৰ গীতবোৰৰ সাধাৰণ তাৎপৰ্য্য।”(কাকতি ১০৩)।

শংকৰদেৱৰ বৰগীতত ৰামৰ উল্লেখ দুই ধৰণে পোৱা যায় — ১। ভগৱন্তৰ নাম হিচাপে আৰু ২। অৱতাৰী পুৰুষ হিচাপে। শংকৰদেৱৰ ৩৫টি গীতৰ ভিতৰত মুঠ ১৩টা গীতত ৰামৰ

উল্লেখ আছে। তাৰে ১২ টা গীতত ৰাম ভগৱন্তৰ গুণ নাম ৰূপে প্ৰয়োগ হৈছে। আনহাতে এটা গীততহে (গীত নং ৩০) অৱতাৰী পুৰুষ ৰূপে বৰ্ণিত হৈছে।

১.০২.১ ভগৱন্তৰ নাম হিচাপে 'ৰাম' :

শংকৰদেৱৰ বৰগীতত ভগৱানৰ নাম হিচাপে প্ৰয়োগ হোৱা শব্দবোৰ হ'ল : যাদৱ, জলনিধিজাধৱ, নাৰায়ণ, গোপাল, শাৰঙ্গপাণি, কমলাপতি, মাধৱ, হৰি, নৰহৰি, গোৱিন্দ, হাৰিকেশ, শ্ৰীপতি, মুৰাৰি, কেশৱ আৰু ৰাম। ইয়াৰে 'ৰাম' পদ ভগৱানৰ নাম ৰূপে প্ৰয়োগ হৈছে এনেধৰণে :

১। বচনে বুলি ৰাম ধৰ্ম অৰ্থ কাম

মুকুতি সুখ সুখে পায়।

সবকল পৰম সুহৃদ হৰিনাম

ছুটে অন্তকেৰি দায়।। গীত-১০

২। ছোড়ি ৰাম নাম অমিয়া উপযোগা

যৈছে পুৰুষ শূকৰ কয়ো উপযোগা। গীত-১৩

৩। ৰামনাম মহ নিখিল পুণ্য বহু

ওহি নিগম তত্ত্ব বাণী।

কলিকো পৰম ধৰ্ম হৰিনাম পঢ়ি

পুনু মৰম ন জানি।। গীত-১৫

৪। পামৰু মন ৰামচৰণে চিত্ত দেহু।

অথিৰ জীৱন ৰাম মাধৱ কেৰি নাম

মৰণক সম্বল লেহু।। গীত-১৭

৫। ৰাম মেৰে হৃদয়পংকজে বৈছে।

ভাই চিন্তে নিচিন্তস কৈছে।।

জগ-তাৰক যাকেৰি নাম।

দেখো সো পুনু আপুন ঠাম।।

ৰাম সুহৃদ সোদৰ মাতা।

জান ৰামেসে অভয়দাতা।।

ৰাম ভকত পৰম নিধি।

ৰাম বিনে নাহি আৰ সিদ্ধি।।

ৰাম ইহ পৰলোকে গতি।

তাহে দেখো নাহি মন্দমতি।।

কৃষ্ণকিষ্ণৰ শংকৰ ভাগ।

ৰাম বিনে গতি নাহি আন।। গীত-১৮

এই গীতবোৰত ৰাম নামৰ মাহাত্ম্য প্ৰকাশ পাইছে। এনে গীতত ৰাম হৰি কৃষ্ণ আদি নামৰ ভেদ নাই।

১.০২.২ অৱতাৰী পুৰুষ হিচাপে 'ৰাম' :

শঙ্কৰদেৱৰ বৰগীতত ভগৱানৰ অৱতাৰৰ নামৰূপে প্ৰয়োগ হোৱা শব্দবোৰ হ'ল :
নৰসিংহ/নৰহৰি, গোপাল/কৃষ্ণ/ কানু, বামন আৰু ৰাম/ৰাঘৱ/ৰঘুপতি। ৰাম অৱতাৰৰ কথা
উল্লেখ থকা একমাত্ৰ বৰগীতটি হ'ল :-

ধ্ৰু. — শুন শুন ৰে সুৰবৈৰী প্ৰমাণা
নিশাচৰ নাশনিদানা।
ৰামনাম যম সমৰক সাজি
সমদলে কয়লি পয়াণা।।
পদ — ঠাট প্ৰকট পটু কোটি কোটি কপি
গিৰি গৰ গৰ পদঘাৰে।
বাৰিধি তৰি তৰি কৰে গুৰুতৰ গিৰি
ধৰি ধৰি সমৰক ধাৰে।।
হাট ঘাট বহু বাট বিয়াপিএ
চৌগড়ে বেঢ়ল লংকা।
গুৰু ঘন ঘন ঘোষ ঘৰিষণ গৰ্জন
শ্ৰৱণে জনময় শংকা।।
ধীৰ বীৰ শূৰশেখৰ ৰাঘৱ
ৰাৱণ তুৰাপৰি জাম্পে।
সুৰ নৰ কিম্বৰ ফণধৰ থৰ থৰ
মহীধৰ তৰসি প্ৰকম্পে।।
অন্ধ মুগুধ দশস্কন্ধ পাপবুধ
জানকী শিৰত চৰাই।
ৰঘুপতি পদবৰ ধৰ ৰজনীচৰ
শংকৰ কহতু উপায়।। (গীত-৩০)

সীতা উদ্ধাৰৰ হেতু বানৰসৈন্যৰে সজ্জিত হৈ ৰামৰ লংকা প্ৰৱেশৰ কথায়েই হ'ল উক্ত
বৰগীতৰ মূল বিষয়। গীতৰ আৰম্ভণিত ৰাৱণক উদ্দেশ্য কৰি কোৱা হৈছে — হে ৰাৱণ,
নিশাচৰৰ নিশ্চিত বিনাশৰ কাৰণ শুনা। ৰামনাম ৰূপী যম যুঁজ কৰিবলৈ সাজি-কাছি আহিছে।
(শুন শুন ৰে সুৰবৈৰী প্ৰমাণা/নিশাচৰ নাশনিদান/ৰামনাম যম সমৰক সাজি/সমদলে কয়লি
পয়াণা)। আকৌ গীতৰ শেষত কোৱা হৈছে — হে'ৰা পাপী মোহান্ধ ৰাৱণ, তুমি সীতাক
শিৰত তুলি ৰামৰ চৰণত শৰণ লোৱা। তোমাৰ কাৰণে শংকৰে এই উপায়কে দিছে। (অন্ধ
মুগুধ দশস্কন্ধ পাপবুধ/জানকী শিৰত চৰাই/ৰঘুপতি পদবৰ ধৰ ৰজনীচৰ/শংকৰ কহতু উপায়)।
এয়া ৰাৱণৰ প্ৰতি শঙ্কৰদেৱৰ উপদেশ। কিন্তু ৰাৱণ শঙ্কৰদেৱৰ সমসাময়িক নহয়। সেয়ে
গীতটো প্ৰতীকাত্মক বুলি ধৰিব পাৰি। “অবিদ্যাকপ অন্ধকাৰত বিচৰণ কৰা দহ ইন্দ্ৰিয়ৰ চালক
মানেই ৰাৱণ। মনৰ বশ হৈ বিষয়ৰূপী বনত আৱদ্ধ হৈ থকা জীৱাত্মাই সীতা। ৰাম পৰমাত্মাৰ

প্ৰতীক আৰু বানৰসেনা তেওঁৰ শক্তি নামৰ (ভক্তিৰ) প্ৰতীক। নাম বা ভক্তিধৰ্মক লগত লৈ পৰমাত্মাই মায়া বা অবিদ্যাৰ বন্ধনৰ পৰা জীৱাত্মক উদ্ধাৰ কৰে। তেনে অৱস্থাত আত্মসমৰ্পণ কৰাটোৱেই মনৰ কৰ্তব্য হৈ পৰে।” (মহন্ত ১৯৯২: ৯০)। —এই ব্যাখ্যাৰ দ্বাৰা এটা কথা স্পষ্ট হৈ উঠে যে শঙ্কৰদেৱে এই বৰগীতত নাৰায়ণৰ অন্যতম অৱতাৰ ‘ৰাম’ক উপলক্ষ্য কৰি দৰাছলতে ‘ৰামনাম’ৰ মাহাত্ম্যে প্ৰকাশ কৰিছে।

১.০৩ **ৰামবিজয়** : ভাৰতৰ বিভিন্ন ঠাইত ধৰ্ম প্ৰচাৰৰ উদ্দেশ্যে গীত ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল যদিও নাট বা অভিনয়ক গ্ৰহণ কৰা হোৱা নাছিল। অসমতেই প্ৰথম শঙ্কৰদেৱে নাট অভিনয়ক ধৰ্ম প্ৰচাৰৰ এক অভিনৱ কৌশল হিচাপে প্ৰতিষ্ঠা কৰি গৈছে। তেখেতে ছখন নাট ৰচনা কৰিছিল। সেইবোৰৰ ভিতৰত ৰামবিজয় বা সীতা সন্মৰ কেইবাটাও দিশেৰে বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ। *ৰামবিজয়* শঙ্কৰদেৱৰ শেষ ৰচনা। নাটখন ১৪৯০ শকত ৰচনা কৰা হৈছিল বুলি নাটৰ শেষত উল্লেখ কৰা এটি শ্লোকৰ জৰিয়তে জানিব পাৰি। যথা :

“শ্ৰীগোপালপদচ্ছত্ৰাচ্ছায়ালালস মানসঃ।

শ্ৰীশুৰুধৰজো নৃপশ্ৰেষ্ঠঃ কাৰয়ামাস নাটকম্।।

বিন্দুৰন্ধ ৰেদচন্দ্ৰ শাকে শঙ্কৰ সংগ্ৰহকে।

শ্ৰীৰাম বিজয়ং নাম নাটকং বিদধেহধুনা।।” (দেৱগোস্বামী ৪২)।

ৰামবিজয় নাটখনি ৰামায়ণ আধাৰিত কাহিনীক নাট্যৰূপ দিয়া শঙ্কৰদেৱৰ একমাত্ৰ নাটক। শংকৰদেৱৰ আন নাটকেইখন কৃষ্ণকেন্দ্ৰিক। অৰ্থাৎ নাটকেইখনৰ মুখ্য চৰিত্ৰ কৃষ্ণ। কিন্তু ৰামবিজয় ৰাম চৰিত্ৰক প্ৰাধান্য দি ৰচনা কৰা হৈছে। এই নাটখনি ৰামচৰিত্ৰকেন্দ্ৰিক শংকৰদেৱৰ একমাত্ৰ নাট্যকৃতি। উল্লেখযোগ্য কথা যে অসমীয়া নাট্য-সাহিত্যৰ ইতিহাসতো ৰামবিজয়েই হৈছে প্ৰথম ৰামকেন্দ্ৰিক অসমীয়া নাট।

ৰামায়ণৰ আদিকাণ্ডত *ৰামবিজয়* নাটত ৰূপ দিয়া কাহিনীভাগৰ মূল অন্তৰ্ভুক্ত হৈ আছে। অৱশ্যে অগ্নিপুৰাণৰ পঞ্চম অধ্যায়তো এই কাহিনী পোৱা যায়। মহেশ্বৰ নেওগৰ মতে, “*ৰামবিজয়* নাটৰ ঘটনাবলী বালকাণ্ড ৰামায়ণৰ পৰা লোৱা হৈছে; তাৰ ওপৰত মহানাটকৰ বা হনুমন্তী কাব্যৰ কিঞ্চিৎ চিটিকনি পৰিছে।” (নেওগ ৯২)। সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মাৰ মতে, “ৰামায়ণৰ আদিকাণ্ডৰ পৰা *ৰামবিজয়* নাটৰ কথাবলী চয়ন কৰিছে। বিশ্বামিত্ৰৰ লগত ৰাম-লক্ষ্মণৰ সিদ্ধাশ্ৰমলৈ গমন আৰু তাৰ পিছত জনকৰ স্বয়ম্বৰ সভালৈ গমন, সীতাৰ স্বয়ম্বৰ, হৰধনুভঙ্গ, পৰশুৰামৰ দৰ্পচূৰ্ণ আৰু শেষত অযোধ্যালৈ সীতাসহ প্ৰত্যাহৰণ — এই অপৰিহাৰ্য ঘটনাকেইটাৰ বাহিৰে মূল আদিকাণ্ডৰ আন সকলো প্ৰাসঙ্গিক কথা বাদ দিছে।” (শৰ্মা ২০০০: ৫৯)। তদুপৰি, এহাতে নাটকীয় কাহিনীত মূল ৰামায়ণত নথকা কিছু কথাও সন্নিৱিষ্ট কৰিছে আৰু আনহাতে মূলৰ কিছু কথা স্বকীয় ৰূপতো সজাই লৈছে। মহেশ্বৰ নেওগৰ ভাষাত, “*ৰামবিজয়* নাটত সীতাক জাতিস্বৰ ভক্তা কৰি পূৰ্বজন্মৰ নাৰায়ণক স্বামী পোৱা বৰ সোঁৱৰাই শ্ৰীৰামৰ প্ৰতি পূৰ্বৰাগ সজাগ কৰা, ঘাই ঘটনা ভাগত বশিষ্ঠক বাদ দিয়া, বিশ্বামিত্ৰই ৰাম-লক্ষ্মণক নিজ আশ্ৰমৰ পৰা পোনে পোনে মিথিলাৰ ৰাজধানীলৈ নিয়া, ৰাম-লক্ষ্মণৰ আগমনৰ সময়ত সীতাৰ স্বয়ম্বৰ আদি বিষয়ত শঙ্কৰদেৱৰ বাস্তৱিকপৰা

বহুত আঁতৰত।” (নেওগ ৯৩)।

ৰামবিজয় নাটৰ মুখ্য চৰিত্ৰ ৰামচন্দ্ৰ। নাটত শ্ৰীৰাম, ৰাম, ৰামচন্দ্ৰ - এই নামবাচক শব্দকেইটা অভিন্ন ৰূপত প্ৰয়োগ হৈছে। ৰাম দশৰথৰ পুত্ৰ আৰু এজন ক্ষত্ৰিয় বীৰ। তেওঁ বিনয়ী আৰু ধীৰ-স্থিৰ। বীৰত্ব গুণত এজন ধীৰোদাত্ত নায়ক। ঋষি কৌশিকৰ মুখত সীতাৰ ৰূপ-লাৱণ্যৰ কথা শুনি তেওঁ ৰোমাঞ্চিত হৈছে : “সীতাক ৰূপ সম্পত্তি শুনিয়ে ৰামক মনে কিঞ্চিৎ মদন বিগাৰ উপজল।” এনে কাৰ্যত তেওঁৰ স্বাভাৱিক যুৱাসুলভ মনোভাৱ প্ৰকাশ পাইছে। আনহাতে মাৰিচ সুবাহু আদি ৰাক্ষস নিধন, হৰধনু ভঙ্গ, বজাসকলৰ সৈতে যুদ্ধত প্ৰবৃত্ত হৈ তেওঁলোকক পৰাজিত আৰু পৰশুৰামৰ দৰ্পচূৰ্ণ কৰা আদি কাৰ্যত ৰামৰ বীৰত্ব তথা ক্ষত্ৰিয়সুলভ মনোবৃত্তি প্ৰকাশ পাইছে। পৰশুৰামক প্ৰাণদান কৰি তেওঁলৈ বুলি তুলি লোৱা বাণেৰে তেওঁৰে স্বৰ্গপথ ছেদ কৰিছে। এইদৰে শত্ৰু, আক্ৰমণকাৰী ৰূপে অৱতীৰ্ণ হোৱাজনৰো স্বৰ্গপ্ৰাপ্তিৰ পথ মুকলি কৰি দিয়া কাৰ্যই ৰামৰ মহত্বৰ কথাকে প্ৰকাশ কৰিছে। ৰামৰ মাহাত্ম্যৰ আগত নাটখনৰ আনবোৰ চৰিত্ৰ নিষ্প্ৰভ হৈ ৰৈছে।

এনে চাৰিত্ৰিক বৈশিষ্ট্য আৰু বিবিধ কৰ্ম সম্পাদন কৰা ৰামচন্দ্ৰ কিন্তু সাধাৰণ মানৱ নহয়; এগৰাকী অৱতাৰী পুৰুষহে — এই কথা নাট্যকাৰ শঙ্কৰদেৱে নাটৰ বিভিন্ন ঠাইত উল্লেখ কৰিছে। যেনে :

ক) নাটৰ আৰম্ভণিতে সূত্ৰধাৰৰ সংলাপৰ জৰিয়তে :-

“সূত্ৰ ॥ ভো ভো সভাসদ সাধুজন : যে জগতক পৰম ঈশ্বৰ নাৰায়ণ ভূমিক ভাৰ হৰণ নিমিত্ত দশৰথ গৃহে অৱতৰল : সোহি ভগৱন্ত শ্ৰীৰামৰূপে ওহি সভা মध्ये প্ৰৱেশ কয় কহ সীতা বিবাহ বিহাৰ নৃত্য পৰম কৌতুকে কৰব : তাহে সাৱধানে দেখহ শুনহ।।”

খ) সীতাৰ সংলাপৰ মাধ্যমেৰে :-

“সীতা বোল ॥ আহে সখিসৰ, পৰম অভাগিনীক কি পুচহ : হামু পূৰ্বৰ জনম ঈশ্বৰ নাৰায়ণক স্বামী ইচ্ছা কয় অনেক জনম কায় ক্লেশ কৰিয়ে বহুত বৰিষ তপস্যা কয়লো তদনন্তৰ আকাশীবাণী শুনল : আহে কন্যা - তোহো ওহি জনমে স্বামীক ভেট নাই পাৰব আৱৰ জনম শ্ৰীৰামৰূপে তোহাক বিবাহ কৰাবব : ইহা জানি হামু অগনি প্ৰৱেসি প্ৰাণ চাড়ল আহে সখীসৰ সে দৈৱবাণী বিফল ভেল - সে শ্ৰীৰাম স্বামীক চৰণ ওহি জনম ভেট নাই পাৱলোঁ।।”

গ) ঋষি বিশ্বামিত্ৰৰ সংলাপৰ মাধ্যমেৰে :-

“ঋষি বোল ॥ অয়ে দশৰথ, তুহো ৰামক চৰিত্ৰ কিছু জানয়ে নাই : যোগবলে হামু সৰ জানো : ওহি ৰামচন্দ্ৰ পৰম ঈশ্বৰ মহা হৰিক অংশ অৱতাৰ, অসুৰ ৰাক্ষস সৰ সংহাৰি ভূমিক ভাৰ উদ্ধৰ, ইহা জানি কিছু চিন্তা নাই কৰবি : সত্য ৰাখি সত্ৰৰে ৰাম লক্ষ্মণক হামাক সঙ্গে পঠাৱ।।”

ঘ) পৰশুৰামৰ সংলাপৰ মাধ্যমেৰে :-

“পৰশুৰাম বোল ॥ হে প্ৰভু শ্ৰীৰাম, তুহু পৰম ঈশ্বৰ, হামু তোহাৰি অংশ, ইহা নজানি দৰ্প কয়লো : হামাৰ দোষ মৰস গোসাঁই।।”

নাটৰ আৰম্ভণিতে ৰামৰ জয়ধ্বনি কৰা হৈছে আৰু তেওঁক প্ৰণাম জনোৱা হৈছে :-

“ধ্ৰুং ॥ জয় জগজীৱনৰাম। কয়লো পৰি পৰণাম ॥

পদ ॥ যাহে গুণ নাম মুহে গাই। পাপী পৰম পদ পায় ॥ ওহি ভৰ তাপ অপাৰা। যাহে
স্মৰণে কৰু পাৰা ॥ অজগৰ ভঞ্জন কাৰী। পাৰল জনক কুমাৰী ॥ নৃপ সৰ চেদল বাণে। কৃষ্ণ
কিঙ্কৰ এছ ভাণে ॥”

নাটৰ শেষত শঙ্কৰদেৱে সংস্কৃত শ্লোক আৰু সূত্ৰধাৰৰ জৰিয়তে ব্যক্ত কৰিছে —

“শ্লোক ॥ শ্ৰীৰাম বিজয়নাম নাটকং পূৰ্ণতান্ম্।

শ্ৰীকৃষ্ণপাদপদ্মস্য প্ৰসাদেন সুনিশ্চিতম্ ॥

সূত্ৰ ॥ শ্ৰীকৃষ্ণ পাদপদ্ম প্ৰসাদত ৰামবিজয় নাম নাটক সম্পূৰ্ণ ভেল ॥”

এইদৰে শ্ৰীকৃষ্ণৰ পদপদ্মৰ প্ৰসাদত নাটখনি সম্পূৰ্ণ হ’ল বোলা কথাষাৰে শঙ্কৰদেৱৰ
ভাগৱত প্ৰীতিৰ কথাকে সূচাইছে। শঙ্কৰদেৱৰ ধৰ্মমতত ‘কৃষ্ণয়েই ভগৱান স্বয়ম’। এয়া ভাগৱতৰো
সিদ্ধান্ত। এই কৃষ্ণৰেই অন্য এক নাম মুৰাৰি। ৰামবিজয় নাটকৰ শেষত থকা মুক্তিমঙ্গল ভটিমাত
আছে —

“জয় জয় ঈশ্বৰ বাঘৰ ৰাম।

পূৰল যো জানেকী মন কাম ॥

জগজন জীৱন সোহি মুৰাৰি।

মুকুতি মঙ্গল কৰতু তোহাৰি ॥”

এইদৰে ৰাম, মুৰাৰি, কৃষ্ণ আদি ৰামবিজয় নাটত অভিন্ন হৈ পৰিছে। লগতে, মুক্তিমঙ্গল
ভটিমাৰ শেষত ‘কৰ অৱ সৰ নৰ হৰি হৰি বোল’ আৰু নাটৰ মাজে মাজে সূত্ৰধাৰৰ কথাবে
‘নিৰন্তৰে হৰিবোল হৰিবোল’ আৰু ‘ডাকি বোলহ ৰাম ৰাম’ বুলি জনোৱা আহ্বানতো হৰি নামৰ
মাহাত্ম্যই ব্যঞ্জিত হৈ বৈছে।

২.০০ কীৰ্ত্তন-ঘোষা, বৰগীত আৰু ৰামবিজয় নাটৰ ঐক্যসূত্ৰ :

ক) তিনিওবিধ ৰচনাতে ৰাম নামৰ শ্ৰেষ্ঠত্ব প্ৰতিপাদিত হৈছে।

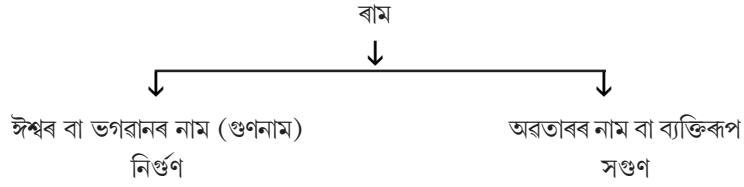
খ) ৰাম নামৰ জৰিয়তে জীৱনমুক্তি সম্ভৱ — এই কথা তিনিও ৰচনাতে ব্যক্ত হৈছে।

গ) তিনিওবিধ ৰচনা ৰাম নামক আধাৰ কৰি একশৰণ নামধৰ্ম প্ৰচাৰৰ উদ্দেশ্যে ৰচিত।

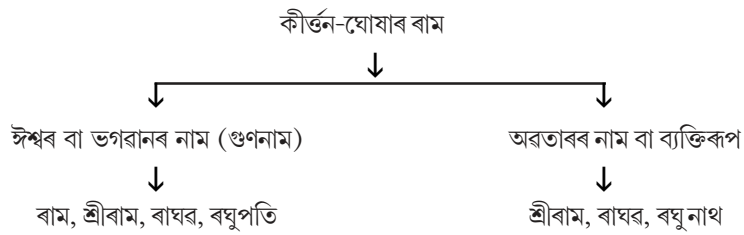
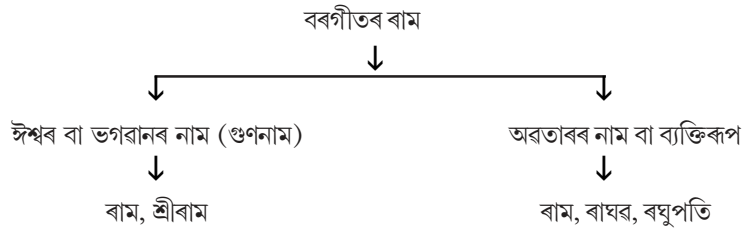
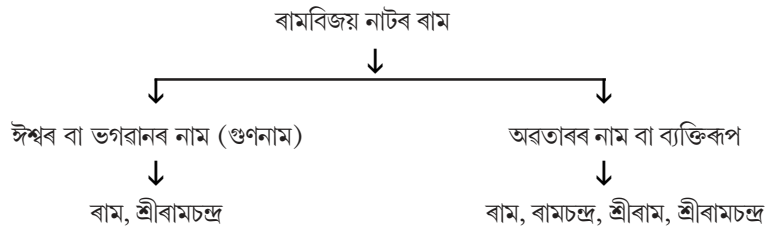
৩.০০ উপসংহাৰ :

সামগ্ৰিক আলোচনাৰ অন্তত নিম্নলিখিত সিদ্ধান্তসমূহত উপনীত হ’ব পাৰি—

১. কীৰ্ত্তন-ঘোষা, বৰগীত আৰু ৰামবিজয় নাট — এই তিনি সাহিত্যকৰ্মত ‘ৰাম’ৰ দুটা
ৰূপৰ উল্লেখ পোৱা যায় :

উক্ত দুয়ো ৰূপৰ 'বাম' তলত দিয়া পদেৰে সূচিত হৈছে—

২. উক্ত দুয়ো ৰূপৰ ভিতৰত 'বামনাম' শ্ৰেষ্ঠ।

৩. 'বাম বিজয়' নাটৰ প্ৰধান চৰিত্ৰ বাম। এওঁ ভগৱানৰ অৱতাৰীপুৰুষ। নাটত সেয়ে অৱতাৰীপুৰুষ ৰূপত 'বাম' পদৰ উল্লেখ বেছিকৈ (পদৰ সংখ্যাগত দিশেৰে) পোৱা যায়। ইয়াৰ বিপৰীতে কীৰ্ত্তন-ঘোষা আৰু বৰগীতত পৰমপুৰুষ ভগৱন্তৰ নাম ৰূপ 'বাম' পদৰ উল্লেখহে অধিকভাৱে পোৱা যায়।

৪. তিনিওবিধ ৰচনাৰ বিষয়সাঁৰ হ'ল— ভগৱন্তৰ নাম হিচাপে 'ৰাম' নামৰ গুণানুকীৰ্ত্তন।
৫. শঙ্কৰদেৱৰ কীৰ্ত্তন-ঘোষা, বৰগীত আৰু ৰামবিজয় নাটৰ 'ৰাম' মূলত যে ব্ৰহ্মৰূপী সনাতন 'কৃষ্ণ' ভগৱানৰ এক নামহে মাত্ৰ সেই কথা আলোচিত ৰচনাৰাজিত অন্তৰ্নিহিত হৈ আছে।
৬. শঙ্কৰদেৱৰ সমগ্ৰ সাহিত্যৰ মাজত 'ৰাম' কিদৰে ৰূপায়িত হৈছে সেই বিষয়ে বিশদ আলোচনাৰ থল আছে।

সহায়ক গ্ৰন্থপঞ্জী :

মুখ্য উৎস

- দেৱগোস্বামী, কেশৱানন্দ। সম্পা.। অঙ্কমালা। গুৱাহাটী : বনলতা, ১৯৮৮। মুদ্ৰিত।
মহন্ত, বাপচন্দ্ৰ। সম্পা.। বৰগীত। গুৱাহাটী : ষ্টুডেণ্টচ্ ষ্ট'ৰ্চ, ১৯৯২। মুদ্ৰিত।
শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱ আৰু শ্ৰীশ্ৰী মাধৱদেৱ। কীৰ্ত্তন-ঘোষা আৰু নাম-ঘোষা। নগাঁও : শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱ সংঘ, তৃতীয় সংস্কৰণ, ১৯৯৯। মুদ্ৰিত।

গৌণ উৎস

- কাকতি, বাণীকান্ত। বাণীকান্ত-চয়নিকা। মহেশ্বৰ নেওগ (সম্পা.), নতুন দিল্লী : সাহিত্য অকাদেমি, ১৯৯৮। মুদ্ৰিত।
নেওগ, মহেশ্বৰ। অসমীয়া সাহিত্যৰ ৰূপৰেখা। গুৱাহাটী : চন্দ্ৰ প্ৰকাশ, ১৯৯৫। মুদ্ৰিত।
মহন্ত, বাপচন্দ্ৰ। শঙ্কৰদেৱৰ দৰ্শন। গুৱাহাটী : লয়াৰ্ছ বুক ষ্টল, ১৯৯৪। মুদ্ৰিত।
শইকীয়া, নগেন। বিষয় : শঙ্কৰদেৱ। ধেমাজি : কিৰণ প্ৰকাশন, ২০০৮। মুদ্ৰিত।
শৰ্মা, সত্যেন্দ্ৰ নাথ। অসমীয়া নাট্য-সাহিত্য। গুৱাহাটী : সৌমাৰ প্ৰকাশ, ২০০০। মুদ্ৰিত।
শৰ্মা, সত্যেন্দ্ৰ নাথ। অসমীয়া সাহিত্যৰ সমীক্ষাত্মক ইতিবৃত্ত। গুৱাহাটী : সৌমাৰ প্ৰিণ্টিং এণ্ড পাব্লিছিং প্ৰাইভেট লিমিটেড, ১৯৮৪। মুদ্ৰিত।

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 255-263

লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ চক্ৰধ্বজ সিংহ নাটকত বুৰঞ্জীৰ সমল

ড° মমী শৰ্মা

গুৱাহাটী, e-mail: sarma_momi@yahoo.com

সংক্ষিপ্তসাৰ

লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ এক অন্যতম বুৰঞ্জীমূল নাট হৈছে চক্ৰধ্বজ সিংহ। বুৰঞ্জীত উল্লিখিত আহোমৰ ৰজা চক্ৰধ্বজ সিংহৰ ৰাজত্বকালত লাচিতবৰফুকনৰ সেনাপতিত্বত আহোম আৰু মোগল সেনাৰ মাজত হোৱা যুদ্ধক পটভূমি হিচাপে লৈ বেজবৰুৱাই চক্ৰধ্বজ সিংহ নাটখন ৰচনা কৰিছে। কেন্দ্ৰীয় চৰিত্ৰ লাচিত বৰফুকনক কেন্দ্ৰ কৰি নাটকীয় কাহিনীয়ে গতি লাভ কৰা চক্ৰধ্বজ সিংহ নাটকত বুৰঞ্জীত উল্লিখিত সমসাময়িক সমাজৰ এক স্পষ্ট প্ৰতিচ্ছবি চিত্ৰিত হৈছে। এই আলোচনাত চক্ৰধ্বজ সিংহ নাটকত বুৰঞ্জীৰ সমল সম্পৰ্কে আলোচনা কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰা হ'ব।

সূচক শব্দ : বুৰঞ্জী, লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা, চক্ৰধ্বজ সিংহ, লাচিত বৰফুকন

অধ্যয়নৰ উদ্দেশ্য

এই অধ্যয়নৰ যোগেদি অসম ইতিহাসৰ পাতত থকা বুৰঞ্জীৰ চৰিত্ৰ সমূহক নাটকৰ যোগেদি কেনেদৰে ফুটাই তুলিবলৈ প্ৰয়াস কৰিছে তাক বিশ্লেষণ কৰিব চোৱা হ'ব। বুৰঞ্জীমূলক চৰিত্ৰৰ উপৰি সেই সময়ৰ সমসাময়িক সমাজৰ চিত্ৰখন কেনেদৰে দাঙি ধৰিছে সেই বিষয়েও আলোচনা কৰিবলৈ যত্ন কৰা হৈছে।

অধ্যয়ন পদ্ধতি

মূলতঃ বিশ্লেষণাত্মক পদ্ধতিৰে আলোচনা আগবঢ়োৱা হ'ব যদিও প্ৰয়োজন সাপেক্ষে সমীক্ষাত্মক পদ্ধতিৰো অৱলম্বন কৰা হ'ব।

অৱতৰণিকা

স্বদেশপ্ৰীতি আৰু অতীতৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধাশীল মনোভাৱ আগত ৰাখি ইতিহাসৰ মহিমামণ্ডিত, গৌৰৱময় কাহিনীক সমল হিচাপে লৈ বৃটিছৰ পৰাধীনতাৰ শিকলিৰে বান্ধ খাই অসমীয়া জাতিক সংগ্ৰামী চেতনাৰে উদ্ধুদ্ধ কৰিবলৈ নাট্যকাৰ লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাই কৰা চেষ্টাৰ অন্যতম ফল *চক্ৰধ্বজ সিংহ* নাটক। অতীতৰ শৌৰ্য-বীৰ্য, গুণ-গৰিমাৰ অনুপ্ৰেৰণাৰে অসমীয়া জাতিৰ জাতীয় চেতনাৰ অভ্যুত্থানৰ উদ্দেশ্য আগত ৰাখি বেজবৰুৱাই একেবছৰতে অৰ্থাৎ ১৯১৫ চনত *বেলিমাৰ*, *জয়মতী* আৰু *চক্ৰধ্বজ সিংহ* এই তিনিখন বুৰঞ্জীমূলক নাট ৰচনা কৰে। বেজবৰুৱাৰ ঐতিহাসিক নাটক ৰচনাৰ উদ্দেশ্য সম্পৰ্কত সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মাই কৈছে— “জাতিক উদ্ধুদ্ধ কৰিবলৈ আৰু অনুপ্ৰেৰণা দিবলৈ তৰল হাস্যৰস উপযোগী নহয়; তাৰ কাৰণে লাগে মহিমামণ্ডিত, গৌৰৱময়, ঘটনাবল্ল সজীৱ কাহিনী, সেই কাৰণেই বেজবৰুৱাই প্ৰায় ভাটি বয়সত ঐতিহাসিক নাটকৰ ফালে চকু দিছিল।” (১৯৬) এই সন্দৰ্ভত *চক্ৰধ্বজ সিংহ* নাটকৰ পাতনিত বেজবৰুৱাই নিজেই উল্লেখ কৰিছে যে— “আসামৰ অতীত গৌৰৱ-কাহিনী নাটৰ আকাৰেৰে আজিকালিৰ অসমীয়াৰ আগত প্ৰচাৰ কৰাটো হে, নাট লেখি যহ যোৱাটো নহয়।” (বেজবৰুৱা, পাতনি)

বুৰঞ্জীত উল্লিখিত আহোমৰ ৰাজত্বকালৰ স্বৰ্গদেউসকলৰ অন্যতম চক্ৰধ্বজ সিংহৰ কাৰ্যকালত লাচিত বৰফুকনৰ সেনাপতিত্বত মোগল সৈন্যৰ আক্ৰমণৰ পৰা গুৱাহাটী উদ্ধাৰৰ দুটা বৃহৎ অভিযানক বিষয়বস্তু হিচাপে লৈ বেজবৰুৱাই *চক্ৰধ্বজ সিংহ* নাটকখন ৰচনা কৰিছে। বিষয়বস্তুৰ সমলৰ ক্ষেত্ৰত হেমচন্দ্ৰ গোস্বামীৰ ‘শৰাইঘাটৰ যুদ্ধ’ (উষা নামে মাহেকীয়া কাকতত ওলোৱা) প্ৰবন্ধ, মিষ্টাৰ গেইটৰ ইংৰাজী *আসাম বুৰঞ্জী* আৰু উপেন্দ্ৰনাথ বৰুৱাৰ কিতাপৰ পৰা সংগ্ৰহ কৰা বুলি বেজবৰুৱাই নাটকখনৰ পাতনিত উল্লেখ কৰিছে। আকৌ শৰাইঘাটৰ যুদ্ধৰ সময়সীমাৰ ক্ষেত্ৰত বেজবৰুৱাই হেমচন্দ্ৰ গোস্বামীৰ মতকে অনুসৰণ কৰিছে। নাটকখন মুঠ পাঁচটা অংকত বিভাজিত হৈছে। ইয়াৰে প্ৰথম অংকত তিনিটা দৰ্শন, দ্বিতীয় অংকত পাঁচটা দৰ্শন, তৃতীয় অংকত চাৰিটা দৰ্শন, চতুৰ্থ অংকত পাঁচটা দৰ্শন আৰু পঞ্চম অংকত নটা দৰ্শনৰে নাটকীয় কাহিনীভাগ বৰ্ণিত হৈছে। অৱশ্যে মুঠ ছাব্বিশটা দৰ্শনৰ ভিতৰত ষোল্লটা দৰ্শনতহে মূল বিষয়বস্তু বৰ্ণিত হৈছে।

চক্ৰধ্বজ সিংহ নাটকৰ কাহিনী

চক্ৰধ্বজ সিংহ নাটকৰ আৰম্ভণি হৈছে গড়গাঁৱত চক্ৰধ্বজ সিংহ ৰজাৰ বৰচ’ৰাৰ দৃশ্যৰে। স্বৰ্গদেউ জয়ধ্বজ সিংহৰ দিনত মীৰজুমলাৰ লগত হোৱা ৰজাৰ সন্ধি অনুসৰি তদানীন্তন গুৱাহাটীৰ থানাদাৰ ফিৰোজখাঁই চক্ৰধ্বজ সিংহলৈ কৰ-কাটল বিচাৰি পত্ৰ দিলে। পত্ৰ ত ফিৰোজখাঁৰ বেয়া ব্যৱহাৰত চক্ৰধ্বজ সিংহই পুনৰ কৰ-কাটল নিদিয়াৰ সিদ্ধান্ত লৈ মোগলৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধ দিয়াৰ প্ৰস্তুতি চলালে। সেই উদ্দেশ্যে ৰজাই আহোম ৰাজবিয়াসকলৰ লগত আলোচনা কৰি লাচিত দুৱলীয়া ফুকনক বৰফুকনৰ খিতাপ দি যুঁজৰ সেনাপতি পাতিলে। ৰজাৰ আজ্ঞা শিৰোধাৰ্য কৰি লাচিত বৰফুকনৰ নেতৃত্বত আহোম সৈন্যই যুদ্ধৰ বাবে সাজু হ’ল। প্ৰথমতে বাঁহবাৰী, কাজলীমুখ, ইটাখুলি আৰু বৰনদীৰ মুখ এই চাৰিঠাইত লগা যুঁজত আহোম সৈন্যৰ হাতত মোগল শোচনীয়ভাৱে পৰাস্ত হয়। মোগলৰ দুই সেনাপতি চৈয়দ চানা আৰু চৈয়দ ফিৰোজ আহোমৰ হাতত বন্দী হ’ল। ইফালে মোগলৰ এই পৰাজয়ৰ পোতক তুলিবৰ নিমিত্তে ঔৰংজেৱে ৰজা জয়সিংহৰ পুত্ৰ অম্বৰাধিপতি

ৰাজসিংহক প্ৰধান সেনাপতি পাতি মোগলৰ এক বিশাল সৈন্যবাহিনী অসম আক্ৰমণৰ বাবে পঠিয়ায়। লাচিত বৰফুকনে কটকীৰ হতুৱাই ৰামসিংহলৈ অসম আগমনৰ কাৰণ সুধি পঠিয়ায়। উত্তৰত ৰামসিংহই কয় যে পূৰ্বৰ সন্ধি অনুসৰি গুৱাহাটী যিহেতু মোগলৰ অধীন সেয়েহে আহোমে গুৱাহাটী এৰি দিব লাগে আৰু নহ'লে দুঘৰীমান যুঁজিও চাব পাৰে। লাচিত বৰফুকনেও ইয়াৰ উচিত প্ৰত্যুত্তৰ দিয়ে। অৱশেষত মোগল আৰু আহোমৰ পুনৰ যুদ্ধ আৰম্ভ হ'ল। আহোমে শৰাইঘাটৰ যুদ্ধ, পাণ্ডুৰ যুদ্ধ, লঠিয়া আৰু দৰঙৰ যুদ্ধত জয়লাভ কৰে। তাৰপিছত হোৱা দলিবাৰীৰ যুদ্ধত অনেক অসমীয়া সৈন্য নিহত হ'বলগীয়া হ'ল। ইয়াৰ পিছত মুছলমানৰ নৌসেনাৰ সেনাপতি চৰিপখাঁই আহোমৰ পানীৰখীয়া সেনাক পৰাস্ত কৰি ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ বুকুৱেদি উজাই আহিব ধৰিলে। মোগল সৈন্য আহি আন্ধাৰবালিৰ ওচৰ পোৱাতো গণকে ভাল নহয় বুলি অসমীয়া সৈন্যক আক্ৰমণ কৰিবলৈ দিয়া নাই। গণকৰ এই হাকবচন নুশুনি লাচিত বৰফুকনে গাত তীব্ৰ জ্বৰ লৈ অসুস্থ গাৰেই যুদ্ধৰ বাবে নাও মেলি দিলে। লাচিতৰ এই পৰাক্ৰম দেখি অসমীয়া সৈন্যও অতি বীৰদৰ্পে মোগলৰ ওপৰত জপিয়াই পৰিল। দুয়োপক্ষৰ ভীষণ যুদ্ধ লাগিল আৰু অসমীয়া সৈন্য যুদ্ধত জয়ী হয়। অৱশেষত মোগল সেনাপতি ৰামসিংহই অসমীয়া সৈন্যৰ যুদ্ধপৰাক্ৰমৰ শলাগ লৈ অসম এৰিবলৈ বাধ্য হয়। এই যুদ্ধতে অসমৰ সীমা মানাহৰ মুখলৈকে নিৰ্ধাৰিত হয়। শেষত গুৱাহাটীত লাচিত বৰফুকনৰ কোঠত যুদ্ধজয়ৰ আনন্দ-উল্লাসত ঘৰমুৱা যাত্ৰাৰ প্ৰস্তুতিৰে *চক্ৰধ্বজ সিংহ* নাটকৰ যৱনিকা পৰে।

নাটকখনত মূল কাহিনীৰ লগত দুটা উপকাহিনীও সংযোজিত হৈছে। প্ৰথমটো নাট্যকাৰে শ্যেক্সপীয়েৰৰ প্ৰিন্স হেনৰি, ফলষ্টাফ আৰু তেওঁলোকৰ লগৰীয়া সকলৰ চৰিত্ৰৰ চানেকিত সৃষ্টি কৰা প্ৰিয়ৰাম, গজপুৰীয়া, টকৌ আদি চৰিত্ৰ কেন্দ্ৰিত আৰু দ্বিতীয়টো লাচিত বৰফুকনৰ জীৱনী চেনেহী আৰু শদিয়াখোৱা গৌহাটীৰ প্ৰেমকাহিনী কেন্দ্ৰিত। মূলতঃ হাস্যৰস আৰু পাৰিবাৰিক পৰিস্থিতি চিত্ৰণৰ উদ্দেশ্যেই এই দুটা উপকাহিনী নাটকখনত সংযোগ কৰা হৈছে যদিও নাটকীয়া মূল কাহিনীৰ লগত ইয়াৰ কোনো বিশেষ সম্পৰ্ক দেখিবলৈ পোৱা নাযায়।

চক্ৰধ্বজ সিংহ নাটকত বুৰঞ্জীৰ সমল

লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ *চক্ৰধ্বজ সিংহ* নাটকত বুৰঞ্জীত উল্লিখিত আহোম ৰাজত্বকালৰ এছোৱা সোণালী অধ্যায় বৰ্ণিত হৈছে। অসম বুৰঞ্জীৰ তথ্য অনুসৰি স্বৰ্গদেউ জয়ধ্বজ সিংহৰ পিছত ১৫৮৫ শক (খ্ৰীঃ ১৬৬৩ চন)ত দেওৰজাৰ নাতি চুপুংমুং কোঁৱৰক ৰাজপাটত বহুওৱা হয়। ৰাজসিংহাসনত উঠাৰ পিছত তেওঁ চক্ৰধ্বজ সিংহ হিন্দু নাম লয়। স্বৰ্গদেউ জয়ধ্বজ সিংহই মিৰজুমলাৰ লগত কৰা সন্ধি অনুসৰি পেচকচ আদায় দিব নোৱাৰাত মুছলমান ফৌজদাৰ ফিৰোজখাঁই চক্ৰধ্বজ সিংহলৈ কটকীৰ জৰিয়তে বাকী পেচকচ আদায় বিচাৰি পঠিয়ালে। চক্ৰধ্বজ সিংহ বৰ সাহসী আৰু অভিমানী ৰজা আছিল। তেওঁ মুছলমানৰ বৰকথা সহিব নোৱাৰি বাকী থকা পেচকচ আদায় নিদি যুদ্ধ দিবলৈ প্ৰস্তুত হোৱাত মোগলৰ বাদশ্বাহ ঔৰংজেৱে তুৰন্তে অসম দেশ আক্ৰমণ কৰিলে। সেই সময়ছোৱাত অসমীয়াই লাচিত বৰফুকনৰ নেতৃত্বত মোগল সেনাপতি চৈয়দ চানা আৰু চৈয়দ ফিৰোজৰ বিৰুদ্ধে কৰা বাঁহবাড়ী, কাঁজলিমুখ, ইটাখুলি, বৰনদীমুখ, গুৱাহাটীৰ যুদ্ধ আৰু ৰামসিংহৰ বিৰুদ্ধে কৰা শৰাইঘাটৰ যুদ্ধৰ চিত্ৰৰ আলমত

চক্ৰধ্বজ সিংহ নাটকখন ৰচিত হৈছে।

নাটকখনত অসম বুৰঞ্জীৰ কেইটিমান উল্লেখযোগ্য চৰিত্ৰ ৰূপায়িত হৈছে। সেয়া হ'ল — চক্ৰধ্বজ সিংহ, লাচিত বৰফুকন, আউৰেংজীৰ, জয়সিংহ, ৰামসিংহ, বাঁহগৰীয়া, বুঢ়াগোঁহাই, ৰচিতখাঁ, ফিৰোজখাঁ, মাধৱচৰণ, পণ্ডিতৰায় আৰু গুইমেলা বৰগোঁহাই। বুৰঞ্জীৰ এই সমূহ চৰিত্ৰ চক্ৰধ্বজ সিংহ নাটকত অতি জীৱন্ত ৰূপত চিত্ৰিত হৈছে।

চক্ৰধ্বজ সিংহ

নাটকখনৰ নাম ভূমিকাৰ চৰিত্ৰ চক্ৰধ্বজ সিংহ। এই চৰিত্ৰটো চিত্ৰণৰ সময়ত নাট্যকাৰে এখোজো বুৰঞ্জীৰ পৰা আঁতৰি অহা নাই। আহোম শাসনকালছোৱাৰ অন্যতম এগৰাকী সাহসী, দক্ষ, দেশপ্ৰেমিক আৰু দূৰদৰ্শী প্ৰশাসক হিচাপে চক্ৰধ্বজ সিংহ বুৰঞ্জীৰ পাতত জিলিকি আছে। নাম ভূমিকাত চিত্ৰিত হ'লৈও নাটকখনত চক্ৰধ্বজ সিংহ চৰিত্ৰটিৰ ৰজা হিচাপে তেওঁৰ ৰণকৌশল, পৰাক্ৰম আদিৰ বিষয়ে নাটকখনত বিশেষভাৱে উল্লিখিত হোৱা নাই। তৎসত্ত্বেও যিকেইটা দৃশ্যত চক্ৰধ্বজ সিংহক দেখিবলৈ পোৱা গৈছে তাতেই তেওঁৰ দেশপ্ৰেম, দূৰদৰ্শিতা আৰু স্বাধীনচিন্তা মনৰ পৰিচয় পোৱা গৈছে।

নাটকখনৰ প্ৰথম অংকৰ প্ৰথম দৰ্শনতে ৰজা চক্ৰধ্বজ সিংহক দেখিবলৈ পোৱা যায়। প্ৰথম দৰ্শনতে চক্ৰধ্বজ সিংহৰ দেশপ্ৰেমৰ পৰিচয় পোৱা যায়। দেশমাতৃ পৰাধীন হৈ থকাটো চক্ৰধ্বজে সমূলি সহ্য কৰিব পৰা নাই। সেয়েহে পূৰ্বৰ ৰজাই গাত সনা কলংক গুচাবলৈ নিজৰ জীৱনকো তুচ্ছ জ্ঞান কৰি সাহসেৰে কৈছে —

চক্ৰধ্বজ : “চক্ৰধ্বজ সিংহৰ শৰীৰত খুনলাই-খুনলুঙৰ এটোপা তেজও থাকে মানে চক্ৰধ্বজ সিংহই মুছলমান পাটচাৰ ওচৰত মূৰ নোদোৱায়, এইটো ঠিক। জয়ধ্বজ সিংহ স্বৰ্গদেউৰ দিনত সনা আসামৰ গাৰ কলংকসোপা হয় চক্ৰধ্বজে গুচাব, নহয় চক্ৰধ্বজ সমূলি বিনাশ হ'ব।” (বেজবৰুৱা, ৬)।

সিংহাসনত বহিয়েই তেওঁ দূৰদৰ্শিতাৰে দেশৰ সুৰক্ষাৰ বাবে সৈন্যৰ সামৰিক কৌশলৰ বুজ লৈছে আৰু নিজেই সৈন্যসকলক যুদ্ধৰ বাবে প্ৰশিক্ষণ দিছে। পূৰ্বৰ ৰজাই মোগলৰ সৈতে কৰা চুক্তি অনুসৰি মোগলৰ কৰতলীয়া হৈ থাকিবলৈ চক্ৰধ্বজ সিংহই অনিচ্ছা প্ৰকাশ কৰিছে। তাৰ পৰিৱৰ্তে যুদ্ধই শ্ৰেয় বুলি মন্তব্য কৰিছে আৰু অতি বীৰত্বৰে মুছলমানৰ কবলৰ পৰা অসমক উদ্ধাৰ কৰাৰ বাবে সাজু হৈছে। সেয়েহে ৰাজবিষয়াসকলকো দৃঢ়তাৰে উৎসাহিত কৰিছে—

চক্ৰধ্বজ : “আপোনালোকে ভয় নেখাব। পিছলৈ নাটানিব, ঈশ্বৰে আমাৰ অভিষ্ট সিদ্ধি কৰিব; মুছলমানক আমাৰ দেশৰ পৰা খেদাব পাৰিম।” (বেজবৰুৱা, ৬)

ৰজা চক্ৰধ্বজ সিংহ দেশত প্ৰচলিত দস্তৰৰ প্ৰতি সততে সজাগ আছিল। সেয়েহে মুছলমানৰ কটকীয়ে প্ৰথমতে আঠু লৈ সেৱা কৰি স্বৰ্গদেউৰ আগ হ'বলৈ মান্তি নহ'লেও শেষত ৰজাই বাধ্য কৰাইছে। দেশক স্বাধীনতাৰ স্বাৰ্থত পৰাক্ৰমী বিষয়া লাচিত দুৱলীয়া ফুকনক বৰফুকনৰ খিতাপ দি অসমীয়া সৈন্যৰ সেনাপতি হিচাপে নিযুক্ত কৰি চক্ৰধ্বজ সিংহই দূৰদৰ্শিতাৰ পৰিচয় দিছে। নাটকখনত ৰজাৰ বিভিন্ন ৰণকৌশলৰ উমান পোৱা যায়। বাৰিষাকালত মোগলৰ বাবে যুদ্ধ কৰাটো সুবিধাজনক নহয় বুলি জানি চক্ৰধ্বজে যিকোনো প্ৰকাৰে বাৰিষা কাল অহালৈ যুদ্ধ পিছুৱাবলৈ লাচিত বৰফুকনলৈ

পত্ৰ প্ৰেৰণ কৰিছে। তাৰ উপৰি দীৰ্ঘকালীন যুদ্ধলৈ জাকে জাকে ৰণুৱা পঠিয়াব পৰাকৈ দেশৰ মানুহক যুঁজাৰু হিচাপে প্ৰস্তুত কৰিবলৈ বিষয়াসকলক আদেশ দিছে—

চক্ৰধ্বজ : “আমাৰ উজনি দেশত ২০ বছৰ বয়সৰ পৰা ৪০ বছৰ বয়সলৈকে যতবোৰ মতামানুহ আছে, (বামুণ আৰু মহন্তৰ বাহিৰে) সকলোবোৰৰে লেখ লৈ কাকত কৰা হওক। সেইবোৰৰ ভিতৰত সুস্থ আৰু বলী চাই চাই মানুহ বাছি লৈ সেইবোৰক হিলৈ, কাঁৰ, যাঠি, দা ইত্যাদিৰে ভালকৈ যুঁজ কৰিবলৈ শিকোৱা হওক। যদি যুঁজ দীৰ্ঘকাল স্থায়ী হয়, আমি যেন ইফালৰ পৰা তালৈ জাকে জাকে ৰণুৱা পঠিয়াই থাকিব পাৰোঁ।” (বেজবৰুৱা, ৬৩)

চক্ৰধ্বজ সিংহ চৰিত্ৰটোৱে দেশৰ প্ৰজাৰ প্ৰতি অতি সচেতনতাৰ প্ৰমাণ দিছে। গড় নিৰ্মাণত গাফিলতি কৰাৰ বাবে লাচিত বৰফুকনে নিজমোমায়েকৰ শিৰচ্ছেদ কৰা বাতৰিয়ে ৰজাক বিচলিত কৰিছে। যুদ্ধৰ বাতৰি পোৱাত কিছু পলম হ'লেও তেওঁ চিন্তাশ্বিত হৈ পৰে। আকৌ যুদ্ধ জয়ৰ বাতৰিত অতি আনন্দিত হৈছে আৰু লগে লগে আনন্দ উৎসৱৰ আয়োজন, যোগ্যক বঁটা বাহন প্ৰদান, পোতাশালৰ বন্দীক মুকলি, দেৱতাৰ আগত পূজা দিয়া ইত্যাদি ব্যৱস্থা কৰাইছে।

অৱশ্যে দুই এঠাইত চক্ৰধ্বজ সিংহৰ অসচেতনতাৰো প্ৰমাণ পোৱা যায়। চক্ৰধ্বজে সেনাপতি লাচিত বৰফুকনৰ উপদেশক আওকাণ কৰি দলিবাৰীৰ কোঠত ৰামসিংহক আক্ৰমণ কৰিবলৈ দিয়া আদেশৰ ফলত দহহেজাৰ অসমীয়া সৈন্য নিপাত হ'বলগীয়া হ'ল।

এনেদৰেই মাত্ৰ কেইটামান দৃশ্যত চক্ৰধ্বজ সিংহ চৰিত্ৰটো চিত্ৰিত হ'লেও তাতেই চৰিত্ৰটোৰ মনোবল, সাহস, দূৰদৰ্শিতাৰ স্পষ্ট ছবি প্ৰতিফলিত হৈছে।

লাচিত বৰফুকন

লাচিত বৰফুকন নাটকখনৰ মুখ্য ঐতিহাসিক চৰিত্ৰ। নিজ কৰ্মদক্ষতাৰ বলত আহোম ৰাজবিষয়া পদত অধিষ্ঠিত হোৱা লুখুৰাশন আহোম বংশত জন্ম লাভ কৰা মোমাই তামুলী বৰবৰুৱাৰ সন্তান লাচিত। বুৰঞ্জীৰ পাতে পাতে লাচিত বৰফুকনৰ পৰাক্ৰমৰ কাহিনী জিলিকি আছে। নাটকখনৰ প্ৰথম অংকৰ প্ৰথম দৰ্শনতে লাচিত বৰফুকনক দেখিবলৈ পোৱা যায় যদিও তৃতীয় দৰ্শনৰ পৰাই চৰিত্ৰটো বিকশিত হৈছে। তৃতীয় দৰ্শনত চৰিত্ৰটোৰ পত্নীৰ সৈতে হোৱা কথা-বতৰাত বাকচতুৰতা আৰু পুত্ৰৰ প্ৰতি সচেতনতা প্ৰকাশ পাইছে। বিখ্যাত মোমাইতামুলী বৰবৰুৱাৰ বংশৰ বংশধৰ হৈ প্ৰিয়ৰামৰ অধঃপতনে যোৱা অৱস্থাই লাচিতক চিন্তাত পেলাইছে আৰু সেয়েহে পুত্ৰক ককৰ্থনা কৰি কৈছে—

লাচিত : “তই মোমাইতামুলী বৰবৰুৱাৰ ঘৰৰ কুলকলংক। সৰু মানুহ, দুপ্ত মানুহবোৰেৰে সৈতে তোৰ মিতালি। তই আমাৰ বংশত কুলধম উপজিলি। যা, মোৰ আগৰ পৰা গুচি যা। তোৰ মই মুখ নেচাওঁ।” (বেজবৰুৱা, ২৭)

আকৌ ৰামসিংহৰে হোৱা চিঠিৰ আদান-প্ৰদানত লাচিত বৰফুকনৰ বাকচতুৰতাৰ পৰিচয় পুনৰবাৰ পোৱা যায়। ৰামসিংহই চিঠিৰ জৰিয়তে কৰা তামিল্যৰ উচিত উত্তৰ অতি চতুৰতাৰে দিছে এনেদৰে—

“শুনিছোঁ, আপুনি মাক্কাতা ৰাজ্যৰ গোষ্ঠীৰ আৰু আমাৰ অধিপতি ক্ষত্ৰিয় চুড়ামণি ৰাজা জয়সিংহৰ পুত্ৰ। ইমান বৰলোকৰ পোৱালিৰ মুখত এনে সৰু কথা কেনেকৈ ওলাল? আপুনি আমাৰ সৈতে দুই ঘৰীমান যে যুঁজিব খোজে, দুই-চাৰি বছৰ যুঁজিবলৈ আপোনাৰ সাহ নাইনে কি? আৰু আমি

যে আপোনাক তীৰ বন্দুক খোজাৰ কথা কৈছে ভাল— এতিয়া সেইবোৰ আপোনাকে লাগিব পাৰে, সেই দেখি আপোনাৰ হাততে থাওক; দুই-চাৰি বছৰৰ পিছত আমাক লাগিলে খোজা যাব। কিন্তু গুৱাহাটী ঈশ্বৰে আমাক দিছে, তাক মুছলমানক কদাপিও এৰি দিয়া নাযায়।” (বেজবৰুৱা, ৮৪-৮৫)

লাচিত বৰফুকনৰ যুদ্ধপ্ৰস্তুতি আঁচনি অতি নিখুঁত। গুৱাহাটী বন্ধাৰ নিমিত্তে চৌপাশে থকা গড়সমূহ পুনৰ মেৰামতি কৰি দৃঢ় কৰিছে আৰু গড়ৰ ঠায়ে ঠায়ে সেনাপতিসকলৰ কোঠ বহুৱাই বুজনসংখ্যক সৈন্য আৰু যুদ্ধৰ সা-সজুলি দি যুদ্ধলৈ সাজু কৰি ৰাখিছে আৰু নিজেও পুত্ৰসহিতে সাজু হৈ আছে। লাচিতৰ বুদ্ধিমত্তা আৰু দূৰদৰ্শিতাবো প্ৰমাণ নাটকখনৰ জৰিয়তে পোৱা যায়। ৰামসিংহৰ কটকী পণ্ডিতৰায়ৰ আগমনত তেওঁ সতৰ্ক হৈছে। পণ্ডিতৰায়ে গুৱাহাটীত মোগল সোমোৱাৰ বাটৰ ভুল বুলি অহা কথা আগতীয়াকৈ বুজ লৈ লাচিতে দিনে-ৰাতিয়ে মানুহ লগাই বালিত দুশাৰীকৈ শালৰ খুঁটা পুতি তাত নগাচাৰি পাতি, বালি দি নিমিষতে গড় বনালে। আকৌ ৰামসিংহই শৰাইঘাটৰ গড়ৰ তলেৰে সিদ্ধি দিয়াই খাৰ ভৰোৱাৰ খবৰ চোৰাংচোৰাৰ সূত্ৰে পোৱাৰ লগে লগে লাচিতে বুদ্ধিৰে মাটিৰ তলেৰে লোৰ কটাই তাত পানী সুমুৱাই থৈছিল। আনহাতে ৰাঙলীবুৰুজৰ গড় ৰামসিংহই উৰুৱাই দিবলৈ কৰা অভিসন্ধিৰো উমান পাই লাচিতে গড় ভঙাৰ লগে লগে পুনৰ্নিৰ্মাণৰ বাবে মানুহ আৰু যন্ত্ৰ যোগাৰ কৰি থৈছে। শৰাইঘাটৰ গড় পাৰ হ’ব নোৱাৰি ৰামসিংহই দৰঙৰ ফালে সোমাবলৈ চেষ্টা কৰাৰ আশংকা কৰি লাচিতে পূৰ্বতে দৰঙৰ ৰাণীক অনেক সেনা দি যুঁজৰ বাবে সাজু কৰি ৰাখিছে।

লাচিতে নিজ কৰ্তব্য আৰু দায়িত্ব অতি নিষ্ঠাৰে পালন কৰিছিল। কৰ্মত গাফিলতি তেওঁ সহ্য কৰিব পৰা নাছিল। সেয়েহে গড় বন্ধাৰ সময়ত নিজ মোমায়েকে সূচাৰুৰূপে দায়িত্ব পালন নকৰাৰ বাবেই ‘মোৰ দেশতকৈ মোমাই ডাঙৰ নহয়’ বুলি কৈ মোমায়েকৰ শিৰচ্ছেদ কৰিলে। লাচিতে মোমায়েকৰ শিৰচ্ছেদ কৰা কথাত ৰজাই ভাল নাপাই লাচিতলৈ পঠিওৱা প্ৰশ্নৰ উত্তৰত লাচিতে কৈছে— “যদি সেইদিনা মই কাৰ্যত মোৰ বোপাই বা পো থাকিলেহেঁতেন, তেওঁকো মই সেইবাবে তেনেকৈ কাটিলোহেঁতেন। স্বৰ্গদেৱে জানিব স্বৰ্গদেউৰ বাক্য ৰক্ষা কৰিবৰ নিমিত্তে মোৰ মোমাইৰ বলি দিবৰ আৱশ্যক হৈছিল।” (বেজবৰুৱা, ১১৬)

ইয়াতেই দেশমাতৃৰ প্ৰতি লাচিতৰ শ্ৰদ্ধা আৰু কৰ্ম সচেতনতা ফুটি ওলাইছে। দেশমাতৃৰ বাবে লাচিতে নিজৰ জীৱনকো তুচ্ছ জ্ঞান কৰিছিল। ইয়াৰ প্ৰমাণ পোৱা যায় আন্ধাৰবালিৰ যুঁজত। মুছলমানৰ সেনাপতি চৰিপ খাঁই ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ বুকুৰে উজাই আহি আন্ধাৰবালি পোৱাৰ সময়ত গণকৰ হাকবচন মানি অসমীয়া সৈন্যক প্ৰতিআক্ৰমণ নকৰা দেখি লাচিতে গাত তীব্ৰ জ্বৰ লৈও মুছলমানৰ সন্মুখত যুদ্ধৰ বাবে জপিয়াই পৰিছে আৰু নাৱৰ পৰা অতি বীৰদৰ্পে চিঞৰি চিঞৰি অসমীয়া সৈন্যক কৈছে— “ৰাইজসকল, শুনাইকঙ্গ মোক স্বৰ্গদেৱে মুছলমানৰ হাতৰ পৰা গুৱাহাটী ৰখিবলৈ ইয়াত থৈছে। এতিয়া মই গুৱাহাটী মুছলমানৰ হাতত শোধাই দি গড়গাঁৱত ল’ৰা-তিৰুতা লৈ সুখ কৰিবলৈ যাম নে? আজি মোক মুছলমানে ধৰি নিয়ক, ৰাইজে মহাসুখে উজাই গৈ মহাৰাজক সেই বাতৰি দিয়কগৈ।” (বেজবৰুৱা, ১০৭)

পাৰিবাৰিক ক্ষেত্ৰতো লাচিতে সুন্দৰভাৱে দায়িত্ব পালন কৰাৰ প্ৰমাণ নাটকখনত পোৱা যায়। কাৰণ নাটকখনত লাচিতক এজন সচেতন পিতৃ আৰু মৰমিয়াল স্বামীৰ ৰূপত দেখিবলৈ

পোৱা গৈছে। দেশমাতৃৰ প্ৰতি কৰা কৰ্তব্যৰ লগতে সংসাৰৰ দায়িত্বও সুচাৰুৰূপে পালন কৰিছে। সেয়েহে যুদ্ধৰ অন্তত উপযুক্ত পাত্ৰৰ লগত জীয়াৰীৰ বিবাহৰ সিদ্ধান্ত লৈছে।

ৰামসিংহ

নাটখনত আন এটি উল্লেখযোগ্য বুৰঞ্জীমূলক চৰিত্ৰ হৈছে মোগল সেনাপতি ৰামসিংহ। প্ৰথমৰূপত চৰিত্ৰটোৰ জৰিয়তে দম্ভ, অহংকাৰ মনোভাৱ প্ৰকাশিত হৈছে। কাৰণ অসম আক্ৰমণ কৰিবলৈ আহিয়েই অসমীয়া সৈন্যৰ বিষয়ে ঠাট্টা তিৰষ্কাৰেৰে মন্তব্য কৰিছে— “গুৱাহাটী আমাৰ বাদশ্যাৰ ৰাজ্যৰ ভিতৰ। এতেকে গুৱাহাটী তেওঁলোকে আমাক এৰি দিয়ক নহ’লে, দুই ঘৰীমান যুঁজিও চাব পাৰে। আৰু তালৈকো যদি তেওঁলোকৰ তীৰ বন্দুক নাই, তেওঁ আমাক খুজিলেও আমি দিব পাৰো।” (বেজবৰুৱা, ৭১)

অসমীয়া সৈন্যৰ বীৰত্বৰ উমান নোলোৱাকৈয়ে পৰিকল্পনা কৰা ৰণনীতিৰ বাবে ৰামসিংহই লাচিত বৰফুকনৰ হাতত শোচনীয়ভাৱে পৰাজিত হ’ব লগা হয়। ফলত তেওঁ ভীষণ লজ্জিত হৈছে। শেষত ৰামসিংহ চৰিত্ৰটোত প্ৰকৃত বীৰৰ লক্ষণ স্পষ্ট হৈছে। কাৰণ অসমীয়া সেনাৰ হাতত পৰাজয়বৰণ কৰিবলগীয়া হোৱাৰ পিছতো অসমীয়া সেনা আৰু সেনাপতি লাচিত বৰফুকনৰ উচ্চ প্ৰশংসা কৰিবলৈ কুণ্ঠাবোধ কৰা নাই। এজন প্ৰকৃত বীৰেহে অন্য বীৰৰ বীৰত্বৰ প্ৰশংসা কৰিব পাৰে। ৰামসিংহই কৈছে— “অসমীয়াবোৰ কি ভয়ানক যোদ্ধা। কি সাহসী বীৰঙ্গ সকলো কাৰ্যতে নিপুণ। মইতো দেখি ‘তাইজপ’ মানিলোঁ। প্ৰত্যেকটো অসমীয়া সেনাক যি কামতে লগাই দিয়া সেই কামতে সি পকা। ... মই ভাৰতবৰ্ষৰ কত ঠাইত কত মানুহ দেখিলোঁ, কত ৰকম, যুঁজাৰু সেনা দেখিলোঁ— ক’তো এনে সেনা হিন্দুৱেই হওক বা মুছলমানেই হওক কতো এনে সেনা দেখা নাছিলোঁ। আৰু যেনে অসমীয়া সেনা, তেনে অসমীয়া সেনাপতিঙ্গ কি কৌশলীঙ্গ কি দূৰদৰ্শী— এই লাচিত বৰফুকন। বাস্তৱিক এনে এজন বুদ্ধিমান সেনাপতি মই আগেয়ে লগ পোৱা নাছিলো।” (বেজবৰুৱা, ১১১)

বুঢ়াগোহাঁই

চক্ৰধ্বজ সিংহ নাটকৰ অন্য এটি বুৰঞ্জীমূলক চৰিত্ৰ হ’ল বাঁহগৰীয়া বুঢ়াগোহাঁই। এই চৰিত্ৰটোৰ বুৰঞ্জীত উজলি উঠা সাহসিকতাৰ প্ৰমাণ নাটখনত প্ৰকাশিত নহ’ল যদিও দেশৰ যোগ্য মন্ত্ৰী হিচাপে কৰ্তব্য পালন কৰা পৰিলক্ষিত হৈছে। বুদ্ধি আৰু কুশলতাৰে ৰাজ্যত উৎপন্ন হোৱা বিভিন্ন সমস্যাৰ উচিত পৰামৰ্শ ৰজা আৰু সেনাপতিলৈ আগবঢ়াই আহিছে। সীমিত পৰিসৰত বুঢ়াগোহাঁই চৰিত্ৰটো নিজৰ কাৰ্যকলাপৰ দ্বাৰা নাটখনত উজলি উঠিছে।

বুৰঞ্জীমূলক নাটকত মূল কাহিনীক উজ্জ্বল কৰি তুলিবলৈ নাট্যকাৰে নাটকত সমসাময়িক সমাজৰ আচাৰ-ব্যৱহাৰ, ৰীতি-নীতি, ভাষা, সমাজব্যৱস্থা আদিৰ সংযোগ কৰে। চক্ৰধ্বজ সিংহ নাটকত তেনে কিছু কলাকৌশল প্ৰয়োগ কৰা হৈছে। নাটকখনত বুৰঞ্জীত উল্লিখিত এটি লোকবিশ্বাস চিত্ৰিত হৈছে। সেই সময়ত অসমীয়া সমাজৰ লোকবিশ্বাস অনুসৰি যাত্ৰাৰ আগত মঙ্গল চোৱা হয়। নাটকখনত মুছলমানৰ লগত যুঁজ দিবলৈ যোৱাৰ আগতে চক্ৰধ্বজ সিংহই দেওধাই আৰু বাইলুঙৰ হতুৱাই কুকুৰা ঠেঙেৰে মঙ্গল চোৱাইছে। বুৰঞ্জীত ইয়াৰ উল্লেখ আছে

এনেদৰে— “তাত পাচে মহাৰাজা পাত্ৰমন্ত্ৰী সহিতে আলচ কৰিলে বঙ্গালক ধৰিবাক প্ৰতি। সেই বেলা বৰবৰুৱাৰ পুতেক লাচিত ডেকাক বৰফুকন পাতি পঠালে কলিয়াবৰলৈ কুকুৰাঠেং চাই।” (ভূঞা, কামৰূপৰ বুৰঞ্জী, ৯১)

নাটকখনৰ ঠায়ে ঠায়ে বুৰঞ্জীত প্ৰাপ্ত তথ্য ছবছ ৰূপত সংলাপ হিচাপে পোৱা যায়। নাটকখনত লাচিত বৰফুকনৰ মুখত দিয়া এফাঁকি সংলাপ বুৰঞ্জীত পোৱা যায় এনেদৰে — “মোক স্বৰ্গদেৱে মুছলমানৰ হাতৰ পৰা গুৱাহাটী ৰখিবলৈ ইয়াত থৈছে। এতিয়া মই গুৱাহাটী মুছলমানক শোধাই দি গড়গাঁৱত ল’ৰা-তিৰুতা লৈ সুখ কৰিবলৈ যামনে? মোক আজি মুছলমানে ধৰি নিয়ক, ৰাইজে মহাসুখে উজাই গৈ মহাৰাজাক সেই বাতৰি দিয়কগৈ।” (বৰবৰুৱা, ২২১)

আকৌ ৰামসিংহ আৰু লাচিত বৰফুকনৰ মাজত চিঠিৰ জৰিয়তে হোৱা কথা-বতৰাৰ ছবছ উল্লেখ বুৰঞ্জীত পোৱা যায় এনেদৰে— “এতেকে গুৱাহাটী চাৰি দিওক। নহ’লে দুই ঘৰীমান যুঁজিও চাব পাৰে আৰু বোলে তালৈকো যদি অসমৰ তীৰ বন্দুক নাই, তেওঁক খুজিলে তেওঁ তাকো দিব পাৰে। কটকীৰ মুখে ৰামসিংহৰ এনে কথা শুনি ডা-ডাঙ্গৰীয়া সকলোৰে সহিত সমালোচন কৰি বৰফুকনে ৰামসিংহলৈ পুনৰ এইবুলি কৈ পঠালে বোলে, শুনিছোঁ ৰামসিংহ অসমৰ অধিপতি, মাকাতাৰ বঙ্গই জয়সিংহৰ পুত্ৰ আৰু ক্ষত্ৰীয় বংশৰ গৌৰৱস্বৰূপ এই হেন লোকৰ মুখত এনে সৰু কথা কিমতে ওলাল? দুই ঘৰীমান যুঁজাৰো যে কথা কয়, ২/৪ বছৰ যুঁজিবলৈসাহ নাই নেকি? আৰু যে তীৰ বন্দুকৰ কথা কয়, সেইবোৰ এখন তেওঁৰ ঠাইতে থাওক, পাছে লাগিলে, আমি অনা হ’ব।” (বৰবৰুৱা ২২২)

নাটকখনত ৰামসিংহৰ কটকী পণ্ডিতৰায়ে ৰামসিংহই অসমীয়া সেনাৰ বিষয়ে কৰা মন্তব্য লাচিত বৰফুকনৰ আগত ব্যক্ত কৰে, সেই মন্তব্যৰ বুৰঞ্জীত উল্লেখ পোৱা যায় এনেদৰে— “প্ৰত্যেক অসমীয়া সেনাই নাওঁ বাব পাৰে, কাঁড় মাৰিব পাৰে, মাটি কাটিব পাৰে, বন্দুক মাৰিব পাৰে। এনেকুৱা সকলো কামত নিপুন সেনা মই ভাৰতবৰ্ষৰ আন কোনো ঠাইত দেখা নাছিলোঁ।” (গোহাঞিবৰুৱা, ৫৬) গুৱাহাটীৰ গড় মেৰামতি কৰি গড়ৰ ঠায়ে ঠায়ে সেনাপতিৰ কোঠ বহুৱাই যুদ্ধৰ প্ৰস্তুতি সম্পৰ্কে লাচিত বৰফুকনে চক্ৰধ্বজ সিংহলৈ লিখা চিঠিৰ নমুনা বুৰঞ্জীত উল্লেখ আছে— “আমৰাজুৰিৰ পৰা পাণ্ডত বৰগোঁহাই- ফুকন খহোৱা ৰাঙ্গলী বুৰুজৰ পৰা কামাখ্যাৰ পছমি খটখটিলে ..... কুৰুৱাত বাঘচৰাল কলা বৰপাত্ৰ ৰাইডঙ্গীয়া ফুকন, ককায়েক নামডঙ্গীয়া ৰাজখোৱা ইবোৰো কুৰুৱাত আছিল।” (ভূঞা, অসম বুৰঞ্জী, ৯৩-৯৪)

নাটকখনত লাচিত বৰফুকনে বিচক্ষণতাৰে সাজি উলিওৱা আন্ধাৰ বালিৰ গড় নিৰ্মাণশৈলীৰ বৰ্ণনা বুৰঞ্জীত উল্লিখিত এইদৰে — “দুই শাৰী শাল কাঠৰ খুঁটা পুতি, তাত নগা চাৰি পাতি মাজত বালি দি গড় বন্ধালে।” (বৰবৰুৱা, ২২৯)

নাটকখনত নিজৰ বংশ মৰ্যদাৰ ইতিবৃত্ত সুঁৱৰি লাচিত বৰফুকনৰ মুখত দিয়া সংলাপটিৰ জৰিয়তে প্ৰকাশ পোৱা মোমাইতামুলী বৰবৰুৱাৰ গৌৰৱময় ইতিহাস নাট্যকাৰে বুৰঞ্জীৰ পাতৰ পৰা বুটলি আনিছে।

এনেদৰে কাহিনী, চৰিত্ৰ, সংলাপ, যুদ্ধপ্ৰস্তুতি আদিৰ জৰিয়তে বুৰঞ্জীৰ বিভিন্ন সমল চক্ৰধ্বজ সিংহ নাটকত প্ৰতিফলিত হৈছে।

সামৰণি

চক্ৰধ্বজ সিংহ নাটকৰ পাতনিত নাট্যকাৰ বেজবৰুৱাই উল্লেখ কৰাধৰণে অসমৰ অতীত গৌৰৱকাহিনী নাট আকাৰে অসমীয়াৰ আগত প্ৰচাৰ কৰাত নাট্যকাৰ সফল হোৱা বুলি ক'ব লাগিব। বুৰঞ্জীমূলক নাটকৰ ভঁৰাললৈ ই এক অমূল্য অৱদান। কিন্তু মধেগাসূলভ নাট হিচাপে ইয়াৰ কিছু ভ্ৰুটি ৰৈ গৈছে। প্ৰধান বিষয়বস্তু নাটখনৰ আধা দৃশ্যতহে চিত্ৰিত হৈছে। চিঠি আদান-প্ৰদানৰ কেইটামান দৃশ্যত দীঘলীয়া চিঠি দৰ্শকৰ বাবে বিৰক্তিদায়ক হোৱাৰ থল আছে। তাৰ উপৰি দীঘলীয়া সংলাপেও নাটকীয় কাহিনীৰ গতি ৰোধ কৰিছে। আকৌ মূল কাহিনীৰ লগত সংযোজিত উপকাহিনী দুটা দৰ্শকক নাটকীয় ঘটনাৱলীৰ পৰা আঁতৰাই নিয়াৰ সম্ভাৱনাই অধিক। কেইবাটাও দৃশ্যত হাস্যৰসে মূল বিষয়বস্তুৰ নাট্যসৌন্দৰ্য হ্ৰাস কৰাৰ উপশম হৈছে। ভাষাৰ ক্ষেত্ৰতো মনকৰিবলগীয়া যে লাচিত বৰফুকনৰ সৈতে তেওঁৰ পত্নী আৰু গজপুৰীয়াৰ যি কথোপকথনৰ দৃশ্য তাত বৰফুকনৰ সংলাপত ৰাজবিষয়াৰ গাভীৰ্যতা বক্ষিত হোৱা নাই। আনহাতে কোনো কোনো ঠাইত আধুনিক শব্দৰ প্ৰয়োগে সমসাময়িক যুগ সৃষ্টিত ব্যাঘাত জন্মাইছে। সি যি কি নহওক অসম বুৰঞ্জীৰ এক উল্লেখযোগ্য অধ্যায় চক্ৰধ্বজ সিংহৰ ৰাজত্বকালত হোৱা শৰাইঘাটৰ যুদ্ধৰ কেন্দ্ৰীয় চৰিত্ৰ লাচিত বৰফুকনক কেন্দ্ৰ কৰি আগবঢ়া নাটকীয় ঘটনাপ্ৰবাহে নাটখনক এখন সফল বুৰঞ্জীমূলক নাট হিচাপে প্ৰতিষ্ঠা কৰিছে। তাৰ উপৰি বুৰঞ্জীৰ সেই উল্লেখযোগ্য সময়ছোৱাৰ ৰাজনৈতিক দিশৰ লগতে সামাজিক, সাংস্কৃতিক আদি দিশৰ স্পষ্ট প্ৰতিচ্ছবিৰ চিত্ৰনে নাটখনক অসমীয়া নাট্যসাহিত্যজগতত এক গুৰুত্বপূৰ্ণ স্থান অধিকাৰ কৰাত সহায়ক হৈছে।

প্ৰসংগ গ্ৰন্থপঞ্জী

মুখ্য উৎস

বেজবৰুৱা, লক্ষ্মীনাথ। চক্ৰধ্বজ সিংহ। গুৱাহাটী : সাহিত্য প্ৰকাশ। ১৯৬১। পাণবজাৰ : বান্ধৱ, ২০১৭। মুদ্ৰিত।

গৌণ উৎস

কলিতা, মণিৰাম সম্পা। নাট্যালোচনা। গুৱাহাটী : অলিম্পিয়া প্ৰকাশন, ২০১৬। মুদ্ৰিত।
গোহাঞিবৰুৱা, পদ্মনাথ। অসমৰ বুৰঞ্জী। গুৱাহাটী অসম প্ৰকাশন পৰিষদ, ২০১৪। মুদ্ৰিত।
তালুকদাৰ, নিশিগন্ধা। প্ৰসংগ : নাটক আৰু কিছু চিন্তা। গুৱাহাটী : সম্ভ্ৰীতি, ২০১৬। মুদ্ৰিত।
বৰবৰুৱা, হিতেশ্বৰ। আহোমৰ দিন। গুৱাহাটী : অসম প্ৰকাশন পৰিষদ, ২০১৩। মুদ্ৰিত।
বৰুৱা, গুণাভিৰাম। আসাম বুৰঞ্জী। গুৱাহাটী : অসম প্ৰকাশন পৰিষদ, ২০১২। মুদ্ৰিত।
ভূঞা, সূৰ্যকুমাৰ, সম্পা। অসম বুৰঞ্জী। গুৱাহাটী : বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগ, ২০১০। মুদ্ৰিত।
..... সম্পা। কামৰূপৰ বুৰঞ্জী। গুৱাহাটী : বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগ, ২০১০। মুদ্ৰিত।
..... সম্পা। হৰকান্ত বৰুৱা সদৰা দিনৰ অসম বুৰঞ্জী। গুৱাহাটী : বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগ, ২০১০। মুদ্ৰিত।
শৰ্মা, সত্যেন্দ্ৰনাথ। অসমীয়া নাট্য সাহিত্য। গুৱাহাটী : সৌমাৰ প্ৰকাশ, ১৯৯৬। মুদ্ৰিত।
সন্দিকৈ, স্মৃতিৰেখা চেতিয়া। আধুনিক অসমীয়া নাট্য চিন্তা। গুৱাহাটী : পূৰ্বাঞ্চল প্ৰকাশ, ২০১২। মুদ্ৰিত।

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 264-272

অসমৰ প্ৰথম মহিলা কবি পদ্মপ্ৰিয়া : সামগ্ৰিক আলোচনা

উৎপল নাৰায়ণ গোস্বামী

গৱেষক, (Correspondent Author) কটন বিশ্ববিদ্যালয়

ড° কাকলি গগৈ

সহকাৰী অধ্যাপক, কটন বিশ্ববিদ্যালয়, অসমীয়া বিভাগ

সংক্ষিপ্তসাৰ

অসমীয়া কাব্যজগতত পদ্মপ্ৰিয়া নামৰ কবি গৰাকীৰ বিশেষ স্থান আছে। পদ্মপ্ৰিয়া হ'ল অসমৰ প্ৰথম মহিলা কবি। বৈষ্ণৱ যুগত অসমীয়া কবিতাৰ শৈলীটোৰ ব্যাপক উত্থান হোৱা দেখা যায়। শংকৰোত্তৰ সময়ছোৱালৈকে কাব্যসাহিত্যৰ ধাৰাটোত বৈষ্ণৱ ধাৰণাৰ প্ৰকাশ খুবেই বেছিকৈ হৈছিল। কিন্তু সেই সময়ছোৱালৈকে মহিলা কবিৰ কোনোধৰণৰ আত্মপ্ৰকাশ দেখা পোৱা নাযায়। কিন্তু বৈষ্ণৱ ধৰ্মাচাৰ্য ভবানীপুৰীয়া গোপালআতাৰ জীয়াৰী পদ্মপ্ৰিয়াই প্ৰথমবাৰৰ বাবে কাব্যজগতত ভুমুকি মাৰিলে। পদ্মপ্ৰিয়া যদিও মহিলা কবি হিচাপে অসমীয়া সাহিত্যত প্ৰথম কবি কিন্তু তেওঁৰ প্ৰকাশিত ভাৱনাৰাজি পূৰ্বৰ বৈষ্ণৱ কবিসকলৰ দৰে একেই। তেওঁৰ পিতৃ গোপালআতাৰ পৰা পোৱা বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ শিকনিয়ে তেওঁক ধৰ্মানুৰাগী কবি তোলাৰ উপৰিও পিতৃৰ দৰেই হাতত কলম তুলি লোৱাৰ সাহসো দিয়ালে। পদ্মপ্ৰিয়াৰ স্বকীয়তা তেওঁ গীত-পদ সমূহত খুব স্পষ্টকৈ প্ৰকাশ পাইছে। প্ৰবন্ধটিত পদ্মপ্ৰিয়াৰ পৰিচয়ৰ সৈতে তেওঁৰ গীত-পদৰ বৈশিষ্ট্যবোৰ, কবিগৰাকীৰ স্বকীয় প্ৰতিভাৰ প্ৰকাশ সম্পৰ্কে আলোচনা কৰা হ'ব।

সূচক শব্দ : পদ্মপ্ৰিয়া, পদ্মপ্ৰিয়াৰ সাহিত্য, বুণা, গোপালদেৱ।

Sampriti, Vol. VII, Issue-I ✦ 264

০.১ লক্ষ্য আৰু উদ্দেশ্য :

অসমীয়া সাহিত্যৰ ত্ৰিমবিকাশত ষষ্ঠদশ শতিকালৈকে পুৰুষ লেখকৰ ভূমিকাই বেছি। যিসময়ত পদ্মপ্ৰিয়াই কাব্যৰচনা কৰিছিল সেই সময়ছোৱাত অসমত মহিলাসকলৰ সামাজিক শিক্ষা বা সাহিত্যৰচনাত বিশেষ কোনো অৰিহণাই নাছিল। পদ্মপ্ৰিয়াই প্ৰথম সাহসিকতাৰে সাহিত্য ৰচনাত হাত দিছিল আৰু সাহিত্যৰ দিশতো নিজস্ব বৈশিষ্ট্য প্ৰকাশ কৰোৱাইছিল। পদ্মপ্ৰিয়াৰ সাহিত্যৰ আলোচনা বৰ বিশেষ চকুত পৰাকৈ নাই। তেখেতৰ কাব্যৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ আলোচনা কৰাৰ লগতে প্ৰথম মহিলা কবি হিচাপে পদ্মপ্ৰিয়াৰ সাহিত্যিক বিচক্ষণতাক আলোচনা কৰাতো অতি প্ৰয়োজনীয় হৈ পৰিছে। সেই উদ্দেশ্যেই আলোচনাতো প্ৰস্তুত কৰা হৈছে।

০.২ পদ্ধতি :

আলোচনাতোত বিষয়বস্তুৰ বিচাৰ বিশ্লেষণত ঘাইকৈ বিশ্লেষণাত্মক পদ্ধতিৰ অবলম্বন কৰা হৈছে। বিষয়বস্তুৰ সমলৰ বাবে সত্ৰৰ পৰা প্ৰাচীন সাঁচিপতীয়া পুথি উদ্ধাৰ কৰি আধাৰ কৰা হৈছে।

১.০০ পাতনি :

অসমীয়া সাহিত্যত লিখিত পৰম্পৰা আৰম্ভ হোৱাৰ সময়ৰে পৰা পঞ্চদশ শতিকাৰ সময়ছোৱালৈকে বিভিন্ন ধাৰাৰ সাহিত্যৰ সৃষ্টি হৈছে। চৰ্যাপদৰ পৰা আৰম্ভ কৰি নৱবৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ প্ৰৱৰ্তনৰ সময়লৈকে যিবোৰ সাহিত্য ৰচনা হৈছিল প্ৰায়বোৰেই ধৰ্মীয়মূলক যদিও কেৱল এটা ধৰ্মক আশ্ৰয় কৰি লিখা হোৱা নাছিল। কিন্তু শংকৰী যুগৰ সাহিত্যসমূহ ৰচিত হৈছিল নৱবৈষ্ণৱ ধৰ্মক কেন্দ্ৰ কৰিয়েই। অৱশ্যে শংকৰদেৱক কেন্দ্ৰ কৰি নামকৰণ হোৱা শংকৰী যুগতেই শংকৰদেৱৰ সমসাময়িক পাঁচালী কবিসকল কিছু পৃথক ধাৰাৰ আছিল। সেইসমূহৰ দুজনমানক বাদ দি বাকী গোটেই সময়ছোৱাই হ'ল বৈষ্ণৱী ধাৰাৰ সাহিত্য। নৱবৈষ্ণৱ সাহিত্যৰ বিস্তাৰ যেতিয়া হ'ল তেতিয়াও সাহিত্যসমূহৰ মূলভাবধাৰা বৈষ্ণৱী সাহিত্যৰ দৰেই হ'ল। শংকৰোত্তৰ সময়ছোৱালৈকে অসমীয়া সাহিত্য ক্ষেত্ৰখনত কেৱল পুৰুষ লেখক সকলৰহে সাহিত্য ৰচনাৰ উল্লেখ পোৱা যায়। কোনো মহিলা লেখিকাৰ উল্লেখ সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীসমূহত পোৱা নাযায়। শংকৰদেৱৰ পিছত মাধৱদেৱ, মাধৱদেৱৰ পিছত নৱবৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ দায়িত্ব লোৱা ভবানীপুৰীয়া গোপালআতাৰ সময়লৈকে কোনো মহিলা লেখিকাৰ কথা উল্লেখ নাই। কিন্তু গোপালআতাৰ জীয়াৰী পদ্মপ্ৰিয়াই সেই পুৰুষতান্ত্ৰিক সমাজ ব্যৱস্থাতোক সাহসিকতাৰে প্ৰতিহত কৰি পোনপ্ৰথমবাৰৰ বাবে সাহিত্য অৰ্থাৎ গীত-পদ লিখিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। লগে লগে অসমীয়া সাহিত্যত আৰম্ভ হ'ল মহিলা সাহিত্যিকৰ উদ্ভৱ। পদ্মপ্ৰিয়া হৈ পৰিল প্ৰথমগৰাকী মহিলা কবি।

২.০০ পদ্মপ্ৰিয়াৰ পৰিচয় :

মহাপুৰুষীয়া পৰম্পৰাত অসমত ধৰ্মপ্ৰচাৰৰ লগতে সাহিত্য ৰচনাৰ এক সু-পৰিৱেশ গঢ়ি উঠিছিল। সেইসূত্ৰে শংকৰদেৱৰ পৰৱৰ্তী সময়ছোৱাত গীত-নাট-পদৰ ৰচনা কৰিছিল মাধৱদেৱ, গোপালদেৱ প্ৰভৃতি লেখকসকলে। গোপালদেৱ আছিল ভবানীপুৰ, কালঝাৰ, পোৰাভঁৰাল, জোৱাৰাদি আদি সত্ৰৰ প্ৰতিস্থাপক। তেওঁলোকক কেৱল ধৰ্মাচাৰ্য হিচাপে চোৱাৰ

ওপৰিও সাহিত্যিক, সমাজ-সংগঠক, সমাজ-সংস্কাৰক ইত্যাদি ধৰণেও চাব পাৰি। পদ্মপ্ৰিয়াও তেনেধৰণৰ কবি, সমাজ-সংগঠক আছিল। ১৪৯৩ শকৰ ভাদ মাহৰ শুক্লা সপ্তমী তিথিত বৰ্তমানৰ বৰপেটা জিলাৰ ভবানীপুৰত পদ্মপ্ৰিয়াৰ জন্ম হৈছিল। মাতৃৰ নাম বৃন্দাৱতী আৰু পিতৃৰ নাম গোপালদেৱ। মাতৃ বৃন্দাৱতী এগৰাকী ধৰ্মপৰায়ণা বিদুষী মহিলা আছিল। পিতৃ আৰু মাতৃৰ হৰিভক্তি পৰায়ণা মনোভাৱৰ প্ৰভাৱাশিত হৈয়েই জীয়াৰী পদ্মপ্ৰিয়াও হৈ পৰিছিল ধৰ্মপৰায়ণা। তেওঁ ধৰ্মপৰায়ণা হোৱাৰ বাবেই বহুতেই ‘আই’ সম্বোধন কৰে আৰু ‘আই পদ্মপ্ৰিয়া’ বুলি নামকৰণ কৰিব খোজে। তেওঁৰ ছপা গীতসমূহত সংকলক বা সম্পাদকসকলে আই পদ্মপ্ৰিয়া বুলিয়েই উল্লেখ কৰিছে। সৰুতেই পিতৃ গোপালদেৱৰ লগত শংকৰদেৱৰ গৃহলৈ কেইবাবাৰো গৈছে আৰু কালিন্দী আইক লগ পাইছে। কালিন্দীৰ পৰা মৰম-স্নেহ আদায় কৰোৱা পদ্মপ্ৰিয়াক গুণৱতী জিয়াৰী বুলি আশীৰ্বাদ প্ৰদান কৰিছিল। পদ্মপ্ৰিয়াক দৈৱজ্ঞই দিয়া নাম আছিল ‘প্ৰিয়া’; কিন্তু গোপালদেৱে মৰমতে পদ্মপ্ৰিয়া বুলি মতাৰ বাবে সেইটো নামেই জনপ্ৰিয় হৈ পৰে। পদ্মপ্ৰিয়াই যথাসময়ত এজন যুৱকৰ সৈতে বিয়াত বহিছিল। কিন্তু যুৱকজনৰ লগত পত্নীবিৰোধৰ বাবেই বা অন্য অজ্ঞাত কাৰণতে হওক বিচ্ছেদ হৈ স্বামীগৃহ পৰিত্যাগ কৰিলে। পিতৃগৃহলৈ গুচি অহাৰ পিছত তেওঁক ভকতীয়া জীৱন-যাপন গ্ৰহণ কৰিবলৈ ভকতসকলে উপদেশ প্ৰদান কৰিছিল। আৰু পিতৃয়েও সমৰ্থন জনাই তেওঁক গাৰ্হস্থ্য জীৱনৰ মোহ ভংগ কৰোৱাই ধৰ্মীয় জীৱনৰ পাতনি মেলোৱালে।

“পদ্মপ্ৰিয়াৰ শিক্ষা-বিদ্যাৰ সম্পৰ্কত চৰিতপুথি নিমাত। সেই সময়ৰ সমাজত স্ত্ৰীশিক্ষা প্ৰয়োজনীয় বুলি ভবা হোৱা নাছিল আৰু তেতিয়াও প্ৰাচীন যুগৰ দৰে গুৰুকুলীয়া শিক্ষা ব্যৱস্থাবেই প্ৰচলন আছিল। সেইবাবে কোনো বালিকাই গুৰুগৃহত গৈ পঢ়া-শুনা কৰাৰ সুবিধা নাছিল। কিন্তু, গুৰু-কন্যাসকলৰ কথা আছিল সুকীয়া। তেওঁলোকে প্ৰাচীন কালৰ গাৰ্গী, মৈত্ৰেয়ী আদি গুৰু-দুহিতাসকলৰ দৰেই ছাত্ৰসকলৰ সৈতে পাঠাভ্যাস কৰিব পাৰিছিল। চৰিতপুথিত উল্লেখ নাথাকিলেও পদ্মপ্ৰিয়ায়ো যে পিতৃৰ দ্বাৰা আয়োজিত শিষ্য প্ৰশিক্ষণৰ উচ্চতৰ কাৰ্যক্ৰমত অংশ লৈ শিক্ষা-বিদ্যা আয়ত্ত্ব কৰিছিল, সেই কথা অনুমান কৰি ল’ব পাৰি। কাৰণ পদ্মপ্ৰিয়াই পিছৰ কালত গীত-কবিত্ব গুণৰ দ্বাৰা গুৰু-গৌৰৱ বিস্তাৰৰ ক্ষেত্ৰত অগ্ৰণী ভূমিকা পালন কৰাৰ কথা পোৱা যায়।” (ভূঞা ৫১)

কিন্তু উল্লেখযোগ্য কথা যে গোপালদেৱে ধৰ্মপ্ৰচাৰৰ নিমিত্তে প্ৰতিষ্ঠা কৰা শিষ্য প্ৰশিক্ষণ কেন্দ্ৰটোত আছিল ৬ জন ব্ৰাহ্মণ আৰু ৬ জন কায়স্থ ধৰ্মাচাৰ্য। সেই অনুষ্ঠান আছিল কালঝাৰ সত্ৰত। কালঝাৰ সত্ৰত পদ্মপ্ৰিয়াই বিশেষভাৱে নিজস্ব প্ৰতিভা প্ৰকাশ কৰিছিল। শিষ্য প্ৰশিক্ষণ কেন্দ্ৰটোত তিনিশ তিনিকুৰি তেৰজন শিষ্য-প্ৰশিষ্য আছিল। তাত সমূহ প্ৰশিক্ষাৰ্থীক বৰ্ণমালাৰ জ্ঞান দি পুথি পঢ়িব পৰাকৈ উপযুক্ত কৰি তুলিব লাগিছিল ইয়াৰ লগতে লাহে লাহে তাত্ত্বিক পাৰমাৰ্থিক জ্ঞান বিলাই বিচাৰ-বিশ্লেষণ কৰিছিল। কেন্দ্ৰটোৰ মূল উদ্দেশ্য আছিল পাৰমাৰ্থিক তত্ত্বৰ জ্ঞানেৰে সকলো শিষ্যকে পৈণত কৰি তোলা। আৰু সেই কামটো কৰিছিল পদ্মপ্ৰিয়াই। গতিকে এটা কথাত নিশ্চিত যে পদ্মপ্ৰিয়া নিশ্চয়কৈ উচ্চভাৱে শিক্ষিতা আছিল। পদ্মপ্ৰিয়া মূলতঃ এগৰাকী সুকণ্ঠী গায়িকা আৰু গীতিকাৰ আছিল। গীত আৰু পদ-যোষাই আছিল তেওঁৰ

মূল ৰচনা। তেওঁৰ সুন্দৰ কণ্ঠৰ বাবেই বহুতৰাৰ প্ৰশংসিতও হৈছে। তেওঁ জীৱনৰ শেষৰ সময়ছোৱা কালবাৰৰ ওচৰৰে কৰৈমাৰী নামৰ গাঁৱত বসবাস কৰিছিল। গাভৰু অৱস্থাত গোপাল আতাৰ শিষ্য সৰু যদুমণিলৈ পদ্মপ্ৰিয়াক বিয়া দিবৰ বাবে মনে প্ৰাণে ইচ্ছা কৰিছিল মাক বৃন্দাৱতীয়ে। কিন্তু যদুমণিয়ে গুৰুকন্যাক মাতৃজ্ঞান কৰো বুলি পদ্মপ্ৰিয়াক সেৱা কৰিলে। পদ্মপ্ৰিয়াই সেয়ে চাগে ভিন্নপছী যুৱকৰ লগত বিবাহ হৈছিল। জীৱনৰ প্ৰায় পয়ষষ্ঠী বছৰ বয়সত পদ্মপ্ৰিয়াৰ মৃত্যু হয় বাঢ়ৈমৰা জনৰ পাৰত। শেষত তেওঁক কালবাৰৰ পল্লা নদীৰ পাৰত সমাধিস্থ কৰা হয়।

৩.০০ পদ্মপ্ৰিয়াৰ সাহিত্য :

পদ্মপ্ৰিয়া প্ৰধানকৈ বিখ্যাত আছিল সুললিত কণ্ঠটোৰ বাবে। লগতে তেওঁৰ সাহিত্যিক অৱদানেও তেওঁক সমাজত বিশেষ স্থানত অধিষ্ঠিত কৰোৱালে। গীত আৰু ঘোষাই হ'ল পদ্মপ্ৰিয়াৰ মূল ৰচনা। ইয়াৰোপৰি চৰিতকাৰ হিচাপেও তেখেতক জনা যায়।

পদ্মপ্ৰিয়াৰ সাহিত্যৰ প্ৰথম উল্লেখনীয় উপাদান হ'ল গীতসমূহ। বৰ্তমানলৈকে যিমান গীত উদ্ধাৰ হৈছে এই গীতসমূহ তেওঁৰ কৰ্মজীৱনৰ আটাইতকৈ শ্ৰেষ্ঠ অৱদান। তেওঁৰ গীতৰ মূল ভাৱ বা বিষয়বস্তু হ'ল সংসাৰৰ নশ্বৰতা প্ৰদৰ্শন। গুৰুক শ্ৰেষ্ঠ বুলি জ্ঞান কৰি সংসাৰ তৰণৰ একমাত্ৰ উপায় গুৰু পাদপংকজ বুলি প্ৰমাণ কৰিব বিচাৰিছে। যিসমূহ গীত তেওঁ ৰচনা কৰিছে গীতৰ ভাষা আৰু ৰচনাসৈলী ব্ৰজাৱলী মিশ্ৰিত আৰু শংকৰ-মাধৱদেৱৰ শৈলীক অনুকৰণ কৰি লিখা। গীতসমূহৰ ভাৱ হয়তো মৌলিক কিন্তু গীত ৰচনাৰ শৈলী সম্পূৰ্ণৰূপে শংকৰী প্ৰভাৱযুক্ত। ৰামকেলি, কেদাৰ, ধনশ্ৰী ইত্যাদি ৰাগত পদ্মপ্ৰিয়াই গীত ৰচনা কৰিছিল। তেওঁৰ গীতসমূহৰ নিৰ্দিষ্ট সংখ্যা এতিয়ালৈকে নিৰূপণ কৰিব পৰা হোৱা নাই। তথাপিও উদ্ধাৰকৃত গীতসমূহৰ ভিতৰত ৰামকেলি ৰাগৰ এটি গীত অতি উল্লেখযোগ্য।

ৰাগ : ৰামকেলি

ঘোষা :   গুৰু পদ নুতুলিবি   তই মন
                         গতি দুই গুৰুৰ চৰণ
ভৰ বৈতৰণী   তৰিতে তৰণী
                         আনমতে কেবা পাৰে।

পদ :   পুত্ৰ পতিধন সৰে অকাৰণ
                 যেন জলবিশ্ব হাসে
                 এই আছে নাই সবে হ'ব ছাই
                 সকলো কালগৰাসে
                 জীৱন যৌৱন সৰে অকাৰণ
                 যেন সপোনৰ নিধি
                 মিছা দুখ লাগি ব্ৰহ্মাক তিয়াগি
                 নভৈল কিছুই সিদ্ধি।” (মহন্ত, নিত্যানন্দ ৬৯)

গীতটোৰ মাজত কবিৰ সাংসাৰিক বিৰাগ ভাৱৰ কথা প্ৰকাশ কৰিব বিচাৰিছে। কবিয়ে

গীতটোত বাৰে বাৰে নিজৰ মনটোক প্ৰবোধ দিছে যাতে মনটোৱে সংসাৰৰ বিষয়-বাসনায়ুক্ত পৰিৱেশৰ ভিতৰত থাকি যাতে নিজক পাহৰি নাযায়। পুত্ৰ-পতি-ধন-সম্পত্তি এইবোৰ ক্ষণিকৰ বাবে। জীৱন-যৌৱনো সপোন এটাৰ দৰেই কেৱল যেন এৰাতিৰ বাবেই সেয়ে এইবোৰৰ মাজত যাতে নিজকে হেৰুৱাই নেপেলায় তাৰবাবে তেওঁ ভগৱানক প্ৰাৰ্থনা কৰিছে। সেইদৰে নিজৰ পিতৃৰ মৃত্যুৰ পিছতো এটি গীত লিখিছে ধনশ্ৰী ৰাগৰ। সেয়াও বিৰহৰ গীত বুলি ধৰিব পাৰি।

ৰাগ : ধনশ্ৰী

দিহা : গোপাল অনাথ কৰিলা হামৰি

নৰহে জীৱন মোৰ কৰোহো গোহাৰি।।(মহন্ত, নিত্যানন্দ ৭২)

পিতৃ গোপালদেৱৰ মৃত্যুৰ পিছত নিজকে অনাথিনী বুলি তেওঁ বিৰহৰ ভাৱ প্ৰকাশ কৰিছে। পদ্মপ্ৰিয়াৰ এটি জনসমাজত বহুলভাৱে প্ৰশস্তিমূলক গীত আছে। গীতটো কেদাৰ ৰাগত ৰচিত। গীতটোত শংকৰদেৱ-মাধৱদেৱৰ পিছতেই গোপালদেৱৰ নৱবৈষ্ণৱ ধৰ্মত প্ৰভাৱ সম্পৰ্কে উল্লেখ কৰিব বিচাৰিছে।

ৰাগ : কেদাৰ

দিহা : শংকৰ স্বৰূপে প্ৰদীপক থৈলা

মাধৱেৰে বঢ়াইলন্ত।

তৈল বন্তি দিয়া সম্পূৰ্ণ কৰিয়া

গোপালেৰে জ্বলাইলন্ত।।(মহন্ত, দেৱ কুমাৰ ২৫)

যদিও গীতটো সাধাৰণ দৃষ্টিত শংকৰদেৱক চাকি, মাধৱদেৱে সেই বন্তি বঢ়াই দিয়া, গোপালদেৱে তৈল বন্তি দি সম্পূৰ্ণ কৰি দিয়াৰ দৰে সাধাৰণ অৰ্থ প্ৰকাশ কৰিছে কিন্তু ইয়াৰ তাত্ত্বিক গুৰুত্ব অতি বেছি। আচলতে এই গীতটোক পাৰমাৰ্থিক শ্ৰেণীৰ গীত বুলি ক’ব লাগিব। পদ্মপ্ৰিয়াই যিবোৰ গীত লিখিছে বেছিভাগেই প্ৰশস্তিমূলক গীত। যাৰ লগতে আছে পাৰমাৰ্থিক গীতো। প্ৰশস্তিমূলক গীতবোৰত শংকৰদেৱ, মাধৱদেৱ, গোপালদেৱ প্ৰভৃতি ব্যক্তিসকলৰ গুণ-কীৰ্তন প্ৰধানকৈ প্ৰকাশ কৰিছে।

মহাপুৰুষ শংকৰদেৱে যিদৰে সকলো জনগোষ্ঠীৰ মাজত ধৰ্মপ্ৰচাৰ কৰিছিল সেই ধৰ্মৰ ৰূপ গোপালদেৱেও পালন কৰিছিল। পিতৃ গোপালদেৱেও পৰ্বত ভৈয়ামৰ সকলো জনগোষ্ঠীকে একেলগ কৰি ধৰ্মপ্ৰচাৰ কৰিছিল। গোপালদেৱ আতাই সকলোকে সমভাৱে দৃষ্টি দিছিল আৰু ধৰ্মপ্ৰচাৰত বিশেষভাৱে মনোনিৱেশ কৰিছিল। শিষ্যক বিশেষভাৱে গুৰুত্ব প্ৰদান কৰাতো গোপালদেৱৰ অন্যতম বৈশিষ্ট্য আছিল। সেই কথা গীতত পদ্মপ্ৰিয়াই প্ৰকাশ কৰিছে—

জগত কাৰণ যদুপতি

ভকত জনৰ নিজ গতি,

শংকৰ, মাধৱ, গোপাল স্বৰূপ আসি।

নিৰ্মল ভকতি দান দিয়া

‘শিষ্যগুৰু ধৰ্ম’ প্ৰকাশিয়া

জগতৰ হিত চিন্তিলা যশ প্ৰকাশি।।(মহন্ত, ৰেৱত চন্দ্ৰ ১৪৬)

ইয়াত ধৰ্মক শিষ্য-গুৰু ধৰ্ম বুলি অভিহিত কৰিছে। অৰ্থাৎ শিষ্য আৰু গুৰুৰ মিলনতহে সেই ধৰ্ম ব্ৰতী থাকিব। পদ্মপ্ৰিয়াই লিখা এই গীতবোৰ আটাইবোৰেই হ'ল ভক্তিগীত। সেয়ে এই গীতসমূহ শংকৰদেৱ-মাধৱদেৱৰ পৰা প্ৰভাৱমুক্ত হ'ব পৰা নাই।

গীতসমূহৰ পিছতেই পদ্মপ্ৰিয়াৰ উল্লেখযোগ্য অৱদান হ'ল ঘোষা-পদসমূহ। তেওঁৰ কবিত্ব গুণেৰে ৰচিত 'ঝুণা' হ'ল বৈষ্ণৱ সাহিত্যৰ অতিকৈ উল্লেখনীয় কৃতি। বাৰআতাৰ ঘোষা পৰৱৰ্তী বৈষ্ণৱ সমাজৰ মাজত অতিকৈ সমাদৃত। বাৰআতাৰ ঘোষা হ'ল গোপালদেৱৰ বাৰজন শিষ্যৰ বৰ্ণনা। গোপালদেৱে ছয়জন ব্ৰাহ্মণ আৰু ছয়জন কায়স্থ লোকক প্ৰধান আচাৰ্য হিচাপে মনোনীত কৰিছিল। ঝুণাটোত বুঢ়া আতা বামচন্দ্ৰ, শ্ৰীৰামদেৱ, বৰ যদুমণি, সৰু যদুমণি, অনিৰুদ্ধদেৱ আদি বাৰজনৰ বিষয়ে সুন্দৰকৈ প্ৰকাশ কৰিছে। যেনে—

ঝুণা

বামচন্দ্ৰ নামে দ্বিজ দেৱ।

পূৰ্ণৰ চৰণে কৰন্তু সেৱ।।

পৰমানন্দে পূৰ্ণদেৱক পাইলা।

ছদ্ম ৰূপ ধৰি সেৱা জনাইলা।।

পুৰুষোত্তম নামে দেন মহন্ত।

প্ৰেমৰ সাগৰ যাক বোলন্ত।

পূৰ্ণিমাৰ চন্দ্ৰ যাক বোলন্ত।।(মহন্ত, ৰেৱত চন্দ্ৰ ১৪৭) ইত্যাদি।

পদ্মপ্ৰিয়াৰ ঝুণাই পৰৱৰ্তী বৈষ্ণৱ সমাজখনলৈ ধাৰাবাহিকভাৱে চলি অহা বৈষ্ণৱধৰ্মৰ পৰিক্ৰমাটোৰ ছবিখন আগবঢ়াই দিছিল। অৰ্থাৎ ঝুণাই আতা-পুৰুষসকলৰ পৰিচয় এটা সুন্দৰকৈ বৰ্ণনা কৰি দিছিল। ঝুণাসমূহ চৰিত সাহিত্যৰ দৰে পৰিচয় প্ৰদানকাৰী সাব্যিক সাহিত্য।

উদাহৰণ : ঝুণা

নাতিয়ে সাধুত সংগ লৈলন্ত।

ঠাকুৰৰ পঞ্চ পুত্ৰ ভৈলন্ত।।

শুনা সৰ্বজন হৰিৰ চৰিত্ৰ।

অতপৰে পুণ্য নাহি কলিত।।

শংকৰ-মাধৱ-গোপাল দেৱৰূপে।

সদাচাৰ ধৰ্ম কৈলা স্বৰূপে।।(মহন্ত, নিত্যানন্দ ৭৬) ইত্যাদি।

ইয়াৰ উপৰি এটা সুন্দৰ গুৰু বন্দনা ৰচনা কৰি থৈছে পদ্মপ্ৰিয়াই। য'ত শংকৰদেৱৰ পূৰ্বপুৰুষৰ পৰা আৰম্ভ কৰি সকলো কথা সুন্দৰকৈ প্ৰকাশ কৰি তুলিছে।

গুৰু বন্দনা

পূৰ্বে শংকৰৰ উপৰি বংশৰ

কহিবো তান নিৰ্ণয়

আছিল পূৰ্বত কনৌজপুৰত

জানিবা তাংক নিশ্চয়।।
নামে চণ্ডীবৰ পুত্ৰ ৰাজধৰ
তান পুত্ৰ সূৰ্য্যবৰ।
তান গৃহে জাত কুসুম সাক্ষাৎ

সূৰ্য্য নোহে সমসৰ।।(মহন্ত, দেৱ কুমাৰ ২১) ইত্যাদি।

এনেদৰে এটা দীঘলীয়া গুৰু বন্দনাৰে শংকৰদেৱ-মাধৱদেৱ-গোপালদেৱ তিনিওজনৰে বন্দনা কৰিছে। তিনিওজন ধৰ্মাচাৰ্যৰ উপৰিপুৰুষসকলৰ কথা সুন্দৰকৈ বৰ্ণনা কৰি দেখুৱাইছে। এয়া আছিল পদ্মপ্ৰিয়াৰ গুৰুভক্তিৰ চিহ্ন। কিন্তু গুৰু বন্দনাটোত অলৌকিক ভাবাবেগে স্থান পোৱা দেখিবলৈ পোৱা গৈছে। লগতে শংকৰদেৱ-মাধৱদেৱ-গোপালদেৱ তিনিওজনকে কবিয়ে সমান আসনত বহুওৱাৰ প্ৰয়াস কৰিছে। কিন্তু কবিৰ দৃষ্টিভংগীক কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত গ্ৰহণ কৰিবলৈ অসুবিধা হয়।

পদ্মপ্ৰিয়াৰ আন এক উল্লেখযোগ্য সাহিত্যৰ নিদৰ্শন হ'ল চৰিত সাহিত্য। তেওঁ চৰিত সাহিত্য ৰচনাৰে বৈষ্ণৱ লোকসকলৰ মাজত বিশেষ স্থান দখল কৰিছিল। তেঁৱেই প্ৰথমগৰাকী মহিলা চৰিতকাৰ। শংকৰদেৱৰ জীৱনক লৈ ৰচনা কৰা গুৰু বন্দনাটো তেওঁৰ জীৱন চৰিতৰ অন্যতম উদাহৰণ।

“নামে চণ্ডীবৰ পুত্ৰ ৰাজধৰ
তান পুত্ৰ সূৰ্য্যবৰ।
তান গৃহে জাত কুসুম সাক্ষাত
সূৰ্য্য নোহে সমসৰ।।

.....
নাম ৰুদ্ৰেশ্বৰ পুত্ৰ খণ্ডেশ্বৰ
তান পুত্ৰ গোপেশ্বৰ।
তাহান ননন্দন নামে বিৰোচন
তান সূত চৈত্যবৰ।।
তানে গৃহ জাত নৰেশ্বৰ খ্যাত
তান পুত্ৰ কামেশ্বৰ।
কামেশ্বৰ লাল শ্ৰীমন্ত গোপাল

কৃষ্ণ অংশে অৱতাৰ।।(মহন্ত, দেৱ কুমাৰ ১১)

আধ্যাত্মিক চেতনাৰে উদ্ভুদ্ধ হোৱা তেওঁৰ সাহিত্যৰ মাজত প্ৰধানকৈ প্ৰতিফলিত হয়—
কৃষ্ণকথাৰ পৰমানন্দ, ভাগৱতৰ অনুপম সাৰবাণী, নাম অমৃতৰ ৰসপ্ৰাণ, দাস্যভক্তিৰ মহিমামণ্ডিত ৰূপ, সত্যনিষ্ঠা জীৱনৰ অময়া সুখ, ভক্তৰ প্ৰতি ভগৱানৰ অনুকম্পা, সংসাৰৰ মোহৰ প্ৰতি বৈৰাগ্য চেতনা, ভগৱৎ ভক্তিত আত্মসমৰ্পণ, গুৰু ভক্তিত কাষ্ঠা ইত্যাদি। মূলতঃ ঈশ্বৰকেন্দ্ৰিক ধাৰণাত পদ্মপ্ৰিয়াৰ গীত-পদসমূহ ৰচিত হৈছে।

গীতিকাৰ পদ্মপ্ৰিয়াৰ সুললিত কণ্ঠ সম্পৰ্কে চৰিত পুথিত চৰিতকাৰে এক বিশেষ

পৰিস্থিতিসহ বৰ্ণনা কৰিছে। গোপালদেৱৰ পত্নী বৃন্দাৱতীয়ে ভাগৱত শুনি থকাত ভাত ৰন্ধাত পলম হ'ল সেইবাবে গোপালদেৱে খঙত ভোজন নকৰি ক্ৰোধাঘিত হৈ পৰিল। এনে পৰিস্থিতিত পদ্মপ্ৰিয়াই সুললিত কণ্ঠেৰে এটি গীত গাই গোপালদেৱক মোহিত কৰিছিল আৰু ভোজন কৰিবলৈ সন্মতি প্ৰকাশ কৰিছিল।

“গুণৰ লুব্ধ গোপালে অন্নক ভুলিলা হৰিষ মনে।

পদ্মপৰিয়াৰ সদগুণ দেখি প্ৰশংসিলা সৰ্ব্বজনে।।”

(পূৰ্ণানন্দ দ্বিজ, শ্ৰীশ্ৰীগোপালদেৱ চৰিত)

গুৰুসকলে তেতিয়ালৈ যিমান সত্ৰ স্থাপন কৰিলে আৰু তাৰ পৰিকল্পনা, আঁচনি, উদ্দেশ্য, ৰূপ আদিৰ বৰ্ণনা আই পদ্মপ্ৰিয়াই যি ধৰণে কৰিলে সেয়া এক জাতীয় বুৰঞ্জী হিচাবে চিহ্নিত হৈ ৰ'ব। পাপী-তাপী, মোহাচন্ম মানুহক এই সংসাৰৰ মায়াৰ পৰা মুক্ত কৰিবৰ অৰ্থেই যে গুৰুৰ আবিৰ্ভাৱ, সত্ৰৰ প্ৰতিষ্ঠা, কীৰ্তন, নাট, ভাওনা আদিৰ জন্ম হৈছে, সেয়া তেওঁৰ গীত-ঘোষা পদত নিহিত আছে। তেওঁৰ ৰচনাত আছে হৰিৰ গুণ-কীৰ্তনৰ লগতে বস্তুবাদী মানুহৰ দানৱীয় উদ্ভূত স্বভাৱৰ বৰ্ণনা। তাত আছে পৈশাচিক আচৰণৰ সমাগত বিনাশ আৰু সত্যবাদী আদৰ্শৰ শাস্তিময় আৰু আলিঙ্গন। দানৱীয় আচৰণৰ ক্ষণস্থায়ী আচৰণ আৰু অস্থায়ী আনন্দৰ বিপৰীতে হৰিৰ চৰণসিদ্ধ সৰল জীৱনৰ পৰমানন্দও তেওঁৰ লিখনিত প্ৰতিফলিত। জীৱন জগত আৰু মুক্তিৰ ধাৰণা তেওঁৰ লিখনিত স্বতঃস্ফূৰ্ত। এই সকলো ক্ষেত্ৰতেই যে গুৰুসকল আমাৰ পথ প্ৰদৰ্শক তাক সকলো লিখনিত তেওঁ প্ৰকাশ কৰিছে। এয়া হ'ল কবিগৰাকীৰ পাণ্ডিত্যৰ প্ৰকাশক ৰূপ। নাৰীশক্তিৰ প্ৰতীক হিচাপে অসমীয়া সাহিত্যত তেওঁ স্মৰণীয় হৈ থাকিব। তেওঁৰ সাহস, বুদ্ধি, বিচক্ষণতা তথা পাণ্ডিত্যই অসমীয়া নাৰীসমাজৰ বৌদ্ধিক সক্ষমতাক শংকৰোত্তৰ সময়ৰ পৰাই ইংগিত বহন কৰি আহিছে।

৪.০০ সামৰণি :

প্ৰকৃততে যিটো সময়ত পদ্মপ্ৰিয়াই সাহিত্য ৰচনা কৰিছিল, সেই সময়ছোৱা হ'ল অসমীয়া সাহিত্যৰ নৱজাগৰণৰ সময়। বিশেষকৈ মহিলা সাহিত্যিকৰ বাবে কিয়নো তাৰ আগলৈকে অসমীয়া সাহিত্যত মহিলা কোনো লেখিকাৰ সাহিত্য নাই। পুৰুষতান্ত্ৰিক সমাজখনৰ কঠোৰ নিয়ম ভাঙি প্ৰগতিশীল চিন্তা এটা লৈ আগবাঢ়ি যাব পৰা এটা বিশেষ পৰিৱেশৰ সূচনা কৰিছিল নৱবৈষ্ণৱ ধৰ্মই। সেই সুযোগৰ সদ্ব্যৱহাৰ কৰিছিল গোপালআতাৰ জীয়ৰী পদ্মপ্ৰিয়াই। আৰু আৰম্ভ কৰিছিল গীত-পদ-ঘোষাৰে অন্য এক নতুন জাগৰণ। যদিও শংকৰদেৱ-মাধৱদেৱৰ শৈলীতে তেওঁ ৰচনা কৰিছিল গীত-পদ তথাপিও গুৰুভক্তিৰ স্পষ্ট ৰূপ এটাক তেওঁৰ সাহিত্যৰ মাজত প্ৰতিফলিত কৰাই থৈ গৈছে।

সহায়ক গ্ৰন্থপঞ্জী :

অসমীয়া :

গোপালআতাৰ চৰিত। পূৰ্ণানন্দ দ্বিজ কৃত। সাঁচিপাতৰ পুথি। আঁহতগুৰি সত্ৰ (মাজুলীৰ পৰা উদ্ধাৰ)

তালুকদাৰ, অপূৰ্ব। সম্পাঃ। *গোপাল গুপ্ত*। স্মৃতিগ্ৰন্থ। বামাখাটা : গোপালদেৱ সেৱা সমাজ, ২০১৯। মুদ্ৰিত।

দত্ত, নৰেন্দ্ৰনাথ : কথাৰ সাগৰ *শ্ৰীশ্ৰীগোপালদেৱ*। যোৰহাট : গোপালদেৱ প্ৰকাশন সমিতি, ১৯৯৩। মুদ্ৰিত।

দেৱান, মণিৰাম। *বুৰঞ্জী বিবেক ৰত্ন*। নগেন শইকীয়া (সম্পাঃ), ডিব্ৰুগড় বিশ্ববিদ্যালয়, ২০০২। মুদ্ৰিত।

নেওগ, মহেশ্বৰ। সম্পাঃ। *গুৰুচৰিত কথা*। প্ৰকাশন বিভাগ : গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়, ১৯৮৬। মুদ্ৰিত।

বৈশ্য, ডালিম। সম্পাঃ। *বাৰণি জ্যোতি*। স্মৃতিগ্ৰন্থ। কালঝাৰ সত্ৰ, ২০০৬ চন। মুদ্ৰিত।

ভূঞা, পূৰ্ণানন্দ। *ভৱানীপুৰীয়া গোপালআতা কৃতি আৰু কৃতিত্ব*। গুৱাহাটী : লয়াৰ্চ বুক ষ্টল, ২০০৮। মুদ্ৰিত।

মহন্ত, নিত্যানন্দ। সংগ্ৰাহক। *শ্ৰীশ্ৰীগোপালদেৱৰ গীত ঘোষা ও পদ্মপ্ৰিয়া আই গীত ঘোষা*। নগাঁও, ১৯৯৮। মুদ্ৰিত।

মহন্ত, দেৱ কুমাৰ। *পদ্মপ্ৰিয়া*। শিৱসাগৰ : গজলাআতা প্ৰকাশন পৰিষদ, ২০১৮। মুদ্ৰিত।

মহন্ত, মোহন চন্দ্ৰ। নবীন চন্দ্ৰ বৰদলৈ। সম্পাঃ। *মহাপুৰুষ শ্ৰীশ্ৰীগোপালদেৱৰ চৰিত*। যোৰহাট : গোপালদেৱ প্ৰকাশন সমিতি, ১৯৭৮। মুদ্ৰিত।

মহন্ত, ৰেৱত চন্দ্ৰ। *মহাপুৰুষীয়া ধৰ্মৰ সপ্তৰথী*। নগাঁও, ২০১৮। মুদ্ৰিত।

ইংৰাজী :

Bhuyan, S.K. *An Anglo-Assamese Relations*. 2nd Edition, Guwahati, 1974. Print.

Medhi, Kaliram. *Studies in the Vaisnava Literature & Culture of Assam*. Ed. by S.N. Sarma, Jorhat, 1978. Print.

Neog, Maheswar. *Sankardeva and his times*. Guwahati : LBS Publication, 2018. Print.

Sarma, S.N. *The Neo-Vaisnavite Movement and the Satra Institution of Assam*. University Press : Gauhati University, 2016. Print.

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 273-280

তাই-খামতিসকলৰ পয়চাংকেন : এটি অধ্যয়ন

চন্দ্ৰ মানচে

সহযোগী অধ্যাপক, ইতিহাস বিভাগ, নৰ্থ লখিমপুৰ কলেজ (স্বা.)

সংক্ষিপ্তসৰ

অসমত বাস কৰা জনগোষ্ঠীসকলৰ ভিতৰত তাই-খামতিসকলো অন্যতম। পূৰ্বে পৰা নিজস্ব ধৰ্মীয় ৰীতি-নীতি আৰু সামাজিক পৰম্পৰাৰে বিভিন্ন উৎসৱ-অনুষ্ঠান পালন কৰি আহিছে। বসন্তকালত উদ্‌যাপিত এটি উৎসৱ হৈছে পয়চাংকেন। এই উৎসৱ কৃষিৰ সৈতে জড়িত হোৱাৰ উপৰি ধৰ্মীয় পৰম্পৰায়েও বিশেষ স্থান অধিকাৰ কৰি আহিছে। তাই-খামতিসকলৰ জনজীৱনত পয়চাংকেন উৎসৱ কেনেদৰে পালিত হয় সেই বিষয়ে এই অধ্যয়নত আলোচনা কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰা হৈছে।

সূচক শব্দ : তাই-খামতি, পয়চাংকেন, বুদ্ধ

অধ্যয়নৰ উদ্দেশ্য :

পূৰ্বে পৰা প্ৰচলিত এই উৎসৱে সাংস্কৃতিক আৰু ধৰ্মীয় দিশত কেনে ধৰণৰ প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰি আহিছে সেই বিষয়ে এক পৰ্যালোচনা আগবঢ়াবলৈ চেষ্টা কৰা হৈছে।

অধ্যয়ন পদ্ধতি :

আলোচনাটো আগবঢ়াই নিবলৈ যাওঁতে মূলতঃ বৰ্ণনামূলক পদ্ধতিৰ প্ৰয়োগ কৰা হৈছে। তদুপৰি বিশ্লেষণাত্মক পদ্ধতিও অৱলম্বন কৰা হৈছে।

Sampriti, Vol. VII, Issue-I ✦ 273

অৱতৰণিকা :

অসমৰ অন্যান্য জনগোষ্ঠীৰ দৰে তাই-খামতিসকলেও নিজস্ব ধৰ্মীয় আৰু সামাজিক ৰীতি-নীতিৰ যুগ যুগ ধৰি পালন কৰি আহিছে বসন্ত উৎসৱ। বসন্ত ঋতুত অনুষ্ঠিত হোৱা প্ৰধান উৎসৱ হ'ল পয়চাংকেন। খামতিসকলৰ গোটেই বছৰটো (পি) তিনিটা ঋতুত ভাগ কৰা হয়। সেই তিনিটা হৈছে— কিং মানটা, বাসান্ত্ৰা আৰু হেমন্ত। (Sarkar 147) উৎসৱপ্ৰিয় খামতিসকলৰ পয়চাংকেন ধৰ্মীয় আৰু পঞ্জিকা আশ্ৰয়ী কৃষিভিত্তিক লোক উৎসৱ। খামতিসকলৰ প্ৰায়বিলাক লোক উৎসৱতে ধৰ্মীয় পৰম্পৰা বিদ্যমান। খামতি ভাষাত 'পয়' মানে উৎসৱ আৰু চাংকেন শব্দটোৰ মূল হ'ল ইন্দো-ইৰোপীয় ভাষাৰ শব্দ সংক্ৰান্তি। পয়চাংকেন মূলত সংক্ৰান্তি উৎসৱ। (শইকীয়া, *আজিৰ অসম* ৯ জুলাই) এই উৎসৱক পয়-চাম নাম— বুদ্ধমূৰ্তি ধুওৱা উৎসৱ নামেৰেও জনা যায়। (য়েইন, এনাজৰী, *অসমীয়া প্ৰতিদিন*) অসমীয়া চ'ত মাহৰ সংক্ৰান্তিত আৰম্ভ হোৱা এই উৎসৱ পৃথিৱীৰ বিভিন্ন প্ৰান্তত বসবাস কৰা বৌদ্ধ ধৰ্মাৱলম্বী তাই জাতিৰ লোকসকলে উদ্‌যাপন কৰে। অসমত বসবাস কৰা তাই-খামতি তাই-আইটন, তাই-ফাকে, তাই-খাময়াং আৰু তাই-তুৰংসকলে একে ধৰ্মীয় পৰম্পৰাৰে বসন্ত উৎসৱ পয়চাংকেন পালন কৰে। অৰুণাচল প্ৰদেশৰ তাই-খামতি, চিংফৌ আৰু টিখাক টাংচাসকলৰ উপৰি দক্ষিণ পূব এছিয়াৰ বৌদ্ধ সম্প্ৰদায়, ম্যানমাৰ, থাইলেণ্ড, লাওচ আৰু কম্বোডিয়াৰ লোকসকলেও চাংকেন উৎসৱ উদ্‌যাপন কৰে। (Sitang 231) এই উৎসৱক থাইলেণ্ডৰ উত্তৰাঞ্চলত 'পি মাই' আৰু মধ্য থাইলেণ্ডত মহা 'চংক্ৰন' বুলি কয়। (বৰুৱা ৬৮) খামতিসকলৰ বছৰৰ পঞ্চম মাহ (ল'নহা)ত (সচৰাচৰ ইংৰাজী এপ্ৰিল মাহৰ ১৩/১৪ তাৰিখে) আৰম্ভ হোৱা পয়চাংকেন তাই পঞ্জিকা 'চাক্ৰেট'ৰ গণনা অনুসৰি পালন কৰা হয়। অসমৰ খামতিসকলে ম্যানমাৰ বা থাইলেণ্ডৰ গণনাকাৰীসকলে প্ৰস্তুত কৰা চাক্ৰেট বা বৌদ্ধ পঞ্জিকাৰ বিধান অনুসৰি চাংকেন উৎসৱ পালন কৰে। বৌদ্ধ ভিক্ষুসকলৰ যোগেদি এই পঞ্জিকা ম্যানমাৰ অথবা থাইলেণ্ডৰ পৰা যথা সময়ৰ বহু পূৰ্বে উত্তৰ-পূৰ্বাঞ্চলত বসবাস কৰা তাই গাঁওসমূহলৈ আহে।

উৎসৱৰ প্ৰস্তুতি :

চাংকেন উৎসৱৰ প্ৰস্তুতি বহুদিনৰ পূৰ্বৰ পৰাই আৰম্ভ হয়। শালি খেতক মূল জীৱিকা হিচাপে গ্ৰহণ কৰা খামতিসকলে ফাগুন-চ'ত মাহৰ পৰাই চাংকেন উৎসৱৰ বাবে প্ৰস্তুতি আৰম্ভ কৰে। শিপিনীসকলে তাঁতশালত লুঙি, মেখেলা, গামোচা, ত্বানখন আদি ববলৈ আৰম্ভ কৰে। গৃহিণীসকলে কোমল চাউল, সান্দহ, চিৰা-মুড়ি আদি তৈয়াৰ কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰে। ডেকা আৰু গাভৰু ছোৱালীবোৰে বৌদ্ধ বিহাৰৰ প্ৰাংগণত নাইবা কোনো শাস্ত্ৰজনা ব্যক্তি (চাও ম')ৰ ঘৰত সন্ধ্যা লিক চাংকেন (ধৰ্মীয় স্তুতিমূলক/লোকগীত)ৰ আখৰা কৰে। পালি আৰু তাই ভাষাত ৰচিত এই গীতসমূহ বহু দীঘলীয়া আৰু জটিল। ন-শিকাৰুৱে আয়ত্ত কৰিবলৈ যথেষ্ট সময়ৰ প্ৰয়োজন হয়। সেইকাৰণে ফাগুন, চ'ত মাহৰ আজৰি সময়ৰ পৰাই এই গীতৰ আখৰা কৰে। চাংকেনৰ দিন ওচৰ চাপি অহাৰ লগে লগে গাঁৱৰ বুঢ়া-মেথা, ডেকা-গাভৰুৱে সমূহীয়া শ্ৰমদানেৰে বৌদ্ধ বিহাৰৰ চৌহদ পৰিষ্কাৰ কৰা আৰু চংফ্ৰা (অস্থায়ী বৌদ্ধ বিহাৰ) নিৰ্মাণ কাৰ্যত ব্ৰতীয়া

হয়। চংফা হৈছে বাঁহ-কাঠেৰে নিৰ্মিত এটি সৰু চাংঘৰ য'ত চাংকেনৰ সময়ত বৌদ্ধ মূৰ্তিসমূহ ৰাখি বিভিন্ন আনুষ্ঠানিকতা পালন কৰা হয়। চংফাৰ দুটা প্ৰধান বস্তু হৈছে হাংলিং আৰু লৌংকৌং। টকৌপাত বা টিনপাটেৰে সজা এই সৰু ঘৰটোৱে চাৰি/পাঁচফুট ওখকৈ এটি বিশেষ কাঠৰ নাও সংস্থাপন কৰা হয়। নাওখনৰ এটা মূৰ চংফাৰ ভিতৰত ৰখা হয় আৰু নাওখনৰ তলিত এটি ফুটা ৰাখি তাত এটি বাঁহৰ চুঙা ভৰাই দিয়া হয়। এই চুঙাটোত লৌংকৌং নামৰ এটি বাঁহৰ চাকৰি স্থাপন কৰা হয়। নাওখনৰ আনটো মূৰ বাহিৰৰ ফালে কিছু ওখ কৰি কেপেয়াৰ ওপৰত স্থাপন কৰা হয় যাতে কেপেয়াৰ ফালে পানী ঢালিলে সহজেই পানী গৈ সিটো মূৰৰ চুঙাইদি লৌং কৌঙত পৰেগৈ। ৩/৪ ফুটা দীঘল এডাল বাঁহক কেন্দ্ৰ কৰি নিৰ্মাণ কৰা পানী ছটিয়াব পৰা বাঁহৰ যন্ত্ৰটো (লৌংকৌং)ৰ পাবত বাঁহীৰ দৰে ফুটা ৰখা সৰু সৰু বাঁহৰ নলী সংলগ্ন কৰা থাকে। ৰং-বিৰঙৰ সূতা মেৰিয়াই আকৰ্ষণীয়ভাৱে সজোৱা এইটো এটা বাঁহৰ কৃত্ৰিম ফোৱাৰা। হাং লিং বা নাওখনত পানী ঢালি দিয়াৰ লগে লগে বাঁহৰ নলীয়েদি সৰকি লৌং কৌঙত পৰিলেই স্বয়ংক্ৰিয়ভাৱে ঘূৰি ঘূৰি চাৰিওফালে পানী ছটিয়াই থাকে। চংফাৰ ভিতৰভাগ ১৪ ভুবনৰ ধাৰণা আগত ৰাখি লৌংকৌঙৰ ওপৰফালে ৭তৰপ চন্দ্ৰতাপ আৰু তলৰ অংশত ৭ তৰপ কাপোৰ পাৰি দিয়া হয়। চংফাটো গাঁৱৰ ডেকা-গাভৰুৱে ফুল-পাতেৰে সজাই তোলে। ৰং-বিৰঙৰ কাগজত কটা বিচিত্ৰ নীৰে সৰু বাহৰ পতাকা (চাকু ত্বানখন)সমূহ ঘৰটোৰ চৰিওফালে বেৰত গুঁজি দিয়া হয়। চংফাৰ চাৰিওফালে আৰু বৌদ্ধ বিহাৰৰ চৌহদত ত্বানখন আঁৰি দিয়া হয়। ত্বানখন হৈছে খামতি শিপিনীয়ে দেৱ-দেৱী, মঠ-মন্দিৰ, জীৱ-জন্তু, চৰাই-চিৰিকটি, প্ৰাকৃতিক দৃশ্য আদিৰ বিচিত্ৰ নক্সা তুলি সূতা বা বাঁহৰ কাঠী-কাঠীৰে বৈ উলিওৱা এবিধ বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ দীঘল লাহী ওখ বাঁহৰ আগটো ভিৰাই বান্ধি দিয়া এই পতাখাখনে চৌহদটো আকৰ্ষণীয় কৰি তোলে। দুডাল বাঁহৰ খুঁটাত ওখকৈ মেলি থোৱা দুটা বাৰ্মিজ ছাতি চংফাৰ দুৱাৰমুখত দুফালে ৰখা হয়।

চাংকেন উৎসৱৰ আগদিনা যাৰতীয় প্ৰস্তুতি সম্পূৰ্ণ কৰি তোলা হয়। চাংকেনৰ দিনা পঞ্জিকাৰ বিধান অনুসৰি লগ্ন আৰম্ভ হোৱাৰ কিছুসময় পূৰ্বে গাঁৱৰ ৰাইজ বৌদ্ধ বিহাৰত উপস্থিত হৈ পঞ্চাঙ্গীল গ্ৰহণ কৰে। খামতিসকলৰ সকলো ধৰ্মীয় আৰু সামাজিক অনুষ্ঠানত দিন আৰু লগ্নক গুৰুত্ব দিয়া দেখা যায়। (Konwar 86) পঞ্জিকাৰ ক্ষণ আৰম্ভ হোৱাৰ লগে লগে কং (ঢোল), ছেং (তাল), যামঙ (বৰকাঁহ), কেচে (ত্ৰিভূজাকাৰৰ বিশেষ ঘণ্টা) বাজি উঠে। বৌদ্ধ বিহাৰধক্ষ্য ভিক্ষু বা শ্ৰমণজনে থালনাত থকা ভগৱান বুদ্ধৰ মূৰ্তিসমূহ এটি এটিকৈ পুৰুষলোক আগবঢ়াই দিয়ে। গাত থকা চেলেং চাদৰ বা গামোচাখনেৰে মেৰিয়াই দুহাতে মূৰ্তি একোটা লৈ পুৰুষসকলে এজন এজনকৈ শাৰী পাতি চেলেং চাদৰৰ ওপৰেদি চংফা অভিমুখে খোজ লয়। সেই সময়ত শাৰী পাতি বৈ থকা মহিলাসকলে প্ৰাৰ্থনা কৰি পুৰুষসকলে লৈ যোৱা বুদ্ধ মূৰ্তিসমূহলৈ ফুল আৰু আঠৈ দলিয়ায়। ইতিমধ্যে চংফাত উপৱিষ্ট এজন বৌদ্ধ ভিক্ষুৱে মূৰ্তিসমূহ সযতনে এটি এটিকৈ লৌংকৌঙৰ চাৰিওফালে স্থাপন কৰে। লৌংকৌঙৰ পৰা ওলোৱা পানীৰ ছিটিকনি যাতে মূৰ্তিসমূহত পৰে তাৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি মূৰ্তিসমূহ এক নিৰ্দিষ্ট ব্যাসাৰ্থত ৰখা হয়। পঞ্জিকাৰ বিধানমতে উক্ত বছৰ চাও খোনকেউ (শনি দেৱতা) কোনদিশে আহিব সেই দিশলৈ মুখ কৰি বুদ্ধৰ মূৰ্তিসমূহ ৰখা হয়। খামতি লোকবিশ্বাস তথা বৌদ্ধ পঞ্জিকা অনুসৰি নতুন বছৰ

সোমোৱাৰ লগে লগে অপায়-অমংগলৰ দেৱতা চাউ খোনকেউ হাতত অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ লৈ পৃথিৱীলৈ এটি দিশেৰে নামি আহে আৰু অন্য দিশেৰে গমন কৰে। এই অপদেৱতাৰ কোপদৃষ্টিৰ পৰা পৃথিৱীক ৰক্ষা কৰিব পাৰিব কেৱল ভগৱান বুদ্ধই। সেই কাৰণে জ্যোতিষ গণনা মতে অপদেৱতা চাউ খোনকেউৰ গমনৰ দিশলৈ মুখ কৰি বুদ্ধৰ মূৰ্তিসমূহ ৰখা হয়। বৌদ্ধ বিহাৰৰ থাপনাত থকা মূল মূৰ্তিৰ বাহিৰে সকলো মূৰ্তি চংফালৈ অনা হয়। বুদ্ধ মূৰ্তিৰ উপৰি বসুম্ভৱা দেৱীৰ মূৰ্তিও চংফালৈ অনা হয়। খামতিসকলৰ সকলো ধৰ্মীয় আৰু মাংগলিক অনুষ্ঠানত বসুমতী (নাং ৰচুং তলি)ক সাক্ষী কৰি পূজা-অৰ্চনা কৰাহয়। চংফাৰ মূৰ্তিসমূহ আঁতৰৰ পৰা মানুহে নেদেখাকৈ আঁৰ কাপোৰ দি ৰাখে।

চংফাৰ অস্থায়ী থাপনা বুদ্ধ মূৰ্তি আৰু বসুম্ভৱা মূৰ্তিৰ উপৰি গাঁৱৰ প্ৰত্যেক ঘৰৰ একোটাকৈ ফুল-পাত ভৰোৱা পানী ভৰ্তি মাটিৰ টেকেলি বা কাঁহৰ লোটা মূৰ্তিৰ চাৰিওফালে ৰখা হয় যাতে মূৰ্তিৰ গাত পৰা পানীৰ ছিটিকনি টেকেলি বা লোটাত পৰি সেইখিনিও পৰিত্ৰ হয়। লোটা বা টেকেলিৰ ডিঙিত একোছা এৰা সূতা মেৰিয়াই ৰখা হয়। পঞ্জিকাৰ বিধান অনুসৰি ফুল আৰু পাতবোৰ সপ্তাহটোৰ প্ৰতিটো বাৰৰ মংগলৰ প্ৰতীক হিচাপে ভৰোৱা হয়। প্ৰতিটো পৰিয়ালৰ সদস্যসকলৰ জন্মৰ বাৰৰ লগত সংগতি ৰাখি ফুল আৰু গছৰ পাতসমূহ টেকেলিত ভৰোৱা হয়। কোনো বছৰত সোমবাৰে জন্মগ্ৰহণ কৰাজনৰ বাবে দুবৰি বনৰ পাত, মংগলবাৰে জন্মগ্ৰহণ কৰাজনৰ বাবে বহু গছৰ পাত যদি হয়, অন্য বছৰৰ সোমবাৰে জন্ম লোৱাজনৰ বাবে হয়তো জামু পাত, মংগলবাৰৰ জনৰ বাবে নাৰিকলৰ পাত হ'ব পাৰে। অৰ্থাৎ প্ৰতিবছৰে ইয়াৰ সালসলনি ঘটি থাকে। টেকেলিত ভৰোৱা ফুল-পাতসমূহৰ ভিতৰত তগৰ ফুল, দুবৰি বন, জামু গছৰ পাত, বগৰী গছৰ ডাল-পাত, বচ গছৰ পাত, নাৰিকল গছৰ পাত ইত্যাদিয়েই প্ৰধান।

পঞ্জিকাৰ লগ অনুসৰি বুদ্ধ মূৰ্তিসমূহ চংফাত স্থাপন কৰাৰ পিছত পুৰুষ-মহিলা, ডেকা-গাভৰুৰে পুৰাৰ পৰা গধূলিলৈকে নিজৰ সুবিধা অনুযায়ী হাংলিঙত পানী ঢালি মূৰ্তিসমূহক গা ধুৱায়। ডেকা-গাভৰুৱে জাকে জাকে স্ততিমূলক গীত (লিক্‌চাংকেন) গাই হাংলিঙত পানী ঢালে। হাংলিঙৰ পানী গৈ লোংকৌং নামৰ স্বয়ংক্ৰিয় বাঁহৰ যন্ত্ৰত পৰেগৈ আৰু পানীৰ পৰি ফোৱাৰাই ঘূৰি ঘূৰি বৌদ্ধ মূৰ্তিবোৰৰ গাত পানী ছটিয়াই মূৰ্তিবোৰক পৰিষ্কাৰ কৰে। পানীৰ ছিটিকনি পৰি মাটিৰ টেকেলি (নাম মেত্তা)বোৰ ওপচাই পেলায়। মূৰ্তি ধুওৱা এই কাৰ্যক চনফা বোলে। চংফাত থকা মূৰ্তিসমূহৰ উপৰি বৌদ্ধ বিহাৰৰ মূল থাপনাত থকা প্ৰধান মূৰ্তিটো প্ৰতীকী অৰ্থত পানী ঢলা হয়। এডাল নতুন ৰছী মূৰ্তিটোত সংলগ্ন কৰি ৰছীডালৰ আনটো মূৰ বাহিৰলৈ উলিয়াই এটা বাঁহৰ খঁটাত বান্ধি দিয়ে আৰু বাঁহডালৰ লগত নাহৰ ফুলৰ ডাল এটা বান্ধি দি বেদী বনাই তাত মানুহে পানী ঢালে। ঠিক সেইদৰে খামতিসকলৰ পৰিত্ৰ ধৰ্মপুথি ত্ৰিপটক, লিক্‌খাম, বৌদ্ধস্তম্প আৰু অন্যান্য কীৰ্তি-স্থাপত্যসমূহতো একে আৰ্হিৰে নিৰ্মল পানী ঢালি অপায়-অংগল, বেমাৰ-আজাৰৰ পৰা মুক্ত হৈ বছৰটো যাতে সুখে-শান্তিৰে অতিবাহিত হয় তাৰেই কামনা কৰে। ভক্ৰপ্ৰাণ ৰাইজে বৌদ্ধ বিহাৰৰ প্ৰাংগণত থকা বোধিদ্ৰুম আঁহত গছজোপাৰ গালৈ পানী ঢালি বছৰটোৰ বাবে মংগল কামনা কৰে। মূৰ্তিত পানী ঢালি আহোতে ডেকা-গাভৰুসকলে ইজনে-সিজনলৈ পানী ছটিয়াই স্মৃতি কৰে। আনন্দত তেওঁলোকৰ পৰিত্ৰ অন্তৰেৰে ভগৱান বুদ্ধৰ গুণ-গান গাই 'কা-আলং' আদি নৃত্য

পৰিৱেশন কৰে। (দুৱৰা, বৰ্ণালী, আজিৰ অসম)

বুদ্ধ মূৰ্তিসমূহ পানী ঢালি পৰিষ্কাৰ কৰাৰ উপৰি চাংকেনৰ সময়ত ভিক্ষু বা শ্ৰমণসকলৰ গা বা ভৰি ধুৱাই ৰাইজে আশীৰ্বাদ বিচাৰে। কনিষ্ঠসকলে পিতৃ-মাতৃ আৰু জ্যেষ্ঠজনকো পৰিষ্কাৰ পানীৰে ভৰি ধুৱাই আশিস বিচাৰে। চাংকেনৰ প্ৰথম দিনা ৰাতিপুৱা গাঁৱৰ সৰু সৰু ল'ৰা-ছোৱালীবোৰে গা-পা ধুই নতুন সাজপাৰ পিন্ধি নানাবিধ পিঠা-পনাৰ টোপোলা সজাত ভৰাই নিজৰ গাঁৱৰ বা ওচৰৰ গাঁৱৰ প্ৰত্যেক ঘৰে ঘৰে টোপোলা দি নতুন বছৰৰ ওলগ জনায়। সন্ধিয়া সময়ত গাৱৰ সকলো মানুহ চংফ্ৰাৰ ওচৰত সমবেত হৈ মম, ধূপ জ্বলাই ফুল, আখৈৰে সমূহীয়া প্ৰাৰ্থনা কৰে। ৰাতি চংফ্ৰাত থকা মূৰ্তিসমূহৰ ৰখীয়াৰ ভাৰ গাঁৱৰ ডেকাসকলৰ। ডেকাসকলে গীত-মাত, নৃত্যৰে ওৰেৰাতি ওজাগৰে থাকি চংফ্ৰাৰ নিৰাপত্তাৰ দায়িত্ব লয়। ভগৱান বুদ্ধৰ মূৰ্তিসমূহ চংফ্ৰাত কিমান থাকিব সেয়া নিৰ্ণীত হয় চাওখোন, কেউ, (শনি দেৱতা) কি বাহনত আৰু কি কি অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ লৈ আহে তাৰ ওপৰত। ঘোঁৰা, ৰথ আদি ক্ষিপ্ৰগতিৰ বাহনত আহিলে চংফ্ৰাৰ কাল চমু হয়। অন্যহাতে শামুক বা পোক-পৰুৱা আদি মছৰ গতিৰ বাহনত আহিলে চংফ্ৰাৰ কাল দীঘলীয়া হয়। শনি দেৱতাৰ হাতৰ অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰৰ ভয়াৱহতাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিও চংফ্ৰাৰ কাল নিৰ্ভৰ কৰে। সেইকাৰণে চংফ্ৰাৰ কাল বছৰভেদে বেলেগ বেলেগ হয়। সেয়েহে বছৰভেদে এদিনৰ পৰা সাত দিনলৈকে চংফ্ৰাৰ কাৰ্যসূচী বা চাংকেন উৎসৱ পালন কৰা হয়।

বুদ্ধ মূৰ্তিসমূহ চংফ্ৰাত থাকিবলগীয়া সময় উকলি যোৱাৰ কিছুসময়ৰ পূৰ্বে ঘণ্টা, বৰকাঁহ বজাই ৰাইজক সতৰ্ক কৰি দিয়া হয়। ঘণ্টা, বৰকাঁহ, ঢোলৰ মাত শুনাৰ লগে লগে গাঁৱৰ সকলোৱে বৌদ্ধ বিহাৰলৈ ঢাপলি মেলে। লগ্ন শেষ হোৱাৰ লগে লগে চংফ্ৰাৰ মূৰ্তিসমূহ বৌদ্ধ বিহাৰলৈ লৈ অহা হয়। বৌদ্ধ মূৰ্তিসমূহ যি নিয়মেৰে চংফ্ৰালৈ অনা হৈছিল, ঠিক এনে নিয়মেৰেই বৌদ্ধ বিহাৰলৈ নিয়া হয়। চংফ্ৰাত থকা পানীৰ টেকেলিসমূহ বৌদ্ধ বিহাৰৰ থাপনাৰ সন্মুখত শাৰী পাতি সজোৱা হয়। বৌদ্ধ বিহাৰত থকা ভিক্ষু, শ্ৰৱণ আৰু গাঁৱৰ বয়োজ্যেষ্ঠসকলে চন্দনৰ পানীৰে মূৰ্তিসমূহ পৰিষ্কাৰকৈ স্নান কৰাই দুবাৰি বনেৰে মূৰ্তিবোৰৰ গাত সুগন্ধি ঘঁহি দিয়ে আৰু এটি এটিকৈ মূৰ্তিবোৰ পুনৰ থাপনাত প্ৰতিষ্ঠা কৰে। সেই সময়তে বৌদ্ধ বিহাৰৰ প্ৰাংগণত থকা আপুৰুগীয়া বস্তু, পুথি-পাঁজিবোৰ পৰিষ্কাৰ কৰি সযতনে ৰখা হয়। বুদ্ধ মূৰ্তিবোৰ থাপনাত প্ৰতিষ্ঠা কৰাৰ পিছত সকলোৱে 'খাম চিন থম ট্ৰা' (পঞ্চশীল) গ্ৰহণ কৰে আৰু গৃহস্থই নিজৰ টেকেলি বা লোটা (নাম মেত্তা)বোৰ ঘৰলৈ নি বাসগৃহ, ভঁৰালঘৰ, গাড়ী, গোহালি আদিত ছটিয়াই দিয়ে। বুদ্ধ মূৰ্তি স্নান কৰোৱা এই পানী (নাম মেত্তা) খামতিসকলে খুব পৰিএ বুলি ভাবে। তেওঁলোকে ইয়াক নাম নং-চিতা অৰ্থাৎ সঞ্জীৱনী পুনী বুলি কয়। ঘৰৰ মংগলজনক কামৰ বাবে এই পানী কিছু লোকে সাঁচি ৰাখে। টেকেলিত থকা ফুল-পাতবোৰ ঘৰৰ চাললৈ দলিয়াই দিয়ে বা মানুহে নগছকা ঠাইত পেলাই দিয়ে। টেকেলিত মেৰিওৱা এৰাঁ সূতা পুৰোহিতে মন্ত্ৰপূত কৰি দিয়ে আৰু বছৰটোৰ বিভিন্ন আৱশ্যকীয় ক্ষণত যেনে— জন্ম, বিবাহ, মৃত্যু, অপায়-অংগল হ'লে নাইবা ৰোগগ্ৰস্ত হ'লে পুৰোহিত বা শাস্ত্ৰজ্ঞ লোকে আক্ৰান্ত লোকৰ মণিবন্ধত বান্ধি আশীৰ্বাদ দি আক্ৰান্ত লোকজনৰ আৰোগ্য কামনা কৰে। সুখ-সমৃদ্ধি, দীৰ্ঘায়ু, মগেল কামনা কৰি বন্ধা এই এৰাঁ সূতাক ৰক্ষাসূত্ৰ হিচাপেও ব্যৱহাৰ কৰা হয়।

চংফাৰ পৰা বুদ্ধ মূৰ্তিসমূহ লৈ অহাৰ পিছত পুনৰ বিহাৰৰ থাপনাত প্ৰতিষ্ঠা কৰাৰ লগে লগে পুৰণি বছৰৰ অন্ত পৰে আৰু নতুন বছৰৰ আগমনৰ হয়। (Manpoong 48) চাংকেনৰ দিনকেইটাত ডেকা-গাভৰুৱে ইজনে-সিজনৰ গালৈ পানী ছটিয়াই, বোকা দলিয়াই ৰং-ধেমালি কৰে। ডেকা-গাভৰুৱে নিজৰ মনৰ মানুহজনৰ নিৰ্বাচন কৰাৰ এয়ে উপযুক্ত সময়। (Sarkar 147) ইজনে সিজনৰ গাত পানী ছটিয়াই পূৰ্বৰ দুৰ্ভাগ্যজনক ঘটনাসমূহ, শত্ৰুতা, ভুল বুজাবুজি আঁতৰাই সুখ-শান্তি আৰু সমৃদ্ধিৰ নতুন বতৰা কঢ়িয়াই আনে। (Singh 71-72)

উৎসৱৰ সামৰণি :

বৌদ্ধ বিহাৰত মূৰ্তি প্ৰতিষ্ঠা কৰাৰ দুই-এদিনৰ পিছত চাংকেন উৎসৱৰ সামৰণি অনুষ্ঠান পতা হয়। এয়া তেওঁলোকৰ মাজত অনুষ্ঠিত গাঁৱৰ বাৰ্ষিক সকাম। সেইদিনা পুৱাবেলা গাঁৱৰ ৰাইজে একত্ৰিত হৈ বৌদ্ধ বিহাৰত পঞ্চশীল গ্ৰহণ কৰি ভিক্ষুসকলক পাৰ্যমানে ধান, মাহ, ফল-মূল, টকা-পইচা দান কৰে আৰু প্ৰীতিভোজৰ আয়োজন কৰে। সেইদিনাখনেই গাঁওখনৰ দুটা বিপৰীত কোণত পাঁচ খলপীয়া নাইবাসাত খলপীয়া একোটাকৈ বালিৰ দেউল সাজি চাকু তানখন আৰু ফুল-পাতেৰে সজাই মম, ধূপ, নৈৱেদ্য আগবঢ়াই চাও ম'ওৰফে পাঠকে (খামতি পুৰোহিত) গাঁৱৰ সমূহীয়া মংগলৰ বাবে ভক্তিভাৱেৰে গাঁৱৰগ দেৱতা (ফি-মান) ক প্ৰাৰ্থনা জনায়। আবেলিলৈ বৌদ্ধ বিহাৰ প্ৰাংগনত অস্থায়ী মঞ্চ আৰু বেদী সাজি অভিধৰ্ম পাঠ কৰে। অভিধৰ্ম পাঠ কৰাৰ পিছত অপায়-অংগল, অপদেৱতাৰ পৰা গাঁওখনক ৰক্ষা কৰিবলৈ বান্ধনিসদৃশ মন্ত্ৰপুত এৰা সূতাৰে গাঁৱৰ চাৰিওফালে বান্ধি পেলোৱা হয়। অৱশিষ্ট এৰা সূতাৰে গাঁৱৰ প্ৰত্যেকে নিজৰ নিজৰ ঘৰৰ বান্ধনি দিয়ে। মন্ত্ৰপুত এৰা সূতাৰে গাঁৱৰ চাৰিওফালে বান্ধনি দিয়াৰ লগে লগে চাংকেন অনুষ্ঠানৰ আনুষ্ঠানিকতা অন্ত পৰে।

চাংকেন উৎসৱ বিভিন্ন আনুষ্ঠানিকতাৰ দ্বাৰা শান্তি, সমন্বয়, সু-স্বাস্থ্য, সৌভাগ্য কামনা কৰাৰ লগতে অপদেৱতা চাও খোন কেউৰ কোপদৃষ্টিৰ পৰা পৰিত্ৰাণ বিচাৰি অনুষ্ঠিত কৰা তাই খামতিসকলৰ এক পৱিত্ৰ ধৰ্মীয় অনুষ্ঠান। ৰঙালী বিহুৱে যিদৰে একে নতুন বছৰক আদৰণি জনায়, ৰং-ৰহইচ কৰি এক নতুন দিনক স্বাগতম জনায়, ঠিক তেনেদৰে পয়চাংকেন উৎসৱৰ দ্বাৰাও ৰং-ৰহইচ কৰি নতুন বছৰক আদৰণি জনোৱা হয়। পাৰ্থক্য মাথোঁ এটাই যে ব'হাগ বিহুত প্ৰকৃতি, যৌৱন গুৰুত্বসহকাৰে বন্দনা কৰা হয় আৰু পয়চাংকেন সম্পূৰ্ণ ধৰ্মীয়, সামাজিক পৰম্পৰা আৰু পৱিত্ৰ স্মৃতিৰে মূৰ্ত হৈ থাকে। (য়েইন, এনাজৰী, অসমীয়া প্ৰতিদিন)

ধৰ্মীয় উৎসাহ-উদ্দীপনাৰে পালন কৰা চাংকেন উৎসৱ বিহংগম দৃষ্টিত ধৰ্মীয় উৎসৱ যেন লাগিলেও অতীজৰ পৰা স্থায়ী শালি খেতি কৰি জীৱন নিৰ্বাহ কৰা খামতিসকলৰ কৃষিকেन्द्रিক জীৱনৰ বহু উপাদান ইয়াত নিহিত হৈ আছে। পানীৰ ব্যাপক ব্যৱহাৰলৈ লক্ষ্য ৰাখি বহু গৱেষকে এই উৎসৱক পানী উৎসৱ বুলিও ক'ব বিচাৰে। এই উৎসৱৰ পিছৰ পৰাই খামতিসকলে খেতিৰ বাবে নাঙল ধৰে। খেতিৰ বাবে পানী অতি প্ৰয়োজনীয়। সম্ভৱতঃ বছৰটোত খেতিৰ বাবে পানীৰ প্ৰয়োজনীয়তাক উপলব্ধি কৰি খামতিসকলৰ মাজত এইদৰে জলপূজা কৰা পৰম্পৰা গঢ় লৈ উঠিছিল বুলি কোৱাৰ থল আছে। পূৰ্বতে খামতিসকলে চাংকেন উৎসৱৰ ঠিক পিছতেই গৰু, ম'হৰ কুশল কামনা কৰি গাঁৱৰ নিলগৰ পথাৰৰ মাজত পুৰুষসকলে কলপতুৱাৰ অস্থায়ী

ঘৰ সাজি (মতান্তৰে হাঁহ-কুকুৰা বলি দি) গৰখীয়া সকাম পাতিছিল। বৰ্তমানে এই প্ৰথাৰ অৱসান ঘটাই চাংকেনৰ লগত পতা বাৰ্ষিক সকামতেই সকলো সামৰি লোৱাৰ ব্যৱস্থা কৰা হৈছে। চাংকেন উৎসৱত অপৰিহাৰ্য কিছুমান উদ্ভিদ যেনে— বাঁহগছ, নাৰিকল গছ, নাহৰ গছ, জামু গছ, বগৰী গছ, তৰাপাত, কৌপাত, বচ, তগৰ আদিৰ ব্যৱহাৰে প্ৰকৃতি সংৰক্ষণ আন্দোলনত কিছু অৰিহণা যোগাব পাৰে। চাংকেনৰ সময়ছোৱাত বুদ্ধ-পুনৰ পৃথিৱীত উপৰিষ্ট হয় বুলি খামতিসকলে বিশ্বাস কৰে। সেই কৰণে চাংকেন উৎসৱৰ দিনকেইটাত ধৰ্মীয় বিধি উলংঘা হোৱা কাম নকৰে। জীৱ-জন্তু হত্যা নকৰে, বেচা-কিনা, জুৰা খেলা, ৰাগিয়াল দ্ৰব্য সেৱন কৰা, কোনো গুৰুত্বপূৰ্ণ কামৰ আৰম্ভণি কৰা ইত্যাদি কৰ্মৰ পৰা বিৰত থাকে। গছকটা, গছ-গছনিৰ পাত ছিঙা আনকি শাক-পাচলি ছিঙা, মাটি খন্দা কামৰ পাৰ তেওঁলোক বিৰত থাকে। কাৰণ উৎসৱৰ দিনকেইটাত এই বস্তুবোৰেও শ্বাস-নিশ্বাস লয় বুলি তেওঁলোকে বিশ্বাস কৰে। (Manpoong 48) চাংকেন-উৎসৱৰ সময়খিনিতে পোহনীয়া মাছ, চৰাই মুকলি কৰি আগন্তুক বছৰটোৰ দুৰ্ভাগ্য নাশি সুখ-শান্তি আৰু সমৃদ্ধি কামনা কৰে। (Sitang 232) চাংকেন উৎসৱৰ উৰুকাৰ নিশা তৰা-গজালিৰ আঞ্জা খালে বসন্ত ৰোগ নহয় বুলি খামতি সমাজৰ এটি লোকবিশ্বাস আছে। আনহাতে চাংকেন-উৎসৱত নাহৰ গছৰ ছাল পতা ফুল ব্যৱহাৰ কৰাৰ বাবে নাহৰ গছক পৰিত্ৰ গছ বুলি ধৰা হয় আৰু সেয়ে ইয়াক বাসস্থান, গোহালি, ভঁৰাল আদিত ব্যৱহাৰ কৰা নহয়। আনকি বাৰীৰ নাহৰ গছৰ ছাই ঢুকি পোৱা ঠাইত ঘৰো নাসাজে। ৰঙালী বিশ্ব সমান্তৰালভাৱে অনুষ্ঠিত হোৱা চাংকেন উৎসৱত বিভিন্ন ধৰণৰ পৰম্পৰাগত খাদ্যৰ উপৰি দৈ, গাখীৰ, কোমল চাউল, সান্দহ, চিৰা, মুড়ি ইত্যাদিৰ ব্যৱহাৰে অনৈক্যৰ মাজত একাক এক মহান অসমীয়া ঐতিহ্যৰ স্বাক্ষৰ বহন কৰিছে। পৰম্পৰাগত জনজাতীয় সমাজত সচৰাচৰ ব্যৱহৃত মদ বা লাওপানী খামতি সমাজৰ কোনো মাংগলিক কাৰ্যত ব্যৱহৃত নহয়। চাংকেন উৎসৱ হৈছে ভক্তি, সংযম, ত্যাগ, আনন্দ, সমন্বয় আৰু প্ৰকৃতিপ্ৰেমৰ প্ৰতীক। শান্তি, সমন্বয় আৰু আনন্দেৰে পালন কৰা এই বসন্ত উৎসৱে খামতিসকলৰ মাজিত ৰুচিবোধ আৰু কলাসুলভ মনোবৃত্তিৰ পৰিচয় দাঙি ধৰে। অসমীয়া হিন্দুসকলৰ ৰঙালী বিশ্ব সময়তে এই উৎসৱ উদ্‌যাপিত হয় যদিও তাৰ লগত চাংকেনৰ কোনো চৰিত্ৰগত সাদৃশ্য নাই। (শইকীয়া, আজিৰ অসম ৯ জুলাই) কঠোৰ ধৰ্মীয় ৰীতি-নীতি আৰু সু-শৃংখলিত পৰম্পৰাগত সামাজিক ৰীতি-নীতিৰে পৰিচালিত খামতিসকল সাংস্কৃতিক ক্ষেত্ৰত কিছু আঁকোৰগোজ আৰু গোড়া যেন লাগিলেও সাম্প্ৰতিক কালত বিভিন্ন সমাজত দেখা দিয়া পৰিৱৰ্তনৰ দৰে খামতি সমাজৰো সাজ-পোছাক, খাদ্যাভ্যাস, সংগীত, ৰীতি-নীতি, পৰম্পৰা আদিত কিছু পৰিৱৰ্তন দেখা দিছে। বিশেষকৈ খামতি গাঁওসমূহৰ সাংস্কৃতিক কেন্দ্ৰস্বৰূপ বৌদ্ধ বিহাৰসমূহত থলুৱা বৌদ্ধ ভিক্ষুৰ অভাৱত আমদানিকৃত ভিক্ষুসকলৰ দ্বাৰা উৎসৱ-পাৰ্বণসমূহ উদ্‌যাপন কৰিবলগীয়া হোৱাত পৰম্পৰাগত ৰীতি-নীতি পালনত কিছু অসুবিধাৰ সৃষ্টি হৈছে। তাই ভাষাৰ প্ৰতি নতুন প্ৰজন্মৰ অনীহাৰ ফলত লিখ পয়চাংকেন, খাম ছিখো (বৌদ্ধ বন্দনাৰ গীত), আই-খাম-পালি, আই-খাম-ফয়, আই-খাম-টালেং আদিৰ দৰে লোকগীতসমূহ খামতি সমাজত লোপ পোৱাৰ উপক্ৰম হৈছে। শিক্ষিত সচেতন শ্ৰেণীয়ে সময়োচিত পদক্ষেপ নলৈ লুপ্ত হয় পাৰে খামতি সমাজৰ লোক-সংস্কৃতিৰ বহুমূলীয়া উপাদানসমূহ।

উপসংহাৰ :

খামতিসকলে পালন কৰা বসন্ত উৎসৱ চাংকেনৰ পৰম্পৰাই জীৱন্ত কৰি ৰাখিছে তেওঁলোকৰ বাবেবহণীয়া সংস্কৃতি। অক্ষুণ্ণ ৰাখিছে জাতিৰ ঐতিহ্য। অৰ্থনৈতিকভাৱে অনগ্ৰসৰ, জনসংখ্যাৰ ফালৰ পৰা তেনেই ক্ষুদ্ৰ তাই-খামতিসকলৰ দৰে জনজাতিসকলে স্বকীয় পৰিচয়েৰে বৃহত্তৰ অসমীয়া সমাজখনৰ সাংস্কৃতিক পৰিমাণলৈ জীপাল কৰি ৰাখিবলৈ সক্ষম হোৱাটোৱেই আজিৰ তাৰিখত এক ইতিবাচক দিশ। অসম আৰু উত্তৰ-পূৰ্বাঞ্চলত বসবাস কৰা বৌদ্ধ সম্প্ৰদায়সমূহৰ লগত দক্ষিণ-পূৱ এছিয়াৰ দেশসমূহৰ সাংস্কৃতিক আৰু বাণিজ্যিক সম্পৰ্ক অতীজৰ পৰাই চলি আহিছে। ভাৰত আৰু দক্ষিণ-পূৱ এছিয়াৰ দেশসমূহৰ মাজত শান্তি আৰু সহযোগিতা প্ৰতিষ্ঠাৰ বাবে ভাৰত চৰকাৰে গ্ৰহণ কৰা 'পূৱলৈ চোৱা নীতি' সুদৃঢ় কৰাত উত্তৰ-পূৰ্বাঞ্চলত বসবাস কৰা তাই-খামতিকে আদি কৰি ক্ষুদ্ৰ ক্ষুদ্ৰ বৌদ্ধ ধৰ্মাৱলম্বী জনজাতিবোৰে লক্ষণীয় ভূমিকা গ্ৰহণ কৰিব পাৰে।

প্ৰসংগ সূত্ৰ :

অসমীয়া

দুৱৰা, ধৰ্মেশ্বৰ। "অসমৰ তাই-বৌদ্ধ : এখন শান্তিপূৰ্ণ সমাজ"। *বৰ্ণালী, আজিৰ অসম*। গুৱাহাটী, ৩০ ডিচেম্বৰ, ১৯৯৫। মুদ্ৰিত।
বৰুৱা, ভীমকান্ত। সম্পা.। *পু-লান-চি*। দ্বিতীয় সংখ্যা, অক্টোবৰ। মৰাণহাট : টাই অধ্যয়ন আৰু গৱেষণা প্ৰতিষ্ঠান ২০০২। পৃ. ৬৮। মুদ্ৰিত।
শইকীয়া, প্ৰবীণ। "খামতিৰ উৎসৱ পয়চাংকেন"। *আজিৰ অসম*। ৯ জুলাই। গুৱাহাটী : ১৯৯৪। মুদ্ৰিত।
য়েইন, তুলিকা চেতিয়া। "পয় চাংকেন"। *এনাজৰী। অসমীয়া প্ৰতিদিন*। ৯ আগষ্ট। উত্তৰ লখিমপুৰ : ২০০৮। মুদ্ৰিত।

ইংৰাজী

Konwar, Munindra. "The Tai-Khamtis : A Study on Language And Socio Cultural lief" in *Indian Journal of Tai Studies*. Vol-II, March, 2002. p. 86. Print. (নিজা অনুবাদ)
Manpoong, Chau Khok. "Buddhism as it is practised by the Khamptis and Singpho of Chongkham Namsai area" in *Souvenir Buddha Mahotsava*. Chongkham: Arunachal Pradesh. P. 48. Print.
Sarkar, Jayanta. *Society, Culture and Ecological Adapatation among three Tribes of Arunachal Pradesh*. Calcutta : Anthropological Survey of India, 1987. P. 147, 150. Print.
Singh, B. K. *Encyclopaedia of Ai Tai-Khampti*, Chongkham: Arunachal Pradesh, 2010. pp. 71-72. Print.
Sitang, Leki. *A Study on Thevabada Buddhism in Arunachal Pradesh*. An unpublished Ph. D. thesis submitted to the Deptt. of History, R. G. University, Itanagar. P. 231, 232. (নিজা অনুবাদ)

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 281-292

এজন গল্পকাৰ, এটা গল্প আৰু এটা ধাৰা
(সৌৰভ কুমাৰ চলিহাৰ ‘অশান্ত ইলেক্ট্ৰন’ : বিশ্লেষণাত্মক অধ্যয়ন)

ড° সঞ্জীৱ বৰা

সহকাৰী অধ্যাপক, পদ্মনাথ গোহাঞিবৰুৱা মানৱিকী সত্ৰ
কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়

সংক্ষিপ্তসাৰ

চল্লিছৰ দশকতো অসমীয়া সাহিত্যৰ বাবে নতুনৰ বাৰ্তাবাহী সময়। সৌৰভ কুমাৰ চলিহাই অসমীয়া পৰম্পৰাগত গল্পৰ ইতি পেলাই গল্পক আধুনিক জীৱনৰ চলমান জীৱনচৰ্যাৰ প্ৰতিফলক হিচাপে নিৰ্মাণ কৰি উলিয়ালে। গতানুগতিক কাহিনীৰ বিপৰীতে অস্তিত্ব চেতনা আৰু কাল-চেতনাৰ দোদুল্যমানতা আৰু চেতন-অৱচেতনৰ দ্বন্দ্বিক উপস্থাপন গল্পৰ বিষয়বস্তু হৈ পৰিল। কাহিনীৰ সু-পৰিকল্পিত ৰেখাৰ পৰিৱৰ্তে সামঞ্জস্যহীন অথচ স্বাভাৱিক নিত্যতাৰ গল্প অসমীয়া পাঠকে উপলব্ধি কৰিলে। ‘অশান্ত ইলেক্ট্ৰন’ তেনে এটা গল্প। চলিহাৰ এই বিশেষ গল্পটোৱে অসমীয়া গল্পৰ ইতিহাসত নতুন পৃষ্ঠা সংযোগ কৰিলে। এই গৱেষণা পত্ৰত গল্পটোৰ ব্যৱস্থাপনিক পাৰিপাৰ্শ্বিকতা আলোচনা কৰাৰ লগতে গল্পটোৱে আনি দিয়া অগতানুগতিক ভংগীমা, মানসিক ক্ৰিয়া-প্ৰতিক্ৰিয়াৰ অন্তৰ্গত মণ্টাজৰ বিচাৰ-বিশ্লেষণৰ জৰিয়তে এজন গল্পকাৰৰ এটা গল্পই সাহিত্যৰ ইতিহাসলৈ আনি দিয়া নতুনত্বৰ কেতবোৰ ৰূপৰেখা তৈয়াৰ কৰাৰ যত্ন হৈছে।

সূচক শব্দ : সৌৰভ কুমাৰ চলিহা, আধুনিকতা, আধুনিকতাবাদ, অসমীয়া গল্প, অশান্ত ইলেক্ট্ৰন

আৰম্ভণি

চল্লিছৰ দশকটো পৰম্পৰা আৰু আধুনিকতাৰ সামঞ্জস্যপূৰ্ণ অগ্ৰগতিত আগবাঢ়িলেও অসমীয়া সাহিত্যৰ আধুনিকতাৰ বাৰ্তাবাহী বুলিলে এই দশকটোকেই আঙুলিয়াই দিয়া হয়। নৱকান্ত বৰুৱা (১৯২৬-২০০২) আৰু সৌৰভ কুমাৰ চলিহা^১ আছিল এই আধুনিকতাৰ ধ্বজাবাহক। অৱশ্যেই চল্লিছৰ দশকতেই অসমীয়া সাহিত্যত আধুনিকতাই প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰা নাছিল। এই সময়তে চলিহাৰ গল্পই নতুন কাঢ়োনেৰে প্ৰকাশ লাভ কৰিলে। ফলস্বৰূপে পৰম্পৰাগত, কাহিনী প্ৰধান গল্পত অভ্যস্ত পাঠক আৰু সমালোচকৰ বাবে চলিহাৰ গল্প হৈ পৰিছিল এক প্ৰত্যাহ্বান স্বৰূপ। গল্পই নতুন বিষয়বস্তু আৰু আংগিক লাভ কৰিলে। চলিহাই আধুনিক অসমীয়া গল্পক যথার্থতে আধুনিক চলমান জীৱনচৰ্যাৰ যথোপযোগী প্ৰতিফলক কৰি নিৰ্মাণ কৰি উলিয়ালে। মানুহৰ অস্তিত্ব চেতনা আৰু কাল-চেতনাৰ দৌল্যমানতা আৰু চেতনা-অৱচেতনাৰ দ্বন্দ্বিক উপস্থাপনেই চলিহাৰ গল্পৰ প্ৰাণবিন্দু। যান্ত্ৰিক আৰু যন্ত্ৰণাময় সভ্যতাৰদ্বাৰা প্ৰতিপালিত আধুনিক জীৱনবোধ; চৌপাশৰ সৰু-বৰ ঘটনাৰ বিচিত্ৰ আনুভূতিক সংবেদন চলিহাৰ গল্পত নতুন চেতনাৰে সম্পৃক্ত হৈ পৰিল। কালানুক্রমিক বৰ্ণনাৰ কাহিনী আৰু ব্যাকৰণসিদ্ধ কাহিনীৰ পৰম্পৰাৰ পৰা ই মুক্ত হৈ ওলাই আহিল। দ্ৰুতবেগী ভাষা, আপাতঃ শৃংখলাহীন সময়, অৰ্থশূন্য বৈচিত্ৰ্যৰ মাজেৰেই মধ্যবিত্তীয় জীৱনচৰ্যাৰ যন্ত্ৰণাজৰ্জৰ ছবিখনৰ আধুনিক উপস্থাপন চলিহাই গল্পত সম্পাদন কৰি তুলিলে। ই আছিল তদানীন্তন বৌদ্ধিক আবেষ্টনিৰ বাবে এক বিস্ময় স্বৰূপ। চলিহাৰ ‘অশান্ত ইলেক্ট্ৰন’ গল্পতেই পঞ্চাশৰ দশকৰ আৰম্ভণিৰ অস্থিৰতা, অনিশ্চয়তা, সংশয় এক কথাত আধুনিক মানসিক জগতখনৰ প্ৰকাশ ঘটিছিল। কেৱল মুষ্টিমেয় অনুধাৱনশীল পঢ়ুৱৈ আৰু সমালোচকে চলিহাৰ গল্পত আধুনিকতাৰ স্পষ্ট লক্ষণ চিহ্নিত কৰিব পাৰিছিল।

আধুনিকতাবাদী গল্পকাৰ হিচাবে চলিহাৰ গুৰুত্ব বৃদ্ধান্ত নিৰ্মাণতহে, কাহিনী কথনৰ পৰম্পৰাৰ বিপৰীতে ই দক্ষতাৰ পৰা অহা। এই নিৰ্মাণ বিশেষ কলাকুশলৰ পৰা উদ্ধাৰ হোৱা, যিটো চলিহাৰ প্ৰসংগত তেনেই স্বতঃস্ফূৰ্ত। নাগৰিক জীৱনৰ গভীৰ আৰু অন্তৰংগ উপলব্ধি চলিহাৰ গল্পত বিচিত্ৰ আৰু বিস্তৃত ৰূপত প্ৰকাশ পাইছে। মৰ্মস্পৰ্শী উপস্থাপনৰ বাবে চলিহাই, শুদ্ধ নিপুণ পৰ্যবেক্ষণৰ লগতে আনুভূতিক সংবেদনক আলম কৰি লৈছে। বাস্তৱ আৰু ফেণ্টাচীৰ, বক্তব্য আৰু আংগিকৰ সম্পৰ্ক স্থাপন চলিহাৰ গল্পত যিদৰে আছে, সাংগীতিক ছন্দ আৰু ব্যঞ্জনাৰ লগত বাস্তৱ সমকালীন চেতনাও সম্পৃক্ত হৈ পৰিছে। কিন্তু ঘটনাৰ সংঘাত আৰু উৎকণ্ঠা সৃষ্টিৰ প্ৰয়াস জোৰদাৰ নহয়। জীৱন সংঘাটপূৰ্ণ বিশিষ্ট সময় নিৰ্দ্ধাৰিত দস্তাবেজ নহয়। ইয়াৰ পৰিৱৰ্তে ই চেতনাৰে সম্পৃক্ত নিত্যান্তই সাধাৰণ এক উপলব্ধি বুলি চলিহাই জানিছিল। উলফ্ (১৮৮২-১৯৪১)ৰ ভাষাত জীৱন সুচাৰুৰূপে সজাই থোৱা কম্পিত আলোকবৰ্তিকাৰ এটি শৃংখলা নহয়; জীৱন এক আলোকপ্ৰভা, স্বচ্ছ এটি আৱৰণ যিয়ে আৰম্ভণিৰ পৰা শেষলৈকে আমাৰ চেতনাক ঢাকি ৰাখে (Woolf 150ত উদ্ধৃত)। প্ৰাত্যহিকতা আধুনিক জীৱনবোধৰ বাবে যিমান যন্ত্ৰণাৰ তাতোকৈ বেছি যন্ত্ৰণাময় প্ৰাত্যহিকতাত নিমগ্ন চেতনা আৰু আবেগৰ সংঘাটেৰে প্ৰতিপালিত জীৱনচৰ্যা। কিন্তু এনে জটিলতম প্ৰাত্যহিক জীৱনচৰ্যাতোই কাহিনী

নিৰ্মাণৰ বিশেষ পাৰদৰ্শিতা চলিহাৰ গল্পই প্ৰকাশ কৰিছে।

লক্ষ্য আৰু পদ্ধতি

অসমীয়া পৰম্পৰাগত গল্পই সচৰাচৰ পাঠকৰ ৰুচিবোধক অতিক্ৰম কৰিবলৈ চেষ্টা কৰা নাছিল। তেনে সময়তে চলিহাৰ গল্প আছিল পাঠকৰ ৰুচিবোধক উপেক্ষা কৰি বুদ্ধিক অধিক প্ৰথৰ কৰি তুলিবৰ বাবেহে ৰচিত। যাৰ বাবেই আৰম্ভণি কালতে চলিহাৰ গল্পৰ পাঠক আছিল তেনেই সামান্য। সময়ে সমাজ আৰু ব্যক্তিৰ চিন্তা, বুদ্ধিমত্তাৰো পৰিৱৰ্তন সাধে। এই বৌদ্ধিক উত্তৰণৰ বাবে অপেক্ষা কৰাৰ ধৈৰ্য এমিল জোলাৰ (১৮৪০-১৯০২) দৰেই ‘মানুহে বৌদ্ধিকতাৰে তেওঁৰ সাহিত্য নপঢ়ে সঁচা’^২ বুলি চলিহায়ে মনস্থ কৰিছিল। এনে প্ৰতিকূল বাতাৱৰণ নেওচি চলিহাই গল্প নিৰ্মাণৰ বাবে কৰা কচৰং আলোকপাত কৰাই এই পত্ৰৰ লক্ষ্য। ইয়াৰ জৰিয়তে আধুনিক চুটিগল্পৰ নতুন আংগিকৰ ৰূপৰেখা পোহৰলৈ আহিব বুলি আশা কৰা হৈছে। এই আলোচজ্ঞানা পাঠ বিশ্লেষণ পদ্ধতিৰে আগবঢ়াই নিয়া হৈছে।

মূল বিষয়

সৌৰভ কুমাৰ চলিহাৰ গল্পত আধুনিক জীৱনৰ অভিলাষী উচ্চতা আৰু চিৰাচৰিত বাসনা গতিময় সম্পৰ্কেৰে আগবাঢ়িছে। সেয়ে ই এক শৃংখলিত কাহিনী আমাৰ আগত দাঙি নধৰে। কাহিনী বুলিবলৈ আমাৰ আগত যি ধৰা দিয়ে তাৰে প্ৰায়সংখ্যক খণ্ডিত অভিজ্ঞতাৰ সংস্থাপন আৰু সিও বৈজ্ঞানিক মতবাদ আৰু প্ৰায়ে পাৰিভাষিক শব্দৰ সঘন প্ৰয়োগেৰে গঢ় লৈ উঠা। ইয়াৰ অন্তৰালতেই লেখকৰ মননশীল, শব্দচয়ন, ভাবৰ অপৰিসীম গতি প্ৰকট হৈছে।

চলিহাৰ গল্পৰ ব্যাপ্তি আৰু মনোদশাৰ পৰিসীমা প্ৰকাশ পাইছে ত্ৰৈলোক্য নাথ গোস্বামীৰ মন্তব্যত : “কক্ষপথত ঘূৰি ফুৰা কোটি কোটি গ্ৰহ, নক্ষত্ৰৰ দৰে বহল পৃথিৱীৰ বুকুত ভ্ৰাম্যমাণ, শ্ৰান্ত, মানৱ অন্তৰত থোঁকিবাত্থোঁ লগোৱা নানান ভাবৰ খলকনি শুনিবলৈ তেওঁৰ প্ৰবল হেঁপাহ। মানৱ মনৰ এই ভাববোৰৰ সঘন গমনা গমনৰ ধাৰবাহিক বৰ্ণনা তেওঁৰ গল্পত নাই (গোস্বামী ১৭৯)। বহু গল্পত চলিহাই সেইবোৰ ব্যঞ্জনাবে উপস্থাপিত কৰিছে। চলিহাৰ অন্তৰত অপ্ৰকাশিত বেদনা নথকা নহয়। কিন্তু সেইবোৰ প্ৰকাশৰ আকুলতা তেওঁৰ নাই। তাতেই চলিহাৰ আধুনিকতা নিহিত হৈ আছে।

প্ৰথৰ সমাজচেতনা, ব্যক্তিমনৰ গোপন সংকেত সংশ্লেষণী বিচাৰকৰ ভূমিকাৰে চলিহাৰ গল্পত তীব্ৰ ব্যংগ আৰু বিশেষ কৌশলী আংগিক, মননশীল ভাষাৰে সম্পন্ন হৈ উঠিছে। জীৱনৰ গভীৰ সত্যৰ উদ্ধাৰত কিন্তু নান্দনিক সৌন্দৰ্য বিনষ্ট হৈ যোৱা নাই। সাহিত্যত জীৱনৰ সত্য অপৰিহাৰ্য; কিন্তু “নান্দনিক সৌন্দৰ্য সাহিত্যৰ প্ৰাণ” ৰিচাৰ্ড কুণ্ণৰ এই মন্তব্য চলিহাৰ গল্পৰ নান্দনিকতাৰ ক্ষেত্ৰতে স্পষ্ট (বৰুৱা ২৪০ত উদ্ধৃত)। হোমেন বৰগোহাঞিয়ে কলা-কৌশল আয়ত্তৰ প্ৰসংগত চলিহাৰ গল্পৰ বিষয়ে মন্তব্য কৰিছে- “সঁচা কথা ক’বলৈ গ’লে এই বিষয়ে তেওঁতকৈ দক্ষ শিল্পী বৰ্তমান অসমত বোধহয় এজনো নাই” (বৰুৱা ২৪০ত উদ্ধৃত)। চলিহাৰ গল্পৰ যাদুকৰী মোহনীয়তাৰ বিষয়ে শোণিত বিজয় দাসে উল্লেখ কৰিছে : তেওঁৰ গল্পই আমাক

হাতত নধৰাকৈ এনে এখন জগতলৈ টানি লৈ যায় য'ত থিয় হৈ ভাব হয় আমাৰ সামাজিক জীৱনতকৈও যেন এখন ক্ষুদ্ৰাতিক্ষুদ্ৰ সৌৰজগতহে আৰু গতিশীলতা তাৰ চাৰিত্ৰিক বৈশিষ্ট্য। ইয়ে চলিহাৰ গল্পৰ পাঠকৰ সৈতে আত্মীয়তা গঢ়াৰ সঁতু। শ্বেত্ৰপীয়েৰৰ সাহিত্য প্ৰসংগত হোৱে নুই বহেৰে মন্তব্য^১ ক সৌৰভ চলিহাৰ সৈতে একাকাৰ কৰি শোণিত বিজয় দাসে লিখিছে : বিশ্বব্ৰহ্মাণ্ডৰ দৰেই শ্বেত্ৰপীয়েৰৰ সাহিত্যৰ ৰহস্যময়তাই ভৱিষ্যতেও যিদৰে পাঠকক ব্যস্ত কৰি ৰাখিব, চলিহাৰ গল্পৰ মহত্বয়ো; চেতনাৰ এক বিন্দুত বিশ্বাস আৰু সাক্ষ্যৰ আধাৰহীন কেন্দ্ৰচ্যুত জীৱনৰ যি বিচ্ছৰণ ঘটিছে তাৰ মাজত ভৱিষ্যতৰ মানুহেও স্বৰূপ বিচাৰি পাব (দাস আৰু বায়ন ১৮৫)।

জীৱনৰ দহোটা বছৰ কাল ইউৰোপীয় পৰিৱেশত কটোৱাৰ পিছত চলিহাৰ অনুভূতি প্ৰৱণতাই ইউৰোপীয় সাংস্কৃতিক উপাদানসমূহ যেনে চিনেমা, পাশ্চাত্য ধ্ৰুপদী সংগীতৰ লগতে আধুনিকতাৰ উদ্গাতা, আধুনিক বিজ্ঞানৰ দান বৈজ্ঞানিক দৃষ্টিভংগীৰ আহৰণ সহজ আৰু স্বাভাৱিক কৰি তুলিলে। সেয়েহে সৌৰভ চলিহাৰ গল্পত আধুনিকতা আৰু বিজ্ঞান সচেতনতা যুগলবন্দী ৰূপতে পোৱা যায় (মহন্ত্ৰ ৫৬৪)। অসমীয়া সাহিত্যৰ প্ৰসংগত বিজ্ঞানৰ জৰিয়তে বিশ্লেষণ বিশেষকৈ গল্পত খুবেই উৎসাজনক তথা আশাপ্ৰদ। বিজ্ঞানৰ উদ্দেশ্য, লক্ষ্যৰ লগতে, বিজ্ঞান-প্ৰযুক্তিৰ সীমাবদ্ধতা আৰু নেতিবাচক দিশৰ প্ৰতিও সমানেই সচেতন আৰু নিৰ্মোহ দৃষ্টিভংগী তেওঁৰ গল্পত পোষিত হৈছে।

চলিহাৰ সৃষ্টিৰ বহুমাত্ৰিকতা বিজ্ঞানীসুলভ সূক্ষ্ম দৰ্শন আৰু সজীৱ চিন্তাৰ দ্বাৰা নিসৃত। যুক্তিবাদী ঐতিহ্য সমালোচনাত্মক মনোভংগীৰে সম্পন্ন হৈ উঠিছে। আধুনিক কথাৰ কোনো চিৰাচৰিত শৈলীত চলিহাৰ আস্থা নাই (দাস আৰু বায়ন ৪৬)। মানৱীয় আস্থা আৰু সাক্ষ্যৰ একালৰ গল্পৰ পাছত চিনিচিজমৰ প্ৰাবল্য বেছি। উল্লেখ্য যে চলিহাৰ এই চিনিচিজম মানৱ সমাজ বিদ্বেষী নহয়। সমাজ আৰু জীৱনৰ তিক্ততাৰ সমান্তৰালকৈ মানৱীয় প্ৰজ্ঞা আৰু তাৰ সম্ভাৱনাৰ প্ৰতি গভীৰ আস্থা ৰূপেহে ই প্ৰকাশ লাভ কৰিছে।

পৰম্পৰাগত গল্প, কাহিনী-কথনৰীতিৰে পৰিপূৰ্ণ কালতেই আধুনিক চেতনাৰে নতুন প্লাৱন আনিলে চলিহাৰ গল্পই। কাহিনীৰ সু-পৰিকল্পিত ৰেখাৰ পৰিৱৰ্তে সামঞ্জস্যহীন অথচ স্বাভাৱিক নিত্যতাৰ গল্প অসমীয়া পাঠকে উপলব্ধি কৰিলে। ‘অশান্ত ইলেক্ট্ৰন’ তেনে এটা গল্প। গল্পটোৰ বিষয়বস্তু অগতানুগতিক, পৰিস্থিতি সাপেক্ষে কিছু খণ্ড চিত্ৰৰ সমাহাৰেৰে ই গঠিত। নিৰ্দিষ্ট চৰিত্ৰ আৰু বিশেষ ঘটনাৰ পৰিৱৰ্তে বহু চৰিত্ৰৰ মানসিক ক্ৰিয়া-প্ৰতিক্ৰিয়াৰ অন্তৰ্লীন পৰিস্থিতিৰ মণ্টাজ। দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ পিছৰ ভাৰতীয় সমাজৰ ক্ষয়িষ্ণু ছবিখনৰ বুদ্ধিদীপ্ত প্ৰকাশৰ লগতে সমাজ বিশ্লেষণী বহু ভাব-আদৰ্শ প্ৰকাশ পাইছে গল্পটোত। যুদ্ধোত্তৰ যুগৰ নতুনকৈ মূৰ দাঙি উঠা সমাজ ব্যৱস্থা আৰু তাৰ সুবিধাত পৰিপুষ্ট হোৱা অৰ্থলোভী-সুবিধাবাদী মধ্যবিত্তীয় চাৰিত্ৰিক কদৰ্যই সমাজক নৈতিকতাৰ ভেটিৰ পৰা নমাই আনিবলৈ উদ্যত কৰাইছে। ভেঁটি খাই মাতাল চৰকাৰী বিষয়া, কেৰচিনৰ ক’লা বজাৰ, সমাজৰ বৰমূৰীয়াৰ বিভ্ৰান্তিকৰ স্থিতি, অসং শ্ৰেণী চৰিত্ৰৰ নৈতিক প্ৰমূল্যৰ বিলুপ্তি, আদৰ্শহীন কমিউনিষ্ট, পথভ্ৰষ্ট সমাজবাদী আদি চৰিত্ৰৰ বিশ্লেষণাত্মক ছবিখন গল্পত দাঙি ধৰিছে।

গভীৰ মনোজগতৰ অসংযত ত্ৰিাশীল চেতনাৰ মাজতে, জীৱনৰ নিঃসংগতাবোধৰ যন্ত্ৰণা আৰু অৱস্থিতিবাদী চিন্তাক সংযুক্ত কৰি ৰাখিছে। বিজ্ঞানৰ আশ্ৰয়ত গল্পটোত চৰিত্ৰৰ আপোন কক্ষপথ বিচৰণৰ স্বতন্ত্ৰ ব্যাখ্যা আৰু স্থূল চাৰিত্ৰিক প্ৰকাশতকৈ মৌলিক অনুভূতিৰ মনোজাগতিক সত্যতাক প্ৰাধান্য দিছে (বৰুৱা ২২৮)। জীৱনৰ অস্তিত্ব- বিজ্ঞানৰ তৰংগ তত্ত্ব, ইলেক্ট্ৰন প্ৰটনৰ গতিধৰ্মিতা, অন্তহীন ত্ৰিাৰ সংযুক্তিৰে উপস্থাপিত হৈছে।

কলেজৰ দেওনা পাৰ হ'ব ধৰা ডেকা ল'ৰা এজনৰ মনোজগতৰ ভাবৰ সীমাহীন অন্তহীন চেতনা (চলিহাৰ ভাষাত— যাদুকৰৰ মুখৰ অন্তহীন কাগজৰ ফিটা)। বেপৰোৱা মনৰ ভাৱ- ৰাজনীতি, সমাজনীতি, ছেল্ল, বিজ্ঞান যি মনলৈ আহিছে তাকেই নিৰাকাৰ নিৰাবয়বকৈ সামৰিছে। যাৰ গঢ় নাই, গঠন নাই, আৰম্ভণি-শেষ নাই, চৰিত্ৰ নাই, সংহতি একো নাই। এই সমগ্ৰ প্ৰক্ৰিয়াক চলিহাই এক 'কাণ্ড', 'বস্তু' আখ্যা দিছে (চলিহা ৫২)।

পৰিস্থিতি নিৰ্মাণৰ প্ৰচেষ্টা চলিহাৰো আছে। কিন্তু সেয়া পৰম্পৰাৰ প্ৰতি ফালৰি কাতি অহা, অতি কৌশলী তথা বুদ্ধিদীপ্ত, সাংগীতিক সুষমা, কাব্যিক ব্যঞ্জনাবে গঢ় লোৱা :

ৰাতিপুৱা ৰবীন্দ্ৰ সংগীতৰ সুৰত নিখিলৰ টোপনি ভাঙিল। এটি আগেয়ে নুশুনা গান। কাণ দুখন অলপ সজাগ কৰি তাৰ কথাবোৰ বুজিবৰ সি এবাৰ ব্যৰ্থ চেষ্টা কৰিলে। চকু মেলি সি দেখিলে কোঠাত তাৰ স্বচ্ছ পোহৰ। থিৰিকীৰ ফুটাৰ ভিতৰেৰে বাহিৰৰ সূৰ্য ৰশ্মিৰ ভিতৰলৈ এটা সৰু ৰেখাৰে সোমাই আহিছে, ইতস্ততঃ বিক্ষিপ্ত ধূলিকণাৰ সহায়ত স্পষ্ট দেখা গৈছে তাৰ পথ। পোহৰৰ ঋজুৰেখা গতি। (চলিহা ৫৩)

নিখিলৰ চৌপাশৰ চুবুৰীৰ কাৰুকাৰ্য, কৰ্মব্যস্ত জীৱনৰ মহানাগৰিক চেতনাৰ ভিন্ন চৰিত্ৰৰ ছবি গল্পটোত অগা-দেৱা কৰিছে। সমকালীন বাস্তৱৰ নিৰ্মোহ উপস্থাপন এনেধৰণৰ :

“চুবুৰীটোৰ মানুহবোৰ লাহে লাহে কৰ্মব্যস্ত হৈ উঠিছে। যি দেখিছে আৰু সিহঁতৰ নীচ প্ৰকৃতি, সিহঁতৰ সুবিধাবাদ, সিহঁতৰ অৰ্থলোভী মনোবৃত্তিৰ কথা ভাবিছে। দহ দিন জ্বৰত পৰি আছে, সমুখৰ এডভকেট চাহাবে এদিনো খবৰ লোৱাৰ প্ৰয়োজনবোধ কৰা নাই। ভেটি খাই খাই দত্ত তথা দত্ত গৃহিণী ফুলি উঠিছে। ব্লেকমাৰ্কেট কেৰাচিন আৰু বি আই শ্বীটৰ কাৰবাৰ কৰি মহেন্দ্ৰ বৰশইকীয়াই নতুন ঘৰ উঠোৱাত ব্যস্ত হৈ পৰিছে। ললিতৰ মাক সেই বুঢ়ীজনীয়ে ঘৰে ঘৰে পৰচৰ্চা কৰি ঘূৰি ফুৰিছে। বটলত ডুবি গৈছে যুদ্ধকালীন কণ্ট্ৰেব্টৰ আৰু ইদানিং ৰহস্যময় খগেন দাস। চুবুৰীলৈ নতুন নতুন ৰেডিঅ' আহিছে, উৎপাতত থকা নাযায়। নতুন নতুন ডি ছ'ট আৰু ফৰ্ডৰ চকাবোৰ ধীৰে, মল্লৰ গতিত ঘূৰি ঘূৰি চুবুৰীটোত গেৰেজবোৰৰ পৰা ওলাই গৈছে। (চলিহা ৫৬)

বৈচিত্ৰ্যময় পৰিৱৰ্তনৰ সমান্তৰালকৈ অহা নিখিলৰ শংকাই মানসিক জটিলতাৰ মেৰপাক বহু পৰিমাণে দৃষ্টিপথ সংবেদনলৈ পৰিৱৰ্তন কৰিছে, ৰাতিৰ অবাঞ্ছিত অভিজ্ঞতা আৰু বৌৰ উপস্থিতি, গিৰিজা শৰ্মাৰ মানসিকতা আৰু চৌপাশৰ বাতাবৰণৰ সম্পৰ্কিত উপস্থাপন, কমিউনিষ্ট

আৰু ছ'ছিয়েলিষ্টৰ আদৰ্শগত দ্বন্দ্বই নিখিলক চিন্তিত কৰি তুলিছে।

একোটা পৰিৱেশ তাৰ পাৰিপাৰ্শ্বিকত চৰিত্ৰৰ চেতনাৰ বৈচিত্ৰ্যক চলিহাই পোহৰাই তুলিছে। একে সময়ত ভিন্ন মনোজগতৰ ভিন্ন ভিন্ন চিত্ৰখন আধুনিক মননৰ ৰূপ-বৈচিত্ৰ্য প্ৰকাশক : যতি বাবুৰ সংগ্ৰামৰ প্ৰস্তুতি, দেউতাকৰ খবৰ কাগজৰ সম্পাদকীয়, নিখিলৰ চকুত কণৰ ৰিভলিউশ্যনাৰী যাত্ৰা, ৰঞ্জনৰ ডিফাৰেন্সিয়েল ইকুৱেশ্যন আৰু বৌৰৰ ৰংগুৰ পেটৰ অসুখৰ চিন্তা সমানুপাতিককৈ একে বাওতে বান্ধ খাই পৰিছে। মগ্ন মনৰ অধিলেপন আৰু তাৰ প্ৰকাশ গল্পটোৰ এক বিশেষ দিশ।

চলিহাৰ 'অশান্ত ইলেক্ট্ৰন'ত প্ৰকাশ পাইছে এক গভীৰ দাৰ্শনিক চিন্তাবোধ। যি নিখিল, ৰঞ্জন, যতি বাবুৰ দৰে হাজাৰ চৰিত্ৰৰ মনোজগতৰ হাজাৰ প্ৰশ্নৰ ইংগিত আনি দিছে : “কি বিচাৰিছে মানুহবোৰে? অত্যন্ত সহজ কথা, খাবলৈ বিচাৰিছে, মানুহৰ দৰে জীয়াই থকাৰ অধিকাৰ বিচাৰিছে। বেছ, কিন্তু ইমান দলাদলি আৰু জটিলতা কিয়?” —কিন্তু ব্যক্তিৰ জীৱনৰ অপাৰ ৰহস্যক চলিহাই ইয়াতেই সমাধা কৰিছেনে? নিশ্চিতকৈ নাই কৰা, ইয়াৰ সন্তোদ আন গল্পবোৰৰ চৰিত্ৰৰ মানসিক জগতখনত বিচৰণ কৰিলেই পোৱা যায়। চলিহাৰ গল্পত এই বিচৰণ পাৰাপাৰহীন। ই আধুনিকতাৰ অনিৰ্ণিত পৰিসৰৰ ৰূপান্তৰক হিচাপে গল্পত প্ৰকাশ পাইছে। চলিহাৰ গল্পত ব্যঞ্জনাই বিশেষ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰিছে। এই ব্যঞ্জন কাব্যিক অভিব্যক্তিৰ পৰা বিজ্ঞানৰ জটিলতম (সৰল উপস্থাপন চলিহাৰ আত্মজ) থিয়'ৰিলৈকে বিস্তাৰিত হৈ আছে। এটম, প্ৰ'টন-ইলেক্ট্ৰন-নিউট্ৰন আৰু ৰাজনৈতিক দলৰ পৰা ব্যক্তিৰ জীৱনলৈকে, সমাজ সকলো শক্তি আৰু প্ৰতিশক্তিৰ জটিলতা গল্পত ব্যঞ্জিত হৈছে। এই প্ৰ'টন ইলেক্ট্ৰন মাজৰ বিৰোধৰ অন্তৰালতেই চলিহাৰ আধুনিক মনবৈচিত্ৰ্য প্ৰকাশ পাইছে।

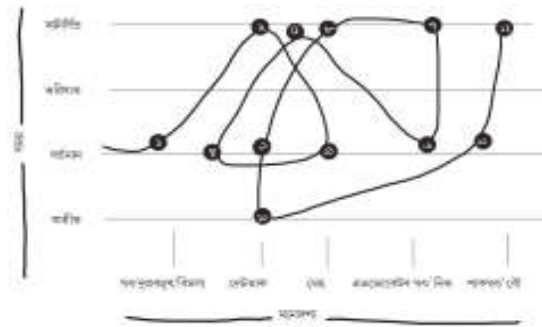
কাব্যিক ভাষা চলিহাৰ গল্পৰ মন কৰিবলগীয়া দিশ। 'অশান্ত ইলেক্ট্ৰন'ত সময়ৰ ব্যৱধানৰ বাবে এই উপস্থাপন এনেধৰণ : ...চিন্তাৰ টোত সন্ধিয়াটো ভাহি গ'ল। 'অশান্ত ইলেক্ট্ৰন'ৰ উপস্থাপন কৌশল চলিহাৰ মনোবেগৰ দৰেই গতিশীল। পৰিৱেশ একোটা বৰ্ণনাৰ কাৰণে শব্দৰ মিতব্যয়িতাই ভাষাক অন্য মাত্ৰা প্ৰদান কৰিছে। ইয়াত চলিহা গল্পকাৰ-কথকৰ পৰা চলচ্চিত্ৰৰ পৰিচালকলৈ ৰূপান্তৰ হৈছে। কেমেৰাৰ নিৰ্দেশনা চৌপাশে ঘূৰাই ফুৰাইছে। পাঠকে সমান্তৰালকৈ জীৱন্ত চৰিত্ৰবোৰৰ ভাব-লেশ, মনৰ খবৰ পাই আছে :

ঘৰ। এটা অস্বস্তিকৰ নীৰৱতা। দেউতা, শুলে নেকি? দেউতাৰ কোঠাৰ লাইট নুমাই থোৱা আছে। অস্পষ্ট এটা অৰ্কেষ্ট্ৰা ভাঁহি আহিছে কাষৰ মেছটোৰপৰা। দুৱাৰত সি প্ৰায় উজুটি খাই পৰিল। দিনটোৰ কামৰ ভাগৰত বিমলাজনীয়ে দুৱাৰডলিতে বেৰত মূৰ থৈ আধা টোপনিত পৰিছে। সি চক খাই ভাবিলে দেউতাই গুণ্ডগোলত সাৰ পালে নেকি? এডভ'কেটৰ ঘৰৰ পৰা বাহিৰৰ বাৰাণ্ডাৰ লাইটটোৰ পোহৰ আহি দুৱাৰমুখত পৰিছেহি, ... নীৰৱ পঢ়া কোঠাৰ খিৰিকীৰ কাঁচৰ মাজেৰে পোহৰ দেখা গৈছে, তাই নিশ্চয় পৰীক্ষাৰ কাৰণে খুব পঢ়িছে... দেউতা সাৰ পোৱা নাইটো? কোনো শব্দ নাই, নিশ্চয় সাৰ পোৱা নাই। ...দেউতা নিশ্চয় শুইছে। ...কেতিয়াবা কাষেৰে দুই-এজন বয়সীয়া মানুহ

আছে, বাহিৰৰ বাৰাণ্ডাত বহি তেতিয়া সৰু সৰু মাতেৰে কথা পাতে, আলোচনা কৰে, ভাবে। বাহিৰৰ আলোকোজ্জ্বল বাটৰ কোনো চাঞ্চল্যই আহি বৃদ্ধক স্পৰ্শ নকৰে, দীঘল, কষ্টপূৰ্ণ জীৱন এটাৰ শেষ অৱস্থাত পঙ্গুৰ দৰে দেউতাক পৰি থাকে...।

পাকঘৰ। ফুলুক মাকে টোপনিৰ পৰা তুলি আনি ভাত খুৱাব ধৰিছে। তাৰ গলত বাৰে বাৰে মাছৰ কাঁইট বাজিছে। সি অসহায়ৰ দৰে মাকৰ মুখলৈ চাইছে। বোঁৱে কিন্তু তাৰপিনে মন দিব পৰা নাই, বাৰে বাৰে যেন বোঁ অন্যমনস্ক হৈ পৰিছে। (চলিহা ৫৯-৬০)

চলিহাৰ বৰ্ণিত এই পৰিস্থিতিত ভাব বৈচিত্ৰ্যৰ লগতে সময় আৰু মনৰ অনিৰ্ণিত পৰিধিৰ তৰংগৰ যদি ৰেখাচিত্ৰ অংকন কৰা যায় তেতিয়া গল্পকাৰৰ মনৰ গতি, মনোদশাৰ দোলন (Mood Swing) আৰু গল্প নিৰ্মাণৰ কৌশল স্পষ্ট হৈ পৰিব। সময় আৰু মনোদশাৰ দোলনৰ পাৰস্পৰিক কটা-কটিয়ে চিন্তাৰ ব্যাপ্তি আৰু চেতনাস্ৰোতৰ আভাস দিছে:

মনোদশা আৰু সময়ৰ এই অসৰল (য'ত পৰস্পৰাগত কাহিনীৰ ক্ষেত্ৰত এক সৰলৰৈখিক চিত্ৰ পোৱা যায়), বাধাহীন গতিৰে চলিহাৰ গল্পক চেতনাস্ৰোতৰ আধাৰত তুলি চোৱাৰ দাবী কৰিছে। চেতনাস্ৰোতৰ মন আৰু সময়ৰ বাধাহীন আৰু ক্ৰমহীন গতিয়ে চলিহাৰ গল্পত চৰিত্ৰ, মন আৰু বাস্তৱ পৰিস্থিতি (বস্তুনিষ্ঠ) সকলোকে কোবাইছে। সময় আৰু চিন্তাৰ এই নিয়মহীন গতিয়ে চলিহাৰ গল্পক বিশেষ ৰূপত আধুনিক কৰি তুলিছে। নিখিলৰ মানসিক অনৈতিক আৰু অকৰ্মণ্য ঘটনাৰ পুনঃ পুনঃ উপস্থাপনে চৰিত্ৰৰ দ্বন্দ্বিক প্ৰত্যাগমন যি দৰে প্ৰকাশ কৰিছে, একেদৰে বাস্তৱতা আৰু চিৰায়তৰ ওচৰত নিখিলৰ অসহায়তাও পোহৰলৈ আনিছে। “কিন্তু কি কৰিব সি, কিহৰ ভূ পায় সি।” ই আধুনিক মনৰ হুমুনিয়াহৰ নামান্তৰ।

কৰুণা বাবু আৰু নিখিলৰ দেউতাকৰ কথা-বতৰাৰ অন্তত দেউতাকৰ মনোজগত উপস্থাপনেৰে চলিহাই সাধাৰণ পিতৃৰ অনুভূতি অথচ জটিল ভাৱমূৰ্তি আৰু পৰিস্থিতি প্ৰকাশ কৰিছে। এই ৰাজনৈতিক বাস্তৱতা প্ৰতীকী হৈ নান্দনিক কলাৰূপলৈ উন্নীত হৈছে। অন্তৰ্লীন

সংলাপ আৰু ভাষাই আত্মজ্ঞানবাদী দৰ্শন আৰু জীৱন সম্পৰ্কে গভীৰ বীক্ষা প্ৰকাশ কৰিছে। ই আধুনিকতাৰ বিশেষ লক্ষণ :

সিদিনাৰ কৃতী ছাত্ৰধন, আজি বিকৃত মস্তিষ্ক। অকস্মাৎ যেন ক'ৰবাত এটা বোমা ফুটিল, পিষ্টলৰ গৰ্জন, পুলিচৰ হাতৰপৰা এদল খেতিয়কে ৰাইফল কাঢ়ি আনিলে শান্তিপ্ৰিয় অসমীয়া মানুহবোৰৰ, নিৰীহ খেতিয়কৰো মূৰত কোনে বিষ আনি সুমুৱালে। ... শান্তিৰ উদ্দেশ্যে হাতখন দাঙি ধৰা গান্ধীজীৰ ছবিখন যেন তেখেতে মানিব পাৰিলে...— মানুহৰ ওপৰত বিশ্বাস হেৰাই গ'ল। যীশুক মানুহবোৰে ভ্ৰুহুত দিলে, আব্ৰাহাম লিংকনক গুলীয়াই মাৰিলে; পশুৰ স্তৰলৈ নামি গৈ মানুহে অৱশেষত গান্ধীজীকো হত্যা কৰি শেষ কৰি দিলে।” (চলিহা ৬৩)

অৰ্থসৰ্বস্ব আধুনিক জীৱনবোধে মানুহৰ মাজৰ পৰা সহৃদয়তা লৈ গৈছে, তাৰ ঠাই লৈছে ভোগ-বিলাসৰ এক ব্যতিক্ৰম জীৱনবোধে। আধুনিকতা, যান্ত্ৰিক সময়ৰ মানৱীয় সহৃদয়তাৰ অভাৱ ‘অশান্ত ইলেক্ট্ৰন’ত বৰ্ণিত হৈছে— “দিনে ৰাতিয়ে ৰেডিঅ’ বজাই সিহঁতে গোটেই চুবুৰীটোৰ ল’ৰাবোৰৰ পঢ়া আৰু পৰীক্ষাৰ প্ৰতিবন্ধক সৃষ্টি কৰিছে। Easy money। টাইফয়ডত ভুগি ভুগি ভুৱন মৰি গ’ল, এদিনলৈ, এৰাতিলৈ, সিহঁতে ৰেডিঅ’ বন্ধ নকৰিলে।” এয়াই সভ্যতাৰ অভিশাপ (চলিহা ৬২)। চলিহাৰ ভাব-ভাষা আৰু আংগিকত আধুনিক নাগৰিক জীৱনৰ অস্থিৰ হৃদয়ৰ অৱস্থিতিৰ প্ৰসংগ উল্লেখ কৰিছে হীৰেন গোহাঁইয়ে। নাগৰিক অৱলোকন অনুভূতিৰ এই চেতনা, নাগৰিক পৰিৱেশত সংস্কৃত ৰুচি, চিন্তাপ্ৰৱণ আৰু স্পৰ্শশীল ব্যক্তিমনৰ পক্ষেহে সম্ভৱপৰ বুলি গোহাঁইয়ে মন্তব্য কৰিছে (গোহাঁই ৩২)।

চলিহাৰ ‘অশান্ত ইলেক্ট্ৰন’ গল্পৰ পটভূমি সম্ভৱতঃ দুই দিন মানৰ। এই সময়খিনিত ভিন্ন পৰিস্থিতিৰ মাজেৰে চলিহাই অসমৰ এটা যুগৰ দৈনন্দিন ছবি এখনৰ লগতে সামাজিক-ৰাজনৈতিক পৰিমাণলৈ যুক্তিৰে বিচাৰ কৰিছে - যেন গো খোজত আকাশমণ্ডলৰ ছবি এখন ফুটি উঠিছে। নিৰ্দিষ্ট কাহিনীৰ পৰিৱৰ্তে মুক্ত প্লট, অনিৰ্ণীত পৰিণতি। চৰিত্ৰবিলাকো সৰল জীৱন গতিৰ বিপৰীতে ক্ষণিক পৰিস্থিতিৰ কক্ষপথত ঘূৰি ফুৰা। গল্পটোত নাগৰিক জীৱনৰ কেতবোৰ আধুনিক অনুযুগ নিটোল ইনটেৰিয়’ৰ মনোল’গৰ মাধ্যমত বৰ্ণিত হৈছে। বিচ্ছিন্নতাবোধ; আত্মবিদ্ৰূপ চিত্ৰৰ উপস্থাপনে গল্পৰ চৰিত্ৰকো মহীয়ান কৰিছে।

সঘন প্লটৰ শ্বিফ্ট, চৰিত্ৰৰ মনোজগতৰ বৈচিত্ৰময় বিচৰণে গল্পটোক সুকীয়া মাত্ৰা প্ৰদান কৰিছে। নিখিলৰ ব্যক্তিগত অভিজ্ঞতাৰে আৰম্ভ হৈ পৰিয়ালৰ সমস্যা, সমাজ, চুবুৰীৰ পৰা ৰাজনৈতিক মতাদৰ্শলৈকে, সহায়তাৰ অনুপস্থিতিৰ পৰা যৌনকাংক্ষাৰ গোপন বহস্যলৈকে, ধনতন্ত্ৰৰ পৰা সংস্কৃতিলৈকে, নৈবাশ্যৰ পৰা আনন্দলৈকে এক বিশাল ‘জাগতিক সময়’ ৰক্ষিত হৈছে। ভাষা প্ৰয়োগৰ অভিনৱ ৰূপ, দাৰ্শনিক সূক্ষ্মতা, অন্তৰ্লীন সংলাপৰ লগতে গহীন মন্তব্য প্ৰকাশক উদ্ধৃতিয়ে (“Sufficient upto the day is evil there of...”, “light more light”, “there is a tide in the affairs of men”, “Action release though from its blind alleys and vicious circles”, “Give us this day our daily

bread”) বিষয়বোধ আৰু ভাবঘন কৰি তুলিছে। প্ৰায়বোৰ ব্যক্তব্যই শেষ হৈছে ভাবৰ যতিহীন উপস্থানেৰে, উটৰ পয়োভয়েৰে (....)। কাহিনীৰ উন্মুক্ত পৰিসীমাই গল্পক আধুনিকতাবাদী কৰিছে। ৰেডিঅ’ৰ পৌনঃ-পৌণিক উল্লেখ আৰু কোলাহলৰ ব্যঞ্জনাই যান্ত্ৰিক আধুনিকতাৰ যন্ত্ৰণাময় দিশৰ ইংগিত বহন কৰিছে (ৰঞ্জনৰ দৰে নতুন চিন্তাশীলচামে ইয়াৰ পৰিভ্ৰাণৰ উপায় অৱশ্যেই উলিয়াইছে, ইয়ো এক শ্লেষ হৈ গল্পত প্ৰকাশ পাইছে)। চৰিত্ৰবিলাকৰ কাৰ্যকলাপ আৰু পৰিস্থিতি নিৰ্ভৰ চেতনাৰ মুক্ত নিৰ্দেশনা গল্পটোত আছে।

সামৰণি

সামাজিক আৰু ৰাজনৈতিক অস্থিৰ দৌল্যমানতা, স্বাধীনতাৰ পৰৱৰ্তী মধ্যবিভ জীৱনচৰ্চাক ইলেক্ট্ৰনৰ চিত্ৰকল্পেৰে ‘অশান্ত ইলেক্ট্ৰন’ গল্পত প্ৰকাশ কৰিছে। উপেন্দ্ৰ নাথ শৰ্মাই গল্পটোৰ দীৰ্ঘকায় আৰু উপন্যাসৰ বিস্তৃতি হেতু যথোপযুক্ত গল্পৰ শাৰীত ৰাখিবলৈ কুণ্ঠাবোধ কৰিছে (শৰ্মা উপেন্দ্ৰনাথ ৪৬০)। পৰিৱেশ, চৰিত্ৰ আৰু তদানীন্তন সমাজ ৰাজনৈতিক প্ৰেক্ষাপট আৰু কমিউনিজিমৰ প্ৰতি আসক্তি প্ৰসংগত চলিহাই বিশেষ সাক্ষাৎকাৰত উল্লেখ কৰিছে- তেওঁ আৰ.চি.পি. আইৰ মেম্বাৰ, ‘ঠিক কমিটেড’ নাছিল। এনেয়ে অন দ্যা ফ্ৰিঞ্জ আছিল। সেয়াও তেওঁৰ বয়সৰ, আৱেগৰ জোৱাৰহে শোষণৰ বিৰুদ্ধে বিপ্লৱ : ‘কিন্তু বিপ্লৱ সাধাৰণতে দুটা গুলীৰ বিপৰীতে এক ‘থিয়ৰিটিকেল আণ্ডাৰষ্টেণ্ডিঙ’- সেই বোধেই এনে আদৰ্শৰ পৰা প্ৰত্যাগমনৰ বাট কাটি দিলে (চলিহা ২৮)।

চৰিত্ৰ মনোজগতৰ হাজাৰ প্ৰশ্ন; নিজ দৃষ্টিকোণৰ পৰা সেইবোৰৰ উত্তৰ বিচাৰৰ প্ৰয়াসে ‘অশান্ত ইলেক্ট্ৰন’ গল্পটোৰ কাহিনীক ন ৰূপত সজাইছে। গল্পত এই প্ৰশ্নৰ সমাধান কিন্তু নাই। চৰিত্ৰৰ উদ্দেশ্য, ক্ৰিয়া সকলো ইয়াত ৰহস্যাবৃত হৈছে। নিখিল নিষ্ক্ৰিয়, নিৰপেক্ষ ব্যক্তি ঠিক যেন এটা নিউটন, চাৰ্জবিহীন কণিকা, পজিটিভ, -নিগেটিভৰ স্থিতিৱস্থা। বৌৱেক, ৰঞ্জন, সোণটি, বাইদেউ, যতিবাবুৰ জীৱনৰ গতি আছে, যি নিখিলৰ জীৱনত সামান্য প্ৰতিক্ৰিয়া সৃষ্টি কৰিব পাৰিছে। গল্পটোত নিখিল এটা সাঁথৰ। এই সাঁথৰৰ অন্তৰালতেই আছে সমাজৰ বুকুত প্ৰতিফলিত দ্বন্দ্বৰ ছবি। যথার্থবাদী দৃষ্টিভংগীৰে বৈজ্ঞানিক মতবাদ পোষণৰ প্ৰচেষ্টা স্পষ্ট। গতিময় জীৱনৰ সঁতি, বিজ্ঞানৰ স্থিতিশীল সূত্ৰ এই দুয়োৰে বৈচিত্ৰময় বিপৰীতধৰ্মী উপস্থাপনৰ সহায়স্থানে গল্পক বহুদূৰ আঁতৰাই আনিলে পৰম্পৰাগত বেট্টনীৰ পৰা।

আধুনিক জীৱনবোধে আনি দিয়া সহমৰ্মিতাৰ সংকোচন, ব্যক্তিৰ বিচ্ছিন্নকৰণ, চলিহাৰ গল্পত বৈচিত্ৰ্যৰে উপস্থাপিত হৈছে। ব্যক্তিকেन्द्रিকতাজনিত বিচ্ছিন্নতাবোধৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা কাৰুণ্যই মনোজগতক দোমোজাত ৰখা ভাব এটা চলিহাৰ গল্পৰ চৰিত্ৰই কঢ়িয়াই লৈ ফুৰিছে। জীৱনৰ অন্তঃপ্ৰবাহৰ প্ৰতি সূক্ষ্ম সংবেদনশীল আৰু গভীৰ বিশ্লেষণী হোৱাৰ ক্ষেত্ৰত চলিহাৰ গল্প, কাফ্কা, জেমচ জয়চ, লৰেন্স, মানচফিল্ডৰ গল্পৰ সমধৰ্মী হৈ উপস্থাপিত হৈছে। চলিহাৰ গল্পত কাব্য গুণধৰ্মীতা আৰু নাট্যকীয়তাৰ সু-সমন্বয় ঘটিছে। গল্পত আত্মকথনৰ যোগেদি চৰিত্ৰৰ মনোজগতৰ গভীৰ অনুভূতিক প্ৰকাশ কৰিছে।

চলিহাৰ গতিশীল ভাষা আৰু কথনৰীতিৰ অভিনৱ আৱিষ্কাৰ আৰু তাৰ প্ৰয়োগে আধুনিক

জীৱনৰ নিঃসংগতা, যন্ত্ৰণা, অনিশ্চয়তা, সংশয়, উদ্ভিগতাৰ ছবিখন স্পষ্ট কৰিছে। ই আছিল পৰম্পৰাবাদী ক্লাছিক বাস্তৱবাদী কাহিনীৰ গদ্যৰ বিপৰীতে অন্তৰ্দৃষ্টি গভীৰ অনুভূতিস্বৰূপ গদ্য। চলিহাৰ গল্পই চিত্ৰকল্প, সংগীত, চলচ্চিত্ৰ, স্থাপত্যৰ পৰিভাষা বহন কৰিছে (দেৱগোস্বামী ২৩৭)। চলিহাৰ কেতবোৰ গল্পৰ বিজ্ঞান মানসিকতাৰ অন্তৰালত নিত্য, সামাজিক জীৱনৰ অৰ্থপূৰ্ণ উপলব্ধি নিহিত হৈ আছে। বিজ্ঞান প্ৰযুক্তিৰ অযুক্তিকৰ প্ৰয়োগ-অপ্ৰয়োগে আক্ৰান্ত কৰা মানৱীয় অৱস্থা গল্পত অভিব্যক্ত হৈছে। চলিহাৰ গল্পই অসমীয়া সাহিত্যৰ বাবে আধুনিক গল্পৰ কাৰিকৰী কৌশল অতিক্ৰম কৰি নান্দনিক উপলব্ধিৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় মানসিক প্ৰাস্তুতিৰ বাট কাটি দিলে। ■

প্ৰসংগ টোকা

১। এটা কথা এতিয়া স্পষ্ট যে সৌৰভ কুমাৰ চলিহাৰ ছদ্মনামৰ আঁৰৰ মানুহজনেই আছিল সুৰেন্দ্ৰ নাথ মেধি। সৌৰভ কুমাৰ চলিহাৰ নামত এই মেধিৰ কিছু আলোকচিত্ৰ সম্প্ৰতি প্ৰকাশ পাবলৈ লৈছে। এই আলোচনাটো সৌৰভ কুমাৰ চলিহাৰ ছদ্মনামৰ বিপৰীতে সুৰেন্দ্ৰ নাথ মেধিকেই বাৰে বাৰে সংযোগ কৰি ৰখা হৈছে। ই কিমান যুগুত সেয়া আমাৰ পক্ষে বিচাৰ কৰাটো সম্ভৱপৰ নহয়। কিন্তু বাৰে বাৰে এই কাম কৰা হৈছে যদিও এই ছদ্মনামৰ অন্তৰালৰ মানুহজনক গল্পকাৰজন বুলি ক'বলৈ আমি কুণ্ঠাবোধ কৰিছোঁ; কাৰণ কেইবাটাও ব্যক্তিগত সাক্ষাৎকাৰ আৰু ব্যক্তিগত ৰচনাত এটা কথা স্পষ্টকৈ দেখিছোঁ যে সুৰেন্দ্ৰ নাথ মেধি নামৰ মানুহজনে এই চলিহা ছদ্মনামৰ দায়িত্ববোধ ল'বলৈ অস্বীকাৰ কৰিছে। এই সম্পৰ্কে তেওঁ সংবাদ জগতকো বহুবাৰ জগৰীয়া কৰিছে। লেখকৰ প্ৰকৃত পৰিচয়, ছদ্মনামৰ অন্তৰালৰ কাৰণ এই প্ৰশ্নৰ সদৃশৰ পাঠকে কেতিয়াও পোৱা নাই, লেখক বা তেওঁৰ আত্মীয়সেৱা ইয়াক প্ৰকাশৰ পৰা আঁতৰি থকাৰ ৰহস্য ৰহস্যই হৈ থকাটো উচিত। লেখকৰ অ'হেনৰীৰ প্ৰসংগৰে এনেদৰে দিছে : “অন্ততঃ যিমান দিন অ'হেনৰী (সৌৰভ কুমাৰ চলিহা) হিচাবে লিখি থাকিম এইবোৰ (পৰিচয় সম্পৰ্কীয়) কথা উহাই ৰাখি যাম।” আমাৰ পক্ষেও সৌৰভ কুমাৰ চলিহা এক শৈল্পিক সন্তান, যি তেজ-মগ্ৰৰ পৰিচয়ৰ ওপৰত। এই গৱেষণাতো বিজ্ঞানৰ অধ্যাপক মেধিতকৈ সাহিত্যিক সন্তা চলিহাকহে প্ৰাধান্য দিয়া হৈছে।

ছদ্মনামৰ অন্তৰালৰ কাহিনীটো চলিহাই নিজে কোৱা মতে— ‘সৌৰভ’ নামটো আৱাহনৰ গল্পকাৰ ‘ৰায়হান শ্বাহৰ’ গল্পৰ এটাৰ ‘সৌৰভ’ নামৰ চৰিত্ৰৰ এটাৰ পৰা অহা। কলেজত থাকোঁতে চলিহাই পঢ়া গল্পটোৰ নামটো ভাল লাগিছিল গতিকে “ভাবিলোঁ সেইটোকে লওঁ, ল'লো আৰু (সৌৰভ কুমাৰ চলিহাৰ বিষয়ে সৌৰভ কুমাৰ চলিহা, ১৮)।

২। “Life is not a series of gig lamps symmetrically arranged; life is a luminous halo, a semitransparent envelope surrounding us from the beginning of consciousness to the end.”

৩। “People donot read me, that's for sure at least they don't read me intellectually and I suspect that twenty or fifty years after my death I shall be discoveed” -Walkar, Philip : Pofile in Literature: Emilzola, p. 12)

৪। A book of genuins is a book that can be read in a slighly or very different way by each generation.

প্ৰসংগ সূত্ৰ

গোস্বামী, ত্ৰৈলোক্যনাথ। *আধুনিক গল্প সাহিত্য*। বাণী প্ৰকাশ, ২০১৩, নিপ্. ৯৪-১৮৬।
গোহাঁই, হীৰেন। “আধুনিকতাৰ সংজ্ঞা”। *হীৰেন গোহাঁই ৰচনাৱলী প্ৰথম খণ্ড*, সম্পা. শোণিত বিজয় দাস আৰু মুনীন বায়ন, কথা পাব্লিকেচনচ, ২০০৯, নিপ্. ২৯-৩৩।
চলিহা, সৌৰভ কুমাৰ। “অশান্ত ইলেক্ট্ৰন”। *সৌৰভ কুমাৰ চলিহা ৰচনাৱলী*, সম্পা. শোণিত বিজয় দাস আৰু মুনীন বায়ন, কথা পাব্লিকেচনচ, ২০০৮, নিপ্. ৫৩-৬৭।
দাস, শোণিত বিজয় আৰু মুনীন বায়ন। সম্পা. *কথা বৰেণ্য ১০০*। কথা পাব্লিকেচনচ, ২০০৬, নিপ্. ১৮৪-১৮৬।
দেৱ গোস্বামী, ৰঞ্জিত কুমাৰ। “সৌৰভ কুমাৰ চলিহাৰ চুটিগল্প”। *অসমীয়া চুটিগল্প ঐতিহ্য আৰু বিৱৰ্তন*, সম্পা. অপূৰ্ব বৰা, যোৰহাট কেন্দ্ৰীয় মহাবিদ্যালয় প্ৰকাশন কোষ, ২০১২, নিপ্. ২৩৭-২৩৯।
বৰুৱা, প্ৰহ্লাদ কুমাৰ। *অসমীয়া চুটিগল্প অধ্যয়ন*। বনলতা, ২০০৬, নিপ্. ২২৬-২৪০।
মহন্ত, পৰমানন্দ। “সৌৰভ কুমাৰ চলিহাৰ গল্প সুৰেন্দ্ৰ নাথ মেধিৰ ৰচনা”। *সাম্প্ৰতিক সময়ৰ অসমীয়া সাহিত্য*, সম্পা. মনজিৎ সিং, এপোকাচ, ২০১২, নিপ্. ৫৫৬-৫৬৪।
শৰ্মা, উপেন্দ্ৰনাথ। “চুটিগল্প : ১৯৫০-৯০”। *অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী ষষ্ঠ খণ্ড*, সম্পা. হোমেন বৰগোহাঞি, এবিলাক, ২০১২, নিপ্. ৪২৯-৪৮৯।
Woolf, Virginia. “Modern Fiction.” *The Common Reader*, Harcourt, 1925, pp. 150.

গ্ৰন্থপঞ্জী

দাস, শোণিত বিজয় আৰু মুনীন বায়ন, সম্পা.। *সৌৰভ কুমাৰ চলিহা ৰচনাৱলী*। কথা পাব্লিকেচনচ, ২০০৮। মুদ্ৰিত।
ঠাকুৰ, পংকজ, সম্পা.। *শতাব্দীৰ পোহৰত অসমীয়া চুটিগল্প*। সাহিত্য অকাডেমি, ২০১৩। মুদ্ৰিত।
ডেকা, হৰেকৃষ্ণ। *আধুনিকতাবাদ আৰু অন্যান্য প্ৰবন্ধ*। আঁক-বাক, ২০১১। মুদ্ৰিত।
দত্ত, উদয়। *চুটিগল্প*। গুৱাহাটী : ষ্টুডেন্ট ষ্টৰচ্, ২০১২। মুদ্ৰিত।
দাস, প্ৰশান্ত কুমাৰ, সম্পা.। *বিশ্বসাহিত্যৰ সাম্প্ৰতিক গল্প*। গুৱাহাটী : ষ্টুডেন্ট ষ্টৰচ্, ২০১৪। মুদ্ৰিত।
দাস, শোণিত বিজয় আৰু মুনীন বায়ন। *হীৰেন গোহাঁই ৰচনাৱলী*। ১ম খণ্ড। গুৱাহাটী : কথা, ২০০৯। মুদ্ৰিত।
———। *হীৰেন গোহাঁই ৰচনাৱলী*। ২য় খণ্ড। গুৱাহাটী : কথা, ২০১৪। মুদ্ৰিত।
দেৱগোস্বামী, ৰঞ্জিত কুমাৰ, সম্পা.। *অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী, পঞ্চম খণ্ড*। গুৱাহাটী : এবিলাক, ২০১৫। মুদ্ৰিত।
বৰগোহাঞি, হোমেন, সম্পা.। *অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী*, ষষ্ঠ খণ্ড। গুৱাহাটী : আনন্দৰাম বৰুৱা ভাষা-কলা-সংস্কৃতি সংস্থা, ১৯৯৩। মুদ্ৰিত।
বৰা, অপূৰ্ব, সম্পা.। *অসমীয়া চুটিগল্পৰ ঐতিহ্য আৰু বিৱৰ্তন*। যোৰহাট : যোৰহাট কেন্দ্ৰীয় মহাবিদ্যালয় প্ৰকাশন কোষ, ২০১২। মুদ্ৰিত।
বৰা, ধনী। *বিদায় আধুনিকতা*। ২য় সংস্কৰণ। গুৱাহাটী : আঁক-বাক, ২০১১। মুদ্ৰিত।
বৰা, মহেন্দ্ৰ। *অনু. দেশে দেশে গল্প*। গুৱাহাটী : অসমৰ প্ৰকাশন পৰিষদ, ২০০৪। মুদ্ৰিত।

- মজুমদাৰ, বিমল। *সাহিত্যৰ তত্ত্ব আৰু প্ৰয়োগ*। গুৱাহাটী : জ্যোতি প্ৰকাশন, ২০১১। মুদ্ৰিত।
- । *সাহিত্যৰ তত্ত্ব আৰু সমীক্ষা*। গুৱাহাটী : জ্যোতি প্ৰকাশন, ২০১৬। মুদ্ৰিত।
- শৰ্মা, উপেন্দ্ৰনাথ। *পাশ্চাত্য সাহিত্যৰ ধাৰা*। গুৱাহাটী : অসম প্ৰকাশন পৰিষদ, ২০১০। †
- মজুমদাৰ, উজ্জ্বলকুমাৰ। *সাহিত্য ও সমালোচনাৰ ৰূপ-ৰীতি*। কলকাতা : দে'জ পাবলিশিং, ২০১৬। মুদ্ৰিত।
- মুখোপাধ্যায়, বিমল কুমাৰ। *সাহিত্য-বিচাৰ : তত্ত্ব ও প্ৰয়োগ*। কলকাতা : দে'জ পাবলিশিং, ১৯৮৯। মুদ্ৰিত।
- । *মাৰ্ক'সীয় সাহিত্যতত্ত্ব*। দে'জ পাবলিশিং, ২০১১। মুদ্ৰিত।
- Bradbury, Malcolm and James McFarlane, Ed. *Modernism: A Guide to European Literature 1890-1930*. Penguin, 1991. Print.
- Chatman, Seymour. *Story and Discourse: Narrative Structure in Fiction and Film*. 2nd Ed. Cornell University Press. 1980. Print.
- Childs, Peter. *Modernism and the Post-Colonial Literature and Empire 1885-1930*, Continuum, 2007.. Print.
- Gillies, Mary Ann and Aurelea Mahood. *Modernist Literature: An Introduction*. Edinburg University Press, 2007. Print.
- Head, Dominic. *The Modernist Short Story: A study in theory and practice*. Cambridge University Press, 1994. Print.
- Schleifer, Ronald. *Modernism and Time: The Logic of Abundance in Literature, Science and Culture, 1880-1930*. Cambridge University Press, 2000. Print.
- Back, Warren. "Art and Formula in the Short Story" *College English*, Vol. 5, No. 2 (Nov., 1943), pp. 55-62 . [jstor.org/stable/370961](http://www.jstor.org/stable/370961) Accessed: 20-05-2015 08:56 UTC. Print.
- Lawrence , James Cooper. "A Theory of the Short Story". *The North American Review*, Vol. 205, No. 735 (Feb., 1917), pp. 274-286 [jstor.org/stable/25121469](http://www.jstor.org/stable/25121469) Accessed: 26-09-2017 18:22 UTC. Print.

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

pages: 293-303

The Mahjar Women Writers and their contributions

Dr. Abul Kalam Choudhury

Assist. Professor, Dept. of Arabic, Gauhati University

Email: kalam03@gmail.com

Abstract

Whenever we discuss about Mahjar Literature, always we have an idea in our mind that some male writers only contributed to this literary field, but during the same time various educated women were also migrated from Syria and Lebanon to various geographically dispersed locations and emerged as leading figures of the Arabic literary and cultural renaissance. These intellectual women contributed not only to social, economical and cultural life but also contributed to the field of novel, drama, periodical, poetry and essay in different languages, particularly in Arabic, and formed a cultural and literary salon. Especially the women from Greater Syria were the key contributors to this Arabic literary awakening movement whose contributions are somehow ignored by the writers, researchers, readers and critics. Like famous Mahjar writer Gibran Khalil Gibran, Mikhail Nuaima, Ilya Abu Madi etc. these women had also various notable contributions to the field of Mahjar literature, but these women as well as their writings have been totally neglected, due to which most of the people do not know about them. So I will try to highlight in this paper about these women writers

scattered throughout the Diaspora and their notable contributions which are also important part of Mahjar Literature.

Keywords: Mahjar, women, literature, culture, modern.

Introduction:

The term Mahjar (migration) is derived from the Arabic word Hijra, which is used to describe the migrated people of Lebanon and Syria, who developed a modern literary movement for the promotion of Arabic language and literature. During the late 19th century a large number of people mainly from Syria and Lebanon migrated to north or South America or to Australia or West Africa, and they established progressive merchant colonies in major cities, though they prospered in commerce but they did not forget their language and homeland. They always maintained their own culture and language, and gradually they started a modern literary movement. These migrated educated people were very much fond of literature especially in poetry. They gathered in a literary platform and were helping and co-operating each other in their literary works, ideas and other social activities. They formed a rational society with common characteristics; among them some people were very talented who produced an original and qualitative poetry work which played a vital role in the development of romantic poetry in Arabic Literature. In this way a new kind of Arabic literature was developed in that period which was known as Mahjar Literature.

Area of Research:

The area of research of this article is to highlight the women writers of Mahjar period from different Diasporas and their notable contributions as they were totally ignored by researchers, writers, critics and readers.

Objective:

The article would focus on following objectives:

- To discuss about mahjar women writers and their contributions.
- To highlight the main motives of the mahjar women writers.
- To guide the young researcher to a new area of research.

Methodology:

This research article is based on primary and secondary sources. Arabic books are used as primary sources and the translated books from Arabic to English are used as secondary sources. The methodology of this article is based on descriptive and analytical mode, so that the subject matter of this article could be easily understandable for all section of readers.

Discussion:

Literature is considered as the mirror of a society, through which we can preserve tradition, culture, character, nature and other information of a society. But if we will concentrate the literature of a particular section of people and will knowingly or unknowingly ignore the literature of another section of people, then we will not get the proper information of the literary history of a particular period. So, when we intend to study and research the literature of a particular period, it is our duty to collect the data of all writers without deferring gender and publicity, then only we will be able to receive the correct and proper data of that specific field of literature. In this way if we will discuss about Mahjar literature then we will have some idea only some famous male writers but beside them various women writers were also there who had contributed notable contributions to the Mahjar literatures. But due to insufficient information and less documentation of their works we are unable to know about them and their literary activities. So it is our duty to highlight these women writers and their contributions so that the young researcher will get a new platform of research.

Some Female Mahjar Writers and their Contributions:

Whenever we think about Mahjar literature only some famous male Mahjar writers and their literary contributions come in our mind. Though their contributions are remarkable for the enrichment of Arabic literature but there are some female writers whose writings were also played a vital role for the development of Mahjar Literature. If the contributions of the female Mahjar writers will be disappeared from the Mahjar Literature, it will be a great loss for Mahjar literature. As every element is necessary to be a complete thing, how the Mahjar Literature will be completed without female Mahjar writers and their writings because they are also undividable part of Mahjar Literature. Some female Mahjar writers are mentioned below:

Mahjar Female Writers from Egypt:

1. Warda al- Yaziji (1838 – 1924)
2. Maryam Nahhas Naufal (1856 – 1888)
3. Hind Naufal (1860 – 1920)
4. Zaynab Fawwaz (1860 – 1914)
5. Esther Azhari Moyal (1873 – 1948)
6. Labiba Mikhail Sawaya (1876 – 1916)
7. Labiba Hashim (1882 – 1952)
8. Rose Antun Haddad (1882 – 1955)

9. Mayy Ziyada (1886 – 1941)
10. Mary Ajami (1888 – 1965)
11. Alexandra Avierino (1892 – 1927)
12. Maryam Sad
13. Louisa Habbalin.

Mahjar Female Writers from North America:

1. Mari Aziz Khuri (1882 – 1957)
2. Afifa Karam (1883 – 1924)
3. Victoria Tannus (1886 – 1975)
4. Agabiya Maluf (1893 – 1988)
5. Najla Abu al Lama Maluf (1895 – 1967)
6. Maryam al Zammar .

Mahjar Female Writers from South America:

1. Salwa Salama Atlas (1883 – 1945)
2. Salma Saig (1889 – 1953)
3. Mari Yini (1895 – 1967/1975)
4. Anjal Awn Shalita (———— - 1983)
5. Maryana Dabul Fakhuri (1901 - —————)

Mahjar Female Writers from Europe:

1. Habbuba Haddad (1897 – 1957)

Brief Life sketch of some Mahjar Female Writers:

1. Warda al-Yaziji:

Warda al-Yaziji was one of the prominent Lebanese Christian poet of early twentieth century. She was born in Lebanon in a reputed Christian family. Her father Nasif al-Yaziji was a great poet and renowned scholar of Arabic Literature and her brother Ibrahim al-Yaziji was also a famous scholar of twentieth century. As she belongs to a reputed and learned family so she received a high level of education and was taught both French and Arabic language in Lebanon. She began to write poetry when she was 13 years old. She started her career as a school teacher at the same time she was continuously concentrating towards the writings of Poetry and prose. Her poetry was considered to represent the beginning of a renaissance, because her poetry revived the traditions and aesthetics of poetry in the Golden Ages. She composed poetry in the form of classical Qasida where she highlighted feminism and the challenges faced only by women. Her poetry inspired various women readers to achieve their goal specially the prominent writer May Ziade. As Warda's all writings were on

the support for broader women's rights, so Ziade published a book named "Al-Muqtataf" on the eulogy for Warda through which Warda is considered as a role model and pioneer for future women of Arab. She has several books on poetry among those her poetry book called "The Rose Garden" is considered as one of the famous books which was published in 1867.

2. Hind Naufal:

Hind Naufal was a Journalist and a feminist writer who was the first woman to publish a women's magazine in the Arab World. She was born in a reputed family in Lebanon. She completed her education from reputed Educational Institutions of Lebanon. Her father Nasim Nawfal and Mother Maryam al-Nahhas both were famous writer of Arabic Literature. Her mother Maryam wrote a biographical dictionary on Eastern and Western women entitled as "Ma'rid al-Hasna' fi Tarajim Masharhir al-Nisa" (The beautiful woman's exhibition for the biographies of female celebrities). Hind became famous as a writer in the Arab world through her Journal al-Fatah (The Young Woman) which was started to publish from 20 November 1892, at that time when there was no circulation of newspapers and journal in Lebanon. The main aim of Hind to start this journal was to defend the rights of women in the society which was neglected by the man dominated society of Arab.

3. Zaynab Fawwaz:

Zaynab Fawwaz was a famous novelist, playwright, poet and historian of Lebanon. She was born in a very poor and illiterate Shiite family in a backward village called "Tabnin" in southern Lebanon. Due to poor economical condition she worked as a maid at the palace of "Ali Bey al-Asad al-Sagir" where she got chance to associate with a women poet called Famimah al-Khalil, the wife of prince. Famimah al-Khalil recognized the talent and intellectual potential of Zaynab Fawwaz and began to tutor her. After getting her primary education from Famimah al-Khalil she went Alexandria of Egypt for higher education, where she became the student of the poet Hasan Husni Pasha, the owner of the Magazine "Al-Nil". She began to write articles on social issues specially for the right of women in different magazines under the guidance of Hasan Husni Pasha. In this way she became the first voice of women calling for the awakening of women and defending the rights, humanity and equality of women with men. She wrote various books like: "Kitab al-Durr al-Manthur fi labaqat Rabbat al-Khuduur" (The Book of Scattered Pearls Regarding Categories of Women), the novel "Susn al-'Awaqib aw Ghadah al-Zahirah" (The Happy Ending)

which is considered as the first novel written in Arabic by a woman and the play "al-Hawa wa-al-Wafa" (Love and Faithfulness) which is also considered as the first play in Arabic written by a woman.

4. Esther Azhari Moyal:

Esther Azhari Moyal was a great writer, Journalist and a women's right activist, who was considered as one of the key intellectual of the Arabic Renaissance of twentieth century. She was born in a middle-class Sephardic Jewish Family in Lebanon. She brought up and studied in Lebanon and became very fluent in Arabic, English and French. She was associated with several women's organizations like "Bakurat Suriya" (The Dawn of Syria), the Lebanese Women's League and "Nahdat al-Nisa" (The Awakening Women). In 1898 she founded the women's magazine in Cairo called "Al-Aila" (The Family) where she included the articles on women's health, modern domestic issues, global news and literary topics, for which she was widely praised by the readers for her innovative ideas and thoughts regarding the women and their rights and in 1904 it became a weekly newspaper. In 1913 she became the joint editor of the periodical called "Sawt al-Uthmaniyya" (The Voice of Ottomanism) where they highlighted various social issues specially the right of women and the condition of the poor section of the society.

5. Labiba Hashim:

Labiba Hashim was born in Beirut of Lebanon in a elite family. She was considered as a good journalist and a novelist of Arabic Literature of twentieth century. She wrote novels on women, describing the problems faced only by the women in the society, like the novel "Hasanat al-hubb" (The Merits of Love) and "Qalb al-rejul" (The Heart of a Man) where she described various issues of society specially about the problems faced by women and only their fault is that they are women. She wrote another one book on education "Kitab al-tarbiya" (The Book of Education). She published a Magazine in Cairo in 1906 called "Fatat al-Sharq" (Girl of the East) which was considered as one of the first women's Magazines in the Arab World.

6. Mayy Ziyada:

Mayy Ziyada was a famous Lebanese-Palestinian poet, translator and essayist of Mahjar Period. She was born and brought up in a highly educated family in Lebanon. She has completed her education from various Roman Catholic educational Institutions of Lebanon. She migrated along with her family to Egypt where she started to write articles on various aspects of the

society especially on the issues of women from the age of 16 years. She was associated with Khalil Jibran and tried to reform the society through her writings. So, she published various articles and poetry highlighting the problems of the society facing by the people at that time specially emphasizing the right of women, who were dominated by the manmade society. She was the author of various books like: “Bahithat al-Badiyah” (Seeker in the Desert), “Sawanih Fatah” (Platters of Crumbs), “Zulumaat wa Ash’at” (Humiliation and Rumors), “Kalimat wa Isharat” (Words and Signs), “Al-Sahaif” (The Newspapers), “Gayat al-Hayat” (The Meaning of Life), “Al-Musawat” (Equality) and “Bain al-Jazri wal Maddi” (Between the Ebb and Flow).

7. Mary Ajami:

Mary Ajami was born in Damascus in a Christian educated family and received her education from a Christian missionary schools and American University of Beirut. She was the first women who started a Journal called “al-Arous” (the Bride) on women’s emancipation in the Arab region. She was the editor-in-chief of the journal and focuses on various directions like politics, religion, poetry and philosophy. Specially she discussed in the journal about the spirit of women who has strength to kill the germs of corruption and oppression, and also she raised voice for the right of women who were deprived to get their right due to the man dominated society, because at that time most of the women were confined at their homes only to raise children. Most famous two books among her writings are “Al-Majdaliyya al-Hasna” (the Beautiful Magdelene) and “Mukhtarat min al-Sh’r” (Selected Poems).

8. Afifa Karam:

Afifa Karam was one of the great journalist, essayist, novelist and a feminist writer of Lebanon. She was born and brought up in Lebanon, and when her age was 14 years she left Lebanon along with her family members and settled in South America. She completed Master degree in both Arabic and English in America and started to write creative articles in magazines, specially she published articles in the Arabic newspaper “al-Huda” (Guidance) which was published from the New York City. Later on she was appointed as editor-in-chief of that newspaper for a period of six months and wrote Articles on the issues of women. So she became an internationally recognized figure in the emerging world of feminist Arabic literature. She founded a journal called “al-Imra’a al-Suriyya” (The Syrian Woman) which was considered as the first Arabic women’s journals outside of the Arab world. She also started to publish another one monthly Arabic

Magazine called “al-Alam al-Jadid al-Nisa’I” (The New World of Ladies). Both these two journals were internationally circulated in various countries of the world. She translated several novels of some distinguish writers from English to Arabic. Always she was demanding the women’s empowerment and was trying to defend women’s right like: rights to work, right to travel, right to self-expression and right to choose their life partners, so she was titled as “defender of the Syrian woman” and “the carrier of the torch of women’s freedom”. She wrote several books in different fields, some novels written by her are “Badia wa-Fu’ad”, “Fatima al-Badawiyya” (Fatima the Bedouin) and “Ghadat Amshit” (The Girl from Amshit).

9. Najla Abu al Lama Maluf:

Najla Abu al Lama Maluf was born in a village called Brummana, which was situated 20 km East of Beirut. She belongs to aristocrat family, so she received her education from excellent educational institutions of Beirut. She started to write literary works from her student life and published it in magazine, even she founded a magazine entitled “al-Fajr” (the dawn) which was considered one of the leading magazines of Mahjar era. She was not only a journalist but also a major supporter of the women’s movement in Lebanon; even she gathered other revolutionary women of Lebanon and organized a movement to boycott the non-Lebanese goods in order to support the economic growth of her native Lebanon. Due to this movement and other activities she was granted the Lebanese Medal of Honor at the rank of Knight.

Then she migrated to New York and introduced with the prominent Mahjar journalist “Yusuf Noman al-Maluf” and got marry with him, who was the editor of the New York based Arabic newspaper “al-Ayyam” (The Days). Later on she joined the editorial board of the leading New York City based Arabic newspaper “al-Huda” (guidance) and published a number of articles through this newspaper.

10. Salwa Salama Atlas:

Salwa Salama Atlas was born in a very respectable and educated Family in Syria. She was very much interested towards study from her childhood, so her two brothers started to teach her primary education and after that she was admitted in a Girl’s school at Homs. Though she started her profession as a school teacher but she was very much interested towards creative writings. So she started to write Articles in various fields’ specially in social issues and published these Articles in several Magazines. She founded a Magazine in Sao Paulo of Brazil along with her husband called

“Al-Karma”, subtitled as “Majalla Amma Takdimu Al-Mar’a wal-Rajul” (a general magazine serving women and men) and continued it after the death of her husband. She published here a collection of short stories entitled “Amama al-mawqid” (In Front of the Fireplace) in 1948, a collection of her speeches entitled “Jarrat al-mann” (A Jar of Manna) in 1930 and “\$adiqat khumab” (Garden of Speeches) 1928. She was one of the pioneer writers who established the prominent literary society called “al-Ucba al-Andalusiyya” (The Andalusian League). She wrote many books on several fields, some of them are: “Al –Kalimat al-Khalida” (the Sincere Words), “Amam al-Mawqib” (In front of Fireplace), “Hadiqat Khutab” (Garden of speech) and Jarrat ai-Mann” (Jar al- Manna).

11. Salma Saigh:

Salma Saigh was born in a very wealthy and prominent family in Beirut. She received her primary, secondary and higher education from very good institution of Beirut and became master in Arabic. She was very much interested towards literature and began to write article from the age of 17 and published her first article in Beirut based magazine “al-Barq” (lightning). She wrote several articles on the issues of women and published these articles in newspapers and magazines, some of them are “al-Fajr” (the dawn), “al-Hasna” (the beautiful women), “al-Mar’a” (the women) and “al-Minirfa” (Minirva). She also wrote a number of books on literature as: “al-Nasamat” (Breezes), “Muzakkirat sharqiyya” (Memories of an Eastern Woman), “buwar wa zikriyat” (Pictures and Memories) and translation book of novel “Fatat al-furs” (Daughter of the Persians). In 1939 she migrated to Brazil and met Mishal Maluf, the founder of “al-Ucba al-Andalusiyya” (The Andalusian League) and became an active member of the movement and contributed several literary works through this Andalusian League. She returned Beirut in 1947 and founded an organization called “al-Nahda al-Nisaiyya” (The Women’s awakening) through which she gathered the women and raised their voice against the discrimination and inequality of women.

Habbuba Haddad:

Habbuba Haddad was born in the village al-Baruk near Beirut and received her early education from the English School of her native village. After that she completed graduation from the American University of Beirut. After the completion of university education she travelled to Paris, where she met French Orientalist Muris Baris who encouraged her to found a women’s magazine. So she founded a women’s magazine in 1920 entitled

“al-Hayat al-jadida” (the new life) which was the first Arab women’s Magazine founded in Europe. In the same year Haddad traveled to New York where she met the prominent Mahjar writer Jibran Khalil Jibran. After that she returned to Beirut and again started to continue to publish the magazine “al-Hayat al-jadida” where she discussed the issues of society, literature and politics. Later on she was compelled to close the magazine due to highlighting the political issues of that time, specially due to her writings against the colonial system of Ottoman and French and their illegal occupation on Lebanon.

Haddad was considered the pioneer of Lebanese radio broadcasting as she founded the first radio program for children in 1930 and taught them about the significance of life and national belonging through children literature and some short stories.

She wrote several literary books, among them: ”Dumu’ul-fajr” (Tears of the Dawn) and “Nafathat al-afkar” (Thought Emissions) are two famous books.

Conclusion:

We all know that some male Mahjar writers like Jibran Khalil Jibran, Mikhail Naima, Ilya Abu Madi ect. had contributed their outstanding contributions to all fields of Arabic literature and most of their woks have been translated to various languages of the world. So they are familiar among all literary persons and researchers for their prominent works. But the contributions of Mahjar female writers are not that much less than Mahjar male writers, though they are ignored by the writers, readers and researchers. So it is our duty to bring attention to these forgotten voices to the readers so that the denied voices of that era and their contributions would not be lost from the Arabic Literature. And also if we will highlight these female Mahjar writers and their notable contributions then the young researcher will get a new platform of research in modern Arabic literature.

References:

- Ashour, Radwa . *Arab Women’s writers: A Critical Reference Guide 1873-1999*. Cairo: American University in Cairo Press, 2009. Print.
- Baron, Beth. *The Women’s Awakening in Egypt: Culture, Society, and the Press*. Yale University Press, 1997. p. 14-18. Print.
- Ramdina, Nabila. *Women in the 1919 Egyptian Revolution: From Feminist Awakeng into Nationalist Political Activism*. Journal of International Women’s Studies, 2013. Print.
- Joseph T. Zeidan, *Arab Women Novelists: the Formative Years and*

- Beyond*. (Albany: State University of New York Press, 1995), pp. 289 - 294. Print.
- "Previously Featured Life of women: May Ziade". *Lebanese Women's Association*. Archived from the original on 2007-04-18. Retrieved 2007-05-19.
- Zeidan, Joseph T.. *Arab Women Novelists: The Formative Years and Beyond*. SUNY series in Middle Eastern Studies. Albany: State University of New York Press, 1995. pp.46-49
- Khater, Akram Fouad. *Inventing Home: Emigration, Gender, and the Middle Class in Lebanon, 1870-1920*. Berkeley: University of California Press, 2001. Print.
- Ho, Enseng. "Empire through Diasporic Eyes." *Comparative Studies in Society and History*, 2004. pp. 210-216.
- Badawi, Barbara Yusuf. *Ajifa Karam: Hayatuba wa-a'maluba*. Beirut: Barbara Badawi, 2001.
- Ibrahim, Emily Faris. *Adibat Lubnaniyyat*. Beirut: Dar al-Rayhani lil-tiba'a wal-nashr, 1964.
- Nuwayhid, Nadiya al-Jardi. *Nisa' min biladi*. Beirut: al-Mu'assassa al-'arabiyya lil-dirasat wal-nashr, 1986.
- Ibrahim, Emily Faris. *Salma Sa'igh: Aba min biladi*. Beirut: Ahl al-qalam, 1954.
- Al-Nauri. *Adab al-mahjar*. Cairo: Dar al-ma'arif, 1959.
- Al-Tunji, Muhammad. *Mu'jam a'lam al-nisa*. Beirut: Dar al-'ilm lil-malayin, 2001.

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

pages: 304-320

Employee Satisfaction in Public Sector Units in emerging economies

Dr. Amandeep Dhaliwal

Ms. Priyanka Rani

FMS, Manav Rachna International Institute of Research and Studies, Faridabad.

Abstract

Job satisfaction is the feeling of pleasure and achievement that the person experience in their job when he/she know that his/her work is worth doing, or the degree to which their work gives them this feeling. Job satisfaction of employees is essential in every sector. Employee Satisfaction is one the major criteria to judge the overall efficiency of the organizations. It has been found in earlier researches that if the employees are happy with their work, it promotes healthier work environment and overall have higher job satisfaction. By estimating employee satisfaction in key zones, organizations can pick up the information expected to enhance worker fulfilment, retention, and efficiency. The aim of the research paper was to comprehend relationship between the level of employee satisfaction amongst the employees of PSU towards their organization and their level of fulfilment regarding their jobs. This research studied the level of employee satisfaction within the identified nine parameters of, Organization Future, Boss and Subordinate Relationship, Team Work and Morale, Job Security, Career Advancement/ Promotional Avenues, Compensation, Communication, Working Environment and Job Satisfaction particularly in PSU Sector. The results of the study found

that with increasing the level of tenure of an employee increases the level of satisfaction of the employees with the organisation.

Key Words: Employee Satisfaction, Dissatisfaction, Communication, Compensation, Communication, Working Environment, PSU

Introduction

High job satisfaction means employee is satisfied with the work. It may lead to high Productivity. High productivity may be evaluated in terms of the maximum output of an employee in a specific period of time. High job satisfaction reduces employee turnover in the organization, employee turnover refers to the number or percentage of workers who leave an organization and are replaced by new employees. Reduced turnover saves finance from the unnecessary recruitment. Improved Attendance - Employees who feel that their work is important tend to clock in regular attendance. Lower Unionization – Work Dissatisfaction is the basic driver for unionization. Work Dissatisfaction with wages, Job security, accidental favourable circumstances, chances for progression and solution by chief are reasons that make labourers join unions. Strong union helps in reducing income inequality (Dynarski,2018).

Low job satisfaction means employee is dissatisfied with the work. It leads to job stress i.e, employees are not content with their work, they are more likely to experience unpleasant issues at work. This leads to stress in the employees. Low job satisfaction also leads to lack of productivity. If the employees are not satisfied with their work, they will show less interest in the work and hence output of an employee will be less, lack of productivity of employees will automatically lead to poor overall performance of the organization and high employee turnover rates.

From the above description, some of the understandings are there is significant impact of job satisfaction on performance of employees in organizations. High satisfaction of employees leads to less turnover of employees have tendency of high production than low satisfied workers. The overall performance of employees depends on the nature of their satisfaction to the job.

Literature Review

Job satisfaction is the feeling of pleasure and achievement that the person experience in their job when he/she know that his/her work is worth doing, or the degree to which their work gives them this feeling. It is very important for every organization to make their employees satisfied

from their job. Goals affect performance by directing attention, mobilizing effort, increasing persistence, and motivating strategy development. Goal setting is most likely to improve task performance when the goals are specific and sufficiently challenging, have sufficient ability (and ability differences are controlled), feedback is provided to show progress in relation to the goal, rewards such as money are given for goal fulfilment, the experimenter or manager is supportive, and assigned goals are accepted by the individual. No reliable individual differences have emerged in goal-setting studies, probably because the goals were typically assigned rather than self-set. Need for achievement and self-esteem may be the most promising individual difference variables.

Theories of job satisfaction explains human motivation. The most common theories for job satisfaction are Maslow's needs hierarchy theory and Herzberg's motivation hygiene theory. The Maslow's Hierarchy of Needs theory suggests that human needs form a five-level hierarchy consisting of physiological needs, safety, belongingness/love, esteem and self-actualization. Maslow's needs hierarchy was developed to explain human motivation in general. However, it is also applicable to the work setting, and have been used to explain s job satisfaction. Within an organization, financial compensation and healthcare are some of the benefits which help an employee meet their basic physiological needs. Safety needs can evident itself through employees feeling physically safe in their environment, as well as job security and having suitable company structures and policies. When physiological need and safety need is satisfied, the employees can focus on feeling as that they belong to workplace. This can come in the form of positive relationships with colleagues and supervisors in the workplace. Once employees feel the sense of belongingness in the organization, the employees will seek to develop their value and hence self-actualization is achieved (Maslow,1943).

Hoppock was the first one to conduct the first study explicitly on Job satisfaction in 1935 and hence coined the term "employee satisfaction" He defined, Job Satisfaction as "an outcome of psychological, physiological, and environmental forces that cause a person to say truthfully, I am satisfied with my job." As per Locke (1976), "Employment Satisfaction alludes to the pleasurable and positive passionate state coming about because of the examination of one's activity or job experiences." Employee Satisfaction is thus when people are content with their present profiles as well as look forward towards a long-term relationship with the organisation. A satisfied employee is more committed and can be retained on the

organization for a longer period, thus enhancing the productivity of the company (Bravendam, 2002)

Numerous studies indicate that employee satisfaction is a factor in employee motivation, employee – organizational goal accomplishment, and positive employee morale in the work environment. Past studies state that vast majority of workers equate their occupations with earning their bread and spread. They come to office not on the grounds that they make the most of their work but rather in light of the fact that they require their pay rates to guarantee a happy living. The satisfaction level depends on the ability to earn the highest standard of living.

This becomes a major cause of dissatisfaction as, if the organization is not able to provide with the maximum pay, the employees' gets disappointed and perform inefficiently. It is a major task of Human Resource Department and particularly the management to integrate the employees' desire with the organizational objectives and goals, so that the organization gets the maximum out of the workers and at the same time the workers get satisfied.

Employee disappointment can be an impetus for real issues inside an association — particularly inside a customer driven field like healthcare. Glad workers are equal to happy and contented patients. (Ardestani, 2017). Another aspect put forward by Nancy C. Morse (1997) Employee Satisfaction is a proportion of how happy workers are with their activity and workplace. Further she states that there might be numerous variables influencing the hierarchical viability and one of them is the employee fulfilment. According to Nancy, "Fulfilment alludes to the level of satisfaction of one's needs, desires and want. Fulfilment depends fundamentally upon what an individual need from the world, and what he gets." Therefore, effective organizations ought to have a culture that supports the employee satisfaction.

Abraham Maslow's in his theory of Hierarchy of Needs clearly states that a person is fulfilled if his; needs are satisfied and he gets what he needs. In the event that he doesn't get what he needs/he ends up disappointed. Jobs which satisfy an employee's requirement for self-realization or a craving for self-satisfaction are generally fulfilling (Neves & Eisenberger, 2012). Thus, organizations hoping to enhance worker satisfaction should endeavour to meet the essential needs of workers before advancing to address higher-arrange needs. Similarly, Herzberg's in his two factor theory states that, only the satisfaction of fundamental needs isn't adequate for employee satisfaction. As per this him, both Satisfiers and

Dissatisfiers have importance. Satisfiers or Motivators such as Achievement, recognition, advancement, responsibilities and so on are things which prompt high job fulfilment. At the other end, Dissatisfiers or Hygiene factors such as policy, supervision, pay and working conditions are those things or circumstances that if inappropriate can lead to work disappointment and low employee satisfaction.

An examination of previous studies states that there are many Organizational factors that can influence job satisfaction such compensation policy, work conditions, job rank, co-worker relationships, supervisor-subordinate relationships, job security, promotion policy, required responsibility, and the possibility of career development organisational future plans etc. (Nguyen, Taylor, & Bradley, 2003). Okpara (2004) too states that factors such as associations with colleague's salary, administration and prospects for advancements had an impact on job satisfaction.

Mahmood & Rehman (2015) in their study found that five organisational vision attributes including clarity, brevity, challenge, stability and abstractness have significant effect on employee satisfaction. Thus organisation with a positive and stable future orientation contributes to employee satisfaction. Sollitto, et al.(2016) in their study of supervisor subordinate study found that good working relationship with the manager is fundamental since, at each stage his expert advice, productive feedback, and general understanding is required which further leads to Job satisfaction. Similarly Tsai (2011) found that "When the interaction between the leadership and employees is good, the latter will make a greater contribution to team communication and collaboration, and will also be encouraged to accomplish the mission and objectives assigned by the organization, thereby enhancing job satisfaction". Whereas Sharma & Bajpai (2014) found that Team work has a direct influence on Job satisfaction. In their study of teamwork in a public sector organization and a private sector organization in the India found that job satisfaction increases or decreases with the increase or decrease in teamwork.

Kalisch, Lee, & Rochman (2010) in their study of nursing staff found that teamwork higher level of teamwork and perceptions of adequate staffing led to greater job satisfaction with current position and occupation. Another factor that is Job security is found to have a significant impact on job satisfaction. It is often measured in terms of the perceived risk of losing job in the near future. Job Security Job Security is a worker's affirmation or certainty that they will keep their current place of employment.. Certain professions or work opportunities intrinsically have

better job security over others; job security is additionally influenced by an employee's performance, accomplishment of the business and the current monetary condition.

Hellgren et al.(1999) states that perceived security is positively associated with job satisfaction. Workers with high level of job security have a low likelihood of losing their job sooner rather than later therefore more satisfied. Zeytinoglu et al.(2013) in their study of Turkish workers found that perception of job security rather than flexible employment is an important contributor to job satisfaction for Turkish workers. Kaya,& Ceylan,(2014) stated that Organisational Policies of Career Advancement and Promotional Avenues likewise administer the human behaviour in the organizations. These approaches can create positive or negative feelings towards the organization. Liberal and fair policies for the most part result in more job satisfaction. Strict policies will make disappointment among the employees since they feel that they are not being dealt with fairly and may feel constrained.

Naveed et al. (2011) found variables that such as length of service, ability and skills which lead to promotion have a positive relationship with job satisfaction. The employees are satisfied if they perceive management to be supportive in climbing up their professional ladder. Communication is a means to improve commitment and to stimulate employees to achieve organizational goals (Tsai, Chuang & Hsieh, 2009). Communications plays an essential role in worker fulfilment. The vast majority of the issues emerge when employees are not content with their managers. Over it, instead of talking about the issue face to face and personal with their immediate managers, they want to castigate them behind their backs. Workers are the most fulfilled when they share an awesome rapport with their managers. Powerful communication additionally goes far in reducing negativity at the working environment which in the long run prompts fulfilled and cheerful employees. Organizations and managers who support information sharing and bi-directional communication tend to have a higher rate of employee job satisfaction (Allen1995; Neves & Eisenberger, 2012). This lead to improved sense of well-being, happiness and job satisfaction among employees (Anchor, 2010). Wages and Salaries assume a critical job in affecting job satisfaction. This is essentially a direct result of a couple of fundamental reasons. (Alam Sageer, Sept 2012) Firstly, money is an essential instrument in satisfying one's needs. Cash and kinds fulfil the basic level needs of Maslow's Hierarchy of Needs Satisfaction. Also, workers regularly consider money to be an impression of the management's concern for

them. Thirdly, it is viewed as an image of accomplishment since higher pay reflects higher level of commitment towards organizational activities. Onsardi et al.(2017), concluded that there is direct positive influence of empowerment, compensation, and job satisfaction to employee satisfaction.

Similarly Working Environment of an organisation has an impact on job satisfaction. Employees are exceptionally energetic with great working conditions as it gives a feeling of security, comfort and motivation Connis (2017). On contrary, poor working condition draws out a fear of terrible wellbeing in employees. The more comfortable the workplace is more beneficial will be the employees. Great working conditions are desirable by the employees, as they prompt more physical solace. Individuals want that there ought to be a spotless and sound workplace. Temperature, mugginess, ventilation, lighting and noise, long periods of work, tidiness of the work place and satisfactory equipments and gear are the highlights which influence work fulfilment. Poor working conditions make turn into a wellspring of showing with regards to disappointment. Kinzl et al. (2005) suggests that to “enhance job satisfaction, more attention should be paid to improving working conditions, including control over decision-making, and allowing workers to have more influence on their own work pace and work schedule”

The Herzberg's Motivator Hygiene theory suggests that job satisfaction and dissatisfaction are not two separate and even unrelated concepts. 'Motivating' factors like pay and benefits, recognition and achievement need to be met in order for an employee to be satisfied with work. Also, it says when there is a absence of 'hygiene' factors such as working condition, company policies & structure, job security, interaction with colleagues and quality of management employees then the employees will be dissatisfied with their job (Herzberg,1959).

The elements of job satisfaction by Nancy C Morse are Appreciations/Recognition for the work, good relationships with colleagues, good work-life balance, good relationships with superiors, company's financial stability, learning and career development, job security, attractive fixed salary, interesting job content and Company values

If companies/organizations want to get quality work from their employees, they would have to work on making them contented. It is rather difficult to judge the employee's happiness just by the results of their work. Here are some examples companies can use to measure employee satisfaction at the workplace: Employee Suggestion Box, Employee Performance Review, **Anonymous employee surveys**

Research framework

Research Methodology

The study intends to comprehend employee satisfaction and fulfilment in Public Sector Unit across India. A survey instrument was constructed and disseminated among a sum of 250 staff of the organization that were arbitrarily chosen utilizing the convenience sampling method. Further, secrecy was kept up in those filling of Questionnaire in order to get their free and candid assessment as likewise to ensure their protection. The survey consisted of questions related to the identified factors mentioned in the research framework. They are working hour, working environment, experience, communication and salary etc. The study was conducted over two months of June-July 2018. Further, secrecy was kept up in those filling of Questionnaire in order to get their free and candid assessment as likewise to ensure their protection. The survey consisted of questions related to the identified factors which had an impact on Tenure and employee satisfaction such as, Organisation Future, Compensation, Working Condition, Team Work & Morale, Boss and Subordinate Relationship,

Career Advancement / Promotional Avenues, Job Security, Professional Success and Communication. Bifurcation of questions is given below in Figure 1. The respondents were asked to give marks within the range of 1 to 5 for each of the question. The questionnaires were collected back after 10 days. Only 240 were found to be correctly filled and eligible for further analysis.

Data Analysis

Experience with the company- The time duration of an employee in a particular organisation reflects that the employees are content with the job or not. 20% responded that they have worked from 0-3 years, 20% responded 3-5 years, 40% responded 5-7 years and other 20% responded more than 7 years.

Working Environment- An attractive and supportive work environment is an important aspect for employee job satisfaction. Work environment has many properties that may influence both physical and mental well-being. 48% responded that working environment is participative, 26% responded that there is an autonomy, 16% responded that there is a whimsical environment and 10% responded that there is a red tapism.

Matching of qualifications and skills with your work- It means if the employee is not working according to their qualifications in the organization then it will increase stress in them and they will be disappointed. Hence, this is an important aspect for job satisfaction. 4% responded that they are strongly agree with the fact that their work is according to their qualifications and skills, 20% responded in agreement, 60% were neutral, 6% disagreed and 4% were in the favor of strongly disagreement.

Satisfaction with top management- In an organization employee must be satisfied with top management otherwise they will have a fear of demotion in case of any mistake and would not be able to work freely. 10% were strongly agreed that they are satisfied with the top management, 10% simply agreed, 66% were neutral, 10% disagreed and 4% strongly disagreed.

Working hours- It is important for any employee to have fixed working hours in the organization as to have a balance in their professional and personal life. 10% responded were strongly agreed that working hours in PSU is satisfactory, 10% simply agreed, 20% responded neutral, 50% disagreed and 10% strongly disagreed.

Authority allocated in organization- Delegation of authority in a way gives enough room and space to the employees to increase their abilities and skill. Through delegating powers, the employees get a feeling of

importance. They get motivated to work and this motivation provides appropriate results to a concern. Job satisfaction is an important criterion to bring stability and soundness in the relationship between superior and subordinates. 20% were strongly agreed that the employees in the organization have necessary authority to perform their duties effectively, 60% agreed, 10% were neutral, 6% disagreed and 4% strongly disagreed.

Counseling programs organized for employees- Every year there is a new technology and change in the market which keeps employees worried. Hence, counseling programs is essential for employees in being up to date in the work and it will eventually satisfy them from the organization. 3% strongly agreed to the statement that the organization organizes counselling programs for the employees regularly, 5% simply agreed, 17 % were neutral, 67 % disagreed and 8% strongly disagreed.

Sharing of experience and helping among employees- It is essential to have good relationship among employees who shares their experience and help each other as to avoid same problem again and again. 56% were strongly agreed that the employees in PSU sector share experiences to help each other, 20 % simply agreed, 10% were neutral, 10% were disagreed and 4% strongly disagreed.

Appreciation and rewards in organization- The acknowledgment and appreciation of an employee's work is essential as employees who receive appreciation & rewards from their peers are more likely to feel satisfaction in regards to their job. 10% were strongly agreed that employees get appreciation and rewards if the desired work/targets are accomplished, 4 % simply agreed, 56 % were neutral, 20 % disagreed and 10 % strongly disagreed.

Good Career aspects in organization- A good career aspects in organization helps in the employee's individual growth. This eventually leads to job satisfaction among employees. 14 % strongly agreed with the statement that company has a good prospect for its employees, 60% simply agreed, 10% were neutral, 10% disagreed and 6% strongly disagreed.

Working Condition in the organization- In order to increase efficiency, effectiveness, productivity and job commitment of employees, the organization must satisfy the needs of its employees by providing good working conditions. 10% strongly agreed that the physical working condition in the company is satisfactory, 20% simply agreed with the working condition, 50% responded neutral, 12% disagreed and 8% strongly disagreed.

Involvement in decision making process by organization- Involving employees in the decision-making process empowers employees to

contribute to the success of an organization which leads to job satisfaction of an employee. 8% strongly agreed with the statement that top management involves employees in the management decisions, 8% simply agreed, 30% were neutral, 44% disagreed and 10% strongly disagreed.

Welfare facilities provided to the employees by the organization- Employee's welfare facilities help in attracting and retaining suitable qualified employees for the organization. Employee welfare can be defined as "providing facilities and comforts to employees of an organization, so that they lead better living. A better living is the key for satisfaction. 20% were strongly agreed that the welfare facilities provided to the employees by the organization are satisfactory, 42% were simply agreed to it, 18% were neutral, 10% were disagreed and 10% were strongly disagreed to it.

Providing facilities and comforts to employee of an organization, so that "Providing facilities and comforts to employee of an organization, so that they will be able to lead a better level of living" (Opatha, 2009, p. 614).

Motivation factors- Motivation factors are essential conditions that influence the level of employee engagement. It has the ability to satisfy employee's own psychological needs including sense of achievement, personal and professional growth, proficiency and status in the organization. 10% responded that salary increase motivates the most, 10% responded for promotion, 20% responded for leave, 10% responded for motivational talks and 50% responded for responded for leave, 10% responded for motivational talks and 50% responded for recognition.

Acknowledgement of work by organization- It boosts energy into employees as when a organization acknowledge them, they tend to feel their existence in the organization is essential and their work is valuable to the organization. 12% strongly agreed that the company recognize and acknowledge their work, 48% agreed, 28% were neutral, 10% disagreed and 2% strongly disagreed to it.

Satisfactory Salary according to the Work- Salary is very essential for living and everybody in the world works hard for their good living therefore, a satisfactory salary according to the work is the most important thing for which employees work. Pay increases the employee performance (Gardner et al, 2004). 8 % strongly agreed with the fact that company provides satisfactory salary, 40% simply agreed, 32% were neutral, 16% disagreed and 4% strongly disagreed.

Communication between managers and employees- Communication between managers and employees plays a key role in ensuring that the

employees are hired and retained in an organization. It also sustains productivity by keeping the workforce continually motivated. 64% were strongly agreed with the statement that there is a good communication from managers to employees in the organization, 16% agreed, 10% were neutral, 6% disagreed and 4% strongly disagreed to it.

Overall Satisfaction with the Job- The satisfaction of employees is directly associated with the efficiency of an organization and that is why it is essential to ensure job satisfaction of the employees. 10% responded that they are highly satisfied with the job, 30% were simply satisfied, 50% were neutral, 6% were dissatisfied and 4% were highly dissatisfied.

Conclusion & Recommendation

From the result of survey through questionnaire, it has been observed that employees have an average satisfaction with their job. But, it has also been observed that they are not very much satisfied with the job, which should have been there as the organization is providing various monetary profits. Organization will produce more only if the employees are satisfied. Job Satisfaction is very important for the progress of the organization and for the better outcome of the organization in the society. And hence, it will be better if the employees will be satisfied.

Organization should focus more on employees need and demand for the betterment. High pay in the entry level of posting but there is a meager amount of 3% increment per year which should be increased to motivate the employees better. The project location of PSU is in very far flung areas of the country so the transfer policy should be formulated in such a way that the work life balance may be maintained. It is noticed that the medical and schooling facility in the project is not up to the mark to fulfill the need of employees as well as their families. Hence, this should be taken care of. Promotions are not on the basis of talent but it is based on tenure. The promotion should be made by considering the talent as well as the tenure. More incentives should be provided for project employees. Top management should consult all the employees in the decision-making process, gender barriers should be avoided and disabled friendly infrastructure should be created.

References

Allen, I. E., et al. "Global Entrepreneurship Monitor report on women and entrepreneurship." *Babson College, Babson Park, MA and London Business School, London* (2008).

- Amarasiri, J. "An exploratory study on a group of selected business women in Sri Lanka." *Eighth National Convention on Women's Studies, Colombo: Centre for Women's Research*. 2002.
- Ardrey IV, William J., Anthony Pecotich, and Clifford J. Shultz. "Entrepreneurial women as catalysts for socioeconomic development in transitioning Cambodia, Laos, and Vietnam." *Consumption, Markets and Culture* 9.4 (2006): 277-300.
- Akhalwaya, Ayisha, and Werner Havenga. "The barriers that hinder the success of women entrepreneurs in Gauteng, South Africa." *OIDA International Journal of Sustainable Development* 3.5 (2012): 11-28.
- Box, Thomas M., John L. Beisel, and Larry R. Watts. "Thai entrepreneurs: An empirical investigation of individual differences, background and scanning behavior." *Academy of Entrepreneurship Journal* 1.1 (1995): 18.
- Brush, Candida G. "Women and enterprise creation: Barriers and opportunities." *Enterprising women: Local initiatives for job creation* 37 (1990).
- Buttner, E. Holly, and Dorothy P. Moore. "Women's organizational exodus to entrepreneurship: self-reported motivations and correlates with success." *Journal of small business management* 35 (1997): 34-46.
- Carswell, Peter, and Deborah Rolland. "The role of religion in entrepreneurship participation and perception." *international journal of entrepreneurship and small business* 1.3-4 (2004): 280-286.
- Carter, Sara L., and Eleanor Shaw. "Women's business ownership: Recent research and policy developments." (2006).
- Chaganti, Radha, and Saroj Parasuraman. "A study of the impacts of gender on business performance and management patterns in small businesses." *Entrepreneurship Theory and practice* 21.2 (1997): 73-76.
- Chen, Marty. "Beyond Credit: the Enterprise Point of View." (1996).
- Devine, Theresa J. "Characteristics of self-employed women in the United States." *Monthly Lab. Rev.* 117 (1994): 20.
- Dhaliwal, Amandeep. "Factors Influencing the success of Women Entrepreneurs in Factor driven Economies." *Productivity* 60.1 (2019a).
- Dhaliwal, Amandeep. "Indian Women Entrepreneurs: Leveraging ICT for Business Growth." (2019b).
- Eagle, Bruce W., Edward W. Miles, and Marjorie L. Icenogle. "Interrole conflicts and the permeability of work and family domains: Are

- there gender differences?." *Journal of Vocational behavior* 50.2 (1997): 168-184.
- Ehigie, Benjamin Osayawe, and Ugonma Eme Umoren. "Psychological factors influencing perceived entrepreneurial success among Nigerian women in small-scale businesses." *Journal of International Women's Studies* 5.1 (2003): 78-95.
- Fischer, Eileen M., A. Rebecca Reuber, and Lorraine S. Dyke. "A theoretical overview and extension of research on sex, gender, and entrepreneurship." *Journal of business venturing* 8.2 (1993): 151-168.
- Foley, P, & Green, H. "Small Business Success". *London, England: Paul Chapman Publishing* (1989): 102-143
- Gatewood, E. J., et al. "Women entrepreneurs, growth and implications for the classroom." *USA: Coleman Foundation whitepaper series for the USA Association for Small Business and Entrepreneurship* (2004).
- Hakim, Catherine. "A new approach to explaining fertility patterns: Preference theory." *Population and development review* 29.3 (2003): 349-374.
- Hisrich, Robert D. "The Woman Entrepreneur in the United States and Puerto Rico:: A Comparative Study." *Leadership & Organization Development Journal* (1984).
- Huck, John F., and Thaddeus McEwen. "Competencies needed for small business success: perceptions." *Journal of Small Business Management* 29.4 (1991): 90.
- Jennings, Peter, and Graham Beaver. "The performance and competitive advantage of small firms: a management perspective." *International small business journal* 15.2 (1997): 63-75.
- Jahed, A. M., Ummee Kulsum, and Sharmin Akther. "Women entrepreneurship in Bangladesh: A study on support services available for its development and growth." *Global Management Review* 5.3 (2011): 1-11.
- Jonathan, Eva Gertrudes. "Mulheres empreendedoras: medos, conquistas e qualidade de vida." *Psicologia em Estudo* 10.3 (2005): 373-382.
- Kaushik, Madhulika. "Entrepreneurial competencies and gender wise variation." *conference on Women in Management Champions of Change. Katmandu: Management Development Institute of South Asia.* 1993.

- Kirby, David A. "Entrepreneurship education: can business schools meet the challenge?." *Education+ training* (2004).
- Koech, Peris, G. Namusonge. "Factors Influencing Performance of Women-Owned Micro and Small Enterprises in Nairobi County in Kenya." *International Journal of Social Sciences Management and Entrepreneurship* 2.2 (2015): 115-131.
- Langowitz, Nan, and Maria Minniti. "The entrepreneurial propensity of women." *Entrepreneurship theory and practice* 31.3 (2007): 341-364.
- Lee, Jean. "The motivation of women entrepreneurs in Singapore". *Women in Management Review* 11.2 (2001): 18-29.
- Lerner, Miri, Candida Brush, and Robert Hisrich. "Israeli women entrepreneurs: An examination of factors affecting performance." *Journal of business venturing* 12.4 (1997): 315-339.
- Maas, G., and M. Herrington. "South African Global Entrepreneurship Monitor Executive Report." *University of Cape Town* (2007).
- HV Machado, L St-Cyr, A Mione, MCM Alves. "O processo de criação de empresas por mulheres." *RAE eletrônica* 2.2 (2003): 0-0.
- Manev, Ivan M., and Tatiana S. Manolova. "Entrepreneurship in transitional economies: Review and integration of two decades of research." *Journal of Developmental Entrepreneurship* 15.01 (2010): 69-99.
- Manolova, Tatiana S., Candida G. Brush, and Linda F. Edelman. "What do women entrepreneurs want?." *Strategic Change* 17.3 4 (2008): 69-82.
- Marlow, Susan, and Adam Strange. "Female entrepreneurs: Success by whose standards." *Women in management: A developing presence* (1994): 172-184.
- McClelland, D. C. "The Achieving Society Van Nostrand Reinhold." *Princeton, NJ* (1961).
- Vinze, Medha Dubhashi. *Women Entrepreneurs in India: A Socio-Economic Study of Delhi, 1975-85*. Mittal publications, 1987.
- Mishra, P. "Women entrepreneurs: Are they enterprising and empowered enough?—A study in small scale industrial sector of Orissa." *Women entrepreneurs in India: Challenges and achievements* (2000): 142-154.
- Naser, Kamal, Wojoud Rashid Mohammed, and Rana Nuseibeh. "Factors that affect women entrepreneurs: evidence from an emerging economy." *International Journal of Organizational Analysis* (2009).
- Nawaz, Faraha. "Critical factors of women entrepreneurship development in rural Bangladesh." (2009).

- Iheduru, Ngozi G. "Women entrepreneurship and development: The gendering of microfinance in Nigeria." *8th International Interdisciplinary congress on women*. 2002.
- Nil, Norizatun Azmin Mohd, Abdul Halim Abdul Hamid, and Chong Chin Woon. "Factors affecting profitability of women entrepreneurs business in Malaysia." Conference Master Resources, 2011.
- Paige, Rosalind C., and Mary A. Littrell. "Craft retailers' criteria for success and associated business strategies." *Journal of small business management* 40.4 (2002): 314-331.
- Rai, Alok Kumar, and Medha Srivastava. "An investigation into issues confronting rural women entrepreneurship." *IUP Journal of Entrepreneurship Development* 10.2 (2013): 28.
- Rajkumar, S., and S. Prasannakumar. "Several of Key Factors influencing Women Entrepreneurs in Chennai-an empirical study." *Asia Pacific Journal of Management & Entrepreneurship Research* 3.2 (2014): 33.
- Ranasinghe, Seuwandhi B. "Factors contributing to the success of women entrepreneurs in Sri Lanka." *Sri Lanka Journal of Advanced Social Studies* 1.2 (2008): 85-110.
- Sharma, Yogita. "Women entrepreneur in India." *IOSR Journal of Business and Management* 15.3 (2013): 9-14.
- Sandberg, Karl W. "An exploratory study of women in micro enterprises: gender related differences." *Journal of small business and enterprise development* (2003).
- Narayan, Sindhu S. and P. S. Geethakutty. "Level Of Entrepreneurial Success Among Women Entrepreneurs In Agribusiness." *Journal of Tropical Agriculture* 41 (2006): 41-44.
- Sonfield, Matthew C., and Robert N. Lussier. "Gender in family business ownership and management: a six country analysis." *International Journal of Gender and Entrepreneurship* (2009).
- Srinivasan, Raji, Carolyn Woo, and Arnold C. Cooper. *Performance determinants for male and female entrepreneurs*. Krannert Graduate School of Management, Institute for Research in the Behavioral, Economic, and Management Sciences, 1994.
- Stewart Jr, Wayne H., et al. "Entrepreneurial dispositions and goal orientations: A comparative exploration of United States and Russian entrepreneurs." *Journal of small business management* 41.1 (2003): 27-46.

- Tan, Justin. "Breaking the "bamboo curtain" and the "glass ceiling": The experience of women entrepreneurs in high-tech industries in an emerging market." *Journal of Business Ethics* 80.3 (2008): 547-564.
- Ming-Yen, Teoh Wendy, and Chong Siong-Choy. "Theorising a framework of factors influencing performance of women entrepreneurs in Malaysia." *Journal of Asia Entrepreneurship and sustainability* 3.2 (2007): 1.
- Thibault, M., A. Wilcock, and V. Kanetkar. "An exploratory study of factors influencing sales performance of small and medium-sized enterprises." *Proceedings of the Administrative Sciences Association of Canada. Winnipeg, Manitoba* (2002).
- Prasad, V. Kanti, et al. "Exploring entrepreneurial fulfillment for women in India: an empirical study." *Journal of Enterprising Culture* 19.03 (2011): 287-314.
- Yusuf, Attahir. "Critical success factors for small business: Perceptions of South Pacific entrepreneurs." *Journal of small business management* 33.2 (1995): 68.
- Zhouqiaoqin, Ying, Zhang Lu, and Suresh Kumah. "Factors that influence the success of women entrepreneurs in China: A survey of women entrepreneurs in Beijing." *Journal of Humanities and Social Science* 18.3 (2013): 83-91.

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

pages: 321-329

An Insight To Folk Learning Behaviour In Pandemic Crisis: Issues & Chalanges

Ambeswar Gogoi¹

Department of Assamese, Cotton University, Guvahati-01, Assam

E-mail: ambeswar@gmail.com

Rudranarayan Mohapatra²

P.G. Department of Odia, Utkal University, Vanivihar, Bhubaneswar Odisha

rudrautkal@gmail.com

Abstract

The field of neuro-linguistic behavior within the community and its programming is growing in prominence due to proliferation of social media in the developing country like India despite the reluctance of traditional social scientists. Again in the age of Web 2.0 and just century after reviving of epidemic Covid-19 in pan-global prospective, has shown the folks to learn from crisis and from community. With this the shifting of culture from rural to urban and their after to 'rurban (both rural and urban)' are demanding creativity and problem solving and social-emotional skills within the community insightful develop the new pattern of folk learning. Peoples' cognitive and motivational biases and needs are demanding the changing nature of self learning and development of the folkloric acquaintance within the society. Therefore, the present pandemic Covid-19 crisis has potentially develops an extended folk-art, folk-deity, folk-belief, folk-trading and folk-marketing, folk-literature, folk-medicine, folk-

advisory etc deviating from its age-old principles and belief system. The learning patterns are shifting from institutional academic sphere to in presence crisis-solving community sphere. This paper is trying to cater the folk learning behavioral pattern and try to capture the evolving folk elements and its reflection in literary education system of India. The research followed the empirical method and we are trying to capture the data from different platforms such as from social media, local newspapers and of peripheries communities' behavioral changing approach and very specifically study the folk learning impact on Odia literature (one of the scheduled language of India) education system. And it tries to find out the principles of folk learning is that it neither individual based nor institutional centric but is entirely based upon community experience and belief system.

Key Words: Folklore, neuro-linguistic behavior, learning pattern, pandemic, community, crisis

1. Introduction:

A number of research has been done in this field from the age of Darwin to till date, notably Darwin and Wallace's 'struggle for existence'(1858), S. J. Bronner's 'relationship of human to its behavior' (1984) Marina Z. Ilic's 'pedagogies system'(2016), David C. Geary's 'academic writing and its relationship to folk knowledge'(2005). However, the research related to spontaneous development of folk elements from the crisis like pandemic and folk learning pattern still in behind. And presently the Covid-19 situation explicitly forced a new door for researchers instigating and transforming the academic learning pattern due to immerging ambient ecology. Here points to be noted that the discussed literary eco-system has already been a topsy-turvy start from the COVID-19 disruptions and significantly transferred our contours of professional and cultural life. These days, individual home is now the new office, the internet is the new meeting points and office breaks with colleagues and organizing poetry clubs as gathered are now history and the eco-cultural sphere based upon the factor of TLV, i.e. Technolization, Localization and Vocalization. The whole world waits with a bated breath as to when the human race will overcome this deadly situation. And simultaneously, the eco-literary sphere is committed to achieve a transformational shift with technology and local-vocal triangle. And the post-Corona literary ecosphere will going to be involves with concepts of right living, right thinking and with right literature, so as the literary education learning system.

2. Aims & Objectives:

The long belief that the folk elements are mostly develops in village community and classic elements are grows in city are now age old concept. The barrier is now uprooted. Presently, the cultural ecology is now immersed itself to both rural and urban concept and extended a new intermingled cultural sphere i.e. 'Rurban'; (sharing of rural and urban) and are demanding creativity and problem solving and social-emotional skills within the community. Therefore we are tried to analyze the different extended folk elements posted or published in different newspapers, social media groups from different parts of India during the ensured lockdown and unlocking period till date also tried to analyzed the changing nature of learning pattern of literature learners. So the present paper's primary objectives are –

- to find out the exemplary folk learning materials extended during Covid-19 Pandemic;
- to assess the geopolitical factors going to influence the post Corona literature; and
- to visualize the factors that influenced the literary environment of the 21st century world literature.

3. Extended Folk elements immersed due to Pandemic Crisis:

A sustainable but dynamic ecology always inspires literature to be outspoken. In Covid-19 pandemic period, the ecological sphere for human race was multifaceted and changed the perception of people and thinkers. The enforced lock-down, shut-down, quarantines, and increasing frequency of regular hand washing, sanitizing, social distancing and wearing of masks etc dissociate peoples' life-style from their past normal living culture. A large number of migrants living in cities were return to their original houses at village after a long run hardship and losing their livelihood. In contrast, a number of social workers, Covid warriors, local self governments, doctors, engineers, scientists, teachers, other professionals, businessmen as well as state and central governments synergized their efforts to rescue the suffers extending their helping hands, prayers and motivations. Therefore the rising social distancing concept reshapes to physical-distancing theory and modifies our society with community learning model. Therefore the folk elements are reviving themselves with a lively extension. Every folk element such as: folk-art, folk-deity, folk-belief, folk-literature, folk remedies, folk belief systems etc are extended and revived within pandemic crisis proving every folk elements are deep rooted within the central part of community and only are expecting the ideal and sustainable ecology for their reviving.

To establish the points, here have analyzed some of the extended folk-elements emerged during pandemic.

3.1. Extended Folk Advisory

During the pandemic of Covid-19, the government of India issued a number of advisory to regulate the people's lifestyle in public places for their safety reason. Wearing face cover and practice of social distancing compulsory, prohibition of gathering of more persons at public places, spitting in public places is punishable etc are some of notable advisories out of them. However, the enrooted folk culture of India accepts these advisories in positive spirit and transfer the message to their other friends within the community by extending of folk-advisories. As the community belief system and devotion, the folk-deity advises the community members in dialogue manner such as, "Pahale hathh dhokar aaoo, phir mujhe chumoo. (First you wash your hands and then you may touch me.) (Fig. No. 1)"

Fig. No 1

3.2. Extended Folk Belief:

The folk belief system towards religious performance in India generally enrooted with life crisis rites, cyclic community rites and observation of taboos. Therefore, it repeats and extended itself with traditions, beliefs, sorrows and philosophies. In Covid-19 pandemic period, with the change in social life, the moral, ethical and spiritual, religious life of the folks of India has undergone unique changes whereby affecting the cultural/ethnic identity and disturbing the life style of the community. People in some part of India, are worshiping 'Corona' virus as a devil Goddess, 'Corona Mai or Corona Devi' and offer different worship and Puja. Some district of eastern part of Utter Pradesh, Kushinagar district

of Bihar, such as Maharajganj, Kushinagar, Asansol of West Bengal (The Hindu June 10, 2020), Biswanath district of northern Assam (The Indian Express, 7th June 2020) are some of the examples. Therefore, the folk belief system further extended due to dynamic changes in community life system at the time of Covid-19.

3.3. Extended Folk Medicines and Folk remedy:

The rapid spread of Covid-19 has presently affected more than hundred countries and there are no specific therapeutic agents for this disease. Therefore a number of herbal and folk medicines and remedy system have played an important role in controlling infectious diseases. People of different community inspired by their previous experience are adopting the alternative approaches in the treatment process of Covid-19. In folk remedy process to overcome the pandemic crisis, safety is the top priority. Even when not much awareness was raised in the village, the folk life found their own ways to keep them safe and hygienic. Navalur village of Perambalur district is a lively example to proof the point. Where spraying the mixture of cow dung with water, putting neem and mango leaves in front of the house and gate of the house are some of folk remedies extended and affects the folk life.(1)

3.4. Extended Folk Thinking & Folk-Behavior:

Folk thinking and folk behavior are interlinked to folk culture and folk life. The enforced life regulation literature during Covid-19 therefore changed the folk thinking and behavior in the pandemic period. As the imagination, the folk artist takes different folk life elements and assimilates those to the community cultural elements. Such as, in extended panting, the Maa Bharati (2) reappears to community culture not with ethnic weapons to conquer the Devils, but with variant medical treatment elements such as Stethoscope, First aid box, Injection syringe etc to aware the folk in a community and to kill the Corona virus (Fig.3).

In same folk behavior also changed. For example, people make themselves disciplined not only for themselves but also for security of their community people. The physical distancing at the time of folk

trading developed spontaneously. With this, in different villages, the village mass, the volunteers, develop their village guidelines putting barricade at the entry point of village with folk guidelines to maintain quarantine and sanitization policy to enter into the village (Fig. 4).

4. Extended Folk-Learning and Academic dimension:

The term “learner centered” to refer to environments that pay careful attention to the knowledge, skills, attitudes, and beliefs that learners bring to the educational setting. This term includes teaching practices that have been called “culturally responsive,” “culturally appropriate,” “culturally compatible,” and “culturally relevant” (Ladson-Billings, 1995).(3) Community learning offers a structured, effective way to respond the challenge to improve public education with mutually interdependent relationship among home, school, and community. The pandemic crisis developed a self learning pattern, and many people within the community in a motivational way try to educate the community people. Doctors, health workers, anganwadi workers, voluntary organizations etc motivationally arrange many awareness programmes in their nearby community area and it has extended the community learning pattern. With this the ongoing academic four walled learning environment extended to social-interactive learning. The traditional classroom shifted to community based learning and it comprising both technology acceptance and individual adaptation. However, the Indian academic dimension divided into three categories. The first one is digitally well-connected community learning environment; the second one is digitally less-connected community learning environment; and the third one is digitally disconnected community learning environment. With this, the mentioned three learning environment have opened the Pandora box of learning pattern difference.

4.1. Digitally Well-Connected Community Learning

The digitally well-connected community learning environment has promoted the online learning environment. Govt. of India higher education department has also launched many promotional schemes such as ‘Mission Buniyaad’ to promote the community learning environment by involving parents of learners in learning process. Demand of smart phones, laptops, computers and other gazettes and data packs, learners screen hour increases.

Classrooms are shifted to Google Meet, Zoom, and MS Team Meet etc. The traditional examination pattern through pen and papers replaced and extended to Computers, laptops and Smart phones. Teachers, Students and Texts physically distanced but digitally connected (Fig No.5).

4.2. Digitally Semi-connected Community Learning

Internet is still not available in all parts of India. According to the 2017-18 Sample Survey, only 42% of urban and 15% rural households in India and a total of 23.8% of households have access to the Internet. With this, wherever the internet facility available, the speed of internet is limited, the availability of 4G or 5G connections at metro level are so reduced at village level to 2G speeds. Therefore, in semi-connected or less connected area, the learners face the different challenges to access the internet. As the economical barrier, some households have Smart phones but the poor internet speed and network availability hinders and forced the learners to climb the tree or any height area such as to the top of water tank to receive better internet speed for better learning. (4) With this, the students having no Smartphone or computers are learning from their help of co-friends.

4.3. Digitally disconnected Community Learning

Digitally disconnected community learning environments have separate issue. In this new world of learning, teachers, parents and community-level volunteers engage themselves to develop a better learning facility but the connectivity of internet is very poor. With this the remote area of states having no connectivity of internet, the four wall class rooms are shifted to open air space. Wearing of masks in face are some of frequent guidelines and disciplines followed by learners. UNICEF designed program named 'Seekh' promoted this learning pattern. Teachers and volunteers use video content to help children in villages without mobile connectivity learn during lockdown. Sukma of Chhattisgarh (Fig. No. 6)(5) is a lively example to prove this learning pattern.

5. Literary Education in Pandemic crisis:

The form of literature also reshaped during pandemic. Pandemic provides new theme, New Characters, New Vocabularies for Reshaping of Literature; So as to new short stories, essays and poems. Poetry recitation

and competition are now online. The poet is taking part in world literary function from own home. The Language Teaching is now language tech. Dramatic scene and scenery changes and actors are delivering dialogues digitally and further it is composed. Digitally documented by bollywood actors in collaboration with each other even in their own homes during Lockdown in the recent past, proves that moving forward in the form of a permanent stage and cynic scene is changing the direction and direction of drama performance. Literary creator gets immediate response about is literature through Social media. Post Covid literary environment has now divided writers into two parts. One is traditional, limited to the older generation and familiar with pen and far from technology. But the others are mostly young, new to the communication system, and typing, charting, but far from paper and pen.

Therefore the literary education pattern divided in digitally division community. Community based learning shows the path to survive in crisis. The digitally connected students are learning to operate the gazette on their own. No students were taught formally to operate mobile, but almost all students gradually adopt themselves to online education system. Digitally disconnected learners were almost struggle to cope up. But many places teachers reach to students' house physically by 'Siksha Sampark Yojana'. The dream that language and literature can be used to uplift even the poorest is going to be dashed. Therefore the Matthew's statement, "the language use will benefit 'the poor' doesn't mean that this will actually happen." is going to be true again.

6. Conclusion:

It is observed that the theory of 'Selection Pressure' or social competition sees more relevant in the reviving of folk-learning environment because the human behavior is basically driven by a motivation to control social, biological and physical resources. (6) With this the folk psychology is common to all people and enables them to negotiate social interactions and relationships. Therefore, it can be concluded that the reviving of community learning environment has developed a good rapport between a teacher and his or her students. Due to its safe and positivity characteristics, learners are developing their relationship building ability. However, here not only the teachers but also the other community members including parents play a large role beyond the four walls of classroom. The pandemic takes away folk from this universe, but in other way taught the lesson to sustain in future by reviving the extended folk-elements and the community learning sphere.

Reference:

- P. Thiruselvam 'Covering houses with neem, mango leaves not the way to ward off coronavirus', Navalur village of Perambalur; Navalur village of Perambalur, The Indian Express; <https://www.newindianexpress.com/states/tamil-nadu/2020/mar/27.html>
- Tulasi Srinivas, 'India's goddesses of contagion provide protection in the pandemic – just don't make them angry', The Conversation, June 15, 2020; 'Maa Bharati On Coronavirus' Sandhya Kumari/Gallerist.in; <https://theconversation.com/indias-goddesses-of-contagion-provide-protection-in-the-pandemic-just-dont-make-them-angry-139745>
- Literacy: Then and Now, Chapter 6: The Design of Learning Environments, "How People Learn: Brain, Mind, Experience, and School: Expanded Edition (2000); <https://www.nap.edu/read/9853/chapter/10>
- Mohammad Suffian, 'Students attend classes on top of 150ft high water tank in Odisha', India Today, July 31, 2020; <https://www.indiatoday.in/education-today>
- Deepanwita Gita Niyogi, 'Lockdown Learning', 'Children learn through innovative videos during lockdown', Sukma, Chhattisgarh, Aug 07, 2020
- David C. Geary, 'Folk Knowledge And Academic Learning'; <http://web.missouri.edu/~gearyd/FolkKnowledgePDF.pdf>
- Marina Z. Ilic, 'Teachers' Folk Pedagogies', Collection of Papers of the faculty of Philosophy, XLVI (3)/2016; <https://www.researchgate.net/>
- Kate Sanders & et. al, 'Folk Pedagogy: Nobody Doesn't Like Active Learning', <https://www.researchgate.net>

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

pages:330-344

Exploration of School Internship Experiences of the B.Ed. Trainees under Dibrugarh University

Bhaswatee Boruah

B.Ed. 4th semester, College of Teacher Education, Dhakuakhana

Email Id – bhaswatee1@gmail.com

Abstract

School internship is one of the essential parts of B.Ed. programme. It provides real life teaching experiences, modifies teaching behavior, develops teaching capabilities, provide pedagogical knowledge as well as boost confidences among teacher trainees. It is new for the teacher trainee who is not a teacher yet. The trainees may face various challenges but can also gain new experiences. The B.Ed. colleges under Dibrugarh University follow same curriculum in which B.Ed. 4th semester is based on school internship. The 4th semester trainees must go to some schools to practice or to gain real life teaching experiences. They face various challenges as it is new to them but they will also gain many positive and negative experiences. The present study is based on the B.Ed. trainees of different B.Ed. colleges under Dibrugarh University who had completed their B.Ed. course or who had completed their school internship programme. On the first part of the paper, it states about the opinions of the trainees regarding school internship programme. On the second part, the paper looks into the challenges faced by the teacher trainees during their school internship programme. The paper is based on literature review and primary data. The researcher used descriptive survey method and used

self prepared questionnaire and interview schedule as the tools for data collection. In the study, it has been found that almost all teacher trainees have positive opinions regarding internship programme. However, the trainees had faced various challenges regarding school infrastructure, innovative technologies along with various challenges from students. With all these positive and negative experiences, all of them agreed that school internship can help the trainees to be a better teacher in future.

Keywords: - B.Ed., Challenges, Experiences, Internship, Teacher trainee.

Introductions:

Teaching is an art. It is a communicating process of sharing knowledge, experiences, norms and values from one to another. Teaching needs to start with a teacher. It is a kind of activity of the teacher who has the responsibility to educate his pupil not only for gaining knowledge but also for the development of the society.

Earlier, people believed that teachers were not made but born. They treated teachers as next to God. But with the passage of time the concepts regarding teacher changed. Now, teachers are not only the respectful people of the society but are also good friend, philosopher and guide for students. It is well known that the quality and extent of learner's achievements are determined by teacher's knowledge, competence, behaviour and experiences. With these changes, the concept of teacher education was introduced in the education system. Teacher education refers to the program for capacity building among the teachers. It includes teacher's personal and professional development by introducing new and innovative teaching methods, pedagogical knowledge with an aim to make teachers more skillful and productive. Teacher education includes both pre service and post service training programme for the behavior modification and quality improvement of the teachers. Teachers are expected to make positives changes in the people and the society. Thus, they have the maximum responsibility in the process of nation building. A well prepared and qualified teacher definitely will make some positive changes among people and will lead the society towards better future. Thus, teacher education becomes one of the most essential training programs not only for the teachers but also for the society as a whole.

National Council for Teacher Education (N.C.T.E.) modified the duration of B.Ed. programme from one year to two year in 2015. The two year B.Ed. programme is not only based on theoretical knowledge but also

it focuses on practical work and internship programme to make teachers more skillful and active. Along with theoretical knowledge, the programme includes real time field experiment, micro teaching, community development programme, art and craft, music and drama, yoga, internship and many more. Internship is a practical training or education for future proficiency development in the job. In B.Ed. programme, it is the real practical experiences for the trainees to become a good teacher in future. During internship the trainees must go to some schools to develop their proficiency in teaching. At that time they are called as teacher trainee, trainee teacher, student teacher or pupil teacher who would be a teacher in near future.

Dibrugarh University provides two years B.Ed. programme by norms and values as well as objectives given by N.C.T.E. The B.Ed. programme under Dibrugarh University is divided into four semesters in which the last semester or the 4th semester is internship based. In the internship, the teacher trainees are sent to different schools to practice, during the whole semester, for collecting real time teaching experiences. Both fresh teacher trainees and deputed teacher trainees are involved in the internship programme. The fresh trainees prepare to become a good teacher in near future whereas the deputed teachers try to modify their behavior and teaching methods to become more skillful teacher.

There are a total of 18 B.Ed. colleges under Dibrugarh University including government colleges, private colleges and DIETS. All these colleges follow same curriculum in which 4th semester is entirely for internship programme. During internship, the teacher trainees face various challenges along with many real life exposures. The present study is based on the experiences faced by the teacher trainees under Dibrugarh University during their school internship programme.

Review related Literature:

Reviewing the related studies, following are worth mentioning:

- I. Mtika, P. (2011), through the research paper “Trainee teachers’ experiences of teaching practicum: Issues, challenges, and new possibilities” focuses on a qualitative case study concerned with teaching practicum as a pivotal component of teacher education in Malawi. The study found that the trainee teachers underwent varied and often challenging, experiences during teaching practicum. The paper also indicates new possibilities to improve the teaching practicum.
- II. Parveen, S. & Mirza, N. (2012), in the paper entitled “Internship Program in Education: Effectiveness, Problems and Prospects”

looks at issues and challenges that the prospective teachers experience during internship program. The paper also deals with the perception and experience of the principals of cooperative schools involved in the internship program. The researcher selected 80 student-teachers and 5 principals of collaborative schools as the sample of the study. The study found that student-teacher view internship program as a real opportunity to refine and improve their teaching skills in actual school setting. The study also revealed that internship program is of crucial importance and it has positive impact on the performance of student-teachers.

- III. Jogen, S.N. (2019), through the research paper “Evaluating the Effectiveness of a School Internship”, tried to reflect and evaluate the effectiveness in internship program based on the teacher trainees’ opinion and feedback. The main objective of the paper is to understand the mindset of trainees through the internship; realize and prepare them to perform the duties of a teacher in the school and also try to find out tentative solutions to the constraints faced. The paper found that the trainee teachers developed integrated skills of teaching with the proper guidance and support of school subject teachers and supervisors.
- IV. Patel, R.R. (2019), in the research paper “Perceptions and Experiences of B.Ed. Students about Internship and Sessional work” tried to explore the perceptions, experiences and challenges of student teacher about the internship programme by doing a study on one B.Ed. college of Gujarat. The study found that the student teacher viewed the internship programme as a real opportunity to refine and improve their teaching skills in an actual school setting. It also found challenges perceived by student teacher were mainly in the area of classroom management, long distance of practice school from home, a large number of lesson plans etc.

Significance of the Study:

Internship during teacher education has been of utmost important because it provides real life experiences to the teacher trainees. In B.Ed. programme under Dibrugarh University the 4th semester trainees called teacher trainees, are to play the role of teacher in schools. As the role is new and exciting for the fresh candidates, they face various challenges. All teacher trainees face various positive and negative experiences during their internship. As internship has become very important to be a better teacher in near future, therefore it is necessary to understand the positive and

negative experiences that the B.Ed. teacher trainees face during their internship programme. Since researcher have not found any one carrying out the study of the experiences of B.Ed. teacher trainees under Dibrugarh University during their school internship programme earlier, therefore it is significant to carry out the study.

Research Question:

- I. What are the opinions of the teacher trainees regarding the school internship programme?
- II. What are the challenges faced by the teacher trainees during the period of their school internship?

Objectives of the Study:

- I. To study the opinions of the teacher trainees regarding their school internship programme.
- II. To study the challenges faced by the teacher trainees during their school internship programme.

Definitions of the Term:

- **B.Ed.:** It is graduate professional degree called as Bachelor of Education which prepares students for future teacher.
- **Internship:** It is a period of temporary work experience for gaining real, practical knowledge and experiences.

Delimitations:

This study is limited to only the passed out B.Ed. trainees under various B.Ed. colleges of Dibrugarh University, who have completed their internship as teacher trainees in different schools.

Methodology:

To conduct the present study, the following procedure had been employed:

- I. **Method:** Descriptive survey method is used for the present study. The data required for the study has been collected from the primary sources. For collection of primary data, the researcher used questionnaire and interview schedule.
- II. **Population:** All teacher trainees of B.Ed. colleges under Dibrugarh University who have completed their internship programme are selected as the population for the present study. There are total 18 B.Ed. colleges including government colleges, private colleges and DIETs under Dibrugarh University.

III. Sample and Sampling Technique: From the population, the researcher used simple random sampling technique and purposive sampling technique to select the sample.

At first, from the population 5 B.Ed. colleges were selected with the help of simple random sampling technique. Then, 12 teacher trainees were selected from each B.Ed. colleges to constitute the sample of the study with the help of purposive sampling technique. Therefore, total sample is $12 \times 5 = 60$ teacher trainees who completed their internship programme.

IV. Tools for Data Collection: The researcher used the following tools for data collection:

- Questionnaire: A self prepared questionnaire used for data collection with the help of google form.
- Interview: Telephonic interview schedule is also used in the present study for collecting data.

Analysis and Interpretation of Data:

Objective 1: For objective 1, the researcher used a self prepared questionnaire and collected data with the help of google form. From the questionnaire the researcher had found the following:

Sl. No.	Statements	Responses in Percentages			
		(N)	Agree	(N)	Disagree
1	School Internship plays an important role in teacher education.	60	100%	0	0
2	Internship provides real time teaching experiences.	48	80%	12	20%
3	Internship develops self confidence.	57	95%	3	5%
4	The time duration provided for internship in B.Ed. curriculum is sufficient.	52	86.67%	8	13.33%
5	Teaching according to lesson plan is helpful	43	71.67%	17	28.33%
6	The place where the school situated is suitable for teaching environment	58	96.67%	2	3.33%
7	A particular teacher trainee should do an internship in multiple schools to have a	39	65%	21	35%

	better understanding of real teaching instead of doing in a single school.				
8	The regular class schedule was hectic.	1	1.67%	59	98.33%
9	The permanent teachers of the school were supportive throughout your internship.	58	96.67%	2	3.33%
10	Internship can help people to be a better teacher in near future.	60	100%	0	0

From the table 1, the researcher found that 100% people agreed that “school internship plays an important role in teacher education”. 80% people agreed that “internship programme provides real teaching experiences”. 95% people agreed that “internship developed self confidence among them”. 86.67% people agreed that “the time duration for school internship given by Dibrugarh University is sufficient” whereas 13.33% people disagreed with that. 71.67% people agreed that “teaching according to lesson plan is helpful” whereas 28.33% people denied it. 96.67% people agreed that the places of the schools where they practiced had suitable teaching environment. 65% people agreed that instead of practicing in one school, a teacher trainee should teach in different schools for better experiences, where 35% disagreed with the statement. Only 1.67% agreed that class schedule was hectic but 98.33% denied it. 96.67% people agreed that the permanent teachers of the schools were very supportive in nature. And lastly 100% people agreed that school internship can help people to be a better teacher in near future.

Objective 2: According to the information gathered from the telephonic interview schedule, the researcher had found that the challenges faced by the teacher trainees during their internship program as follows:

- I. **Irregular attendance:** Most of the teacher trainees had agreed that there were many students who were irregular in classes. Most of them were from government schools. The reasons behind were mostly fever, stomach pain, headache etc. The teacher trainees also said that sometimes, due to irregularities, they had to teach a single concept repeatedly, which became a cause of boredom for the regular students. Even there were many students who didn't have any reason for their absence in school.
- II. **Talkative students:** Almost all teacher trainees said that there were

a few students in every class who were very talkative in nature. Even they talked sitting at the front benches. When teacher ask them not to talk, they remain silent for few minutes, however after sometime they start talking again. It generally breaks the link of the teachings.

- III. **Lack of clarity of basic concepts in every subject:** Almost all teacher trainees, including science and social science, said that there were many students who did not have clear concepts in every subject. Class 9th and 10th students didn't know the simple concepts which they studied in class 5 or 6. Without knowing those basic concepts they couldn't understand them in higher level. For that, the trainees must have to teach them from the very basic level which wasn't possible within the limited time period.
- IV. **Difficulty in understanding:** Some teacher trainee said that many students felt difficulty in understanding the concepts. It was not that they didn't want to understand, they try, but were not able to understand easy topics due to lack of basic concepts. Some trainees also said that for their better understanding they gave very simple examples in every small topic possible. Even after that if the trainees ask them questions they could just reply the examples given by the teacher, not the concept. That could be very challenging for the teacher trainees.
- V. **Attention Problem:** All teacher trainees said that in every class, there were some students who were not totally attentive. Some of them see behind the window, some tear paper into pieces, some draw something in the desk. The teacher trainees said that they tried to gain their attention by doing something interesting, by saying jokes, etc but couldn't get their full attention. Some teacher trainee said that they also faced some students who pretended giving full attention to teacher but actually they didn't. When teacher asked them about the topic taught in the class, they couldn't answer.
- VI. **Poor performance in mathematics:** Every teacher trainee from science background said that there were many students with very poor performances in mathematics. There were many students in class 8th, 9th and 10th who did not even know how to subtract, how to multiply, how to divide. They also did not know anything about addition, subtraction multiplication table.
- VII. **Not possible to teach according to lesson plan:** A few teacher trainees said that it was not possible to teach the students according to lesson plan. Because lessons plans were prepared as the age level of the students. But there were many students who didn't know the basics.

At such situation, lesson plans became useless. If they follow lesson plans, then maximum of the students fail to understand properly.

VIII. Lack of clarity regarding abstract thinking: Some teacher trainees said that there were many students who couldn't understand things which were in abstract form. Every concept had to be in materialistic form for their understanding. Otherwise they unnecessarily gain some misconceptions. But the trainees said that all concepts were not the same and couldn't be explained in materialistic form. As a high school level student some concepts can be understood only through abstract thinking. But they couldn't understand it, which became challenging for the trainees.

IX. Poor performance in English: The English language teacher trainees said that most of the Assamese medium school students were scared to learn English. There were many students whose level of performance in English was very poor. They couldn't make a simple sentence in English, used to translate sentences from Assamese to English without using proper grammar, and had very limited word stocks. There were some students who couldn't read English words. Trainees also faced some students who knew the English alphabets but couldn't speak jointed words. Even there were some students who couldn't write their own name in English. These were very challenging for the trainees.

X. Poor School Infrastructure: Almost every teacher trainees said that the school infrastructure didn't provide much scope for successful teaching learning processes. The school buildings, classrooms were not in good conditions. Classroom sizes were small in accordance to number of students. Maximum school didn't use white board. A small black board was not sufficient in most of the times.

XI. Lack of projectors for innovative teaching: All teacher trainees said that there was no projector in any government schools they practiced. Due to that the teacher trainees faced problems in introducing innovative teaching methods. Not willingly though, but they had to teach students by traditional lecture and discussion method only, which were boring sometimes.

XII. Couldn't read: Some teacher trainees said that they faced challenges during internship as there were many students who couldn't read. They couldn't read even simple words or sentences correctly at the stage of class 9th and 10th. It was not possible for the teacher trainees to make them able to read from very basic level by continuing the

syllabus and that too within the 40 or 45 minutes class in a day.

- XIII. Too much mistakes in spelling:** Some teacher trainees also said that there were many students in schools who did too much spelling mistakes in their writings. Two to three mistakes always occurred in every single sentence. Even after the teacher trainee corrected them, they repeated the same mistakes, which became very irritating for the teacher trainees.
- XIV. Lack of confidence:** Lack of confidence in students was one of the common problems faced by all the teacher trainees during their internship. Most of the students did not come to sit in front due to lack of confidence. When teacher asked a question to the whole classroom, there was no one who could stand up to give the answer. Even if they knew the answer they couldn't give the answer due to poor confidence level, thinking that if it was not correct everyone will laugh at him/her.
- XV. Do not complete homework:** Some teacher trainees complained that there were few students in every class who didn't do their home works regularly. They always gave some silly excuses such as forgetting homework copy, fever, headache, etc.
- XVI. Used suggestions and prepared notes from market:** Some teacher trainees said that in spite of their own notes and writings, most of the students used and followed market available suggestions and other prepared notes to write answers. For which the answers were same for everyone. There was lack of varieties of thinking, creative ideas in their writings.
- XVII. Using slang language in classroom:** Some teacher trainees complained that there were some naughty students in class 9th and 10th who used slang languages openly during the class time which destroyed the classroom discipline and made the teacher trainees irritating and uncomfortable.
- XVIII. No interest regarding study:** The teacher trainees said that they also met some students, mostly boys, who didn't have any interest regarding study. They just come to school for name sake. They did not give attention on any classes, kept silent if they were asked anything related to lesson by teachers, and had no idea which books he need to carry to school.
- XIX. Frequent unnecessary use of urinal:** Frequent use of urinal by some students for no reason was one of the common problems for all teacher trainees. They said that in every class there were some

students who wanted permission to go to urinal in between the lecture. If teachers give them permission, they take long time to come back to class which destroys the environment of the class. The teacher too becomes very frustrated at those times.

XX. Lack of respect: Some teacher trainees said that there were some students with no caring attitudes. They didn't respect any teachers. They didn't show any respect to teachers even when the teacher go pass them which became very uncomfortable for the teacher trainees.

XXI. Distracting others: There were some students in every classroom who did not give attention and also distracted others by talking, laughing, poking or drawing something in the desk etc.

XXII. Poor family background: Some teacher trainees said that most of students of government schools were from very poor family background. Their parents were not so much concerned about their children education. Some teacher trainees said that they met some students who wanted to study, shared their big aims but couldn't attend regular classes due to economical problems. There were some students who helped carpenter in making buildings, did labour works, helped family members in harvesting crops to earn money.

XXIII. Lie that they "understand": All the teacher trainees said that in every classes there were some students who used to lie that they understood what teachers had taught. However in reality, that was not the case as they didn't use to understand anything. In a 40-50 students classroom it was not very easy to ask everyone personally whether they understood or not.

But even after so many challenges during internship, almost all teacher trainees said that the school internship programme was very exciting and interesting for them. It is very necessary for all who would like to be a better teacher in near future.

Findings of the Study: The followings are the major findings of the study:

- I. After the analysis, the researcher had found that almost all teacher trainees provided positive opinions on their school internship program. All trainees agreed that school internships play an important role in teacher education and it really helps people to be a better teacher in near future.
- II. Maximum trainees agreed that school internship boosted confidence among them and provided real life teaching experiences. They also agreed that the time duration for school internship in B.Ed. curriculum under Dibrugarh University was sufficient.

- III. Almost all trainees agreed that the class schedule was not hectic and the permanent teachers of the schools where they practiced their internship were very supportive in nature. They also agreed that the places of the schools were suitable for teaching environment.
- IV. Some people didn't agree that teaching according to lesson plan was helpful but majority of people agreed that teaching through lesson plan was helpful.
- V. Maximum people agreed that instead of practicing in one school, one should practice in different schools for gaining better experiences.
- VI. After analysis of data for objective 2, the researcher had found that the teacher trainees faced various challenges from students regarding their irregularity, attention, understanding capacity, disrespectful attitude, poor performance and many more. The trainees mostly faced challenges when found that the higher class students were lacking in the basic concepts. Since they get only 40 or 45 minutes in a day to teach in one class, it was not sufficient to teach those basic concepts of earlier classes along with maintaining the regular syllabus.
- VII. Along with various challenges from students the trainees also faced some problems regarding school infrastructures. There were not so much scope in any government schools to teach with the help of projector and other innovative techniques.
- VIII. Even after so many challenges faced by them, almost all people said that the school internship programme was very exciting and interesting for them. It is very necessary for all who would like to be a better teacher in near future.

Suggestions: From the present study the researcher found that almost all teacher trainees provided positive opinions regarding their school internship programme. There were various challenges, mostly regarding students. Based on the results the following suggestions can be in focus for school internship programme in B.Ed. curriculum of Dibrugarh University:

- I. Instead of sending teacher trainees to a single school to practice their internships, scopes can be given to them to understand different teaching perspectives and gain more real teaching experiences by sending them to multiple schools.
- II. Innovations regarding age old lesson plans can prove to be effective and can be welcomed.
- III. Basic concepts of each subject to each student in lower stages are to be ensured otherwise it becomes difficult for both teacher and student in higher stages to make the education effective.

Conclusion:

On the basis of data analysis and interpretation it is clearly seen that school internship is one of the essential part of teacher education which provide real life experiences, develop teaching capabilities, modify behavior as well as boost confidence among teacher trainees. The trainees do face some real challenges from students, school infrastructure and many more; however, it can help them to understand the student's perspectives, their understanding capacities and their behaviors. Before internship programme, the trainees learn classroom management theoretically but during their internship they learn how to control students, how to gain their attention, how to introduce a lesson, how to behave according to student's age, capacity, family background etc. All these positive and negative experiences ultimately become a huge resource for the trainees which may help them to be a better teacher in future.

References:

- Bukaliya, R., *"The Potential Benefits and Challenges of Internship Programmes in an ODL Institution: A case for the Zimbabwe Open University"*, International Journal on New Trends in Education and Their Implications. (2012). **3**(1): 118-133
- Chakrabarty, P., *"Implementation of Internship in 2 Year B.Ed. Course – A Challenge or Routine Task"*, IRA- International Journal of Education & Multidisciplinary Studies. (2016). **3**(3): 474-484
- Chakrabarty, P., *"Implementation of Internship in 2 year B.Ed. course – A challenge or Routine Task"*, IRA- International Journal of Education & Multidisciplinary Studies. (2016). **3**(3): 474-484
- Cheong, A.L.H.; Yahya, N.B.; Shen, Q.L. & Yen, A.Y., *"Internship Experience: An In Depth Interview among Interns at Business School of a Malaysian Private Higher Learning Institution"*, Procedia – Social and Behavioral Sciences. (2014). **123**: 333-343
- Jogen, S.N., *"Evaluating the Effectiveness of a School Internship"*, International Journal for Social Studies. (2019). **5**(2): 227-235
- Joshi, R.B., *"Emerging Trends in Teacher Education: A Study"*, International Journal of Research and Analytical Reviews. (2015). **2**(1): 8-12
- Mtika, P., *"Trainee teachers' experiences of teaching practicum: Issues, challenges, and new possibilities"*, Africa Education Review. (2011). **8**(3): 551-567
- Nicks, B.; Thibodeaux, T. & Martin, G., *"Student Perception of Enhancing the Internship Experience for Online Principal Preparation Programs"*, School Leadership Review. (2018). **13**(1): 22-37

- Papadimitriou, M., “*High School Students’ Perceptions of their Internship Experiences and the relate Impact on Career Choices and Changes*”, Online Journal for Workforce Education Development. (2014). 7(1): 1-27
- Parveen, S. & Mirza, N., *Internship Program in Education: Effectiveness, Problems and Prospects*”, International Journal of Learning & Development. (2012). 2(1): 487-498
- Patel, R.R., “*Perceptions and Experiences of B.Ed. Students about Internship and Sessional work*”, International Journal of Science and Research (IJSR). (2018). 8(9): 1441-1443
- Rathima Jaseena M.P.M. “*Reflection on school internship of two year B.Ed. programme- an analysis*”, International Journal of Applied Research. (2018). 4(11): 43-45

Appendix -1

Post B.Ed. School Internship Experience Assessment Form

Name: .....

Name of the B.Ed. College:.....

Tick (ü) against one of the following statements:-

1. School Internship plays an important role in teacher education.

Agree	Disagree
☐	☐

2. Internship provides real time teaching experiences.

Agree	Disagree
☐	☐

3. Internship develops self confidence.

Agree	Disagree
☐	☐

4. The time duration provided for internship in B.Ed. curriculum is sufficient.

Agree	Disagree
☐	☐

5. Teaching according to lesson plan is helpful.

Agree	Disagree

6. The place where the school situated is suitable for teaching environment.

Agree	Disagree

7. A particular teacher trainee should do an internship in multiple schools to have a better understanding of real teaching instead of doing in a single school.

Agree	Disagree

8. The regular class schedule was hectic.

Agree	Disagree

9. The permanent teachers of the school were supportive throughout your internship.

Agree	Disagree

10. Internship can help people to be a better teacher in near future.

Agree	Disagree

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

pages:345-358

Empowering Indian Administration through E-Governance: Prospects and Challenges

Bibhuti Bhusan Biswas

Department of Politics and International Relations

Central University of Jharkhand, Brambe, Ranchi-835205, Jharkhand, India

Abstract

With the advent of Information and Communication Technology the conventional or traditional mode of administration have undergone significant changes. In this changing scenario traditional methods or modes of administration have either lost its significance or failed to provide solutions in a quick and efficient manner. Both Globalization and ICT not only alters the machineries and modes of administration but also extend the periphery of the discipline by imbibing new concepts such as good governance, e governance, digital governance and so on. The prospects of integrating and adopting e-governance alongside conventional administration requires certain changes and reengineering in the provision of service methods available to a particular country. Unlike developed countries which adopted e-governance both at the policy and process level, Indian State attempted to implement e-governance in small scale projects such as education, poverty reduction schemes etc. Adopting E-Governance in administration would allow the government to focus on technology, strengthen the economy, improve trade, develop connectivity, modernize agriculture and ensure socio-economic development to alleviate poverty. In India, Affordability, Accountability and

Transparency in government affairs, corruption and convenience of Indian citizens are certain key issues which are considered before adopting E-governance in administration. The purpose of this paper is to introspect the challenges encountered in e-governance as well as the potential opportunities available in the context of Indian administration.

Keywords: *Information and Communication Technology, Globalization, Good Governance, E-Governance, Digital Governance. Service Delivery, Indian Administration.*

Introduction

With the advent of Information and Communication Technology (Hereafter ICT) the conventional or traditional mode of administration have undergone significant changes over the last few years. In this changing scenario traditional methods or modes of administration have either lost its significance or failed to provide solutions in a quick and efficient manner. Both Globalization and ICT not only alters the machineries and modes of administration but also extend the periphery of the discipline by imbibing new concepts such as good governance, e governance, digital governance and so on. The rise of digital society, cheap and affordable internet and computers ushered new horizons of public administration with gradual shift towards E-governance using electronic resources such as internet and telecommunications (Tyagi & Tyagi, 2017). E-Governance in simple terms refers to the very use of ICT to deliver government services, interchange of information between government, citizens, business and other local level bodies with the purpose of quick service delivery and increase efficiency and effectiveness of administration. Being in a constant state of flux Public administration requires necessary reforms to cope up with the new challenges confronting Public institutions and policies alike. As a result, E-governance becomes the need of the hour to serve a variety of different ends namely better delivery of government services to citizens, improved relations between government and business, active participation of citizens through access to information. Adaptation of E governance in administration resulted in various benefits such as improving accountability and transparency in policy making process, less corruption, flexibility, active citizen participation in the governance process and so on. Thus it can be argued that if the past century of administration was the age of bureaucracy dependent administration, 21st century can be regarded as an era of network based administration (Chakrabarty & Chand, 2012).

Review of Literatures

Sinha (2006) tries to understand how E-Governance can complement Good Governance in India. In his study he tries to provide a holistic understanding of the concept and also highlights key issues and challenges of E-Governance in India. This Study also makes a comparative understanding of the concept by introspecting E-Governance status around the globe.

Shah (2007) in this study tries to understand the current implementation phrase of E-Governance in India using Layne ground breaking four-stage growth model of e-Governance.

Kumar, Kumar & Kumar (2014) in this study they attempt to understand the historical development of E-Governance in India. It also highlights some key concerns of e-governance in India. This Study suggests that India E-governance can be strengthen by incorporating different technologies semantic web, virtual reality, twitter, voice recognition etc. which are being used by various foreign governments.

Chaudhuri (2014) in her study tries to uncover the interlocking between politics, technology and culture which the author argues determines India's policy paradigm. Field as a method is employed to understand whether Indian experience of E-Governance resonate with other developing countries and how ICT is expected to play an influential role to bring administrative reforms in India.

Objectives of the Study

This study is an attempt to understand the nuances of E-Governance in India and its current trajectory in India. This study tries to uncover the e-governance status both at substantive and procedural level. At substantive level this study introspects about various e-governance projects framed at Central, State and Local level while procedural level discusses about ground level reality. This paper also examines how India's e-governance is getting transformed under Digital India projects and what are its prospects and challenges.

Conceptual Framework of E-Governance and its Importance

In the last few decades citizens' expectations from the governments increases manifold, thus delaying in policy formulation and decision making process may have catastrophic impacts on overall governance of the country. In these situation administrations, especially bureaucrats and governments need to ensure that public services and benefits of economic is easily accessible to all. As a result, countries around the world are opting for e-

Governance that can help the administration and governments to discharge their functions more efficiently.

E in e-governance stands for electronic. Thus e-governance is a system of governance that compliment conventional governance with the use of ICT technology to become transparent in process, accountable to the needs of citizens and faster in response (Second Administrative Reforms Commission, 2008).

The term e-Governance has become a buzzword and gathers the attention in administration discourse over the last few years. However, there is still no universally accepted and agreed upon definition of e-Governance. In the last few years' different organizations, academicians and researchers attempted to provide different definitions of e-governance.

Word Bank defines e-Governance as use of ICT technologies such as Wide Area Network, Internet and Mobile Computing by government institutions to transform government relations with citizens, business and other arms of government.

UNESCO understands E-Governance as the performance of governance via the electronic medium to achieve efficiency and ensures speedy and transparent way of disseminating information to the public, and other agencies. E-Governance as e-Democracy. Because all forms of political interactions between government and governed are performed electronically.

In Indian Context E-governance refers to the use of ICT based of governance to ensure wider participation and deeper involvement of citizens, institutions, civil society groups and the private sector in the decision making process of governance (Second Administrative Reforms Commission, 2008).

Models of E-Governance

In order to improve efficiency and effectiveness of administration, traditional administration over emphasized on scientific laws, value-neutrality thus omitting human aspects of administration. Later on Human relations school emphasized these human aspects of administration. Traditional administration was often criticized for its lack of quick responsiveness, inability to disburse government services in a speedy and efficient manner, red tapism and so on. To overcome these complex challenges developed countries were the first ones to test various methods of e-governance. E governance as a paradigm changes significantly over the years as a result different models of E-governance have been envisaged by different bodies. In this we will summarize certain important models of

e-governance to understand its trajectory.

Quirk's Maturity Model: One of the most prominent model of e-governance, Quirk's four stages maturity model is categorized in four different levels each with a given set of tasks to be performed. Initially developed for the Victorian Council in U.K, this model became widely accepted today because of its holistic approach of E-governance. This model outlines different spaces for e-governance (Rahman & Ramos, 2013)

E-service: it is essentially concerned with providing essential government services and good through ICT platform.

E-commerce: Deals with monetary transactions through digital media such as cashless transactions, use of debit/credit cards or net banking E-management: Related with management of people.

E-Democracy: Political as well as policy level interaction between Government, Citizen and administrators with the use of various social media platforms.

United Nations/ American Society for Public Administration Model

United Nations division for Public Economics and Public Administration along with American Society for Public Administration in a report entitled Benchmarking E-government: A Global Perspective (2002) identified five stages to understand the evolution and progress of E-government.

Emerging Presence: refers to the government's presence in online. But in this stage government websites are mainly static in nature and equipped with low level functions.

Enhance: In this stage government online presence is strengthen with by frequent website updates and regular maintenance.

Interactive: In these stages efforts were made to use online platforms such as websites to directly engage with citizens.

Transactional: refers to online transactions made available for users for their public agencies service.

Seamless presence: It has been referred as network presence. In this stage an integrated network has been developed between government to government, government to business and government to citizens.

World Bank Study- Three Phrases Model

Info Dev and Center for Democracy & Technology, World Bank (2002) in an attempt to provide development assistance and assist policy makers of national governments have laid out three phrases model of e-governance.

Publish: It is concerned with expanding access and information about government services and schemes using ICT.

Interact: In an attempt to make administration responsive to citizen's demands and to redress grievances civic engagement becomes pre-requisite. This phrase calls for active government citizen interaction using ICT.

Transact: In this phrase governments set up websites that allows users to conduct transactions online. In this phrase citizens and business groups are empowered to know about their government using official portals. It the current stage of E-government which has been employed by various developed and developing countries.

Debating E-Governance: An Indian Experience

The prospects of integrating and adopting e-governance alongside conventional administration require certain changes and reengineering in the provision of service methods available to a particular country. E-Governance as a vehicle of good governance extends beyond technological upgradation of governments day to day job or equipped administrators with high end computers and Internet (InfoDev and Center for Democracy & Technology, 2002). It's more than technological solutions of complex problems. E-governance in general brings administrative reforms using ICT to achieve transparency, accountability and to eliminate distance and other divides (Noman & Hebbar, 2016). The ultimate purpose of E-governance is to empower citizens by their active engagement in the political process using digital space. Developed countries with their strong economy, higher IT literacy rate and cutting edge researches can implement E-governance schemes much more easily than developing countries. But countries like India, Brazil are setting new example that E-governance be implemented both at central and local levels if there are political enthusiasm and political will persists.

Unlike developed countries which adopted e-governance both at the policy and process level, Indian State attempted to implement e-governance in small scale projects such as education, poverty reduction schemes etc. India being so diverse in nature both politically and socially, it is impossible to implement e-governance projects at all levels in the same time. In India, Affordability, Accountability and Transparency in government affairs, corruption and convenience of Indian citizens are certain key issues which are considered before adopting E-governance in administration.

During 1970's Indian government took initial initiative to implement e-governance projects in vital sectors such as economic planning, defense and in census related areas. But the establishment of the Department of

Electronics in 1970 is considered as the most pivotal major step towards e-governance in India, as it marks gradual transformation of Indian administration towards digital governance. Subsequently National informatics Centre (NIC) were established and efforts were made to launch District Information System to computerize all districts within India (Prabhu, 2012). In 1980's India officially launched its first satellite based network NICNET to cater the needs of administration in an efficient and effective way. The advent of globalization in 1990's fundamentally revolutionized ICT. Faster and efficient technologies were developed that paves the way for ushering a new era of E-governance in India. Keeping in mind of these significant changes GOI introduced a separate Ministry of information technology to cater the needs of common citizens in digital platforms. In 2006 UPA government approved national e-governance plan comprises of 31 mission mode projects and 8 components (Srivastava, 2014). The purpose behind this move is to automate official and administrative day to day activities. Second ARC in their report (2008) entitled 'Promoting e-Governance: The SMART Way Forward' have highlighted some e-governance initiatives which are implemented at State levels which are summarized below.

Bhoomi Project (Karnataka): It is a self-sustainable e-governance project that aims to deliver 20 million rural land records to 6 million farmers in Karnataka. Using this online delivery of land records farmers can document their crop and irrigation details, crop loans and legal actions etc. Currently this service offers two important services to farmers, procurement of land records and land title related activities.

Gyandoot (Madhya Pradesh): It is an Intranet based e-governance initiative that aims at providing relevant information to the rural population and acting as an intermediary between people and District Administration.

Lokvani (Uttar Pradesh): Launched in 2004, Lokvani project aims at redressing citizen grievances in an easy manner. Also it intends to maintain land records and other essential services.

E-Seva: This project originally developed for Hyderabad and Secunderabad is concerned with providing essential services to common citizens by connecting them to the respective government departments and also deliver online information about various government schemes and projects. Also this service offers citizens' easy payment of bills for governments' services through online government portal.

E-courts and e-district: Both of these services are launched by the Department of Information technology under the National e-governance

plan. E-courts aim at empowering common citizens about judicial process using the ICT technology. E-district on the other hand provides citizen centric services such as birth, death, income certificate in online platform at the district level.

Transforming India's E-governance reality through Digital India Initiatives

Digital India is India's ambitious flagship programme to transform India into digitally empowered and knowledge driven society. It is the cornerstone of India's e-governance initiative which ensures that Government services are available to citizens in digital platform. Launched by Ministry of Electronics and Information technology, Digital India aims at redefining governance and increase accountability to meet the aspirations of citizens by supplying government services at the doorsteps.

The whole gamut of digital India initiative revolves around three important goals (Ministry of Electronics and Information Technology, Government of India)

- Making available easy and affordable digital infrastructures for every citizen
- Governance and services on demand
- Transforming India's e governance through digital empowerment of citizens.

As a rising global power, India focuses on implementation and optimizes use of technological resources to make Indian administration efficient, effective and responsive to the needs of its citizenry. With the increasing demands of consumers and users, Government to Government and Government to Consumers are key areas to implement e-governance to strengthen the digital infrastructure of India.

Factors responsible for adaptation of Digital India initiative

India, being a nation so diverse, vast and complex in nature, implementing good governance in the country remains a challenge and utmost concern for the policy makers, administrators and government alike. To overcome these hurdles India is focused to use technology and new ICT initiatives to transform India's rural administration as well as implementing Government policies and schemes efficiently. Despite India's status as the world's second most populous country, India's ambition to become global superpower remains far from reality. So in an attempt to introduce economic inclusiveness, and social transformation rapidly, India

government introduces Digital India, Make in India etc. projects to transform India. Under Digital India rural India has been given special priority because of its considerable share in overall domestic economy.

Keeping in mind of those aforementioned goals nine key pillars of digital India have been identified (Ministry of Electronics and Information Technology, Government of India)

First Pillar: Broadband Highways

Divided into three different segments, it aims at providing broadband internet both at urban and rural level. Three Sub Segments are Broadband for All-Rural, Broadband for All-Urban and National Information Infrastructure.

Second Pillar: Universal access to Mobile Connectivity

It aims at providing affordable mobile network connectivity around the nation with special emphasis being given to Indian villages to get them connected with the globe via Mobile Network. It is expected to connect 55619 villages which don't have mobile coverage.

Third Pillar: Public Internet Access Programme

Divided into two sub components; it aims at transforming Post-Office as multi office Centres and initiate Common Services Centres across the country.

Fourth Pillar e-Governance-Reforming government through technology

It focuses on transforming governments' activities and processes using ICT to deliver government services more efficiently.

Fifth Pillar: e Kranti- Electronic Delivery of Services

This initiative aims at providing easy access to all government services online using cloud services and through mobile connectivity thus overcoming time-space constraint.

Sixth Pillar: Information for All

In order to achieve transparency in government process, GOI offers information about various projects and related data through internet platform.

Seventh Pillar: Electronics Manufacturing

This project intends to reduce dependency on other countries in terms of purchasing electronics products by manufacturing them within the country.

Eight Pillar: IT for jobs

Under the aegis of Skill India programme initiated by Hon'ble PM Modi, it aims at improving IT skills among India's youth and employ them

in IT sector.

Ninth Pillar: Early Harvest Programme

These nine pillars were designed to simplify government activities, connected citizens among themselves and with the governments and finally empowering Indian administration to formulate and adopt different e-Governance strategies.

Major E-Governance projects under Digital India initiative

Project Name	Purpose
Mygov.in	In an attempt to establish good governance all throughout the nation, this portal is designed for interaction between government and citizens
National Scholarship portal	This service is designed to manage and disburse scholarship to students under various scholarship scheme.
Digi Locker	It is a key initiative under Digital India aims at achieving paperless governance to the citizen.
PRAGATI (Pro-Active Governance and Timely Implementation)	Faster implementation of governments schemes, transparency and accountability in governance process are the logic behind the creation of this portal.
Common services Centres 2.0	To empower and connect rural India with the modern ICT technology this scheme has been implemented
Mobile Seva	It aims at offering essential public services via mobile phones and tablets
Online Based UID-Aadhar	Unique identification Project is an initiative that aims at identifying each resident across the country. The primary purpose is to use this UID to deliver welfare schemes and effective monitoring of various government schemes
Some Other Notable E-Governance Initiatives BHIM (UPI) based payment method for financial Transactions, Accessible India Campaign And Mobile App Designed for disable people to obtain information on inaccessible places across the country, Targeted Public Distribution System (a dedicated platform for delivery of food grains using ICT among poor people), Paygov India National Payment Service System (for online payments that can be used by center/states/departments to offer various services through their respective portals) PAHAL this service intends to eliminate duplicate cylinders, under this scheme customer can avail LPG cylinders at market rates and also avail subsidy. apart from that there are other e-governance initiative Under Digital India Programme Crime and Criminal Tracking Network & Systems, E-Granthalaya, E-Panchayat, Ebiz etc.	

Source: Ministry of Electronics and Information Technology, Government of India available at <https://digitalindia.gov.in/services>

In the current context, Under PM Modi's guidance NDA government has commenced several e-Governance projects to make administration more accessible and people friendly. E-Kranti (National e-Governance Plan 2.0) is a nationwide e-governance plan to accelerate e-governance across India. The Union Government in its annual meeting held on 2015 outlined key components of E-Kranti along with its vision, approach and Methodology. According to Ministry of Electronics and Information Technology, this ambitious project consists of 44 mission mode projects aims at transforming e-governance for transforming governance. The thrust areas of e-Kranti are delivery of essential services under Digital India project via electronic platform. Under e-Kranti project special focused areas are outlined. Key areas under e-Kranti project are e-Education, E-healthcare, Using ICT technology in Agriculture and Financial Planning, planning, cyber Security and so on. Similarly Government is maintaining a dedicated web portal <https://nceg.gov.in>. This portal offers comprehensive information regarding National Conference on E-governance and reports on earlier conferences.

Under this e-Kranti scheme at the Central level fifteen mission mode Projects have been already implemented and are operational. These areas include Banking, Insurance, Income Tax, Excise, Visa, Passport seva etc while implementation of E-Kranti at the Post-Offices are undergoing and NMEICT and e-sansad are in development phrase. At the State levels in areas such as Transport, Land records, E-districts, Agriculture, Municipalities, Treasuries etc. e-Kranti scheme is implemented completely or partially. CCTNS and e-panchayat are under implementation phrase while women and Child Development, rural development etc. in these areas e-Kranti scheme is currently in design phrase.

Keeping in mind of India's vastness and diversity, Indian administrations implemented E-governance in small scale projects which are important for its success. Subsequently, Indian administrators in the later stage designed and implemented such models at the Central level. However, we can't deny the fact there is a substantive gap still persist between policies framed and grassroots realities. In this aspect administration need to adopt an integrated and hybrid approach to enhance interoperability. In current situation there is also need of a centralized database and monitoring system which guarantees that framed policies are in operation and continuously monitored. In order to overcome security and privacy threats network algorithms need to be strengthen and more dedicated cyber security centers are set up at block level. However, Government of India initiated several measures in this aspect like cloud

computing for major projects, capacity building mechanisms for administrators, district monitoring, paperless administration both at central and state levels. These endeavors are exemplified India's dedication towards E-Governance and how India's conventional administration is empowering through E-Governance.

Challenges of E-Governance in India and Possible Solutions

However, there are several issues and challenges that hinder successful implementation of various e-Governance projects in India which are discussed below:

Technical and Infrastructural Issues: In a like country like India which is not only diverse in terms of culture, ethnicity and religion, Indian population have varied expectations and needs from the governments. In this scenario effective e-governance requires modern technologies and strong IT infrastructures. In this scenario limited resources are obscuring e-governance process in India.

Privacy Lapses- Privacy and security lapses are undoubtedly the greatest challenges in this digital age. As more and more public institutions, corporations and citizens are availing online financial transactions there are higher risk of data thefts and cyber security issues. To overcome these challenges Indian governments are taking certain measures such as strengthen government websites by replacing http to https, using strong websites algorithms, encrypted and secure payment methods and so on. At the same time in order to generate public awareness governments are conducting various awareness programs.

Geographical and Linguistic Barrier- Government of India and Indian administrators often faces difficulty in implementing any e-governance project across the country. Due to India's geographical distribution it is a daunting task. At the same time there is also linguistic consideration before implementing any projects. Within India there are numerous languages and dialects, so Indian citizens of different languages often faces difficulty in accessing e-contents. Due to this reason government are implementing user friendly websites by incorporating audio-visual way.

Illiteracy and IT literacy: The most pivotal challenge for Indian administration is to empower Indian citizens by increasing the literacy rates especially in rural areas. As E-governance demands active citizenry their education and empowerment is prerequisite. At the same time, it is expected from the administration to conduct IT Literacy campaigns around all levels Central, State and Local levels to improve the IT literacy around the nation.

Cost: Cost is another important factor that determines the rate of

success of various e-governance projects. India as an emerging economy faces certain problems in this aspect. But what is unique in that scenario is that current government is taking pro-active measures to implement various e-Governance projects. There is considerable investment coming from domestic and foreign investors to transform India's e-governance vision into reality. Recently Google announced financial investment in India's digital India programme. So it is evident Indian government is taking every possible measures to overcome cost constrain.

Concluding Observations

It is very clear from the above mentioned discussion how E-governance has a huge potential to promote citizen friendly administration. It is cost-effective, reliable and efficient way to promote transparency and accountability in government process. Most importantly e-governance can be an effective measure to reduce corruption in India. With the new form of communications and technologies are constantly evolving, the power ICT has provided impetus for governments to adopt a holistic view by interlinking various departments. Thus it is expected that e-governance will complement good governance in India. However, there are certain structural, technological and social issues that hinder successful implementation of e-governance in India. In this respect administrators as well as common citizenry have to sensitized about various socio-economic and development challenges. In order to generate public awareness regarding e-governance Indian governments are making e-channels accessible while administrators are given proper training to facilitate smooth functioning of e-governance in India. For a large extent the success of e-governance in India also depends upon how Government of India interacts with NGO's, business and other groups. E-governance as holistic approach demands inputs, feedbacks and valuable suggestion from people as well.

Lastly we can take the issue at policy levels. Policies can be classified into two different levels – substantive and procedural level. Substantive level requires legal enactment while procedural level defines how policies are performing in reality. Government of India in order to strengthen e-governance in India developed several policies in this aspect and also there are several e-governance projects are framed at state level. But in ground reality particularly in Panchayat level administration the expected outcomes are not achieved yet. Following 2nd ARC recommendations we can expect government to develop a congenial environment, identification of priority areas, capacity building, skill up-gradation and lastly monitoring and evaluating already implemented e-governance projects (Second Administrative Reforms Commission, 2008).

Center for Democracy and Technology. "The E-Government Handbook For Developing Countries." 2002. *Worldbank.org*. <<http://documents1.worldbank.org/curated/en/317081468164642250/pdf/320450egovhandbook01public12002111114.pdf>>. (accessed on 17 September 2020)

Chakrabarty, B. and P. Chand. *Public Administration in a Globalizing World*. New Delhi: Sage Publication India, 2012.

Choudhuri, B. "E-Governance in India: Interlocking politics, technology and culture." *Routledge* (2014).

Kumar, Puneet, Dharminder Kumar and Narendra Kumar. "E-Governance in India: Definitions, Challenges and Solutions." *International Journal of Computer Applications* 101.16 (2014): 6-8.

Noman, Ahmed Mohammed and C. K. Hebbar. "E-Government Development Models: Concepts Overview." *International Journal of Latest Trends in Engineering and Technology* 120 (2016).

Prabhu, C. S. R. *E-Governance: Concepts And Case Studies*. New Delhi: PHI Learning Private Limited, 2012.

Rahman, H. and I. Ramos. "Stages of E-Government Maturity Models: Emergence of E-Governance at the Grass Roots." Bwalya, K. J. *Technology Development and Platform Enhancements for Successful Global E-Government Design*. Hershey, 2013. 228-246.

Second Administrative Reforms Commission. *Promoting E-Governance: The Smart way Forward Government of India*. Retrieved from HYPERLINK "https://darpg.gov.in/sites/default/files/promoting_egov11.pdf" https://darpg.gov.in/sites/default/files/promoting_egov11.pdf". New Delhi, 2008. <https://darpg.gov.in/sites/default/files/promoting_egov11.pdf> https://darpg.gov.in/sites/default/files/promoting_egov11.pdf".

Shah, M. "E-Governance in India: Dream or reality?" *International Journal of Education and Development using Information and Communication Technology* 3.2 (2007): 125-137.

Srivastava, A. K. "Applying Service Quality Metrics for E-Urban Governance: A Case Study of Lucknow Municipal Corporation." Sharma, P. N. Sangeeta. *Governometrics and Technological Innovation for Public Policy Design and Precision*. Hershey, 2014. 232-266.

United Nations Division for Public Economics and Public Administration; American Society for Public Administration. *Benchmarking E-government: A Global Perspective*. New York, 2002. <<https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/English.pdf>>. (Accessed on 20 October 2020)

Vibhuti, T. and A. K. Tyagi. "E-Governance in India - Concept, Challenges and Strategies." *International Journal of Science Technology and Management* 06.2 (2017): 820-828.

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

pages: 359-372

Green crime: Political Economy of the state and Environmental Consciousness

Bijit Das

Ph.D. research scholar, Dept. of Sociology, Dibrugarh University

Dr. Joyanta Borbora

Professor, Dept. of Sociology, Dibrugarh University

Email- bijit.das58@gmail.com

Abstract:

The ongoing environmental catastrophe at the global level such as climate change has certain impacts on the level of local parameters too; this is why greater urgency and critical analysis about environmental matters has grown. This also represents the case that there are local issues which are being happening and are repeated all across the world. This sets the consciousness of environment among the masses and makes us realize that the global and the local are frequently embedded into one front and are not separable from one another. The paper attempts to investigate the term “environmental consciousness” and “political economy” of the state in the realm of green crime and identify the underlying components of environmental consciousness and its antecedents. Literature reviews and survey of field based data becomes the method for the study.

Key Words-Environmental Consciousness, Political Economy, Education, Green crime

Introduction-

Green crime is a term that was first coined by Michael James Lynch in the year 1990 (Lynch, 2017). Green crime is the term that is used for attributing the criminological dimension that centres on the matter pertaining to environmental harm (Beirne et al, 2013). In this discourse of green criminology, the study of environmental harm, environmental laws and environmental regulations, political economy and environmental consciousness becomes a subject matter. Taking this into consideration, the field of green criminology devotes attention to certain happenings and incidents which are inclined towards only a certain geo political area but never the less these issues reflect in a global magnitude. Considering the range and nature of harm, this becomes a matter of greater public concern and criminological importance. This study of green crime led to the study of harm and to prevent environmental disaster and environmental casualties from taking place as these incidents are able to destroy living species of plants and animals, alter the ecosystem that surrounds us and take the planet earth into a state of risk, which lastly subjugates a negative impact on nature. Green criminology focuses scholarly attention on the relatively neglected areas of environmental crime, law, and justice. While the study of green crime is rapidly expanding its theoretical orientation to deal with this critique, radical criminologists could do more to contribute to green criminology's theoretical development.

Radical criminology and its political economic roots are situated in the work of Karl Marx (1976) and his observations concerning the importance of class, class relations, and class conflict as a foundation for understanding capitalism. In addition to focusing on class analysis, we also refer to Marxist ecology positions (Burkett, 2006). The result is a form of green criminology that highlights and integrates the material aspects of the intersection of criminology and ecology. This approach focuses attention on concepts such as natural capital and the relationship between capitalism and nature's economy. We also refer to descriptions of the intersection between the treadmill of capitalist production and ecological harm. The treadmill framework developed by Schnaiberg (1980) suggests that capitalism negatively affects the ecological system through the use of chemically assisted, energy intensive production practices that damage the ecological system through the processes of ecological withdrawal and addition. The globalization of the capitalist world economy (Wallerstein, 2004) is also relevant for describing the forms of ecological harm that the system produces. However, rather than generalizing about capitalism and

the ecology, the present article specifically builds a political economic foundation and environmental knowledge for green analyses of crime. To make that point, we draw upon existing ideas in the radical ecology literature to present five unifying propositions for a green criminology. These propositions focus on the relationship between ecology and capitalism to help situate green criminology directly within a political economic context – one that draws upon broad explanations of environmental disorganization. These five propositions are not all the possible propositions that might be made about the relationship between capitalism and the environment but mark a starting point for collecting together relevant propositions on that intersection (Lynch et al, 2016).

1. The accumulation of production-related wealth is based on nature's labour.
2. Under capitalism technology will accelerate the extraction of natural resources.
3. The extraction of raw materials needed for production disrupts and disorganizes the ecology
4. Access to the raw materials needed to generate wealth is unequal
5. The market will create laws and engage in enforcement that favours the economy over the environment

On the other hand environmental education is a process that allows individuals to explore environmental issues, engage in problem solving, and take action to improve the environment (Uzzell, 1999). As a result, individuals develop a deeper understanding of environmental issues and have the skills to make informed and responsible decisions. The components of environmental education are

1. Awareness and sensitivity to the environment and environmental challenges
2. Knowledge and understanding of the environment and environmental challenges
3. Attitudes of concern for the environment and motivation to improve or maintain environmental quality
4. Skills to identify and help resolve environmental challenges
5. Participation in activities that lead to the resolution of environmental challenges

Environmental education does not advocate a particular viewpoint or course of action. Rather, environmental education teaches individuals how to weigh various sides of an issue through critical thinking and it enhances their own problem-solving and decision-making skills.

Objective- To know how the political economy of the state from a Marxian framework and to know respondents role in terms of education for their consciousness on environment

Methodology- Secondary data, existing literatures are used for looking into the political economy of the state and primary field based data from Kamrup Metro are used for looking onto environmental consciousness prevalent among the mass. The variable of education is used to study environmental consciousness.

Study area- Kamrup metro district of Assam for drawing inferences on environmental consciousness among the masses

Sample- Amongst the 175 non official respondents there are 5 doctors, 39 post graduate, 71 graduate, 18 below UG and 41 below Higher secondary

Analysis-

1. Improvement in the environment of the locality

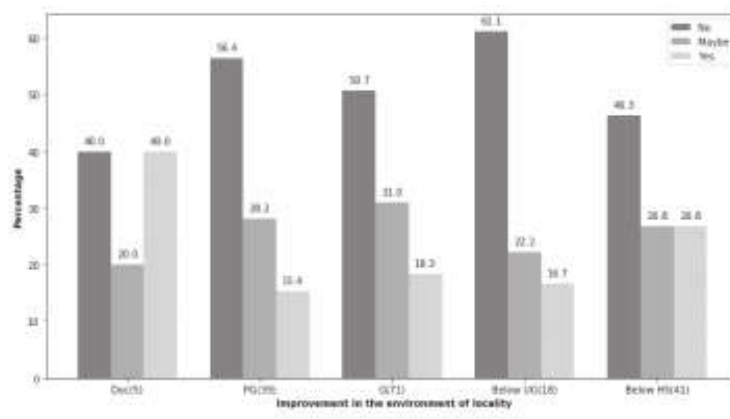

Fig-1 (Source- Field work)

In the figure we can see that among the doctors, 40% says that there is no improvement in the environment of the locality, 20% says that maybe there could be some improvement, 40% says that there is improvement in the environment of the locality. In the figure we can see that among the Post Graduates, 56.4% says that there is no improvement in the environment of the locality, 28.2% says that maybe there could be some improvement, 15.4% says that there is improvement in the environment of the locality. In the figure we can see that among the graduates, 50.7% says that there is no improvement in the environment of the locality, 31% says that maybe there could be some improvement,

18.3% says that there is improvement in the environment of the locality. In the figure we can see that below under graduate, 61.1% says that there is no improvement in the environment of the locality, 22.2% says that maybe there could be some improvement, 16.7% says that there is improvement in the environment of the locality. In the figure we can see that below Higher Secondary, 46.3% says that there is no improvement in the environment of the locality, 26.8% says that maybe there could be some improvement, 26.8% says that there is improvement in the environment of the locality.

2. Against commercialisation of ground water

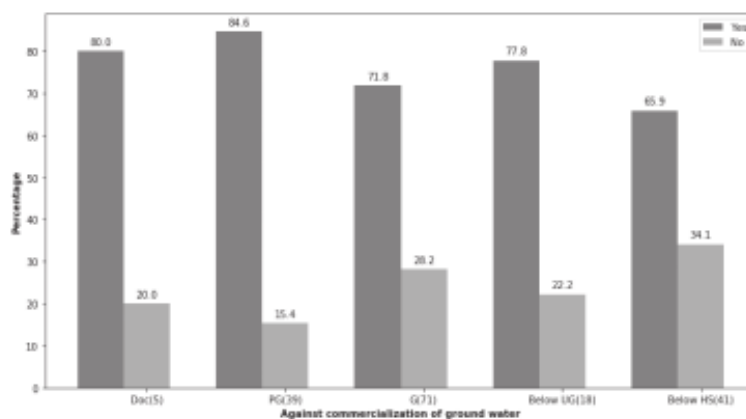

Fig-2 (Source- Field work)

In the figure we can see that among the doctors, 80% says that they are against commercialisation of ground water, 20% says that they are not against commercialisation of ground water. In the figure we can see that among the Post Graduates, 84.6% says that they are against commercialisation of ground water, 15.4% says that they are not against commercialisation of ground water. In the figure we can see that among the graduates, 71.8% says that they are against commercialisation of ground water, 28.2% says that they are not against commercialisation of ground water. In the figure we can see that among the below graduates, 77.8% says that they are against commercialisation of ground water, 22.2% says that they are not against commercialisation of ground water. In the figure we can see that respondents below Higher Secondary, 65.9% says that they are against commercialisation of ground water, 34.1% says that they are not against commercialisation of ground water.

3. Agency of flood

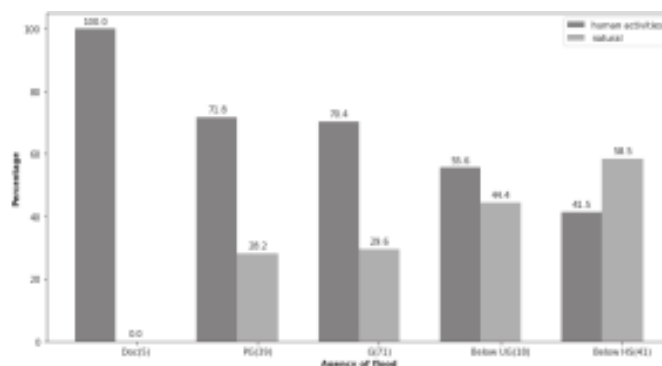

Fig-3 (Source- Field work)

In the figure we can see that respondents who are doctors, 100% says that they natural activities cause flood. And none of them says that flood is causes by natural activities. In the figure we can see that among the Post Graduates, 71.8% says that they natural activities cause flood. And 28.2% says that flood is causes by natural activities. In the figure we can see that respondents who are Graduates, 55.6% says that they natural activities cause flood. And 44.4% says that flood is caused by natural activities. In the figure we can see that respondents who are below UG, 55.6% says that they natural activities cause flood. And 44.4 say that flood is caused by natural activities. In the figure we can see that respondents who are below HS, 41.5% says that they natural activities cause flood. And 58.5 say that flood is caused by natural activities.

4. Knowledge about controlling of carbon level by trees

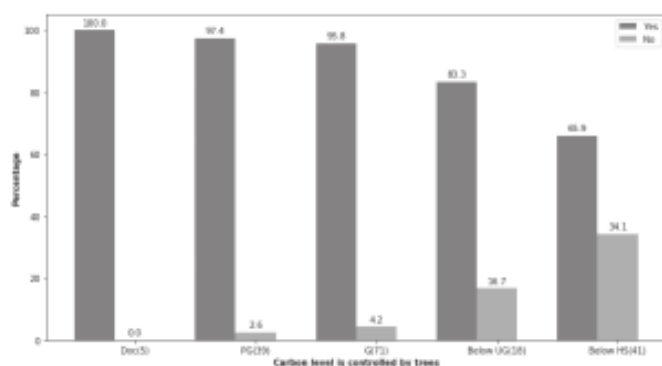

Fig-4 (Source- Field work)

In the figure we can see that respondents who are doctors, 100% says that carbon level is controlled by trees. And none of them says that carbon level is not controlled by trees. In the figure we can see that respondents who are post graduates, 97.4% says that carbon level is controlled by trees. And 2.6% of them say that carbon level is not controlled by trees. In the figure we can see that respondents who are graduates, 95.8% says that carbon level is controlled by trees. And 4.2% of them say that carbon level is not controlled by trees. In the figure we can see that respondents who are below UG, 83.3% says that carbon level is controlled by trees. And 16.7% of them say that carbon level is not controlled by trees. In the figure we can see that respondents who are below HS, 65.9% says that carbon level is controlled by trees. And 34.1% of them say that carbon level is not controlled by trees.

5. Cause of Flood

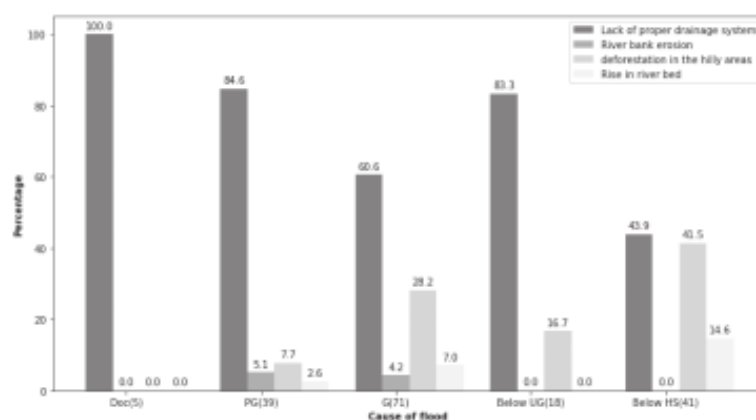

Fig-5 (Source- Field work)

In the figure we can see that respondents who are doctors, 100% says that lack of proper drainage system cause flood. And none of them says that flood is caused by river bank erosion, deforestation in the hilly areas and rise in river bed. Among the respondents who are Post graduate, 84.6% says that lack of proper drainage system cause flood. And 5.1% says that flood is caused by river bank erosion and 7.7% says that flood is caused by deforestation in the hilly areas and 2.6% says that flood is caused by the rise in river bed. Among the respondents who are graduate, 60.6% says that lack of proper drainage system cause flood. And 4.2% says that flood is caused by river bank erosion and 28.2% says that flood

is caused by deforestation in the hilly areas and 7.0% says that flood is caused by the rise in river bed. Among the respondents who are below under graduate, 83.3% says that lack of proper drainage system cause flood. And none of them says that flood is caused by river bank erosion and 41.5% says that flood is caused by deforestation in the hilly areas and none of them says that flood is caused by the rise in river bed. Among the respondents who are below higher secondary, 43.9% says that lack of proper drainage system cause flood. And none of them says that flood is caused by river bank erosion and 7.7% says that flood is caused by deforestation in the hilly areas and 14.6% says that flood is caused by the rise in river bed.

6. Concern about the crisis of future generation

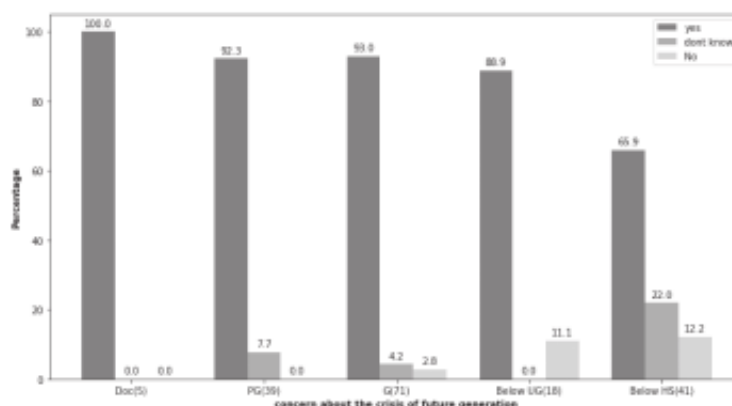

Fig-6 (Source- Field work)

In the figure we can see that respondents who are doctors, 100% says that they are concern about the crisis of the future generation. None of them says that they does not know about the crisis of the future generation and similarly none of them says that they are not concern about the crisis of the future generation. In the figure we can see that respondents who are post graduates, 92.3% says that they are concern about the crisis of the future generation. 7.7% of them say that they do not know about the crisis of the future generation and none of them says that they are not concern about the crisis of the future generation. In the figure we can see that respondents who are graduates, 93.0% says that they are concern about the crisis of the future generation. 4.2% of them say that they do not know about the crisis of the future generation

and 2.8% of them say that they are not concern about the crisis of the future generation. In the figure we can see that respondents who are below undergraduates, 88.9% says that they are concern about the crisis of the future generation. None of them say that they do not know about the crisis of the future generation and 11.1% of them say that they are not concern about the crisis of the future generation. In the figure we can see that respondents who are below higher secondary, 65.9% says that they are concern about the crisis of the future generation. 22.0% of them say that they do not know about the crisis of the future generation and 12.2% of them say that they are not concern about the crisis of the future generation.

7. Knowledge about non-biodegradable waste

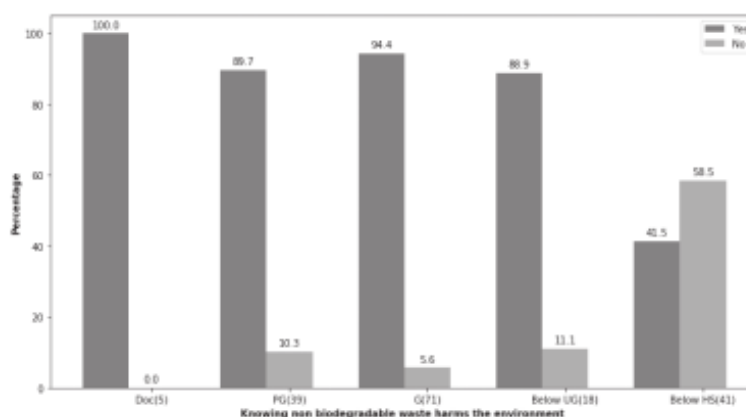

Fig-7 (Source- Field work)

In the figure it is seen that among the doctors, 100% of them knows that non-biodegradable waste can harm the environment and none of them does not says that they don't know about non-biodegradable harming the environment. Among the postgraduates, 89.7% of them know that non-biodegradable waste can harm the environment and 10.1% of them does not says that they don't know about non-biodegradable waste can harming the environment. Among the graduates, 94.4% of them know that non-biodegradable waste can harm the environment and 5.6% of them does not says that they don't know about non-biodegradable waste can harming the environment. Among the respondents below undergraduates, 86.9% of them know that non-biodegradable waste can harm the environment and 13.1% of them does not says that they don't know about non-

biodegradable waste can harming the environment. Among the respondents below Higher Secondary, 41.5% of them know that non-biodegradable waste can harm the environment and 58.5% of them does not says that they don't know about non-biodegradable waste can harming the environment.

8. Scarcity of water a concern

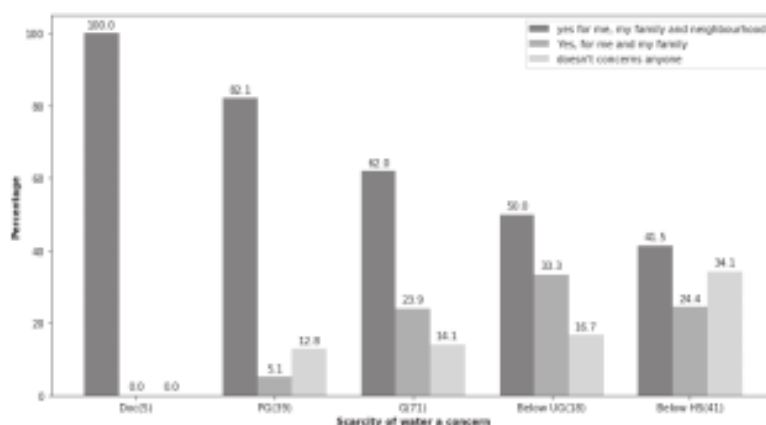

Fig-8 (Source- Field work)

Among the doctors, 100% of them says that scarcity of water is a concern for them, their family and their neighbourhood.0% of them says that scarcity of water is a concern for their family and their neighbourhood only and 0% of them says that scarcity of water is a not a concern for any one. Among the post graduates, 82.1% of them say that scarcity of water is a concern for them, their family and their neighbourhood.5.1% of them says that scarcity of water is a concern for their family and their neighbourhood only and 12.8% of them says that scarcity of water is a not a concern for any one. Among the graduates, 62.0% of them say that scarcity of water is a concern for them, their family and their neighbourhood.23.9% of them says that scarcity of water is a concern for their family and their neighbourhood only and 14.1% of them says that scarcity of water is a not a concern for any one. Among the respondents below undergraduates, 50.0% of them say that scarcity of water is a concern for them, their family and their neighbourhood.33.3% of them says that scarcity of water is a concern for their family and their neighbourhood only and 16.7% of them says that scarcity of water is a not a concern for any one. Among the

respondents below higher secondary, 41.5% of them say that scarcity of water is a concern for them, their family and their neighbourhood.24.4% of them says that scarcity of water is a concern for their family and their neighbourhood only and 34.1% of them says that scarcity of water is a not a concern for any one.

9. Steps taken for safeguarding water

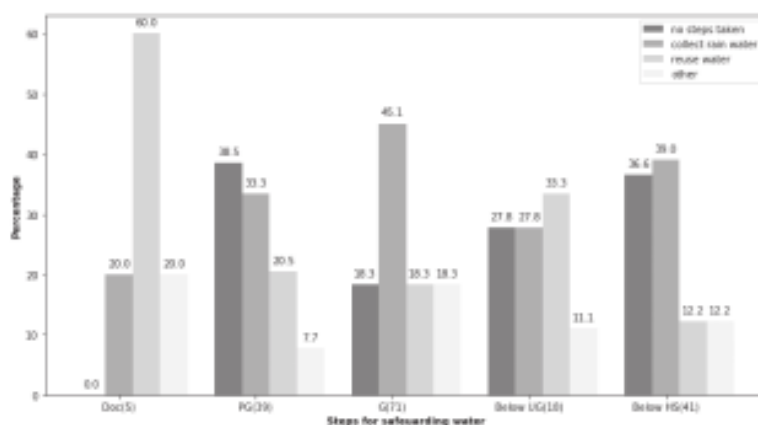

Fig-9 (Source- Field work)

Among the doctors, 0% of them say that they have not taken any steps for safeguarding water.20.0% of them says that they have collected rain water as a step for safeguarding water. 60% says that they have reused water as a step for safeguarding water. 20.0% says that they have taken other steps. Among the Post Graduates, 30.5% of them say that they have not taken any steps for safeguarding water.33.3% of them say that they have collected rain water as a step for safeguarding water. 20.5% says that they have reused water as a step for safeguarding water. 7.7% says that they have taken other steps. Among the respondents below UG, 27.8% of them say that they have not taken any steps for safeguarding water.27.8% of them say that they have collected rain water as a step for safeguarding water. 33.3% says that they have reused water as a step for safeguarding water. 11.1% says that they have taken other steps. Among the doctors, 36.6% of them say that they have not taken any steps for safeguarding water.39.0% of them says that they have collected rain water as a step for safeguarding water. 12.2% says that they have reused water as a step for safeguarding water. 12.2% says that they have taken other steps.

10. Take on the on-going pollution levels

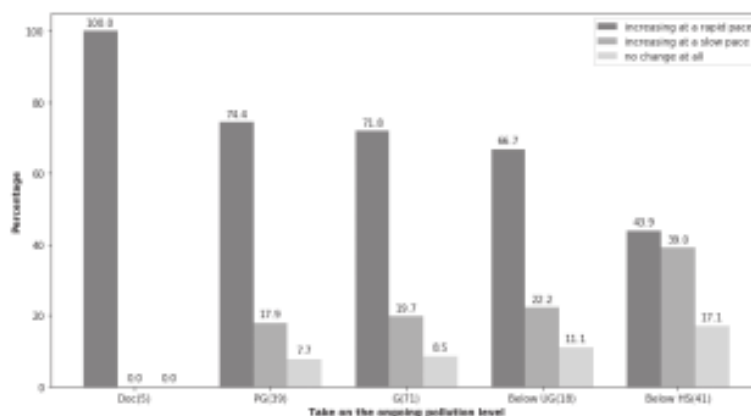

Fig-10

Among the doctors 100% of them say that pollution is increasing at a rapid pace. 0% says that pollution is increasing at a slow pace and 0% says that there is no change in the on-going pollution level. Among the post graduates 74.4% of them say that pollution is increasing at a rapid pace. 17.9% says that pollution is increasing at a slow pace and 7.7% says that there is no change in the on-going pollution level. Among the graduates 71.8% of them say that pollution is increasing at a rapid pace. 19.7% says that pollution is increasing at a slow pace and 8.5% says that there is no change in the on-going pollution level. Among the respondents below undergraduate 66.7% of them says that pollution is increasing at a rapid pace. 22.2% says that pollution is increasing at a slow pace and 11.1% says that there is no change in the on-going pollution level. Among the post graduates 43.9% of them says that pollution is increasing at a rapid pace. 39.0% says that pollution is increasing at a slow pace and 17.1% says that there is no change in the on-going pollution level.

Interpretation and Conclusion-

Schnaiberg (1980) developed the Trade mill of production thesis in *The Environment: From Surplus to Scarcity*. He argues that ecological systems contain an energy production and management system that creates and directs the flow of energy through processes such as photosynthesis and the conversion of expended animal and plant life into carbon stores. At some point humans discovered how to transform energy stored in fossil

fuels into usable energy to run their economy. While all economies rely on energy, the use of energy in capitalist production is influenced by capitalism's primary objective: its quest for profit. Under capitalism producers can increase profit by expanding production, selling more products and/or by reducing labour costs. Significant ecological consequences result from these pursuits. For instance, firms can accomplish the above by increasing energy consumption or the use of chemical technology to enhance mass production and bring labour costs down. This is at least one of the ways the history of energy use and class conflict under capitalism appears. Adding to our admittedly simplified summary of capitalism, and drawing on intensified use of fossil fuel and chemical energy to expand production and reduce labour costs is a key feature of post- WWII capitalism, or of the capitalist treadmill of production. Schnaiberg argues that the normal operation of capitalism generates significant levels of "conflict" between ecology and the economy. That is, production accelerates under capitalism and therefore demands greater resource extraction (i.e. withdrawals) and pollution (i.e. additions). Importantly, expansion of production results in ecological disorganization, a condition that exists when humans access energy organized in the environment in ways that prevent the sustainability of ecosystems and the biosphere. Capitalism recognizes no limits to its own self-expansion – there is no amount of profit, no amount of wealth, and no amount of consumption that is either enough or too much (Magdoff et al, 2010). Given the conflict between capitalism and nature, the cost of expanding capitalist production is a constantly increased pace of ecological withdrawals and additions

In terms of environmental consciousness we can see that as the education increases the knowledge on environment and its consciousness increases. Education is also proportional to environmental responsibilities and roles played for its benefit (Zsoka et al, 2013).

References :

- Beirne, Piers, and Nigel South, eds. *Issues in green criminology*. Routledge, 2013.
- Burkett, Paul. *Marxism and ecological economics: Toward a red and green political economy*. Brill, 2006.
- Lynch, J. Michael. "The greening of criminology: A perspective on the 1990s." *Green Criminology*. Routledge, 2017. 165-170.
- Lynch, Michael J., Paul B. Stretesky, and Michael A. Long. "A proposal for the political economy of green criminology: Capitalism and the case of the Alberta Tar Sands." *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice* 58.2 (2016): 137-160.

- Magdoff, Fred, and John Bellamy Foster. "What every environmentalist needs to know about capitalism." *Monthly Review* 61.10 (2010): 1-30.
- Marx, Karl. "Capital, vol. 1 [1867]." *Trans. Ben Fowkes. London: Penguin* (1976): 1857-1858.
- Schnaiberg, Allan. "The environment: From surplus to scarcity." (1980).
- Uzzell, David. "Education for environmental action in the community: New roles and relationships." *Cambridge journal of education* 29.3 (1999): 397-413.
- Wallerstein, Immanuel. "World-systems analysis." *Durham, London* (2004).
- Zsóka, Ágnes, et al. "Greening due to environmental education? Environmental knowledge, attitudes, consumer behavior and everyday pro-environmental activities of Hungarian high school and university students." *Journal of Cleaner Production* 48 (2013): 126-138.)

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 373-380

The Religious Practices and Beliefs Among the Singphos : A Short Study in the Village Bisa Gaon Near Ledo

Dr. Bijuli Barman

Department of Assamese, Gauhati University

Pratibha Bezbaruah

Assistant Professor, Margherita College

Abstract

The word “Singpho” means “man”. As written by Sir Edward Gait in his book “A History of Assam”, the Singphos live intermixed with the Khamtis in the area near to the river BurhiDehing, the Noa Dehing and the Tengapani. The Singpho tribe is one of the important ethnic tribes of North East India inhabited in foothill of Patkai in the states of Assam and Arunachal Pradesh. They have been living in the hilly outskirts of the Patkai ravine bordering the Kachim state of Myanmar and Yunnan province of China since centuries.

The data for the present work is collected through field work. In this study both primary and secondary sources have been used. Due to shortage of time, the present study has been conducted only in one Singpho village named Bisa Gaon in DehingPatkai area near Ledo. Fifty percent of the total households have been randomly surveyed for the present study. This study focuses on the age-old religious practices and beliefs among the Singphos of Assam in the

DehingPatkai area. The Singpho culture is rich, but only a few are in touch with their traditional beliefs and practices. The modern education has played the main role in this regard. The new generation is least aware of the traditional practices and beliefs.

Key words: Singphos, tribe, ethnic, DehingPatkai, traditional.

1. Introduction

The Singpho tribe is one of the important ethnic tribes of North East India. The main lands of the Singphos are India, Myanmar and China. In India, they are known as Singpho, in China as Jingphow and in Myanmar as Kachim. They have been living in the hilly outskirts of the Patkai ravine bordering the Kachim state of Myanmar and Yunnan province of China since centuries. Large concentrations of these people are found in the districts Tinsukia of Assam and Changlang, Lohit and Namsai of Arunachal Pradesh. A small size population of these people are also found in Sibsagar, Golaghat, Jorhat and KarbiAnglang districts of Assam. The word Singpho means man. As written by Sir Edward Gait in his book “ A History of Assam”, the Singphos live intermixed with the Khamtis in the area near to the river BurhiDehing, the Noa-Dehing and the Tengapani. According to Ningkhee and also it is believed that the Singphos originally migrated from Mongolia almost in 700-800B.C. They entered to the south west of Tibet in around 600-300 B.C. and settled down in the Tsangpo valley over 400 years and nearly in 300 B.C. to 100 A.D., the Singphos entered the Brahmaputra valley.

2. Objective of The Study

The prime objective of the study is to understand by visiting the Singpho traditional society, village and family to know about their religious beliefs and practices and the changes now undergoing.

3. Methodology

The study is descriptive in nature. The data for the present work has been collected through fieldwork in Bisa Gaon near Ledo. Both primary and secondary sources have been used. Secondary data have been collected from books, newspapers, journals and internet. Since Bisa Gaon is a small but old village, all the households have been selected for investigation.

4. Discussion

Religious Practices and Beliefs Among the Singphos are discussed below.

4.1 Society

Chieftainship is an important feature of the Singpho society. The Singpho society is divided into number of clans each under the control of a chief. The village chief is called Agi or MirengAgi. The legal and administrative power of the village rest on the chief and it is his responsibility to direct all village activities relating to welfare and wellbeing of the villagers. In legal matters, the chief is assisted by his counsellors. He punishes the offender if found guilty. Another important person of the Singpho villages is Dumsa (priest) who performs the religious ceremonies. The Singpho family is patriarchal. Father is regarded as the head of the family. Both nuclear and joint family systems are prevalent in the Singpho society. After the death of father, the eldest son takes the whole responsibilities. In case of division of property, it is divided among the sons in equal parts. The son who keeps the old parents with him gets an additional share. A female member has no right to the family property but she can use it. The women folk are generally responsible for their home affairs- cooking, collecting fire wood, weaving, taking care of children etc. A Singpho woman is supposed to weave the clothes needed by the family. She is also needed to participate with the male member in earning livelihood.

4.2 House

The Singphos live in raised platform constructed with wood and bamboo, locally called Chang Ghar. It has Lakhann(stairs) to enter into it. The roof is thatched with Tokopat leaves. The house has several compartments. First one (manankhok) is for guest, second one for parents, third one for eldest son and his wife. Likewise, each married couple occupies a separate compartment. The unmarried girls live in the last compartment. The houses are constructed in a cooperative basis. The villagers join in the work and they are entertained by the owner with rice, beer and meat. But now a days this tradition has also changed. Some houses are seen to be plastered. In some, foundation is of brick and cement and others are of bamboo and wood. But still the tradition of Chang Ghar is being maintained.

4.3 Religion

The Singphos of Assam are Buddhists and they follow the Buddhist tradition and culture. They also believe in deities and number of spirits hovering all around whom they call “ Nats”. The study suggests that the religion is based on fear. The Nats are the sole repositories of powers who

direct and control the courses of nature and human life. Therefore, a Singpho is constantly under emotional pressure to please the Nats and win their favour by prayer and sacrifice. At present, various religious reformations have influenced the customs, beliefs and thoughts of the Singphos living in this area. Now in the society, the tradition of pleasing the Nats is slowly disappearing.

4.4 Festival

It is found that the Singphos instead of elaborate festivals, observe only one or two festivals. The “ShapawngYawng Mana Poi” is their most important folk-dance festival which is celebrated every year on 14th February. According to the Singphos, their ancestor TingliYawng’s father waeShapawngYawng. TingliYawng celebrated the first Manau Poi in order to get the blessing of his father ShapawngYawng and the creator of the world “MathumMatha”. Later, the festival came to be known as ShapawngYawngManauLoi in memory of their ancestor ShapawngYawng. The festival is opened by the putting up of “Shadung” and at this time the dance of unity (GidhingGumdin Manan) is performed to proclaim praise, unity and prosperity. At the end of this dance, war winning dance (Padang Manau), celebration dance (Shut Manau), farewell dance (KumranManau) etc are performed. Two poles of equal length are erected at the centre of Shadung. Sun and Moon are drawn on them. It is believed that MathumMatha created the sun and moon which made the world beautiful with flowers and fruits.

Another festival in connection with agriculture is performed by the Singphos. When the paddy is damaged by the insects or others, they perform this festival called NumsangChote. Numsang is the jungle deity. The ceremony lasts for three days during which the priest performs puja. On completion of puja, animals are cut, the hearts and livers of these animals are cooked separately and are offered to the jungle deity. Now they are participating in other festivals of Assam and Arunachal Pradesh also.

4.5 Marriage

The basic rule for marriage in the Singpho community is that it cannot take place within the same family or clan. Once a girl is given marriage to another family, the boys of the bride’s family cannot marry any girl from the groom’s family in future. A marriage is called Numladai which means taking a girl. The boy’s father with the help of Khumbang (elderly persons) negotiate for the marriage with the girl’s father. When the girl’s father gets agree, a sum of seventy rupees and a Burmese cloth is presented to the girl’s father. The Khumbang also decide about the bride

price. Then a ceremony called Kumbang Chun from the side of girl's father with pig and chicken is performed with the help of priest. Both polygamy and monogamy system of marriage is accepted. Marrying one's mother's brother's daughter (MBD) is mostly preferred. If marriage with MBD is not possible, the maternal uncle would help in finding or negotiating the bride for the nephew. The bride price is paid by the bridegroom's father. A man may marry his stepmother after the death of his father. Stepbrothers and stepsisters if any maintain the old relationship and address him as Aphu brother. If the stepmother refuses to remarry, she or her father must pay back the bride price. Divorce and remarriage after divorce or death of a spouse are permitted.

4.6 Food

The Singphos are very particular for their food. The principal items in food include rice, millet, maize, beans, roots, sweet potato, meat, fish, mustard leaves, edible leaves of wild plants and trees, pumpkin, ginger, garlic, bamboo shoots, banana stems and flowers. The fruits are mainly jungle berries, mango, jackfruits and pine apple. They eat the meat of all kinds of domestic and wild animals. Only dog and cat are not eaten as they believe that these two animals guide them in their journey from "Saikhu Major" (a place in the heaven) to the earth. The jungles provide the Singphos with ample vegetables. Edible oil is rarely taken. Everything is boiled whether meat, fish or vegetable. But nowadays, many have started taking especially by the young educated group.

4.7 Drinks

Rice beer and tea are the two main beverages for the Singphos. Taking tea frequently and rice beer now and then have become a part of their life. Old people prefer the strong liquor and younger ones prefer a mild liquor. Three kinds of rice beer are prepared by the Singphos- Tsa, Sing Kong Khu and Laho. Laho is the strongest of all homemade liquors. Rice beer is a common drink of the Singphos. They offer it to a visitor as a mark of hospitality. Present generation has started taking other modern drinks also.

4.8 Narcotics

Opium and tobacco are two drugs common among the Singphos. They cultivated them in their own fields. But now a days, opium cultivation is very rare.

4.9 Ornaments and Dress

The Singphos make their dress or clothes themselves and wearing a

few, all use homemade dress. A man wears a home spun lungi(babu) woven in various colours. Man ties the hair in a knot on the head and wraps a turban round it. The women tie their hair in a large knot over the crown or the back and cover it with a turban. But the younger generation has started cropping their hair. It is only the old people who are keeping their old tradition. A woman puts on a skirt (bukang) and ties a strip of cloth (mugot) over the breast over which she has a blouse. A necklace (khaici) decorates the neck of a woman. Earlier, a woman used necklace of beads only. But now a days, necklaces of silver and gold are used. The Singphos do not have separate ceremonial dress, but in marriage, the bride and the groom put on a huge long cloak over their dress. It is purchased from the Burma and this item is included in the bride price. The women wear armlets (lokhan) and rings (lap chop) made of brass or silver. Ornaments are family property. A woman has no right to dispose them to any person other than her rightful heirs.

4.10 Pregnancy

The Singphos believe that a woman becomes pregnant not only by sexual intercourse but also by the grace of the deity. During the fifth month of the pregnancy, a religious ceremony is performed sacrificing a female pig and a male chicken in the name of Tisam Nat, a female deity. The Singphos believe that if they do not perform this ceremony, the child or the mother or the both may die due to evil action of the deity.

4.11 Child Birth

Delivery of a woman is performed by the female members only. No man or children are allowed at that time. When the labour pain starts, the woman is made to sit or lie down on a mat with her legs tightly bent. A rope is tied to a post and it is to be held by her. Then the expert woman helps her in the accouchement. Now a days, practice of taking medical help has started. On the day of delivery, the father kills a pig with his bow and arrow and with this pig, a ceremonial feast is given to the villagers along with their homemade drinks. Up to 14th day of the delivery, the woman cannot touch any eatable things and others also do not take anything from her. On the 7th day, name giving ceremony is performed. After completion of one month, the woman is free for all types of works as usual.

4.12 Custom of Naming

The naming system of the Singphos is very peculiar. They name the child following the sex, the order of birth and the family to which the child

belongs as shown in the table below:

Order of birth	Male child	Female child
1st	Gam	Ko
2nd	Nong	Lu
3rd	La	Roi
4th	Du	Thu
5th	Tang	Kai
6th	Iyong	Kha
7th	Kha	Pi
8th	Siroi	Yun
9th	King	Tim
10th	Gam Thang	Ko Thang

From 10th child, they will go on adding Thang with the name in order 1st, 2nd etc. To this name, they add the name of the family. Thus, if a 1st child belongs to Wakhet family, then the name will be Wakhet Gam or Wakhet Ko. The girl even after the marriage to a separate family, do not change her name.

4.13 Death and Disposal

The Singphos practice both burial and cremation method of disposal. It depends on the nature of death as well as on the result of divination. There are two places of disposal, one for general death cases called Sang Hiyeng inside the village boundary and the other for abnormal death cases which is called ImmatLup outside the village boundary. The dead body in case of death due to diseases is kept inside the house for two days and on the third day, it is disposed. The dead body of a person died due to old age is also treated similarly. A rough coffin called Tuoo is made with some soft wood, where the dead is kept first. The villagers carry the coffin to the cremation ground where a Pyrephunrong is made and the coffin is placed over that. Then fire is set into the pyre by some old man and the dead is allowed to burn completely.

In case of accidental death, burial is done in ImmatLup outside the village boundary. In case of premature death, the method of disposal depends on the result of divination performed by the priest. The dead body of a new born baby is also buried outside the village boundary.

5. Conclsion

The Singpho culture is seen to be rich. But only a few specially the old ones are found to be in touch with their traditional beliefs and practices.

The new generation is least aware or least bothered about the traditional practices. Educational awareness has increased day by day. Now children of almost every household go to school. The modern education has played its role in initiating changes. It is the influence of education that some of the modern values and western ideologies have influenced the outlook of the young group. The Singpho dialect is also a threatened one. Their socio-economic condition is not satisfactory. Government should implement properly the tribal development policies for the Singphos and the Singpho society should take all the necessary measures to keep their rich tradition intact.

References

- Bhattacharya, P. C. *AsamarJanajati*. Gwahati: Lawyer's Book Stall, 1991. Print.
- Rajkumar, S. *SingfaJanagosthi*. Jorhat: Assam Sahitya Sabha, 1982. Print.
- Borah, K. C. *The Singphos- A Demographic Profile*. Dibrugarh University: Dept of Economics, 2006. Print.
- Ninkhe, R. *SingphoSamajaruSabhyata*. Tinsukia: Ledo Sakha Sahitya Sabha, 2012. Print.
- Chanhmai, J. *PatkaierPremat Bondi TinitaJanagsthi Aru Keitaman Sketch*. Tinsukia:Ledo Sakha Sahitya Sabha, 2012. Print.

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 381-389

Women and Sexual Division of Labour: Power Relations in the Tea Estates of Sonitpur, Assam

Dr. Binod Sarmah

Assistant Professor, Department: History

Furkating College, Furkating, Email id: binod.sarmah@gmail.com

Abstract

The desire of capitalism for accumulation profit in tea plantation essentialized women's recruitment. If production for subsistence and reproduction are the two determining factors of history, then women, who play a significant role in the first and a major role in the second, should be in control of the power relations in a social system. Plantations are not just a place for production of tea and resultant profits, but are also sites for production of discourses, meanings and practices. Labour women perform extensive household activities and receive only minimal help from their spouses. Therefore, there is a need to measure their unpaid work which helps to estimate sexual division of labour over time. Study on the Sample Tea Gardens acts as a window to understand the social relations of production and dual role of women labour.

Key words: *Tea Estates, Sonitpur, women, power relation and sexual division of labour.*

Introduction:

Since Colonial times and even after independence, the culture of the plantation communities has been sustained by a system of capitalist

agricultural production based on a captive labour force living in an ethnic enclave, enclosed and in isolation from the rest of the population. The majority of the families on Tea Estates go back three or four generations: many of the parents, and even grandparents, of today's young workers were born in the Estates. According to Foucault, work and home life, production and reproduction all take place under regimented conditions (Foucault 1975:138). This is particularly true, largely as a Colonial legacy, of the tea labour women in Sonitpur. The large-scale immigration in Tea Estates of Sonitpur led to the creation of a distinct social group which is known as 'Tea Garden Labour Community'. There was a tendency for the subsequent generations to follow the same occupation of their forefathers, as there were hardly any alternatives open to them.

Area of Research:

The study area is confined to Sonitpur District. Sonitpur District lies between 26° 30' N and 27° 01' N Latitude and between 92° 16' E and 93° 43' E Longitude. It is spread over an area of 5,324 sq. km. on north bank of Brahmaputra River. Data for the work is collected through case studies from six Tea Estates of Sonitpur namely *Naborani*, *Sessa*, *Shakomato*, *Dhullie*, *Nirmala* and *NyaGogra*.¹ Sample of 350 women workers are taken with probability proportional to the total number of women labourers in each selected Tea Estates by the method of Simple Random Sampling. The work is conducted by using oral methodology since oral sources is of great importance to retrieve women's role. There are different factors that have necessitated the use of oral sources like dearth of recorded files and other documents, and much of its history is yet to be explored.

Objectives:

The objectives of the paper are:

1. To understand women's unpaid work.
2. To understand women's labour and lives in the household.
3. To analyses sexual division of labour and power relations in the tea estates.

The analysis is important to understand paid, unpaid, productive, reproductive, position of labour women and the dynamics of power relations in the socio-economic structure of Tea Estates of Sonitpur.

Methodology:

Since the major thrust of this article is on understanding in a historically specific way, the lives, labour, paid and unpaid role, and contribution of tea garden women labour to socio-economic production

in a specific regional context namely Sonitpur, the study is influenced by gender sensitive approach. Oral methodology is of great importance to retrieve women's role since most of the available data are gender absent. There are different factors that have necessitated the use of oral sources like dearth of recorded files and other documents, and much of its history is yet to be explored.

Discussion :

Women labour in the tea estates of Sonitpur in Assam has had a long history of oppression, repression and suppression by 'private' and 'public' patriarchies.²To understand labour women's household work it is important to know the term "work" since their labour has been unacknowledged in written official records and documents because of a misrepresentation in the Census Reports which are formulated by the male officials, despite the fact that attempts at amendment of certain gaps relating to the inclusion of women as workers in the Census of 1891 were made in 1901.

Work involves not only actual work but also includes effective supervision and direction of works. It also includes part-time help or unpaid work. According to Kathi Weeks, "work produces not just economic goods and services but also social and political subjects" (Weeks2011:8). Sarah Fenstermaker Berk argued that unwaged domestic work too should be recognized for producing not just goods and services, but gender as well (Berk 1985:201). Therefore, women have to be perceived, not merely in terms of labour but there is also need to perceive in terms of their relationship to men, children and also other women, both within and outside the family.

In Tea Garden labour society, division of labour is visible in the household activities inspite of the predominant economic role played by women at the workplace. From the establishment of Tea Estates and even till today, the domestic responsibilities of women labourers has neither been changed nor recognized. It clearly signifies the invisibility of labour of working women. The labouring class from the very beginning included women, and they in turn participated in labour process. But there is little evidence of the fact that they were disassociated from domestic work. It is because of the widely prevalent perspective which considered domestic work as with no market-value and that's why it is also not considered economically significant, but nevertheless, a woman's domain.

Women labour in the Tea Estates, besides confining to productive work, is also confined to domesticity i.e. they have been totally burdened

with reproduction, child bearing, rearing, and household work. In child caring work, women received help from their elder female child. Women labour of Tea Estates under survey knew that without a female child, the working mothers' work-load will be doubled as the boys provided hardly any help in the household chores. Rita Tanti³ of Nya Gogra Tea Estate who belongs to the Tanti community opined that without a girl child it was difficult for them to run a family. She maintained that the girl child is very helpful for her mother, especially for a working mother. Further, Nirmala Bhumij⁴, a female worker of Nahorani Tea Estate who belongs to the Parjah community expressed that the girl child looks after her younger siblings, takes care of the house and moreover, does all the household chores when mother is at work. Dipali Karmakar⁵, labour women of Nirmala Tea Estate favoured a girl child because of the prospects of better domestic assistance and emotional attachment even after the girl is given in marriage. She stated that a boy is preferred to continue the father's lineage in the next generation. These preferences signify the kind of workload that the labour women of Tea Estates have to perform in both workplace and home for the ultimate benefit of the planters only.

Lolita Kurmi⁶ of Nya Gogra Tea Estate opined that 'they fully invest their earnings for the welfare of the family.' Still, in some cases both the husband and wife played an important role. On being asked on the role of women and men, wife and husband, Swagmoni Nayak⁷, a female worker of Dhullie opined that it is mostly on issues related to marriage that both of them decide what to do or not do and arrived at decision after consultation. Playing an important role in any decision-making process did not mean any change in the status of women in the household or family. Moreover, though both husband and wife decided family matters, division of labour in household was visible. The primary responsibilities of women are the management and performance of all household chores including cleaning, laundry, cooking, as well as shopping, and caring for children. The domestic or household division of labour refers to the distribution of those responsibilities between family members which are necessary for the ongoing maintenance of a domestic home and of the people who live in it. This domestic work undertaken by labour women is unpaid, mostly performed within the home. This is necessary for the day-to-day maintenance of the household and its members. Juliet Mitchell (1966) drew attention to this by focusing on the family unit and household labour. She analyzed the biological differentiation of sexes and the division of labour. She recognized the importance of sexual division of labour in the

paid labour force which has close relations with production and reproduction. According to Paul Smith, women's household labour can lower the value of labour power by producing use values which contribute to the reproduction of labour in the home (Smith 1978:198-214).

Households in all societies differentiate various activities and responsibilities by gender. For labour women, production and reproduction are two interlinked activities, and much of the work women do, although productive, is unpaid. Men always played a minor role in domestic work. Women face a number of disadvantages in the labour market. As well as coping with sexist prejudice, they must reconcile the twin roles of homemaker and money-earner. This often affects their work status, the length and structure of their workday and their salary level. In addition, the employment sector offered less scope and potential for women than for men. By using Marxist theories, feminists argued that though women's work within the home is unpaid, still it is a form of productive activity like men's waged labour. A range of feminist theories developed to explain the traditional domestic division of labour. For example, Della Costa suggested that the domestic division of labour benefits capitalism. Unpaid housework and rearing work refill labour power on a daily and generational basis and in this way contribute to the production of surplus value that sustains the capitalist dynamics (Costa 1980:160-95).

Women's child bearing functions justify the division of labour between men and women. Marx in his first volume of *Das Capital* had discussed the reproduction of labour power. According to him, capitalism requires a stable supply of labour therefore, it is necessary to keep the labour fit to work each day and thus food, cloth and shelter must be provided to them. Again, for the survival of individuals and species, reproductive labour is necessary. Reproduction of children and rearing of children who become the next generation of workers are included in the reproductive labour. That's why reproduction of labour power is a condition of production for it replaces the labour power necessary for production. According to Claude Meillassoux (2005):

Reproduction includes reproduction of the productive process, reproduction of the means of production, including labour power and reproduction of social ties or structures i.e. the relations of production.

In case of the tea garden women labour, their role did not only confine to production. From procreation or reproduction to performing household activities like cooking, cleaning house, cloth and utensils,

marketing and shopping, looking after the children and their education, women workers played an influential role. Their household activities did not get due recognition since the male workers did not help in their day to day activities or those who rendered help are less in number. All these are the unending work and even today the labour women of Sample Tea Estates are bound to perform such work.

Moreover, their household labour was termed as unproductive labour as the capitalist is only concerned with the production of commodities for which the labourers were provided with wage. Women workers in Tea Estates worked equally with their male counterparts. They are highly committed workers and spend long working hours in the field. In the Sample Tea Estates, labour women were asked about the extent of help provided by their husbands, grown up children and relatives in their household chores. Their response has been presented in the following Table 1:

Table1: Respondent women and performance of household chores in Tea Estates

Tea Estates	Number of Women Workers					
	Work performed by Women			Received help from		
	Cooking	Cleaning house, cloth and utensils	Marketing and shopping	Husband	Grown up children	
Nahorani	70(100.00)	70(100.00)	25(35.71)	15(21.43)	30(42.86)	5(7.14)
Sessa	69(100.00)	69(100.00)	22(31.89)	10(14.50)	30(43.48)	5(7.24)
Shakomato	66(100.00)	66(100.00)	20(30.30)	12(18.18)	25(37.88)	4(6.07)
Dhullie	59(100.00)	59(100.00)	21(35.60)	14(23.73)	25(42.38)	5(8.48)
Nirmala	15(100.00)	15(100.00)	10(66.67)	5(33.33)	10(66.67)	4(26.67)
Nya Gogra	71(100.00)	71(100.00)	35(49.03)	20(28.17)	40(56.33)	10(14.09)
Total	350(100.00)	350(100.00)	133(38.00)	76(21.71)	160(45.71)	33(9.43)

Source: Field survey.

It is interesting to note from Table 1 that in all the six Tea Estates, all of respondent women performed the domestic chores like cooking, cleaning house, cloth and utensils. Thus, women have to perform all household chores. For instance, when asked, Lohita Oriya⁸ narrated her daily routine as being the same as that of any other women in Tea Estates. She worked in Sessa Tea Estate as a permanent worker since 1983. She is married and has three children who are aged five, three and two years. Her husband is also a permanent labour in the same Estate. In an interview, she elaborates her experience and said she woke up at 4.30 a.m. mainly to do household activities of preparing food and cleaning the house, etc. At

around 8 a.m. she leaves the house for plantation work. During the break she again rushes back home to feed her young children. After returning from the work in the evening around 4.30 p.m. she again continues her household work. She has no time to take care of herself. After preparing food she waits for her husband to return home. After taking food she retires to bed at around 9.30 p.m. In Lohita's life, these activities are routinized every day. She hardly gets leisure time on Sundays and other holidays. Lohita's narrative shows that the traditional role of women as a home maker has still remained unaltered despite their role as an earner. Their sacrifices are rarely acknowledged as the women's role in the household is taken for granted. Moreover, they remain invisible both officially and literally, because for their household work, they are often termed as helpers though they were the earners. In spite of their major domestic role, great injustice has been done by not recognizing such work which on the other hand is helping to sustain such a lucrative industry. Interestingly, Raghav Bawri⁹, *Sardar* of the same Tea Estate, commented that 'in the workplace of Tea Estates women lack initiative and responsibility.' This sweeping statement raises several questions and points out the male perspective of work. This is the perception of one important informant which comes across the period of Field Study. To some extent it reflects the kind of male dominance in social relations and tends to devalue women's responsibility. It reveals that men in general, intentionally or unintentionally, do not want to recognize the work of women in society and work.

The interviews with the respondents reveal that the problem of upbringing of children continues till date especially when the working women resumes her garden work after child-birth. Such problems were also seen in the Sample Tea Estates where women found it difficult in the upbringing of children. The problems differ from women to women depending on the persons available in the family mainly to look after the babies and children. The respondent women admitted that they faced problems of various natures in different aspects of child rearing when they were out for work.

Majority of women were facing problem in feeding and moreover many working mothers faced difficulty in respect of nourishment. They even faced problem in educating and disciplining practice since they remain away from their children for most of the time. Most of the respondents admitted that in such situations the whole responsibility of child care directly fell upon the shoulders of the elder daughter and their work is accorded only a peripheral status. Ironically though a daughter's labour is vital in the

economic sustenance of the household, their work on the other hand, was viewed only as extension of housework. Subsequently, in the Census assessments, their work does not form an economic category.

Conclusion:

Thus, the labour pattern in the Tea Estates clearly shows that women have mastered the technique of combining household labour and productive labour. They were involved in collecting firewood from forests and even carried water for the household. In this way it is difficult to analyze their labour in terms of 'necessary' labour. According to Lise Vogel, the three aspects of necessary labour is the maintenance of direct producers, maintenance of non-labouring members of the subordinate class and generational replacement processes (Vogel 1983:43). According to Selma James and Maria Rosa Dalla Costa, women's oppression is based on the material character of unpaid household labour and argued that the housewife was producing a commodity for capital via her men and her children (Costa and James 1980:160-95). Thus, women labour of the Sample Tea Estates may be seen as direct producers on one hand, as well as having played a crucial role in generational replacement of labour, on the other. Their major role in household activities and minimal help from their husband proved the presence of division of labour in the household, which more often than not affect women in negative ways.

Notes:

1. Nahorani Tea Estate is owned by Amalgamated Plantations Private Limited, Sessa is under Apeejay Tea Group, Shakomato is owned by Darshanlal Jagdish Parshad Private Limited, Dhullie is under Assam Brook Limited, Nirmala is under New Manas Tea Estates Private Limited and the owner of Nya Gogra Tea Estate is McLeod Russel India Limited.
2. The concept of 'Public Patriarchy' has been adopted from Sylvia Walby's *Theorizing Patriarchy*.
3. Interview with Rita Tanti, Nya Gogra Tea Estate, Gohpur, age-32, on 25/10/2013.
4. Interview with Nirmala Bhumij, Nahorani Tea Estate, Tezpur, age-34, on 26/10/2013.
5. Interview with Dipali Karmakar, Nirmala Tea Estate, Gohpur, age-32, on 25/10/2013.
6. Interview with Lolita Kurmi, Nya Gogra Tea Estate, Gohpur, age-36, on 25/10/2013.
7. Interview with Swagmoni Nayak, Dhullie Tea Estate, Biswanath, age-39, on 3/11/2013.

8. Interview with Lohita Oriya, age-45, Sessa Tea estates, on 15/01/2014.
9. Interview with Raghav Bawri, *Sardar* of Sessa Tea Estate, Tezpur, aged-40, on 15/1/2014.

References:

- Berk, S. F. *The Gender Factory: The Apportionment of Work in American Households*. New York:Plenum, 1985. Print.
- Beneria, L.”The Enduring Debate Over Unpaid Labour” in *Gender and Developments: Theoretical, Empirical and Practical Approaches*. L. Beneria and Savitri Bisnath (Eds),London: Edwards Elgar, 2001. Print.
- Costa M.R.D& James S.”The Power of Women and the Subversion of the Community” in *The Politics of House Work*. Ellen Malos, Allison and Busby (Eds), London, 1980. Print.
- Deka, M. *Women’s Agency and Social Change Assam and Beyond*.New Delhi: Sage Publication, 2013, Print.
- Foucault, M.*Discipline and Punish: The Birth of the Prison*.New York:Vintage Books, 1975, Print.
- Mitchell, J. *Women: “The Longest Revolutions”*.*New Left Review*, No. 40, December, 1966. Print.
- Pilcher J. &Whelehan I.*Fiftykey concepts in Gender Studies*. New Delhi:Sage publication, 2004. Print.
- Smith, P.”Domestic Labour and Marx’s Theory of Value” in *Feminism and Materialism: Women and Modes of Production*. Anette Kuhn andAnn Marie Wolpe (Eds), London, 1978. Print.
- Sehgal, R. “Social Reproduction of Third World Labour in the Era of Globalisation: State, Market and the Household”.*Economic and Political Weekly*, 2005.pp. 286-94.Print.
- Vogel, L.*Marxism and the Oppression of Women: Toward a Unitary Theory*.London: Pluto Press, 1983. Print.
- Weeks, K.*The Problem with Work, Feminism, Marxism, Antinwork Politics and Post work Imaginaries*.Durhan and London:Duke University Press, 2011. Print.

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 390-400

Singing Sculptures: Musical Instruments in Art of Early Assam

Chandana Das

M.PHIL. Research Scholar, Department of History, Gauhati University,

Email: chandad975@gmail.com

Abstract

The present paper is devoted to make a historical analysis of musical instruments of early Assam and to use the sculptural heritage as primary sources in reconstructing the history of various age-old instruments. Historically, the first evidence of musical instruments of early Assam is noticed in the most ornate, standing dvāra of a ruined temple (sixth century A.D.) at Da-Parvatia, Tezpur. Apart from that places existing from early Assam like Deo-Pahar, Madan Kamdev, Pingaleswar also sculptures depicting musical instruments are noticed. Considering the historical and cultural importance, an in-depth study of the sculptural heritage which usually found in the ruins of Pre-Ahom temples would throw light into various aspects of the socio-cultural richness as well the cultural history of the region (fifth- twelfth century A.D.).

Key Words: Musical instruments, Sculptures, Socio-cultural, Heritage

Introduction:

Musical instruments are ubiquitous throughout the world in most cultures with a musical tradition. Basically, in earlier times, music and musical

instruments have been used in ritual and also to express success in hunting or any other religious ceremony. The starting point of music in India might be ascribed, not to man, however to divine beings and goddesses of mythology - Gandharvas, Kinnaras, Narada, Tumburu – who played their parts in all the tales and legends related with the science and practice of music. References to Indian instruments found in the antiquated Sanskrit writing, Buddhist writings, Jataka stories, BharataNatya Shastra, Sangita different treatises on music. The abundance of instruments portrayed in the old Indian figures is bewildering. Assortments of ringers, gongs, funnels, drums and Veenas depicted in the antiquated models of Bharhut, Mathura, Gandhara, Amaravathi, Nagarjunakonda, Sanchi, Konarak and different sanctuaries of South India and Assam. The frescoes and artistic creations at Ajanta, Bagh, Tanjavoor and different spots. Like the archaeological sites Bharhut, Gandhara and so on of territory India, Assam likewise have various archaeological sources to assemble the recorded excursion of instruments in the spots like Da-Parvatia, Madan Kamdev, Pingaleswar, Devalaya, Deo-Parbat, and some different models additionally saved in the State Museum of Assam, Ambari, which are the cultural portrayal of early Assam.

It is said that when Hiuen-chang visited the court of the king Bhaskar Varman in the 7th century, he was daily entertained by dance and music. Even in the Nidhanpur Copperplates Inscription of the same ruler states about the king Supratisthita Varman as leader or head of Vidyadharas¹ which helps to remove doubt about the above statement. Similarly, Guwakuchi copperplates inscription of king Indrapala ascribing to 10th century also refers to him as Aanbaidyavidyadhara. Vidyadhara. Apart from that the Tezpur Copper-plate Inscription of Banamala Varman, belonging to the 9th century formally recorded about the practice of music and musical instruments in the temples of his region (Pragjotisha-Kamarupa). It states about Kingkini² which usually an ornament but as well as a musical instrument associated with dance. Another copper plates inscription of king Indrapala from Guwakuchi refers to him as Aanbaidyavidyadhara. Though Agni Purana, three chapters 51 states Vidhyadharas are part of semi-gods which associated with music and dance, the term Anavadya-Vidyadhara is indicated to Lord Shiva as his dancing form Nataraja was known to the land.

Despite the dearth of paleographic sources in reconstructing the history of musical instruments of early Assam, the abundance of archaeological remains, especially sculptures throughout the region

(Pragjyotisha-Kamarupa) indicate the presence of flourishing cultural traditions and the use of musical instruments. As well as, Kalika-PuranaanUpapurana from Assam itself (10th -11th century), it gives different data about governmental issues to social traditions just as about different instruments. From different parts managed unique event and customs, one can locate the instruments of early Assam. Moreover, the archaeological and literary pieces of evidence both would help to draw insights into the socio-cultural history of the region. The present paper is an attempt to make a historical analysis of the musical instruments. Since the paper is a historical study and primarily attempts to reconstruct the history based on archaeological and literary sources, hence the style of musical instruments, making material and techniques and type of uses would not be discussed extensively.

Area of Research: The present paper is an attempt to study musical instruments in the historical context of early Assam. Extending from 89° 42' E to 96° E longitude and 24° 82' N to 28° 22' N latitude, it has an area of 78,438 km². In this paper, the term 'early Assam' is used to denote particular geography, which was mentioned as the kingdom of Pragjyotisha-Kamarupa in ancient literature and inscriptions of both native and pan India. The identification of geography of the present state of Assam with the early kingdom of Pragjyotisha-Kamarupa is, however, a complicated process. Due to scanty nature of the source materials, it is hard to mark out the geography of Pragjyotisha-Kamarupa precisely which at the same time seems to be never constant. Recent studies show that the sphere of the political influence of the ancient kingdom of Pragjyotisha-Kamarupa was by no means static; somewhat shifting throughout the period between the 5th and 12th centuries C.E.

Though the geographical scenario of Early Assam was not static, for this specific study sites only from Kamrup district, Sonitpur and Golaghat will be covered. Though, the site specifically from Golaghat, Deo-Pahar was under the jurisdiction of the political structure of Early Assam or not is still questionable. The temple ruins and archaeological remains, sculptures of the site (11th-12th century) shows some similarity with the other sites of Early Assam and g. Similarly the contents of the sculptures and style of the temple ruins belong to the Kamrupa School of Art.

Objectives:

The Principal objectives of this paper are:

To highlight the sculptural heritage of Early Assam.

To describe the historical development of musical instruments in Early Assam.

The paper also tries to focus on socio-cultural scenario of the period through the sculptures related to musical instruments.

Discussion: The melodic conventions of India set up through an investigation of melodic writings and various visual references one finds of instruments in painting and figure from ancient occasions to the current day. The most punctual proof of music movement is located on the dividers of cavern artistic creations at Bhimbetka and in a few pieces of Madhya Pradesh, which were involved by a man roughly 10,000 years prior. On the other hand, classical music convention was most likely advanced from the strict sonnets and serenades of the Vedic time frame. Bharata Muni later arranged it. Indian music has created through extremely complex collaborations between various people groups of different races and societies more than a few thousand years.

Scriptural References: Early Indian musical instruments also found in the scripts like Vishnudharmottara Purana Chapters 18-19 of the text deal with vocal and instrumental music and chapters 20-34 deal with dance and dramaturgy.

Ramayana - The first Indian epic, states that musical instruments collectively mentioned as atodya. Four major types of instruments identified from the epi, such as the Veena, Venu, Vansha, Shankha, Dundubhi, Bheri, Mridang, Panav and Pataha.

In the Mahabharata, there were less about music and musical instruments than Ramayana. Mahabharata used the term Gandharva instead of sangeet. The epic, therefore, referred to the science of music was called Gandharvashastra. Superhuman beings called Gandharvas were the expert practitioners of this music. Both Gandharvas and their consorts, the apsaras, were experts in singing, playing musical instruments and dancing. Natyashastra, the ancient antiquated Indian treatise on the performing expressions, including theater, dance and music. It was composed during the period between 200 BCE and 200 CE in ancient India, traditionally attributed to the Sage Bharata. It covers stage design, music, dance, makeup, and virtually every other aspect of stagecraft. It also classified the musical instruments as 'Ghana Vadya', 'Avanaddha Vadya', 'Sushira Vadya' and 'Tata Vadya'.

From Early Assam, during the period 5th-12th century, the references of various musical instruments are found in the Charyapadas written by some Buddhist monks as well as in the Kalika Purana, a tantric text written

by an unknown author in the 11th-12th century. The names of musical instruments that are found in both Charyapadas and KalikaPurana include the four types of instruments as illustrated by Bharata'sNatyasastra, i.e. Avanaddha, Tata, Ghana and SusiraVaidyas.

Source	Musical Instrument	Reference and Other Information
1. Charyapada	Damaru, Patah, Madal, Dunduvi, Vina, Bahi, Naur(Nupur), HerukVina, Bamsa, Kahal, Karanda	Charya no : 11,17,19
2. Kalika Purana	Mridanga,Pataha, Panava, Samkha, Turjya, Dhak, Dhol, Bheri, Vina, Venu, Daba, Kanh, Taval, Mandira,Tanpura, Hema, Nupur, Kimkini, Dimdim,Turi, Madal.	Chapter no: VI, V, XL(Sloka Nos, 199, 200, 226,281, 203, 58, 112, 249

Table 1: Scriptural references of musical instruments of Early Assam

Archaeological pieces of evidence: Only from the Narakasur Hill, North Guwahati one gathering of instruments has found. It comprises of a ghanta, two other copper chimes and a major sankha. The first ghanta found in the collection is significant as it bears two lines engraving which notices about the unidentified ruler Sri Kumar, by whom the ghanta was given to the sanctuary for the utilisation of the love of the divinities.

Musical Instruments in the Art of Early Assam:

The early history of Assam is in dull. Customarily the principal rulers of Assam, had a place with non-Aryan clans, for example, Danavas and Asuras. The political history of Assam started with the establishment of the Varman dynasty in the fifth century and proceeded by Salastambhas and Palas. Indeed, the name of the state, 'Assam', is of the very ongoing starting point. The old names of this land are Pragiyotisa and Kamarupa. 'Pragiyotisa' is a lot more seasoned than Kamrupa. It mentioned in the Mahabharata and Ramayana. According to the Raghuvamsa of Kalidasa, the Pragiyotisa nation laid toward the East where the stream Brahmaputra streams. Pragiyotisapura was the capital of the realm of Pragiyotisa. Both the names are indistinguishable with one another. The common name Assam (Axom) applied to this land the 13th century A.D. when the Ahoms went to the Brahmaputra valley.

With the settlement of the Aryan individuals during the rule of Varmanas and other two traditions, Hinduism got well known in the land. Bit by bit, the grasp of this confidence turned out to be so tight In Assam that aside from the individuals who have involved the slopes, the entire

majority of the number of inhabitants in Assam became Hindus. Therefore, the significant factions that existed in Assam were Saiva, Vaishnava, Sakti and Surya, which could pull in the religious mind of the Hindus. In this way making symbols and different models likewise began in a vast number of instruments used as a sacrosanct thing in old India, the majority of the models conveying or playing instruments were divine beings and different scenes which delineated instruments found in sanctuary ruins or sanctuary body.

The most punctual sculptural proof of instruments seen in the dvarasakha of the destroyed sanctuary at Dparbatia dated to A.D. sixth century. Here on the left Sakha a smaller than average female figure holding a veena or more it a little male figure found in moving posture. In the well-known Cole Park of present-day Tezpur, some stone pieces containing some different models with instruments which elaborately can be placed 8th century A.D. to ninth century A.D. Here one figure is in moving stance. Another female character portrayed in playing the Veena. She is standing straight and holding Veena with her two hands, in a similar chunk, another two female figures are seen together. Here additionally, one character is delineated in the same moving stance as the past one. The following picture occupied is playing the drum with her two hands. This woman is standing and somewhat bowed towards the touching woman. Like this diverse male figure likewise discovered playing instruments from early Assam. In Cole Park Tezpur, the male figure representing the drums, cymbals and an instrument like trumpets similarly found alongside woodwind playing master Krishna. Another two male figure as chaperon of Lord Ganesha, from Haleswar. Tezpur discovered playing drums and cymbals. Maybe these chunks have been fitted into the bhiitis of the old sanctuaries for design. At Badganga one dvarasilali is portrayed human figures, where one is playing on the drum and the other on the cymbals. At Kamakhya sanctuary the same silali is taken note.

At Nilachala Hill, where a portion of the models and boards are elaborately datable to the seventh century C.E. One of the models is of a human figure blowing on a sankha (conch) and another portrayed as playing the flute. This separated, there are boards of moving Gandharvas, (divine performers) are likewise observed.

The Assam state Museum likewise preserves some melodic scenes. The first scene cut on a messed up column with four figures. The first is with Dundubhi, the subsequent model speaks to a woman, and the third figure is a male woodwind player, and the last one is a female Veena playing

figure. This column is more likely than not been then put in the natamandapa of some sanctuary. The second scene cut in a messed up dvarasakha, with four human figures, can put to the tenth century A.D. The first two figures are playing mridanga and a sankha. The third scene is half broken and missing dvarasakha, from ninth to tenth century A.D., where two male figure viewed as drummer and dundubhi player. Aside from the stone figures, some earthenware moulds additionally safeguard by Assam State Museum, which gathered from Chenikuthi, Guwahati. The earthenware plaque demonstrated a moving scene, where one male figure appeared as playing mridanga has a place with 11-twelfth century, then again from the archaeological site Na-nath, right now, likewise found some earthenware models delineating human figures. Among different models, one male figure appeared as blowing sankha and observed two drummers in the site having a place with the eighth century.

In Deoparbat, one male figure playing a samkha discovered alone in one stone. Some different figures are additionally there playing Damru and drums. From this site, a rupatikka conveys a male figure playing the woodwind. Just as another dvarasakha from the living arrangement of Deputy Commissioner of Sonitpur area, additionally portrayed a melodic scene with three figures, where one is a male drummer, and the other two are artists.

In Madan Kamdev, a gathering of male and female taken note. Three human figures presented here. The central figure is a female artist. A male figure found in playing a dundhubhi and another male figure might be in applauding present. Another lady at Madan Kamdev indicated playing a tantu-vaidyā. The lady is in sitting stance and is playing with the strings of instrument keeping its one end over her correct knee. In the same spot one, a progressively female figure seen in playing on a veena. She is sitting serenely and is drawing in consideration of a male figure sitting close by—a gathering of female figures delineated in a piece of the same spot. Here two female figures are playing instruments with their mouth, and the main woman is conveying something in her mind and her hand.

From Pingaleswar Temple site, an essential sculptural piece has been discovered, which is a part of the doorsill, contains two move gathering. The sculptural figures perform beguiling move successions. The doorsill bears a purnakalasha with two lions, which portrayed in centre of the move gatherings. Both the move bunches are practically comparable. The right side of the sculptural piece in part ruined. Each group contains three figures having a picture of a female artist, which is flanked by two male instrumental

players. Both the male figures play the drums; however, one of them is by all accounts hold overwhelming drum with the help of the bowed knee. Aside from this, some different locales like Charduar, Tezpur, Paharpur, Manikarneswar sanctuary site have additionally had some sculptural delineation of instruments and give data about early Assamese social life.

Sculptures from different sites of Assam also throws light on the cultural life of people. Most of the common people engaged in playing instruments and finding them with deities provide the possibility of the existence of musician class like any other class in early India. The sculptures from Madan KamdevDevalaya, where erotic sculptures are trying to get attention by playing musical instruments indicate about Vatsyayana's Kamasutra, which includes Vadyavidya—the Kala or skill to play a musical instrument was one of the essential 64 Kala to be learnt by a woman. On the other hand, female figures playing musical instruments founded in Tezpur also throws light upon the entertaining activities of the place. Similarly, in Deo-parvat where Apsaras were depicted on stones marked about the knowledge of Indian characters associated with music as they were dancers and singers in puranic texts, it also reflected the different scenes from Ramayana and Mahabharata and several deities, which directs about links of people in the field of education and influence of religion in the area.

The choices artisans make when choosing a material can often reflect a certain level of technological advancement. Instruments are often the most sophisticated technological achievements within a culture, which indicates that music is the focus of a great deal of technical and creative energy and therefore holds a place of high value within these cultures. Bamboo and wood deteriorate quickly in the humid climate of Assam, and so instruments tend to be easy to make and replaceable. However in early Assam, from the shreds of evidence of Narakasur hill, instrument makers discovered the power of bronze: a durable, resonant metal which required a sophisticated fabrication process and expensive raw materials to make and shape it. Its use in instruments represents a different level of material technology compared with wood and bamboo and is a more sustainable response to a climate where everything rots quickly.

The interplay between the belief system and spiritual tradition forms an integral part of many instruments identity as a cultural artefact, and the boundary between a musical instrument and ritual object is often undefined like the ghanta used in the entry of temples and its sound used as an indication of entry of a devotee to the sacred home of gods.

As well as being a connection to the spiritual world, instruments are also powerful social agents, with aspects relating to the way they are grouped and by whom they are played mirroring social attitudes and conventions. Most instruments are invested with a special status of power within a community, and so playing one is in effect controlling that power. Gender is one of the most critical parameters in human power relations, impacting most parts of life, and the strategic maneuver between people over instruments often enacted along gender lines. Most of the sculptures associated with playing musical instruments found from various temples of early Assam is female, which reflects the position of women in early Assamese society. Though the position of women cannot judge by examining the sculptures, it may be justified to some extent to state that as a part of society women were allowed to participate in religious activities in early Assam. Though, we have found references of courtesans and Devadasis, in Tezpur Grant of Vanamala Varman. This reference shows that musical sense was more related to royal amusements and religious life. The male dominance is not shown through the sculptures connected to musical instruments, instead of that women were enjoyed playing instruments and part of holy festivals and rituals.

Conclusion: Musical instruments are a method for the articulation of culture. Cultural heritage is the wellspring of social personality for some individuals. It is one of the least complicated and most impressive ways for bringing various gatherings of individuals and culture together. It is difficult to run over human advancements, societies, or social orders without instruments, and it accepted that they are among the last substantial social materials to evaporate during the time spent vanishing and change. From the confirmations identified with instruments of early Assam, it tends to infer that instruments herein strict reason, in each function related to the utilization of instruments were fundamental. Playing of melodic instruments is not the enthusiasm of a specific class, yet it was allowed to access, and everybody could play them. Sexual orientation predominance was additionally not in the general public while it was about interest in any strict or social service. Instruments of early Assam has been encountering plenty of changes all through the ages. Be that as it may, the progress was not unexpected, and it was a reasonable procedure of human digestion. Consequently, the instruments of right on time Assam has been a piece of rich culture, however not noticeable in their unique structure but instead they are yet used furthermore, some portion of living custom of Assam.

Notes:

1. Vidyadhara is seen as alluded in Harivansh and Kavya writing in which Vidyadhara is a sort of too regular being who has too characteristic forces. Notice of Vidyadhara is likewise found in Kiratarjuniya. Vaasvadatta and different Epics of Hindu folklore where Vidyadhara is the name of different researchers. This name additionally establishes notice in Sangeet-Saarsangrah where Vidyadhar alludes to a sort of musical note.
2. Kingkini alludes to a kind of decoration (âbharâGa) for the lower legs (gumph) to be worn by females, as indicated by Nâmyâûâstra section 23. Such adornments for femalesoughutilisedutilized in instances of human females and celestial creatures (divine beings and goddesses).
3. Agni Purana, one of the significant eighteen Puranas, contains portrayals and subtleties of different manifestations (symbols) of Vishnu. It additionally has subtleties account about Rama, Krishna, Prithvi, and the stars. It has various refrains managing custom love, cosmology, history, fighting, and even segments on Sanskrit language structure, meter, law, medication, and hand to hand fighting. Custom has it that it was initially discussed by Agni to the sage Vasishtha. Its arrangement is either dated to the eighth, ninth century or the tenth, eleventh century.

References:**Books:**

- Barkataki, Satyen. *Axom*. New Delhi: Nationa Book Trust, India, 2015, Print.
- Barua, B.K. *A Cultural History of Assam*. Guwahati: Bina Library, 2011. Print.
- Barua, Birinchi Kumar. *Axomor LokaSanskriti*. Guwahati: Bina Library, 2015. Print.
- Baruah,Niorde. *Historical Geography of Early Assam*. Guwahati, DVS Publishers, 2010. Print
- Bhattacharya, Debendra Nath. *KalikaPuran*. Guwahati: Bani Mandir, 2008. Print.
- Deva, B.C. *Musical Instruments*. New Delhi: National Book Trust, 1977. Print.
- Dutta, Kanak Lal. *Early History of Kamrupa*. Guwahati: Bhabani Publications, 2014.Print.
- Goswami, Malini. *Harshacharita*. Guwahati: Publication Board, Assam, 2015. Print.
- Neog, Maheswar. *PabitraAxom*. Dhemji: Kiran Publication, 2008. Print.
- Sarma, Dimbeswar. *Kamarupasasanavali*. Guwahati :Publicaton Board Assam, 2003. Print.

Chapter in Journal :

Borah, Arun. "DeopaharorItihashaaruSilpa, Bhaskarjya ." in *Axom Sahitya Sabha Patrika*. Edited by Dr. Anil Saikia, Jorhat, Axom Sahitya Sabha, 2013. Print.

Das, Kanak. "Bare RahaniyaAxomiyaSanskrititLokabadya." in *Tribal Studies* Edited by BhaskarjyotiGoswami, Jorhat, Axom Sahitya Sabha,2011. Print.

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 401-409

Status of Tia Phake community in Assam with
special reference to Tipam Phake in Dibrugarh
District of Assam. A study.

Dr. Deepak Km Gogoi

Asst. Prof. Deptt. of Political Science, Nalbari College Nalbari (Assam)

E mail : gogoideepak3@gmail.com

Abstract

The Tai Phake community of Assam is a branch of the great Tai race. They are, one of the sub community of the greater Tai community of Assam. The people are peace loving, keeping alive their unique identity, customs and traditions professing Buddhism. They led a simple livelihood, mainly based on agriculture and weaving. Even with its microscopic population, the Tai Phake still take pride in having been able to retain their unique culture including language, custom, distinctive multicultural costume, residence style, arts, religion, and identity in this constantly changing world. The paper highlights in brief, the socio economic, cultural and political status among Tai Phake community in Tipam Phake village in present context.

Key Words: Tai Phake, Culture and heritage, Socio-economic status, Educational level, Occupation.

Introduction :

Assam is the 16th largest, 15th most populous and 26th most literate state of the 29 states of India. The state comprise of 33 nos. of districts with a population of 31169272 crore, and most populous state in North East region. (2011 census). It is a land of diverse culture where people of different caste and creeds live together, creating a unique Assamese culture. Assamese culture has been enriched by successive ways of different migrate which was gradually assimilated in Assamese culture from time to time. One of the community Tais are the people of Mongoloid origin from South-East Asia, and at present, most of them are settled on the banks of the mighty Brahmaputra Valley, that stretches through Assam and Arunachal Pradesh. They have been grouped as Tai Ahom, Tai Khamyang, Tai Khamti, Tai Phake, Tai Aiton and Tai Turang, respectively. Generally, the Tai Phakes also knows as Phakials. They were originally a hill tribe within the famous Tai family. They call themselves Tai Phake.

In this paper, the researcher has taken the Tai Phake community as topic of discussion. The Tai Phakes migrated from Moun Mao of South China, across Myanmar and then the Patkai hills. They finally entered Assam through the Pang shau pass in 1775 AD and embraced the Brahmaputra valley as their home.

However, in 1816 when the Burmese invaded Assam, there were Tai army officials in the Burmese army who saw the Tai Phakes as their kin. The Tai army officials wanted the Phakes to go to their ancestral home and accordingly the Phakes travelled back with the army officials. On reaching Namchik (in present day Arunachal Pradesh), the monsoons started and the Phakes, with their family and children found it difficult to brave the rough terrain of the Patkai hills range. The army officials advised the Phakes to continue their journey during the dry season and left. But as time passed, the mission of going back to their ancestral home never materialised and when the British took over Assam, they traversed downhill in search of suitable land to stay and accordingly establish several villages.¹

The Tai Phakes today mostly reside on the banks of the river Buridehing and its myriad tributaries. There are nine villages in Dibrugarh and Tinsukia districts of Assam where they reside. Two villages-Nam Phake and Tipam Phake are in the Dibrugarh district. Remaining seven villages in Tinsukia district are- Bor-Phake (Ingthong), Man Mou, Man long or long Phake, Nigam Phake or Nigam, Nonglai, Phaneng and Munglang. Moreover a few families are settled in the Namsai (Lohit district) and Lalung Bordumsa (Changlang district) are scattered in adjacent area of Lohit and

Changlang districts of Arunachal Pradesh in India.

The word 'Phake' has been derived from the Tai words pha, meaning 'wall' and ke, meaning 'ancient or old'. They were believed to have migrated from the 'Shan kingdom' Mong Mo (Muang Mao), Myanmar in the 18th century. On their immigration of Assam, they settled in the south bank of the Burhidihing river one of the tributaries of Brahmaputra.

The Phake people are valley-dwellers, and prefer to live near the river banks. They share common customs, traditions, culture, religion and beliefs. Agriculture is their mainstay, and they also rear cattle. Fishing is a major occupation of the Tai Phakes. They have very unique houses, which are popularly known as the Chang Ghar. These houses are built on raised platforms, with bamboo stilts, and have thatched roofs, made of takau leaves. The staircases of the houses are positioned in the north to south or east to south direction from the ground to the balcony. The Tai Phake people have their own dress code, live in traditional Chang ghars and communicate in their Tai Phake language. They practice traditional medicine and also stick to their traditional culture and heritage.

Objective of the Study:

The main objective of the study is:

- 1) To find out the present socio-economic and cultural status of Tai Phake community in Tipam Phake village under Dibrugarh district of Assam.
- 2) To find out also the political consciousness among the same.
- 3) Any change in their above mentioned status and try to find out its reasons behind it.

Scope of the study:

In the study the researcher has selected Tipam Phake village which is under Dibrugarh district of Assam. The importance of selecting the village is the reason that, while going through books and research articles, it is found that not much work has been undertaken on the Tai Phake of Tipam Phake village on this issue. Of course it is observed that much work has been done on Nam Phake villages. So, there is the also need to explore and find out the socio-economic, cultural and political status of the Tai Phake community residing in Tipam Phake village.

Review of literature:

- (i) 'Tai phake Jiban aru sanskriti' book written in Assamese language by Paim thi Gohain .
- (ii) 'Tai phakes. A Historical & Cultural Study' book written by

Supriti Phukan.

- (iii) “Tai Phake Jana Sanskriti” written by Lokeswar Gogoi.
- (iv) ‘Tai Phake Way of Life: A Description of Tipam Phake Village in Asaam.’ Published in Journal on Tribal Life and Learning name ‘turi’ Vol. XVIII, written by Pranjal Sharma. (2014)

Hypothesis drawn:

- (i) Tai Phake people of Tipam Phake are very much adhering to their culture and heritage.
- (ii) The people lead a simple life without of much modernism has influence their way of life.
- (iii) Socio- economic and political consciousness is seen among the Tai Phake people.

Methodology adopted:

The study is based on empirical study comprising field study, random sampling and interview schedule. The data collection is both from primary and secondary sources. The primary data are collected on random sampling, through household surveys interview method and observation from the field study. The researcher visited the village on 10th of October 2019 for field study. The secondary data sources were - Journals, Magazines, Published works and Internet etc.

Sampling:

There is total 32 house hold with 53 nos. persons in the village. Out of these 25 are male and 20 are female and 8 are children. So, 20 percent of total adult population i.e. 09 has been taken randomly as sample, including head of the village for interview. Out of these 5 are male and rest 4 are female.

Tipam Phake Village

The Tipam Phake village is home to a small population of the Tai Phakes community. It is situated in Dibrugarh district under Naharkatia Constituency (Joypur revenue circle.) In the District Census Handbook, Dibrugarh, the village name is mentioned as Tipam Fakial, under Joypur block. Location code - PLCN 2011: 292339.²

It is about 65 km away from Dibrugarh town, 8 km from Naharkatia town and 3 km away from Joypur in the eastern side. The village was formed in the year 1850 on the northern side of the bank of river Buridhing (one of tributaries of Brahmaputra River) with Ushapur village inhabited by Kayastha and Kalita people and Chengalijan village inhabited by ex-tea

garden labourers in the northern side. On the eastern side Lin Ouguri Bengali goan inhabited by ex-tea garden labourers.

So, far as Tipam Phake village is concern, there is about 32 nos. of Phakial families, keeping alive their unique identity, customs, traditional beliefs and practices, professing Theravada Buddhism.

Socio economic status

Socio economic status is a social standing or class of an individual or group. It is an assessment for persons work experience and economic and social positions in relations to others, based on income, education, health and occupation. The socio economic condition includes housing condition; income includes economic activities and occupation, size of land, facilities of health, educational level, electricity, irrigation etc. Basically development issue is related with socio cultural and economic status of an individual and society as a whole.

Economy: The economy of Tia- Phake is primarily the traditional occupations such as - agriculture, weaving, liquor manufacturing and rearing cattle. Service job, paid labor, and tea plantation are the newly emerging occupations among the villagers. Out of 32 household only 3 nos. persons are government employees. Out of these only one female service personnel serving in Pali School situated in the village. One is retired School teacher. Rests of them are engage in agriculture and small business activities.

Agriculture is the main economic activity of the people which is carried out by families in the village. As, majority of the villagers have cultivated land of their own. As Paddy cultivation is the main agro product, they also produce mustard, corn, ginger, turmeric potatoes, different vegetables and herbs for their ethnic food. Most of the foods they consume are obtained from the local resources. The trees of betel nut and leaves, tokou (leaves of a variety of palm) bamboo is found common in every villager's house yard or barricade of their land. They also rear cattle such as cow, buffaloes, goat, and pig. Poultry and ducks are the main livestock in the village. Fishing is a major practice of the Tai Phakes.

Weaving is another important tradition among the Tai Phake people. Weaving expertise among Tai Phake women is seen. Generally they produced their own garments.

Manufacturing of liquor, especially rice beer liquor is tradition among the Tai Phake people. But they don't take as an occupation in selling this liquor. They often prepare it for home consumption purpose only.

Family system: Both joint and nuclear family is found in the village. However as Tai Phake families are lineal joint families in nature but now a

day, nuclear family has been also seen in family structure of Tai Phake. Though they are nuclear families, they always maintain a cordial relationship even after separation.

Tai Phake society is patriarchal in nature. Father is the owner of the property and divided equally among the sons and keeps one share for his use. Later after his death, the sons who live with him and take care of him including his mother till death will get the share of his father's property. Women have no right of inheritance. Inter- caste marriage is not encourage, however it is often seen among the community. The Goan Burah (Village Headman) named Ai kya Few Gohain wife belongs to Tai Ahom Community.

Educational status:

There is only one lower middle school name Tipam Phake M.V School in the village established in 1975. Most of the children studied there. Another Higher Secondary school named Joypur H.S School is about 2 km. The Naharkatia College is the nearest College about 16 km, where students pursue their higher studies. Most of the inhabitants of the Tipam Phake villagers are educated. There are people with graduate degree holders. So, literate rate is good. But, I have already mentioned that very few of them got government job.

Health status: (Place of Treatment among Families in the Village)

The health facility in this village is poor. Most of villagers have to go to either Duliajan Oil India Limited (OIL) Hospital or AMC (Assam Medical College Hospital) Dibrugarh. One 36 bed health Center at this village was established in 2006. The construction work was completed in 2012. After that, it was never inaugurated. One of the villagers said that, it is very unfortunate that the health center is not functioning. If it functions, not only Tipam Phake village, but the whole wider area people will be benefited.

Cultural status

A community cultural status refers to people's cultural identity, their independency in practicing and developing their cultural related activities and to preserve it. Culture consists of the beliefs, behaviors, objections and other characteristics common to the member of a particular group or society. Through culture, people and groups define themselves, conform to society. Thus, culture includes many societal aspects: language, customs, values, norms, mores, rules, tools, technologies, products, organizations and institutions. The latter term institution refers to clusters of rules and cultural meanings associated with specific social activities. Common

institutions are family, education, religion, work and health care.³

A beautiful Buddhist monastery is attraction of the village. It Established in 1850. It regarded as a centre of meditation due to its unique natural settings and serene atmosphere. The place also has Ashoka Pillar, Pagoda and traditional stilt Musulinda Tank. One Priest called Bhanthey resides in the Buddha Vihara campus.

The people of the village also celebrate festivals which includes. - The “Poi-Nen-Chi” festival in March is meant for paying homage to Lord Buddha. They also hold Buddha Purnima festival which is known as “Poi-Nun-Hok” to celebrate sacred birth of Lord Buddha. It takes place in April or May. Sangken is the most popular festival of the Tai Phake, celebrated in the month of April. In this festival, the Tai Phake douse each other with water and traditionally bathe Buddha images, to signify cleansing of all evils and impurities of life and a blessed beginning after the festivities are over. Tai Phake celebrates Sangken to signify the victory of good over evil. Another important religious festival is “Pai-Kathin” which takes place in October. During this event, religious clothing is distributed to Buddhist monks.

The Tai Phake also has their traditional dance forms. The “Kachong” dance form performed by women involves the dancers using colorful umbrellas. The ‘Kakong’ dance involves usage of rhythmic drum beats. They sing traditional songs with words praising the nature and its beauties. Soiyoi, khe khyang (narrative song) are few of them.

So far as there dress is concern the Tai Phakes prefer wearing their traditional attires. The women put on colorful hand woven garments. They wear ‘Chin’, an ankle length skirt. The upper garments are called “Nang Wat”. Men wear short kurtaas and fanut, which are dark colored lungis.

So far as their food habit is concern, rice is their staple food. Most of their food is stir fried and they also prefer boiled vegetables, grilled meat and fish. They also prepared Pa som (sour fish), sour bamboo shoot, dried fish, dried meat, and fish wrapped in banana leaves, all put under fire ashes to be cooked which are very delicious.

Political consciousness

Political consciousness typically refers to the idea of being self aware of politics. Karl Marx describes it as a person’s political sense of self that is person’s awareness of politics. In a democratic country, it is essential to have a political conscious and responsive society.

Political consciousness is one’s political state of mind. It is closely related to the concepts of political identity, political participation, political

culture and the idea of social contact between the people and the government. So, far as Tai Phake People of Tipam Phake village is concern, the people are aware of political issues, but are not so much interested in politics. It was revealed after interview with (Cham Kheng Gohain, a retired M.E teacher) that the people cast their vote as a routine manner, but they do not expect much from the government. Of course the villagers are availing PDS system from which they got subsidies rice. One family also got PMAY house being constructed. Asked about, the reason. they said that they are few in numbers and does not expect much, as they rely on themselves.

Conclusion and suggestions

Facing the challenges of globalization the Tai Phake people have become more interested in preserving their culture and heritage, associating themselves with the construction of identities. One of the events which will definitely focus the Tipam Phake village and the Tai Phake community to introduce them to the world community was the establishment of the Tai Phakey Ecotourism Camp (TPETC) in September 2010. It was formed by an NGO. While visiting Tai Phake village on 10 Oct 2019 it was found that this Ecotourism Camp was closed about 3 years before. The remaining of the Ecotourism Camp was there; with all area seems to be an abandon area without proper maintenance. The small bamboo cottage with all facilities is gradually ruining. There is only one care taker who was not paid salary since long time and he is also about to quit his job. When asked about the reason behind closer of this Ecotourism camp, one of the villagers, retired School teacher named Cham Kheng Gohain describe the real story. His son Pan Chow Tumteng was the manager of the Ecotourism camp. The main reason according to him was financial anomies by the concern authority. The camp was running in profit, even domestic and foreign tourists from Thailand, Germany, USA, UK, Australia, Russia and from other countries have already visited the village and Ecotourism camp. About ten to fifteen numbers of local villagers were engage in the Eco-camp for different activities like preparing ethnic food, monitoring and looking after the camp and also act as guide. Many tourists still want to visit the area and try to contact. It is very unfortunate that, such flourishing tourist destination spot was closed down. Government of Assam Tourism department should rethink to open this tourist attraction place through (PPP) i.e. Public Private partnership, which is very much enriched with lot of natural beauty, rich cultural heritage, trekking, Bird watching and traditional delicious ethnic food and lot more to explore.

The socio-economic development of the Tai Phake of the Tipam Phake villager is reflected in many ways. The newly constructed bricks houses with traditional look, using power tiller for tilling agricultural land, reach of modern facilities such as Television, Refrigerator, LPG connection, Mobile phone with internet facilities and some families even possess their own two wheeler and four wheeler vehicles. All these reflected some mild modernity among the Tai Phake peoples with preserving their cultural identity as a whole. Addition to this the most important thing is that, people of Tai Phake in general and Tipam Phake in particular are peace loving people. They live their lives by the ideals of Lord Buddha. This is the reason why crime in the village is almost negligible. They have learnt to become more tolerant and understanding over the years. We saw the lives of Tai Phake closely and observed how minimal and simple it is. Right from the food they eat to the way of life they lead. These all are related with socio cultural and economic status of an individual and society as a whole. Young generations are always taught by elders to stick to their Tai Phake language, culture and heritage, Wearing traditional clothes, observation and taking active part in festivals, eating traditional food are the attempts to keep their tradition alive. It is true that no society or region can be developed with the exception of any part remaining behind. So, proper socio economic development with preservation of traditional culture and heritage can control the healthy and balanced growth of a region, which is seen among the Tai Phake people inhabiting in Tipam Phake village.

References

:<http://www.thealternative.in/lifestyle/the-tai-phakes-of-assam>
Page 109 of District Census Handbook, Dibrugarh.
<http://www.cliffsnotes.com/> access on 15/04/20 at 6.01 am.

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 410-424

Vaishnavism and the Bhakti saints of India : An Overview

Dr. Sougrakpam Dharmen Singh

*Assistant Professor, Department of History, Thoubal College,
Thoubal- 795138, Manipur, India, E-mail: dbarmen.sougrakpam@gmail.com*

Abstract

Vaishnavism is one of the most popular among the five well-known Brahmanical sects of Hinduism. The rise of Vaishnavism in India is a new development in the religious and social thought. Vaishnavism is the particular theistic of religion of which Vishnu is the object of worship and devotion as the supreme God. The movement developed from the early period and led by a series of popular saints. The Vaishnavite saints looked upon religion as a living bond based on love between the god and the worshipper. They went from place to place carrying their message of love and devotion for the upliftment of the people. The movement was open to all, irrespective of caste. The cult was practiced through the length and breadth of India since the early period. By the early sixteenth century all sections of Hindu society accepted it. The objectives of the paper are to find out new facts, to search out the causes responsible for the rise and growth of Vaishnavism, and the development of vaishnavite culture in India. Temples, images of Hindu gods and goddesses, coins, inscriptions, religious rituals and literary sources provide very valuable information about the rise and growth of Vaishnavism in India. Historical events and other valuable information both secular and religious are obtained

from literature. The paper is reconstructed after comparisons with the report of field work and other original sources. The work was undertaken with careful examination and strictly followed the rules of research methodology.

Key words: Archaeology, Bhagavatism, Bhakti, Consciousness, Culture, Hinduism, History, incarnation, Religion, Vaishnavism.

Introduction

Religion is a means of preserving the value of life and it is inseparable from human society. Religion had played a dominant role in the lives of the people since early period. It provides peace of mind for the individual, social solidarity, unity, identity, and conserved the value of life. It also acted as an agent of social control and promotes welfare. The word religion is derived from a Latin word 'Religio' meaning something done with over anxious or scrupulous attention to detail and it may come from a verb 'religare', meaning to bind things closely together. Religions bind people together in common practices and beliefs, they draw them together in a common goal of life which creates light in darkness, and contests evil and death. Religions also supply the means through which their lives can be lived with truth and purpose.

The origin of religion can be traced back to the pre-historical period. Its information is based on the archaeological remains, literary sources and oral traditions. Most of the religions are found as an organized system for providing information and for passing it to from one generation to another. Some of them are strongly organized. Different form of religion developed in India such as Hinduism, Jainism, Buddhism, Ajivikas, animism or traditional cult etc. These religions again divided into several sects and practice in different forms in different parts of India since ancient times.

Vaishnavism, one of the popular Brahmanical sects, worshipped Vishnu and his incarnations as the supreme god in different parts of India since ancient times. An important feature of Vaishnavism is the worship of the 'Avataras' or incarnations of Vishnu. Many 'Bhakti' saints who flourished from the ninth century to the sixteenth century A.D. in different parts of India contributed for the growth of Vaishnavism. These saints believed in two great principles, viz, perfect love for god and human brotherhood. They opened the door to all without any distinction of birth, caste, creed or sex. During this period they preached the cult as the highest form of religion. The cult discarded the rituals and sacrifices as modes of worship and instead emphasized the purity of heart and mind, humanism

and devotion as the simple way to realisation of God. To fulfill it they also built temples in many places and kept idol for worship. All the dances, festivals and Lila are oriented towards Bhakti devotion.

Objective and methodology

A number of excellent histories of religion have been written in the recent years. But none is found to have given importance to the study of rise and growth of Vaishnavism. The history of Vaishnavism forms one of the most interesting but a little known chapter in the cultural history. The work is an attempt to give proper interpretation to the known facts and to fill up the incomplete chapter of the history of Vaishnavism in India. The paper is to assess the evolution and historical development of Vaishnavism; to evaluate the existing facts with the help of field work and original sources and to discuss the religion with the help of the sources from rites and rituals (as participant observer), literature and archaeological remains. The paper is to find out new fact and also to interpret literary sources in the light of the information gathered from field investigation and to compare and bring them together. The treatment of the subject will also be restricted to the latter system.

Early manuscripts and other literary sources are also used as important sources for this paper. There are some other unpublished manuscripts and archival sources which are found useful materials. These documents are also considered a store house of information relating to social, religious life, art & architecture and political conditions of the people of India. Attempts have been made here to interpret those literary sources in the light of the information gathered from the inscription, coins, fields work and to compare and bring them together. Temples, images, religious rituals and literary sources provide very valuable information. It also gives very valuable information about the contributions of vaishnavite saints and other historical events. The paper is reconstructed after comparisons with the report of field work and other original sources.

Discussion

The people who lived in early ancient India were regulated by a set of rules that came to be known as 'dharma'. They believed that 'dharma' is the essential nature for the existence of a thing. The word 'dharma' has much deeper and wider meaning than the word 'religion'. The word dharma is derived from the Sanskrit root 'dhri (to hold).((Modi 11))

Hinduism is one of the most popular religions of the world and followed by millions of people. The word Hinduism is derived from the

word 'Hindu'. The word is not Indian in origin and it was originally a geographical term used by the Persian to designate the inhabitants of a country beyond the river Sindhu (Indus). (Modi 17) They pronounce the word 'Sindhu' as 'Hindu'. The features of modern Hindu cult are mostly derived from very ancient sources.

The origin of Hinduism can be traced back to the Harappan Culture. Indus or Harappan culture is one of the oldest civilizations of the world. Most of the scholars suggested that the civilization flourished between 3500 to 2500 B.C. The information in connection with the religious life of the Harappan people are solely based on archaeological findings such as terracotta seals, stone sculptures, figurines, fire alters etc., because of the absence of any cult objects, temple or place of worship at any of the Harappan sites. These remains indicate the religious attitude of the Harappan people. On the basis of this finding, the Harappan peoples had many features of Hinduism such as worship of the Mother Goddess, sacred animals, tree, fire, water etc. "The Harappan people worshipped the symbols of fertility- the Mother Goddess, the Bull, the Horned Deity, and sacred tree and these have continued in Hindu worship". (Thapar 43) The worship of female deities or fertility cult as Shakti or Mother Goddess, male deity surrounded by animals as Lord Shiva, worship of animal (cow) and tree (peepal tree), and Phallus worship etc. continued to practice in later Hindu society.

The Vedic culture flourished in India between 2500 to 1500 B.C. The Vedic religion represents an early state of Hinduism. "The earliest religious ideas of the Aryans were those of a primitive animism where the forces around them, which they could not control or understand, were invested with divinity and were personified as male or female gods". (Thapar 43) The Vedic Aryans worshipped various forces of Nature and many gods for gaining their favours such as the rain, the sun, the wind, the thunder etc. (Chopra & Das 50) All the natural phenomena were believed to be guided by their presiding deities. They were gradually personified like the sun God as 'Surya', the fire God as 'Agni' and the thunder God as 'Indra'. They conceived these gods in human forms and bestowed them with human qualities. (Raychoudhary 175) They were not represented in an image. God was regarded as the ruler, protector of men and giver of happiness. Later-Vedic period witnessed the emergence of New Deities. The 'Brahma', the 'Vishnu' and the 'Mahesh' were the most popular gods of the period. These deities form the trinity corresponding to creation, preservation and annihilation respectively. The idea of the trinity of gods was associated

with the cyclical conception of nature. These deities are interdependable i.e., one cannot exist without other. The Brahma creates living things which are preserved by the Vishnu and then put to an end by the Mahesh at an appropriate time to complete the cycle.(Modi 24) Later, the “Brahma-Vishnu-Mahesh” is the basis of Hinduism and most popular of all the gods.

Hinduism has many sects developed in different periods and different parts of India. Among them, Vaishnavism is the most popular sect of Hinduism. Vaishnavism is the particular theistic of religion of which ‘Vishnu’ is the object of worship and devotion as the supreme God. The cult is practiced through the length and breadth of India. The origin of Vishnu can be traced back to the Vedic period. In the Rig-Vedic period he was recognized as an aspect of the Sun and become one of the greatest gods in the Later Vedic period. He is the preserver of creation and governs the world.

The physical feature of Vishnu is presented as blue in colour, clothed in yellow, and has at least four hands. He is depicted as holding a wheel, a Conch, a mace, and a lotus. The wheel represents the universal mind, the powers of creation and destruction. The conch shell symbolized the origin of things through its connection with water. The mace is a symbol of authority. And the lotus, which has six petals, represents control over six seasons. Vishnu’s open upraised palm is a ‘Mudra’, a gesture expressing reassurance. Thus Wheel or Discus is a symbol of the mind and the Sun, which is a symbol of universal domination; the Conch shell symbolized ‘Om’, the primordial vibration from which creation emerged; the Lotus is a symbol of universal purity as well as fertility; the Mace is a symbol of primeval knowledge and the power of the mind, namely control, authority, and the maintenance of order. (Bowker 29)

Due to the rise of protestant movement of Jainism and Buddhism the character of Vedic religion was gradually transformed and changes were introduced in the religious outlook from the sixth century B.C. People were getting more and more interested in the solution of problems connected with knowledge about the absolute then sacrifice. Some of the religious leaders introduced new theories against sacrifices and ritualism. They were against the sacrificial religion of the Vedas and did not favour the old orthodox form of worship. The general masses began to follow these new teaching and became a worshippers of particular gods and goddesses. The image emerged as the centre of worship. This led to the growth of some of the Brahmanical sects and Bhakti movement.

Early literatures refer to the various kinds of worshipped and sects practiced in different parts of India. Some of these sects gave emphasis on 'Bhakti', which is primarily the living adoration of some persons by others, but secondarily the deep, affectionate and mystic devotion for some personal deity who is the principal object of worship to his devotees (bhaktas). (Chopra & Das 204) They recognized some of the gods either human heroes like 'Vasudeva-Krishna' or mythological beings like 'Siva' and other goddesses. One of the earliest religious schools centering upon a personal god who seems to have been originally a human hero was that of the 'Bhagavata' or the 'Pancharatras' (the worship of Vasudeva-Krishna and four other Vrishni (divine) heroes). This school later came to be known as 'Vaishnava' and became one of the foremost Brahmanical creeds of India. The cult evolved long before the Christian era. The worship of divine heroes or hero-gods was the most important features of the Bhagavata cult. In course of time the cult absorbed and recognized few other Vedic and Brahmanical deities like solar god Vishnu of the Veda and the cosmic god 'Narayana' of the Brahmanas. The inscriptions found in northern India also suggest that the Narayana worship was merged with the cult of the Bhagavatas in the second century B.C. These deities merged into the Bhagavata cult and also identified with Vasudeva Krishna. This absorption and amalgamation was one of the most important factors contributing to the growth and development of Bhagavatism.

The rise of Bhagavatism can be traced back to the fifth century B.C. Megasthenes, the Greek ambassador and Panini, the famous grammarian mentioned the worship of Vasudeva-Krishna as the highest object of worship to a Bhagavata cult. (Chopra & Das 204) Lord Krishna is the Supreme Personality of Godhead, as is confirmed by all great 'Acharya' (spiritual masters) like Sankaracharya, Ramanuja Acharya, Madhavacharya, Nimbarka Swami, Sri Chaitanya Mahaprabhu and many other authorities of Vedic knowledge in India. (Prabhupada 2009: 3) Some scholar explained him as a mythical figure evolved out of a solar deity and other scholars have suggested that Vasudeva-Krishna was a great human hero. One of the earliest references to Krishna is to be found in the Chhandogya Upanishad. Krishna is described here as the son of Devaki (Devakiputra). (Chopra & Das 204). Buddhist and Jain texts (Ghata Jataka and Uttaradhyayana Sutra) too show that Vasudeva was a man. Some of the earliest literature such as Panini's Asthadyayi, Patanjali mentioned Vasudeva-Krishna as a human hero. The epic and puranic traditions prove that he was originally human being who was raised to the position of gods.

In the second century B.C the Bhagavata cult was confined to North and western parts of India.(Chopra & Das 205) Later the cult were spread all over India due to the increasing popularity.

Archaeological evidences such as temple and shrines belonging to the second and first century B.C. proved the existence of the Vasudeva-Krishna cult in different parts of India. Some of the cities and town still exist like Mathura, Vedisha and remains of Dwarika (Arabian Sea) etc. The cult of the Bhagavatas was recognized all over India by the end of the third century A.D. The cult had faced many rivals such as Ajivikism, Jainism, Buddhism, Saivism and other forms of animism. However the doctrine of ahimsa/nonviolence, one of the important religious thought of the Bhagavata exercised a great influence on other religions like Jainism and Buddhism.

Bhagavatism transformed into Vaishnavism, the former being the beginning and the later, the final evolution of the same cult. The name Vaishnava was popularly used instead of the name Bhagavata in the middle of the fifth century A.D. and Vishnu was the important god of the cult. In course of time, Vaishnavism became the most dominant religious cult. Avatara/incarnation doctrine played a prominent part in the gradual transformation of Bhagavatism into Vaishnavism. Vaishnavism was the religion of Avatars, the religion of the incarnation of highest gods comes down to earth. (Weber 306) The temples belonging to this period decorated with the sculptures of Vishnu and his incarnations are found in different parts of India. Vaishnavism also spread in different parts of the world and South-East Asia like Java, Cambodia, Indonesia etc.

Vaishnavism is one of the five well-known Brahmanical sects (Panchpasakas). Vaishnava centered on the worship of Vishnu (Vasudeva-Vishnu-Narayana), Siva (Rudra, Siva), Sakti (the female principal- Durga-Parvati, Surya (the Sun god) and Ganapati (the god of obstacle). Vishnu was identified with Vasudeva-Krishna as one of the most important Gods of Vaishnavism. This was accomplished by the time Bhagavad-Gita was composed. Later the Vasudeva cult or Bhagavata religion also came to be known as Vaishnava dharma.(Chopra & Das 205) The name Vaishnava and Bhagavata were sometimes used to indicate Vishnu worshippers in general. The identification of Vasudeva-Krishna-Vishnu with Narayana was another development of Vaishnavism. The origin of the conception of Narayana is differently given by different scholars. They interpret the word Narayana as the resting place or goal of 'Nara' or a collection of 'Naras' (i.e., men). They believed that the Narayana cult originated in the

Himalayan region or its neighborhood. However, the earliest evidence regarding the identification of Narayana with Vishnu is probably to be traced in Baudhayana's Dharma-Sutra and here he appears as 'Hari'.

An important feature of Vaishnavism is the popular worship of the 'Avataras', the manifestation of the supreme in terrestrial, whether human or any other form i.e., incarnations of Vishnu. Vaishnavites, the follower of the cult, regarded him as the one who exists in each and every particle of matter and non-matter, living and non-living things of the world. He incarnate in different forms to restore the law, to prevent a great evil and to preserve the creation. He gives wisdom to living beings to survive and to preserve their species. Epigraphic and literary records of the historical periods throw light on the evolution of the theory of 'avatara'. Later Vedic literatures such as Satapata Brahmanas, Matsya Purans etc, mentioned a list of incarnations. The Avatars are Matsya (the Fish), Kurma (the Tortoise), Varaha (the Boar), Narasimha (the Man-Lion), Vamana (the Dwarf), Parasurama (the son of a Brahman Jamadagni), Rama (son of King Dasaratha of Ayodhya), Krishna (son of Vasudeva-Devaki), Buddha (the last historical incarnation of Vishnu), and Kalki (the incarnation of Vishnu yet to come or future incarnation of Vishnu). (Raychoudhary 197) Matsya Purana provides three divine 'avatara' namely Narayana, Narasimha and Vamana as well as seven human avataras namely Dattatriya, Mandhatri, Parasurama (son of Jamadagni), Rama (son of Dasaratha), Vadavyas, Buddha and Kalki. These avataras were popularly worshipped in different parts of India from the fifth century A.D. The period also witnessed the evolution of Neo-Vaishnavism from the original form of Bhagavatism practiced in the early period. The emergence of new Gods and Goddesses was another feature of Vaishnavism during this period. Some older deities such as Ganesh, Kartick, Durga etc., lost their importance and increased the prestige of new deities like Lakshmi, consort of Vishnu.

Among the most popular religious movement of Hinduism developed in the early medieval period was the Bhakti movement. The movement emerged successfully in different parts of India in the fifteen and sixteen century A.D. The leaders of the movement tried to free the Indian society from the dogmatic beliefs, rituals, cast and communal hatred etc. They preached in the language of the masses.

Upanishads and the Bhagavat Gita emphasized love and devotion as pathways to God. Love and devotion to one personal God became characteristic feature of the Indian religious thought from the fifth century A.D. which led to the development of the concept of Bhakti. The origin

of Bhakti and its seeds can be traced to the Vedas. The word Bhakti first appears in the later Vedic texts. (Rastogi 3) The earliest reference to worship of and devotion to a personal god, out of which Vaishnavism arose, may be traced in the *Astadhyayi* of Panini (c.5th century B.C) In the several Sutrās of this work, Panini lays down rules for various word formations in which the etymological sense of the word 'Bhakti' is the central idea. (Panini 108) Bhakti, loving faith in god, an important element of Vaishnavism, began to grow rapidly from the time of Gupta period. (Majumdar et al 192) The people began to accept it from the fifth century A.D.

The concept of Bhakti means single-minded devotion to one God. The object of the devotee is to secure the grace of God for the sake of salvation. "The doctrine of bhakti or devotional faith as a means to salvation and opposed to the path of action (Karma-marga) and the path of knowledge (Jnanamarga), is considered to be the foundation of modern Vaishnavism. As a religious term bhakti is defined as 'an affection (anurakti) fixed upon the Lords' in a selfless spirit".(Chopra & Das 204) This cult discarded the rituals and sacrifices as modes of worship and instead emphasized the purity of heart and mind, humanism and devotion as the simple way to realization of God. The followers of the cult believed in monotheistic and worshipped one personal God. The Bhakti cult is divided into two i.e., Saguna (form) Bhakti and Nirguna (be formless) Bhakti. The followers of 'Saguna Bhakti' were known as Vaishnavas. They were further subdivided into 'Krishnamargis' and 'Ramamargis', who regarded Rama or Krishna both incarnations of Vishnu as their personal God respectively. The followers of 'Nirguna Bhakti' on the other hand discarded idol worship. They said that God is omnipresent and resides within the heart of man.

The Bhakti saints regarded knowledge (Jinana) as a constituent of Bhakti which could be gained through a teacher or Guru.(Chopra & Das 210) So, the Bhakti movement greatly emphasized securing true knowledge from a teacher (guru). The Bhakti saints were staunch supporters of social unity and purity of mind, character and soul. They completely discarded discriminations based on caste or creed. They opened their doors for all sections of society even untouchables. Many of the saints belonged to the lower classes. They also discarded sacrifices, rituals and priestly dominant society or cast system. They believed that each and every person could realize God through devotion and personal effort. Their message was both for the rich and the poor, the high caste and the low caste, educated and the illiterate. The Bhakti saints preached in the simple language of the masses which led to the growth of modern Indian language and popularities

of the cult in the fifteenth and sixteenth century A.D. The Bhakti movement became a movement of the people and widespread movement that embraced the whole of India for several centuries. The leaders of the Bhakti movement of the early period were mostly from South India.

Some of the popular Bhakti saints are Shankaracharya, Ramanuja, South India; Ramayana, North India; Kabir; Guru Nanak, North India; Mirabai western Part of India; Vallabhacharya, North India; Chaitanya, East and North East India; Tulsidas, North India, etc. These great teachers flourished from the twelfth century to the sixteenth century A.D. They believed that salvation can be achieved only through the devotion of Krishna or Rama who is 'saguna' God.

Shankaracharya was a Brahmin saint from Kerala. He based on the theory that knowledge was the primary means of salvation. He opposed to unnecessary rites and rituals. Ramanuja (1017-1137), born in Tirupati, tried to assimilate Bhakti to the tradition of the Vedas. (Thapar 218) He argues that the grace of God was more important than knowledge in order to attained salvation.

Ramananda, who flourished in the first half of the fifteenth century, was the first great Bhakti saints of North India. He opened the door of Bhakti to all without any distinction of birth, caste, creed or sex. He worshipped Rama, an incarnation of Vishnu. He believed in perfect love for god and human brotherhood. He used Hindi, the language of the common people.

Vallabhacharya (1479-1531) was a great saint of the Krishna cult of Vaishnavism. He was born in Varanasi in 1479. He worshipped Lord Krishna and preaches the Krishna cult as the highest form of worship. His philosophy centers round the conception of one personal and loving God.

Mirabai (1498-1546) was a follower of the Krishna cult of Vaishnavism and regarded as the greatest poet-saint of sixteenth century A.D. She was born in Kudki, Pali district, Rajasthan. Mirabai composed numerous devotional poems. After the death of her husband she completely devoted herself to the religious activities along with his followers such as spiritual meditation and Kirtan. She undertakes pilgrimage to many places and died at Dwarka in 1546.

Chaitanya Mahaprabhu (1486-1533) was one of the most popular Bhakti saints and a great teacher of the Krishna cult of Vaishnavism. He was regarded as one of the greatest saints of fifteenth and sixteenth century India. He appeared in Navadvipa, West Bengal, in the fifteenth century and inaugurated the 'yuga-dharma' (prime religious dispensation for the

age)-the congregational chanting of the divine names of God.(Prabhupada 2009 : 772) His ideas laid the foundation of a new form of Vaishnavism in Bengal, Orissa and Assam. His philosophy and ideas were accepted by most of the people of Eastern and North-Eastern parts of India. His original name was Vishwambhar. In his childhood he was called Nimai and after the completion of his education he was also called Vidyasagar. Chaitanya was born in Navadvip in February 1486. His father Jagannath Mishra and mother Sachi were deeply religious and pious persons. He was a well educated man. He had studied Sanskrit language. He become the mastered of Sanskrit language, literature, grammar and logic at the age of fifteen. He received initiation (diksha) at the age of twenty-two from a saintly man, named Ishwar Puri, whom he meets at Gaya during a pilgrimage.

Chaitanya worshipped Lord Krishna as the most perfect God. He travelled from place to place and started preaching the Krishna cult. One of the most important instruments of Chaitanya to spread Vaishnavism is 'Sankritana' movement. He prescribed the chanting of 'Hare Krishna' through 'Sankritana' (public congregational chanting). Chaitanya introduced and popularized the chanting process with musical gathering or Sankirtan as a special form of worship for achieving love of God. He was free from ritualism and preached to all irrespective of cast and creed. "His influence was so profound and lasting that he is considered by his followers as an incarnation of Krishna or Vishnu". In the first half of the sixteenth century A.D. he was the most popular saint in Eastern and North-East India. He had many followers and devoted disciples. Chaitanya settled permanently in Puri where he died. After his death his followers systematized his teachings and organized themselves into a sect called 'Gaudiya-Vaishnavism'. The followers of Gaudiya Vaishnavism regarded him as Lord Krishna's incarnation in the age of Kali. A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada recognized Sri Chaitanya Mahaprabhu as the 'Golden Avatara', appeared in India, as an incarnation of Krishna.

Surdas (sixteenth and seventeenth century) was a great devotee of Lord Krishna. Surdas believed that salvation can be achieved through the devotion of Krishna who is Saguna God. He wrote inspiring poems and songs which reflect the feeling of love and devotion.

Shri Shri Sankardeva was a great Bhakti saint of Northeast India. He was born at Bardowa (Assam) in the year 1449. Sankardeva was a well educated man. He studied the sacred texts of Hinduism such as Vedas, Upanishad, Purana, Ramayana, Mahabharata etc. At the age of thirty two

he left his home for pilgrimage. He moved from place to place and visited most of the holy places of India and studied various schools of thoughts of Vaishnavism. He established prayer halls and spread the message of 'EK SARANA DHARMA' that rest upon four pillars: DEVA, NAMA, GURU, BHAKTI (Deity, Recitation, Preceptor, Devotion). (Rastogi 33) As a great poet he composed Harischandra Upakhayana, Kirtana Ghosa, Rukmini-Harana Kavya etc. He passed away in 1569. His ideas and religious thoughts were spread by his disciple Sri Madhavdeva.

Tulsidas (1532-1623) was the worshipper of Rama and considered as a great Ramandi Vaishnava saint of Northern India. Tulsidas looked upon Rama as an incarnation of God. He believed that man could reach salvation only through bhakti. He was also a great poet and Ram Charit Manas was the most popular work of Tulsidas.

The most popular spiritual master of Vaishnavism in the twentieth century was A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada. He was the founder Acharya of the 'International Society for Krishna Consciousness'. He translated and published many books in connection with Srimad 'Bhagavad-Gita', which are widely accepted book all over the world. Among them "Bhagavad-Gita, as it is" is the most popular book. The book is an attempt to offer the original manuscript with explanation in order to establish the Krishna Conscious movement more soundly and progressively. According to Swami Prabhupada 'the Krishna Consciousness movement is meant to give perfect knowledge to human society, by such knowledge one can understand who he is, who God is, what the material world is, why we have come here, why we must undergo so much tribulation and misery, and why we have to die'. (Prabhupada 2018: 29) He recognized Krishna, the Supreme Personality of Godhead and all manifestations' are due to his different energies. He further says that 'Govinda, Krishna is the cause of all causes, He is the primal cause, and He is the very form of eternity, knowledge and bliss'. (Prabhupada 2009: 13)

Swami Prabhupada started Krishna Consciousness movement and spread the movement all over the world including America and teaches to love god. He adopted Sankritana movement which was earlier introduced by Chaitanya to spread Vaishnavism. He celebrated Hindu religious festivals including 'Ratha-Yatra' in different parts of the world. He established more than one hundred temples and has thousand disciples worldwide. He introduced the Vedic system of primary and secondary education and established several large international cultural centers in India. (Prabhupada 2009: 768) There he taught spiritual science, philosophy, common sense,

language, the Vedic way of life and many more things to many people. He style himself as a servant of god. His movement is to save human society from spiritual death and to establish relationship with the Supreme Personality of Godhead to enlighten human society. Swami Prabhupada was a well-educated man. He educated people to distinguish superstitions from religious values through scientific knowledge. He travelled all over India and also to many foreign countries, and in contact with men of diverse professions, pursuits and creeds. He died on November 14, 1977.

Conclusion

Religion is instinctive to man. It affects human behavior deeply and occupies an important place in society, because religion has close connections with moral value. Therefore, Indian society developed with their own religious belief and practice since time immemorial. The archaeological discoveries from Harappan Culture provide valuable information about the religious beliefs and practices. Neither temple nor cult objects have been discovered in the valley. Many of the features of the Harappan culture are found in modern Hinduism such as animal worship, tree worship, water fire, etc. The Vedic religion involved the worship of the force of Nature. Their gods were the personification of the phenomena of nature. They perceived lively power and created a deity. They worshipped these deities in order to obtain favour or boons. The idea of the trinity of gods i.e., Brahma, the creator, Vishnu, the preserver, and Shiva, the Destroyer, was another development of religious practice of the people. The emergence of Vishnu as a great god is a new feature in the religious life of the later Vedic time. The Bhagavata sect worshipped Vasudeva-kirsina. It is difficult to determine the age when the Vasudeva-Krishna cult flourished. The sect was originally confined to Mathura region in the fifth century B.C. and later spread to other parts of India. The cult was earlier identified with the Vedic deity Vishnu and the name given to it was Vaishnava dharma of Vaishnavism. Archaeological remains such as epigraphic records, architectural remains provide information about the popularity of the cult in ancient time.

In Vaishnavism, Vishnu is regarded as the source and protector of the universe and works for the welfare of the world. Vaishnavites, one of the largest groups, are the devotees of Vishnu, the Supreme Being, worshipped in the forms of his manifestations or incarnations. They claimed Vishnu as the supreme deity. His ten incarnations are to save the world, when the world is threatened by evil or to effect good upon the earth. His ten incarnation i.e., a Fish (Matsya), a Tortoise (Kurma), a Boar (Varaha),

a Man-Lion (Narasima), a Dwarf (Vamana), a warrior hero (Parashurama), Rama, Krishna, Buddha, and Kalki are worshipped in different parts of India since ancient period. Nine of the ten avatars of Vishnu have already came to earth at different times, three in non-human form, one in hybrid form and five in human form. Kalki, the tenth incarnation, is yet to come to earth. However among these incarnations, the worship of Lord Rama and Krishna of the Vaishnava cult are the most popular deities worshipped till today in different parts of India.

Bhakti cult was the most important features of the religious life of the Fifth century A.D. The movement was developed from the early period and lead by a series of popular saints. By the early sixteenth century, all sections of Hindu society accepted it. The Vaishnavas saints looked upon religion as a living bond based on love between the god and the worshipper. They went from place to place carrying their message of love and devotion for the upliftment of the people. The movement was open to all, irrespective of caste. They not only emancipated the masses from social and religious tyranny but also contributed to the cultural evolution of the country. Their main aim was to create an environment of toleration and cooperation for the welfare of the different communities. They were against the religious favoritism, fanaticism, and intolerance. Therefore, during the historical period many of the non-Hindu communities also followed Vaishnavism as the most popular form of worship, and some of the rulers declared it as the state religion. Still today, Vaishnavism is one of the most popular religious sects of Hinduism and practiced by thousands of people all over the world.

Note & References:

- Bowker, John. *World Religions*. Great Britain : Dorling Kindersley Limited, 2006. p.29.
- Chopra, P.N., B.N. Puri and M.N. Das. *A Social Cultural and Economic History of India*. Vol.1. Madras :Macmillan India Limited, 1990. p.50, 204
- Cf. Astadhyi of Panini. IV, 3.95 ff.; N.D. Chaudhury. *Historical Archaeology of Central Assam*. Delhi: B.R. Publishing Corporation, 1985. p.108.
- Max Weber, '*The Religion of India*', Munshiram Manoharlal Publishers Pvt. Ltd, New Delhi, 1992. p.306.
- Modi, Bhupendra Kumar. *Hinduism, the Universal Truth*. New Delhi: Brijbasi Printers Pvt. Ltd.1993. p.11, 17, 24
- Prabhupada, A.C. Bhaktivedanta Swami. *Bhagavad-Gita. as it is*. Mumbai : The Bhaktivedanta book trust, 2009. p.3.

- Raychoudhary, S.C. *Social, Cultural and Economic History of India*. New Delhi: Surjit Publication, 1991. p.175.
- Majumdar, R.C., Roychaudhuri, H.C. & Dutta, Kalikinkar. *An Advance History of India*. MacMillan India Ltd., 1991. p.192.
- Prabhupada, A.C. Bhaktivedanta Swami. *Bhagavad- Gita*. as it is. Mumbai: The Bhaktivedanta book trust, 2009. p.772.
- Prabhupada, A.C. Bhaktivedanta Swami. *The Science of self Realization*. Mumbai: The Bhaktivedanta book trust, Mumbai, 2018. p.29.
- Rastogi, T.C. *Assam Vaisnavism*. Delhi : Omsons Publication, 1994. p. 3, 33.
- Thapar, Romila. *A History of India*. Vol.1. New Delhi: Penguin Book India (p) Ltd. 1992. p. 43.

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 425-441

An Ethnolinguistic Analysis of Kinship Terms in Tai Ahom

Khammoun Phukan

PhD Scholar, English Department, Tezpur University

e-mail : k.phukan9@gmail.com

Dr Arup Kumar Nath

Assistant Professor, English Department, Tezpur University

e-mail : arupjnu@gmail.com

Abstract

The present study tries to explore and describe the phenomenon of kinship terms in Tai Ahom of Assam. The Tai Ahom language is no longer used as a mother tongue but still the language is vibrant in some domains of culture and society. As a language it is dead but as a vehicle of culture it still persists the hope of endurance. The people of the community have been consistently struggling for the maintenance since last six decades. The maintenance or the using of new kinship terms based on the forgotten symbol is one of the endeavours of projecting the 'self' and 'identity'. The paper attempts to deal with the ethnolinguistic account of Tai Ahom kinship terms through the theoretical framework of Dell Hymes' Ethnography of Communication. Following the ethnographic data collection technique, we observe here the changes of kinship terms along with their cultural connotation. Here we focus on the communicative goals which influence the speakers to maintain certain linguistic behaviour

interlaced with cultural values, social norms, institutions, taboos etc.

Key words: Tai Ahom; Kinship; Ethnolinguistics; Identity; Ethnography of Communication

1.Introduction:

Human behaviour is variable. The anthropological study of human behaviour studies the formation of human relationship with the cultural pattern. Classical Anthropologists believe that the kinship terminologies are universal in all cultures (Morgan 1877, Radcliff-Brown 1952). According to Lamb (Lamb 1965, 37-64) to understand fully the nature of the kinship systems it is necessary to understand what kind of linguistic element these are, and what kind of linguistic relationships are they.

Tai Ahom is an ethnic group of Assam, India. Prior to the British colonial rule, the Ahom dynasty had been one of the most powerful and longest ruling dynasties of Assam (Gait 2010, Barua, 1930). Though Tai Ahom is no longer used in day to day communication, but the uses of several original Tai Ahom kinship terms in fragmented form or in original form can be seen. The language is alive in the essence of their Tai Ahom identity assertion i.e. cultural practices (Gogoi 1996, Phukan 2013, Morey 2004). Many new generation learners are practically using the original terms of kinship address. This may be due to the reclamation of their identity, own past, documentation of their cultural anarchy and heritage, may be to revitalise or rejuvenate their language. But all these reasons are consciously and unconsciously enlivening the identity and the pattern of ethnography of communication. In that case language has been the prime marker.

1.1Theory:

This study takes the theory of Hymes' ethnography of communication (Hymes 1974, 1964). While talking ethnography of communication it must need for fresh kind of data collection, need to investigate directly the use of language in context of situation so as to discern patterns proper to speech activity, patterns which escape separate studies of grammar, of personality of religion, of kinship and the like. On the other hand it must take as context a community, investigating its communicative habits as a whole, so that any given use of channel and code takes its place as but part of the resources upon which the members of the community draw (Hymes 1964).

Particularly this concern about the place of language in culture and society performing variable human behaviour can be understood through communication. Different aspects of cultural values and beliefs, social

institution, roles and personalities, history and ecology of a community must be observed in relation to communicative events (ibid). As our study tries to examine how one category of kinship relational term can be communicatively organised and used towards different communicative goals, therefore Hymes' critical approach is relevant to our study. Our study also focuses on how the communicative goals influence the speakers to arrange kinship terms in conversation such as in ancestral worship, affinal relations, kinship categories and their verbal behaviour etc. In doing so, we will also be paying attention how the socio-cultural values, norms, practices, taboos and other aspects are interlaced with the construction of kinship behaviour. The theoretical basis for the study is the model of the ethnography of communication (EofC). Hymes proposes that every communicative event has eight crucial factors to consider and these are Settings (S), Participants (P), Ends (E), Act sequence (A), Key (K), Instrumentalities (I), Norms of interaction and interpretation (N), and Genre (G) (Hymes 1974). Here we would be taking the model to the extent that how participants and communicative goals determine kinship terms in relation to the Tai Ahom society and culture.

Kinship term reflects social organisation and role relationship within the groups (Bonvillain 2019). There are two types of kinship relations (a) affinal and (b) consanguineal. In Tai Ahom society how the affinal and consanguineal relations are maintained will be seen in the following study. The affinal relations are formed through marriage system, which starts from husband and wife and then extended to the family of both sides. On the other hand, consanguineal relations are formed through by blood relations as in parents and children.

1.2Hypothesis:

The following hypotheses have been taken to observe the kinship system in Tai Ahom society.

1. Consanguineal and Affinal relationships are distinct in Tai Ahom which say that the kinship terms are socially acknowledged biological relations
2. Tai Ahom society exhibits different kinship based on social relations or communication goals in various social settings influence the speakers to use and choice address terms.
3. Tai Ahom has adopted new form of cultural kinship terms based on original kinship terms

2.Methodology:

The Tai Ahom language is no longer used in the day to day

communication. Whichever remains is still in the history part and in the rituals and customs. So the data for the research is totally based on the people who know the rituals and actively busy in keeping the language alive in their works and business. Some of the informants were teachers of the Tai Ahom language in the lower primary schools of Assam. We selected Tai Ahom persons including the Tai *pandit*(parson) and the teachers as informants selecting natural situations like marriage ceremony, ancestor worship ceremony, rituals of funeral, market, family settings etc. We use observation (both participant and non-participant) as the prime data in sociolinguistic ethnographies (Levon 2014, Wardhaugh 2011) and complement this data method with semi structured interview, the informal conversation and the native speaker introspection. We also tried to analyse the data from both emic and etic understandings.

2.1 Limitation:

During the field visit and data collection tenure we have encountered several problems regarding the authenticity of kinship terms. We have tried to erase the problems by cross verifying the information. The paper deals with the kinship terms of Tai Ahom in both present use and past use. Some of the past use of kinship terms (mostly affinal) have either be forgotten or used in different form. Therefore, we are skipping the forgotten kinship terms keeping in mind that the exclusion will not hinder in examining the said hypotheses.

Both the kinship relations consist of two types of relations, which is core and peripheral. For convenience we have followed the common ethnological abbreviations.

Table 1.1: Ethnographical Abbreviation of Kinship Terms

Kinship	Abbreviation
Parents	P
Mother	M
Father	F
Brother	B
Sister	Z
Son	S
Daughter	D
Husband	H
Wife	W
Spouse	E
Siblings	G
Child	C
Elder	E
Younger	Y

As shown in the table the abbreviated terms are used by following IchchhaPurna Rai (2010), Bantawa Kinship Terminology. In the analysis of current studies these abbreviated alphabets are used.

3.Results and Discussions: Tai Ahom Kinship

3.1Core Consanguineal Relations (CCR):

The relations made directly by the ego are called Core Consanguineal Relations. It includes Ego's parents which G+1, Ego's siblings which is G=0 and Ego's children which is G-1.

Table 1.2: Core Consanguineal Relations in Tai Ahom

Kinship Relations	Earlier use	Generation From Ego	Present use
F	pTt ^f QT	G+1	Deuta
M	pT me	G+1	Ma
eB	pi kai	G=0	kokaideu/dada
yB	pi noK	G=0	bhaiti/bhai
eZ	pi neK	G=0	bai/baideu
yZ	noKneK	G=0	bhoni/bhonti
S	luk man	G-1	lora/putra/xontan/pu
D	me mi	G-1	ji/suali/jiek

The table shows the Tai Ahom kinship terms and the present use of kinship terms by the community members for the same kin relations. It shows that all the terms are adopted from Assamese and original terms are forgotten or no use in present.

The analysis of the table shows that there are nine CCR in Tai Ahom. Unlike English the terms are distinct in case of age and gender for example brother and sister.

3.2 Peripheral Consanguineal Relations (PCR):

These relations are not directly related to ego, but ego's CCRs are bearer of these relations.

Table 1.3: Peripheral Consanguineal Relations in Tai Ahom

Kinship Relations	Earlier use	Generation From Ego	Present use
FFF, FMF	pu mon	G+3	ajukoka
FFM, MFM	bait ^f ao / jaèao	G+3	ajuaita
FF	pulin	G+2	dodo/koka
MF	puèao	G+2	putha/puthadeu
FM	pi neK	G+2	aita
MM	Qnai	G+2	enai/enaideu/aita

The table shows the PCR of Tai Ahom kinship in earlier use and the present use, which includes G+3 and G+2 generations.

Through Father (F):

Table 1.4: PCR Through Father in Tai Ahom

Kinship	Earlier use	Generation	Present use
FeB	nitfao	G+1	nisadeu/bordeuta
FeBW	Apa	G+1	epadeu/borma
FyB	aa tfao	G+1	daideu/dodaideu/khura
FyBW	khutfao	G+1	khurideu
FeZ	Apa	G+1	apadeu/Jethai
FyZ	me aa	G+1	Pehi
FeZH	nitfao	G+1	nisadeu/jethu
FyZH	aa khoi/ pukhuK	G+1	Pehadeu

The table shows the PCR generated through father and the earlier use and present use of kinship terms Through Mother:

Table 1.5: PCR Through Mother in Tai Ahom

Kinship	Earlier use	Generation	Present use
MeB	nitfao	G+1	Nisadeu
MyB	pona	G+1	mama/mumaideu
MeZ	apa	G+1	Apadeu
MyZ	pu oi	G+1	Mahideu
MeBW	apa	G+1	Apadeu
MyBW	me na	G+1	Mamideu
MeZH	nitfao	G+1	Nisadeu
MyZH	pukhoi	G+1	Mohadeu

The table shows the PCR through Mother and the kinship terms used in earlier times and present times by the Tai Ahom people

3.3Consanguineal Peripheral Relations (CPR):

Through Male Ego:

Table 1.6: Consanguineal Peripheral Relations in Tai Ahom

Kinship	Earlier use	Generation	Present use
BS	la nu	G-1	bhatija (lora)
BD	la iK	G-1	bhatiji (suali)
ZS	la nu	G-1	bhaginlora
ZD	la iK	G-1	bhaginsuali/(bhagini?)

The table shows the Tai Ahom CPR terminologies used in earlier

and present times
Through Female Ego:

Table 1.7: CPR in Tai Ahom

Kinship	Earlier use	Generation	Present use
BS	la nu	G-1	bhatijalora
BD	la iK	G-1	bhatijisuali
ZS	la nu	G-1	bhaginlora
ZD	la iK	G-1	bhaginsuali

The table shows the CPR in Tai Ahom and the earlier and present use

Through Child:

Table 1.8: CPR in Tai Ahom through Child

Kinship	Earlier use	Generation	Present use
SS, DS	lan	G-2	natilora
SD, DD	lan	G-2	natinisuali

The table shows the earlier and present use of CPR terms of Tai Ahom

3.4Affinal Relations:

3.4.1Core Affinal Relations (CAR):

Through Father:

Table 1.9: CAR of Tai Ahom through Father

Kinship	Earlier use	Generation	Present use
FeBW	apa	G+1	Borma
FyBW	kheKtfao	G+1	Khurideu
FeZH	nitfao	G+1	Nisadeu
FyZH	pokhuK	G+1	Pehadeu

The table shows the earlier and present terms of CAR in Tai Ahom
Through Mother:

Table 1.10: CAR in Tai Ahom

Kinship	Earlier use	Generation	Present use
MeBW	Apa	G+1	apadeu
MyBW	me na	G+1	mamideu
MeZH	nitfao	G+1	nisadeu
MyZH	khektfao	G+1	mohadeu

The table shows the Tai Ahom CAR and their earlier and present use

Through Ego's Siblings:

Table 1.11: CAR in Tai Ahom

Kinship	Earlier use	Generation	Present use
GeBW	pa lu	G=0	boudeu/nabou
GyBW	noK pau	G=0	bhaibuwari
GeZH	pi tfai	G=0	bhindeu
GyZH	lukkhoi/khuK	G=0	bhonijuwai

The table shows the CAR of Tai Ahom and their earlier and present use

Through Parents' Child:

Table 1.12: CAR in Tai Ahom through Parents' Child

Kinship	Earlier use	Generation	Present use
SWF, DHF	doKtfao	G=0	bioi
SWM, DHM	doK me	G=0	Bioni

The table shows the Tai Ahom CAR through parents' child and their earlier and present uses

Through Ego's Siblings:

Table 1.13: CAR in Tai Ahom through Ego's Siblings

Kinship	Earlier use	Generation	Present use
BSW	lantfai pau	G-1	bhatijabuwari
BDH	lantfai	G-1	bhatijajuwai
ZSW	lantfai pau	G-1	bhaginbuwari
ZDH	lantfai	G-1	bhaginjuwai

The table shows the present and earlier uses of Tai Ahom CAR through ego's siblings

Through Ego's Wife:

Table 1.14: Affinal Relations in Tai Ahom

Kinship	Earlier use	Generation	Present use
W	nao	G=0	Patni
WeB	luK ta	G=0	jetherikokaideu/kokaideu
WeBW	lu	G=0	Boudeo
WyB	luK ta	G=0	Khulkhali
WyBW	nongtfao	G=0	Khulkhali
WeZ	moupu	G=0	jehahu
WeZH	khek pi kan	G=0	domoti
WyZ	luK ta	G=0	khulkhali
WyZH	---	G=0	halpoti

The table shows the present and earlier use of Tai Ahom affinal relations through ego's wife
Through Ego's Husband:

Table 1.15: Affinal Relations in Tai Ahom

Kinship	Earlier use	Generation	Present use
H	phu le	G=0	bongohordeu
HeB	luKt ^f ao/jamo	G=0	borjona
HeBW	moupu	G=0	ja-juwoli (ja)
HyB	— (pi noK)	G=0	deur/gohaindeo
HyBW	moupu	G=0	ja-juwoli (ja)
HeZ	moupu	G=0	baideo/jehahu
HeZH	pi t ^f ai	G=0	bhindeo/bhinihi
HyZ	phuyiK mi	G=0	nonod
HyZH	— (pi noK)	G=0	gohaindeo

The table shows the present use of Tai Ahom affinal kinship terms through ego's husband
Through His/Her Spouse:

Table 1.16: Affinal Relations in Tai Ahom

Kinship	Earlier use	Generation	Present use
EF	pot ^f ao	G+1	Hohurdeuta
EFeB	pot ^f ao	G+1	Hohurdeuta
EFeBW	me t ^f ao	G+1	Hahu
EFyB	pot ^f ao	G+1	Hohurdeuta
EFyBW	me t ^f ao	G+1	hahu (ma/aai)
EM	me t ^f ao	G+1	Hahuaai
EMe/yB	pot ^f ao	G+1	mama hohur
EMe/yBW	me t ^f ao	G+1	mamihahu
EMe/yZ	me t ^f ao	G+1	mahihahu

The table shows the present use of affinal terms in Tai Ahom community through his/her spouse

3.5 Analysis of Tai Ahom Kinship Relations:

Here we will be discussing the social and cultural values of Tai Ahom kinship terminologies.

3.5.1 Ethnographical connotations of some kinship terms:

Like every other society Tai Ahom also uses some kinship terms more than consanguinity and affinity, these relations are sometimes accorded by culture and phatic communication. For example, /deuta/ is F. ego's

wife normally addresses her father in law *deuta* and her father in law's elder brother. On the other hand, in Tai Ahom society (Assamese society as well) any aged person, similar to parents' age are addressed as /deuta/. The third connotation is driven by social hierarchy present in the society. For example, the chief of a village is called *gaonbuhadenta* (father of village), *mohajondenta* (chief of land and who has enough property) etc.

Similarly, the term /aai/ means mother, which is also used to refer several culturally and socially driven relationships. /aai/ is addressed to sister in law but used only by her father in law or mother in law. Sometimes father in law's siblings may also call her /aai/. Any elderly similar to motherly age is also addressed as /aai/. Another connotation is that /aai/ is used to mean the women who sing devotional songs in any rituals organised at home and cultural gatherings.

Another term *pi tsai* and in Assamese *dai, kbura* (*dada* in modern Assamese culture) which is normally used to address any young man, who is supposed to be younger than G's father (e.g. FyB)

3.5.2 Ethnolinguistic findings of kinship terms:

The Kinship terms /apadeo/ and /nisadeo/ are used to address at least eight different relationships. The Ahom children address the elder brothers and brother in laws of their parents as *nisadeo* and elder sister and sister in laws of their parents as *apadeu*.

Another peculiarity observed in Ahom kinship terms is that the children of the categories of *nisadeu* and *apadeu* are treated as elders, whereas the children of the categories of *dadaideu*, *mamaideu* are treated as younger irrespective of the age difference. The hierarchy of elder/younger is intrinsic in the sense that it is the most alluring feature of Ahom kinship.

As because the hierarchy of relationship does matter, not the age, we see only the kinship terms to address the elder (G+2) and (G+1) generations are mostly remained unchanged. (eg. *nisadeu*, *apadeu*, *puthadeu*, *enaideu* etc.)

The normative pattern of kinship shows the patriarchal society.

Core consanguineal relations are distinct in case of age and gender. i.e brothers & sisters

The peripheral consanguineal relationship from father and mother side resembles only in the higher hierarchy (*nisa/apa*) but present uses show its difference. Unlike English there are different kinship terminologies for MB which is uncle in English and MZ which is also aunt in English.

The transformation is observed within the age groups, professions etc. The older generation is maintaining the original terms in memory but

the younger generation is showing interest in going back to the original terminologies

EofC study finds that Tai Ahom people used gender marker to denote gender distinction, which is also found in present uses of Tai Ahom kinship relations.

Ex. 1. (i)	luk child 'boy'	chai boy	luk child 'girl'	ing girl
(ii)	mota male 'boy'	lora boy	maiki female 'girl'	suali girl
(iii)	bhagin nephew 'nephew'	lora boy	bhagin nephew 'nephew'	suali girl

3.5.3 Kinship Categories and Verbal Behaviour:

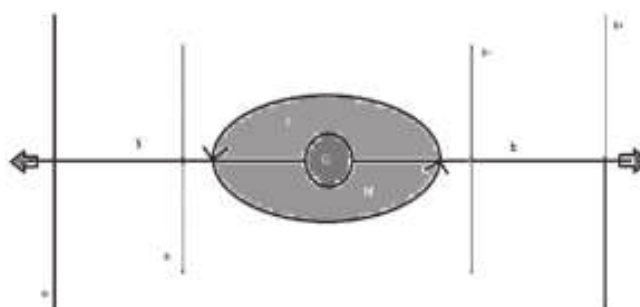
Kinship categories are formed through the attachment, love, respect associated with the kinship relations. All these categories of kinship construct some domains of association. The kins belonging to particular domain achieve certain code of conduct. As in the Assamese society the domains of kinship are formed through both the sides of mother and father. The domain from mother's kin is normally termed as *kutum* from ego's perspective and ego's sister's in laws would be his *mitir*. "*Mitir* are relatives by marriage. But very often another category, *kutum*, is joined with *mitir* and consequent wider category of affines is called *mitir-kutum*. Most of the informants cannot differentiate between the two terms" (Bhattacharyya 1990). In Tai Ahom the term *kha phan* incorporates all the Tai Ahom kins in one domain. Thus the world is 'my relatives' as in Assamese the entire universe in my *atmiya*. The following image (Figure 4.1) shows the kinship categories from the ego's environment.

Again verbal behaviour regarding the kinship categories is motivated in Tai Ahom community. For example; a person who is senior in relation but in junior in age from the ego, the person must be addressed by the kinship term; the ego cannot call the person by taking the person's name. Earlier the Ahom families followed the naming pattern according to the birth of the siblings like for the first boy the proper name is *lai*, for the second boy *aai* and for the third *lechhai*. Hence we can find the meaning of *Lachit*, the warrior who fought with the great Mughal and won the battle

of Saraighat (Gait 2010). Lachit is the seventh son as his name is suffixed by the seven numerical of Ahom counting formula. Thus the sister in law cannot call her husband's elder brothers by their name. Besides, the sister in law has to follow several behavioural patterns (i.e. politeness, norms) in front of senior persons. Such as she cannot sit at the same position while her elder brother in law sits. Again there are several codes of conduct and verbal behaviour too from the senior persons towards the juniors. The allotted code of conduct to this relationship is love and affection.

G is surrounded by two different kinship categories primarily. The green area refers to the family started with ego's father and fathers' father. Whereas blue area refers to G's kinship category as *ketum* formed through mother. On the other hand, the right area of G's extends the blood relations with siblings and it includes the unmarried sisters. While the left side G makes relationship by giving sisters through marriage and taking wife. Thus the green is G's family and *gharormanuh* (family members), the blue is G's *ketum* and B is G's extension of family and S is G's relatives called *mitir*. The green and blue deserve respect and honour from G, and B deserves love, affection, fellow feelings and S deserves care and respect and love.

The green and B follows the same code of conduct and rites. For example, if a person deceases from that area, every member of that area follows the same rites; they do not eat anything till three days from the day of the deceased. All the mourning members come to one place and remember the deceased and participate in every ritual for the wellbeing of the deceased soul. At the end of the mourning day, they sit together and have some meal.

Figure 1.1: Mapping Kinship Categories

The diagram shows how the kinship categories are formed in relation to G and how the code of conduct is changed according to the categories and distance. The 'family'. 'blood relations' are shown in the green (F) area and the right side of F. On the other hand the blue area shows the categories formed through mother and the left side of G shows the 'wife giver's relatives.

During those days no family member is allowed to do cooking, fishing, going to market, harvesting and such types of works and social activities. Now a days, some of the taboos are being withdrawn. During mourning day any married sisters from the family even the daughter of the deceased one can eat and do everything which are not actually allowed to the family members. The married women are not supposed to follow any rites, even they can cook rice for the mourning people.

These codes of conduct forefronts the kinship categories' behaviour associated with what is *ispariyal*, *atmiya*, *mitir* and *kutum*. Thus elementary structures of kinship analysed by Levi Strauss (1970) is seemed contradictory in Tai Ahom kinship behaviours (Bhattacharyya 1990. Levi-Strauss 1969). For example, several terminologies (e.g. FeB=MeB, FeS=MeS=MeBW) are similar and merged in both sides. Again, the category, which is *mitir* for Ego's father that is *kutum* for Ego's side. As Levi Strauss finds that the 'wife giver' and 'wife taker' is the elementary opposition of kinship relations. But we find some oppositions in code of conduct and rites performance but it is not central in Tai Ahom.

3.5.4 Mapping hierarchy of ancestor worship:

Women are traditionally forbidden in the hierarchy of worship tree. 'Wife giver' (Levi-Strauss 1969) family normally does not have any rites to pay homage to their daughters who have been given to another family. The married women are not associated with the ancestor worship rituals of their parents' family. Thus only those who have not married are worshiped after their deceased and placed them in the hierarchy tree. They are placed in third place named as *dam kan* or *zakornua dam* which includes the minor ancestors, unmarried and childless ancestors. But before that in the 1st and 2nd place of hierarchy tree, Tai Ahom worships their forefathers. Here forefathers also include the women who are married to their family. In that case the family functions as 'wife takers' (ibid).

3.5.5 Rules of Affinal relations:

Depending on the cultural and social structure, Tai Ahom bears some rules for affinal relations.

3.5.5.1 Exogamy:

Exogamy is a marriage system in which one should marry only outside its group. The *kha phan* of Tai Ahom, for example: *Mohung*, *Borgobain* belong to the same family. They cannot make affinal relationship with each other even though they belong to different clan.

Mohung ““ Mohung

Mohung = Deodhai
Mohung “ Borgohain
Borgohain = Buragohain
Deodhai “ Deodhai

An extensive discussion has been made by Barua (1984), and Cantlie (1984) regarding the marriage system of Assamese people (Barua 1909, Cantlie 1984). But they focused primarily on the composite Assamese society. Although, they are assimilated but they are still followers of their rites and ceremonies. Guha (Guha 1974) says that a process of *sanskritisation* and detribalisation was going on during the century and half under review (1600-1750). But the process was never complete and within the given situation new formations of semi-tribal, semi-feudal state marked anti tribal features. The Ahom kings (from Sudangpha till the last king) promoted Hindu religion and ideologically strengthen the state power and thus changes were established over the cultural rituals on both the sides (Bhattacharyya 1990). The Tai Ahom does not have any such rituals related to marriage as Brahmins do have. It is a mixture of both the rites prescribed by Hindu and Tai Ahom. The main function of Tai Ahom marriage is *chaklong*. *Chaklong* is a marriage rite which is organised at bride's home on the day of their marriage. Three pandits (deodhai priests) come over there and do the rites. There is another rite which is related to Hindu rites called *tupulapelua* or *tamul pan pelua* literally offering a package of betel nut (a kind of request/permission to take away the bride). For *tamul pan pelua* is a formal entry of the groom's family to the bride's home and asking bride's parents of their daughter for marriage. The *tupulapelua* consists of a pair of betel nut. There is another ritual called *gorondiya*. But here we will not be discussing the rituals and rites of marriage. Tai Ahom does not have the tradition called *burhabiya* (literally old marriage).

As Dumont (1957), Mayer (2013) observed that Indian kinship is a reflection and encompassed part of general caste structure. But hierarchy is more evident in the code of conduct (respect/*shradha-bhakti*, love) throughout the kinship domain and caste is also brought under the influence of religious language in the Assamese society (Bhattacharyya 1990).

In Tai Ahom there is no caste based division within the community. They all are the descendants of *kehun lung khunlai*. They have same blood as it is believed (G. Gohain in personal conversation). Hence all are brothers. Even having separate surnames there are some families which are perceived as in the same family like brothers. Within those families, marriage cannot happen (e.g. mohung and borgohain). In the later period of Ahom's region,

with the assimilation of other communities of Assam, Tai Ahom had also followed caste based rules in case of marriage. But this happens while they have to marry from outside the community. Within the Tai Ahom community there is more of a code of conduct than that of caste based hierarchy. Another remarkable feature of Tai Ahom married women is that they never wear vermilion mark (*sendur*) on their forehead. Still we have found a few women who do not wear vermilion mark even getting marriage. The Ahom marriage ritual *chaklong* does not offer to perform the rite on the wedding day. Later under the influence of Hinduism the married women take the vermilion mark.

3.5.5.2 Endogamy:

Endogamy is a practice of making affinal relations within one's social group. Endogamy is not practiced in Tai Ahom. For example: a female ego is not allowed to establish affinal relation with her father's sister's son; and male ego is not allowed to establish affinal relation with his mother's brother's daughter as shown in figure 1.2.

3.5.5.3 Sororate:

Sororate: is a practice where a man can marry his wife's sister. In Tai Ahom, this type of relationship is allowed. However, people have started to avoid in making this relationship because of the negative attitude of *mahi ma* (step mother).

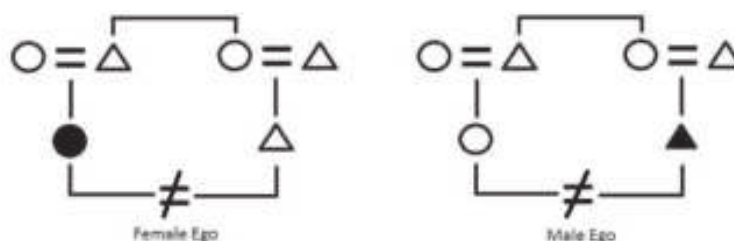

Figure 1.2: Mapping of Endogamy As the figure shows that a female ego is not allowed to establish affinal relation with her father's sister's son; and male ego is not allowed to establish affinal relation with his mother's brother's daughter.

There are several folk beliefs and tales regarding the cruelty of *mahi ma* towards her steps children, for example: Tejimola, Tula aru Teja. Even in Tai Khamti, Thai and Chinese culture, we have found similar stories.

4. Conclusion:

We have discussed the kinship terms as a category of addressives in

the Tai Ahom society and how it does provide a unique sense of identity. The Tai Ahom kinship pattern can be summarised in three categories and these are agnatic, matrilineal and affinal. This categorisation is entirely dependent on the Tai Ahom social system, which can be discerned by the study of ethnography of communication. In addition this paper has also described the phenomena of using same address term which can be contextually manipulated in varied communication settings. This happens due to the cultural values and beliefs interlaced with the society. This observation ponders to the focal point in the EoFC that the same linguistic form can be organised for quite varied linguistic ends. Further the paper exhibits the cultural exchange and the liberal use of changed kinship terminologies in the present Tai Ahom community.

The term 'ethnic' refers to a sense of belonging and togetherness according to Phukon (2002), but more importantly it can also be understood as 'an organising principle used by a group of people in order to differentiate themselves from other groups in terms of race, kinship, language, customs, mode of living, culture, religion and so on' (Phukon 2002, Jaspal 2012). The uses of kinship terms (maintenance and reversing shift) provide a positive sense of continuity derived from one's ethnic identity and this will have a positive outcome for the self-esteem principle of social category as propagated by Ethnolinguistic Identity Theory (Giles and Johnson 1987). Thus kinship is one of the prime markers of enhancing ethnolinguistic identity.

References:

- Barua, G. C. *Ahom-Buranji: From the Earliest Time to the End of Ahom Rule*. Guwahati: Spectrum, 1930. Print.
- Barua, H. *Notes on the Marriage Systems of the Peoples of Assam*. Sibsagar: Ananda Ram Barua, 1909. Print.
- Bhattacharyya, K. K. *Structure and Individual in Assamese Society a Study of Family Kinship Caste and Religion*. Ph.D. Dissertation. Gauhati University: India, 1990. Unpublished.
- Bonvillian, N. *Language, Culture, and Communication: The Meaning of Messages*. New York: Rowman & Littlefield Publishers, 2014. Print.
- Cantlie, A. *The Assamese: Religion, Caste, and Sect in an Indian Village*. London: Curzon Press, 1984. Print.
- Dumont, L. *Hierarchy and Marriage Alliance in South Indian Kinship*. London: Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, 1957. Print.
- Gait, E. *A History of Assam*. Guwahati: Bani Mandir, 2010 [1905]. Print.

- Giles, H. & Johnson, P. "Ethnolinguistic Identity Theory: A Social Psychological Approach to Language Maintenance." *International Journal of the Sociology of Language*, no. 68 (1987): 69-100.
- Gogoi, P. *Tai of North East India*. Dhemaji: Chumphra Printers and Publishers, 1996. Print.
- Guha, A. "Tribalism to Feudalism in Assam: 1600-1750." *Indian Historical Review* 1, no. 1 (1974): 65-76.
- Hymes, D. "Introduction: Toward Ethnographies of Communication 1." *American anthropologist* 66, no. 6 (1964): 1-34.
- . "Ways of Speaking." *Explorations in the ethnography of speaking* 1, no. 1974 (1974): 433-51.
- Jaspal, R. & Cinnirella, M. "The Construction of Ethnic Identity: Insights from Identity Process Theory." *Ethnicities* 12, no. 5 (2012): 503-30.
- Lamb, S. M. "Kinship Terminology and Linguistic Structure." *American Anthropologist* 67, no. 5 (1965): 37-64.
- Lévi-Strauss, C. *The Elementary Structures of Kinship*. Boston: Beacon Press, 1969. Print. <https://archive.org/details/TheElementaryStructuresofKinshipLeviStrauss>.
- Levon, E. "Ethnography and Recording Interaction", In *Research methods in linguistics*. Edited by Robert J. Podesva and Devyani Sharma, 195-215. Cambridge: CUP, 2014. doi:10.1017/CBO9781139013734.011
- Mayer, A. C. *Caste and Kinship in Central India: A Study of Fiji Indian Rural Society*. London: Routledge, 2013. Print.
- Morey, S. "The Tai Languages of Assam", In *The Tai-Kadai Languages*. Edited by Anthony V. N. Diller, Jerold A. Edmondson, and Yongxian Luo, London and New York: Routledge, 2004. Print.
- Morgan, L. H. *Ancient Society; or, Researches in the Lines of Human Progress from Savagery, through Barbarism to Civilization*. New York: H. Holt and Company, 1877. Print. <https://archive.org/details/ancientsociety00morg/page/n4>
- Phukan, G. "Search for Tai-Ahom Identity in Assam." *NEHU Institutional Repository*, 2013. <http://www.dspace.nehu.ac.in/bitstream/1/11089/1/Girin%20Phukan.pdf>
- Phukon, G. *Ethnicity and Polity in South Asia*. New Delhi: Intl Academic Pub, 2002. Print.
- Radcliffe-Brown, A. R. *Structure and Function in Primitive Society: Essays and Adresse*. Glencoe: Free Press, 1952. Print.
- Wardhaugh, R. & Janet M. Fuller. *An Introduction to Sociolinguistics*. UK: Wiley Blackwell, 2015. Print

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 442-451

Temporary labour migration to Kashmir Valley : Ingress to Employment Opportunities

Mehraj Ud Din Waza

PbD Research Scholar, Department of Sociology, University of Jammu, (J&K)

Abstract

Inter-state labour in India is much greater than intra-state transitions and has tremendous potential to contribute to the social cohesion and economic prosperity at the regional level. More than that It is a survival strategy for the migrants who experience various pull factors, mostly poverty at their places of origin and temporarily move out to earn their livelihood. In India, such a strategy among labour migrants is prevalent in the northern part of the country, especially in the states of Bihar, Uttar Pradesh, and Odisha. India's 2017 economic survey estimates that the magnitude of inter-state migration in India between 2011 and 2016 was close to 9 million annually, while the 2011 census pegs the country's total number of internal migrants at a whopping 139 million. Consequently, Jammu and Kashmir have started receiving more labour migrants, and this trend has intensified over the last few years. This influx of labour migrants has been received well in Kashmir valley. The presence of abundant cheap labour accelerated the pace of development activities and in turn provided ample employment opportunities to distressed labourers. This research paper will explore the experiences of labour migrants in Kashmir Valley in the context of job opportunities and how prosperous their stay has been.

Key Words: Inter-state, Labour, Migrant, Temporary, Employment, Survival

Introduction

Migration is a type of mobility in which for a variety of reasons, individuals change their residential location across defined administrative boundaries; this may be involuntary, voluntary, seasonal, permanent, or a mixture of both of these. The decisions about whether to move, how and where are challenging and could include a number of actors in various ways (UNICEF and ICSSR, 2011).

In the migration literature, the term 'Temporary migration' has been a subject matter of much discourse among scholars. The term is often used interchangeably with circular, seasonal, short-term, and spontaneous migration. It's a form of mobility where the economic activity of someone is moved but not the usual residence (Bilsborrow et al., 1984). Researchers and statisticians differ on the definition of temporary migration based on the duration of stay. There is, however, a consensus that the brief yet persistent absence from the place of origin is an essential requirement for temporary migration (Hugo, 1982; Zelinsky, 1971). In essence, temporary migration is a move made for a short period to return to the place of usual residence. A significant group of circular migrants consists of seasonal migrants, people who combine activities in several areas consistent with the seasonal requirements. The maximum duration of a temporary or seasonal move is generally six months (Mberu, 2006; Pham and Hill, 2008).

Internal migration in India is labour centric, with a significant proportion migrating on a seasonal basis. It is considered playing an essential part in household survival and viewed as an income diversification and risk coping strategy in developing economies like India (Keshri and Bhagat 2013). Internal migration- a Temporary or Permanent movement within national boundaries is occurring like an unstoppable juggernaut. The International Organisation of Migration (IOM) 2015 estimates that around 740 million domestic migrants are present worldwide. Real figures are likely to be much higher, as internal, temporary or circular migrants are often not captured by official statistics.

Over the last few decades, the state of Jammu and Kashmir (J&K) has been the paradise for the migrant labour force as the environment, wages, and the bandwidth of work opportunities have been quite luring here. Today people of Kashmir are sharing space with a lakhs of migrant labourers from different parts of India. A large number of people in

Kashmir are engaged in cultivation, trade or tourism, and the economy of the region suggests better living conditions of the people. Most of the migrants are, therefore, from outside the state and engaged in works like construction, business or domestic work and agriculture labour. This influx of labour migration has caused significant changes in the socio-economic scenario of the state. There has been a decline in the indigenous labour force in Kashmiri, resulting in almost all fields by migrant labour taking over. The show is run by the migrant labourers from Bihar, Uttar Pradesh, Rajasthan, Gujarat, and West Bengal, from channawala to street hawker, from a plumber to carpenter, from barber to mason. No one any more wants to work in the fields. The son of a barber dreams of being an instant millionaire. Cobblers have vanished entirely. Painters, carpenters, masons, and local farm labourers followed each other. Even the local beggars were unable to survive the competition. In this backdrop, the present study more precisely presents the experiences of labour migrants in Kashmir Valley in the context of employment opportunities.

Beginning of Labour Migration in Kashmir

In Jammu & Kashmir, temporary migration is not a recent phenomenon; however, the temporary influx of labour migration is a relatively recent one. During field interactions with the local Kashmiri people who believed that the influx of labour from other parts of India started during the militancy period. When a storm of a new militancy wave engulfed the Valley in 1989, Kashmiri Pundits migrated out, the youth of the Valley fell prey to the ongoing militancy wave, devastation, hartals, curfew, bandhs, hence no jobs for the local labour class. That's when the Jammu region became the growth hub, and labour migration started to take place in Jammu. It was only after 1996-97 that the Kashmiri labour-class who began building houses in Jammu to be secured and safe started to interface with outside labour. This is where the labour class migrated to Kashmir to do the marble work, tile work, Plaster of Paris (PoP), etc. that was new to Kashmir barring few affluent families and buildings of government. Together with their families, the labour started moving to Kashmir, the locals gave these labourers places to stay, and this is the time when the destroyed buildings, bridges, all government properties, private houses and soon began to rebuild. It marked the beginning of a significant influx of labour in Kashmir. Life and properties were greatly damaged because of the chaos that started in 1989, and the youth was lethargic, there was complacency all around. The situation paved the way for the need for labour from other parts of the country, which filled the gap in labour deficits.

Still, it brought with it certain negativities, such as in this case marble, cement, steelwork, etc., to the state, which made an architectural shift from wood and raw brick to cement, marble, etc.

However, academia believes that the temporary or seasonal labour migration to Kashmir started in the middle of the 1970s. According to Peerzada Mohammed Amin, Sociologist at the University of Kashmir, “after the growth started in Valley post-1970s, also known as the ‘period of peace and stability.’ Education and mobility were at their peak; people found it necessary to opt for occupational change, which also became a cause for cultural and identity crises”. Earlier people used to take up their ancestral jobs that consisted of farming, carpentry, cobblers, barbers, masons, etc. Still, after being educated and well-qualified, there was a change in their mindset that left doors open for a ‘social change.’ Education and knowledge broaden the mind, but it proved otherwise in the case of Kashmiri as people find it below Education and knowledge broaden the reason, but in the case of Kashmiri, it provided otherwise that people found it below their dignity to continue their ancestral vocations to avoid the disgrace of the caste system connected with their work (Qazi, 2014). So it became necessary to fill the vacuum created by this social alteration which ultimately was filled in by outside labourers. In both the above viewpoints it is evident that seasonal migration kicked off when Kashmir as a social set up experienced upward social mobility in its socio-economic structure and when politically motivated conflict created a situation for people to move out from their ancestral homes. Today these seasonal or temporary labourers right from Lolab to Daksum are found doing all those works that local Kashmiri labour had been doing for centuries.

Methodology

Method

In the domain of social sciences, research methods may be understood as all those methods/techniques used for the investigation of the research problem. Research methods or techniques thus refer to the methods the researchers use in performing research operations (Kothari, 2004). Fieldwork for the present study was undertaken twice once in March 2015 and again from August to September 2016. For information collection Observations and Semi-structured interviews were used as tools for gathering information from respondents. Set of the questions were prepared in advance intended to keep the conversation between interviewer and interviewee relevant. The interviews therefore ranged from an initial, widely asked request for participants to clarify to specific follow-up questions to

the changes they encountered in their lives. Most of the questions were devised in advance. However, during fieldwork, the researcher prepared a variety of questions on the spot. Doing so was necessary to probe further or discuss specific issues very well. The semi-structured interview preceded the observations to develop an understanding of the sector required for developing relevant and essential questions.

Additionally, the study also relied on secondary sources like books, articles from academic journals, and relevant website materials. Finally, it's pertinent to notice at now that the scope of this study is that influx of seasonal labour migration to Kashmir is benefiting the outside labourers, and this trend is changing their lives both economically and socially at the places of destination. Nevertheless, the study does not intend to claim or aim to be generalizable to a broader context. The study's research questions were mostly exploratory, as what precisely the eventual product or yield of answering them would be was not evident in advance. Further, a qualitative research technique has been employed for this analysis to address these research questions.

Participants

Participants having seasonal migrant status were from Uttar Pradesh (Two), Bihar (Two), and their destination districts in Kashmir Valley were Kulgam and Anantnag. Among the participants, there were three men and one woman. The age of participants from Uttar Pradesh was 35-40, and participants from Bihar were 34 and 38 years old. These participants were well aware of the research perspective and gave consent to use audiotape. To gain access to participants, contact was made with support persons. A contractor in case of district Kulgam and a local Kashmiri labour in district Anantnag. Both had been working with outside labour during the peak of the season for many years now.

Data Collection

Open-ended face to face interviews was carried out between once in March 2015 and again from August to September 2016 at their respective districts. Participants decided the preferred venue and time for the interviews to feel comfortable to express their stories. Most of the participants chose non-working hours for interviews. The participants usually preferred to have it either at their living places or the area where they come to meet other labour migrants after daybreak. Interviews would mostly last for about half an hour to a one-hour session. Their experiences were collected through unstructured interviews, starting with an opening statement, and

then follow up questions for clarifications to enhance understanding.

The Study

Rasheed (35) is a labourer from the district Hamirpur of Uttar Pradesh. He has been working in Kashmir for 10 years now. He mostly stayed and worked along with his neighbourhood friend from his home town in Anantnag district. His sojourn does not last for more than six months in Kashmir and comes in march and leaves in October every year. He seemed reluctant initially to elaborate his accounts of the place of origin, especially poverty-related experiences and left his home in search of livelihood when he was 22 years old. He is the father of a girl child. He used to work alongside his father at a local leather factory earning just to buy food two times a day. Family's low income; enormous household debt; and large family size had led to the migration to Rajasthan first and from there finally landed in Kashmir. Rasheed's father was not in favour of him staying away from family, but then he had no choice so convinced his family to migrate. In the early years in Kashmir, Rasheed had to face a lot of difficulty in communicating with the locals because he could hardly read or write and he lacked skills which increased the difficulty of seeking a job. But with the help of local labour Fayaz Bhai as he would refer him who Rasheed counted among those people who helped him in getting adjusted in Valley. In the beginning, He started working as an agricultural labourer earning 100 to 120 per day. Later learned tile work with his relative's help which was suddenly in demand thus ultimately helped him to make 200-250 per day. His lives with his family and his father are also in Kashmir and work at local tailors' shop also earns much better wages than back home. Now the family lives in an accommodation which is easily manageable according to him for a monthly rent of 2000 INR. Cement and tile work, according to Rasheed, is currently in massive demand in Kashmir, so he asked for more men from his native village to learn tile work and bring them for the job to Kashmir. Rasheed believes that the temporary working in Kashmir has helped him to take care of his family, and he was able to send his only daughter to the school that was his dream. Migration has helped the family cross the poverty line, but there is not much improvement in terms of other parameters such as savings etc. However, the quality of life has significantly improved.

Samiullah (36) year-old man had migrated with a group of migrant labourers from nearby villages of Saharanpur district of Uttar Pradesh in 2005 to district Anantnag. Initially, he used to come all alone during summers, but over the last few years, his wife and two sons accompany

him. Samiullah worked in a tea shop in Saharanpur but he was the only one to earn the bread in his five-member family that did not help him financially. He said and I quote “bhaiya bohat tangi thi aur kabhi kabhi toh ek he dafa khana khate thei”. He, with his friend, decided to move to Delhi for work where they started to work at a petrol pump as sweepers. During his sojourn of six months in Delhi, he picked up the art of haircutting but was not fully expert to start of his own. Samiullah, after consulting his uncle at home, decided to move Kashmir to try his luck as an agricultural labourer. In June 2005, he came to Valley and met a neighbour from his village at Sarnal area of district Anantnag, a place where most of the labour migrants live. It was him suggested Samiullah open a barbershop that had been doing good in the district. Samiullah decided to sell off whatever resources he possessed for a rate well below market value at his native village and rented a shop outside the main town. Knowing that he was no expert, he asked for a specialized in haircutting namely Qasim from nearby Salon. Qasim was from Alwar and had learned the art of haircutting while working at Kashmiri salon. He paid Qasssiim until he did not learn the art, which, according to Samiullah, took him six months.

Samiullah started to earn enough to take care of all of his expenses and was also able to remit money to his family at home. From 200-350 per day in 2006, he has been able to earn and successfully maintained his business, and in 2016 he claimed to be earning 2500-3000 per day. Financial prosperity has changed many things in his life. People like him have become part of Kashmiri society. Besides the attire, he speaks Kashmiri very fluently. However, he did not like to spend winters in Kashmir, thus decided to move to Delhi and started the same business with the help of one of his cousins. Now he keeps on moving in and out seasonally which has benefitted him economically. However, six months of Sojourn in Kashmir turns out to be more economical than Delhi for him because he can save more money due to fewer expenses like rent and travel.

Shahida Banu (34) from Darbhanga district of Bihar is a seasonal migrant who works as an agricultural labourer in Kulgam district. Her husband also works at a sweet shop in the main Kulgam market. The couple has two children of six and four years of age. They have been migrating seasonally since 2009 to Kashmir valley. They had lost their home in floods, and their only source of income, i.e., the patch of agricultural land has turned into barren land. This economic distress led her husband (Zubair) to look for employment in nearby districts but could not find the one thus ultimately ended up seeking a regular job outside the state. Luckily there

are many people from Darbhanga working in Kashmir valley which helped the couple to accommodate easily. Shahida Banu was a housewife and illiterate, lacking the necessary skills thus could not find any wage employment initially and joined other ladies of her neighbourhood in making bamboo rugs.

In 2012, due to dissatisfaction from rug making, she decided to shift her work and went to Delhi to learn to tailor. She spent her savings on the course and returned to start her boutique. Her husband, too, learned and became a mason and helped the family earn pretty money. Shahida and her husband initially had language problems. But with time, she although did not learn to speak Kashmiri but started understanding the language which helped her business a lot. From being a housewife, she is now able to earn around 1500 to 2500 INR in a week. The couple had dreamt of educating their children and reconstructing their house at their place of origin. Both of these dreams had come true. In addition to helping her in the boutique accounts, her sons, are now getting their education. Nevertheless, Shahida is not content to have left her native place while her sons and husband enjoy modern life. While migration has not only helped the family increase revenue, it has also increased household wealth, keeping assets in their native land, etc. The family is relatively better off, and the children are hoping for a much better future.

Akram, (38) year-old man, had migrated from Bhagalpur district of Bihar to Kulgam in 2008. Unemployment and illiteracy had plunged him into poverty and debt. He belonged to a schedule tribe and had never been to high school. At his place of origin, he works in a cement factory but barely earning enough to feed his family. His father was a beedi maker. The severe drought that hit his district pushed Akram along his newlywed wife to Kashmir. Akram was third within the family with two elder and one younger brother and two younger sisters. Thus he was the only one in his family who would migrate to Kashmir.

With assistance from his relative who had already been working in Kashmir, Akram started looking for work. Akram initially tried his luck in multiple forays, and because of irregular income, his wife also began to work as agricultural labour with monthly earnings as 1000. On account of insufficient income, Akram had finally settled within the industry as mason. The couple started earning around 2000 per month that helped them to take care of their only child healthily and adequately. Gradually Akram created a group of masons and carpenters and expanded his pack of workers to other parts of Kulgam and also the daily earning increased from 400 to

800. His wife isn't working anymore and is taking care of her child. Akram's is earning enough now to remit at least 10000 INR monthly to his parents and frequently visits them at their native village in Bihar after the end of a season that is after October every year. He also moved his family to a safer place in Bihar compared to the previous one that was susceptible to flooding and droughts. They now own a house, too, and are living a made life. Akram seems quite proud of his life and likes to work in Kashmir, saying he had helped a number of his relatives and friends to migrate to Kashmir for better employment and wages.

Discussion and Conclusion

The widespread phenomenon of temporary and seasonal migration for employment opportunities in India, especially in the northern states of the country turned out to be the most crucial livelihood strategies adopted by the poverty-ridden people. The intensity of seasonal migration is found to be highest in the states of Uttar Pradesh and Bihar in north India. The relationship between economic distress and labour migration has long been an academic discourse in India. A glimpse of this relationship was evident in the case studies presented in this study. The participants of the study commonly responded to certain push factors like poverty and natural calamities as the leading cause of their out-migration. These factors forced the labourers from their place of origin to look out for employment opportunities outside their village, town, or state.

Further, the close-knitted network of already settled labourers who were family friends, relatives, friends, or neighbourhood peers during this case played an important role in helping most of the migrants in accommodation and in finding relevant jobs at the destination place. The participants in this study were illiterates although after migration it did not impact much in their economic activities because the forays like the construction sector, agriculture labouring, salons, and boutiques required skilled workforce which these migrant labourers either had or acquired during their sojourn. The demand for outside labour in Kashmir Valley subsequently brought a sudden increase in the earnings among migrant labourers as a result of migration. It was noted that people in Kashmir have started shedding off their traditional forays and elevating their status by having Education and work as government servants rather than continuing with their traditional skills such as carpenter jobs, masons, barbers, etc. The contentment of labour migrants with the earnings has been much more than they will get it from their place of origin. The case studies revealed that migration to Valley has not only helped their families

with high income. But it has also improved household savings, holding assets in their native places, educating their children, easy access to health facilities, etc. This temporary migration is emerging as more mobile affected by economic distress, illiteracy, and natural calamities. This study suggests labour migration to Kashmir is providing ample employment opportunities that have helped the poor labourers to elevate their economic status.

References :

- Bilsborrow, Oberai, et al. *Migration Surveys in Low Income Countries: Guidelines for survey and Questionnaire Design*. London & Sydney: Croom Helm. April 1984. Print.
- Hugo, G.J. *Circular Migration in Indonesia*. New York: Population and Development Review. 8 (1), March 1982. pp. 59-83. *Published*.
- Keshri, K. and Bhagat, R. *Socio-economic Determinants of Temporary Labour Migration in India*. Asian Population Studies: 9 (2), June 2013. pp.175-195. Print.
- Kothari, C. *Research Methodology 2nd ed*. New Delhi: New Age International (P) Limited. June 2004. pp.1-10. Print.
- Mberu B.U. *Internal Migration and Household living Conditions in Ethiopia*. Germany: Demographic Research, 14 (21), June 2006. pp. 509-540. *Published*.
- Pham B. N., Hill P.S. *The Role of Temporary Migration In Rural Household Economic Strategy in a Transitional Period for the Economy of Vietnam*. Asian Population Studies. 4 (1), March 2008. pp. 57-75. *Published*.
- Indian Council of Social Science Research. *Internal Migration in India Initiative*. New Delhi: UNESCO, 2011. Print.
- Zelinsky W. *The Hypothesis of the Mobility Transition*. Geographical Review, 41 (2), April 1971. pp 219-249. Print.
- Sharma, K. *World Economic Forum: India Has 139 Million Internal Migrants*, <https://www.weforum.org>. 13-Dec-2019. *Published*
- Zaid, Q. *Migrants' Paradise*. Kashmir Life, <https://kashmirlife.net/migrants-paradise-issue17-vol06-61294/> 09-March-2020. *Published*

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 452-462

Trade and Trade Networks of Brahmaputra Valley in the Colonial Period and Future Prospect

Monowarul Hassan Khan

*Ph.D. Scholar, Department: History and Archaeology, North-Eastern Hill University
Meghalaya, iKhanmbassan81@gmail.com*

Abstract

This paper aims to explore the trade networks of the Brahmaputra valley during the colonial period, its importance, and prospect. It also studies the colonial policy in the field of trade and commerce. The trade and trade networks of Brahmaputra Valley formed an exclusive institution during the colonial and the early colonial periods of the region. Varieties of trade networks were known to the Brahmaputra Valley since the earlier times and they used the traditional trade networks but the late eighteenth century was the period of transition. This transition brought about a gradual transformation in the field of trade and trade networks as well as the economic structure of the region. It was in these periods the East India Company established various kinds of trade with the Brahmaputra Valley of Assam and they use the traditional trade routes or networks. After that the East India Company started a significant reorientation of trade in the region as well as they also developed traditional trade routes and established new trade networks for its benefit. The Stilwell Road was newly constructed by the British in Margherita; the road begins to connect

the northeast of India with China in the center of what could be a rich economic zone of South-east Asia. The Brahmaputra valley, its watercourses of the surrounding area also having wealthy natural resources to promote extensive internal and overseas trade since early times.

Key Words : Trade, Trade-Networks, Brahmaputra Valley, and Colonial Period.

Introduction:

The geological location of the Brahmaputra valley played a crucial role in the economy of the region because it had well-established trade networks with the Indian sub-continent as well as Southeast Asia since early times. It has also kept close contact with Bhutan, Tibet, North Bengal and its western part, parts of Bangladesh, and distant China.

Early references to trade and trade routes or networks of the region find mention in the 'Arthashastra' of Kautilya (Kangle, 1972). In the Arthashastra Kautilya point out a place name 'Paralauhiyakam' which was very famous for commercial goods during the time of Kautilya (Kangle, 1972). If we identify 'Paralauhiyakam' with Lauhitya or Brahmaputra River then the valley remained full of internal and external trade and commercial activities along with commercial goods. Kautilya also highlighted that from Suvarnakudya traders supplied Ksuma Dukula and pattrarna fabrics to Magadha through Bengal. We all had known that Suvarnakudya is located in the Brahmaputra valley or ancient Kamarupa kingdom. This was a famous trade center for supplying these exportable goods during the early time of Kamarupa Kingdom. The basic trade routes or networks during the period of the royal dynasty such as Varmanas, Salastambhas, and the Palas of ancient Kamarupa-Pragiyotisha kingdom lay between China, Tibet, and Central Asia to the North East, the rest of India to the West, and the seaport of Chittagong to the south and thence via the sea to the rest of the world (Mukherjee, 1992 and Rhodes, 2003). Several trading articles during this period such as salt, cotton, ivory, tea, coal, silk, opium, oil, etc were generated by local commodities of the region.

We have numismatic evidence indicates that in the third quarter of the sixth century A.D. some gold coins were observed in the Samatta kingdom in East Bengal, extending westward to the river Meghna into southern Tripura. This state was at that time very important in terms of the silk trade and other trade because it controlled the trade routes from Brahmaputra valley or Kamarupa-Pragiyotisha kingdom to the Sea. This

was also long-established and confirmed by the inscriptional indication of Mahendra Varman and other later rulers of the Varman dynasty that the territorial empire of Mahendra Varman touched the Sea-Shore (Sharma, 1978). There is also a reference in the Si-Yu-Ki of Hiuen-Tsang pointed out that when he wanted to go back to China, Kumara (Bhaskar Varman) offered to escort him up to the seaport it was pointing to that the trade routes and trade relation between Kamarupa and China continued by sea-route (Watters, 1904). After that, during the Pala periods, the situation of some of the towns like Pragjyotisa, Haruppesvara, Kamarupanagara, and Durjaya on both banks of the Brahmaputra River was the major trading center and also significantly assisted the trading activities in the region. The trade networks of the Brahmaputra valley played a noticeable role in contributing to the growth of all kinds of commercial enterprises. The Chinese traveler Hiuen-Tsang also states that the rulers of Kamarupa had the sea routes to China under their protection and it means that the Brahmaputra valley had good trade relations with south-east Asia as well as China in the early period.

During the Ahom period, the Brahmaputra valley was comparatively cut off from the other parts of the Indian subcontinent. Jean-Baptiste Tavernier (1605-1689A.D.) was a French gem merchant and traveler who visited India during the seventeenth century and he stated that the Ahom kingdom of Brahmaputra valley was one of the best regions in all Asia, without any need for foreign supply. Tavernier also pointed out that there were mines of gold, silver, steel, iron, and a great store of Silk (Barpujari, 1986). Sir Edward Albert Gait also mentioned that the industry and craft were developed and a considerable volume of trade and commerce existed with neighboring territories through the traditional trade routes (Gait, 2012). The silk (Muga) trade between Bengal Coromandel and Malabar coasts in the early seventeenth century through the Baruah Chowki. During the seventeenth century chowki was prominent were sold in exchange for salt and several other trade articles at the Ahom-Mughal check-post trade conducted every year in normal times of the region (Baruah, 2005). According to Shihabuddin Talish, quantities of trade articles such as aloe wood, peppers, spikenard, musk, gold, and a variety of silk were also exchanged for the chowki. The Muga silk was also one of the most important articles of trade with countries like China, Bhutan, Bengal Tibet, and Burma during the pre-colonial periods. In the seventeen century, a great administrator of the Ahom kingdom Mumai Tamuli Barbarua made it essential “for every adult female to spin a certain quantity of thread

every evening” (Sudeshna, 2005). It was indicated that embroidery and dying were highly skilled jobs during the period. Besides, a large number of laces used to be exported to the other parts of India as well as China, and Japan also. Mumai Tamuli Barbarua also set up a craft village on the northern bank of Brahmaputra River; it was known as the silk village which was Sualkuchi present.

One of the most important trade routes of these periods was connected with Mughal India through Bengal. The Ahom Mughal trade through Bengal was conducted mainly through four routes from Brahmaputra valley to Bengal. The first land route was laid through Mursidabad, Malda, Dinajpur, Rangur, Bagwa, and Goalpara. The second route was via Dacca, Dumary, Puculoe, Jamalpur, Singimari, and Goalpara. The third route was through Sylhet, Cherra, Moplung, Hungklao, Ranigaon, Khanamukh, and Gauhati. The last two land routes were almost impassable to trade during the rainy season. According to M’Cosh, the river route and the first land routes were most used for trade and other purposes (M’Cosh, 2000). One of the most important literary sources of the medieval period Tabaquat-i-Nasiri also pointed out that there were thirty-five mountain passes between Brahmaputra valleys or ancient Kamarupa and Tibet were mostly used for trade and other purposes. During that period the trade with Tibet and Bhutan from the Brahmaputra region was more beneficial. One of the sources of medieval period Tabaquat-i-Nasiri also highlighted that as many as five trade routes of the region were leading from Sadiya into Tibet and China were suitable for trade from the region. During the pre-colonial period of the region, the Ahom authority established choukis or outpost for trading purposes and appointed Duaria Barua or Chakial Barua (one officer) for conducting trade with Bengal as well as other parts of India. The Kandahar or Hadira Chouki was one of the notable choukis of the western part of the region.

A pass or route in the Patkai hills through which the Ahom migrated to the Brahmaputra valley, later on, the Burmese also invaded the same land route to the region. From that point of view, the Patkai hills route was the most accessible and well-known route during the period. From that point of view, Pemberton was the opinion that through this route the East India Company hoped to establish a new trade route and a commercial relation with Upper Burma and China. There were significant water routes through the River Manas via Tassagong and Dewangiri to Hajo routes that continued between Bhutan and the Brahmaputra valley. The trade between Bhutan and the Brahmaputra valley through these water routes the Bhutias

were usually accompanied with colored blankets, gold dust, silver, salt, musk, beeswax, and munjeet. They also took back with them raw and manufactured silk, cotton, dried fish, and tobacco. One of the most important trade routes in the west of the Buriguma Duar was the Kuriapara Duar which had been the main trade routes between Tibet and Brahmaputra valley (Goswami et al, 2006). The foremost trade routes between Lhasa, China, and Brahmaputra valley during the time of the pre-colonial period and that also continues in the Colonial period. The citation about that land trade routes Hamilton points out, 'At a place called Chouna two months' journey from Lassa on the confines of the two states there is a mart established and on the Assam side'. Further, he also points out that Geegunshur was one of the important places that were carrying silver, bullion to the amount of about a lakh of rupees and a considerable quantity of rock salt were sold to the Assamese merchants at Geegunshur. Through this place, rice was exported to Tibet from Brahmaputra valley in large quantities.

After the advent of the East India Company or British in the Brahmaputra valley the East India Company's commerce activities through trade, trade networks of the region changed into a new direction and the Britishers or East India Company got deeply engaged in the business opportunities of the valley. They also develop the communication system of the region, as well as they, established new trade routes of the valley. It is indispensable to study the changes in the trade, development of new trade networks, and commerce in those aspects such as internal, frontier, and external trade to understand the changes that occurred concerning trade and commerce.

Objectives of the Study:

The objectives of the study are

1. To examine how the colonial power development uses the traditional trade routes and trade for its benefit in the Brahmaputra Valley during the colonial period.
2. To explore the socio-economic implications of the colonial policies towards the proposed region regarding the trade and trade routes.
3. To analyze the Trade routes or Networks of Brahmaputra Valley in the Colonial Period and Future Prospect.

Research Methodology:

Historical research methodology has been followed for the study. In

this paper systematically use primary and secondary sources based on internal and external analysis. As a primary source included archival documents are used and as secondary sources such as books, and articles that are published in journals and magazines, etc are used. To understand the changing socio-economic condition of the Brahmaputra valley and the adjoining area in the colonial period; trade networks have been adopted as attributes of analysis for the study.

Trade and Trade Networks of Brahmaputra Valley in the Colonial Period:

The occupation of Brahmaputra valley by the East India Company occurred in the early nineteenth century when Great Britain had undergone immense economic transformation following the Industrial Revolution in the nineteenth century. A new economic order had come into existence, bringing with it additional demands for raw materials and food. New markets were developed and new sources of raw materials had to be explored to meet the rising demands. Against this background, Britain transformed its earlier policy of mercantilism and rather gave importance to free trade and later changed into economic imperialism. Within a short period, India became an agricultural colony of British capitalism for raw materials and a flourishing market for British manufactured goods. However, as J. B. Bhattacharjee pointed out that...

They reached India and its prosperous regions for trade; trade led to the conquest and empire. Even after the conquest, trade and profit continued to be the key motives of the Raj. The actual conqueror was an enterprising commercial organization, the East India Company. The transfer of authority to the British Crown (1858), a hundred years later, did not change the mercantile character of the Raj..... (Bhattacharjee, 2000)

Trade and commerce are two modes of interchange, and it is a practiced and accomplished occupation where purchase and sale are carried out. It is also measured as a method of occupation for profits. The trade structure in the region during the colonial periods mainly consisted of Trade Fair, Local Trade, and Cross-country Trade. During the colonial period the Brahmaputra valley of Assam accurately of six major districts such as Goalpara, Kamrup, Darrang, Nowgong, Sibsagar, and Lakhimpur. Among those districts, Goalpara Kamrup and Darrang were the prominent places for trading activities in the lower part of the valley. The river Brahmaputra forms the natural highway between hills and plains as well as the adjoining areas for trade and commercial performance. On an average,

eight steamers a month leave Calcutta for Dibrugarh, laden with goods of every description. It is also clear that the trade routes of the Brahmaputra valley will carry on expanding for many years to come (River Borne Trade Report, 1881-82). The trade was running in the region of Brahmaputra valley mostly in the hands of Kaiya or Marwari merchants and Muhammadan traders and chiefly run from Decca during early colonial periods. The hilly tribes mainly the Khasi and Jaintia Hills are keen traders, and who themselves reap the income of their increasing trade with the valley. In the valley, the usual trade fairs were held at different places such as in Udalguri, Khagrapara, Daimar, and Sadiya in the years of 1878-1882. All these trade fairs were held as usual in the winter season particularly in February and these trade fairs lasted until the end of February. The principal trading articles sold by the hills traders at the fairs are rubber, wax; musk and boats, etc and the principal articles are taken from the valley by the hills traders are silk cloth, broadcloth, iron pans, brass utensils, and beads (Trade between Assam and the Adjoining Foreign Countries Annual Report, 1881-1882). The trade between Brahmaputra valley and Bhutan was carried on with the neighboring districts such as Goalpara, Kamrup, and Darrang. All these trade fairs also increase the export-import trades from the Brahmaputra valley during 1881-82 or the colonial period. Among the trading articles, the silk and some other articles were also exported to Bengal and adjoining areas from the valley by the hill tribe's traders (Robinson, 2003). It was noted that the Brahmaputra valley especially, Nowgong, Kamrup, and Goalpara were the main districts where locally made cloths like *gamosa* and *borkapor* as well as silk cloths such as *riba*, *mekhela-chador* were trading with the adjoining areas though the Brahmaputra valley during the colonial period.

The hills men had to depend on their neighbors of the plain Brahmaputra valley for necessities of their daily life for that fact they were regular interchange their production of goods between the people of the plains and the hills since early time to colonial period also. Another trade was conducted between the valley and the Bhutias duars in every winter session and the Bhutias come down with mule loads of rock-salt, gold-dust, musk, woolens and carried up different kinds of cloths such as cotton—muga and erendi, raw silk, etc (Barpujari, 1980). Through the duars or the numerous passes across the mountains, traffic was carried into the heart of the territory of Bhutan and thence to Tibet. In general, the Monbas and the Kampa Bhutias tribes were come out and played the role of the middlemen in the Assam-Tibet trade in colonial times. M'Cosh also highlighted in his '*Topography of Assam*' traces the existence of a route from

Sadiya to Tibet across the Himalayas and parallel to the Brahmaputra valley. The trade between China, Ava, and Brahmaputra valley is of much importance, and increasing day by day on the colonial period also and the chief trading articles were imports were nankins, silks lacquered and China-ware, lead, copper, etc, (M'Cosh, 2000). Pemberton also highlighted about the trade between Brahmaputra valley and Bhutan during the early nineteenth century was an amount of two lakhs rupees per annum. In those trades, the chief trading articles were lac, madder, silk, erendi silk, and dried fish (Pemberton 1991:83). Bogle also describes that spices, timber, and coarse cloth of silk and linen were imported into Tibet from Brahmaputra Valley (Markham, 2010).

The trans-frontier trade is carried on with Bhutan at Darrang and Subankhata. The Bhutias come down with trade items such as lac, wax, chilies, blankets, etc. They sold these things to the traders and proceed to buy cotton thread and cloth, rice, silk cloth, and thread, etc (Assam District Gazetteers of Kamrup vol. iv, 1995). The principal trading articles exported from the Brahmaputra valley were timber, mustard seed, jute, unhusked rice, fish, silk cloth, cotton, etc. In the Brahmaputra Valley, the mighty natural highway (Brahmaputra River) and its tributary also take a very important part in the distribution of the internal trade of the valley (Assam District Gazetteers of Goalpara, 2012).

Future Prospect of Trade and Trade-Networks in the Brahmaputra Valley:

The region of Brahmaputra valley is best known for its cultural heritage, ethnic beauty, and rich natural resources. The region has a rich biodiversity, oil, and natural gas, coal, limestone, and forest wealth. The Brahmaputra valley played a key role in the economic advancement of this region from time immemorial to the present. According to geological research, most of the hilly areas, as well as plain areas of the Brahmaputra valley, were full of mineral deposits for its geographical position. Its geographical location and climatic conditions, as well as the fertility of the soil, also played a vital role in the economic development of this region. The geographical location of the Brahmaputra valley has been played a crucial role in the economic development of the region as well as promotes trade. It kept close contracts with Bhutan, Tibet, North Bengal and its western part, parts of Bangladesh, and distant China which led to the external trade from the valley. It was clear we understand that the economic importance of the Brahmaputra valley was not only for its resources but also for its strategic set-up of the valley which helps the indigenous people

to carry out internal trade with adjoining areas as well as external trade from the valley. The Frontier Tribal Convention organized by eighteen ethnic tribal groups on April 9-10, 1998 at Margherita, demanded that the Stilwell Road be opened to maintain the traditional economic and cultural relations with their original homeland where live their kith and kin. Such bonding could be a balm and wean away frustrated youth from insurgency and inspire them to build a new cooperative commonwealth in which they have a central place and manifold opportunities for self-fulfillment (Bora, 1999). Future we can hope for the expansion of trade and trade routes through the existing trade routes of Brahmaputra valley.

Conclusion:

Trade routes and trade from the Valley played a prominent role in economic development and it had a unique tradition of trade which was throughout the economic history of the region. The various kinds of agricultural and craft industries productions are significant for the expanding trade and commerce as well as the development of the traditional trade routes of the region in the colonial period by the East India Company. It is essential to say that trade had been one of the prominent features of the economic growth and development of the region. The trade and trade network of the valley was an important instrument of socio-economic exchange amongst the common people who were in a relationship together that they belonged to different ethnic groups and cultures of the Brahmaputra valley. The Colonial period maintained this ancient legacy of trade and commerce by the might of Imperialism and consequently altered the very fabric of the valley polity, society, and economy.

References :

- Assam Secretariat (c) Administration (Record & Library) Department.
Report on the River-Borne Trade of the Province of Assam 1880 to 1895.
Dispur: Guwahati. State Archives. 1895. Print.
- Assam Secretariat (c) Administration (Record & Library) Department.
Annual Report on the Trade between Assam and the Adjoining Foreign Countries 1881 to 1882. Dispur: Guwahati. State Archives. 1882. Print.
- Allen, B.C. *Assam District Gazetteers of Kamrup.* Dispur: Guwahati. State Archives. 1995. Print.
- Allen, B.C. *Assam District Gazetteers of Goalpara.* Dispur: Guwahati. State Archives. 2012. Print.
- Allen, B.C. *Assam District Gazetteers of Darrang.* Dispur: Guwahati. State Archives. 1915. Print.

- Baruah, S.L. *A Comprehensive History of Assam*. New Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers Pvt. Lt. 2005. Print.
- Bora, S. "The Stilwell Road: A Saga of the Past and a Hope for the Future". *Proceedings of NEIHA*. Dibrugarh.1999. Print.
- Barpujari, H.K. *Assam in the days of Company 1826-1859*. Guwahati: Spectrum Publication.1986. Print.
- Barpujari, H.K. *The Comprehensive History of Assam, Vol.-I, (Ed)*.Guwahati: Publication Board Assam.1990. Print.
- Bhuyan, S.K. *Anglo-Assamese Relation: 1771-1826*. Guwahati: Lawyer's Book Stall.1990. Print.
- Barpujari, H.K. *Assam in the days of Company 1826-1858*. Guwahati: Spectrum Publication.1980. Print.
- Bhattacharjee, J. B. *Trade and Colony- 'The British Colonization of North East India'*.19th annual session of Proceedings of NEIHA.Kohima: Nagaland University.2000. Print.
- Choudhury, P. C. *The History of Civilisation of the People of Assam to the twelfth century A.D*. Guwahati: Department of Historical Antiquarian Studies.1987. Print.
- Gait, E. *A History of Assam*. Guwahati: Lawyers Book Stall.2012. Print.
- Goswami, P. Bezbaruah, R. & Banerjee, D. (ed.). *North East India: Interpreting the Sources of Its History*. New Delhi: Indian Council of historical Research.2006. Print.
- Kangle, R.P. *Kautilya Arthasastra*. Bombay: University of Bombay Press.1972. Print.
- Markham.C.R. *Narrative of the Mission of George Bogle to Tibet*. London: Cambridge University Press.2010. Print.
- M'Cosh, J. *Topography of Assam*. New Delhi: Logos Press Publication.2000. Print.
- Mukherjee, B.N. *External Trade of Early North-East India*. New Delhi: Har-Anand Publication.1992. Print.
- Pemberton, R.B. *Report on The Eastern Frontier of British India*. Guwahati: Published by the Government of Assam in the Department of Historical and Antiquarian Studies Narayani Handiqui Historical Institute Assam.1991. Print.
- Stack, E. *Silk in Assam, notes on some Industries of Assam from 1884- 95*.Shillong: Assam Secretariat printing office.1896. Print.
- Tavernier. J.B. *Travels in India*. London: Macmillon Publication.1889. Print.
- Rhodes, N. *The trade routes of Early Assam-the Light shed by Coinages*, NEIHA, XXIV Session, Guwahati. 2003.Print.

- Robinson, W. *A Descriptive Account of Assam*. California: California University Press. 2003. Print.
- Sharma, M.M. *Inscriptions of Ancient Assam*. Guwahati: Guwahati University Press. 1978. Print.
- Sudeshna, P. *Indigenous Industries of Assam*. Delhi: Anshad Publishing House. 2005. Print.
- The French traveller, *Jean Baptiste Tavernier*, came to India in 1640. His *Travels in India* (translated V. Ball, London 1899) forms an invaluable source of material for the socio-economic history of India of the periods. 1899. Print.
- Watters, Thomas. *On Yuan Chwang's travels in India, 629-645 A.D. Volume I*. London: Royal Asiatic Society. 1904. Print.

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 463-471

Risks in Internet Banking: Sample Evidence from Nashik City

Dr Nutan Nana Thoke

Assistant Professor, Navjeevan Institute of Management, Nashik

Email: nutan.sai@gmail.com

Dr Devangi R Deore

Associate Professor, KRSCMS, Nashik

Email: deoredevangi@rediffmail.com

Abstract

Technological developments have led to digital transformation in Indian Banking system. From the mid-90s the Indian Banks have rapidly adapted various technological innovations namely computerization, satellite banking, distribution channels, ATM, biometrics, internet banking, card based delivery system, RTGS, cheque truncation services and electronic fund transfer etc. With the advent of internet, it has become easy for banks to share the databases and maintain a centralized database at low cost. Whereas for customers transactions like paying bills, transferring funds, viewing account statements and paying down loans and mortgages are performed via a secured Internet application which is known as Internet banking or online banking or virtual banking. But still many customers are hesitant in adopting the service because of prejudice that they hold towards it. Possibly this is why the penetration of internet banking is low in India. Many customers register for the service but do not use them to the

fullest just because of risk which they perceive. Thus this paper has made an attempt to understand the demographic profile of customers, widely used application of internet banking and analyzing various risk dimensions.

Key Words: Internet Banking, Application, Financial Risk, Security risk, Time risk, social risk

Introduction

Internet banking has provided a paradigm shift in the working of banks. Internet Banking is a term used to describe banking transactions that are performed via a secured Internet application. It can be said it one of the great convenience of the 21st century. It has become so easy for banks to share the databases and maintain a centralized database at low cost. According to statistics given by World Internet User Statistics India is on 2nd position on the list of nations with high number of internet users. Still India has lowest penetration among those countries and has highest growth rate. There is tremendous potential for internet banking but the penetration is low. One of the major reasons for this is perceived risk. Shukla R & Shukla P 2011 identified that internet banking users have had their account related information compromised as a result of internet banking. They were of the opinion that the users should be aware of risks involved because awareness of risks and problems enables users to take precaution for more secured online transactions. Therefore, considering the role of awareness of risk it is important to know how the users of internet banking perceive risk related to internet banking.

Review of Literature

Various studies have classified different dimensions of perceived risk for example; Jacoby and Kaplan (1972) & Stone and Mason (1995), have classified perceived risk dimensions into six groups: (1) financial, (2) performance, (3) psychological, (4) physical, (5) social, and (6) time; Littler and Melanthiou (2006) classified it into six groups but replace physical risk by security risk; Roselius (1971) classified it as (1) performance, (2) physical, (3) socio- psychological and (4) time risk; Lovelock, et.al., (1999) suggest seven risk types they replace the performance risk by functional risk and added sensorial risk as an additional dimension.

Ming-Chi Lee (2008)

This paper explore the concept of perceived benefit; perceived risk (five dimensions; financial, security, performance, social and risk). The study

aimed at synthesising perceived risk with perceived benefit and integrated these two with the ^{technology} acceptance model (TAM) and theory of planned behaviour (TPB) model for proposing a theoretical model explaining 'customers intention to use' online banking. The results showed that the intention to use online banking was adversely affected by security/privacy risk and financial risk. Perceived benefit, attitude and perceived usefulness positively affected it.

Fadare OA (2016)

This study examined the impact of perceived risk facets namely, performance risk, social risk, time risk, financial risk and security risk on the intention to use internet banking. This study uses quantitative method, was based on survey of 120 Nigerian postgraduates students in the University Utara Malaysia with the help of a self-administered questionnaire was conducted. The findings of the study showed that perceived risk; performance risk, social risk, time risk, financial risk and security risk negatively influenced intention towards the use of internet banking in this study. The study was useful as it included similar variable as in the present study.

Vishal Mohan Goyal&Mrs.GaniaGoyal (2012)

This study aimed at comparing the difference in risk perception between bank customers using internet banking and those not using it. Results showed that risk perceptions related to financial, psychological and safety risks among customer not using the internet was more than those using internet banking. The non-users perceived high risk during money transfers from and between accounts. Fear of hacking of accounts was found as the main reason for not adopting internet banking.

Apurva Singh (2013)

The study focuses on assessing the customer's perception about e-banking in suburban India and determining the factors that drive customer towards better perception. The findings of the study showed that gender, age, qualification, income and tenure of accounts holding in the bank are the deciding factors for the customer to determine the frequency of usage of e-banking, type of e-banking services to be used, and satisfaction and benefits arising from using the respective services are the drivers for promoting e-banking among customers.

Objectives of the study

- 1) To understand the profile of Internet banking users in Nashik City.

- 2) To identify the most widely used application of Internet banking.
- 3) To study the different risk dimensions involved in adoption and usage of internet banking service.
- 4) To analyze various risk dimensions in the usage of internet banking services.

Methodology

The study was divided into 2 phase. First phase was exploratory phase which include literature review. Different secondary sources was used like research paper, newspaper articles, websites were studied. The second phase was based on primary data which was collected through a structured questionnaire from the internet banking users in Nashik City. Random sampling method was adopted for identifying 200 sample respondents. The data has been analysed by using, percentages, graphs and Averages.

Study Area:

Nashik is an ancient city in the northern region of the Indian state of Maharashtra. Nashik has a personality of its own due to its mythological, historical, social and cultural importance. The city, vibrant and active on the industrial, political, social and cultural fronts, has influenced the lives of many a great personalities. The river Godavari flows through the city. Temples and ghats on the banks of Godavari have made Nashik one of the holiest places for Hindus all over the World. By the second half of the 20th century, the city had become industrialized. Silk and cotton weaving and sugar and oil processing are important. The city is called the "*Wine Capital of India*" as half of India's vineyards and wineries are located in Nashik. Nashik is a defense and aerospace manufacturing hub with Hindustan Aeronautics Limited aircraft manufacturing plant located at Ozar. The Currency Note Press and India Security Press are on Nashik Road, where Indian currency and government stamp papers are printed respectively

DATA ANALYSIS AND PRESENTATION

Table: 1 Profile of Respondents

Table No 1: Demographic Profile of Respondents

Respondents Characteristics	No of Respondent (n=200)	Percentage
Gender		
Male	152	76%
Female	48	24%
Age		
Below 25	32	16%
Between 25 to 40	92	46%
Between 40 to 55	56	28%
Above 55	28	14%
Occupation		
Student	10	5.0%
Businessperson	53	26.5%
Employee	73	36.5%
Self Employed	51	25.5%
Professional	13	6.5%
Others		
Monthly Income		
Below Rs 40000	52	26%
Between Rs 40000 to Rs 80000	105	52.5%
Between Rs 80000 to Rs 1,20,000	22	11%
Above Rs 1,20,000	21	10.5%
Education		
Undergraduate	10	5.0%
Graduate	70	35.0%
Post graduate	113	56.5%
Others	7	3.5%
Computer Proficiency		
Basic	10	5%
Average	118	59%
Advanced	72	36%

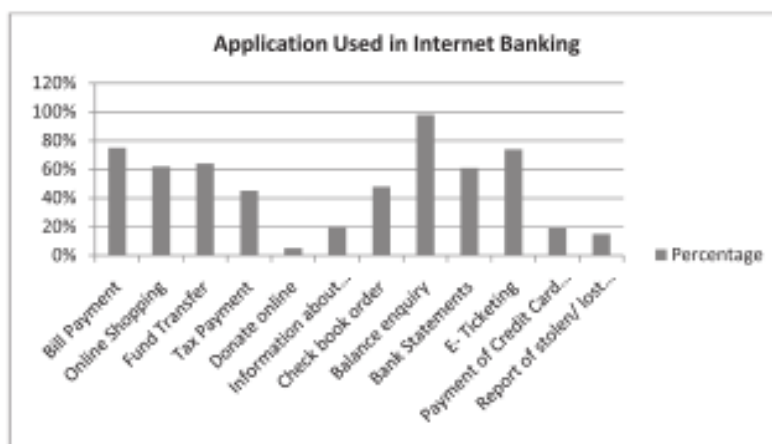
Source: Primary Data

Table 2 Widely Used Application of Internet Banking

Reasons for the use of Internet	Response	Percentage
Bill Payment	150	75%
Online Shopping	124	62%
Fund Transfer	128	64%
Tax Payment	90	45%
Donate online	10	5%
Information about Product and service of banks	40	20%
Check book order	96	48%
Balance enquiry	196	98%
Bank Statements	122	61%
E- Ticketing	148	74%
Payment of Credit Card bills	38	19%
Report of stolen/ lost Debit and Credit cards	30	15%

Source: Primary Data

Graph No: 1

(Source: Primary Data)

Table 3: Customers Risk Perception of usage of Internet banking in the Nashik City

Factor 1 Financial (Economic Risk)		Percentage
I am afraid of losing money while performing transactions or transferring money on Internet. For Example, entering wrong account number or amount.	84	48%
Due to lack of assurance provided in internet banking it is difficult to get compensation from bank if a transaction error occurs.	112	56%
Using an Internet banking services increases exposure to potential financial fraud.	134	67%
Factor 2 Time Risk		
Waiting for delayed payments and interfacing with disorganized and slow websites causes time loss	65	33%
I think that it is difficult and time consuming to complete banking tasks online.	56	28%
Due to confusing navigation and tasks it is difficult to remember internet banking	54	27%
Factor 3 Security Risk		
I think it is unsafe to share private information over electronic channels	104	52%
I'm worried to use online banking because other people may be able to access my account.	142	72%
I think that banking website lack robust security features to ensure safe transmission of user's information	125	63%
Factor 4 Social Risk		
Bank employee will not assist me during my banking transactions over the internet.	102	51%
When trying of new technology, I prefer asking advice from others rather than trust my own instinct.	78	39%
Most people who have strong influence on me think that I should not continue using online banking.	56	28%

(Source: Primary Data)

Results and Discussion

Economic risk, also referred to as financial risk, is the possibility of monetary losses caused during online purchase. In terms of internet banking it is due to fraudulent access to customer account. Performance risk arises due to failure in the system's performance. Time risk is caused by delays in service, when for a task more time has to be spent in internet banking, the perception of risk increases. Social risk is the possibilities of negative people speak about internet banking affecting one's decision. Security Risk occurs when customer worry of their confidential information is prone to be accessed by third party

Internet Banking has brought ease to the banking sector. Based on the survey result and analysis, it was found that the demographic pattern of Internet Banking users consisted mainly of male users (76%) and the age group between 25 to 40 years of age. Internet banking users were mainly graduates (35%) and Post graduates (56.5%) having average (59%) and advanced (36%) computer Proficiency.

The study revealed that the most widely used application of Internet Banking service was Balance enquiry (98%). The other most widely used application included Bill Payment (75%) and E- Ticketing (74%). The least used application was for donating online (5%).

The study considered prominent risk variable affecting the adoption of Internet Banking. The classification of risk factors was done into four dimensions: **Financial (Economic Risk), Social Risk, Security risk and Time Risk**. Various statements were provided to respondent based on literature review.

72% of the sample of the internet users felt that other people may be able to access their account. Security risk was perceived to be higher.

The managerial implications of this study for the bank manager to take appropriate measures to educate users of Internet banking to allay their apprehensions about the risk associated with internet banking.

Conclusion and Suggestions: This research aimed at studying risk perception of internet banking among the bank customers in Nashik city. Based on the study of literature and quantitative findings of the surveys conclusion of the study are discusses in line with the objectives of the study

Various risk dimensions were identified from the literature but for the present study dimensions namely; Financial Risk, Social Risk, Security risk and Time risk were identified. Among these risk dimension security risk was rated highest risk followed by financial risk. It was noted that

Banks should educate customers about security flaws and methods that are generally used for frauds and security breach. This will make people aware of these risks and will change the prejudice they hold about risks associated with internet banking.

Reference

- Lee, M.C. “*Factors influencing the adoption of internet banking: An integration of TAM and TPB with perceived risk and perceived benefit*”. Electronic Commerce Research and Applications , 2008. p. 130-141.
- Fadare, O A. “ *A Survey on Perceived Risk and Intention of Adopting Internet Banking*”. Journal of Internet Banking and Commerce, 2016. p. 1-21.
- Goyal, V M., & Goyal, G. “*Customer perception towards Internet banking w.r.f to private and foreign banks in India*”. Proceedings of ‘I-Society 2012’ at GKU, 2012. p. 1-8
- Singh, A. “*E-BANKING IN SUBURBAN INDIA*”. International Journal of Research in Management & Technology, 2013. p. 189-198.
- Musiime , A., and Ramadhan M. “*Internet banking, consumer adoption and customer satisfaction*”. African Journal of Marketing Management, 2011. Vol. 3(10), pp. 261-269.
- Nasri, W., & Charfeddine, L. “*Factors affecting the adoption of internet banking in Tunisia: An integration theory of acceptance model and theory of planned behavior*”. The Journal of High Technology Management Research, 2012. p. 1–14.
- Ajimon, G., and Gireeshkumar, G S. “*Risks in Internet Banking: sample evidence from Idukki District, Kerala*”. IUP Journal of Bank Management, 2012. vol XI, No.3, p.53.
- Venkatesh, V., & Davis, F D. “*A model of the antecedents of perceived ease of use; development and test Decision Sciences*”. 1996. p- 451-481
- Suh, B, and Han, I. “*Effect of Trust on customer Acceptance of Internet banking*”. Electronic Commerce Research and Application. Vol. 1, 2002. pp 247-263.

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 472-491

Study Habits and Attitudes of Hosteller and Day Scholar Students: A Comparative Study

Dr. Nandini Banerjee

Assistant Professor, Dept. of Education, Kazi Nazrul University, Asansol-713340, W.B.

Email: nandinibanerjee11@gmail.com

Dr. Amarnath Das

Assistant Professor, Dept. of Education, Arsba College, Purulia-723201, W.B.

Email: amarnathdas2011@gmail.com

Rimpa Porel

Ph.D. Research Scholar, Dept. of Education, Kazi Nazrul University, Asansol-713340.

Email: porelrimpa10@gmail.com

Abstract

In this study researcher tried to compare the study habits and attitudes between hosteller and day-scholar students by different aspects, like Attitude towards teachers and education, Home-environment, Study habits, mental-conflict, Home-assignment, Self-confidence, Examination etc. In this case descriptive survey method has been used. 120 Master Degree students including 60 hosteller and 60 day-scholar has been selected as sample. The data has been collected through 'TSHA-M' (Test of Study Habits and Attitudes) developed by Dr. C.P. Mathur and analyzed by Mean, S.D. and t-test. It is found that hosteller students are better than day-scholar students in their study habits and attitudes.

Keywords: Study habits, Attitudes, Hosteller, Day scholar.

Introduction

From the stance of psychology, habit is a relatively fixed way of rational thinking, willing, or feeling attained through prior repetition of a mental experience. Majority of persons don't aware in his/her behaviour always. This practice has to be a lasting impact in the rest of their life. There is no exception in the case of habit. It is not an inborn trait; it is an acquired trait of human being. Habit is like routine work of a person what they do in every condition in their life. It is not changeable, whatever it may be good or bad. A habit is occurred on a regular, planned and scheduled basis.^[1] At present, people have become victim of various good and bad habits. Good habit will undoubtedly lead to improvement. Different types of good habits are very important in every human life. Like all these good habits, study habits is also a good practise. Meaning of good study habits, according to, "Harper and Row (2009), are as follows:

- (i) Study each and every day
  - (ii) Generating a silent place at home or any other places where to study
  - (iii) Switch off the phone, Television and other electronic devices which may distract when Pupils are studying
  - (iv) Paying attention to the soft music good for increase study habits.
  - (v) Studying in their own way which suits their learning style.
  - (vi) Regular breaks should be taken between studies.
  - (vii) Timely study (do not delay for last minutes)
  - (viii) Hardest things or topic should be study first. Spend extra time on the difficult topics.
  - (ix) Asking for assistance to one who is struggling with his lessons as well as in taking and organizing notes in a notebook or folder.
- [Harper and Row, 2009]

Study habits plays a major role in the student's life for their academic achievement. Because without any efforts or studies, no students can be succeeded. Different techniques should use by pupils for the study purpose, because good outcomes can be ensured with these techniques.^[2] This study habits is a kind of ritual for learner which seeks to replenish the repository of student knowledge. Good study habits make it easier to learning efficiency gain a student. It is very effective in making the society of present day literate. The teacher has the responsibility of caring out this solemn duty.

Most of the student from higher education is studying in hostel living. Some students couldn't able to adjust with the hostel life. That's why they are unable to find good positions. Good study habits helps students

effectively to achieve good results (Sadia, B 2005). In broad sense, educational improvement and study practices are related to each other. Good study habit is very important for the hosteller and day scholar student. Study habit doesn't concerned with the time spend in front of book by a student, but how quickly the subject of the lesson is being understood, how quickly the teacher's lectures on subject matter can be written in the form of a note. Can students represent their class note by their own language in future? It is also a major aspect. There are some students who do not study at all day but wake up all night before exam. It is never in the good study habit.

Operational Definition of key terms:

- **Study habit:** Study habits are the behaviours used to take preparation for tests or learning academic activities, such as reading habit, writing habit, note taking habit etc. A person who waits until the night before the exam and wake up all night for cram the information into his head is an example of bad study habits.
- **Attitude:** Attitude is a tactic of rational thinking, feeling about something. Here the attitude means students way to thinking, behaving and feeling toward teacher, education and so on.
- **Hosteller:** Hostellers are students who continue their study as resident in a college.
- **Day scholar:** Day scholars are students who attend a day college. A student who attends a boarding college, but lives at home.

Objectives

- i. To compare between hosteller and day scholar students in their *attitude toward teacher* as a dimension of *study habits and attitudes*.
- ii. To compare between hosteller and day scholar students in their *home environment* as a dimension of *study habits and attitudes*.
- iii. To compare between hosteller and day scholar students in their *attitude toward education* as a dimension of *study habits and attitudes*.
- iv. To compare between hosteller and day scholar students in their *study habit* as a dimension of *study habits and attitudes*.
- v. To compare between hosteller and day scholar students in their *mental conflict* as a dimension of *study habits and attitudes*.
- vi. To compare between hosteller and day scholar students in their *concentration* as a dimension of *study habits and attitudes*.
- vii. To compare between hosteller and day scholar students in their *home assignment* as a dimension of *study habits and attitudes*.

- viii. To compare between hosteller and day scholar students in their *self-confidence* as a dimension of *study habits and attitudes*.
- ix. To compare between hosteller and day scholar students in their *examination* as a dimension of *study habits and attitudes*.
- x. To compare between hosteller and day scholar students in their *study habits and attitudes*.

Review of Related Literature

- i. Chinky Upahyaya conducted a study on adjustment among the day scholars and hostel students. The purpose of the research was to notice the differences in adjustment between day scholar and hostel students who are youngsters in age range. The data was collected in the study with the help of bell's adjustments inventory. The objective of study was to observe the difference in adjustments between day scholar and hostel student. Outcome offered the day scholars and hostel students differed considerably on health, social and emotional adjustment. [Upadhyaya, C. (2016)]
- ii. Dr. Rachna Pathak conducted a study on the difference between the study-habits of the hosteller and day scholar students. The objectives of the study to compare the study habits between hosteller and day scholar students and to compare the reading ability, note taking ability as a dimension of study habit between hosteller and day scholar students. 30 day scholar and 30 hosteller student was selected for the study. The finding of the study there is no significant difference between hosteller and day scholar student all the dimensions of study habit accept the dimensions reading ability. In the study t-test was used. [Dr. Rachna Pathak (2016)]
- iii. Florence P. Shepps and R. Ronald Shepps, was conducted a study on 'Relationship of study habits and school attitudes to achievement in mathematics and reading'. The researcher was conducted this study to examine the relationship of sixth grade study habits and school attitudes to achievement in mathematics and reading. Sixth boys and ten girls attending sixth grade at parkway school was selected as sample for this study. SSHA (Survey of Study Habits and Attitudes) was used as tool for measurement. This analysis was found that the total SSHA score and the attitudes subtest predicted reading achievement in the case of boys only and in case of girls the prediction was mathematics achievements. [Florence P. Shepps and R. Ronald Shepps (1971),]

- iv. Betty J. Cappella, Marion Wagner, and Julia A. Kusmierz, was conducted a study on 'Relation of study habit and attitudes to academic performance. As a sample 100 sophomore and junior students was selected, these were 32 male and 68 female of a small college. The survey of study Habits and Attitudes(Brown and Holtzman,1967), 75 item inventory was used as tool for data collection. The result found the person correlation of 0.46 showed a positive relation between GPA and Study behaviour.[**Betty J. Cappella, Marion Wagner, and Julia A. Kusmierz (1972)**]

Hypothesis

- i. H_{01} : There is no significant difference between hosteller and day scholar students in their *attitude toward teacher* as a dimension of *study habits and attitudes*.
- ii. H_{02} : There is no significant difference between hosteller and day scholar students in their *home environment* as a dimension of *study habits and attitudes*.
- iii. H_{03} : There is no significant difference between hosteller and day scholar students in their *attitude toward education* as a dimension of *study habits and attitudes*.
- iv. H_{04} : There is no significant difference between hosteller and day scholar students in their *study habit* as a dimension of *study habits and attitudes*.
- v. H_{05} : There is no significant difference between hosteller and day scholar students in their *mental conflict* as a dimension of *study habits and attitudes*.
- vi. H_{06} : There is no significant difference between hosteller and day scholar students in their *concentration* as a dimension of *study habits and attitudes*.
- vii. H_{07} : There is no significant difference between hosteller and day scholar students in their *home assignment* as a dimension of *study habits and attitudes*.
- viii. H_{08} : There is no significant difference between hosteller and day scholar students in their *self-confidence* as a dimension of *study habits and attitudes*.
- ix. H_{09} : There is no significant difference between hosteller and day scholar students in their *examination* as a dimension of *study habits and attitudes*.
- x. H_{010} : Day scholars are better than hosteller students in their study habits and attitudes.

Methodology

- i. **Method:** Descriptive survey method has been used for this study.
- ii. **Population:** All Master Degree students of Burdwan University and Kazi Nazrul University in West Bengal.
- iii. **Sample and sampling technique:** 120 Master Degree students have been selected as a sample for this study. It consist 60(30 hosteller and 30 day scholar) student from B.U. and 60 students from K.N.U. Purposive sampling technique has been used to select sample.
- iv. **Tool:** The data has been collected through the 'TSHA-_{MF}' (Test of Study Habits and Attitudes) developed by Dr. C. P. Mathur, Psychologist, Psycho-Counsellor, Educational and Management Consultant, ALWAR(Rajasthan). ISBN 978-93-86203-86-1 .The test has nine dimension such as attitude towards teacher.
- v. **Statistical techniques:** Descriptive statistics like Mean, S.D. and inferential statistics like t-test has been used for data analysis. All data has been analyzed through Microsoft office excel 2007.
- vi. **Data collection Procedure:** The test was administered to the Kazi Nazrul University and Burdwan University. The researcher personally visited the M.A students of those universities. Then the questionnaire was distributed among them. The researcher told them to read the general instruction given in the front page and respond to each item by putting a tick mark out of 2 options given. The difficulties in understanding the item were clarified by the researcher.

Analysis and Interpretation

Table- 1
Table of Descriptive Statistics for Study Habits and Attitudes of Hosteller and Day Scholar Students

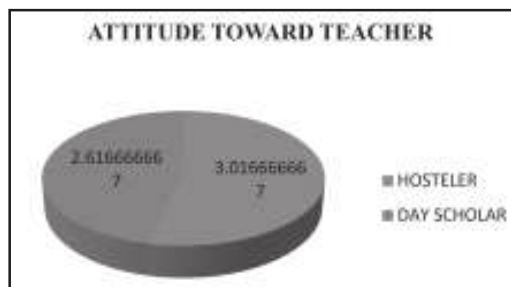
Hosteller		Day Scholar	
Mean	40	Mean	36.76666667
Standard Error	1.063519368	Standard Error	1.527962838
Median	40	Median	40.5
Mode	30	Mode	48
Standard Deviation	8.237985602	Standard Deviation	11.83554925
Sample Variance	67.86440678	Sample Variance	140.080226
Kurtosis	0.132090355	Kurtosis	0.536602564
Skewness	0.013924869	Skewness	-1.295978447
Range	37	Range	38
Minimum	21	Minimum	10
Maximum	58	Maximum	48
Sum	2400	Sum	2206
Count	60	Count	60

The table represents descriptive statistics of the data collected on study habits and attitudes from sixty hosteller and day scholar students. From the above table we can see that the Mean and S.D. of hosteller students is 40 and 8.237985602 respectively. On the other side Mean and S.D. of day scholar students is 36.76666667 and 11.83554925.

- **OBJECTIVE – 1:** To compare between hosteller and day scholar students in their *attitude toward teacher* as a dimension of *study habits and attitudes*.
- **H₀₁:** There is no significant difference between hosteller and day scholar students in their *attitude toward teacher* as a dimension of *study habits and attitudes*.

Table - 2
This table Showing ‘t’ Test Between Hosteller and Day Scholar Students in Their Attitude Toward Teacher

t-Test: Two-Sample Assuming Equal Variances		
	Hosteller	Day Scholar
Mean	3.016666667	2.616666667
Variance	0.830225989	0.986158192
Observations	60	60
Pooled Variance	0.90819209	
Hypothesized Mean Difference	0	
df	118	
t Stat	2.298961832	
P(T<=t) one-tail	0.011633224	
t Critical one-tail	1.657869523	
P(T<=t) two-tail	0.023266448	
t Critical two-tail	1.980272226	

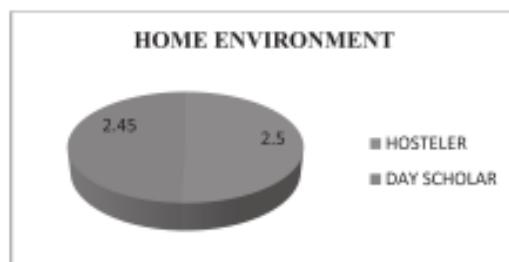
❖ **Figure – 1:** Presenting mean score of hosteller and day scholar students in their attitude toward teacher with pie graph.

INTERPRETATION: From analysis the collected quantitative data through Microsoft excel 2007, the above mentioned result of t- test between hosteller and day scholar students are found in respect to their attitude toward teacher at 0.05 level of significance, where p value of this test is 0.023266448 ($p > 0.023266448$) which is less than 0.05. So, it can be said that hosteller and day scholar students are differ significantly in their attitude toward teacher. So the selected hypothesis there is no significant difference between hosteller and day scholar students in their *attitude toward teacher* as a dimension of *study habits and attitudes* has been rejected.

- **OBJECTIVE – 2:** To compare between hosteller and day scholar students in their *home environment* as a dimension of *study habits and attitudes*.
- **H₀₂:** There is no significant difference between hosteller and day scholar students in their *home environment* as a dimension of *study habits and attitudes*.

Table – 3
This Table Showing ‘t’ Test Between Hosteller and Day Scholar Students in Their Home Environment

t-Test: Two-Sample Assuming Equal Variances		
	Hosteller	Day Scholar
Mean	2.5	2.45
Variance	0.627118644	1.133050847
Observations	60	60
Pooled Variance	0.880084746	
Hypothesized Mean Difference	0	
df	118	
t Stat	0.291923048	
P(T<=t) one-tail	0.385429033	
t Critical one-tail	1.657869523	
P(T<=t) two-tail	0.770858066	
t Critical two-tail	1.980272226	

❖ **Figure – 2: Presenting mean score of hosteller and day scholar students in their home environment with pie graph.**

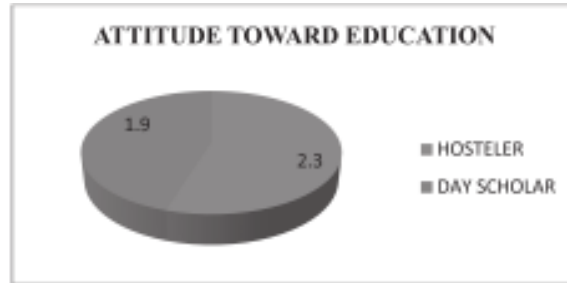
INTERPRETATION: From analysis the collected quantitative data through Microsoft excel 2007, the above mentioned result of t- test between hosteller and day scholar students are found in respect to their home environment at 0.05 level of significance, where p value of this test is 0.770858066 ($p < 0.770858066$) which is greater than 0.05. So, it can be said that hosteller and day scholar students are not differ significantly in their home environment. So the selected hypothesis there is no significant difference between hosteller and day scholar students in their *home environment* as a dimension of *study habits and attitudes* has been accepted.

- **OBJECTIVE – 3:** To compare between hosteller and day scholar students in their *attitude toward education* as a dimension of *study habits and attitudes*.
- **H₀₃:** There is no significant difference between hosteller and day scholar students in their *attitude toward education* as a dimension of *study habits and attitudes*.

Table – 4
This Table Showing ‘t’ Test Between Hosteller and Day Scholar Students in Their Attitude Towards Education

t-Test: Two-Sample Assuming Equal Variances		
	Hosteller	Day Scholar
Mean	2.3	1.9
Variance	0.688135593	0.871186441
Observations	60	60
Pooled Variance	0.779661017	
Hypothesized Mean Difference	0	
df	118	
t Stat	2.481233915	
P(T<=t) one-tail	0.007250821	
t Critical one-tail	1.657869523	
P(T<=t) two-tail	0.014501642	
t Critical two-tail	1.980272226	

❖ **Figure – 3: Presenting mean score of hosteller and day scholar students in their attitude toward education with pie graph.**

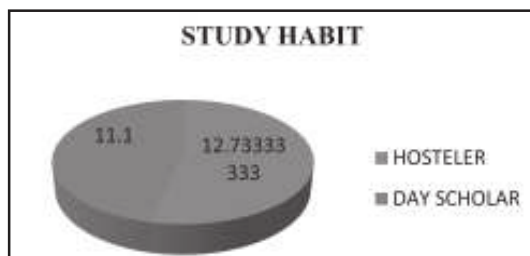
INTERPRETATION: From analysis the collected quantitative data through Microsoft excel 2007, the above mentioned result of t- test between hosteller and day scholar students are found in respect to their attitude toward education at 0.05 level of significance, where p value of this test is 0.014501642 ($p > 0.014501642$) which is less than 0.05. So, it can be said that hosteller and day scholar students are differ significantly in their attitude toward education. So the selected hypothesis there is no significant difference between hosteller and day scholar students in their *attitude toward teacher* as a dimension of *study habits and attitudes* has been rejected.

- **OBJECTIVE – 4:** To compare between hosteller and day scholar students in their *study habit* as a dimension of *study habits and attitudes*.
- **H₀₄:** There is no significant difference between hosteller and day scholar students in their *study habit* as a dimension of *study habits and attitudes*.

Table- 5

This Table Showing ‘t’ Test Between Hosteller and Day Scholar Students in Their Study Habit

t-Test: Two-Sample Assuming Equal Variances		
	Hosteller	Day Scholar
Mean	12.73333333	11.1
Variance	10.23276836	17.85423729
Observations	60	60
Pooled Variance	14.04350282	
Hypothesized Mean Difference	0	
df	118	
t Stat	2.387249053	
P(T<=t) one-tail	0.009281748	
t Critical one-tail	1.657869523	
P(T<=t) two-tail	0.018563496	
t Critical two-tail	1.980272226	

❖ **Figure – 4: Presenting mean score of hosteller and day scholar students in their study habit with pie graph.**

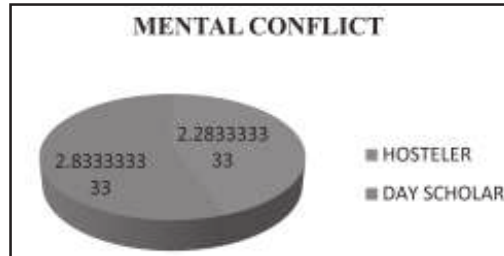
INTERPRETATION: From analysis the collected quantitative data through Microsoft excel 2007, the above mentioned result of t- test between hosteller and day scholar students are found in respect to their study habit at 0.05 level of significance, where p value of this test is 0.018563496 ($p > 0.018563496$) which is less than 0.05. So, it can be said that hosteller and day scholar students are differ significantly in their study habit. So the selected hypothesis there is no significant difference between hosteller and day scholar students in their *study habit* as a dimension of *study habits and attitudes* has been rejected.

- **OBJECTIVE – 5:** To compare between hosteller and day scholar students in their *mental conflict* as a dimension of *study habits and attitudes*.
- **H₀₅:** There is no significant difference between hosteller and day scholar students in their *mental conflict* as a dimension of *study habits and attitudes*.

Table – 6

This Table Showing ‘t’ Test Between Hosteller and Day Scholar Students in Their Mental Conflict

t-Test: Two-Sample Assuming Equal Variances		
	Hosteller	Day Scholar
Mean	2.283333333	2.833333333
Variance	1.087853107	1.15819209
Observations	60	60
Pooled Variance	1.123022599	
Hypothesized Mean Difference	0	
df	118	
t Stat	-2.842687167	
P(T<=t) one-tail	0.002636533	
t Critical one-tail	1.657869523	
P(T<=t) two-tail	0.005273067	
t Critical two-tail	1.980272226	

❖ **Figure – 5: Presenting mean score of hosteller and day scholar students in their mental conflict with pie graph.**

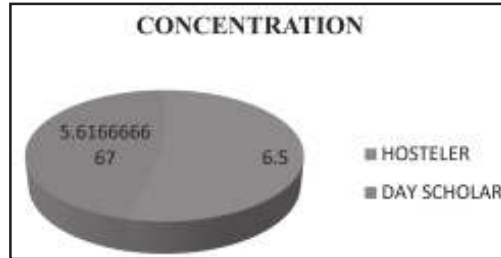
INTERPRETATION: From analysis the collected quantitative data through Microsoft excel 2007, the above mentioned result of t- test between hosteller and day scholar students are found in respect to their mental conflict at 0.05 level of significance, where p value of this test is 0.005273067 ($p > 0.005273067$) which is less than 0.05. So, it can be said that hosteller and day scholar students are differ significantly in their mental conflict. So the selected hypothesis there is no significant difference between hosteller and day scholar students in their *mental conflict* as a dimension of *study habits and attitudes* has been rejected.

- **OBJECTIVE – 6:** To compare between hosteller and day scholar students in their *concentration* as a dimension of *study habits and attitudes*.
- **H₀₆:** There is no significant difference between hosteller and day scholar students in their *concentration* as a dimension of *study habits and attitudes*.

Table - 7

This Table Showing ‘t’ Test Between Hosteller and Day Scholar Students in Their Concentration

t-Test: Two-Sample Assuming Equal Variances		
	Hosteller	Day Scholar
Mean	6.5	5.616666667
Variance	2.423728814	6.03700565
Observations	60	60
Pooled Variance	4.230367232	
Hypothesized Mean Difference	0	
df	118	
t Stat	2.352318975	
P(T<=t) one-tail	0.010156422	
t Critical one-tail	1.657869523	
P(T<=t) two-tail	0.020312845	
t Critical two-tail	1.980272226	

❖ **Figure — 6: Presenting means score of hosteller and day scholar students in their concentration with pie graph.**

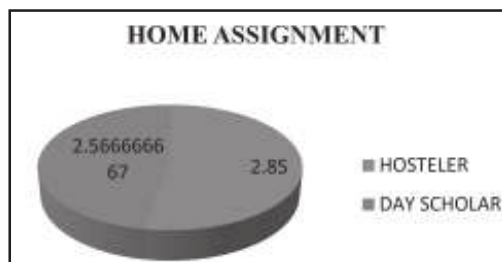
INTERPRETATION: From analysis the collected quantitative data through Microsoft excel 2007, the above mentioned result of t- test between hosteller and day scholar students are found in respect to their concentration at 0.05 level of significance, where p value of this test is 0.020312845 ($p > 0.020312845$) which is less than 0.05. So, it can be said that hosteller and day scholar students are differ significantly in their concentration. So the selected hypothesis there is no significant difference between hosteller and day scholar students in their *concentration* as a dimension of *study habits and attitudes* has been rejected.

- **OBJECTIVE – 7:** To compare between hosteller and day scholar students in their *home assignment* as a dimension of *study habits and attitudes*.
- **H₀₇:** There is no significant difference between hosteller and day scholar students in their *home assignment* as a dimension of *study habits and attitudes*.

Table - 8

This Table Showing ‘t’ Test Between Hosteller and Day Scholar Students in Their Home Assigenment

t-Test: Two-Sample Assuming Equal Variances		
	Hosteller	Day Scholar
Mean	2.85	2.566666667
Variance	0.638135593	1.198870056
Observations	60	60
Pooled Variance	0.918502825	
Hypothesized Mean Difference	0	
df	118	
t Stat	1.619265453	
P(T<=t) one-tail	0.054029926	
t Critical one-tail	1.657869523	
P(T<=t) two-tail	0.108059853	
t Critical two-tail	1.980272226	

❖ **Figure – 7: Presenting mean score of hosteller and day scholar students in their home assignment with pie graph.**

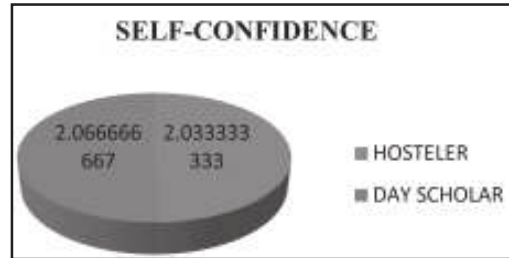
INTERPRETATION: From analysis the collected quantitative data through Microsoft excel 2007, the above mentioned result of t- test between hosteller and day scholar students are found in respect to their home assignment at 0.05 level of significance, where p value of this test is 0.108059853 ($p < 0.108059853$) which is greater than 0.05. So, it can be said that hosteller and day scholar students are not differ significantly in their home assignment. So the selected hypothesis there is no significant difference between hosteller and day scholar students in their *home assignment* as a dimension of *study habits and attitudes* has been accepted.

- **OBJECTIVE – 8:** To compare between hosteller and day scholar students in their *self-confidence* as a dimension of *study habits and attitudes*.
- **H₀₈:** There is no significant difference between hosteller and day scholar students in their *self-confidence* as a dimension of *study habits and attitudes*.

Table - 9

This Table Showing ‘t’ Test Between Hosteller and Day Scholar Students in Their Self-confidence

t-Test: Two-Sample Assuming Equal Variances		
	Hosteller	Day Scholar
Mean	2.033333333	2.066666667
Variance	0.575141243	0.978531073
Observations	60	60
Pooled Variance	0.776836158	
Hypothesized Mean Difference	0	
df	118	
t Stat	-0.207145096	
P(T<=t) one-tail	0.418126794	
t Critical one-tail	1.657869523	
P(T<=t) two-tail	0.836253588	
t Critical two-tail	1.980272226	

❖ **Figure – 8: Presenting mean score of hosteller and day scholar students in their self-confidence with pie graph.**

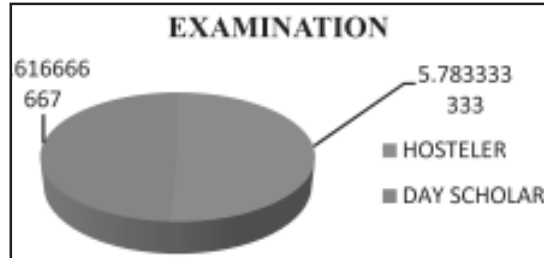
INTERPRETATION: From analysis the collected quantitative data through Microsoft excel 2007, the above mentioned result of t- test between hosteller and day scholar students are found in respect to their self-confidence at 0.05 level of significance, where p value of this test is 0.836253588 ($p < 0.836253588$) which is greater than 0.05. So, it can be said that hosteller and day scholar students are not differ significantly in their self-confidence. So the selected hypothesis there is no significant difference between hosteller and day scholar students in their self-confidence as a dimension of *study habits and attitudes* has been accepted.

- **OBJECTIVE – 9:** To compare between hosteller and day scholar students in their *examination* as a dimension of *study habits and attitudes*.
- **H₀:** There is no significant difference between hosteller and day scholar students in their *examination* as a dimension of *study habits and attitudes*.

Table - 10

This Table Showing ‘t’ Test Between Hosteller and Day Scholar Students in Their Examination.

t-Test: Two-Sample Assuming Equal Variances		
	Hosteller	Day Scholar
Mean	5.783333333	5.616666667
Variance	2.30819209	6.03700565
Observations	60	60
Pooled Variance	4.17259887	
Hypothesized Mean Difference	0	
df	118	
t Stat	0.44689558	
P(T<=t) one-tail	0.327884806	
t Critical one-tail	1.657869523	
P(T<=t) two-tail	0.655769612	
t Critical two-tail	1.980272226	

❖ **Figure – 9: Presenting mean score of hosteller and day scholar students in their examination with pie graph.**

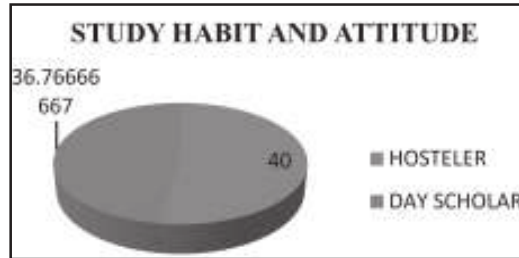
INTERPRETATION: From analysis the collected quantitative data through Microsoft excel 2007, the above mentioned result of t- test between hosteller and day scholar students are found in respect to their examination at 0.05 level of significance, where p value of this test is 0.655769612 ($p < 0.655769612$) which is greater than 0.05. So, it can be said that hosteller and day scholar students are not differ significantly in their examination. So the selected hypothesis there is no significant difference between hosteller and day scholar students in their *examination* as a dimension of *study habits and attitudes* has been accepted.

- **OBJECTIVE – 10:** To compare between hosteller and day scholar students in their *study habits and attitudes*.
- **H₀₁₀:** Day scholars are better than hosteller students in their study habits and attitudes.

Table - 11

This Table showing ‘t’ Test Between Hosteller and Day Scholar Students in Their Study Habits and Attitudes

t-Test: Two-Sample Assuming Equal Variances		
	Hosteller	Day Scholar
Mean	40	36.76666667
Variance	67.86440678	140.080226
Observations	60	60
Pooled Variance	103.9723164	
Hypothesized Mean Difference	0	
df	118	
t Stat	1.736809744	
P(T<=t) one-tail	0.042515174	
t Critical one-tail	1.657869523	
P(T<=t) two-tail	0.085030349	
t Critical two-tail	1.980272226	

❖ **Figure – 10: Presenting means score of hosteller and day scholar students in their study habits and attitudes with pie graph.**

INTERPRETATION: From analysis the collected quantitative data through Microsoft excel 2007, the above mentioned result of t- test between hosteller and day scholar students are found in respect to their study habits and attitudes at 0.05 level of significance, where p value(one-tail) of this test is 0.042515174 ($p > 0.042515174$) which is less than 0.05. So, it can be said that hosteller and day scholar students are differ significantly in their study habits and attitudes. So the selected hypothesis Day scholars are better than hosteller students in their study habits and attitudes. Has been rejected.

Major finding

- i. **Attitude toward teacher:** There is no significant difference between hosteller and day scholar students in their *attitude toward teacher* as a dimension of *study habits and attitudes* has been rejected. Mean score of hosteller students are 3.016666667 and mean score of day scholar students are 2.616666667. So hosteller students are better than day scholar students in their attitude toward teacher.
- ii. **Home environment:** There is no significant difference between hosteller and day scholar students in their *home environment* as a dimension of *study habits and attitudes* has been accepted. Mean score of hosteller students are 2.5 and on the other hand day scholar students are 2.45. So in general view we can say that Hosteller students are better than day scholar students in their home environment.
- iii. **Attitude toward education:** There is no significant difference between hosteller and day scholar students in their *attitude toward teacher* as a dimension of *study habits and attitudes* has been rejected. Mean score of hosteller students are 2.3 and mean score of day scholar students are 1.9. So hosteller students are better than day scholar students in their attitude toward education.

- iv. **Study habit:** There is no significant difference between hosteller and day scholar students in their *study habit* as a dimension of *study habits and attitudes* has been rejected. Mean score of hosteller students are 12.73333333 and mean score of day scholar students are 11.1. So hosteller students are better than day scholar students in their study habit.
- v. **Mental conflict:** There is no significant difference between hosteller and day scholar students in their *mental conflict* as a dimension of *study habits and attitudes* has been rejected. Mean score of hosteller students are 2.283333333 and mean score of day scholar students are 2.833333333. So hosteller students are better than day scholar students in their mental conflict.
- vi. **Concentration:** There is no significant difference between hosteller and day scholar students in their *concentration* as a dimension of *study habits and attitudes* has been rejected. Mean score of hosteller students are 6.5 and mean score of day scholar students are 5.616666667. So hosteller students are better than day scholar students in their concentration.
- vii. **Home assignment:** There is no significant difference between hosteller and day scholar students in their *home assignment* as a dimension of *study habits and attitudes* has been accepted. Mean score of hosteller students are 2.85 and on the other hand day scholar students are 2.566666667. So in general view we can say that Hosteller students are better than day scholar students in their home assignment.
- viii. **Self-confidence:** There is no significant difference between hosteller and day scholar students in their self-confidence as a dimension of *study habits and attitudes* has been accepted. Mean score of hosteller students are 2.033333333 and on the other hand day scholar students are 2.066666667. So in general view we can say that Hosteller students are better than day scholar students in their self-confidence.
- ix. **Examination:** There is no significant difference between hosteller and day scholar students in their *examination* as a dimension of *study habits and attitudes* has been accepted. Mean score of hosteller students are 5.783333333 and on the other hand day scholar students are 5.616666667. So in general view we can say that Hosteller students are better than day scholar students in their examination.

- x. **Study habit and attitude:** Hosteller and day scholar students are differ significantly in their study habits and attitudes. Mean score of hosteller students are 40 and mean score of day scholar students are 36.76666667. So hosteller students are better than day scholar students in their study habits and attitudes.

Conclusion

The proposed research has illuminated the comparative picture of the study habits and attitudes of the hostellers and day scholar's students. Among so many dimensions such as attitude toward teacher, home environment, attitude toward education, study habit, mental conflict, concentration, home assignment, self-confidence, examination have been taken place in comparative studies which is the main objective of the research work. The result of each hypothesis has been taken by verifying and following the scientific method of research. It is on the basis of this result found that there is no significant difference among four dimensions of study habits and attitudes such as home environment, home assignment, self-confidence, examination but there is significant difference found between five dimensions such as attitude toward teacher, attitude toward education, study habit, mental conflict, examination etc. But notable significant differences are observed among overall study habits and attitudes. So the thorough research has enabled to illuminate a real picture of the study habits and attitudes of the students of hostellers and day scholars and the purpose of the research has appropriately been fulfilled. It is evident that the study habit of the hostellers is rightly established in the differential dimensions through which scholars of university level will be able to take the hostellers are the study environment that will help them to reach up to the highest level of education life and service life. After completion the whole research work it can be said clearly that this study will be helpful to the scholars in their hostels.

References:

Webliography:

[http://www.ajournal.co.uk/HSpdfs/HSvolume3\(2\)/HSVol.3%20\(2\)%20Article%204.pdf](http://www.ajournal.co.uk/HSpdfs/HSvolume3(2)/HSVol.3%20(2)%20Article%204.pdf)
[http://www.ajournal.co.uk/HSpdfs/HSvolume3\(2\)/HSVol.3%20\(2\)%20Article%204.pdf](http://www.ajournal.co.uk/HSpdfs/HSvolume3(2)/HSVol.3%20(2)%20Article%204.pdf)

Bibliography:

Creswell, J. W. *Educational research: planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research*. Fourth Edition, Pearson.2021.
Cappella, B. J., Wagner, M.&Kusmierz, J. A. *Relation of study Habits and*

- Attitudes to Academic Performance*. Psychological reports, Vol. 50. 1982. pp. 593-594.
- Dawson, C. *Practical Research Methods*. New Delhi: UBS Publishers' Distributors, 2002. Print.
- Flippo, R. & Caverly, D. *Handbook of college reading and study strategy research*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Association Publishers. 2000.
- Harpe, T& Row, A *Effective Study Habits*. Retrieved from www.arbeitsblaetter.com. 2009.
- Khurshid, F., Tanveer, A. & Qasmi, F. N. "Relationship between Study Habits and Academic Achievement among Hostel Living and Day Scholars' University Students". *British Journal of Humanities and Social Sciences*. Vol. 3 (2), January 2012. pp. 34-42, ISSN 2048-1268.
- Koul, L. *Methodology of educational research*. Fourth Edition, Vikas Publishing House Pvt. Ltd. 2009.
- Mangal, S.K. *Statistics in Psychology and Education*. Second Edition, PHI Learning Private Limited. 2016.
- Pathak, R. "Study Habit of Day Scholars and Hosteller Student: A Comparative Study". *Indian journal of applied research*. Volume: 6, Issue: 1, January 2016. ISSN 2249-555X.
- Sadia. B. *A study of the factors affecting the performance of the students in Government Secondary Schools for girls in Rawalpindi city*, M.A.Edu. Thesis, Faculty of Education, International Islamic University, Islamabad. 2005.
- Sidhu, K. S. *New Approaches to Measurement and Evaluation*. Sterling Publishers Pvt, Ltd. 2005.
- Suneetha, B., & Mayuri, K. "A study on age and gender difference on the factors affecting high academic achievement". *Journal of Community Guidance and Research*. Vol. 18(2). 2001. pp. 197-208.
- Shepps, F. P. & Shepps, R. R. "Relationship of study habits and school attitudes to achievement in mathematics and reading". *The journal of Educational Research*. Vol. 65, No.2 (Oct., 1971), pp.71-73.
- Thorndike, R. L. & Hagen, E. *Measurement and Evaluation in Psychology and Education*. New Delhi : Wiley Eastern Private Ltd, 1970.
- Upadhyaya, C. "A Comparative Study of Adjustment among Day Scholars and Hostel Students". *The International Journal of Indian Psychology*. ISSN 2348-5396 (e) | ISSN: 2349-3429 (p), Volume 3, Issue 4, No. 63, DIP: 18.01.108/20160304 ISBN: 978-1-365-32518-2 <http://www.ijip.in> | July- September, 2016.
- Verma, R. *Text book of Statistics, Psychology and Education*. New Delhi: Anmol Publications Pvt. Ltd., 2005.

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 492-502

The *Dhobis* of Assam: Interpreting social problems among the underprivileged sections of the society

Nitul Saikia

Ph.D. Research Scholar, Dept. of Sociology, Dibrugarh University

Dr. Joyanta Borbora

Professor, Dept. of Sociology, Dibrugarh University

Abstract

From time immemorial the Scheduled castes of India are unprivileged of the rights and status in the society. The Indian society being caste ridden is based on dichotomy of purity and pollution. According to the Varna ashrama dharma, Indian society is based on four Varna namely the Brahmin, Kshatriya, Vaishya, Shudra. The untouchables are the outcaste group among the four Varna. This distinction has stratified Indian society in terms of caste system. Therefore the Indian society is a close society undermining minimal mobility among castes. The Brahmins in the top of the hierarchy has got the status of pure and is privileged culturally, socially, economically, politically. The shudras and the untouchables on the other hand are termed to be polluting having lower status in the society. The paper will look upon the socio problems of the *Dhobis* of Lakhimpur and Dhemaji district of Assam. The *Dhobi* community of Assam is generally migrants from different states of Assam. This group of people came to Assam basically during the British regime of Assam as tea garden labourers. But after the British regime most of the people settled in Assam and

are into different occupational sectors apart from the traditional occupation of washing clothes. The study will reflect on the problems which these people face socially and economically and will generate new sociological insights on the betterment of living for these people.

Key words: *Dhobis*, Purity, Pollution, Migrants.

Introduction:

The *Dhobis* are recognized as scheduled caste encompassed into the broader realm of the caste structure with other Scheduled castes within the Indian constitution. They are one among the list of 443 enlisted Scheduled Castes recognized in the Indian constitution. Having the status of scheduled caste they are outcaste in the society and are known as Untouchables, Panchamas, Atisudras, Avarnas, Antyajias, Namashudras, Pariahas, Outcastes, Unseenables, Unapproachables etc. (Singh, 1987). The workmanship of the caste attributes of *Dhobis* are represented as washer men. In the context of caste, they are the marginalized section of the society having less access to platforms of social and human rights, education, status quo, job opportunities, higher status in the society. These have kept them as downtrodden and backward members of the society. Taking the scheduled caste as a whole, the Varnashrama Dharma or the Varna system which is hierarchically based, keeps it down the ladder. The Scheduled caste is considered outcaste and not belonging to the Varna system, with resemblance of low than the Shudras. Generally, when the customs and tradition, laws became rigid in the society, the positions of lower caste worsened as they were alienated from the spaces of the upper castes. The following spaces were like of religious institutions, educational institutions like schools, colleges, monuments, and other public institutions.

Dhobis are recognized by the constitution of Indian as the Scheduled Caste Community of India but in some part they are put under Other Backward Community. *Dhobis* in India are largely engaged in their traditional job, due to the social exclusion in the day to day life. The burning problem facing the country's about one fifth of the population is that of the problem of untouchability. It is a stigma attached to some people because of their ritually impure status and is of eternal source of pollution to others. Untouchability implies those disabilities which are imposed upon the scheduled castes by the higher castes. The untouchable castes are those who suffer from various social, religious, economic and political disabilities many of which are traditionally prescribed and socially enforced by the higher castes. It is estimated that this practice is rooted in the socio-cultural

and religious life of the people of India for over two thousand years (Parvathamma, 1984). The leaders particularly the scheduled caste leaders spearheading the fight against untouchability are seriously handicapped in putting forth their viewpoints forcefully and asking the people, in general, to remove the stigma of untouchability (Roy and Singh, 1987).

The problem of untouchability still exists in the society and it has become a cause of concern for one and all. The politicians, policy makers, social workers, intellectuals and all those who are victimized are grouping together to find out a solution to this great social evil confronting the society as a whole.

Objectives:

1. To know the Social Problems faced by the *Dhobis* Community in Lakhimpur and Dhemaji, Assam.

Methodology:

The researcher has adopted a survey method for the collection of data and has used certain tools like interview schedule to gather information on certain insights which will highlight the situation of social problems among the *Dhobis*.

The researcher has selected two districts of Assam, namely Lakhimpur and Dhemaji districts of Assam. The data are drawn from these districts collectively.

Analysis:

Every society has changed from tradition to modernized is a universal nature. Nature of change can be slow or it can be rapid. At the same time, there is no society in which social problems do not exist. Every society has its different types of problems which obstacles to smooth development or change of society. As *Dhobi* is a scheduled caste community has faced various types of problems which are a barrier to the development of entire *Dhobis* community. Though they have changed or upgraded the dress, food habits, living standard, and change in the occupation still they have poor. Their society is surrounded by lots of problems which is not the same as the other caste community. At present, the *Dhobis* people face problems like Joint family with limited spaces, educational problems, marriage related problems, cultural related problems, economic problems etc.

The main aim of this paper is to understand the social problems which are deeply rooted in the *Dhobis* society. To in-depth understand the problems we have to discuss social problems into different parameters such as joint family as a problem, Problems relating to maintaining privacy

within family, problems of dowry, problems of attaining of education, problems in possession of the land, evil social practices, problems of fewer payments, habits of anti-social activities etc. was undertaken by the researcher in the study. This analysis makes the study fruit-bearing and it will help to measure the social problems among the *Dhobis*.

The parameters on the attributes of socio-economic and cultural problems are discussed in the following tables;

Table No-1
Problems relating to maintaining privacy within family

Problems	No. of respondents				Total	
	LakhimpurDist.		DhemajiDist.			
	R%	S/D%	R%	S/D%	R%	S/D%
Small house with joint family	4263.64	4974.24	2961.70	3268.09	7162.83	8171.68
lack of enough space	46.06	11.52	24.26	00.00	65.31	10.88
Lack of private property	710.61	1319.70	714.89	1123.40	1412.39	2421.24
rented house	1218.18	11.52	817.02	12.13	2017.70	21.77
No comment	11.52	23.03	12.13	36.38	21.77	54.42
Total	6658.40	6658.40	4741.60	4741.60	113100	113100

(Source- field work)

In terms of Problems relating to maintaining privacy within the family, it is seen that 62.83% of the respondents and 71.68% of son/daughter face problem for small house with joint family. It is indicated that the problem of a small house with a joint family has been increasing from respondents and son/daughter generations. In case of lack of enough space, it is seen that 5.31% of the respondents and 0.88% of son/daughter face problem for maintaining privacy within the family because of lack of enough spaces within the house. Lack of own private property is also another cause of the problem for maintaining privacy within the family. It comprises 12.39% of the respondents and 21.24% of son/daughter generations. 17.70% of the respondents and 1.77% of son/daughter generations faced the problem because of the rented house. 1.77%, 4.42% of respondents and son/daughter do not comment on Problems relating to maintaining privacy within the family.

In the case of both dist. same responses are seen among the three generations of Dhobi community.

In short, it can be said that keep maintaining privacy between husband and wife within the family is important for moulding the character of the children. Otherwise, anti-social behaviour may be developed which will threaten society.

Table No-2
Opinion towards dowry as a problem

Problems	No. of respondents						Total		
	LakhimpurDist.			DhemajiDist.					
	R%	F/M%	S/D%	R%	F/M%	S/D%	R%	F/M%	S/D%
yes	38	13	54	32	91	41	70	22	95
	57.58	19.70	81.82	68.09	9.15	87.23	61.95	19.47	84.07
No	24	46	12	13	32	61	37	78	18
	36.36	69.70	18.18	27.66	68.09	2.77	32.74	69.03	15.93
No Comment	4	7	0	2	6	0	6	13	0
	6.06	10.61	0.00	4.26	12.77	0.00	5.31	11.50	0.00
Total	66	66	66	47	47	47	113	113	113
	58.40	58.40	58.40	41.60	41.60	41.60	100	100	100

(Source- field work)

Based on the table, it is evident that dowry as a social problem felt by most of the respondents in the Dhobis community. It is found that 19.47% of father/mother generation felt dowry as a problem, the problems are tremendously felt by the high portion of the respondents (61.95%) and 84.07% of son/daughter generation. On the contrary to that maximum numbers of father/mother generation (69.03%) and something, fewer numbers of respondents (32.74%) and 15.93% of son/daughter generations have felt dowry is not a social problem. 5.31% of respondents and 11.50% of father/mother generation have given no comment responses.

Comparatively in both districts, it is seen that dowry is a social problem opined by 57.58% in Lakhimpur dist. is slightly lesser than the respondents of Dhemaji district (68.09%). But reversely, 36.36% of respondents in Lakhimpur say dowry is not created social problems which are something higher rate than respondents in Dhemaji district (27.66%).

It is to say that none have denied that dowry is a social problem which is deep-rooted in Dhobi community. It is suffering *Dhobis* community as a whole.

Table No-3
Problems of Attaining Education of the Respondent among three Generations

Nature of Problems	No. of respondents						Total		
	LakhimpurDist.			DhemajiDist.					
	R%	F/M%	S/D%	R%	F/M%	S/D%	R%	F/M%	S/D%
Poverty	24	51	54	16	31	39	40	81	93
	85.71	00.00	91.53	88.89	00.00	90.70	86.96	00.00	91.18
Family Problem	2	0	3	1	0	3	3	0	6
	7.14	0.00	5.08	5.56	0.00	6.98	6.52	0.00	5.88
No Comment	2	0	2	1	0	1	3	0	3
	7.14	0.00	3.39	5.56	0.00	2.33	6.52	0.00	2.94
Total	28	56	59	18	33	43	46	81	102
	60.87	2.50	57.84	39.13	7.50	42.16	100.00	00.00	100.00

(Source- field work)

In terms of Problems of Attaining Education of the Respondent among three Generations, the above table shows that 86.96% of the respondents 100% of father/mother and 91.18% of son/daughter say poverty is a problem for attaining education. A family-related problem has faced by the 6.52% respondents and 5.88% of son/daughter generations. 6.52% and 2.94% of the respondents and son/daughter generation did not comment on problems of attaining education of the respondents among three generations.

The respondents of the two districts have viewed the same opinion relating this issue.

Table No-4
Problems Land holding Status of the Respondents

Land Problems	No. of respondents				Total	
	LakhimpurDist.		DhemajiDist.			
	R%	F/M%	R%	F/M%	R%	F/M%
Possess Own Land	2334.85	1725.76	1429.79	612.77	3732.74	2320.35
Do not Possess Own Land	4365.15	4974.24	3370.21	4187.23	7667.26	9079.65
Total	6658.40	6658.40	4741.60	4741.60	113100.00	113100.00

(Source- field work)

In regards to the landholding status of the respondents, it is indicated

that 32.74% of the respondents and 20.35% of father/mother have their land. On the other hand, 67.26% of the respondents and 79.65% of father/mother do not have their land.

With comparison to both districts, it is obvious that maximum numbers of respondents in both districts do not have their land. It is higher numbers in Dhemaji district (70.21%) than Lakhimpur district (65.15%). On the contrary, 34.85% of respondents in Lakhimpur district have own land which is a higher percentage of respondents than Dhemaji district. It is 29.79%.

It can say that the people of Dhobi community are not able to bring land because of money. It has created a lot of problems around *Dhobis* society.

Table No-5
Opinion towards Evil Social Practices among the Three Generations

Evil Social Practices	No. of respondents						Total		
	Lakhimpur Dist.			Dhemaji Dist.			R%	F/M%	S/D%
	R%	F/M%	S/D%	R%	F/M%	S/D%			
Child Marriage	13 19.70	31 46.97	81 2.12	71 4.89	26 55.32	4 8.51	20 17.70	57 50.44	12 10.62
Inter-Caste marriage	42 63.64	22 33.33	37 56.06	32 68.09	18 38.30	22 46.81	74 65.49	40 35.40	59 52.21
Polygyny	34.55	46.06	00.00	24.26	24.26	00.00	54.42	65.31	00.00
No Comment	81 2.12	91 3.64	21 31.82	61 2.77	1 2.13	21 44.68	14 12.39	10 8.85	42 37.17
Total	66 58.40	66 58.40	66 58.40	47 41.60	47 41.60	47 41.60	113 100	113 100	113 100

(Source- field work)

The table informs that some portion of the *Dhobis* people practices Child Marriage. It constitutes 17.70% of the respondents, 50.44% of father/mother and 10.62% of son/daughter generation. Evil social practices like inter-caste marriage are practised by 65.49% of the respondents 35.40% of father/mother and 52.21% of son/daughter generations. Regarding polygyny, it is practised by 4.42% and 5.31% of respondents and father/mother generations. On the other hand, 12.39% of the respondents 8.85% of father/mother and 37.17% of son/daughter did not comment on evil social practices.

In the context of district-wise analyses, we have seen the same picture

in both districts. i.e. Lakhimpur and Dhemaji districts. In short, it is to say that the *Dhobis* people in two districts are educationally backwards and therefore they have been practising some evil practices which are challenging problems in the society.

Table No-6
Causes of Less Payment of the Wage Labourers

Problems	No. of respondents						Total		
	Lakhimpur Dist.			DhemajiDist.					
	R%	F/M%	S/D%	R%	F/M%	S/D%	R%	F/M%	S/D%
Illiteracy	7	4	4	5	31	2	12	7	6
	50.00	80.00	14.81	83.33	00.00	8.70	60.00	87.50	12.00
Poor Health Condition	3	0	6	0	0	4	3	0	10
	21.43	0.00	22.22	0.00	0.00	17.39	15.00	0.00	20.00
Ignorant	2	0	12	1	0	11	3	0	23
	14.29	0.00	44.44	16.67	0.00	47.83	15.00	0.00	46.00
Backward Section	17.14	00.00	27.41	00.00	00.00	00.00	15.00	00.00	24.00
No Comment	17.14	120.00	311.11	00.00	00.00	626.09	15.00	112.50	918.00
Total	14	5	27	6	3	23	20	8	50
	70.00	62.50	54.00	30.00	37.50	46.00	100	100	100

(Source- field work)

The table reports that cause of illiteracy as a problem of less payment of the wage labour have faced by the highest numbers of *Dhobis* people. It is 60.00% of the respondents, 87.50% of father/mother and 12.00% son/daughter generations. 15.00% and 20.00% of the respondents and son/daughter generations have said problem relating to poor health condition is another problem for less payment of the wage labour. 15.00% of the respondents and 46.00% of son/daughter viewed that cause of ignorant as a problem of less payment of the wage labour. A problem like the backward section is said by 5.00% of the respondents and 4.00% of son/daughter generations. Some people have not commented on the cause of less payment of the wage labour. It is 5.00% of the respondents, 12.50% of father/mother and 18.00% of son/daughter generations.

District-wise analyses it is seen that the problems of illiteracy are in maximum in Dhemaji district (83.33%) than Lakhimpur district (50.00%) followed by ignorant i.e. 14.29% in Lakhimpur 16.67 in Dhemaji district.

Table No-7
Different Habits of Anti-Social Activities Practiced among the
Three Generations

Anti-Social Activities	No. of respondents						Total		
	Lakhimpur Dist.			Dhemaji Dist.					
	R%	F/M%	S/D%	R%	F/M%	S/D%	R%	F/M%	S/D%
Smoking	14	17	17	18	19	16	32	36	33
	21.21	25.76	25.76	38.30	40.43	34.04	28.32	31.86	29.20
Drinking	41	31	32	22	24	17	63	55	49
	62.12	46.97	48.48	46.81	51.06	36.17	55.75	48.67	43.36
Using opium	00.00	34.55	00.00	00.00	12.13	00.00	00.00	43.54	00.00
Using cannabis plant	5	6	6	1	2	7	6	8	13
	7.58	9.09	9.09	2.13	4.26	14.89	5.31	7.08	11.50
No Comment	6	9	11	6	1	7	12	10	18
	9.09	13.64	16.67	12.77	2.13	14.89	10.62	8.85	15.93
Total	66	66	66	47	47	47	11	11	11
	58.40	58.40	58.40	41.60	41.60	41.60	3100	3100	3100

(Source- field work)

Regarding the table of different habits of anti-social activities practised among the three-generation, it is seen that a substantial number of *Dhobis* people i.e. 55.75% of the respondents 48.67% of father/mother and 43.36% of son/daughter has the habit of drinking is followed by smoking has the habit of anti-social activities. It is 28.32% of the respondents, 31.86% of father/mother and 29.20% of son/daughter generation. Only 3.54% of father/mother generations used opium. But cannabis plant is used by 5.31% of the respondents, 7.08% of father/mother and 11.50% of son/daughter generation has the habit of using the cannabis plant. A noticeable number of Dhobi people did not have a comment on the problems regarding the habits of anti-social activities. It is 10.62% of the respondents 8.85% of father/mother and 15.93% of son/daughter generations.

Comparatively, we find in both districts that habit of smoking of the respondents is higher in Dhemaji district (38.30%) than Lakhimpur district (21.21%). On the other hand, drinking habits among the respondents of Lakhimpur district (62.12%) is higher in comparison to Dhemaji district (46.81%).

Thus, we can say that there are lots of anti-social activities are found

among the *Dhobis* people. If the rate is not reduced the society will be fragmented.

Conclusion

Traditionally the problems of the scheduled caste are pertained to the concept of purity and pollution (Marglin, 1977). The untouchables were given a very low position in the society. The high-caste Hindus maintained a social distance from them. They were denied many basic amenities of life which were accorded to the high-caste Hindus. They were dependent on the tradition of Hindus for items of food and drink. These pertained to the denial of the right of entering temples which were exclusively served by the high-caste Brahmins. The untouchables were neither allowed to enter the temples nor served by the Brahmins (Beteille, 2012). They had no right to worship the Gods and Goddesses in the temple. They suffered from many economic problems. They had to face many economic hardships and they were not given proper reward for their service. Traditionally, untouchables were deprived of landed property of their own. They were not allowed to carry on any business. They were not permitted to engage themselves in the professions which were being carried out by the people of other castes. Harijans had to face many public indignities because they were denied the right to use the services of public utilities like wells, public transport as well as educational institutions. Traditionally the untouchables were deprived of getting education. They were not allowed to use public educational institutions. Even today most of the illiterates are untouchables. Describing the conditions of Harijans, K.M. Pannikar has remarked, their position, when the system functioned in its pristine glory, was in many ways worse than that of slavery. The slave at least was a chattel of the master and therefore, he stood in an individual relation to his owner. Considerations of economic self-interest and even human feeling modified the barbarism of personal slavery. But these mitigating factors did not apply to the system of untouchability, which was mostly perceived as a system of communal slave holding. Instead of an individual owning slave, each village held the untouchable families attached to it in a kind of slavery. No individual of the higher castes was supposed to have any personal relations with an untouchable. The untouchables were not free to choose any occupation according to their own ability they had to clean the streets, remove dead cattle and to undertake heavy agricultural work. Mostly they were landless labourers. They worked in the fields of high caste Hindus as labourers.

Though there are some changes has taken place in *Dhobis* community

yet lot of problems have been facing by the *Dhobis* community in terms of like Family related problems, marriage related problems, Educational problems, Economic problems, Evil social practices, Antisocial activities involvement etc. The problems in the family are found to be a type of economic and cultural, where sustaining and meeting the requirements of the family members becomes a problem again and assimilating culturally within the broader Assamese culture becomes a problem. Again high school dropouts become a problem associated with the *Dhobis*. In terms of economy, poverty becomes a problem among the *Dhobis*. Alcoholism becomes a problem in terms of antisocial activities involvement.

It is seen that the people have undergone change and have gone through the process of upliftment of the human order but along with change the process also gave birth to social problems and these problems are manifested in the modern civilization as social problems.

References

- Beteille, Andre. *Caste, class and power: changing patterns of stratification in a Tanjore village*. Oxford University Press, 2012.
- Parvathamma, C. *Scheduled castes and tribes: a socio-economic survey*. South Asia Books, 1984.
- Marglin, Frédérique Apffel. "Power, purity and pollution: Aspects of the caste system reconsidered." *Contributions to Indian sociology* .11.2 (1977): 245-270.
- Roy, Ramashray and Vijay Bahadur Singh. *Between two worlds: a study of Harijan elites*. Discovery Pub.House, 1987.
- Singh. *Scheduled caste in India, dimension of social change*. Delhi, Gian publishing House, 1987.

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 503-517

Locating the Mising as Ethnic group: A historical Analysis

Pankaj Doley

Assistant Professor, Dept. of History

Dhakuakhana College

Abstract:

The discourse on 'Ethnic Phenomena' has always been an important or rather popular topic in academic domain. The prevailing concept of identity is endorsed here and it is argued that there is a need to consider the specific social and historical context to understand a particular ethnic identity construction. This paper is an attempt to analysis how the identity of an ethnic group like the pre-literate Mising has been manifested in the literature of colonial and post-colonial ethnographer along with the self-ascribed notion of identification. Attempt has been made to examine how the past or identity defined by outsiders is denied in the case of the Mising identity construction and hence how their 'self-definition' led to the engagement of history writing of their own.

Keywords: Mising, Identity, Ethnic, Identification, Ethnographic, Self-definition

Introduction:

The Misings are the second largest 'scheduled tribes' in the State of Assam of North-eastern India¹. The Mising today comprise an integral

part of the Assamese society but as in the case of the other communities living in the state, they have also witnessed the impact of revivalism and identity politics. To speak of the identity of Mising as one of the many tribal communities of Assam it traced its roots from the 'Tani group of communities' or Tanis² of Central Arunachal Pradesh. Indeed the Mising shared a long history of strong cultural and linguistic relationship with these communities such as Adis, Nyishis, Apatanis, Tagins, and Galo.³ At the same time the overwhelming recognition of commonalities among the Tanis led to the speculations of a common lineage or origin based on common ancestry in the distant past.⁴ As a matter of fact most of these ethnic groups traced their genealogy from a single individual i.e. the *Abutani*. The myths associated with *Abutani* have a widely overarching expression in their oral tradition whether as a culture hero, or as a trickster."⁵

Recent studies have found that the eastern Himalayan region shows a fundamental similarity in culture depicting the 'complexes of cultural traits' maintained by different communities.⁶ Indeed the region shows the diversity of social identities which may be the source of developing a new paradigm to study the 'nature of culture' that exist amongst these ethnic groups within historical context. These scenarios of the Tani indeed speak of cultural fluidity in spite of their continued or recent proclamation of a singular ethnic identity or group within a historical period.

Methodology:

The conceptual and theoretical framework of this paper falls within the ambit of identity and ethnicity studies. Both primary and secondary sources are to be supplemented by ethnographic data. The primary sources include official documents of archival record. The secondary sources include published books, article, dissertations, journals and periodical magazines. The approach here is of eclectic as it uses both inductive and deductive logic as well qualitative and quantitative analyses. Both 'emic' and 'etic' perspective have been used in this paper.

The issues of Identity and Ethnic Identity:

When it comes to address the issues of diversities of social identities it's speak of 'ethnic phenomena'. A brief digression however, on how 'identity' issues have been studied is perhaps useful in order to situate my own purpose. As a matter of fact a key theoretical debate in social science today concerns the issue of identity or on the discourse of the process of identification in a society. Kobena Mercer has stated that "...as a keyword in contemporary politics it has taken on so many connotation ... one thing

at least is clear-identity only becomes an issue when it is in crisis, when something assumed to be fixed, coherent and stable is displaced by the experience of doubt and uncertainty.” (Mercher1990:43) However, one needs to remember that the issue of identity and social identity formation has also been an important aspect of study within the disciplines of social science and Humanities as Stuart Hall holds the view “the logic of identity is very important in a whole range of political, theoretical and conceptual discourse.” (Hall 1997:42) For instance historian like Romila Thapar claims “an identity has a genealogy and knowing it would help us understanding why it came into existence”. (Thapar 2014:38) Perhaps as such she finds “claims to status also imply that notions of identity go into making of history. Identities have to be created, as they are not inborn. Here the historian has to trace the history of the creation of an identity and then see how the created concepts play a historical role.” (Thapar 2014:38)

On the other hand, the study of identity has always been an important aspect within the discipline of Ethnography. It has been conceptualised by Ethnographer such as Fredrik Barth that identity is inextricably associated with ‘ethnic group’ and ethnic groups’ membership depends on ascription and self-ascription implying “categorical ethnic distinction entails social processes of exclusion and incorporation...” (Barth 1969:10) Stuart Hall maintains “the notion that identity has to do with people that look the same, feel the same, call themselves the same is nonsense. As a process, as a narrative, as a discourse, it is always told from the position of the other...thus identities can never be defined by “essence or purity, but are constructed by an acknowledgement that they live “with and through” difference and not despite it” (Hall 1997: 49) Apparently, it does again speaks that identity is not a ‘naturally-constituted’ entity rather identities are constructed within, not outside discourse, we need to understand them as produced in specific historical and institutional sites within specific discursive formations and practices...” (Barth 1996:4) Whereas Roosens concludes that “ethnic identity can best be defined as a feeling belonging and continuity-in-being resulting from an act of self-ascription, and/or ascription by others, to a group of people who claim both common cultural tradition. Ethnic identity can take its drive and pattern from an interplay of oppositions with outsiders, but it mostly combines this source of differentiation with an internal source of identification... depending upon historical circumstances and situations.”(Roosens 2000:84) Likewise Joy L.K. Pachau highlighted that most of the debates related to the issues of ethnic identity centre around “the supposed ancient origins of ethnic groups,

as ‘perennialists have tended to argue which has often been essentialized as primordialist.’ (Pachau 2014:21)

Hence it shows the need to consider the specific social and historical context to understand a particular ethnic identity. It is to these above noted conceptual frames this paper seeks to analyse the issues related Mising identity construction in accordance with the act of ascription by others and self-ascribed notions of its present form and its historical development.

Colonial Ethnography and Mising:

A number of Colonial ethnographical accounts give us the information about Mising. The British officials identified the present day Mising with different appellation such as Miri, ChutiyaMiri and even sometimes Hill Miri in their accounts. However, they call themselves as Mising instead of the appellation Miri. For them the term Miri is not self-referential but given by others.

As a matter of fact, the first published reference to the word Miri is found to be appeared in the devotional writings of the 16th century Vaishnavite saint Sankaradeva’s Kirtna Ghosa (1516-1568) as such in the following line:

Kirtao Kachari, Khasi, Garo, Miri

Javana Konko Gunaloet (Pegu 2011:2)

While in the colonial period the first published reference to Mising is found in R.B. Pemberton’s (*The eastern Frontier of India 1835*) where he had noted that: “The Abors occupy the lower ranges extending from the Dihong river to Subansiri and the Miris principally, the plains stretching from the foot of the Abor hills up to the right or northern bank of the Brahmaputra...” (Pemberton 1835:80) Following this E. T. Dalton in the “Descriptive Ethnology of Bengal” writes that “the Miris of the Plains are offshoot from the Abors... with exception to the ChutiyaMiri, the tradition of all of them back to the valley of the Dihong. It is probable they had advanced from north, made settlement in country now occupied by the Abors and latter people of the same tribe, but more powerful following on their footsteps pushed them into the plains.” (Dalton 1872:82) A. Mackenzie too, came to the same conclusion in the following lines:

“Coming no doubt originally from the same habitat, they are so alike in all material respects as to warrants as in calling them earlier and later migrations of the same tribe, though the Miris have been to some extent been influenced by their association with the plains and the settled habitat of civilizations.” (Mackenzie 1884:33) Describing the physical appearance and characteristics of the Mising L.A. Waddel (1901) noted that:

“They have decided Mongoloid features so much so as to remind me in many ways of Tibetans and Lepchas .The men wear ear-plugs of cylindrical cane or bamboo, and some crop their forehead. They are exceptionally sturdy and well developed physically although so many of them live in most malarial spots in Assam.” (Waddel 1901:58) It is noteworthy that it was in the account of Waddel that for the first time that the appellation ‘Mising’ came to be known to others. Waddel in his account ‘A Note on the Derivative of Miri, Man, 1911’ stated that the Miri are a typically Mongoloid people and call themselves as Mi-zhing or Mi-shing i.e. the man of the soil and land with sense of native of the soil.

The Colonial and other post-colonial Ethnographic discourse on the term ‘Miri’:

The central point of debate among scholars including the colonial and other post-colonial ethnographers on the study of Mising is often centred on the associations of the term ‘Miri’ as we have already noticed. Different views and opinions have been developed by a number of colonial ethnographers and others to define the origin of the word “*Miri*” in connection with the Mising of Assam in their accounts. Describing the meaning of the term *Miri* Colonial ethnographers cum administrators such as E. T. Dalton (A Descriptive Ethnology of Bengal, 1845), Alexander Macenzie (The North East Frontier India, 1884) and Edward Gait (A History of Assam, 1905) are of the opinion that the term “*Miri*” means “go between”. These ethnographers held the view that the Mising originally inhabited the area that lies between the Abor hills and the Assam plains and it was due to the very role of playing “Middle man” between the Abors (Adis of Arunachal Pradesh) and the Assam plainsmen they were named as *Miri* .(Pegu 2011:2) .

However, other scholars such as Grierson and Crooks have provided different explanations for the term *Miri*. Grierson in his account suggested that the word ‘*Mi-ri*’, of which the first syllable ‘*Mi*’ is Tibetan in origin means man and hence Miri mean ‘nobleman’ or ‘gentlemen’. (Pegu 2013:18) While Crooks did not agree with this interpretation and he claimed that the first syllable ‘*mi*’ does not mean man in the Abor-Miri languages where he put further the view that the latter syllable ‘*ri*’ does not show how the whole compound would mean ‘gentlemen’ or ‘nobleman’. (Pemberton 1835:80) But ethnographer like Waddel (A Note on the Derivative of Miri, Man, 1911) as J.S. Bhandari observed maintained the term Miri is of Tibetan in origin and explained that the Miri are a typically Mongoloid people and call themselves as Mi-zhing or Mi-shing i.e. the man of the soil and land

with sense of native of the soil. However, post-colonial Indian ethnographer such as J.S Bhandari does not convince with the explanation of Waddel and he raised the question if the term is of Tibetan origin, why the non-Tibetan language speaker like the Assamese use the term *Miri*? Further, another version claims that the word '*Miri*' is a derivative of *Mieure* or *Mirui* or *Mibu*. According to this version the priest or the tribal medicine man and the chief religious functionary among the Adi-Mising is known as *Mirui* or *Miri* or *Mibu*. According to this version the priest or the tribal medicine man and the chief religious functionary among the Adi-Mising is known as *Mirui* or *Miri* or *Mibu*. J.S Bhandari mentioned "The term is not used to designate an entire community...It is therefore the hill people were identified as coming from or belonging to the land of the *Miris*, whose fetes of divine or supernatural power might have spread far and wide....thus the Misings who were emigrants from Padam-Minyong region were named as *Miri* by the plains people and their abode as the *MiriPahar* (Hills)....the term became popular and for the plains people the Mising became the *Miri*." (Bhandari 1984:81) Contemplating this given version of J.S Bhandari authors like JogendraNath has also added that a particular tribe (Mising) might have had more number of shamanistic priests or *Mirui* or *Miri* or *Mibu* or very influential priest were there in the society after whose socio-religious position they came to known as *Miri*. (Nath 2012:33)

Self-inscribed Notions: The identification and the Self-definition

Hence it is evident that historically the appellations *Miri* has been used to refer for the Mising ranging from sixteen century Vaishnavite writings to the colonial account. But the questions then arise: if the *Miri* had been the Mising, how old is the name Mising? Secondly, how the refusal of the term *Miri* as self-referential by the member of the Community is to be explained?

The interpretations on the origin of the word *Miri* by different colonial and other ethnographers have amply suggested the association of the word *Miri* with Mising of Assam. . Although there is reason to believe in these interpretations but still it does not clarify any suggestive link as to address how the existence of the term '*Miri*' or '*Mising*' as collective identity of the community to be explained? It is already stated that the word *Miri* is not used for self-reference by the community members instead as many scholars says, the Mising considered the word '*Miri*' as derogatory. However, It is noteworthy that some authors like Nahendra Padun and Ganesh Pegu seems to maintain that, the Misings till the second half of the 19th century, did not use the clan name as their surname or clan title, instead they used

to introduce themselves along with the name of his father.(Padun 1970:291) Therefore, it is evident that some section of the Mising people /population had only 'Miri' as their surname. It is noteworthy that in a souvenir published by Dhakuakhana govt. Middle primary school that most of the Mising student during the period from 1912 to 1947 had a surname with that of 'Miri'.(Hussain 2015:429-30) Most significantly, Kamala Miri the martyr in Indian struggle for freedom movement, and his descendants still use the term Miri as their family name or as surname. So this situation speaks that there was the acceptance or prevailing usage of the term 'Miri' within the community.

Henceforth, different views have been put forward to define the origin of the word 'Mising' by a number of writers from the community. As such T.C Pamegam has asserted that the word 'Mising' is the combination of *Mi* (man) and *yashing*(white or good) and hence they call themselves as Good men or white men and the non-Mising as Mipag-Mi (man) + kipag(impure).(Pamegam 1970:1) This seems to be the most commonly accepted views by many writers. Tai Niyori, the author of the book, "The History and Culture of the Adis" other hand suggested that the Adi people called them as Mising to mean pure relatives in contrast to the word Mipak (impure, outsider). (Nyori 1993:85)

Thus it appears that the Mising discovered their identity 'in the gaze of others' where the constituted/Making of the past by the 'others' does not resonate their 'locally specific logics of self-construction'. Hence they felt the need to incorporate the popular oral narrative in the process of their identity constructions. Therefore, in a sense, there is an underlying need to examine or consider at a tribal people's histories of their own world views. This concept has been framed as Joy L. K. Pachuau put it "while identities may be constructs, they cannot be "created virtually out of nothing" (Pachuau 2014:84)

Recollecting the past ways was not something new to the Mising. Like many other historical communities the oral tradition of the 'Pre-literate' Mising too consist of various kinds of narratives, songs, rhymes, proverbs and other 'popular creative expression'. To put simply the uses of the terms such as *Lekkedoying*- literally the past stories, *Doyingdoyingpekidoying* – a tale, tale of dove and the phrases *MennyingKonyyingis* equivalent of the English "Once upon a time" by the narrator in the Mising Oral tradition speaks of its historical sense or sense of past event. (Taïd 2013: xxii) Their contact to the modern world and hence their engagements with literacy ultimately led to written speculation and discourse about their identity based on oral tradition.

While speaking the Mising's engagement with history writing and written speculation, it can be traced with one individual named Sonaram Panyan Kotoki. The book under reference titled as '*Miri Jatir Buranji*' written in Assamese was published in 1935. (This can be translated into 'A History of the Mising People') Soon after this work there were other important contributions. As such Nomal Pegu a physician by profession deserves a special mention here. It was he who brought out the first book published in English on Mising history as 'The Miris or the Mishing of the Brahmaputra Valley' (first published 1981, revised edition 2005, second edition 2011). In fact, this is the only work that touches the core issues of identity formation of the Mising. Other important contribution included those by Taburam Taid (2013), Peter Pegu (1998), J.J Kuli (1998), Jatin Mipun (1992), Durgeswar Doley (1998), Ganesh Pegu (2010) etc.

Most of these works of different genres are the results of their keen interest and queries on the history of the Mising. Therefore, their works virtually led to the formalization of Mising oral tradition. This formalization on the other hand had several implications that impinged on Mising's understandings of who they were and are. Most importantly, the speculation on the origin and on the early abode of the community seems to be a discursive practice where they indulge in the historicizing of the myth and thus create inconsistencies in the making of Mising identity or past. Whereas attempts were made by authors like Nomal Pegu and Peter Pegu by going beyond geographical extent to define Mising identity and thus they appear to choose to stress "the primordality of a common identity".⁷

Therefore, there is a need to look at the ways in which the Mising formalised the myths related to origin and migration and finally its implications for the notions of their identity. However, this would be followed after the brief recount on the Mising origin myth itself. There are different versions of origin story among the Adi-Mising in different form. The *Mibu A-bang* or the priest lore of the Adi-Mising is considered as the earliest known verbal songs of the community that transmitted through the institutions of the Mibu cult.⁸ The *Mibu A-bang* tells us the creation of the world. The rhapsodic chants of *Mibu* tell us...

...So it was complete darkness all around, with absolutely nothing existence. This absolute nothingness is referred to as *Keyum* and it is defined as beginning of the beginning or nothingness in the rhapsodic chant. The 'existences' that followed *Keyum* are traced as

Keyum>Yumkang>Ka:si>Siyan>Anbo>Bomug>

Mukseng>Se:di>Diling>Lin:tung>Tu:ye>Yepe>Pedong⁹

From, Pedong emerged *Do-mi*, and from *Do-mi* emerged Mi-Mimang. Finally, from *Mi* emerged *Tani* (Man) and from *Mimang* emerged earth, water, air, stones and vegetation. (Taid 2013:18) On the other hand, in an attempt to interpret the term Mising, NomalPegu claim that “the term ‘Mishing’ derived from ‘Mishing’-a descendent of **Do-shing**-the son of *Pedong-ane*. (Pegu 2011:7)

In support of this view he further incorporates an origin myth that prevailed among the Adi-Mising. The myth goes...

“Out of *Sedi* and *Melo*’s conjugal effort, *Diling* was born. *Diling* was survived by *Litung*’, *Litung* by *Tuye*, *Tuye* by *Yepe*, *Yepe* by *Pedong-ane*. *Pedong-ane* was profile in procreation and gave birth to many sons. Some of them are: *Do-mi*, *Do-pang*, *Do-shing*, *Do-bang* etc. From *Domi* came the Minyongs (Adi). From *Dopang* came the Padams (Adi). And so *Do-shing* gave birth to the Mishings of today and *Dobang* gave birth to Gallongs.” (Pegu 2011:30-31) Similarly, in the story of the “Descent of the Misings from Ki-ling Kangge” (Heaven), it narrates, “In the days of yore Misings lived in Kiling- Kangge. They descended from Ki-ling Kangge to the lower regions, using ladders of gold and silver¹⁰.

Historicising Myths and Identities

The historicising led to the selection and creation of certain aspect of the myth as in the case of *Pedong-ane* myth, to fit their notion of identity formation. Secondly and most importantly, by following their oral tradition, it took them to engage in establishing a link to the neighbouring tribes of Arunachal Pradesh especially with the Adis. Thus, it was important for the Mising writers to speculate about their status within the Tani group of communities.

As a result of which *Pedong-ane* aspect of the Myth came to be stressed and this myth apparently served its purpose. However, as N.C Pegu wrote, “in absence of any authentic record to show it otherwise, the contention that the Mishings are the offspring of Do-shing could not be rejected...the offspring of Do-shing formed a Mishing group parallel to Minyongs, Pasi or Padam group.” (Pegu 2011:8) In fact, as an advocate of this myth he further historicised it to resolve the tensions on the issues of the primal ‘homogenous or united Mising identity’. The historicising of *Pedong-ane* myth was done by associating it with the names of place or people considered factual. Hence he found that the word ‘*Pedong-ane*’ of the above myth is actually associated “*with snow of the high hills that is soft and harden latter on.*”¹¹

Further, in relation to the word ‘*Pedong –ane*’ NomalPegu draws his explanation from a Shimong story of migration collected by

TarunBhattacharyee that *Pedang-ane* is mythical place not a female human being as the Adi-Mising perceived it...*Pedong-ane* was originally “*Pedong-One*-means raining of snow all around the place and year (snow clad mountains). But by twist of tongue as he maintained it become *Pedong-ane* from original *Pedong-One*. (Pegu 2011:6) Hence, it is held the view that the descendants of *Sedi-Melo* first lived and flourished in some snow-clad mountains, the location of which is believed to be somewhere in Tibet. Hence, he further refers that: -

The offspring of *Pedong-ane* spread centrifugally to cover all the mountainous regions from the left bank of the Subansiri River and to the Dibong River in the east. The Padams occupied the areas between the Dibong and the Siyang; The Minyong dominated the area between the right bank of Siyang and Siyomriver. The Pasis migrated down further and settled in the lower region along the Siyangriver. The progenies of Dobang occupied the areas west of the Siyomriver up to the left bank of the Subansiri river. The Mishings, believed to be the fore-runners of all occupied an area upstream of the Siyang river first at *Riu-rega* after crossing the Doshing La pass, then at *Kilingliteng(killing-kange)* along the Sisap river later at Karko-Shimong area. (Pegu 2011:31)

Thus, following the identification of *Pedong-ane* as *Pedang-one* literally-raining of snow all around the place and year (a snow-clad mountain)-mythical place of origin, the allocations of dates of movements of people became an important exercise in accordance with the stories of the myth. In the process, ethnographers and anthropologists’ writings became a crucial for the articulation of their identification. As such, N.Pegu wrote, “scholars and anthropological studies have shown that all the branches of mongoloid race had their origin in the high hills at the source of Huwang-Hu and Yangtse-Kiang- two great rivers of China. And their dispersal started some 3 thousand years BC. There is complete darkness about the time period and route taken by the last group -the Mishing and the Adis. He mentions that Pliny and Ptolemy referred about some tribe called Asmeriuoi and Aboriman in the first century of Christian era. Here he added a caveat by saying that “it was the time when the Mising probably migrated from Tibet to Siyang valley by crossing Doshing-la pass and lived around Ki-ling Kange and the Adis Followed them after a couple of centuries by the same route.”(Pegu 2011:30-31) Thus, according to N. Pegu the legendry fame of *Ki-ling kangge* could be an actual place of *Ki-ling Liteng* along the Sisap River and the *RegiRegam* could be an actual place of Riu-rega. However, this geographical point of origin of the community persists due to the

very uncertainty of the identity of *RegiRegam* and *KilingKangge* as an actual place names.

On the other hand, there are other ways in which these movements are narrated. At the formalization of the story led to the establishment of link between the Mising and Adis to be called as forerunners and later migrants from Tibet. This formalizations narrative thus historicised the journey of the various Adi-Mising clan groups which seems to be become important makers and markers of identity. In other words, migration formed a vivid part of the Mising imagination and most importantly it is in movement of the different clans which constitute the Mising as ethnic group were also given meaning or incorporate. According to N.Pegu clans such as Pegu, Doley, Kutum and Kuli of the Pagro group were the forerunner while migrating from Tibet and hence suggest there was no occasion for them to come in open conflict with any other groups during their journey along Siyang Valley.¹² He further wrote “the existence of a place called ‘Pegu’ beyond ‘Tayek-Piugo’ in the Upper region of Abors hills and a lake known as ‘Pegu-Siyeng’ near Karko till today bear a palpable evidence that the Pegus had been there after migrating from Tibet”.(Pegu 2011:33)

In short, the Mising speculation about their origin/identity seems to hold the following strands: - First, at one level there is an assumption that there was a primordial identity as Mising. Thus, the migration is seen as a migration of the unified unit or as a self-conscious group of separate identity as ‘Mishing’(as in the case of N Pegu’s arguments.) Secondly, the articulation of Mising identity was emerged from a single origin myth which could otherwise have been disparate and distinct stories and narrations. Thirdly, to a large extent Mising identity construction does not necessarily seems to be of only self-referential/inward-looking; rather it’s some form of multitude of identity construction over the years where “other” stories (Tani group) being regularly/essentially invoke in the making of their identity.

Thus the interpretation on the origin of the term ‘*Miri*’ and ‘*Mising*’ tends to be problematic as of which none can be accepted with one accord. However, the formative ‘*mi*’ of both the term ‘*Miri*’ and ‘*Mising*’ is clearly speak of the Proto-Tanimi (*person*) which occurred in several other Tani communities and languages as in the case of the **Mi**-lan, **Mi**-nyong, **Nyi**-shi , Bang-**ni**etc of Arunachal Pradesh.(Post 2011:220) Nevertheless, the diverse views regarding the historic connection of these words with the community awaiting explanations are many. Although both the words ‘*Miri*’

and '*Mising*' suggest an immediate origin within the community itself, the exact 'ages' of the existence of these words as self-referential appears to be difficult to determine.

Conclusion :

Here we have discussed the relation between colonial account on the Mising and the Mising construction of Mising identity. In many cases the Mising nationalist writers 'validate their interpretation' on the basis of colonial ethnographic account. It appears that the colonial accounts indeed helped them to articulate a common Mising identity. However, reconstruction of the Misingpast by the members of the community was an act of the process of self-identification and can be interpreted as an act of representing the core of their contemporary identity. And it appears the perception of 'Mising as a distinct identity of ancient roots is the core their contemporary identity. The motivation for such approach is the aspiration to comprehend the *much needed* establishment or reestablishment of Mising identity and history. On the other hand, the Mising's expose to the world of a wider geographical realm i.e. in the Brahmaputra valley provoked them the need to locate their origin within the larger Assamese socio-cultural context. In doing so they did not bother to consider other theoretical dimension of identity studies but firmly rely on oral understanding of their past. While the prevailing or contested identity imposed by the outsiders necessitates a comprehension of 'locally specific logics of self-construction'.

Notes:

- ¹ The *Mising* were listed as Miri in the Scheduled Castes and Scheduled Tribes orders Act of the Indian Parliament as Constitution Order, 1950. There are the divers' views regarding the spelling of the word among the scholars. Some of them prefer to use the term 'Mishing' and the other as Mising. The *Mising Agom Kebang* (the Supreme Literary Body of community) has advocated the spelling '*Mising*'.
- ² The Tribal groups of central Arunachal Pradesh i.e. the Adis, Galo, Nyishi, Apatani, Tagin, Hill Miri and the Mising of Assam are collectively referred to as 'the Tani People' or 'Tani group of communities.' The recent linguistic arguments or study on these communities again confirms the Status of 'Tani' as a major division in the Tibeto-Burman family. (See details in Tianshin Jackson Sun "A Historical-Comparative Study of the Tani (Mirish) Branch in Tibeto-Burman (1993)".
- ³ Amongst these communities, the Mising's relationship with that of Adis

(Padam, Mynong) falls into complexity to identify the markers of cultural/ social boundary between these two communities in historical times.

- ⁴ Most significantly they have shared so many related cultural components. They are basically the Clan ridden patriarchal society practicing strongly clan exogamy and subscribe to tribe endogamy. While traditionally they practice slash-and-burn cultivation and observe animist/shamanist ritual. Besides they shared almost 'near-universal' tradition of migration.
- ⁵ The tradition of *Abutani* (*Abu* stands for father and *Tan* stands for Human being) as the first human being or forefather or as a common ancestor speaks of varied dimension of social interaction amongst the Tanis in a historical perspective.
- ⁶ Due to this very specific socio-cultural setting of the region attempt has been made to define the situation within the conceptual framework of 'Culture Area'. As Stuart Blackburn perhaps the foremost scholars to address the issues in the region points out: " the comparative data... especially for the oral tradition, suggest that the extended eastern Himalayas is a Culture Area... the similarities reveal that a common oral tradition is found in most of the extended eastern Himalayas, which confirms and extends... earlier description of common cultural elements in this area. Stuart Blackburn, ' Oral Stories and Culture Areas: From Northeast India to Southeast China' (2007) in South Asia: Journal of South Asian Studies, p.431
- ⁷ Nomal Pegu and Peter Pegu's work on the Mising is seminal in addressing the issues of origin and migration from the perspective of 'insider view'. These works moved away from the existing discourse/historiography on socio-cultural antiquity of the "Tanis". It highlighted the contingencies of primal Mising identity focussing on oral tradition as tool of accessing their perceived notion of united/primal Mising Identity. Peter Pegu in his "A history of the Mishings of the Eastern India (1998) wrote "the Mishings were in prehistoric time, an integral part of the Chinese society, particularly during the rule of the Shang and Chou dynasty."
- ⁸ *Mibu –Abang* is generally termed as the priest's chant or priestly lore. It appears to be the chief institutions or medium for the preservation of creation stories and rituals songs. The Mibu used to be the Man or 'Medicine Man' or 'Healer' Among the Mising. With the legends of divinity or 'favoured divine power' in *Mibu*, the institution of *Mibu* occupies a significant place in their social lives.
- ⁹ The traditional genealogical list shows the very pattern of remembering the name of their ancestors. Here we can notice that the structure of these names have two syllable i.e. Key/yum where the next name is start with the second syllable i.e. *Yum*/kang. This traditional pattern of nomenclature therefore, appears to help in memorizing the name of the

ancestors for many succeeding generation. However, sometimes this pattern shows inconsistencies and often contradiction.

- ¹⁰ According to Tabu Ram Taid, “this legend has been a part of Mising oral traditions”. See Tabu Ram Taid’s “ Mising Folk Tales” SahityaAkademi, pp-3-4, As a matter of fact, this given version was first appeared in print in SonaramPanyingKotoki’S book *MiriJatirBuranji*(1935).
- ¹¹ As quoted by NomalPegu, in his “The Mishings of the Brahmaputra Valley” from V. Elwin’s *Myth of North East Frontier of India*-1958. p. 32
- ¹² It is the Clan-Migration traditions of Adi-Mising that the writers draw their explanation for the community’s geographical point of origin. It is on the basis of stories of clan migration of Tani people which speaks same north to south direction movement thus established/hypotheses Tibet as the early home land of the entire Tani People. See more T. Niyori “The History and Culture of the Adis” New Delhi, 1993.

References:

Works of Colonial ethnographers

- Pemberton, R. Boileau. *Report on The Eastern Frontier of British India*. Guwahati : Historical and Antiquarian Studies, Assam, 1835, reprint 1991.
- Dalton, Edward Tuite. *Descriptive Ethnology of Bengal*. Calcutta 1872, reprint 1972.
- Mackenzie, Alexander. *North East Frontier of Bengal*. 188. New Delhi : Mittal Publication, Reprint. 2001.
- Waddel, L.A. *The Tribes of the Brahmaputra Valley*. New Delhi : K.M. Mittal publication, 1901.

Books

- Bhandari, JS. *Ethnohistory, Ethnic Identity and Contemporary Mishing Society*. New Delhi: Indian Anthropologist (1984). Print.
- Barth, Fredrik. ‘Introduction’ in F. Barth (ed.) *Ethnic Groups and Boundaries, the Social Organisation of Culture Difference* Oslo: 1969, Print.
- Barth, F. “Introduction: Who Needs ‘Identity?’” in Stuart Hall and Paul Du Gay (eds.) *Questions of Cultural Identity* Sage, 1996. Print.
- Emily, Keightly. “Engaging with Memory” in *Research Methods for Cultural Studies*. edited by Michael Pickering, Edinburg University Press, 2008. Print.
- Hall, Stuart. “Old and New Identities, Old and New Ethnicities” in Anthony D. King (eds) *Culture, Globalization and the World-System-Contemporary Conditions For the Representation of Identity*. University of Minnesota Press, 1997. Print.
- Hussain, Ismail. *Mising Samaj-Itibash Aru Sanskritir Oitija*. Jyoti Prakashan,

- Guwahati -1, 2015, Print.
- Mercer. K, “Welcome to the Jungle: Identity and Diversity in Postmodern Politics” In Jonathan Rutherford (ed.) *Identity : Community , Culture, Difference*. Lawrence and Wishart, London, 1990 Print.
- Mark W.Post and Modi,Yongkee. *Language and the genetic Position of Milan Anthropological Linguistic*. Published By -Trustee Indiana University, 2011.Print
- Nath, Jogendra.*A Cultural History of the Misings of Assam*. Guwahati :PritibiPrakashan, 2012 Print.
- Pegu,Nomal.*The Mishings of the Brahmaputra Valley*. Dibrugarh: second revised edition 2011. Print.
- Pegu, Indranil. *Religious Beliefs and Practices of the Mising of Assam*. ICHR 2016.Print.
- Pachauu, Joy L.K. *Being Mizo: Identity and Belonging in Northeast India*. Oxford University Press, 2014. Print.
- Padun, Nahendra. “Mising Opinor Utpoti Aru Bisa”, in *Mising Sanskritir Alekhyā*. edited by Bhregumuni Kagyung, Guwahati-16, 1970, Print.
- Roosens, E. “The Primordial nature of Origins in migrant ethnicity” in Hans Vermeulen and Cora Govers (eds.) *The Anthropology of Ethnicity: Beyond Ethnic Groups and Boundaries* Het Spinhuis, 2000, Print.
- Thapar,Ramila.*The Past As Present: Forging Contemporary Identities Through History*. New Delhi: AIEPH, 2014, Print
- Taid, Tabu. *Mising Folk Tales*. New Delhi: SahityaAkademi, 2013, Print.

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 518-524

Reflection of Urban Life in the Selected Poems of Nilmani Phookan

Trishna Deka

*Guest Faculty, Department of Women's Studies
Gauhati University, email : dekatrishna10@gmail.com*

Abstract

Needless to mention that Nilmani Phookan is a prominent Assamese poet of this century. Instead, he is named among the best literary persons of all the times in Assamese literature. He is Nilmani Phookan, an awardee of Sahitya Academi. The poetry of the poet is full of the usage of symbolism and imagery. The stylistic detail has dominated many discussions on the poems. His poems are condensed with diverse thematic considerations. This paper takes up the theme of urban life as reflected in the poems of the poet. One can say that the poems are not only a reflection but also a criticism of urbanism. Sometimes as a reminiscence for the past and sometimes as a longing to go back to the rural scenario shows the poet's gaze at urban life. There are only a few poems, which depict a critic's eye of urbanism. This paper attempts to delve deeper into those specific poems. Not to lay open to the surveillance of subjectivity, the research also encompasses the urban theory.

Key words: Urban life, Criticism, Urban theory, Interpretation, Poems.

Introduction:

Nilmani Phookan was born in 1933. His place of birth is Dergaon, although he has been living in Nilachalpur of Guwahati for nearly fifty-two years. Alma-maters of the poet are Arya Vidyapith college and Gauhati university. He has taught in Arya Vidyapith College for years. He is credited

with the books like *Surya Heno Nami Abe Ei Nadiyedi*, *Nirjanatar Sabda*, *Aru Ki Noisabda*, *Fuli Thaka Surjamukhi Phultor Phale*, *Kaint Golap aru Kaint, Golapi Jamur Lagna*, *Kabita*, *Nrityarata Prithibi* etc. *Kuri Satikar Asamiya Kabita* published in 1977 is a critical study of Phookan. *Japani Kabita*, *Garvia Lorkar kabita*, *Aranyar Gan* are the translation works of the poet. He remains to be an editor *Sanga*. He is awarded with Raghunath Choudhuri Bata, Prakashan Parisad Bata, Sahitya Akademi Bata, Harmohan Das Sahitya Bata, Padmashri, Asom Upatyaka Bata. He is the only Indian to be invited to the event of Straga Kabitar Gadhuli. A few poems of the poet have been translated into English.

Any discussion on the poems of the poet begins with the indication to the stylistic detail of the poems. The poems are abundant with symbolism and imageries. Most of the poems are submerged with the personal symbols of the poet. Because of this reason, the poetry becomes difficult to understand for the new researchers. For example, we can refer to the symbol of 'Golapi Jamun'. Critics have interpreted the symbol in different ways. However, we can consider the famous saying of Roland Barthes in the essay "Death of the Author". The end to author's interpretation ameliorates the scope of interpretation for the readers. That is how we must leave open the interpretations to the readers. This also lets to explore new perspectives in the poems.

It is in this context that the paper intends to find out the elements of urbanism as reflected in the poems. As mentioned earlier, such poems are though not handful, yet not ignorable. One may not find an entire poem devoted to such interpretation, but the scattered images carry the hint of the same. Many a time, this paper has attempted to search for those disseminated images and symbols of urban life. Sometimes it is seen that the poem has a context of historical incident or some other themes like that, but the images and the symbols of urban life can be searched for here and there in the same poem. At a glance, it seems to be obscure to look for the reflection of urban life in the poems, but a detail study helps to delve deeper into the understanding.

Area of the Research:

The poems of Nilmani Phookan and the essays on urban theory are the areas of the research. "Nilmani Phookanar Sampurna Kabita" published in 2017, the essays like "Urbanism as a Way of Life" by Louis Wirth and "City and Crisis: learning from Urban Theory" by Frank Eckardt are selected as the area of the study.

Objective:

The objective of the study shows the focus and aims of the paper. The primary objective of the paper is to interpret the images and various references to urban life in the poems of the prominent poet Nilmani

Phookan. The paper also aims to delineate the urban theory so as to escape the subjectivity in the literary interpretations.

Methodology:

For the present study, analytical approach has been attempted. The study is basically descriptive. To simplify, it is a description through analysis method. The literary interpretation of the selected books has been prioritised. Data is collected from secondary sources. There are two primary sources. One is the poetry collection of Nilmani Phookan, another is the essays on urbanism. Moreover, relevant books, essays, articles, journals. Magazine are depended upon for intensive study. Library database like JSTOR and Project Muse frequently helped to enlighten the knowledge on the topic. The researcher has visited twice the poet during the writing of an M. Phil Dissertation of the researcher, which is also on the poetry of Nilmani Phookan. The opinion of the poet on his poems received during the visits is also included with due permission of the poet.

Findings and Discussion: In simple words, urban life refers to the style of life, which is apparently different from the living in the rural. Rurality in the structuralist study stands as an opposite to the urban. It is termed a binary opposition. So, contrasting the life in the rurality may be termed by some as urban. With the emergence of globalization, that distinction between rural and urban becomes blurred. It is commonly uttered that global is local and local is global. Hence any distinction based on the binary cannot sustain in such a context. It can be a way to deconstruct the binary. But there are certain ideas, which are mandatorily associated with the idea of urbanism. Such ideas are cosmopolitanism and industrialization. Critics also claim that one of the backgrounds of urbanism is the post-industrialization period rooted in the European countries. Historians also have established the ancient origin of urbanization in the age-old civilizations. But urbanism as a way of life and as a cultural dawn can be pointed out towards the post-industrial society. Here is a discussion of the urban theory to show the trajectories of the apprehension of urban life. It will help to know various dimensions and implications of urban life. Urban theory has its origin in the study of the urban space. Initially it began with the study of the demography and the physical area of urbanism. The 'sense of place' is an initial term related with the study of urban theory. It is rooted in the empirical study. It remained analytical quantitative in the initial theoretical framework. 1990s onwards the study is directed towards the cultural analysis of the urban space. It extends to the qualitative study. By this time, the socio-cultural conditions along with the political and economic situation are looked into. It turns out to be radical

turn in the history of urban theory to analyze the reality of urban life. The day to day life of people alongside the mental health becomes a center of the urban theory in this new juncture. The way people behave, the way people act, the way people feel- are the aspects included heeding towards the qualitative study. After coming across the theoretical aspects of the structuralist theory of 1970s, Marxist theory and locality studies of 1980s; urban theory arrives at the juncture of qualitative study. Critics also term this as a New Urban Theory. Thus, in this stage, attention is drawn towards the grounded experience of the people. Elizabeth Wilson, in the essay “Sphinx in the Essay” (1991), brings into discussion another important point, i.e., gender perspective. Wilson talked about the deconstruction of binary opposition. Action related theory also became significant to understand the actions of the individuals. In such a discussion, urban theory includes the way of life of the people in the urban space.

With all these insights, one can explore the literary interpretations of urban life. There is a poem called “Let’s Go Out” from the collection called *Dancing Earth*. This poem has references to the history of Assam Andolan. But the mere reference to the particular historical incidents does not make it a basis or a background of the entire poem. As mentioned earlier, this poem is also well knit with the disseminated images. It begins with the references to the blood ridden history of Assam Andolan. Every moment there is threatening to life. To think about the death of the people is to feel nightmarish. It seems like people can hear the voice of ‘jamdakini’, which is supposed to be the ill sign in the folk-belief. The sun look like the protruding tongue of the goat poked to death. ‘planned murder’, ‘nobody knows who is in the car’ – all these phrases are references to the pejorative incidences of Assam Andolan. But the question asked in the 3rd stanza is the question raised by a modern man. “Have you smelled the grass?” -the poet brings forth the question. In the ritual of a Sabha, earthen lamps are offered to be flown away in the river and the river is lightened up. The speaker asks if anyone has noticed these images. Here, one can see that the speaker brings in these images to stand in stark contrast against the humdrum of the city. The same poem has a reference to the Judges Field. Yudhishtira, the mythical character delivers lectures in the Judges Field and no one pays attention. Thus, this poem, though, does not have abundant images of urban life, but for a conscious reader, it is indeed not ignorable.

The poem, “After a Couple of Days” has a direct reference to the city. The smog will cover up the sky of the city after a couple of days. The metaphor of the ‘sewing needle’ stands for the city itself. Not a single corner of the city will be left bare by this smog. The way hills and the river inhales fog, people will

also respire the same. This simile actually results in an irony. The hill and the river breaths out the wintry fog. But the people of this city will be breathing out the chemical smog. Of such a situation people are not even aware of. The fingers of the women will be insensate. Yet nobody is aware of the commodification, industrialization, commercialization and its impact upon the lives of the people. Without emotions, the mind of the city-dwellers has become taciturn. The evening sky is devoid of the chirping of the 'tuni birds. Instead there are spacecraft in the sky. This shows the transition and the radical changes in the urban area. 'winter' in this poem may have a connotation of a stoned figure of the paralyzed times. The end of the poem comments that many such harsh times pass by, yet people will not know about it.

"This Earth, This Heart" is a poem again including such images of urban life. The second line of the poem indicates the chimney and the city shrouded by smog. The phrase like "electric end to the shocking failure" and a reference to the prostitute may once more hint at the scattered accounts of urbanism reflected in the poem. Towards the end, the poet appeals everyone to revert to the path of the heart. Probably this is an urge to turn down the clarion call of the materialistic and artificial practices. Against all the odds of never-ending dreams and desires, the poet asks everyone to sense the nature around. Hence, the same poem articulates that we should pause for a moment to contemplate a wheat on the lap of nature after getting it as an edible piece of 'roti'.

"Ekekhon Gharate Asilo Dughar Manuh" translated as "The Dancing Earth" by Hiren Gohain also captures such orientations of urban life. The poem is an elongated one containing diverse thematic concerns of the poet. Yet in two stanzas of the poem, the poem utters about the vagaries around. Many things have metamorphosized. Among the effects, which have transformed, the poet remarks: 'man's age', 'suicide', 'lethal', 'weapon', 'depression', 'abortion', 'cancer', 'Baba', 'Comrade', 'agitation'. There is 'uncertainty', 'unrest' and 'plan to change life'.

Moreover, we can refer to the poem, "Kene Aso Mok Nuhudhiba" for the interpretation of urbanism. The poem takes in the image of "the showcase of a shop". There is also a mention of Guwahati city. A dead body is lying at the footpath for forty-two hours and nobody even cares for it. In a personal conversation with the poet, it is clarified as a true incident of the city of which he himself is the witness. This image, in particular, is revealing the busy and self-centered schedule of the people. The discussion above leads to a few findings worth to a mention. It is noticed that among the diverse themes and the layers of meanings, a

conscious reader can effort to find out the imageries of urbanism in a few selected poems of the poet. The finding is also about the mythical references in the poems. Many a time, the poems have incorporated the religious myths. “The Dancing Earth” denotes the myth of Arjuna losing all his children in the battle of Kurukshetra. In the subsequent line of the poem, there is an allusion to the myth of Shiva consuming the poison to rescue the cosmic world. In the poem, “Let’s Go Out”, there is a comment on the myth of Yudhishthira. Yudhishthira, the most truth-speaking character of Mahabharata delivers a lecture in the Judge’s Field yet nobody pays attention. All these comments on myth can be assumed as the mechanism to fight against the dislocation of the contemporary times. A scholar, Nazina Changme (2008) from NEHU has rightly included the poetry of Nilamani Phukan, while discussing the synchronized depiction of nature, myth and violence by a few present-day North Eastern poets. In the dissertation titled “The Uneasy Co-Existence of Paradoxical Worlds in Contemporary Poetry of North East India” comments, “Poetry from North East thus reflects two opposite worlds – the one of myth and nature in one hand and the world of violence and bloodshed on the other. They have skilfully maneuvered these two worlds through their poetry.” (Changme 27).

Discussing the poems of the poet, it is written in “*Nirbachita Asamiya Kabitar Samalochana*”: “Poem is life and it is the response of the poet’s heart to the happening of the Earth” (Barmudoi 167)

Conclusion:

As a conclusive remark, one must say that in the sprinkled images of a poem, one may look for unprecedented interpretation. In case of the poems of Nilmani Phookan also, it happened the same. Phookan experiments with the style of writing. His poems are full of allusions to famous paintings, historical accounts, personal experiences of the poet, folk beliefs, mythical references and real incidents. Thus, the poems are preoccupied with layers of meaning. Hence, it has been an enlightening task for the researcher to delve deeper into the illustrations of the poems. For the future study on the poems by the readers, it can be suggested that one may integrate the diverse themes into one apprehension. One can try to interlink all the apparently disconnected imageries and symbols of the poem. A complete paper can also be devoted to the explanations of the allusions to the paintings and it can encompass how it has contributed to the understanding of the recurrent themes.

Bibliography

- Abrams, M.H. *A Glossary of Literary Terms*. USA: Earl Mcpeak, 1999. Print.
- Baldick, Chris. *Oxford Dictionary of Literary Terms*. Newyork: Oxford University Press, 2008.
- Barmudoi, Ananda. *Nirbachita Asamiya Kabitar Samalochana*. Guwahati: Assam Publishing Company, 2017. Print.
- Burry, Peter. *Beginning Theory*. Manchester: Manchester University Press, 2008.
- Darke, Roy. "Readings in Urban Theory by Susan Fainstein and Scott Campbell; Readings in Planning Theory by Scott Campbell and Susan Fainstein." *The Town Planning Review* 68.1 (1997): 137-138 . 18th Feb 2020. < <https://www.jstor.org/stable/40113452> >.
- Eckardt, Frank. "City and Crisis: Learning from Urban Theory." Frank Eckardt, Javier Ruiz Sánchez. *City of Crisis* . Transcript Verlag, 2015. 11-29.
- Hazarika, Karabi Deka. *Asamiya Kabita*. Dibrugarh: Banalata, 2014. Print.
- Maeda, Ai. "Urban Theory Today." *Current Anthropology* 28.4 (1987): S101-S104 . pdf. 18th Feb 2020. < <https://www.jstor.org/stable/2743448> >.
- Momin, Nazina Changme W. *The Uneasy Coexistence of Paradoxical Worlds in Contemporary poetry from North East India*. Doctoral thesis, 2008. <<http://hdl.handle.net/10603/61148>>.
- NOWOSIELSKI, MICHAŁ. "Challenging Urban Exclusion? Theory and Practice." *Polish Sociological Review*, 179 (2012): 369-383 . 3 10 2019. < <https://www.jstor.org/stable/41969453> >.
- Nylund, Katarina. "Cultural Analyses in Urban Theory of the 1990s." *Acta Sociologica* 44.3 (2015): 219-230 . 18th Feb 2020. < <https://www.jstor.org/stable/4194885>>.
- Phookan, Nilmani. *Nilmani Phookanar Kabita*. Guwahati: Aank Baak, 2017.
- . *Paboriba Numarilo Ji*. Guwahati: Banalata, 2018. Print.
- Rotella, Carlo. "Urban Literature: A User's Guide." *Journal of Urban History* 44 (2018): 795-805.
- Sarma, Dr Satyendranath. *Asamiya Sabityar Samikshatmak Itibritta*. Guwahati: Soumar, 2017. Print.
- Stevenson, Deborah. *Cities and Urban Culture*. Philadelphia: Open University Press, 2003.

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 525-531

Violation of human rights of women in Mamoni Raisom Goswami's novel, Neelakanthi Braja

Mr. Pranjal Protim Borah

Assistant Professor, Dept. of English, Jhanji HNS College, Sivasagar, Assam

Abstract

Literature is called the mirror of the society. It pleads for a humanistic equilibrium in society. A good number of novels have been written on various social issues and violation of human rights of women is one of such issues which provide a purely pathetic picture about Indian woman. There are many women writers writing in different languages who uphold the rights of women in their creative writings. The women writers of North East of India have also enlightened through their realistic writings. They have established a mark through their realistic depiction of women folk in relation to society. Some women writers insist on the need for protecting women's rights. Being women, they demand for women's rights. Neelakanthi Braja, a popular novel of Gynpith award winner Mamoni Raisom Goswami is based on some burning issues about women's rights. The paper is an attempt to highlight how violation of human rights of women is taken as a literary subject to create awareness among common people about women emancipation.

Key words : Violation, women's suffering, women's rights

Introduction :

Literature is the mirror of the society. It reflects various issues of

Sampriti, Vol. VII, Issue-I ✦ 525

human society. Literature acts as a medium to highlight different issues related with women. The human right of women is one of such issues. There are many women writers writing in different languages and they uphold the subject of rights of the women in their creative writings. The women writers in different Indian regional literature have made a good mark through their depiction of women in relation to society. They describe artistically the life lived by a woman. Most of the women writers have their eyes on the condition of women folk in a male dominated hierarchical society. Therefore, they focus how a woman has to fight for her identity. The real-life condition of women is generally depicted in literature. Literature plays as a key source to describe the human rights of women. It highlights how women are exploited, neglected, tortured and harassed and how their rights are violated. Women have been victims of violence and exploitation of the male dominated society. The rights of the women refer to the right inherently possessed by women of all ages. The rights of women are different from the rights of men. There seems historical and traditional bias against the exercise of rights by women folk. Inequality and violation of women's rights are some recurrent issues.

In 1948, the subject of human rights of women was highlighted through Universal Declaration of Human Rights. The year 1975 was declared as the International Women's Year. Moreover, the 1979 convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against women has played a key role so far the subject of human rights of women is concerned. By this way, different measures have been carried out to stop discrimination, exploitation, violation against women. But in true sense, the violence against women remains as the most shameful human right violation.

Area of Research -

The women writers of Assam and North East of India have highlighted the vast unexplored areas of life of women folk. Women writers of Assam have made a positive change through their writings describing in literature the real life situation of the women. The women writers of the post Independence period showcases a major drift to the rights of women. Though most of the literature in colonial period was confined to the women of upper class of the society, yet the modern writers started focusing on women of middle and low class. So far the feminist perspective and the subject of empowerment of women are concerned, the women writers from Assam like Gynpith award winner Mamoni Roisom Goswami (Indira Goswami) has made positive influence in the society in general and in women in particular through her creative works. Her novels have spread

lights of various colors on suffering and condition of women. It is observed that being a progressive and rationalistic writer, she has deep humanistic and spiritual attitude and her novels like *Datal Hatir Uye Khon Hamda*, *Mamore Dhora Taruwal*, *Adha Likha Dastabaz*, *Tez aru Dhulire Dhusarito Pristha* are some good examples in this regard. *Neelakanthi Braja*, published in 1976, is one of her famous novels which described the violation of the rights of women folk. The novel shows her indefeasible curiosity about places and people and mainly about her sympathy for the misery of the poor.

Objective :

The present paper is an attempt to discuss some issues regarding the human rights of women, reflected in literature. A sincere effort is made to make literature a source to depict violation of women's rights and suffering of women. In this regard, *Neelakanthi Braja*, a novel written by Mamoni Roisom Goswami is taken as the base of the subject.

Methodology :

An analytical method is applied in the paper. The method applied here is purely based on literary analysis and observation. Both primary and secondary data are used for this purpose. The novel, *Neelakanthi Braja* acts as primary source. Moreover, various books, magazines and articles written on women related issues act as the secondary source.

Results and Discussion :

The novel, *Neelakanthi Braja* provides a pathetic picture of Hindu widows lived in Vrindavan. Women in Vrindavan deprived of the basic needs of human beings. They are living a life without food, shelter, health care and hygiene. Before highlighting the condition of women folk, the novelist describes artistically the artistic history of the holy city of Vrindavan. Mamoni Roisom Goswami describes all events related to this historical place. She had a close observation on all things happened there. Being a novelist, she opened her eyes wide and tried to look on every side and corner of the place. She depicted the abundance of Hindu relics destroyed on several occasions by Muslim invaders, the narrow alleys and the dark lanes, the profusion of spiritual temples, the 'ghats' used by women for bathing, the cremation grounds on the banks of the river Yamuna. She narrated with literary flavor about various fairs and festivals organized there in the place. The characters like pilgrims, pandas and beggars with their pathetic condition are also focused in the novel.

Mrinalini is one of the key characters, penned by the novelist in the novel. She is a character having responsibility of her blind and physically

unstable father and insane mother. Her family had a history of their own. Thakur Sahib, the father once had a life living in full luxury. This type of luxurious life lived by him itself lead him towards a dark future. The result was that in the name of living an extremely luxuries life, he had to lose all his wealth and finally it compelled him to take shelter in a hut in Vrindavan. Mrinalini herself was a key witness of every incident in her family. Shashi is an important character in the novel. The young widow was the friend of Mrinalini. She also spent days in Vrindavan and offered her service in the name of God and religion and dedicated herself to an impotent priest called Alamgadhi. Shashi discovered in deep love with a young Swami. She felt her love towards him in an honest way. But suddenly she felt that her life was disrupted. She found herself in no position as Thakur Sahib sold his property and Alamgadhi, who gave her a shelter, lost his position as a priest. Circumstances compelled her to be alone and she found no respectable living. Therefore, she took her shelter in a ghetto. She did not feel comfortable there. Male drinkers had meaningful eyes on her. She was even chased by man folk. She was in search of a person who was kind and helpful and who would protect her from being sexually assaulted. Saudamini was the protagonist of the novel. She was also a young widow. She was not tortured by the memories of her dead husband. Rather she was haunted by the wish to meet her Christian lover. She had no wish to accept widowhood. She dared to violate the strict code of the Hindu widows by having a deep feeling of love with a Christian. She was also a mute observer of the pathetic condition of the widows in Vrindavan at the first half of the novel. Her parents were pious and very conservative. They brought her to Vrindavan and hoped that their daughter would find peace of mind in the holy place. Dr. Roy Choudhary was a major male character in the novel. He was the father of Saudamini. He started

A hospital and hoped his daughter to come to join with him. He hoped that by joining in the hospital she could keep herself busy in daily routine life. She was taken to different places where she met different people having misfortune in life like her. It was because of the inspiration of her parents she made sincere effort to find solace in worshipping Lord Krishna. But, unfortunately she failed to reconcile with her sense of loneliness and despair. As a result, she herself found that she was not capable of accepting life as her parents wanted her to do. She started her journey as a wander. She was guided by some imaginary incidents. Fear captured her mind and she imagined that the walls of her room would destroy and she would turn into a ghost. She was captured by high depression. Her restlessness of life

created problem. One day her father told her that he had written to her Christian lover to come to take her away before her parents would leave the world. The novelist portrayed some incidents in the novel which reflected the character of Saudamini. One dream like sequence was described by the novelist where it was seen that Saudamini was waiting for her mysterious lover. She was about to meet him on a very cold and dark night. She moved towards the river bank and heard the sweet melody of 'Shehnai'. On the way to the river, she discovered that her feet were caught in the red scarf of a married woman. She was taken away by her lover in a boat and both were united. The novelist described that Saudamini was drowned in the flooded river on a stormy night. By narrating the incident, the novelist symbolically said about the ending of her life and this ending seemed something very meaningful because Saudamini embraced her death not as a widow, but as a lady united with her lover.

Shashi was a woman character, portrayed by the novelist in the novel. She was young and beautiful. Her bodily needs were not fulfilled and therefore she was in search of a young swami. She was the character who represented several other widows. Widows were physically and mentally tortured by the priests and pandas in the name of united prayer. The novelist portrayed the character of Shashi to represent how a young widow, devoid of respectable patronage became the target of both mental and physical violence. Shashi failed to find a respectable occupation. When the temple of Thakur Sahib was sold and Alamghadi lost his job of priest and compelled to leave the place, Shashi herself found left alone. People kept their eyes on her with different intentions, but nobody was there to help her in real sense. She was at the high risk of sexual and physical assault. She was mentally tormented by the stigmas of loneliness and loveless life.

Thus, Mrinalini, Shashi, Saudamini, the three characters in the novel portrayed the lives of widow in the old and decaying town of Vrindavan. The characters seemed losing their human rights in the course of the novel. Circumstances made them poor and homeless person. The young widows were forced into prostitution. They were compelled to be united in prayer with priests and pandas. They were neglected, mentally tortured and physically harassed. Some of them were just waiting for the last breath of their life. Their life was full of pain and sufferings. The homeless widows were called Radheshyamis in Vrindavan. They were asked to recite devotional songs. But they lived life in a constant fear of sexual and physical violence. Even their human rights were violated. When they were asked to do something, their sickness and starvation were beyond consideration.

The novelist presented a graphic description of all these incidents in the novel. She voiced out the condition of widows through her narration of characters. Being a novelist, she described the realistic condition of the widows in Vrindavan as the means of emancipation through mental strength and courage.

Conclusion :

Literature becomes a doorway to different worlds and experiences. It provokes enquiry into the myriad complexities of the human condition. Literature has exposed social injustice. *Neelkanthi Braja*, a novel written by Mamoni Roisom Goswami is a literary art which reflects social injustice. Being a novelist, she has gone through the unwanted stigma of widowhood in her life and her disguised self in the character of Saudamini becomes inquisitive and rebellious. Saudamini, the widow crossed the boundary and code of conduct meant for Hindu widows and by this way she becomes a symbol of courage and inspiration for other widows. The novel speaks about mental courage of Hindu widows. The novel is based on violence and violation of human rights of the widows in Vrindavan. It is a bold analysis of womanhood in its different facets. It seems a live commentary on the condition of Hindu widows. Mamoni Roisom Goswami observed the inhuman situation during her staying at Vrindavan. She felt a deep sense of sorrow and sympathy for the widows living there. Being a woman novelist, she tried to describe entire environment in Vrindavan. She described how the widows were deprived of their basic rights, how they were deprived of living in a hygienic environment, how they were not allowed to have education, how they were deprived of having right to own property or any legal rights against their molestation and sexual abuse. It is observed in the course of the novel that nobody was interested to give justice to the widows. Nobody wished to rescue them from the inhuman condition. But it is the novelist who wished to create awareness in the society to improve the conditions of widows in our country in general and in Vrindavan in particular. She described her experiences in Vrindavan highlighting the oppression of widows. She uses literature as an effective tool to reflect the reality. The characters like Shashi, Saudamini etc. are the representative of widows in Indian society and by portraying these characters the novelist tries to find a solution to the problems faced by widows in their life. The novel gives a clear picture about widows in Vrindavan and in the country. The real condition of Vrindavan is also realistically described. Therefore, we can accept *Neelkanthi Braja* as a research based novel on the condition of Hindu widows in our society. Literature

has been making a distinct contribution to bring a positive change in the society and Mamoni Roisom Goswami's *Neelkanthi Braja* is one of the best examples in this regard.

References :

- Goswami, Mamoni Roisom, *Neelakanthi Braja*, Guwahati: Chandra Prakash, 2011. Print
- Andermahr, Sonya. et al. *A Glossary of Feminist Theory*. London: Arnold, 2000. Print
- Deka, Neelotpal. *Human Rights Perspectives and Challenges*, Guwahati: Assam Book Depot, 2008. Print

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 532-538

Debabrata Das: Postmodernist Per Se?

Pranjal Sharma Bashishtha

Assistant Professor, Department of Assamese, Gauhati University,

Email: psb@gauhati.ac.in

Abstract

Debabrata Das (b. 1950), a prominent Assamese short story writer, is often referred to as having postmodern structural and stylistic traits and as taking postmodern observational standpoints. Still, the question remains as to how far he is a postmodernist per se.

An answer to this question has been sought in this paper by analyzing a few of Das's important short stories. While doing so, the deductive approach and the analytical method have been employed.

Keywords: Modernism, postmodernism, structural and stylistic features, observational standpoints, narrative.

Introduction:

For more than seven decades, Assamese short story has been primarily modern. Postmodernism, however, has not been a far cry in the recent decades. Debabrata Das (b. 1950), a major Assamese short story writer, novelist and columnist who started writing in the 1970s, is often referred to as having postmodern characteristics. His important short stories (such as 'Arpitar Erati') precede his novels, which is why his short stories have received paramount attention in this regard. Such attention is not

undeserved, because many of the structural and stylistic traits of his short stories resemble that of various postmodern texts, and because more than a few standpoints that he has taken to represent and analyze the contemporary political and social events in his short stories can well be described by taking the postmodernist perspectives. However, whether he is out and out a postmodernist should be a matter of concern for the literary investigators.

Objectives:

The objectives of the paper are:

1. to mention the postmodernist traits, and
2. to detect the modernist traits in the short stories of Debabrata Das.

Methodology:

A proper scientific research methodology will be maintained in the paper. The deductive approach and the analytical method will be primarily used in the paper. However, the inductive approach and the comparative method will also be used where necessary.

Scopes:

For lack of space, only a few short stories by Debabrata Das will be discussed in this paper. His novels will be kept apart from the discussion for the same reason. A few modern and postmodern commentaries will be taken into account to serve the purposes of comparison and analysis.

Discussion: The Postmodernist Traits:

Many of Debabrata Das's short stories have problematized the generic boundaries with their use of broken and intergeneric narratives. Apart from this, a few other postmodernist elements are also there in these stories. The present paper would first look for such elements by taking up three prototypical stories by the writer. This would be followed by an exploration of the modern and the anti-postmodern elements in a few others.

The first of the stories chosen for discussion is 'Arpitar Erati' ("One Night of Arpita"), often regarded as one of the earliest Assamese short stories with elements of postmodernism. Published in 1978, the story was included in *Arpitar Erati* (1981), Das's first collection of short stories. The story opens with a first person narrative, presented by a train traveller. The narrator has a co-traveller, whose absent-mindedness and docile disposition arouses his curiosity about her. The narrator imagines her name to be Arpita

("Submitted") and begins to ponder over what might have led her to be so calm and quiet. Several possibilities— such as her failure in a love-affair or a disrupted marriage plan— are contemplated by the narrator. Then, the narrator falls asleep.

At this point, the narrative gets a jerk. The narrator now uses past tense to describe the night in which he happened to meet Arpita. He remembers that, upon his waking up for the first time at that night, he discovered Arpita weeping in her berth. Death of a dear one, failure in an examination, mischievous lover's withdrawal and hazards for marriage were the situations which the narrator could suspect at that time as the possible reason for her weeping. Then he fell asleep again. When he woke up for the second time, Arpita was not in her berth. She was swinging back and forth at the doorway. He was startled to think that the girl was about to commit suicide by jumping from the running train. However, the girl did not jump, probably because of shortage of courage. As she began to weep, the narrator walked towards her and hugged her with care. The girl broke down, finding consolation in him. They returned to their berths. The girl was relaxed and the narrator was in a contemplative mood. Next morning, she got down from the train with a strange expression which left the narrator perplexed about the whole situation.

This point is crucial in the story. It is here that the narrator becomes self-conscious of the story being written. Earlier, there were occasional hints at it, but they were not strong enough to distract the readers from the reading process or to stimulate them to suspect a narratorial mischief. The narrator now merges with the author, and thinks about how Kiran, his colleague who is unaware of the Arpita episode despite being with him in the train, would react after reading the story. Kiran, according to the narrator, will surely suspect his (the narrator's) reliability and question the story's reality, for he (Kiran) will not be able to accept his own heedless and uninformed position. Thus the author's consciousness about the writing process and about a possible reaction to the story being shared have become essential parts of the story. This is clearly an authorial attempt at a narratorial experimentation, which is a typical feature of postmodern fiction.

Then, in the last paragraph of the story, the narrator reveals that the whole story about Arpita was nothing but a product of fantasy. As a consequence, the reality about Arpita, which the readers experience through imagination, abruptly loses its validity. However, another reality surfaces at this point. This is the reality about those men who are unable to do something for someone in distress. The narrator says that he helped people

in his youth, but now, owing to the devouring government job that he does, such attempts have become ludicrous. The job has compelled him to sell his wishes, fundamental principles and conscience. However, he has not become totally insensitive, as at times he feels like helping others. The Arpita episode is an outcome of this feeling, which demands fulfillment, at least in the psychological level. Such a tragic revelation about life under the government rule as a universal appeal. At one place, Hiren Gohain has observed that Debabrata Das “has not rejected reality as illusive or as a whimsical construction, nor has he taken shelter in pure imagination. Rather, making us aware of the traditional and common [middle class] reality, his stories make us curious about a reality which is a captivated one.” (Gohain 0.12; translated from Assamese by the present author). This subversion of the “traditional and common reality” is a notable achievement of the author.

In another story titled ‘Kendrabindut Cinemar Ticket’ (“A Film-Ticket at the Centre”), a film-lover named Himu queues in advance before a cinema to buy a ticket of the ‘popular’ category for the evening show of eminent director Mrinal Sen’s *Interview* with only three rupees in his hand, and fails to get one as issuing of tickets for the film is delayed till 10 am due to non-arrival of the film to the cinema. When the film arrives, he gets to know that popular tickets will not be issued that day. As other tickets cost more than three rupees, he walks away in dejection.

The later part of the story complicates the narrative. The third person narrator intrudes to comment that the story can have two alternative endings. In one, Himu will borrow some money from Jayanta, his friend’s cousin with whom he chats while waiting for the ticket. In the other ending, Himu comes back in the afternoon to queue for the ticket but sees a big crowd there. He also sees ticket-seekers pushing their way toward the ticket-window. A few people laugh at him as he, a young man with a slender physique, jumps onto the chaos. The narrator has made a quick but clear sketch of these people, snobbish by nature, as being from the middle class. It is here that Das’s criticism of the middle class becomes clear again. Mention must be made here that the 1970s, which shaped the intellectual framework of his early stories, was a period of communist revival and political paranoia. The recurring attacks on the middle class in Das’s stories can be thought to have roots in that reality.

‘Kendrabindut Cinemar Ticket’ is structured in a typically postmodern way. It is structured as a montage. The pieces are, however, unified by the character of Himu. The whole story has the feel of disjointed videographies that had no script to follow. Use of such a skill belonging to a non-literary

art in the writing process of a short story is another name of a postmodernist use of dissimilar genres. This was a new kind of narrative in Assamese short stories. Inspiration for use of such a narrative could have come from Das's fascination for films, which is revealed in the last piece of the 'videographs'.

The last piece, subtitled 'Shesh Katha Ba Sacha Katha' ('Last Remark or the True Fact'), reveals that three-fourth of the story is true and the rest is manipulated in the process of writing the story. Himu was the narrator himself, who used to see films at the Apsara Cinema in Guwahati as a young man. Then, the autobiographically realistic mood of the story gives way to a playful confusion. The narrator suddenly comments that he has learnt the hard ways of life. He has developed a gambling habit to earn money, with which he buys tickets to the cinema. Selling those tickets at higher prices, he makes more money. The real and the unreal are thus juxtaposed together to encourage the readers to question the reality of the story, or as a whole, to question reality itself. Interestingly, in a sharp contrast to the third person narrative of the earlier pieces, the whole of the last piece is in a first person narrative. This use of multiple perspectives is also a postmodernist element in the story.

The third story 'Nirmalir Sapon' ('Nirmali's Dream', written in March 1998, included in *Nirmalir Sapon*, 2002) is about a writer trying to write a story. He is thinking what to write and then gets distracted by thoughts about the vulnerability of the middle class people in the complex social scene. His daughter Nirmali's existential nightmare heightens the nagging sense about the stark reality around them. Every character that he thinks about is entangled in this reality.

The format in which 'Nirmalir Sapon' is written is typically postmodernist. The story has a "mosaic narrative", which has been achieved with a combination of three narratives given from the third person, the first person and the second person points of view respectively. In every constituent narrative, the narrator has tried to examine the engulfing reality from the perspective of the main character. The last constituent narrative is typically poetic of Debabrata Das. Still, the important postmodernist element— such as the (occasionally) ludic language used for (self-) mocking— is not to be found in the story.

Discussion: The Modernist Traits:

It is now a well-known point that the postmodern writers have used their hybrid narratives to blur the boundaries among different literary genres. However, what is worth noting here is that demarcation of literary genres

does not solely depend on narrative techniques. There are other points of difference. Such points between the novel and the short story, for instance, are the degrees of precision, expression of life, and attention for climax and others. Generic terms like 'the novel', 'the short story' and the like have sustained in present-day literary criticism due to the continuation of such points. What is more, even scores of postmodern writers have continued to designate their 'stories' as 'novels' or 'short stories'. For instance, Alice Munro, a "postmodern metafiction writer" for Linda Hutcheon (Hutcheon 45), called her winning of the Nobel Prize in 2013 "a wonderful thing for the short story." (Munro n. pag). As evident in the 'Writer's Preface' ('Lekhakar Kabalagiya') to *Debabrata Dasar Nirbachita Galpa* ("Selected Stories of Debabrata Das"; 2007), Debabrata Das is also like Munro insofar as he considers his short fictive stories as 'short stories'. This is but not a postmodern attitude on the part of the writer.

Secondly, despite Debabrata Das's use of the postmodern structural and stylistic features, his mind always wants a structure in everything. This is true even when he assumes a postmodern observational stance, for example, in short stories like 'Apekshat Urmila Athaba...'. He gets into a pensive mood when he sees the structure of the society breaking down, in the same way in which the modernist TS Eliot felt bad at the falling down of the London Bridge: "Then, too, the facts of Eliot's expatriate life and his breakdown in 1921 light up a state of being threatened by collapse, externalized by the surreal spectacle of London bridge is falling down falling down falling down." (Gordon 51).

Conclusion:

It becomes clear from the discussion made above that the short stories of Debabrata Das no doubt has many postmodern traits. However, those traits are only structural and stylistic. Beneath them, there is his basically modernist attitude which becomes evident in his liking for social and other structures. Therefore, it can be concluded that Das is not out and out a postmodernist in the full sense of the term.

Works Cited:

- Das, Debabrata. 'Apekshat Urmila Athaba....' *Debabrata Dasar Nirbachita Galpa*. Guwahati: Anwasha, 2007. 150-54.
- . 'Arpitar Erati.' *Debabrata Dasar Nirbachita Galpa*. Guwahati: Anwasha, 2007. 1-6.
- . 'Kendrabindut Cinemar Talat.' *Debabrata Dasar Nirbachita Galpa*. Guwahati: Anwasha, 2007. 18-24.

- . ‘Lekhakar Kabalagiya.’ *Debabrata Dasar Nirbachita Galpa*. Guwahati: Anwasha, 2007. 0.17.
- . ‘Nirmalir Sapon.’ *Debabrata Dasar Nirbachita Galpa*. Guwahati: Anwasha, 2007. 232-38.
- Gohain, Hiren. ‘Debabrata Dasar Galpa.’ *Debabrata Dasar Nirbachita Galpa*. Guwahati: Anwasha, 2007. 0.09-0.16. Print.
- Gordon, Lyndall. “What Eliot’s Biography Can Tell Us.” *The Cambridge Companion to The Waste Land*. Ed. Gabrielle McIntire. Cambridge: Cambridge University Press, 2015. 39-53.
- Hutcheon, Linda. *The Canadian Postmodern: A Study of Contemporary English-Canadian Fiction*. Toronto, New York, Oxford: Oxford University Press, 1988. Print.
- Munro, Alice. “It’s wonderful for the Short Story.” By Lisa Allardice. *The Guardian*. London 06 December 2013. Web. Retrieved on 23 August 2016. <<https://www.theguardian.com/books/2013/dec/06/alice-munro-interview-nobel-prize>>

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 539-547

Sources and Distribution of Foreign Direct Investment (FDI) in India

Dr. Anuj Goel

Associate Professor, School of Business Studies

Shobhit Institute of Engineering & Technology, (Deemed- to- be- University), Meerut

Email ID: professoranuj@gmail.com

Dr. Preeti Garg

Assistant Professor, School of Business Studies

Shobhit Institute of Engineering & Technology, (Deemed- to- be- University), Meerut

Email ID: preeti_garg@yahoo.co.in

Abstract

Foreign Direct Investment refers to capital inflows from abroad that is invested in or to enhance the production capacity of the economy. Foreign Investment in India is governed by the FDI policy announced by the Government of India and the provision of the Foreign Exchange Management Act (FEMA) 1999. The Ministry of Commerce and Industry, Government of India is the nodal agency for motoring and reviewing the FDI policy on continued basis and changes in sectoral policy/ sectoral equity cap. The FDI policy is notified through Press Notes by the Secretariat for Industrial Assistance (SIA), Department of Industrial Policy and Promotion (DIPP). The foreign investors are free to invest in India, except few sectors/activities, where prior approval from the RBI or Foreign Investment Promotion Board (FIPB) would be required. One of the most prominent and striking feature of today's globalisedworld is the exponential growth of FDI

in both developed and developing countries. In the last two decades the pace of FDI flows are rising faster than almost all other indicators of economic activity worldwide. India has broadened the sources of FDI in the period of reforms. There are 163 countries investing in India in 2019 as compared to 15 countries in 1991. Thus the number of countries investing in India increased after reforms.

Key Words: Foreign Direct Investment, Foreign Exchange Management Act, Department of Industrial Policy and Promotion, FIPB, Reforms.

Introduction

India has broadened the sources of FDI in the period of reforms. There are 163 countries investing in India in 2019 as compared to 15 countries in 1991. Thus the number of countries investing in India increased after reforms. In year 2015 almost 138 countries were invest in India which is increased to 163 in 2019. So, almost 25 more counties increased in numbers in just 4 years which shows best efforts of Indian government and great contribution of other countries in foreign direct investment in India.

The historical background of FDI in India can be traced back with the establishment of East India Company of Britain. British capital came to India during the colonial era of Britain in India. Before independence major amount of FDI came from the British companies. British companies setup their units in mining sector and in those sectors that suits their own economic and business interest. After Second World War, Japanese companies entered Indian market and enhanced their trade with India, yet U.K. remained the most dominant investor in India.

Further, under the new foreign investment policy Government of India constituted Foreign Investment Promotion Board (FIPB) whose main function was to invite and facilitate foreign investment through single window system from the Prime Minister's Office. The foreign equity cap was raised to 51 per cent for the existing companies. Government had allowed the use of foreign brand names for domestically produced products which was restricted earlier. India also became the member of Multilateral Investment Guarantee Agency (MIGA) for protection of foreign investments. Government lifted restrictions on the operations of MNCs by revising the Foreign Exchange Regulation Act (FERA), 1973. Under the deregulated regime, FERA was consolidated and amended to introduce the Foreign Exchange Management Act (FEMA), 1999.

After liberalization of economy Mauritius, Singapore, Netherlands,

UAE, Cyprus, South Korea, Malaysia, Cayman Islands and many more countries predominantly appears on the list of major investors apart from U.S.A., U.K., Germany, Japan, Italy and France which are not only the major investor now but during pre- liberalizations era also. The major investing countries in India during 2000-2019 are Mauritius, Singapore, Netherlands, UAE, Cyprus, U.S.A., U.K., Germany, Japan and France.

One of the most prominent and striking feature of today's globalised world is the exponential growth of FDI in both developed and developing countries. In the last two decades the pace of FDI flows are rising faster than almost all other indicators of economic activity worldwide. Developing countries, in particular, considered FDI as the safest type of external finance as it not only supplement domestic savings, foreign reserves but promotes growth even more through spillovers of technology, skills, increased innovative capacity, and domestic competition. FDI has become an instrument of international economic integration.

Objectives Of The Research Paper

1. To analyze the sources of foreign direct investment inflows in India from 2000-01 to 2018-19.
2. To analyze the Distribution of foreign direct investment within India from 2000-01 to 2018-19.

Research Methodology

Methodology is required for every researcher for getting the information related to the research work. Research methodology is a way to systematically solve the research problem. It may be understood as a science of studying how research is done scientifically. The researchers used various sources for collection of secondary data: reports and publications, reports of various government organizations like Department of Industrial Policy & Promotion, Government of India, Ministry of Commerce and Industry. The researcher used secondary to analyze the trends and patterns of foreign direct investment flow in India (2000-2019).

Analysis Of Sources of Fdi Flow In India

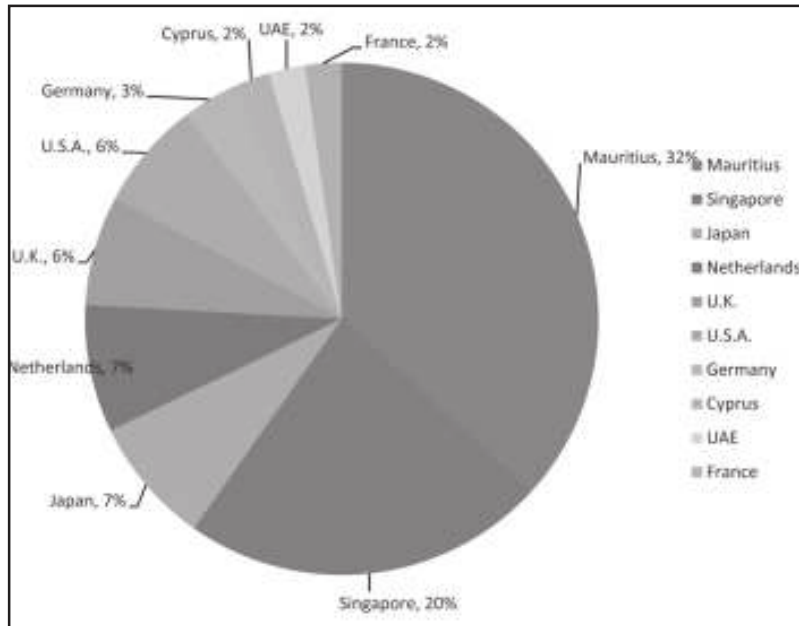
A major change over the past two decades has been that governments have become more favourable towards FDI, and have liberalized their FDI regime accordingly, though at different times, speeds and depths in different countries and regions. Over the past fifteen years, countries have regarded FDI increasingly as contributing to their development strategies for the technology and capital it provides. Investment policies have become more liberal at the national and regional level, but there is no comprehensive

framework at the multilateral level. Some home countries are also increasingly facilitating FDI into developing countries using guarantee funds, matchmaking and other measures.

Table 1: Share of Top Investing Countries FDI Equity Inflows
(Financial Years April 2000- March 2019): Amount Rupees in Crores
 (US \$ in million)

Ranks	Country	2016-17 (April- March)	2017-18 (April- March)	2018-19 (April- March)	Cumulative Inflows (April 2000- March 2019)	%age to total Inflows (In terms of US \$)
1.	Mauritius	105,587 (15,728)	102,492 (15,941)	57,139 (8,084)	738,156 (134,469)	32%
2.	Singapore	58,376 (8,711)	78,542 (12,180)	112,362 (16,228)	505,946 (82,998)	20%
3.	Japan	31,588 (4,709)	10,516 (1,633)	20,556 (2,965)	173,332 (30,274)	7%
4.	Netherlands	22,633 (3,367)	18,048 (2,800)	27,036 (3,870)	162,251 (27,352)	7%
5.	U.K.	9,953 (1,483)	5,743 (847)	9,352 (1,351)	140,370 (26,789)	6%
6.	U.S.A.	15,957 (2,379)	13,505 (2,095)	22,335 (3,139)	146,372 (25,556)	6%
7.	Germany	7,175 (1,069)	7,245 (1,124)	6,187 (886)	65,477 (11,708)	3%
8.	Cyprus	4,050 (604)	2,680 (417)	2134 (296)	51,544 (9,869)	2%
9.	UAE	4,539 (675)	6,767 (1,050)	6,356 (898)	39,310 (6,652)	2%
10.	France	4,112 (614)	3,297 (511)	2,890 (406)	36,825 (6,643)	2%
Total FDI Inflows from all Countries*		291,696 (43,478)	288,889 (44,857)	309,867 (44,366)	2,378,886 (420,142)	-

Source: (a) Department of Industrial Policy & Promotion, Government of India, Ministry of Commerce and Industry. (FDI Statistics- 2000-01 to 2018-19).
 (b) The total FDI Inflows from all countries has shown in annexure.

Figure 1: Share of Top Investing Countries FDI Equity Inflows (April 2000- March 2019)

Source: *Department of Industrial Policy & Promotion, Government of India, Ministry of Commerce and Industry. (FDI Statistics- 2000-01 to 2018-19).*

Analysis Of Distribution Of Fdi Within India

Table 2: Distribution of FDI within India (From April 2000, to March 2019): Amount Rupees in Crores (US \$ In Million)

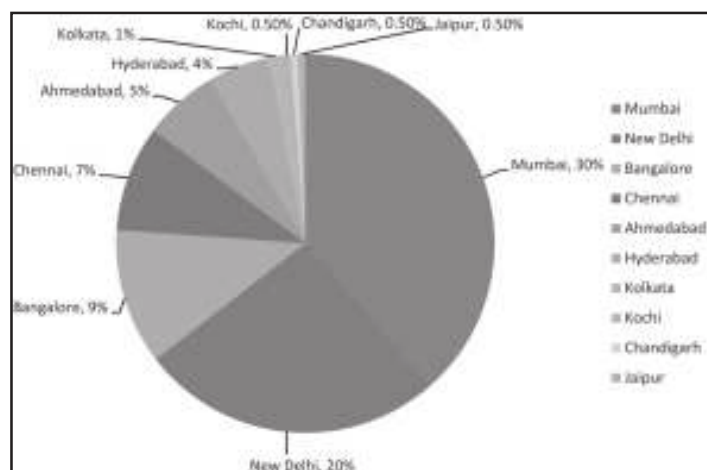
S. No.	RBI's- Regional Office	State Covered	2016-17 (April-March)	2017-18 (April-March)	2018-19 (April-March)	Cumulative Inflows (April 2000-March 2019)	%age to total Inflows (in terms of US \$)
1	Mumbai	Maharashtra, Dadra & Nagar Haveli, Daman & Diu	131,980 (19,654)	86,244 (13,423)	80,013 (11,383)	713,990 (127,089)	30%
2	New Delhi	Delhi, Part of UP and Haryana	39,482 (5,884)	49,366 (7,656)	70,485 (10,142)	484,219 (84,642)	20%
3	Bangalore	Karnataka	14,300 (2,132)	55,334 (8,575)	46,963 (6,721)	255,510 (37,670)	9%
4	Chennai	Tamil Nadu, Pondicherry	14,830 (2,218)	22,354 (3,475)	18,164 (2,613)	173,896 (29,848)	7%
5	Ahmadabad	Gujarat	22,610 (3,367)	13,457 (2,091)	12,618 (1,803)	117,149 (20,545)	5%
6	Hyderabad	Andhra Pradesh	14,767 (2,195)	8,037 (1,246)	23,882 (3,457)	106,242 (18,469)	4%
7	Kolkata	West Bengal, Sikkim, Andaman & Nicobar	332 (50)	1,409 (218)	8,531 (1,229)	31,119 (5,432)	1%
8	Kochi	Kerala, Lakshadweep	3,050 (454)	1,339 (91)	1,807 (257)	12,934 (2,221)	.5%
9	Chandigarh	Chandigarh, Punjab, Haryana, Himachal Pradesh	39(6)	697 (108)	4,374 (618)	11,647 (2,090)	.5%
10	Jaipur	Rajasthan	1,111 (165)	752 (117)	2,553 (363)	11,542 (1,960)	.5%
11	Bhopal	Madhya Pradesh, Chhattisgarh	515(76)	279(43)	111(16)	4,930 (983)	.2%
12	Panaji	Goa	555(83)	279(43)	111(16)	4,930(983)	.2%
13	Kanpur	Uttar Pradesh, Uttranchal	50(8)	578 (90)	234 (34)	3,830 (694)	.2%
14	Bhubaneswar	Orrisa	83(12)	415(65)	483(69)	2,978(549)	.1%
15	Guwahati	Assam, Arunachal	15(2)	82(13)	48(7)	591(116)	.03%

		Pradesh, Manipur, Meghalaya, Mizoram, Nagaland, Tripura					
16	Patna	Bihar, Jharkhand	69(10)	64(10)	0.22(0.03)	671(113)	.03%
17	Jammu	Jammu & Kashmir	2(0.2)	0(0)	.41(0.06)	39(6)	0.00
18	Region Not Indicated		47,909 (7,162)	48,300 (7,491)	39,377 (5,624)	469,531 (86,164)	21%
SUB TOTAL			291,696 (43,478)	288,889 (44,857)	309,867 (44,366)	2,378,353 (420,021)	100
19.	RBPS-NRI SCHEMES (From 2000 to 2002)		0	0	0	533(121)	-
GRAND TOTAL			291,696 (43,478)	288,889 (44,857)	309,867 (44,366)	2,378,886 (420,142)	-

Source: (a) Department of Industrial Policy & Promotion, Government of India, Ministry of Commerce and Industry. (FDI Statistics- 2000-01 to 2018-19).

(b) The Total FDI & Cumulative FDI has shown in annexure.

Figure 2: Share of Top Ten Cities on Distribution of Foreign Direct Investment within India (In Per cent)

Duration: (From April 2000 to March 2019)

Source: Department of Industrial Policy & Promotion, Government of India, Ministry of Commerce and Industry. (FDI Statistics- 2000-01 to 2018-19).

Findings

Mauritius is the largest investor in India during 2000-2019. FDI inflows from Mauritius constitute about 32 per cent of the total FDI in India and enjoying the top position on India's FDI map from 2000. This dominance of Mauritius is because of the Double Taxation Treaty i.e. DTAA- Double Taxation Avoidance Agreement between the two countries, which favors routing of investment through this country. This (DTAA) type of taxation treaty has been made out with Singapore also.

The Singapore is the second largest investing country in India. The other major countries are Japan and Netherlands investing 7 per cent FDI comes at third and fourth position followed by U.K. and U.S.A. investing almost 6 per cent foreign direct investment in India, Germany investing 3 per cent, Cyprus, UAE and France investing 2 per cent each in India.

Thus, an analysis of last nineteen years of FDI inflows shows that only five countries accounted for nearly 70 per cent of the total FDI inflows in India. India needs enormous amount of financial resources to carry forward the agenda of transformation (i.e. from a planned economy to an open market), to tackle imbalance in Balance of Payment, to accelerate the rate of economic growth and have a sustained economic growth.

FDI inflows in India are heavily concentrated around two cities, Mumbai (US\$ 127,089 million) and New Delhi (US\$ 84,642 million). The states which covered in Mumbai are Maharashtra, Dadra & Nagar Haveli, Daman & Diu. Bangalore, Ahmadabad and Chennai are also receiving significant amount of FDI inflows. These five cities together account for 71 per cent of total FDI inflows to India. Mumbai and Delhi together received 50 per cent of total FDI inflows to India during 2000 to 2019. The states which are covered in New Delhi are Delhi, Part of Uttar Pradesh and Haryana.

Mumbai received heavy investment from Mauritius, apart from U.K., USA, Singapore and Germany. The key sectors attracting FDI inflows to Mumbai are services, computer software and hardware, power, metallurgical industry and automobile industry. New Delhi received maximum investment from Mauritius, apart from Japan, Netherlands, and UK. While the key industries attracting FDI inflows to Delhi region are telecommunications, services, housing and real estate, automobile industry and computer software and hardware.

Heavy investment in Bangalore came from Mauritius alone. The Cumulative FDI Inflows (April 2000-March 2019) in Bangalore is (US \$ 37,670 million) which is 9 per cent of the total FDI inflows. The other

major investing countries in Bangalore are USA, Netherlands, Germany, and UK. Top sectors reported the FDI inflows are computer software and hardware, services, housing and real estate, telecommunications, and fermentation industries.

Chennai received FDI inflows from Mauritius, Bermuda, USA, Singapore and Germany. The Cumulative FDI Inflows (April 2000-March 2019) in Chennai is (US \$ 29,848 million) which is 7 per cent of the total inflows. The key sectors attracting FDI inflows are construction activities, telecommunications, services, computer software and hardware, automobile industry. The states which are covered in Chennai are Tamil Nadu, Pondicherry.

Ahmadabad belongs to fifth major city of India in the receiving of foreign direct investment. The Cumulative FDI Inflows (April 2000-March 2019) in Ahmadabad is (US \$ 20,545 million) which is 5 per cent of the total inflows. Hyderabad belongs to sixth major city of India in the receiving of foreign direct investment. The Cumulative FDI Inflows (April 2000-March 2019) in Hyderabad is (US \$ 18,469 million) which is 4 per cent of the total inflows. The seventh position belongs to Kolkata in the receiving of foreign direct investment. The Cumulative FDI Inflows (April 2000-March 2019) in Kolkata is (US \$ 5432 million) which is 1 per cent of the total inflows. Kochi belongs to eighth major city of India in the receiving of foreign direct investment. The Cumulative FDI Inflows (April 2000-March 2019) in Kochi is (US \$ 2,221 million) which is 0.5 per cent of the total inflows. Chandigarh belongs to ninth major city of India in the receiving of foreign direct investment. The Cumulative FDI Inflows (April 2000-March 2019) in Chandigarh is (US \$ 2,090 million) which is 0.5 per cent of the total inflows and Jaipur belongs to tenth major city of India in the receiving of foreign direct investment. The Cumulative FDI Inflows (April 2000-March 2019) in Jaipur is (US \$ 1,960 million) which is 0.5 per cent of the total inflows.

Conclusion

1. The result shows that 163 countries invest in India in the year 2019, which is increased from 138 countries in the year 2015 and 15 countries in 1991. It shows best efforts of Indian government and great contribution of other countries in foreign direct investment in India.
2. The result concluded that Mauritius is the largest investor in India during 2000-2019. The Singapore is the second largest investing country in India. The other major countries are Japan and

Netherlands comes at third and fourth position followed by U.K. and U.S.A., Germany at seventh position, Cyprus comes at eighth, UAE and France in ninth and tenth position. The last nineteen years of FDI inflows shows that only five countries accounted for nearly 70 per cent of the total FDI inflows in India.

3. The result regarding the top ten cities on distribution of foreign direct investment with different states in India are Mumbai, New Delhi, Bangalore, Chennai, Ahmadabad, Hyderabad, Kolkata, Kochi, Chandigarh and Jaipur.

References :

- Alhijazi, Tahya Z.D. *Developing Countries and Foreign Direct Investment*. digitool.library.mcgill.ca.8881/dtl_publish/7/21670.htm. (1999).
- Balasubramanyam, V.N. & Sapsford, D. Does India need a lot more FDI, *Economic and Political Weekly*. (2009).1549-1555.
- Korhonen, K. *Foreign Direct Investment in a changing Political Environment*. www.hse.pupl.lib.hse.fi/pdf/diss/a265.pdf. (2005).
- Kurien, K. Mathew *Impact of Foreign Capital on the Indian Economy*. New Delhi : People's Publishing House, 1998.
- Mohammed, S. Ansari and Ranga M. "India's Foreign Direct Investment: Current Status, Issues and Policy Recommendations". *UTMS Journal of Economics*. 1 (2). (2010). 1-16.
- Naga, Raj, R. "Foreign Direct Investment in India in the 1990s: Trends and Issues". *Economic and Political Weekly*. (2003). 1701-1712.
- Nayak, D.N. "Canadian Foreign Direct Investment in India: Some Observations". *Political Economy Journal of India*, 8 (1).(2004). 51-56.
- Pant, M. *Foreign Direct Investments in India: The Issues Involved*. Lancer Books, 1995.
- Garg,P, Manvi Panchal. "Study on Introduction of Cashless Economy in India 2016: Benefits & Challenge's". *IOSR Journal of Business and Management*,19(4). (2017). 116-120
- Singh, S. Foreign Direct Investment (FDI) Inflows in India: A Review, *Journal of General Management Research*, 6(1). (2019). 41–53.
- Thomas, Asha E. "Impact of FDI on Indian Economy – An Analytical Study". *International Journal of Business and Administration Research Review*, 1 (4). (2016). 91-94.
- Vyas, A.V. An Analytical Study of FDI in India (2000-2015), *International Journal of Scientific and Research Publications*, 5(10). (2015). 1-30.

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 548-557

Rituals, Practices and Beliefs: Agrarian Cults and Plebeian religiosities in Medieval Assam (1550-1700C.E)

Preetima Gogoi

Research Scholar, Centre for Historical Studies, Jawaharlal Nehru University, New Delhi-110067

Email Id: gogoi_preetima@gmail.com

Abstract

The society of Assam, in medieval period witnessed an amalgamation of diverse belief systems. Belief systems, practices and rituals helped the communities to evolve as a society and simultaneously performing a fundamental role in preventing the encroaching nature of larger religious elements. The Hinduisation of Assamese people and society was therefore rather meticulously framed in a phased manner in order to not destabilize the already existing diverse elements. Even after seeing waves of Hinduisation the society and the tribal communities were adamant in various stages not to compromise in front of their authoritarian nature. The sectarian cults of Saivism and smaller cults related to nature worship and tribal forms of worship time and again stood as resistance to authoritarianism. The factors such as settled agriculture, huge number of land grants, the royal patronages to various institutions and Brahmans, worked in favor of acceptance in later times. The paper tries to explore the various belief systems, smaller ways of survivalistic practices and cults associated with the life and culture of the Assamese society in medieval period. The aim of the paper is to

highlight and stressed upon the simultaneous existence of the smaller cultic practices and beliefs which were important factors in compelling larger religious elements to incorporate or rather give the required space in order to gain allegiance of the people for further establishment.

Key Words: Rituals, Beliefs, Cults, Religion, Society, Culture.

Aim & Objective

The paper tries to explore the various belief systems, smaller ways of survivalistic practices and cults associated with the life and culture of the Assamese society in medieval period. The aim of the paper is to highlight and stressed upon the simultaneous existence of the smaller cultic practices and beliefs which were important factors in compelling larger religious elements to incorporate or rather give the required space in order to gain allegiance of the people for further establishment.

Methodology

In order to write the paper I have explored both primary (published and unpublished) as well as secondary sources. The unpublished primary sources mostly comprises of manuscripts which are preserved in the library of Directorate of History and Antiquarian Studies, Guwahati. The published primary sources are the charit puthis and one tantra.

Introduction

Diverse religious element was one of the basic characteristics of Assamese society. The land had witnessed the presence of strong religious sects such as Saivism, Vaishnavism, Saktism, Tantricism as well as plebian religiosities. Historically the ritual of sacrificing humans and animals, the use of mantra and magic to look for various short term solutions hold special place. The complex elements of Hinduism such as caste, impurity, class, patriarchy was evidently present but due to the amalgamation of different religious beliefs the impact and progress of these very elements were somewhat slow. This may be because of the presence of huge number of tribal population in Assam and their higher dependence over agriculture where equal distribution of labour was a primary requirement.

The tribal people mostly believed in the power of Gods and Goddesses that were practically believed to be the one who is powerful to solve the short term problems like famine, diseases etc. However, the tribal people were highly devoted to goddess Kamakhya and followed Sakta as well as Saiva traditions. From various texts like Yogini Tantra, and

Kamarupar Buranji we also find evidence of tantric practices, practised by a wider section of inhabitants in Assam. In that tantric form of worship the sacrifice of humans and animals, the use of mantra and magic to cure diseases etc. were an important part of the process and thus wielded a strong position over the life and culture of medieval Assam. The Buranjis provides ample number of references about human sacrifices. Jean Baptist Chevalier found himself fortunate enough to witness the huge festival in which sacrifices were conducted during his visit to Assam in the 16th century. (J.Deloche, 2008) The impact and contribution of the older religious practice in medieval Assam is noteworthy and it still has a firm footing in the land of Assam. In many places people even now rely upon medicine-men, locally known as *bej'* to get them cured from diseases.

Goddess Kamakhya and Siva were considered primary deities by different tribes. According to Yogini -tantra the number of Shiva *lingas* in Assam exceeded a million. The Koches were great patrons of Saivism and worshipped Shiva according to the tribal attributes by offering blood before they were Hinduised. In the later period the Koch kings offered royal patronage to Brahmanical Hinduism but the subjects they ruled were mostly tribal people who were most of the time seen negotiating between the two belief systems.² (Neog, 1965)

Brahmins, however was given the highest position due to their monopoly over reading and writing. The wider patronage from various different kings in later period further boosted the presence of the community. Gifts and grants in the form of land and labour were offered to them. The Bargaon plate, Vallabhadeva grants, North Lakhimpur grant of 1402 records grants, donations and gifts to the Brahmins. (Guha, 1991) Knowledge was confined to the people from upper social order. The structure of society was such that the authority of performing the task of priest or guru was dealt mainly by the Brahmins as spiritual head. The story of a divine origin ascribed to founders of different dynasties was generally fictional, to connect the ruling dynasty with some mythological Aryan figure. The community started engaging in the process of Hinduisation which directly helped the monarchs to attain a position of superiority and it indirectly helped the monarchs in receiving the allegiance of their subjects.

Brahmanical hegemony could be established in a region when the indigenous people accepts or internalized the cultural assumptions and minimum prescriptions of Brahmanical Hinduism which meant that the two groups of people had to settle for a conclusion where both of them had derived the same opinion. (K.Chakrabarty, 2005) Kamakhya was a

perfect example of such an interaction between Brahmanical Hinduism where she was embellished with attributes that justified her inclusion within Brahmanical Hinduism. Doing so Brahmanical Hinduism had to undergo various changes and compromise with their idea of purity because of the higher presence of tribal population and their strong adherence towards aged old traditions and rituals.

The indigenous system of worship was more of Animistic nature. The form of worship depends on the way of living, the socio-economic condition and the outlook of that particular society³. (D.Nath, 2016) Therefore most of the population worshipped Goddess Kamakhya as their main deity because she was a symbol of fertility. Agriculture was a dominant way of survival for the society, the cult of fertility held an important position. The worshipping of natural objects like water and sun points to the right direction where there inlays hope for better production results and good harvest.

Human sacrifices were important offerings made to the Devi Kamakhya by almost all ruling dynasties. The Koches, Chutias and the Ahoms offered human, animals and other sorts of offerings to Devi. As Brahmanical Hinduism gained momentum, the existing system of human sacrifice as the chief offering was reduced and even replaced. The Yoginitantra included a long list of different kinds of fruits, vegetables, grains including animals and birds to be offered to the Goddess. However, the Tantra did not talk about the sacrifices of humans to the Devi and from that it can be affirmed that by the end of the 16th century the sacrifice of humans as the chief offerings to the Devi may have reduced as she was elevated and established in the Hindu pantheon.

Tamresvari or Kecai-Khati (Eater of raw flesh) was one of the well known tribal goddess worshipped by the Chutiya tribe and the temple was headed by the Deuri priest. Annually human sacrifice was a main event in the history of this temple and the temple was so famous among the tribes of the north-eastern states that it was looked as a centre of worship in Sadiya. There are evidences of human sacrifices till the 18th century and only after Sadiya was passed to the Khamtis by Gaurinathsimha (1780-95) that there was a permanent abolition of human sacrifices. (Neog, 1965)

The medieval Assamese society exhibits a strong sense of belief in many supernatural objects like demons, witches, ghosts, spirits etc. There was occasional worship of those deities in accordance with the occurrence of an epidemic. *Sitala* or *Ai*, was a very well known village Goddess related to the epidemic of pox. (D.Nath, 2016) The Carits Puthis of different

Vaisnava saints talk about various ghosts, spirits, goblins, such as the *bhut*, *do't*, *yakh*, *bak*, *danah*, *kandha*, *daini*, *jigni* or *yogini*, *kehtar*, *preta* etc. Katha Guru Charit also talks about a congregational prayer organized by Madhavdeva to force a *yakh* to abandon the marshy land in Barpeta. (Neog, 1965)

Snakes were worshipped by almost all the tribes in Assam. Manasa was a very celebrated goddess in whole of Assam. The serpent Devi Manasa, locally known as *Marai* was represented by a *ghot* (pot) or a plant of *Hiju* and her worship included sacrifices of various animals and birds. (B.C.Barua, 1961) Almost all the tribes in Assam worshipped snakes and the local medicine-men used the venom and the skin of snakes to prepare a lot of medicines. Lizards were believed to be an animal of suspicion in Assam as people believed that lizards could be a curse or sometimes blessings. Body parts of lizards were used as an ingredient of local medicines accompanied with chanting of mantras to retain the youthful spirit. The skin of the lizard was used in the process of chanting mantras to cure diseases. It finds use in *muhini* mantra to attract someone and to get lucky as well. (B.C.Barua, 1961)

The Bodo tribe, which is one of the primary tribe of Assam had the tradition of worshipping the *Hiju* tree (Euphorbia genus) usually planted in front of the house. The tree was considered as a demi-god and treated as divine. People also used Neem leaves to cure diseases like pox. The *Hiju* tree was planted on four sides of the house to get rid of rain, fire and storm. It was believed that the plant also had the power to protect against the wrath of ghost and spirits. In the *Dakor boson* or proverbs in Assamese the mention of *Hiju* tree is as follows -

Hutika nikote rakhiba astra
griha sari chuke daar mukhot
bos hiju aani ruibo hokot.

The proverb implies that while sleeping it is advised to keep a knife or something sharp near the bed and also near the doors and the four ends of the house. It was also recommended to plant *Hiju* trees near the house which was strong and proper in size to protect the people from any kinds of threat. The mustard seeds were roasted over fire which was believed to get rid of ghosts. *Biholongoni*[†] was used during chanting mantras to get rid of ghost and spirits as well. (B.C.Barua, 1961)

Stone worship was also practiced very widely and believed to have magical powers. Fowl and eggs were the main offerings to the magical stone. The Ahoms had the tradition of making promises by slaughtering a

fowl. Fowls were also used to predict the future by the *Bailung* during the medieval period. (B.C.Barua, 1961) These belief systems were foundational pattern of the Assamese culture and its development. The different stronger religions had to compromise and derive elements from them in order to establish themselves in the land of the tribes.

Mangal sunwa or predicting the future was a common practice performed by a *bej*. The Ahoms largely relied upon the *bej* for the prediction of future. In the process of *mangal sunwa* the use of cowries, rice, betel nut, eggs and cock was evident and sometimes it was done by drawing lines over the soil. The Ahoms appointed royal astrologers to predict future and always consulted them before taking important political decisions.

The seasonal occurrence of sickness or diseases was believed to be the work of evil entities like demon, witch. The occasional worship of those deities was organized in accordance with the occurrence of an epidemic. Sitala, the Goddess of pox was also worshipped with utmost attention. Many songs were dedicated to her and very much still in circulation among the rural masses of Assam. In fact the Vaishnava followers also worshiped Sitala or Ai and many Ai-naam or songs were quite famous in the household of the Vaishnava followers. (Neog, 1965) Sitala or Ai was the only Goddess among all other Goddess in Assam who received a position as a Devi and could be worshipped in the Vaishnava households. In fact, Sitala was widely worshipped by almost all Assamese tribes, the elite Hindus as well as the Muslims. The mode of worship to propitiate the local deities was confined mainly to the non-elite folk, particularly women. No priest was required during the rituals but an elderly lady performed the rituals. (D.Nath, 2016)

The society being tribal dominant had their own specific reservations over their choice of diet. The dominant non-vegetarian society was highly inclined towards a non-compromising attitude in case of food culture. Use of non-vegetarian food and alcohol were part and parcel of rituals in households. Fish and fowl were an important part of the ritualistic culture of Assam. Fish was often offered to goddess after the birth of a child. Fish was also an integral part of the marriage rituals of the tribes in Assam. Likewise, many tribes had the custom of deciding the prize of a fowl after the marriage was fixed.⁵ In preparing the *bon dorol*⁶ or the *gaonlia* medicine the raw materials used were animals, birds, insects, bones and flesh, blood and oil, wings of birds, nails, urine and excreta, trees and plants, climbers and grass etc.⁷(B.C.Barua, 1961)

The uniqueness of the rituals, beliefs, practices can also be witnessed from the history of the tribal groups of Assam. Different tribal groups

have different beliefs and rituals of its own, were distinct from each other while they also share some similar kinds of beliefs when it comes to religious practices. The deities worshipped by the tribal groups may have different names but it differed only in name but not in character. They believed in one Supreme Being with different tribal names. The Abors called him *Donyi Polo*, to Mishmis it was *Khynjim*, to Karbis it was *Hephatim*, Garos called him *Saljong*, to Khasis it was *U blei*, to Bado-Kachari, Chutiyas, Morans and Lalungs it was *Bathau*, *Laori*, *Anan Gosai*, *Aham Guru* respectively. (Barpujari, 1994)

The indigenous system of worship was more of Animistic nature. The form of worship depends on the way of living, the socio-economic condition and the outlook of that particular society. (N.C.Sarma, 2015) Goddess Kamakhya was worshipped as the main deity because she was a symbol of fertility and these groups dominantly belonged to agrarian society.

Conclusion

In case of medieval Assam there was a constant dialogue between Brahmanical and non-Brahmanical practices, values, ideas, customs, ritual etc from which the possibility of emergence of a distinct regional cultural arrangement could not be ignored. The separation of tribal elements from Hinduism, as it is followed, in Assam, would be very difficult today because the interaction between the two is very close and many tribal rituals and tribal gods and goddesses were appropriated by positioning these deities as Hindu gods and goddesses which compelled the people to embrace the religion at a greater level in the later years.

Religion is the gradual development of beliefs systems. The religions that emerged in Assam derived rituals, traditions from the tribal beliefs which provided the primary foundation for bigger religions like Hinduism to cultivate a stronghold over the society. The bigger religious orders in order to gain allegiance from the locals and mostly the tribal population had to compromise in many different times to gain prominence. Kamakhya was one of such example used as a medium to gain allegiance and later elevated which was made possible by extensive patronage from the royal households. The society of Assam had witnessed various waves of revolutionary movements but the plebeian religiosities were always able to standstill and face those waves due to the presence of strong community feeling.

Notes :

- ¹ Bej- in Assam both the medicine man and the astrologers were called *bej*. However, the royal households appointed *bej* exclusively for their interest.
- ² In the tribal societies the meaning of Mother Goddess was different. The Goddess Kamakhya was believed to be highly fond of blood, meat and liquor or *mod*³ while any form of propitiating phenomenon could be used. There was no need of lavish decor or expensive items in the propitiation of the Goddess. Everyone had the right to worship the Goddess anywhere they wanted, and thus in Assam the yoni like symbols were found in many different hills and inside forests. Tantrism played a major role in the propitiation of the Goddess in the tribal societies where they could even offer their own blood to the Goddess. The women had the equal right to worship the Goddess and practise tantra. Moreover, it was believed that black magic could be practised and demons were also worshipped. The worship of goddess with many names and forms with sexual rites and the sacrifice of animals or even of humans was considered to have originated in the eastern part of India, particularly Assam and Bengal. This cult became most powerful during the 12th century due to the royal patronage received exclusively from the Koch kings.
- ⁴ *Kumari-puja* was an integral part of worship of Kamakhya where a minor girl was idolized as the virgin-goddess on the occasion and worshipped. *Suracani-puja* was confined only to women folk. She was worshipped for the purpose of good luck. Moreover, *Bab-puja* or bamboo worship confined to the part of lower Assam, especially in Goalpara symbolized the worship of fertility cult. The worship of *Hudumdeo* or god of rain was also confined to women folk. In this puja women danced in the paddy fields without wearing any cloths during the time of draught to please the god of *Hudumdeo*. *Sonaraj* was a tiger god who was worshipped and feast was prepared in his name known as *rakhal-bhog* (feast of the cowherds). The Rajbansis of western Goalpara worshipped goddess known as *Kal Matri*
- ⁵ Biholongoni- leaves of bladder fern or fragile fern locally known as biholongoni that belongs to the genus *Cystopteris*
- ⁶ Kacharis sacrificed one fowl to the village god when a person dies. Likewise Mikirs and Kacharis had the tradition of offering fowl to deity for curing cholera locally known as Haija. Kacharis performed Marang Puja to please the God of Haija by offering flower, fowl eggs, pounded rice powder which are placed in a boat made from banana tree and released in the water.
- ⁷ *Bon Dorob*- *Bon* means grass and *dorob* means medicine. Mostly in Assam the medicines were combinations of various different herbs and roots of plants for which it was known as *bon dorob* or *goanlia* medicine means the medicine which is prepared in the village.
- ⁸ Most people had a minimum knowledge about the medicinal value of such things for which they preferred to save things like jiggery, ghee, gourd, oil extracted from tiger, crocodile and river dolphin, which they believed to have extraordinary medicinal power to cure. There were medicines which were prepared to be consumed or there were various medicines which were just placed over the skin of the person or sometimes placed in the armpits which would help in healing. Many such medicines were also used to cure domestic animals

References :

Primary Sources (Unpublished)

Uran Mantra Putbi. Guwahati: Directorate of History and Antiquarian Studies.

Baghe Khuma Mantra Putbi. Guwahati: DHAS.

Barabatee or Bihjora Mantra Putbi. Guwahati: DHAS.

Birar Mantra Putbi. Guwahati: DHAS

Primary sources (Published)

Lekharu. U.C (ed.). *Katha-Guru-Charita*. Guwahati: DuttaBarua Publilishing Co. Ltd., 2011.

Neog.M (ed.). *Guru-Charita-Katha*. Guwahati: Chandra Prakash, 2012.

Yoginitantra. Gauhati: Duttabarua and Company, 1972.

Secondary Sources

Barua.B.C. *Asamar Loka-Samskriti*. Guwahati: Bina Library, 1961.

Bhattacharyya.N.N. *The Indian Mother Goddess*. New Delhi: Manohar Publishers, 1977.

Chakrabarty.K. *Religious Process, the Puranas and the Making of a Regional Tradition*. Delhi: Oxford University Press, 2005.

Gait.E. *A History of Assam*. Calcutta: Thacker, Spink & co., 1906.

Guha.A. *Medieval and Early Colonial Assam*. Calcutta: K.P. Bagchi and Company, 1991.

Kakati.B. *The Mother Goddess Kamakhya*. Guwahati: Publication Board Assam, III edition, 2004

Muirhead,R.C. *Thomson, Assam Valley, Beliefs and Customs of the Assamese Hindus*, London: Luzac and Company Ltd.,1948.

Nath.D. *History of Koch Kingdom (1515-1615)*. New Delhi: Mittal Publications, 1989.

Neog.M. *Sankaradeva and his times*. Guwahati: Gauhati University, 1965.

Neog.M. *Religions of the North-East*. New Delhi: Manohar Publishers, 1984.

Sarma.N.C. *Devi-Mahadevi*. Guwahati: Jyoti Prakashan, 2015.

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 558-569

Revisiting Bodo Language as Mother Tongue Education in Assam

Redion Narzary

Research Scholar, Dept. of History, Gauhati University

Email ID: narzaryredian@gmail.com

D.L. Haokip

Assistant Professor, Department of History, Gauhati University

Email ID: drdlhaokip@gaubhati.ac.in

Abstract

Mother-tongue can play an important role to educate children. In Assam, the Bodo Sahitya Sabha leadership strives for Bodo medium education. The demand for mother-tongue education of the Bodos was driven with a hope to establish a symbolic linguistic identity in the institutions. The problem of school dropout, learning deficiency among the Bodo students and feeling of alienation was the major issues why the Bodo Sahitya Sabha moves for the introduction of Bodo Medium. The movement became a symbol of the Bodo self-determination.

Key Words: Language, Protest, Rally, Memorandum, Colonial-period, Bodo Sahitya Sabha

Introduction

Mother tongue as medium of instructions became a contentious issue in Assam, a multi-lingual state of India since the colonial period and is still a continuous process. Language is the vehicle of thought that records human experiences and reflects the beliefs, civilization and culture

of a community (Aggarwal, 1991: 18). It plays the role of media in imparting all types of education. Of this, mother tongue education is an effective tool through which knowledge on the cultural heritage of the past can be handed over to generation. Children's school education in mother tongue had significantly improved learning and literacy rate. A study of the global education campaign found that non-mother tongue language education is a major cause of non-enrolment and dropout among school children in many countries of the world. Undeniably, in many cases of school children of backward areas, whose mother tongue is different from classroom language; create difficulty in acquiring knowledge taught at school. Therefore mother tongue provision is necessary for a healthy learning environment. Although it is very difficult for the state to provide mother tongue education to every ethnic community, the marginalized groups still struggle to preserve language and identity. Mention can be made of Bodo community, they have a long aspiration to get introduced their language as medium of instruction in the institutions of Assam.

The demand to have education in mother tongue is a rising trend among every community in Assam. People became aware of the role of education to safeguard and develop their language. The psychological fear of losing mother tongue haunted different ethnic groups. The prevailing ethnic articulation is that the introduction of a medium of instruction is a media to preserve language and identity. In Assam the 'identity assertion of various tribes and races started with non-political issues like ethnic identity, economic, development of language and mother tongue as medium of instruction' (Phukon, 1996: 137). The Bodos identity movement began with the demand to introduce the Bodo language as a medium of instruction. It was a longstanding demand of the Bodos. As stated above, the fear of Assamese language domination and the decline of the Bodo languagespeakers within the community and lack of literature in the pre-colonial era was the major factor. The idea of preserving the identity of the Bodo and development of mother tongue can be traced to the colonial period. The *Habraghat Bodo Sanmilani* (HBS) was formed in 1912. It played a pivotal role in the preservation and development of the Bodo language until the formation of Bodo Sahitya Sabha (BSS) on November 16, 1952. The BSS perceived language as powerful tools to fulfil the aspiration of the separate identity of the Bodos. For instances, Mrinal Miri had said: "language is a mobilizing symbol of nationality formation" (Miri, 2003: 24). The formation of BSS was the manifestation of the concept of the Bodo ethnic group. The Bodo language belongs to sub-section of Bodo-Naga under

the Assam-Burmese group of the Tibeto-Burman branch of the Tibeto-Chinese or Sino-Tibetan family. It is very rich in vocabulary and is noted for its phonological peculiarity (Brahma, 1960: 8) and shares some common features in respect of vocabulary, phonology, morphology, and syntax with languages of the Bodo groups (Boro, 2012: 11). Bodo linguistic group includes Dimas, Rabha, Garo, Kok-Borok, Koch, Bodo, Barman, Hajong and Lalung Kacharies. The BSS spearheaded the demand for introduction of Bodo medium education in the school. They were motivated by the articulation of the Bodo linguistic group since the colonial period and the fear of losing mother tongue, under the hegemony of the Assamese. Therefore, the present study finds that the movement for the introduction of Bodo-medium in schools and other higher learning institution was the manifestation of the Bodo's strong attachment to their mother language.

The objective of the Study:

The present paper is to assess the importance of mother tongue education, and the demand for the introduction of the Bodolanguage as a medium of instruction at the school level.

Methodology:

The methodology for this study is the historical method and using thematic analysis. Facts and evidence derived from primary and secondary documents.

Discussion on Issue of Bodo Identity:

When talking about the demand of Bodo medium education in Assam we cannot desist from the study of the Bodo identity resistance movement of the second decade of the 20th century. To begin with, the educated Bodos published journals and launched social reformation programmes. They sowed the seed of consciousness. Kalicharan Brahma initiated the venture of spreading modern education and vocational training. His memorandum to the Simon Commission in Shillong on January 4, 1929 for reservation of electoral seat for the 'tribals' was a milestone in the identity politics of Assam. It played an important role in tribal politics. Formation of Tribal League in 1933 was a new kind of platform for political self-determination among the Bodo groups that concern identity and political share in Assam. Within the Tribal League Bodo leadership along with political struggle they raised voice against the backwardness of education and negligence of their language. Identity politics in Assam got momentum due to the domination of the advanced section of the Assamese people (Phukon, 1996: 139). The Assamese language was a lingua franca in

Assam. The emerging Assamese language was viewed as a threat to the underdeveloped language like Bodo. In the words of E.A Gait 'The Bodo dialects, though still spoken in Assam by more than half a million persons are in their turn giving way to the Aryan languages and their complete disappearance is only a matter of time' (Gait, 2015: 6). Besides using Assamese in schools and institutions, the gradual process of converting to Sarania from the Boro culture largely contributed to the declination of the Bodo language (Goswami, 2000: 42). How far it was true we do not know. Yet, George Abraham Grierson too accepted that 'the migration of the Aryan speakers in Cachar, Sylhet and Dacca was an invasion on the Bodo culture that succumbs to the separation of the Bodo linguistically'. According to him, at this situation 'the Bodo language was gradually dying out' (Grierson, 2005: 62). Interestingly, it was seen that a large number of educated Bodos became bilingual. This is because they spoke mother tongue at home and the Assamese as the language for culture and education in the absence of Bodo Medium in the schools and institutions. Under the influence of the Assamese, the Bodo were psychologically prepared to adopt the Assamese language as their mother tongue (Choudhury, 2007: 90). Under this phenomenon, many Bodos were unable to speak their mother tongue until the present decade correctly.

Therefore, from twenty century, the Bodo Sahitya Sabha leadership started to assert a distinct identity. As mentioned above, they were motivated to have a separate identity from the Assamese identity. To this end, they have taken up a language issue. Sanjib Baruah has rightly pointed out when he says, 'one of the most imperative battlegrounds of Bodo cultural politics is language' (Baruah, 1999: 185). Ultimately, the BSS articulated that language and literature are keys to existence, survival and identity of the Bodo community. Hence language issue had motivated the Bodo agitation for identity at different time and space. The demand for the Bodo language as a medium of instruction in the institution of Assam was the culmination of identity consciousness. Before going through the demand of mother tongue education, a brief survey on the status of Bodo language and literature since the early time is discussed in the following.

Early Stage of the Bodo language

The Bodo language was completely in oral form until the colonial era. We could not find any single work on the Bodo language before the colonial period. A written tradition was absent among them. E.A. Gait who contributed few works on Assam history observed that "the science of history was unknown to the early inhabitants of Assam" (Gait, 2015: 1).

Manorama Sharma said, “many societies in the region have a lack of written record for certain phases” (Sharma, 1993: 384). Suniti Kumar Chatterji in 1954 said that ‘the Bodo literature like songs and fairy tales and traditional myths and legends were all in oral’ (Chatterji, 1991: 41). The reason why the Bodo language remained only in oral form for long a long time is not known. One school of thought pointed out that the conversion of Kachari kings to Hindu religion was one of the possible reasons. According to it, the Bodo language fails to attract the royal patronage. It was in the 13th century that Hem Saraswati, at the instance of the then Bodo ruler translated the Bhagavata Purana into Assamese Verse (Chatterji, 1991: 65). In the 14th century, the Bodo or Kachari king Mahamanikya had patronized Madhava Kandali to translate the epic Ramayana into the Assamese language from Sanskrit (Goswami, 1982: 19). This shows that the Bodo kings were inclined towards more improved Assamese language and literature. The absence of royal patronage to promote the Bodo language and of written literature was perhaps, the reasons why the Bodo language gets deteriorated.

The Bodo language received the interest of the Colonial administrators. The Bodo, Kachari and Mech people came under the purview of colonial interest. For the first time the Colonial Officer or Administrator, Philanthropists and Christian Missionaries put the Bodo language in writing, and written tradition in Bodo language was initiated. In 1839 A. Campbell wrote ‘Note on the Mechis, together with a Small Vocabulary of the Language’ that studied the Mech people. Then B.H Hodson published the “Essay the First; On the Kocch, Bodo and Dhimal Tribes” in 1847. The works for the first time introduce literary activities among the non-literate Bodo people. The introduction of writing in the Bodo language was the foundation of the Bodo language identity in the literary world. It was the colonial period that provided an impetus to construct and understand the history of the Bodo community.

Subsequently, the literate Bodos of the then Goalpara district started writing in Bodo language. They codified their customary laws in the form of social rules and the code was named as “Boroni Phisa O Ayen” (Bodo Fellows and their laws) in 1915. This published work supplies valuable information on customary law and other relevant data of the Bodo society. Then the first Bodo magazine “Bibar” (Flower) edited by Satish Chandra Basumatary came out in 1920 and from 1924 it was published quarterly in tri-lingual i.e. Bodo, Assamese and Bengali. In 1924 Promod Chandra Brahma edited and published *Hathorki-Hala*. He also edited another magazine, *Sansbri Arw Mushbri* (Magazine in Boro, Assamese and Bangla

language) in 1937, *Olongbar* magazine in 1938 and *HathorkiHala* in 1942. Based on the available Bodo language and literature during the colonial period, the Bodo medium was for the first time introduced in school education by the Christian missionaries.

School Education among the Bodos during Colonial Era

Bodo language was for the first time introduced as a medium of instructions in the Schools during the colonial period. The American Baptist Mission had establishment school for the Kachari children and introduced Bodo medium text in the school (Bhandary, 1950: 13). This laid the foundation of the Bodo language as a medium of instruction in the institution (Choudhury, 2007: 55). The first missionary to begin this venture was Sidney Endle who headed the Kachari Mission in the Darrang district. He founded the first-ever Bodo medium L.P. school at Bengbari in 1865. The Church Mission Society of Tezpur very soon, established about 15 schools under the supervision of Sidney Endle. Considering his contribution Endle can be the pioneer of school education for Bodo children in a backward and remote area. Rev. O.L. Skrefsrud works like the "Boroni Foragra Bijab", "Boroni Forajennai Bijab", "Gothoni Lekha", and "Lutherni Undwi Foragra Bijab" in Bodo language largely help the Bodo pupils from the year 1888 (Basumatary, 2010: 4). Rev. Bechtold also published "Baibelni Makase Gaham Kourang" in 1905 and involved in teaching Bodo children. A. Christiansen, a Danish missionary, published "Forajennai Bijab" and "Boroni Sannai Bijab" in 1930 (Brahma, 2007: 54). In this way, the missionaries taught the Bodo children in mother tongue from 1865 to 1940. However, the Bodo medium was not introduced in the Government schools. The mass Bodo children continued to receive education in Bengali and Assamese medium schools. Nevertheless, the publication of textbooks and instruction in the Bodo medium by the missionaries was an important phase for the development of Bodo language and literature. On the other hand, Kalicharan Brahma tried to improve education and attempted to establish schools in Bodo inhabited areas. He established a Minor School, Weaving School and Carpentry School at Tipkai in 1912. To encourage students to enroll in school education, he provided scholarship to the needy. The establishment of Bodo Hostel known as 'Brahma Boarding' at Dhubri helped several aspiring Bodo students to pursue higher education despite their poor economic condition.

Despite the opening Missionaries Schools, the education scenario among the Bodo remains dismal. Only a few well-to-do families and people around Mission Schools were able to access education. The general masses

remained illiterate. B.K. Bhandary who had worked among the Kachari found that most of the children drop off in the very first two years of primary education while education among girls was almost non-existent (Bhandary, 1950: 13). Under this situation, the Tribal League formed in 1933 demanded the upliftment of Bodo language, literature and culture (Boro, 1994: 15). A memorandum submitted to Jawaharlal Nehru on March 20, 1947 demand ensuring adequate provisions for mother tongue as medium of instruction (Brahma, 2015: 68). The Bodo leaders perceived a threat to the existence of their language without a medium of instruction in the institution and the BSS firmly tried to introduce Bodo medium.

Making of Bodo Medium Education

The demand of Bodo language as a medium of instruction in the institutions of Assam was initially the demand for a Bodo subject. On September 26, 1952, Thethen Boro Literary Club decided to move the government for making the Bodo language a medium of instruction. They proposed to introduce Bodo language in class A and B in primary schools in the Bodo-Kachari dominated areas and to take up Assamese from Class I. The Bodo medium issue was taken up by the BSS when the Boro Literary Club came into ceasing. With the formation of the BSS mentioned above, the idea to introduce Bodo medium education got momentum. But this idea divided Bodo leadership into two schools of thought: one in favour of its introduction and another in favour of continuing with Assamese medium. Supporters of Bodo medium argued that the Bodo student studying through the Assamese medium could not understand the meaning of prose and poetry, which compelled them to learn by heart. As a result of which only a few students could clear the primary school level. Drop-out case was increasing. On the other hand, the Assamese supporters argued that the Bodo language had not developed enough to be introduced as a medium of instruction. It would create more difficulties for Bodo students rather than resolve issues for them. They also argued that the Bodo children educated in the Bodo medium would not be fit for any job and employment, would be a far fetched due to the lack of knowledge on Assamese. So, there was a strong argument from both the schools. However, the BSS resolved to introduce the Bodo medium (Basumatary, 2008: 59-60).

Subsequently, the BSS met Chief Minister (CM) Bishnuram Medhi and Bimala Prasad Chaliha the then president of APCC on December 26, 1952, in Dhubri (Basumatary, 2008: 64) and submitted its first-ever memorandum demanding introduction of the Bodo language in the primary

schools of the Bodo dominated Assam. In the memorandum, BSS argued that the Boro Kachari people of Goalpara, Kamrup, Darrang, Nowgong, Sibsagar, North Lakhimpur, United North Cachar, Naga Hills, Garo Hills, Cachar and Mikir Hills district speak the same language. The BSS memorandum further argued that the Bodo students from remote villages found it difficult to understand the teaching in Assamese or Bengali. Certainly, the communication problem between the Bodo students and the Assamese or Bengali teachers was blamed on deficiency among the Bodo students. Lack of word meaning, and proper pronunciation and poor presentation in the test books, the punishment was given to the Bodo students and the high percentage of school dropout were cited as the driving force for demanding the Bodo medium of instructions.

The arguments of the BSS stated above were acceptable to the Bodo parents who send their children to the Assamese and Bengali medium schools. An Assamese intellectual, Anandaram Dhekial Phukan also openly argued that the lack of progress of education in Assam was the use of Bengali language which was not clearly understood by teachers and students in the schools. Parallel to the BSS demand and argument, A.J. Moffat Mills also advocated the necessity of mother tongue as the medium of instruction at the early stages of schooling. The Government of India's resolution on April 23, 1877, also expressed the importance of primary education in mother tongue (Kar, 2003: 54). The Constitution of India also has a provision in Article 350 (A) to provide adequate facilities for instruction in the mother tongue at the primary stage of education to linguistic minority (Basu, 2009: 400). The question of mother tongue education is an issue for all linguistic groups and an important provision in India. This provided ample scope for the BSS to articulate the importance of Bodo medium as mother tongue education.

At first, the BSS demand for the Bodo mother tongue for instruction in the School was refused by the Assam government. The BSS however constantly insisted for its introduction. To this end, they submitted a memorandum to the CM of Assam asking for the introduction of Bodo medium education for Bodo students of classes A and B in primary schools on December 26, 1952. The Assam government also felt the importance of it. They took notice of it. Chief Minister proposed to incorporate Bodo words and vocabularies side by side with the Assamese instead of the introduction of the Bodo medium. Accordingly, the State government came up with textbooks agreed upon. In 1956, the BSS strongly objected to it. They alleged that the books published by the Assam government in Bodo

language contained a large number of Assamese words and errors (Swargiary, 1997: 84-85). Again the BSS gives more pressure on the Government to expedite the introduction of Bodo language and prepared books to hasten the introduction of the Bodo medium in the schools. They prepared the Bodo Primer, word books, dictionary and a detailed scheme indicating the areas where a Bodo medium could be introduced. Before the opportune time comes for the BSS, in 1960, the Assam government passed the Assam Official Language Act and Assamese became the sole official language of the state. The Official Language Act was opposed by the non-Assamese speaking people. The Bodos joined hands with the non-Assamese speaking people in the protest against the official language Act. The BSS was apprehensive that the making of Assamese as the sole official language of Assam would be a stumbling block toward the introduction of the Bodo medium in school education (Choudhury, 2007: 97-98).

The Official Language Act of Assam 1960 put the BSS restless. The feeling of alienation and step-motherly treatment provokes the Bodos to organised intensive protest and rally. During 13-14 November 1960, they stage a public demonstration. The BSS could involve the Bodo public for the cause of Bodo language. The BSS once again submitted a memorandum to the Assam government along with details on the scheme for the introduction of the Bodo language in the schools in 1961 and by November 16, 1962, again organized a mass rally to bring the attention of the Prime Minister of India (Mondal, 2011: 124). Nearly twenty-five thousand Bodos were reported joining the rally to draw the attention of both the central and the state government. The public rally was fruitful. The government constituted 'One Man Committee' under the leadership of the Forest Minister, Rupnath Brahma (Swargiary, 1997: 85). The one-man committee submitted its report in favour of the BSS and recommended for the introduction of Bodo Medium at the primary level in February 1963 (Mwshahary, 2010: 17). Based on the recommendation of the Committee, the Chief Minister, Bimala Prasad Chaliha, had officially announced the government's decision to introduce Bodo language as the medium of instruction in primary schools of Assam. The formal inauguration of the Bodo medium at the primary level of education up to class III took place in Kokrajhar Sub-Division at a ceremonial function held at the Kokrajhar Higher Secondary School field on May 18, 1963, with the presence of Bimala Prasad Chaliha (CM), Debo Kanta Baruah, the Education Minister and other congress leaders. To mark the inauguration of the Bodo medium in the Kokrajhar sub-division the

welcome address was written in the Bodo language (Basumatary, 2013: 103). Subsequently, the Bodo language was introduced as a medium of instruction in phase-wise. In 1963, the Bodo medium was introduced at Kokrajhar Anchalik Panchayat and Dotma Anchalik Panchayat under Kokrajhar district and in 1964 the Sidli and Gossaigaon Anchalik Panchayat areas of Kokrajhar district. For the third phase, the Bodo medium was extended to Boro Bazar Anchalik of Kokrajhar district in 1965.

Conclusion:

The hope and aspiration of the first generation of Bodo leadership came true. The Bodo language as a medium for instruction in the institutions of Assam was introduced after a series of protest and rally spearheaded by the BSS. It was the result of the long-cherished dream of the Bodos. Thousands of Bodos came forward in the protest and rallies. The introduction of Bodo language as a medium of instructions in the Bodo dominated area of Assam provides the Bodo children with an opportunity to pursue formal education and also facilitated the institutionalization and consolidation of Bodo language and literature in the long run. It laid the foundation for the development and growth of the Bodo language and inclusion of the Bodo language in the 8th Schedule of Indian Constitution in 2003 would not be possible had it not been formally introduced in the school education. This is the highest achievement of the Bodo Sahitya Sabha. Mother tongue education is necessary yet it faces many challenges. Shortage of teacher, textbooks, infrastructure, the decline of students' enrollment especially in the government schools where Bodo language is used as a medium of instructions needs thorough investigations.

References:

- Aggarwal, Santosh. *Three Language Formula An Educational Problem*. New Delhi: Gian Publishing House, 1991. Print.
- Baruah, Sanjib. *India against Itself, Assam and the Politics of Nationality*. New Delhi: Oxford University Press, 1999. Print.
- Basumatary, Baneswar. "History of Introduction of Bodo Language in the Primary School". Ed. in *Sonati Laikong*. Magazine, published to mark the Golden Jubilee of Bodo Medium, Kokrajhar: Published by the ABSU, 2013. Print.
- Basumatary, Dinanath. "Boro Thunlaini Khampa; Jogendra Kumar Basumatary". Ed. in Souvenir, *Sampur Dwisani Ser Ser*. Basugaon: 2010. Print.
- Basu, Durga Das. *Introduction to the Constitution of India*. New Delhi: 2009.

Print.

- Basumatary, Jogendra Kumar. *Songram*. Kokrajhar: Published by Kokrajhar District BSS, 2008. Print.
- Bhandary, B.K. "Kacharis", in *Tribes of India*. ed. A.V. Thakkar, Delhi: Bharatiya Adimjati Sevak Sangh, 1950. Print.
- Boro, Anil. "Rise of the Bodo middle class: Its impact on literature, culture and society of the Bodos". Ed. in *The Bodo*. Kokrajhar: Published by BSS, 1994. Print.
- Boro, Anil Kumar. *A History of Bodo Literature*. Kolkata: Sahitya Academi, 2012. Print.
- Brahma, Anil Kumar. (Ed.). *Satish Chandra Basumatary*. Kokrajhar: N.L. Publication, 2015. Print.
- Brahma, Mohini Mohan, *Folk-Songs of the Bodos*. Gauhati University: Publication Department, 1960. Print.
- Brahma, Riju Kumar. *Boro Thunlaini Jarimin arw Thunlai Bijirnai*. Kokrajhar: Onsumoi Library, 2007. Print.
- Chatterji, Suniti Kumar. *The Place of Assam in the History and Civilization of India*. Gauhati University: Publication Department, 1991. Print.
- Choudhury, Sujit. *The Bodos Emergence and Assertion of an Ethnic Minority*, Shimla: Indian Institute of Advanced Study, 2007. Print.
- Gait, Edward Albert. *A History of Assam*, Delhi: Facsimile Publisher, 2015. Print.
- Goswami, G.C. *Structure of Assamese*, Gauhati University: Publication Department, 1982. Print.
- Goswami, Satyendra Narayan. "Cultural Interaction between Tribal and Non-Tribal People in Assam with Special Reference to Languages", Ed. in *Bulletin of Assam Institute of Research for Tribals and Schedule Caste*, Guwahati: 2000. Print.
- Grierson, George A. *Linguistic Survey of India. Vol-I, Part-I*, Delhi: Low Price Publication, 2005. Print.
- Kar, M. "Evolution of Assamese as a Medium of Instruction". in *Linguistic Situation in North-East India*. ed. by Mrinal Miri, New Delhi: Concept Publication, 2003. Print.
- Lahary, Monoranjon. *Boro Thunlaini Jarimin*. Kokrajhar: Onsumoi Library, 2008. Print.
- Mackenzie, Pamela J and Walker, Jo. *Mother-tongue education: policy lessons for quality and inclusion*, [https:// www.campaignforeducation.org](https://www.campaignforeducation.org) accessed on 12 July 2020, at 7.55 AM.
- Miri, Mrinal. (Ed.). *Linguistic Situation in North-East India*. New Delhi:

- Concept Publication, 2003. Print.
- Mondal, Satyendra Nath. *History and Culture of the Bodos*. Kolkata: Published by the Author, 2011. Print.
- Mwshahary, Subungcha. *The Encyclopedia Bodos*. Guwahati: Published by the Author, 2010. Print.
- Phukon, Girin. *Politics of Regionalism in Northeast India*. Guwahati & Delhi: Spectrum Publication, 1996. Print.
- Schmid, Carol L. *The Politics of Language, conflict, Identity and Cultural Pluralism in Comparative Perspective*. New York: Oxford University Press, 2001. Print.
- Sharma, Manorama. *Theoretical Trends in History Writing and the Status of Historical Research in North-East India*. New Delhi: Regency Publication, 1993. Print.
- Swargiary, Noas. "The Bodo Mass Movement since Independence". in *The Bodos: Children of Bhulumbutter*. ed. by Thomas Pulloppillil and Jacob Aluckal, Guwahati: Spectrum Publication, 1997. Print.
- Roy, Ajay. *The Boro Imbroglia*. Guwahati: Spectrum Publication, 1995. Print.
- Mungklong Bineswar Brahma's *Deeds and Philosophy*. Kokrajhar: Published by BSS, 2003. p.160. Print.
- The Bodo*. 26th Issue, Kokrajhar: Published by BSS, 2001, p. 87. Print.
- Assam State Archive*. File No EMI294/57, Subject-Grant to Bodo Sabitya Sabha, 1957.

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 570-577

New Business Model of the Culture and Performing Art Industries in the Post Lockdown Economy and Social Efficiency

Dr. Susmita Priyadarshini

Associate Professor, Department of Economics, DCB Girls' College, Jorhat-785001

Dr. Ranjan Bhattacharyya

Associate Professor, Department of Assamese DCB Girls' College Jorhat-785001

Abstract

Covid 19 and consequent lockdown have impacted the creative sector of our economy including culture and performing art industries. While the folk artists are struggling for survival, cultural and performing art companies are struggling to retain their audience and customers. With gradual opening of the economy they have to think for a viable business model. With new pricing policy, will they be able to produce socially efficient output? In this paper an attempt is made to find a viable business model for them. This analytical study is based on theoretical reasoning and secondary information and data.

Key Words: Lockdown, Culture, Performing Art, Business Model, Innovation

1.1 Introduction:

Covid 19 pandemic and consequent lockdown have impacted the

creative economy worldwide. As a part of creative economy, Culture and Art(including performing art) industries have been suffering tremendously. With the announcement of lockdown on March 24 , this creative sector of Indian economy came to a halt. Till getting permission for Films and TV shoots (under standard operating procedures) , Art and Culture industries remained active only in digital world. In the first three months of lockdown , movie theatre in India lost nearly Rs. 5000 crore. About 9500 theatres are shut and release of some movies have been pushed to next year. Some are released in OTT platform. Service provider companies like Netflix, Disney, Spotify etc. are making profits through increased subscription. On the other hand Indian multiplexes are searching for viable option. Indian fine art market was of \$14.6 million in 2019 which has now resorted to online selling of paintings. Drama companies and mobile theatre companies have experienced a period of zero earning. Even after lifting of lockdown and easing of restrictive guidelines , psyche of a lot of people would be to avoid crowded places. It may take two years for Indian film industry to revive. The World Health Organization expects that the pandemic will be over in two years. But none can say certainly when it will end. **So**, just like other industries of the economy , future of the culture and performing art industries depends on the discovery of the vaccine and revival of the economy. India's art and culture sector includes not only the well organized enterprises or groups both in the field of production and distribution but also some self employed artists and technicians. Except the high profile stars , local folk artists who earn by performing in some celebration or festivals like Onam or Bihu or some other regional events are insecure like informal labourers and they are now jobless. Some technicians and instrumentalists who work with one or the other group for money have become jobless and penniless due to pandemic and imposition of restrictions by the Government. Of course, some state Governments have come forward to help these poor artists. Kerala Government announced two months financial aid of Rs.1000 for artists. Tamil Nadu also provided relief of Rs.1000 to artists and performers though a good many number of traditional and folk artists remained excluded from this relief measure. Social security of these artists will remain dependent on welfare board and proposed social security code. Though they are the important component of creative sector due to their informal nature, our study will concentrate on formal sector ,i.e., art and culture enterprises (or groups functioning commercially) and industries.

1.2 Area of study:

The area of our study is limited to the area of culture and performing art industries excluding daily wage artists and self-employed artists.

1.3 Objective:

The objective of this study is to find the nature of business model for these industries in the post lockdown and post Covid situation and its impact on social efficiency.

1.4 Methodology:

This is an analytical study based on theoretical reasoning and secondary data and information. The sources of secondary data are reports of British Council, KEA European Affairs, and media publication.

1.5 Analysis:

The market for culture and art and creative industries is non-homogeneous in nature. Besides the self-employed artists or performers there are some companies supplying cultural, artistic or creative products. On the other hand, in the demand side, there are several types of buyers from individuals to corporates. It seems during lockdown all the culture and performing art organizations collectively jumped on the digital bandwagon. In most cases, these are offered for free whether it is NCPCs live program or Melbourne Symphony Orchestra. During lockdown most of them did not think about commercial gain, their purpose was audience engagement and through digital platform or streaming platform they reached the far wider audience than their physical spaces could cover. But in post lockdown, they have to think seriously about their revenue. On getting permission to operate by following certain distancing and safety guidelines, they will have to decide the following-

First, how to expand business following all social distancing and sanitizing rules and

Second, how to make themselves fit to survive in pandemic type situation in future.

But the most important question is whether their new business model will give socially efficient output or not. It will of course depend on pricing technique and thereby on management policy. In the post lockdown economy the market for Performing Art and Culture as well as all the creative industries will depend on management technique, culture and social infrastructure and cultural diplomacy.

New business model and social efficiency

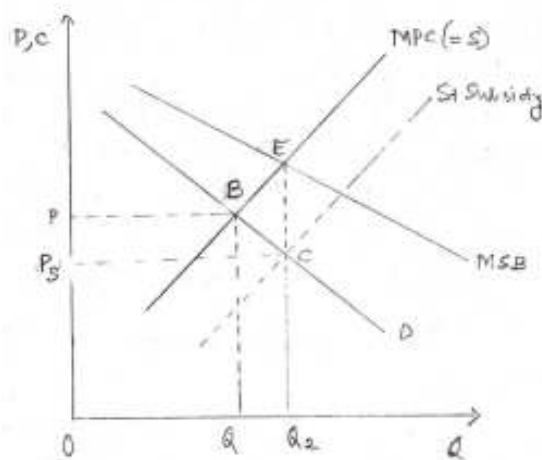

Fig. 1: Socially efficient level of output.

The culture and art enterprises play a crucial role in the well being of the society thereby confer huge social benefit to the society. While the owner of culture enterprise is directly benefitted from the production, society is benefitted indirectly. The socially efficient, that is, welfare maximizing level of output of a particular good occurs at the point where the marginal social benefit (MSB) is equal to the marginal social cost (MSC) of producing it. Social benefit is the private benefit or utility to consumers plus the external benefits to others that is generated by the consumption of goods or service. Social cost is the private cost of producing a good or service plus any external cost that is generated by its production. The welfare maximizing output in the market for a good is where marginal social cost is equal to marginal social benefit, i.e., $MSB = MSC$. In cultural economics, there has been much more emphasis on social benefits than on social costs. So, in the absence of external cost, only the marginal private cost is relevant. It is nothing but the supply schedule of the firm. In diagram1, Q_2 is the socially efficient level of output where $MSB = MPC$. The output Q_2 is greater than output Q at point B where $S = D$ which is what private market would produce. So, at point B the market is under producing output $Q_2 - Q$.

In the figure the market demand for theatres is depicted by the curve D, showing the level of private utility that consumers get from

theatres. As there are external benefits to people viewing theatre performances, MSB is greater than demand (Marginal private benefit MPB) and it goes on increasing as the quantity demanded increases. The market supply S is determined by the MPC of the producing firms. The socially optimum number of quantity produced in the market is Q_2 and at that level of output, MSB exceeds D by the amount CE. Producers will produce only Q at price P. Therefore the market fails to produce welfare-maximising output of theatres and it supports the case for subsidizing theatre companies to increase output to Q_2 in post lockdown economy. MPC is rising however, indicating that it costs more to supply more theatres and the price at which the theatre companies wish to supply Q_2 at E is higher than the equilibrium price the unsubsidized market would charge i.e., P. In order to encourage the theatre companies to produce socially efficient output of Q_2 , subsidy is needed to add to their sales revenue and allow them to supply at a point on the private demand schedule D at a lower price of P_s . The subsidy induced Q_2 should be sufficient to shift the supply curve down to the right to the notional supply+subsidy so that the socially efficient price P_s at point C can be charged. The area of the subsidy is the area PBCPs and this is the increase in revenue needed to achieve the welfare maximizing output. The amount of subsidy is that needed to overcome underproduction due to market failure, it therefore finances a higher level of output than the market alone would achieve. Considering the social benefit of product of culture or performing art enterprises, price should be at p_s and output Q_2 . But they incurred huge loss due to lockdown and strict lockdown and lock open rules announced by the Government. So, when they will be allowed to resume operation abiding by all social distancing norms they will increase their price to cover the loss of lockdown period as well as the extra expenditure they are undergoing to cope up with the norms set by the Govt. post lockdown. It will particularly be difficult for certain type of companies like Assamese mobile theatre companies whose social benefits can be guessed from its immense popularity in rural areas of Assam. Cost and price should be on the focus in the post lockdown economy for the performing art companies or groups due to the application of "Cost Disease". Many years ago, after a thoroughly researched, systematic empirical study of finance, cost and prices in theatre, orchestra, opera, ballets and also payments to and employment of performing arts in the US Baumol and Bowen, evolved a theory called cost disease. Performing Arts are more labour intensive than industries in the progressive sector. Baumol and Bowen analysed the

causes of increasing difficulties faced by the performing arts organization in covering their costs by revenues from ticket sales. The costs of production rise more rapidly than revenues even though tickets prices rise and art organisations face an income gap as a result. Baumol and Bowen called it Productivity Lag. The technological progress that drives up productivity in the non-art sector of the economy cannot be applied to the performing art. The technology does not increase the labour productivity, it only assists in their performance. Here technologically advanced capital cannot be substituted for labour. In the arts the rise in labour costs is proportionately higher than in the dynamic sector. This is because arts are more labour intensive and capital cannot be substituted for labour, i.e., the hypothesis of fixed factor production function for performing arts. As a result costs rise and performing arts organizations have to put up prices by more than the rate at which the prices of other goods and incomes are rising and this reduces demand. The final point made by Bowen and Baumol's model is artistic deficits. If they can not find the resources from other sources they will compromise with quality in order to attract consumers. So, they have to choose between the two-whether to raise price or compromise with quality. Cinema chain companies in India if adopts the model of 'drive in theatre', it will certainly increase the price of the product. So, the companies will take the help of innovation to raise price.' Drive in theatre' indicates an innovative way of staying active and making profits. So, one of the important pillars of post lockdown business model will be **innovation**. Whatever may be the choice it means a situation to the left of E in the diagram. During lockdown some performing art companies allowed open access to their digital performances. It opened local product for global audience. This results in change in audience make-up. Due to pandemic and consequent lockdown production from around the world are now competing for global audience. If the local performing art companies think about synergy between digital and physical performance, it will be more costly to compromise with quality. Free access can not be a part of business model. Actors, playwright and all the behind the scene people need money. So, digital platform is not a savior in post lockdown period, they have to carefully shift from an open-access model to a monetized business model for risk averting audiences. In that situation they will prefer high price to social efficiency. Companies can survive neither with digital exposure nor good will alone. So, while resuming work after lockdown, management technique will change for a viable alternative. In the post lockdown till the normalization of situation,

safety will be the major concern. But that must be ensured with a financially viable model. Under social distancing guidelines, their performing art's venues will be limited to a fraction of their standard audience capacity. So, in the medium term the digital content will be only means for sustaining the sector for few section of culture and performing arts industry. But considering the possibility of Covid19 type of emergency, long term solution will require both digital and physical performance. It is of course true that ultimate solution will depend on whether the consumers want home screen or big screen. In case of performing arts, audience experience is not limited to watching performance or listening music, it includes moving and sitting together, talking over Popcorn and Cola and discussing about story, script, dialogue, lyrics to actor selection. So, people will return to physical performances when everything will be normal. Considering the social distancing norm and Covid type of emergency what is required in the post lockdown situation is investment in culture infrastructure. While the theatre companies like INOX which provides services will try to manage it by raising price, others will wait for the Government to weather the storm. So, second important determinant of business model for culture and performing art industry will be the **culture infrastructure**.

Our culture and art industries get international exposure as well as market through participation in various cultural events and festivals, trade fairs, international cultural exchange programs held in different countries of the world. But most of such kind of events have been postponed. Restarting will require the **cultural diplomacy**. Business model in coming days will remain dependent on cultural diplomacy.

1.3: Conclusion:

Above analysis leads us to the conclusion that Post lockdown economy needs new business model for performing art and culture industries based on four pillars of management, innovation, culture infrastructure and cultural diplomacy. In pursuit of profit there is the possibility of sacrificing social efficiency.

References:

- Baumol and Bowen. *Performing Art; The economic dilemma*. New-York: Twentieth Century Fund, 1966. Print.
- "Cinema after Covid-19". ZEE5 Web Desk, June 30, 2020
- "Impact of Covid-19 on India's Creative Economy". *Taking the temperature Report 1*, British Council, July 2020
- KEA European Affairs*. "The Impact of the COVID-19 pandemic on the

Cultural and Creative Sector”, April, 2020

Mohapatra, P. *Ethics and Society-An Essay in Applied Ethics*. Concept Publishing Company, 2008. Print.

Pigou, A. *The Economics of Welfare*. Macmillan, 2013. Print.

Sen, Amartya. *On Economics and Ethics*. Oxford University Press, 2010. Print.

Websites:

Price Sarah. Digital streaming brought best of live theatre to global audiences during COVID lockdown. But what comes next?, www.firstpost.com, general, July 20,2020,14:40IST

Coronavirus pandemic could be over within two years-WHO head, www.bbc.com/news/world-53870798, August 22,2020

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 578-591

The Strategy of Exhaustion And Intimidation: The British East India Company and the North East Frontier of India (1826-1857)

Sandipan Pathok

Assistant Professor, Department of History, Dudhnoi College, Dudhnoi
Email id – legacy0077@gmail.com

Dr. Barnali Sarma

Associate Professor, Department of History, Gauhati University, Gauhati
Email id – barnalisarma11@gaubati.ac.in

Abstract

The establishment of the British rule in India is still an interesting debate in the academic field. There have been long debates and discussions on the nature of the annexation of the North Eastern Frontier of India by the British East India Company. However, no proper works have discussed about the British strategic policy in this region. The Company authorities adopted a multi-strategic policy in the North East Frontier, keeping the local condition in mind. Two such strategies were the strategy of exhaustion and intimidation. The climatic condition and other factors of the North East Frontier differed from mainland India. Therefore, the Company adopted the strategy of exhaustion to move cautiously. The chief objective of the Company after 1826 was to defend the North East Frontier from further Burmese aggression. Moreover, newly discovered tea industry

opened up profitable prospect of trade. The Company wanted to open up a trade route to china through the North East Frontier. All these factors led to the adoption of the strategies of exhaustion and intimidation in the region. These theories have been discussed by military historians after the First World War. This paper attempts to link these theories with British policy in the North East Frontier of India during the Company regime.

Keywords: North East Frontier, British East India Company, Policy, Strategy, Exhaustion, Intimidation.

1. Introduction:

The establishment of British rule in India is an important historical phenomenon. It is still an interesting topic in the academic field how a trading organization brought a vast country under its hold. The process of India's colonization involved many elements. One such element was the superior military policy of the British. British military superiority and its implementation accelerated British overseas expansion during the seventeenth and the eighteenth centuries. Other elements like a strong bureaucracy helped them expanding their empire in India. Like other parts of the Indian Subcontinent, North-East India was also a victim of British colonialism. Due to the fact that the region physically differed from mainland India, the British adopted a multi-strategic policy to keep the North-Eastern Frontier under their control.

1.1 Definition of Strategy:

The term 'strategy', originated from the ancient Greek word, *strategia* literally means 'the art of the general.' Strategy was initially believed to be an art that could only be fully understood by military personnel. On the other hand, the study of military strategy was popularized in the academic field after the publication of 'On War' by Carl von Clausewitz. It is difficult to make difference between political and military strategy as the two often overlap. The definition of military strategy is put forward by Giovanni Sartori as "a plan that describes how military means and concepts of employment are used to achieve military objectives" (Sartori, 1970). The effective distributions of man power and of supplies of material, finance and diplomacy, which are all within the sphere of statecraft, all are elements of war. The military is one of the means employed by the state to achieve its aims. Strategy therefore can be defined as the art or process of applying state's power to achieve the object of war. In general strategy comprises of political, military, naval and air strategy. Military strategists focused on

separate and distinct theories of strategy, such as annihilation, exhaustion, intimidation and subversion, as ways to achieve policy objectives.

1.2 Survey of Literature:

A good number of works have been done by researchers and academicians regarding the policies adopted by the British in the North East Frontier of India such as *Trade and Colony, the British Colonisation of North East India* by J.B. Bhattacharjee, *History of the Frontier Areas Bordering on Assam from 1883 to 1941* by Sir Robert Reid, L.W. Shakespeare's *History of the Assam Rifles*, *The Comprehensive History of Assam*, volumes IV and V, edited by H.K. Barpujari, Gunnar Cederlöf's book, *Founding an Empire on India's North-Eastern Frontiers, 1790-1840 (Climate, Commerce, Polity)*, Madan Paul Singh's book *Indian Army under the East India Company* etc. The North East Frontier of India has always been an interesting topic in the academic field. Particularly the different aspect of the colonial period has attracted serious discussions. British policy towards the people and the region has been discussed by many scholars and academicians. However, the military strategy, which was so instrumental in maintaining British supremacy in the North East, has not attracted much discussion. The colonial writers gave accounts of warfare of the different tribes in their narratives of expeditions. Some works have been done regarding recruitment policy in North East. However, no works seem to have connected modern military study with this prospect. In this paper, an attempt is made to analyze how the British East India Company used the strategy of exhaustion and the strategy of intimidation in the North East Frontier of India.

1.3 Objectives:

This paper shall discuss the following objectives:

- i) To give an idea about the strategies of Exhaustion and Intimidation.
- ii) To analyze the use of these strategies in the North East Frontier of India by the British East India Company.

2. Discussion:

2.1 The Strategy of Exhaustion and the North East Frontier:

The Company initially followed the strategy of exhaustion when it came to warfare. According to the Oxford Essential Dictionary of the US Military (2004), the strategy of exhaustion is defined as, "A strategy emphasizing the gradual and often indirect erosion of the enemy's military power and will to resist." It is also called the Fabian Strategy, because

Quintus Fabius Maximus Verrucosus, (nicknamed the Cunctator, meaning ‘delayer’) adopted a strategy of delaying during the Second Punic War (Bowditch, 2013:208). As a rule, it is used by the defending party when it was losing the war, or its resources were decreasing. Its execution depends on the situation, which was the very reason the Company adopted it. After 1826, the Company’s primary objective was to defend the North East Frontier from the Burmese. More importantly, the Government of Calcutta was not willing to spend more money for that purpose. Moreover, the soldiers recruited from Oudh, Bihar and Bengal were anxious to return to their homes as they could not stand the ‘unhealthy’ climate of the region for long (Barpujari, 2007:189). The Company was lacking the necessary men power right after Yandabo. The Company was yet to assess the military strength and tactics of the communities inhabiting the region. Earlier in 1824, David Scott, the Governor General’s Agent in the Frontier in his letter to George Swinton, Chief Secretary of Staff, Fort William expressed his lack of clarity regarding his knowledge of the military strength of the tribes when he wrote,

“The Nagas, the Singphos, the Khamtis and other tribes to the eastward of Assam are perhaps too little advanced in the art of governance and war” (Scott to Swinton, FSC, 1824)

Till that time, the Company had fought several wars in India and the Authority knew the futility of waging war without understanding the local condition. The British army utilized the local resources while framing their strategy in colonies (Deshpande, 2005:i). The British initially tried to avoid offence. They saw the success of the policy of exhaustion during the American War of Independence, when George Washington avoided direct collision with the British troops which helped him to save resources for a longer period (Randall, 2013:213). Before the First Anglo- Burmese War, the Company’s troop was floundering hopelessly in jungles of the North East. There was an utmost necessity of carefully collecting all information likely to be of use in military operations in North East.

“The British policy was to wait and watch the existing conditions and then gradually they began to enter into a system of engagement with the hill tribes of the region. The engagements provided them an opportunity to secure the reaction of the cross country Powers and provided them with a basis of intercourse with the tribes” (Bose, 1979: 2).

Before engaging its strength with the tribes of the region, the Company had to ensure the defence of the frontier from the Burmese. For that purpose, Sadiya was identified as the most important military post.

There was provision for road communication from Dibrugarh and there was provision of water communication by the Brahmaputra. Moreover, the commercial potentiality of Sadiya lured the Company. Francis Jenkins in his report stated about the possibility of trade in Sadiya. A fort was erected at Sadiya with a brickwork magazine in the centre surrounded by a loop holed parapet. The fort had a storehouse which could hold four month's supply (Report, 1830:20-24). Jenkins advised to erect a stockade of strong timber to store arms and ammunitions. He further instructed to change the 12 pd Carronades of the gunboats with 4 pdr brass-guns. Local people were recruited as gunners and they were paid Rs.12 a month (Barpujari, 1995:9). It decreases the cost of maintaining gunboats to navigate the region. From Sadiya up to Lakhimpur on the north bank and Sivasagar on the south bank of the Brahmaputra, a series of forts were raised to assist the post at Sadiya in times of emergency. This is an example how the British used local resources. They started patrolling the area, twice a day to gain idea about the local response to the establishment of a British fort at Sadiya. The Field Service Regulation of the British Army prescribed for the provision of a proper supply line to military posts. Sadiya was selected as it was well connected by waterways and roads from Guwahati. To communicate with the neighbouring tribes, *kotokis* (interpreters) were appointed by the Company Government. The Company Government needed the tribes inhabiting the Sadiya region as its allies for the defence of the Frontier from the Burmese. The region was inhabited by the Khamtis, Singphos and the Matak. Before the Treaty of Yandabo, the Singphos seemed to join the Burmese plunderers and took many peasants from Assam as captives. Most importantly, the Khamtis and the Singphos inhabited along the route through the hills between Assam and Upper Burma. Under these circumstances, Captain John Bryan Neufville, the Commander of the platoon of the region, was instructed to conciliate the tribes and to form an alliance with them (Barpujari, 200:134). He played off the influential Singpho chiefs, Beesa Gam and Daffa Gam and brought them to his side (Barooah, 2015:143). In 1826, David Scott made alliance with 16 Singpho chiefs. They agreed to supply the British troop with grain and to make and repair roads for them (Barooah, 2015:137). Other 12 Singpho chiefs were threatened that if they did not agree to British proposals, their properties would be confiscated. The Company used the Khamti soldiers against the Singphos (Barooah, 2015:144). For the defence of the region, proposals were made to form a local armed force by enlisting the Khamtis and the Matak. These men were naturally peasants. To make them familiar with

military works, they were trained to build stockades, trench-work and making canoes (Bedingfield to Scott, B.S.P.C., 1826). However, to convince the natives of the permanent nature of British occupation of Sadiya, a regular Company troop of 600 men was stationed at the main outpost of Sadiya. In 1827, the Sadiya Militia was formed with strength of 450 men. The security of the Sadiya frontier was also necessary for the purpose of trade across the Assam-Burma border. After 1826, surveyor parties were sent to study possible trade routes in the frontier region. The route to Hukawng Valley that was used by the Burmese in 1817, 1820 and 1825 attracted the attention of the British authorities. There was possibility of profitable trade of woolen cloth and other European goods. Captain Neufville held a fair of European merchandize and gifted the Singpho chiefs with attractive items (Barooah, 2015:153). The reason for this was that, the route to the Hukawng Valley lay in the territories of Beesa Gam. This policy of conciliation was part of British strategy in the North Eastern Frontier.

But there was another problem. The Muttock kingdom, under the Bar Senapati, near Sadiya, was a tax-free territory. In 1826, the Bar Senapati acknowledged British supremacy. He was not asked to pay any tribute to the Company at that time. But the Company authority was eager to bring the fertile Muttock kingdom under its direct control for revenue purpose. Moreover, many subjects of Upper Assam and British districts used to migrate to the Bar Senapati's kingdom to get rid of taxation. The kingdom was found suitable for tea cultivation also. Under these circumstances, the British demanded a tribute of Rs 10,000. The Bar Senapati refused it and since then, the British were looking for an opportunity to annex his kingdom. The kingdom was divided into seven distinct tracts among the seven sons of the Bar Senapati. Captain Jenkins proposed to make separate agreements with his sons, but the Calcutta authority refused it as it would provoke the Bar Senapati against the British. For the security of Sadiya, maintenance of peace of the Muttock kingdom was necessary. Therefore, after the death of the Bar Senapati in January, 1839, the British agreed to acknowledge Maju Gohain as the new Bar Senapati provided he pay the tribute. Maju Gohain opposed it. However, he agreed to open up the waste lands for tea cultivation and acknowledged the appointment of a British officer to settle disputes between Europeans and the inhabitants of the Muttock Kingdom (Barpujari, 2007:121). It was a policy of gradual expansion of British penetration into the Muttock kingdom. The final opportunity emerged in the form of a clash between the Morans, a

community inhabiting the Muttock kingdom and the Bar Senapati. The British distorted the provisions of their treaty with the former Bar Senapati and supported the claim of the Morans for a free territory. The Bar Senapati did not comply and eventually, the Muttock country was annexed in December, 1839. This annexation shows the British strategy of gaining profit by interfering in internal politics of the kingdoms of the North Eastern frontier. This annexation provided them with the mastery over the Sadiya region and a country suitable for tea cultivation.

In 1839, the British had to face the boldest showcase of tribal warfare, when about six hundred Khamtis attacked the Sadiya outpost. The troops at Sadiya were not expecting any resistance and their retaliation was weak. The commanding officer was killed by the invaders. It was high time for the Company to showcase what its force could do. The Khamti villages were burnt down and their grains were destroyed. The Government shifted the outpost towards Saikhowa, so that supplies could reach easily. More troops were sent to Sadiya as rumors of a Burmese invasion were getting strong after the attack (Barpujari, 1996:149).

2.2 The Strategy of Intimidation and the North East Frontier:

The Company authorities avoided offensive measures in the North East Frontier as much as possible. The Home Government was eager to use the North Eastern Frontier as a trade route. For this, it was advised to adopt a conciliatory policy towards the groups. However, if there was disturbance, the Company adopted the strategy of intimidation. The strategy of intimidation is defined as the deterrence from some action by the threat or violence. Thomas Schelling described the relationship between physical force and the psychology of intimidation as:

“It is the threat of damage, or of more damage to come, that can make someone yield or comply. It is latent violence that can influence someone’s choice—violence that can still be withheld or inflicted, or that a victim believes can be withheld or inflicted. The threat of pain tries to structure someone’s motives, while brute force tries to overcome his strength. Unhappily, the power to hurt is often communicated by some performance of it. Whether it is sheer terroristic violence to induce an irrational response, or cool premeditated violence to persuade somebody that you mean it and may do it again, it is not the pain and damage itself but its influence on somebody’s behavior that matters. It is the expectation of more violence that gets the wanted behavior, if the power to hurt can get it at all” (Bowdish, 2013:223)

The strategy of intimidation is generally used to achieve an objective

intact without fighting. Effectively, the enemy is forced to give up the political objective without a fight by showcasing military might. The enemy is shown an invincible force, which may not be the reality. What created terror among the communities of the North East Frontier was, the use of fire-arms. The Company army was infantry depended. Infantries were divided into tactical units like battalions, regiments and brigades (Sok, 2015). It made continuous fire at the opponent possible. The Company forces fought as a unit. They marched in columns and formed up in line formation in front of the enemy. The troops would fire their muskets one after the other. So, if the line had 60 men, then 60 shots would ring out in a minute, sometimes in less than a minute. When the last man on one side had fired his weapon, the first man on the other end was ready for his next shot. This way, constant fire could be maintained. In the row formation, troops would form two rows, and the front row would kneel. All guns would open up at the same time. This tactic was called volley fire (Roy, 2004:89). In case the enemy broke past defenses and reached the line, the troops would fix bayonets and hold the advance. This was particularly effective against cavalry charges. Infantry was supported by the field artillery which played a crucial role in field warfare. Moreover, the use of screws to elevate the guns helped the British Army. The Company's soldiers had the Short-land Pattern .75 Calibre flintlock musket and the India pattern of the same musket. Popularly known as the Brown Bess, it was a high-performance musket, which was easier to load; in fact, it took about a minute (average 43 seconds for three shots) for an expert soldier to fire four rounds. Thus, increased firepower of the infantry-artillery gave the Company troops an advantage in close quarter combats. The Company's *sepoys* were better trained and led. They had better arms as well. The troops were well drilled and whatever be the circumstances, a British army would never break up and flee; they would hold their ground. It was this superior will to prevail that probably made all the difference. Thus the Company had superior military forces to expand and secure territories of their interest.

The hill communities were punished by burning their villages and destroying their grains. The Singpho chiefs were infuriated due to the increasing British influence, which made their position weak in the eyes of their people. One of the chiefs, Beesa opened up a rebellion against the British. To prevent such actions, the Company sent punitive expeditions as a means of controlling the frontier communities. The most effective way was burning of villages and destruction of granaries. The strategy of intimidation was particularly adopted against the Nagas. The Angami Nagas

created trouble in Cachar since 1835. To control them, police outposts were established in the territories inhabited by the Angami Nagas. But it did not bring any positive results. In 1836, more than 70 Cacharis, under the protection of the Company was killed by the Nagas. The Company authority decided to send a punitive expedition to pacify the Nagas. Military outposts at important Naga territories were established. The invading force, instead of attacking the Naga villages, met the headmen and tried to conciliate them. Though it was supposed to be a friendly gesture, but the showcase of British forces compelled the villagers to refrain from attacking the villages of Cachar. Moreover, they agreed to pay tribute. But the Nagas near the *duars* south of Sivasagar could not be pacified by such measure. Controlling them was not easy, as they learnt the use of fire-arms from the British. Their warfare was revolutionized. They introduced village fortification to prevent British artillery. Therefore, the Company Government withdrew military action in the Naga Hills. By this time, there arose a difference between the local officers and the Calcutta Government. The former advocated offensive measures in the hills, the later non-intervention. The further development was the outcome of the new strategy of the British Government in India under the Crown.

Since 1826, the Company was eager to connect Sylhet with Assam by a road across Khasi hills. The road would not only connect the Barak and Brahmaputra valleys, but also it would provide the British with access to the hill territories. In the dispute between the Khasi chiefs Tirut Singh and Chattar Singh, David Scott acted as the intermediary. He supported Tirut's claim as the Chief of Nongkhlaw and in return the Company gained his support to construct a road from Assam to Sylhet via Cherapoonji to be used to move the troops (Barooah, 2015:228). Another road was constructed through the Jayantia hills. The Jayantia king was 'under the protection' of the Company since 1824. This road passed through two Khasi principalities, i.e., Jowai and Nartiang. The chiefs of these two Khasi states, along with the chief of Gobha were important to maintain the balance of power between the Ahom kingdom and the Jayantia kingdom. After the Nongkhlaw massacre of 1829, the Company officers had their eyes on inter-tribal politics, as it was the key to the markets of the hills. In 1830, following a dispute with the Jayantia king, the chiefs of Jowai and Nartiang refused to take order from the King. The Company took it as an opportunity. The King of Jayantia had firm control over the plains, but his authority over the hills depended upon his relation with the Khasi chiefs. In the meantime, two British subjects were kidnapped by men from Jayantia

for the purpose of sacrificing them. They were able to escape and the Governor General warned the Jayantia King, though he was not responsible (Barpujari, 2007:107). After a few months, the Jowai chief needed men for a religious ceremony and the Jayantia king instructed the Gobha chief to provide them. This time, four British subjects were taken captive in the Gobha principality, only one could escape. The Company had a case of human sacrifice and a surviving victim to testify. It had the golden opportunity to take possession of the southern and northern lowlands of the erstwhile Jayantia kingdom. The British had their eyes on this region due to its fertility. Moreover, establishing control over the hills was a difficult task at that time; therefore the lowland seemed more important for them. The British demanded from the Jayantia king an annual tribute for their 'protection' of the region, known as the Seven Banks. Besides he was asked to deliver the persons associated with the human sacrifice ceremony. Delay from the King to execute the instructions led to the adoption of a Resolution by the Government of the British East India Company in India on 23rd February, 1835. By this Resolution, the Company annexed the plain territories of the Jayantia kingdom. The King surrendered his authority of the hills to the Company (Barpujari, 2007:113). This action of the Company indicates how the British took advantage of the internal disputes and hill politics to meet their need. In the case of human sacrifice, place names and other testimonials were changed to establish a strong case against the Jayantia King (Cederlöf, 2014:173). The Company was more interested, apart from the plain territories, on the arsenal of the King which stored 236 musket flints, 507 matchlocks and 213 bayonet muskets (Cederlöf, 2014:176).

The Company had the advantage of fire-arms and it used it to spread fear of British troops. After the annexation of Jayantia, the Company needed control over the hills. The chieftain of Jowai was targeted to set an example before the hill tribes. Captain Lister, the officer-in-charge of Jayantia, was ordered to raid Jowai and he was given a reinforced troop. But the guerrilla warfare of the Khasis compelled him to negotiate. Using the policy of threatening the villagers of burning the village and destroying their property, Lister humbled the Khasis of Jowai (Cederlöf, 2014:178). Thus, the Company dominated the Khasi hills.

Though Manipur was treated as a native state by the British, they manipulated the king against the Burmese. The reason was Manipur's location; it was a buffer state, which could be used as a protective shield against Burma. Since the 1820s, the policy makers of the Company had

planned to bring Tibet, Sichuan, Yunan, Arakan and Upper Laos under its subjugation and Manipur was identified as the centre of this plan (Cederlöf, 2014:197). The Company supported Gambhir Singh as the king of Manipur and supplied him with European arms and ammunition, including four 3-pounders, 100 Golundazes and trained his troop in modern fashion (Pamberton, 1991:52). During the First Anglo-Burmese War, Gambhir Singh's troops defeated a Burmese troop and entered the Burmese border near Chindwin. The Company neglected his aggression upon the Naga tribes and North Cachar. However, survey parties informed the Governor-General in Council regarding this aggression. In 1833, the Governor General William Bentinck expressed the Company's grand plan of securing the Manipur-Burma border. He instructed the officers of the North East Frontier to use the Nagas, Kukis, Cacharis, Gambhir Singh's troops and even the European planters in this strategy. He indirectly encouraged the king of Manipur to invade the Naga Hills to subjugate the hill tribes inhabiting the Manipur-Burma border region. The Company did not want to manpower and wealth on this matter. They were further instructed to make sure Gambhir Singh did not harm the interest of Purandar Singh, for the ruler of Upper Assam was also a part in Bentinck's policy (Cederlöf, 2014:197).

The post-Yandabo period was a period of consolidation for the Company in the North-East. Its forces were cut in two by the hills separating Assam from Sylhet and Cachar. A most urgent need for the British was to construct secure roads. The territories needed to be physically tied together. Though short roads were constructed for minor purposes, road planning was not done with more of a bird's eye view. The war with Burma and subsequent fear of more Burmese aggression made clear the need for broad, hard roads on which troops could be moved across the hills. In the 1830s, several survey expeditions were sent to explore the best route to connect Manipur with Jorhat, Cachar with Dhansiri Valley and Sylhet with Guwahati (Cederlöf, 2014:198). The Anglo-Burmese War had a devastating effect on Cachar, Manipur and Assam. These kingdoms were suffering socially and economically due to damaged crops fields, refugees and constant military presence. Particularly, Cachar took a long time to recover. Francis Jenkins, who had been sent with Pemberton to investigate the best route from Manipur to Assam in 1832, recorded the devastating effects of the War in South Cachar. They asked for soldiers from Cachar to be sent to Manipur to secure its protection and possibly advance further against Burma. Jenkins and Pemberton then moved towards the densely forested hill tracts of North Cachar with a troop of 1400. These areas were of

strategic importance as they connected Manipur, Jayantia, Cachar and Assam. Since the 1820s these territories were controlled by Tularam, while the areas to the south and east were under the Nagas. The surveyors set out from the lower hills to north Manipur took a circular route into Jayantia as the Nagas were not ready to help them. Jenkins placed 30 soldires of the Assam Light Infantry at Muhong against a possible Naga attack. They started to construct a military road up to Dhansiri. Some villages were established along these routes and kept under military guard for getting supply to the troops. This route became important to moving goods and troops from Manipur and Cachar in the south to Guwahati and Jorhat on the Brahmaputra. The British gave high priority to the building of roads, the means by which the new territories could be physically brought together. It also helped them to consolidate the conquered lands and combining them into one unit administered within a single bureaucracy. In 1834, the Court of Directors of the Company noted with satisfaction the news that the road between Cachar and Manipur was perfectly safe from robbers and that the king of Manipur would supply the labour needed to repair it for military purpose (Cederlöf, 2014:89).

The *duar* areas of the then Kamrup, Lakhimpur and Darrang districts were in important locations. The *duars* of Kamrup were the situated in the Bhutan border. They marked the geographic transition from the plains to the higher range. The neighboring communities exercised exclusive control over some *duars* and in some *duars*, the control was altered between the communities and the Ahom king. The Company Government retained this system and made the tribes exclusively depended on the *duars*. It made them vulnerable to blockades. However, unlike the North-West Frontier of India, blockade was difficult due to the dense nature of the jungles (Barpujari, 2007:136-137). In 1837, the tribes controlling the Darrang and Lakhimpur *duars* were instructed to collect *posa* from a British officer instead of the villages of the plain areas. In the *duars* of the Bhutan frontier, law and order was often violated. The Company did not pay much attention towards this region. The traditional system was encouraged to prevail. However, military outposts were established but no strong measures were adopted. Bhutan's border officers encouraged the tribes to plunder villages of Assam. Gradually, the number of these raids increased and the Bhutan Government did not take any measure to stop it. The Company authorities sent a mission to settle the dispute, but no positive result came out. Finally, the Company took the extreme measure and annexed the Bhutan *duars* in 1841 (Barpujari, 2007:137).

3. Conclusion:

For the Company, possession over the North East Frontier of India was crucial. The region provided the Company with a base to thwart possible Burmese aggression. Moreover, the region was identified as a gateway of trade with South East Asian countries. The Company's primary concern was trade and hence it did not prefer severe warfare in the North-East. War meant the requirement of more European troops, more supply and a lot of expenditure. The Company authorities wanted to maintain its hold over the Frontier with minimum cost. Therefore, the strategies of exhaustion and intimidation were adopted. Well organized and highly trained army of the Company was a valuable asset for the Company. The Company could defend the region and searched for new trade routes. With the help of the surveys, the Company brought the Frontier physically and trade routes connecting Burma and China were discovered. During the period under the Company, the North-East witnessed military might of the British. The Frontier was well-guarded by a series of military outposts. However, after the British Crown took over the administration of India, British offensive was started in different parts of the North-East Frontier of India.

Reference:

- Barooah Nirod K. *David Scott in North-East India*. Guwahati: Bhabani Books, 2015. Print.
- Barpujari H. K. *Assam in the Days of the Company*, Shillong: N.E.H.U. Publications, 1996. Print.
- Barpujari, H.K. *Francis Jenkins, Report on the North-East Frontier of India*, Guwahati: Spectrum Publications. 1995. Print.
- Barpujari H.K. (ed). *The Comprehensive History of Assam, vol IV*, Guwahati: Publication Board Assam. 2007. Print.
- Bowdish, Randall G. *Military Strategy: Theory and Concepts*. Political Science Department — Theses, Dissertations, and Student Scholarship, Paper- 26 of 2013 (<http://digitalcommons.unl.edu/poliscitheses/26>. PDF. Accessed on 07/08/2016 at 09.30 am.)
- B.S.P.C., 21 July 1826, no.14, Bedingfield to Scott, 4 June 1826. Assam State Archive, Dispur
- Cederlöf Gunnel. *Founding an Empire on India's North-Eastern Frontiers 1790-1840, Climate, Commerce, Polity*. New Delhi: Oxford University Press. 2014. Print.
- Daniel Sok. *An Assessment of the Military Revolution*. (<https://history.emory.edu>. PDF. Accessed on 23/08/2015 at 11.30 am.)

- Deshpandey Anirudh. *British Military Policy in India, 1900-1945*, New Delhi: Manohar Publishers and Distributors. 2005. Print.
- FSC, 1824; 26 November, No 11. Scott to Swinton. 9 November, Assam State Archive, Dispur
- Manilal Bose. *British Policy in the North-East Frontier Agency*. New Delhi: Concept Publishing Company. 1979. Print.
- Minute, Governor-General, William Bentinck, 25.3.1833. (cited by Gunnell Cederlöf in *Founding an Empire on India's North-Eastern Frontiers 1790-1840, Climate, Commerce* New Delhi: Oxford University Press. 2014. Print.)
- Pamberton, R.B. *Report on the Eastern Frontier of British India*. Guwahati: D.H.A.S. 1991. Print.
- Report, Topographical, Political and Military on the North East Frontier of India*, 1830, Assam State Archive, Dispur
- Roy Kaushik *From Hydaspes to Kargil; A History of Warfare in India from 326 BC to AD 1999*, New Delhi: Manohar Publishers and Distributors. 2004. Print.
- Sartori Giovanni *Concept Misinformation in Comparative Politics* in The American Political Science Review, vol 64, No. 4(Dec, 1970) pp. 1033-1053 <http://www.jstor.org> PDF. Accessed on 23/09/2016 at 2.00 pm.

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 592-603

Relationship between Multiple Intelligence and Academic Achievement – A Review- based appraisal

Subrata Bachhar

*Assistant Professor & Head, Department of Education, Surendranath College for Women
(University of Calcutta), Kolkata – 700009,
West Bengal, India, E-mail: subrata.bac1990@gmail.com*

Dr. Bijan Sarkar

*Professor, Department of Education, University of Kalyani, Nadia, West Bengal (741235),
E-mail: sarkar_bijan@yahoo.co.in*

Abstract

The present paper aims to analyze the connection between multiple Intelligence and Academic Achievement. Researcher has employed the content analysis method and its approach is qualitative for investigating the relation between multiple Intelligence and Academic Achievement. For this study researcher has taken 20 studies as research data or information, within which 16 research papers and 4 theses. In this study two variable – Multiple intelligence and Academic Achievement were considered. Main objective of this study was to search out the relationship between multiple Intelligence and Academic Achievement and also to seek out the more effective intelligence types which have effect on academic achievement. Finally, researcher found that in 14 studies, there was a positive correlation, in 4 studies moderate

correlation and a pair of studies negative correlation was found between multiple Intelligence and Academic Achievement. And a few intelligence type like - verbal-linguistic intelligence, Bodily-kinesthetic intelligence and musical-rhythmic intelligence, those were effect negatively on Academic achievement.

Keywords: Multiple Intelligence, Academic Achievement, Review.

Introduction:

Gardner introduced the 'Multiple intelligence theory' in his book – "Frames of mind: The theory of Multiple Intelligence" (1983) and brings a fancy perspective on the intelligence issue. In step with Gardner (1983), intelligence assists many abilities which it's a multifaceted nature that can't be stated with a single number. Gardner's defining skills that are found in innumerable quantities as each person's intelligence field or forms. He named those intelligence modalities as follows; Verbal–linguistic intelligence, Logical–mathematical intelligence, Visual–spatial intelligence, Musical–rhythmic and harmonic intelligence, Bodily–kinesthetic intelligence, Interpersonal intelligence, Intrapersonal intelligence and Naturalistic intelligence. Although Gardner (1993) defined these eight intelligence areas, he appraised that those eight types of intelligence are not sufficient to define individuals' abilities and more types of intelligence could be discovered. Gardner (1983) explained those eight intelligence types defined in the multiple intelligence theory as follows;

Verbal–linguistic intelligence: The capacity of a personal to use words effectively sort of a journalist, politician, lawyer, and writer.

Logical–mathematical intelligence: The capacity of a personal to use numbers effectively sort of a mathematician or a statistician and make reasoning to incidents sort of a scientist or a computer programmer.

Visual–spatial intelligence: The capacity of a personal to visualize the planet correctly sort of an architect or a painter or perceive the planet correctly like a hunter or a guide.

Bodily–kinesthetic intelligence: The holding power of a personal to use his/her body to express feelings like a athlete or a dancer and use manipulative skills like sculptor a surgeon.

Musical–rhythmic and harmonic intelligence: The range of a personal to perceive like a musician, distinguish like a musical critic and express feeling like a composer.

Interpersonal intelligence: The capacity of an individual to know and distinguish the emotions, wishes and desires of people.

Intrapersonal intelligence: The capacity of an individual on the mobility of his/her self-knowledge.

Naturalistic intelligence: The latitude of a personal to acknowledge, classify and distinguish between living creatures or, bear in mind of the natural events or environmental consciousness.

According to the Gardner's multiple intelligence approach- every individual or learner has different potentials of each of the intelligence areas. This provides prominence to the individual differences within the learning process and also academic achievement. Academic achievement refers to performance outcomes in intellectual domains, taught in class, college, University and academic institution. As a consequence, researcher wants to grasp the link between multiple intelligence and academic achievement, and imperative to search out which intelligence types have more effect on academic achievement. For this, the researcher has studied twenty research papers.

Objectives:

- To find out the link between multiple Intelligence and Academic Achievement.
- To search out the intelligence types which are more effective on students Academic Achievement.

Methodology:

To conduct the current study successfully the researcher has employed the content analysis method and its approach is qualitative to investigate the relation between multiple Intelligence and Academic Achievement.

Data/Information:

The Data or Information of this study has been taken from various articles, research paper, and doctoral thesis in several countries that were accessible and examine the effect of multiple intelligence on learner's academic achievement. Following criteria were used for the choice of the studies –

Criterion 1: Time Interval: the studies which were carried out between 2000 and 2019.

Criterion 2: Published or Unpublished study: Articles, master's and Doctoral thesis, research papers those were published in different peer-reviewed journals.

Criterion 3: Research Method: The studies those were of quantitative, qualitative and mixed method.

Criterion 4: Sufficient Numeric data: The studies that report quantitative data.

Taking this criteria researcher has taken total 20 studies, 16 research papers and 4 thesis for the analysis the study.

Analysis of the review of related literature:

Ahvan and Pour (2016) made an investigation to study the relationship between the multiple intelligences and the academic performance achievement levels. For this study, investigator has taken 270 school students in Iran. A questionnaire was used as data collection instrument by investigator, which was consisting of 80 statements and developed by Douglas and Harm. This study was a descriptive correlation study, and where for the selection of sample, clustering random sampling method has been employed by researcher. Descriptive statistics were used, for analysis of collected data. The study revealed that - average inter-correlation have been showed among verbal-linguistic, visual-spatial intelligences and academic performance achievement. Multiple intelligences such as logical-mathematical, visual-spatial, verbal-linguistic, intrapersonal, bodily-kinesthetic, interpersonal and naturalistic have been showed a significant positive relationship with academic performance achievement of students.

Yurt & Polat (2015) led a meta-analysis to investigate the effectiveness of multiple intelligence applications on academic achievement in Turkey. Main objective of this study was to find out the effectiveness of multiple intelligence applications on academic achievement. For this study, total of 71 studies (66 dissertations and 7 articles were included) have been gathered by researcher. Meta-analysis calculations revealed that the multiple intelligence applications have a wide-range and positive effect on academic achievement. This study was also revealed that the effect of MI applications varies with the application period. Thus, because the application period expanded, the effect of multiple intelligence application also increases. On the opposite side, effectiveness of the applications doesn't vary by; the sort of the course, level of the category and also the sort of the research.

Ebru and Firdevs (2009) attempted to analyze the relation between multiple intelligences and the academic achievement of school students at secondary levels. Survey method (Relational) has been employed in this study. For this study, investigator has taken 250 students from secondary schools in Izmir, Turkey as sample. Data has been collected through Multiple Intelligence Scale developed by researcher. Students' first semester accumulative grades have taken as criteria for academic achievement. Descriptive statistics were used for the Data

analysis. Identifying the multiple intelligences of secondary school students, the differences according to the academic achievement consistent of students will impart awareness to the self knowledge and skills of the students as well on develop suggestions for programs to boost their academic achievement levels and to be a reference for further studies.

Kandeel (2016) tried to find out the MI patterns of 917 students at King Saud University in Saudi Arabia, and its relationship with the respondents' academic achievement in mathematics. The researcher standardized multiple intelligences scale for this study. The results showed positive impact of visual, bodily, logical, and sometimes social, musical and naturalist intelligence on the respondents' mathematics achievement.

Koura and Al-Hebaishi (2014) made an investigation to review the connection of MI with the respondents' achievement in EFL language skill. The sample consisted of 85 third intermediate level students among whom 43 were identified as gifted and 42 were regular students. For this study, Multiple Intelligence Inventory, Self-efficacy Scale and Language Achievement standardized Test were employed. The study revealed that gifted and regular students both scored high in interpersonal intelligence than the other intelligence types. Musical intelligence was the smallest amount preferred intelligence among both the groups. The study further revealed that there was positive correlation between MI and achievement in specific language skills.

Luis, Miriam, Nieto, Otero, and Amengual (2014) attempted to discover the relationship between multiple intelligences, academic achievement and motor performance of 480 secondary school children in Baku, Azerbaijan. For multiple intelligences (IAIM-R), the revised self-efficacy inventory was used in this study. Findings of the study revealed that logical-mathematical intelligence had significant relationship with their academic achievement.

Benazir Ayesha & Fauzia (2013) attempted to investigate the relationship of multiple intelligence and effective study skills with the academic achievement among the university students. The target of this study was to research the link of relationship of multiple intelligence, effective study skills and academic achievement of university students. In this study descriptive research method was employed. Total sample of 250, male (104) and female (146) samples have been taken at university level students through stratified random sampling method in Islamabad. 'Simple Multiple Intelligence Inventory' consisting with 80 items developed by Gardner and 'Study Skills' consisting with 51 items

Developed by Congos were used for the measurement of MI and effective study skills. The study revealed that there was positive correlation between MI and study skills with academic achievement.

Mojgan, Zeraatian, Hosseini, Naseripour, and Pazooki (2018) attempted to get the connection between multiple intelligences (MI) and reading comprehension ability. For this study, investigator has taken 157 medical students of Guilan University in Iran as sample. Reading comprehension test and Multiple Intelligences Developmental Assessment Scales (MIDAS) were used in this study. The study showed that the students possessing interpersonal, linguistic, and logical-mathematical intelligences had higher mean score in reading comprehension.

Fayazi-Nasab and Ghafournia (2016) probed into the probable relation between multiple intelligences (MI) and reading ability of Iranian language learners. During this correlation study, the samples were final year female's students at secondary education level in Iran. For this study, motivational strategies and multiple intelligences (MI) were used as questionnaires. The findings revealed that the positive correlation have been showed between verbal-linguistic intelligence and reading ability of the respondents.

Islam (2015) in his study, tried to get the link between multiple intelligences (MI) and academic achievement at higher secondary level students of Murshidabad district in West Bengal, India. For this study, investigator has taken around 605 samples from the high secondary school. The academic achievement score of students and Multiple Intelligences Test (MIT), developed by investigator were used in this study to collect data. Findings of this study revealed that the commanding intelligences of high achievers were linguistic intelligence, logical-mathematical intelligence, musical intelligence, spatial intelligence, interpersonal intelligence and intrapersonal intelligence.

Muthusami (2013), in his study, tried to search out the relationship between multiple intelligences (MI) and achievement in English at high secondary levels in Tamilnadu. Multiple Intelligence Inventory (MII), was used for the data collection, developed by Armstrong. For this study, investigator has taken 200 samples (male and female students) from the high school. Findings of this study revealed that a positive relationship existed between MI and academic achievement in English among high school students.

Saadatmanesh (2014) led a study to examine the correlation of multiple intelligences with EFL learners' English achievement in Arak.

A sample of 200 high school students, both male and female, was chosen randomly. Multiple Intelligence Developmental Assessment Scales (MIDAS in 1996), developed by Shearer and Group Embedded Figure Test (GEFT) were employed for this study. The results showed relationship between the students 'combination of multiple intelligences and their final English achievement scores in general and a relationship between linguistic intelligence and their final English achievement scores in particular.

Mohammadi, Abidin, and Ahmad (2012) pursue a study to find out the relationship between multiple intelligences (MI) and achievement in learning English in Perak, Malaysia. For this study, investigator has taken 120 samples from the secondary level schools (urban male students). For data analysis descriptive research method was used and an inferential method has been taken for analysis. The study revealed that interpersonal intelligence has showed the positive influence on language achievement, and logical-mathematical intelligence, Naturalist intelligence has showed negative influence on language achievement, and also linguistic and musical intelligences has showed moderate influence on language achievement.

Salehi and Gerami (2012) conducted a study to find out which multiple intelligence were dominant on success in English language learning. For this study, investigator has taken 50 engineering students as samples in Iran. Multiple Intelligences Inventory was used in this ex-post facto study. Correlation analysis and multiple regressions were used to analyze data. Findings of this study revealed that none of the intelligence types correlated in an exceedingly significant way with achievement many of the respondents, though the most effective predictor of their success in English language.

Marasigan (2009) aimed to find out the relationship between multiple intelligences and academic performance of high school students of Olivarez College. In this study revealed that a positive relationship existed between academic performance and multiple intelligences of the students. Among the respondents, intrapersonal intelligence was ranked number one, followed by bodily-kinesthetic, spatial, interpersonal, musical, linguistic, logical-mathematical and naturalist intelligences.

Ghazi, Shahzada, Gilani, Shabbir, and Rashid (2011) conducted a study to investigate the relationship between students' self-perceived multiple intelligences and their academic achievement in Pakistan. A Multiple Intelligences Inventory was used, developed by investigator for

the sampling. For this study, investigator has taken 714 samples for data analysis. A positive relationship has been found between students' self-perceived linguistic intelligence, logical-mathematical intelligence, interpersonal intelligence, intrapersonal intelligence, naturalist intelligences and their academic achievement. However, the investigator has found negative relationship between the respondents' self-perceived musical intelligence and their academic achievement. Moreover, a weak correlation has been found between self-perceived bodily-kinesthetic intelligence and academic achievement of the respondents.

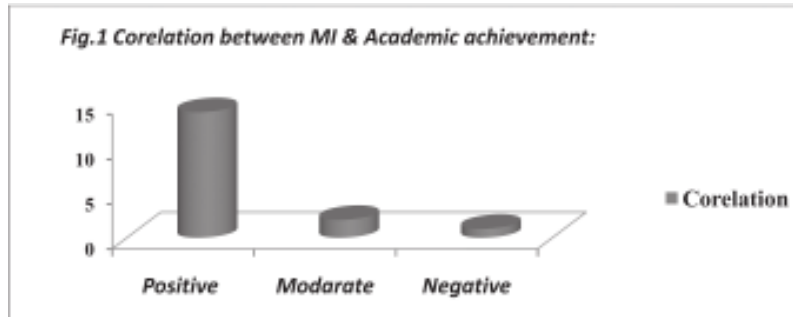
Rivera (2010) led a descriptive survey study to determine multiple intelligences and their relationship with academic performance in social philosophy of BEE fourth year students. The study disclosed that majority of the students were musically inclined and their age and sex did not affect their multiple intelligences. Besides, their academic performance has been affected by the nature of their intelligence.

Batulayan (2001) conducted a study to find out the relationship between multiple intelligences (MI) and academic achievement (A. ach). For this study, investigator has taken 310 samples for data analysis from sixth grade pupils in Northern Luzon Mission. The study revealed that the respondents' logical-mathematical and intrapersonal intelligence were correlated with their academic achievement. The other five intelligence types were found to have no significant relationship with their academic performances.

Findings, Discussion and Conclusion:

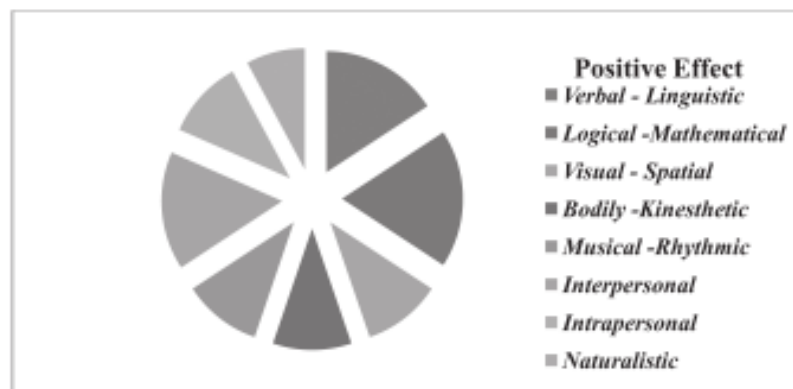
After reviewing all the studies, researcher has found a tendency among researchers to explore the relationship between multiple intelligence and academic achievement of students of different levels of education as well as to identify multiple intelligences of different levels of education. This investigation, revealed that –

- There was a positive relationship between Multiple Intelligence and Academic achievement in 14 studies.
- There was a negative relationship between Multiple Intelligence and Academic achievement in 2 studies.
- There was a moderate relationship between Multiple Intelligence and Academic achievement in 4 studies.

- In this study – 20 research papers have been analyzed and three types of intelligence have been found which have had a negative impact on the academic achievement of the students, which were – Verbal-linguistic intelligence, Bodily-kinesthetic intelligence and Musical- rhythmic intelligence.

Gardner (1983) explained eight types of intelligence. In this study – which intelligence type was more effective on learner's academic achievement? Researcher has explained through the graphical presentation, given below –

Fig. 2: More effective Intelligence Type on Academic Achievement

From the above graph it's clear that – here, Logical-mathematical, Verbal-linguistic and Interpersonal intelligence, these three types of intelligence have a profound effect on academic achievement. And Naturalistic intelligence and Intrapersonal intelligence have the least impact on academic achievement. And lastly, others intelligence types have a

moderate effect on academic achievement of students.

The main focus of this study was to investigate the relationship between multiple intelligence and academic achievement by analyzing 20 studies. After analyzing twenty research papers, it was found that – there was positive correlation between Multiple Intelligence and academic achievement. As a result of this study, it was proven that the effect of multiple intelligence exercise on success change according to implementation period. When the implementation period becomes longer, the impact of practice on success also increase. So, it should therefore be considered that the impact of multiple intelligence exercises on success may increase when the implementation period becomes longer.

References:

- Ahvan, Y. R., & Pour, H. Z. The correlation of multiple intelligences for the achievements of secondary students. *Educational Research and Reviews*, ISSN- 1990-3839, Vol. 11, (4), (2016). Pp 141-145.
- Ayesha Benazir & Khurshid Fauzia. The relationship of multiple intelligence and effective Study skills with the academic achievement among the university students. *Global Journal of Human Social Science Linguistics & Education*, ISSN 2249-460X, Vol. 13 (1). 2013.
- Batulayan, N. S. Relationship between multiple intelligences and academic achievement of grade six pupils in Northern Luzon Mission. Copy available from AIIAS. 2001.
- Leslie Harding Library LG224.E38.B37.T8. Retrieved on January 21. from: <http://www.circle.adventist.org/browse/resource.phtml>. 2013.
- Ebru F! K! Z and SAV! Firdevs ÇAKAR. The Relationship between Multiple Intelligences and Academic Achievements of Second Grade Students. *International conference poster*, ISSN – 1309-1387, (2009). Pp 83-92.
- Eyüp Yurt & Seyat Polat. “The Effectiveness of Multiple Intelligence Applications on Academic Achievement: A Meta-Analysis”. *Journal of Social Studies Education Research*, ISSN. 1309-9108., Vol. 6 (1), (2015). Pp. 84-122.
- Eberle, S. G. Playing with the multiple intelligences, *American Journal of Play*, 4 (1), (2011). Pp. 19-51.
- Fayazi-Nasab, E., & Ghafournia, N. Relationship between multiple intelligence, reading proficiency, and implementing motivational strategies: A study of Iranian secondary students. *International Journal of Education and Literacy Studies*, Vol. 4, (3),(2016). Pp. 34-40.

- Ghazi, S. R., Shahzada, G., Gilani, U. S., Shabbir, M. N., & Rashid, M. Relationship between students' self perceived multiple intelligences and their academic achievement. *International Journal of Academic Research*, Vol. 3, (2), (2011). Pp. 619.
- Gardner, H. *Frames of mind: The theory of multiple intelligences*. New York: Basic Books.(1983). Print.
- Gardner, H. *Intelligence reframed: Multiple intelligences for the 21st century*. New York: Basic Books. (1999). Print.
- Kandeel, R. A. A. Multiple intelligences patterns of students at King Saud University and its relationship with mathematics' achievement. *Journal of Education and Learning*, Vol. 5, (3), (2016). Pp. 94-106.
- Koura, A. A., & Al-Hebaishi, S. M. (2014). The relationship between multiple intelligences, self-efficacy and academic achievement of Saudi gifted and regular intermediate students. *Educational Research International*, Vol. 3, (1), Pp. 48-70.
- Luis M. R. P., Miriam P., Nieto, I. R., Otero, A. R., & Amengual, J.A.N.M. (2014). Relationships Among multiple intelligences, motor performance and academic achievement in secondary School children. *International Journal of Academic Research* Vol. 6, (6), Pp. 69-76.
- Mojgan, M. M., Zeraatian, S. D., Hosseini, M., Naseripour, M., & Pazooki, D. (2018). Relationship between Multiple Intelligences and Reading Comprehension: The Case of Iranian Medical Students and Review of Literature. *International Journal of Development Research*, Vol. 8, (4).
- Muthusami (2013). Relationship between multiple intelligence and academic achievement in English Among high school students. *International Journal of Innovative Research and Studies*, Vol. 2, (11), Pp. 12-21.
- Mohammadi, M. P., Abidin, M. J. Z., & Ahmad, K. A. B. Y. (2012). The relationship between students' strengths in multiple intelligences and their achievement in learning English language. *Journal of Language Teaching and Research*, Vol. 3, (4), Pp. 677-686.
- Marasigan, A. C. (2009). The multiple intelligences and academic performance of the high school students of Olivarez College: A basis for a proposed teacher improvement program. Retrieved from: [http:// www.olivarezcollege.edu.ph/research/researches/GraduateSchool/8.pdf](http://www.olivarezcollege.edu.ph/research/researches/GraduateSchool/8.pdf).
- Rivera, J. C. (2010). Level of academic performance of BEE IV in social philosophy and their 'multiple intelligences. *E-International Scientific Research Journal*, Vol. 2, (1), Pp. 36-48.

- Saadatmanesh, S. (2014). The correlation between EFL learners' multiple intelligences and their English achievement abilities regarding their learning styles. *Merit Research Journal of Education and Review*, Vol. 2, (3), Pp. 62-73.
- Salehi, M., & Gerami, S. (2012). On the relationship between multiple intelligences and achievement Among engineering students. *English for Specific Purposes World*, Vol. 35, (12), Pp. 1-19.

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 604-619

Women Empowerment and Sustainable Development with the Help of Self Help Group: A Case Study

Supriya Saikia

P.G 4th Semester Student, Cotton University, Guwahati

Email-sumkeyssaikia74@gmail.com

Abstract

In every society, women constitute almost half of the population and play various important roles. But their roles are always ignored in some societies. Even in modern India, most of the women are still engaged in household works. In fact, they are oppressed socially, culturally, politically and economically. And because of these oppressions and unawareness, women are still facing various problems and thus have not acquired equal position in society. Since India is a diverse country, women acquire different positions in different places. However, the post-independent Indian governments have taken some developmental initiatives for empowerment of women. Even in the sustainable development goals, different aspects of women empowerment are also included, and among these aspects, here mention may be made of expansion of education and health facilities, upliftment of the economic condition of women through different initiatives including engagement in Self Help Group etc. It is important to note here that the involvement of women in SHGs especially in rural and backward areas has allowed them substantially to uplift their status. The resultant empowerment of such women

has not only benefited them but also brought profits for their families and communities as well. Notably, such empowerment has also heightened their individualistic dignity and opened up scopes for active participation in the decision making process both at the familial and societal level. In fact, the growing empowerment of women through SHGs has contributed immensely in fulfilling the goals of sustainable development. Compared to the other parts of the country Assamese women are getting a privileged position. And because of this emergence of Self Help Groups and their vibrant participations, women have contributed to family expenditures besides making themselves financially independent. This study tries to find out about the impact of SHG on Women Empowerment and Sustainable Development.

Keywords: Self Help Group, Women Empowerment, Sustainable Development, Financial Independent, Assamese Women.

Introduction

Empowerment means uplift the status of some groups who are in suppression and under control of someone. It denotes to giving them the rights and opportunities to do their work freely and live a life with freedom and dignity. Empowerment also means to bring the marginalized section of the society into decision making process and give them the power to take part of any activity which brings improvement in their life.

As a social process, empowerment is multidimensional process which brings self confidence among people to perform their work with energy and vigor. It brings self-esteem and prestige to their personality by improving their condition in all spheres of life. Here it tries to understand empowerment of women at the grassroots level. This term “grassroots level” means studying the different local based empowerment strategies to empower women.

Citing references to the UN Population Fund, Dr Meenakshi Lohani and Prof. Loai Aburaida notably write about empowered women:

An empowered woman has a sense of self worth. She can determine her own choices, and has access to opportunities and resources providing her with an array of options she has the ability to influence the direction of social change to create a more just social and economic order, both nationally and internationally. Gender role expectations are institutionalized through legislative, educational, political and economic system. Women need to be “empowered” in order to narrow the “gender gap” and to create an equal playing field between women and men before

gender equality can be reached and maintained.(https://www.researchgate.net/publication/324863487_Women_empowerment_A_key_to_sustainable_development,)[Accessed on 26-06-2020]

World Economic Forum's Global Gender Gap Index(2019-20) shows the huge gap between gender in terms of economic participation and opportunity, educational attainment, health, survival and political empowerment. This reveals that Indian women are still not getting the environment for equally upgrading their status. India's performance is poor because out of 153 countries it got the 112th rank only. (<https://www.thehindu.com/data/data-where-does-india-stand-in-the-global-gender-gap-index/article30494545.ece>)

Economy is the base of a family and society. In changing time, women have started to engage themselves in economic activities for income generation. But all women are not equally getting the same opportunity to express themselves and start to involve in those activity. However, they are working on with enthusiasm and strength to establish them and come out from those beliefs. Some governmental initiatives and institutions help women to uplift their condition in personal and public spheres. Sustainable Development Goals of 2030 include 17 goals in which women empowerment was regard as basic factor for Sustainable Development. Among these goals, 5th goal is trying to recognize women's work and ensure full participation in decision making process undertake some reforms to give equal rights to women in economic sphere.

Teherah Ebrahimi-far in the article "Women, Sustainable Development and Dialogue among Civilization" also states about the significant role of women in 21st century in the process of "sustainable development. Sustainable development cannot be achieved without the participation and inclusion of women in development process. To get this, women should get education and technological skills so that they can participate on community development process. Again, inclusion of women in various economic activities can boost the economic power of a country and therefore Government has tried to take women in the process of economic planning.

Self Help Group is one of the well known concept for women empowerment. SHG is usually regarded as a local based women group with the member of 10 to 15 for economic benefit by performing their skills collectively. They try to gain self identity, respect and internal strength by attaining some collective goals. In the paper named "The Self Help Groups Approach in Ethiopia: Promising Achievements and

Formidable Challenges” Gebre Yntiso say that in SHGs, people work together with collective interests and pull their resources for productive outputs. He says that SHGs help people to fulfill their individual choice which is impossible without collective support. SHGs are the collective strategy to fight against poverty and disempowerment. It brings grassroots level development to provide scope to the backward classes of society.

Area of the Study:

The study tries to look the issues from a micro level perspective; hence the issues and problems will be taken from a sociological point of view. Present study is framed to cover the impact of Self Help Group on Women Empowerment and Sustainable Development. Researcher particularly tries to find out about how Self Group can bring development to women's life in terms of specially social and economic sphere. That is why it covers status of women, concept of women empowerment, goals of sustainable, role of SHG in rural women's life. This study basically tries to investigate about rural women who try to uplift their status by joining on Self Help Group. This study also tries to analyze about the theoretical framework of women empowerment and sustainable development and the problem face by women during empowerment process. In this study basically researcher tries to study about the economic dimension of women empowerment.

1.9: Research Question:

The study undertaken on the backdrop of the mentioned state of affairs tries to probe into the following questions:

- * Are the women of SHG in the selected study area empowered?
- * Have the SHGs actually empowered women?
- * How empowerment of women through SHG is related to sustainable development goals?
- * How rural women are trying to be financially independent through SHGs and seeking intergenerational mobility for overall development?

After all, the present study tries to investigate the above questions. In the entire process, the study looks into the works and attitude of rural women regarding empowerment through SHGs.

Methodology:

This study is trying to examine the impact of SHG on women empowerment and sustainable development of a society. To achieve the object of the present study, the primary and secondary data are used. In

this study, exploratory and case study method is used to understand the different dimensions of the problem. The secondary source is used to clarify concepts, and in this context the book, journals, magazines, and internet browsing are extensively reviewed. Primary data is collected through different tools like open ended interview and structured questionnaire.

Discussion:

Women empowerment involves gaining voice for their rights to gain control over the different aspects of own life. Usually rural women face different problem than urban women. Because of some stereotypical male dominated domain they have to struggle a lot for uplift their status. Self help group was a best strategy for rural women to get empowerment by economic independence. SHG helps the member to bring change in their life and others around them. SHGs help the member to bring change in their life and others around them. In Assam, Assam State Rural livelihood mission Society (ASRLM) was implementing the DAY-NRLM in Assam since November 2011, with the aim of socio economic empowerment of rural poor people of Assam. It has started with the aim of developing the condition of rural poor by promoting SHGs with skills and training for self employment. Till today ASRLMS has undergone different phase of change in formation of quality Self Help Group and their financial assistance and sustainability. This mission tries to assessment on the SHG movement in Assam and tries to interlink the SHG with rural bank. To execute the mission in the state two strategies have been formulated: National Rural Livelihood Project and Resource Blocks (25 blocks), National Rural Livelihood Mission Intensive Blocks (all 219 Blocks). Self Help Groups (SHGs) are playing a very important role in the development of rural areas. 90% of SHGs are from rural area and belongs to women. (Arora and Meenu 37). SHG members have saved their money in bank accounts (46.9%) and post office (18.4%). (40) But most of the rural women are unaware about microfinance facilities like zero balance account, bank formalities, collaterals, loan procedures and difficult terms of repayment of money etc. Sometimes these challenges become obstacle in the form of formal transactions. But SHG directly transferred the real kind of economic power to women's hand and reduced the nature of depending on men for essential needs. A study on SHG in India shows that 59% of household increasing their goods and 47.9% people improve their condition from pre-poverty line after join in SHGs. SHG helps women to improve their condition to take control in savings

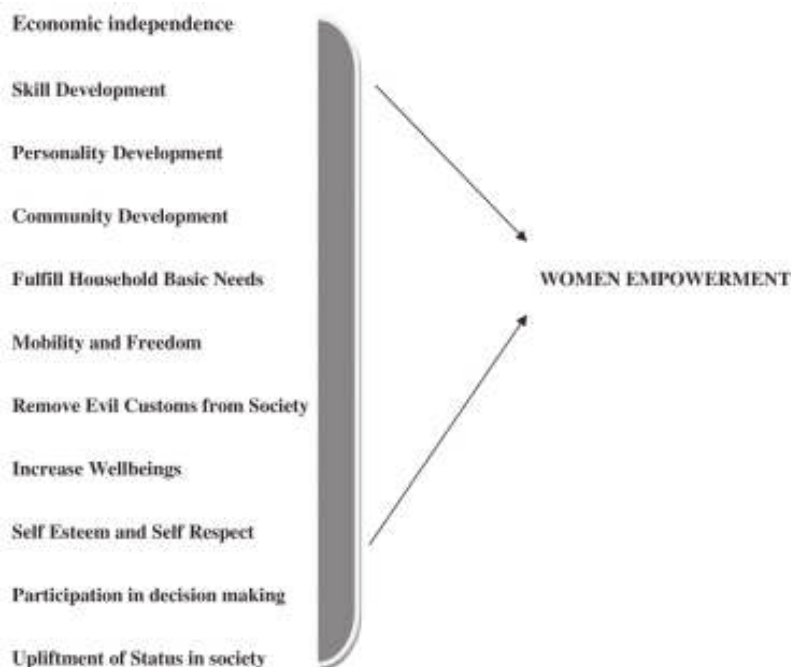
and credit system because it gives the opportunity to directly link with microfinance institutions. SHPIs (Self-Help Group Promoting Institution) are constructed with NGOs, Banks and Government Officials by NABARD in two decades ago to make a connection with SHGs. (Vinudhini and Vijayanthi 2) SHG bring mobility to women in terms of exploring their latent energy and teach them to earn their basic needs in day to day life. “Microfinance and Self Help Group plays an effective role for promoting women empowerment” (Borah 56)

When women get a environment to express her freely, it increase her self confidence and feelings of well being. There are some “Community Driven Development (CDD)” (Das 4) strategies take by SHG in rural areas can solve the problem like drinking water problem, reduced the demand on a women’s time which leading good health for family members, specially child. Microfinance strategies which are taking through SHGs can bring empowerment to huge number of female population. Historically, banks are related with financial transaction and ignore the non- financial aspects like “literacy, health, awareness, capacity building and skill training”. (6)

SHGs approach was bring with a principle of “for the people, by the people and of the people.” (Karthika 90) These groups are formed with a aim to generating income from their own work which not only benefited the individual but also help the whole country as a whole. These groups are small in size and constructed with “womenfolk from the same socioeconomic background.”(90) Because their needs and problems are same and because of the neighbouring area they can easily meet each other to discuss about their group. SHGs are playing an important role on “financial inclusion” and women empowerment but they are facing problem like “personal, social and marketing” etc. (93)

SHG and Women Empowerment related diagram:

Impact of SHG on Women Empowerment:

(Researcher's work)

This concept of sustainable development was derived from “triple bottom line concept” which includes three pillars of sustainability: Environmental Sustainability, social sustainability and economic sustainability. (Klarin 68) It is important to have balance between three pillars of sustainable development because one pillar can impact on another one. Usually gender issues are come under social sustainability where it include poverty reduction, health facilities, education opportunity etc. Our Common Future gives importance on “human needs” of sustainable development rather than biological and economic system. (Redclift 36) It gives importance on uplift the situation of vulnerable groups in society.

Indian Government takes different programs about SHG and Microfinance to remove poverty and bring development to society. Well

implemented SHG program are bringing “financial sustainability” in the society. (Isern et al. 3) SHG programs are important for bring sustainable development. SHG concept is increasing in recent years. NABARD has creating 3.071 awareness creation and capacity building programs including 2.03 lakh SHG members. NABARD has motivated SHG members to motivate income generating activities in sustainable way. (NABARD Report 2005-06) (<https://www.nabard.org/auth/writereaddata/tender/1207192354SMFT%202018-19.pdf>). [Accessed on 9.8.20] SHG is increasing in recent years which are a good sign for poverty alienation in India. In modern era, women are working on with enthusiasm and strength to establish them and come out from those beliefs and in present time women plays a significant role in economic and social interrelations. And transferring such habits of women to the next generation women plays a constructive role in sustainable development. (Ebrahimi-far 98) The upliftment of women status is depends on development of economic condition of a country. SHGs have immense importance in sustainable development of a society and this is exactly Anila Batschari points out in the article “Community Initiatives for Sustainable Development” regarding a South African context. Just like the SHGs mentioned in the article of Batschari are actively engaged in sustainable development activities such as small scale agricultural by kitchen wastage water, rain water harvesting and promote integrated use of renewable energy in their work. They are the good example of sustainable way of development through SHGs. In Tamil Nadu too women self help group contribute on the conversion of “social capital” to “economic capital.” Self Help Group develops “diversified products to the market.”(Nagarajan and Ilango 6) SHG women have utilized the locally available resources and try to form a market with these products. Government takes some initiatives like e marketing and creation of market place to provide a platform to SHG members who bring social and solidarity economy. SHG act as a platform for rural women who are interested in “income-generation activities.”(6) SHG motivates its member to improve their living standard with increasing income and they use their time and energy to fulfill their household needs.

Diagram related to SHG and Sustainable Development:

(Researcher's work)

A Case Study:

Assam is situated at the heart of the North-East India. As per population census, 2011, the total population of Assam is 312, 05 lakh where 159.39 lakh are male and 152.66 lakh are women. Whereas rural population is 2,68,07,034 and urban population is 43,98,542. (<https://des.assam.gov.in/information-services/state-profile-of-assam>) [Accessed on 9.8.20] Traditionally Assam is famous for agriculture which helps to grow a significant role in socio-economic life of Assamese society. Many of Self Help Groups in Assam are involved with agricultural work. The status of women in Assam compared to the women of other parts of India is high in many aspects. It is because social evils like child marriage, dowry, bride burning, female infanticide and feticide are not prevalent in Assamese society. But patriarchy continues to exist and results in the subjugation of women in Assam. It is one of the causes of high gender inequality in Assam. The National Human Development Report, 2002, showed higher gender inequality in the state compared to the situation in India. Assam is ranked in 29th among 32 states in terms of gender equality

index. It shows that Assam should take more different initiatives to take part in development process of a country. (National Human Development Report 2001 109) (<http://hdr.undp.org/en/content/assam-human-development-report-2003>) [Accessed on 9.8.20]

In the last few decades, Self-help Groups in Assam has also emerged as a major instrument of creating employment opportunities for women. Under the Swarnajayanti Gram Swarozgar Yojna (SGSY) programme, 40% of the allocated fund is reserved for women with the objectives that if women are benefited, then the whole family is benefited and as result of that, health, nutrition and education of rural children have better chances of improvement. (https://shodhganga.inflibnet.ac.in/bitstream/10603/83369/9/09_chapter%203.pdf) [Accessed on 9.8.20] Microfinance has emerged as a movement especially for poor marginalized people to give them the opportunity of income generation. In case of Assam, microfinance movement had started lately. It is only 1997-98 that microfinance movement had really begun and has been rapidly picking up since then. Nobel Prize winner Professor Muhammad Yunus agreed to extend his help to government of Assam for introducing a microcredit scheme for uplift of the people of rural areas of Assam. After that Assam Government had prepared a draft role on a three years project and an amount of rupees 835 lakhs distributed as loan in three years. The aim of this project was to provide loan approximately 18,000 beneficiaries, living under below poverty line. The major government program for promoting self help groups and providing funds to the Micro Finance Institutions for poverty eradication is SGSY programs. (https://shodhganga.inflibnet.ac.in/bitstream/10603/83369/9/09_chapter%203.pdf) [Accessed on 9.8.20]

The district of Jorhat which falls under the state of Assam has approximately eleven (11) lakhs people. Jorhat is consisted of four subdivisions namely Jorhat, Mariani, Titabor and Teok and stands at 2nd position in the state in literacy rate with 83.42%. (<https://www.census2011.co.in/census/state/districtlist/assam.html>) [Accessed on 9.8.20] The sex ratio of this district is 934 females per 1000 males. (<https://en.m.wikipedia.org/wiki/Jorhat>) [Accessed on 9.8.20] The study is about a Women Self Help Group (SHG) established in the year 2013 named *Tejoshri* of the village *Takalagaon*. This SHG is formed of twelve (12) women of varying ages and all these women belong to an almost homogenous and agri-oriented economic base. It is worth mentioning here that *Takalagaon* is located in the western part of the district of Jorhat and interestingly the village has its proximity with the township of Jorhat. In other words the

chosen village is located only some kilometers away from the urban centre. The village has around 150 households and the total population of the village stands approximately 1600. This group is related to agricultural and vermicompost production. Moreover the productions of the said SHG are marketed both in the rural and the urban marketing places apart from marketing in different agri *mellas* in different parts of the state including Guwahati.

Analysis and Interpretation:

While analyzing the personal profile it is evident that 8.33% interviewer are below 25 years, 50% are 25 years to 45 years and balanced 41.6% are above 45 years old. Education is important to gather knowledge which contributes on development process. In relation to educational status 75% interviewer are literate and the balances 25% of them are illiterate. Regarding the level of education, 25% respondent are passed H.S.L.C exam, 41.6% are H.S passed and 8.3% are graduate. In case of marital status, majority of members are married. 83.3% are married, 8.3% are unmarried and 8.3% are divorcees.

Table 1

Particulars	No. of Respondents	Percentage	
Age	Below 25 years	1	8.33
	25 to 45 years	6	50.0
	Above 45	5	41.6
	Total	12	100.0
Education	Literate	9	75.0
	Illiterate	3	25.0
	Total	12	100.0
Level of E20895198	H.S.L.C	3	25.0
	H.S	5	41.6
	Graduate	1	8.33
	Total	12	100.0

Table 2 shows the responses about their income and sources of income generating activities. 66.6% women get below Rs 5,000 in a month, 25% women get Rs 5,000 to 10,000 and 8.33% women get above Rs 10,000 in a month. Responses about sources of their private income are 33.3% from agriculture, 16.6% from animal husbandry, 33.3% from vermicompost Production etc.

Table 2

Particulars		No of Respondent	Percentage
Income	Below 5,000	8	66.6
	Rs 5,000 to 10,000	3	25.0
	Above Rs 10,000	1	8.33
	Total	12	100.0
Source of Personal Income	Agriculture	4	33.3
	Animal Husbandry	2	16.6
	Vermicompost	4	33.3
	Total	12	100.0

In the table 3, the source of capital are 58.3% are from SHGs, 25% are from bank and 16.6% are from family and relatives. In the response about upliftment of their status after join in SHG, 83.3% response as positive and 16.6% responses as negative. Members of SHG responses about their problem as 33.3% as lack of finance, 5% as lack of knowledge and education, 16.66% as lack of family support and 25% as lack of marketing.

Table 3

Sources of capital	Number of Responses	Percentage
SHG	7	58.3
Bank	3	25.0
Family/ Relatives	2	16.6
Total	12	100.0
Upliftment of Status		
Positive Responses	10	83.3
Negative Responses	2	16.6
Total	12	100.0
Problem face by SHG women		
Lack of Finance	4	33.3
Lack of Education/Knowledge	3	25
Lack of Family Support	2	16.66
Lack of Marketing	3	25
Total	12	100.0

Table 4 shows that out of 12 members, 5 respondents(41.6%) reason for joining SGH is take as a source of income, 3 respondents(25%) join as a cause of bring women empowerment by developing their status in society,

4 respondents(33.3%) are join as to fulfill their basic needs.

Table 4

Reason to join in SHG	No of Respondents	Percentage
As a source of Income	5	41.6
To cause women Empowerment	3	25
Fulfill basic Needs	4	33.3
Total	12	100.0

The women SHG group *Tejashri* has played a dynamic role in the process of economic development of Jorhat district. They are engaged in agricultural production, vermicompost production, animal husbandry and other related economic activities etc. It has been observed about the group that women are hard worker, adventurous, self determined and willing to take risk in terms of starting a new work. From traditional time, women are engaged with household's management activities but in present era, they start to equally participate in income generating activities through engage themselves in SHGs. And now government of develop and developing countries are trying to take some measures of women empowerment by giving them opportunity of skill development, education and ensuring women rights. From the analysis of primary data, it is being clear that women in rural areas are trying to contribute their works in community development. It has been seen that many SHG members are from Below Poverty Line (BPL) family. They are gaining income from home based activities with using personal skills. It is evident that agricultural department of Jorhat district have helped the SHG members by giving training and continuous observation of their works. They give training about vermipost production, agricultural production etc. They even give market facilities to women to sell their products. Microfinance bank has given a amount of 5 lakh from government in periodical ways to uplift their production process. For their group savings, they save 30 rupees from each member in a week. This savings are use in need of any member in future and use it in their production process. In this village it is important to note that male members are very corporative with female members to engage in SHG works. Even in the hard works like ploughing, male members are helping the SHG members. Sometimes there is conflict in money and work distribution among the members but in group meeting, the short it out with discussion.

The quality of live has been improved as they improve their skills and abilities. After joining in SHG, illiterate women are even contributing to their family. During this study it is observed that after join in SHG, self confidence among members are also increasing.

Due to the development initiatives undertaken by the Government in Assam, the state has witnessed a great surge of SHG activities as well as involvement of a large number of people. The SHGs have acted as a way for removal of poverty and brought socio-economic developments of rural poor, especially underprivileged rural women. Usually SHGs work with principles like Self-Help and United-Strength. It brings social justice, rights, and economic independence to rural women.

This study covers respondents between the age group of 25 and 55 years. It is observed that the SHG has included only married women as members and are still facing some patriarchal practices in present time. It is clear that these communities have promoted solidarity economy by establishing themselves and engaging in locally available activities. Thus SHG is acting as a tool of mutual aid for promoting social and economic solidarity. Most importantly, these rural women who are engaged in SHGs are mostly uneducated or semi-educated but after joining in SHG, they have received a positive impact in their life. Based on the analysis of the present study, following findings are arrived at: 80% of women say that after joining in SHG, they can utilize their time and resource in income generating activities. In fact, their engagement in SHG has resulted in increase income, savings and self employment. 80% of respondents said that they can buy some of the durable goods of household like TV, rice cooker and other household items after joining and involving in SHGs. They have also felt strong positive impacts on consumption pattern, child education, health care facilities etc. Most of the respondent said that SHG helps to enhance the leadership quality of women. It is clear that the participation of women in decision making activities in past time is less than the participation in modern time. 80% of women said that they have started participating in decision making process in present days both at familial and societal level and thus SHG has brought a strong and positive impact in their lives. Involvement in SHG has assisted in changing their attitude in social, economic and political arenas at individual and society level.

1.2 Conclusion:

Empowerment is a multidimensional process which provides people the power to uplift their condition. Here the study basically wanted to see about the use of empowerment measures in women. Because women are always regard as a subordinate group in most of the society. But compared to other parts of the country Assamese women get a privileged position from traditional time. Although the ultimate decisions are taken by men in the household yet women also offer their opinions. This study also tries to describe about the initiatives of women empowerment which are taken by

Indian Government after independence. In a diverse country like India, women are not getting equal position in all the societies. Usually rural women are always under male domination due to some stereotypical belief. But the study wants to explore about the increasing empowering mindset of women in rural India, especially in the context of Assam. Assamese rural women have also started to work outside their household and thus have tried to contribute on family expenditure. Now rural women try to empower themselves in all aspects of life. They get help from different governmental initiatives and engaging in Self Help Group is one of the important measures which help women to uplift in their previous status. SHGs are making a revolution to the rural women folk by enabling them to become self dependent, self reliant and self employment.

Suggestions

- (i) Adequate training should be provided to the members of the SHGs to improve the quality of their products and improving the quality of sale.
- (ii) The financial positions play an important role for the SHGs. Therefore it is necessary to provide credit facilities for their functioning by the state government.
- (iii) Strong leadership and unity among members of the SHGs are required.
- (iv) The provision of market intelligence, development of markets and consultancy services, as well as institutional arrangement for marketing of the goods including exports should be attempted.
- (v) Saving and credit linkage is very important to multiple the incomes generated by the SHGs. So training and workshop should be organized according to the needs and the demands.

References

- Assam Human Development Report 2003*. Human Development Reports. Web August 9 2020. <<http://hdr.undp.org/en/content/assam-human-development-report-2003>>
- Borah, Ajit. "Women Empowerment through Self Help Groups-A Case Study of Barhampur Development Block in Nagaon District of Assam." *IOSR Journal of Economics and Finance*, Vol. 3 No. 3 (January 2014) pp. 56-62. Web August 9 2020. <https://www.researchgate.net/publication/314586147_Women_empowerment_through_Self_Help_Groups_A_case_study_of_Barhampur_Development_Block_in_Nagaon_District_of_Assam>

- Das, Sanjay Kanti. Women Empowerment and Self Help Group: An Analytical Study of Constraints in Karbi Anglong District of Assam." *Journal of North East India Studies*, Vol. 1, No. 1 (Jul.-Dec. 2011), pp.-1-22. Web September 26 2020. < <http://www.jneis.com/wp-content/uploads/2018/09/1.1.1.pdf>>
- Districts of Assam. Census 2011. Web August 9 2020. <<https://www.census2011.co.in/census/state/districtlist/assam.html>>
- Ghosh, Sayan and Sumant Sen. "Where Does India Stand in the Global Gender Gap Index." *The Hindu January 6 2020* n. pag. Web 2 August 2020.<https://www.thehindu.com/data/data-where-does-india-stand-in-the-global-gender-gap-index/article30494545.ece>
- Isern, Jennifer. "Sustainability of Self Help Group in India: Two Analysis." *CGAP- Research & Analysis Publication (August 2007)* Web August 9 2020.<<https://www.cgap.org/research/publication/sustainability-self-help-groups-india-two-analyses#:~:text=Part%20II%20proposes%20a%20methodology,reachin%20about%2033%20million%20members.>>
- Jorhat. Wikipedia. Web August 9 2020. <<https://en.m.wikipedia.org/wiki/Jorhat>>
- Karthika, T. "Women Empowerment through Self Help Group in Velappanadaroor at Sankarankovil Taluk." *International Journal of Commerce*, Vol. 7, Issue 3 (July 2019), pp-90-94. Web November 7 2020.< <http://www.shanlaxjournals.in/journals/index.php/commerce/article/view/537/417>>
- Klarin, Tomislav. The Concept of Sustainable Development: From its Beginning to the Contemporary Issues." *Zagreb International Review of Economics & Business*, Vol. 21, No. 1 (2018), pp.-67-94. Web September 7 2020. <file:///C:/Users/user/Downloads/The_Concept_of_Sustainable_Development_From_its_Be.pdf>
- Lohani, Dr. Meenakshi and Loai Aburaia. "Women Empowerment: A Key to Sustainable Development." *The Social Ion*. Vol. 6, No. 2 (July-December 2017) pp-26-29 Web 2 August. 2020.< [file:///C:/Users/user/Downloads/6Meenakshi%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/6Meenakshi%20(1).pdf)>
- Nagarajan, Sivakami and Ilango Ponnusamy. "Mainstreaming Women Self-Help Groups to Promote Social and Solidarity Economy Lessons from Rural Areas of Tamil Nadu, India." *UN Inter-agency Task Force on Social and Solidarity Economy (June 2019)* Web August 9 2020. <https://knowledgehub.unsse.org/wp-content/uploads/2019/07/163_Sivakami_Mainstreaming-Women-Self-help-groups_En.pdf>
- State Profile of Assam. Directorate of Economics and Statistics. Web August 9 2020. <<https://des.assam.gov.in/information-services/state-profile-of-assam>>
- Yntiso, Gebre. "The Selp-Help Groups Approach in Ethiopia: Promising Achievements and Formidable Challenges." *Journal of Ethiopian Studies*, Vol. 48 (December 2015) pp.-33-60. JSTOR Web October 10 2020.https://www.jstor.org/stable/pdf/44326306.pdf?ab_segments=0%2Fbasic_search_gsv2%2Ftest&refreqid=fastly-default%3Ab8049a81a90a57b27ef4ad4cc34042e3

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 620-633

The Gendering of Environmental Questions

Tridib Bharali

*Ph.D. Research Scholar, Department of Humanities and Social Sciences
Indian Institute of Information Technology Guwahati (IIITG), Assam
Email: tridibsixmile@rediff.com*

Dr. Babita Kalita

*Librarian, Damdama College (Gauhati University), Kamrup, Assam
Email: bklibrarian@gmail.com*

Abstract

What is the basic connection between gender and environment? There are varied scholars who have contributed in explicating this relationship which paved way for development of the “eco-feminist” school of thought. In similar discourse, the paper argues that the state of exploitation of feminine gender and environment is analogous. In case of dilapidation of the environment, women are the prime victims. This led the women around the world to come forward from the custody of the four walls of their houses and partake in questions concerning environment. This paper revisits India’s Chipko Movement against deforestation, started in 1970s at Uttarakhand which highlights intense women participation in questions that concerns protection of the “mother earth” from capitalist gluttony.

Key words: Eco-Feminism; Social Movements; Environmental Movements; Gender; Public Policy

Introduction

The discourse of Gender is different from sex. Sex is the aspect of an individual which is biological in nature that establishes the dividing line of identification between a male and a female. However, gender is socially constructed which prescribes the roles and norms sanctioned by the society for the both sexes. As such, “Sex is to Nature as Gender is to culture” (Menon 2017: 225). This paper aims to map the idea of gender within the domain of environmental issues. From last couple of years, many scholars and feminist around the globe are emphasizing on the subject matter and advocated in unifying the concept of gender and environment under one roof and asserting the vital role which women plays in respect to the environment and its protection. The umbrella term which encompasses all those ideas is “eco-feminism” (Mies and Shiva 2014). Eco-feminists, argues that a vital connection exist between feminine gender and environment which in turn makes women the main player in regard to the sustainability of the environment. But, what is this particular connection?

Women are generally seen as one who is more close to “Mother Earth” (Catherine 1991: 46) and this particular thought fabricate a deep relationship of women and the environment. Mahour, reveals that woman who constitutes the majority of the total population of world is very much closer to the environment in comparison to man (2016: 24). This is mainly due to two main reasons. First, due to their motherly nurturing and caring character which make them more expressively compassionate towards the environment and its problems. Second, due to their large amount of share in farming, agricultural chores and regular domestic tasks (Rocheleau et al. 2016: 35). The household related works in a developing country like ours agrarian rural India is performed solely or in shared manner with counterpart by mostly women. Whenever there is any environmental degradation, either natural or state sponsored, it is women who are primarily affected both at the economic as well as psychological level. It is by promoting and sustaining gender equality in the society, we can tackle all the problems which concern the environment like overcrowding, global warming and problems which are products of severe pressure of the population on the environment. Sen asserts that when women are allowed or they manage to share their opinions or participate in decision making, it not only facilitates the position and status of the women populace as a whole but also it decides the future of the whole world (2001: 174).

Area of Research

The broad area which concerns the particular research is “eco-

feminism”. We have tried to understand the participation of gender- the women in the environmental problems around the world in general and India in particular with an eco-feminist approach. However the study have been delimited within India’s Chipko Movement of 1970s and in the same context observed the contemporary problems which women faces in the existing patriarchal arrangement of the society.

Objectives

The study deals with the following objectives;

1. To understand and interpret the scope of gender in environmental related problems at world level and at the National Level (India).
2. To highlight the role of women in the Chipko Movement of India and its implications.

Methodology

The study is based on qualitative observations of eco-feminist issues and problems. The sources of data are mainly based on the secondary source which includes the existing literatures on the subjects, books, articles from prominent journals, newspaper articles and news reports. Further, reports from important international bodies, World Bank and Food and Agriculture Organization (FAO) were also consulted.

Results and Discussion

Theoretical Uprisings

The idea of the relationship between women and environment was traditionally void. Women were considered a “second sex” which is weaker in comparison with the males (Bouevor 2011: 68). They are subjected only for producing children and taking care of household activities (Marburg 1984: 9). Later studies were initiated to understand the phenomenon. Women and environment, both gradually began to be considered as the sides of the same coin. The discourse of the connection between them was first stressed in early 1970’s through a book, “*Woman’s Role in Economic Development*”, by Esther Boserup, a renowned Danish economics. He surveyed into the farming systems of men and women in Africa and found that in many African tribes; nearly all the tasks connected with food production continue to be left to women. Subsequently, many scholars in different parts of the world contributed into the discussion. Vandana Shiva, an Indian environmental activist who highlighted the subject of women and the environment, in Mexico-City, in 1975, at the First World Conference on Women. Concerns were raised about the depletion of forestry resources as people began to realize that those resources were finite (Chelala 2016).

Women role in agriculture and their role as wood fuel users began to come under scrutiny which established a major association between environmental developments and its implications on the lives of women.

Schultz, another popular researcher, in 2001, cited that women head 30% of the households in developing countries, 80% of food production in sub-Saharan Africa is done by women, 60% in Asia and 50% in Latin America (*The role of women in agriculture*). This clearly proved that if women are alienated from nature than no proper development of the society can be expected. In order to maintain a proper balance between humans and the earth's resources, women must be involved in protecting the environment, which in turn will lead to the way to proper sustainable development. The growth of the idea of eco-feminism is however a milestone on the way of recognizing the role of women in environment. The term "Eco-feminism" or "ecological feminism" was coined in 1974 by Francoise d'Eaubonne and later developed by Vandana Shiva who explains it as a philosophy and a movement that is born from the union of feminist and ecological thinking (Mies and Shiva 2014: 297). The emergence of such an idea was probably due to the condition of exploitations of women and environment which is of similar nature. The environment is the main source providing all the prerequisites to human beings for carrying out the so called developmental activities and making its existential foundations strong but unfortunately we people exploit the environment like nothing else for our own benefits. The same way women are the main pillars on which our society rest upon. But many a times they too are being exploited. In other words, eco-feminism connects the exploitation and domination of women with that of the environment. And this is an artifact of the patriarchal arrangement of our society and the gender division of labour in terms of mode of production. Therefore, it clearly signifies that unless and until women are involved in environmental protection activities, we cannot observe a proper change.

There were many significant efforts in regard to recognition of role of women in the environment. *Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment*, 1972 is considered as a Magna Carta of environment protection and sustainable development. This conference resulted in the *Stockholm Declaration of Human Environment*. The Declaration proclaimed that man is both creator and moulder of his environment which gives him physical sustenance and affords him the opportunity of intellectual, moral, social and spiritual growth. The *Report on World Commission on Environment and Development*, 1987 provided a forward motion to sustainable development

and also brought into the focus the common concerns of the people, common challenges which are faced around the world and the common endeavors which are needed for peace, security development and environment. *The Rio Summit / Earth Summit / UN Conference on Environment and Development (UNCED)*, 1992 clearly acknowledged the important role which women need to play in regard to sustainable development. The necessary increased involvement of women at all levels of decision-making emphasizing gender mainstreaming and outlines are clearly noted in Chapter 24 of Agenda 21. *The Millennium Development Goals* (MDGs) where out of the eight goals, seven are related to concrete actions to achieve gender equality as an indispensable way to achieve sustainable development. The goal seven is particularly aimed at ensuring environmental sustainability and achieving the three goals to achieve that goal. *The World Summit on Sustainable Development* in 2002 and 2005 recognized the essential role women play in sustainable development. In its recent follow-up to the Beijing Platform for Action, the General Assembly highlighted the need to involve women actively in environmental decision-making at all levels, integrate gender concerns and perspectives in policies and programs for sustainable development and strengthen or establish mechanisms at the national, regional and international levels to assess the impacts of development and environmental policies on women. Commission on the Status of Women in its 46th session in 2002 took up climate change issues when it addressed environmental management and the mitigation of natural disasters. The agreed conclusions adopted by the Commission called for action to mainstream a gender perspective into ongoing research by, inter-alia, the academic sector on the impact of climate change, including the root causes, and to encourage the application of the results of this research in policies and programs (*Factsheet: Women, Gender Equality and Climate Change*)

From last 200 years, the developmental activities which have increased the setting up of new industries are mainly responsible for the growing pollution and for the degradation of air, water and land. In addition, the unrestricted exploitation of natural resources, unsound agricultural practices had devastating effects on the environment and on people's health and quality of life. Women and children have been particularly affected (Davidson 1993: 8). Rather than the dwindle economic influence on women, the health sector has also been stroked hard. Those pregnant are particularly exposed to several environmental threats, particularly women living in rural or marginal sub-urban areas in developing countries. Unfortunate but true, woman who plays a vital roles as home-managers, economic providers and

role in reproduction are the only ones who are more vulnerable to health problems and hazards in several situations. The environmental pollutants are especially vulnerable to the reproductive system of pregnant women. Toxic substances in the environment prevent a proper reproductive process (Patrice et al. 2012). The risk of abortion, birth defects, fetal growth retardation and other such affects are increased due to the toxic substances. Women, particularly those in poor countries, are affected differently by climate change than men. For instance, the livelihoods of the Pakistani women are affected and as such they are in the front line of adapting to climate change, with increasing floods and droughts (*Factsheet: Women, Gender Equality and Climate Change*). Therefore, for any economic development programme, participation of women in creating healthy environment and protecting the same is undoubtedly the key to the success. Educating women regarding environmental issues and increasing participation is the way, through which we can provide a helping hand towards our goal to sustainable development.

Empirical Implications

In spite of such a society, where women voices are less heard, women in deferent parts of the globe had participated in numerous initiatives both major and in grassroots to protect the environment. Among them, the popular is the Green Belt Movement, led by the Nobel Prize winner *Wangari Maathai*. She started the movement in 1977, in rural Kenya and by now over 51 million trees have been planted. More interestingly, 30,000 women were given training in forestry, food processing, bee-keeping and other trades that help them earn income while preserving their lands and resources. *Olga Speranskaya*, (a scientist) in Russia, worked with the NGO community in Eastern Europe, the Caucasus and Central Asia and transformed them into a potent, participatory force working to identify and eliminate the Soviet legacy of toxic chemicals in the environment. In Nepal, *Saraswati Bhetwal* devoted completely her life as a farmer through the techniques learned at the International Centre for Integrated Mountain Development, such as roof water gathering, drip irrigation, composting and leveling terraces. And currently she is serving voluntarily for her native village (Chelala 2011). In Latin America, indigenous women have become more active in the use of poverty reduction and sustainable development strategies. Women of all social classes are participating in environmental protection projects (Magni 2016). After Hurricane Mitch hit Honduras in 1998, women from the Afro-Indigenous Garifuna community along the Caribbean coast of Honduras created the Emergency Committee Garifuna.

It organized seed banks for food security, planted fruit trees to limit erosion of coastal areas and helped relocate communities from high-risk areas. The organization also incorporated reforestation and the cultivation of medicinal plants among its activities (Chelala 2011). The Centro de Mujeres Candelaria and its political platform, in Bolivia, the Permanent Forum of Aymara Women, organized women into grassroots groups that drew on ancestral knowledge and practices to predict hazardous events and teach how to protect their farms and food (Abbasi 2020). They also organized community banks, craft centers and women's education centers. In addition, the increasing participation of women in environmental training activities is allowing them to educate both the public and policy makers about the critical link between women, the use of natural resources and sustainable development (Singh 2008: 65).

The few cited accounts so far above reveals that women globally took active part in the grassroots environmental movements. Though it is believed that patriarchy is the main reason of subordination of women (Bouevor 2011: 68) but this events provide us evidences which contradicts the prevailing belief which in turn convince us that in case of pertinent environmental questions, the gender issue occupies a back seat and women from all corners giving a big blow to the existing patriarchal society, escapes from the custody of the four walls of their domestic lives and take active part in protecting the “mother earth”. Diane Reed, an international medical consultant and President of the Cree Society for Communications, rightly state in this regard that “now the women are rising up. And when the women rise up from a nation, they are the strongest voice that can be heard and it's a voice that cannot be silenced” (Women's role key to saving environment: 2011).

Revisiting The Struggle

In India, tremendous women participation is visible in one of the prominent struggle for environment protection, The Chipko Movement. *“Start using your axes to chop! Why don't you start? Remember, we will die, but we will not let you cut our trees!”* The challenge was issued by the brave ladies of Raini, a village of Uttaranchal, while they were hugging their trees to protect them from being cut down. Chipko Movement, which has registered itself as a strong and remarkable movement of Independent India was basically laid on Gandhian principles and where the women population of our country took an active part. The Chipko Movement even inspired Vandana Shiva (the prominent environmentalist activist) to develop her theory of “Eco-Feminism” (Mies and Shiva 2014). “Chipko” is basically a Hindi

term that means “to hug”. The movement is called the Chipko Movement as the women used to hug the tree in order to save it from the exploiters. In the 18th century, around 260 years back, the origin of the Chipko Movement can be traced. It started first in Bishnoi community in Rajasthan. A large number of group of ladies comprising 84 villages went on to hug the trees in order to prevent it from being chopped on the orders of the then Maharaja (King) of Jodhpur. The movement was led by Amrita Devi. The agitation was successful and the Maharaja finally gave a verdict preventing the cutting of trees in all Bishnoi villages. Later, in the 20th century, it began in the hills where the forests were the main source of livelihood, since agricultural activities cannot be carried out easily (Bankoti 2017).

Chipko Movement in the modern times appeared in the early 1970s in the Garhwal Himalayas of Uttarakhand, then in Uttar Pradesh with growing awareness towards rapid deforestation. In 1971, a movement by the local people under the leadership of a local non-governmental organization, Dashauli Gram Swarajya Sangh (DGSS) was raised in different parts of Uttarakhand, demanding a halt in the contractual system of exploiting of the forest assets. In April 1973, the first Chipko action was launched in the village of Mandal in the upper Alakananda valley following government’s decision to allot a plot of forest area to a sports goods company in the Alaknanda valley. This however infuriated the villagers because their similar demand to use wood for making agricultural tools had been earlier denied. With encouragement from Dashauli Gram Swarajya Sangh (DGSS), the women of the area, under the leadership of an activist, Chandi Prasad Bhatt, went into the forest and formed a circle around the trees preventing the tree choppers from cutting the trees (Jain 1984: 1789).

In March 26, 1974, despite Dashauli Gram Swarajya Sangh (DGSS) protest, about 2500 trees of Reni forest in Uttarakhand were auctioned by the Forest Department, overlooking that the Alaknanda River had already flooded disastrously. The Dashauli Gram Swarajya Sangh (DGSS) finally planned to launch a full time Chipko Movement. One woman Gaura Devi organized and united 27 other women of Reni village. When the contractors arrived, Gaura Devi and the other women were clinging to the trees creating a human shield. The workers for the contractors tried to force the women to separate themselves from the trees with psychological pressures and threats of physical violence, but the ladies held strong. They had already decided that they would not allow the contractors to cut a single tree, and they were not afraid. Eventually, the women from other nearby villages

came to support the Raini women in their efforts to safeguard the forests and together they successfully prevented the men from chopping the trees (*Chipko: an unfinished mission*). This was the first major success of Chipko Movement. From then, the Chipko Movement was projected as a women's movement. It was a strong uprising against those people who were exploiting and destroying the natural resources of the forests and disturbing the whole ecological balance.

The Reni Investigation Committee was set up by the Uttar Pradesh government and on its recommendations any commercial exploitation in the river catchment area were banned which comprises of 1200 square kilometers. After Reni, in 1975, the women of Gopeshwar, in 1978, women of Bhyudhar Valey, and women of Dongary-Paitoli in 1980, took lead in protecting their forest. In Dongari and Paitoli, the women opposed their men's decision to give a 60 acre Oak forest to construct horticulture farm. They also demanded their right to be associated in the management of the forest. Their plea was that it is the woman who collects fuel, fodder, water etc. The question of the forests is a life and death question for them. Hence, in any decision about the forest, they should be able to put their opinions. Finally, by the end of 1980, this movement targeted a great victory when Smt. Indira Gandhi, the then Prime Minister of India, ordered a complete fifteen years ban on cutting down of trees above 1000 meters in the Himalayan forests which was further extended to the forest of Western Ghats and Vindhya (*Chipko: an unfinished mission*).

Conclusion/Recommendations

Despite the remarkable contribution of a large number of women in the Chipko Movement, there is a very long way ahead in establishing a stable society where woman could have an equal share of enjoying the free air and participate in all the matters of the society. The increasing atrocities against women (Mir 2014: 10-12) in different forms are some of the main obstacle that not only diminishes the equal share of woman (in respect to the fields) but also humiliate her dignity. Women are discriminated by the men folks in every sphere, starting from home to education, employment, health care, economic and social life, law, marriage and relationship and politics. The patriarchal arrangement of the society which regard women as minority, is in fact the most unfortunate word for an Indian women is one of the main reason of such discrimination (Chatterji 1989: 88). Just from the productive factors, the institution of private property, family lineage and inheritance, are all passed on from father to son. As such, the men achieve too much power in the community. And when one community

acquires excessive power it definitely dominates the other community.

So, in this gender biased society, it is not so easy to realize the role of women in environment. A stereotype belief that women have nothing to do with the environment (as being a weaker being) it is the man who can best served the environment in its management. It is really unfortunate that it is the woman (just like the Mother Nature), who have given birth to the so called man and in spite of everything, she is placed aloof from the environment and her relation with environment is given least importance. Therefore, recognizing the environmental role of the women, even more pragmatically, a positive attitude is required because this would result in promotion of sustainable livelihoods, the protection of the natural environment, and women's equitable participation and conceptual authority in environmental decision-making. If the role is not realized by all section of our society, it will have a negative impact comprising women's ability to provide food, household needs, and income for themselves and their families, and ability to use and manage the natural environment in a sustainable manner.

In this regard the following initiatives might suffice at this juncture. First, imparting training and creating conditions for progress. The Government's intervention must be there for providing women training as professional natural resource managers. There must be provisions for special grants to woman (N.G.O.'s/Societies) that are willing to carry on research on environment related issues etc. Second, by creating access for the women. There should be increase in women's access to information and education, including in the areas of science, technology and economics, thus enhancing their knowledge, skills and opportunities for participation in environmental issues and decisions. Third, women empowerment is very much essential so that they can take effective environmental actions, along with men, in their homes, communities and workplaces. In other words, a great "no" to gender discrimination. Fourth, gender equity policies and programmes are essential in creating a balance state. Moreover, developing a strategy for change to eliminate all obstacles to women's full and equal participation in sustainable development and equal access to and control over resources is highly recommendable. Fifth, there should be grassroots women environment movement. The women population must also of their own must show eagerness and willingness in understanding the different local environment problems and issues. They must be always willing to join the grassroots environmental movements which have a subsequent impact on their lives and health. Sixth, educational reform is equally important. A

few reforms in the education system are also a need of the hour. It must be value based. Chapters promoting gender equity and women studies must be introduced. Above the role of women in environment for a healthy and sustainable society, must be well explained.

Summing up, the paper has explained the relationship between women and environment with special reference of the Chipko and other environment protection movements and initiatives around the world. These movements (like the Chipko Movement) are the symbol of the mass struggle against iniquitous development. Setting up of factories, construction of high dams etc are all the essential requirements of modern development, but these should not be carried out at the cost of people's life and environment. Moreover, the history is a perfect example which explains that whenever such anti-people activities have been laid by our administrative agencies, there had been the emergence of numerous environmental movements. But, the success of such future environmental movement will depend on how it builds alliances with popular movements and sympathizes with the concerns of all of India's downtrodden. Lastly, the most important and inseparable element that is the role of women in the environment must always sparkled. Environment is not our part; it is our future as such future studies in the same manner are also essential to be extended especially focusing on the North-East region of India which has a vital geo-political implication for the entire nation.

References :

- Abbasi, Maham. "Women : The True Protectors of Mother Earth!". *The Indian Observer*. N.p. 2020. Web 15 August, 2020. < <https://theindiaobserver.com/women-the-true-protectors-of-mother-earth/>>
- Agarwal, Bina. "The Gender and Environment Debate: Lessons from India." *Feminist Studies*, vol. 18, no. 1, 1992, pp. 119–158. JSTOR, <www.jstor.org/stable/3178217> Accessed 4 Oct. 2020.
- Arora, Dolly. "Women and Environment." *Economic and Political Weekly*, vol. 30, no. 26, 1995, pp. 1574–1575. JSTOR, <www.jstor.org/stable/4402942> Accessed 4 Oct. 2020.
- Bankoti, T.S. *Chipko Movement*. Delhi: Global Vision Publishing House, 2012. Print
- Beauvoir, De. Simone. *The Second Sex*. New York: Vintage Books, 2011. Print.
- Boserup, E. *Woman's Role in Economic Development*, London: Earthscan, 2007. Print

- Chatterji, A. Shoma. *The Indian Women Search For An Identity*. Delhi: Vikas Publishing House Pvt. Ltd., 1989. Print.
- Chelala, Cesar. "After Maathai: Women Taking Charge to Save the Environment". *The Globalist: Rethinking Globalization*. N.p., 2011. Web. 4 March 2020. < <https://www.theglobalist.com/after-maathai-women-taking-charge-to-save-the-environment/>>
- Chelala, Cesar. "Environmental degradation takes a heavy toll, particularly on women and children's health". *Daily News*. N.p., 2016. Web. 3 March 2020. <<https://dailynewsegypt.com/2016/02/23/environmental-degradation-takes-a-heavy-toll-particularly-on-women-and-childrens-health/>>
- Chelala, Cesar. "Women's role key to saving environment". *China Daily*. N.p. 2011. Web 3 March 2020. < http://www.chinadaily.com.cn/cndy/2011-10/18/content_13920792.htm>
- Chipko: an unfinished mission*. N.p. 21 April, 1994. Web. 10 May, 2020. <<http://www.indiaenvironmentportal.org.in/content/41/chipko-an-unfinished-mission/>>
- Davidson, Joan. "Women's Relationship with the Environment." *Focus on Gender*, vol. 1, no. 1, 1993, pp. 5–10. JSTOR, <www.jstor.org/stable/4030279> Accessed 4 Oct. 2020.
- Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment*. N.p. n.d. Web. 4 March, 2020. <<https://legal.un.org/avl/ha/dunche/dunche.html>>
- Factsheet: Women, Gender Equality and Climate*. N.p. n.d. Web. 01 May, 2020. Change<https://www.un.org/womenwatch/feature/climate_change/downloads/Women_and_Climate_Change_Factsheet.pdf>
- Jahanbegloo, R. Talking Environment: Vandana Shiva in Conversation with Ramin Jahanbegloo, New Delhi: Oxford University Press, 2012. Print
- Jain, Shobhita. "Women and People's Ecological Movement." *Economic and Political Weekly* XIX:41 (1984). 1788-1794. Web. 22 May, 2020. < <https://www.epw.in/journal/1984/41/special-articles/women-and-people-s-ecological-movement-case-study-women-s-role>>
- Keary, Anne. "Dancing with Strangers: Europeans and Australians at First Contact." *Canadian Journal of History* 41 (2006): 613-616. Print.
- Magni, Giorgia. *Indigenous knowledge and implications for the sustainable development agenda*. Global Education Monitoring Report. 2016. Web. 12 June 2020. <<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245623>>
- Mahour, K. "Role of Women in Environment Conservation". *Journal of Advanced Laboratory Research in Biology*, Vol. 7, no. 1, Jan. 2016,

- pp. 17-26, <<https://e-journal.sospublication.co.in/index.php/jalrb/article/view/245>. Accessed 3 March. 2020>
- Menon, Nivedita. "Gender". *Political Theory: An Introduction*. Ed. Rajeev Bhargava and Ashok Acharya. Delhi: 2017. 224-232. Print
- Mies, Maria and Shiva, Vandana. *ECOFEMINISM*. 2nd ed. London: Zed Books, 2014. Print.
- Mir, Hamid. *Women Empowerment and Globalization*. New Delhi: Mohit Books International, 2014. Print.
- Olga Speranskaya. N.p. n.d. Web. 6 May, 2020. <<https://www.goldmanprize.org/recipient/olga-speranskaya/>>
- Pawar, N.S. and Patil, B.R. *Environmental Movements in India*, Jaipur: Rawat Publication, 2005. Print.
- Rajan, S. Rajeswari, ed. *Gender Issues in Post-Independence India*. New Delhi: Signposts, 2001. Print.
- Roach, Catherine. "Loving Your Mother: On the Woman-Nature Relation." *Hypatia*, vol. 6, no. 1, 1991, pp. 46–59. JSTOR, <www.jstor.org/stable/3810032> Accessed 4 Oct. 2020.
- Rocheleau, Dianne, et al. "Gender and Environment: A Feminist Political Ecology Perspective." *The Environment in Anthropology (Second Edition): A Reader in Ecology, Culture, and Sustainable Living*, edited by Nora Haenn et al., NYU Press, 2016, pp. 34–40. JSTOR, <www.jstor.org/stable/j.ctt180410k.9> Accessed 2 April. 2020.
- Sandra Lin Marburg. "Women and Environment: Subsistence Paradigms 1850-1950." *Environmental Review: ER*, vol. 8, no. 1, 1984, pp. 7–22. JSTOR, <www.jstor.org/stable/3984518> Accessed 2 Oct. 2020.
- Sandra, Lin. Marburg. "Women and Environment: Subsistence Paradigms 1850-1950." *Environmental Review: ER*, vol. 8, no. 1, 1984, pp. 7–22. JSTOR, <www.jstor.org/stable/3984518> Accessed 4 Oct. 2020.
- Sen, Amartya. "Population and Gender Equity." *Journal of Public Health Policy*, vol. 22, no. 2, 2001, pp. 169–174. JSTOR, <www.jstor.org/stable/3343457> Accessed 28 April. 2020.
- Singh, K.M. Raj. *Discrimination Against Women In India: A Gender Study*. New Delhi: Akansha, 2008. Print
- Stenson, Kevin. "Governing the Local: Sovereignty, Social Governance and Community Safety." *Social Work & Society* 6:2 (2008): n. pag. Web. 22 Mar. 2009.
- Sutton, Patrice. et al. "Toxic Environmental Chemicals: The Role of

- Reproductive Health Professionals In Preventing Harmful Exposures.” *PMC* 1 (2012). n. pag. Web. <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4682569/>>
- The Millennium Development Goals*. N.p. n.d. Web. 11 April, 2020. <https://www.un.org/millenniumgoals/pdf/Goal_7_fs.pdf>
- The role of women in agriculture*. The Food and Agriculture Organization of the United Nations. March, 2011. Web. 10 May, 2020. <<http://www.fao.org/3/am307c/am307e00.pdf>>
- United Nations Conference on Environment and Development (UNCED), Earth Summit*. N.p. n.d. Web. 10 April, 2020. <<https://sustainabledevelopment.un.org/milestones/unced>>
- Wangari Maathai*. N.p. n.d. Web. 6 May, 2020. <<https://www.greenbeltmovement.org/wangari-maathai/biography>>
- Women’s role key to saving environment*. N.p. 18 October, 2011. Web. 6 May, 2020. <http://www.china.org.cn/environment/2011-10/18/content_23653882.htm>
- World Summit on Sustainable Development (WSSD), Johannesburg*. N.p. n.d. Web. 10 April, 2020. <<https://sustainabledevelopment.un.org/milestones/wssd>>

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 634-639

Religion and society –a theoretical analysis

Dr Arupjyoti Choudhury

Registrar, Krishna Kanta Handiqui State Open University, Guwahati, Assam.

Arpita Das

*(Research Scholar) Assistant Professor, Department of Political Science
Pragyatish College, Guwahati, Assam*

Abstract

Religion is an integral part of society which is only inseparable but also seems to play a very significant role in our everyday life and choices. There exists a very close relationship between the religion and society, so much so that the study of the former or the later remains incomplete without referring to one another. It is seen that every society is intrinsically woven with different strands of elements of which religion and constitute an integral one. This paper is an attempt to understand the relation between the two, taking into account the various theoretical models of religion.

Keywords : religion, society, sacred , symbolism, solidarity, divisive

Area of research

Religion plays a very influential role in shaping a society ,more so if the society is a traditional one and it is an epicenter of prominent sacred place. In such societies particularly the whole social systems externally seems to revolve around the norms of religion and culture too seems to be a reflection of the

same. Therefore it becomes imperative to know as a researcher to what extent the norms of religion influence the society and how social relations are interpreted here and how the society responds to the same.

Introduction

Religion and society are intrinsically related. This is so because all societies have their distinctive perceptions of religion. Similarly every society and its groups have their own interpretations of religion accompanied by its own forms of rituals, ceremonies and perceptions of sacredness. Before analyzing the linkage between religion and society at first it is desirable to give a very brief idea upon the concept of religion and society

Religion is an universal phenomena which primarily revolves around man's faith in supernatural forces, associated with emotions like respect, awe, or fear. According to Durkheim religion is a unified system of beliefs and practices related to sacred things that is to say things set apart and forbidden. (Emile Durkheim-The Elementary forms of religious life 1915)). Religion refers to the various systems of beliefs and practices which the people consider to be sacred or spiritual. According to Oggburn, religion is an attitude towards superhuman powers (C.N. Shankar Rao sociology – principles of sociology with an introduction to social thought, pp413) almost all societies have built up institutions connected with religion with forms of worship ceremonies and with special officials to carry out the events. According to Geertz – religion is a system of symbols which acts to establish powerful, pervasive and long lasting moods and motivations in men by formulating conceptions of a general order of existence and clothing the conceptions with such an aura of factuality that the moods and motivations seems uniquely realistic. (Geertz, C, 1973, Interpretation of cultures: Selected essays, Basic books, Newyork – PP 90). He further states that the importance of religion lies in its ability to serve for the individual or for a group, as a source of general, yet distinctive, conceptions of the world, the self and the relations between them (ibid-pp123). Religion involves various norms and practices which gives rise to various roles to perform the tasks associated with religious beliefs and it is for this purpose that call for the emergence of a group of personnel's such as prophets, messiahs priests, missionaries. Thus it can be said that religion is a community experience which binds the people together, regulating the social behavior as well as providing meaning and purpose to life. Infact it would not be wrong to say that religion represents the power of the society the aspects of a prominent role in our day to day life choices and behavior.

Society on the other hand is a collection of individuals who are united by certain relations or modes of behavior which mark them off from the others who do not enter into these relations or who differ from them in behavior. According to MacIver society is a web of social relationships which are based on age, sex, generation. Every society consists of certain common element namely likeness, interdependence and cooperation. Besides these elements there are also some other elements of society such as religion, cultures, values, marriage, education, food and speech each of which are an integral element of a society. In the words of Giddings society is defined as “a number of like-minded individuals who know and enjoy their like mindedness and are therefore able to work together for common ends.

Aims and objectives

In this paper an attempt is made to understand the relationship between religion and society and the function played by religion in regulating and determining social life. Religion is viewed as a means of strengthening social order. So important is religion that it shapes people's customs, traditions, beliefs and behavior of people in a society. Since the beginning of human civilization man has aimed to establish a connection with a supernatural force which is greater than their own. It is the desire and the willingness to reach the infinite and establish a closer connection and to ponder the unknowable that led the human kind to search for a means and that is none other than religion-the force that brought people together for this common purpose..Religion has provided a base as to how people in the society should live ethically. So important is religion that it shapes people's customs, traditions, values and beliefs and ultimately the behavior of the people living in a society. While shared religious beliefs bind people together, differences spark wars, divide nations, leads to tension and turmoil, disrupting the very social fabric of a society. For societies and culture religion acts as a glue which binds people together with common beliefs, practices and values.

Methodology

This paper is based purely on secondary data generated from various books and articles from journals, after which an analysis and attempt is made to find out the linkage between the twin concepts of religion and society.

Discussion

It is seen that religion plays multifold functions in every society. The functions of religion can be analyzed by locating it within different

theoretical models. To begin with we may at first take into consideration the Substantive or essentialists theory of religion. This theory focuses on the content of religion and the meaning these contents have for the people. This approach asserts that people have faith because beliefs make sense in so far as they hold values and are comprehensible. Here the name of Taylor, Frazer, Rudolf Otto, Mircea Eliade deserves mention. While Taylor and Frazer talks about explanatory value of religion, Otto focuses on the importance of religious experiences that are both fascinating as well as terrifying. Mircea Eliade tries to focus on the longing for meaning and the search for patterns in mythology related to the religious origin.

Functional theory of religion

This theory focuses on the social and psychological functions that religion has for a group of people in society. In other words this theory sees religion as performing certain functions for society. Here the name of Freud and Emile Durkheim, Malinowski draws special mention. Freud upholds the view that religion is a belief that people very much wanted to be true and that religion persists in spite of lack of evidence. To him religion is largely unconscious neurotic response to repression. By repression Freud meant that civilized society demands that we do not fulfill all our desired immediately but they are repressed. Durkheim in his book elementary forms of religious life 1921 found that people tend to separate religious symbols, objects and rituals which are sacred from the daily symbols, objects and routines of existence referred to as profane. Sacred objects are often believed to have divine properties because of which people look upon them with a sense of awe and reverence. Durkheim also states that religion promotes group solidarity as rites and rituals associated with religion bind the members of religious groups together. Religion also creates a basis for the growth of some common values and beliefs in the society on a regular basis. However Durkheim predicts that religious influence would decrease as society modernizes, as scientific thinking would replace modern thinking.

Theory of symbolic interactionism

This theory studies the symbols and interactions of every day life, the interactionist are of the view that beliefs and experiences are not sacred unless the individuals in the society regard them as sacred. The star of David in Judaism, the Cross in Christianity, the crescent and the star in Islam are examples of sacred symbols. Interactionist are interested in what these symbols communicate. The names of Charles Horton Cooley, and George Herbert Mead deserves mentioned here, this theory emphasizes

upon how religion affects the daily lives of individuals and how rites , rituals and symbols acts as a means of determining religious faith.

Conflict perspective of religion

The conflict perspective of religion looks upon religion as a source of conflict or tension between competing groups. This approach was put forwarded by Karl Marx who looked upon religion as a source of conflict that led to division and stratification of society..Religion to Marx is used as a tool to maintain status quo in society .Marx stated that the lower classes were made to accept their inferior position in society by the higher classes using the tool of religion as they were made to believe that it is god desire to locate them in such position in the society. In the name of religion subordinate groups are made to believe in the legitimacy of social order that oppress them. Marx believed that religion is an ideology of the ruling class by which they try to legitimize the oppressive social conditions. religion also leads to inequality in the society in terms gender, caste, class and stratification/.Rather than resolving conflict or healing social injustice religion provided the basis of inter group conflict..Marx therefore states that happiness and rewards pro missed by religion are mere illusionary and is it used as an ideology by the dominant class to dominate the rest ,rather than being a matter of faith. Religion makes one believe that one's own group is superior to the other group. The patriarchal nature of religion often allows males to occupy positions of power and authority while women are women are assigned subservient role. Perhaps one of the best examples of religion encouraging stratification of society is found in the hindu caste system, which is hierarchical in nature. This hierarchical religious system influences the social system, defining not only the manifestations of religion but also the jobs to which one can aspire and the resulting socio economic status and religious privilege of the members of that caste. Within Hinduism Brahmins are the highest caste and as such they are honored by all and become priests and philosophers.

From these various theoretical perspectives the following observations can be made regarding the role of religion in society. That religion is a social cultural system which to a larger extent provides the basis of regulating the behavior of the people in every society. Religion serves as an agent of social control as it teaches its members not only the codes of moral behavior but also setting limits to certain modes of social behavior, thereby strengthening social order. Again At the same time religion also serves as a means of promoting psychological wellbeing, by providing strength and solace to its members in moments of stress and despair.

According to the sociologists religion promotes better physical health and that people more a stronger bent for religion tend to live longer lives than those who are not religious. At the same time religion motivates people for social change in a positive way. However there are some dimensions of religion which cast a negative impact in society. Not all times religion acts as a cohesive force binding its people together. Many time religion seems to legitimize the existing unequal power structure in the society by justifying inequality as an act of god and fate..not only this but in the views of Klassen religion also promotes gender inequality by reinforcing traditional views and presetting negative stereotypes about women. Religion also constitute a major reason for social conflicts where people and communities are seen fighting and persecuting one another and even going for war over religious issues.

Conclusion

Thus it can rightly be concluded that religion on one hand binds the society together and on the other hand breaks the bond too. It depend upon the rational human beings as to how they use this integral element of society .infact man should use religion in a constructive and positive way to strengthen social solidarity rather than using and interpreting religion in a narrow sense in terms of simply glorifying gods and their beliefs is not religion. Infact religion is all about love, affection, tolerance, mannerism and last but not the least service to mankind.

References

- Emerson, M. O., Monahan, S. C., & Mirola, W. A. *Religion matters: What sociology teaches us about religion in our world*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall. 2011.
- Gundy-Volf, J. “Neither biblical nor just: Southern Baptists and the subordination of women”. *Sojourners*. 1998. (September–October). 12–13.
- Klassen, P. (Ed.). *Women and religion*. New York, NY: Routledge. 2009.
- Marx, K. *Karl Marx: Selected writings in sociology and social philosophy* (T. B. Bottomore, Trans.). New York, NY: McGraw-Hill. 1964.
- Moberg, D. O. “Spirituality and aging: Research and implications.” *Journal of Religion, Spirituality & Aging*. 20. (2008). 95–134.
- Morris, A. *The origins of the civil rights movement: Black communities organizing for change*. New York, NY: Free Press. 1984.

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 640-649

Riverbank Erosion, Resettlement and Internally Displaced Persons: A Study of Rohmoria Area of Dibrugarh District, Assam

Dr. Bipul Das

*Associated Professor, Department of Political Science,
Krishna Kanta Handiqui State Open University, Guwahati, Assam.
Email: bipul0673@gmail.com.*

Ms. Hemasri Devi

*Ph. D. Scholar, Department of Political Science,
Krishna Kanta Handiqui State Open University, Guwahati, Assam.
Email: hemasrigudevi@gmail.com.*

Abstract

The river Brahmaputra is causing severe bank erosion in Assam especially after the great earthquake of 1950. Riverbank erosion contributes towards a huge amount of displaced population in Assam, whom we can categorize as one of the vulnerable group under the broad group of internally displaced persons (IDPs). They are primarily dependent on state to ensure their basic standard of living and sustenance. This paper is an attempt to study the life and livelihood of the riverbank erosion-induced IDPs to understand the role of the state in addressing the issue. The present study is based on qualitative analysis of the situation including primary and secondary sources of data covering the Rohmoria area under Dibrugarh district, Assam.

The study argues that to assure social justice and right to life for this special category of people, the government should undertake special economic policies along with appropriate rehabilitation measures which can only actualize their equal citizenship rights.

Keywords: Displacement, Erosion, Internally Displaced Persons (IDPs), Livelihood.

Introduction:

Assam is vulnerable to both riverbank erosion and the subsequent population displacement. Riverbank erosion contributes towards a huge amount of displaced population in Assam, whom we can categorize as one of the vulnerable group under the broad group of internally displaced persons (IDPs). The United Nations Guiding Principles of Internal Displacement, defines IDPs as “persons or group of persons who have been forced or obliged to flee or leave their homes or places of habitual residence, in particular as a result of or in order to avoid the effects of armed conflicts, situations of generalized violence, violations of human rights or natural or human-made disasters, and who have not crossed an internationally recognized state border” (OCHA, 1999, p.6). In Assam too, they are forcefully displaced from their original habitat and lost almost all avenues for their dignified living. As their prime occupation is agriculture and now after the loss of land, they are in extreme poverty and disarticulated from their socio-economic and community structure. Hence, they are primarily dependent on state to ensure their basic standard of living and sustenance. Here, the question of role of the state is significant. We hardly find concrete measures taken up by the state to address the grievance of the erosion-induced IDPs or to prevent the process of erosion. While observing the role of the State, Amarjyoti Borah (2019) expressed that “Erosion-affected families in Assam wait for a rehabilitation scheme to take-off as the state government reworks the policy”. Again, the water Resources Department (Government of Assam) released that no long term measures have been implemented so far to mitigate the flood and erosion problems in Assam. People’s voice to draw attention from the state is also significant in this regard. Considering these matters, hence this paper is an attempt to study the life and livelihood of the riverbank erosion-induced IDPs and tends to understand the role of the state in addressing the issue over the years.

Area of Research:

The area of present study is the Rohmoria area under Chabua Circle

of Dibrugarh district, situated at a distance of 20 km. to the north east of Dibrugarh town. The Chabua Circle has 122 villages as recorded in Census 2011 (Administrative Atlas, Directorate of census Operations, Assam 2011: 254).

To develop a micro level analysis, the present study has taken up the case of Rohmoría area under Chabua Revenue Circle of Dibrugarh district. It is noteworthy that the floods of the river Brahmaputra and its tributaries are also responsible for the massive erosion hazards of the valley's floodplain landscapes, especially in certain areas like Majuli, Bhuragaon, Palasbari, Bokuwal, Rohmoría, etc. (Deka 2019: 53). Sarma and Phukan developed that among the localities afflicted by severe bank erosion in Assam, Rohmoría area has the highest rate of bank erosion in the south bank of the Brahmaputra (Sarma and Phukan, 2006, cited in Sarma and Acharjee 2012: 33). According to the Water Resources Department, government of Assam, "there is serious erosion in each year in Dibrugarh district, where particularly Rohmoría is the worst affected. The rate of erosion in the 16 km. long section around Rohmoría in the south bank was 0.26 sq.km per km for the period from 1972 to 1996, which is four times higher than the previous rate of 0.06".

All these observations motivate the researchers to engage in the study of riverbank erosion and consequent displacement caused in Rohmoría area of Dibrugarh district. While the present study focuses on the sufferings of the riverbank erosion-induced IDPs on one hand, it aims to study the role of the State on the other. Here, the case of people's voice and pressure to draw attention from the authority to address their sufferings are also minutely observed.

Objectives:

The major objectives of the present study are:

1. To study the amount of land eroded and population displacement caused by riverbank erosion in Rohmoría area.
2. To study the measures taken up by the government to address the sufferings of the people.
3. People's struggle to draw attention from the authority to combat riverbank erosion.

Methodology:

The method of developing our research has been marked by qualitative analysis of the situation concerned. It includes both the primary as well as secondary sources of data. Secondary sources comprises of

information derived from the census reports, government office records, published as well as unpublished information and primary data consists of our field observation and both structured and unstructured interview with the concerned people of the area. Again, the amount of land eroded and the issues of displaced people are analyzed with qualitative approach.

At the micro level, we have selected two villages namely Maijan and Kochuwani as our sample size. The village Maijan gave settlement to 42 erosion affected family of Garpara gaon in 2000 and the Kochuwani gaon has been suffering from erosion since 1990's till date. Therefore, the present study compares the post erosion scenario between the affected population of two villages, where people of one village have almost two decades of post erosion experience and other is presently facing their displacement.

Results and Discussions:

In this section, results and related discussions are carried on with certain sub-points.

Rohmoria area of Chabua revenue circle is one amongst the heavily erosion prone sites under Dibrugarh district. Since the years 1965-66 to 2010, Rahmoria Mouza lost 16 villages due to riverbank erosion caused by the River Brahmaputra. In totality, the Circle lost 6297.33 hectare land and left 769 families homeless (Field Study Report, Chabua Revenue Circle, 2018). The affected population mostly comprised of Matak, Chutia, Mishing, Tea-Tribe and Nepali population. After being displaced, though a number of families attain 1 bigha of patta land/per family for their resettlement, yet a group of affected families are still in grazing lands and yet to have pattas against their settlement. Amongst the affected population, a huge group attained one time monetary relief too. But government hardly addressed their question of rehabilitation. As agriculture is the prime source of livelihood of the affected people, now most of them are turned to daily wage earners. Their present socio-economic conditions are more deplorable in comparison to their previous situations.

• Amount of Land Eroded and Population Affected from the Kochuwani and Maijan Gaon

The sample village Kochuwani has been witnessing riverbank erosion since last 1990's. During the field study in January, 2020 the researcher found 19 families with 84 persons in Kochuwani gaon. Each family had earlier at an average more than 4 to 5 Bighas of land. But now they have only 1 to 2 Bighas of land or less than that. In totality they lost 8 hectare land and the average amount of loss of land is .42 hectare/per family.

Besides, another 33 displaced families of Kochuwani gaon are in Kochuwani Pathar gaon with a total of 187 persons. Since 2006, they are in grazing lands and each family is capturing 3 to 5 bighas of land. But they do not have pattas against their land. They lost a total of 52.8 hectare land and at an average each family lost 1.60 hectare land/per family. Again, in 2010, under the Minimum Need Programme, government provided 1 Bighas of land against 28 displaced families of Kochuwani gaon in Udalguri gaon (Field study Report, Chabua Revenue Circle office) but local people reported that not 28 but 15 families of Kochuwani gaon got settlement in Udalguri gaon in 2010. Those 15 families lost a total of 44.8 hectare land and that was an average of 2.98 hectare/per family.

The sample 40 families of Maijan gaon, who are displaced from the Garpara gaon and got settlement by government with 1 bighas of patta land in 2000, lost a total of 100.27 hectare land. Their average rate of erosion is 2.50 hectare/per family.

From the above discussion, the study reveals that the amount of land eroded at an average rate by each displaced family are much higher than that of their present availing amount. Besides, the official records unable to provide the researchers, information about the village wise amount of land eroded and population displacement. Therefore, the present study relied on primary data collected during the field study to have micro level information and it means the inadequacy on the part of government in record keeping on the vital issue of riverbank erosion and the subsequent displacement.

- **Livelihood, Sustenance and Government Assistance**

The people of the sample village Maijan and Kochuwani are based primarily on agriculture for their livelihood. But after being forcefully displaced from their homestead and agricultural land, now they are looking at the government assistance to restore their livelihood. Here, the aspect of restoration of livelihood by offering rehabilitation packages is merely a dream for the affected. Rather government is ending up the responsibility with minimum material supports only. It is important to note that for the riverbank erosion-induced displaced people, government is not undertaking any rehabilitation measures for restoration of their livelihood. Instead, during the field study, the researchers found that the government offices are using the term rehabilitation to mean the physical resettlement to the affected. Immediately after displacement, the 40 sample families residing in Maijan gaon, the 33 sample families of Kochuwani Pathar and 15 families of Udalguri gaon, received an amount Rs.1600 to 2500/- and two bundles

of roofing sheets to create their new shelter. Initially, they were in relief camps for 2 to 6 months and in some cases more than a year and received food stuff for 15 to 30 days.

From all the above discussion, the researchers developed that while the government offered a minimal amount of land with or without pattas to the displaced population for their immediate resettlement, but no measures were seen in regards to restoration of their livelihood. As their prime occupation was agriculture, now after the lost of cultivable land, they are suffering from the situation of joblessness, which is one of the characteristics of impoverishment risk situations of the IDPs (Cernea 2000: 3662). Again, the sample population was mostly engaged in works like thela pulling, riskshaw pulling, daily labour for their sustenance. Here, they compared their present economic condition as more harsh than their pre-displacement situations. Out of the sample population we found only 9 government employees and 61 daily wage earners. The 33 sample families of Kochuwani Pathar gaon were in grazing land temporarily without pattas. Besides, others have at least 1 bighas of land for their shelter as per government records. They have job cards under Mahatma Gandhi National Rural Employment Guarantee Act, but failed to get 100 days guaranteed work. All these aspects pushed the displaced people to extreme livelihood insecurity and poor living conditions.

- **Disintegrated Social and Community Structure**

Riverbank erosion broke up the social and community structure of the affected population. During the field study, the researchers found that the government failed to provide permanent resettlement to the affected population of one village collectively in a new village. Rather government resettled people in different phases and in different locations. Besides, the economically sound families moved themselves to their convenient locations. In search of livelihood also they moved to safer areas as per one's capabilities. All these issues disintegrate their social and community set up. Riverbank erosion also destroyed their common property resources like Schools, Namghars, Satras, Community halls and subsequently divided their previous religious and community bondage. Accordingly, they lost their previous socio-community structure and support systems.

- **Housing Patterns, Sanitation, Drinking Water, Education and Health Care Facilities**

The researchers found that out of the total sample population from the four sample locations, 53% dwellers are in Kucca houses made of

bamboos, hay, tents, roofing sheets, wood etc. 100% respondents are using drinking water from tube-wells (hand pumps) with no awareness about hygiene and filtration. Besides, 70% families have Pucca (made of bricks, sands, cement etc.) sanitary toilets. Presently, they are attaining facilities under public distribution system, BPL (Below Poverty Line) cards facilities rural sanitation scheme (PHE), benefits under Pulse Polio Abhijan, Sarva Siksha Abhijan, accessible primary health care centre etc. Despite having these benefits, yet, the respondents are facing more economic hardship at present in comparison to their pre-erosion conditions. All are facing problems mainly in terms of landlessness, joblessness, and social and community disarticulation. Thus, by considering the aforesaid issues, present study developed that the affect of riverbank erosion upon the IDPs are quite unbearable and that pushes economically sound families to the situations of impoverishment. In this context, the present study also focused on the role of the state in mitigating the plight of the affected people on one hand and controlling the problem of erosion on the other.

- **People's Struggle and Government Response**

In Rohmoriam, people's struggle movements were very active and continuously trying to draw attention from the authority to check erosion. We found active participation of the civil society organizations "Rohmoriam_lahowal-Rongagorah-Bokdung Baan Pratirodh samity (1979), Rohmoriam-Khohonia-O-Baan-Pratirodh Samity (1997), not only in terms of demanding the state to undertake anti-erosion measures, but undertaken certain measures by their own (constructing six wooden spurs) with certain technical support from the Embankment and Development department (Borgohain 2011: 2). Since 1970's people's movements resorted to peaceful agitations and later on used oil blockade for more than a decade in different times as a means to draw government attention (Borgohain 2011: 1). Active people's movement was seen between the years 1997 to 2011. They are continuously asking the authority to take bold steps and engage in protest movements to draw attention to combat erosion. During this period various anti-erosion measures such as porkupins, spurs along with geo-bags projects were implemented. During the field observation, the researchers understand the high moral and physical inclination of the people of Rohmoriam to lower down the process of erosion (Field Study report, 2020).

Besides, when we study the role of the state, we can also refer to the achievement report for the scheme "Emergent measures for protection of Rohmoriam in Dibrugarh District". It released that "the anti-erosion work

at Rohmoria was taken up by Dibrugarh Water Resource division in December, 2010 under flood management Programme and was completed successfully within March, 2012. Considering the severity and acuteness of the problem, protection works with geo-bags was taken up at Rohmoria for a length of 2.6 km. the work has been functioning very well since then till date and no erosion at thus reach has been observed since its implementation” (Water Resources Department, Dibrugarh District).

From, the above discussions, the present study argues that the process of riverbank erosion affects the living, livelihood, economic conditions, social and community set up of the sample villages. The sample population reported high dissatisfaction regarding their present socio-economic and living conditions in comparison to their previous set up. Government steps for resettlement are not adequate, as all the sample families are not attaining patta land. Question of Rehabilitation for the affected people are unaddressed. One term relief and compensations provided by the government are not at all sufficient to restore livelihood of the displaced people. Thus, they are looking for effective economic supports from the authority to restart their secure livelihood on one hand and on the other human security measures to uplift their living standard. However, the present study analyzed the role of the state in checking the problem of erosion and found that people’s movement to draw government attention was continuous since 1970’s and very active since the late 1990’s. still, the affected population reported that government interest is not satisfactory, rather ad-hoc in nature towards addressing their problem. (Lahiri and Borgohain 2011: 31-35 & Field study reports, 2020).

Recommendations

The present study offers the following recommendations.

- Planned and long term measures to combat erosion should be undertaken by the authority with active community participation especially in the active erosion prone areas.
- State government should handle special cases with special interests and undertake adequate policy measures to realize fair treatment for the riverbank erosion-induced IDPs.
- Riverbank erosion-induced IDPs should have justified and equal citizenship rights to restore their dignified living and livelihood. Issues of social justice and compensatory justice should hereby be ensured irrespective of their varied contexts.

From the above recommendations, we may draw the following conclusion.

Assuring dignified living for the IDPs is the recurring issue. Here, appropriate policies to ensure good health, education, livelihood security, socio-community structure are the pre requisites. In order to assure social justice and right to life for this special category of people, the government should undertake special economic policies along with appropriate rehabilitation measures which can only actualize their equal citizenship rights.

References:

- (OCHA) “*Handbook For Applying The Guiding Principles On Internal Displacement*” Washington D.C.20036: UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA), 1999. URL: <https://www.refworld.org/docid/> PDF. Retrieved on 2/7/2018.
- Borah, A. “As the Brahmaputra swells, erosion-affected families await revised policy”, in *Mongabay Series: Flood and drought, Hewing The Regulatory Tree*. URL:<https://india.mongabay.com/2019/11/brahmaputra-assam-river-bank-erosion/> 2019. Retrieved on 2/2/2021.
- Census of India 2011. *Administrative Atlas Assam*. Directorate of Census Operations Assam, Office of the Register General & Census Commissioner, India 2011, p. 254. Print.
- Deka, N. “Flood Hazards of the Brahmaputra valley, Assam: A Fluvio-Geomorphic Overview”. In *Flood, Erosion and Big Dam Issues*. Edited by Dhanjit Deka and Rajat Subhra Paul, Guwahati, Assam, India: Assam College, Teachers’ Association, 2019, P.54. Print.
- Sarma, J.N & Acharjee, S. “Bank erosion of Brahmaputra River and Neotectonic activity around Rohmoria Assam, India”, in *Comunicacoes Geologicas*, 99(1), (2012). pp. 33-38. URL: <https://www.leng.pt/iedt/unidades/16/paginas/26/30/125>. Web on 12 May, 2014.
- Cernea, Michael M. “Risks, Safeguards and Reconstruction, A model for population displacement and resettlement”, in *Economic and Political Weekly*, 35(41), 2000, Mumbai, India. Pp. 3659-3678. Print.
- Borgohain, J. “Erosion in Rohmoria: Emerging Conflicts and Related Issues” 2011, pp.01-12. URL-http://JuliBorgohainOdisha_Case_StudyFinal26/22011. PDF. Retrieved on 1/2/2021.
- Lahiri, S. K. & Borgohain, J. “Rohmoria’s Challenge: Natural Disasters, Popular Protests and State Apathy”, in *Economic and Political Weekly*, XLVI(2), 2011, pp. 31-35. Mumbai, India. Print.
- Government of Assam, Dibrugarh District. Achieve Report for the scheme

emergent measures for protection of Rohmoria in Dibrugarh District. <https://dibrugarh.gov.in/departments/detail/achievement-report-for-the-scheme-emergent-measures-for-protection-of-rohmoria-in-dibrugarh-district>. Retrieved on 2/2/2021

Water Resources Department of Government of Assam. <https://waterresources.assam.gov.in/portlets/flood-erosion-problems>. Retrieved on 2/2/2021

Water Resources Department, Government of Assam. Protection of Rohmoria Area. <https://waterresources.assam.gov.in/portlet-innerpage/protection-of-Rohmoria-area>. Retrieved on 2/2/2021

Government of Assam, Water Resources: Flood management. <https://waterresources.assam.gov.in/portlets/flood-management>. Retrieved on 2/2/2021

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 650-657

Territorial Redistribution Policy and Creation of Eastern Bengal and Assam

Dr. Mitali Kalita

Assistant Professor, Dept. of History, The Assam Royal Global University

Email:mitalikalita2008@gmail.com

Abstract

A policy of territorial redistribution was followed by the Imperial Government of India after the British Crown directly assumed the charge of administering India from the hands of the English East India Company. This policy was applied in Assam in a phased manner and finally it resulted in the incorporation of the province with the eastern parts of Bengal. This led to the formation of the new province of 'Eastern Bengal and Assam' in 1905. The paper will cover the different proposals made and plans formulated involving Assam and its adjoining areas as well as parts of eastern Bengal under the territorial redistribution policy.

Keywords: administration, opposition, partition

Introduction

The British Crown assumed the direct reins of the administration of the British Indian Empire from the hands of the English East India Company in 1858. A declaration was made by the British Crown through Queen's Proclamation that they would not annex any new territory, but

would continue to govern the areas already occupied by the Company in India. (Roberts, 2005: 388-90) For governance, they initiated new policies to restructure the colonial authority in this large colony. One such key policy was the territorial redistribution which began since the sixties of the 19th century CE. (Home Political A, Nos. 149-60, 1903)

Through this policy of territorial redistribution, an attempt was made by the Imperial Government of India to break away the old boundaries of existing Indian provinces and thereby to create new ones, if necessary. The reason for this policy was outwardly administrative convenience or better governance, but there were secret motives in the background. Assam was one such province where from the 1870s this policy of territorial redistribution was applied at a regular interval until the province lost its separate identity in 1905.

Area of Study

The paper is on the various territorial redistribution proposals and plans designed by the British government which comprised present day North-East Indian states, excluding Sikkim and erstwhile eastern parts of Bengal, presently Bangladesh.

Objectives

The paper is written with the following objectives:

- (i) To analyse the British territorial redistribution policy in Assam and its adjoining areas,
- (ii) To examine the reactions of the local people as well as British officials towards the proposals and plans for territorial redistribution.

Methodology

An analytical methodology has been adopted for writing this paper on the basis of the available primary and secondary sources.

Discussion

Assam and its adjoining areas became part of the colonial empire only in the 19th century. Colonial rule was new in this part of India when there was the transfer of power from the hands of the English East India Company to the British Crown. Initially, the administration of the whole region was placed under the charge of a Commissioner, who administered it as a division of the Bengal province. (Barpujari, 1980: 206-07) But in 1874, Assam was separated from the Bengal administrative set up and made a Chief Commissioner's Province. (Guha, 1977: 27) Even Sylhet was made a part of Assam. The reason for this administrative change and

territorial adjustment was shown as to reduce the administrative pressure of the Bengal government. (Bhattacharjee, 1977: 252)

The people of Sylhet, both Hindus and Muslims resisted the plan. The common people as well as the local leadership signed a memorandum protesting against the transfer and amalgamation of Sylhet with Assam and submitted it to the Viceroy on 10 August, 1874. (Guha, 1977: 28-29) Their opposition to this colonial action was based on the argument that that they had no resemblances, either social or linguistic with the people of Assam. Further, they had the fear that the laws and institutions that prevailed in Sylhet would be changed under the new administrative setup. (Nag, 2000: 311) But the views and opposition of the people of Sylhet was given no regard by the colonial government. This territorial redistribution of 1874 can be regarded as the 'First Partition of Bengal'.

The province of Bengal was very large in size comprising of Bengal Proper, Bihar, Orissa, the whole of the United Province including Delhi, portions of Central Province, Chotanagpur and Assam. (Sarkar, 2010: 8) It was hence very difficult for the officials of the Bengal government to govern such a big province. Probably, because of this administrative inconvenience, the Imperial Government of India from time to time adopted proposals and drafted plans for territorial redistribution with the motive of reducing the geographical entity of Bengal. However, not all such proposals and plans were materialized. This might be because every territorial readjustment of Bengal by the colonial authorities had to encounter the mass resistance of the Indians. For the Indians, these proposals and plans other than readjusting the territory of Bengal for administrative convenience also used to shatter the sentiments of the inhabitants as they were forcefully placed under different administrative units.

The Imperial Government of India felt in the 1890s that the separation of Assam and Sylhet from the purview of Bengal administration was insufficient as far as the administrative burden of the Lieutenant Governor of Bengal was concerned. On that basis they also held the view that while Bengal was very vast to be ruled by one Lieutenant Governor, Assam was too small from the administrative and economic point of view. With such considerations at stake, the Lieutenant Governor of Bengal, Chief Commissioners of Burma and Assam and the military experts in 1892 proposed the transfer of the Chittagong division and the Lushai Hills to Assam from Bengal. (Home Political A, Nos. 9-22, 1893) However, this proposal was not materialised and no specific reasons for it was cited

by the colonial authorities. But despite of the non-execution of this proposal of 1892, the Imperial Government of India from that time onwards diverted its attention towards the territorial redistribution in Bengal and Assam.

William Ward, the then Chief Commissioner of Assam in early 1896 gave a proposal of transferring the Chittagong, Dacca and Mymensing Divisions from Bengal to Assam on the same earlier pretext of enlarging the province of Assam and of reducing the size of Bengal for administrative convenience. (Bhattacharjee, 1983: 107-08) Further, Ward put forward the argument that the proposed transfer would facilitate the enlargement of the province of Assam which in turn would help in the creation of separate cadre for services in all its branches for the efficient administration of the province. (Home Political A, Nos. 204-34, 1897) But the very same year in 1896, Henry Cotton became the new Chief Commissioner of Assam and he refused to accept the proposal of his predecessor. Cotton rejected the proposal of Ward as he thought that the proposed changes would lead to the outbreak of a series of protests amongst the inhabitants of Assam, considering the history of revolts against colonial domination in the past. He described the proposal as 'ill-advised'. (Bhattacharjee, 1983: 108)

Further, Cotton felt that even after the transfer of Chittagong, Dacca and Mymensing areas to Assam, the latter will be too small a province to support a self contained civil service. Hence, he believed that it would be better that the Bengal districts should remain with Bengal instead of transferring and clubbing them with Assam to form the new province called 'Eastern Bengal and Assam'. (Home Political A, No. 232, 1897) Due to this opposition of Cotton, Imperial Government of India also did not pay any heed to this territorial redistribution proposal of Ward. Although Ward's proposal of 1896 remained unimplemented, in 1897 there came the proposal for transferring the Lushai Hills to Assam. But the proposal was not implemented during that year and no reason for non-implementation was cited by the colonial authorities. However, in 1898 the South and North Lushai Hills districts were amalgamated and placed under the administration of Assam. (Bose, 1989: 30)

The frequent application of the territorial redistribution policy by the colonial authorities involving Bengal and Assam and its adjoining areas was disliked by the local inhabitants as well as by the British officials and European merchants at times. (Barpujari, 1977: 177) The rejection of Ward's proposal of 1896 by Cotton on the ground of possible protest indirectly made it very clear that the various proposals for territorial redistribution

put forward by the British government from time to time had already created a feeling of resentment among the people of Assam. Some British officials showing their concern towards the territorial readjustment issue openly suggested that if the partition of Bengal was unavoidable in order to reduce the administrative burden of the Government of Bengal then the same could be achieved by raising the status of Bengal to a Governorship with an Executive Council. (Barpujari, 1977: 178)

But no heed was paid to such dislike and in 1903 another proposal was put forward by the colonial authorities regarding the territorial redistribution of the provinces of Bengal as well as Assam. (Bhattacharjee, 1983: 109) It was Andrew Fraser, the Lieutenant Governor of Bengal who in 1903 tried to renew the earlier proposal of Ward to transfer the Chittagong, Dacca and Mymensing divisions to Assam. (Bose, 1989: 33) Fraser found a strong wholehearted support towards his renewed proposal of territorial redistribution from Joseph Bamfylde Fuller, the then Chief Commissioner of Assam. (Barpujari, 2004: 248) Fuller thought that transfer of the Chittagong, Dacca and Mymensing divisions to Assam would enlarge the size of the province and thereby create sufficient traffic to justify the construction of the Assam-Bengal Railways as five-seventh of the railway track under construction lay within Assam. It would also help in the speedy completion of the Assam-Bengal Railways. (Bhattacharjee, 1983: 110-11)

Actually it was Fuller's personal opinion that the present size of Assam was not that large enough to justify the construction of a long railway track. Hence, he opined that by clubbing more areas to Assam its size should be enlarged. He further added that for the prosperity of Chittagong it was necessary to add this port town with Assam. To justify his point, Fuller added that Chittagong could not prosper under Bengal because Bengal had Calcutta as a well established port and the importance of the Chittagong port was reduced under the Bengal administration. But if the Chittagong division would be added with Assam, then it would be the only natural outlet of the province and thereby it would get the opportunity to prosper and develop. It would also increase the importance of the port. (Barpujari, 1977: 177-78)

The situation in Assam and Bengal was already a tensed one because of the disappointment among its inhabitants on the various proposals for the redistribution of the territories. Under such a situation the announcement of a partition plan in 1903 on the basis of Fraser's proposal further provoked the people which finally led to the outbreak of the Swadeshi Movement on the implementation said plan in 1905. The

displeasure of the Assamese people towards the plan was clearly evident in the memorandum submitted by the 'Assam Association' in 1904 stating that the inhabitants of the province did not like the transfer of some parts of Bengal to Assam. (Dutta, 1991: 53) Even Cotton in 1904, while delivering the Presidential Address in the 20th session of the Indian National Congress at Bombay, denounced the plan as the most arbitrary and unsystematic evidence of irresponsible statesmanship. (The Bengalee, 1905: 3) This clearly reveals the fact that Cotton in spite of being a British official continued to criticize openly the proposals for the partition of Bengal and its incorporation with Assam in the name of territorial redistribution as he was aware and concerned regarding its evil effects particularly on the province of Assam.

With Fuller having his own ground to support the partition proposal of 1903, George Nathaniel Curzon, the then Viceroy of India tried to achieve through it his secret motive of applying the policy of 'divide and rule' in Bengal. (Chandra, 1989: 125-26) As the foremost colonial authority in India, Curzon was very concerned about the growing nationalist consciousness amongst the Bengalis. This was very much evident from his statement made in February, 1904. He said:

'The Bengalis, who like to think themselves a nation and dream of a future when the English will have been turned out, and Bengalis will be installed in Government House, Calcutta, of course bitterly resent any disruption that will be likely to interfere with the realisation of this dream. If we are weak enough to yield to their clamour now, we shall not be able to dismember or reduce Bengal again;...will be cementing and solidifying, on the eastern flank of India, a force already formidable, and certain to be a source of increasing trouble in the future.' (Sarkar, 2010: 16-17)

Being concerned, Curzon thought it would be the best to divide Bengal into two parts which would give a death blow to the growing nationalist consciousness there, by breaking the solidarity and unity amongst the Hindu and Muslim Bengalis. Hence, he supported as well as approved the territorial redistribution proposal of 1903.

Curzon to materialise this proposal into a successful plan tried to gather the support of the Muslim population in Bengal. In a speech delivered at Dacca in 1904, he offered the Muslims of East Bengal the prospects of unity in the proposed new province which they have not enjoyed since the days of old 'Musalman' emperors. (Sarkar, 2010: 16) Through this speech he also deliberately attempted to implant the seed of communalism in Indian politics. H. H. Risley, the Secretary to the Government of India,

Home Department too gave his support to the proposal of 1903. He believed that the proposed transfer would facilitate the expansion of Assam and this in turn would provide the officials of Assam a wider and more interesting field of work and that it would also provide a maritime outlet to Assam which would greatly facilitate the development of the tea, coal and oil industry of Assam. (Resolution, December, 1903)

The colonial officials were already aware of the growing disillusionment among the inhabitants of the provinces of Bengal as well as Assam on the territorial readjustment issue. The political associations of Assam as well as Bengal rebuffed the partition proposal outright, but their opinion and suggestions were not taken seriously and the colonial rulers were ready to carry out their plan. Still, the colonial authorities tactfully published the gist of the proposal in the 'Official Gazette of India' on 12 December, 1903 in order to gather opinion of the political organisations and public of the concerned provinces regarding it. (Barpujari, 1977: 177-79) But the final plan for the partition was drafted almost secretly by the colonial authorities to avoid large scale protests from the inhabitants of both the concerned provinces. Finally, the partition was implemented on 16 October, 1905 leading to the formation of 'Eastern Bengal and Assam'.

Conclusion

The colonial authorities through this policy of territorial redistribution deliberately tried to frequently alter the geographical boundary of Assam. Assam initially after colonisation was made a part of Bengal administrative set up. But later was made a Chief Commissioner's Province, yet she had to accept the incorporation of parts of Bengal with her which brought drastic change in its demography. Finally, Assam had to lose its identity after the creation of the province 'Eastern Bengal and Assam'. However, the Swadeshi Movement immediately broke out against the partition of Bengal in Bengal and other parts of India. While in Assam, the Swadeshi Movement broke out because of the incorporation of the parts of Bengal with her. This Movement of 1905 became successful and the province of 'Eastern Bengal and Assam' ceased to exist in 1911. Once again in 1912 Assam became a Chief Commissioner's Province, but Sylhet continued to be a part of Assam until India's independence in August, 1947.

References :

- Barpujari, H. K. *Assam in the Days of the Company 1826-1858*. Gauhati: Spectrum Publications, 1980.
- Barpujari, H. K. (ed.). *Political History of Assam. Volume-One. 1826-1919*.

- Guwahati: Government of Assam Publication, 1977.
- Barpujari, H. K. (ed.), *The Comprehensive History of Assam. Volume-V*. Guwahati: Assam Publication Board, 2004.
- Bhattacharjee, J. B., *Cachar under the British rule in North-East India*. New Delhi: Radiant Publishers, 1977.
- Bhattacharjee, K. K. *North East India Political and Administrative History*. New Delhi: Cosmo Publication, 1983.
- Bose, M. L., *Social History of Assam*. New Delhi: Concept Publishing Company, 1989.
- Chandra, Bipan, *India's Struggle for Independence 1857-1947*. New Delhi: Penguin Books, 1989.
- Dutta, Anuradha, *Assam in the Freedom Movement*. Calcutta: Darbari Prokashan, 1991.
- Guha, Amalendu, *Planter-Raj to Swaraj Freedom Struggle and Electoral Politics in Assam 1826-1947*. New Delhi: ICHR Publication, 1977.
- Home Political A, Nos. 9-22, September, 1893.
- Home Political A, Nos. 204-34, May, 1897.
- Home Political A, No. 232, May, 1897.
- Home Political A, Nos. 149-60, December, 1903.
- Nag, Sajal, 'The Surma Valley Muslims and the Sylhet Separation Issue', in Arun Bhuyan, (ed.), *National Upsurge in Assam*. Guwahati: Government of Assam Publication, 2000.
- Resolution of the Government of India in the Home Department, No. 3678 of 3 December, 1903.
- Roberts, P. E. *History of British India*. New Delhi: Surjeet Publications, 2005. Print.
- Sarkar, Sumit, *The Swadeshi Movement in Bengal 1903-1908*. Ranikhet: Permanent Black, 2010.
- The Bengalee, 2 January, 1905.

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 658-670

A Review on Rural Health Care Delivery Infrastructure in Assam, India

Sanjay Swargiary

Bodoland University, Kokrajhar, Assam, India

sanjayswargiary@gmail.com

Dr. Keshab Basumatary

B. B. Kisahn College, Jalab, Baksa, Assam, India

keshabbasumatary@gmail.com

Abstract

The health of a population depends significantly on the healthcare infrastructure –physical and manpower alongside accessibility, availability and affordability. The health delivery system represents the health institutions, manpower including doctors, nurses, paramedical staff, and population and area coverage. In the case of the rural health care delivery system- the three-tier Rural Health Scheme has been launched to improve the health delivery system. However, the questions arise -whether the present population coverage by different types of Rural Health Institutions is complying with Indian Public Health Standard (IPHS) norms? What is the intensity of the doctor-patient ratio? Hence, importance is felt to know the deficiency, inequality and other shortcomings in providing health services from the overview of public healthcare infrastructures in Assam. This present study is a descriptive one based on Secondary data. Various reports and research papers, including e-publications, are explored

on healthcare services and scenario on public health infrastructure.

Keywords: Rural Health, Manpower, Assam, IPHS, Sub Centre, PHC, CHC, RHS

Introduction:

Healthcare delivery systems play a vital role in providing necessary healthcare facilities to the common masses who need healthcare services. The health delivery system represents the health institutions, manpower including doctors, nurses, paramedical staff, and population and area coverage. Good health must enhance the productivity of human capital for contributing optimally in the process of development. Empirical studies conducted in the past have shown that systematic healthcare initiatives have raised labour productivity; improved life expectancy, and significantly enhanced living standards. Thus, health is an intrinsic factor that plays a vital role in socio-economic development. The Constitution incorporates provisions guaranteeing everyone's right to the highest attainable standard of physical and mental health. Article 21 Constitution of India guarantees protection of life and personal liberty to every citizen. But, the health of a population depends to a great extent on the healthcare infrastructure – physical and manpower alongside accessibility, availability and affordability. Hence, the health service delivery system has been drawing the policymakers and well-wishers' attention internationally to attain health for all. India's government has been adopting various initiatives to provide affordable, accessible and available health care facilities to all. Moreover, India's government has been taking initiatives to provide primary healthcare service for the rural people, mainly through different programmes like Three-tier Rural Health Scheme, National Rural Health Mission, etc.

Since primary healthcare is one of the vital social infrastructures required for the development of a nation; Government of India launched the Rural Health Scheme based on Shrivastav Committee (1975) recommendation – "placing people's health in people's hands". Thus, a three-tier health care delivery system under the Rural Health Scheme was launched to provide healthcare services in rural areas. Subsequently, India became a signatory to the Alma-Ata Declaration and had committed to attaining "Health for all" by 2000 AD through the Primary Healthcare approach in 1978. The National Health Policy (NHP) given the Directive Principles of the Constitution of India recommends "universal, comprehensive primary health care services which are relevant to the actual needs and priorities of the community at a cost which people can afford" (MoHFW, 1983, 3-4).

However, the facts and figures of different studies have envisaged

that the state and nation's healthcare infrastructure has not achieved a satisfactory development level. The Indian Council of Medical Research study (1991) found that most PHCs are overburdened, accessible only to a few, and regional variations in area coverage. Apart from this, PHCs face the phenomena of inadequate drugs and medicine supply, poorly equipped treatment facilities etc. In his study, Rao (2005) revealed that accessible and affordable health care is still a mirage to many people. The situation has not undergone any significant improvement, even after completing more than 50 years of governance since independence. Bala (2009) shown in his study that health care is not available to most tribal people due to lack of accessibility to health facilities, non-availability of health staff in the health centres, quality of services, traditional practices and superstitions. Buragohain (2015) observed that the health status among the rural population of Assam is not at all satisfactory.

Whether the present state of population coverage by different types of Rural Health Institutions is complying with Indian Public Health Standard (IPHS) norms? What is the intensity of the doctor-patient ratio? Public healthcare services can play an important role to improve health status. So, it is necessary to bring out the scenario of healthcare infrastructures in providing health services, especially to rural masses.

Importance of the study:

The Programme Evaluation Organisation (Planning Commission, Government of India, 2011) on Evaluation Study on National Rural Health Mission (NRHM) in the Seven States reveals that Quality and Outreach of the Health Services in Assam has improved on several accounts. Assam acclaimed that the rural health services have a better status amongst States during the National Rural Health Mission implementation. However, it is also fact that there are many issues on the disparity in connection with the distribution of public primary healthcare service delivery in the state of Assam. It cannot be denied that most of the rural areas of Assam are facing inadequate transportation facilities. Hence, the public health care system is surrounded by the basic phenomena like; lack of physical infrastructure, shortage of manpower (specialist/trained doctors), absenteeism among the health workers, irregular supply of drugs etc. Moreover, most rural areas face the problems of accessibility of health centres on the one hand and availability of health services on the other. Importance of this study is felt to know the deficiency, inequality and other shortcomings in providing health services from the overview of public healthcare infrastructures in Assam.

Objective of the Paper:

This present paper aims to review the public healthcare infrastructure in Assam by emphasising rural healthcare facilities. It also aimed to highlight the position of manpower in Public Health Institutions in Assam.

Data Source and Methodology:

This present study is a descriptive one based on Secondary data. To obtain insights into the literature on healthcare services and scenario on public health infrastructure, various reports and research papers, including e-publications, are explored. Sources of data are Statistical Handbook of Assam 2019, Rural Health Statistics 2019, Census of India 2011, Assam Human Development Report 2014 and various reports and surveys of National Health Mission(NRHM), National Sample Survey Organisation (NSSO), National Family Health Survey (NFHS), MoHFW, and World Health Organisation. The present study is limited to Public Healthcare facilities in Assam. It does not include the private and other health facilities provided by Charities, Missionary and NGOs.

Discussion:

Assam is a state in India's northeast with a geographical area of 78438 sq km and about 2.4 per cent of its total geographical area. It is surrounded by Bhutan and Arunachal Pradesh to the north; Bangladesh, Mizoram and Manipur to the south; Nagaland to the east; and West Bengal and Meghalaya to the west. Assam located geographically extending from 89° 42' E to 96° E longitude and 24° 82' N to 28° 22' N. Assam provides shelter to 2.2 per cent population of the country. According to the Assam Statistical Handbook 2019(based Census of India, 2011), Assam's population stands at 3,12,05,576 and Rural population of 2,68,07,034 constituting 86 per cent. The government of Assam has been making a continuous effort for implementing various state and national level programme in the state to improve the healthcare delivery system. The physical infrastructure of the healthcare institutions and the availability of health workers reflect the status of the healthcare delivery system of any state or country.

Health Institutions in Assam:

The Statistical Handbook of Assam 2019 reveals that there are 25 Civil Hospitals(CH) situated at District head-quarters and 14 Sub-Divisional Civil Hospital (SDCH) located at sub-division head-quarters delivers secondary as well as tertiary healthcare services. At the primary level, 1172 Community Health Centres (CHCs) and 946 Primary Health Centres

(PHCs) and 4644 Sub-Centres (SCs) are available for providing health care services in rural areas.

Table 1 Health Care Institutions in Assam

Type of Institution	No. of Institution
Civil Hospitals	25
Sub-divisional Civil Hospitals	14
Primary Health Centres	946
Community Health Centre	172
Sub-centres	4644

Source: Statistical Handbook Assam, 2019

Pattern of change of Rural Health Centres in Assam:

Table 2 highlights the expansion in the number of different types of health institutions concerning rural healthcare system at the end of every five plan period.

Table 2 Number of SC, PHC and CHC During Five Year Plans in Assam

Type Health Institution	Sixth Plan [1981-85]	Seventh Plan [1985-90]	Eight Plan [1992-97]	Ninth Plan [1997-2002]	Tenth Plan [2002-2007]	Eleventh Plan [1997-2002]	Twelfth Plan (As on 31st March 2015) [2012-2017]
SC	1711	5109	5109	5109	5109	4604	4621
PHC	237	449	610	610	610	975	1014
CHC	12	60	100	100	100	109	151

Source: RHS Bulletin & Directorate of Health Services, Assam

The number of Sub-Centre has increased from 1711 to 5109 in the Seventh Plan Period. There is a substantial increase in the number of Sub-Centres from Sixth Plan period to Seventh plan period and no variation until the Tenth Plan period. Of course, it is seen, a fall in the number of Sub-Centre in Eleventh Plan period due to upgrade to PHC. As of 31st March 2015 of Twelfth plan period (2012-17), the number of Sub-Centre stood at 4621. Similarly, the number of Primary Health Centre (PHC) also has increased from the Sixth plan notably and at present 1014 PHCs are available in the state. The number of Community Health Centre (CHC) increased to 151 till the 31st March 2015 of the Twelfth Plan from 12 nos.

of CHC in the Sixth Plan.

As per the RHS 2019, a comparative statement about the growth of Health Care institutions in Assam has been shown. The number of SCs is 4643 in 2019 against the 5019 SCs in 2005, showing the drop by 466. In 2019 there are 946 PHCs and 177 CHCs in Assam.

Table 3 Number of SC, PHC and CHC

2005				2019		
	SC	PHC	CHC	SC	PHC	CHC
Assam	5109	610	100	4643	946	177

Comparative Average Rural Population Coverage by Health Centre in Assam and India:

Table 4 shows the average rural population coverage by different types of health institutions in Assam and India as of 31st March 2019.

Table 4 Average Rural Population Covered by Different Type of Health Centre (As on 31st March 2019)

	Sub Centre	PHC	CHCs
Assam	6,291	30,875	1,65,017
India	5,616	35,567	1,65,702

Source: Rural Health Statistics 2019

The status of Health infrastructure in the State is improving over the years. Despite improvements in the healthcare delivery system; there is a shortfall of different types of health facilities. Further, it is noted that the average population coverage by different types of rural health centres is more than the set guidelines of the Indian Public Health Standard (IPHS). Table 4 presents the facts on population covered by Sub Centre (SC), Primary Health Centre (PHC) and Community Health Centre (CHC) in Assam. Average population covered by an SC is 6,291 against the IPHS of 3000 to 5000 people per SC. Similarly, the average population covered by CHC is 1,65,017, which is above than population coverage norms of 80,000-1,20,000 to be covered by each CHC as per the IPHS, 2012. The average population covered by the PHC in the State is also above the maximum population of 30,000 population to be covered as per IPHS, 2012. Nevertheless, the population coverages at national level are also beyond the set limit of IPHS, 2012, for all rural health centres.

Average Number of Villages Covered by an SC, PHC & CHC:

As on 31st March 2019, a Sub Centre covers 06 villages on average, PHC 28 village and CHC 149 villages. On the other hand, 04 villages, 26 villages and 120 villages are covered on average at all India level. Thus, it is found that the villages coverage by each health centre in Assam is higher than the national level.

Table 5 Average Number of Villages Covered by an SC, PHC & CHC

Average Number of Villages covered by a covered by a			
	Sub Centre	PHC	CHC
Assam	6	28	149
All India	4	26	120

Average Rural Area and Average Radial Distance Covered:

Average rural area and average radial distance covered by health facilities in Assam and All India are shown in Table 6. It portrays the average area coverage of a Sub Centre, PHC and CHC in square kilometres by 9.27, 48.58 and 615.05. Similarly, average radial distance in km covered by a Sub Centre, PHC and CHC are 1.72, 3.93 and 13.99. However, both the average area coverage in square km and average radial distance coverage is lower than the national level.

Table 6 Average Rural Area and Average Radial Distance Covered (As on 31st March 2019)

Average Rural Area [Sq. Km.] covered by a				Average Radial Distance [Kms] covered by a		
	Sub Centre	PHC	CHC	Sub Centre	PHC	CHC
Assam	9.27	48.58	615.05	1.72	3.93	13.99
All India	18.98	120.19	559.96	2.46	6.18	13.35

Availability of Public Health Institutions in the districts of Assam:

Table 3 is derived from the data based on Statistical Handbook of Assam 2019. It illustrates the availability of various types of public healthcare institutions district wise in Assam.

Table 7 Health Services Facility under Govt. Sector

Sl. No.	Districts	CH	SDCH	FRU	SC	PHCs	SD	CHCs	Total
1	Kokrajhar	1	1	0	161	43	16	4	226
2	Dhubri	1	2	0	245	41	14	8	311
3	Goalpara	1	0	1	154	37	13	6	212
4	South Salmara	-	-	-	-	-	-	-	-
5	Barpeta	1	1	0	264	48	8	9	331
6	Morigaon	1	0	1	123	33	13	6	177
7	Nagaon	1	0	5	351	75	25	17	474
8	Hojai	-	-	-	-	-	-	-	-
9	Sonitpur	1	2	0	279	53	15	9	359
10	Biswanath	-	-	-	-	-	-	-	-
11	Lakhimpur	1	1	0	156	25	7	8	198
12	Dhemaji	1	0	0	98	20	2	4	125
13	Tinsukia	1	0	0	164	20	5	7	197
14	Dibrugarh	0	0	0	234	30	7	8	279
15	Sivsagar	1	2	0	220	43	4	4	274
16	Charaideu	1	-	-	-	-	-	-	1
17	Jorhat	0	2	1	144	40	9	6	202
18	Golaghat	1	1	0	144	40	5	4	195
19	Karbi Anglong	1	1	0	145	42	9	6	204
20	Dima Hasao	1	0	0	72	11	2	2	88
21	Cachar	1	0	1	270	30	5	4	311
22	Karimganj	1	0	0	222	29	7	7	266
23	Hailakandi	1	0	0	107	13	3	3	127
24	Bongaigaon	1	0	0	94	28	3	4	130
25	Chirang	1	0	0	87	23	10	3	124
26	Kamrup	1	1	3	279	66	28	11	389
27	Kamrup Metro	0	0	2	48	25	0	3	78
28	Nalbari	1	0	1	121	42	17	11	193
29	Baksa	1	0	0	157	36	14	6	214
30	Darrang	1	0	0	159	32	13	7	212
31	Udalguri	1	0	0	146	21	8	5	181
	Assam	25	14	15	4644	946	262	172	6078

Source: RHS Bulletin, March 2019 & Statistical Handbook of Assam 2019

Note: CH=Civil Hospital, SDCH= Sub Divisional Civil Hospital, FRU= First Referral Unit,

SC= Sub-Centre, PHC= Primary Health Centre SD=State Dispensaries, CHC= Community Health Centre

The number of Primary Health Centre (PHC), where at least one Medical Officer is available to the village community to provide primary

healthcare service, is 946. Nagaon district has the maximum number of PHCs e.i 75 constituting 7.9 per cent whereas Dima Hasao district has the lowest number PHCs e.i 11 constituting 1.1%. Moreover, Nagaon district has the highest number of public health institutions combining 01 District hospital, 17 Community Health Centres (CHC) constituting 9.8 per cent, 351 Sub-Centres constituting 7.5 per cent. On the other hand, Dima Hasao district has the lowest no. of public health institutions. Of course, it is to be noted, Nagaon district has the highest Population (826,006), and Dima Hasao has the lowest population (213,529) in Assam. However, average population coverage per SC (3285) in Dima Hasao against the SC (2333) in Nowgaon. Similarly, in case of each PHC of Dima Hasao is serving 19411 populations against the 10325 per PHC in Nagaon.

Manpower in Public Health Institutions in Assam:

Manpower in health services has been marked out as the “heart of the health system of any country” (National Health Profile, 2016). As per Statistical Handbook Assam 2019, the Health workers’ strength combining both medical and paramedical staff is presented in Table 8.

Table 8 Number of Medical and Paramedical Staffs in Assam, 2019

Sl. No.	Post	Govt.	NHM	Total
1	MBBS Doctors	2355	742	3097
2	Specialist Doctor / Post Graduate Doctors	828	297	1125
3	BAMS / Ayurvedic Doctor	358	453	811
4	Dental Surgeon	87	192	279
5	Homeopathis Doctors	75	222	297
6	MBBS Doctors for 1 year rural posting	0	402	402
7	ANM	6673	5578	12251
8	GNM	3229	3166	6395
9	Pharmacists	1392	697	2089
10	Laboratory Technician	871	776	1647
11	Radiographar	109	46	155
12	Rural Health Practitioner	0	562	562

Source: Statistical Handbook Assam, 2019

As per the Statistical Handbook Assam, 2019, the number of available doctors in the State is 5609 combining the Allopathic, Ayurvedic and Homeopathic doctors excluding the MBBS Doctors for 1-year posting. The Government of Assam deployed Rural Health Practitioners (RHPs)

in high focus districts (HFDs) to provide comprehensive health care services. RHPs provide all the essential health services -preventive, promotive, curative and emergency care in rural areas of Assam. As per Statistical Handbook Assam 2019, 562 RHPs are providing primary health care service to village community. The total number of staff nurse combining ANM and GNM is 18646.

Shortfall in Health Facilities in Rural Health Institutions in Assam:

Table 9 portrays healthcare facilities' status in case of Sub Centres(SCs) and Health and Wellness Centres(HWCs) shortfall percentage of 27 per cent. However, it is higher than at the national level. It is seen that the shortfall percentage for PHCs is 9 per cent and 32 per cent for CHCs in Assam respectively, which are lower than the national level. It is observed clearly that there are shortfalls in all types of rural health centres in Assam and India.

Table 9 Shortfall In Health Facilities as Per Estimation of Mid Year Population (As on 1st July 2019) in Assam and India in Rural Areas

Sub Centres and HWC-SCs				
	Required	In Position	Shortfall	% Shortfall
	R	P	S	
Assam	6374	4643	1731	27
India	189765	157411	43736	23
PHCs and HWC-PHCs				
	Required	In Position	Shortfall	% Shortfall
	R	P	S	
Assam	1040	946	94	9
India	31074	24855	8764	28
CHCs				
	Required	In Position	Shortfall	% Shortfall
	R	P	S	
Assam	260	177	83	32
India	7756	5335	2865	37

Manpower Position and Required in Rural Health Institutions in Assam:

Table 10 focuses on the manpower status in rural health institutions of Assam as per the Rural Health Statistics 2019.

Table 10 Manpower in Rural Health Institutions in Assam(As on 31st March 2019)

Manpower	Required	Sanctioned	In Position	Vacant	Shortfall
ANM at SCs	4643	NA	3080	NA	1563
ANM at PHCs	946	NA	2492	NA	#
Doctors ¹ at PHCs	946	NA	1925	NA	#
Allopathic Doctors at CHCs	354	NA	462	NA	#
AYUSH Doctors at PHCs	946	NA	926	NA	946
AYUSH Doctors at CHCs	177	NA	86	NA	91
Specialists ² at CHCs	708	NA	136	NA	572
Radiographer ³ at CHCs	177	NA	90	NA	87
Pharmacists ⁴ at PHCs	946	NA	1540	NA	#
Pharmacists at CHC	177	NA	239	NA	#
Laboratory Technicians ⁵ at PHCs	946	NA	1163	NA	#
Laboratory Technicians ⁵ at CHCs	177	NA	246	NA	#

Source: Rural Health Statistics 2019

Note: ¹One per Primary Health Centre, ²Four Specialists per Community Health Centre ³One per Community Health Centre, ⁴One per each Primary Health Centre and Community Health Centre, ⁵One per each Primary Health Centre and Community Health Centre # Surplus

Table 10, portrays the manpower position of the Rural health centres. There is no shortfall of doctors (General Physician) in the public health institutions located in rural areas. In case of ANM and other Paramedical personnel – Pharmacists, Laboratory technicians in position are excess than required at the rural healthcare centres. However, there is a considerable shortage of Specialist doctors in the public health institutions located in

rural areas as 572. There are 136 Specialists are in position against the required 708 in CHC. That is a shortfall of 81 per cent approximately. Similarly, the number of Radiographer is also less than the required with a shortage of 87.

Conclusion:

From the above discussion, the following points are drawn that the State has a total population of 31205576. The percentage of rural population in the State remains at 85.90 per cent. Therefore, the Rural Healthcare Delivery System in Assam must be one of the essential issues connected with human development. As per Rural Health Statistics 2019, it is found that there is a shortfall of healthcare centres for all types of rural health infrastructure in Assam as well as in India. Concerning the manpower position of the rural health centres, there is no shortfall of doctors (General Physician) in the public health institutions located in rural areas.

Moreover, in case of ANM and other Paramedical personnel – Pharmacists, Laboratory technicians in position are excess than required at the rural healthcare centres. However, there is a considerable shortage of Specialist doctors in public health institutions located in rural areas. The average population covered by an SC, PHC and CHC in the State is more than the maximum population to be covered as per IPHS, 2012. As on 31st March 2019, a Sub Centre covers 06 villages on average, PHC 28 villages and CHC 149 villages against the national average of 4, 26 and 120 villages respectively.

Therefore, this study suggests that the differences either shortfalls in rural health centres or average overloaded rural health centres are to be resolved in compliance with IPHS, 2012, to be available, accessible and affordable for the rural population.

Reference:

- Bala, S. M. and Thiruselvakumar, D. Overcoming Problems in the Practice of Public Health among Tribals of India, *Indian Journal of Community Medicine*, Vol. 34, Issue 4, October 2009, Retrieved from <http://www.ijcm.org.in>
- Banerjee, Abhijit, Angus Deaton, Esther Duflo Health Care Delivery in Rural Rajasthan, *Economic and Political Weekly*, XXXIX (09), (2004)pp. 944-949 (excerpted from <http://www.epw.in/special-articles/health-care-delivery-rural-rajasthan.html>)
- Banerji, D. Politics of Rural Health in India, *Economic and Political Weekly*. Vol. - XL No. 30, July 23, (2005) PP 3253- 3258

- Buragohain, P. P. Status of Rural Health Infrastructure of Assam, *International Journal of Management and Social Science Research Review*, Vol.1, Issue.15, Sep - 2015. Page 210
- Devi, D and Goswami, G. Health Care Utilisation in Rural Assam with Special Reference to Goalpara District, *Journal of Social Science Bodoland University*, Vol 1 No. 2 (2013) PP 1-8
- Dutta, I and Bawari, S. *Health and Healthcare in Assam: A Status Report*. Centre for Enquiry into Health and Allied Themes (CEHAT) and Omeo Kumar Das Institute of Social Change and Development. 2007
- Feldstein, P. *Research on the Demand for the Health Care Services*. 1965.
- Rao, J S.V. "Fundamental Right to Health and Health Care", *Review of Healthcare in India*. by CEHAT, Mumbai. 2005.
- Census of India. *District Census Handbook, Assam, Census of India*, 2011
- Government of Assam: *Statistical Handbook of Assam*. 2015 & 2019.
- Government of India: *National Health Profile 2016*. Ministry of Health and Family Welfare
- Government of India: *Report of Common Review Mission*. Assam 2008, Ministry of Health and Family Welfare.
- Government of India: *Rural Health Statistics (RHS)* 2012 & 2015, 2019, Ministry of Health and Family Welfare.
- Government of India: *Indian Public Health Standards (IPHS) for Guidelines for Primary Health Centres*. Directorate General of Health Services, Ministry of Health & Family Welfare. 2012.
- World Health Organisation: *Declaration of Alma-Ata*, International Conference on Primary Health Care, Alma-Ata, USSR, 6-12 September 1978.
- World Health Organisation: *The World Health Report 2008 - Primary Health Care*
- World Health Organisation: *The World Health Statistics*. 2020.

Sampriti

Vol : Vol.-VII, Issue-I, March 2021

ISSN : 2454-3837

Pages : 671-679

Nation and Nationalism : Feminization of the Nation and Its Evolutionary Transcendence in Sri Aurobindo's *Savitri*

Arijit Goswami

*Assistant Professor (West Bengal Education Service)
Department of English, Gorubathan Government College
Email: goswami_arjit@yahoo.co.in*

Abstract

National movements aim to achieve a geographically and politically identifiable construct primarily based on the otherness of the colonized selves involved in comparison to the colonizers. The masculine nature of any freedom struggle is imperative given the patriarchal nature of society at large. The proposed paper would try to assimilate and analyze the growth of the concept of nation, the nationalist movement in India and the rise of Bharat Mata as the symbol of nationalism to the transcendence of the same in the figure of /Savitri in Sri Aurobindo's magnum opus: *Savitri*.

Keywords: Nationalism, Masculinity, Femininity, Motherland, Evolution

Nation and Nationalism

Nation, according to Max Weber is 'a community of sentiment which would adequately manifest itself in a state' and which holds notions of

common descent, though not necessarily common blood (Gerth and Mills 1948). Layoun (1991) asserts: nationalism ‘constructs and proffers a narrative of the “nation” and of its relation to an already existing or potential state’. Nationalism is both, a goal– to achieve statehood, and a belief – in unique collective consciousness. Nationalists envisage to achieve both statehood and nationhood.

The nation is an invented tradition (Hobsbawm and Ranger 1983) which is a summation of ‘imagining’ a national past and present (Anderson 1991), and constructing community (Cohen 1985). According to Gellner (1983), ‘it is nationalism that engenders nations, and not the other way around’. Benedict Anderson’s conceptualization of a nation or nation-space as an imagined community in a way tries to rationalize the individual’s attitudes towards the nation in the domain of knowledge and cognition but is unable to situate passionate self sacrifices for the nation (Smith 1998), similar to Nirad C. Chaudhuri’s description in his autobiography:

“An eagerness to serve and sacrifice ourselves was the third element in our patriotic emotion. Hence forward, we thought, we had no right to live any other life but a dedicated life. Our country was waiting for us to rescue and redeem her.” (1997: 210-211)

Nationalist struggles tried to create or discover a national identity which was often inspired by a rediscovery of ancient custom and literature, resurgence of a suppressed language and an attempt to re-invoke the importance of ethnicity and religion. Nationalism and national identities in India started forming its roots from the 18th century onwards and the process was catalyzed by the revolt of native states, landlords, and disgruntled British Indian soldiers against the colonial rule from 1857 to 1868.

The nationalist movement for independence overcame the boundaries of being just a political struggle against colonial forces and emerged as the process of the mobilization of the regional and community identities which were historically gendered symbols and identities.

Gender and Nationalism

Cynthia Enloe in *Bananas, Beaches, and Bases*, (1990: 45) observes that ‘nationalism has typically sprung from masculinized memory, masculinized humiliation and masculinized hope’.

The culture of nationalism tends to emphasize masculine cultural themes and manly “virtues of heroism, independence, courage, strength, rationality, will, backbone and virility were celebrated during the period of Indian national movement. Terms like honour, patriotism, cowardice, bravery and duty are hard to distinguish as either nationalistic or masculinist,

since they seem so thoroughly tied both to the nation and to manliness.” (Nagel 1998: 251-52).

It is interesting that the contradicting ideas of colonialism and anti-colonialism, imperialism and nationalism have a typical masculine fervor. State power, citizenship, nationalism, militarism, revolution, political violence, dictatorship and democracy are understood as masculinist, involving masculinist institutions, masculine processes and masculine activities (Pateman 1989). The concept of a single-powerful nation state promoted masculine ideology for its own sustenance irrespective of its origin in modernism, unlike colonialism, anti-colonialism and nationalism, masculinity remained a transparent, inadequately theorized construct. (Krishnaswamy 1999)

Colonial Masculinity

Masculinity acted as the hegemonic supremacy-oriented ideology of British imperialism in India. An elite ‘White’ masculinity presided above both the loyal but simple, martial or manly races and clever but treacherous, feminized or effeminate native men. According to Krishnaswamy, the idea of masculinity in a way legitimized the imperial rule by equating an aggressive, muscular, chivalric model of manliness with racial, national, cultural and moral superiority (15). Colonial masculinity was a cultural and epistemological project of colonial domination

The psychology of colonialism shows a language of homology between the sexual and the political in colonial culture. The British imperial ideology in India was hyper-masculine through maintaining a rigid dichotomy between the masculine and the feminine that was part of the gender ideologies of the post Enlightenment West (Nandy 1983). The ideals of Victorian manliness, athleticism and militarism featured centrally in studies of British and Anglo-Indian society, especially in accounts of the colonial Indian bureaucracy and the Indian army (Sinha 1999).

The British defined their actions of intrusion into Indian private life as: “clear, precise, instrumentalist, technical, scientific true and above all beneficial to all who came into contact with it” (Kaviraj, 1994:31).. Ashish Nandy explains that pre-colonial Indian societies worked with flexible identities in which ‘softer’ forms of creativity and intuition were not identified with femininity nor values of violence and power with masculinity. He posits that these fluid and permeable identities were undermined by the British rule and the Victorian colonial culture with its rigid and dichotomous ideologies of gender was enforced. Thus, an analogy between political and sexual dominance of the British as evident in the manliness, rationality, courage and control of the British rulers was that juxtaposed

against degenerated, effeminate and superstitious subjects.

Nationalism and Gender in the Indian context

Nationalism was a conglomeration of 'manly virtues', described by Mosse (1996) as 'normative masculinity', which included willpower, honour, courage, discipline, competitiveness, quiet strength, stoicism, sang-froid, persistence, adventurousness, independence, sexual virility tempered with restraint, and dignity, and which tried to establish the ideals as liberty, equality, and fraternity (Bederman 1995). Rotundo (1987) divided these characteristics as: the 'Masculine Achiever' (competitiveness, independence, persistence), the 'Christian Gentleman' (willpower, restraint, discipline), and the 'Masculine Primitive' (strength, virility, courage). The process, of setting boundaries and of articulating national character, creating national history, and chalking out a plan of the nation-state for future tend to emphasize both unity and 'otherness'. The creation of national identity and cultural boundaries tends to engender nationalist ethnocentrism.

The nationalist leaders were in a dilemma as they had to find methods of negotiating the traditional past they had inherited and the sense of modernity they received from the colonial education system. The issue of creating a national identity where India could be represented as a single cultural and political entity became their prime concern.

The figure of the woman was important in the construction of identities as a distinguishing element between the nationalists and colonizers. According to Mosse, nationalism redirects men's passions to a higher purpose and projects a stereotype of human beauty which transcends sensuousness. Manliness comes to mean freedom from sexual passion, the sublimation of sensuality into the leadership of society as the nation (Mosse 1985).

Each nation is always conceived as a deep horizontal comradeship, — regardless of the actual inequality and exploitation that may prevail there. (Anderson). Indian Nationalism did not perceive the gendered or hegemonic nature of this comradeship as there was no one notion of masculinity. There are different competing notions of nationalist masculinities.

During the early period of nationalism there was no indigenous idea about masculinity but the Victorian conservationist notions as imbibed from the British colonizers through an education system that tried to appropriate colonial gender norms like self-discipline and militarization.. The anti-colonial movements often demonstrated a preoccupation with colonial masculinity.

The immediate influence of Western masculinity in India was the reordering and revival of traditional conceptions of masculinity (Nandy

1983). Hence, three streams of masculinity emerged in the colonial period: firstly, brahmanic masculinity which tried to propose hard asceticism, renunciation and sublimation, secondly, *kshatriya* masculinity, which emphasized a hard aggression, pleasure and good living and thirdly, androgyny, particularly for men, that evolved out of Indian tradition and was held up as a spiritual ideal. (Krishnaswamy 42)

Partha Chatterjee argues in the same line that now the distinction between the home and the world (*Ghar* and *bahir*) was appropriated in Indian Nationalist discourses to form a new patriarchy in which men must continually compromise with Western ways in the world and women become the guardians of Indian spiritual values at home (1989).

Partha Chatterjee's article on the question of women during the nationalist movement is relevant in this regard. He writes on the subtle strategies of Indian patriarchy:

"As with all hegemonic forms exercising dominance, this patriarchy combined coercive authority with the subtle force of persuasion. This was expressed most generally in the inverted ideological form of the relation of power between the sexes; the adulation of woman as goddess or as mother. It served to emphasize with all the force of mythological inspiration what had in any case become a dominant characteristic of femininity in the new construct of woman standing as a sign for nation, namely the spiritual qualities of self sacrifice, benevolence, devotion, religiosity and so on. This spirituality did not, as we have seen, impede the chances of the woman, moving out of the physical confines of the home; on the contrary it facilitated it, making it possible for her to go into the world under conditions that would not threaten her femininity. In fact, the image of woman as goddess or mother served to erase her sexuality in the world outside the home." (1999:256-57).

Thus the idea of Deshmata (Motherland) was engendered and a clarion call was given by the nationalists to free 'Mother India' from the shackles of foreign rule. It is interesting to note that the figure of 'Bharat Mata' was first perceived as an image by Bankim Chandra Chattopadhyay in *Ananda Math* (1882) and pictorially created by Abanindranth Tagore in 1905. Abanindranath portrayed Bhârat Mâtâ as a four-armed Hindu goddess wearing saffron-colored robes, holding the manuscripts, sheaves of rice, a mala, and a white cloth. (Sinha, 2006). The image of Bhârat Mâtâ was an icon to create nationalist feeling in Indians during the freedom struggle. Sister Nivedita, an admirer of the painting, opined that the picture was refined and imaginative, with Bhârat Mâtâ standing on green earth and blue sky behind her; feet with four lotuses, four arms meaning divine

power; white halo and sincere eyes; and gifts Shiksha-Diksha-Anna-Bastra of the motherland to her children. (Ramaswamy, 2010). Henceforth, the idea of India was sacralized and feminized.

Sri Aurobindo: his idea of Nationalism and *Savitri*

Sri Aurobindo is an interesting figure in the re-structuring of the Bhârat Mâtâ concept when he proposed the worship of Bharat Mata as the re-invigorated form of Adishakti: “For what is a nation? What is our mother-country? It is not a piece of earth, nor a figure of speech, nor a fiction of the mind. It is a mighty Shakti, composed of the Shaktis of all the millions of units that make up the nation, just as Bhawani Mahisha Mardini sprang into being from the Shaktis of all the millions of gods assembled in one mass of force and welded into unity. The Shakti we call India, Bhawani Bharati, is the living unity of the Shaktis of three hundred million people ...” (Sri Aurobindo : *Bhawâni Mandir*)

Sri Aurobindo’s concept of freedom was a conglomeration of the ideals of a revolutionary political leader in the initial phase and of the poet and the mystic in the later phase. Freedom was not merely geographical and historical achievement but a natural urge towards unity through evolution, transcendence of the self and the whole aspiring beyond the limits of commonality, an inherent aspect of human existence.

In his magnum opus: *Savitri*, he renders his idea of freedom and helps to transcend the figure of Bhârat Mâtâ, from being the deity of the freedom fighters to the spirit of evolution: Savitri, who aims at universal upliftment and evolution of mankind for a better tomorrow.

The legend of Savitri and Satyavan is a symbolic representation of human development and evolution in Sri Aurobindo’s magnum opus: *Savitri*. In *Savitri*, King Aswapathy seeks the absolution of all existential problematic of humanity by achieving the goal of transcendent evolution that triumphs over death. Sri Aurobindo through the character of Aswapathy attempts to bring the esoteric goal of Hindu life to a more-grounded and realistic scenario. Aswapathy envisages to achieve the appeasement of the Divine Mother, to bring onto earth the human being who would “break the iron Law, Change Nature’s doom by the lone Spirit’s power.” Savitri is the solution given to Aswapathy by the Divine Mother.

The philosophical debate in *Savitri* between Yama, the God of Death and Savitri in a way represents the appeasement of the national identity by the colonizers as a potent tool to disorient the independence movement. The God of Death much like the hegemonic colonizer uses various ruses and arguments to convince Savitri, the alternative identity of Mother India,

that she does not need independence and suzerainty. Yama represents the fragility of the emotion of love as an akin emotion to freedom which has been misused by humanity and hence needs to be averted. Yama's arguments tends to paint humanity (the colonized race) incapable of handling immortality (freedom). Love, be it of freedom or motherland or an individual, according to Yama, jeopardizes the logic of existence on earth. His satiric tone seems unquestionable as it is placed in the chaotic world the poet initially posits. Savitri, who attempts to reshape the future of the nation, as well as transcend the boundaries of the same and bring freedom to the entire mankind does not accept the present reality but postulates an independent, evolutionary and higher form of life that will change earthly existence forever. The achievement of paradise is not what Savitri envisages for; rather it is the worldly emancipation from the mortality of existence on earth and a permanent relief from the pains of life and death is the definitive finality that she aims at, and here is the evolutionary transcendence of the conceived Bharat Mata of Sri Aurobindo in the Savitri symbol. She transcends the boundaries of state and nation to a larger domain of the dynamic world order then existent as well as the future unseen.: "Imperfect is the joy not shared by all", says she (Book 11, Canto 1). She wants humanity to manifest divinity, and evolve into an entity capable of manifesting divinity on earth.

The triumph over colonization would be the proper achievement of the nationalist Sri Aurobindo but he envisages through Savitri to achieve the universal "Life-Divine" with the disappearance of pain, suffering, and associated problems of humanity."The entire effort of Sri Aurobindo's yoga and spirituality is to bring fulfillment to mankind as a whole and that too here on earth", says Dr. Nadkarni. The transfiguration of life on earth through spiritual exoneration of mankind from all negative emotions is the goal of "Life Divine" which in the mortal domain seems impossible. Savitri tries to assimilate the duality of the search for knowledge and the human liberation from ignorance. Evolution thus becomes the watchword of Aurobindo. The awakening of the self or raising the life and existence to a higher level of consciousness, the ideal of freedom according to Aurobindo, is achieved through the empowerment of Savitri, the evolved form of Bhârat Mâtâ. Aurobindo recognizes woman as the symbol of *shakti*, the creative power and in this context. Aurobindo seeks to ensure the progress of humanity and fulfillment of its destiny through the achievement of unity, peace and happiness.

The qualities of strong individuality, equality, and the desire for transcendence of the self and society are all found in the epic: *Savitri*.

Savitri, as an individual, exhibits growth in consciousness. She rejects the two negations - the ascetic's denial of life and the sensualist's denial of the spirit. Her concern is with the welfare of humanity in general. She sees salvation in depersonalization by uplifting mankind. She is a seeker of truth and knowledge. She successfully actualizes her potential by manifesting her real self through self-upliftment. She symbolizes the evolution of the human love and human soul towards the Ultimate Reality of evolution.

The figure of Savitri thus becomes the evolved form of nationalism which achieves an unification of liberty and transcendence of self and society: 'Krinvento Vishwam Aryam' (To make the world noble). The nationalist zeal of geographical and political liberation transcends to a world view rarely paralleled.

References :

- Anderson, Benedict. *Imagined Communities*, London: Verso, 1991. Print
- Bederman, Gail *Manliness and Civilization: A Cultural History of Gender and Race in the United States, 1880–1917*, Chicago, IL: University of Chicago Press, 1995. Print.
- Chatterjee, Partha. *The Nation and its Fragments: Colonial And Post Colonial Histories*, New Delhi: Oxford University Press. 1994. Print
- . *The Partha Chatterjee Omnibus: Comprising Nationalist Thought and the Colonial World, the Nation and its Fragments and a Possible India*, New Delhi: Oxford University Press, 1999. Print.
- Chaudhuri, Nirad C. *The Autobiography of an Unknown Indian*, University of California Press, 1969. Print.
- Cohen, Anthony *The Symbolic Construction of Community*, New York: Tavistock. 1985. Print.
- Enloe, Cynthia. *Bananas, Beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Politics*. Berkeley, University of California Press, 1989. Print.
- Gellner, Ernest (1983) *Nations and Nationalism*, Oxford: Blackwell. Print.
- Hobsbawm, Eric, & Ranger, Terence. *The Invention of Tradition*, Cambridge: Cambridge University Press, 1983. Print.
- Kaviraj, Sudipta. *On the Construction of Colonial Power: Structure, Discourse and hegemony in Engel's and Marks*, (ed) *Contesting Colonial Hegemony*, London: History Institute, 1994. Print.
- Krishnaswamy, Revathi. *Effeminism: The Economy of Colonial Desire*, University of Michigan Press, 1999. Print.
- Layoun, Mary *Telling Spaces: Palestinian women and the engendering of national*

- narratives: *Nationalism and Sexualities*, New York: Routledge, 1991. Print.
- Mosse, George L. *Nationalism and Sexuality: Middle-Class Morality and Sexual Norms in Modern Europe*, Madison, WI: University of Wisconsin Press, 1985. Print.
- Nadkarni, Mangesh V. "A brief introduction to Savitri- a monograph". (ed.) Naik, M.K. *A History of English Literature*. New Delhi : Sahitya Akademi, 1982. Print.
- Nagel, Joanne. Masculinity and nationalism: gender and sexuality in the making of nations: *Ethical and Racial Studies Volume 21 Number 2*. 1998. Print.
- Nandy, Ashis. *The Intimate Enemy: Loss and Recovery of Self under Colonialism*. New York: Oxford University Press, 1983. Print.
- Pateman, Carole. *The Disorder of Women: Democracy, Feminism and Political Theory*, Stanford, CA: Stanford University Press, 1989. Print.
- Purani, A.B. *Sri Aurobindo's Savitri: An Approach and a Study*. Pondicherry: Sri Aurobindo Ashram, 1986. Print.
- Ramaswamy, Sumathi. *The Goddess and the Nation: Mapping Mother India*. Duke University Press, 2010. Print.
- Rotundo, Anthony. 'Learning about manhood: gender ideals and the middle-class family in nineteenth-century America', in J. A. Mangan and J. Walvin (eds), *Manliness and Morality: Middle-Class Masculinity in Britain and America, 1800–1940*, Manchester: Manchester University Press, 1987. pp. 35–51. Print.
- Sinha, Mrinalini. *Colonial Masculinity: The Manly Englishman and 'The Effeminate Bengali' in The Late Nineteenth Century*: Manchester UP: Manchester. 1995. Print.
- _____. *Specters of Mother India: the global restructuring of an empire*. Zubaan. 2006. Print.
- Smith, Anthony D. *Nationalism and Modernism*, New York: Routledge. 1998. Print.
- Sri Aurobindo ed. *Savitri: A Legend and a Symbol*.: Sri Aurobindo Ashram Publication Department: Pondicherry. 1997. Print.
- _____. *Bhawani Mandir*, a pamphlet. Web.(https://www.aurobindo.ru/workings/sa/01/0015_e.htm)(1905)
- Weber Max & Gerth, Hans Heinrich & Mills, C Wright. *From Max Weber: Essays in sociology*, International library of sociology and social reconstruction: Routledge & Kegan Paul. 1948. Print.

Guidelines for the author(s)

1. Write a self declaration. Mention that the paper is original, unpublished and free from Plagiarism.
2. Give full address or institutional designations for communication i.e. email, mobile number, postal address.
3. Author has to give the copyright authority to Sampriti.
4. Write a title on the top of the page in centre and mention about the authors designation, correspondence address, telephone no, fax no, email id etc.
5. Manuscripts submitted to Sampriti cannot be published anywhere without withdrawal. Author has to take permission or withdraw if he/she already sent the manuscript to sampriti.
6. An abstract of maximum 100 words must be enclosed with the paper and mention 3 to 6 key words to specify the article.
7. Manuscript should be typed in double line spacing on one side of the paper (A4 size) and leave one inch in every side of the page. Write the article in Microsoft word for English in Times New Roman and pagemaker software for Assamese in Geetanjali font (English 12 size and Assamese 14 size) and send it sampritipublication@gmail.com. Visit website www.sampritipublication.com
8. Paper should not exceed 3500 word along with abstract and references.
9. Author must follow the following steps for writing the research article –
(i) Introduction, (ii) Area of research, (iii) Objective (iv) Methodology, (v) Results and Discussion (vi) Conclusion/ recommendations.
10. In case of citation author has to mark the proper citation side. For any kind of quotation please follow the quotation mark (“.”) and mention the citation in the body of the text like (Patar 30/ Patar, Dhiraj 30/Patar, Rumi 14).
11. Cited books, Magazine, News papers name should be type in Italic.
12. Author should mention properly the references in MLA Handbook method. The reference should mention with the cited page number.
13. Bibliography should be arranged in MLA Handbook method.